جلد اول

از مجموعہ شروح اربعہ ترمذی شریف

حسب فرمان والاشان عالم بی بدل فاضل اجل مولوی قاری حافظ صاحبزادہ محمد عبدالوہاب خانصاحب بہادر
خلف رشید امیرالامرائیس الروسا حامی دین متین معین اشاعت احادیث سید
المرسلین عالم عامل محدث کامل مجمع الفضائل والفواضل جناب یمین الدولہ
وزیرالملک نواب محمد علیخانصاحب بہادر صولت جنگ والی ریاست
محمد آباد عرف ٹونک ادامہا اللہ الباری
بالفیض العام والخیر
الجاری

در مطبع نظامی واقع کانپور مطبوع گردید
۱۳۰۶ھ

فهرس ابواب المجلد الاول من الشروح الاربعة جامع الترمذي

ابواب الطهارة

ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه
باب ماجاء لاتقبل صلوة بغير طهور	١٩	باب ماجاء في فضل الطهور	٢٢	باب ماجاء مفتاح الصلوة الطهور	٢٨	باب ما يقول اذا دخل الخلاء	٣٠
باب ما يقول اذا خرج من الخلاء	٣٣	باب في النهي عن استقبال القبلة بغائط او بول	٣٥	باب ماجاء من الرخصة في ذلك	٣٧	باب النهي عن البول قائما	٤٠
باب ماجاء من الرخصة في ذلك	٤١	باب في الاستتار عند الحاجة	٤٣	باب كراهية الاستنجاء باليمين	٤٤	باب الاستنجاء بالحجارة	٤٤
باب في الاستنجاء بالحجرين	٤٦	باب كراهية ما يستنجى به	٤٨	باب الاستنجاء بالماء	٥٠	باب ماجاء ان النبي صلعم كان اذا اراد الحاجة	٥١
باب ماجاء في كراهية البول في المغتسل	٥٢	باب ماجاء في السواك	٥٣	باب ماجاء اذا استيقظ احدكم من منامه الخ	٥٥	باب في التسمية عند الوضوء	٥٧
باب في المضمضة والاستنشاق	٥٩	باب المضمضة والاستنشاق من كف واحد	٦١	باب في تخليل اللحية	٦٢	باب ماجاء في مسح الرأس انه يبدأ بمقدم الرأس	٦٤
باب ماجاء انه يبدأ بمؤخر الرأس	٦٥	باب ماجاء ان مسح الرأس مرة	٦٥	باب ماجاء انه يأخذ لرأسه ماء جديدا	٦٧	باب مسح الاذنين ظاهرهما وباطنهما	٦٨
باب ماجاء ان الاذنين من الرأس	٦٩	باب في تخليل الاصابع	٧٠	باب ماجاء ويل للاعقاب من النار	٧١	باب ماجاء في الوضوء مرة مرة	٧٣
باب ماجاء في الوضوء مرتين مرتين	٧٣	باب ماجاء في الوضوء ثلثا ثلثا	٧٤	باب ماجاء في الوضوء مرة ومرتين وثلثا	٧٤	باب فيمن توضأ بعض وضوئه مرتين وبعضه ثلثا	٧٥
باب في وضوء النبي صلى الله عليه وسلم كيف كان	٧٥	باب في النضح بعد الوضوء	٧٧	باب في ابلاغ الوضوء	٧٨	باب المنديل بعد الوضوء	٨٠
باب ما يقال بعد الوضوء	٨٢	باب الوضوء بالمد	٨٤	باب كراهية الاسراف في الوضوء	٨٥	باب الوضوء لكل صلوة	٨٦
باب ماجاء انه يصلي الصلوات بوضوء واحد	٨٧	باب في وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد	٨٨	باب كراهية فضل طهور المرأة	٩٩	باب الرخصة في ذلك	٩٠
باب ماجاء ان الماء لا ينجسه شيء	٩٠	باب [illegible]	٩٢	باب كراهية البول في الماء الراكد	٩٤	باب في سؤر الهرة انه طهور	٩٥
باب التشديد في البول	٩٧	باب ماجاء في بول ما يؤكل لحمه	٩٨	باب ماجاء في بول الغلام قبل ان يطعم	٩٩	باب ماجاء في الوضوء من الريح	١٠٠
باب الوضوء من النوم	١٠٢	باب الوضوء مما غيرت النار	١٠٤	باب ترك الوضوء مما غيرت النار	١٠٤	باب الوضوء من لحوم الابل	١٠٧
باب الوضوء من مس الذكر	١٠٨	باب ترك الوضوء من مس الذكر	١١٠	باب ترك الوضوء من القبلة	١١١	باب الوضوء من القيء والرعاف	١١٣
باب الوضوء بالنبيذ	١١٤	باب المضمضة من اللبن	١١٥	باب في كراهية رد السلام غير متوضئ	١١٦	باب ماجاء في سؤر الكلب	١١٧
باب ماجاء في سؤر الهرة	١١٨	باب المسح على الخفين	١٢٠	باب المسح على الخفين للمسافر والمقيم	١٢٢	باب المسح على الخفين اعلاه واسفله	١٢٤
باب في المسح على الخفين ظاهرهما	١٢٥	باب في المسح على الجوربين والنعلين	١٢٥	باب في المسح على الجوربين والعمامة	١٢٦	باب ماجاء في الغسل من الجنابة	١٢٩
باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل	١٣١	باب ماجاء ان تحت كل شعرة جنابة	١٣٢	باب في الوضوء بعد الغسل	١٣٢	باب ماجاء اذا التقى الختانان وجب الغسل	١٣٣
باب ماجاء ان الماء من الماء	١٣٤	باب فيمن يستيقظ ويرى بللا ولا يذكر احتلاما	١٣٥	باب ماجاء في المني والمذي	١٣٦	باب في المذي يصيب الثوب	١٣٩
باب في المني يصيب الثوب	١٣٨	باب في الجنب ينام قبل ان يغتسل	١٤٠	باب في الوضوء للجنب اذا اراد ان ينام	١٤١	باب ماجاء في مصافحة الجنب	١٤١
باب ماجاء في المرأة ترى في المنام مثل ما يرى الرجل	١٤٢	باب في الرجل يستدفئ بالمرأة بعد الغسل	١٤٣	باب التيمم للجنب اذا لم يجد الماء	١٤٤	باب في المستحاضة	١٤٥
باب ماجاء ان المستحاضة تتوضأ لكل صلوة	١٤٧	باب في المستحاضة انها تجمع بين الصلوتين الخ	١٤٨	باب ماجاء في المستحاضة انها تغتسل عند كل صلوة	١٥٣	باب ماجاء في الحائض انها لا تقضي الصلوة	١٥٣
باب ماجاء في الجنب والحائض انهما لا يقرأن القرآن	١٥٤	باب ماجاء في مباشرة الحائض	١٥٦	باب ماجاء في مواكلة الجنب والحائض [illegible]	١٥٠	باب ماجاء في الحائض تناول الشيء من المسجد	١٥٨
باب ماجاء في كراهية اتيان الحائض	١٥٩	باب ماجاء في الكفارة في ذلك	١٦١	باب ماجاء في غسل دم الحيض من الثوب	١٦٢	باب ماجاء في كم ثلاث النفساء	١٦٣
باب ماجاء في الرجل يطوف على نسائه بغسل واحد	١٦٥	باب ماجاء اذا اراد ان يعود توضأ	١٦٦	باب ماجاء اذا اتيت الصلوة وجدتم الخلاء	١٦٧	باب ماجاء في الوضوء من الموطئ	١٦٨

ابواب	صفحہ
باب ما جاء فی التیمم	۱۶۹
باب ما جاء فی البول یصیب الارض	۱۷۲

ابواب الصلوٰۃ

ابواب	صفحہ
باب ما جاء فی مواقیت الصلوٰۃ عن النبی صلعم	۱۷۵
باب ما جاء فی التعجیل بالظہر	۱۸۶
باب ما جاء فی وقت المغرب	۱۹۲
باب ما جاء فی الرخصۃ فی السمر بعد العشاء	۱۹۵
باب ما جاء فی النوم عن الصلوٰۃ	۲۰۲
باب ما جاء فی کراہیۃ الصلوٰۃ بعد العصر وبعد الفجر	۲۰۶
باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین	۲۱۱
باب ما جاء فی ان الاقامۃ مثنی مثنی	۲۱۹
باب ما جاء ان من اذن فہو یقیم	۲۲۴
باب ما جاء فی کراہیۃ الخروج من المسجد بعد الاذان	۲۲۸
باب ما یقول اذا اذن المؤذن	۲۳۳
باب ما جاء فی ان الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامۃ	۲۳۶
باب ما جاء فیمن سمع النداء فلا یجیب	۲۴۱
باب ما جاء فی فضل الصف الاول	۲۴۷
باب ما جاء فی الصلوٰۃ خلف الصف وحدہ	۲۵۴
باب من احق بالامامۃ	۲۵۸
باب فی فضل التکبیرۃ الاولیٰ	۲۶۴
باب فی افتتاح القراءۃ بالحمد للہ رب العالمین	۲۷۰
باب ما جاء فی السکتتین	۲۷۴
باب ما جاء فی رفع الیدین علی الرکبتین فی الرکوع	۲۸۰
باب ما جاء فیمن لا یقیم صلبہ فی الرکوع والسجود	۲۸۴
باب آخر منہ	۲۸۷
باب ما جاء فی التجافی فی السجود	۲۸۹
باب ما جاء فی کراہیۃ ان یسبق الامام فی الرکوع والسجود	۲۹۲
باب ما جاء فی الاعتماد فی السجود	۲۹۵
باب منہ ایضاً	۲۹۸
باب ما جاء فی الاشارۃ	۳۰۰

ابواب	صفحہ
باب منہ	۱۸۰
باب ما جاء فی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر	۱۸۷
باب ما جاء فی وقت صلوٰۃ العشاء الآخرۃ	۱۹۳
باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل	۱۹۶
باب ما جاء فی الرجل ینسی الصلوٰۃ	۲۰۳
باب ما جاء فی الصلوٰۃ بعد العصر	۲۰۸
باب ما جاء فی بدء الاذان	۲۱۴
باب ما جاء فی الترسل فی الاذان	۲۲۰
باب ما جاء فی کراہیۃ الاذان بغیر وضوء	۲۲۵
باب ما جاء فی الاذان فی السفر	۲۲۹
باب ما جاء فی کراہیۃ ان یاخذ المؤذن علی الاذان اجرا	۲۳۴
باب ما جاء کم فرض اللہ علی عبادہ من الصلوات	۲۳۷
باب ما جاء فی الرجل یصلی وحدہ ثم یدرک الجماعۃ	۲۴۲
باب ما جاء فی اقامۃ الصفوف	۲۵۰
باب ما جاء فی الرجل یصلی ومعہ رجل	۲۵۵
باب ما جاء اذا ام احدکم الناس فلیخفف	۲۶۰
باب ما یقول عند افتتاح الصلوٰۃ	۲۶۵
باب ما جاء انہ لا صلوٰۃ الا بفاتحۃ الکتاب	۲۷۱
باب ما جاء فی وضع الیمین علی الشمال فی الصلوٰۃ	۲۷۵
باب ما جاء انہ یجافی یدیہ عن جنبیہ فی الرکوع	۲۸۱
باب ما یقول الرجل اذا رفع رأسہ من الرکوع	۲۸۴
باب ما جاء فی السجود علی الجبہۃ والانف	۲۸۷
باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود	۲۹۱
باب ما جاء فی کراہیۃ الاقعاء بین السجدتین	۲۹۳
باب کیف النہوض من السجود	۲۹۶
باب ما جاء انہ یخفی التشہد	۲۹۹
باب ما جاء فی التسلیم فی الصلوٰۃ	۳۰۱

ابواب	صفحہ
باب ما جاء فی الاسفار بالفجر	۱۸۲
باب ما جاء فی تعجیل العصر	۱۹۰
باب ما جاء فی تاخیر العشاء الآخرۃ	۱۹۴
باب ما جاء فی السہو عن وقت صلوٰۃ العصر	۲۰۰
باب ما جاء فی الرجل تفوتہ الصلوات بایتہن یبدأ	۲۰۴
باب ما جاء فی الصلوٰۃ قبل المغرب	۲۰۹
باب ما جاء فی الترجیع فی الاذان	۲۱۷
باب ما جاء فی اول من اذن بالصبح	۲۲۱
باب ما جاء ان الامام احق بالاقامۃ	۲۲۵
باب ما جاء فی فضل الاذان	۲۳۰
باب ما یقول اذا اذن المؤذن من الدعاء	۲۳۴
باب فی فضل الصلوات الخمس	۲۳۸
باب ما جاء فی الجماعۃ فی مسجد قد صلی فیہ مرۃ	۲۴۴
باب ما جاء لیلینی منکم اولوا الاحلام والنہی	۲۵۱
باب ما جاء فی الرجل یصلی مع الرجلین	۲۵۶
باب فی تحریم الصلوٰۃ وتحلیلہا	۲۶۱
باب ما جاء فی ترک الجہر ببسم اللہ الرحمن الرحیم	۲۶۸
باب ما جاء فی التامین	۲۷۲
باب ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود	۲۷۶
باب ما جاء فی التسبیح فی الرکوع والسجود	۲۸۱
باب منہ آخر	۲۸۵
باب ما جاء ان یضع الرجل وجہہ اذا سجد	۲۸۸
باب ما جاء فی وضع الیدین والقدمین فی السجود	۲۹۱
باب فی الرخصۃ فی الاقعاء	۲۹۴
باب منہ ایضاً	۲۹۶
باب کیف الجلوس فی التشہد	۲۹۹
باب منہ ایضاً	۳۰۲

ابواب	صفحہ
باب ما جاء فی الاسفار بالفجر	۱۸۴
باب ما جاء فی تاخیر صلوٰۃ العصر	۱۹۲
باب ما جاء فی کراہیۃ النوم قبل العشاء والحدیث بعدہا	۱۹۴
باب ما جاء فی تعجیل الصلوٰۃ اذا حضر الطعام	۲۰۰
باب ما جاء فی الصلوٰۃ الوسطیٰ انہا العصر	۲۰۵
باب ما جاء فیمن ادرک رکعۃ من العصر قبل ان تغرب الشمس	۲۱۰
باب ما جاء فی اقامۃ اذا اقام	۲۱۹
باب ما جاء فی التثویب فی الفجر	۲۲۲
باب ما جاء فی الاذان باللیل	۲۲۶
باب ما جاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن	۲۳۱
باب منہ ایضاً	۲۳۵
باب ما جاء فی فضل الجماعۃ	۲۳۹
باب ما جاء فی فضل العشاء والفجر فی جماعۃ	۲۴۱
باب ما جاء فی کراہیۃ الصف بین السواری	۲۵۳
باب ما جاء فی الرجل یصلی وحدہ رجال ونساء	۲۵۷
باب فی نشر الاصابع عند التکبیر	۲۶۳
باب من رأی الجہر ببسم اللہ الرحمن الرحیم	۲۶۹
باب ما جاء فی فضل التامین	۲۷۳
باب رفع الیدین عند الرکوع	۲۷۸
باب ما جاء فی النہی عن القراءۃ فی الرکوع والسجود	۲۸۳
باب ما جاء فی وضع الیدین قبل الرکبتین فی السجود	۲۸۶
باب ما جاء فی السجود علی سبعۃ اعضاء	۲۸۸
باب ما جاء فی اقامۃ الصلب اذا رفع رأسہ من السجود	۲۹۲
باب ما یقول بین السجدتین	۲۹۴
باب ما جاء فی التشہد	۲۹۷
باب منہ ایضاً	۲۹۹
باب ما جاء ان حذف السلام سنۃ	۳۰۳

ابواب	صفحه
باب ما یقول اذا سلم	۳۰۴
باب ما جاء فی القراءة فی الظهر والعصر	۳۱۰
باب ما جاء فی ترک القراءة خلف الامام	۳۱۴
باب ما جاء فی بناء المسجد	۳۲۱
باب ما جاء فی المسجد الذی اسس علی التقوی	۳۲۶
باب ما جاء فی القعود فی المسجد انتظار الصلوة	۳۳۴
باب ما جاء فی الصلوة فی الحیطان	۳۳۷
باب ما جاء انه لا یقطع الصلوة الا الکلب والحمار	۳۴۲
باب ما جاء فی الرجل یصلی لغیر القبلة فی الغیم	۳۴۹
باب فی الصلوة فی الرحلة	۳۵۳
باب ما جاء فی کراهیة تخصیص الامام نفسه بالدعاء	۳۵۷
باب ما جاء فی الامام ینهض فی الرکعتین ناسیا	۳۶۳
باب ما جاء فی کراهیة اقتداء اهل الصلوة	۳۶۷
باب ما جاء فی قبول صلوة المحاقن والمتخلی	۳۷۳
باب ما جاء فی النهی عن الاختصار فی الصلوة	۳۷۶
باب ما جاء فی طول القیام فی الصلوة	۳۸۱
باب ما جاء فی سجدتی السهو بعد السلام والکلام	۳۸۶
باب ما جاء فی الصلوة فی النعال	۳۹۴
باب فی نسخ الکلام فی الصلوة	۳۹۸
باب ما جاء اذا کان احدکم فی الصلوة فی الرحل	۴۰۲
باب ما جاء ان اول ما یحاسب العبد یوم القیمة الصلوة	۴۰۶
باب ما جاء فی الکلام بعد رکعتی الفجر	۴۱۰
باب ما جاء فیمن فاته الرکعتان قبل الفجر یصلیهما	۴۱۳
آخر	۴۱۷
باب ما جاء فی فضل التطوع ست رکعات بعد المغرب	۴۲۰
باب ما جاء فی وصف صلوة النبی صلعم باللیل	۴۲۳
باب ما جاء فی فضل الوتر	۴۲۸

ابواب	صفحه
باب ما جاء فی الانصراف عن الیمین والیسار	۳۰۵
باب ما جاء فی القراءة فی المغرب	۳۱۱
باب ما جاء ما یقول عند دخول المسجد	۳۱۹
باب ما جاء فی کراهیة ان یتخذ علی القبر مسجدا	۳۲۳
باب ما جاء فی الصلوة فی مسجد قباء	۳۲۹
باب ما جاء فی الصلوة علی الحمرة	۳۳۵
باب ما جاء فی سترة المصلی	۳۳۸
باب ما جاء فی الصلوة فی الثوب الواحد	۳۴۴
باب ما جاء فی کراهیة ما یصلی الیه وفیه	۳۱۰
باب ما جاء اذا حضر العشاء واقیمت الصلوة	۳۵۱
باب ما جاء من اعتق ما له لکم ولهم	۳۵۸
باب ما جاء فی مقدار القعود فی الرکعتین الاولیین	۳۶۴
باب ما جاء ان صلوة القاعد علی النصف	۳۶۹
باب ما جاء فی کراهیة الالتفات فی الصلوة	۳۷۴
باب ما جاء فی کراهیة کف الشعر فی الصلوة	۳۷۷
باب ما جاء فی کثرة الرکوع والسجود	۳۸۱
باب ما جاء فی التشهد فی سجدتی السهو	۳۸۷
باب ما جاء فی القنوت فی صلوة الفجر	۳۹۴
باب ما جاء فی الصلوة عند التوبة	۳۹۹
باب ما جاء فی التسبیح فی ادبار الصلوة	۴۰۳
باب ما جاء فی من صلی فی یوم ولیلة ثنتی عشرة رکعة	۴۰۰
باب ما جاء لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتین	۴۱۱
باب ما جاء فی اعادتها بعد طلوع الشمس	۴۱۴
باب ما جاء فی الاربع قبل الظهر	۴۱۸
باب ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء	۴۲۱
آخر	۴۲۴
باب ما جاء فی القراءة باللیل	۴۲۶
باب ما جاء ان الوتر لیس بحتم	۴۳۰

ابواب	صفحه
باب ما جاء فی وصف الصلوة	۳۰۶
باب ما جاء فی القراءة فی صلوة العشاء	۳۱۲
باب ما جاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین	۳۱۹
باب ما جاء فی النوم فی المسجد	۳۲۳
باب ما جاء فی اسس المساجد	۳۳۱
باب ما جاء فی الصلوة علی الحصیر	۳۳۶
باب ما جاء فی کراهیة المرور بین یدی المصلی	۳۳۹
باب ما جاء فی ابتداء القبلة	۳۴۵
باب ما جاء فی الصلوة فی مرابض الغنم	۳۵۱
باب ما جاء فی الصلوة بعد النعاس	۳۵۵
باب ما جاء اذا صلی الامام قاعدا فصلوا قعودا	۳۶۰
باب ما جاء فی الاشارة فی الصلوة	۳۶۵
باب فی من تطوع بها	۳۷۱
باب ما جاء فی کراهیة التسبیح بالحصی فی الصلوة	۳۷۵
باب ما جاء فی التنحنح فی الصلوة	۳۷۸
باب ما جاء فی قتل الاسودین فی الصلوة	۳۸۳
باب ما جاء فی الشک فی الزیادة والنقصان	۳۸۸
باب فی ترک القنوت	۳۹۶
باب ما جاء متی یؤمر الصبی بالصلوة	۴۰۰
باب ما جاء فی الصلوة علی الدابة فی السفر	۴۰۴
باب ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل	۴۰۸
باب ما جاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر	۴۱۱
باب ما جاء فی الاربع قبل الظهر	۴۱۵
باب ما جاء فی الرکعتین بعد المغرب هل تقرأ فیهما	۴۱۹
باب ما جاء ان صلوة اللیل مثنی مثنی	۴۲۲
آخر	۴۲۴
باب ما جاء فی فضل صلوة التطوع فی البیت	۴۲۸

ابواب	صفحه
باب ما جاء فی القراءة فی الصبح	۳۱۰
باب ما جاء فی القراءة خلف الامام	۳۱۳
باب ما جاء ان الارض کلها مسجد الا المقبرة والحمام	۳۲۰
باب ما جاء فی کراهیة البیع والشراء والقضاء فی المسجد	۳۲۴
باب ما جاء فی المشی الی المسجد	۳۳۳
باب ما جاء فی الصلوة علی البسط	۳۳۶
باب ما جاء لا یقطع الصلوة شیء	۳۴۱
باب ما جاء ان بین المشرق والمغرب قبلة	۳۴۷
باب ما جاء فی الصلوة علی الدابة حیثما توجهت	۳۵۲
باب ما جاء من زار قوما فلا یصل بهم	۳۵۶
آخر	۳۶۲
باب ما جاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء	۳۶۷
باب ما جاء ان النبی صلعم قال فی الصبح اللهم اهد	۳۷۲
باب ما جاء فی کراهیة الانفتاح فی الصلوة	۳۷۶
باب ما جاء فی کراهیة التشبیک بین الاصابع	۳۸۰
باب ما جاء فی سجدتی السهو قبل السلام	۳۸۴
باب ما جاء فی الرجل یصلی رکعتین فی الظهر والعصر	۳۹۱
باب ما جاء فی الرجل یعطس فی الصلوة	۳۹۷
باب ما جاء فی الرجل یحدث بعد التشهد	۴۰۰
باب ما جاء فی الاجتهاد فی الصلوة	۴۰۵
باب ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر والقراءة فیها	۴۰۹
باب ما جاء اذا اقیمت الصلوة فلا صلوة الا المکتوبة	۴۱۲
باب ما جاء فی الرکعتین بعد الظهر	۴۱۶
باب ما جاء انه یصلیهما فی البیت	۴۲۰
باب ما جاء فی فضل صلوة اللیل	۴۲۲
باب فی نزول الرب تبارک وتعالی الی السماء الدنیا	۴۲۵
باب ما جاء فی الوتر من اول اللیل وآخره	۴۳۲

ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه
باب ما جاء في الوتر بسبع	۴۳۲	باب ما جاء في الوتر بخمس	۴۳۳	باب ما جاء في الوتر بثلاث	۴۳۴	باب ما جاء في الوتر بركعة	۴۳۵
باب ما جاء ما يقرأ في الوتر	۴۳۵	باب ما جاء في القنوت في الوتر	۴۳۷	باب ما جاء في الرجل ينام عن الوتر أو ينسى	۴۴۰	باب ما جاء في مبادرة الصبح بالوتر	۴۴۰
باب ما جاء لا وتران في ليلة	۴۴۱	باب ما جاء في الوتر على الراحلة	۴۴۳	باب ما جاء في صلوة الضحى	۴۴۳	باب ما جاء في الصلوة عند الزوال	۴۴۷
باب ما جاء في صلوة الحاجة	۴۴۸	باب ما جاء في صلوة الاستخارة	۴۵۰	باب ما جاء في صلوة التسبيح	۴۵۲	باب ما جاء في صفة الصلوة على النبي صلعم	۴۵۶
		باب ما جاء في فضل الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم	۴۵۸				

ابواب الجمعة ۴۶۰

ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه
باب فضل يوم الجمعة	۴۶۰	باب في الساعة التي ترجى في يوم الجمعة	۴۶۲	باب ما جاء في الاغتسال في يوم الجمعة	۴۶۶	باب في فضل الغسل يوم الجمعة	۴۶۷
باب في الوضوء يوم الجمعة	۴۶۹	باب ما جاء في التبكير الى الجمعة	۴۷۲	باب ما جاء في ترك الجمعة من غير عذر	۴۷۴	باب ما جاء من كم يؤتى الى الجمعة	۴۷۵
باب ما جاء في وقت الجمعة	۴۷۷	باب ما جاء في الخطبة على المنبر	۴۷۷	باب ما جاء في الجلوس بين الخطبتين	۴۷۸	باب ما جاء في قصر الخطبة	۴۷۸
باب ما جاء في القراءة على المنبر	۴۷۹	باب في استقبال الامام اذا خطب	۴۷۹	باب في الركعتين قبل الجمعة وبعدها	۴۸۰	باب ما جاء في كراهية الكلام والامام يخطب	۴۸۳
باب في كراهية التخطي يوم الجمعة	۴۸۴	باب ما جاء في كراهية الاعتماد والامام يخطب	۴۸۵	باب ما جاء في كراهية رفع الايدي على المنبر	۴۸۵	باب ما جاء في اذان الجمعة	۴۸۶
باب ما جاء في الكلام بعد نزول الامام من المنبر	۴۸۷	باب ما جاء في القراءة في صلوة الجمعة	۴۸۸	باب ما جاء فيما يقرأ في صلوة الصبح يوم الجمعة	۴۸۹	باب في الصلوة قبل الجمعة وبعدها	۴۸۹
باب فيمن يدرك من الجمعة ركعة	۴۹۱	باب في القائلة يوم الجمعة	۴۹۲	باب فيمن فاته الجمعة هل يقول من مجلسه	۴۹۲	باب ما جاء في السفر يوم الجمعة	۴۹۲
		باب في السواك والطيب يوم الجمعة	۴۹۴				

ابواب العيدين ۴۹۹

ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه
باب في المشي يوم العيد	۴۹۷	باب في صلوة العيدين قبل الخطبة	۴۹۷	باب ان صلوة العيدين بغير اذان واقامة	۴۹۸	باب القراءة في العيدين	۴۹۸
باب في التكبير في العيدين	۴۹۹	باب لا صلوة قبل العيدين ولا بعدها	۵۰۰	باب في خروج النساء في العيدين	۵۰۱	باب ما جاء في خروج النبي صلعم الى العيد في طريق ورجوعه من طريق آخر	۵۰۳
باب في الاكل يوم الفطر قبل الخروج	۵۰۴						

ابواب السفر ۵۰۵

ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه	ابواب	صفحه
باب التقصير في السفر	۵۰۶	باب ما جاء في كم تقصر الصلوة	۵۰۸	باب ما جاء في التطوع في السفر	۵۱۰	باب ما جاء في الجمع بين الصلاتين	۵۱۲
باب ما جاء في صلوة الاستسقاء	۵۱۴	باب في صلوة الكسوف	۵۱۸	باب كيف القراءة في الكسوف	۵۲۱	باب ما جاء في صلوة الخوف	۵۲۲
باب ما جاء في سجود القرآن	۵۲۶	باب في خروج النساء الى المساجد	۵۲۷	باب في كراهية البزاق في المسجد	۵۲۸	باب في السجدة في اذا السماء انشقت واقرأ الخ	۵۳۰
باب ما جاء في السجدة في النجم	۵۳۰	باب ما جاء من لم يسجد فيه	۵۳۱	باب ما جاء في السجدة في ص	۵۳۲	باب في السجدة في الحج	۵۳۳
باب ما جاء ما يقول في سجود القرآن	۵۳۴	باب ذكر فيمن فاته حزبه من الليل فقضاه بالنهار	۵۳۵	باب ما جاء من التثبت في الذي يرفع راسه الخ	۵۳۶	باب ما جاء في الذي يصلي في الفريضة ثم الخ	۵۳۶
باب ما ذكر من الرخصة في السجود على الثوب الخ	۵۳۸	باب ما ذكر ما يستحب من الجلوس في المسجد الخ	۵۳۸	باب ما ذكر في الالتفات في الصلوة	۵۳۹	باب ما ذكر في الرجل يدرك الامام ساجدا كيف يصنع	۵۴۰
باب كراهية ان ينظر الناس الى الامام وهم قيام الخ	۵۴۱	باب ما ذكر في الثناء على الله والصلوة على النبي صلعم	۵۴۱	باب ما ذكر في تطييب المساجد	۵۴۱	باب ما جاء ان صلوة الليل والنهار مثنى مثنى	۵۴۲
باب كيف كان يخرج النبي صلعم بالنهار	۵۴۳	باب في كراهية الصلوة في الحش والبيت	۵۴۵	باب ما جاء في المشي والعمل في صلوة التطوع	۵۴۵	باب ما ذكر في قراءة سورتين في ركعة	۵۴۶
باب ما ذكر في فضل المشي الى المسجد الخ	۵۴۷	باب ما ذكر في الصلوة بعد الوضوء في البيت افضل	۵۴۸	باب في الاغتسال عند ما يسلم الرجل	۵۴۹	باب ما ذكر من التسمية في دخول الخلاء	۵۵۰
باب ما ذكر من الرخصة للجنب الاكل والنوم الخ	۵۵۲	باب ما جاء في التيمن في الطهور	۵۵۱	باب ذكر قدر ما يجزئ من الماء في الوضوء	۵۵۱	باب ذكر في نضح بول الغلام الرضيع	۵۵۲
		باب ما ذكر في فضل الصلوة	۵۵۳	تمت	۵۵۴		

ماشاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله این چهار شرح مواد دل تعوم اشرح حدیث اربعین مع تحقیق اسماء الرجال و ترجمه احادیث و حل لغات و اصطلاحات علی وجه الکمال یعنی

مجموعه شروح اربعه

شرح فارسی سراج هندی

شرح عربی فتح الودود

شرح اردو تیسیر الودود

شرح انگریزی

باهتمام اجی رحمت و غفران محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافته خدمت برادر معظم محمد مصطفی خان میرور

در مطبع نظامی واقع کانپور محله مطبوع گردید ۱۲۹۹ھ

بسم الله الرحمن الرحیم

شرح سراج احمد

الحمد لله الذی اظهر ذاته القدیم باخراج الکائنات من العدم وفضل الانسان بحمل الامانة علی سائر الامم سیما المصطفی من بین الکافة بالکرم والصلوة علی رسوله الذی ارسله بالحق بشیرا ونذیرا وهدی ونورا من الظلم وعلی آله واصحابه الذین نعتوا فی اللوح والقلم والسلام علی ائمتنا المشرفین علی فهم النصوص والاحادیث بالرحم خصوصا علی ذوی الرأی والاجتهاد مثل العلم سیما رئیسهم اسمه فی الملکوت الاعظم اما بعد فقیر حقیر تقصیر سراج احمد بن محمد مرشد السرهندی الحنفی النقشبندی میگوید که چون فراغ از ترجمهٔ صحیح مسلم گردید بعضی یاران بجد گردیدند که ترجمهٔ صحیح ترمذی که مشتمل ست بر احادیث وفقه واصول کرده آید باوجود آنکه هیچ اسباب از شروح وترجمهٔ آن موجود نبود صرف توکل بر حق تعالی نموده وتوفیق از وی تعالی جسته بتاریخ پانزدهم شهر ذی حجه سنه یک هزار و بیست ونوزدهم از هجرت نبوی دران امر اقدام نموده محض بفضل ایزدی وبیمن وبرکت رسالت نبوی علیه الصلوة والتسلیم بتاریخ شانزدهم شهر ذی حجه سنه

شرح ابی الطیب

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی شید ارکان الدین الحنیفی بکتابه المبین واحکم اصول احکامه بمحکمات بیناته الموجبة للیقین والصلوة والسلام علی نبیه المبعوث الی کافة العالمین الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین

قوت المغتذی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی فضله العمیم والصلوة والسلام علی نبیه الکریم وعلی آله وصحبه ذوی الفضل الجسیم هذا الکتاب الرابع مما وعدت بوضعه علی الکتب الستة وهو تعلیق علی جامع ابی عیسی الترمذی علی نمط ما علقته علی صحیح البخاری المسمی بالتوشیح وعلی صحیح مسلم المسمی بالدیباج وعلی سنن ابی داود المسمی بمرقاة الصعود وسمیته قوت المغتذی علی جامع الترمذی جعله الله خالصا لوجهه الکریم موجبا للفوز بجنات النعیم مقدمة قال الحافظ ابو الفضل بن طاهر فی کتاب شروط الائمة لم ینقل عن واحد من الائمة المقتدی به انه قال شرطت فی کتابی هذا ان اخرج علی کذا لکن لما سبرت کتبهم علم بذلک شرط کل واحد منهم فشرط البخاری ومسلم ان یخرجا

عارضة الاحوذی

بسم الله الرحمن الرحیم

وصلی الله علی سیدنا محمد وعلی آله یقول سیدنا وشیخنا الشیخ الجلیل السید الشریف الامام العالم المحدث الحافظ الثقة الثبت شیخ شیوخ الاسلام والمسلمین الطاهرین بین دحیة والحسین نجم الدین ابو عمرو عثمان بن الشیخ الامام ابی علی الحسن

شرح سراج احمد

یک هزار و دویست و بیست و دوم روز یکشنبه باتمام رسید و در ابتدای کتاب مقدمه مینویسد که مشتمل باشد بر فوائد ضروریه که از دانستن آن گزیر نیست از احوال مصنف و اصطلاحات وی از صحیح و حسن و غریب و منکر و شاذ و غیرها و آنچه مصنف درین کتاب بطریق تعلیق ذکر کرده است بعد از حدیث و گفته و فی الباب عن فلان عن فلان و در بعضی جا و فیه عن فلان اگرچه مصنف را بطریق اسناد رسیده است لیکن مصنف اسناد را مع حدیث حذف کرده اکتفا نموده باین قول و فی الباب عن فلان این عاجز همها اکثر کتب تفتیش نموده آنها را مسند ساخت مگر بعض که در نظر نیامده آنها را همچنان فروگذاشت و در انجا گفته لم اجد تخریجه و در بعضی مواضع سوای آنها که از دیگر صحابه مروی گشته آنها را نیز ایراد نموده و زیاده بران کرده و در بعضی مقامات تحقیق و تدقیق آنرا بیان نموده و اکثر درین کتاب صرف اکتفا بترجمه نموده موافق قواعد عربیه الا ماشاء الله و در بعضی جا ذکر ترکیب هم نموده تا طبائع مردم عوام ازان ملول نگردند و اگر ذکر حال و ما علیه همه ذکر میکرد مجلدات ضخامت میگشت و در بعضی جا ما عبارت عربی را هم آورده است و در اکثر مقامات حوالهٔ کتاب هم کرده است الا ماشاء الله و مصنف در آخر کتاب کتاب العلل نوشته است چونکه ذکر آنها در مقدمه ضروری بود برخی را از آنها علل در مقدمه هم ذکر نموده است تا مردم ازان مستغنی گردند و اگرچه ترجمهٔ این بیچاره لائق آن نیست و قابلیت آن ندارد که در نظر خواص درآید و از مطالعه اش محظوظ گردند لیکن این عاجز رجا از توجهات کریمانهٔ ایشان آن دارد که از دعای آخرت این ذرهٔ بیمقدار را یاد و شاد فرمایند شاید حق سبحانه تعالی بکرم و فضل خویش بذروهٔ اجابت مقرون گرداند غرض کلی و مقصود اصلی این خاکسار از تسوید ترجمه آنست که عنایات واهب العطیات بصدقهٔ ترجمهٔ حدیث حضرت نبوی مصطفوی و بتوجه اهالی آن دربارهٔ این کمینه در رسد که در خدام و موالی عتبهٔ عالیشان مشهور و مبعوث گرداند **مصراع** بر کریمان کار ها دشوار نیست * **مصراع** شاهان چه عجب گر بنوازند گدا را * **بیت** اگر پاوشه بر زبیره زن * بیاید تو اے خواجه سبلت کن *

شرح ابی الطیب

فانزال باحادیثه الزاهرة المشهورة لها بان هو الا وحی یوحی ربیا المبتدعین وصحح بصحاح احادیثه سقم قلوب العالمین ورقم بطرق حسانه اعلام الدین واوضح بها سبیل المحسنین فتری الاسناد فی الروایات للعدول الثقات سببا متصلا الی اللحوق بسید المرسلین وموجبا للنجاة والفوز مع الناجین فطوبی لمن اعتصم بحبل الله المتین واستمسک بعری احادیث رسوله صلی الله علیه وسلم فانه الفوز المبین **اما بعد** فیقول العبد الراجی غفور به الغافر محمد ابو الطیب بن عبد القادر السندی مولدا والمدنی موطنا والحنفی مذهبا والنقشبندی طریقة **لما** کان کتاب سنن الحافظ الحجة المتقن المحدث

قوت المغتذی

الحدیث المجمع علی ثقة نقلته الی الصحابی المشهور واما ابو داود والنسائی فان کتابیهما ینقسم علی ثلثة اقسام **الاول** الصحیح المخرج فی الصحیحین **والقسم الثانی** صحیح علی شرطهما وقد حکی ابو عبد الله بن مندة ان شرطهما اخراج احادیث اقوام لم یجتمع علی ترکها اذا صح الحدیث باتصال الاسناد من غیر قطع ولا ارسال فیکون هذا القسم من الصحیح الا انه طریق لا یکون طریقا ما اخرج البخاری ومسلم فی صحیحهما بل طریقه طریق ما ترک البخاری ومسلم من الصحیح لما بینا انهما ترکا کثیرا من الصحیح الذی حفظاه **والقسم الثالث** احادیث اخرجاها من غیر قطع عنهما بصحتها وقد اتیا علتها بما سهمه اهل المعرفة وانما اودعا هذا القسم فی کتابیهما لروایة قوم لها واحتجاجهم فاوردها وبینا سقمها لنزول الشبهة وذلک اذا لم یجدا لها طریقا غیره لانه اقوی عندهم من رای الرجال واما ابو عیسی الترمذی فکتابه علی اربعة اقسام **الاول** ما هو صحیح مقطوع به وهو ما وافق البخاری ومسلما **والثانی** ما هو علی شرط ابی داود والنسائی کما بینا فی القسم الثانی لهما **وقسم ثالث** کالقسم الثالث لهما اخرجه وابان عن علته **وقسم رابع** ابان هو عنه وقال ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل به بعض الفقهاء فعلی هذا الاصل کل حدیث احتج به محتج او عمل به وجه عامل اخرجه سوا صح طریقه ام لم یصح وقد ابان عن نفسه فی غیر تکلم علی کل حدیث بما فیه وکان من طریقه ان یترجم الباب الذی فیه حدیث مشهور عن صحابی قد صح الطریق

عارضة الاحوذی

ابن علی بن دحیة رضی الله عنه حدثنی بجمیع هذا الکتاب الشیخ الفقیه العالم الاوحد المحدث الحافظ ابو القاسم خلف ابن عبد الملک ابن بشکوال **قال** حدثنی به الامام الاوحد المحدث المتقن الحافظ القاضی ابو بکر محمد ابن عبد الله الاشبیلی المعروف بابن العربی المالکی رضی الله عنه **قال** الحمد لله مبلغ الحمد اذ لا یستطیع العبد ان یبلغ کنه الحمد وکیف یتعلق طمع لاحد والمصطفی

المتوفی سنة ست واربعین وخمسمائة ۱۲

شرح سراج احمد

مقدمة الکتاب اول ذکر عالم ربانی علامهٔ دهر وحید عصر امام ومقتدای علما مصنف این جامع صحیح یعنی ترمذی ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن الضحاک السلمی الترمذی ای عزیز ولادت او در سنهٔ تسع ومائتین بود واو مکه پیدا شده بود واو یکی از علما وحفاظ اعلام بود ودر فقه مهارتی تمام داشت وعلم حدیث از بسیاری علما اخذ کرده ودر ترمذ وفات کرد در شب دوشنبه سیزدهم شهر رجب المرجب سنه دویست وهفتاد ونه وکتاب او این جامع از احسن کتب ست از روی ترتیب واقل تکرار وکثرت فوائد که در غیر آن نیست از کتب احادیث از ذکر مذاهب ووجوه استدلال وبیان انواع حدیث از صحیح وحسن وغریب وجرح وتعدیل ودر آخر کتاب کتاب العلل ذکر کرده است که جمع کرده است دران فوائد حسنه کما لا یخفی قدرها علی من وقف علیها وگفت مصنف بعد از تصنیف این جامع عرض کردم بر علمای حجاز وعراق وخراسان پس از دیدن آن همه خرسند گشتند وتحسین نمودند وگفتند که این کتابی ست که کافیست مجتهد را وبی نیاز کننده است مقلدان را ودرین کتاب ثلاثیات یک حدیث است ودر دو سه جا امام بخاری نیز از وی روایت حدیث کرده واو را مصنفات بسیار اند مثل شمائل النبوی که آن از احسن کتب ست که در بیان وذکر شمائل آنحضرت صلی الله علیه وسلم تصنیف یافته ومیامن وبرکات بشمار وبسیار دارد وخواندن آن برای مهمات مجربست ومرتبهٔ این کتاب جامع پس از صحیحین وابی داؤدست ودیگر کتب ورسائل نیز تصنیف نموده است بدان که شناختن مراتب اهل حدیث از مهمات وضروریاتست اهل حدیث پنج مرتبه دارند اول طالب یعنی کسیکه شروع وابتدا در آموختن حدیث کند دوم شیخ یعنی اوستادی که تعلیم حدیث نماید سوم حافظ وآن کسی را گویند که علم او بصد هزار حدیث محیط باشد چهارم حجه وآن کسی ست که احاطهٔ علم او بسه صد هزار حدیث باشد

شرح ابی الطیب

ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی احسن الکتب ترتیبا واقلها تکرارا وفیه ما لیس فی غیره من ذکر المذاهب ووجوه الاستدلال وتبیین انواع الحدیث من الصحیح والحسن والغریب وقد جمع فیه فوائد حسنة لا یخفی قدرها علی من وقف علیها ولذا قیل هو کافی المجتهد ومغن للمقلد قال ابو اسمعیل الهروی وهو عندی انفع من الصحیحین لان کل احد یصل الی الفائدة منه واما الصحیحان فلا یصل الیهما منهما الا العالم المتبحر ولو ان من کتب علی جمیع احادیثه شرحا وقد کان کثیر من الالفاظ محتاجا الی حله فان العلامة الحافظ السیوطی کتب علی نبذ منها والقاضی ابو بکر کتب شرحا کاملا الا انه اطال الکلام

قوت المغتذی

الیه واخرج حدیثه فی الکتب الصحاح فیورد فی الباب ذلک الحکم من حدیث صحابی اخر لم یخرجوا من حدیثه ولا یکون الطریق الیه کالطریق الی الاول الا ان الحکم صحیح ثم یتبعه بان یقول وفی الباب عن فلان وفلان ویعد جماعة منهم الصحابی الذی اخرج ذلک الحکم من حدیثه وقلما یسلک هذه الطریق الا فی ابواب معدودة انتهی وقال الحازمی فی شروط الائمة مذهب من خرج الصحیح ان یعتبر حال الراوی العدل فی مشایخه وفیمن روی عنهم وهم ثقات ایضا وحدیثه عن بعضهم صحیح ثابت یلزم اخراجه وعن بعضهم مدخول لا یصح اخراجه الا فی الشواهد والمتابعات قال وهذا باب فیه غموض وطریق ایضاحه معرفة طبقات الرواة عن رأی الاصل ومراتب مدارکهم فلنوضح ذلک بمثال وهو ان یعلم ان اصحاب الزهری مثلا علی خمس طبقات ولکل طبقة منها مزیة علی التی یلیها فالاولی فی غایة الصحة نحو مالک وابن عیینة وعبد الله بن عمر ویونس وعقیل ونحوهم وهی مقصد البخاری والثانیة شارکت الاولی فی اثبات غیر ان الاولی جمعت بین الحفظ والادمان وبین طول الملازمة للزهری حتی کان فیهم من یلازمه فی السفر ویلازمه فی الحضر والثانیة لم یلازم الزهری الا مدة یسیرة فلم یمارس حدیثه وکانوا فی الاتقان دون الطبقة الاولی وهذه شرط مسلم نحو الاوزاعی واللیث بن سعد والنعمان بن راشد وعبد الرحمن بن خالد بن مسافر وابن ابی ذئب والثالثة جماعة لزموا الزهری کالطبقة الاولی غیر انهم لم یسلموا من غوائل الجرح فهم بین

عارضة الاحوذی

یقول اقرب ما کان من ربه لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک ومعلوم ان المصطفی ادراک من حمد ربه فی حیاته ما لم یدرکه بشر من مخلوقاته ومع ذلک فانه لما اخبر عن المقام المحمود قال فاحمد ربی بمحامد یعلمنیها حینئذ لا اعلمها الان فلیس فی القوة البشریة ان یحیط بمحامد الثناء علی الجلالة الالهیة

شرح سراج احمد

پنجم حاکم و آن بر کسی اطلاق شود که حافظ او جمیع احادیث از روی متن و اسناد و جرح و تعدیل و تاریخ محیط باشد دیگر بدانکه صیغهای ادای حدیث هشت مرتبه دارد اول سمعت وحدثني دوم اخبرني وقرأت عليه سوم قرئ عليه وانا اسمع چهارم انبأني پنجم ناولني ششم شافهني بالاجازة هفتم كتب الي بالاجازة هشتم عن وقال وذكر و مروی که احتمال سماع و اجازت دارد و لفظ اول یعنی سمعت وحدثني صلاحیت برای کسی دارد که تنها از لفظ شیخ بشنود اما اول یعنی سمعت و دوم نیز از سماع بلا واسطه است که احتمال واسطه ندارد زیرا که اطلاق حدثني گاهی در اجازت هم میشود و بلندترین صیغهای او از روی رتبه و مقدار صیغهٔ است که واقع در املا میشود یعنی شیخ املا بر طالب کند و او بنویسد چه ثبت و تحفظ دران بیشتر ست سوم یعنی اخبرني و چهارم یعنی قرأت عليه مخصوص برای کسی ست که بنفس خود بدون غیر بر شیخ خود بخواند و صیغهٔ جمع یعنی اخبرنا او قرأنا عليه مانند پنجم ست یعنی قرئ عليه وانا اسمع وانبأنا باعتبار لغت و اصطلاح متقدمین بمعنی اخبار و در عرف متاخرین مانند عن برای اجازت ست وعنعنه معاً محمول بر سماع ست و اطلاق مشافهت یعنی شافهني در اجازت متلفظ باشد و مکاتبه در اجازت مکتوب میشود و اذن با اجازت در صحت روایت بمناوله شرط ست و همچنین وزوقادة و آن عبارتست از یافتن کتاب بخط کسیکه او را شناسد پس باید که بگوید بخط فلان چنین یافتم و جائز نیست که درین مقام اخبرني و غیر ذلک را اطلاق کند و همچنین وصیت بکتاب که در وقت موت یا سفر برای شخصی معین باصل یا باصول خود کند اگرچه ایمهٔ متقدمین جائز داشته اند که روایت آن اصول از و بمجرد این وصیت کند اما جمهور بدون اجازت جائز نداشته اند و اذن بروایت در اعلام نیز شرط ست یعنی شیخ یکی را از طلبهٔ اعلام باین کند که من کتاب فلانی را از فلانی روایت میکنم اگر اجازت داد معتبر ست و الا فلا

شرح ابی الطیب

على مذهب الامام مالك رضي الله تعالى عنه ولم يتعرض لكثير من الالفاظ المحتاجة الى البيان وابن سيد الناس كتب قطعة من الشرح وكمل عليها الحافظ زين الدين ابو الفضل العراقي ولم يتمه ومع ذلك لم يوجد الآن شيء منه وكتب عليه شيخ الاسلام سراج الدين البلقيني قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر رحمه الله مجلداً لم يقف عليه من قبل فكيف انا وايضاً كتب على ما يقول فيه الترمذي وفي الباب ولم يوجد استخرت الله تعالى ان اشرح شرحاً يحل جميع الفاظه الا ما شذ فبدأت في شرحه رجاء ان اندرج في سلك من قال صلى الله عليه وسلم

قوت المغتذی

والقبول وهم شرط ابي داود والنسائي نحو سفيان بن حسين وجعفر بن برقان واسحق بن يحيى الحلبي والرابعة قوم شاركوا اهل الثالثة في الجرح والتعديل وتفردوا بقلة مما رستهم لحديث الزهري لانهم لم يصاحبوا الزهري كثيراً وهم شرط الترمذي قال في الحقيقة شرط الترمذي ابلغ من شرط ابي داود لان الحديث اذا كان ضعيفاً او من حديث اهل الطبقة الرابعة فانه يبين ضعفه وينبه عليه فيصير الحديث عنده من باب الشواهد والمتابعات ويكون اعتماده على ما صح عن الجماعة ومن هذه الطبقة رمية بن صالح ومعاوية بن يحيى الصدفي والمثنى بن الصباح والخامسة قوم من الضعفاء والمجهولين لا يجوز ان يخرج الحديث على الابواب ان يخرج لهم الا على سبيل الاعتبار والاستشهاد عند ابي داود فمن دونه فاما عند الشيخين فلا كبرين كثير السقاء والحكم بن عبد الله الايلي وعبد الله القدوس بن حبيب ومحمد بن سعيد المصلوب وقد يخرج البخاري احياناً عن اعيان الطبقة الثانية ومسلم عن اعلام الطبقة الثالثة وابو داود عن مشاهير الرابعة وذلك لاسباب اقتضته وقال الذهبي في الميزان انحطت رتبة جامع الترمذي عن سنن ابي داود والنسائي لاخراجه حديث المصلوب الحلبي وامثالهما وقال ابو جعفر الزبير اولى ما ارشد اليه ما اتفق المسلمون على اعتماده وذلك الكتب الخمسة فالموطأ الذي تقدمها وضعاً ولم يتاخر عنها رتبة وقد اختلفت مقاصد هؤلاء فيها وللصحيحين فيها شغوف وللبخاري لمن اراد التفقه مقاصد جليلة ولابي داود في حصر احاديث الاحكام واستيعابها ما ليس لغيره وللترمذي في فنون الصناعة الحديثية

عارضة الاحوذي

فقبض العنان عند عدم الاستطاعة عقيدة اهل السنة والجماعة وان تشوقت لمعتمد من المعنى يكون لاعتقاد ذلك عدة ومغناً فقد علمت ان الشكر اخص من الحمد ولا يحصى واجبه بقصر فان النعم اعظم من معرفتنا فلا تبلغها الا تراى قوله تعالى وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها واذا كان الشكر الاخص يعلو على القدرة فالحمد الاعم بذلك اولى

شرح سراج احمد

وآجازت عامه چنانکه گوید اجازت بهمه مسلمانان یا یکی را که مراد در زندگانی دریابد یا باهل فلان اقلیم یا باهل فلان بلده دادم وآجازت مجهول مبهم یعنی بترک اسم باشد چنانکه گوید بعضی مردم یا جماعه را از مردم اجازت دادم یا مهمل یعنی بذکر اسم بدون نسبت چنانکه گوید احمد را اجازت دادم وآجازت معدوم چنانکه گوید اجازت بپسر فلان دادم که بعد ازین تولد شود وآجازت موجود یا معدوم معلق بشرط غیر چنانکه گوید اجازت ترا دادم اگر فلان خواهد یا اجازت بکسی دادم اگر فلان نخواهد معتبر نیست بدانکه شناختن تحمل وسماع از مهمات حدیث است وتحمل کافر نیز جواز دارد اگر ادای آن بعد اسلام کند وهمچنین فاسق بطریق اولی اگر ادای حدیث بعد توبه وثبوت عدالت کند بدانکه محدثین راویان را تقسیم بطبقات کرده اند وطبقه در اصطلاح ایشان عبارت از جماعتست که در سن وسال وملاقات مشایخ باهم شریک باشند وگاهی یک شخص بدو اعتبار از دو طبقه شمرده میشود چنانکه انس بن مالک که باعتبار ثبوت صحبت او بآنحضرت صلی الله علیه وسلم در طبقهٔ عشرهٔ مبشره وکبار صحابه شمرده میگردد وباعتبار صغر سن وخردسالگی در طبقهٔ کهاذنی وخرد از عشرهٔ مبشره اند وبنا بر این وابن حبان وغیره جمیع صحابه را باعتبار صحبت یک طبقه ساخته اند وابو عبدالله محمد بن سعد بغدادی باعتبار مزید وزیادت صحبت که بعثت واسلام وحضور مغازی وغیره باشد ایشان را طبقات طبقات ساخت وهمچنین تابعین را ابن حبان باعتبار اخذ حدیث از بعضی صحابه یک طبقه قرار داد ومحمد بن سعد باعتبار لقا وغیره ایشان را طبقات گردانید بدانکه حدیث در اصطلاح محدثین قول وفعل وتقریر آنحضرت را گویند ومعنی تقریر آنست که شخصی نزد آنحضرت کاری کرد یا سخنی گفت وآنحضرت بران مطلع شد ونهی نکرد وانکار ننمود وسکوت ورزید وآنرا مقرر داشت این را تقریر گویند ونزد بعضی قول وفعل وتقریر صحابه وتابعین را نیز حدیث میگویند

شرح ابی الطیب

فیهم نضر الله امرأ سمع مقالتی فوعاها فاداها کما سمعها وأما جلالته قدر الامام الحجة الاوحد الثقة الحافظ المتقن ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی فغنیة عن البیان وکفی به فضلا انه اخذ عن محمد بن اسمعیل البخاری وقتیبة بن سعید ومحمد بن غیلان ومحمد بن بشار واحمد بن منیع ومحمد بن المثنی وسفیان بن وکیع وغیرهم واخذ عنه خلق کثیر حتی اخذ عنه البخاری کما ذکره فی کتابه هذا وله تصانیف کثیرة فی علم الحدیث منها الشمائل وکتابه هذا الصحیح ثم اعلم ان ابا عیسی رحمه قسم کتابه علی اربعة اقسام قسم صحیح مقطوع به وهو ما وافق البخاری ومسلما وقسم علی شرط ابی داود والنسائی

قوت المغتذی

ما لم یشارکه غیره وقد سلک النسائی اغمض تلک المسالک واجلها وقال القاضی ابو بکر بن العربی فی اول شرح الترمذی اعلموا انا لله اقدتکم ان کتاب الجعفی هو الاصل الثانی فی هذا الباب والموطا هو الاول فی الباب وعلیهما بنی الجمیع کالقشیری والترمذی فما دونهما ما طفقوا یصنعونه ولیس فی قدر کتاب ابی عیسی مثله حلاوة مقطع ونفاسة منزع وعذوبة مشرع وفیه اربعة عشر علما علی قول صنف وذلک اقرب الی العمل واسند وصحح واسقم وعدد الطرق وجرح وعدل واسمی واکنی ووصل وقطع واوضح المعمول به والمتروک وبین اختلاف العلماء فی الرد والقبول لآثاره وذکر اختلافهم فی تاویله وکل علم من هذه العلوم اصل فی بابه وفرد فی نصابه فالقاری له لا یزال فی ریاض مونقة وعلوم متفقة انتهی وقال بعضهم

کتاب الترمذی ریاض علم ... جلت ازهاره زهر النجوم
به الآثار واضحة ابینت ... بالقاب اقیمت کالرسوم
فاعلاها الصحاح وقد اتاحت ... نجوم للخصوص وللعموم
ومن حسن یلیها او غریب ... وقد بان الصحیح من السقیم
فعلله ابو عیسی مبینا ... معالمه لطلاب العلوم
وطرزه باداب صحاح ... تخیرها اولوا النظر السلیم
من العلماء والفقهاء قدما ... واهل الفضل والنهج القویم
فجاء کتابه علما یعینا ... تفنن فیه ارباب العلوم
ویقتبسون منه نفیس علم ... یفید نفوسهم اسنی الرسوم

عارضة الاحوذی
من اول مرة
فنسأل الله
العظیم ان
یتغمدنا من
رحمته بقسم
یضفه منه
ثوابا ویکرم
به مابنا انه
المنعم الکریم
وبعد فان
طائفة من
الطلبة عرضوا
علی رغبة
صادقة فی
صرف الهمة
الی شرح کتاب
ابی عیسی الترمذی
فاسعفوا منی
تبعا عن
امثال ذی
وفی علم علام
الغیوب
انی احرص
الناس علی
ان تکون
اوقاتی
مستغرقة
فی باب العلم
الا انی بنیت

شرح سراج احمد

پس آنچه منتهی بحضرت نبوت گردد آنرا حدیث مرفوع گویند چنانکه گوید گفت یا کرد یا تقریر نمود آنحضرت یا گویند از ابن عباس آمده است مرفوعاً یا گویند رفع کرد این را ابن عباس و آنچه منتهی بصحابه گردد موقوف خوانند چنانکه گویند گفت یا تقریر نمود یا کرد ابن عباس یا گویند از ابن عباس آمده موقوفاً یا موقوف ست بابن عباس مثلاً و آنچه منتهی بتابعی ست آنرا مقطوع گویند و مشهور آنست که موقوف و مقطوع را گویند چنانکه میگویند در آثار چنین آمده است و بعضی اثر را بر حدیث مرفوع نیز اطلاق کنند چنانکه گویند در ادعیه ماثوره و دعای ماثور چنین آمده است و خبر و حدیث بیک معنی ست و بعضی حدیث را مخصوص بحضرت و صحابه و تابعین دارند و خبر را در اخبار ملوک و سلاطین استعمال کنند و رفع گاهی صریح بود و گاهی در حکم صریح چنانکه از صحابه و تابعین کاری و یا سخنی نقل کنند که آنرا بفکر و اجتهاد و قیاس و عقل نتوان گفت و کرد و جز بسماع و نقل در آن راه نبود چنانکه از احوال آخرت و اخبار ماضیه و آتیه خبر دهند این نیز حکم رفع دارد و اگر گویند در زمان آنحضرت چنین میکردیم یا گویند سنت چنین ست این نیز در حکم رفع ست و بعضی گویند سنت صحابه و خلفای راشدین نیز احتمال دارد بدانکه احادیث را چند مراتب اند اعلای همه متواتر ست و آن حدیثی را گویند که در هر قرن جم غفیر که اتفاق ایشان بر کذب محال بود روایت کرده باشند و این دو قسم ست یکی متواتر اللفظ و دیگر متواتر المعنی پس حدیثی که در لفظ و معنی او تواتر باشد و بلفظ و معنی آنحضرت در هر قرن روایت شده باشد بی تغییری وجود آن کم ست و حدیث من کذب علی متعمداً فلیتبوأ مقعده من النار حدیث متواتر المعنی ست نه متواتر اللفظ چه در بعضی احادیث بغیر این لفظ هم مروی گشته چنانکه آمده من قال علی ما لم اقل فلیتبوأ مقعده من النار و حدیث متواتر مطلقاً مقبول و واجب العمل ست که

شرح ابی الطیب

وهو ما کان علی شرط الصحیحین وقد حکی ابو عبد الله بن مندة ان شرط ابی داود والنسائی اخراجهما احادیث اقوام لم یجتمع علی ترکها اذا صح الحدیث باتصال الاسناد من غیر قطع ولا ارسال فیکون هذا القسم من الصحیح الا ان طریقه لا یکون طریق ما اخرجه البخاری ومسلم فی صحیحهما بل طریقه طریق ما ترکه البخاری ومسلم من الصحیح لما اشتهر انهما تریا کثیراً من الصحیح الذی حفظاه والقسم الثالث احادیث اخرجها من غیر قطع بصحتها وقد ابان علتها بما یفهمه اهل المعرفة فاوردها وبین سقمها لنزول البغیة وذلک اذ الم یجد الحدیث طریقاً غیره لانه اقوی عنده

قوت المغتذی

کتبناه رویناه لنروی ... من التسنیم فی دار النعیم
وغاص الفکر فی بحر المعانی ... فادراک کل معنی مستقیم
فاخرج جوهراً یلتاح نوراً ... فقلد عقده اهل الفهوم
لیسعد بالمعانی للمعالی ... بسعد تعد تودیع الجسوم
محل العلم لا یأوی ترابا ... ولا یبلی علی الزمن القدیم
فمن قرأ العلوم ومن رواها ... لتنقله الی المعنی المقیم
فان الروح تالف کل روح ... وریحانه عاطرة النسیم
تحلی فی عقائده عقوداً ... منظمة بیاقوت ونوم
وتدرک نفسه اسنی ضیاء ... من العلم النفیس لدی العلیم
وحی جسمه احلی لذاذ ... محبا علی الخیر الجسیم
جزی الرحمن خیراً بعد خیر ... ابا عیسی علی الفعل الکریم
والحقه بصالح من حواه ... ممنه من الجهل العظیم
وکان سمیه فیه شفیعاً ... محمد المسمی بالرحیم
صلوة الله تورثه علیه ... فان لذکره ازکی نسیم

وقال ابن الصلاح فی علوم الحدیث کتاب ابی عیسی الترمذی اصل فی معرفة الحدیث الحسن وهو الذی نوه باسمه واکثر من ذکره فی جامعه ویوجد فی متفرقات من کلام بعض مشایخه والطبقة التی قبله کاحمد بن حنبل والبخاری وغیرهما ویختلف النسخ من کلام الترمذی فی قوله

عارضة الاحوذی

بعد الا لا یفتنون و مبتدعة لا یفهمون قد قصدوا منی من جر الکلب یجیئون والله اعلم بما یتبعون قل هل تربصون بنا الا احدی الحسنیین ونحن نتربص بکم ان یصیبکم الله بعذاب من عنده او بایدینا فتربصوا انا معکم متربصون بیدان الاقتصار عن التعرض بنوائد الملة والشرع بفوائد الرحلة

شرح سراج احمد

صدق خبر آن قطعی و یقینی ست و حدیثی که دران بطریق اسناد سخن بنمایند سه قسم ست صحیح و حسن و ضعیف صحیح مرتبهٔ اعلی است و ضعیف مرتبهٔ ادنی ست و حسن مرتبهٔ متوسط حدیث صحیح آنست که بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتها ثابت شده باشد اگر این صفتها بوجه کمال و تمام پیدا است آنرا صحیح لذاته خوانند و اگر نوعی از قصور و نقصان بدان راه دارد و کثرت طرق جبر آن نقصان کرده آنرا صحیح لغیره خوانند و اگر جبر آن نقصان نکرده آنرا حسن لذاته خوانند و اگر در حدیث ضعیف تعدد طرق جبر نقصان ضعف وی کرده آنرا حسن لغیره خوانند و ظاهر کلام عموم درانست که در حسن نقصان در همه صفات مذکوره راه دارد و اما تحقیق آنست که در حسن لذاته ضعف و نقصان در ضبط است و تحفظ و باقی صفات بحال خود ست و در ضعیف و حسن لغیره نقصان در همه صفات راه دارد و ما سوای این در اوائل کتب نیز نوشته اند بطریق بسط و تفصیل چنانکه ابن الاثیر در اوائل جامع الاصول و امام نووی در اوائل شرح مسلم لیکن همه به بسط بود اکنون معنی عدالت و ضبط بیان باید کرد تا تعریف این اقسام منکشف گردد بدانکه مراد بعدالت ملکه است در شخص که حامل و باعث گردد او را بر ملازمت تقوی و مروت و مراد بتقوی اجتناب اعمال سیئه است از شرک و فسق و بدعت و در اجتناب از صغیره اختلاف ست و مختار عدم اشتراط آنست که از طاقت بیرون ست مگر اصرار و دوام بران که آن نیز از قبیلهٔ کبیره است و مراد بمروت تنزه از بعضی خسائس و نقائص ست که نه مقتضای همت و مردانگی ست مثل بعضی مباحات دینیه چنانکه اکل و شرب در بازار و بول در شارع عام و مانند آن و باید دانست که عدل روات عامتر ست از عدل شهود او شاملست مر عبد را نیز و عدل شهادت مخصوص بحر ست و مراد بضبط حفظ و تثبیت مسموعست و یاد داشتن

شرح ابی الطیب

من رای الرجال وقسم رابع ابان هو عنه وقال ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل به بعض الفقهاء فعلی هذا کل حدیث احتج به محتج او عمل بموجبه عامل اخرجه سواء صح الطریق الیه ام لم یصح وکان طریقه انه یترجم الباب الذی فیه حدیث مشهور عن صحابی قد صح الطریق الیه واخرج حدیثه فی الکتب الصحاح فیورد فی الباب ذلک الحکم من حدیث صحابی اخر لم یخرجوه من حدیثه ولا یکون الطریق الیه کالطریق الی الاول الا ان الحکم صحیح ثم یتبعه بان یقول وفی الباب عن فلان

قوت المغتذی

هذا حدیث حسن وهذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک بجماعة اصول ویعتمد علی ما اتفقت علیه وقال الحافظ ابن حجر فی نکته علی ابن الصلاح قد اکثر علی المدینی من وصف الاحادیث بالصحة وبالحسن فی مسنده وفی علله وکانه الامام السابق لهذا الاصطلاح وعنه اخذ البخاری ویعقوب بن شیبة وغیر واحد وعن البخاری اخذ الترمذی فاستمد الترمذی ذلک انما هو من البخاری ولکن الترمذی اکثر منه واشار بذکره واظهر الاصطلاح فیه وصار اشهر به من غیره وقال ابن الصلاح قول الترمذی وغیره هذا حدیث حسن فیه اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بینهما فی حدیث واحد جمع بین نفی ذلک القصور واثباته قال وجوابه ان ذلک راجع الی الاسناد فاذا روی الحدیث الواحد باسنادین احدهما اسناد حسن والاخر اسناد صحیح استقام ان یقال فیه انه حدیث حسن صحیح ای انه حسن بالنسبة الی اسناد صحیح بالنسبة الی اسناد اخر علی انه غیر متنکر ان یکون بعض من قال ذلک اراد بالحسن معناه اللغوی وهو ما تمیل الیه النفس ولا یاباه العقل دون المعنی الاصطلاحی الذی نحن بصدده انتهی وقال ابن دقیق العید فی الاقتراح یرد علی الجواب الاول الاحادیث التی قیل فیها حسن صحیح مع انه لیس لها الا مخرج واحد قال وفی کلام الترمذی فی مواضع یقول هذا حدیث حسن صحیح لا نعرفه الا من هذا الوجه قال والذی اقول فی جواب هذا السؤال انه لا یشترط فی الحسن قید القصور عن الصحیح وانما یجیء القصور ویفهم ذلک فیما اذا اقتصر علی قوله حسن فالقصور یاتیه من قید الاقتصار لا من حیث حقیقته وذاته وشرح ذلک

عارضة الاحوذی

انعم المنصف او مخافة المتعسف لیس من شان العالمین اولیة محض قول رب العالمین لنبیه الکریم فان یکفر بها هؤلاء فقد وکلنا بها قوما لیسوا بها بکافرین وقال فی المعترضین والمنکرین افنضرب عنکم الذکر صفحا ان کنتم قوما مسرفین ولا تزال طائفة من الامة ظاهرین علی الحق الی یوم الدین

شرح سراج احمد

مروی از فوات و اختلال بحیثیتی که متمکن بوقا در گردد بر استحضار و آن دو قسم است ضبط صدر و ضبط کتاب ضبط صدر بیاد داشت و حفظ قلب است و ضبط کتاب بنگاهداشت و صیانت آن نزد خود تا وقت ادا و وجوه طعن متعلق بعدالت را پنج قسم داشته اند اول کذب راوی دوم اتهام وی بکذب سوم فسق چهارم جهالت پنجم بدعت و مراد بکذب راوی آنست که ثابت شده باشد کذب وی در حدیث نبوی علیه الصلوة والسلام و حدیثی را که مطعونست راوی وی بکذب موضوع خوانند و هر که ثابت شد از وی تعمد بکذب در حدیث اگرچه وقوع آن در تمام عمر یکبار بود و اگرچه توبه کند دیگر حدیث وی مقبول نیست بخلاف شاهد و چون توبه کند کذا قالوا و مراد بحدیث موضوع در اصطلاح محدثین اینست نه آن که البته ثابت شود وضع و کذب در خصوص این حدیث که حکم بوضع و افترا بحکم ظن غالب است و قطع و یقین را بدان راه نیست فان الکذوب قد یصدق و اما اتهام راوی بکذب آن بود که مشهور و معروف شده باشد بدروغ گفتن در سخن اگرچه وقوع آن در حدیث نبوی علیه الصلوة والتسلیم از وی ثابت نشده و روایت مخالف قواعد معلوم ضروریه شرع نیز همین حکم دارد و این قسم را متروک خوانند چنانکه گویند حدیثه متروک او هو متروک الحدیث و این چنین اگر کسی توبه کند توبه وی صحیح میشود و اما امارات صدق و سیمای صلاح در ناصیه حال وی لائح گردد حدیث از وی میتوان شنید و آنکه احیانا بطریق ندرت دروغی در کلام وی در غیر حدیث نبوی علیه السلام بوجود آید اگرچه معصیت است اما در تسمیه حدیث وی بموضوع و متروک تاثیر ندارد و اما فسق مراد بوی فسق در عمل است نه در اعتقاد که آنرا داخل بدعت دارند و اکثر استعمال بدعت در اعتقادست و کذب نیز اگرچه داخل فسق است ولیکن بجهت شدت طعن در وی و غلظ این حکم او را

شرح ابی الطیب

وفلان ویعد جماعة منهم الصحابی الذی اخرج ذلک الحکم من حدیثه کذا قال الحافظ ابو الفضل بن طاهر وقال ابن الصلاح وفی علوم الحدیث کتاب ابی عیسی الترمذی اصل فی معرفة الحسن وهو الذی نوه باسمه واکثر من ذکره فی جامعه وتختلف النسخ من کتاب الترمذی فی قوله هذا حدیث حسن وهذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک من کتاب الترمذی بجماعة اصول وتعتمد علی ما اتفقت علیه وقال ابن الصلاح قول الترمذی وغیره هذا حدیث حسن صحیح فیه اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح

قوت المغتذی

وبیانه انه هنا صفات للرواة تقتضی قبول الرواة وتلک الصفات درجات بعضها فوق بعض کالتیقظ والحفظ والاتقان مثلا فوق الدرجة الدنیا کالصدق وعدم التهمة بالکذب لا ینافیه ویحققها علی منه کالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجة العلیا لم ینافی ذلک وجود الدنیا کالحفظ مع الصدق فیصح ان یقال فی هذا انه حسن باعتبار وجود الصفة الدنیا وهی الصدق مثلا صحیح باعتبار الصفة العلیا وهی الحفظ والاتقان ویلزم علی هذا ان یکون کل صحیح حسنا ویلزم ذلک ویؤیده ورود قولهم هذا حدیث حسن فی الاحادیث الصحیحة وهذا وجه فی کلام المتقدمین انتهی وقال الحافظ عماد الدین بن کثیر اصل هذا السؤال غیر صحیح لان الجمع بین الحسن والصحة فی حدیث واحد بنسبة متوسطة بین الصحیح والحسن وقال ثلث مراتب الصحیح اعلاها والحسن ادناها والثالثة ما یشترک من کل منهما فان کل ما کان فیه شبه لصحیح لاحدهما اختص برتبة مفردة کقولهم للمزة وهو ما فیه حلاوة وحموضة هذا حلو حامض ای مز قال فعلی هذا یکون ما یقال فیه حسن صحیح اعلی رتبة عنده من الحسن ویکون حکمه علی الحدیث بالصحة المحضة اقوی من حکمه علیه بالصحة مع الحسن وقال الحافظ ابو الفضل العراقی فی نکته علی ابن الصلاح وهذا الذی قاله ابن کثیر تحکم لا دلیل علیه وهو بعید من فهم معنی کلام الترمذی قال الامام بدر الدین الزرکشی والحافظ ابو الفضل بن حجر کلاهما فی النکت علی ابن الصلاح هذا یقتضی اثبات قسم ثالث ولا قائل

عارضة الاحوذی

ولعل الله ان یحقق النیة فی ان یجعلنا ممن قال فیه المصطفی یحمل هذا العلم من کل خلف عدوله ینفون عنه تحریف الغالین وانتحال المبطلین ودعوی الجاهلین وما فتوا یفزعون بسؤالهم لی فی هذا الامر الا لما آب الناس وامرته مجموعة فی اربع الاجابة فی الدعاء والرضاء فی الطاعة

شرح سراج احمد

جدا شمرده اند و اما خیانت از نام راوی نیز سبب طعن در حدیث ست که چون نام وی معلوم نگردد و حال وی نیز معلوم نخواهد بود و نتوان دانست که ثقه است یا غیر ثقه چنانکه گوید اخبرنی رجل او اخبرنی شیخ و آنرا مبهم خوانند و حدیث مبهم مقبول نگردد مگر آنکه صحابی باشد که آنجا همه عدل اند و اگر مبهم بلفظ تعدیل آید چنانکه گوید اخبرنی عدل او اخبرنی ثقة اینجا اختلافست و صحیح آنست که مقبول نیست چه تواند که باعتقاد خود او را ثقه خیال کرده باشد و در نفس الامر نباشد پس بگوید نام او را تا همه بدانند که گفته است و اگر امام حاذق بگوید مقبول ست و اما بدعت مراد بدان اعتقاد چیزیست که احداث کرده شده باشد بر خلاف آنچه معروف و معلوم ست از آنحضرت بنوع شبهه و تاویل نه بطریق جحد و جحود و عناد و عاند که آن کفرست و حدیث مبتدع مردودست و نزد بعضی اگر متصف ست بصدق لهجه و صیانت لسان مقبول ست و بعضی گفته اند که هر که منکر ست امر متواتر را از شرع که معلوم ست بضرورت بودن او از دین مردودست و هر که نه باین صفت بود اگرچه مخالفان او را تکفیر کرده باشند مقبول ست با انضمام ضبط و ورع و تقوی و احتیاط و مختار آنست که اگر داعی باشد ببدعت خود و در مقام ترویج و تزیین بود قبول نکنند و اگر نه این چنین ست قبول کنند مگر آنکه چیزی روایت کند که مقوی بدعتش بود مردودست و باجماع علمای حدیث مختلف اند در اخذ حدیث از اهل بدع و اهل هوا و ارباب مذاهب زائغه در جامع الاصول میگوید که اخذ کرده اند جماعه از ائمه اهل حدیث از فرقه خوارج و از آنها که منسوب اند بقدر و تشیع و رفض و دیگر اصحاب بدع و اهل هوا و جماعه دیگر احتیاط نموده اند و احتیاط کردند و تورع ورزیدند از اخذ حدیث ازین فرق و هر کدام را بیان ست انتهی و شک نیست که اخذ حدیث ازین فرقها بعد از تحری صدق و صواب خواهد بود و با وجود آن احتیاط در عدم اخذ ست چه بثبوت رسیده است که این مردم وضع حدیث برای ترویج مذاهب خود میکنند و باز توبه و رجوع اقرار بران میکنند والله اعلم وجوه طعن متعلق بضبط را

شرح ابی الطیب

ففی الجمع بینهما فی حدیث واحد جمع بین نفی ذلك القصود و اثباته قال وجوابه ان ذلك راجع الی الاسناد فاذا روی الحدیث الواحد باسنادین احدهما اسناد حسن والآخر اسناد صحیح استقام ان یقال فیه انه حدیث حسن صحیح ای انه حسن بالنسبة الی اسناد صحیح بالنسبة الی اسناد آخر علی انه غیر مستنکر ان یکون بعض من قال ذلك اراد بالحسن معناه اللغوی وهو ما تمیل الیه النفس ولا یاباه القلب دون معناه الاصطلاحی الذی نحن بصدده انتهی و قال ابن دقیق العید فی الاقتراح یرد علی الجواب الاول الاحادیث التی قیل فیها حسن صحیح مع انه لیس لها الا مخرج واحد

قوت المغتذی

وعبارة الزرکشی و هو خرق لاجماعهم فان یلزم علیه انه لا یکون فی کتاب الترمذی حدیث صحیح الا قلیلا لقلة اقتصاره علی قوله هذا صحیح مع ان الذی یعبر فیه بالصحة والحسن اکثره موجود فی الصحیحین و قال الشیخ سراج الدین البلقینی فی محاسن الاصطلاح ایضا فی هذا الجواب نظر لکن جزم الامام شمس الدین بن الجزری فی الهدایة فقال الذی قال صحیح حسن فالترمذی یعنی انتساب صحة وحسنا فهو فی دون الصحیح معناه و قال الزرکشی فان قلت فما عندك فی رفع هذا الاشکال قلت یحتمل ان یرید بقوله حسن صحیح فی هذه الصورة الخاصة التردد فی استعمال هذا قلیلا دلیل علی جوازه کما استعمله بعضهم حیث وصف الحسن بالصحة علی قول من ادرج الحسن فی القسم الصحیح و یحتمل ان یرید حقیقتهما فی اسناد واحد باعتبار حالین و زمانین فیجوز ان یکون سمع هذا الحدیث من رجل مرة فی حال کونه مستورا او مشهورا بالصدق والامانة ثم ترقی فی ذلك الرجل المستمع وارتفع حاله الی درجة العدالة فسمعه منه الترمذی او غیره مرة اخری فاخبر بالوصفین وقد روی عن غیر واحد انه سمع الحدیث الواحد علی شیخ واحد غیر مرة قال وهذا الاحتمال وان کان بعیدا فهو اشبه ما یقال قال ویحتمل ان یکون الترمذی ادی اجتهاده الی حسنه وادی اجتهاد غیره الی صحته او بالعکس فان الحدیث فی اعلی درجات الحسن و اول درجات الصحیح فجمع له باعتبار مذهبین وانت اذا تاملت تصرف الترمذی لعلك تسکن الی قصده هذا انتهی کلام الزرکشی بعضه ما خوذ من الجعبری حیث قال فی مختصره وقوله

عارضة الاحوذی

والتسخط فی المعصیة والولی فی الخلق فلا یحقرن احدکم شیئا من الدعاء فربما کانت الاجابة له ولا فناء من الطاعة فلعله یصادف رضی الله عنه ولا وجها من المعصیة مخافة ان یکون سخط الله فیه ولا احد من الخلق اجل ان یکون ولیا لله سبحانه وتعالی فی الباطن حتی قبض الله له المنة ویسر النیة وقلت یا نفس جدی معه من هزل ولا تقطعن حظا من الآخرة

شرح سراج احمد

پنج گفته اند اول از جهت فرط غفلت دوم کثرت غلط سوم مخالفت ثقات چهارم وهم پنجم سوء حفظ اما کثرت غفلت و کثرت غلط نزدیک یکدیگر اند غفلت در سماع و تحمل حدیث و غلط در اسماع و ادای آن و مخالفت ثقات در اسناد یا در متن بر انواع متعدده است و آن موجب شذوذ حدیث است و در اعتبار روی از وجوه طعن متعلق بضبط بجهت آن باشد که باعث مخالفت ثقات عدم ضبط و حفظ و عدم صیانت از تغییر و تبدیل خواهد بود اما طعن بجهت وهم و نسیان راوی که بدان خطا کرده در روایت بر سبیل توهم کرده اگر اطلاع یافته شود بر توهم وی بقرائن دالهٔ بران و دریافت علل و اسباب قادحه آنرا حدیث معلل خوانند و این اغمض علوم حدیث است و ادراک آن و قیام نتوان نمود بآن مگر کسیکه داده شد آنرا فهم ثاقب و حفظ واسع و معرفت تمام بمراتب رواة و احوال اسانید و متون چنانچه متقدمین از ارباب این فن بودند تا دارقطنی که میگویند از وی مثل وی درینباب نیامده و گاهی چنان بود که عبارت معلل از اقامت حجت قاصر بود و تنقیح و تعیین علت نتوان کرد بر مثال صیرفی در نقد دراهم و دنانیر و اما سوء حفظ مراد بوی آن داشته اند که اصابت او غالب بر خطا و حفظ و اتقان اکثر از بسیار نسیان نبود یعنی اگر خطا و نسیان غالب بود یا مساوی بود با صواب و اتقان این هر دو صورت داخل در سوء حفظ است معتبر غلبه و کثرت صواب و اتقان است و سوء حفظ اگر لازم حال در جمیع اوقات عمر کسی گردد حدیث وی معتبر نبود و این را نیز شاذ گویند بر رای محدثین و اگر طاری و عارض شده بجهت عارضی مثل اختلال حافظه بکبر سن یا ذهاب بصر یا فوات کتب این قسم را مختلط نامند و اگر چیزی که پیش از اختلاط و اختلال حدیث کرده و جدا و متمیز گردانیده است از آنچه که بعد از وی کرده قبول کرده شود و اگر تمیز نکرده و جدا جدا نساخته توقف کنند و اگر اشتباه بود نیز همین حکم است و اگر این قسم را متابعات و شواهد پیدا شود ترقی کند از درجهٔ توقف و غریب بقبول و رجحان و همین است حکم احادیث مستور و مدلس و مرسل

شرح ابی الطیب

قال وفی کلام الترمذی فی مواضع یقول هذا حدیث حسن صحیح لا نعرفه الا من هذا الوجه قال والذی اقوله فی جواب هذا السؤال انه لا یشترط فی الحسن قید القصور عن الصحیح وانما یجیئه القصور اذا اقتصر علی قوله حسن واما اذا قال حسن صحیح فلا وتشرح ذلک وبیانه ان لهما صفات للرواة تقتضی قبول الرواة ولتلک الصفات درجات بعضها فوق بعض کالتیقظ والحفظ والاتقان مثلا ففی وجود الدرجة الدنیا کالصدق وعدم التهمة بالکذب لا ینافیه وجود ما هو اعلی منه کالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجة العلیا لم ینافی ذلک وجود الدنیا کالحفظ مع

قوت المغتذی

حسن صحیح باعتبار سندین او مذهبین وقال الحافظ ابن حجر فی النکت قد اجاب بعض المتاخرین عن اصل الاشکال بانه باعتبار صدق الوصفین علی الحدیث بالنسبة الی احوال راویه عند ائمة الحدیث فاذا کان فیهم من یکون حدیثه صحیحا عند قوم وحسنا عند قوم یقال فیه قال ویتعقب هذا بانه لو ادرک ذلک لاتی بالواو التی للجمع فیقول حسن وصحیح قال ثم ان الذی یتبادر الیه الفهم ان الترمذی انما یحکم علی الحدیث بالنسبة الی ما عنده لا بالنسبة الی غیره فهذا یقدح فی الجواب ویتوقف ایضا علی اعتبار الاحادیث التی جمع الترمذی فیها بین الوصفین فان کان فی بعضها ما لا اختلاف فیه عند جمیعهم فی صحة قدح فی الجواب ایضا لکن لو سلم هذا الجواب لکان اقرب الی مراد من غیره قال وانی لا امیل الیه وانقضیه الجواب علی ما ورد علیه ممکن قال وقیل یجوز ان یکون مراده ان ذلک باعتبار وصفین مختلفین وهما الاسناد والحکم فیجوز ان یکون قوله حسن ای باعتبار اسناده صحیح ای باعتبار حکمه لانه من قبیل المقبول وکل مقبول یجوز ان یطلق علیه اسم الصحة وهذا یمشی علی قول من لا یفرد الحسن من الصحیح بل یسمی الکل صحیحا لکن یرد علیه ما اوردناه اولا من ان الترمذی اکثر من الحکم بذلک علی الاحادیث الصحیحة الاسناد قال واجاب بعض المتاخرین بانه اراد حسن علی طریقة من یفرق بین النوعین لقصور رتبة راویه عن درجة الصحیح المصطلح صحیح علی طریقة من لا یفرق قال ویرد علیه ما اوردناه فیما سبق

عارضة الاحوذی

بالدنیا ولا تقبلن علی مخلوق وتذر جانب الخالق الاعلی وانت وان کنت مهمة بوظائف الدنیا وتکالیف دین فاغتنها حالة المحیا قد وثق بالمتقین فاذا مات المرء انقطع عمله الا من ثلث صدقة جاریة او علم علمه او ولد صالح یدعو له وما کنت لا نعرض التصنیف ولا ارتقی الی هذا المحل المنیف الا وانی

شرح سراج احمد

دیگر بدانکه حدیث صحیح اگر راوی وی یکی ست آنرا غریب نامند و اگر دو بود عزیز خوانند و اگر زیاده از دو مشهور و مستفیض خوانند و اگر کثرت روات بحدیست که توافق ایشان بر کذب حمل نتوان کرد متواتر گویند و غریب را فرد نیز گویند و مراد بآنکه راوی یکی بود آنست که اگرچه در یک موضع هم اینچنین افتد غریب است و آنرا نسبی گویند و اگر همه جا اینچنین آید فرد مطلق بود و مراد بآنکه از دو کس روایت آید آنست که همه جا همچنین آید اگر یکی یکی آید پس عزیز نبود بلکه غریب باشد چنانکه گفته شد و بر همین قیاس اعتبار زیادت بود و در مشهور اینست معنی قول ایشان که درین فن اقل حاکم بر اکثر ست فافهم و ازینجا معلوم شد که غرابت منافات بصحت ندارد و حدیث غریب صحیح میتواند بود چنانکه هر یکی از رجال وی ثقات باشند و غریب گاهی بمعنی شاذ نیز آیدای شذوذیکه از اقسام طعن در حدیث ست و اینست مراد صاحب مصابیح که در بعضی احادیث بطریق طعن میگوید هذا حدیث غریب و بعضی شاذ را نیز بمفرد راوی تفسیر کرده اند بی اعتبار مخالفت ثقات و گفته اند صحیح شاذ ست و غیر شاذ بمعنی فرد ثقه و آنکه در مقام طعن مذکور شود بمعنی مخالف ثقات ست و حدیث ضعیف آنست که یکی ازین شرائط معتبره در صحت و حسن یا زیاده مطلقاً مفقود گردد و راوی بعدم عدالت یا عدم ضبط اسناد او یا انقطاع متسم بود و بشذوذ و نکارت و علت موسوم گردد و باین اعتبار اقسام ضعیف متعدد و متکثر گردد افراداً و ترکیباً و مراتب حسن و صحیح لذاتها و لغیرها نیز بتفاوت مراتب و درجات این صفاتست با وجود اشتراک در اصل صحت و حسن و این قوم مراتب صحت را ضبط کرده و تعین نموده اند و امثلهٔ آنرا از اسانید ذکر کرده و گفته اند که اسم عدالت و ضبط همه رجال این اسانید را شامل ست و لیکن بعضی ازین فوق بعضی ست و اختلاف کرده اند درین که اطلاق اصح اسانید بر سند مخصوص علی الاطلاق ست بعضی گفته اند اصح اسانید زین العابدین ست

شرح ابی الطیب

الصدق فیصح ان یقال فی هذا انه حسن باعتبار وجود الصفة الدنیا وهی الصدق مثلاً صحیح باعتبار الصفة العلیا وهی الحفظ والاتقان ویلزم علی هذا ان یکون کل صحیح حسناً وتلتزم ذلک ویؤیده و نردقولهم هذا حدیث حسن من الاحادیث الصحیحة وهذا موجود فی کلام المتقدمین انتهی **اقول** ویوضحه ما قاله الشیخ الحافظ ابن حجر العسقلانی فی النخبة وشرحها وحاصله فان جمع الصحیح والحسن فی وصف حدیث واحد کقول الترمذی وغیره کالبخاری علی ما نقله السخاوی وکیعقوب بن شیبة وابی علی الطوسی فانهما جمعا فی مواضع من کتابیهما

قوت المغتذی

قال واختار بعض من ادرکناه ان اللفظین عنده مترادفان ویکون اتیانه باللفظ الثانی بعد الاول علی سبیل التأکید له کما یقال صحیح ثابت او جید قوی او غیر ذلک قال وهذا قد یقدح فیه القاعدة فان الحمل علی التأسیس خیر من الحمل علی التأکید لان الاصل عدم التأکید لکن قد یندفع القدح بوجود القرینة الدالة علی ذلک وقد وجدنا فی عبارة غیر واحد کالدارقطنی هذا حدیث صحیح ثابت قال وفی الجملة اقوی الاجوبة ما اجاب به ابن دقیق العید انتهی کلام الحافظ ابن الحجر فی النکت قال فی شرح التحفة اذا اجتمع الصحیح والحسن فی وصف واحد فالتردد الحاصل من المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها وهذا حیث یحصل منه التفرد بتلک الروایة قال ویحصل الجواب ان تردد ایة الحدیث فی ناقلیه اقتضی للمجتهد ان لا یصفه بحد الوصفین فیقال فیه حسن باعتبار وصفه عند قوم صحیح باعتبار وصفه عند قوم وغایة ما فیه انه حذف منه حرف الترد لان حقه ان یقول حسن او صحیح هذا کما حذف حرف العطف من الذی بعده وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح دون ما قیل فیه صحیح لان الجزم اقوی من التردد وهذا حیث التفرد والا اذا لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین معاً علی الحدیث یکون باعتبار اسنادین احدهما صحیح والآخر حسن وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح فوق ما قیل فیه صحیح فقط اذا کان فرداً لان کثرة الطرق تقوی فان قیل قد صرح الترمذی بان شرط الحسن ان یروی من

عارضة الاحوذی

مرائیه قد
خلفت بسماحته
ومحبة دنیا جنته
تتعاور الاهل
علیه وتتعاور
الجهال فیه
ولا ینبغی
لحصیف
ان یتصدی
الی تصنیف
ان یعدل
عن عرضین
اما ان یخترع
معنی او یبتدع
وصفاً ومتناً
حسب ما
قررناه
فی قانون
التأویل
وربطناه
فی التحصیل
من الجمل
والتفصیل
وما سوی
هذین
الوجهین
فهو تسویل
الورق و
التحلی بحلیة
السرق

شرح سراج احمد

از پدرش از جدش و بعضی مالک از نافع از ابن عمر و بعضی گفته زهری از سالم از پدرش ابن عمر و بعضی گفته اند که صواب آنست که حکم بر اسنادی مخصوص
باصحیت علی الاطلاق نتوان کرد الا آنکه درینجا مرتبهٔ اعلی ست و چند تا از اسانید در انجا داخل اند اگر مقید بقید کنند چنانکه گویند اصح اسانید از
فلان بلد یا اصح اسانید در فلان باب یا در فلان مسأله درست ست عادت مصنف ست که در هر جا میگوید حدیث حسن صحیح و حدیث غریب حسن
و حدیث غریب حسن صحیح اجتماع در حسن و صحت خود اشکالی ندارد که حسن لذاته باشد و صحیح لغیره اما در اجتماع غریب و حسن اشکالی دارد که مصنف
ترمذی در حسن تعدد طرق اعتبار کرده است و آن با غرابت منافات دارد جواب میگویند که اعتبار تعدد طرق در حسن نزد مصنف مطلق نیست
بلکه قسمی از وست و اینجا که حسن را با غریب جمع کرده مراد قسم دیگر ست و بعضی گویند که اشاره باختلاف روایاتست که نزد بعضی غریب ست و نزد بعضی
حسن باو او بمعنی اوست که شک و تردد دارد در انکه غریب ست یا حسن و قول بانکه مراد بحسن اینجا مصطلح نیست بلکه ما یمیل الیه الطبع ست
بعید ست بدانکه احتجاج در احکام بخبر صحیح لذاته مجمع علیه ست و همچنین بحسن نزد علمای عامه و آن ملحق بصحیح ست در احتجاج اگرچه در رتبه کمتر ست
و چون حدیث ضعیف بتعدد طرق بمرتبهٔ حسن رسد آن نیز محتج به ست چنانکه مشهور ست که حدیث ضعیف در فضائل اعمال معتبر ست بجهت
ترغیب نه در غیر آن مفرد اتش مراد ست نه مجموع که آن بتعدد طرق در محل حسن ست نه ضعیف صرح به الائمة و بعضی گفته اند اگر ضعف حدیث
بسبب سوء حفظ بعضی رواة یا اختلاط یا تدلیس بود با وجود صدق و دیانت مجبر میگردد بتعدد طرق و اگر از جهت اتهام کذب راوی باشد و ذا
فحش خطا بود اگرچه تعدد طرق داشته باشد مجبر نگردد و حدیث محکوم بضعف باشد و در فضائل اعمال مقبول و شاید که بر ینصورت مجهول خواهد بود

شرح ابی الطیب

حدیث حسن صحیح فلترد المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها مع کونه مقبولا
والمراد بالمجتهد من یفتش حال الاحادیث ویحقق ان کلا منها من ای قسم من الاقسام وان لم یکن مجتهدا
مطلقا وهذا الجواب اذا کان یحصل من الناقل التفرد بتلک الروایة وعرف بهذا جواب من استشکل
الجمع بین الوصفین فقال الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بین الوصفین اثبات لذلک القصور ونفیه ومحصل الجواب
ان ترد ایمة الحدیث فی حال ناقله اقتضی للمجتهد ان لا یصفه باحد الوصفین فقط او یقال

قوت المغتذی

غیر وجه فکیف یقول فی بعض الاحادیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذی لم یعرف الحسن مطلقا
وانما عرف بنوع خاص وقع فی کتابه وهو ما یقول فیه حسن من غیر صفة اخری وذلک انه یقول فی بعض الاحادیث حسن صحیح غریب وتعریفه
انما وقع علی الاول فقط وعبارته ترشد الی ذلک حیث قال فی اواخر کتابه وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا به حسن اسناده
عندنا کل حدیث یروی لا یکون راویه متهما بالکذب ویروی من غیر وجه نحو ذلک ولا یکون شاذا فهو عندنا حدیث حسن یعرف به هذا انما اراد
الذی یقول فیه حسن فقط اما ما یقول فیه حسن صحیح او حسن غریب حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریف ما یقول فیه صحیح فقط او غریب
فقط وکانه ترکه استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر علی تعریف ما یقول فیه فی کتابه حسن فقط اما لعموم نفعه واما لانه اصطلاح
جدید ولذلک قید بقوله عندنا ولم ینسبه الی اهل الحدیث کما فعل الخطابی وبعد التقریر یبدو نکتتین من الایرادات التی طال البحث
فیها ولم یسفر وجه توجیهها فلله الحمد علی ما الوهب وعلمه قلت وظهر لی توجیهان آخران احدهما ان المراد بحسن لذاته
صحیح لغیره والآخر ان المراد حسن باعتبار اسناده صحیح ای انه اصح شیء ورد فی الباب فانه یقال اصح ما ورد کذا وان کان حسنا
او ضعیفا فالمراد ارجحه او اقله ضعفا ثم ان الترمذی لم ینفرد بهذا الاصطلاح بل سبقه الیه شیخه البخاری کما نص علیه

عارضة الاحوذی

فاما ابداع المعانی فهو امر معون فی هذا الزمان فان العلماء قد استوفوا الکلم ونصبوا علی کل مشکل العلم وابیق الاخفایا فی زوایا لا یتولجها الا من تبحر معاطفها واستظهر لواطفها حضیضة ولم یکن قط فی الامم من انتهی الی حد هذه الامة من التصرف فی التصنیف والتحقیق ولا جانب الهاقی طرفا

شرح شرح احمد

انچہ بعضی گفتہ اند کہ لحوق ضعف بضعف افادہ نمیکند قوت را والا این سخن ظاہر الفساد ست بدانکہ سند رجال حدیث را گویند کہ روایت کردہ اند و اسناد نیز بمعنی سند آید و گاہی بمعنی ذکر سند و اظہار آن نیز افتد و متن حدیث انچہ منتہی میگردد بوی اسناد از کلام پس اگر ہیچ راوی از روات حدیث از میان ساقط گردد منقطع گویند و این سقوط را انقطاع و اگر سقوط از مبادی سند و اوائل آنست آنرا معلق خوانند و این اسقاط را تعلیق و ساقط یکی باشد یا بیشتر و گاہی تمام سند ساقط بود چنانکہ گویند قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چنانکہ عادت مصنفین ست و انچہ کہ از ترمذی درین کتاب اند ہمہ آن صحیح اند و حکم اتصال دارند و اگر سقوط از آخر سند ست بعد از تابعی آنرا حدیث مرسل خوانند و این فعل را ارسال چنانکہ تابعی گوید قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و نزد بعضی محدثین مرسل و منقطع بیک معنی آید و اصطلاح اول اشہر ست نزد فقہا و محدثین و حکم مرسل توقف ست نزد جمہور علما چہ نمیتوان دانست کہ ساقط ثقہ است یا غیر ثقہ زیرا کہ روایت تابعی از تابعی بسیار ست و در تابعین ثقہ بودند و غیر ثقہ و نزد امام ما ابو حنیفہ و مالک مقبول ست مطلقا و ایشان گویند کہ ارسال بجہت کمال وثوق و اعتماد ست زیرا کہ کلام در ثقہ است و اگر نزد وی صحیح نمیبود ارسال نمینمود و قال رسول اللہ نمیگفت و نزد امام شافعی اگر این حدیث مرسل اعتضاد یابد بوجہ دیگر مقبول ست و از امام احمد دو قول است و اگر سقوط از اثنای سند ست پس آن ساقط اگر دو راوی باشند متوالی و بہم آنرا معضل خوانند و اگر ساقط یکی بود یا زیادہ نہ پی در پی بلکہ از دو جا یا سہ جا آنرا منقطع خوانند و منقطع بمعنی غیر متصل شامل این ہمہ اقسام نیز آید و قسمی از منقطع ست کہ آنرا مدلس گویند و فعل آنرا تدلیس و فاعلش را مدلس بکسر اللام نامند و صورتش اینست کہ راوی نام شیخ خود را بنہد و از شیخ کہ فوق اوست روایت کند و لفظیکہ موہم سماع ست بیارد و حال آنکہ سماع از وی ندارد

شرح ابی الطیب

فی الجواب انہ قیل فیہ حسن باعتبار وصفہ عند قوم صحیح باعتبار وصفہ عند آخرین وغایۃ ما فیہ انہ حذف منہ حرف التردد لان حقہ ان یقول انہ حسن او صحیح کما یحذف حرف العطف من الذی یعلم وعلی ہذا الذی قیل فیہ حسن صحیح دون الذی قیل فیہ صحیح لان الجزم اقوی من التردد وہذا من حیث التفرد وان لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین باعتبار الاسنادین احدہما صحیح والآخر حسن وعلی ہذا فما قیل فیہ حسن صحیح فوق ما قیل فیہ صحیح فقط

قوت المغتذی

ابن الصلاح فی غیر مختصرہ والزرکشی وابن حجر فی نکتہما قال الزرکشی واعلم ان ہذا السؤال یرد بعینہ فی قول الترمذی ہذا حدیث حسن غریب لان من شرط الحسن ان یکون معروفا من غیر وجہ والغریب ما انفرد بہ احد رواتہ وبینہما تنافی قال وجوابہ ان الغریب یطلق علی اقسام غریب من جہۃ المتن وغریب من جہۃ الاسناد والمراد ہنا الثانی دون الاول لان ہذا الغریب معروف عن جماعۃ من الصحابۃ لکن تفرد بعضہم بروایتہ عن صحابی فبحسب المتن حسن وبحسب الاسناد غریب لانہ لم یروہ من تلک الجماعۃ الا واحد ولا منافاۃ بین الغریب بہذا المعنی وبین الحسن بخلاف سائر الغرائب فانہا تنافی الحسن وقال الحافظ ابو العباس احمد بن عبد المحسن الغرافی فی کتابہ معتمد البینۃ قول ابی عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب وہذا حدیث حسن غریب انما یرید بہ ضیق المخرج انہ لم یخرج الا من جہۃ واحدۃ ولم یقع خروجہ من طرق الا ان الراوی ثقۃ فلا یضر ذلک فیستغربہ ہو لقلۃ المتابعۃ وہو لا یمنع شروطہ عجیبۃ وقد یخرج الشیخان احادیث یقول ابو عیسی فیہا ہذا حدیث حسن وتارۃ حسن غریب کما قال فی حدیث ابی بکر قلت یا رسول اللہ علمنی دعاء ادعو بہ فی صلاتی الحدیث فہذا حدیث حسن مع انہ متفق علیہ انتہی واعلم ان الکتب الاربعۃ الصحیحین وسنن ابی داود والنسائی

عارضۃ الاحوذی

من التفریع فان اللہ صانہا عن الاختلاف فی کتابہا وجاء بہا الی الحقائق من ابوابہا وسائر الامم غرتہم الافات وتوالت علیہم الحادثات فذکر ان التوریۃ حرقت مرتین واتخذت الیہود الہین اثنین وزعموا ان الذی اسلاہا من حفظہ فی المرۃ الاولی عزیر ولیس لہا فی المرۃ الثانیۃ الا کسیر وعویر والنصاری فہم معہم

شرح سراج احمد

وگوید عن فلان وقال فلان وتدلیس مذموم ومکروه ست مگر آنکه ثابت شود که وی تدلیس نمیکند مگر از ثقه ودران غرض فاسد نباشد مثل اخفای سماع از شیخ بجهت صغر سن وعدم جاه وعدم شهرت وستر حال که سبب طعن گردد وتدلیس در لغت بمعنی عیب کالا پوشیدن ست وبعضی اکابر حدیث نیز تدلیس میکردند اما بجهت وثوق بصحت حدیث واستغنا بشهرت حال نه از جهت این اغراض فاسده که مذکور شد واگر در اسناد ویا در متن از راوی حدیث اختلاف واقع شود بتقدیم وتاخیر یا زیادت ونقصان یا بابدال راوی مکان راوی دیگر یا متنی مکان متنی وامثال آن آنرا حدیث مضطرب خوانند واگر راوی کلام خود را در بیان حدیث در آورده بجهت غرضی ومصلحتی آنرا مدرج خوانند وعنعنه روایت حدیث ست بلفظ عن فلان عن فلان ومسلسل حدیثی که روایت کرده شده باشد بایطریق وعنعنه از حدیث مدلس معتبر نیست بجهت اشتباه والتباس مذکور وهر حدیث که مرفوع بود وسندوی متصل آنرا مسند خوانند اصطلاح مشهور اینست وبعضی متصل را مطلقاً مسند نامند هر چند که موقوف ومقطوع بود وبعضی مرفوع را مسند میگویند اگرچه مرسل ومعضل ومنقطع بود المعتمد هو الاول واز اقسام حدیث شاذ ومنکر ومعلل ست شاذ در لغت فرد را گویند هر که از میان جماعت بیرون افتد ودر اصطلاح حدیثی که روایت کرده شده مخالف آنچه روایت کرده اند آنرا ثقات پس اگر راوی آن ثقه نیست مردود ست واگر ثقه ست سبیل در انجا ترجیح ست بمزید حفظ وضبط یا کثرت عدد ودیگر وجوه ترجیحات پس آنرا که راجح ست محفوظ خوانند ومرجوح را شاذ ومنکر حدیثی ست که روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکه ضعف وی کمتر بود ومقابل منکر معروف ست پس در منکر ومعروف هر دو راوی ضعیف اند یکی ضعیفتر از دیگری ودر شاذ ومعروف هر دو قوی یکی قوی تر از دیگری وشاذ ومنکر هر دو مرجوح ومحفوظ ومعروف هر دو راجح وبعضی از شاذ ومنکر قید مخالفت راوی دیگر قوی یا ضعیف نکرده اند وگفته اند که شاذ هر چه روایت کند ثقه ومنفرد بود بدان

شرح ابی الطیب

اذا کان الصحیح فرداً لان کثرة الطرق تقوی الحدیث فان قیل قد صرح الترمذی بان شرط الحسن ان یروی من غیر وجه فکیف یقول فی بعض الاحادیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذی لم یعرف الحسن مطلقاً وانما عرف بنوع خاص منه وقع فی کتابه وهو ما یقول فیه حسن من غیر صفة اخری وذلک انه یقول فی بعض الاحادیث حسن وفی بعضها صحیح وفی بعضها غریب وفی بعضها حسن غریب وفی بعضها صحیح غریب وفی بعضها حسن صحیح غریب

قوت المغتذی

وقعت لنا من عدة روایات عن مؤلفیها ولم یقع للترمذی الا من روایة ابی العباس محمد بن احمد بن محبوب عن الترمذی ولا نعلم انه شرحه احد کاملاً الا القاضی ابوبکر بن العربی فی کتابه عارضة الاحوذی وکتب علیه الحافظ فتح الدین بن سید الناس قطعة وکمل علیها الحافظ زین الدین ابو الفضل العراقی قطعة اخری ولم یتمه وکتب علیه شیخ الاسلام سراج الدین البلقینی قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر مجلداً لم اقف علیه وله کتاب اللباب فیما یقول فیه الترمذی وفی الباب لم اقف علیه ایضاً والله اعلم وقال الامام ابو عبد الله محمد بن عمر بن رشید ما الذی عندی ان الاقرب الی التحقیق والاحری علی واضح الطریق ان یقال ان کتاب الترمذی یضمن الحدیث مصنفاً علی الابواب وهو علم برأسه والفقه علم ثان وعلل الاحادیث ویشتمل علی بیان الصحیح من السقیم وما بینهما من المراتب علم ثالث والاسماء والکنی رابع والتعدیل والتجریح خامس ومن ادراک النبی صلی الله علیه وسلم ممن لم یدرکه من اسند عنه فی کتابه سادس وتعدید من روی ذلک الحدیث سابع هذه علومه المجملة واما التفصیلیة متعددة وبالجملة فمنفعته کثیرة وفوائده انتهی قال الحافظ فتح الدین بن سید الناس ومما لم یذکره ما تضمنه من الشذوذ

عارضة الاحوذی

بدلوا کتبهم بایدیهم وحرفوا علی مناجیهم واتبعوا الحق اهواءهم فکل من کان املی فی معنی مناجیهم کتب علیه کتابه فجاءت مختلفة مبدلة محرفة فاذا قرأها العالم رای انهم عووا وضوضوا لما فقدوا الضوء ولما صان الله هذه الامة عن المحنة وبسط لها فی الدوحة فنبسطت فی بحبوحة دوحتها وتصرفت فی فروع ملتها فاستفتح السیف العلق

شرح سراج احمد

واز هیچ جانب اصلی موافق ومعاضد آن نیاید وبعضی نه ثقه اعتبار کنند ونه مخالفت وهمچنین منکر را مخصوص بصورت مذکوره ندارند وحدیث مطعون بفسق وبفرط غفلت وکثرت غلط را منکر گویند ومعلل بصیغهٔ اسم مفعول از تعلیل اسناد را گویند که در وی علل واسباب باشد که قادح ست در صحت آن ودرمی یابند او را اهل مهارت وحذاقت در علم حدیث واگر حدیثی روایت کرده اند وراوی دیگر موافق آن روایت کرده حدیث این راوی را تابع خوانند بصیغهٔ اسم فاعل اینست معنی آنکه محدثان میگویند تابعه فلان وله متابعات ومتابعت موجب تقویت وتایید ست ولازم نیست که تابع مساوی اصل باشد در مرتبه اگر کمتر ازان باشد در مرتبه نیز متابعت را شاید ومتابع اگر موافق اصل باشد در لفظ ومعنی اطلاق مثله کنند واگر موافق در معنی ست نه در لفظ نحوه گویند ودر متابعت شرط ست که در هر حدیث از یک صحابی باشد واگر از دو صحابی باشد او را شاهد گویند چنانکه گویند وله شواهد وشهد به حدیث فلان وتتبع طرق واسانید را بقصد معرفت متابع وشاهد وپیدا کردن آنرا اعتبار خوانند واما حدیث انما الاعمال بالنیات پس اسناد وی متصف ست بغرابت در یک طرف اول وی ودر آخر طرف وی متصف بشهرت ست والصحف قد یکون فی الراوی کحدیث شعبة عن العوام بن حواجر بالراء والجیم صحفه یحیی بن معین فقال بالزای والحاء المهملة وقد یکون فی الحدیث کقوله صلی الله علیه وسلم من صام رمضان واتبعه ستا من شوال صحفه بعضهم فقال شیئا بالشین المعجمة والمسلسل ما یتابع فیه رجال الاسناد الی رسول الله صلی الله علیه وسلم عند روایته علی حالة واحدة اما فی الراوی قولا نحو سمعت فلانا یقول سمعت فلانا الی المنتهی او اخبرنا فلان والله قال اخبرنا فلان والله الی المنتهی او فعلا کحدیث التشبیک بالید او قولا وفعلا معا کما

شرح ابی الطیب

وتعریفه انما وقع علی الاول فقط وعبارته ترشد الی ذلک حیث قال فی اخر کتابه وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا به حسن اسناده فکل حدیث یروی ولا یکون راویه متهما بالکذب ویروی من غیر وجه نحو ذلک ولا یکون شاذا فهو عندنا حسن انتهی فعرف بهذا انه انما عرف الذی یقول فیه حسن فقط اما ما یقول فیه حسن صحیح او حسن غریب او حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریفه کما لم یعرج علی تعریف ما یقول فیه

قوت المغتذی

وهو نوعان من ومن الموقوف وهو تاسعه ومن المدرج وهو عاشره هذه الانواع مما یکثر فوائده التی تستجار منه وتستعاذ عنه واما ما یقل فیه وجوده من الوفیات والتنبیه علی معرفة الطبقات او ما یجری مجری ذلک فداخل فیما اشار الیه من فوائده التفصیلیة انتهی فائدة قال الحافظ ابو جعفر بن الزبیر فی برنامجه روی هذا الکتاب عن الترمذی ستة رجال فیما علمته ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب وابو سعید بالهیثم بن کلیب بالشاشی وابو ذر محمد بن ابراهیم وابو محمد بالحسن بن ابراهیم القطان وابو احمد ابن عبد الله التاجر وابو الحسن الواذری قال واما ما ذکره بعض الناس من انه لا یصح سماع احد فی هذا المصنف من ابی عیسی ولا روایة عنه وهو کلام یعزی الی ابی محمد بن عتاب عن ابی عمرو بالسفاقسی عن ابی عبد الله القسوی فهو باطل قاله من قاله فان الروایات فی الکتاب منتشرة متتابعة عن جماعة معروفین عن المصنف ان ابا عبد الله بن عتاب وابیه ابا محمد بالمذکور والحافظ ابا علی بالمعتابی وغیرهم من ائمة هذا الشان قد اسندوا الکتاب فی فهارسهم وما یعرضوا الشیء مما ذکره من تقدم کلامه من جهل الکتاب وانقطاع الروایة ولا ذکروا ذلک عن احد انتهی

وقال الحافظ قطب الدین القسطلانی

احادیث الرسول علی الهموم	وما الم من الم الکلوم	فلا تبغ بها ابدا بدیلا	وعرف ما الصحیح من السقیم

عارضة الاحوذی

واستولوا علی الطلف فلم یدرک منهم الا وعی کلامهم وتقریب مرامهم فخذوها عارضة من احوذی علم کتاب الترمذی وقد کانت همتی طمحت الی استیفاء کلامه بالبیان والاحصاء لجمیع علومه بالشرح والبرهان الا انی رأیت القواطع اعظم منها والهمم اقصر عنها والمطی اقرب منها فتوقفت مدة الی ان تیسرت

شرح سراج احمد

فی حدیث اللّٰهم اعنی علی ذکرک وشکرک وحسن عبادتک وفی روایة ابی داود واحمد والنسائی قال لراوی الحدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم بیدی قال انی لاحبک فقل اللّٰهم اعنی علی ذکرک واما علی صفة کحدیث الفقهاء فقیه عن فقیه البیعان بالخیار مالم یتفرقا واما فی الروایة کالمسلسل باتفاق اسماء الرواة واسماء آبائهم او کناهم او انسابهم او بلدانهم وقد ذهبت الکرامیة والطائفة المبتدعة الی جواز وضع الحدیث فی الترغیب والترهیب بدانکه تحمل حدیث صحیح است قبل الاسلام وهمچنین پیش از بلوغ زیراکه امام حسن وحسین وابن عباس وابن الزبیر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین تحمل کرده اند حدیث را قبل از بلوغ وهمیشه بودند مردم که می شنوانیدند کودکان را تا ادا کنند بمردم واختلاف کرده اند علماء در وقت ومدتی که دران کودکان را تحمل رواست بعضی گفته اند که در پنج سالگی ست وگویند که اعتبار تحمل بحال هر کسی علیحده است پس چون فهم کند خطاب را ورد کند جواب را پس صحیح باشد سماع وی اگرچه در اندک از پنج سال باشد والاصح نیست در شرح سفر السعادت نوشته است در ذکر احوال مصنف ترمذی ابو عیسی که ذکر کنیت آن بابی عیسی دخل کرده اند خوب نیست زیراکه عیسی را پدر نبود وما نا که این مرد را بایمهٔ اهل قیاس واجتهاد تعصبی بود خصوصاً با امام اعظم ابی حنیفه کوفی رحمة الله علیه ولهذا ذکر این امام اجل واصحاب وی در کتاب خود هر جا که آورده بعض اهل الکوفة تعبیر نموده وتصریح باسم شریف وی در هیچ جا نکرده باوجود ذکر امثال واقران ایشان وظاهر آنجا که اهل کوفه میگوید ایشان را اراده نموده است وهمچنین مشیخ وی امام بخاری از ان امام تعبیر ببعض الناس کرده ورد مذهب ایشان می نماید والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب فقط

شرح ابی الطیب

صحیح فقط وکانه ترکه ذلک استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر علی تعریف ما یقول فی کتابه حسن فقط اما لغموضه واما لانه اصطلاح جدید وکذلک قیده بقوله عندنا ولم ینسبه الی اهل الحدیث کما فعل الخطابی وبهذا التقریر یندفع کثیر من الایرادات التی طال البحث فیها ولم یسفر وجه توجیهها والله الحمد علی ما الهم وعلم انتهی

قوت المغتذی

وان الترمذی لما تصدی ... لعلم الشرع مغن عن علوم
غدا اخضر انضیر افی لطافی ... فاضحی روضه عطر الشمیم
فمن جرح وتعدیل حواه ... ومن علل ومن فقه قویم
ومن اثر ومن اسماء قوم ... ومن ذکر الکنی لصد فهیم
ومن نسخ ومشتبه الاسامی ... ومن فرق ومن جمع فهیم
ومن قول الصحابة والتابعیهم ... بحل او بتحریم عمیم
ومن نقل الی الفقهاء یغری ... ومن معنی بدیع مستقیم
ومن طبقات اعصار تقضت ... ومن حل لمبعقه عقیم
وقسم ما روی حسناً صحیحاً ... غریباً فارتضاه ذو الفهوم
ففاق مصنفات الناس قدما ... وراق فکان کالعقد النظیم
وجاء کانه بدر تلالا ... نسیر غیاهب الجهل العظیم
فنافس فی اقتباس من نفیس ... بانفاس ودع قول الخصوم
فان الحق ابلج لیس یخفی ... تلاوته علی الذهن السلیم
وفضل العلم یظهر حین یأتی ... عن الاوهام مألوف الجسوم
فما روی العلیم فی الثریا ... ویبقی فی الثری اثر الرسوم
ولیس العلم ینفع من حواه ... بلا عمل یعین علی القدوم
کتاب الترمذی فذاک کتابا ... یعطر نشره مسر النسیم
واسناده منه فی العصر یعلو ... اساوی فیه فاسن قدیم
فزیدالله احمد کل حین ... علی ایلاء افضال جسیم
ومن حمد الاله علی رسول ... یفوم لذکره ارج النسیم

فائضة الجود

مسندة الطلبة فاغتنمتها واتبعت عزمی والفقر علی شطنی ما اشتملت علیه معلقاتی فی تغییر المیاومة من المشایخ فی المجالس وعوارض المذاکرة فی ندیة المناظرة علی الاختصار وربما تفق تطویل فذلک بحسبما عرض علی شرط ما تقدم من العرض

شرح سراج احمد

بدانکہ مصنف تصنیف کردہ این کتاب را کہ احسن کتب ست از روی ترتیب و جامع ست مر حدیث و اصول حدیث و فقہ را کہ مثل او در صحاح
نیست کافیست مر مجتہد را و مغنی ست مر مقلد را در مائۃ ثالث و بی خطبہ بود در زمان اول و چون نوبت بمائۃ سادس رسید مردی محدث عمر بن طبرزد
نام کسیکہ او را سند و اجازت این کتاب جامع رسیدہ بود در اول کتاب اجازت نامہ خود را الحاق نمود و گفت اخبرنا الشیخ ابو الفتح حدیث کردہ ما را گروہ مردم
بودیم شیخ کہ ابو الفتح کنیت داشت و نام او عبد الملک بن ابی القاسم کنیت پدر اوست و نام او عبد اللہ بن ابی سہل الہروی شہریست بر کنارہ ایران متصل قندہار
کہ مشہور بہراتست و لاناطلی قاری ازان شہر ست الکروخی بفتح کاف نسبتی ست بسوی دہی از دیہات ہرات فی العشر الاول من ذی الحجۃ چار روز متعلق اند
باخبرنا سنۃ سبع و اربعین و خمس مائۃ بمکۃ در سال پانصد و چہل و ہفت در شہر مکہ معظمہ شرفہا اللہ بزرگی و ہدایت اللہ تعالی شرفا و کرامۃ و انا اسمع و من شنیدم
آن شیخ را کہ حدیث میکرد مجمع مردم قال گفت شیخ ابو الفتح انا القاضی الزاہد ابو عامر محمد بن القاسم کہ قاضی زاہد بود و ابو عامر کنیت داشت و نام او محمد بن القاسم
ابن محمد الازدی قراءۃ علیہ و انا اسمع حدیث میکرد ما را باین طریقہ کہ ناچند کس بودیم ہم سبقان و یکی کہ ایستادہ بود شیخ و ما باوی سامع بودیم فی ربیع الاول
من سنۃ اثنتین و ثمانین و اربع مائۃ در ماہ ربیع الاول از سال چہار صد و ہشتاد و دو و مدتی کہ در میان استماع صاحب خطبہ کتاب از ابو الفتح و
در میان سماع ابو الفتح از قاضی ست شصت و پنج سال قال الکروخی گفت ابو الفتح کروخی درین تحویل اسناد ست کہ انتقال کردہ ما نزدیک
اسناد باسناد دیگر و اخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم الترياقی و این نیز نسبت ست بشہری و الشیخ
ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی و این اسناد سوم کروخی ست و غورجی بضم غین معجمہ و راء و جیم قراءۃ
علیہما از روی خواندن تلمیذ حدیث را بر ہر دو شیخ کہ ابو نصر و ابو بکر بودند چنانکہ ذکر کردہ شدہ است و انا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ
احدی و ثمانین و اربع مائۃ و این مقولہ کروخی ست قالوا گفتند ہر سہ کسان کہ این ہر دو مذکورین و محمود بن القاسم اند انا ابو محمد
عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی بفتح جیم و تشدید راء و حاء مہملہ المروزی المرزبانی و این ہر دو نسبت اند

شرح ابی الطیب

اعلم ان کتاب سنن الترمذی ہذا رویناہ عن کثیر من المشایخ منہم العلامۃ الفہامۃ حاوی المعقول و المنقول مولانا
الشیخ حسن العجیمی قرأت علیہ بقراءۃ الشیخ طاہر بن العلامۃ الشیخ ابراہیم الکورانی الصوفی و منہم الشیخ الصالح الشیخ محمد
سعید الکوکنی القرشی النقشبندی و منہم العلامۃ الشیخ احمد البنا اجازۃ فاخبرنا الشیخ حسن العجیمی قال اخبرنا العارف
باللہ صفی الدین احمد بن محمد المدنی رحمہ اللہ رحمۃ باجازتہ عن الشمس محمد بن احمد بن حمزۃ الرملی عن شیخ
الاسلام زین الدین زکریا بن محمد الانصاری السنیکی القاہری الازہری عن مسند الدیار المصریۃ عز الدین عبد الرحیم
ابن محمد المعروف بابن الفرات القاہری الحنفی عن ابی حفص عمر بن الحسن بن مزید بن میلۃ المراغی عن الفخر ابی الخیر
علی بن احمد بن عبد الواحد بن البخاری عن ابی حفص عمر بن محمد بن طبرزد البغدادی قال اخبرنا الشیخ ابو الفتح
عبد الملک بن ابی القاسم عبد اللہ بن ابی سہل الہروی الکروخی فی العشر الاول من ذی الحجۃ سنۃ سبع و اربعین و خمس مائۃ
بمکۃ شرفہا اللہ تعالی و انا اسمع قال انا القاضی الزاہد ابو عامر محمد بن القاسم بن محمد الازدی رحمہ اللہ قراءۃ علیہ و انا
اسمع فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین و ثمانین و اربع مائۃ قال الکروخی و اخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراہیم
الترياقی و الشیخ ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی رحمہما اللہ تعالی قراءۃ علیہما و انا اسمع
فی ربیع الآخر من سنۃ احدی و ثمانین و اربع مائۃ قالوا انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد اللہ بن ابی الجراح الجراحی المروزی

غارضۃ الاحوذی

مقدمۃ لبیان
معنی لکتاب اعلموا
انا اللہ افضل تکو
ان کتاب الجعفی
ھو الاصل الثانی
فی ھذا الباب و
الموطا ھو الاول
والباب و علیہما
بنا الجمہور کالقشیری
والترمذی فما
دونہ ما طفقوا
یصنفونہ بالاخذ
فی الکلام علیہ
ستوفی یستدعی
فراغا متصلا و
امرا متطاولا و ھما
منشوقۃ ولیس
فی وضوء رواہ
صحیح قولہ وکنت
علی البصرۃ یرید
انہ اصاب سر
الولایۃ فی التقصیر
عن النظر المسلمین
او الاساءۃ الیہم
ولا یتضرع بالدعاء
من کان علی ھذہ
الصفۃ عندہ
والتصحیحات لعلہ

شرح سراج احمد

قراءۃ علیہ از روی خواندن بر ابی محمد باین طریقہ کہ ما میخواندیم بر روی و او می شنید و ما را اجازت مینمود انا ابو العباس محمد بن احمد
ابن محبوب بن فضیل بلفظ تصغیر ست المحبوبی المروزی و این نیز ہر دو نسبت اند فاقر بہ الشیخ الثقۃ الامین پس تقریر میکرد باین حدیث و اثبات
مینمود بآن شیخ کہ ثقہ و امین بود و انکار آن نکرد و این تقریر اجازت ست بہ تحدیث و این مقولہ ابو الفتح کروخی ست گفت ابو العباس کہ حدیث
کردہ و اجازت دادہ مرا مصنف باین کتاب خود از ابتدا باین عبارت کہ ابواب الطہارت ست الی آخر الکتاب انا ابو عیسی محمد بن عیسی
ابن سورۃ بفتح سین مہملہ و سکون واو و را ابن موسی الترمذی الحافظ قال گفت ابو عیسی مؤلف علیہ الرحمہ **ابواب الطہارۃ**
عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدانکہ مصنف در اول کتاب خود تسمیہ و حمد ذکر نکردہ ست با وجود آنکہ در سنن ابن ماجہ حدیثی مروی
گذشتہ ست کہ کل امر ذی بال لا یبدأ باسم اللہ فہو اقطع و ابو داود و نسائی بلفظ کل کلام ذی بال لا یبدأ فیہ باسم اللہ
فہو اجزم آوردہ است و در حدیث دیگر آمدہ ست و تحسین آن کردہ ابن صلاح بلفظ کل امر ذی بال لا یبدأ فیہ بذکر اللہ فہو اقطع
و این شامل ست تسمیہ و حمد و ذکر را پس اغلب ست کہ او بزبان گفتہ باشد ہر دو را اگرچہ بر سر کتاب ننوشتہ یا آنکہ گوییم بسم اللہ مصنف ہمان بسم اللہ باشد
کہ بر اول اسناد نوشتہ است واللہ اعلم **باب ما جاء لا تقبل صلوۃ بغیر طہور** باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ است کہ قبول کردہ نمیشود نمازیکہ
بی پاکی بود و در حدیث گذاردہ شود حدثنا قتیبۃ بن سعید بضم قاف و فتح مثنات فوقیہ و سکون تحتیہ و فتح موحدہ ابن سعید بن جمیل بن طریف
ابن عبد اللہ الثقفی ابو رجاء البغلانی گویند نام او یحیی بود و قتیبہ لقب اوست گویند کہ جد او از موالی حجاج بن یوسف بود و گفت ابن معین و ابو حاتم

شرح ابی الطیب

المرزبانی قراءۃ علیہ انا ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب بن فضیل المحبوبی المروزی فاقر بہ الشیخ الثقۃ
الامین انا ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورۃ بن موسی الترمذی الحافظ قال **ابواب الطہارۃ** ای الطہارۃ
من الحدث والخبث واصلہا النظافۃ والنزاہۃ عن کل عیب حسی او معنوی ومنہ قولہ تعالی انہم اناس یتطہرون
ولما کانت الصلوۃ افضل العبادات والطہارۃ من شروطہا المتوقف علیہا صحتہا بدأ بکتاب الطہارۃ واختصت من بین
شروطہا لکونہا غیر قابلۃ للسقوط ولکثرۃ مسائلہا المحتاج الیہا ہذا قال الغزالی الطہارۃ مراتب منہا تطہیر الظاہر عن الحدث
والخبث ثم تطہیر الجوارح عن الجرائم ثم تطہیر القلب عن الاخلاق المذمومۃ ثم تطہیر السر عما سوی اللہ تعالی **قال لا تقبل**
صلوۃ بصیغۃ المجہول وفی روایۃ النسائی وغیرہ لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابو بکر بن العربی قرأتہ بفتح الطاء
وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل وبفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہیر وبالفتح الماء الذی یتطہر بہ وقال
سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمہا والمراد بہما التطہیر انتہی

قوت المغتذی

ابواب الطہارۃ لا تقبل صلوۃ بغیر طہور فی روایۃ النسائی وغیرہ لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طہور قال ابن العربی قرأتہ
بفتح الطاء وہو بضمہا عبارۃ عن الفعل وبفتحہا عبارۃ عن الماء وقال فی النہایۃ الطہور بالضم التطہیر وبالفتح الماء الذی یتطہر بہ وقال
سیبویہ الطہور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی ہذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمہا والمراد التطہیر انتہی و
ضبط ابن سید الناس بضم الطاء لا غیر وقال ابن العربی قبول اللہ للعمل ہو رضاہ وثوابہ علیہ وقال ابن دقیق العید
قد استدل جماعۃ من المتقدمین باستفاء القبول علی انتفاء الصحۃ کما فہموا فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یقبل اللہ

عارضۃ الاحوذی

ینتفع بالدعاء و
ذلک یدعی للمیت
وان کان عاصیا و
یشبہ ان ابن عمر
ادیہ بترک الدعاء
لہ حتی عرف تقصیرہ
ولیس تدع غیرہ
بہ اولیبین لہ
اہتبالہ بعامہ
ولکذا علیہ من التعویل
علی الدعاء باب فضل
الطہور ابو صالح
عن ابی ہریرۃ قال
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا
توضأ العبد المسلم
او المؤمن فغسل
وجہہ خرجت
من وجہہ کل
خطیئۃ نظر الیہا
بعینیہ مع الماء
او مع آخر قطر الماء
او نحو ذلک فاذا
غسل یدیہ خرجت
من یدیہ کل
خطیئۃ بطشتہا
یداہ مع الماء
حتی یخرج نقیا من الذنوب

عارضة الاحوذی

حسن صحیح
اسناده حدیث
صحیح ثابت اخرجه
الترمذی عن
معن عن مالك
بن انس مختصرا
وقد رواه جماعة
عن مالك كذلك
ورواه ابن وهب
وغیر هو فزاد فیه
فاذا غسل رجلیه
خرجت من رجلیه
كل خطیئة مشتها
برجلاه مع الماء
او مع آخر قطر الماء
حتی یخرج نقیا
من الذنوب من
طریق القشیری
وخرج ایضا من
عثمان اعرمنه
فقال من توضأ
فاحسن الوضوء
خرجت خطایاه
من جسده حتی
تخرج من تحت
اظفاره وروی فی
هذا الحدیث فاذا
تطهر اراسه خرجت

شرح سراج احمد

ونسائی ثقه از عاشره بود واز کبار شیوخ بخاری ست ودر اول روز جمعه ششم رجب شهر بلخ متولد شده ودر سنه ثمان واربعین ومائه ودر سال دویست وچهارم وفات یافت انا ابو عوانة بفتح عین مهمله وتخفیف واو وبنون الف نون ست نام او وضاح بود ابن عبد الله الیشکری گفت عفان بود ابو عوانه صحیح الکتاب ثقه وچون وی حدیث کند از حفظه بسیار غلط میکند واو صدوق ثقه است وقتیکه حدیث کند از کتاب اتفاق است ایمه را بر توثیق وی در سال یکصد وهفتاد وپنج وفات کرد عن سماك بن حرب بکسرین مهمله وخفت میم وکاف حرب ضد صلح است ابن اوس ابن خالد الذهلی الکوفی ابو المغیره تابعی مشهور ست قریب هشتاد صحابه را یافته ثقه بود وحفظ خوب نداشت تضعیف کرده او را ابن المبارك وشعبه در سال یکصد وبست وسه وفات یافت قال وذا مصنف تحویل کرده از یک اسناد باسناد دیگر زیرا که مصنف این حدیث از سماك بن حرب بر دو طریق رسیده است یکطریق را ذکر کرده تا بسماك باز طریق دیگر را ذکر میکند هناد بفتح ها وتشدید نون ابن السری بن یحیی التمیمی ثقه از ثانیه عشر بود در سنه صد وسی ویک وفات یافت ناوکیع بفتح واو وکسر کاف ابن الجراح الرواسی ابو سفیان الکوفی از تبع تابعین بود واصل او از نیشاپور یا از سمرقند یا از اصبهان بود واو از مشایخ اهل حدیث ست وبود او که فتوی میداد بقول امام ما ابی حنیفه رح واو احفظ اهل حدیث بود در زمان خود در سال یکصد ونود وهفت وفات یافت عن اسرائیل بن موسی ابو موسی البصری نزیل هندوستان گفت ابن معین وابو حاتم ونسائی ثقه از سادسه بود عن سماك عن مصعب بن سعد بضم میم وسکون مهمله اولی وفتح مهمله ثانیه ابن سعد بن ابی وقاص ابو زراره گفت ابن سعد وعجلی ثقه بود از ثالثه است در سنه یکصد وسه وفات یافت عن ابن عمر بن الخطاب القرشی العدوی

شرح ابی الطیب

وضبط ابن سید الناس بضم الطاء لا غیر وقال الشیخ محی الدین النووی جمهور اهل اللغة علی ان الطهور والوضوء بفتحهما اذا اریدبهما المصدر وبفتحهما اذا اریدبهما ما یتطهر به کذا عن ابن الانباری وذهب الخلیل والاصمعی وابو حاتم السجستانی والازهری وجماعة الی انه بالفتح فی الاسم والمصدر انتهی اقول ما حاصل الاقوال انه بالضم لا یکون الا مصدرا واما بالفتح فیکون مصدرا واسما للماء فاذا اریدبه المصدر فلا حاجة الی تقدیر شیء واما اذا اریدبه الاسم فلا بد من تقدیر ای لا تقبل صلوة بغیر استعمال طهور ثم لفظ غیر اما ان یراد به معناه الاسمی ای لا تقبل صلوة بشیء مغائر الطهور فلا بد من تخصیص المغائر بالحدث لیستقیم المعنی لانه لو حمل علی الاعم لزم ان لا تقبل صلوة بسائر الشروط ولا قائل به وتقیید هذا التخصیص بما رواه الشیخان لا تقبل صلوة من احدث حتی یتوضأ ای یتطهر واما ان یراد به معناه الحرفی ای لا تقبل صلوة بلا طهور فلا حاجة الی التکلف اما روایة لا بطهور فلا بد لها من توجیه فاما

قوت المغتذی

صلوة حائض الا بخمار ای من بلغت سن المحیض والمقصود بهذا الحدیث الاستدلال علی اشتراط الطهارة فی صحة الصلوة ولا یتم ذلك الا بان یکون انتفاء القبول دلیلا علی انتفاء الصحة وقد ورد فی مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحة کالعبد اذا ابق لا یقبل له صلوة وکما ورد فیمن اتی عرافا وفی شارب الخمر فان اریدبه تقریر الدلیل علی انتفاء الصحة من انتفاء القبول فلا بد من تفسیر معنی القبول وقد فسر بانه ترتب الغرض المطلوب من الشیء علی الشیء یقال قبل فلان عذره اذا ترتب علی عذره الغرض المطلوب منه وهو العنایة والذنب فاذا ثبت ذلك فیقال مثلا فی هذا الحدیث انه کان الغرض من الصلوة وقوعها معتبرة بمطابقتها الامر فاذا حصل هذا الغرض ثبت القبول علی ما ذکر من التفسیر

شرح سراج احمد

ابو عبد الرحمن مادر او زینب بنت مظعون بود قدیم الاسلام که همراه پدر خود اسلام آورده در حالت صغر و اول مشاهد او خندق بود و در بیعة الرضوان وغیره حاضر بود و او از سادات و فضلای صحابه است لازم سنت و گریزنده از بدعت کثیر الاتباع در افعال و اقوال و عبادات و شدید الاحتیاط و همراه صحابه در اوان جهاد بسیار جهاد نمود و چون اختلاف و مشاجرت میان ایشان واقع شد طریق زهد و عبادت اختیار کرد و تصدق بسیار نمودی حتی که در یک مجلس سی هزار درم تصدق کردی و قریب یک هزار بنده آزاد کرد و مرویات وی از آنحضرت یکهزار و شش صد و شصت حدیث اند و ولادت او پیش از وحی بیک سال بود و در سال هفتاد و سه یا چهار پس از شهادت عبد الله ابن زبیر بشش ماه وفات نمود و در محصب یا در ذی طوی دفن شد و نماز نگذارد بروی حجاج بن یوسف و حال آنکه او وصیت کرده بود که مرا در شب دفن کنید تا حجاج عالم نگردد بموت من و نماز بر من نگذارد عن النبی صلی الله علیه وسلم ابن عمر روایت میکند از آنحضرت یعنی حدیث مرفوع قال لا تقبل صلوة بغیر طهور فرمود آنحضرت قبول کرده نمیشود و روا نباشد نمازی بی پاکی از نجاست حقیقی و حکمی و این نزد همه ایمه است ولا صدقة من غلول و قبول کرده نمیشود صدقه از مال خیانت قال هناد فی حدیثه الا بطهور گفت هناد در حدیث خود بلفظ الا بطهور و در حدیث قتیبة لفظ بغیر طهور است قال ابو عیسی گفت مصنف کتاب هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب و احسن حدیث مذکور صحیح ترین چیزیست درین باب که لا تقبل صلوة است باعتبار توثیق رواة و خوب تر است و فی الباب عن ابی الملیح عن ابیه مسلم و ابن ماجه از ابن عمر و انس و ابی بکره روایت کرده اند و ابو داود و غیره از والد ابی الملیح و درین باب از ابی الملیح روایت است از پدر خود چنانچه اخراج کرده ابو داود و نسائی و ابن ماجه و روایت است

شرح ابی الطیب

ان توجیه ان الطهارة لما لم تکن ساقطة فی حالة من الاحوال عند الجمهور بخلاف سائر الشروط فانها تسقط فی بعض الاحوال جعل الشارع القبول موقوفا علیها دون غیرها من الشروط اللازمة فی جمیع الاحوال دون غیرها وان کان غیرها من الشروط ایضا یتوقف علیها القبول ویقال ان الجار والمجرور حال ای لا تقبل صلوة فی حال الاحداث کونها مقرونة بطهور وقال ابن العربی قبول الله للعمل هو رضاه وثوابه علیه وقال ابن دقیق العید قد استدل جماعة من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحة کما فعلوا فی قوله صلی الله علیه وسلم لا یقبل الله صلوة حائض الا بخمار ای من بلغت سن المحیض والمقصود بهذا الحدیث الاستدلال علی اشتراط الطهارة فی صحة الصلوة ولا یتم ذلک الا بان یکون انتفاء القبول دلیلا علی انتفاء الصحة وقد ورد فی مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحة کالعبد اذا ابق لا تقبل له صلوة وکما ورد من اتی عرافا وفی شارب الخمر فاذا اریدتقریر الدلیل علی انتفاء الصحة من انتفاء القبول فلا بد من تفسیر معنی القبول وقد فسر بانه ترتب الغرض المطلوب من الشیء علی الشیء یقال قبل فلان هذا فلان اذا ترتب علی عذره الغرض المطلوب منه وهو الحمایة والذب فاذا ثبت ذلک فیقال مثلا فی هذا المکان

قوت المغتذی

واذا ثبت القبول علی هذا التفسیر ثبتت الصحة واذا انتفی القبول علی هذا التفسیر انتفت الصحة وربما قیل من جملة بعض المتاخرین ان القبول کون العبادة بحیث یترتب علیها الثواب والاجزاء کونها مطابقة للامر والمعنیان اذا تغایرا وکان احدهما اخص من الآخر یلزم من نفی الاخص نفی الاعم فالقبول علی هذا التفسیر اخص من

عمارة الاحوذی

منطایا راسه حتی

تخرج من اذنیه

خرجة وقد رواه

مالک عن الصنابحی

مرسلا تاما یذکر

الرأس والرجلین

وثبت فی الصحیح

عن عمرو بن عبسة

مسندا کذلک

وابو صالح اسمه

ذکوان الثانیة

قال ابو عیسی حسن

صحیح ونحن نبین

معنی قوله هذا

او بدل علی ملته

اما قوله صحیح فان

الصحیح من الاحادیث

لها عشر مراتب

اولها صحیح مطلق

وهو الذی لا خلاف

فیه ولا کلام علیه

وهو قلیل جدا

عزیز فی الباب الثانی

صحیح بنقل عدل

واحد الثالث صحیح

شاذ بغیر شواهد

والقسم الثانی

ینقسم الی قسمین

شرح سراج احمد

از ابی ہریرہ چنانچہ اخراج کردہ شیخین و ابوداؤد و از انس چنانچہ اخراج کردہ ابن ماجہ و از ابی بکرہ نیز اخراج کردہ ابن ماجہ ملیح بفتح میم و کسر لام و حاء مہملہ ابن اسامۃ بن عمیر او عامر بن عمیر بن ہنیف بن رحیۃ الہذلی ثقہ از ثالثہ بود در سنہ نود و ہشت وفات یافت و اسامۃ بن عمیر بن عامر پدر ابی الملیح صحابی بود و ابی ہمزیۃ و انس مصنف علیہ الرحمہ نسب ابی الملیح ذکر می کند و ابو الملیح بن اسامۃ اسمہ عامر نام او عامر ست و یقال زید و گویند نام او زید ست بن اسامۃ بن عمیر الہذلی **باب ما جاء فی فضل الطہور** باب ست در بیان انچہ آمدہ ست در فضیلت پاکی **حدثنا** اسحق بن موسی الانصاری اسحق بن موسی بن عبد اللہ بن موسی بن عبد اللہ بن یزید الخطمی ابو موسی المدنی قاضی نیشاپور ثقہ از عاشرہ بود در سنہ دویست و چہل و چہار وفات یافت نا معن بن عیسی بن یحیی الاشجعی ثقہ ثبت بود از کبار عاشرہ و او جامع فتاوی مالک ست ملازم صحبت مالک در سنہ صد و نود و ہشت وفات کرد نا مالک بن انس بن مالک بن عمیر بن الحارث ابو عبد اللہ الاصبحی امام حجاز و عالم مدینہ بود از اتباع تابعین متورع محدث مجتہد صاحب مذہب و شافعی از اصحاب وی ست ثابت شدہ ست ملاقات وی با امام ابی حنیفہ و مناظرہ با ہر دو پس رسیدہ شد او کہ چہ طور یافتی تو ابا حنیفہ را در مناظرہ گفت اگر ارادہ کند باین ستون مسجد کہ از چوب ست زر سرخ خواہد کرد و در مواہب نوشتہ ست کہ امام ابو حنیفہ یک حدیث از وی روایت کردہ و از مناقب وی ہمین یک سخن کفایت میکند و ولادت او در سنہ نود و پنج بظہور پیوستہ و در مدینہ در سنہ یکصد و ہفتاد و نہ وفات یافت **ح** و ثنا قتیبۃ و این تحویل ست از یک اسناد باسناد دیگر مصنف را این حدیث از مالک بدو طریق رسیدہ ست و ہر دو را ذکر کرد عن مالک بن انس عن سہیل بن ابی صالح سہیل بلفظ تصغیر ست

شرح ابی الطیب

الغرض من الصلوۃ وقوعہا مجزئۃ بمطابقتہا للامر فاذا حصل ہذا الغرض ثبت القبول علی ما ذکر من التفسیر واذا ثبت القبول علی ہذا التفسیر ثبتت الصحۃ واذا انتفی القبول علی ہذا التفسیر انتفت الصحۃ انتہی اقول ان اراد بقولہ الغرض من الصلوۃ وقوعہا مجزئۃ بمطابقتہا للامر الاجزاء بدون الاثابۃ فلا شک ان انتفاء القبول یستلزم انتفاء الصحۃ لکن لا نسلم ان الغرض من ایقاع الصلوۃ الاجزاء بدون الاثابۃ بل الاثابۃ مع الاجزاء لان اللہ تعالی ما امر بالشرائع الا لیثیب اذا فعلوا وان اراد بہ ان الغرض من الایقاع المذکور الامران جمیعا یفید انتفاء القبول بہذا المعنی انتفاء الصحۃ واللہ اعلم ویمکن ان یقال ان معنی الحدیث لا تقبل صلوۃ قبول اجزاء واثابۃ بغیر طہور بخلاف الآبق ونحوہ فان صلاتہما لا تقبل ایضا لکن لا تقبل قبول الاثابۃ وتقبل قبول الاجزاء والاجابۃ فلا یرد ان عدم القبول لا یستلزم عدم الجواز والصحۃ مع ان الطہارۃ شرط الصحۃ ولا صدقۃ من غلول ضبطہ النووی و ابن سید الناس

قوت المغتذی

الصحۃ فان کل مقبول صحیح ولیس کل صحیح مقبولا وہذا ان یقع فی تلک الاحادیث التی نفی فیہا القبول مع بقاء الصحۃ فانہ یضر استدلال نفی القبول علی نفی الصحۃ کما حکینا عن الاقدمین اللہم الا ان یقال دل الدلیل علی کون القبول من لوازم الصحۃ فاذا انتفی انتفت فیصح الاستدلال مع القبول علی نفی الصحۃ حینئذ و یحتاج فی تلک الاحادیث التی نفی عنہا القبول مع بقاء الصحۃ الی تاویل و تخریج جواب علی انہ یرد علی من فسر القبول بکون العبادۃ مثابا علیہا او مرضیۃ او ما اشبہ ذلک اذا کانت مقصورۃ بذلک ان لا یلزم من نفی القبول

عارضۃ الاحوذی

ینقل عدل واحد عن الصحابی وینقل عدل واحد عن التابعی ویدخل علیہما ثالث وہو حدیث یرویہ واحد من الائمۃ فہذہ خمسۃ اقسام ذکر صحیحہا ابو عیسی واقتصر البخاری والقشیری علی الاربعۃ دون الخامس لسادس المرسل الذی ذکر الامام منہا شیئا یسیرا واہل الحدیث ینکرونہا والصحیح قبولہا علی وجہ بیناہ فی اصول الفقہ السابع الحدیث المدلس اتفق العلماء علی ذکرہ والعمل بہ و التدلیس علی اقسام لا نطول بذکرہا منہا حدیث یرویہ راو عن احد قد لقیہ

اسماء الرجال ثقہ و ثبت ابن سعید بن جبیل بفتح الجیم ابن طریف بالشین ابو رجا الانصاری بفتح الموحدۃ و سکون التحتیۃ بقال اسمہ عمران ابن ملحان ثبت من الثالثۃ مات سنۃ اربعین من الہجرۃ

شرح سراج احمد

ذکوان السمان ابو یزید المدنی گفت نسائی و دارقطنی بود ثقہ و گفت ابو حاتم نوشتہ می شود حدیث وی و حجت بآن گرفتہ نمیشود
و در تقریب ست صدوق بود در آخر عمر تغیری در حفظ واقع شد از سادسہ ست در سال یکصد و چہلم وفات کرد عن ابیہ ابی صالح
مولی ضباعۃ لین الحدیث از ثالثہ بود و نام او سیناست عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ در اختلاف نام او و نام پدر او قریب
سی اقوالست اصح عبد اللہ و عبد الرحمن ست ابن صخر الدوسی و او اول کسی ست کہ کنیت کردہ شد باین کنیت بسبب آنکہ او را
گربہ بود کہ بآن بازی میکرد پس کنیت نہاد آنحضرت او را بابی ہریرہ اسلام آورد در سال خیبر و حاضر شد آن را ہمراہ آنحضرت و
او از اہل صفہ ست و او بسیار محبت با آنحضرت میداشت و ہمیشہ ملازم صحبت شریف بود و او احفظ صحابہ بود و اکثر ست از وی
روایت از ہمہ صحابہ باجماع علما و مرویات وی از آنحضرت پنجہزار و سہ صد و چہل حدیث اند و زیادہ از ہشت صد صحابہ روایت
از وی دارند عامل کردہ بود او را عمر بن الخطاب بر بحرین و والی مدینہ شریفہ نیز گشتہ بود در امارت معاویہ بن ابی سفیان و حاضر
بود در صفین کہ با علی مرتضی نماز میگزارد و با معاویہ رضی اللہ عنہما طعام میخورد و در قتال با ہیچکس از فریقین شامل نگشت و
در مدینہ سنہ پنجاہ و نہ وفات فرمود از عمر ہفتاد و ہشت و در بقیع مدفون گشت قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اذا توضأ العبد المسلم فرمود آنحضرت چون وضو کند مرد مسلمان او المومن شک راویست فغسل وجہہ پس بشوید
روی خود را خرجت من وجہہ کل خطیئۃ بیرون شود از روی وی ہر گناہی کہ نظر الیہا بعینیہ مع الماء دیدہ بسوی

شرح ابی الطیب

بضم الغین المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب
کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک و قال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہنا الخیانۃ مطلقا او حرام انتہی قال بعض علمائنا
من تصدق بمال حرام و یرجو الثواب کفر قال و فی الباب عن ابی الملیح عن ابیہ الخ اما حدیث ابی الملیح و انس فقد
اخرجہ ابن ماجۃ فقال حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید و محمد بن جعفر ح و حدثنا بکر بن خلف ابو بشر
ختن المقری ثنا یزید بن زریع قالوا ثنا شعبۃ عن قتادۃ عن ابی الملیح بن اسامۃ عن ابیہ اسامۃ بن عمیر الہذلی
رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ الا بطہور و لا تقبل صدقۃ من غلول
و اخرجہ ابو داود عنہ بلفظ لا یقبل اللہ صدقۃ من غلول و لا صلوۃ بغیر طہور و قال حدثنا سہل بن ابی سہل
ثنا ابو زہیر عن محمد بن اسحق عن یزید بن ابی حبیب عن سنان بن سعد عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ
قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا تقبل صلوۃ بغیر طہور و لا صدقۃ من غلول و اما حدیث

قوت المغتذی

نفی الصحۃ ان یقال القواعد الشرعیۃ تقتضی ان العبادۃ اذا بہا مطابقۃ للامر کانت سببا للثواب و الدرجات
و الاجزاء و الظواہر فی ذلک لا تحصی انتہی و لا صدقۃ من غلول ضبطہ النووی ثوابن سبیل الناس بضم الغین
المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب
کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک و قال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہو الخیانۃ مطلقا او الحرام اذا توضأ العبد
المسلم او المومن قال الباجی فی شرح الموطا الظاہر ان ہذا اللفظ شک من الراوی فغسل وجہہ خرجت من

عارضۃ الاحوذی

ولو بسمہ منہ
ولکن لا یقول
حدثنا فلان انما
یقول عن فلان
او قال فلان الثانی
صحیح خولف رواتہ
فیہ و فی کل کتاب
جملۃ منہا التاسع
حدیث مبتدع
لا یدعوا الی بدعۃ
و فی الصحیح منہ
جملۃ فی الشواہد
و نادر فی الاصول
لا سیما فی غیر الاحکام
العاشر حدیث
فیہ راو صدوق
غیر حافظ و لیس
بصحیح ابو عیسی
مثلہ و فی الصحیح
مثلہ فی الشواہد
و اما قولہ حسن
فان بعض اہل
العلم قال الحسن
ما عرف مخرجہ
و اشتہر رجالہ
کحدیث البصریین
یخرجہ عن قتادۃ
و الکوفیین عن

حل اللغۃ
صفین جبل بین شام و عراق نزدیک فرات و در آن وقوع جنگ میان حضرت علی کرم اللہ وجہہ و معاویہ بن ابی سفیان شد و ایشان کردم از سفر و صفر آخر ذکر کنند ۱۲ منہ

عارضۃ الاحوذی

شرح سراج احمد

ابی اسحق السبیعی والمدنیین عن ابن شہاب والمکیین عن عطاء وعلیہ مدار الحدیث ولذا کثر منہ ابو داود وابو عیسی وقال ابو عیسی فی آخر کتابہ اذا قلت بقول حسن ما لا یکون فی سندہ متہم بالکذب ولا یکون شاذا ویروی من غیر وجہ واما قولی غریب فمعناہ انہ لا یروی الا من طریق واحد وقد روی من طرق فیستغرب لاجل ذلک من طریق منفردۃ غیرہا کتاب ابی عیسی مثلہ حلاوۃ مقطع ونفاسۃ منزع وعذوبۃ مشرع وفیہ اربعۃ عشر علما انواعہ صنف علما انواعہ وذلک اقرب الی

آن گناہ بچشم خود ہمراہ آب او مع آخر قطر الماء شک راویست یا بیرون شود گناہ ہمراہ پسین قطرہ آب کہ از روی بچکد او نحو ہذا یا فرمود مانند این دیگر الفاظ واذا غسل یدیہ خرجت من یدیہ کل خطیئۃ وچون بشوید ہر دو دست خود را بیرون شود از دو دست وی ہر گناہی کہ بطشتہما یداہ کردہ دو دست وی آن گناہ را مع الماء ہمراہ آب او مع آخر قطر الماء یا ہمراہ آخر چکیدن آب حتی یخرج نقیا من الذنوب تا آنکہ بیرون شود آدمی پاک از گناہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت ابو عیسی ترمذی این حدیثی ست حسن صحیح صحیح آنست کہ بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتہی ثابت شدہ باشد واگر این صفات بر وجہ تمام وکمال پیدا ست آنرا صحیح لذاتہ خوانند واگر نوعی از قصور ونقصان بدان راہ دارد وکثرت طرق جبر آن نقصان کردہ آن را صحیح لغیرہ گویند واگر جبر نقصان نشدہ آن را حسن لذاتہ نامند واگر در حدیث ضعیف بتعدد طرق جبر نقصان ضعف وی کردہ آنرا حسن لغیرہ گویند وظاہر کلام قوم در آنست کہ در حسن نقصان در ہمہ صفات مذکورہ راہ دارد اما تحقیق آنست کہ در حسن لذاتہ ضعف ونقصان در ضبط ست فقط وباقی صفات بحال خود ست وضعیف حسن لغیرہ نقصان در ہمہ صفات راہ دارد وہو حدیث مالک عن سہیل عن ابیہ وآن حدیثی کہ حسن صحیح ست حدیث امام مالک ست کہ از سہیل وآن از پدر خود روایت کردہ عن ابی ہریرۃ کہ پدر سہیل روایت از ابی ہریرہ کردہ اکنون نسب ابی صالح ذکر میکنند وابو صالح

شرح ابی الطیب

ابی ہریرۃ فقد اخرجہ البخاری مشتملا علی الجزء الاول فقال حدثنا اسحق بن ابراہیم الحنظلی قال اخبرنا عبد الرزاق قال اخبرنا معمر عن ہمام بن منبہ انہ سمع ابا ہریرۃ یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ من احدث حتی یتوضأ واخرجہ ابو داود عن احمد بن حنبل عن عبد الرزاق عن معمر عن ہمام عن ابی ہریرۃ بلفظ لا یقبل اللہ صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضأ باب ما جاء فی فضل الطہور الظاہر ان المراد بہ المصدر وقد تقدم انہ یجوز فیہ وجہان الضم والفتح لان الضم خاص بالمصدر اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن قال الباجی فی شرح الموطا الظاہر ان ہذا اللفظ شک من الراوی وجزم غیرہ بانہ شک من الراوی والا فہما مترادفان فی الشریعۃ والمؤمنۃ فی حکم المؤمن فغسل وجہہ عطف علی توضأ عطف تفسیر او المراد اذا اراد الوضوء وہو لا قرب وفیہ ایماء الی اعتبار النیۃ المقتضیۃ للمثوبۃ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ قال ابن العربی الخروج عبارۃ عن الغفران لان الخطایا اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول فی خروج ولکن الباری لما اوقف المغفرۃ علی الطہارۃ الکاملۃ فی

قوت المغتذی

وجہہ کل خطیئۃ نظر الیہا بعینیہ قال ابن العربی یعنی غفرت لان الخطایا ہی افعال اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول او بخروج ولکن الباری لما اوقف المغفرۃ علی الطہارۃ الکاملۃ فی العضو ضرب لذلک مثلا بالخروج ولان الطہارۃ حکم ثابت استقر لہ الدخول واقول بل الظاہر حملہ علی الحقیقۃ وذلک ان الخطایا توثر فی الظاہر والباطن سواء یطلع علیہا ارباب الاحوال والمکاشفات والطہارۃ تزیلہ وشاہد ذلک ما اخرجہ احمد والنسائی وابن ماجۃ والحاکم عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نکتت فی قلبہ نکتۃ سوداء فان تاب ونزع واستغفر صقل قلبہ وان عاد زادت حتی تعلو قلبہ وذلک الران الذی ذکرہ اللہ فی

شرح ابی الطیب

العضو ضرب لذلك مثلا بالخروج فكان الطهارة حكم ثابت استقره الدخول قال السيوطي اقول الظاهر انه يحمل على الحقيقة وذلك ان الخطايا تورث في الباطن والظاهر سوادا يطلع عليها ارباب الاحوال والمكاشفات والطهارة تزيله فاما ان يقدر خرج من وجهه اثر كل خطيئة واما ان يقال ان الخطيئة نفسها تتعلق بالبدن على انها جسم لا عرض بناء على اثبات عالم المثال وان كل ما هو في هذا العالم عرض له صورة في عالم المثال ولهذا صح عرض الاعراض على آدم عليه السلام في عالم المثال ثم على الملائكة وقيل لهم انبئوني باسماء هؤلاء والا فكيف يتصور عرض الاعراض لو لم يكن لها صورة تتشخص وتشاهد كون الخطايا اثرا ما اخرجه المصنف والنسائي وابن ماجة وابن حبان والحاكم عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نكتت في قلبه نكتة فان تاب ونزع واستغفر صقل

قوت المغتذي

القرآن كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون فاخرج احمد وابن خزيمة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحجر الاسود ياقوتة بيضاء من الجنة وكان اشد بياضا من الثلج وانما سودته خطايا المشركين فاذا اشرت الخطايا في الحجر ففي جسد فاعلها اولى فاما ان يقدر خرج من وجهه اثر خطيئته او السواد الذي احدثته واما ان يقال ان الخطيئة نفسها تتعلق بالبدن على انها جسم لا عرض بناء على اثبات عالم المثال وان كل ما هو في هذا العالم عرض له صورة في عالم المثال ولهذا صح عرض الاعراض على آدم عليه السلام ثم الملائكة وقيل لهم انبئوني باسماء هؤلاء والا فكيف يتصور عرض الاعراض لو لم يكن لها صورة تتشخص بها وقد حققت ذلك في تاليف مستقل واشرت اليه في حاشيتي التي علقتها على تفسير البيضاوي ومن شواهده في الخطايا ما اخرجه البيهقي في سننه عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان العبد اذا قام يصلي اتي بذنوبه فجعلت على راسه وعاتقه فكلما ركع او سجد تساقطت عنه واخرج البزار والطبراني عن سلمان قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المسلم يصلي وخطاياه مرفوعة على راسه كلما سجد تحاتت عنه مع الماء او مع آخر قطر الماء قال الباجي هذا شك من الراوي واذا غسل يديه قال الباجي كذا روى هذا الحديث رواة الموطا مقتصرا على غسل الوجه واليدين الا ابن وهب فانه زاد فيه ذكر مسح الراس وغسل الرجلين قلت ورواه الطبراني من حديث ابي هريرة زاد فيه ذكر المضمضة والاستنشاق وكذا رواه ابي امامة وزاد فيه ذكر مسح الراس والاذنين حتى يخرج نقيا من الذنوب قال ابن العربي المحكوم بمغفرتها هي الصغائر دون الكبائر لحديث الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة مقترنة بالوضوء لا تكفر الكبائر فانفراد الوضوء بالتقصير عن ذلك احرى قال وهذا التكفير انما هو للذنوب المتعلقة بحقوق الله سبحانه وتعالى واما المتعلقة بحقوق الآدميين فانما يقع النظر فيها بالمقاصة مع الحسنات والسيئات قال ولو وقعت الطهارة باطنا بتطهير القلب عن اوضار المعاصي وظاهرا باستعمال الماء على الجوارح بشرط الشرع واقترنت به صلوة جرح فيها القلب عن علائق الدنيا وطردت الخواطر واجتمع الفكر على اجزاء العبادة كما انعقد عليه احرامها واستمر الحال كذلك حتى خرج بالتسليم عنها فان الكبائر تغفر وجملة المعاصي والحالة هذه لا تكفر وكذلك كانت

عارضۃ الاحوذی

العمل واسند و صحح واسلم وعده الطرق وجرح و عدل واسمى و اكنى ووصل و قطع واوضح المقبول به والمتروك و بين اختلاف العلماء في الرد و القبول لآثاره وذكر اختلافهم في تاويله وكل علم من هذه العلوم اصل في بابه وفرد في نصابه فالقارئ له لا يزال في رياض مؤنقة وعلوم متفقة متسقة وهذا شيء لا يعلمه الا العلم الغزير والتوفيق الكثير والفراغ النديد والتدبير ونحن سنورد فيه ان شاء الله بحسب العارضة قولا في الاسناد والرجال

شرح سراج احمد

والد سہیل و ابو صالح السمان و ابو صالح کہ پدر سہیل ست اورا ابو صالح سمان گویند سمان از انجہت می گفتند کہ روغن می آورد
واسمہ ذکوان و نام او ذکوان ست و ابو ہریرۃ اختلفوا فی اسمہ و در نام و اسم محضہ ابی ہریرہ علما را اختلاف ست فقالوا
عبد شمس پس گفتہ اند بعضے نام وی در زمان جاہلیت عبد شمس بود پس تغیر داد آنحضرت نام او را بعبد الرحمن و قالوا عبد اللہ بن عمرو
و گفتہ اند عبد اللہ بن عمرو بود و ہکذا قال محمد بن اسمعیل و ہمچنین گفتہ امام بخاری کہ نام او عبد اللہ بن عمرو بود و ہذا اصح و ہمین ست صحیح ترین اقوال

شرح ابی الطیب

قلبہ وان عاد زادت حتی تعلو قلبہ وذلک الران الذی ذکر اللہ فی القرآن کلا بل ران علی قلوبہم ما کانوا یکسبون
وآخرج احمد وابن خزیمۃ عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحجر الاسود یاقوتۃ بیضاء
من الجنۃ وکان اشد بیاضا من الثلج وانما سودتہ خطایا المشرکین فاذا اثرت فی الحجر ففی الجسد اولی ومن الشواہد
فی الخروج ما اخرجہ البیہقی فی سننہ عن ابن عمر قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ان العبد اذا قام
یصلی اتی بذنوبہ فجعلت علی راسہ وعاتقہ فکلما رکع او سجد تساقطت عنہ **قولہ** مع الماء او آخر قطر الماء
شک من الراوی **قولہ** نظر الیہا بعینیہ ای الی الخطیئۃ یعنی الی سببہا اطلاقا لاسم المسبب علی السبب مبالغۃ
او کنایۃ عن الاکتساب ای اکتسبہا بعینہ او ہو بتقدیر المضاف ای نظر الی سببہا وکذا قولہ بطشتہا علی التوجیہات
الثلث وقولہ حتی یخرج مترتب علی تمام الوضوء لان تقدیرہ وہکذا باقی اعضاء الوضوء کما یفیدہ روایۃ مسلم
فاذا غسل رجلیہ الحدیث وروایات غیرہ حتی یخرجہ ای المتوضئ الی الصلوۃ بناء علی ان العادۃ الخروج الیہا عند
تمام الوضوء فکنی بالبعض عن الکل حتی یخرج نقیا من الذنوب ای ذنوب اعضاء الوضوء او جمیع الذنوب
من الصغائر وقال ابن مالک ای یفرغ المتوضئ من وضوئہ طاہرا من الذنوب ای الذی اکتسبہا بہذہ
الاعضاء والحدیث یدل علی ان المغفور ذنوب اعضائہ المغسولۃ فالتوفیق بینہ وبین الحدیث الذی
رواہ الشیخان من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطایاہ من جسدہ ان غفرت ذنوب جمیع الجسد
یکون عند التوضی بالتسمیۃ یشیر الیہ احسان الوضوء انتہی اقول فیہ انہ لیس بنص فی جمیع الذنوب
لان الجسد یحتمل التخصیص ایضا فالظاہر ان الذنوب ہنا عبارۃ عن الذنوب المتعلقۃ باعضاء الوضوء
لا جمیعہا اذ ہو المتبادر من التفصیل السابق لانہ متعلق باعضاء الوضوء فقط فتعریف الذنوب
للعہد والمعہود ما سبق الیہ الذہن بقرینۃ المقام لکن خصہا الجمہور بالصغائر قال ابن العربی
الخطایا المحکوم علیہا بالمغفرۃ ہی الصغائر دون الکبائر لحدیث الصلوات الخمس والجمعۃ
الی الجمعۃ کفارۃ لما بینہن ما اجتنبت الکبائر فاذا کانت الصلوۃ المقرونۃ بالوضوء
لا تکفر الکبائر فانفراد الوضوء بالتقصیر عنہ ذلک احری قال ولو وقعت
الطہارۃ باطنا بتطہیر القلب عن اوضار المعاصی وظاہرا باستعمال الماء علی
الجوارح واقترنت بہ الصلوۃ مجردۃ عن الخواطر واستمرت علی ذلک
الی التسلیم فان الکبائر تغفر وجملۃ المعاصی کما کان حال السلف

عارضۃ الاحوذی

والغرب وفنا
من النحو والتوجیہ
والاحکام والاداب
ولکنا من الحکم
واشارات الی
المصالح فالمنصف
یری ریاضۃ شفقۃ
ومقاطع ذات
حقیقۃ فمن ای فمن
کان من العلوم
وجد مقصدہ
فی منصبہ المفہوم
ولفظ ما شاء
واوعی وترحم علی
من جمع ووعی
کنت قرأت ہذا
الکتاب علی ابی طاہر
البغدادی بدار
الخلافۃ وعلی
ابی الحسن القطیعی
کلاہما عن ابن
زوج الحرۃ الا
انی رأیت ابا الحسن
احل فی القلب
العین فعکفت
علیہ قال اخبرنا
ابو یعلی احمد بن
عبد الواحد اخبرنا

الترجمۃ
یعنی زنگ بلکہ زنگ بسبب ہر دل ایمان کے جس کو ذکر فرمایا اللہ نے قرآن

شرح سراج احمد

وفی الباب و در باب فضل وضو از شش کس از صحابه سوای ابی هریره مروی گشته است عن عثمان وثوبان والصنابحی وعمرو بن عبسة وسلمان وعبد الله بن عمرو واین حصر نیست بلکه نسبت بعلم خود است اگر از ماسوی ایشان مروی شده باشد خللی ندارد همچنین حال است در تمام کتاب ترمذی هر جا که مذکور است وفی الباب عن فلان وفلان وفلان واین ذکر کردن مصنف دو احتمال دارد یکی آنکه شاید که مصنف را حدیثی از آن صحابه دران باب رسیده باشد واز جهت اقتصار ترک اسانید نموده باشد دوم آنکه مصنف را علم بآن شده باشد که درین باب حدیثی از فلان وفلان مروی شده است ولیکن او را باسناد صحیح نرسیده باشد از انجهت میگوید که از فلان وفلان منقول شده است وما را از ایشان نرسیده است اما مطلق در فضل طهارت از بسیاری صحابه منقول شده است چنانچه مسلم وترمذی وموطا از ابی مالک الاشعری ودیلمی از عمرو بن حریث وخطیب از جابر وطبرانی در اوسط از عائشه وطرطوسی از ابی هریره وطبرانی از ابن عمر واحمد ونسائی وابوداود وابن ماجه از عمار بن یاسر وابن عساکر از عائشه وبیهقی از سلمان

شرح ابی الطیب

وفی الباب عن عثمان وثوبان والصنابحی وعمرو بن عبسة وسلمان وعبد الله بن عمرو اما حدیث عثمان رضی الله عنه فاخرجه مسلم بسنده الی حمران عن عثمان بن عفان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطایاه من جسده حتی تخرج من تحت اظفاره واما حدیث عبد الله الصنابحی بضم الصاد وتخفیف النون وبالباء الموحدة والحاء المهملة منسوب الی صنابح بن ذاهر بطن من مراد فاخرجه مالک والنسائی وابن ماجة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من توضأ فمضمض واستنشق خرجت خطایاه من فیه وانفه واذا غسل وجهه خرجت خطایاه من وجهه حتی تخرج من تحت اشفار عینیه فاذا غسل یدیه خرجت خطایاه من یدیه فاذا مسح برأسه خرجت خطایاه من رأسه حتی تخرج من اذنیه فاذا غسل رجلیه خرجت خطایاه من رجلیه حتی تخرج من تحت اظفار رجلیه وکانت صلاته ومشیه الی المسجد نافلة واما عمرو بن عبسة فاخرج حدیثه ابن ماجة مثل الاول الا انه لم یذکر المضمضة والاستنشاق وذکر ذراعیه بدل یدیه وذکر غسل الیدین الی المرفقین ثم ذکر غسل الوجه ثم غسل ذراعیه واسمه عبد الرحمن بن عسیلة بضم المهملة ثم بفتح السین ثم سکون الیاء ویکنی ابا عبد الله اذ ظاهر صیغ ابن ماجة وغیره انه سمع رسول الله صلی الله علیه وسلم فیکون الصنابحی المذکور هو غیر ابی عبد الله بل عبد الله الا ان ظاهر کلام المصنف انه تابعی یروی عن ابی بکر الصدیق وهو ابو عبد الله وقال ابن عبد البر عندی ان الصنابحی ابو عبد الله التابعی لا الصحابی انتهی انی مکاثر بکم الامم یقال کاثرته فکثرته ای غلبته کذا فی مجمع البحار یعنی انی اباهی باکثریة امتی علی الامم السالفة فان قلت ما وجه ترتب قوله لا تقتلن بعدی علی المکاثرة قلت وجهه ان الاقتتال صبب لقطع النسل اذ لا تناسل من الاموات فیؤدی الی قلة الامة فینافی المطلوب فذلک نهی النبی صلی الله علیه وسلم فان قلت المقتول میت باجله فلا وجه لقطع النسل بسبب الاقتتال قولنا ان یقال ان الاقدام علی الاقتتال سرعنا بقطع النسل فالنهی باعتبار فعلهم الاختیاری ویقال یکون لهم اجلان اجل علی تقدیر الاقتتال واجل بدونه

عارضة الاحوذی

ابو علی شیخی اخبرنا ابن محبوب عنه وقیدته من غیر هذه الطرق قال ابو عیسی باب لا تقبل صلوة بغیر طهور صعب ابن سعد عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوة بغیر طهور ولا صدقة من غلول اصح شیء فی هذا الباب اسنادا قال القاضی ابو بکر ابن العربی اخرج مسلم هذا الحدیث بسنده بلفظه وزاد فیه دخل عبد الله بن عمر علی ابن عامر یعوده وهو مریض فقال الا تدعو لی یا ابن عمر قال انی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا تقبل صلوة بغیر طهور

عارضۃ الاحوذی

ولا صدقۃ من غلول وکنت علی البصرۃ فرماہ الفرباني فقال دخلت علی عبد اللہ ابن عامر وعندہ قوم یدعون لہ بالعافیۃ فقال لی یا ابا عبد الرحمن مالك لا تدعو فقال انی من اودھم لك احرصھم علی صلاحك وانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا یقبل اللہ صلوۃ من غیر طھور ولا صدقۃ من غلول وکنت علی البصرۃ ولا اراك الا قد اصبت منھا شراً غریبہ القبول فی السنۃ السلف الرضاء قبلت الشیء رضیتہ واردتہ والتوضؤ

شرح سراج احمد

واحمد ومسلم از عمرو بن عبسہ وعثمان نسائی از ابو ایوب وعقبہ بن عامر وابن عمر وابی ہریرہ وحسان بن عطیہ مرسلا روایت کردہ اند والصنابحی الذی روی عن ابی بکر الصدیق لیس لہ سماع عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مصنف جمع میکند در حدیث کہ از صنابحی مروی گشتہ است میگوید کہ صنابحی آن مردیست کہ روایت میکند از امیر المومنین ابی بکر صدیق نیست مر او را ثابت سماعی از آنحضرت واسمہ عبد الرحمن بن عسیلۃ ونام او عبد الرحمن بن عسیلہ است بضم عین وفتح سین مہملتین وسکون تحتیہ ویکنی اباعبد اللہ وکنیت کردہ میشد بابی عبد اللہ رحل الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم رفتہ بود بسوی ملازمت خدمت نبوی فقبض النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو فی الطریق پس قبض وفات کردہ شد آنحضرت در حالیکہ عبد الرحمن در راہ بود وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم احادیث وتحقیق روایت کرد عبد الرحمن از آنحضرت بسیار حدیثہا را شاید کہ بطریق ارسال باشد والصنابح بضم صاد مہملہ ونون وموحدہ ومہملہ ابن الاعسر بفتح ہمزہ وسکون عین وفتح سین مہملہ وراء الاحمسی بفتح ہمزہ وسکون حاء مہملہ وبیم وسین مہملہ صاحب النبی صلی اللہ علیہ وسلم صحابی بود ویقال لہ الصنابحی ایضاً گفتہ میشد او را صنابحی نیز صنابحی بضم صاد وتخفیف نون وموحدہ وحاء مہملہ وانما حدیثہ جز این نیست کہ حدیث این صنابحی کہ روایت از آنحضرت دارد اینست قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول گفت صنابحی شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود انی مکاثر بکم الامم بدرستیکہ من زیادہ کنندہ باشم بشما امت را در روز قیامت وآن بطریق مباہات باشد فلا تقتتلن بعدی پس باید کہ قتال نکنید باہم پس از من کہ قتال فیما بین موجب انقطاع نسل ست باب ما جاء مفتاح الصلوۃ الطہور باب ست در بیان چیزی کہ آمدہ کہ کلید نماز وضوست حدیث ثانی ہناد وقتیبۃ ومحمود

شرح ابی الطیب

ویکون الثانی طول من الاول والاقتتال یقصر الاجل فتقل الامۃ وھذا یرد علیہ ان عند اللہ لا یکون الا اجل واحد وقولہ لا تقتتلن بصیغۃ النہی المؤکد بنون التوکید جمع المذکر المخاطب باب ما جاء ان مفتاح الصلوۃ الطہور بالضم ویفتح والمراد بہ المصدر وسمی النبی صلی اللہ علیہ وسلم الطہور مفتاحا مجازا لان الحدث مانع منہا فھو کالقفل موضوع علی الحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وھذہ استعارۃ بدیعیۃ لا یقدر علیہا الا النبوۃ وکذلك قولہ مفتاح الجنۃ الصلوۃ لان ابواب الجنۃ مغلقۃ یفتحہا الطاعات وترکہ الطاعات الصلوۃ وتحریمہا التکبیر وتحلیلہا التسلیم قال ابن مالك اضافۃ التحریم والتحلیل الی الصلوۃ لملابسۃ بینہما انتہی لان التکبیر یحرم ما کان حلالا فی خارجہا والتسلیم یحلل ما کان حراما فیہا وقال المظہر سمی الدخول فی الصلوۃ تحریما لانہ یحرم الاکل والشرب وغیرہما علی المصلی ویمکن ان یقال ان التحریم بمعنی الاحرام ای الدخول فی حرمتہا فالتحلیل بمعنی الخروج عن حرمتہا اقول یؤیدہ ما قالہ ابن العربی فان قیل ما وجہ استعمالہ ھنا

قوت المغتذی

وضوء السلف مفتاح الصلوۃ الطہور قال الرافعی بضم الطاء فیما قیلہ بعضہم ویجوز الفتح لان الفعل انما یتاتی بالآلۃ قال ابن العربی ھذا مجاز ما یفتحہا من غلقہا وذلك ان الحدث مانع منہا فھو کالقفل موضوع عن الحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وھذہ استعارۃ بدیعیۃ لا یقدر علیہا الا النبوۃ وکذلك قولہ مفتاح الجنۃ الصلوۃ لان ابواب الجنۃ مغلقۃ یفتحہا الطاعات وترکہ الطاعات الصلوۃ وتحریمہا التکبیر قال ابن العربی

شرح سراج احمد

ابن غیلان بفتح غین معجمه وسکون تحتیه در آخر نون ست عدوی نزیل بغداد ثقه از عاشره بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات
در سال دویست وسی و نه وفات کرد ثنا وکیع عن سفیان بن سعید بن مسروق الثوری الکوفی ابو عبد الله وسی عالم ربانی
جلیل القدر ثقه از تبع تابعین بود و او را امیر المؤمنین در علم حدیث میگفتند ولادت او در سنه نود و هفت بود و در صد و شصت و
یک وفات کرد در بصره و ثنا محمد بن بشار بصیغه مبالغه ست ابن عثمان ابو بکر العبدی معروف به بندار یکی از حفاظ و ثقات
مشهوره ست گفت عجلی و نسائی و ابن خزیمه ثقه بود و امام اهل زمانه خود و عمرو بن علی الفلاس تضعیف کرده او را و سبب آن
ذکر نموده ست ولادت او در سنه یکصد و شصت و هفت بود و در بصره وفات کرد در سال دویست و پنجاه و دو ثنا عبد الرحمن
نا سفیان بن عیینه ابی عمران الهلالی الکوفی ابو محمد امام بزرگ بود در حدیث و فقه اجماع ست علما بر صحت حدیث وی
شافعی گفته ست اگر مالک و سفیان نبودی علم از حجاز میرفت و وفات او روز سبت غره رجب سنه یکصد و نود و هشت بود عن
عبد الله بن محمد بن عقیل ابن ابی طالب الهاشمی ابو محمد المدنی مادر وی زینب بنت علی صدوق بود در حدیث وی
لین ست از رابعه بود در آخر عمر تغیر راه یافته بود بعد از اربعین وفات کرد و عقیل بلفظ مکبر ست عن محمد بن الحنفیة محمد بن علی
ابن ابی طالب الهاشمی ابو القاسم معروف بابن الحنفیه که مادر ایشان بود تابعی ثقه و صالح بود از ثالثه ست ولادت او در خلافت
عمر بن الخطاب بود که دو سال از خلافت وی باقی بودند و گویند در خلافت ابی بکر و در مدینه سنه ثمانین وفات یافت عن علی
ابن ابی طالب بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف القرشی المکی المدنی امیر المؤمنین ابن عم رسول الله صلی الله علیه وسلم
و ختن علی بنته فاطمة الزهراء و داماد آنحضرت فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف بود و کنیت او ابو الحسن و ابو تراب
بود و او اول ترین کسی بود از صبیان که اسلام آورد و هجرت کرد پس از آنحضرت بسه روز و آنحضرت او را در مکه گذاشته بود و ودائع
بمشرکین سپارد و همراه آنحضرت همه مشاهد را و حق تعالی فتح نمود خیبر را از دست شریف وی و رسید او را در روز
احد شانزده زخمها و شجاعت وی مشهور ست میان خواص و عوام و بود علم او در محل اعلی و بر مسند خلافت نشست در روز
جمعه دیماه ذی الحجه در سنه خمس و ثلثین و شربت شهادت چشید از دست عبد الرحمن بن ملجم شقی المرادی در شب جمعه و فات
فرمود در شب یکشنبه تاسع عشر از شهر رمضان سنه اربعین عن النبی صلی الله علیه وسلم قال روایت از آنحضرت نمود
که فرمود مفتاح الصلوة الطهور کلید نماز و فتح باب نماز و در آمدن در آن که بی آن میسر نگردد طهارت ست و تحریمها
التکبیر و چیزیکه حرام میگردد بدان هر کاری که جز نماز ست تکبیر تحریمه ست چنانکه احرام برای حج و عمره و تحلیلها التسلیم و چیزیکه
بدان از نماز برآیند و آنچه حرام گردانیده شده بود بدان حلال گردد سلام دادن ست و باین حدیث مالک و شافعی و احمد سلام را

شرح ابی الطیب

لان التکبیر جزء من اجزائها فکیف یحرمها فقیل مراده احرامها یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشهر الحرام
قال الرافعی وقد روی محمد بن اسلم فی مسند هذا الحدیث بلفظ واحرامها التکبیر واحلالها التسلیم فی الباب عن

قوت المغتذی

هو مصدر حرم ویحرم ویشکل استعماله ههنا لان التکبیر جزء من اجزائها فکیف یحرمها فقیل مجازه احرامها
یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشهر الحرام ولما کانت الصلوة تحرم اشیاء قیل الاول ذلک وهو التکبیر تحریم

عارضة الاحوذی

العوض عنه فقبول
الله للعمل هو رضاه
به وثوابه علیه
الطهور بفتح الطاء
وضمها فبالفتح
عبارة عن الماء
وبالضم عبارة
عن الفعل وقیل
بفتح الطاء عبارة
عن آلات الفعل
کالسحور والوضوء
والذبوح وقد
قیل انهما بمعنی
واحد والقلول
الخیانة خفیة
فالصدقة من
مال حرام فی عدم القبول
واستحقاق العقاب
کالصلوة بغیر
طهور فی ذلک
احکامه فیه
خمس مسائل
الاولی فیه اشتراط
الطهارة فی صحة
الصلوة وهی من
شرائط الاداء
لا من شرائط
الوجوب باجماع

عارضة الاحوذی

الامة وفی الصحیح
عن همام بن منبه
عن ابی هریرة
وهی صحیفة
صحیحة عالیة
مجموعة قال النبی
علیه السلام لا
تقبل صلوة احدکم
اذا احدث حتی
یتوضأ الثانیة
قوله لا یقبل الله
صلوة بغیر طهور
عموم فیمن احدث
ومن لم یحدث
فخص هذا الحدیث
الثانی من ذلک
العموم بوجوب
الطهارة من الحدث
بعد الوضوء
استحبابه لمن
صلی بدلیل ان
لیس من شرط
العارضة الثالثة
العاجز عن استعمال
الطهارة لفرقی
او عدم وجود الماء
او عدم قدرة
حتی لا یمکنه تطهیر

شرح سراج احمد

در نماز فرض گویند که بظاهر دلالت دارد و نزد امام ما ابی حنیفه واجب ست فرض نیست و فرق در فرض و واجب در اعتقاد ست نه در عمل و دلیل امام ما حدیث اعرابی ست که آنحضرت وی را نماز تعلیم فرموده و ذکر سلام دران نکرد اگر فرض بودی البته آنحضرت ذکر آن فرمودی قال ابو عیسی گفت مؤلف علیه الرحمه هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب احسن این حدیث مذکور صحیح ترین چیزیست در باب مفتاح الصلوة الطهور و احسن ست و عبد الله بن محمد بن عقیل هو صدوق عبد الله بن محمد صدوق ست وقد تکلم فیه بعض اهل العلم من قبل حفظه و تحقیق سخن کرده اند بعضی علما از جانب حفظ وی که خلل در حافظه او بود و سمعت محمد بن اسمعیل یقول و شنیدم امام بخاری را که میفرمود کان احمد بن حنبل و اسحق بن ابراهیم والحمیدی بضم حاء مهمله و فتح میم و سکون تحتیه و دال مهمله یحتجون بحدیث عبد الله بن محمد بن عقیل که حجت میگرفتند بحدیث عبد الله قال محمد گفت امام بخاری وهو مقارب الحدیث و او مقارب الحدیث ست یعنی حدیث او بدل نزدیک ست و دل از و ابا نمیکند و شیء مقارب بکسر را ای بین الجید والردی وفی الباب عن جابر وابی سعید و درین باب حدیثی مروی گشته از جابر بن عبد الله و ابی سعید خدری چنانچه اخراج آن کرده ست ابن ماجه و حاکم و عقیلی از ابی بکر باب ما یقول اذا دخل الخلاء باب ست در بیان چیزیکه بگوید آدمی وقتیکه درآید در مبرز برای قضای حاجت حدثنا قتیبة بن سعید ابو رجاء وهناد ابن السری قالا گفت قتیبه و هناد نا وکیع عن شعبة بضم شین محمد ابن الحجاج بن الورد العتکی و او امام ایمه اعلام بود اجماع ست بر امامت و جلالت قدر وی ثقه و ورع بود و او امیر المؤمنین ست در حدیث چنانکه گفته ست سفیان گفت شافعی اگر شعبه نبودی

شرح ابی الطیب

جابر وابی سعید اخرجه عن ابی سعید ابن ماجة وعن علی رضی الله عنه ابو داود والدارمی ایضا وسنده حسن قاله ابن حجر هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب قال البزار لا نعلمه عن علی الا من هذا الوجه وقال ابو نعیم تفرد به ابن عقیل عن ابن الحنفیة عن علی وقال العقیلی فی اسناده لین وهو اصلح من حدیث جابر وقال ابن العربی حدیث جابر اصح شیء فی هذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح کذا قال وقد عکس فی ذلک العقیلی وهو ابعد منه بهذا الفن کذا فی حاشیة السیوطی باب ما یقول اذا دخل الخلاء بالمد کل موضع یقضی الانسان فیه حاجته سمی بذلک لان الانسان یتخلی فیه کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل الخلاء معناه اذا اراد الدخول وکذا جاء مصرحا به فی روایة البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل وفی شرح الابهری

قوت المغتذی

وقال ابن الاثیر فی النهایة کان المصلی بالتکبیر والدخول فی الصلوة صار ممنوعا من الکلام والافعال الخارجة عن کلام الصلوة وافعالها فقیل التکبیر تحریم لمنعه المصلی من ذلک ولذلک سمیت تکبیرة الاحرام ای الاحرام بالصلوة وکما صار المصلی بالتسلیم یحل له ما حرم علیه فیها بالتکبیر من الکلام والافعال الخارجة عن کلام الصلوة وافعالها کما یحل للمحرم بالحج عند الفراغ منه ما کان حرما علیه قبل فتحلیلها التسلیم قال الرافعی وقد روی محمد بن اسلم فی مسند هذا الحدیث بلفظ واحرامها التکبیر واحلالها التسلیم هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب احسن قال البزار لا نعلمه عن علی الا من هذا الوجه وقال ابو نعیم تفرد به ابن عقیل عن ابن الحنفیة عن علی وقال العقیلی فی اسناده

شرح سراج احمد

در ملک عراق حدیث هرگز نبودی از سابعه است ولادت او در سنه ثلث وثلثین بود ووفات کرد در سنه سبع وشصت و او کبیر
از ثوری بود بده سال عن عبد العزیز بن صهیب بضم صاد مهمله وفتح ها وسکون تحتیه ابو حمزة البنانی البصری گفت احمد ونسائی
وابن معین وعجلی ثقه بود گفت ابو حاتم صالح بود در سنه یکصد وسی وفات یافت عن انس بن مالک بن النضر بن بضم الانصاری
النجاری خادم رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت کرد آنحضرت را مدت ده سال از ابتدای هجرت تا وقت وفات شریف
ومادر او ام سلیم بنت ملحان بود ودر هشت غزوه همراه آنحضرت شریک بود ومرویات او از آنحضرت یکهزار ودو صد حدیث اند و
او آخر صحابه بود که در بصره وفات کرد در سنه ثلث وتسعین در زمان حجاج وچون آنحضرت وفات فرمود او بست ساله بود قال کان
النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل الخلاء گفت انس بود آنحضرت وقتیکه می درآمد در مبرز قال میفرمود اللهم انی اعوذ بک
ای بار خدایا بدرستیکه من پناه میجویم بتو قال شعبة گفت شعبه وقد قال مرة اخری وتحقیق فرمود آنحضرت بار دیگر
باین لفظ اعوذ بالله من الخبث والخبیث پناه میجویم بخدا از مجور خبث بضم خای معجمه وسکون موحده بمعنی مجور ومانند آن
از پلید می جنات او الخبث والخبائث شک راویست خبث بضم خای معجمه وموحده وگفته اند که خبث بسکون موحده
بمعنی مجور ومانند آن وخبائث افعال مذمومه وخصال ردیه اند وخبث بضم موحده جمع خبیث ست اراده بآن کرده شد
شیاطین وفی الباب عن علی وزید بن ارقم وجابر وابن مسعود در باب آداب خلاء روایت ست

شرح ابی الطیب

قال الشیخ من یکره ذکر الله فی تلک الحالة یغسل ویقول اما فی الامکنة المعدة لذلک فیقول قبل دخولها واما
فی غیرها فیقوله فی اول الشروع کتشمیر ثیابه مثلا وهذا مذهب الجمهور **قوله** وقد قال مرة اخری ای قال عبد العزیز
مرة اخری اعوذ بالله بدل اللهم انی اعوذ بک وبقیة الالفاظ فی الروایتین یدل علی ذلک ما اخرجه ابو داود فقال
عن شعبة عن عبد العزیز عن انس قال اللهم انی اعوذ بک وقال شعبة مرة اعوذ بالله انتهی اعوذ بالله من الخبث
والخبیث او الخبث والخبائث قال النووی اما الخبث فبضم الباء واسکانها وهما وجهان مشهوران فی روایة هذا
الحدیث ونقل القاضی عیاض ان اکثر روایات الشیوخ الاسکان وقد قال الامام ابو سلیمان الخطابی الخبث
بضم الباء جماعة الخبیث والخبائث جمع الخبیثة قال یرید ذکران الشیاطین واناثهم وقال وعامة المحدثین

قوت المغتذی

انتهی وهو اصلح من حدیث جابر وقال ابن العربی حدیث جابر اصح شیء فی هذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث
الشرح کذا قال وقد عکس فی ذلک العقیلی وهو ابعد منه بهذا الفن کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل الخلاء
بفتح الخاء ممدودا المکان الذی لیس به احد قال النووی وقوله اذا دخل معناه اذا اراد الدخول وکذا جاء مصرحا
فی روایة البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل قال اللهم انی اعوذ بک من الخبث والخبائث قال الخطابی فی کتاب اصلاح
الالفاظ التی صحفها القراء اصحاب الحدیث یروون الخبث بسکون الباء وکذلک رواه ابو عبید فی کتابه وفسره
فقال اما الخبث فانه یعنی به الشر واما الخبائث فالشیاطین قال الخطابی وانما هو الخبث بضم الباء جمع خبیث و
اما الخبائث جمع خبیثة استعاذ بالله من مردة الجن ذکورهم واناثهم وقال ابن العربی الخبث بضم الخاء یعنی من

عارضة الاحوذی

بماء او تراب مختلف
فیه علی ستة
اقوال الاول قال
مالک وابن نافع
لا صلوة ولا قضاء
الثانی قال ابن القاسم
یصلی ویقضی الثالث
یصلی ولا یعید
قاله اشهب و
الشافعی الرابع
یصلی اذا قدر
قاله اصبغ الخامس
یصلی ولا یعید
السادس یومی
الی التیمم واشار
الیه ابو الحسن
ابن القابسی
الاظهر قول اشهب
لان الطهارة شرط
اذا شرع وجب
بعدمها لا یمنع
من فعلها کساتر
شروطها من ستر
وطهارة ثوب و
استقبال قبلة
الرابع اذا اسلم
الکافر فلم یکن
بعد اسلامه

شرح سراج احمد

ازین صحابہ احمد وابن ماجہ از علی مرتضیٰ وابن السنی از ابی ہریرہ واحمد وابو داؤد وابن حبان از زید بن ارقم وبخاری از ابن مسعود وابن ماجہ از ابی امامہ **قال ابو عیسیٰ** حدیث انس اصح شیء فی ھذا الباب گفت مصنف حدیث انس بن مالک کہ مصنف ازان روایت نمودہ ہست صحیح ترین چیزیست در باب خلا واحسن ہست از مرویات دیگر صحابہ حدیث زید بن ارقم فی اسنادہ اضطراب وحدیث زید بن ارقم کہ در اسناد آن اضطراب ہست و اضطراب حدیث آنرا گویند کہ در اسناد یا متن از راوی چیزی اختلاف واقع شود بتقدیم یا تاخیر یا زیادت ونقصان یا بابدال راوی بمکان راوی یا بمثنی مکان معنی دیگر وامثال آن وایجا ابدال راوی بمکان راوی ہست روی ھشام الدستوائی روایت کردہ ہشام دستوائی بفتح دال وسکون سین مہملتین ومثناۃ فوقیہ نسبت بسوی دیہ ہست وسعید بن ابی عروبۃ بفتح عین مہملہ وسکون میم وبمہملتین وواو من قتادۃ ہشام وسعید روایت از قتادہ کردہ وقال سعید عن القاسم بن عوف الشیبانی عن زید بن ارقم وقال ھشام

شرح ابی الطیب

یقولون الخبث باسکان الباء وھو غلط والصواب الضم ھذا کلام الخطابی رحمہ اللہ وھذا الذی غلطوا فیہ لیس بغلط ولا یصح انکارہ جواز الاسکان فان الاسکان جائز علی سبیل التخفیف کما یقال کتب ورسل وعنق واذن وکبد فکل ھذا وما اشبھہ جائز تسکینہ بلا خلاف عند اھل العربیۃ ولعل الخطابی اراد الانکار علی من یقول بالاسکان وقد صرح جماعۃ من اھل المعرفۃ بان الباء ساکنۃ منھم الامام ابو عبید امام ھذا الفن والعمل بہ واختلفوا فی معناہ فقیل ھو الشر وقیل ھو الکفر وقیل الخبث الشیطان والخبائث المعاصی قال ابن الاعرابی الخبث فی کلام العرب المکروہ فان کان من الکلام فھو الشتم وان کان من البلد فھو الکفر وان کان من الطعام فھو الحرام وان کان من الشراب فھو ایضا مثلہ انتہی قال ابن العربی کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معصوما من الشیطان حتی من التوکل وکان یخص الاستعاذۃ فی ھذا الموضع لوجھین احدھما انہ خلاء والشیطان بعادۃ اللہ وقدرتہ فی الخلاء تسلط لیس لہ فی البلاد لذا قال صلی اللہ علیہ وسلم الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلاثۃ رکب الثانی انہ موضع قذر یثیرہ ذکر اللہ عن الجرد ایضا فیہ علی اللسان فیفتنہ الشیطان عدم ذکر اللہ فان ذکر اللہ یطردہ فلجأ الی الاستعاذۃ قیل فی ذلک تتمیم عصمۃ بینہ وبین الشیطان الی الخروج ویعلم بذلک انہ انتہی وفی الباب عن علی وزید بن ارقم وجابر وابن مسعود اما حدیث علی فاخرجہ عنہ ابن ماجۃ بروایۃ ابن جحیفۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ستر ما بین الجن وعورات

قوت المغتذی

ذکر الجن واناثھا صوابہ بضم الباء وسکونھا یعنی من المکروہ ومن اھلہ والخبث من کل مکروہ فان کان من قبل قول وسب وان کان من اعتقاد فیکون کفرا بحال واعتقاد سوء باخری وان کان من طعام فھو حرام قال غلط الخطابی من رواہ باسکان الباء وھو الغالط وقد بینا معناہ وقال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معصوما من الشیطان حتی من التوکل بشرط استعاذتہ منہ کما غفر لہ بشرط استغفارہ قال وکان یخص الاستعاذۃ فی ھذا الموضع لوجھین احدھما انہ خلاء والشیطان بعادۃ اللہ وقدرتہ فی الخلاء تسلط لیس لہ فی البلاد ولذا قال صلی اللہ علیہ وسلم

معارضۃ الاحوذی

موجب للطہارۃ من جنابۃ ولا حدث ھل یغتسل ام لا قال الشافعی واسحاق یغتسل استحبابا وقال مالک وابن القاسم واحمد وابو ثور الغسل واجب وھو الصحیح لقولہ لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طھور وقد اجمعت الامۃ علی وجوب الوضوء فالغسل مثلہ لیل بدلیل واعتراض باعتراض وجواب بجواب الخامسۃ فی قول ابن عمر لعبد اللہ بن عامر وقد سألہ الدعاء لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طھور ھل علی ان الوضوء للدعاء مشروع کذا فی الحدیث الصحیح ان اباہ سنی الاشعری

اسماء الرجال

[illegible]

شرح سراج احمد

عن قتادة عن زيد بن ارقم قتاده از زید بن ارقم روایت کرده و رواه شعبة و معمر عن قتادة عن النضر بن انس
و روایت کرده همین حدیث را شعبه و معمر از قتاده از نضر و قال شعبة عن زيد بن ارقم و گفت شعبه از زید بن ارقم و قال
معمر عن النضر بن انس عن ابيه که انس بود و قال ابو عيسى سالت محمدا گفت مصنف پرسیدم امام بخاری را عن هذا
از روایت قتاده فقال يحتمل ان يكون قتادة روى عنهما جميعا پس گفت امام بخاری احتمال دارد که باشد قتاده روایت کرده
باشد از نضر بن انس و زید بن ارقم هر دو حدثنا احمد بن عبدة الضبي نا حماد بن زيد بن درم الجهضمي مولى آل جرير
ابن حازم البصري ابو اسمعيل یکی از اعلام افقه و اعلم بسنت و احفظ بود و بود ضریر کما في جامع الاصول و در سنه تسع و سبعين مائة
وفات یافت از عمر هشتاد سال عن عبد العزيز بن صهيب عن انس بن مالك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا دخل
آنحضرت بود اذا دخل الخلاء قال چون می در آمد در خلا میفرمود این دعا اللهم اني اعوذ بك من الخبث والخبائث ای خدا
پناه میجویم بتو از شیاطین ذکور و اناث هذا حديث حسن صحيح این حدیث حسن صحیح و تعریف هر دو بالا گذشته است باب
ما يقول اذا خرج من الخلاء باب است در بیان چیزیکه میفرمود آنحضرت وقتیکه می برآمد از سر خانه حدثنا محمد بن سهيل بن اسمعيل
نا مالك بن اسمعيل الهندي ابو غسان الكوفي سبط حماد بن ابي سليمان ثقة متقن صحيح الكتاب عابد بود از صغار تابعین است در سنه

شرح ابی الطیب

بنی آدم اذا دخل الكنيف ان يقول بسم الله واما حديث زيد بن ارقم فاخرجه عنه ابو داود و ابن ماجة
بلفظ ان هذه الحشوش محتضرة فاذا اتى احدكم الخلاء فليقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث الحشوش
جمع حش بفتح الحاء وضمها وهو الكنيف و اصل الحش جماعة النخل لاكتنافه ثم كني به عن الخلاء وقال سعيد
عن القاسم بن عوف الشيباني عن زيد بن ارقم الى آخره يعني زاد سعيد بين قتادة و بين زيد بن ارقم
القاسم بن عوف و لم يذكر القاسم هشام و روى شعبة و معمر فؤاد النضر بن انس موضع القاسم ثم اختلفا
فزاد معمر ابا النضر حيث قال عن النضر بن انس عن ابيه و لم يذكر شعبة ابا النضر فهذا بيان اضطراب
اسناد زيد بن ارقم باب ما يقول اذا خرج من الخلاء قال غفرانك منصوب باضمار فعل مقدر تقديره
اطلب او اسأل او اغفر غفرانك و قد ذكر في تعقيبه صلى الله عليه وسلم الخروج بهذا الدعاء وجهان
احدهما انه استغفر من الحالة التي قضيت بها حق ذكر الله فانه كان يذكر الله تعالى في سائر حالاته الا
عند الحاجة و ثانيهما ان القوة البشرية قاصرة عن الوفاء بشكر ما انعم الله تعالى عليه من تسويغ الطعام

قوت المغتذی

الراكب شيطان و الراكبان شيطانان و الثلثة ركب الثاني انه موضع قذر ينزه عنه ذكر الله عز و جل عن
الجريان فيه على اللسان فيغتنم الشيطان عدم ذكر الله فان ذكره يطرده فيلجأ الى الاستعاذة قبل ذلك ليعقد
عصمة بينه و بين الشيطان حتى يخرج و ليعلم امته انتهى قال النووي لا يصح انكار الخطابي جواز الاستكان فانه
جائز في سبيل التخفيف بخلاف كتب الرسائل و حق واحد و لعل الخطابي اراد الانكار على من يقول اصله الاستكان
و قد صرح جماعة من اهل المعرفة بان الباء هنا ساكنة منهم ابو عبيد امام هذا الفن و العمدة فيه و اختلفوا في معناه

عارضة الاحوذی

سئل النبي صلى الله
عليه وسلم ان
يستغفر لابي عامر
الاشعري قال فدعا
على النبي صلى الله
عليه وسلم واخبرنا
بخبرنا وخبر ابي
عامر وقوله قال له
استغفر لي فدعا
بماء فتوضأ ثم
رفع يديه اللهم
اغفر لعبيد الله
ابن عامر ورايت
بياض ابطيه قد
كان النبي عليه السلام
لا يرد السلام الا
على وضوء التوجيه
فيه ثماني مسائل
الاولى قوله خرجت
الخطايا يعني غفرت
لان الخطايا هي
افعال و اعراض
لا تبقى فكيف توصف
بدخول و خروج
ولكن الباري عالما
اوقف المغفرة
على الطهارة التامة
فهذا معنى ترتيب

شرح سراج احمد

سبع عشر ومائتین وفات یافت عن اسرائیل عن یوسف بن ابی بردۃ بن ابی موسی الاشعری مقبول از سادسہ بود وعن ابیہ
ابی بردۃ بن ابی موسی الاشعری گویند نام او عامر بود وگویند حارث ثقہ از ثالثہ بود در سنہ اربع ومائۃ وفات یافت در عمر او از ہشتاد
متجاوز بود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ام المومنین بنت امیر المومنین ابوبکر صدیق محبوبۂ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومادر
اوام رومان بود تزویج فرمود آنحضرت او را در مکہ در ماہ شوال کہ عمر او دران زمان شش سال بود وزفاف آن در مدینہ شد در سال
دوم از ہجرت وچون آنحضرت وفات فرمود او ہژدہ سالہ بود وبجود او عالمہ فقیہہ فصیحہ فاضلہ عارفہ بایام عرب واشعار ایشان وبود
او محدثہ وفتوی دہندہ چنانچہ در حدیث آمدہ است خذوا ثلثی دینکم من ہذہ الحمیراء وسخاوت بسیار داشت چنانچہ
در زمان عبد اللہ بن الزبیر صد ہزار درہم در یک روز نفقہ کرد واو دران روز روزہ دار بود ویک درہم را نگذاشت تا نخورش طیار
کردہ شدی برای وی در وقت افطار تنہا نان بی ادام خورد ودر شب شنبہ ہفتدہم رمضان سنہ سبع وخمسین وفات کرد ونماز
گذارد بروی ابوہریرہ کہ دران ایام والی مدینہ بود از جانب مروان در ایام معاویۃ بن ابی سفیان ودر بقیع مدفون گشتہ قالت کان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانک گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت وقتی کہ بیرون شدی بر آمدی
از مبرز فرمودی لفظ غفرانک وغفرانک منصوب است بنا بر مفعولیت کہ فعل او محذوف است یعنی اسأل غفرانک قال ابو عیسی ہذا حدیث

شرح ابی الطیب

والشراب وترتیب الغذاء علی الوجہ المناسب لمصلحۃ البدن الی اوان الخروج فلجأ الی الاستغفار اعترافا بالقصور
عن بلوغ حق تلک النعمۃ ویحتمل وجہا ثالثا وہو تعلیم الامۃ والتشریع شکر السلامۃ مما فامن الخبث والخبائث
قالہ ابن سید الناس ہذا حدیث غریب حسن اقول ورواہ ابوداود وابن ماجۃ عنہما رضی اللہ عنہما ولم یخرجہ الشیخان
وقال النووی فی شرح المہذب ہو حدیث صحیح وجاء فی الذی یقال عقب الخروج من الخلاء احادیث کثیرۃ لیس

قوت المغتذی

فقیل ہو الشر وقیل ہو الکفر وقیل الخبث الشیاطین والخبائث المعاصی فالضم والاسکان وجہان مشہوران فی روایۃ ہذا
الحدیث ونقل القاضی ان اکثر روایات الشیوخ الاسکان عن عائشۃ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج
من الخلاء قال غفرانک قال ابن العربی ہو مصدر کسبحانک منصوب باضمار فعل تقدیرہ اطلب قال وکان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم یطلب المغفرۃ من ربہ قبل ان یعلمہ انہ قد غفر لہ وکان یسألہا بعد ذلک لانہ
غفر لہ بشرط استغفارہ ورفعہ الی شرف المنزلۃ بشرط ان یجتہد فی الاعمال الصالحۃ والکل لہ حاصل بفضل اللہ
تعالی وفی وجہ طلب المغفرۃ ہنا محتملان الاول انہ سأل المغفرۃ من ترکہ ذکر اللہ فی تلک الحالۃ فان قیل انما
یقع النظر فیہا
بالمقاصۃ مع
الحسنات والسیئات
کما بیناہ فی کتب
الاصول الخامسۃ

نفسہ وہو لاحتیاجہ الی الخلاء والثانی وہو اشہر واعمض انہ سأل المغفرۃ فی العجز عن شکر النعمۃ فی تیسیر الغذاء
وابقاء منفعتہ واخراج فضلتہ علی سہولۃ ویحتمل ان یعتقد ہذا المقدار نعمۃ فانہ مدی الشکر فیؤدی قضاء حقہا
بالمغفرۃ انتہی وقال ابن سید الناس ویحتمل وجہا ثالثا ان یکون ہذا خرج منہ مخرج التشریع والتعلیم لامتہ فی حالتی
الدخول والخروج فحق من خرج سالما معافا مما استعاذ منہ من الخبث والخبائث ان یؤدی شکر نعمۃ اللہ علیہ شکر تلک النعمۃ

شرح سراج احمد

غریب حسن گفت مصنف این حدیث غریب است و حسن و غریب آنکه بطرق متعددہ مروی نشده باشد بلکه از یک و اسناد مروی باشد عام ست که باشد حسن یا صحیح لا نعرفه الا من حدیث اسرائیل عن یوسف بن ابی بردة نمی شناسیم آن حدیث را مگر از حدیث اسرائیل که روایت از یوسف بن ابی بردہ دارد و ابو بردة بن ابی موسی اسمه عامر بن عبد الله بن قیس الاشعری و ابو بردہ نام او عامر ست ولا یعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة و شناخته نشده است در باب خروج خلا هیچ حدیثی مگر حدیث ام المؤمنین عائشه صدیقه **باب** فی النهی عن استقبال القبلة بغائط او بول باب ست در بیان منع از روی آوردن بسوی قبله بغائط یا بول و غائط در اصل زمین پست و مغاک را گویند پس از ان اطلاق کردند بر پلیدی مردم که در اغلب برای قضای حاجت در اینچنین جا بنشینند حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی در تقریب سعید ابن عبد الرحمن بن حسان حافظ ابن حجر عسقلانی در شرح تهذیب التهذیب نوشته است و یقال ابن عبد الرحمن ابو سعید و ابو عبید الله و یقال لجده ابو سعید ابو عبید الله المخزومی ثقه از صغار عاشره بود نا سفیان بن عیینة عن الزهری ابن شهاب ابو بکر محمد بن مسلم بن عبید الله بن شهاب بن عبد الله بن الحارث بن زهرة الزهری منسوب بسوی زهرة بن کلاب نام مشهور و در فقه و حدیث و از اعلام تابعین و مشار الیه بود در فنون علوم شرعیه و بود از احفظ اهل زمان و در شهر رمضان سنه سبع عشر سنه اربع و عشرین و مائة در ملک شام وفات یافت از عمر هفتاد و دو و عن عطاء بن یزید اللیثی المدنی نزیل الشام ثقه از ثالثه بود در سنه خمس یا سبع و مائة وفات یافت و عمر او متجاوز بود از صد عن ابی ایوب الانصاری خالد بن زید بن کلیب الانصاری الخزرجی النجاری المدنی صحابی جلیل مشهور ست حاضر شد عقبه و بدر و همه مشاهد را همراه آنحضرت و در خانه او فرود آمده بود آنحضرت پس از در آمدن در مدینه و اقامت فرمود نزد او آنحضرت مدت یکماه و حاضر شد همراه علی مرتضی رضی الله عنه حرب حروریه را در

شرح ابی الطیب

فیها شیء ثابت الا حدیث عائشة المذکور قال و هذا مراد الترمذی بقوله ولا نعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة اقول اخرج ابن ماجة بسنده عن انس رضی الله عنه قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا خرج من الخلاء قال الحمد لله الذی اذهب عنی الاذی و عافانی **باب** فی النهی عن استقبال القبلة بغائط او بول **قوله** فلا تستقبلوا القبلة بغائط الباء متعلقة بمحذوف و هو حال من ضمیر تستقبلوا ای لا تستقبلوا القبلة حال کونکم متلوثین بغائط او بول قال اهل اللغة اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یتنا و بونه للحاجة فکنوا به عن نفس الحدث کراهیة لاسمه و قد اجتمع الامران فی الحدیث فالمراد بالغائط فی اوله المکان و فی آخره الخارج

قوت المغتذی

و هو قریب من تحمید العاطس علی سلامته مما قد کان یخشی منه حالة العطاس هذا حدیث غریب حسن قال النووی فی شرح المهذب هو حدیث حسن صحیح و جاء فی الذی یقال عقب الخروج من الخلاء احادیث کثیرة لیس فیها شیء ثابت الا حدیث عائشة المذکور قال و هذا مراد الترمذی بقوله ولا یعرف فی هذا الباب الا حدیث عائشة قوله اذا اتیتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة بغائط قال اهل اللغة اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یاتونه للحاجة فکنوا به عن نفس الحدث کراهة لاسمه و من عادة العرب التعفف فی الفاظها و استعمال الکنایات فی کلامها و من الادب مراعاة الاسماع

عارضة الاحوذی

فی تفسیر الخطایا اما خطایا العین فی النظر الی ما لا یحل قصد الیه و خطایا الید اللمس لما لا یحل و خطایا الرجل المشی فیما لا ینبغی و خطایا الفم اللغو المراد به علی الفاحشة و المواقعة فی المعصیة و خطایا الانف شم ما لا یحل کطیب مغصوب او علی امرأة اجنبیة فان شم الطیب المغصوب صغیرة و اتلافه بالاستعمال کبیرة و باب العلم بالصغائر و الکبائر مکتوب فی الاصول السادسة لو وقت الطهارة باطنا بتطهیر القلب عن اوضار المعاصی و ظاهرا باستعمال الماء علی الجوارح بشرط الشرع و اقترنت به صلوة

عارضۃ الاحوذی

جرد فیہا القلب عن علائق الدنیا وطردت الخواطر واجتمع الفکر علی اجزاء العبادۃ کما انعقد علیہ احرامہا واستمرت الحال کذلک حتی خرج بالتسلیم عنہا فان الکبائر تغفر وجملۃ المعاصی والکالۃ ھذہ تکفر وکذلک کان وضوء جماعۃ السلف منہم علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ روی عنہ انہ کان اذا توضأ استقبل فیقال لہ فی ذلک فیقول تعلمون من اناجی وھذہ العبادۃ ھی المخبر عنہا بقولہ ان الصلوۃ تنہی عن الفحشاء والمنکر وقد بینا ہ فی القسم الرابع من

شرح سراج احمد

زمان معاویہ غزا کرد قسطنطنیہ را و در آنجا وفات یافت از بیماری در سنہ خمسین قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابو ایوب فرمود آنحضرت اذا اتیتم الغائط چون بروید شما برای غائط در مبرز فلا تستقبلوا القبلۃ بغائط ولا بول پس رو مکنید بجانب قبلہ بغائط و نہ بول ولا تستدبروھا و نہ پشت کنید شما بسوی قبلہ ولکن شرقوا او غربوا و لیکن روی و پشت بسوی مشرق یا مغرب کنید و این مخصوص بمدینہ مطہرہ است علی ساکنہا السلام والتحیۃ زیرا کہ قبلہ مدینہ جنوبی ست و مدینہ شمالی و بدایا مکہ معظمہ غربی ست پس اگر روی بمشرق و مغرب کردہ آید روی و پشت بقبلہ افتد قال ابو ایوب گفت ابو ایوب انصاری فقدمنا الشام پس قدوم آوردیم ما ملک شام را فوجدنا مراحیض پس یافتیم ما مراحیض را جمع مرحاض و آن جای را گویند کہ آمادہ کردہ باشند برای قضای حاجت و اغتسال قد بنیت مستقبل القبلۃ کہ تحقیق بنا کردہ شدہ بودند بسوی قبلہ فننحرف عنہا پس روی میگردانیدیم ما از آن ونستغفر اللہ و استغفار می نمودیم بحق تعالے

شرح ابی الطیب

قولہ ولکن شرقوا او غربوا قال النووی ھذا خطاب لاھل المدینۃ ومن فی معناھم بحیث اذا شرقوا او غربوا لا یستقبل الکعبۃ **قولہ** فننحرف عنہا ونستغفر اللہ قال ابن العربی یحتمل ثلثۃ اوجہ الاول ان یستغفر من الاستقبال الثانی ان یستغفر من ذنوبہ فالذنب یذکر بالذنب الثالث ان یستغفر لمن بناھا فان الاستغفار سنۃ اقول فہم الراوی الصحابی رضی اللہ عنہ حجۃ وقد فہم من الحدیث العموم فحمل قولہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اتیتم الغائط الخ علی معنی اذا قضیتم الحاجۃ بان کنی بہ عن قضاء الحاجۃ فلا یقال ان الغائط عبارۃ عن المکان والاتیان الی المکان لا یتاتی الا فی الفیافی باعتبار عادتہم فیحمل اللفظ علی الخصوص ویؤید ما قلنا ما رواہ مسلم فی صحیحہ عن ابی ھریرۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا جلس احدکم علی حاجتہ فلا یستقبل القبلۃ ولا یستدبرھا وفی حدیث سلمان رضی اللہ عنہ (یعنی الفارسی ۱۲) وینہانا ان یستنجی احدنا بیمینہ او ان یستقبل القبلۃ رواہ مسلم وابو داود وھذان الحدیثان خالیان عن لفظ الاتیان والغائط قال النووی المذھب الثانی لا یجوز لا فی البنیان ولا فی الصحراء وھو قول ابی ایوب الانصاری الصحابی ومجاھد وابراھیم النخعی وسفیان الثوری وابی ثور واحمد فی روایۃ واحتجوا بالاحادیث الصحیحۃ الواردۃ فی النہی مطلقا کحدیث سلمان المذکور وحدیث ابی ایوب وابی ھریرۃ وغیرھما قالوا ولانہ انما منع لحرمۃ القبلۃ وھذا المعنی موجود فی البنیان والصحراء ولانہ لو کان الحائل کافیا لجاز فی الصحراء لان بیننا وبین الکعبۃ جبالا وادیۃ وغیر ذلک من انواع الحائل انتہی واما ما رواہ ابن عمر فواقعۃ حال لا تفید العموم مع انہ لا یلزم من جواز الاستدبار فی البنیان جواز الاستقبال

قوت المغتذی

والابصار عنہ فقد اجتمع الامران فی الحدیث فالمراد بالغائط فی اولہ المکان وفی آخرہ الخارج قال ابن العربی غلب ھذا الاسم علی الحاجۃ حتی صار فیہا اعرف منہ فی مکانہا وھو احد مسمی البیاض ولکن شرقوا او غربوا قال النووی قال العلماء ھذا خطاب لاھل المدینۃ ومن فی معناھم بحیث اذا شرقوا او غربوا لا یستقبل الکعبۃ فوجدنا مراحیض ای مواضع الاغتسال فننحرف عنہا ونستغفر اللہ قال ابن العربی یحتمل ثلثۃ اوجہ الاول ان یستغفر اللہ من الاستقبال الثانی ان یستغفر

شرح سراج احمد

وفی الباب عن عبد الله بن الحارث ومعقل بن ابی الهیثم بفتح ها وسکون تحتیه وفتح مثلثه در آخر میم ویقال معقل بن
ابی معقل وگفته میشد معقل بن ابی معقل نیز وابی امامة وابی هریرة وسهل بن حنیف هر دو مصغر اند وطبرانی در
اوسط ونسائی وابن حبان وابن ماجه از عبد الله بن حارث بن جزء واحمد از معقل الاسدی وبخاری ومسلم از ابو ایوب قال
ابو عیسی حدیث ابی ایوب احسن شیء فی هذا الباب گفت مصنف حدیث ابی ایوب انصاری احسن چیزی ست
در آداب خلاء وصحیح تر ست وابو ایوب اسمه خالد بن زید وابو ایوب انصاری نام او خالد بن زید بود والزهری
اسمه محمد بن مسلم بن عبید الله بن شهاب الزهری وکنیته ابو بکر وکنیت ابن شهاب ابو بکر ست قال ابو الولید
المکی قال ابو عبد الله الشافعی گفته ست امام شافعی انما معنی قول النبی صلی الله علیه وسلم لا تستقبلوا القبلة
بغائط ولا بول ولا تستدبروها جز این نیست که معنی حدیث لا تستقبلوا القبلة الخ آنست انما هذا فی الفیافی جز این نیست
که این نهی از استقبال واستدبار در صحراست الفیافی بفتح فای اولی ست فاما فی الکنف المبنیة له رخصة فی ان یستقبلها
واما در پایخانه که بجویلها ساخته شده مر مرد بول وغائط کننده را رخصت ست در اینکه روی کند بسمت قبله وهکذا قال
اسحق مصنف گوید وهمچنین گفته است اسحق بن راهویه که یکی از ائمه مجتهدین ست وقال احمد بن حنبل وگفت امام
احمد انما الرخصة من النبی صلی الله علیه وسلم فی استدبار القبلة بغائط او بول جز این نیست که رخصت
از آنحضرت مروی گشته است در پشت کردن بسوی قبله در حال غائط وبول فاما استقبال القبلة فلا یستقبلها
واما روی کردن بسوی قبله پس باید که روی نکند بسمت قبله در آنحالت کانه لم یر فی الصحراء ولا فی الکنیف ان یستقبل
القبلة گویا امام احمد اعتقاد نکرده است در صحرا ونه در خانها اینکه روی آورد بسوی قبله ونزد امام ابی حنیفه استقبال قبله
در وقت بول وغائط حرام ست چنانکه در شرح منیه مذکور ست بطوالت وجای دیگر بی طوالت نوشته شده است واما
المنهی استقبال القبلة وقت البول والتخلی فانه مکروه کراهة تحریم سواء کان فی الصحراء او فی البناء علی الصحیح
المعتمد وکذا یکره للمرأة ان تمسک ولدها للبول والغائط نحو القبلة باب ما جاء من الرخصة فی ذلک
باب است در بیان آنچه آمده در رخصت در استقبال واستدبار قبله در وقت بول وغائط ثنا محمد بن بشار ومحمد بن المثنی
بلفظ اسم المفعول من التثنیة بالمثلثة ابن عبید بن قیس بن دینار ابو موسی العنزی البصری گفت خطیب ثقه ثبت بود
واز حفاظ مشهورین ست گفت ابو حاتم صدوق صالح الحدیث ست وگفت ذهلی حجت ست از عاشره بود در سنه دویست
وپنجاه ودو وفات یافت قالا نا وهب بن جریر بفتح جیم وراء مکرره ابن حازم ابو عبد الله او ابو العباس الازدی البصری
الجهضمی یکی از ثقات بود گفت ابو معین وعجلی وابن سعد ثقه بود ودر سنه ست ومائتین وفات یافت نا ابی حازم بن زید
عن محمد بن اسحق بن یسار ابو بکر المطلبی مولاهم المدینی نزیل العراق صدوق بود نسبت کرد هشیم او را بتشیع وقدر از
صغار خامسه بود ودر سنه یکصد وپنجاه وفات یافت عن ابان بن صالح بن عمیر بن عبید القرشی ثقه گفته اند او را
ایمه از خامسه بود ودر سنه بضع عشره ومائة وفات یافت از عمر پنجاه پنج عن مجاهد بن جبر مولی عبد الله بن السائب المخزومی
از طبقه ثانیه است از تابعی مکه وفقیه وقاری آن ویکی از اعلام معروفین بود گفت یحیی ابو زرعه ثقه بود خواند او قرآن را بر عبد الله
ابن عباس سی بار در سنه مائة در حالت سجود وفات یافت از عمر هشتاد وسه عن جابر بن عبد الله بن عمرو الانصاری

عارضة الاحوذی

تفسیر القرآن
السابعة جعل
العین مخرجا
لخطایا الوجه دون
الفم والانف
لمعنیین احدهما
ان الفم والانف
قد یکون منه
کبیرة کالکذب
والنمیمة وشم
الطیب حتی یمنی
فالعین لا یکون
منها کبیرة الثانی
ان الفم والانف
لهما ظهور فی
الوجه یتفردان
به مختصا بفائدة
ولیس فی العین
ظهور ولا یلزم
ذلک فی الاذنین
مع الراس حتی
جعلهما مخرجا
لخطایا الراس
مع انهما یختصان
بظهور دونه
عندنا لا بل ان
الفم والانف
مقدمان فی الطهارة

عارضۃ الاحوذی

علی غسل الوجہ فلم یکن لھما حکم التبع والاذنان بعد الراس فکان لھما حکم التبع الثامنۃ فی حدیث مالک ان خطایا الفم تخرج مع الماء وان خطایا الانف تخرج مع الاستنثار کما ان خطایا العین تخرج مع غسل الوجہ وکل عضو یختص تکفیرہ بطہارتہ احکامہ فیہ ثلث مسائل قولہ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ نظر الیھا بعینیہ یقتضی طہارۃ الوجہ وکذلک کل عضو یطہر بغسلہ فیمسن بہ المصحف اذا غسل یدیہ بہما او یمسہ بوجہہ اذا غسل ولعل اثنا فی ذلک

شرح سراج احمد

الخزرجی السلمی ابو عبد اللہ و گویند ابو عبید اللہ و گویند ابو محمد المدنی از مشاہیر صحابہ ست حاضر شد او و پدر او عقبہ ثانیہ را و حاضر گشت بدر را گویند کہ حاضر شد ہمراہ آنحضرت سیزدہ غزوہ را و او یکی از نقبای عشرہ بود و در آخر عمر نابینا شدہ بود و قدوم کرد مصر و شام را و در مدینہ سنہ اربع و سبعین باختلاف روایات وفات نمود و نماز گزارد بر وی ابان بن عثمان کہ والی مدینہ بود از عمر نود و چار و او آخرین صحابہ ست از روی وفات در مدینہ قال نہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یستقبل القبلۃ ببول گفت جابر منع میفرمود آنحضرت ما را از اینکہ روی کنیم بسوی قبلہ در حالت بول فرآنیہ قبل ان یقبض بعام یستقبلھا پس دیدم آنحضرت را پیش از آنکہ وفات کردہ شد بمدت یکسال کہ روی آوردہ بود در وقت بول بسوی قبلہ و این حدیث ناسخ حدیث اول ست بلا ریب زیرا کہ صحابی تنصیص بنسخ آن نمودہ ست بدانکہ این مسألہ مختلف فیہ ست مذہب امام ما امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ آنست کہ استقبال قبلہ و استدبار آن در بول و غائط حرام ست چہ در صحرا و چہ در خانہا و نزد امام شافعی حرام در صحرا نہ در خانہا و بہر جانب جمع کثیر از صحابہ و تابعین رفتہ اند و دشمنی از امام ابو حنیفہ نیز روایتی در عدم کراہت استدبار آوردہ و نیز گفتہ کہ اگر ناگاہ مستقبل قبلہ نشست غافل از آن باید کہ بگردد بقدر امکان حجت امام ما ابی حنیفہ حدیث نہی ست و در آنجا فرقی نکردہ اند میان صحرا و خانہ و مطلق گفتہ اند و علت نہی تعظیم قبلہ و احترام جانب اوست و خانہ و صحرا در آنجا برابر ست چنانکہ بزاق انداختن و پای دراز کردن بآن سو و جواب از حدیث ابن عمر بن الخطاب و جابر آنست کہ شاید آن پیش از نہی باشد و اگر معلوم شود کہ بعد از نہی ست شاید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جانب قبلہ اندکے برگشتہ باشد و ابن عمر آنرا دریافتہ و جابر نیز نہ دریافتہ باشد و تعمق نظر دران نکردہ واللہ اعلم وفی الباب عن ابی قتادۃ و عائشۃ و عمار و در باب رخصت از استقبال حدیثی مروی گشتہ از ابی قتادہ و عائشہ و عمار بن یاسر قال ابو عیسی حدیث جابر فی ھذا الباب

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن عبد اللہ بن الحارث الخ اما حدیث عبد اللہ بن الحارث فقد اخرجہ حدیثہ ابن ماجۃ یقول انا اول من سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا یبولن احدکم مستقبل القبلۃ وانا اول من حدث الناس بذلک وکذلک اخرج حدیث معقل بن ابی معقل بلفظ نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلتین بغائط او بول و حدیث ابی ھریرۃ اخرجہ ابو داود وابن ماجۃ واحمد والنسائی بالفاظ متقاربۃ باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک قولہ نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان تستقبل القبلۃ ببول تستقبل بضم التاء المثناۃ من فوق بصیغۃ المجہول زاد ابن حبان او تستدبرھا وھذا یدل علی انہ بالفوق قال الشیخ الحافظ ابو الفضل بن حجر فی الاحتجاج بہ نظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر قولہ وفی الباب عن ابی قتادۃ وعائشۃ وعمار

قوت المغتذی

من ذنوبہ فالذنب الثالث ان یستغفر لمن بناھا فان الاستغفار للذنب سنۃ عن جابر نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یستقبل القبلۃ ببول زاد ابن حبان او یستدبرھا فرآنیہ قبل ان یقبض بعام یستقبلھا قال الحافظ ابو الفضل بن حجر فی تخریج احادیث الشرح الکبیر فی الاحتجاج بہ فانظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر ویحتمل ان یکون فی بنیان ونحوہ حدیث حسن قال الحافظ ابن حجر صححہ الحفاظ وتوقف فیہ الدارقطنی وطعنہ ابن اسحق وقد صرح بالتحدیث

شرح سراج احمد

حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث جابر بن عبد الله در باب رخصت از استقبال و استدبار حدیثی ست حسن
وغریب از روی اسناد وقد روی هذا الحدیث ابن لهیعة و تحقیق روایت کرده این حدیث را ابن لهیعه بفتح لام و کسر ها
وسکون تحتیه و عین مهمله نسبت کرده میشد او را بسوی رفض و او ضعیف الحدیث ست در تقریب وله فی مسلم بعض
شیء مقرون عن ابی الزبیر عن جابر عن ابی قتادة انه رأی النبی صلی الله علیه وسلم یبول مستقبل القبلة بدرستیکه
ابو قتاده دید آنحضرت را که بول مینمود رو بقبله کرده قدری منحرف از آن و شاید که آنجا دیگر سمت نباشد قدری انحراف از جانب
قبله فرموده باشد اخبرنا بذلک قتیبة مصنف گفت حدیث کرده ما را باین حدیث رخصت قتیبة بن سعید قال انا
ابن لهیعة گفت قتیبه حدیث کرده ما را ابن لهیعه وحدیث جابر عن النبی صلی الله علیه وسلم اصح من حدیث
ابن لهیعة وحدیث جابر که از آنحضرت روایت نموده صحیح ترین حدیث ست از حدیث عبد الله بن لهیعه وابن لهیعة
ضعیف عند اهل الحدیث مصنف گوید که ابن لهیعه ضعیف ست نزد اهل حدیث ضعفه یحیی بن سعید القطان
تضعیف آن کرده یحیی بن سعید وغیره وغیر یحیی در تقریب عبد الله بن لهیعة بن عقبة الحضرمی ابو عبد الرحمن
المصری القاضی صدوق من السابعة خلط بعد احتراق کتبه و روایة ابن المبارک وابن وهب عنه اعدل من غیرهما
مات سنة اربع وسبعین وقد جاوز عن ثمانین وله فی مسلم بعض شیء مقرون حدثنا هناد نا عبدة بن سلیمان عن عبید الله
بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب ابو عثمان العدوی القرشی المدنی گفت نسائی ثقة ثبت بود گفت
خلیل ثقة حافظ متقن بود در سنه اربع واربعین ومائة وفات یافت عن محمد بن یحیی بن حبان بفتح المهملة
وتشدید الموحدة و در آخر نون ست المازنی ابو عبد الله المدنی التابعی گفت ابن معین وابو حاتم ونسائی ثقه بود
گفت واقدی در مسجد نبوی حلقه گرد وی از مردم بودی و فتوی میداد ثقه کثیر الحدیث ست ابن حبان ذکر کرده او را
در ثقات از رابعه ست در مدینه سنه احدی وعشرین ومائة وفات یافت از عمر هفتاد و چهار عن عمه واسع بن حبان
محمد روایت میکند از عم خود که واسع بن حبان بفتح مهمله وتشدید موحده گویند که او صحابی بود حاضر گشت بیعة الرضوان را
همراه برادر خود سعد گفت عجلی تابعی ثقه بود و گفت ابو زرعه مدنی ثقه ست ذکر کرده ابن حبان او را در ثقات و در تقریب صحابی
بن صحابی ست بلکه ثقه از ثانیه ست عن ابن عمر قال رقیت یوما علی بیت حفصة گفت عبد الله بن عمر بر آمدم روزی بر بالاخانه
حفصه خواهر خود ام المؤمنین فرأیت النبی صلی الله علیه وسلم علی حاجة پس دیدم آنحضرت را بر حاجت خود مستقبل الشام مستدبر
الکعبة هذا حدیث حسن صحیح پس روی آورده بجانب شام و پشت داده بسوی کعبه که بشام مقابل افتاده است که اگر روی بقبله آرند پشت بجانب شام
افتد و اگر پشت بقبله کنند روی بجانب شام گردد پس ازین حدیث معلوم شد که پشت بقبله برای قضای حاجت در خانها درست باشد چنانکه مذهب شافعی و احمد ست

شرح ابی الطیب

اخرج عن عائشة رضی الله عنها ان ناسا بلفظ ذکر عند رسول الله صلی الله علیه وسلم قوم یکرهون ان یستقبلوا
بفروجهم القبلة فقال اراهم قد فعلوا استقبلوا بمقعدتی القبلة قوله حدیث حسن غریب قال الحافظ ابن حجر
صحیح الحفاظ وتوقف فیه النووی بسبب ابن اسحق وقد صرح بالتحدیث فی روایة احمد وغیره وضعفه ابن عبد البر
بابان بن صالح فانه ثقة وادعی ابن حزم انه مجهول فغلط انتهی قوله رقیت بوما بکسر القاف ومعناه صعدت هذه اللغة

عارضة الاحوذی

اختلاف بیناه
فی مسائل الفقه
الثانیة لا تطهر
الیمنی بغسل حتی
تغسل الیسری
لانهما فی حکم العضو
الواحد وهو ظاهر
قوله فاذا غسل
یدیه فذکر
مجموعهما ولا جعل
هذا اتفق العلماء
علی سقوط الترتیب
بینهما الثالثة تعلق
ابو یوسف القاضی
وغیره فی نجاسة
الماء المستعمل فی
الطهارة بانه ماء
الخطایا فلا یستعمل
فی طهارة اخری
اذ قد کفر ذنبا
وطهر عضوا فانتقل
الیه المنع الذی
کان فی الاعضاء
قبله قلنا لیس
الذنب معنی یحل
الماء ولا ینتقل
والماء آلة الفعل
فیتنجس بالفعل

الاول حاشیه لم یعنی بر اندر سیم بعض حدیث ست چون حدیث دیگر ۱۲
علی صدر فوق بعد غلط از قلیب ابو غلط کرده پس از سوختن کتب و روایت ابن مبارک و ابن وهب
از ورا است و بعض از روایت دیگران از وفات کرد در سال چهار و هفتاد و هفتم از ابو داود و از مشاد روایت کرده است مسلم از و مقرون بروایت دیگر ۱۲

شرح سراج احمد

وجواب این حدیث بالا ذکر یافتہ ست **باب النہی** عن البول قائما باب ست در بیان منع از شاشا کردن استادہ حدثنا علی بن حجر بضم مہملہ وسکون جیم وراء ابن الیاس ابو الحسن السعدی المروزی حافظ الحدیث ثقہ مامون صادق متقن بود از صغار تاسعہ واز شیوخ شیخین ست ودر جمادی الاولی سنہ اربع واربعین ومائتین وفات یافت انا شریک بفتح شین معجمہ وکسر راء ابن عبد اللہ بن ابی نمر ابو عبد اللہ المدنی القرشی واو اکبر بود از شریک بن عبد اللہ النخعی گفت محمد بن سعد ثقہ کثیر الحدیث وگفت یحیی بن معین لیس بہ بأس وثقات از وی روایت دارند در تقریب ست صدوق یخطی من الخامسۃ در سنہ اربعین ومائۃ وفات کرد عن المقدام بن شریح بن ہانی بن یزید الحارثی الکوفی ثقہ از سادسہ بود عن ابیہ ابو المقدام شریح بن ہانی بن یزید الحارثی الکوفی در زمان آنحضرت متولد شدہ بود وبآن پدر او را آنحضرت کنیت کرد فرمود انت ابو شریح امام احمد از حال او پرسیدہ شد گفت ثقہ بود گفت یحیی ونسائی وابن خراش صدوق بود ذکر کردہ ابن حبان او را در ثقات واز جملہ یاران علی مرتضی ست ودر واقعہ جمل وصفین ہمراہ او بود کشتہ شد در سنہ ثمان وسبعین عن عائشۃ قالت من حدثکم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یبول قائما فلا تصدقوہ فرمود عائشہ صدیقہ ہر کہ حدیث کند شما را کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ شاشا میکرد استادہ پس تصدیق او نکنید وبدانید کہ او راست گو نیست ما کان یبول الا قاعدا نبود آنحضرت کہ شاشا میفرمود مگر نشستہ وفی الباب عن عمر وبریدۃ وابن ماجہ از جابر روایت کردہ در نہی از بول استادہ کردن قال ابو عیسی حدیث عائشۃ احسن شیء فی ہذا الباب واصح گفت مصنف حدیث عائشہ احسن چیزیست در باب نہی از بول استادہ کردن وصحیح ترست وحدیث عمر انما روی من حدیث عبد الکریم وحدیث عمر بن الخطاب کہ درین باب مروی ست جز این نیست کہ روایت کردہ شدہ است از حدیث عبد الکریم بن ابی المخارق بضم میم وفتح خاء معجمہ عن نافع عن ابن عمر عن عمر قال گفت عمر بن الخطاب قال رأنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابول قائما دید مرا آنحضرت در حالیکہ شاشا میکردم استادہ فقال یا عمر لا تبل قائما پس فرمود آنحضرت ای عمر شاشا مکن استادہ فما بلت قائما بعد پس شاشا نکردم استادہ پس از ان واین مقولہ عمر ست وانما رفع ہذا الحدیث عبد الکریم بن ابی المخارق وہو ضعیف عند اہل الحدیث وجز این نیست کہ مرفوع کردہ این حدیث را عبد الکریم واو ضعیف ست نزد اہل حدیث ضعفہ ایوب السختیانی تضعیف کردہ او را ایوب سختیانی بسین مہملہ وخاء معجمہ ومثناۃ فوقیہ پس تحتیہ وتکلم فیہ وکلام کردہ است ایوب در عبد الکریم وروی عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر قال قال عمر وروایت کردہ عبید اللہ از نافع از ابن عمر از

شرح ابی الطیب

الفصیحۃ المشہورۃ وحکی صاحب المطالع لغتین اخریین احدہما فتح القاف بغیر ہمزۃ والثانیۃ بفتحہا مع الہمزۃ واما رؤیتہ فوقعت اتفاقا من غیر قصد لذلک **باب النہی** عن البول قائما قولہ کان یبول قائما فلا تصدقوہ ہذا مستند الی علمہا فیحمل علی ما وقع فی البیوت او یقال معناہ من حدثکم انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یعتاد البول قائما فلا تصدقوہ لان ما وقع منہ قائما کان نادرا جدا والمعتاد خلافہ والحاصل ان عادتہ ہو البول قاعدا وما وقع منہ قائما علی خلاف العادۃ لضرورۃ او لبیان الجواز قال الخطابی سبب بولہ صلی اللہ علیہ وسلم قائما مرض اضطرہ الیہ کذا فی تیسیر الوصول وفی روایۃ ابن ماجۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا زاد بعد لا تصدقوہ قولوا انا رأیتہ یبول قاعدا

عارضۃ الاحوذی

لا سیما والماء الذی کفر وغسل ہو الذی ثبت علی الاعضاء وما انفصل فہو زائد علیہ **باب** مفتاح الصلوۃ الطہارۃ محمد بن الحنفیۃ عن علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ قال مفتاح الصلوۃ الطہور وتحریمہا التکبیر وتحلیلہا التسلیم واصح شیء فی ہذا الباب احسن مجاہد عن جابر مفتاح الجنۃ الصلوۃ ومفتاح الصلوۃ الوضوء الاسناد وہذا حدیث لا یخرجہ فی الصحیح وقد رواہ ابو داود بسند صحیح فقال حدثنا عثمان بن ابی شیبۃ حدثنا وکیع عن سفیان عن ابی عقیل عن

اسماء الرجال

لعبد الکریم ابن ابی المخارق بضم المیم والخاء المعجمۃ ابو امیۃ البصری نزیل مکۃ قیس وقیل طارق ضعیف وفی البخاری زیادۃ فی اول قیام اللیل من طریق سفیان عن سلیمان الاحول عن طاوس عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لعمر لا تبل قائما فما بلت قائما بعد وفی الاوسط للطبرانی عن ابن عباس مرفوعا لا تبل قائما ولا قاعدا وفی الاوسط ایضا عن ابن عمر

شرح سراج احمد

عمر بن الخطاب کہ گفت ما بلت قائما منذ اسلمت شاشا نکردم من استادہ از انوقت کہ اسلام آوردم و این قول عبید اللہ معاضد
قول عبد الکریم ست مصنف تائید و تقویت قول عبید اللہ میکند وھذا اصح من حدیث عبد الکریم و این قول عبید اللہ صحیح تر ست
از حدیث عبد الکریم وحدیث بریدۃ فی ھذا غیر محفوظ و حدیث بریدہ در باب منع از بول استادہ غیر محفوظ ست و معنی
النھی عن البول قائما علی التادیب لا علی التحریم و معنی نہی از بول استادہ بر تادیب ست نہ بر تحریم وقد روی عن عبد اللہ بن
مسعود قال ان من الجفاء ان تبول وانت قائم و تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مسعود کہ گفت بدرستیکہ بعضی از
جفا آنست کہ بول کنی تو در حالیکہ تو استادہ باشی و این نیز دلالت بر ادب دارد نہ بر تحریم **باب ما جاء من الرخصۃ فی**
ذلک باب ست در بیان آنچہ آمدہ است از رخصت در بول استادہ کردن حدثنا ھناد بن السری نا وکیع عن الاعمش
سلیمان بن مہران الکاہلی ابو محمد الاسدی التابعی گویند اصل او از طبرستان ست سید المحدثین بود ثقہ حافظ عارف بقراءت و ورع از خاصہ
بود لیکن تدلیس میکرد و گویند کہ اعمش تدلیس از غیر ثقات کردہ بخلاف سفیان کہ از ثقات تدلیس میکرد و ولادت او در سنہ ستین بود و وفات
کرد در سنہ ثمان و اربعین و مائۃ عن ابی وائل بہمزہ بعد الف و در جامع الاصول نوشتہ است تحتیہ بعد از الف شقیق بن سلمۃ
اسدی کوفی تابعی ست زمان آنحضرت را دریافتہ و آنحضرت را ندیدہ ست اجماع ست علما را بر جلالت و صلاحیت و ورع و توثیق و
وی بود و کثیر الحدیث در سنہ اثنین و ثمانین و فات یافت عن حذیفۃ بضم حای مہملہ و فتح ذال معجمہ و سکون مثناۃ تحتیہ و فا ابن الیمان ابو عبد اللہ العبسی صحابی
کبیر ست ہجرت کرد و حاضر گشت احد را و کشتہ شد پدر او در روز بدست مسلمانان بخطا و او صاحب سر آنحضرت بود و او کثیر السوال بود از آنحضرت از شر و فتنہ
و وفات یافت پس از قتل عثمان بچہل روز سنہ ست و ثلثین ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتی سباطۃ قوم بدرستیکہ آنحضرت آمد بجای کہ در وی پلیدی و
خاک غیر انداختہ میشد چنانکہ بیرون خانہا بر کنارہ میباشد کہ آنرا خاکروبہ میگویند فبال علیھا قائما پس بول کرد آنحضرت بر خاکروبہ استادہ فاتیتہ بوضوء
بفتح واو پس آوردم نزد آنحضرت آب طہارت فذھبت لاتاخر عنہ پس رفتم من تا پس شوم از آنحضرت کنارہ از وی گیرم فدعانی پس طلبید آنحضرت مرا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک قولہ اتی سباطۃ قوم بضم المہملۃ بعدھا موحدۃ ھی المزبلۃ والکناسۃ
کذا قالہ الازھری وقال بعضھم ھی فی الاصل قمامۃ البیت ثم استعمل لمطرحھا وملقاھا مجازا ثم توسع واستعمل
للفناء ذکرہ الخطابی ثم البیھقی فی سبب بولہ قائما اوجھا احدھا الالم وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت
تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب الثانی انہ لعلۃ بمابطنہ وھذا رواہ البیھقی من روایۃ ابی ھریرۃ
وھی بھمزۃ ساکنۃ بعدھا موحدۃ بعدھا معجمۃ باطن الرکبۃ اذا لم یتمکن من القعود
والثالث انہ لم یجد مکانا یصلح للقعود فاحتاج الی القیام اذ کان الطریق الذی یلیہ غالبا مرتفعا ویجوز وجہ

قوت المغتذی

فی روایۃ احمد وغیرہ وضعفہ ابن عبد البر بان ابن صالح وھم فی ذلک فانہ ثقۃ وادعی ابن حزم انہ مجہول فغلط
رقیت بکسر القاف اتی سباطۃ قوم بضم السین وھی ملقی التراب والکناسۃ ونحوھا یکون بفناء الدور فقال القوم قال
الخطابی ویکون ذلک فی الغالب سھلا لینا مشاکلا ینفذ فیہ البول ولا یرجع علی البائل فبال علی ساقہ قال المروی فی شرح السنۃ
ذکر الخطابی ثم البیھقی فی سبب بولہ قائما اوجھا احدھا الالم وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب

عارضۃ الاحوذی

محمد بن الحنفیۃ
عن علی فذکرہ
وھذا اصح من
سند ابی عیسی
وابن عقیل ھو
عبد اللہ بن محمد
ابن عقیل وقد
لقی من الصحابۃ
ابن عمر وجابرا و
الطفیل بن ابی
وھو قول البخاری
فیہ ھو مقارب
الحدیث یروی
بفتح الواو وکسرھا
وبفتحھا قرأتہ فمن
فتح اراد ان غیرہ
یقاربہ فی الحفظ
ومن کسر اراد انہ
یقارب غیرہ فھو
فی الاول مفعول
وفی الثانی فاعل
والمعنی واحد و
ان کان قد طعن
فیہ بعضھم من
قبل حفظہ فان
الطعن لا یقبل
مطلقا من یقین
وجہ فیہ نظر فیہ

عارضۃ الاحوذی

فکرہ من حافظ سقط ومتقن لفظہ وسترہ فی ھذا الکتاب وقد صحح حدیثہ عن جابر فی قصۃ سعد بن الربیع فی کتاب الفرائض عربیہ فیہ مسألتان الاولی قولہ مقام الصلوۃ مجاز ما یفتحہا من خلفہا وذلک ان الحدث مانع منہا فہو کالفعل موضوع عن المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وھذہ استعارۃ بدیعیۃ لا یقدر علیہا الا النبوۃ وکذلک قولہ مقام الجنۃ الصلوۃ بین لان ابواب الجنۃ مغلقۃ تفتحہا الطاعات ورکن الطاعات الصلوۃ وقد قال وھب بن منبہ ذکرہ البخاری عنہ

شرح سراج احمد

حتی کنت عند عقبیہ تا آنکہ گشتم من نزد پاشنہ او پس ثبت آنحضرت فتوضأ و مسح علی خفیہ پس وضو کرد و مسح کرد بر موزہ شریف خود قال ابو عیسی گفت مصنف وھکذا روی منصور عن عبیدۃ الضبی و ہمچنین روایت کردہ است منصور عبیدہ عن ابی وائل عن حذیفۃ مثل روایۃ الاعمش از ابی وائل از حذیفہ بن الیمان مانند روایت اعمش و روی حماد بن ابی سلیمان و عاصم بن بہدلۃ و روایت کردہ حماد و عاصم عن ابی وائل از ابی وائل عن المغیرۃ بن شعبۃ از مغیرہ بن شعبہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از آنحضرت وحدیث ابی وائل عن حذیفۃ اصح وحدیث ابی وائل کہ از حذیفہ روایت کردہ اصح ست وقد رخص قوم من اہل العلم فی البول قائما و تحقیق رخصت دادہ اند گروہی از اہل علم در شاشا کردن استادہ بدانکہ بول کردن آنحضرت استادہ از جہت عذری بود و بول کردن عمر رضی اللہ عنہ یا از بقایای عادت جاہلیت بود یا بجہت عذری کہ او را نیز عارض شدہ بود اما عذر آنحضرت بعضی گویند دردی بود در استخوان صلب وی کہ بدان نشستن دشوار بود و طاقت نشستن نداشت و بعضی میگویند کہ عرب استشفا میکنند و علاج مینمایند در دفع وجع صلب باستادہ بول کردن و امام شافعی بدین رفتہ و حاکم حدیث از ابن عمر آوردہ کہ بول کردن آنحضرت استادہ بجہت دردی کہ در دو زانوی وی بود کذا قال الشیخ ابن حجر و بعضی گویند کہ عذر آن بود کہ برای نشستن جای نبود از جہت آنکہ خاکدان از یک جانب پلید بود و جانب دیگر کہ آنحضرت بول کرد بلند بود اگر می نشست بول بر آنحضرت می آمد و در دیگر جای کشف عورت میشد و بعضی گویند کہ فعل آنحضرت برای بیان جواز بود و محض تعلیم بود مر امت را چون اول نہی کرد کہ ظاہر در تحریم ست خواست کہ بیان کند کہ نہی تنزیہی ست و فعل آن نیز رخصت ست و در عذر عمر رضی اللہ عنہ وجہ دیگر نیز گفتہ اند کہ وی گفتہ کہ استادہ بول کردن نگاہ دارندہ تر ست و بیرا پس تواند کہ در آن وقت او را علتی عارض بود کہ بدان ملاحظہ داشت کہ چیزی از جانب دیگر بدر آید و با وجود آن نہی کرد از آن و اما در فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاشا و کلا کہ مثل این توہم توان کرد و تکلم توان نمود و تطبیق حدیث عائشہ با حدیث حذیفہ آن ست کہ عائشہ خبر میدہد از علم خود کہ درون خانہ مشاہدہ میکرد در آنجا ہرگز ندیدہ کہ استادہ بول میکردہ باشد

شرح ابی الطیب

رابعہ انہ لبیان الجواز واما بولہ فی سباطۃ قوم فیحتمل انہا لو تکن مخصوصۃ بہم وانما اضیفت الیہم لقربہم وان کانت مخصوصۃ بہم فعلم انہم یرضون بذلک بالتصریح او بالدلالۃ وقال الطیبی اضافتہا الی القوم للتخصیص لا للتملیک لانہا کانت مواتا بسحۃ انتہی وفی الاحیاء اجمع اربعون طبیبا علی ان البول فی الحمام قائما دواء عن سبعین داء قالہ زین العرب

قوت المغتذی

قال القاضی حسین تعلیقہ صار ھذا عادۃ لاھل ھراۃ یبولون قیاما فی کل سنۃ مرۃ احیاء لتلک السنۃ والثانی انہ تعلم بابضۃ ھذا رواہ البیہقی من روایۃ ابی ھریرۃ والثالث انہ لم یجد مکانا یصلح للقعود فاحتاج الی القیام اذا کان الطریق الذی یلیہ غالبا مرتفعا وجوزہ بعضہم انہ لبیان الجواز واما بولہ فی سباطۃ قوم فیحتمل وجہا اظہرہا انہ علم ان اہلہا یرضون ذلک ولا یکرہونہ من کان ھذا حالہ جاز البول فی ارضہ والثانی انہا لم تکن مخصوصۃ بہم بل کانت بفناء دورہم للناس کلہم فاضیفت الیہم لقربہا منہم

اسماء الرجال
له عاصم ابن بہدلۃ وہو ابن ابی النجود بنون وجیم الاسدی مولاہم الکوفی ابو بکر المقرئ صدوق له اوہام حجۃ قرأ القراءۃ عرضا علی زر بن حبیش وعنہ شعبۃ والثوری والصحیحین یقرون ابن کثیر وعاصم وابن عامر وحمزۃ والکسائی وخلف

شرح سراج احمد

وانچہ حذیفہ دید در بیرون بود وآن نیز در بود واللہ اعلم واین حاصل ترجمہ مشکوۃ شیخ عبد الحق ست **باب فی الاستتار عند الحاجۃ** باب ست در بیان پردہ کردن نزد حاجت بول وغائط حدثنا قتیبۃ بن سعید ثنا عبد السلام بن حرب بن سلمۃ الہندی الملائی ابو بکر الکوفی اصل وی بصری ست ثقہ حافظ بود ومراورا احادیث منکر اند از صغار ثامنہ ست در سنہ سبع وثمانین ومائۃ وفات یافت از عمر نود وشش عن الاعمش عن انس قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا اراد الحاجۃ گفت انس بن مالک بود آنحضرت چون میخواست قضای حاجت را لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض پس نمی برداشت جامۂ خود را استادہ تا آنکہ نزدیک میشد از زمین از جہت انکشاف عورت قال ابو عیسی ھکذا روی محمد بن ربیعۃ عن الاعمش عن انس ھذا الحدیث گفت مصنف ہمچنین روایت کردہ محمد بن ربیعہ از اعمش از انس این حدیث را وروی وکیع والحمانی بحسر مہملہ وتشدید میم عن الاعمش قال گفت اعمش قال ابن عمر کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابن عمر بود آنحضرت اذا اراد الحاجۃ لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض کلا الحدیثین مرسل وہر دو حدیث مرسل اند ومرسل نزد جمہور حدیثی را گویند کہ تابعی از آنحضرت روایت کند وصحابی را از میان بگذارد ونسبت بآنحضرت کند وحدیث مرسل حجت ست نزد ائمہ حنفیہ استدلال بآن کردہ میشود ونزد بعضے محدثین مرسل ومنقطع ہر دو بیک معنی اند وانجا ہمین معنی مراد ست زیرا کہ اعمش واسطہ کہ تابعی بود گذاشتہ است وروایت از انس وابن عمر کردہ ویقال لم یسمع الاعمش عن انس بن مالک وگفتہ شدہ کہ نشنیدہ اعمش از انس ولا من احد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروایت نکردہ اعمش از ہیچکس از یاران آنحضرت وقد نظر الی انس بن مالک وتحقیق نظر کردہ اعمش بسوی انس قال رأیتہ یصلی گفت اعمش دیدم انس را کہ نماز میگزارد وقد ذکر عنہ حکایۃ فی الصلوۃ پس ذکر کرد اعمش از انس قصہ را در نماز ولا اعمش اسمہ سلیمان بن مہران ابو محمد الکاہلی ونام اعمش سلیمان ست وابو محمد کنیت ست منسوب بسوی کاہل کہ قبیلہ ست وہو مولی لہم واو معتق ایشان ست قال الاعمش کان ابی حمیلا گفت اعمش بود پدر من حمیل بحای مہملہ مجہول النسب وحمیل آنرا گویند کہ کودک را از یک شہر بردارند بدیگر شہر برد کہ آنجا نہ زائیدہ باشد فورثہ مسروق پس وارث گردانید او را

شرح ابی الطیب

باب فی الاستتار عند الحاجۃ **قولہ** اذا اراد الحاجۃ ای قضاء الحاجۃ لم یرفع ثوبہ حتی یدنو من الارض ای یقرب منہا احترازا عن کشف العورۃ بغیر ضرورۃ وھذا من باب ادب قضاء الحاجۃ قال الطیبی یستوی فیہ الصحراء والبنیان لان فی رفع الثوب کشف العورۃ وھو لا یجوز الا عند الحاجۃ وقال ابن حجر فی حال الخلوۃ یجوز کشفہا دفعۃ واحدۃ اتفاقا **قولہ** وکلا الحدیثین مرسل ای حدیث انس وحدیث ابن عمر والمراد من الارسال ھنا الانقطاع لان المرسل ھو ما یرفعہ التابعی الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ویسقط الصحابی واما ھھنا فقد اسقط التابعی الراوی عن الصحابی فھو منقطع الا علی قول البعض **قولہ** قال الاعمش کان ابی حمیلا ھو الذی یحمل من بلادہ صغیرا الی بلاد الاسلام وقیل ھو المجہول النسب بان یقول انسان ھذا ابنی او ابنی کذا فی النہایۃ **قولہ** فورثہ مسروق من باب التفعیل یعنی جعل مسروق ابا اعمش وھو مہران وارثا اما بطریق مولی الموالاۃ او بطریق حمل النسب علیہ لان مہران کان مجہول النسب ولا یصح من المجرد لانہ یلزم حینئذ ان یکون مسروق وارثا وکیف یصح وجود اعمش بن مہران

عارضۃ الاحوذی

لا الہ الا اللہ
مفتاح الجنۃ
یعنی العبادات فان
جئت بالمفتاح
لہ اسنان فتح
لک والا لم یفتح
لک وتتفاضل
الاسنان فی الفعل
فی الصغر والکبر
التاصیل والتفریع
وکذلک العبادات
وقد روی ان اول
ما ینظر فیہ من
عمل العبد الصلوۃ
فان جاء بہا نظر
فی سائر عملہ وان
لم یات بہا لم ینظر
لہ فی شیء من عملہ
وقد قال خمس
صلوات کتبہن
اللہ علی العبد
فی الیوم واللیلۃ
فان جاء بہن
لم یضیع منہن
شیئا استخفافا
بحقہن کان لہ
عند اللہ عہد
وان لم یات بہن

شرح سراج احمد

مسروق از اقربای وی کہ در حضور او مردہ بودند پس گویا کہ او را حکم حریت داد **باب** کراہیۃ الاستنجاء بالیمین باب است
در بیان کراہیت استنجا کردن بدست راست حدثنا محمد بن ابی عمر المکی انا سفیان بن عیینۃ عن معمر عن یحیی
بن ابی کثیر الطائی ثقہ ثبت بود و تدلیس مسکر و ارسال نیز داشت از خامسہ است در سنہ اثنین و ثلثین و مائۃ وفات یافت عن
عبد اللہ بن ابی قتادۃ بفتح قاف و مثناۃ فوقیہ ابن ربعی ابو ابراہیم الانصاری گفت نسائی ثقہ بود ذکر کردہ ابن حبان او را
در ثقات از ثالثہ بود در سنہ خمس و تسعین وفات یافت عن ابیہ ابی قتادۃ الانصاری الخزرجی الصحابی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود اینکہ مس کند آدمی عورت خود را بدست راست خود از جہت نگاہداشت
دست راست از توہم تلوث کہ موضوع برای طیبات ست و فی الباب عن عائشۃ و سلمان و ابی ہریرۃ و سہل بن حنیف و در باب
کراہیت استنجا ہمین حدیث مروی گشتہ از عائشہ و سلمان فارسی و ابی ہریرہ و سہل بن حنیف و حنیف بتصغیر ست چنانکہ امام احمد
و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ و ابن حبان از ابی ہریرہ و مسلم از ابی قتادہ و ابن شاہین از عائشہ صدیقہ اخراج کردہ اند قال
ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث صحیح حسن ست و ابو قتادۃ اسمہ الحارث بن ربعی و نام
ابی قتادہ حارث ست و ربعی بکسر را و سکون موحدہ و کسر عین مہملہ در آخر مثناۃ تحتیہ ست والعمل علی ہذا عند اہل العلم
و عمل بر ین ست نزد اہل علم کرہوا الاستنجاء بالیمین مکروہ گفتہ اند علما استنجا را بدست راست نزد بعضی کراہت تنزیہی ست
و نزد بعضے کراہت تحریمی **باب** الاستنجاء بالحجارۃ باب است در بیان استنجا کردن بسنگریزہ و کلوخ وغیرہ حدثنا ہناد نا
ابو معاویۃ محمد بن حازم عن الاعمش عن ابراہیم بن یزید بن قیس بن الاسود النخعی ابو عمران الکوفی الفقیہ امام اہل الکوفہ جامع
بر امامت و جلالت وی از روی علم و عمل عائشہ صدیقہ را دیدہ لیکن سماع حدیث از وی نکردہ گفت عجلی بسیاری صحابہ را دیدہ و روایت از سیکصد
نمودہ گفت ابن معین مراسیل ابراہیم دوست تر اند بسوی من از مراسیل شعبی ولادت او سنہ خمسین باختلاف روایات و وفات یافت از عمر ست و اربعین
بر اختلاف روایات عن عبد الرحمن بن یزید من زیادۃ بن قیس ابو بکر النخعی الکوفی برادر اسود بن یزید دریافتہ جماعت صحابہ را و
روایت کردہ از امیر المومنین عثمان و عبد اللہ بن مسعود و حذیفہ و دیگران گفت ابن معین و عجلی و دارقطنی و ابن سعد ثقہ بود در سنہ ثلث و تسعین وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب کراہیۃ الاستنجاء بالیمین **قولہ** نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ و لفظ ابی قتادۃ فی البخاری فی روایۃ
اذا بال احدکم فلا یاخذن ذکرہ بیمینہ ولا یستنج بیمینہ و فی روایۃ واذا اتی الخلاء فلا یمس ذکرہ بیمینہ و لفظہ
فی مسلم اذا دخل احدکم الخلاء فلا یمسن ذکرہ بیمینہ **قولہ** و فی الباب عن عائشۃ و سلمان و ابی ہریرۃ
اما حدیث عائشۃ فاخرجہ ابو داود و لفظہ کانت ید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الیمنی لطہورہ و
طعامہ و شرابہ و کانت یدہ الیسری لخلائہ و ما کان من اذی و اما حدیث سلمان فاخرجہ الخمسۃ و اللفظ
لمسلم لقد نہانا ان یستنجی احدنا بیمینہ و اما حدیث ابی ہریرۃ فاخرجہ ابن ماجۃ و لفظہ اذا استطاب
احدکم فلا یستطب بیمینہ و یستنج بشمالہ **باب** الاستنجاء بالحجارۃ **قولہ** حتی الخراءۃ ای حتی

قوت المغتذی

نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ لفظہ فی الصحیحین اذا بال احدکم فلا یمس ذکرہ بیمینہ

عارضۃ الاحوذی

فلیس لہ عند اللہ
عہد ان شاء
عذبہ و ان شاء
غفر لہ و ہذا مع
قولہ مفتاح الصلوۃ
الطہور طبق واحد
و قد اندرج من
اصولہ فی ہذا
الفن الثانیۃ
قولہ و تحریمہا
التکبیر و ہو مصدر
حرم یحرم و یشکل
استعمالہ ہہنا
لان التکبیر جزء
من اجزائہا فکیف
یحرمہا فقیل مجازا
احرامہا یقال احرم
اذا دخل فی البلد
الحرام او الشہر الحرام
و لما کانت الصلوۃ
تحرم اشیاء قیل
لاولی ذلک و ہو
التکبیر احرام
فاتبع الاول الثانی
کما قالوا العشاء بالغداء
و الشایا و نحوہ
و یحتمل ان یجعل
التکبیر احراما لانہ

شرح سراج احمد

قال قیل لسلمان گفت عبد الرحمن گفته شد مر سلمان فارسی را قد علمکم نبیکم کل شیء تحقیق آموخته شما را پیغمبر شما هر چیزی حتی الخراءة تا آنکه آموخته شما را خراءة بکسر خاء معجمه و فتح راء اسقاط غائط و خطابی و اکثر روات فتح خاء گفته اند گفت جوهری خراءة بفتح و مدست بمعنی تخلی و نشستن برای حاجت قال سلمان آجل گفت سلمان آری نهانا ان نستقبل القبلة بغائط او بول منع فرمود آنحضرت از اینکه روی آریم بسوی قبله در وقت غائط یا بول وان نستنجی بالیمین و اینکه استنجا کنیم بدست راست خود وان یستنجی احدنا باقل من ثلثة احجار یا آنکه استنجا کند یکی از ما بکم از سنگ و نستنجی برجیع یا که استنجا کنیم پس افگنده جانوران او بعظم یا استخوان از جهت بودن عظم خوراک جنیان و رجیع خوراک دواب جنیان ست وفی الباب عن عائشة و خزیمة بن ثابت وجابر وخلاد بن السائب عن ابیه سائب بن یزید طبرانی از خزیمه و نسائی از علی مرتضی اخرجه البیهقی من حدیث ابی هریرة ومسلم من حدیث سلمان والدارقطنی عن ابن عباس وابن عدی عن خلاد بن السائب عن ابیه السائب وابوداود والنسائی عن الدارقطنی عن عائشة والطبرانی عن ابی ایوب والبخاری والترمذی عن ابن مسعود قال ابو عیسی حدیث سلمان حدیث حسن صحیح وهو قول اکثر اهل العلم وآن قول بسیار از اهل علم ست من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم از یاران آنحضرت و کسیکه پس ایشان بودند از تابعین رأوا ان الاستنجاء بالحجارة یجزئ وان لم یستنج بالماء اعتقاد کرده اند که استنجا بسنگ کفایت میکند واگرچه استنجا نکند بآب اذا انقی اثر الغائط والبول چون پاک کند اثر

شرح ابی الطیب

آداب الخراءة ای التخلی قال النووی فی شرحه علی مسلم اما الخراءة فبکسر الخاء المعجمة وتخفیف الراء بالمد وهی اسم لهیأة الحدث واما نفس الحدث فبحذف التاء وبالمد مع فتح الخاء وکسرها انتهی وجواب سلمان رضی الله عنه من اسلوب الحکیم لم یلتفت الی استهزاء القائل کذا فی مجمع البحار والقائل بعض المشرکین وهو یستهزئ کما فی روایة الامام احمد وقال السیوطی عوام الناس یفتحون الخاء فیفحش معناه یعنی یکون معناه الحدث فیفحش قوله اجل بسکون اللام بمعنی نعم یعنی امرنا النبی صلی الله علیه وسلم ان ناتی بآداب قضاء الحاجة فلا نستقبل القبلة تعظیما للکعبة ولا نستنجی بالیمین لشرفها ولا نکتفی باقل من ثلثة احجار للتنظیف البلیغ قوله وفی الباب عن عائشة وخزیمة ابن ثابت اخرجه عنهما ابوداود والنسائی ولفظهما اذا ذهب احدکم الی الغائط فلیذهب معه بثلثة احجار یستطیب بهن فانها تجزئه واما خزیمة فاخرجه عنه ابن ماجة ولفظه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الاستنجاء ثلثة احجار لیس فیها رجیع

قوت المغتذی

قیل لسلمان قد علمکم نبیکم کل شیء حتی الخراءة قال الخطابی عوام الناس یفتحون الخاء ممدودة الالف یرید الجلسة للتخلی والتنظف منه انتهی زاد فی النهایة بعد حکایته وقال الجوهری انها بالفتح والمد یقال خرأ خراءة مثل کره کراهة قال ویحتمل ان یکون بالفتح المصدر و بالکسر الاسم اجل بسکون اللام حرف جواب بمعنی نعم برجیع هو الغائط

عارضة الاحوذی

ان یفعل فیما شیء من غیرها کما یقال بلد حرام وشهر حرام احکامه فی عشر مسائل قوله تحریمها التکبیر یقتضی ان تکبیرة الاحرام جزء من اجزائها کالقیام والرکوع والسجود خلافا لسعید والزهری اللذین یجعلانها ویقولان ان الاحرام یکون بالنیة وقد قال النبی صلی الله علیه وسلم الاعمال بالنیات والصلوة اصل الاعمال و التکبیر اولها فاقتضی ذلک کونها منها بعد النیة الثالثة قوله التکبیر یقتضی اختصاص احرام الصلوة بالتکبیر دون غیره من صفات تعظیم الله وجلاله وهو

اصل الحکم لابن الساب ابن طاوس وعبد الرزیج وقد من الثانی وهم من وهم ۱۲ تقریر

شرح سراج احمد

غائط و بول را و کلوخ نیز ازین قبیل ست وبه یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق وبایں قائل گشته اند ثوری وغیره وهمین ست مذهب امام ابی حنیفه **باب** فی الاستنجاء بالحجرین باب ست در بیان استنجا بدو سنگ حدثنا هناد بن السری وقتیبة بن سعید قالا نا وکیع عن اسرائیل عن ابی اسحق عن ابی عبیدة عن عبد الله بن مسعود ابن غافل ابو عبد الرحمن الهذلی برادر عقبه بن مسعود واو حلیف بنی زهره بود قدیم الاسلام ست اسلام او پیش دخول آنحضرت بدار الارقم بود گویند که سادس یا سابع بود در اسلام دو بار هجرت کرد و حاضر گشت بدر و جمیع مشاهد را همراه آنحضرت و بشارت داد آنحضرت او را بجنت و فرمود رضیت لامتی ما رضی لها ابن ام عبد و در مدینه سنه اثنین وثلثین وفات یافت از عمر شصت و چند قال خرج النبی صلی الله علیه وسلم لحاجته گفت عبد الله برآمده آنحضرت برای حاجت خویش فقال التمس لی ثلثة احجار پس فرمود بجوئید برای من سه سنگ برای استبرا قال فاتیته بحجرین وروثة گفت عبد الله پس آوردم نزد آنحضرت دو سنگ و یک پس افگنده جانور را فاخذ الحجرین والقی الروثة وبگرفت دو سنگ را و بینداخت پس افگنده را وقال انها رکس فرمود آنحضرت بدرستیکه پس افگند پلیدی ست ازین حدیث معلوم شد که در استنجا عدد مسنون نیست و مقصود ازان انقاست بکم از سه شود یا زیاده ازان و آنچه در حدیث گذشته ذکر ثلاث ست بنا بر عادت ست زیرا که اکثر حصول انقا بآن میشود یا حمل باستحباب کرده شود بدلیل آنکه اگر استنجا کند بیک سنگ که او را سه کناره باشد روا ست چنانکه ازین حدیث هم مستفاد ست و شرط کرده

شرح ابی الطیب

قوله وبه یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق اقول وبه قال الامام ابو حنیفة واصحابه ومالک ولیت شعری لو ترکه **باب** فی الاستنجاء بالحجرین **قوله** فاخذ الحجرین والقی الروثة استدل به المصنف علی ان النبی صلی الله علیه وسلم اکتفی بالحجرین فیجوز الاکتفاء بهما ولا تلزم ثلثة احجار وهو مذهبنا ووجهه ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یطلب الثالث ولو کان مشروطا لطلبه ولا شک ان النبی صلی الله علیه وسلم لو تکن عنده احجار حاضرة لانه لو کانت عنده حاضرة لما طلبها وکذلک لم یکن عند عبد الله رضی الله عنه هناک شیء زائد علی حجرین لانه لو کان هناک شیء لاتی به عبد الله بن مسعود لانه صلی الله علیه وسلم قال له التمس لی ثلثة احجار ومع هذا اتی بحجرین وروثة فدل علی انه لم یکن هناک حجر آخر موجودا فدل علی انه صلی الله علیه وسلم اکتفی بحجرین لانه رمی الروثة وبه یندفع ما قاله بعض العلماء انه روی ان النبی صلی الله علیه وسلم القی الروثة وقال انها رکس ایتنی بحجر لانه لو ثبت انه اتی به بعد الطلب ثانیا واما الطلب فقبله ایضا وجد ولم یأت به لعذر عدم الوجدان واما ما رواه مسلم فی صحیحه انه صلی الله علیه وسلم قال لا یستنجی احدکم باقل من ثلثة احجار فمحمول علی الاولویة جمعا بین فعله صلی الله علیه وسلم وقوله والله اعلم **قوله** وقال انها رکس ای نجس والروث عبارة عن رجیع غیر بنی آدم قاله ابن العربی وفی تیسیر الوصول الرجیع الروث والعذرة

قوت المغتذی

انها رکس ای نجس قال ابن العربی وهو بمعنی الرجوع الی حالة مذمومة عن حالة محمودة

التوجمة لا یعنی کشتم برای امت خود بآن چیز که راضی شد برای ایشان ابن ام عبد

شرح سراج احمد

امام شافعی تثلیث احجار را بنابر آنکه تثلیث احجار در استنجا فرض ست نزد او و نزد ما تثلیث مستحب ست کما فی البحر الرائق وقال ابو عیسی
وهکذا روی قیس بن الربیع هذا الحدیث گفت مصنف همچنین روایت کرده قیس این حدیث را عن ابی اسحق عن
ابی عبیدة عن عبد الله نحو حدیث اسرائیل چنانکه گذشت و روی معمر و عمار بن رزیق بضم را و فتح زا و سکون تحتیه
در آخر قاف ست عن ابی اسحق عن علقمة عن عبد الله بن مسعود و روی زهیر عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن
الاسود عن ابیه الاسود بن یزید و این بدل ست از ابیه عن عبد الله و روی زکریا بن ابی زائدة عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن یزید عن عبد الله وهذا الحدیث فیه اضطراب این حدیث ست که در وی اضطراب ست
زیرا که درینجا در هر سند اختلاف راوی ست که آن استاد ابی اسحق ست و این نیز از وجوه اضطراب ست مضطرب قوتی ندارد وقال
ابو عیسی سألت عبد الله بن عبد الرحمن گفت مصنف سوال کردم عبد الله بن عبد الرحمن دارمی را که صاحب مسند ست
و چهارده حدیث در وی ثلاثی اند و از شیوخ مصنف ست اتی الروایات فی هذا عن ابی اسحق آنچه که آمده روایت در باب
استنجا بدو احجار از ابی اسحق سبیعی صحیح تر ست فلم یقض فیه بشیء پس حکم نکرد عبد الله دران بچیزی وسألت محمد بن اسمعیل
البخاری عن هذا فلم یقض فیه بشیء یعنی امام بخاری نیز حکم بچیزی نکرد وکانه رأی حدیث زهیر عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیه عن عبد الله اشبه حدیث باین طریق اشبه ست و وضعه فی کتاب الجامع
و وضع کرده و ذکر نموده این اسناد را امام بخاری در کتاب جامع خود واصح شیء فی هذا عندی حدیث اسرائیل و قیس و صحیح تر
چیزی درین باب نزد من حدیث اسرائیل و قیس ست و این مقوله مصنف ست عن ابی اسحق عن ابی عبیدة عن عبد الله لان
اسرائیل اثبت واحفظ لحدیث ابی اسحق من هؤلاء زیرا که اسرائیل اثبت و احفظ ست برای حدیث ابی اسحق ازین
گروه مذکوره وتابعه علی ذلک قیس بن الربیع و متابعت اسرائیل کرده بران حدیث قیس بن الربیع وسمعت ابا موسی یقول
سمعت عبد الرحمن بن مهدی یقول و شنیدم ابا موسی را که می گفت شنیدم عبد الرحمن را که میگفت ما فاتنی الذی فاتنی
من حدیث سفیان الثوری عن ابی اسحق فوت نکرد مرا چیزی که فوت کرده مرا از حدیث سفیان که از روایت ابی اسحق ست الا لما اتکلت
به علی اسرائیل مگر چیزیکه اعتماد کردم من آن چیز بر اسرائیل یعنی حدیث سفیان را هرگز فراموش نمیکنم که از ابو اسحق روایت میکند زیرا که وی

شرح ابی الطیب

قوله وهذا حدیث فیه اضطراب ای فی اسناده اضطراب لان اسرائیل و قیسا رویا عن ابی اسحق فقالا
عن ابی اسحق عن ابی عبیدة عن عبد الله وقال معمر و عمار بن رزیق عن ابی اسحق عن علقمة عن عبد الله
و روی زهیر عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیه عن عبد الله و روی زکریا بن ابی زائدة
عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن یزید عن عبد الله فاختلفوا علی ابی اسحق فی روایته عن مشایخه
لکن یمکن ان یقال انه روی عن الکل فتارة یروی عن شیخ و تارة یروی عن آخر فلیس فیه
ما یقدح **قوله** الا لما اتکلت به علی اسرائیل دلیل علی ان اسرائیل اضبط فی حدیث ابی اسحق من
سفیان الثوری عنه لان عبد الرحمن بن مهدی اتکل فی روایته علی اسرائیل
عن ابی اسحق دون الثوری عن ابی اسحق حتی فاته حدیث الثوری عنه

عارضة الاحوذی

التکبیر قلنا لابی یوسف
ان کان لا یخرج عن اللفظ
الذی هو فی الحدیث فقد
خرج عن اللفظ الذی جاء
به الفعل ففسر المطلق فی
القول وذلک لا یجوز
فی العبادات التی
لا یتطرق الیها
التعلیل وبهذا
یرد علی الشافعی
ایضا فان العبادات
انما تفعل علی الرسم
الوارد دون نظر
الی شیء من المعنی
الرابعة قال علماؤنا
قوله تحریمها التکبیر
یقتضی اختصاص
التکبیر بالصلوة
دون غیره من
اللفظ لانه ذکره
بالالف واللام
الذی هو باب
شانه التعریف
کالاضافة و
حقیقة الالف و
اللام ایجاب الحکم
لما ذکر ونفیه عما
لم یذکر وسلبه

عارضة الاحوذی

منه وعبر عنه بعضهم بانه الحصر وقد بيناه فی الاصول الخامسة قوله وتعليلها التسليم مثله فی حصر الخروج عن الصلوة على التسليم دون غيره من سائر الافعال والاقوال المناقضة للصلوة خلافا لابی حنيفة حين يرى الخروج منها بكل فعل و قول مضاد كالحدث ونحوه حملا على السلام وقياسا عليه وهذا يقتضی ابطال الحصر الذی بيناه فی قوله وتعليلها التسليم وهو حل ما كان منعقدا وحل ما كان حراما وكذلك قلنا المسألة الخامسة انه

شرح سراج احمد

اثبت و احفظ ست مگر فراموش کنم در جائیکه روایت میکنم از اسرائیل از ابی اسحق و مضمون هر دو برابر میباشد از جهت آنکه سناد اسرائیل مستغنی میسازد لانه كان يأتی به اتو بدستیکه اسرائیل بود که می آرد حدیث را تمام قال ابو عيسى وزهير فی ابی اسحق ليس بذاك گفت مصنف و زهیر در روایت از ابی اسحق نیست در مرتبه قوت اسرائیل از ابی اسحق لان سماعه منه بآخرة زیرا چه شنیدن زهیر حدیث از ابی اسحق از عبد الرحمن در آخر عمر و وقت انتشار حواس بود مصنف تضعیف کرد روایت زهیر را از ابا اسحق و سند بر ضعف آن می آرد سمعت احمد بن الحسن يقول شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت سمعت احمد ابن حنبل يقول شنیدم امام احمد را که میگفت اذا سمعت الحديث عن زائدة وزهير فلا تبال ان لا تسمعه من غيرهما چون بشنوی تو حدیث را از زائده و زهیر پس باک نکنی تو اینکه نشنوی حدیث را از غیر ایشان الا حديث ابی اسحق مگر حدیث ابی اسحق که اعتماد بر آن نیست وابو اسحق اسمه عمرو بن عبد الله السبيعی الهمدانی و نام ابو اسحق عمرو بن عبد الله ست که سبیعی بفتح سین مهمله و کسر موحده و سکون تحتیه و عین مهمله نسبت ست بسوی جد وی و همدانی نسبت بشهرست و ابو عبيدة ابن عبد الله بن مسعود لم يسمع من ابيه ولا يعرف اسمه و ابو عبیده نشنیده حدیث را از پدر خود و شناخته نشده است نام ابی عبیده که او بکنیت مشهورست حدثنا محمد بن بشار حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة بضم میم و تشدید را ابن عبد الله بن طارق ابو عبد الله الجملی از صغار تابعین ست اتفاق ست بر توثیق وی مگر بعضی او را نسبت برجا میکردند گفت شعبه تدلیس میکرد در سنه ست عشره و مائة وفات یافت قال سألت ابا عبيدة بن عبد الله عبيد بلفظ تصغیر ست هل تذكر من عبد الله شيئا قال لا گفت عمرو سوال کردم ابا عبیده را که آیا یاد داری تو از عبد الله بن مسعود چیزی از حدیث گفت ابو عبیده یاد نمیدارم پس معلوم شد که هر حدیث که ابو عبیده از عبد الله بن مسعود روایت کند سناد خود را از میان حذف کرده باشد پس این حدیث منقطع خواهد شد باب كراهية ما يستنجى به باب ست در بیان مکروه بودن چیزی که استنجا کرده شود بآن حدثنا هناد قال نا حفص بن غياث حفص بفتح حاء مهمله و سکون فاء و صاد مهمله غیاث بکسر غین معجمه و خفت تحتیه و مثلثه ابن طلق بن معاویه ابو عمر النخعی الکوفی قاضی بغداد بود اجماع ست علما را بر توثیق وی یحیی بن سعید گفت او اوثق اصحاب اعمش ست در آخر عمر اندکی خلل در حفظ او راه یافته بود در سنه اربع و تسعین و مائة وفات یافت عن داود بن ابی هند ابو بکر القشیری و گویند ابو محمد و نام ابی هند دینار ست یکی از اعلام ثقات ست و او حافظ و صائم الدهر بود در سنه اربعین و مائة وفات یافت در راه مکه از عمر هفتاد و پنج عن الشعبی بفتح شین معجمه و سکون عین مهمله عامر بن شراحیل ابو عمرو الکوفی الجلیل الثقة امیر المؤمنین ست در حدیث گفت شعبی دریافتم پانصد صحابه را زیاده را گفت مکحول ندیدم کسی را افقه از شعبی وفات او پس از مائة بود عن علقمة بن قيس بن عبد الله النخعی الکوفی عم اسود بن یزید اتفاق ست علما را بر عظم قدرت و جلالت و کمال منزلت و توثیق وی ثقه فقیه عابد از ثانیه بود در سنه اثنین و ستین وفات یافت عن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله وابو عبيدة بن عبد الله بن مسعود لم يسمع من ابيه ای من عبد الله بن مسعود فيصير الحديث منقطعا بهذا الاسناد مع انه اعتمد عليه فقال واصح شیء فی هذا عندی حديث اسرائيل وقيس عن ابی اسحق عن ابی عبيدة عن عبد الله **قوله** ولا يعرف اسمه فی بعض النسخ اسمه عامر قال مسلم بن الحجاج

شرح سراج احمد

ابن مسعود رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فرمود
آنحضرت استنجا نکنید پس آگندهٔ جانوران و نه باستخوان فانه زاد اخوانکم من الجن پس بدرستیکه عظام توشهٔ
برادران شما است از جنات یعنی جنات مسلمانان آن را میخورند و نفع از ان میگیرند وفی الباب عن ابی هریرة
چنانچه اخراج کرده بخاری و سلمان چنانکه اخراج آن کرده مسلم وجابر اخرجه مسلم ایضا وابن
عمر قال ابو عیسی گفت مصنف وقد روی هذا الحدیث اسمعیل بن ابراهیم وغیره
عن داود بن ابی هند عن الشعبی و تحقیق روایت کرده این حدیث را اسمعیل وغیره از داود از شعبی
عن علقمة عن عبد الله از علقمه از عبد الله بن مسعود انه کان مع النبی صلی
الله علیه وسلم لیلة الجن بدرستیکه عبد الله بن مسعود بود همراه آنحضرت در شب
جن که جنات نصیبین دران ایمان آوردند الحدیث بطوله ذکر کرد حدیث را
عبد الله بن مسعود بدرازی وی و این مقوله علقمه است فقال الشعبی

شرح ابی الطیب

قوله لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فانه زاد اخوانکم قال الطیبی الضمیر فی انه راجع الی الروث والعظام
باعتبار المذکور واما علی نسخة فانها فالضمیر راجع الی العظام والروث تابع لها انتهی قال الشیخ ابن حجر
المکی سکت عن الروث لان کونه زادا لهم انما هو مجاز لما تقرر انه علف دوابهم انتهی وهذا یوضح قول
الطیبی والا فلا معنی لقوله والروث تابع العظام ونظیره فی ارجاع الضمیر الی اقرب مذکور قوله
تعالی استعینوا بالصبر والصلوة وانها لکبیرة الا علی الخاشعین وفیه ان الجن مسلمون حدیث عام
اخوانا والضمیر یکون روی الحافظ ابو نعیم فی دلائل النبوة ان الجن سألوا هدیة منه صلی الله علیه وسلم
فاعطاهم العظم والروث العظم لهم والروث لدوابهم وروی الحافظ ابو عبد الله الحاکم فی دلائل النبوة انهم
لا یجدون عظما الا وجدوا علیه لحمه الذی کان علیه یوم اخذ لا روثة الا وجدوا فیها حبها الذی کان
فیها یوم اکله فلا یستنجوا بما ذکر بعظم او روث انتهی وروی الطبرانی عن ابن مسعود قال بینما نحن مع
رسول الله صلی الله علیه وسلم بمکة فذکر قصة الجن الی ان قال قلت من هؤلاء یا رسول الله قال هؤلاء
جن نصیبین سألونی الزاد فزودتهم فما وجدوه من روثة وجدوه زادا وما وجدوه من عظم وجدوه کاسیا وعند ذلک نهی رسول الله صلی الله علیه
وسلم ان یستطاب بالروث والعظم قوله وفی الباب عن ابی هریرة وسلمان وجابر وابن عمر اما حدیث
ابی هریرة فاخرجه ابن ماجة بلفظه وفی من الروثة والرمة ولفظه فی النسائی نهانا واما حدیث سلمان
فایضا اخرجه ابن ماجة ولفظه ولا نکتفی بدون ثلثة احجار لیس فیها رجیع ولا عظم وعند مسلم نهانا ان نستنجی
برجیع او عظم واما حدیث جابر وابن عمر فاخرجهما ابو داود ولفظ جابر نهانا رسول الله صلی الله علیه وسلم ان نستنجی
بعظم او بعر ولفظ ابن عمر نهی عن العظم والروث وقال انهما من طعام الجن واستنجی برجیع دابة او عظم فان محمدا منه بریء

عارضة الاحوذی

لا یکون الا بنیة
لانه لا یحل شرعا
ما کان منعقدا
الا بقصد ولان
التسلیم جزء من
اجزائها وقد روی
عبد الملک عن
عبد الملک انه
لا یکون الخروج
عن الصلوة الا
بنیة کالخروج
من الحج وهذا
لا یصح فان الخروج
عن الحج یکون بفعل
یکون مقترنا
بالنیة وهو الرمی
او الطواف الساد
ومن حکم النیة
انها مقترنة بالسالک
کما ان حکمها ان
تکون مقترنة
بالاحرام غیر
متقدمة ولا متاخرة
الا ان تتقدم
فتستصحب
السابعة ولفظ
السلام علیکم
معرفا فان نکرة

حل اللغة
لفظ نصیبین شهری است که در یمن و نزدیک
دیار ربیعه و نزدیک
سنجار و حران و من جمله
اعمال موصل و دیار
الاعراب کما یذکر الاعلام
المؤنثة التی لا تنصرف
فیقال هذه نصیبین
و مررت بنصیبین
و رایت نصیبین و هم
لا ینصرفون فی الجمع
فیقول هذه نصیبون
و مررت بنصیبین
و رایت نصیبین
و هم لا ینصرفون
منتهی الادب

شرح سراج احمد

ابن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فانہ زاد اخوانکم من الجن وکان روایۃ اسمٰعیل
اصح من روایۃ حفص بن غیاث وگویا کہ روایت اسمٰعیل بن ابراہیم صحیح تر ست از روایت حفص کہ بالا مذکور شد والعمل
علی ھذا الحدیث عند اھل العلم وعمل برین حدیث ست نزدیک اہل علم کہ استنجا بروث و عظام نباید کرد وفی الباب عن جابر
وابن عمر باب الاستنجاء بالماء باب ست در بیان استنجا کردن بآب حدثنا قتیبۃ بن سعید ومحمد بن عبد الملک
بن ابی الشوارب بفتح شین معجمہ و واء و الف و راء و باء موحدہ اموی بصری محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق از کبار
عاشر بود در سنہ اربع و اربعین و مائتین وفات یافت قالا ثنا ابو عوانۃ عن قتادۃ عن معاذۃ بضم میم و عین مہملہ
قبل الالف و ذال معجمہ دختر عبد اللہ عدویہ ثقہ جلیلہ زاہدہ بود ذکر کردہ ابن حبان در ثقات وفات کرد در سنہ ثلث یا ثمان و مائۃ
عن عائشۃ قالت مرن ازواجکن فرمود عائشہ صدیقہ مر زنان را امر کنید شوہران خویش را ان یستطیبوا
بالماء اینکہ پاکی کنند باستنجا بآب فانی استحییھم پس بدرستیکہ من حیا میکنم بگفتن بمردم فان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یفعلہ پس بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میکرد استنجا بآب وفی
الباب عن جریر بن عبد اللہ البجلی و در باب استنجا کردن بآب حدیثی مروی گشتہ از جریر
ابن عبد اللہ بجلی بفتح موحدہ و جیم و کسر لام و در آخر مثناۃ تحتیہ وانس وابی ھریرۃ قال ابو عیسٰی ھذا حدیث

شرح ابی الطیب

باب الاستنجاء بالماء قولہ قالت مرن ازواجکن ان یستطیبوا بالماء فمرن بضم المیم وسکون الراء جمع وھو امر من
امر یامر مرت عائشۃ النساء الحاضرات ان یامرن ازواجھن ان یستطیبوا ای یستنجوا بالماء وانما لم تامرھم عائشۃ رضی اللہ عنہا
لانھا استحیت ان تامرھم ولذا علقت بقولھا فانی استحییھم ای استحیی منھم وقولھا فان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علیہ لا مرھن
لازواجھن وھو امر ندب لا لزوم کان واجبا ترکہ بل ھی باشرت بنفسھا قال النووی فی شرح مسلم الذی علیہ الجماھیر
من السلف والخلف اجمع علیہ اھل الفتوی من ائمۃ الامصار ان الافضل ان یجمع بین الماء والحجر فیستعمل الحجر اولا
لتخفیف النجاسۃ وتقلیل مباشرتھا بیدہ ثم یستعمل الماء فان اراد الاقتصار علی احدھما جاز الاقتصار علی ایھما شاء سواء وجد
الآخر او لم یجدہ فان اقتصر علی احدھما فالماء افضل من الحجر وقال ابن حبیب المالکی لا یجوز الحجر الا لمن عدم الماء وھذا
خلاف ما علیہ العلماء من السلف والخلف وخلاف ظاہر السنن المتظاھرۃ واللہ اعلم انتہی

قوت المغتذی

لا تستنجوا بالروث قال ابن العربی ھو عبارۃ عن رجیع غیر ابن آدم ولا بالعظام فانہ زاد اخوانکم
من الجن روی الطبرانی وابو نعیم فی الدلائل عن ابن مسعود قال بینما نحن مع رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم بمکۃ فذکر قصۃ الجن الی ان قال قلت من ھؤلاء یا رسول اللہ قال ھؤلاء جن
نصیبین جاءونی یختصمون فی امور کانت بینھم وقد سألونی الزاد فزودتھم فقلت ما زودتھم
قال الروحۃ وما وجدوہ من روث وجدوہ تبرا وما وجدوہ من عظم وجدوہا
حسکا سیا وعند ذلک نھی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یستطاب بالروث والعظم

عارضۃ الاحوذی

اوقال علیہ السلام
فقیہ تولان الاحوی
ان یکون بلفظہ
لانہ تعلیل ولانہ
من اسماء ذکر اللہ
وھو معنی بدیع کرث
بلفظہ علی اصح
القولین وقیل بہ
السلام من السلامۃ
سیاتی ذلک فی کتاب
الاستیذان ان شاء
اللہ الثامنۃ روی
عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم وثبت
ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم کان یسلم
تسلیمتین عن
الیمنی السلام علیکم
ورحمۃ اللہ وعن یسارہ
مثل ذلک حتی یری
بیاض خدہ وقد
دخل المدینۃ رجل
من اھل الکوفۃ
فصلی فی المسجد
فلما سلم قال السلام
علیکم ورحمۃ اللہ
عن یمینہ وعن
یسارہ ابن شھاب

شرح سراج احمد

اسماء الرجال
ابو ہریرۃ الدوسی الصحابی الجلیل وافق الصحابۃ اختلف فی اسمہ اسماء فقیل عبد الرحمن بن صخر وقیل ابن غنم وقیل عبد اللہ بن عائذ وقیل ابن عامر وقیل ابن عمرو وقیل سکین بن ذرۃ وقیل ابن ثابت وقیل شمل وقیل ابن ثابت وقیل ابن عامر بن عبد شمس وقیل ابن عمیر وقیل عبد نہم وقیل عبد شمس وقیل عبد نہم وقیل غنم وقیل ابن غنم وقیل عبید بن الحی ارشد الدوسی وقیل سعید علیہ من الاختلاف فی ذلک وقیل عبد بن عمیر شمر عبد الدوسی اسلمت سنۃ ثمان وقیل تسع وخیبر وبہا ابن شہاب ان وسبعین سنۃ ذکرہ الحافظ فی التقریب والوصیۃ بکتب کتاب بہا النبی صلی اللہ علیہ وسلم لما فی قولہ لا اکتبہ وقد لف فی ثوبہ شیئا فقال لہ فقال لہ یا عبد الرحمن فقال لہ انت ابو ہریرۃ فاشتد بہ الکتب واحب ان یعی بہ اکثر لفظ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح سراج احمد

حسن صحیح وعلیہ العمل عند اہل العلم وبرین ست عمل نزد اہل علم یختارون الاستنجاء بالماء اختیار کردہ اند استنجا را
بآب وان کان الاستنجاء بالحجارۃ یجزی عندہم واگرچہ ہست استنجا کردن بسنگ وکلوخ کافی نزد ایشان فانہم
استحبوا الاستنجاء بالماء پس ہر ستیکہ ایشان مستحب گفتہ اند استنجا را بآب ورا وی افضل واعتقاد کردہ اند استنجا را
بآب بمرویہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق وباین قائل گشتہ ثوری وابن المبارک و
شافعی واحمد واسحاق نزد وامام ما ابی حنیفہ استنجا بآب افضل ست در بحر نوشتہ ست وغسلہ بالماء افضل ای غسل المحل بالماء
افضل لانہ قامع النجاسۃ والحجر مخففۃ لہا فکان الماء اولی کذا ذکرہ الشارح الزیلعی **باب** ما جاء ان النبی صلی
اللہ علیہ وسلم کان اذا اراد الحاجۃ ابعد فی المذہب باب ست در بیان آنچہ آمدہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون میخواست قضای
حاجت را دور میرفت تا پوشیدہ میشد از مردم حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوہاب الثقفی عن محمد بن عمرو عن ابی سلمۃ
الخزاعی منصور بن سلمۃ بن عبد العزیز بن صالح البغدادی گفت دارقطنی یکی از حفاظ ثقات ست گفت ابن معین ثقہ بود وگفت
ابن عدی لا بأس بہ ست از کبار عاشرہ بود ودر طرسوس سنہ سبع یا تسع ومائتین وفات یافت عن المغیرۃ بن شعبۃ در
اصل بضم میم ست وکسرہ از جہت اتباع غین نیز آمدہ ست ابو عبد اللہ وگویند ابو عیسی اسلام آورد سال خندق وپس از وی ہمہ
مشاہد را حاضر شد وبود وی از اعیان صحابہ والی گردانید او را عمر بن الخطاب بصرہ ودر کوفہ وفات یافت سنہ خمسین قال کنت مع
النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر گفت مغیرہ بودم ہمراہ آنحضرت در سفری فاتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم حاجتہ پس آمد آنحضرت
قضای حاجت خود را فابعد فی المذہب پس دور رفت برای قضای آن وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد بضم قاف وراء ابی قتادۃ
وجابر ویحیی بن عبید عن ابیہ وابی موسی وابن عباس وبلال بن الحارث قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم وروایت کردہ شد از آنحضرت انہ کان یرتاد لبولہ مکانا بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می جست برای آشاشا کردن جای را کہ ایرتاد منزلا
چنانکہ جستہ میشود جای ومنزلی برای آسایش وابو سلمۃ اسمہ عبد اللہ بن عبد الرحمن بن عوف الزہری وابو سلمہ نام عبد اللہ ست پسر عبد الرحمن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اراد الحاجۃ ابعد فی المذہب **قولہ** ابعد فی المذہب
ہو مصدر میمی یعنی ابعد فی الذہاب ای اکثر المشی حتی یبعد عن الناس واسم مکان ای ابعد فی موضع ذہابہ **قولہ**
وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد الخ اما عبد الرحمن وجابر وبلال فاخرج حدیثہم ابن ماجۃ
ولفظ الاول خرجت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فذہب لحاجتہ فابعد ولفظ جابر خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فی سفر وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یاتی البراز حتی یتغیب فلا یری ولفظ بلال بن الحارث
المزنی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اراد الحاجۃ ابعد **قولہ** انہ کان یرتاد لبولہ مکانا ای یطلب لبولہ
مکانا لینا لئلا یرجع الیہ الرشاش قال الاشرف الارتیاد افتعال من الرود کالابتغاء من البغی ومنہ الرائد طالب المرعی قال
فی مجمع البحار الارتیاد الطلب واختیار الموضع النقی وفیہ انہ یستحب لمن یرید البول ان یتیر الارض بحجر او عود وان کانت صلبۃ

قوت المغتذی

وابعد فی المذہب قال فی النہایۃ ہو الموضع الذی یتغوط فیہ وہو مفعل من الذہاب

عارضۃ الاحوذی

الی جانبہ فقال لہ من این لک ہذا فقال لہ ما اسمعت ہذا فقال لہ من انت فقال ابن شہاب فقال لہ رویت حدیث النبی صلی اللہ علیہ وسلم کلہ قال لا قال فثلثیہ قال لا قال فنصفہ قال یشبہ فقال لہ اجعل ہذا مما لو تر ونحوہ ہذا والحدیث صحیح من غیر شک ولکن عمل اہل المدینۃ ونقلہم فی ذلک اقوی واصح التاسعۃ ویتوی بہ الخروج عن الصلوۃ فان کان اماما فمن معہ وان کان فذا فالصالحون من الملائکۃ والجن وان کان ماموما فالامام ومن معہ ان کان معہ احد العاشرۃ قال اصحابنا ویسلم ثلثا واحدۃ

الانجمۃ لہ یعنی نشستن در آب بہ مدت ای نشستن در آب بہ مدت ای نشستن در آب بہ مدت ای

عارضۃ الاحوذی

للخروج وثانیۃ للرد علی الامام و المأمومین الحادثۃ عشر قولہ وتحریمہا التکبیر یقتضی اقتران النیۃ کما تقدم وقال بعضہم انہ یجوز تقدیم النیۃ علی التکبیر قیاسا علی احد القولین فی الوضوء وھذا جہل عظیم فان النیۃ فی الصلوۃ متفق علیہا اصل والنیۃ فی الوضوء مختلف فیہا فرع لہا ومن الجہل حمل الاصل علی الفرع ولکن القوم یستطیلون علی العلوم من غیر حصول باب

ما یقول اذا دخل الخلاء صہیب عن انس کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء قال اللہم انی اعوذ بک قال

شرح سراج احمد

پس عوف ہری ست باب ما جاء فی کراہیۃ البول فی المغتسل باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ در کراہیت شاشا کردن در جای غسل حدثنا علی بن حجر و احمد بن محمد بن موسی ابو العباس بن سالم معروف بمردویہ ثقہ حافظ از عاشرہ است در سنہ خمس وثلثین ومائتین وفات یافت قالا انا عبد اللہ بن المبارک ابو عبد الرحمن الحنظلی اتفاق ست بر امامت و جلالت وی ثقہ حجہ از تبع تابعین ست فقہ خواندہ بر امام ابی حنیفہ و آمدت او در سنہ ثمان عشرہ ومائۃ و وفات یافت در سنہ احدی وثمانین ومائۃ عن معمر بفتح ہر دو میم وسکون عین مہملہ ابن راشد الازدی ساکن شدہ یمن او حاضر شد جنازہ حسن بصری را چہار تابعین از وی روایت دارند عمرو بن دینار وابو اسحاق السبیعی وعلی بن ابی کثیر وہشام بن عروہ گفت عبد الرزاق شنیدم از وی دہ ہزار حدیث را گفت نسائی ویعقوب ثقہ بود در یمن سنہ اربع یا ثلث وخمسین ومائۃ وفات یافت از عمر چہار وہشت عن اشعث بن عبد اللہ بن جابر الحدانی الازدی البصری ابو عبد اللہ صدوق از خامسہ بود عن الحسن بن ابی الحسن البصری ابو سعید الانصاری ولادت او در سالی بود کہ دو سال از خلافت عمر بن الخطاب باقی بود و عمر بن الخطاب جنگ کردہ در یرموک می انداخت و مادر او از موالات ام سلمہ بود و ام سلمہ زوج آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم شد بدین دہن او داد و او جامع عالم فقیہ ثقہ عابد کثیر العلم فصیح اجمل اہل بصرہ دید علی مرتضی را در مدینہ بیشتر قدم کرد بر کوفہ و بصرہ و ملاقات با علی مرتضی نکرد پس از آن در رجب سنہ عشر ومائۃ وفات یافت عن عبد اللہ بن مغفل ابو سعید وگویند ابو زیاد وگویند ابو عبد الرحمن عبد اللہ بن مغفل بضم میم وفتح غین معجمہ وفتح فای مشدد ابن عبد غنم مزنی صحابی از اصحاب شجرہ بود ساکن مدینہ شد پس بیشتر رفت بسوی بصرہ و خانہ بنا کرد آنجا و او بود از دہ کسان کہ فرستادہ ایشان را عمر بن الخطاب بسوی بصرہ و در بصرہ وفات یافت سنہ ستین وگویند تسع وخمسین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی ان یبول الرجل فی مستحمہ بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود اینکہ شاشا کند مردی در غسل خانہ خود مستحم بضم میم وسکون سین مہملہ ومثناۃ فوقیہ وحای مہملہ وتشدید میم ثانیہ وقال ان عامۃ الوسواس منہ وفرمود آنحضرت بدرستیکہ اکثر حدوث وسواس از آن میشود وفی الباب عن رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و در باب کراہت بول در غسل خانہ حدیث مردی گشتہ است از مردی از یاران آنحضرت کہ او غیر مسمی ست ومعلوم نیست نام او قال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراہیۃ البول فی المغتسل قولہ ان یبول الرجل فی مستحمہ المستحم الذی یغتسل فیہ من الحمیم وہو الماء الحار والمراد المغتسل مطلقا وفی معناہ المتوضی کما ورد فی بعض الروایات ففی ابی داود بروایۃ عبد اللہ بن مغفل مرفوعا لا یبولن احدکم فی مستحمہ ثم یغتسل فیہ قال احمد ثم یتوضأ فیہ انتہی قال السیوطی وانما نہی عن ذلک اذا لم یکن لہ مسلک یذہب فیہ البول او کان المکان صلبا فیوہم المغتسل انہ اصابہ منہ شیء فیحصل منہ الوسواس انتہی

قوت المغتذی

نہی ان یبول الرجل فی مستحمہ قال فی النہایۃ المستحم الموضع الذی یغتسل فیہ بالحمیم وہو فی الاصل الماء الحار ثم قیل الاغتسال بای ماء کان استحم نہی عن ذلک اذا لم یکن لہ مسلک یذہب فیہ البول وکان المکان صلبا فیوہم المغتسل انہ اصابہ منہ شیء فیحصل منہ الوسواس

حمل اللغۃ لہ حتک بالفتح کام کورک ایذا خرما و بن آن الاشتغال بالفتح

شرح سراج احمد

ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله گفت مصنف این حدیث غریب است نمی شناسیم آنرا که مرفوع کرده مگر از حدیث اشعث چنانکه ذکر یافته ویقال له الاشعث الاعمی و گفته میشد او را اشعث اعمی که نابینا شده بود وقد کره قوم من اهل العلم البول فی المغتسل و تحقیق مکروه داشته اند گروهی از اهل علم شاشا کردن را در غسل خانه وقالوا عامة الوسواس منه و گفتند اکثر حدوث وسواس از وی میباشد ورخص فیه بعض اهل العلم و رخصت داده اند در بول کردن در مغتسل بعضی از اهل علم منهم ابن سیرین بعضی از ایشان ابن سیرین ست وقیل له انه یقال و گفته شد مر محمد بن سیرین را که بدرستیکه شان اینست که گفته میشود ان عامة الوسواس منه بدرستیکه اکثر عارض شدن وسواس ازان میشود و تو رخصت میدهی فقال ربنا الله لا شریک له پس گفت محمد بن سیرین رب ما حق تعالی ست که شریک نیست مر او را و موثر سوای وی دیگر نیست و این بول کردن را در مغتسل دخل نیست وقال ابن المبارک قد وسع فی البول فی المغتسل اذا جری فیه الماء و گفت ابن المبارک تحقیق فراخی کرده شده است در بول کردن در غسل خانه وقتیکه جاری شود بران بول آب وقت بول کردن بران مضایقه ندارد وقال ابو عیسی ثنا بذلک احمد بن عبدة العاملی عن حبان عن عبد الله بن المبارک باب ما جاء فی السواک باب ست در بیان چیزیکه آمده است در مسواک کردن حدثنا ابو کریب محمد بن العلا کریب بضم کاف و فتح را و سکون تحتیه و موحده همدانی کوفی مشهور بکنیت ست گفت موسی بن اسحاق شنیدم از کریب صد هزار حدیث را گفت ابو حاتم صدوق ثقه بود گفت نسائی لا باس ست

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غریب الی آخره قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر و اشعث بن عبد الله و اشعث الاعمی و اشعث الازدی قال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قول العقیلی فی حدیثه وهم لیس بمسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم کذا فی السیوطی **قوله** فقال ربنا الله لا شریک له فهو المتوحد فی خلقه لا دخل للبول فی المغتسل فی شیء من الخلق قال بعض العلماء فی جوابه ان الله تعالی جعل للاشیاء اسبابا فلا بد من التجنب عن الاسباب القبیحة اقول علم قبحه بنهی الشارع عنه **قوله** اذا جری فیه الماء اراد ابن المبارک تخصیص الحدیث بالماء الراکد لانه یوجب الوسواس واما اذا کان جاریا فلا لان جریانه یزیل الوسوسة فقید الماء بقرینة المقام باب ما جاء فی السواک **قوله** لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواک عند کل صلوة یقال شق علیه ای ثقل علیه وحمله من الامر الشدید ما یشق ویشتد علیه المعنی لولا خشیة وقوع المشقة علیهم لامرتهم بالسواک بطریق الفرضیة فانتفی الامر لوجود خشیة المشقة فلا یرد ان لولا لانتفاء الثانی لوجود الاول وهو هنا لا وجود للمشقة قیل وجود الامر فرع علم انه قال علماؤنا ان التقدیر

قوت المغتذی

هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله ویقال له اشعث الاعمی قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر و اشعث بن عبد الله و اشعث الاعمی و اشعث الازدی و اشعث الجملی وقال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قال العقیلی فی حدیثه وهم لیس بمسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم

عارضة الاحوذی

شعبة وقد قال مرة اخری اعوذ بالله من الخبیث والخبائث حسن صحیح ابو اسحق عن ابن جحیفة عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ستر ما بین اعین الجن وعورات بنی آدم اذا دخل احدکم الخلاء ان یقول بسم الله ضعیف غریبه الخلاء بفتح الخاء ممدودا المکان الذی لیس به احد فاذا قصرته فهو الوطب من الخشب ویکون ایضا بالقصر حرف استثناء او فعلا بمعناه تقول جاء القوم خلا زیدا او خلا زیدا فان مددته و کسرت الخاء فهو الذوق کالحیوان

شرح سراج احمد

ذکر کرده ابن حبان در ثقات از عاشره بود ثنا عبدة بن سلیمان عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لولا ان اشق علی امتی فرمود آنحضرت اگر نمیبود ترس و خوف اینکه سخت کنم بر امت خود لامرتهم بالسواك عند کل صلوة هر آئینه امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد گذاردن هر نماز قال ابو عیسی گفت مصنف وقد روی هذا الحدیث محمد بن اسحق و تحقیق روایت کرده این حدیث را محمد بن اسحق عن محمد بن ابراهیم عن ابی سلمة عن زید بن خالد عن النبی صلی الله علیه وسلم و حدیث ابی سلمة عن ابی هریرة و زید بن خالد عن النبی صلی الله علیه وسلم کلاهما عندی صحیح و حدیث ابی سلمه از ابی هریره و زید بن خالد از آن حضرت هر دو روایت نزد من صحیح اند لانه قد روی من غیر وجه بدرستیکه آن تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث از ابی هریره از آنحضرت این حدیث و حدیث ابی هریرة انما صحیح لانه قد روی من غیر وجه و حدیث ابی هریره جز این نیست که صحیح کرده شده زیرا که تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق و اما محمد و اما محمد بن ابراهیم فزعم ان حدیث ابی سلمة عن زید بن خالد اصح پس گفت بدرستیکه حدیث ابی سلمه از زید بن خالد صحیح تر است و فی الباب عن ابی بکر الصدیق و علی و عایشة و ابن عباس و حذیفة و زید بن خالد و انس و عبد الله بن عمرو و ام حبیبة و ابن عمر و ابی امامة و ابی ایوب و تمام بن عباس تمام بفتح مثناة فوقیه و تشدید میم و بعد از الف میم ست و عبد الله بن حنظلة بفتح حاء مهمله و سکون نون و فتح ظاء معجمه و لام و ام سلمة و واثلة بمثلثه و لام و ابی موسی الاشعری طبرانی در اوسط از ابن عباس و ابو نعیم از عبد الله بن عمرو بن حلحله و رافع بن خدیج و عقیلی در ضعفا و خطیب در تاریخ از ابی هریره و دیلمی در فردوس از عائشه و ابن ابی شیبه از سلیمان بن صرد و طبرانی از ابن عباس و احمد از واثله بن الاسقع و ابو نعیم در کتاب السواک از عمرو بن عوف مزنی و بزار از ثوبان و دارقطنی از عباس و طبرانی در اوسط از سهل بن سعد و ابو داود از ابی امامه و ابن النجار از ابی هریره و عبد الجبار خولانی از انس و احمد از ابی امامة الباهلی و نسائی و ابن ماجه و احمد از ابی هریره و زید بن خالد و ابو نعیم از ابن عمر و ابو یعلی موصلی از عطا روایت کرده اند چنانکه در کنز العمال ست که شیخ علی متقی کتاب جمع الجوامع را اختصار نموده است حدثنا هناد نا عباد بن سلیمان عن محمد بن اسحق عن محمد بن ابراهیم الباهلی بصری مجهول از سابعه بود عن ابی سلمة عن زید ابن خالد الجهنی قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواك عند کل صلوة اگر نمی بود

شرح ابی الطیب

عند کل وضوء صلوة لما روی ابن خزیمة فی صحیحه والحاکم و قال صحیح الاسناد والبخاری تعلیقا فی کتاب الصوم عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواك عند کل وضوء و لخبر احمد و غیره لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواك عند کل طهور و الشافعیة یجمعون بین الحدیثین بالسواك فی ابتداء کل منهما و قال فی التاتارخانیة من کتبنا و یستحب السواك عندنا عند کل صلوة و وضوء و کل شیء یغیر الفم و عند الیقظة و قال ابن الهمام یستحب فی خمسة مواضع اصفرار السن و تغیر الرائحة و القیام من النوم و القیام الی الصلوة و عند الوضوء انتهی فعلی هذا لمن عندنا کمذهب الامام الشافعی لانه من یخاف من ریحه و یستعمله برفق لانه ینقضه عندنا قوله و فی الباب عن ابی بکر الصدیق رضی الله عنه الی آخره جمیع من ذکرهم احادیثهم فی الصحاح الا ابا بکر الصدیق رضی الله عنه فانی لم اجده فیها و کذا تمام بن عباس و واثلة و الفاطمة متفاوتة

عارضة الاحوذی

فی الخیل قال النبی صلی الله علیه وسلم لعائشة فی حدیث ابی زرع کنت لك کابی زرع لام زرع فی الالفة والوفاء فی الغیرة والخلاء قوله اللهم معناه یا الله قاله الخلیل وقال الفراء معناه یا الله آمنا منك بخیر وکلا القولین مستقیمان والاول امثل و قوله اعوذ یعنی الجأ و الوذ و العوذ بالسکان العین والعیاذ والملجاء ما سکنت الیه تقیة عن محذور و قوله من الخبث بضم الخاء یعنی من ذکور الجن و اناثها و ابه بضم الباء و سکونها و یعنی من المکروه و من اهل الخبث من کل مکروه فاجتنب

شرح سراج احمد

اینکه دشوار کنم بر امت خود یا که امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد هر نمازی ولاخرت صلوة العشاء الی ثلث اللیل و هر آینه
تاخیر میکردم نماز عشا را تا ثلث شب قال فکان زید بن خالد یشهد الصلوات فی المسجد و سواکه علی اذنه موضع القلم من
اذن الکاتب گفت ابو سلمه پس بود زید بن خالد پس آنکه بشنید از آنحضرت این مقدار تاکید مسواک که حاضر میشد نماز پنجگانه را در مسجد در حالیکه
مسواک او بر گوش وی میبود در جای نهادن قلم از گوش نویسنده لا یقوم الی الصلوة الا استن تا استادی بسوی نماز مگر که مسواک
میکرد و تورده الی موضعه پس تر رد میکرد آنرا و باز می نهاد آنرا بسوی جای وی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح بدانکه
مسواک سنت است باتفاق و گفت داود واجب است و گفت اسحاق که چون کسی عمداً ترک کند باطل گردد نماز وی و گویند مکروه است برای
روزه دار پس از زوال گفت امام ما ابو حنیفه و مالک مکروه نیست و گفت شافعی مکروه است و از امام احمد دو روایت اند و مسواک باید که از درخت
تلخ باشد و اراک بهتر است و احادیث نیز در مسواک اراک واقع شده و در سطبری باید که همچو خنصر باشد و در درازی مقدار شبر و باید که بعرض
کنند نه بر طول که موجب سوده گشتن گوشت دندان است و در بعضی روایات عرضاً و طولاً هر دو واقع شده و باید که در حالت مضمضه
باشد و اگر مسواک پیدا نشود یا کسی دندان ندارد انگشت دست راست کفایت میکند **باب** ما جاء اذا استیقظ
احدکم من منامه فلا یغمسن یده فی الاناء حتی یغسلها باب است در بیان آنچه آمده چون بیدار شود یکی از شما از
خواب خود پس باید که نیندازد دست خود را در آوند تا آنکه بشوید دست را حدثنا ابو الولید نام او احمد بن بکار الدمشقی
است بکار بفتح موحده و تشدید کاف و راء دمشقی بکسر دال مهمله و فتح میم و سکون شین منقوطه و قاف من ولد بسر بن
ارطاة که از اولاد بسر بن ارطاة است بسر بضم موحده و سکون سین مهمله و راء و ارطاة بفتح همزه و سکون راء و طاء
مهمله در آخر ثناة فوقیه است غیر منصرف صاحب النبی صلی الله علیه وسلم بسر صحابی آنحضرت بود قال نا
الولید بن مسلم گفت ابو الولید حدیث کرد مرا ولید بن مسلم القرشی ابو العباس الدمشقی ثقه کثیر التدلیس
و تسویه بود از ثامنه است در سنه اربع و تسعین و مائة وفات یافت عن الاوزاعی بفتح همزه و زاء و عین مهمله
عبد الرحمن بن عمرو بن یحمد بضم تحتیه و سکون حاء مهمله و کسر میم ابو عمرو الدمشقی یکی از اعلام و امام اهل شام بود

شرح ابی الطیب

قوله الاستنان ای استعمل السواک فی النهایة الاستنان استعمال السواک افتعال من الاستنان ای امره علیها و قال
الازهری قیل هو ماخوذ من السن بکسر السین و قیل من السن بفتحها یقال سننت الحدید ای حککت الحجر حتی یتحدد
و المسن الحجر الذی یحدد به باب ما جاء اذا استیقظ احدکم من منامه قوله اذا استیقظ احدکم من اللیل
اللیل لیس بقید لانه یستوی فی الحکم الاستیقاظ لیلا و نهارا لما فی الصحیحین اذا استیقظ احدکم من نومه
و التقیید بالنوم ایضا باعتبار غلبة توهم النجاسة من المستیقظ فلا مفهوم له و الی هذا یعنی عموم اللیل
و النهار اشار الترمذی بقوله قال الشافعی و فیه ایضا اشارة الی ان النهی للتنزیه لقوله و احب و قال
علماؤنا ان هذا الغسل سنة فی غیر المستیقظ ایضا لان علة الغسل احتمال انه مس
بیده اعراق بدنه او ساقه و هی موجودة فی المنتبه ایضا قوله فلا یدخل
یده اصلا النهی فالفعل مجزوم و المنفی و المراد به النهی فالفعل مرفوع

عارضة الاحوذی

من قول فهو سنة
وان کان من اعتقاد
فیکون کفرا بحال و
اعتقاد سوء باحلال کان
من طعام فهو حرام
وغلط الخطابی من
رواه باسکان الباء
وهو الغالط وقد
بینا معناه الفقه
کان النبی صلی الله
علیه وسلم معصوما
من الشیطان حتی
من الموکل به شرط
استعاذته منه
کما غفر له بشرط
استغفاره ومع
ذلک فقد کان
اللعین یعرض له
عرض له لیلة
الاسراء فدفعه
بالاستعاذة و
عرض له فی الصلوة
فشده وثاقه ثم
اطلقه وکان یختصر
الاستعاذة فی
هذا الموضع بوجهین
احدهما ان خلاء
وللشیطان بعادة الله

شرح سراج احمد

اتفاق ست بر امامت و جلالت و علو رتبت وی و او زاهد و عابد کثیر الحدیث فقیه و فصیح بود گویند که او در شصت هزار مسأله فتوی داده است و اهل شام و مغرب اولاً در مذهب او بودند بعد از ان انتقال کردند بمذهب مالک در سنه تسع و خمسین و مائة وفات یافت عن الزهری عن سعید بن المسیب بضم میم و فتح مثناة تحتیه و بکسر نیز آمده است ابن حزن ابو محمد القرشی المخزومی المدنی زوج دختر ابی هریره و اوعلم الناس بحدیث بود امام تابعین و افقه فقها بود و پدر و جد او صحابی بودند که اسلام آوردند در روز فتح مکه و مدت دو سال از خلافت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه گذشته بود که ولادت او بظهور پیوست و چهل حج گذارده در سنه ثلث و تسعین باختلاف روایات وفات یافت وابی سلمة عن ابی هریرة سعید و ابو سلمه هر دو روایت از ابی هریره دارند عن النبی صلی الله علیه وسلم قال فرمود آنحضرت اذا استیقظ احدکم من اللیل چون بیدار شود یکی از شما از خواب شب فلا یدخل یده فی الاناء حتی یفرغ علیها مرتین پس باید که در نیاورد دست خود را در آوند تا آنکه بریزد بر دست دو بار او ثلثا یا سه بار بشوید فانه لا یدری این باتت یده پس بدرستیکه بیدار شونده نمیداند که کدام جا شب گذارده دست او که بر موضع نجاست بود یا بر غیر آن وفی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة ابن ماجه از جابر و احمد و طبرانی در اوسط و عبد الرزاق از ابی هریره روایت کرده اند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح قال الشافعی و احب لکل من استیقظ من النوم قائلة کانت او غیرها گفت امام شافعی دوست میدارم برای هر کسی که بیدار شود از خواب قیلوله کننده باشد او

شرح ابی الطیب

قوله حتی یفرغ من الافراغ ای یصب قوله فانه لا یدری این باتت یده ای لا یعلم این سارت یده ترجمه النووی عن الشافعی و غیره من العلماء ان اهل الحجاز کانوا یستنجون بالحجارة و بلادهم حارة فاذا ناموا عرقوا فلا یامن ان تطوف یده علی موضع النجس او علی بثرة او قملة و النهی عن الادخال قبل غسل الید محمول علیه لکن الحمل علی التنزیه لا التحریم فلو غمس الماء لم یفسد الماء و قال التوربشتی هذا فی حق من بات مستنجیا بالاحجار و عرق و من بات علی غیر ذلک ففی امره سعة و یستحب له غسلها لان السنة اذا ورد لمعنی لو کان لتزول بزوال ذلک المعنی و فی شرح السنة علق النبی صلی الله علیه وسلم غسل الیدین بالامر الموهوم و ما علق بالموهوم لا یکون واجبا فاصل الماء و الیدین علی الطهارة فعمل الاکثرون هذا الحدیث علی الاحتیاط و ذهب الحسن البصری و الامام احمد فی احدی الروایتین الی الظاهر و اوجبا الغسل و فی روایة لابی داود عن ابی هریرة ایضا این کانت تطوف یده قوله و فی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة حدیث ابن عمر و جابر رضی الله عنهما اخرجه ابن ماجة و لفظ ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا استیقظ احدکم من نومه فلا یدخل یده فی الاناء حتی یغسلها و لفظ جابر رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام احدکم من النوم فاراد ان یتوضأ فلا یدخل یده فی وضوئه حتی یغسلها فانه لا یدری این باتت یده و لا علی ما وضعها اقول و حدیث ابی هریرة اخرجه الستة قوله قائلة کانت او غیرها القائلة نوم نصف النهار ای سواء کان النوم قائلة او غیرها فارجاع ضمیر کانت الی النوم باعتبار القائلة فی القاموس قال قیلا و قائلة نام نصف النهار

عاضة الاحوذی
وقد رخص فی الخلاء
تسلط لیس له
فی الملاء قال
صلی الله علیه وسلم
الراکب شیطان
والراکبان شیطانان
والثلاثة رکب الثانی
انه موضع قذر
یترة ذکر الله عن
الجریان فیه علی
اللسان فیفتنو
الشیطان عدم
ذکر الله فان ذکره
یطرده فلجأ الی
الاستعاذة قبل
ذلک لیعقدها
عصرة بینه و
بین الشیطان
حتی یخرجه لیعلم
امته باب ما یقول
اذا خرج من الخلاء
ابو بردة واسمه
عامر بن ابی موسی
عن عائشة قالت
کان رسول الله صلی
الله علیه وسلم اذا
خرج من الخلاء
قال غفرانک

حل اللغة
له وفرة
بخش و بخشش
خوف و تفزع
وجن ان
تبدی لاب

شرح سراج احمد

یا خیر قیلوله کنده ان لا یدخل یده فی وضوئه اینکه در نیارد دست خود را در آب وضوی خود حتی یغسلها تا آنکه بشوید دست را
فان ادخل یده قبل ان یغسلها کرهت پس اگر در آورد دست خود را پیش از اینکه بشوید آنرا مکروه میدارم ذلک له آن
دست انداختن مر او را ولم یفسد ذلک الماء از باب افعال است و فاسد نمیگرداند آن دست انداختن آب را اذا لم یکن
علی یده نجاسة چون نباشد بر دست وی پلیدی ظاهر و حقیقی وقال احمد بن حنبل اذا استیقظ من اللیل فادخل
یده فی وضوئه وگفت امام احمد چون بیدار شود از خواب شب پس در آورد دست خود را در آب وضوی خود قبل ان یغسلها
پیش از اینکه بشوید آن را فاعجب الی ان یهریق الماء پس عجیب تر است یا خوش است بسوی من اینکه بریزد آب که آب پلید شود
وقال اسحق اذا استیقظ من النوم باللیل او بالنهار گفت اسحق چون بیدار شود از خواب شب یا روز فلا یدخل یده فی
وضوئه حتی یغسلها پس باید که در نیارد دست خود را در آب وضوی خود تا آنکه بشوید دست را و در مذهب امام ما
دستها شستن سنت است و در بعضی روایت مقید است بآنکه باشد نائم غیر مستنجی یا باشد بر بدن او نجاستی و اگر
اینچنین نباشد در حق وی سنت نیست در بحر گفته که این روایت ضعیف است او المراد نفی السنة المؤکدة لا اصلها

باب فی التسمیة عند الوضوء باب است در بیان بسم الله الرحمن الرحیم گفتن نزد شروع آبدست حدثنا
نصر بسکون صاد مهمله بن علی بن نصر بن علی الجهضمی ازدی بصری ابو عمرو گفت نسائی و ابن خراش ثقه بود و گفته اند
که لا بأس بست در تقریب است ثقة ثبت از عاشره بود و وفات یافت در شهر ربیع الآخر سنه خمسین و مائتین در حالت سجود و بشر
ابن معاذ العقدی بشر بجیم موحده و سکون شین معجمه و راء عقدی بفتح مهمله و قاف ابو سهل البصری الضریر صدوق از
عاشره بود و در سنه بضع و اربعین و مائتین وفات یافت قالا نا بشر بن المفضل بن لاحق الرقاشی ابو اسمعیل البصری ثبت عابد از
ثامنه بود و در سنه سبع و ثمانین و مائة وفات یافت عن عبد الرحمن بن حرملة بفتح حای مهمله و سکون راء ابن عمرو بن سنه بفتح مهمله و تشدید نون

شرح ابی الطیب

باب فی التسمیة عند الوضوء **قوله** بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن حرملة عن ابی ثفال المری
عن رباح بن عبد الرحمن قال القرطبی فی العلل اختلف فیه فقال وهیب و بشر بن المفضل و غیر واحد هکذا وقال حفص
بن میسرة و ابو معشر و اسحق بن حازم عن ابی حرملة عن ابی ثفال عن رباح عن جدته انها سمعت ولد یذکر اباها و رواه الدراوردی عن
ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا و رواه صدقة مولی الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب مرسلا قال الدارقطنی و الصحیح قول وهیب

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن بن حرملة عن ابی ثفال المری عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب عن جدته عن
ابیها قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم الله علیه زاد ابن ماجة فی اوله لا صلوة لمن لا
وضوء له و زاد الحاکم فی آخره ولا یؤمن بالله من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار وقال الدارقطنی فی العلل
اختلف فیه فقال وهیب و بشر بن المفضل و غیر واحد هکذا وقال حفص بن میسرة ابو معشر و اسحق بن حازم
عن ابی حرملة عن ابی ثفال عن رباح عن جدته انها سمعت ولد یذکر اباها و رواه الدراوردی عن
ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا و رواه صدقة مولی الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب

عارضة الاحوذی

قال ابو عیسی لا یعرف هذا الحدیث الا من روایة اسرائیل رواه عنه مالک ابن اسمعیل ابو غسان النهری الشامی و هاشم بن القاسم ابو النضر بیوف بقیصر تیمی و یقال تیمی خراسانی نزل بغداد و مالک ابن اسمعیل فی اسرائیل اقعد و اشهر و اسرائیل هو اسرائیل بن یونس ابن ابی اسحق السبیعی عن مالک اخرجه البخاری فی التاریخ ولا یعرف فی هذا الباب الا هذا الحدیث الواحد غریبة قوله غفرانک مصدر کالغفر و المغفرة ومثله سبحانک والاشهر فی سبحان انه مصدر جاء علی غیر الصلة ونصبه باضمار

حمل اللغة لم یرفع و یراق یقال هراقه اذا صبه و یقال اهرقه اذا اراقه و یقال بحجر بن الابل و بسبیل ۱۲

التوجه یعنی یا طرد نفی سنت موکده نه اصل آن ۱۲

عارضۃ الاحوذی

فصل تقدیر ہذا
اطلب غفرانک
الاصول کان
النبی صلی اللہ
علیہ وسلم یطلب
المغفرۃ من ربہ
قبل ان یعلمہ انہ
قد غفر لہ وکان
لیسألہا بعد ذلک
لانہ غفر لہ بشرط
استغفارہ وترفع
الی شرف المنزلۃ
بشرط ان یجتہد
فی الاعمال الصالحۃ
والکل لہ حاصل
بفضل اللہ وفی
ضمن طلب المغفرۃ
ضمنا محتملان
الاول انہ سأل
المغفرۃ من ترکہ
ذکر اللہ فی ذلک
الوقت فی تلک
الحالۃ فان قیل
انما ترکہا بامر ربہ
فکیف یسأل المغفرۃ
عن فعل کان بامر
اللہ فالجواب ان
الترک وان کان بامر اللہ

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملۃ المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسہ بود در سنہ خمس واربعین ومائۃ وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثہ بعد از ان فاست المری بضم میم وراء ثمامہ بن وائل بن حصین وگویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشہور بکنیت بود مقبول از خامسہ است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشہور بکنیت بود وگاہی نسبت بجد پدر وی کردہ میشد مقبول از خامسہ بود در سنہ اثنین وثلثین ومائۃ وفات یافت عن جدہ رباح روایت میکند از جدہ خود عن ابیہا جدہ رباح روایت میکند از پدر خود کہ سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرہ مبشرہ پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوۃ وفاطمہ دختر خطاب خواہر عمر در نکاح وی بودہ وذو عقیق وفات یافت واز انجا بمدینہ آوردہ در بقیع مدفون گشت سنہ خمسین وغسل داد او را ونماز جنازہ بر وی گزارد ابن عمر رضی اللہ عنہ ونازل شد در قبر وی ابن عمر وسعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہما قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ گفت سعید شنیدم آنحضرت را میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابی الطیب

وبشر بن المفضل ومن تابعہما کذا فی حاشیۃ السیوطی قولہ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ ای لا وضوء کاملا لمن لم یذکر اسم اللہ علی الوضوء قال الشیخ ابن حجر المکی یفسر الحدیث الصحیح توضؤا باسم اللہ ای قائلین ذلک وذہب بعضہم کاحمد بن حنبل الی وجوبہ عند ابتداء الوضوء کذا قال بعض العلماء لکن ظاہر الترمذی انہ لم یقل بوجوبہ لان حدیثا لم یصح عندہ فیہ وقیل ان ترکہ فی ابتدائہ بطل وضوءہ وقیل ان ترکہ عامدا بطل وان ترکہ ساہیا لا وقال القاضی ہذہ الصیغۃ حقیقۃ فی نفی الشیء ویطلق

قوت المغتذی

مرسلا قال الدارقطنی والصحیح قول وہیب وبشر بن المفضل ومن تابعہما قال الحافظ ابن حجر وفی المختارۃ للضیاء من مسند الہیثم بن کلیب من طریق وہیب عن عبد الرحمن بن حرملۃ سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتنی جدتی انہا سمعت ابا ہریرۃ قال الضیاء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وہو کما قال وقال ابو حاتم وابو زرعۃ ابو ثفال ورباح مجہولان وزاد ابن القطان ان جدۃ رباح ایضا لا یعرف اسمہا ولا حالہا قال الحافظ ابن حجر فاما ہی فقد عرفت اسمہا من روایۃ الحاکم قال فیہا حدثتنی اسماء بنت سعید بن زید بن عمرو ورواہ البیہقی ایضا مصرحا باسمہا واما حالہا فقد ذکرت فی الصحابۃ وان لم یثبت لہا صحبۃ فمثلہا لا یسأل عن حالہا واما ابو ثفال فروی عنہ جماعۃ وقال البخاری فی حدیثہ نظر وہذہ عادتہ فیمن یضعفہ وذکرہ ابن حبان فی الثقات الا انہ قال لیس بالمعتمد علی ما تفرد بہ فکانہ لم یوثقہ واما رباح فمجہول قال ابن القطان فالحدیث ضعیف جدا وقال البزار ابو ثفال مشہور ورباح وجدتہ لا نعلمہما روی الا ہذا الحدیث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جہۃ النقل لا یثبت وقال ابو بکر بن ابی شیبۃ لنا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یعنی لمجموع طرقہ فانہ ورد فی ذلک احادیث تدل علی ان لہ اصلا قال البزار لکنہ مؤول ومعناہ انہ لا فضل لوضوء من لم یذکر اسم اللہ لا علی انہ لا یجوز وضوء من لم یسم وقال ابن العربی قال علماؤنا ان المراد بہذا الحدیث النیۃ لان الذکر ضد النسیان بہ والشیء انما یتضاد ان بالمحل الواحد ومحل النسیان القلب فمحل الذکر اذن القلب فذکر القلب ہو النیۃ

حل اللغۃ
لہ بقیع کلیم بوزنی کہ در آن نخل بسیار بود وبقیع الغرقد گورستان مدینہ کان بہ غرقد فنسب الیہ بقیع الغرقد شرح الادب

شرح سراج احمد

برای کسیکه یاد نکرد نام خدای را بران وضو بعضی علما ازین حدیث استنباط کرده بر شرط تسمیه نزد وضو و نزد امام تسمیه سنت ست
وفی الباب عن عائشة وابی هریرة وابی سعید الخدری وسهل بن سعد وانس وروایت کرده عبد الرزاق
از حسن کوفی مرسل وحاکم وابن ماجه از سهل بن سعد وعمر بن الخطاب واحمد از انس ونسائی وابن عساکر از ابی سعید وابو الشیخ
از ابن مسعود روایت کرده اند قال ابو عیسی قال احمد لا اعلم فی هذا الباب حدیثا له اسناد جید گفت مصنف
گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیه نزد وضو حدیثی که اسناد او جید باشد ودلالت کند بر وجوب تسمیه در وضو جید یکیست
ضد الردی وقال اسحق ان ترک التسمیة عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیه را قصدا اعاده کند وضو را
وان کان ناسیا واگر باشد تارک تسمیه فراموش کننده بسم الله او متاولا یا تاویل کننده حدیث من لم یذکر اسم الله علیه فلا وضوء له
اجزاه روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی هذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری
نیکتر حدیثی در باب ترک تسمیه حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکه مذکور شده است قال ابو عیسی ورباح بن عبد الرحمن
عن جدته عن ابیها وابوها سعید بن زید بن عمرو بن نفیل وپدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمه ثمامة
بن حصین وابو ثفال نام او ثمامة بن حصین ست ورباح بن عبد الرحمن هو ابو بکر بن حویطب ونام رباح ابو بکر بن حویطب ست
منهم من روی هذا الحدیث بعضا از محدثین کسی ست که روایت کرده این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبه الی
جده لیس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کرده او را بجد وی باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق
باب ست در بیان آنچه آمده در آب دهن وبینی کردن حدثنا قتیبة نا حماد بن زید بن درهم الجهضمی الازدی مولی آل جریر
ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تابعین بود در سنه احدی ومائتین وفات یافت
وجریر بفتح جیم وای مکسوره ابن عبد الحمید ابو عبد الله الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقه کثیر العلم
ثقه گفت او را نسائی وعجلی وابو حاتم گفت ابو زرعه صدوق از اهل علم بود ولادت او در سال شد که وفات کرد حسن در ان سال سنه عشر ومائة
وفات کرد جریر در سنه سبع وثمانین ومائة عن منصور بن المعتمر بن عبد الله بن ربیعه ابو عتاب گویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا علی نفی الاعتداد به لعدم صحته کقوله صلی الله علیه وسلم لا صلوة الا بطهور وعلی نفی کماله کقوله
صلی الله علیه وسلم لا صلوة لجار المسجد الا فی المسجد وهمنا محمولة علی نفی الکمال خلافا لاهل الظاهر قوله
وفی الباب عن عائشة وابی هریرة وابی سعید حدیث ابی هریرة اخرجه ابو داود لا صلوة لمن لا وضوء له ولا
وضوء لمن لم یذکر اسم الله علیه وحدیث ابی سعید رواه الدارمی وابن ماجة بلفظ لا وضوء لمن لم یذکر اسم الله
علیه وحدیث سهل بن سعد اخرجه ابن ماجة باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوة لمن لا یصلی علی
النبی صلی الله علیه وسلم وزاد الحاکم فی آخره ولا یؤمن بالله من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب
الانصار باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق لیس فی الحدیث ذکر المضمضة
فکانه ذکرها فی الترجمة لما سیذکر فیها اختلاف اهل العلم کذا قال بعض
العلماء قلت بل ذکرها لما سیذکره فی الباب عن ابن عباس وعثمان وسیاتی ذکره

عارضة الاحوذی

الا انه من قبل
نفسه وهو الاشیاء
الی الخلاء فان قیل
هو مامور بالجرة
الی الدخول فی
الخلاء وهو الاکل
قلنا العبد مامور
بالاکل المؤدی
الی الاحتیاج الی
الغائط مقدور علیه
خلو ذلک الوقت
عن الذکر والباء
یعد علی العبد
ما یقوده الیه و
یلزمه ما یخلقه
فیه ولذلک موضع
یحقق فهمه فیه
وهذا المعقل اکثر
واخمص الثانی
وهو اشهر واخص
ان النبی صلی الله
علیه وسلم سأل
المغفرة فی العجز
عن شکر النعمة
فی تیسیر الغذاء
وابقاء منفعته
واخراج فضلته
علی سهولة وشحة

عارضة الاحوذی

ان یعتقد هذا المقدار نعمة فانه مدی الشکر فیؤدی قضاء حقها بالمغفرة

باب النهی عن استقبال القبلة بغائط او بول عطاء ابن یزید اللیثی عن ابی ایوب الانصاری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اتیتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة بغائط ولا بول ولا تستدبروها ولکن شرقوا او غربوا فقدم الشام فوجدنا مراحیض بنیت مستقبل القبلة فننحرف عنها ونستغفر الله عز وجل الغائط المکان المطمئن من الارض وکانوا اذا ارادوا قضاء الحاجة اتوه التستر فیه فسمیت الحاجة به وغلب ذلک فیها حتی

شرح سراج احمد

ابن عبد الله الکوفی تابعی صغیر است گفت عجلی ثقه ثبت بود در حدیث و تدلیس نمیکرد در سنه اثنین وثلثین ومائة وفات کرد وعن هلال ابن یساف هلال بکسر ها ولامین ویساف بمثناة تحتیه وفتح سین مهمله در آخر است و گفته میشد او را ابن الساف اشجعی گفت ابن معین وعجلی تابعی ثقه بود وکثیر الحدیث ذکر کرده ابن حبان او را در ثقات عن سلمة بن قیس بفتح سین مهمله ولام اشجعی شامی صحابی است در اهل کوفه شمار کرده میشود قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأت فانتثر گفت سلمه فرمود آنحضرت چون وضو کنی پس آب در بینی کرده بیفشان واذا استجمرت فاوتر وچون کلوخ گیری برای استطابت استبرا پس وتر گیری سه پانج یا زیاده وفی الباب عن عثمان ولقیط بن صبرة لقیط بفتح لام وکسر قاف وسکون تحتیه وطای مهمله صبرة بفتح صاد وکسر موحده وفتح راء وابن عباس والمقدام بن معدیکرب مقدام بکسر میم اولی وسکون قاف معدیکرب بفتح کاف وکسر راء در آخر موحده است وواثل ابن حجر وابی هریرة روایت کرده خطیب در تاریخ از ابن عباس ونسائی واحمد وابوداود وبخاری ومسلم وابونعیم وعبد الرزاق از ابی هریره وبیهقی در سنن ودیلمی از عائشه وجابر وبغوی در مسند از عثمان وابن عساکر از علی روایت کرده اند چنانکه در کنز العمال است حافظ زیلعی رحمه الله در تخریج هدایه نوشته است روایت کرده شیخین حدیث عبد الله بن زید بن عاصم وعثمان را وحدیث ابن عباس را بخاری وحدیث علی را اصحاب سنن وحدیث مقدام بن معدیکرب را بیهقی وابوداود وطبرانی واحمد واسحق وابن ابی شیبه از ابی مالک اشعری ونسائی حدیث عائشه را وبزار حدیث واثل

شرح ابی الطیب

قوله اذا توضأت فانتثر ای اخرج الماء والاذی من انفک قال الازهری روی سلمة عن الفراء انه یقال نثر الرجل وانتثر واستنثر اذا حرک النثرة فی الطهارة انتهی والنثرة طرف الانف قال النووی قال جمهور اهل اللغة والفقهاء والمحدثون الاستنثار هو اخراج الماء من الانف بعد الاستنشاق وقال السیوطی معزیا الی ابن العربی انتثر اذا ادخل الماء فی الانف ما خوذ من النثرة وهی الانف وقال فی النهایة من نثر ینثر بالکسر اذا استنثر الماء ثم استخرجه ما فی الانف انتهی قوله واذا استجمرت فاوتر ای اذا استعملت الجمار ای الاحجار والمراد ما یستنجی به من غیر الماء فاجعل ذلک وترا قوله وفی الباب عن عثمان ولقیط بن صبرة وابن عباس اما حدیث عثمان رضی الله عنه فاخرجه الخمسة الا الترمذی ولفظ الشیخین ان عثمان رضی الله عنه دعا بماء فافرغ علی کفیه ثلث مرات فغسلهما ثم ادخل یمینه فی الاناء فمضمض واستنثر ثم غسل وجهه الحدیث ولفظ لقیط بن صبرة قال یا رسول الله اخبرنی عن الوضوء قال اسبغ الوضوء وخلل بین الاصابع وبالغ فی الاستنشاق الا ان تکون صائما ولفظ ابن عباس عند ابن ماجة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من غرفة واحدة وصبرة بفتح الصاد المهملة وکسر الباء الموحدة ومنهم من یسکنها

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتثر قال ابن العربی ای ادخل الماء فی الانف ما خوذ من النثرة وهی الانف قال فی النهایة وهو من نثر ینثر بالکسر اذا استنشق الماء ثم استخرجه ما فی الانف وقیل هو تحریک النثرة وهو طرف الانف

حل اللغة
له الاحجار الحجر بالحاء ذی الحجار الصفا ۱۲ مجمع البحار

شرح سراج احمد

ابن حجر راو ابن حبان حدیث جبیر بن نفیر را و احمد حدیث ابی امامہ را و دارقطنی حدیث انس را و ابو داود و طبرانی حدیث طلحہ بن مصرف را
و اسحق حدیث ابی ایوب را و ابو یعلی حدیث ابن ابی اوفی را قال ابو عیسی حدیث سلمۃ بن قیس حسن صحیح و اختلف اہل
العلم فیمن ترک المضمضۃ و الاستنشاق گفت مصنف اختلاف کردہ اند اہل علم در حق کسیکہ بگذاشت در وضو آب دہن
و بینی کردن را در جواز وضو فقالت طائفۃ منہم پس گفتہ اند گروہی از اہل علم اذا ترکہما فی الوضوء حتی صلی اعاد چون ترک کرد
مضمضہ و استنشاق را در وضو تا آنکہ بگذارد نماز را اعادہ وضو و صلوۃ کند و سوا و ذلک فی الوضوء و الجنابۃ سواء و اعتقاد کردہ اند
آن را در وضو و غسل جنابت برابر کہ فرض ست در ہر دو فرق نمیکنند در وضو و غسل و بہ یقول ابن ابی لیلی بر فرضیت ہر دو قائل گشتہ
ابن ابی لیلی و عبد اللہ بن المبارک و احمد و اسحق و قال احمد و گفت امام احمد الاستنشاق اوکد من المضمضۃ
آب در بینی کردن موکد تر ست از آب در دہن کردن یعنی استنشاق فرض ست و مضمضہ فرض نیست قال و قالت طائفۃ من
اہل العلم گفت مصنف و گفتہ اند گروہی از اہل علم یعید فی الجنابۃ و لا یعید فی الوضوء اعادہ صلوۃ کند در جنابت و اعادہ
نکند در وضو یعنی مضمضہ و استنشاق را در وضو حکم ست در غسل جنابت فرض ست و در وضو سنت ست و ہو قول سفیان الثوری
و آن قول سفیان ثوری ست و بعض اہل الکوفۃ و قول بعضے از اہل کوفہ است و ہر جا کہ مصنف لفظ بعض اہل کوفہ ذکر
کردہ مراد امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ باشد و این از جہت غایت تعصب ست در جناب امام اعظم چنانکہ امام بخاری بعض اہل النار
گفتہ و در تمام بخاری و ترمذی اختلاف ایمہ بنامہای ایشان ذکر نمودہ است الا امام ما ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ را بنام ذکر نکردہ اند مگر جنابت
و قالت طائفۃ و گفتہ اند گروہی لا یعید فی الوضوء و لا فی الجنابۃ اعادہ نکردہ شود نماز در وضو و نہ در جنابت بترک ہر دو
لانہما سنۃ من النبی صلی اللہ علیہ و سلم از جہت آنکہ ہر دو سنت اند از آنحضرت و ثبوت آنہا بحدیث ست فلا تجب
الاعادۃ پس واجب نشد اعادہ نماز را بترک ہر دو علی من ترکہما فی الوضوء و لا فی الجنابۃ بر کسیکہ ترک کند آن را در وضو
و نہ در جنابت و ہو قول مالک و الشافعی و آن قول امام مالک و شافعی ست رحمہما اللہ تعالی **باب المضمضۃ و**
الاستنشاق من کف واحد باب ست در بیان مضمضہ و استنشاق از یک کف کہ بعض از آب دہن کند و بعض در بینی کند
حدثنا یحیی بن موسی بن عبد اللہ بن سالم ابو زکریا سختیانی حدانی بلخی اصل او از کوفہ است معروف سخت بفتح خا معجمہ و
تشدید مثناۃ فوقیہ بود او از خیار مسلمانان گفت ابو زرعہ و نسائی ثقہ بود و گفت ابن اسحق ثقہ مامون بود ذکر کردہ ابن حبان
در ثقات از عاشرہ است در سنہ اربعین و مائتین وفات یافت نا ابراہیم بن موسی بن یزید بن زاذان التمیمی الرازی ابو اسحق الفراء
معروف بصغیر ست و گویند کبیر بود در علم و جلالت گفت ابو زرعہ اتقن بود از ابی بکر بن ابی شیبہ و اصح حدیث از وی گفت نسائی ثقہ بود و حافظ
از عشرہ است بعد العشرین و مائتین وفات کردہ نا خالد بن الحارث بن عبید بن سلیم امام ثقہ بود گفت نسائی ثقہ ثبت بود از ثامنہ بود
در سنہ ست و ثمانین و مائۃ وفات یافت عن عمر بن یحیی بن عمارۃ بن ابی اسحق انصاری مازنی بصری بود گفت نسائی و عجلی ثقہ صالح کثیر الحدیث
بود از سادسہ است در سنہ اربعین و مائۃ وفات کرد عن ابیہ یحیی بن عمارۃ بضم معملہ و تخفیف میم ابن ابی الحسن انصاری مازنی

شرح ابی الطیب

قولہ و قالت طائفۃ من اہل العلم یعید فی الجنابۃ و لا یعید فی الوضوء اقول و ہو قول الامام ابی حنیفۃ
فلو صرح بہ کما صرح بسفیان الثوری کان حسنا و لعلہ اراد بقولہ بعض اہل الکوفۃ

عارضۃ الاحوذی

صار ہذا اللفظ
فی الحاجۃ اعرف
منہ فی مکانہا
وہو احد قسمی المجاز
المراحیض و احدہا
مرحاض مفعال
من رحض اذا
غسل یقال ثوب
رحیض ای غسیل
و الرحضاء عرق
الحمی و الرحضۃ
اناء یتوضأ بہ
احکامہ فی مسائل
اختلف فی استقبال
القبلۃ للغائط و
البول فروی ان
ذلک لا یجوز بحال
و لا فی موضع قالہ
ابو ایوب و سفیان
و احدی روایتی
ابی حنیفۃ و احمد
و روی ان ذلک فی
الصحاری خاصۃ
ممنوع قالہ ابن عمر
و مالک و الشافعی
و روی عن مالک
ان ذلک فی موضع
یقدر علی الانحراف

عارضة الاحوذی

فیه فاما المواضع التی قد عملت علی ذلك فلا بأس به واختلف فی تعلیل المنع فی الصماء فقیل ذلك لحرمة المصلین وقیل ذلك لحرمة القبلة ولکن جاز فی الحواضر للضرورة والتعلیل بحرمة القبلة اولی بحسب اوجه احدها ان الوجه الاول قاله الشعبی فلا یلزم الرجوع الیه الثانی انه اخبار عن غیب فلا یثبت الا عن الشارع الثالث انه لو کان لحرمة المصلین لما جاز التغریب والتشریق ایضا لان العورة لا تخفی معه ایضا عن المصلین وهذا یعرف باعتبار التقاء الرابع ان النبی صلی الله علیه وسلم علل بحرمة القبلة

شرح سراج احمد

گفت نسائی واین خراش ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات از ثالثه بود عن عبد الله بن زید بن عاصم ابو محمد الانصاری المازنی حاضر گشت احد را وقتل نمود مسیلمه الکذاب را بشرکت وحشی بن حرب قاتل کرده شد در یوم الحره سنه ثلث وستین قال رأیت النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف واحد گفت عبد الله بن زید دیدم آنحضرت را که مضمضه واستنشاق فرمود از یک کف که بعضی آب دهن کرد وبعضی در بینی فعل ذلك ثلثا کرد آن مضمضه واستنشاق را از یک کف بسه بار وفی الباب عن عبد الله بن عباس کما اخرجه البخاری فی کتابه قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث عبد الله بن زید حدیثی ست حسن غریب از روی اسناد وقد روی مالك وابن عیینة وتحقیق روایت کرده امام مالك از ابن عیینه وغیر واحد هذا الحدیث عن عمرو بن یحیی ودیگرکسان این حدیث را از عمرو بن یحیی ولم یذکر واهذا الحرف وذکر نکرده این الفاظ را که ان النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف واحد وانما ذکره خالد بن عبد الله وجز این نیست که ذکر کرده این لفظ را خالد وخالد ثقه حافظ عند اهل الحدیث وخالد ثقه حافظ ست نزد اهل حدیث وقال بعض اهل العلم المضمضة والاستنشاق من کف واحد یجزی وگفته اند بعضے از اهل علم که مضمضه واستنشاق هر دو از یک کف کفایت میکند وقال بعضهم یفرقهما احب الینا وگفته اند بعضے از اهل علم تفریق هر دو کند وهر یک از آب علیحده کند دوست ترست بسوی ما یعنی مستحب بمار جدید ست وقال الشافعی ان جمعهما فی کف واحد فهو جائز وگفت امام شافعی اگر جمع کند مضمضه واستنشاق را در یک کف آب پس آن روا ست وان فرقهما فهو احب الینا واگر آب جدا کند پس آن مستحب ست نزد ما وهمین ست مذهب امام ابی حنیفه رح **باب فی تخلیل اللحیة** باب ست در بیان خلال کردن ریش حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی نا سفیان بن عیینة عن عبد الکریم ابن ابی المخارق ابی امیة بدل ست از عبد الکریم عن حسان بن بلال المزنی البصری صدوق از ثالثه بود قال رأیت عمار بن یاسر گفت حسان دیدم عمار بن یاسر را

شرح ابی الطیب

باب المضمضة والاستنشاق من کف واحد **قوله** مضمض واستنشق من کف واحد الظاهر ان الفعلین تنازعا فی من کف واحد فیکون التقدیر مضمض من کف واحد فعل ذلك ثلثا واستنشق من کف واحد فعل ذلك ثلثا علی طریق قطع التنازع ولا بد منه ویحتمل ان یکون معناه فعل کلیهما من کف واحد والظاهر ان یکون هذا لبیان الجواز والاول هو الغالب لانه اکمل ولذا قال الشافعی جمعهما احب **قوله** یفرقهما احب الینا یجوز ان یکون احب خبر مبتدأ محذوف تقدیره هو احب ویجوز ان یکون الفعل فی تأویل المصدر بتقدیر ان مبتدأ او بدون ان علی حد تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه وعلی ما فی بعض النسخ تفرقهما احب لا یحتاج الی تکلف

قوت المغتذی

رأیت النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف واحد قال ابن العربی اخبرنا شیخنا ابو عبد الله محمد بن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی الله علیه وسلم فی المنام فقلت له اجمع بین المضمضة والاستنشاق فی غرفة قال نعم

شرح سراج احمد

توضأ فخلل لحيته که وضو کرد پس تخلیل کرد ریش خود را فقيل له پس گفته شد مر عمار را او قال فقلت له یا گفت حسان پس
گفتم مر عمار را اتخلل لحيتك آیا خلال میکنی ریش خود را قال وما يمنعني و چه مانع میکند مرا از تخلیل لحیه و بر آینه تحقیق دیدم آنحضرت را که خلال میکرد ریش مبارک خود را حدثنا ابن ابی عمر نا
سفيان عن سعيد بن ابی عروبة بفتح عین مهمله و ضم را و سکون واو ابو نضر البصری ثقه گفته اند او را و اتمام ایمه لیکن مائل بقدر
بود و در آخر عمر در حفظ اختلال راه یافته بود از سادسه است در سنه ست یا خمس یا سبع و خمسین و مائة وفات یافت و او اول کسی است
که تصنیف کرده از بصریین عن قتادة عن حسان بن بلال عن عمار بفتح عین مهمله و تشدید میم ابن یاسر بن عامر
ابن مالک ابو الیقظان مخزومی و پدر عمار از موالی بود و او بود که معذب کرده شد در راه حق تعالی و در آتش سوختند
او را مشرکان و بود آنحضرت که بروی میگذشت و دست مبارک می مالید و میفرمود یا نار کونی بردا و سلاما علی
عمار کما صرت علی ابراهیم تقتلك الفئة الباغية و او مطمئن بایمان بود که در شان او فرود آمد الا من اکره و قلبه
مطمئن بالایمان حاضر شد بدر و تمام مشاهد را و هجرت کرد بسوی حبشه پس بمدینه و همراه علی مرتضی در صفین بقتل رسید
سنه سبع و ثلثین از عمر نود و چهار و در آنجا مدفون گشت عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشته
وفی الباب عن عائشة و ام سلمة و انس و ابن ابی اوفی و ابی ایوب و حدیث تخلیل لحیه از بسیاری صحابه منقول
گشته ابن ابی شیبه از انس و طبرانی در اوسط از ابن مسعود و در کبیر از ابی ایوب و واثلة بن الاسقع و دارقطنی از عائشه و خطیب
در جامع و ابن عساکر از جابر و نسائی و حاکم در مستدرک از ابن عباس و طبرانی از ابی مسعود و عبد الرزاق از انس و ابن قتیبه
در غریب الحدیث و دینوری در مجالسه از ابی وائل و عبد الرزاق و ابن ابی شیبه و بغوی در مسند از عثمان
روایت کرده اند کما فی کنز العمال در تخریج هدایه زیلعی مینویسد روایت کرده ابن ابی شیبه و ابن ماجه و ابن
عدی از حدیث انس و ابو داود و بزار و حاکم نیز و احمد و ابن حبان و ابن خزیمه و حاکم از عثمان و ابن ماجه از ابی ایوب و ابن عمر
و طبرانی از ابن عباس و ابن ابی شیبه از ابی ایوب و طبرانی از ابن ابی اوفی و ابی الدرداء و کعب بن مالک و ام سلمه و بزار از
ابی بکره و ابن عدی از جابر روایت نموده اند قال ابو عیسی سمعت اسحق بن منصور یقول گفت مصنف شنیدم
اسحق بن منصور را که میگفت سمعت احمد بن حنبل شنیدم امام احمد را قال گفت قال ابن عیینة لم یسمع عبد الکریم من
حسان بن بلال گفت ابن عیینه نشنیده عبد الکریم از حسان حدیث التخليل حدیث تخلیل لحیه حدثنا یحیی بن موسی نا

شرح ابی الطیب

باب في تخليل اللحية قوله خلل لحيته ای ادخل يده في خللها و هي الفرج التي بين الشعر و اخرج ابو داود
عن انس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا توضأ اخذ كفا من ماء فادخله تحت حنكه
فخلل به لحيته و قال هكذا امرني ربي انتهى الذي يظهر انه خلل في اثناء الوضوء
عند غسل الوجه لانه من محتملاته و يحتمل ان يكون بعد فراغه من الوضوء

قوت المغتذی

تخلل لحيته قال ابن العربي ای يدخل يده في خللها و هي الفرج التي بين الشعر

عارضة الاحوذی

قروی انه قال من
جلس لبول قبالة
القبلة فذكر فاعرف
عنها اجلالا لها
لو يقوم من مجلسه
حتى يغفر له اخرجه
البزار الخامس ان
ظاهر الاحاديث
يقتضي ان الحرمة
انما هي للقبلة لقوله
لا تستقبلوا القبلة
فذكرها بلفظها
فاضاف الاحترام
لها الثانية انه قال
كنا نخرج فنستغفر الله
يحتمل ثلاثة اوجه
الاول ان يستغفر
من الاستقبال
الثاني ان يستغفر
الله من ذنوبه
قال الذنب يذكر
بالذنب الثالث
ان يستغفر الله
لمن بناها فان
الاستغفار
سنة بالنسبة
في ذلك عظيم
عن بناء

عارضۃ الاحوذی

قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم ان تستقبل القبلة لبول فرأيته قبل ان يقبض بعام يستقبلها حسن غريب واسمع بن حبان عن ابن عمر قال رقيت يوما على بيت حفصة فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم على حاجته مستقبل الشام مستدبر الكعبة حسن صحيح اسناده اما حديث جابر ففيه تكلم واما حديث ابن عمر فصحيح مسلم الحكامة اختلف العلماء في الرخصة في ذلك فروي عن ابي حنيفة واصحابه رواية احمد كما تقدم ان الاستدبار في الصحاري وفي البنيان جائز ولا يجوز الاستقبال وقال عروة في ذلك وربيعة يجوز الاستقبال

شرح سراج احمد

عبد الرزاق عن اسرائيل عن عامر بن شقيق بن جمرة الاسدي الكوفي لين الحديث از تاسعه است عن ابي وائل عن عثمان بن عفان بن ابي العاص بن امية بن عبد شمس بن عبد مناف امير المؤمنين يكي از خلفاي راشدين جامع القرآن كامل الحياء والايمان ذي النورين زوج رقيه وام كلثوم رضي الله عنهم وچون ام كلثوم وفات يافت آنحضرت فرمود اگر سوم دختر بودمي البته بعثمان ميدادم و در روايتي آمده كه اگر نزد من چهل دختر بودندي يكي را پس از مرگ ديگري بعثمان ميدادم و اسلام او بدست ابي بكر صديق بود پيش از دخول آنحضرت بدار الارقم و دو هجرت كرد يكي بحبشه همراه رقيه و ديگر بمدينه و او را چند بار بشارت دخول جنت فرموده و او بود كه تجهيز جيش العسره فرمود به نهصد و پنجاه شتر و او بود كه خريد كرد بير رومه را به بست هزار درم و وقف نمود در راه خداي تعالى و او بود كه حيا سيكردند از وي فرشتگان خليفه كرده شد در اول روز محرم سنه اربع وعشرين و شهيد كرده شد روز جمعه هيجدهم ذي حجه سنه خمس وثلثين از عمر نود باختلاف روايات ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يخلل لحيته بدرستيكه آنحضرت بود كه تخليل ميفرمود ريش مبارك را قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وقال محمد بن اسمعيل صح شيء في هذا الباب حديث عامر بن شقيق وگفت امام بخاري صحيح ترين چيزي درين باب حديث عامر است عن ابي وائل عن عثمان از ابي وائل از عثمان رضي الله عنه وقال بهذا اكثر اهل العلم و قائل گشته است باين اكثر اهل علم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم از ياران آنحضرت ومن بعدهم و كسيكه پس از صحابه بودند رأوا تخليل اللحية اعتقاد كرده اند خلال كردن ريش را وبه يقول الشافعي و باين قائل گشته است شافعي وقال وگفت امام احمد ان سها عن التخليل فتوضأ اگر سهو كرد و فراموش كرد خلال ريش را پس آن وضو است وقال اسحق ان تركه ناسيا او متاولا اجزأه وگفت اسحق اگر ترك كرد تخليل را از روي نسيان يا تاويل كرد حديث تخليل را روا باشد آن وان تركه عامدا اعاد و اگر ترك كرد تخليل را قصدا اعاده كند نماز را و تخليل ريش انبوه سنت است باتفاق ايمه و اگر انبوه نباشد سنت نيست **باب** ما جاء في مسح الراس انه يبدأ بمقدم الراس الى مؤخره باب است در بيان آنچه آمده در مسح كردن سر بدرستيكه شان اينست كه شروع كند بمقدم سر تا بمؤخر سر حدثنا اسحق بن موسى الانصاري نامعين بفتح ميم و اسكان عين مهمله و نون ابن عيسى بن يحيى بن دينار شعبي ابو يحيى مدني القزاز ذكر كرده او را ابن حبان در ثقات گفت ابو حاتم اثبت اصحاب مالك بود از كبار عاشره است در مدينه در ماه شوال سنه ثمان وتسعين ومائة وفات يافت نا مالك بن انس عن عمرو بن يحيى ابن عمارة بن ابي حسن الانصاري المازني المدني گفت نسائي و عجلي و ابن نمير ثقه بود و گفت ابو حاتم ثقه صالح وگفت ابو سعد ثقه كثير الحديث بود از سادسه بود در حسنه اربعين ومائة وفات كرد عن عبد الله بن زيد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم مسح راسه بيديه بدرستيكه آنحضرت مسح كرد سر مبارك خود را بدو دست خود فاقبل بهما وادبر پس پيش سر را گرفت بدو دست و از آنجا بر كشيده تا به پس سر برد بدأ بمقدم راسه ابتدا كرد به پيش سر خود ثم ذهب بهما الى قفاه پستر برد هر دو دست را تا پس سر ثم ردهما پستر باز از پس سر گردانيد دو دست را حتى رجع الى المكان الذي بدأ منه تا آنكه باز رد كرد بسوي جاي كه ابتدا كرد يعني بمقدم سر ثم غسل رجليه پستر بشست آنحضرت دو پاي خود را

شرح ابي الطيب

باب ما جاء في مسح الراس **قوله** بدأ بمقدم راسه الخ بيان و تفصيل لقوله فاقبل بهما وادبر و لذا ترك العاطف وهو يدل على ان المسنون في مسح الراس باليدين مع استيعاب بطريق الاقبال والادبار وهو الذي ذكره علماؤنا في مناسكه

شرح سراج احمد

وفی الباب عن معاویۃ والمقدام بن معدیکرب وعائشۃ ودر باب مسح سر بطور مذکور حدیثی مروی گشتہ است از معاویہ ومقدام وعائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن زید اصح شیء فی ھذا الباب واحسن گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن زید صحیح ترین چیزیست درین باب واحسن ست وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وباین قائل گشتہ است امام شافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ما ابو حنیفہ کہ مستحب ست نزد امام باین طور **باب** ماجاء انہ یبدأ بمؤخر الراس باب ست در بیان انچہ آمدہ کہ بدرستیکہ شان اینست کہ شروع کند وابتدا نماید بمؤخر سر حدثنا قتیبۃ نا بشر بن المفضل بشر بکسر موحدہ وسکون معجمہ ومفضل بضم میم وفتح فاء وتشدید ضاد معجمہ مفتوحہ ابن لاحق عن عبد اللہ بن محمد بن عقیل عن الربیع بنت معوذ بن عفراء بضم را وفتح موحدہ وتشدید مثناۃ تحتیہ در آخر عین مہملہ معوذ بضم میم وفتح عین مہملہ وتشدید واو مکسورہ در آخر ذال معجمہ عفراء بفتح عین مہملہ وسکون فا وراء ممدودہ مؤنث اعفر بدیہ را وکشتہ بود ابا جہل را در بدر انصاریہ صحابیہ بیعت کنندہ زیر شجرہ بودہ واو قدرے عظیم داشت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح برأسہ مرتین بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد سر مبارک خود را دو بار یبدأ بمؤخر راسہ کہ آغاز کرد از پس سر خود ثم بمقدمہ پستر از پیش سر وباذنیہ کلتیہما ومسح کرد بدو گوش خود ہر دو را ظہورہما وبطونہما پشتہای ہر دو واندرون ہر دو گوش را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وحدیث عبد اللہ بن زید اصح من ھذا واجود گفت مصنف وحدیث عبد اللہ بن زید صحیح ترست کہ بالا مذکور شدہ ازین حدیث واجود ترست یعنی حدیث مسح سر یکبار از حدیث مسح دو بار اجود ست وقد ذھب بعض اھل الکوفۃ الی ھذا الحدیث منھم وکیع بن الجراح وتحقیق رفتہ اند بعضی از اہل کوفہ بسوی این حدیث بعضے از اہل کوفہ وکیع بن الجراح ست **باب** ماجاء ان مسح الراس مرۃ باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ بدرستیکہ مسح کردن سر یکبار ست حدثنا قتیبۃ نا بکر بن مضر بکر بفتح موحدہ مضر بضم میم وفتح ضاد معجمہ غیر منصرف ست از جہت عدل وعلمیت ابن محمد بن حکیم مصری ابو محمد وابو عبد الملک مولی شرحبیل بن حسنہ ثقہ است باک نیست بآن بود مردی صالح گفت ابن معین ونسائی ثقہ بود از ثامنہ است در روز عرفہ سنہ ثلث او اربع ومائتین

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن معاویۃ والمقدام بن معدیکرب وعائشۃ اما حدیث المقدام فاخرجہ ابو داؤد ولفظہ اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بوضوء فتوضأ وساق الحدیث الی ان قال ثم مسح برأسہ واذنیہ ظاہرھما وباطنھما **باب** ماجاء انہ یبدأ بمؤخر الراس قولہ مسح برأسہ مرتین بدأ بمؤخر راسہ ثم بمقدمہ ای ثم بدأ بمقدمہ ففیہ انہ یجوز الابتداء فی المسح الاول بمؤخر الراس ان اراد المسح مرتین ھذا انما حمل علی ظاہرہ ویمکن ان یقال انہ مسح احد طرفیہ اولا فبدأ بمؤخرہ ثم مسح طرفا ثانیا فبدأ بمقدمہ فھو مسح واحد ویؤیدہ ما سیاتی فی الباب الذی یلیہ لو اراد ان یمسح بیدیہ معا مرۃ واحدۃ فیبدأ بالمقدم فحسب کما فی الحدیث السابق وقد اخرج من الحدیث السابق السنۃ عن عبد اللہ بن زید قولہ وباذنیہ معطوف علی برأسہ والتقدیر ومسح براسہ وباذنیہ واما عطفہ علی مؤخر راسہ او مقدمہ فغیر ظاہر بل یفسد المعنی قولہ کلتیہما ظہورھما وبطونہما فلفظ کلتیہما تاکید لاذنیہ ووجہ جرہ ظاہر ولفظ ظہورھما وبطونہما مجرور علی انہ بدل من کلتیہما واما علی نسخۃ کلتاہما فعلی لغۃ لزوم الالف رفعا ونصبا وجرا وھی لغۃ بنی الحارث بن کعب وقبائل اخر وان قیل کلتاہما مبتدأ والخبر محذوف والتقدیر کلتاہما ظہورھما وبطونہما مسموحۃ فلہ ایضا وجہ

عارضۃ الاحوذی

والاستدبار جمیعا فی الصحاری والبنیان وقال مالک والشافعی لا یجوز کل ذلک فی الصحراء ویجوز فی الابنیۃ کما نقل فاما ابو حنیفۃ رح فتعلق بجواز الاستدبار بحدیث ابن عمر ھذا ورواہ ناسخا فیہ ھذا باطل فانا قد بینا فی انوار الفجر واصول الفقہ ان شروط الناسخ ارتفاع وھی ھھنا معدومۃ ولا نسلم لہ ان الاصل الاباحۃ واما مالک والشافعی فجعلا حدیث ابن عمر اصلا فی جواز الاستدبار فی الابنیۃ فابتنیا علیہ جواز الاستقبال فیھما والمختار واللہ الموفق انہ لا یجوز الاستقبال ولا الاستدبار فی الصحراء ولا فی البنیان لانا ان

اسماء الصحابی لہ المقدام ابن معدیکرب الکندی عداد الشامیین مات سنۃ ثمانین وقیل ست وثمانین وقیل سنۃ ست وقیل سنۃ ثمان وقیل سنۃ اثنتین

شرح سراج احمد

ومائة وفات یافت عن ابن عجلان محمد بن عجلان فقیہ مدنی ثقہ صدوق از عاشرہ بود در سنہ ثمان واربعین ومائۃ وفات کرد
عن عبد اللہ بن محمد بن عقیل عن الربیع بنت معوذ بن عفراء انہا رأت النبی صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ ربیع دیدہ
آنحضرت را یتوضأ وضو میکرد وقالت مسح راسہ گفت ربیع مسح کرد آنحضرت سر مبارک خود را ومسح ما اقبل منہ وما ادبر
ومسح کرد چیزیرا کہ پیش می آمد از سر وچیزیرا کہ پس بود از سر یعنی پیش وپس سر ہمہ را مسح کرد وصدغیہ ومسح کرد جای را کہ میان
چشم وگوش بود واذنیہ ومسح کرد ہر دو گوش خود را مرۃ واحدۃ یکبار وفی الباب عن علی وجد طلحۃ بن مصرف بن عمرو
بروزن اسم فاعل از تصریف اصحاب سنن روایت از علی مرتضی کردہ اند مسح سر را یکبار قال ابو عیسی گفت مصنف حدیث الربیع
حدیث حسن صحیح حدیث ربیع حدیثی ست حسن صحیح وقد روی من غیر وجہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ مسح
برأسہ مرۃ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت مسح فرمود سر خود را یکبار بدانکہ در
مسح سر احادیث مختلف اند در بعضی تثلیث ست ودر بعضی مرۃ است طبرانی در اوسط از انس بن مالک روایت کردہ انہ توضأ ثلثا ثلثا
ومسح برأسہ مرۃ واحدۃ واز انس حدیث تثلیث ہم آمدہ چنانکہ ابن ابی شیبہ از قتادہ واز انس روایت کردہ واصحاب سنن از علی
روایت کردہ کہ فمسح برأسہ مرۃ واحدۃ وابن ابی شیبہ از طریق دیگر روایت کردہ کہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ ثلثا ثلثا
الا المسح فانہ مرۃ مرۃ وشیخین نیز روایت کردہ اند بی ذکر عدد قال ابن داود احادیث عثمان کلہا صحاح تدل علی ان مسح الراس مرۃ
وقد اخرج مسلم من حدیث عثمان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثلثا ثلثا فتمسک بعمومہ من رأی تثلیث المسح ولا حجۃ فیہ واخرجہ الدارقطنی
من طریق محمد بن عبد الرحمن بن سعد عن جدہ عن عثمان بلفظ ومسح راسہ مرۃ واحدۃ وعن ابی کاہل قال قلت یا رسول اللہ کیف
نتوضأ قال فذکر الحدیث وفیہ ومسح برأسہ ولم یوقت اخرجہ الدارقطنی والذی یروی فی التثلیث محمول علی انہ
بماء واحد جاء فی تثلیث المسح احادیث منہا عن عثمان اخرجہ اصحاب السنن والدارقطنی والبزار والبیہقی من طرق عنہ
ومنہا عن علی اخرجہ الدارقطنی من روایۃ ابی حسنۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر عن علی فی صفۃ الوضوء وقال
ومسح راسہ ثلثا قال خالفہ الحفاظ من خالد بن علقمۃ فقالوا ومسح راسہ مرۃ واخرجہ البزار من طریق ابی حبیبۃ بن
قیس عن علی وفیہ ومسح راسہ ثلثا واسنادہ متقارب وہو عند الترمذی بلفظ مسح راسہ ثلثا واخرجہ الطبرانی
فی مسند الشامیین من طریق عمر بن سعید النخعی عن علی بلفظ ومسح راسہ ثلثا بماء واحد کما فی تخریج الہدایۃ والعمل علی ہذا عند
اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وعمل ہم برین ست کہ مسح سر یکبار ست نزد اکثر اہل علم از یاران آنحضرت و
تابعین وغیرہ وبہ یقول جعفر بن محمد وسفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق را او مسح الراس مرۃ واحدۃ اعتقاد کردہ اند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان مسح الراس مرۃ قولہ مرۃ واحدۃ متعلق بمسح فیکون قیدا فی الاقبال والادبار وما بعدہ فباعتبار
الاقبال یکون مرۃ وباعتبار الادبار مرۃ اخری وہو مسح واحد لا شک فیہ وبہ یجمع بینہ وبین ما سبق انہ مسح برأسہ
مرتین الی آخرہ وقال بعض العلماء وما سبق من روایۃ مسح برأسہ مرتین فانما کان ہو مسحا واحدا مستوعبا
لشعر الراس بطریقہ فان الانسان اذا کفی بحرکۃ الاقبال والادبار لا یکون مسحہ الا بطرف واحد من شعر الراس ولا یستوعب الطرفین وانما اقبل وادبر لانہ
اقبل بطرف واحد فقط وادبر بطرف آخر فقط لو یستوعب شعر الراس فیفعل کذلک لیستوعب مسح کل من یرید الاستیعاب فلا بد لہ من الاقبال والادبار ولا یتعدد

عارضۃ الاحوذی

نظرنا الی المعانی فقد بینا ان الحرمۃ للقبلۃ ولا یختلف فی البادیۃ ولا فی الصحراء وان نظرنا الی الآثار فان حدیث ابی ایوب عام فی کل موضع معلل بحرمۃ القبلۃ وحدیث ابن عمر لا یعارضہ ولا حدیث جابر لاربعۃ اوجہ احدہا انہ قول وہذان فعلان ولا معارضۃ بین القول والفعل الثانی ان الفعل لا صیغۃ لہ وانما ہو حکایۃ حال وحکایات الاحوال معرضۃ للاحتمال والاقوال لا تحتمل فیہما من ذلک الثالث ان القول شرع مبتدأ وفعلہ عادۃ والشرع مقدم علی العادۃ الرابع

شرح سراج احمد

که مسح سر یکبار ست و اختلاف ست علما را در مقدار مسح سر شافعی گفته که در مسح راس کفایت میکند انچه بروی اسم مسح اطلاق کرده شود
اگرچه مقدار چند موی سر باشد و گفت مالک و احمد در اظهر روایات واجب ست استیعاب راس و از امام ما ابی حنیفه دو روایت اند اظهر آنها
آنست که لابد ست از مسح ربع راس بسه انگشت دست حتی که اگر مسح کند بدو انگشت روا نباشد اگرچه تمام سر مسح کرده باشد
حدثنا محمد بن منصور قال سمعت سفیان بن عیینة یقول سفیان بن عیینه میگفت سألت جعفر بن محمد پرسیدم
امام جعفر صادق رضی الله عنه را ابو عبد الله جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب و القاب آنحضرت بسیار بوده اند
اشهر انها صادق بود از جهت صدق وی در مقال وی از خیار سادات اهل بیت بود و علمای ایشان او ستاذ عارفین بود
و قدوة المحققین زبدة الاولیا سند الاصفیا اتفاق ست علما را بر امامت و جلالت وی رضی الله عنه مادر او ام فروه دختر قاسم
ابن محمد بن ابی بکر و مادر ام فروه بنت اسما بنت عبد الرحمن بن ابی بکر بوده و لهذا آنحضرت فرموده لقد ولدنی ابو بکر مرتین و ولادت او
در مدینه سنه ثمانین بوده و گویند ثلث و ثمانین روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول و در مدینه روز دوشنبه در نصف رجب سنه
اربعین و مائة وفات یافت و در بقیع همراه پدر امام باقر و جد خویش در یک قبر مدفون شدند عن مسح الراس ایضا مرتی پرسیدم
از مسح کردن سر که آیا روا میباشد یکبار مسح کردن قال ای والله گفت امام جعفر آری سوگند بخدا روا میشود **باب ما جاء**
انه یاخذ لراسه ماء جدیدا باب ست در بیان انچه آمده که بدرستیکه شان اینست که بگیرد برای مسح سر آبی نو حدثنا علی بن
خشرم بمعجمتین وزن جعفر منصرف ست ابن عبد الرحمن ابو الحسن المروزی گفت نسائی ثقه بود از صغار عاشره بود در سنه سبعین
و خمسین و مائتین وفات کرد نا عبد الله بن وهب بفتح واو و سکون ها ابن مسلم المصری ابو محمد گفت یحیی بن معین ثقه بود و صالح الحدیث
صدوق حافظ عابد از تاسعه است ولادت او در ذی القعده سنه خمس و عشرین و مائة بود خوانده شد بروی روزی کتاب اهوال
القیامة پس بیهوش بیفتاد و کلام نکرد بعد از چند روز وفات یافت در مصر سنه سبع و تسعین و مائة که چهار روز از ماه شعبان باقی
بوده اند و در صحیحین عبد الله بن وهب سوای وی دیگر کس نیست نا عمرو بن الحارث بن یعقوب ابو امیة المؤدب انصاری قاری فقیه
و در حفظ نظیر او نبود گفت ابن معین و غیره ثقه بود گفت ابو حاتم او احفظ اهل زمان بوده از سابعه است در سنه ثمان یا تسع و اربعین و مائة
وفات کرد عن حبان بن واسع عن ابیه واسع بن حبان بن منقذ بن عمرو الانصاری مازنی مدنی عن عبد الله بن زید
انه رأی النبی صلی الله علیه وسلم بدرستیکه عبد الله بن زید دید آنحضرت را که توضأ وانه مسح راسه بماء و وضو کرد و بدرستیکه
آنحضرت مسح کرد سر خود را بآبی غیر فضل یدیه که سوای آب دستها بود یعنی باب نو مسح فرمود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست
و روی ابن لهیعة هذا الحدیث عن حبان بن واسع عن ابیه و روایت کرده ابن لهیعه این حدیث را از حبان بن واسع از پدر خود

شرح ابی الطیب

المسح **باب ما جاء انه یاخذ لراسه ماء جدیدا قوله** مسح راسه بماء غیر فضل یدیه یعنی لم یقتصر علی البلل الباقی علی
یدیه بعد غسل الیدین الی المرفقین بل اخذ ماء جدیدا و به اخذ علماؤنا غیر انهم قالوا هذا اذا اصاب یده شیئا بحیث لم یبق
البلل فی یده و هو لا ینافی الحدیث بل العلة تقتضیه نعم ظاهر هذا الحدیث الاطلاق فیاخذ ماء جدیدا علی کل حال
لکن الحدیث الثانی مسح راسه بماء غیر ای بقی من فضل یدیه یدل علی الذی ذهب الیه علماؤنا فحملوا
احد الحدیثین علی حالة والآخر علی حالة اخری ففیه جمع بین الحدیثین و لا شک ان الجمع اولی

عارضة الاحوذی

ان هذا الفعل
لو کان شرعا لما
تستر به **باب**
النهی عن البول
قائما شرح عن
عائشة قالت من
حدثکم ان محمدا
بال قائما فلا تصدقوه
ما کان یبول الا
قاعدا حدیث
عائشة احسن
شیء فی هذا الباب
واصح و شریح ثبت
وهو شریح بن هانی
ابن یزید بن نفیط
ویقال ابن کعب
ویقال ابن دوید
الضبابی ویقال
الحارثی ویقال
المذحجی من جلة
اصحاب علی بن
ابی طالب وشهد
معه مشاهده
کلها وهو عاهلی
اسلامی به کنی
النبی صلی الله علیه
وسلم ابا شریح
وذکره الطبری فی

شرح سراج احمد

کہ عقبہ نام مؤنث عن عبد الله بن زید ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ وانه مسح راسه بماء غیر فضل یدیه یعنی آب بود
ورواية عمرو بن الحارث عن حبان اصح وروایت عمرو از حبان اصح ست از روایت ابن لهیعه لانه قد روی من غیر وجه
هذا الحدیث عن عبد الله بن زید بدرستیکه عمرو تحقیق روایت کرده از بسیار طرق این حدیث را از عبد الله بن زید وغیره
وغیر عبد الله ان النبی صلی الله علیه وسلم اخذ لراسه ماء جدیدا بدرستیکه آنحضرت میگرفت برای مسح سر آب نو را والعمل
علی هذا عند اکثر اهل العلم او ان یاخذ لراسه ماء جدیدا وعمل برین ست نزدیک اکثر اهل علم اعتقاد کرده اند اینکه بگیرد
برای سر خود آبی نو وهمین ست مذهب امام ما ابو حنیفه **باب مسح الاذنین ظاهرهما وباطنهما** باب ست در بیان
مسح کردن گوشها بیرون آنها واندرون آنها را حدثنا هناد بن السری نا ابن ادریس عبد الله بن ادریس بن یزید بن
عبد الرحمن الاودی ابو محمد الکوفی ثقه فقیه عابد از ثامنه بود در سنه اثنین وتسعین ومائة وفات یافت وعمر او از هفتاد متجاوز شده بود
عن ابن عجلان محمد بن عجلان المدنی صدوق بود مگر مختلط بود بدی بر احادیث ابی هریره از خامسه ست در سنه ثمان واربعین
ومائة وفات کرد عن زید بن اسلم العدوی مولی عمر ابو عبد الله یا ابو اسامه مدنی ثقه عالم بود وارسال میکرد واز ثالثه است در سنه ست
وثلثین ومائة وفات کرد عن عطاء بن یسار ضد یمین ست هلالی ابو محمد مدنی مولی میمونه ثقه فاضل صاحب مواعظ وعبادت از صغار تابعین
است در سنه اربع وتسعین وفات کرد یا بعد از تسعین عن ابن عباس بن عبد المطلب عبد الله ابو العباس القرشی الهاشمی حبر الامة
وترجمان القرآن ابن عم رسول الله صلی الله علیه وسلم مادر او لبابه ام الفضل اخت ام المؤمنین میمونه بوده ولادت او پیش از هجرت بسه سال
بوده واو یکی از عبادله اربعه است عبد الله بن عباس وعبد الله بن عمر وعبد الله بن الزبیر وعبد الله بن عمرو بن العاص واو یکی از سته است
که اکثر اند از روی حدیث آنحضرت ابو هریره وابن عمر وعائشه وجابر وعبد الله بن عمرو بن العاص وغیره واو از آنحضرت یک هزار
وسه صد وشصت حدیث روایت کرده وعلی مرتضی او را عامل کرده بود بر بصره وحاضر گشت با علی مرتضی در صفین ودر طائف وفات
کرد سنه ثمان وستین در ایام ابن الزبیر رضی الله عنه ونماز بروی گذارد محمد بن الحنفیه ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح براسه و
اذنیه ظاهرهما وباطنهما بدرستیکه آنحضرت مسح کرد سر خود را وهر دو گوش خود را ظاهر آنها وباطن آنها را وفی الباب عن الربیع ودر باب
مسح گوش روایت ست از ربیع قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث ابن عباس
حدیثی ست حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم یرون مسح الاذنین ظهورهما وبطونهما وعمل برین ست نزد اکثر
اهل علم اعتقاد میکنند مسح گوشها ظاهر هر دو وباطن هر دو را بدانکه مسح هر دو گوش سنت ست پس از مسح سر وکیفیت او اینست که
هر دو کف با آب متقاطر تر کرده بر مقدم سر نهد وآنرا تا بقفا بکشد بحیثیتی که تمام سر مستوعب گردد بعده هر دو انگشت مسبحه داخل
هر دو گوش کرده مسح کند بعده بهر دو ابهام بالای هر دو گوش مسح کند بآبی که بر سر گرفته است وآب جدا نباید

شرح ابی الطیب

قوله بماء غیر بالغین المعجمة والیاء الموحدة المفتوحتین علی صیغة الماضی بمعنی بقی وفضل علی الیدین
من بقیة ماء غسل به یدیه وقوله بما یجوز فیه وجهان اما ممدود وهو الاقرب او مقصور علی انها
موصولة ای الماء الذی غبر من فضل یدیه **باب مسح الاذنین ظاهرهما وباطنهما** **قوله** یرون
مسح الاذنین ظهورهما وبطونهما بالجر بدل من الاذنین کما لا یخفی

شرح سراج احمد

کہ در حدیث ست الاذنان من الراس چنانکہ مذکور میشود **باب** ما جاء ان الاذنین من الراس باب ست در بیان آنچہ آمدہ است
کہ بدرستیکہ ہر دو گوشہا از جملہ سر اند جدا نیستند در حکم مسح نہ در اصل خلقت حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن سنان بن
ربیعة سنان بکسر سین مہملہ و فتح نون اول ربیعہ بفتح را و کسر موحدہ و سکون تحتیہ و عین مہملہ باہلی بصری ابو ربیعہ صدوق
بود و در وی لین ست از رابعہ بود عن شہر بن حوشب شہر بفتح شین معجمہ و سکون ہا و را حوشب بفتح حای مہملہ و
سکون واو و فتح شین معجمہ در آخر موحدہ است اشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید بن السکن صدوق کثیر الارسال و
اوہام بود از ثالثہ بود در سنہ اثنتی عشر و مائة وفات کرد عن ابی امامة بضم ہمزہ و باہلی بموحدہ و کسر ہا و لام نام او
صدی بضم صاد و فتح دال مہملتین در آخر ثناة تحتیہ مشددہ است ابن عجلان بن وہب بن عمرو در یک قول ست
کہ او آخر صحابہ است کہ در شام وفات کرد در سنہ ست و ثمانین باختلاف روایات قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم
گفت ابو امامہ وضو فرمود آنحضرت فغسل وجہہ ثلثا پس بشست روی مبارک خود را سہ بار و یدیہ ثلثا و بشست
دو دست شریف را سہ بار و مسح برأسہ و مسح کرد سر مبارک خود را و قال الاذنان من الراس و فرمود کہ دو گوش
از جملہ سر اند و خارج از سر نیستند پس مسح ایشان از آب علیحدہ باشد قال ابو عیسی قال قتیبة گفت مصنف گفت قتیبہ
شیخ مصنف قال حماد گفت حماد شیخ قتیبہ لا ادری ہذا من قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم او من قول ابی امامة
نمیدانم کہ این از قول آنحضرت ست یا از قول ابی امامہ باہلی و فی الباب عن انس قال ابو عیسی ہذا حدیث لیس اسنادہ
بذلک القائم گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست اسناد وی قوی و قائم و العمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من
اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و من بعدہم ان الاذنین من الراس صحابہ و پس ایشان قائل اند کہ ہر دو
گوشہا از جملہ سر اند و بہ یقول سفیان الثوری و ابن المبارک و احمد و اسحق و باین قائل گشتہ اند سفیان و غیرہ
و قال بعض اہل العلم ما اقبل من الاذنین فمن الوجہ و گفتہ اند بعضے اہل علم کہ شعبی و جماعہ دیگر ست آنچہ پیش روی اند
از گوشہا پس از جملہ روی اند و داخل در غسل وجہ اند و ما ادبر فمن الراس و آنچہ پس روی اند پس آن داخل مسح سر اند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الاذنین من الراس **قولہ** و قال الاذنان من الراس ای بعض الراس فاذا کانا من الراس
فلا حاجة الی ماء جدید بل یمسحان بماء الراس کما ہو مذہبنا و فی شرح السنة اختلف فی انہ ہل یوخذ للاذنین
ماء جدید قال الامام الشافعی ہما عضوان علی حدہما یمسحان ثلثا بثلثة میاہ جدد و ذہب اکثرہم الی انہما من الراس
یمسحان معہ ای بماء واحد و بہ اخذ ابو حنیفة و مالک و احمد کذا قیدہ ابن مالک و قال بعض العلماء معنی
قولہ من الراس ای یتبعان الراس فی حکم المسح لا الوجہ فی حکم الغسل انتہی فعلی ہذا لا یدل علی انہما یمسحان
بماء الراس بل یفہم منہ العموم و ما قال بعض العلماء فیہ نوع بعد و اللہ اعلم **قولہ** قال حماد لا ادری ہذا من
قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم او من قول ابی امامة انما نشأ تردد حماد من احتمال ان یکون ضمیر قال راجعا الی ابی امامة
فیکون قال من مقولة شہر بن حوشب او الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیکون قال من مقولة ابی امامة فعلی الاول یکون
الحدیث موقوفا و علی الثانی یکون مرفوعا و انت خبیر بان مثل ہذا لا یقال من قبل الرأی فوقوفہ فی حکم المرفوع

عارضة الاحوذی

یلتفت یمینا و
شمالا السادس
یغطی راسہ السابع
ینہی عن الکلام
علی تلک الحال
الثامن ینہی عن
الاستنجاء بالیمین
التاسع یغسل یدیہ
بالتراب بعد الفراغ
العاشر کان
یستنجی بثلثة
الحادی عشر ینہی
عن الوضوء فی
المغتسل الثانی
عشر کان یفرج
بین فخذیہ للبول
الثالث عشر کان
اذا خرج من الخلاء
قال اللہم غفرانک
وقال الحمد للہ
الذی سوغنیہ
طیبا و اخرجہ
عنی جیشا و بدلک
سمی نوح عبدا
شکورا الرابع عشر
ان ینضح ثوبہ بالماء
الخامس عشر قال لا
وضوء لمن لم یذکر

شرح سراج احمد

قال اسحق واختار ان یمسح مقدمهما مع وجهه گفت اسحق واختیار میکنم اینکه مسح کرده شود مقدم گوشها را همراه روی خود و
مؤخرهما مع راسه و مؤخر هر دو گوشها را همراه سر خود گفت زهری اذنین از جمله روی اند غسل کرده شود ظاهر و باطن هر دو همراه
روی **باب** فی تخلیل الاصابع باب است در بیان سنت خلال کردن انگشتان در وضو حدثنا قتیبة وهناد قالا نا
وکیع عن سفیان عن ابی هاشم اسمعیل بن کثیر البخاری ثقه از مساوسه بود عن عاصم بن لقیط ابن صبرة لقیط بر وزن
ثبیر و صبرة بفتح صاد مهمله و کسر موحده عن ابیه لقیط بن صبرة قال قال النبی صلی الله علیه وسلم اذا توضأت فخلل الاصابع
گفت لقیط فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کن انگشتان را وفی الباب عن ابن عباس والمستورد بضم میم و سکون
سین مهمله و فتح مثناة فوقیه و سکون واو و راء و دال مهمله و ابی ایوب و حدیث تخلیل اصابع طبرانی و قضاعی از ابی ایوب و وائله و
دارقطنی از عائشه و حاکم از ابن عباس و طبرانی در اوسط از ابن عباس در تخریج هدایه زیلعی نوشته است که دارقطنی از ابی هریره روایت
کرده تخلیل اصابع را و اسناد وی واهی است و از عائشه نیز روایت کرده که در اسناد وی ضعف است و طبرانی از حدیث وائله
و اربعه و ابن حبان و حاکم از لقیط بن صبره و ترمذی و ابن ماجه از ابن عباس و اربعه سوای نسائی از مستورد بن شداد روایت
نموده اند لیکن در روایت لهیعه است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم انه یخلل
اصابع رجلیه فی الوضوء بدرستیکه شان اینست که خلال کند انگشتان پای خود را در وضو وبه یقول احمد واسحق وباین
قائل گشته است امام احمد و اسحق وقال اسحق یخلل اصابع یدیه ورجلیه وگفت اسحق خلال کند انگشتان دو دست و پائهای
خود را وابو هاشم اسمه اسمعیل بن کثیر وابو هاشم نام وی اسمعیل بن کثیر است حدثنا ابراهیم بن سعید ثقه حافظ بود
تکلم کرده اند در وی بلا حجت از عاشره بود قال ثنا سعد بن عبد الحمید بن جعفر بن عبد الله بن الحکم الانصاری

شرح ابی الطیب

قوله یمسح مقدمهما مع وجهه المراد منه امرار الید المبتلة علی مقدم الاذنین عند غسل الوجه وعلی مؤخرهما
عند مسح الراس ولا تصح ارادة الغسل من المسح کما فسره به البعض لعدم صحة معناه فی المعطوف وتقدیر یمسح فی
المعطوف بمعنی الامرار وتاویل یمسح المذکور بالغسل فی غایة البعد وانما فصل اسحق هذا التفصیل لانه اسهل
علی المتوضی **باب** فی تخلیل الاصابع ای اصابع الیدین والرجلین **قوله** وفی الباب عن ابن عباس والمستورد
فلفظ ابن عباس عند ابن ماجة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قمت الی الصلوة
فاسبغ الوضوء واجعل الماء بین اصابع یدیك ورجلیك ولفظ المستورد عند ابی داود قال
رأیت النبی صلی الله علیه وسلم اذا توضأ یدلك اصابع رجلیه بخنصره وعند ابن ماجة فخلل اصابع
رجلیه بخنصره ومعنی یدلك یخلل یدل علیه روایة المصنف وابن ماجة وانما خلل بالخنصر لانه اصغر
والخدمة بالصغار الیق والدخول فی الخلال ایسر والمراد من الخنصر خنصر ید الیسری التی
یدلك بها لانها الیق بذلك اذ لا تکرمة فی ذلك بالنسبة الی الرجلین

قوت المغتذی

لقیط ابن صبرة بفتح الصاد المهملة وکسر الباء الموحدة ومنهم من یسکنها

عارضة الاحوذی

اسم الله علیه وقد
بینا فی غیر موضع
ان المراد بذلك
النیة فان الذکر
محله القلب ولیس
هنا من آداب الاحادیث
السادس عشر من
آدابه ان ینزع
الخاتم وفیه اسم الله
فلا یحل لمسلم ان
یستنجی به فی یده
السابع عشر ان یکون
الموضع دمثا یعنی
سهلا لا عزازا یعنی
شدیدا الثامن عشر
ان لا یتکلم ابتداء
ولا جوابا التاسع عشر
ان لا یستقبل الریح
ولا القبلة ولا یستدبرها
العشرون ان لا یبول
فاشاهد الباب
الثانی والثالث و
العشرون ان لا یتخلی
فی طریق الناس و
ظلهم ولا فی الجحرة
فانها مساکن الجن
ولا فی الماء الراکد
فانه یفسده ولا فی

اسماء الرجال
له وهو صحابی مشهور وقال الحجر وسلم ابو ابو یوسف الصحیح والاکثر علی انه کان ابن ابی یوسف
قال عبد الله بن عمر رضی الله عنه لیس فی حدیث ۱۲
تحقیق ۱۲

شرح سراج احمد

ابو معاذ المدنی نزیل بغداد صدوق سنت و مراو را اغالیط بسیار اند از کبار عاشرہ است در سنہ تسع عشر و مائۃ وفات کرد
قال ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عبد اللہ بن ذکوان مدنی مولی قریش صدوق بود و حفظ او متغیر شدہ بود ہر گاہ کہ آمد بغداد را
عن موسی بن عقبۃ عن صالح مولی التوأمۃ صالح بن حبان المدنی مولی التوأمۃ بفتح المثناۃ و سکون الواو بعد از ان ہمزہ
مفتوحہ صدوق بود و اختلاط راہ یافتہ بود گفت ابن عدی باک نیست بروایت قدما از وی چنانکہ ابن ابی ذئب و ابن جریج
از رابعہ است در سنہ خمس یا ست و عشرین و مائۃ وفات کرد عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا
توضأت فخلل اصابع یدیک و رجلیک گفت ابن عباس فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کنی انگشتان دو دست و
پای را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب حدثنا قتیبۃ قال ثنا ابن لہیعۃ عن یزید بن عمرو عن ابی عبد الرحمن
الحبلی عن المستورد بن شداد الفہری قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ دلک اصابع رجلیہ بخنصرہ
گفت مستورد دیدم آنحضرت را وقتیکہ وضو میفرمود می مالید انگشتان دو پای شریف خود را بانگشت خنصر خود قال ابو عیسی
ہذا حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث ابن لہیعۃ گفت مصنف این حدیث غریب ست نمیدانیم آن را از طریق دیگر مگر از حدیث
ابن لہیعہ بدانکہ تخلیل اصابع سنت ست پس ایصال آب مابین آنہا و اگر اصابع مضموم باشند تخلیل واجب ست بآب بتقاطر و گرنہ
سنت ست و اگر کسی پای را در آب جاری در آورد یا در حوض کبیر رہا شد اگرچہ خلال نکند کما فی الظہیریۃ **باب** ماجاء ویل للاعقاب
من النار باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث ہلاکی ست برای پاشنہا از آتش دوزخ حدثنا قتیبۃ قال ثنا عبد العزیز
ابن محمد عن سہیل بن ابی صالح ذکوان السمان ابو یزید المدنی صدوق بود در آخر عمر تغیر شدہ بود و حفظ از سماع ست در خلافت
منصور وفات کرد عن ابیہ صالح السمان عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ویل للاعقاب من النار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ویل للاعقاب من النار فی النہایۃ الویل الحزن و الہلاک و المشقۃ من العذاب نقلہ الطیبی
و جاز الابتداء بالنکرۃ لانہ دعاء یعنی موصوف بصفۃ محذوفۃ و اصح الاقوال فی معناہ ما رواہ ابن حبان
من حدیث ابی سعید وادٍ فی جہنم و قیل شدۃ العذاب و قیل جبل من قیح و دم و قیل کلمۃ یقولہا کل مکروب
و اصلہا الہلاک و العذاب و معنی الترجمۃ باب ماجاء فی شأن التسامح فی غسل الرجلین فی الوضوء و بہذا
الاعتبار ذکرہ فی باب الوضوء و لما کان شأن ورودہ مشہورا اکتفی بہ عن التصریح **قولہ** ویل للاعقاب من
النار قال السیوطی نقلا عن ابن زکریا الاعقاب جاء علی من یجعل المثنی جمعا او جمع العقبین و ما حولہما
انتہی و الاعقاب جمع عقب بکسر القاف و تسکن مؤخر القدم انتہی کلام السیوطی لکن

قوت المغتذی

ویل للاعقاب من النار قال المعافی بن زکریا فی مجالسہ الاعقاب جاء علی لغۃ من یجعل المثنی جمعا او جمع
العقبین و ما حولہما انتہی و الاعقاب جمع عقب بکسر القاف و تسکن و ہو مؤخر القدم قال فی
النہایۃ و خصہا بالعذاب لانہا العضو الذی لم یغسل و قیل اراد صاحب الاعقاب فحذف
المضاف و انما قال ذلک لانہم کانوا لا یستقصون غسل ارجلہم فی الوضوء

عارضۃ الاحوذی

مساقط الثمار و لا
فی ضفۃ الانہار
فذلک ثمانیۃ و
عشرون التاسع
والعشرون ان یتکئ
علی رجلہ الیسری
الموفی ثلثین ان
یستبری نفسہ
بان یتنحنح و ینثر
ذکرہ فائدۃ قال
الاعمش کان
ابی حمیلا فورثہ
مسروق یعنی بہ
انہ کان مسبیا
محمولا من بلد
الی بلد فی جملۃ
ذکروا انہما اخوۃ
فورث بعضہم بعضا
بذلک القول و
قال مالک لا یکون
ذلک الا اذا کانوا
جماعۃ نحو العشرین
وقد بیناہ فی
مسائل الفقہ
شہر مشکل روی
عن مالک فی العتبیۃ
لا بأس ان یستنجی
بالحنا و فیہ ذکر اللہ

اسمہ الحکم بن عتیبۃ بن نجدۃ الاسدی
ابو محمد الکوفی ثقۃ ثبت فقیہ امام
فی الاسناد من اقدم مشایخ
یحیی ابن معین
لیس بالاسدی
اسدی قریش
وقیل بجیلی کذا

شرح سراج احمد

بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہلاکی ست مر پاشنہا را از آتش کہ صحابہ از جہت سرعت یافتن نماز عصر با آنحضرت پایہا می شستند وجایہای خشک میماندند وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو وعائشۃ وجابر بن عبد اللہ وعبد اللہ بن الحارث ومعیقیب وخالد بن الولید وشرحبیل بن حسنۃ وعمرو بن العاص ویزید بن ابی سفیان بن الحرب ودرباب ویل للاعقاب من النار احادیث ازین اصحاب مروی گشتہ است قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ گفت مصنف حدیث ابی ہریرہ کہ در کتاب مذکور شدہ است حدیث حسن صحیح حدیثی ست حسن صحیح وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت باین عبارت والفاظ انہ قال ویل للاعقاب وبطون الاقدام من النار بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہلاکی است برای پاشنہا واندرون قدم را از آتش کہ ناشستہ در وضو میمانند از ان در آتش سوختہ گردند وفقہ ہذا الحدیث وحکم مستنبط ازین حدیث آن شد کہ انہ لا یجوز المسح علی القدمین اذا لم یکن علیہما خفان او جورباں بدرستیکہ شان اینست کہ روا نیست مسح کردن بر پایہا چون نباشد بر ہر دو پایہا موزہا یا جوربین وجورب کم از موزہ میباشد وخرد بود لیکن اگر سخت یا مجلد یا منعل باشند مسح روا شود وگرنہ روا نباشد وحکایت کردہ شدہ است از امام احمد واوزاعی وثوری وابن جبیر جواز مسح قدمین را در وضو بجای غسل وگویند کہ آدمی مخیر ست میان غسل ومسح کردن تمام پایہا را واگر خواہد متوضی غسل کند پایہا را واگر خواہد مسح کند روایت شدہ است از عبد اللہ بن عباس کہ او گفت فرض در وضو مسح قدمین ست

شرح ابی الطیب

الاحسن بل الصحیح فی التوجیہ ان یقال جمع لانہ ورد فی قوم سامحوا فی غسل الرجلین فی الوضوء بحیث بقیۃ الاعقاب لم یمسہا الماء فالجمع باعتبار کثرۃ الاعقاب حقیقۃ والمعنی ویل لاعقابہم واعقاب من یصنع صنیعہم فی الوضوء بدلیل ما رواہ مسلم فی صحیحہ عن عبد اللہ بن عمرو تعجل قوم عند العصر فتوضؤا وہم عجال فانتہینا الیہم واعقابہم تلوح لم یمسہا الماء فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ویل للاعقاب من النار اسبغوا الوضوء ومعناہ ویل لاصحاب الاعقاب من النار قال الطیبی خص العقب بالعذاب لانہ العضو الذی لا یغسل فالتعریف للعہد وقیل اراد صاحب العقب فالمضاف محذوف واللام للعہد **قولہ** وفقہ ہذا الحدیث انہ لا یجوز المسح علی القدمین ای علی ای وجہ کان سواء یکون علی الوجہ الذی یقول بہ من یجوز المسح وہو ان یکون علی ظاہر القدمین وذلک لان ہذا الحدیث قد ورد فی شان من سامح فی غسل القدمین بحیث لم یمس الماء عقبیہ فلو کان المسح جائزا علی ظاہر القدمین لما استحق من ترک ایصال الماء الی العقب ہذا الوعید الشدید ولا یکون علی الوجہ الذی لم یقل بہ احد وہو المسح علی وجہ یستوعب ظاہر القدم وباطنہ لانہ باطل لم یقل احد وکذا القول بان اللازم احد الامرین اما الغسل المستوعب واما المسح علی الظاہر فانہ لم یقل بہ احد وہو باطل فلا یرد علی ما ذکرہ من الفقہ شیء بان یقال یجوز ان یکون اللازم المسح المستوعب فالوعید لترکہم استیعاب المسح او اللازم الغسل المستوعب والمسح علی وجہ الترخیص وہو قد اختاروا الغسل فلزمہم استیعاب الغسل فورد الوعید لترکہم الاستیعاب فی الغسل لا شک ان القول بانہ یمکن ان یکون الوعید لنجاسۃ اعقابہم باطل یقضی ببطلانہ نص الحدیث وقد ذکرنا انفا

عارضۃ الاحوذی

قال لی بعض مشایخی ہذہ روایۃ باطلۃ معاذ اللہ ان تجری النجاسۃ علی اسمہ وقد کان لی خاتم فیہ نقوش محمد بن العربی وترکت الاستنجاء بحرمۃ اسم محمد وان لم یکن ذلک للکریم الشریف ولکن رأیت الاشتراک حرمۃ وقد روی عن الاوزاعی مثل ما روی عن مالک واری ذلک لانہم یرون حبسہ فی الیمین وقال الحسن لا بأس ان یدخل الرجل الخلاء وفی یدہ الخاتم وقال ابراہیم یدخل الخلاء بالدراہم لا یدل للناس من ذلک لحفظہا وقال مجاہد ذلک مکروہ فی الدراہم والخاتم وقد روی عن مالک ان الخاتم یحبس فی الشمال ومع ہذا لا یستنجی بہ قال

سمعنا الرجال یکرہ معیقیب بفاء وقاف وتحتیہ مصغرا ابن فاطمۃ الدوسی علیہ بنی عبد شمس من السابقین الاولین ہاجر الہجرتین وشہد بدرا وما بعدہا وولی بیت المال وکان من خیار الناس توفی اول خلافۃ عثمان او معاویۃ

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الوضوء مرۃ مرۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ کہ فرضیت وضو یک یکبار ست حدثنا ابو کریب بن العلاء وھناد بن السری وقتیبۃ بن سعید قالوا ثنا وکیع عن سفیان ح وثنا محمد بن بشار قال ثنا یحیی بن سعید قال ثنا سفیان عن زید بن اسلم عن عطاء بن یسار عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ گفت ابن عباس بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد یک یکبار و ہمین ست فرض وفی الباب عن عمر وجابر وبریدۃ تصغیر ست وابی رافع وابن الفاکہ بفا و کاف و ہا ست وانس بن مالک نیز مروی گشتہ باین الفاظ کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ و قال ہذا وضوء لا یقبل اللہ الصلوۃ الا بہ وروایت کرد ابن ماجہ از حدیث ابی بن کعب ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعا بماء فتوضأ مرۃ مرۃ وقال ہذا وظیفۃ الوضوء وسعید بن منصور در سنن خود از ابی ہریرہ روایت نمودہ قال ابو عیسی حدیث ابن عباس احسن شیء فی ہذا الباب گفت مصنف حدیث ابن عباس احسن چیزی ست در باب وضو مرۃ مرۃ واصح وصحیح تر ست و مروی مرشدین بن سعد در روایت کردہ رشین بن سعد رشدین بکسر را و سکون معجمہ وغیرہ وغیر رشدین دیگر کسان ہذا الحدیث عن الضحاک بن شرحبیل این حدیث را از ضحاک بصیغہ مبالغہ ست ابن شرحبیل بفتح شین معجمہ و را و سکون حای مہملہ عن زید بن اسلم عن ابیہ عن عمر بن الخطاب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ ولیس ہذا بشیء ونیست این حدیث چیزی از جہت اسناد والصحیح ما روی ابن عجلان وہشام وصحیح آنست کہ روایت کردہ ابن عجلان و ہشام معلوم نیست کہ کدام ہشام ست آیا ہشام دستوائی ست یا دیگر ہشام ست بن سعد وسفیان الثوری وعبد العزیز بن محمد الدراوردی عن زید بن اسلم عن عطاء بن یسار عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این حدیث ازین طریق مذکور اصح واحسن ست **باب** ماجاء فی الوضوء مرتین مرتین باب آنچہ آمدہ است در بیان وضوء کہ غسل اعضای وضو دو دو بار ست حدثنا ابو کریب ومحمد بن رافع بفا و عین مہملہ ابن ابی زید العشیری ابو عبد اللہ النیسابوری ثقہ مامون صحیح الکتاب بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات از حادی عشرہ است در سنہ خمس واربعین ومائۃ وفات کرد قالا ثنا زید بن حباب بضم مہملہ و موحدتین ابو الحسین صدوق بود خطا میکرد در حدیث ثوری از تاسعہ ست در سنہ ثلث ومائتین وفات کرد عن عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان العنسی دمشقی زاہد صدوق بسیار بقدر داشت ودر آخر تغیری راہ یافتہ بود از سابعہ است در سنہ خمس وتسعین ومائۃ وفات کرد قال حدثنی عبد اللہ بن الفضل بن العباس بن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب الہاشمی المدنی ثقہ از رابعہ بود عن عبد الرحمن بن ہرمز الاعرج ابو داؤد المزنی مولی ربیعۃ بن الحارث ثقہ ثبت عالم از ثالثہ بود در سنہ سبع عشرۃ ومائۃ وفات کرد عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین مرتین بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد دو دو بار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوضوء مرۃ مرۃ کردہ باعتبار الاعضاء یعنی کل عضو یستعمل فیہ وظیفتہ مرۃ واحدۃ **قولہ** ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ فعلہ کذلک لبیان الجواز لانہ اقل الوضوء ووقع ذلک فی بعض الاحوال سواء کان الحال حال سعۃ او لا وقولہ مرۃ منصوب علی المصدریۃ او علی الظرفیۃ **قولہ** وفی الباب عن عمر وجابر اخرج حدیثہما ابن ماجۃ فلفظ جابر قال ثابت سألت ابا جعفر حدثت عن جابر بن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ قال نعم ولفظ عمر رضی اللہ عنہ قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ توضأ واحدۃ واحدۃ

عارضۃ الاحوذی

وقد کان مالک لا یقرء الحدیث الا علی وضوء و ناہیک بہذا توقیرا لہ فکیف اسم اللہ سبحانہ الحاق باب الرخصۃ فی ذلک ابو وائل عن محذیفۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتی سباطۃ قوم فبال علیہا قائما واتیتہ بوضوء فذہبت لاتاخر عنہ فدعانی حتی کنت عند عقبیہ فتوضأ و مسح علی خفیہ قال وکیع ہذا اصح حدیث روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المسح العارضۃ من الجہۃ التی صح منہا فی المسح منہا صحت الرخصۃ فی البول قائما غریبۃ السباطۃ المزبلۃ والکناسۃ **باب الاستنجاء بالحجارۃ** عبد الرحمن

شرح سراج احمد

قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من حدیث ابن ثوبان عن عبد الله بن الفضل گفت مصنف
این حدیث حسن غریب است که بطرق متعدده ماثور نشده است نمیشناسیم این حدیث را مگر از حدیث ابن ثوبان که روایت از عبد الله
ابن الفضل نموده وهذا اسناد حسن صحیح وآن اسناد نیست حسن صحیح وفی الباب عن جابر ودر باب وضو که دو دو بار است روایت
شده است از جابر بن عبد الله وقد روی عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ ثلثا ثلثا وتحقیق روایت کرده شده
از ابی هریره بدرستیکه آنحضرت وضو کرده سه سه بار **باب** ما جاء فی الوضوء ثلثا ثلثا باب ست در بیان آنچه آمده است در وضو
که سه سه بار است حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی عن سفیان عن ابی اسحق عمرو بن عبد الله بن علی الهمدانی
سبیعی ثقه عابد از ثالثه بود در آخر عمر اختلاط راه یافته بود در سنه تسع وعشرین ومائه وفات کرد باختلاف روایات عن ابی حیة بن
قیس الوادعی الکوفی عمرو بن نصر وگویند عبد الله وگویند عامر بن الحارث مقبول از ثالثه بود وحیه بفتح حای مهمله وتشدید مثناة عن علی ان
النبی صلی الله علیه وسلم توضأ ثلثا ثلثا فرمود علی مرتضی رضی الله عنه بدرستیکه آنحضرت وضو کرد سه سه بار وفی الباب عن عثمان والربیع بضم را وفتح موحده
وتشدید تحتیه وابن عمر وعائشة وابی امامة وابی رافع وعبد الله بن عمرو ومعاویة وابی هریرة وجابر وعبد الله بن زید وابی بن کعب
رضی الله عنهم روایت کرده طبرانی حدیث عثمان را در مسند الشامیین ونسائی از طریق ابن عیینه از عمرو بن یحیی از عبد الله بن زید وابو داود حدیث
مقدام وربیع را ومسلم ودارقطنی حدیث عثمان را قال ابو عیسی حدیث علی احسن شیء فی هذا الباب واصح گفت مصنف حدیث علی مرتضی درین باب
احسن چیزیست واصح والعمل علی هذا عند عامة اهل العلم وعمل برین است نزد اکثر اهل علم ان الوضوء یجزئ مرة مرة که وضو کفایت کند یک یک بار وفرض
همین است ومرتین افضل ودو مرتبه بهتر است وافضله ثلث وبهترین آن سه بار است ولیس بعده شیء ونیست پس از سه بار چیزی که لغو باشد وموجب
اسراف بود وقال ابن المبارک لا آمن اذا زاد فی الوضوء علی الثلث ان یأثم وگفت ابن مبارک مامون نمیدارم از گناه چون زیاده کند در غسل اعضای وضو بر سه بار وقال
احمد واسحق لا یزید علی الثلث الا رجل مبتلی وگفت احمد واسحق زیاده نمیکند بر سه بار شستن مگر مردی وسواس کننده **باب** ما جاء فی الوضوء مرة ومرتین وثلثا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الوضوء ثلثا ثلثا **قوله** والعمل علی هذا عند عامة اهل العلم ان الوضوء الخ الاشارة الی جواز
ما ذکر فی الابواب الثلثة السابقة لا الی هذا الحدیث المذکور فی هذا الباب ولا الی نفس الابواب ولا
مناقشة فیه لان قرائن الحال دالة علی المشار الیه وقوله ان الوضوء الخ بیان لابهام اسم الاشارة **قوله**
ثلث یفسره ما روی النسائی عنه ابن قیس عن علی رضی الله عنه قال رأیت علیا رضی الله عنه
توضأ فغسل کفیه حتی انقاهما ثم تمضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجهه
ثلثا وغسل ذراعیه ثلثا ثم مسح برأسه مرة ثم غسل قدمیه الی
الکعبین ثم قام فاخذ فضل طهوره فشرب وهو قائم ثم
قال احببت ان اریکم کیف کان طهور رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهی **قوله** و
لیس بعده شیء ای لیس بعد ما ذکر من الثلثة شیء یعتد به فی الشرع او معناه ولیس وراء ما ذکر شیء
یعتد به فیشمل ما دون الواحدة وفوق الثلثة الا ان بین عدم الاعتداد بین فرقا **باب** ما جاء فی الوضوء
مرة ومرتین وثلثا ای باب الحدیث الذی ورد فی الوضوء مرة ومرتین وثلثا یعنی فی الحدیث الواحد المشتمل

شرح سراج احمد

باب ست در بیان آنچه آمده است در وضو یکبار و دو بار و سه بار حدثنا اسمٰعیل بن موسیٰ الفزاری قال ثنا شریک بن عبد الله النخعی عن ثابت بن ابی صفیة الثمالی ابو حمزه بن دینار و گویند که نام پدر وی سعید ست کوفی ضعیف رافضی از خامس ست در خلافت ابی جعفر مُرد قال قلت لابی جعفر حدثک جابر گفت ثابت گفتم ابی جعفر را آیا حدیث کرده است ترا جابر که ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ مرة مرة و مرتین مرتین و ثلثا ثلثا قال نعم بدرستیکه آنحضرت وضو کرد یک یکبار و دو دو بار و سه سه بار گفت ابو جعفر آری حدیث کرده مرا جابر قال ابو عیسی و روی وکیع هذا الحدیث عن ثابت بن صفیة گفت مصنف روایت کرده وکیع این حدیث را از ثابت بن ابی صفیه باین عبارت و الفاظ قال قلت لابی جعفر گفت ثابت گفتم مر ابی جعفر را حدثک جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ مرة مرة قال نعم یعنی بی ذکر لفظ مرتین مرتین و ثلثا ثلثا حدثنا بذلک هناد گفت مصنف حدیث کرده ما را باین حدیث گذشته هناد و این بطریق دیگر ذکر میکند و قتیبة قالا ثنا وکیع عن ثابت و هذا اصح و این حدیث باین طریق اصح ست من حدیث شریک از حدیث شریک که بالا مذکور شده است لانه قد روی من غیر وجه هذا عن ثابت نحو روایة وکیع زیرا چه تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق این حدیث از ثابت مانند روایت وکیع بی ذکر مرتین و ثلثا و شریک کثیر الغلط و شریک بسیار غلطی میکند و ثابت بن ابی صفیة و ابو حمزة الثمالی غرض مصنف رحمه الله جمع ست در حدیث شریک که کثیر الغلط ست **باب** فیمن توضأ بعض وضوئه مرتین و بعضه ثلثا باب ست در حق کسی که وضو کند و بشوید بعضی اعضای وضو را دو بار و بعضی را سه بار حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان بن عیینة عن عمرو بن یحیی عن ابیه یحیی عن عبد الله بن زید ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ بدرستیکه آنحضرت وضو کرد فغسل وجهه ثلثا پس شست روی مبارک را سه بار و غسل یدیه مرتین مرتین و شست دو دست را دو دو بار و مسح برأسه و غسل رجلیه و مسح کرد سر مبارک خود را و شست دو پای را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و قد ذکر فی غیر هذا و ذکر کرده شده است در سوای این حدیث باین الفاظ ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ بعض وضوئه مرة و وضو کرد و شست بعضی اعضای وضو را یکبار و بعضه ثلثا و شست بعضی را سه بار و قد رخص بعض اهل العلم فی ذلک لمن توضأ الرجل و تحقیق رخصت داده است بعضی از اهل علم در شستن بعضی اعضا یکبار و بعضی را سه بار یک تمیدارند اینکه وضو کند مرد و بشوید بعض وضو ثلثا و بعضه مرتین او مرة بعضی اعضای وضو را سه بار و بعضی را دو بار یا یکبار بدرا که سقوط فضیلت میکند بر آنکه تارک فضیلت گشته و این باتفاق ائمه است **باب** فی وضوء النبی صلی الله علیه وسلم کیف کان باب ست در بیان وضو آنحضرت که چگونه بود و کیفیت آن چگونه است حدثنا قتیبة و هناد قالا ثنا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن ابی حیة قال رأیت علیا توضأ گفت ابو حیه دیدم علی را توضأ

شرح ابی الطیب

علی ثلث احوال فی ثلث اوقات فیرجع مآل هذا الباب الواحد الی مجموع الابواب الثلثة الا ان الابواب الثلثة السابقة باعتبار الاحادیث الثلثة و هذا الباب باعتبار حدیث واحد لا باعتبار حالة واحدة لانه صلی الله علیه وسلم لم یجمع الاحوال المذکورة فی وضوء واحد **قوله** لابی جعفر و هو محمد الباقر و قوله توضأ مرة مرة قال نعم یعنی لم یزد جابر علی المرة المرة فی هذه الروایة و اما فعله صلی الله علیه وسلم فمعلوم ان الغالب منه هو الثلث و حاصله ان وکیعا عن ثابت ما روی الا مرة مرة و شریک عن ثابت روی کما فی المتن

باب فی وضوء النبی صلی الله علیه وسلم کیف کان

نافعة الاحوذی

ما ذکره ابو عیسی وغیره و قال مالک و ابو حنیفة هو مستحب لا نه لو کان واجبا لوجب ازالة الجمیع و لو تعسر الجحادة فیبقی اثره و قال الشافعی فی مسائل الخلاف الثانیة قال ابن حبیب لا یجوز الاستنجاء بالحجر الا مع عدم الماء و الاجتماع سابق له فلا یعول علیه و قد اثنی الله علی اهل قباء بالطهارة لانهم کانوا یجمعون بین الماء و الحجارة و غیرهم کان یقتصر علی الحجارة الثالثة العدد فی الاستنجاء غیر معتبر و به قال ابو حنیفة و انما المقصود الانقاء و قال الشافعی العدد واجب و اختاره ابو الفرج کما ان الله واجب و تعلق بظواهر الاحادیث و قد ذکر

شرح سراج احمد

کہ وضو ساخت فغسل کفیہ حتی انقاہما پس شست ہر دو دست را تا آنکہ پاک گردانید ہر دو را تو مضمض ثلثا پس تر مضمضہ کرد
وآب در دہن کرد سہ بار واستنشق ثلثا وآب در بینی کرد سہ بار وغسل وجہہ ثلثا وبشست روی مبارک خود را سہ بار وذراعیہ ثلثا
ودو دست خود را سہ بار ومسح برأسہ مرۃ ومسح کرد سر مبارک خود را یکبار تو غسل قدمیہ الی الکعبین پس بشست دو پای خود را تا کعبین
شاید کہ غسل قدمین نیز یکبار باشد تو قام فاخذ فضل طہورہ فشربہ وہو قائم پس برخاست از جای وضو پس بگرفت باقی ماندہ
وضو را پس نوشید آنرا در حالت استادگی تو قال احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت علی مرتضی
دوست داشتم اینکہ بنمایم شما را چگونہ بود وضوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وطریقہ وضوی او ہمین بود ازین حدیث فوائد چند مستفاد گشتند یکی
ترتیب وضوی متعارف کہ فیما بین الناس ست دوم مسح سر یکبار سوم وضو نشستہ کردن چہارم جواز نوشیدن بقیہ وضو را در حالت قیام
وفی الباب عن عثمان وعبد اللہ بن زید وابن عباس وعبد اللہ بن عمرو وعائشۃ والربیع وعبد اللہ بن انیس ودر باب کیفیت وضوی
آنحضرت ازین صحابہ منقول گشتہ است حدثنا قتیبۃ وہناد قالا نا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن عبد خیر بن یزید الہمدانی ابو عمارۃ الکوفی
ثقہ از ثانیہ ست واو را صحبت بصحبت پیوستہ است روایت کرد عن علی مثل حدیث ابی حیۃ از علی مرتضی مانند حدیث ابی حیہ مذکور شدہ است
الا ان عبد خیر قال مگر آنکہ بدرستیکہ عبد خیر گفتہ است این عبارت را کان اذا فرغ من طہورہ اخذ من فضل طہورہ بکفہ فشربہ بود علی مرتضی
کہ چون فارغ میشد از وضوی خود گرفت بقیہ وضوی خود را بدست خود پس نوشید آن را قال ابو عیسی حدیث علی رواہ ابو اسحق الہمدانی عن
ابی حیۃ وعبد خیر والحارث عن علی گفت مصنف حدیث علی مرتضی ست کہ روایت کردہ آنرا ابو اسحق از ابی حیہ وعبد خیر وحارث از
علی مرتضی وقد رواہ زائدۃ بن قدامۃ وتحقیق روایت کردہ است این حدیث را زائدہ بن قدامہ بضم قاف وفتح دال مہملہ وغیر واحد دیگر
کسان بسیار عن خالد عن علقمۃ عن عبد خیر عن علی حدیث الوضوء بطولہ از علقمہ از عبد خیر از علی مرتضی حدیث وضو را بطول ذکر
کردہ است وہذا حدیث حسن صحیح واین حدیثی ست حسن صحیح وروی شعبۃ ہذا الحدیث عن خالد بن علقمۃ فاخطأ فی اسمہ وروایت کردہ شعبہ
این حدیث را از خالد پس خطا کردہ در نام وی فی اسم ابیہ ودر نام پدر وی فقال مالک بن عرفطۃ پس گفت شعبہ مالک بن عرفطہ بضم عین مہملہ وسکون را

شرح ابی الطیب

قولہ حتی انقاہما ای ازال الوسخ عنہما او الروایات الاخر دالۃ علی التثلیث فالظاہر ان الانقاء کان ثلثا **قولہ** وذراعیہ معطوف
علی وجہہ وظاہرہ یقتضی انہ اکتفی بغسل الذراعین ولم یعد غسل الکفین لسبق غسلہما لکن روایۃ عبد اللہ بن زید فی الصحیحین
انہ غسل وجہہ ثلثا ثم ادخل یدیہ فاستخرجہما فغسل یدیہ الی المرفقین ثم قال لہم احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم تدل علی انہ غسل ذراعیہ مع الکفین لان علیا رضی اللہ عنہ وصف لہم وضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم کما وصف لہم
عبد اللہ بن زید فالتقدیر غسل ذراعیہ مع الکفین ومن قبیل اطلاق الجزء وارادۃ الکل لانہ الجزء الغالب وقال بعض شراح المشکوٰۃ ای
یدیہ من رؤس الاصابع الی المرفقین وابو حیۃ بالتحتانیۃ قال الطیبی ہو عمرو بن نصر الہمدانی **قولہ** کان اذا فرغ من طہورہ بالضم ای تطہیرہ
اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء ای ماء وضوئہ **قولہ** فاخطأ فی اسمہ واسم ابیہ فقال مالک بن عرفطۃ یعنی قال بدل خالد بن علقمۃ مالک
ابن عرفطۃ اخرجہ بہذا الاسناد ابو داؤد فقال ثنا محمد بن المثنی ثنی محمد بن جعفر نا شعبۃ قال سمعت مالک بن عرفطۃ قال سمعت عبد خیر

قوت المغتذی

کان اذا فرغ من طہورہ بضم الطاء اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء

عارضۃ الاحوذی

فی حدیث عبد اللہ انہ اخذ الحجرین والقی الروثۃ وابی بالاثنین بعوض منہما وقولہ فی الحدیث الآخر لا یستنجی باقل من ثلثۃ احجار محمول علی التاکید فی الاستجمار لانہ الاکثر والذی یحتاج فی الاغلب قد روی الدارقطنی حجران للصفحتین وحجر للمسربۃ الرابعۃ قد علل انہ لا یستنجی بعظم ولا بروثۃ فانہ زاد اخوانکم من الجن وقد بینا فی کتب الاصول ان الجن خلق من خلق اللہ یاکلون ویشربون وینکحون باجماع من المسلمین ردا علی الفلاسفۃ الذین نفوا وجودہم وجہلوا حقائقہم حتی بنوا علی اصولہم الفاسدۃ فانہم بسائط اغیر

اسماء الرجال
ابو حیۃ بن قیس الوادعی الکوفی قیل اسمہ عمرو بن نصر قیل اسمہ عبد اللہ
ابن الحارث وقال ابن احمد الحاکم اسمہ الربیع بن مسلم بن الشاعر من اصحاب علی

شرح سراج احمد

وفتح فا وطای مہملہ بدل خالد بن علقمہ وروی عن ابی عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر عن علی وروایت کردہ از ابی عوانہ
از خالد از عبد خیر از علی مرتضی وروی عنہ عن مالک بن عرفطۃ مثل روایۃ شعبۃ وروایت کردہ شدہ است از ابی عوانہ از مالک
ابن عرفطہ مانند روایت شعبۃ والصحیح خالد بن علقمۃ صحیح خالد بن علقمہ است بدل مالک بن عرفطہ غرض مصنف از ذکر شعبہ و ابی عوانہ بیان
اختلاف نام ایشان ست در نام شیخ خود **باب فی النضح بعد الوضوء** باب ست در بیان مشروعیت افشاندن آب فرج پس از وضو حدثنا
نصر بن علی الجہضمی واحمد بن ابی عبید اللہ البصری بفتح سین مہملہ و کسر لام الوراق ابو عبد اللہ ثقہ از عاشرہ بود بعد الاربعین و مائتین وفات
کرد قالا ثنا ابو قتیبۃ سلم بن قتیبۃ الشعیری خراسانی نزیل بصرہ صدوق از تاسعہ بود در سنہ مائتین وفات کرد یا پس از مائتین عن الحسن
ابن علی الہاشمی عن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالی عنہم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال جاءنی جبرئیل بدرستیکہ آنحضرت فرمود آمد مرا جبرئیل
علیہ السلام مرا فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح گفت جبرئیل ای محمد چون وضو کنی تو پس بیفشان آب را بر فرج چنین روایت کردہ ابن ماجہ از ابی ہریرہ بہمین عبارت
قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث افشاندن آب اعضا حدیثی ست غریب کہ در طرق او ہر جا تعدد روات نیست و سمعت محمد ای بول

شرح ابی الطیب

عن علی رضی اللہ عنہ **قولہ** روی عن ابی عوانۃ بصیغۃ المجہول و نائب فاعلہ الضمیر الراجع الی الحدیث فاندفع بہ
ما قیل یتوہم ان معلوم و ضمیرہ راجع الی شعبۃ قال ابو داود فی سننہ ثنا مسدد ثنا ابو عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر
قال ثنا علی الحدیث **قولہ** روی عنہ عن مالک بن عرفطۃ بصیغۃ المجہول والضمیر عنہ راجع الی ابی عوانۃ وقولہ
مثل روایۃ شعبۃ یعنی روی ابو عوانۃ عن مالک بن عرفطۃ کما ان شعبۃ روی کذلک لکن الصحیح خالد بن علقمۃ لان
ابا عوانۃ یروی عن خالد بن علقمۃ کما تقدم عن ابی داود **باب فی النضح بعد الوضوء** النضح ہو الرش وقیل غیر ذلک **قولہ**
فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح یفہم منہ ان النہی من النداء باسم مخصوص بالانسان ومعنی قولہ اذا توضأت ای فرغت
من الوضوء فانتضح ای فرش الماء علی الفرج والسروال قال السیوطی معناہ اذا توضأت فرش الازار
الذی یلی الفرج بالماء لیکون مذہبا للوسواس اقول یحمل ذلک علی تعلیم الامۃ لانہ صلی اللہ علیہ
وسلم معصوم عن الوساوس وقال بعضہم معناہ اذا توضأت فصب الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی
مسحہ فانہ لا یجزئ فیہ الا الغسل وقال بعضہم معناہ استبرأ الماء بالنثر والتنحنح وقال بعضہم معناہ
الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتضح قال ابن العربی اختلف العلماء فی تاویل ہذا الحدیث علی اربعۃ اقوال احدہا معناہ اذا توضأت فصب
الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی مسحہ فانہ لا یجزئ فیہ الا الغسل الثانی معناہ استبرأ الماء بالنثر والتنحنح الثالث معناہ
اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون ذلک مذہبا للوسواس الرابع معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ
الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ وقد حدثنی ابو مسلم المہدی قال
من الفقہاء لوائقۃ الماء یذہب الماء معناہ ان من استنجی بالاحجار لا یزال البول یرشح فیجد البلل منہ
فاذا استعمل الماء ذہب الخاطر ما یجد من البلل الی الماء فارتفع الوسواس

عارضۃ الاحوذی

مرکبۃ والملائکۃ بل
کان ذلک لان اللہ
خلقہم من نور وانما
لو تاکل ولو تشرب بعادۃ
ایہا اللہ فیہم لا بطبیعۃ
خلقہا اللہ وقد کان
یتعالی یعنی النبی صلی
اللہ علیہ وسلم عن الطعام
والشراب مع البنیۃ
الآدمیۃ فیواصل
اللیالی والایام وقوتہ
مستمرۃ وقد کان یجوع
الیوم الواحد لیتبین
بذلک کلہ امر بصرفہ
بالارادۃ لا بالطبیعۃ
الخامسۃ اذا تبین
ہذا فالنہی عن
الاستنجاء انما یکون
لحق الغیر کما لو استنجی
بملک انسان لجرأہ
والا لافسادہ علیہ
وقال المخالفون فی
الروثۃ زیادۃ انہا
نجسۃ وہی عندہ
غیر نجسۃ وسیاتی
بیان ذلک اما انہ
لو استنجی بجیعان
ادم وہی السادسۃ

اسماء الرجال
لو کثیر
ابو عوانۃ
سبق من
السادسۃ

عارضۃ الاحوذی

والحدیث عبارۃ عن رجوع غیر ابن آدم وقد اختلف فیہ والصحیح انہ لا یجوز لان استعمال النجاسۃ حرام لعینہا فلا یجوز عن عبادۃ **باب** السوال ابو سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل صلوۃ اسنادہ من الغریب روایۃ مالک لہذا الحدیث وترک الصحیح لہ ولذلک علۃ لاختلافہا فی السواک فی اللغۃ الحرکۃ یقال تساوکت الابل اذا مشت ضرب من المشی فیہ این احکامہ فی سبع مسائل اختلف العلماء فی السواک فقال اسحق انہ واجب من ترکہ عمدا اعاد الصلوۃ

شرح سراج احمد

وشنیدم امام بخاری را کہ میگفت الحسن بن علی الہاشمی منکر الحدیث حسن بن علی منکر الحدیث ست جرح کرد در حدیث افشاندن آب بر فرج بطریق مذکور وفی الباب و در باب افشاندن آب پس از وضو مروی گشتہ است حدیث عن ابی الحکم بن ابی سفیان و ابن عباس و زید بن حارثۃ وابی سعید الخدری این حدیث را امام احمد در مسند و حاکم در مستدرک و دارقطنی از اسامہ بن زید از زید بن حارثہ روایت کردہ باین عبارت اتانی جبرئیل فی اول ما اوحی الی فعلمنی الوضوء والصلوۃ فلما فرغ من الوضوء اخذ غرفۃ من الماء فنضح بہا فرجہ وابن ماجہ از زید بن حارثہ باین عبارت روایت کردہ علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی مما یخرج من البول بعد الوضوء و عبد الرزاق در جامع خود از ابن عباس روایت کردہ انہ شکی الیہ رجل فقال انی اکون فی الصلوۃ فیتخیل الی ان یذکری بلا فقال قائل اللہ الشیطان انہ یمس ذکر الانسان فی الصلوۃ لیریہ انہ قد احدث فاذا توضأت فانضح فرجک بالماء فان رابک فقل ہو من الماء ففعل الرجل ذلک فذہب وقال بعضہم سفیان بن الحکم او الحکم ابن سفیان شک راوی ست سفیان بن الحکم یا حکم بن سفیان صحابی ست غیر مشہور واضطربوا فی ہذا الحدیث واضطراب کردند محدثین درین حدیث از جہت عدم دریافت حال سفیان و از جہت حسن بن علی کہ منکر الحدیث ست **باب** فی اسباغ الوضوء باب ست در بیان تمام و کمال و تر و تازہ کردن وضو حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا آیا دلالت نکنم شما را بر چیزیکہ دور سازد حق تعالی بآن گناہان را ویرفع بہ الدرجات و بلند گرداند حق تعالی بآن چیز رتبہ قدر و منزلت فاعل را قالوا بلی یا رسول اللہ گفتند صحابہ کرام دلالت کن ما را بآن یا رسول اللہ قال اسباغ الوضوء علی المکارہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن ابی الحکم بن سفیان و ابن عباس و زید بن حارثۃ اخرج حدیث ابی الحکم بن سفیان ابو داود فقال عن مجاہد عن سفیان بن الحکم الثقفی او الحکم بن سفیان الثقفی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا بال توضأ وینتضح وفی روایۃ عنہ عند ابی داود بال ونضح فرجہ وحدیث زید بن حارثۃ رضی اللہ عنہ اخرجہ ابن ماجۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی لما یخرج من البول بعد الوضوء **باب** فی اسباغ الوضوء ای تکمیلہ واتمامہ باستیعاب المحل بالغسل وتطویل الغرۃ وتکرار الغسل ثلثا وقیل اسباغہ ما لا یجوز الصلوۃ الا بہ کذا قالہ زین العرب وہو بعید یابی عنہ لفظ الاسباغ **قولہ** الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا ورفع بہ الدرجات الہمزۃ للاستفہام ولا نافیۃ ولیس الا للتنبیہ بدلیل قولہم بلی قال الطیبی ہو الخطایا کنایۃ عن غفرانہا ویحتمل المحو عن کتب الحفظۃ التی بایدیہم وفیہ دلالۃ علی غفرانہا ورفع الدرجات اعلاء المنازل فی الجنات فائدۃ السوال والجواب ان یکون الکلام اوقع فی النفس بحکم الابہام والتبیین **قولہ** لاسباغ الوضوء علی المکارہ جمع مکرہ بفتح المیم من الکرہ بمعنی المشقۃ والا لو قیل منہا الحاجۃ الی طلبہ او ابتیاعہ بالثمن الغالی کذا ذکرہ الطیبی وقیل المراد حال

قوت المغتذی

الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا قال ابن العربی ہذا دلیل علی محو الخطایا بالحسنات من الصحف بایدی الملائکۃ التی فیہا یکتبون لا من ام الکتاب الذی ہو عند اللہ الذی قد ثبت علی ما ہو علیہ فلا یزاد فیہ ولا ینقص منہ ابدا اسباغ الوضوء ای اتمامہ علی المکارہ قال ابن العربی اراد بالمکارہ برد الماء والم الجسم ایثار الوضوء علی امر من الدنیا فلا یاتی بہ مع ذلک الا کارہا موثرا لوجہ اللہ قال فی النہایۃ المکارہ جمع مکرہ

شرح سراج احمد

فرمود آن علما این اندکی را از انها بتمام و کمال کردن وضو و رسانیدن آب در هر جا که می باید رسانید در هنگام مشقت و ناخوش آمدن آب چنانکه در حالت بیماری و سخت شدن سرما و کثرة الخطا الی المساجد و بسیاری گامها در رفتن بسوی مسجد که از خانه دور باشد و تواند که مراد رفتن با درد و قاروره دل بستگی باشد که سبب بسیاری گامها باشد وانتظار الصلوة بعد الصلوة و چشم داشتن نماز را بعد از نماز یعنی نماز وقت را بگذارد و نماز آینده را انتظار برد و بنشیند در مسجد و اگر بر آید دلش را بآن نگاه داشتن و آویخته داشتن ست فذلکم الرباط پس این ست رباط حقیقی و رباط نگهداشتن سرحد اسلام در مقابل دشمنان دین تا در نیایند و نشستن مسلمانان در آن و بر بستن اسپان و دلهای خود را در آن پس این منتظر نشستن برای نماز در مسجد مشابه نشستن در سرحد مقابل دشمن که شیطان و لشکر اوست تا دخل نکند و تواند که اشاره بتمامی اعمال باشد که مذکور شدند زیرا که اینها می بندند راههای در آمدن شیطان را بر نفس و مغلوب می گردانند هوای نفس را

شرح ابی الطیب

ما یکره استعمال الماء کالتوضی بالماء البارد فی الشتاء او لو الجسم **قوله** وکثرة الخطا الی المساجد جمع خطوة بضم الخاء وهی ما بین القدمین وکثرتها اما لبعد الدار او علی سبیل التکرار الصلوات وغیرها من العبادات **قوله** وانتظار الصلوة بعد الصلوة ای وقتها او جماعتها یعنی اذا صلی بالجماعة او منفردا ثم ینتظر صلوة اخری یعلق قلبه بها بان یجلس فی المسجد او فی بلیته ینتظرها او یکون فی شغله وقلبه معلق بها **قوله** فذلکم الرباط یقال رابطت ای لازمت الثغر وهو ایضا اسم لما یربط به وسمی مکان المرابطة رباطا قال القاضی المعنی ان هذه الاعمال هی المرابطة الحقیقیة لانها تسد طرق الشیطان علی النفس وتقهر الهوی وتمنعها عن قبول الوساوس فیغلب بها حزب الله جنود الشیطان وذلک هو الجهاد الاکبر وقال فی النهایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جهاد العدو بالحرب وارتباط الخیل واعدادها فشبه به ما ذکر من الافعال الصالحة والعبادة انتهی

قوت المغتذی

وهو ما یکره الانسان ویشق علیه المعنی بان یتوضأ مع البرد الشدید والعلل التی یتاذی معها بمس الماء ومع اعواز الحاجة الی طلبه والسعی فی تحصیله او ابتیاعه بالثمن الغالی وما اشبه ذلک من الاسباب الشاقة وکثرة الخطا الی المساجد قال ابن العربی یعنی به بعد الدیار وانتظار الصلوة بعد الصلوة قال ابن العربی اراد به وجهین احدهما الجلوس فی المسجد وذلک یتصور بالعادة فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء ولا یکون بین العشاء والصبح الثانی تعلق القلب بالصلوة والاهتمام بها والتاهب لذلک یتصور فی الصلوات کلها فذلکم الرباط قال ابن العربی یعنی به تفسیر قوله تعالی اصبروا وصابروا ورابطوا وقال فی النهایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جهاد العدو بالحرب وارتباط الخیل واعدادها فشبه به ما ذکر من الافعال الصالحة والعبادة وقال الصیغ اصل المرابطة ان یربط الفریقان خیولهم فی ثغر کل منهما اعدادا لصاحبه فسمی المقام فی الثغر رباطا ومنه قوله فذلکم الرباط ای المرابطة علی الطهارة والصلوة والعبادة کالجهاد فی سبیل الله فیکون الرباط مصدر رابطت ای لازمت وقیل الرباط هنا اسم لما یربط به الشیء ای یشد یعنی ان هذه الخلال تربط صاحبها عن المعاصی وتکفه عن المحارم

عارضة الاحوذی

وقال الشافعی سنة من سنن الوضوء واستحبه مالک فی کل حال یتغیر فیها الفم واما من اوجبه فتناهم الاحادیث تبطل قوله فاما القول انه سنة او مستحب فتعارض وکونه سنة اقوی الثانیة فی وقته وهو اربعة عند القیام من النوم وعند الامساک عن الطعام وعند کل وضوء وان لم یصل او کل صلوة وان لم یتوضأ وقد صح عن النبی علیه السلام انه کان اذا استیقظ یشوص فاه بالسواک والسواک للصائم یاتی ان شاء الله الثالثة فی السنة وهی قضبان الاشجار اقتدا بالنبی المختار وافضلها الاراک لانها کانت سواک النبی واصحابه ولها اثر

شرح سراج احمد

حدثنا قتیبة قال ثنا عبد العزیز بن محمد عن العلاء نحوه مانند حدیث مذکور وقال قتیبة فی حدیثه وگفت قتیبه در حدیث خود
تکرار عبارت فذلکم الرباط فذلکم الرباط فذلکم الرباط ثلثا سه بار وفی الباب عن علی وعبد الله بن عمرو وابن عباس وعبیدة
ویقال عبیدة بن عمرو وگفته میشود او را عبیده بن عمرو وعائشة وعبد الرحمن بن عائش وانس بن مالک قال ابو عیسی حدیث
ابی هریرة حدیث حسن صحیح والعلاء بن عبد الرحمن هو ابن یعقوب الجهنی وعلاء بن عبد الرحمن که شیخ اسمعیل بن جعفر در اسناد
سابق مذکور شده ابن یعقوب جهنی ست وهو ثقة عند اهل الحدیث واو ثقه بود نزد اهل حدیث ابن ماجه از ابی هریره ومسلم ونسائی واحمد نیز از
ابی هریره وديلمی از عثمان وسعید بن منصور از ابی امامه وابن عساکر از ابن مسعود روایت کرده اند باب المندیل بعد الوضوء باب ست در بیان
خشک نمودن اعضا برومال پس از وضو حدثنا سفیان بن وکیع بن الجراح ابو محمد الرواسی الکوفی صدوق بود از عاشره ثنا عبد الله بن
وهب بن زمعة بن الاسود بن المطلب الاسدی عن زید بن حباب بضم حای مهمله وفتح موحده اولی ابو الحسین صدوق مخطی بود عن ابی معاذ
عن الزهری عن عروة بن الزبیر بن العوام ابو عبد الله القرشی الاسدی التابعی پسر خواهر عائشه صدیقه ست مادر او اسماء بنت ابی بکر ست ثقه از کبار تابعین
کثیر الحدیث جلیل القدر بود عن عائشة قالت کانت لرسول الله صلی الله علیه وسلم خرقة ینشف بها بعد الوضوء گفت عائشه بود برای
آنحضرت رومالی که خشک می نمود بآن رومال اعضای خود را پس از وضو وفی الباب عن معاذ بن جبل ودر باب تنشیف اعضا بمندیل روایت
گشته است حدیث از معاذ بن جبل وعبد الرزاق از جابر روایت کرده که اذا توضأت فلا تمندل واز ابن عمر نیز روایت کرده حدثنا قتیبة قال ثنا
رشدین بن سعد بکسر الراء وسکون معجمه بن سعد بن مفلح المهری ابو الحجاج المصری ضعیف بود وابو حاتم ابن لهیعه را بروی ترجیح داده گفت ابن یونس
صالح ودین پس یافت او را غفلت صلحا پس خلط کرد در حدیث ودر استغراق باطنی رفت اختلاط در حدیث شد از سابعه بود در سنه ثمان وثمانین
ومائه وفات کرد از عمر هفتاد وهشت عن عبد الرحمن بن زیاد بن انعم عن عتبة بن حمید عن عبد الله بن یزید عن عبادة بن نسی عن عبد الرحمن
ابن غنم انعم بفتح اول وسکون نون وضم مهمله افریقی قاضی افریقیه در حفظ او ضعف بود از سابعه است ودر سنه ست وخمسین ومائه وفات
کرد عن معاذ بن جبل بضم میم وذال معجمه جبل بجیم وموحده ابن عمرو بن اوس ابو عبد الرحمن الانصاری الخزرجی السلمی المدنی از اعیان
واکابر صحابه ومجتهد وفاضل بود واو یکی از آن کسان بود که حاضر گشت عقبه ثانیه را از انصار وحاضر گشت بدر وتمام مشاهد را واو بود
که بگرفت آنحضرت دست او را وفرمود یا معاذ والله انی احبک وفرستاد او را آنحضرت بسوی یمن قاضی وحاکم نموده واو یکی از آن کسان بود
که فتوی میدادند عهد آنحضرت سه کس از مهاجرین عمر وعثمان وعلی وسه کس از انصار ابی بن کعب ومعاذ بن جبل وزید بن ثابت وسه کس از
عوام وفات یافت سنه ثمان عشره از عمر سی وشش قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأ مسح وجهه بطرف ثوبه گفت معاذ
ابن جبل دیدم آنحضرت را که چون وضو میکرد می آلید خشک نمود روی مبارک خود را بکنار جامه خود که بر بدن مبارک میبود قال ابو عیسی هذا حدیث غریب واسناده
ضعیف گفت مصنف این حدیث ست غریب که بطرق متعدده ماثور گشته است وسالیکه اسناد آن حدیث غریب ضعیف ست وسبب ضعف اسناد بیان میکند ورشدین
ابن سعد وعبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی یضعفان فی الحدیث این هر دو راویان تضعیف کرده شدند در حدیث نزد محدثین قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

باب المندیل بعد الوضوء قوله خرقة ینشف بها ای اعضاءه بعد الوضوء بصیغة الفاعل من
التفعیل وبالتخفیف کذلک یقال نشفت الارض الماء تنشفه نشفا ونشفت الثوب العرق ینشفه ونشفه
الحدیث یعنی مندیلا یمسح به وضوءه کذا فی النهایة

عارضة الاحوذی
حسن فی تصفیة
الاسنان وتطیب
النهکة وابن الجرو
فان عدمت
فما فی معناها
مما یصفی ویلین
الرابعة ظن بعض
الناس ان کل
سواک یصبغ
اللثات والشفاه
مکروه لما فی ذلک
من التشبیه
بالنساء وهذا
ضعیف فان
الکحل جائز وفیه
التشبیه بهن
فلا یلتفت الی
مثل هذا التعلیل
فلا یستقام هذا
القدر من الکلام
بدلیل الخامسة
قال بعض المتاخرین
من الائمة لو تمضمض
بماء سول لم یجزه
وهذا لا یعرف لان
الغرض ازالة القلح
فبای وجه حصل
جاز السادسة فی

الرجمة
یعنی
چون وضو
کنی پس پاک
کن اعضا را
بمندیل

شرح سراج احمد

حدیث عائشة لیس بالقائم گفت مصنف حدیث عائشہ کہ در متن مذکور شدہ نیست قوی ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فی ھذا الباب شیء و صحیح نگشتہ است از آنحضرت در باب مسح کردن اعضا بمندیل چیزی وابو معاذ یقولون ھو سلیمان بن ارقم
وابو معاذ شاگرد زہری کہ در اسناد حدیث اول بود میگویند محدثین کہ او سلیمان بن ارقم است وھو ضعیف عند اھل الحدیث وابو معاذ ضعیف
است نزد محدثین در تقریب ست ابو معاذ سلیمان بن ارقم البصری ضعیف از سابعہ بود وقد رخص قوم من اھل العلم من اصحاب
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم فی المندیل بعد الوضوء و تحقیق رخصت دادہ گروہی از اہل علم از صحابہ و غیر ایشان در خشک کردن
بر و مال پس از وضو ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء یوزن فی القیامة وکسی کہ مکروہ گفتہ خشک کردن اعضا را
بر و مال جز این نیست کہ مکروہ داشتہ آنرا از جہت آنکہ گفتہ شدہ است در حدیث ماثور گشتہ کہ آب وبل وضو کہ بر اعضا می ماند وزن کردہ شود در قیامت
وروی ذلک عن سعید بن المسیب والزھری و روایت کردہ شدہ آن کراہت از سعید بن المسیب و زہری بن شہاب حدثنا محمد بن حمید
گفت مصنف کراہت مندیل را بطریق دیگر ذکر میکند حدیث کردہ ما را محمد بن حمید قال حدثنا جریر قال حدثنیہ علی بن مجاھد عنی وھو عندی
ثقة گفت جریر حدیث کردہ مرا این حدیث علی بن مجاہد کہ او روایت از من نمودہ ہمان حدیث را و حال آنکہ علی بن مجاہد نزد من ثقہ است جریر روایت کردہ است حدیث را از ثعلبہ
ولمن زہری غرض جریر ازین بیان آنست کہ تقویت حدیث میکند کہ علی بن مجاہد باوجود آنکہ او ثقہ است نزد من و حال آنکہ این حدیث را از من دارد واللہ اعلم بالصواب

شرح ابی الطیب

قولہ ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء بفتح الواو ای الماء الذی یتوضأ بہ یوزن یعنی اذا کان الماء
یوزن فشابہ الحسنات والحسنات ابقاؤھا خیر فالوضوء کذلک ابقاؤہ خیر کذا قال بعض العلماء واجاب عنہ بعضھم
بانہ یوزن سواء نشف او لم ینشف لان الوزن لا یکون الا فی الآخرة فازالتہ عن العضو فی الدنیا لیس بمانع عن الوزن فی
الآخرة نعم لو ورد النہی عن ذلک لمنع شؤم ارتکاب المنہی الوزن ولم یرد النہی فی ذلک واما قیاسہ علی الحسنات فبعید لان
ابطال الحسنة حرام بالاجماع ومسح العضو لیس بحرام بالاتفاق بل بالاجماع ولانہ ورد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
انہ مسح اعضاء الوضوء بطرق متعددة وبھا یتقوی الحکم فعن عائشة ومعاذ رضی اللہ عنہما اخرجہ الترمذی کما
تری وعن سلمان الفارسی اخرجہ ابن ماجة فقال حدثنا العباس بن الولید واحمد بن الازھر قالا ثنا مروان بن محمد ثنا یزید
ابن السمط ثنا الوضین بن عطاء عن محفوظ بن علقمة عن سلمان الفارسی رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم توضأ فقلب جبة صوف کانت علیہ فمسح بھا وجھہ وقال النووی وقد اختلفت الصحابة وغیرھم فی المنشف
علی ثلثة اوجہ احدھا انہ لا باس بہ فی الوضوء والغسل وھو قول انس بن مالک ومالک والثوری انتھی واما حدیث
میمونة رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رد الثوب الذی عرضتہ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم للمسح وجعل ینفض
یدیہ فحمل من جوز المسح بالمندیل علی ان الثوب کان فیہ ما یمنع من الاخذ او فعلہ لبیان الجواز قال السیوطی اخرجہ تمام
فی فوائدہ وابن عساکر فی تاریخہ من طریق مقاتل بن حیان عن سعید بن المسیب عن ابی ھریرة عن رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمسح بثوب نظیف فلا باس بہ ومن لم یفعل فھو افضل لان الوضوء یوزن یوم
القیامة مع سائر الاعمال انتھی وھذا یدل علی ان مراد القائل بالکراھة ترک الافضل لکن
لا یتمشی ذلک الا اذا لم یکن لہ معارض وقد وجد المعارض واللہ اعلم بالصواب

عارضة الاحوذی

صفة ذلک عرضا
لقولہ کان یشوص
فاہ بالسواک و
الشوص ھو الایسال
عرضا لانہ اذا فعل
بالطول اضر باللثات
السابعة فی فوائدہ
وھی عشرة مطھرة
للفم مرضاة للرب
مطردة للشیطان
مفرحة للملئکة
یذھب الحفر ویجلو
البصر ویکفر الخطیئة
قالہ ابن عباس
واسندہ الدارقطنی
باب غسل الید
قبل ادخالھا الاناء
سعید وابو سلمة
عن ابی ھریرة عن
النبی صلی اللہ علیہ
وسلم اذا استیقظ
احدکم من اللیل
فلا یدخل یدہ فی
الاناء حتی یفرغ
علیھا مرتین او ثلثا
فانہ لا یدری این
باتت یدہ لا حسن
صحیح اسنادہ ان

عارضۃ الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال مطلقا اذا استیقظ احدکم من نومہ وروی مقیدا کما ذکرہ ابو عیسی والمطلق فی الصحیح والمقید صححہ ابو عیسی احکامہ فی ثلث مسائل الاولی اختلف العلماء فی معنی ھذا الحدیث حسب ما ذکرہ ابو عیسی وغیرہ وذکر الخلاف ان غسل الید فی ھذا الموضع ھل ھو عبادۃ او ازالۃ نجاسۃ او نظافۃ من غیر ارتباط بعبادۃ فان کانت النجاسۃ فان القوم کانوا یستنجون بالحجارۃ فتمر ایدیھم علی ذلک الموضع فی حال الغفلۃ فتعلق بھا النجاسۃ وھی قال للنظافۃ فلقولہ

شرح سراج احمد

عن ثعلبۃ عن الزہری قال انما کرہ المندیل بعد الوضوء گفت ابن شہاب زہری جز نیست کہ مکروہ میدارم نشف اعضای وضو را بدمال پس از وضو
لان الوضوء یوزن زیرا چہ بدل وضو وزن کردہ شود در روز قیامت و در کتب حنفیہ مذکور ست کہ اگر نہ بقصد تکبر بود مکروہ نیست و اگر بقصد تکبر باستیزہ باشد مکروہ ست نزد
بعضی اولی آنست کہ نکند کہ در وی ازالہ اثر عبادت ست **باب** ما یقال بعد الوضوء باب ست در بیان آنچہ گفتہ شود پس از وضو او عبیہ
حدثنا جعفر بن محمد بن عمران الثعلبی الکوفی ثعلبی بثاء مثلثہ بسر مہملہ و فتح لام صدوق از حادی عشرہ بود نا زید بن حباب عن معاویۃ
ابن صالح عن ربیعۃ بن یزید الدمشقی عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان یعنی ربیعہ از ابی ادریس و ابی عثمان ہر دو روایت کردہ عن
عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ فاحسن الوضوء فرمود آنحضرت ہر کہ وضو کرد پس
نیک کرد و تمام و کمال کرد در وضو با سنن و آداب ثم قال اشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشھد ان محمدا عبدہ ورسولہ
پس تر از وضو گفت کلمہ شہادت را کہ معنی وی نیست گواہی میدہم کہ نیست معبودی جز حق تعالی کہ یگانہ است بذات خود نیست انباز مر او را
و بدرستیکہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بندہ خدا و رسول اوست و این دعا بخواند اللھم اجعلنی من التوابین ای بار خدایا بگردان مرا از جملہ
توبہ کنندگان واجعلنی من المتطھرین و بگردان مرا از جملہ پاکی کنندگان فتحت لہ ثمانیۃ ابواب من الجنۃ کشادہ کردہ شود
برای او ہشت در ہا از بہشت یدخل من ایھا شاء در آید در بہشت از ہر کدام اینہا کہ خواہد وفی الباب عن انس وعقبۃ بن عامر و
این حدیث را ابن عساکر و ابن ماجہ از عمر بن الخطاب و امام احمد از انس و ابو الشیخ در کتاب الثواب از ابن مسعود و مستغفری در دعوات از بزار
و دارقطنی از ابن عمر و ابن النجار روایت کردہ اند و ابن السنی از عثمان رضی اللہ عنہ روایت کردہ باین عبارت من توضأ قال حین
یفرغ من وضوئہ اشھد ان لا الہ الا اللہ ثلث مرات لم یقم حتی تمحی عنہ ذنوبہ حتی یصیر کما ولدتہ امہ

شرح ابی الطیب

باب ما یقال بعد الوضوء **قولہ** من توضأ فاحسن الوضوء بان یاتی بسننہ وآدابہ بعد اتمام فرائضہ **قولہ**
ثم قال اشھد ان لا الہ الا اللہ قال الطیبی قول الشھادتین عقیب الوضوء اشارۃ الی اخلاص العمل للہ تعالی وطھارۃ
القلب من الشرک والریا بعد طھارۃ الاعضاء من الحدث والخبث وکلمتا الشھادۃ مما اتفق علیھما الشیخان
قولہ فتحت لہ ثمانیۃ ابواب من الجنۃ یدخل من ایھا شاء فتحت بالتخفیف والتشدید وھذا التخییر اما
لشرفہ وتعظیم لعملہ المذکور والا لاشک انہ لا یدخل الا من باب واحد لانہ کاف للدخول ثم الظاھر
انہ یلھم الدخول من الباب الذی غلب علیہ عمل اھلہ لان ابواب الجنۃ معدۃ لاھل
اعمال مخصوصۃ فمن کان ممن غلب علیہ الصوم یدخل من باب الریان ومن
کان ممن غلب علیہ الصدقۃ یدخل من بابہ وھکذا

قوت المغتذی

عن الزہری قال انما کرہ المندیل بعد الوضوء لان الوضوء یوزن رواہ البیہقی فی شعب الایمان من طریق الفدی بلفظ لان
کل قطرۃ توزن قلت وھذا الذی ذکرہ الزہری رحمہ مرفوعا فاخرجہ تمامۃ فی فوائدہ وابن عساکر فی تاریخہ من طریق مقاتل
ابن حیان عن سعید بن المسیب عن ابی ھریرۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمسح بثوب
نظیف فلا بأس بہ ومن لم یفعل فھو افضل لان الوضوء یوزن یوم القیامۃ مع سائر الاعمال

شرح سراج احمد

قال ابو عیسی حدیث عمر قد خولف زید بن حباب فی ھذا الحدیث گفت مصنف حدیث عمر بن الخطاب تحقیق مخالف شده است زید بن حباب درین حدیث روی عبد اللہ بن صالح وغیرہ عن معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ بن یزید روایت کرده عبد اللہ بن صالح وغیر او از معاویہ بن صالح از ربیعہ عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر از ابی ادریس از عقبہ عن عمر وعن ربیعۃ عن ابی عثمان عن جبیر بن نفیر عن عمر وھذا حدیث فی اسنادہ اضطراب و این حدیثی است که در اسناد وی اضطراب است ولا یصح عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی

شرح ابی الطیب

قولہ قد خولف زید بن حباب فی الفہ عبد اللہ بن صالح وغیرہ فروی عن معاویۃ بن صالح وادخل بین ابی ادریس وعمر رضی اللہ عنہ عقبۃ بن عامر وادخل بین ابی عثمان وعمر رضی اللہ عنہما جبیر بن نفیر وھذا معنی الاضطراب فی ما ذکرہ من السند منقطعا وھو موجب الضعف **قولہ** ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا الباب کثیر شیء اقول قد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بسند صحیح فقال مسلم فی صحیحہ حدثنی محمد بن حاتم بن میمون ثنا عبد الرحمن ابن مھدی ثنا ابو معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ یعنی ابن یزید عن ابی ادریس الخولانی عن عقبۃ بن عامر قال وحدثنی ابو عثمان عن جبیر بن نفیر عن عقبۃ بن عامر الجہنی ان قال قال عمر رضی اللہ عنہ قد رایتک جئت انفا قال یعنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما منکم من احد تتوضأ فیبلغ او فیسبغ الوضوء ثم یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا عبد اللہ ورسولہ الا فتحت لہ ابواب الجنۃ الثمانیۃ یدخل من ایھا شاء ثم قال وحدثنا ابو بکر بن شیبۃ ثنا زید بن الحباب ثنا معاویۃ عن ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن جبیر بن نفیر بن مالک الحضرمی عن عقبۃ بن عامر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فذکر مثلہ غیر انہ قال اشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشھد ان محمدا عبدہ ورسولہ انتہی فعجبا من المصنف انہ لم یخرج بھذا الطریق وخرج بغیرہ ثم تکلم فیہ مع صحۃ السند عند مسلم واخرج ابو داود عن احمد بن سعید عن ابن وھب عن معاویۃ عن ابی عثمان عن

قوت المغتذی

روی عبد اللہ بن صالح وغیرہ عن معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر عن عمر وعن ربیعۃ عن ابی عثمان عن جبیر بن نفیر عن عمر ھذا الطریق اخرجہ مسلم قال ابن العربی وعجبا للمصنف کیف عرج عنھا وھذا حدیث فی اسنادہ اضطراب ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا الباب کثیر شیء قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح لکن روایۃ مسلم سالمۃ من ھذا الاعتراض والزیادۃ التی فیہ رواھا البزار والطبرانی فی الاوسط من طریق شوبان ولفظہ من دعا بوضوء فتوضأ فاحسن فرغ من وضوئہ یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ واشھد ان محمدا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین الحدیث

عارضۃ الاحوذی

فان احدکم لا یدری این باتت یدہ فاشار الی ان فی ذلک علی معنی الاستظھار والتوقی اذ لم یقطع بحصول النجاسۃ فی الید والصحیح وجوب الغسل من طریق الاثر والنظر وذلک انہ قال فی الحدیث فان احدکم لا یدری این باتت فعلل بذلک کما علل فی وجوب الوضوء من النوم فاذا نامت العینان استطلق الوکاء وکما یوجب النوم الوضوء کذلک یوجب غسل الید ھذا اذا لم یکن استنجی بالماء وفی المذھب ان من شک ھل اصابتہ نجاسۃ ام لا وجب علیہ غسل الید وشک المذھب الصحیح

عارضۃ الاحوذی

لا یجب الثانیۃ فان ادخل یدہ فی الاناء قال الجسر یریق الماء واجبا واحمد یستحبہ وھو الصحیح فی الدلیل لاسیما علی الاصل فی ان الماء لا یفسدہ الا ما یغیرہ ومن یقول انہ یفسد بغیر ما لو یغیرہ انما یحکم بذلک مع تعیین النجاسۃ الثالثۃ صار غسل الیدین من سنن الوضوء لان النبی علیہ السلام لم یتوضأ قط الا غسل یدیہ باب التسمیۃ عند الوضوء سعید ابن زید قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ وھذا الحدیث انما ھو ضعیف قال احمد

شرح سراج احمد

ھذا الباب کثیر شئی وصحیح نشدہ از آنحضرت درین باب بسیار چیز از جماعۃ صحابہ قال محمد ابو ادریس لم یسمع من عمر شیئا گفت امام بخاری ابو ادریس نشنیدہ از عمر چیزی را بدانکہ روایت شدہ است از حسن بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ کہ گفت تعلیم فرمود مرا آنحضرت ثواب وضو را و فرمود یا علی از قدمت وضوک فقل بسم اللہ العظیم والحمد للہ علی الاسلام فاذا غسلت فرجک فقل اللھم حصن فرجی واجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین واجعلنی من الذین اذا ابتلیتھم صبروا واذا اعطیتھم شکروا واذا تمضمضت فقل اللھم اعنی علی تلاوۃ ذکرک واذا استنشقت فقل اللھم لا تحرمنی رائحۃ الجنۃ فاذا غسلت وجھک فقل اللھم بیض وجھی یوم تبیض وجوہ وتسود وجوہ واذا غسلت یدک الیمنی فقل اللھم اعطنی کتابی بیمینی وحاسبنی حسابا یسیرا واذا غسلت یدک الیسری فقل اللھم لا تعطنی کتابی بشمالی ولا من وراء ظھری واذا مسحت راسک فقل اللھم غشنی برحمتک واذا مسحت اذنک فقل اللھم اجعلنی ممن یستمع القول فیتبع احسنہ واذا غسلت رجلک فقل اللھم اجعلہ سعیا مشکورا وذنبا مغفورا وعملا متقبلا اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین اللھم انی استغفرک واتوب الیک ثم ارفع راسک الی السماء فقل الحمد للہ الذی رفعھا بغیر عمد والملک قائم علی راسک یکتب بالقول ویختم بخاتمہ ثم یعرج بہ الی السماء فیضعہ تحت العرش فلا یفک ذلک الخاتم الی یوم القیمۃ روایت کردہ ابو القاسم بن مندہ در کتاب الوضوء و دیلمی و مستغفری در دعوات **باب** الوضوء بالمد باب است در بیان وضو کردن بآب کہ مقدار یک مد باشد و وزن مد دو رطل است

شرح ابی الطیب

جبیر بن نفیر عن عقبۃ بن عامر فذکر القصۃ ثم قال ما منکم من احد یتوضأ فیحسن الوضوء ثم یقول حین یفرغ من وضوئہ اشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ وان محمدا عبدہ ورسولہ الا فتحت لہ ابواب الجنۃ الثمانیۃ یدخل من ایھا شاء قال معاویۃ وحدثنی ربیعۃ بن یزید عن ابی ادریس عن عقبۃ بن عامر انتھی قال السیوطی قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح لکن روایۃ مسلم سألتہ عن ھذا الاعتراض والزیادۃ التی فیہ رواھا البزار والطبرانی فی الاوسط من طریق ثوبان ولفظہ من دعا بوضوء فتوضأ فساغہ فرغ من وضوئہ یقول اشھد ان لا الہ الا اللہ و اشھد ان محمدا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللھم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطھرین الحدیث انتھی **باب** الوضوء بالمد المد عند الشافعی فی المشھور رطل وثلث بالبغدادی والصاع اربعۃ امداد کذا قال الطیبی وقال النووی الصاع خمسۃ ارطال وثلث بالبغدادی والمد رطل وثلث وذلک معتبر علی التقریب لا علی التحدید ھذا ھو الصواب المشھور وذکر جماعۃ من اصحابنا البعض اصحابنا ان الصاع ھنا ثمانیۃ ارطال والمد رطلان انتھی اقول ھذا القول کقول الامام ابی حنیفۃ فعندہ المد رطلان والصاع ثمانیۃ ارطال لخبر النسائی وابی داود فاخرج بسندہ الی انس رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ بمکوک ویغتسل بخمسۃ مکاکیک انتھی قال فی تیسیر الوصول المکوک المد اقول وھو کتنور واخرج ابو داود بسندہ عن عائشۃ رضی اللہ عنھا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یغتسل بالصاع ویتوضأ بالمد واخرج عن انس رضی اللہ عنہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ باناء یسع رطلین ویغتسل بالصاع ثم الاجماع علی انہ لا یشترط قدر معین فی ماء الوضوء والغسل بل مقدار ما یجری علی الاعضاء ولکن یسن ان لا ینقص ماء الوضوء عن مد وماء الغسل عن صاع فما اخرج ابو داود والنسائی عن ام عمارۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ فاتی بماء فی اناء قدر ثلثی المد لبیان الجواز

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع بن عبد الرحمن ابو جعفر البغوی نزیل بغداد ثقہ حافظ از عاشرہ بود و علی بن حجر قالا ثنا اسمعیل بن علیۃ بضم عین مہملہ
و فتح لام و تشدید مثناۃ تحتیہ اسمعیل بن ابراہیم بن مقسم الاسدی معروف بابن علیۃ ثقہ حافظ از ثالثہ بود در سنہ ثلث و تسعین و مائۃ وفات کرد
از عمر شتاد و سہ عن ابی ریحانۃ عبد اللہ بن مطر البصری مشہور بکنیت بود صدوق بود در آخر تغیری راہ یافتہ از ثالثہ است و گویند نام او زیاد بود
عن سفینۃ مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابو عبد الرحمن گویند نام او مہران بود و او را سفینہ لقب از ان کردند کہ او بار گران برداشتہ بود در سفری
از شمشیر و غیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ بالمد بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد بمقدار یک مد آب بضم میم پیمانہ است مقدار
دو رطل و یغتسل بالصاع و غسل میکرد بمقدار یک صاع آب کہ ہشت رطل باشد و فی الباب عن عائشۃ و جابر و انس بن مالک و بزار از ابی ہریرہ
روایت کردہ و تضعیف آن کردہ اند کہ یکفی من الجنابۃ ستۃ امداد و عبد الرزاق از عائشہ کہ صاع للغسل و مد للوضوء قال ابو عیسی حدیث
سفینۃ حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث سفینہ حدیثیست حسن صحیح و ابو ریحانۃ اسمہ عبد اللہ بن مطر و ابو ریحانہ نام او عبد اللہ
ابن مطر است بفتح میم و طای مہملہ ہکذا روی بعض اہل العلم الوضوء بالمد و الغسل بالصاع ہمچنین روایت کردہ اند بعضی اہل علم کہ وضو بمقدار
مد است و غسل بمقدار صاع است و قال الشافعی و احمد و اسحق لیس معنی ہذا الحدیث علی التوقیت و گفت شافعی و احمد و اسحق نیست معنی این حدیث
بر تقدیر و تعیین کہ ہمین مقدار است در وضو و غسل و التوقیت التاقیت ان یجعل للشیء وقت یختص بہ و ہو بیان مقدار الموقت یقال وقت الشیء بوقت تا لا یجوز الکثر
منہ و لا اقل منہ بدرستیکہ شان اینست کہ روا نیست اکثر از مد و صاع و نہ کمتر از ان و ہو قدر ما یکفی و آن مقدار است کہ کافی باشد و اگر احتیاج
بزیادتی باشد زیادہ صرف کند و اگر بکم احتیاج باشد کم از ان مقدار صرف کند و این باعتبار تفاوت اشخاص است چنانکہ ہمین است مذہب امام ما باب کراہیۃ
الاسراف فی الوضوء باب است در بیان کراہت اسراف در وضو کہ زیادہ از مقدار ما یحتاج الیہ صرف کند حدثنا محمد بن بشار ثنا ابو داود
الطیالسی سلیمان بن داود بن الجارود بصری ثقہ حافظ بود و غلطی کردہ در احادیث از تاسعہ بود در سنہ اربع و مائتین وفات کرد ثنا خارجۃ بن مصعب
ابن خارجۃ ابو الحجاج السرخسی متروک بود و بود کہ تدلیس میکرد و بر کذابین و گفت کہ ابن معین تکذیب آن کردہ از ثامنہ است در سنہ
ثمان و ستین و مائۃ وفات کرد عن یونس بن عبید عن الحسن عن عتی بن ضمرۃ السعدی بضم عین مہملہ و فتح مثناۃ فوقیہ
و تشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن ضمرہ بفتح ضاد معجمہ و سکون میم و را تمیمی سعدی بصری ثقہ از ثالثہ بود عن ابی بن کعب
بضم ہمزہ و فتح موحدہ و تشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن کعب بن قیس الانصاری الخزرجی البخاری عن النبی صلی
اللہ علیہ وسلم قال ان للوضوء شیطانا ابی روایت از آنحضرت کردہ کہ فرمود بدرستیکہ برای وضو شیطانی است در وسواس افگندن
یقال لہ الولہان کہ گفتہ میشود و نام برده می شود مر او را ولہان مشتق از ولہ بمعنی اندوہ و رفتن عقل بسبب اندوہ و بمعنی
حیرت و تسمیہ ولہان بجہت اندوہ و تحیر او در حرص و طلب وسوسہ افگندن مردم را در ان یا این صفت ایشان است
کہ بجہت وسوسہ وی در حیرت و اندوہ افتادہ بجہت ان شیطان اطلاق کردہ اند

شرح ابی الطیب

باب کراہیۃ الاسراف فی الوضوء قولہ یقال لہ الولہان بفتحتین مصدر ولہ بکسر اللام یولہ ولہا اذا وہ
ذہاب العقل و التحیر من شدۃ الوجد و غایۃ الشوق فسمی بہ شیطان الوضوء اما لشدۃ حرصہ علی
طلب الوسوسۃ فی الوضوء و اما لالقائہ الناس بالوسوسۃ فی مہواۃ الحیرۃ حتی یری مساعیہ حیران ذاہب
العقل لا یدری کیف یلعب بہ الشیطان و لم یعلم ہل وصل الماء الی الاعضاء ام لا و کم مرۃ غسلہ

عارضۃ الاحوذی

ابن حنبل لا اعلم
فی ہذا الباب حدیثا
صحیحا و لکنہ اوجب
التسمیۃ عند
الوضوء و روی
فیہ نحو ما لو تصح
و قال علماؤنا
ان المراد بہذا
الحدیث النیۃ
لان الذکر یضاد
النسیان و الشیان
انما یتضادان بالمحل
الواحد فمحل
النسیان و الذکر
متفاوت فی القلب
و ذکر القلب ہو النیۃ
و روی عن احمد
ان التسمیۃ غیر
واجبۃ و بالاول
اقول و کما لا تجب
کذلک لا تستحب
و قد سئل مالک
عن ذلک فقال
اتریدان تذبح
اشارۃ الی ان
التسمیۃ انما ہی
مشروعۃ عند
الذبح و قال الشافعی

شرح سراج احمد

فاتقوا وسواس الماء پس بپرہیزید وسواس او را کہ در وضو می آرد و در اسراف آب می اندازد و از حد سنت بیرون می افگند وفی الباب
عن عبد اللہ بن عمرو وعبد اللہ بن مغفل حاکم وابن ماجہ از ابی روایت کردہ باین الفاظ مذکورہ وسعید بن منصور از یحیی بن عمرو
الشیبانی مرسل وابن ماجہ از ابن عمر بعبارت لا تسرفوا وابو نعیم از انس بعبارت لا تسرف فی صب الماء الکثیر فی الوضوء وانہ من الشیطان وحاکم
وذکرہ وابن عساکر از زہری مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی بن کعب حدیث غریب ولیس اسنادہ بالقوی عند اہل الحدیث
گفت مصنف حدیث ابی بن کعب حدیثی ست غریب ونیست اسناد وی قوی نزد اہل حدیث لانا لا نعلم احدا اسندہ غیر خارجۃ زیرا چہ ما
نمیدانیم ہیچکس را کہ مسند کردہ حدیث را سوای خارجہ بن زید وقد روی ہذا الحدیث من غیر وجہ عن الحسن قولہ ولا یصح وتحقیق
روایت کردہ شدہ ست این حدیث بطرق کثیرہ از حسن کہ استاد یونس بن عبید ست قول آنحضرت کہ ان للشیطان الخ وصحیح نگشتہ است فی
ہذا الباب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم شیء درین باب از آنحضرت چیزی وخارجۃ لیس بالقوی عند اصحابنا وخارجہ بن
مصعب نیست قوی نزد یاران ما کہ اصحاب حدیث اند وضعفہ ابن المبارک وتضعیف خارجہ کردہ است ابن المبارک **باب الوضوء لکل صلوۃ** باب
در بیان وضو کردن برای ہر نمازی حدثنا محمد بن حمید الرازی ثنا سلمۃ بن الفضل الابرش مولی الانصار قاضی ری صدوق کثیر الخطاء
از تاسعہ بود بعد از تسعین ومائۃ وفات کرد وعمر او از صد متجاوز بود عن محمد بن اسحق عن حمید عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
کان یتوضأ لکل صلوۃ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد برای ہر نمازی طاہرا او غیر طاہر در وضو بودی یا در غیر وضو قال قلت لانس
فکیف کنتم تصنعون انتم گفت حمید گفتم مر انس بن مالک را پس چہ طور بودید شما کہ میکردید شما کہ برای ہر نماز وضو میکردید در حالت وضو وغیر وضو قال کنا نتوضأ وضوءا
واحدا گفت انس بودیم ما کہ وضو میکردیم ما یک وضو برای چند نماز تا حدث لاحق نمیشد شما را بیک وضو میگذاردیم قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب
والمشہور عند اہل الحدیث حدیث عمرو بن عامر عن انس گفت مصنف حدیث انس کہ از حمید ست حدیثی ست حسن غریب ومشہور حدیث عمرو بن عامر ست از انس وقد کان بعض
اہل العلم یری الوضوء لکل صلوۃ استحبابا لا علی الوجوب وتحقیق بود بعضے از اہل علم کہ اعتقاد میکردند وضو برای ہر نمازی مستحب بر وجوب چنانکہ مذہب امام ابی حنیفہ است

شرح ابی الطیب

قولہ فاتقوا وسواس الماء ای وسواس وضوئہ ہل وصل الی اعضاء الوضوء ام لا او ہل غسل مرۃ او مرتین او وسواس
ذاتہ بانہ طاہر او نجس او بلغ قلتین ام لا وقال ابن مالک وسواس الوضوء ان وضع الماء موضع ضمیرہ مبالغۃ فی کمال
الوسواس فی شان الماء او لشدۃ ملازمتہ انتہی وقال بعض الفضلاء والمراد بالماء البول ای وسواس البول المفضی
الی کثرۃ الاستنجاء **قولہ** لانا لا نعلم احدا اسندہ غیر خارجۃ علۃ للغرابۃ او خارجۃ بن مصعب بن خارجۃ قال
الذہبی فی المیزان وہن جدا **قولہ** عند اصحابنا یعنی اہل الحدیث **باب** الوضوء لکل صلوۃ **قولہ** کان یتوضأ لکل
صلوۃ طاہرا او غیر طاہر ظاہرہ انہ کان یعتاد ذلک ففیہ اشعار بان تجدید الوضوء کان واجبا علیہ ثم نسخ یوم الفتح
لحدیث بریدۃ الذی اخرجہ مسلم انہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی الصلوات الخمس یوم الفتح بوضوء واحد وان عمر رضی اللہ
عنہ سألہ فقال عمدا صنعتہ ویحتمل انہ کان یجدد استحبابا او خشی ان یظن وجوبہ فترکہ لبیان الجواز ویؤید الاول
ما رواہ ابو داود واحمد عن عبد اللہ بن حنظلۃ بن ابی عامر الغسیل ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کان امر بالوضوء لکل صلوۃ طاہرا کان او غیر طاہر فلما شق ذلک علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امر
بالسواک عند کل صلوۃ ووضع عنہ الوضوء الا من حدث الا ان لفظ ابی داود انتہی الی قولہ بالسواک

الترجمۃ
لہ یعنی امر
کن اسرافنا
لہ یعنی نیز
نیست در افگندن
آب کثیر در وضو
وآن از شیطان
ست ۱۲

شرح سراج احمد

واتفاق است ائمهٔ اربعه را که بیک وضو هر قدر نمازها که میخواند رواست تا زمانی که نقض وضو نگشته است و از نخعی حکایت کرده شده است که نگذارد بیک وضو
اکثر از پنج نمازها و عبید بن عمیر گفته است که واجب است وضو برای هر نمازی و حجت بظاهر آیت کریمه گرفته است حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید
وعبد الرحمن بن مهدی حسان الغیری ثقه ثبت حافظ عارف باحوال رجال و حدیث بود و ابن المدینی گفته ندیده ام عالم تر از وی از تاسعه بود در سنه
ثمان تسعین و مائه وفات کرد از عمر هفتاد و سه قالا ثنا سفیان بن سعید بن مسروق الثوری ابو عبد الله الکوفی ثقه حافظ فقیه عابد امام حجت اوست و سن طبقه
سابعه بود و گاه گاه تدلیس کرده در سنه احدی و ستین و مائه وفات کرد از عمر شصت و چهار عن عمرو بن عامر الانصاری الکوفی ثقه صالح الحدیث از خامسه بود قال
سمعت انس بن مالک یقول کان النبی صلی الله علیه وسلم یتوضأ عند کل صلوة بود آنحضرت که وضو میکرد برای هر نمازی قلت فانتم
ما کنتم تصنعون گفت عمرو گفتم مر انس را پس شما بودید که چه میکردید قال کنا نصلی الصلوات کلها بوضوء واحد ما لم نحدث گفت انس بودیم ما
که میگذاردیم نمازهای پنجگانه را بیک وضو تا آنزمان که بی وضو نمیشدیم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی فی حدیث عن ابن عمر عن
النبی صلی الله علیه وسلم انه قال و تحقیق روایت کرده شده است در حدیثی که از روایت ابن عمر است از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت فرمود من توضأ
علی طهر کتب الله له به عشر حسنات هر که وضو کند بر وضوئی که محدث نشده باشد بنویسد الله تعالی برای او بآن وضو کردن ده نیکیها را و روی هذا
الحدیث الافریقی روایت کرده این حدیث را افریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم غطیف بضم غین معجمه و فتح طاء
مهمله و سکون مثناة تحتیه در آخر فاست حدثنا بذلک مصنف گوید حدیث کرده ما را بسبب حدیث گذشته الحسین بن حریث هروی لفظ تصغیر اند
المروزی قال حدثنا محمد بن یزید الواسطی عن الافریقی وهو اسناد ضعیف و آن اسناد ایست ضعیف قال علی قال یحیی بن سعید
القطان ذکر هشام بن عروة هذا الحدیث گفت علی گفت یحیی ذکر کرده شد برای هشام بن عروه این حدیث فقال هذا اسناد مشرقی
پس گفت هشام این اسناد ایست مشرقی کبصری **باب** ما جاء انه یصلی الصلوات بوضوء واحد باب است در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه
آنحضرت بودند که میگذاردند نمازها را بیک وضو حدثنا محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مهدی عن سفیان عن علقمة بن مرثد
بفتح میم و سکون را و مثلثه حضرمی ابو الحارث الکوفی ثقه از سادسه بود عن سلیمان بن بریدة بن الحصیب ابو عبد الله الاسلمی المروزی ثقه از
ثالثه بود در سنه خمس و مائة وفات کرد از عمر نود بریده بضم با موحده و فتح را عن ابیه بریدة بن الحصیب مصغر است ابو سهل الاسلمی
صحابی است اسلام آورده پیش از بدر در سنه ثلث و ستین وفات یافت قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یتوضأ لکل صلوة
گفت بریده بود آنحضرت در ابتدای حال که وضو میکرد برای هر نمازی فلما کان عام الفتح صلی الصلوات کلها بوضوء واحد پس هرگاه که
شد سال فتح مکه بگذارد همه نمازها را بیک وضو ومسح علی خفیه و مسح کرد بر هر دو موزهٔ خود فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن تفعله قال

شرح ابی الطیب

عند کل صلوة وذکره فی باب السواک وعلی تقدیر النسخ فهو قبل الفتح بدلیل ما اخرجه البخاری عن سوید بن
النعمان انه خرج مع رسول الله صلی الله علیه وسلم عام خیبر حتی اذا کانوا بالصهباء صلی العصر ثم دعا بالازواد
فلم یؤت الا بالسویق فامر به فثری فاکل رسول الله صلی الله علیه وسلم واکلنا ثم قام الی المغرب فمضمض ومضمضنا
ثم صلی ولم یتوضأ وکذلک صح انه صلی الله علیه وسلم یوم فتح مکة الصلوات کلها بوضوء واحد وروی البخاری
عن انس رضی الله عنه قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یتوضأ عند کل صلوة قلت کیف کنتم
تصنعون قال یجزی احدنا الوضوء ما لم یحدث واما وجه الاستحباب فیحمل الامر علیه

عارضة الاحوذی

سنة قاله ابو ثور
الرابع انهما واجبان
فی الغسل سنتان فی
الوضوء قاله الثوری
وابو حنیفة واحتجا
بحدیث ان النبی
صلی الله علیه وسلم
جعل للجنب المضمضة
والاستنشاق فریضة
ثلثا ومن المعنی قالا
انه غسل یوجب
جمیع البدن فلیدخل
فیه المضمضة و
الاستنشاق وهذا
یرویه برکة بن محمد
الحلبی وهو کذاب
واما المعنی فهو
منقوض بغسل
المیت فانه یوجب
ولا یجبان فیه واما
ابو ثور فاحتج بحدیث
سلمة هذا بانه امر
بالانتثار والامر
محمول علی الوجوب
والانتثار هو ادخال
الماء فی النثرة وهی
الانف وفی الصحیح اذا
توضأ احدکم

شرح سراج احمد

عمل افعلته پس گفت عمر بن الخطاب آنحضرت را بدرستیکه تو کردی چیزیرا که نبودی تو که میکردی آنرا پیش ازین فرمود آنحضرت قصداً کردم آنرا که همه نمازها را
بیک وضو گذاردم روایت کرده طبرانی و خطیب از ابی الدرداء قال ابو عیسی هذا الحدیث حسن صحیح وروی هذا الحدیث علی بن قادم عن
سفیان الثوری و روایت کرده این حدیث را علی بن قادم از سفیان ثوری و زاد فیه و زیاده کرده در حدیث خود این عبارت را توضأ مرة
مرة وضو کرد یک یکبار و شاید که این گذاردن آنحضرت نمازها را بیک وضو و یک یکبار شستن اعضا را از جهت قلت آب یا برای کاری مهم ضروری
سرعت کرده یا برای بیان جواز نموده وروی سفیان الثوری هذا الحدیث ایضا عن محارب بن دثار و روایت کرده سفیان ثوری این
حدیث را نیز بطریق دیگر از طریق محارب بن دثار بکسر دال مهمله و ثای مثلثه و راء و عن سلیمان بن بریدة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتوضأ
لکل صلوة ورواه وکیع عن سفیان عن محارب عن سلیمان بن بریدة عن ابیه بریدة وروی عبد الرحمن بن مهدی وغیره
عن سفیان عن محارب بن دثار عن سلیمان بن بریدة عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسل زیرا که سلیمان تابعی ست چون از آنحضرت روایت
کند و صحابی در میان نباشد مرسل خوانند وهذا اصح من حدیث وکیع و این حدیث صحیح تر ست از حدیث وکیع از سفیان از محارب از سلیمان از بریده
روایت کرده والعمل علی هذا عند اهل العلم انه یصلی الصلوات بوضوء واحد ما لم یحدث و عمل برین ست نزد اهل علم که بدرستیکه شان نیست که
گذارده شوند نمازها بیک وضو تا آنکه حدث نیامده باشد او را وکان بعضهم یتوضأ لکل صلوة استحبابا و بودند بعضی از اهل علم که وضو میکردند
برای هر نمازی از روی استحباب و ارادة الفضل و ارادهٔ فضل ویروی عن الافریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم
قال من توضأ علی طهر روایت کرده شده از افریقی از ابی غطیف از ابن عمر از آنحضرت که فرمود هر که وضو کند بر وضو کتب الله له بها عشر
حسنات بنویسد حق تعالی برای او بسبب آن وضو ده نیکیها را وهذا اسناد ضعیف و این اسناد ست ضعیف وفی الباب عن جابر بن
عبد الله ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الظهر والعصر بوضوء واحد بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز ظهر و عصر را بیک وضو روایت
کرده عبد الرزاق از انس بن مالک که انه کان یتوضأ لکل صلوة و ابو داود و ابن ماجه از ابن عمر روایت کرده که من توضأ علی طهر کتب له عشر حسنات
باب فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد باب ست در بیان وضوی مرد و زن از یک آوند حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی
ابن ابی عمر العدنی نزیل مکه و گویند که ابو عمر کنیت یحیی ست صدوق بود تصنیف کرده مسند را و ملازم ابن عیینه شده بود گفت ابو حاتم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انه یصلی الصلوات بوضوء واحد **قوله** ویروی عن الافریقی عن ابی غطیف الی قوله وهذا اسناد ضعیف
قلت هو عبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی وقد تقدم منه انه ضعیف لکن یؤید بروایة غیر واحد عنه لکن عن ابی غطیف
فعند ابی داود ثنا محمد بن یحیی بن فارس ثنا عبد الله بن یزید المقری ح وثنا مسدد ثنا عیسی بن یونس قالا ثنا عبد الرحمن
ابن زیاد عن ابی غطیف عن ابن عمر قال ابو داود وهذا حدیث مسدد وهو اتم انتهی ومثله عند ابن ماجة الا انه قال ثنا محمد بن یحیی ثنا
عبد الله بن یزید المقری قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد عن ابی غطیف قال سمعت عبد الله بن عمر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه
وسلم یقول من توضأ علی کل طهر فله عشر حسنات ولم یرو عن مسدد **قوله** وفی الباب عن جابر بن عبد الله اخرجه
ابن ماجة بسنده الی فضل بن بشر قال رأیت جابر بن عبد الله رضی الله عنهما یصلی الصلوات
بوضوء واحد فقلت ما هذا فقال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یصنع هذا فانا
اصنع کما صنع رسول الله صلی الله علیه وسلم **باب** فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد

عارضة الاحوذی

فلیستنشق بمنخریه من الماء ثم لینثره ومن طریق اخری عن النبی علیه السلام اذا استیقظ احدکم من منامه فلیستنشق ثلث مرات فان الشیطان یبیت علی خیاشیمه قلنا هو محمول علی الاستحباب بما سیأتی من ادلته ان شاء الله والعمل فی المسألة وجوبها ان باطن الفم والانف هل لهما حکم الظاهر ام لا فقالوا انهما فی حکم الظاهر بدلیل وجوب غسلهما من النجاسة وان الصائم لا یفطر بما یصل الیهما ودلیله الاثر والنظر اما الاثر فقول النبی صلی الله علیه وسلم للاعرابی توضأ کما امرک الله وعن عائشة قال

اسماء الرجال
علی بن قادم الخزاعی الکوفی صدوق یتشیع التاسعة
عبد الرحمن بن مهدی ثقة ثبت حجة التاسعة
عبد الله بن یزید المقری ثقة فقیه عابد
عبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی ضعیف

شرح سراج احمد

دروی غفلت بود از عائشہ است و سنہ ثلث واربعین و مائۃ وفات کرد ثنا سفیان بن عیینۃ عن عمرو بن دینار عن ابی الشعثاء عن ابن عباس قال گفت ابن عباس حدثتنی میمونۃ حدیث کردہ مرا ام المؤمنین میمونہ بنت الحارث الہلالیۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم گویند کہ نام او برہ بود پس مسمی کرد او را آنحضرت میمونہ و تزویج فرمود باو در سرف سنہ سبع و ہم در انجا وفات کردہ و مدفون گشتہ سنہ احدی و خمسین بنابر اختلاف اقوال قالت کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد من الجنابۃ گفت ام المؤمنین میمونہ بودم من کہ غسل میکردم من و آنحضرت از یک آوندی غسل از جنابت می بود وفی الباب عن علی وعائشۃ وانس وام ہانی بنت ابی طالب وام صبیۃ وام سلمۃ وابن عمر وابو الشعثاء اسمہ جابر بن زید وابو الشعثاء نام او جابر بود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول عامۃ الفقہاء ان لا باس ان یغتسل الرجل والمرأۃ من اناء واحد **باب** کراہیۃ فضل طہور المرأۃ باب است در بیان کراہیت پس ماندہ آب وضو و غسل زن حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفیان عن سلیمان التیمی عن ابی حاجب سوادۃ بن عاصم العنبری البصری صدوق بود از ثالثہ عن رجل من بنی غفار ابو حاجب روایت کردہ از مردی کہ از قبیلہ غفار بود و مسمی نکردہ آن رجل را قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طہور المرأۃ گفت آن رجل نہی فرمود آنحضرت از پس ماندہ طہور زن وفی الباب عن عبد اللہ بن سرجس در باب کراہیت فضل طہور زن حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن سرجس روایت کردہ ابو نعیم از معاویہ و سرجس بفتح سین مہملہ و سکون را و کسر جیم در آخر سین مہملہ عبد الرزاق از ابن عمر روایت کردہ از بعضی قرباء ام المؤمنین جویریہ کہ گفت جویریہ لا تتوضأ بفضل وضوئی و ابن النجار از عبد اللہ بن عباس روایت کردہ کہ کان الرجال والنساء یتوضؤن جمیعا علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من المیضاۃ و نسائی از عائشہ و ابن عمر کہ کنت اغتسل انا والنبی صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ولکنہ کان یبدأ و عبد الرزاق از اسامہ کہ لا بأس بالوضوء من فضل شراب المرأۃ و فضل وضوئہا ما لم تکن جنبا او حائضا فاذا توضأت بہ فلا یصلح و سعید بن منصور از اسامہ کہ دخلت علی ام سلمۃ فوجدت عندہا تورا فیہ ماء فقالت لا تفعل ان بقیۃ وضوئی قال ابو عیسی وکرہ بعض الفقہاء الوضوء بفضل طہور المرأۃ گفت مصنف مکروہ داشتہ اند بعضی علماء زیادتی و پس ماندگی طہور زن را وہو قول احمد واسحق کرہا فضل طہورہا و آن قول احمد و اسحق ست کہ مکروہ داشتہ اند ہر دو فضل طہور زن را ولو یا بفضل سورہا باسا و اعتقاد نکردہ اند ہر دو بفضل طہور زن باکی در عدم جواز استعمال بلکہ اعتقاد کراہیت دارند حدثنا محمد بن بشار و محمود بن غیلان قالا ثنا ابو داود عن شعبۃ عن عاصم قال سمعت ابا حاجب یحدث عن الحکم بن عمرو الغفاری

شرح ابی الطیب

قولہ کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ای مع وحدۃ الماء لا مع تعدده وہو المراد کما یتبادر الیہ الذہن ویدل علیہ ما رواہ معاذۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء بینی وبینہ واحد فیبادرنی حتی اقول دع لی دع لی قالت وہما جنبان رواہ مسلم ولا شک ان ذلک مع وحدۃ الماء والا لا حاجۃ الی قولہا دع لی قال الطیبی ای یوضع الاناء بینی وبینہ وہو واسع الراس فیجعل ایدینا فیہ وناخذ الماء للاغتسال ولفظ ابی داود عن ام صبیۃ اختلفت یدی ویدہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الوضوء من اناء واحد انتہی **باب** کراہیۃ فضل طہور المرأۃ **قولہ** نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طہور المرأۃ ظاہرہ عدم الجواز من فضل طہورہا واحدۃ الآتی فی باب یلیہ یدل علی الجواز فیحمل الآتی علی الجواز وہذا علی ترک الاولی للتنزیہ کذا وفق الطیبی

عارضۃ الاحوذی

المضمضۃ و الاستنشاق ومن طریق المعنی انہما من حکم الباطن خلقۃ وذلک ظاہر وحکما فان الجرم النافذ فیما لیس لہ حکم واما غسلہما من النجاسۃ فلوصول الماء الیہما ومحاولۃ الغلاء بہما الثانیۃ روی الترمذی وغیرہ ان النبی علیہ السلام تمضمض واستنشق من کف واحدۃ وقد روی ان کان ذلک مرارا فی کل مرۃ کفت والامر فی ذلک قریب والذی تفرد بقولہ من کفت واحدۃ ہو خالد ابن عبد اللہ واذا انفرد الحافظ فزیادۃ فی مسألۃ من اصول الفقہ والصحیح قبولہا ووجوب العمل بہا کما بیناہ ہنالک وقد روی

عارضة الاحوذی

البخاری و مسلم ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی ان یتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة او قال بسؤرها شک راوی است یا گفته بجای بفضل طهور المرأة لفظ سؤرها یعنی نهی فرمود آنحضرت باستعمال پس خوردهٔ زن قال ابو عیسی هذا حدیث حسن و ابو صاحب اسمه سوادة بن عاصم و ابو صاحب نام او سوادة بن عاصم است و این لفظ شک در روایت محمود بن غیلان است و قال محمد بن بشار فی حدیثه و گفت محمد بن بشار در حدیث خود باین عبارت نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة ولم یشک فیه و شک نکرده محمد بن بشار در حدیث خود بذکر سؤر است

باب الرخصة فی ذلک

باب رخصت در بیان رخصت در فضل طهور حدثنا قتیبة ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن عکرمة عن ابن عباس قال اغتسل بعض ازواج النبی صلی الله علیه وسلم فی جفنة گفت ابن عباس غسل کردند بعضی از ازواج آنحضرت در کاسهٔ بزرگ شاید که میمونه باشند چنانکه بالتصریح بآن بود جفنة بفتح جیم و سکون فا بمعنی کاسهٔ بزرگ فاراد النبی صلی الله علیه وسلم ان یتوضأ منه پس خواست آنحضرت که وضو کند از آن کاسه فقالت یا رسول الله انی کنت جنبا پس گفت آن بعض از ازواج آنحضرت ای رسول خدا بدرستیکه من بودم جنب و گمان کرد که آب آن پلید گشته است فقال ان الماء لا یجنب پس فرمود آنحضرت بدرستیکه آب جنب نمیشود و از غسل جنابت پلید نمیگردد و در اختلاف الائمه نوشته است و لا بأس بالوضوء والغسل من فضل ماء الجنب والحائض بالاتفاق و حکی عن احمد انه لا یجوز للرجل ان یتوضأ من فضل وضوء المرأة اذا لم یکن شاهدها و وافق احمد علی انه لا یجوز للمرأة الوضوء من فضل ماء الرجل والمرأة اذا حاضت و هی جنب ثم طهرت اجزأها غسل واحد عن الحیض والجنابة بالاجماع و حکی عن بعض اهل الظاهر انهم اوجبوا غسلین قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است و هو قول سفیان الثوری و مالک و الشافعی و آن قول سفیان ثوری و مالک و شافعی است که پاک نیست آدمی را باستعمال فضل طهور زن و همین است مذهب امام ابی حنیفه رحمة الله علیه

باب ما جاء ان الماء لا ینجسه شیء

باب است در بیان آنکه بدرستیکه آب پلید نمیکند آنرا چیزی حدثنا هناد بن السری و الحسن بن علی الخلال در تقریب است حسن بن علی بن محمد الزعفرانی ابو علی الخلال الحلوانی نزیل مکه ثقة حافظ بود مر او را تصانیف اند از حادی عشره بود در سنه اثنین و اربعین و مائتین وفات کرد و غیر واحد دیگر کسان بسیار تن روایت کرده اند مر او را قالوا ثنا ابو اسامة عن الولید بن کثیر عن محمد بن کعب بن سلیم بن اسد ابو حمزة القرظی المدنی و کان قد نزل الکوفة مدة ثقة عالم از ثالثه بود ولادت او در سنه اربعین بود بروایت صحیح و وهم کرده کسی که گفته که او در عهد آنحضرت متولد شده در سنه عشرین و مائة وفات کرده عن عبید الله بن عبد الله بن رافع بن خدیج از عبید الله بن عبد الرحمن بن رافع الانصاری و گویند ابن عبد الله و او راوی حدیث بیر بضاعه است مستور از رابعه بود کما فی التقریب

شرح سراج احمد

گفت عاصم شنیدم ابا صاحب را که حدیث میکرد از حکم بن عمرو غفاری و این همان مرد است که در حدیث اول مسمی نکرده بود ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی ان یتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة او قال بسؤرها شک راوی است یا گفته بجای بفضل طهور المرأة لفظ سؤرها یعنی نهی فرمود آنحضرت باستعمال پس خوردهٔ زن قال ابو عیسی هذا حدیث حسن و ابو صاحب اسمه سوادة بن عاصم و ابو صاحب نام او سوادة بن عاصم است و این لفظ شک در روایت محمود بن غیلان است و قال محمد بن بشار فی حدیثه و گفت محمد بن بشار در حدیث خود باین عبارت نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة ولم یشک فیه و شک نکرده محمد بن بشار در حدیث خود بذکر سؤر است

باب الرخصة فی ذلک

باب است در بیان رخصت در فضل طهور حدثنا قتیبة ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن عکرمة عن ابن عباس قال اغتسل بعض ازواج النبی صلی الله علیه وسلم فی جفنة گفت ابن عباس غسل کردند بعضی از ازواج آنحضرت در کاسهٔ بزرگ شاید که میمونه باشند چنانکه بالتصریح بآن بود جفنة بفتح جیم و سکون فا بمعنی کاسهٔ بزرگ فاراد النبی صلی الله علیه وسلم ان یتوضأ منه پس خواست آنحضرت که وضو کند از آن کاسه فقالت یا رسول الله انی کنت جنبا پس گفت آن بعض از ازواج آنحضرت ای رسول خدا بدرستیکه من بودم جنب و گمان کرد که آب آن پلید گشته است فقال ان الماء لا یجنب پس فرمود آنحضرت بدرستیکه آب جنب نمیشود و از غسل جنابت پلید نمیگردد و در اختلاف الائمه نوشته است و لا بأس بالوضوء والغسل من فضل ماء الجنب والحائض بالاتفاق و حکی عن احمد انه لا یجوز للرجل ان یتوضأ من فضل وضوء المرأة اذا لم یکن شاهدها و وافق احمد علی انه لا یجوز للمرأة الوضوء من فضل ماء الرجل والمرأة اذا حاضت و هی جنب ثم طهرت اجزأها غسل واحد عن الحیض والجنابة بالاجماع و حکی عن بعض اهل الظاهر انهم اوجبوا غسلین قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است و هو قول سفیان الثوری و مالک و الشافعی و آن قول سفیان ثوری و مالک و شافعی است که پاک نیست آدمی را باستعمال فضل طهور زن و همین است مذهب امام ابی حنیفه رحمة الله علیه

باب ما جاء ان الماء لا ینجسه شیء

باب است در بیان آنکه بدرستیکه آب پلید نمیکند آنرا چیزی حدثنا هناد بن السری و الحسن بن علی الخلال در تقریب است حسن بن علی بن محمد الزعفرانی ابو علی الخلال الحلوانی نزیل مکه ثقة حافظ بود مر او را تصانیف اند از حادی عشره بود در سنه اثنین و اربعین و مائتین وفات کرد و غیر واحد دیگر کسان بسیار تن روایت کرده اند مر او را قالوا ثنا ابو اسامة عن الولید بن کثیر عن محمد بن کعب بن سلیم بن اسد ابو حمزة القرظی المدنی و کان قد نزل الکوفة مدة ثقة عالم از ثالثه بود ولادت او در سنه اربعین بود بروایت صحیح و وهم کرده کسی که گفته که او در عهد آنحضرت متولد شده در سنه عشرین و مائة وفات کرده عن عبید الله بن عبد الله بن رافع بن خدیج از عبید الله بن عبد الرحمن بن رافع الانصاری و گویند ابن عبد الله و او راوی حدیث بیر بضاعه است مستور از رابعه بود کما فی التقریب

شرح ابی الطیب

باب الرخصة فی ذلک **قوله** فی جفنة بفتح الجیم و سکون الفاء اعظم القصاع الظاهر ان فی بمعنی من و الحروف بعضها یأتی بمعنی بعض و یؤیده روایة ابن عباس فی السابق من اناء واحد من الجنابة و فی البخاری کانا یغتسلان من اناء واحد و لابی الوقت فی اناء واحد **قوله** فقال ان الماء لا یجنب فیه لما قد یتوهم ان العضو الذی علیه الجنابة فی سائر الاحکام کالعضو الذی علیه النجاسة فیحکم بنجاسة الماء من غمس عضو الجنب کما یحکم بنجاسته من غمس النجس فیه فبین لهم ان الامر بخلاف ذلک قاله التوربشتی **باب ما جاء ان الماء لا ینجسه شیء**

قوت المغتذی

فی جفنة بفتح الجیم و سکون الفاء اعظم القصاع من الخشب

شرح سراج احمد

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ اتتوضأ من بیر بضاعۃ گفت ابوسعید خدری گفتہ شد یا رسول اللہ آیا وضو کنی از بیر بضاعہ بضم موحدہ وکسر آن بعضی حکایت کردہ اند بصاد مہملہ چاہی مشہور در مدینہ شریفہ وھی بیر یلقی فیھا الحیض ولحوم الکلاب والنتن وآن چاہی بود کہ انداختہ میشد دران پارچہای خون آلودہ حیض وگوشتہای سگان وبدبوی را کہ مردار باشد فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الماء طھور لا ینجسہ شیء پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ آب پاک است وپلید نمیکند او را چیزی قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وقد جودہ ابو اسامۃ ھذا الحدیث لم یروہ الا من حدیث ابی سعید

شرح ابی الطیب

قولہ اتتوضأ من بیر بضاعۃ بضم الباء واجیز کسرھا وھی بیر معروف بالمدینۃ قالہ ابن مالک وقال الطیبی بضاعۃ دار بنی ساعدۃ بالمدینۃ وھم بطن من الخزرج والمحفوظ فی الحدیث الضم وقولہ اتتوضأ بتائین مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم وبالنون غلط **قولہ** یلقی فیھا الحیض بکسر الحاء وفتح الیاء جمع حیضۃ بکسر الحاء وسکون الیاء وھی الخرقۃ التی تستعملھا المرأۃ فی دم الحیض قال الطیبی وجہ القائھا فیھا انھا کانت بسیل من بعض الاودیۃ التی یحل فیھا اھل البادیۃ فیلقی تلک القاذورات بافنیۃ منازلھم فیکسحھا السیل فیلقیھا فی البیر فعبر عنہ القائل بوجہ یوھم ان الالقاء من الناس لقلۃ تدینھم وھذا مما لا یجوزہ مسلم فانہ یظن ذلک بالذین ھم افضل القرون وازکاھم وھم الصحابۃ رضی اللہ عنہم **قولہ** والنتن بفتح النون وسکون التاء وتکسر وھی الرائحۃ الکریھۃ والمراد بھا ھنا الشیء المنتن کالعذرۃ والجیفۃ **قولہ** ان الماء طھور لا ینجسہ شیء قیل الالف واللام للعھد الخارجی فتاویلہ ان الماء الذی تسألون عنہ وھو ماء بیر بضاعۃ التی کان ماؤھا سیالا طھور لکونہ جاریا وھذا التاویل علی قول من یقول بتنجس الماء القلیل بوقوع النجاسۃ کدون القلتین او دون عشر فاما من یقول بعدم نجاسۃ الماء ولو قلیلا فلا یحتاج الی تاویل بل یحمل الحدیث علی عمومہ کمذھب مالک ومقتضی ان العبرۃ لعموم اللفظ لا لخصوص السبب ذلک **قولہ** قد جودہ ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد صححہ احمد بن حنبل وعیسی بن معین وابن حزم ونقل الجوزی ان الدارقطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ ولا فی السنن واعلہ القطان بجھالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

قوت المغتذی

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ اتتوضأ من بیر بضاعۃ قال النووی فی شرح المھذب ھو بتائین مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقد رأیت من صححہ بالنون وھو غلط فاحش فی اللفظ وفی روایۃ النسائی مررت بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یتوضأ من بیر بضاعۃ فقلت اتتوضأ منھا والدارقطنی قیل یا رسول اللہ انہ یستقی لک من بیر بضاعۃ بیر بنی ساعدۃ وھو بیر یلقی فیھا محائض النساء ولحوم الکلاب وعذر الناس والمشھور فی بضاعۃ انھا بضم الباء واعجام الضاد وحکی جماعۃ کسرھا وقیل ھو اسم لصاحب البیر وقیل اسم لموضعھا یلقی فیھا الحیض ضبطہ النووی بکسر الحاء وفتح الیاء وزاد ابن سید الناس جمع حیضۃ بکسر الحاء علی الاسم من الحیضۃ بالفتح حدیث حسن وقد جودہ ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد صححہ احمد بن حنبل ویحیی بن معین وابن حزم ونقل ابن الجوزی ان الدارقطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ ولا فی السنن واعلہ ابن القطان بجھالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

عارفۃ الاحوذی

المضمضۃ و الاستنشاق واما الیدین فمنھم من قال یغرف غرفۃ یتمضمض منھا ثلثا واخری یستنشق منھا ثلثا ومنھم من قال ثلث المضمضۃ ومثلھا للاستنشاق والاقوی عندی غرفۃ واحدۃ لھما مرۃ واحدۃ وفی الیدین ثلث لکل غسلۃ وعلیہ یدل ظاھر الاحادیث والجمع اقوی فی النظر وعلیہ یدل الظاھر من الاثر وقد اخبرنی شیخنا ابو عبد اللہ محمد ابن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنام فقلت لہ اجمع بین المضمضۃ والاستنشاق فی غرفۃ واحدۃ قال نعم

شرح سراج احمد

فی بیر بضاعۃ حسن عمار روی ابو اسامۃ گفت مصنف این حدیثی ست حسن و تحقیق نسبت بقوت کردہ ابو اسامہ این حدیث را روایت
کردہ نشدہ حدیث ابی سعید خدری را در بیر بضاعہ نیک تر از انچہ روایت کردہ ابو اسامہ وقد روی ھذا الحدیث من غیر وجہ عن ابی سعید
و تحقیق روایت کردہ شدہ ست این حدیث از بسیار طرق از ابی سعید وفی الباب عن ابن عباس و عائشۃ ابن ماجہ از حدیث راشد بن سعد از
ابی امامہ روایت کردہ کہ الماء طھور لا ینجسہ شیء الا ما غیر لونہ او طعمہ او ریحہ و طبرانی و دارقطنی نیز مانند آن روایت کردہ لیکن بدون لفظ لونہ روایت
کردہ اند از بعد و تصحیح آن کردہ ابن خزیمہ و ابن حبان و غیر ایشان از ابن عباس کہ مرفوع کردہ کہ الماء لا ینجسہ شیء و دارقطنی از سہل بن سعد نیز مثل
آن روایت کردہ کما فی التصحیح و در کنز العمال نوشتہ ست نسائی و احمد و دارقطنی و بیہقی در سنن روایت از ابی سعید و ابن ماجہ و سعید بن منصور
در سنن از ابی امامہ و ابو داود و ابن حبان و ابن عساکر از ابن عباس و دارقطنی از جابر بلفظ لیس علی الماء جنابۃ و لا علی الارض جنابۃ و لا علی الثوب
جنابۃ روایت کردہ اند **باب** منہ آخر بابی ست دیگر متعلق بباب سابق حدثنا ھناد نا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن محمد بن جعفر
ابن الزبیر بن العوام القرشی الاسدی المدنی گفت نسائی و دارقطنی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات وی از فقہا و قرائے مدینہ بود
عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن عمر لفظ اول مصغر ست و لفظ دوم مکبر ست عدوی مدنی شقیق سالم بود و ابو بکر کنیت داشت ثقہ قلیل الحدیث بود
و گفت ابو زرعہ و نسائی و عجلی ثقہ بود ذکر کردہ ابن حبان در ثقات از ثالثہ بود در سنہ ست و مائۃ وفات کرد عن ابن عمر قال سمعت رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وھو یسأل عن الماء گفت عبد اللہ بن عمر شنیدم آنحضرت را در حالی کہ او پرسیدہ میشد از حال آب یکون فی الفلاۃ من
الارض کہ باشد آن آب در صحرای فراخ و بیابان از زمین فلاۃ بفاست و ما ینوبہ من السباع والدواب و حال آنکہ بنوبت می آیند دران آب از
چہارپایان و درندگان و مجوز ندازان و بول و سرگین میکنند دران قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث فرمود چون باشد آب بمقدار دو قلہ بر نمیدارد و قبول
نمیکند پلیدی را یعنی پلید نمیشود باقتادن چیزی از پلیدی دران قلہ بضم بمعنی سبوی بزرگ کہ دران آب کنند و در اصل قلہ چیزی بلند را گویند چنانکہ کوہ و کوہان
و تارک سر و جمجمہ را نیز قلہ گویند از جہت بلندی وی و از آنجہت کہ بر میدارد او را مردی بزرگ و مقدار قلہ دو نیم مشک خرد کہ آنرا قربہ گویند پس قلتین پنج مشک

شرح ابی الطیب

قولہ اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث قیل القلۃ الجرۃ الکبیرۃ التی تسع مائتین و خمسین رطلا بالبغدادی فالقلتان
خمس مائۃ رطل و قیل ست مائۃ و قال ابن مالک القلۃ معروفۃ بالحجاز و قال القاضی التی یستسقی بھا لان الید تقلھا
و قیل القلۃ ما یستقلہ البعیر کذا ذکرہ الطیبی و معنی لم یحمل الخبث لم ینجس بملاقاۃ النجاسۃ کما فی روایۃ ابی داود

قوت المغتذی

عن ابن عمر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یسأل عن الماء یکون فی الفلاۃ من الارض و ما ینوبہ ای ینزل بہ و
یقصدہ و قال ابن سید الناس ای ما یطرقہ من السباع والدواب قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث معناہ لم ینجس
بوقوع النجاسۃ فیہ کما فی روایۃ ابی داود و ابن حبان فانہ لا ینجس و فی روایۃ الحاکم لم ینجسہ شیء و التقدیر لا یقبل
النجاسۃ بل یدفعھا عن نفسہ و لو کان المعنی انہ یضعف عن حملہ لم یکن للتقیید بالقلتین معنی فان
ما دونھا اولی بذلک و قیل معناہ لا یقبل حکم النجاسۃ کما فی قولہ تعالی مثل
الذین حملوا التوراۃ ثم لم یحملوھا ای لم یقبلوا حکمھا قال ابن العربی
ھذا الحدیث مطعون علیہ او مضطرب فی الروایۃ او موقوف

شرح ابی الطیب

عن ابن عمر عن ابیہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا کان الماء قلتین فانہ لا ینجس وکذا رواہ ابن حبان وفی روایۃ الحاکم لم ینجسہ شیء والتقدیر لم تقبل النجاسۃ کما یقال فلان لا یحمل ضیما اذا امتنع عن قبولہ وقیل معناہ لا یقبل حکم النجاسۃ کما فی قولہ تعالی مثل الذین حملوا التوراۃ ثم لم یحملوھا ای لم یقبلوا حکمہا وقیل لم یحمل ای یضعف عند لقلتہ کقولہ لا یحمل الجرای لا یطیقہ لثقلہ قال ابن العربی مدار ھذا الحدیث علی مطعون علیہ او مضطرب فی الروایۃ او موقوف واختلفت روایاتہ فقیل قلتین وقیل قلتین او ثلثا وروی اربعون قلۃ وروی اربعون غربا ووقف علی بن عمر وعلی ابی ھریرۃ وقال ابن عبد البر فی التمہید ھذا الحدیث تکلم فیہ جماعۃ من اھل العلم ولم یوقف علی حقیقۃ مبلغ القلتین فی اثر ثابت وقال فی الاستذکار حدیث معلول رده اسمعیل القاضی وتکلم فیہ وقال الطحاوی انما لم نقل بہ لان مقدار القلتین لم یثبت وقال ابن دقیق العید ھذا الحدیث قد صححہ بعضہم وھو صحیح علی طریقۃ الفقہاء لانہ وان کان مضطرب الاسناد مختلفا فی بعض الفاظہ فانہ یجاب عنہ بجواب صحیح فانہ یمکن الجمع بین الروایات ولکنہ ترکہ لانہ لم یثبت عندنا بطریق استقلالی یجب الرجوع الیہ شرعا تعیین مقدار القلتین کذا فی حاشیۃ السیوطی اقول ولھذا قال ابن الھمام فیہ اضطراب سندا ومتنا اقول لکن اخذ بہ الامام الشافعی وصححہ ابو عبید واحمد واسحق ویحیی بن معین وابن خزیمۃ والطحاوی وابن حبان

قوت المغتذی

وحسبک ان الشافعی رواہ عن الولید بن کثیر وھو ایادی واختلفت روایاتہ فقیل قلتین وقیل قلتین او ثلثا وروی اربعون قلۃ وروی اربعون غربا ووقف علی بن عمر وعلی ابی ھریرۃ ولقد رام الدارقطنی ان یتخلص من روایۃ ھذا الحدیث بجر لغۃ الذقن فاغتص بھا وعلی کثرۃ طرقہ لم یخرجہ من شرط الصحۃ وقال ابن عبد البر فی التمہید ھذا الحدیث تکلم فیہ جماعۃ من اھل العلم ولم یوقف علی حقیقۃ مبلغ قلتین فی اثر ثابت وقال فی الاستذکار حدیث معلول رده اسمعیل القاضی وتکلم فیہ وقال الطحاوی انما لم نقل بہ لان مقدار القلتین لم یثبت وقال ابن دقیق العید ھذا الحدیث قد صححہ بعضہم وھو صحیح علی طریقۃ الفقہاء لانہ وان کان مضطرب الاسناد مختلفا فی بعض الفاظہ فانہ یجاب عنہ بجواب صحیح انہ یمکن الجمع بین الروایات ولکنہ ترکہ لانہ لم یثبت عندنا بطریق استقلالی یجب الرجوع الیہ شرعا تعیین مقدار القلتین وقال الحافظ ابو الفضل العراقی فی امالیہ قد صحح ھذا الحدیث الحبر الغفیر فی ایمۃ الحفاظ الشافعی وابو عبید واحمد واسحق ویحیی بن معین وابن خزیمۃ والطحاوی وابن حبان والدارقطنی وابن مندۃ والحاکم والخطابی والبیہقی وابن حزم وآخرون وقال البیہقی قد ورد فی بعض طرق الحدیث قلتین بقلال ھجر وقال ھجر کانت مشہورۃ عندھم ولھذا شبہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما رای لیلۃ المعراج من نبق سدرۃ المنتہی بقولہ فاذا ورقھا مثل آذان الفیلۃ واذا نبقھا مثل قلال ھجر وقال الازھری القلال مختلفۃ بین قری العرب وقلال ھجر اکبرھا وقال الخطابی ھجر مشہورۃ الصفۃ معلومۃ المقدار والقلۃ لفظ مشترک یقصد بھا الی حد معلوم تارۃ وھی الاوانی

عارضۃ الاحوذی

غریبہ قولہ یخلل ای یدخل یدہ فی خللھا وھی الفروج التی بین الشعر ومنہ فلان خلیل فلان ای یخالل حبہ فروج جسمہ حتی یبلغ الی قلبہ ومنہ الخلال وبناء ذلک کلہ یرجع الی ھذا احکامہ اختلف العلماء فی تخلیلھا علی اربعۃ اقوال احدھا انہ لا یستحب قالہ مالک فی العتبیۃ الثانی انہ یستحب قالہ ابن حبیب الثالث انہا ان کانت خفیفۃ وجب ایصال الماء الیہا وان کانت کثیفۃ لم یجب الرابع من علمائنا من قال یغسل

شرح سراج احمد

آب باشد و قربه مقدار یک سبوی کلان که متعارف دیار ماست و بحساب شرع پنجاه من گفته اند پس قلتین دویست و پنجاه من باشد و بعضی گفته اند مقدار قربه صد رطل عراقی ست و رطل عراقی صد و بست و هشت درم و من شرعی چهل و سه سیر شاهی ست و این مذهب امام شافعی ست و امام احمد نیز با او شریک ست که چون آب بقلتین برسد با قلتون پلیدی پلید نمیگردد مادامیکه تغیر در بوی و طعم و رنگ نشده باشد قال محمد بن اسحق گفت محمد بن اسحق در تفسیر قلة القلة هی الجرار قلهٔ سبوی کلان ست والقلة التی یستقی فیها و قلهٔ آن سبوئی ست که نوشانیده شود آب در ان قال ابو عیسی وهو قول الشافعی و احمد و اسحق قالوا اذا کان الماء قلتین لم ینجسه شیء ما لم یتغیر ریحه او طعمه گفتند شافعی و احمد و اسحق چون شود آب مقدار دو قله پلید نمیکند او را چیزی از نجاسات مادامیکه متغیر نشود بوی او یا مزهٔ او و قالوا یکون نحوا من خمس قرب و گفته اند هر سه امامان که باشد قلتین قریب پنج مشک و در اختلاف الائمه نوشته است که قلتین پانصد رطل بغدادی تقریباً و پانصد و هشت رطل دمشقی می باشد و بمساحت مقدار ذراع و ربع در درازی و عرض و عمق ست و گفت مالک لیس للماء یحمل النجاسة قدر معلوم متی تغیر لونه او طعمه او ریحه قلیلا کان او کثیرا **باب** کراهیة البول فی الماء الراکد باب ست در بیان کراهت بول کردن در آب استاده که جاری نباشد حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه همام بفتح ها و تشدید میم ابن سنبه بضم سین و فتح نون و کسر موحده مشدده ابن کامل ابو عتبة الیمانی الصنعانی گفت اسحق بن منصور از ابن معین ثقه بود و گفت عجلی تابعی ثقه است در تقریب ست ثقه از رابعه بود در سنه اثنین و ثلثین و مائة وفات یافت عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ثم یتوضأ منه فرمود آنحضرت البته شاشا نکند یکی از شما در آبی که استاده شود و جاری نبود پس وضو کند از ان آب بدانکه آب راکد چون کمتر از مقدار قلتین باشد پلید میگردد بمجرد ملاقات نجاست اگرچه اوصاف او متغیر نشده باشند چنانکه مذهب امام ما ابی حنیفه و شافعی و احمد ست در یکی از دو روایت و گفت مالک و احمد در یک روایت که آن پاک ست مادامیکه متغیر نشود اوصاف او و نزد امام ما ابی حنیفه قلتین را اعتبار نیست و گفته است که مقدار آبی

شرح ابی الطیب

والدارقطنی وابن مندة والحاکم والخطابی والبیهقی وابن حزم والخرون **باب** کراهیة البول فی الماء الراکد **قوله** لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد السائل من دام الشیء سکن ومکث **قوله** ثم یتوضأ منه الروایة بالرفع وکلمة ثم استینافیة والجملة بمنزلة علة النهی ای لا یبولن احدکم فیه لانه یتوضأ منه بعده فکانه قال انه کیف یبول فیه وهو یحتاج الیه بعده للتوضی او غیره والبول فیه ان لم ینجسه لکثرته فلا اقل انه ینفر الطبع عنه وذکر ابن مالک النحوی فی مثله انه یجوز ایضا جزمه عطفا علی موضع لا یبولن ونصبه باضمار ان واعطاء ثم حکم واو الجمع لکن فیه نظر لانه یقتضی ان یکون المنهی عنه الجمع بینهما واجاب عنه البعض بانه مثل قوله تعالی ولا تلبسوا الحق بالباطل وتکتموا الحق والمنهی عنه الجمع والافراد فکذلک ههنا

قوت المغتذی

تبقی مترددة بین الکبار والصغار والدلیل علی انها من الکبائر جعل الشارع الحد مقدرا بعدد فدل علی انه اشار الی اکبرها لانه لا فائدة فی تقدیره بقلتین صغیرتین مع القدرة علی تقدیره بواحدة کبیرة لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد ثم یتوضأ بالرفع

عارضة الاحوذی

فاقبل الذی یلیه ایجابا او ما وراءه استحبابا الثانیة فی تخلیلها فی الجنابة روایتان عن مالک احدهما انه واجب وان کثفت رواه ابن وهب وروی ابن القاسم وابن عبد الحکم سنة لانها قد صارت فی حکم الباطن کالداخل العین وجه آخر وهو قول ابی حنیفة والشافعی ان الفرض قد انتقل الی الشعر بعد نباته کشعر الرأس قد استوفینا التفریع والتعلیل فی کتب الفروع

ابواب مسح الرأس ذکر عبد الله ابن زید ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مسح رأسه بیدیه فاقبل بهما وادبر بدأ بمقدم رأسه الی آخره

شرح سراج احمد

کہ پلید نمیشود باقی آن پلیدی بطعام کہ متغیر نشود یکی از اوصاف آب آن مقدار است کہ حرکت نکند یکجانب و می بحرکت جانب دیگر پس آنجانب کہ متحرک شود پاک ست و الجاری کالراکد عند امامنا ابی حنیفۃ و احمد و علی القول الجدید الراجح من مذہب الشافعی و قال مالک لا ینجس الجاری الا بالتغیر قلیلا کان او کثیرا و ہو القدیم من قول الشافعی و اختارہ جماعۃ من اصحابہ کالبغوی و امام الحرمین و الغزالی قال النووی فی شرح المہذب و ہو قوی عقیلی در ضعفاء و دار قطنی و ابن عدی در کامل از جابر روایت آوردہ اند کہ اذا بلغ الماء اربعین قلۃ لا یحمل الخبث قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح و فی الباب عن جابر و در باب کراہت بول در آب ستادہ حدیثی مروی گشتہ است از جابر بن عبد اللہ بن حبان و بیہقی در سنن و ابن حبان و ابن ماجہ و احمد و نسائی از ابی ہریرہ و ابن ماجہ از عبد اللہ بن الحارث بن جزء روایت کردہ اند و ہمچنین امام طحاوی نیز از ابی ہریرہ

باب فی ماء البحر انہ طہور باب ست در بیان حال آب دریا کہ بدستیکہ آن پاک ست حدثنا قتیبۃ عن مالک ح و حدثنا الانصاری قال حدثنا معن قال حدثنا مالک عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل ابن الازرق ان المغیرۃ بن ابی بردۃ بدستیکہ مغیرہ بن ابی بردہ و ہو من بنی عبد الدار و از قبیلہ عبد الدار بود اخبرہ حدیث کردہ آل ابی الازرق را انہ سمع ابا ہریرۃ یقول سال رجل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدستیکہ مغیرہ شنیدہ ابا ہریرہ را کہ میگفت پرسید مردی آنحضرت را

شرح ابی الطیب

قولہ و فی الباب عن جابر اخرجہ مسلم عن جابر رضی اللہ عنہ انہ نہی ان یبال فی الماء الراکد **باب فی ماء البحر** انہ طہور **قولہ** مالک بن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل ابن الازرق ان المغیرۃ بن ابی بردۃ قال ابن العربی حدیث مشہور و لکن فی طریقہ مجہول و ہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجہ و اصل مالک ان شہرۃ الحدیث بالمدینۃ تغنی عن صحۃ سندہ انتہی و قال الشافعی فی اسناد ہذا الحدیث من لا اعرفہ قال البیہقی یحتمل ان یرید سعید بن سلمۃ او المغیرۃ او کلیہما و قال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد بہ سعید عن المغیرۃ فقد رواہ عنہ یحیی بن سعید الانصاری و المغیرۃ وثقہ النسائی و قد صحح ہذا الحدیث غیر الترمذی ابن المنذر و ابن خزیمۃ و ابن حبان و الحاکم و ابن مندۃ **قولہ** سال رجل سمی ابن بشکوال السائل عبد اللہ المدلجی و قال النووی فی شرح المہذب اسمہ عبید و قیل عبد

قوت المغتذی

مالک عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل ابی الازرق ان المغیرۃ ابن ابی بردۃ و ہو من بنی عبد الدار اخبرہ انہ سمع ابا ہریرۃ یقول سال رجل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ انا نرکب البحر الحدیث قال ابن العربی حدیث مشہور و لکن فی طریقہ مجہول و ہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجہ و اصل مالک ان شہرۃ الحدیث بالمدینۃ تغنی عن صحۃ سندہ انتہی و قال الشافعی فی اسنادہ ہذا حدیث من لا اعرفہ قال البیہقی یحتمل ان یرید سعید بن سلمۃ او المغیرۃ او کلیہما و قال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد سعید عن المغیرۃ فقد رواہ عنہ یحیی بن سعید الانصاری و المغیرۃ وثقہ النسائی و قد صحح ہذا الحدیث غیر الترمذی ابن المنذر و ابن خزیمۃ و ابن حبان و الحاکم و ابن مندۃ و ابو محمد البغوی و سمی ابن بشکوال السائل عبد اللہ المدلجی قال النووی فی شرح المہذب اسمہ عبید و قیل عبد قال و اما قول الاسمعانی فی الانساب اسمہ العوکی فقیہ ابہام ان العوکی اسم عملہ و لیس کذلک بل العوکی وصف لہ و ملاح السفینۃ

عارضۃ الاحوذی

ہذا اصح شیء فی الباب و ذکر حدیث الربیع انہ بدأ بمؤخر رأسہ ثم بمقدمہ و باذنیہ ظہورہما و بطونہما قال حسن و حدیث عبد اللہ اصح و قال بعد ذلک عن الربیع ان النبی علیہ السلام رآہ توضأ و مسح رأسہ و ما اقبل منہ و ما ادبر و صدغیہ و اذنیہ مرۃ واحدۃ فقال ہو حسن صحیح مع انہ حسن ما اسندہ عن عبد اللہ ابن محمد بن عقیل عنہا و ذکر بعد ذلک عن عبد اللہ بن زید بن لطیعۃ بماء غیر من فضل یدیہ اخرجہ ابو عیسی و صحح الروایۃ الاخری انہ مسح رأسہ بماء غیر فضل یدیہ و قال حسن صحیح و ذکر حدیث ابن عباس و صححہ ان النبی

شرح سراج احمد

فقال یا رسول اللہ انا نرکب البحر ونحمل معنا القلیل من الماء گفت ای رسول خدا بدرستیکہ ما سوار میشویم بر کشتی در دریا می شویم و برمیداریم ہمراہ خویش آبی کم قلیل المقدار برای خوردن و نوشیدن فان توضأنا بہ عطشنا پس اگر وضو کنیم ما بآن آب تشنہ خواہیم شد و آب خوردن و نوشیدن مفقود گردد افنتوضأ من البحر آیا بسر وضو کنیم ما از آب دریا شور فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھو الطھور ماؤہ الحل میتتہ پس فرمود آنحضرت آن پاک است آب او حلال است مردہ او از ماہی وغیرہ

شرح ابی الطیب

قولہ انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیہقی فیحمل احدنا معہ الاداوۃ وھو یرجو ان یاخذ الصید قریبا فربما وجدہ کذلک وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لا یظن ان یبلغہ فلعلہ یحتلم او یتوضأ فان اغتسل او توضأ بھذا الماء فلعل احدنا یھلکہ العطش فھل نری فی ماء البحر ان نغتسل او نتوضأ بہ اذا خفنا ذلک فقال الحدیث **قولہ** ھو الطھور ماؤہ لم یقل نعم لئلا یتبادر الی الذھن قصر الحکم علی موضع الضرورۃ کما ھو المفروض فی السوال واما الزیادۃ فی الجواب بقولہ الحل میتتہ فلتتمیم الفائدۃ وھی زیادۃ تنفع لاھل الصید وکان السائل منھم وھذا من محاسن الفتوی والطھور بمعنی المطھر لانھم سألوہ عن تطھیر مائہ لا عن طھارتہ والحصر فیہ للمبالغۃ قال الطیبی نقلا عن الزجاج ان الطھور ھو الماء الذی یتطھر بہ ولا یجوز الا ان یکون طاھرا فی نفسہ مطھرا لغیرہ لان عدولھم عن صیغۃ الفاعل الی فعول او فعیل لزیادۃ معنی لان اختلاف المبانی لاختلاف المعانی لکن زیادۃ الطھارۃ لیست بالنسبۃ الی طاھر اخر ھو اطھر منہ بل بالقیاس الی ما یتطھر بہ ففیہ معنی الطھارۃ والتطھیر بخلاف طاھر وان کان القیاس ان یعتبر زیادۃ الطھارۃ لانہ فعل لازم انتھی قال ابن العربی انما توقفوا فی ماء البحر لاحد وجھین اما لانہ لا یشرب واما لانہ طبق جھنم کما روی عن ابن عمر وابن عمرو وما کان طبق سخط لا یکون طریق طھارۃ ورحمۃ

قوت المغتذی

انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیہقی فیحمل احدنا معہ الاداوۃ وھو یرجو ان یاخذ الصید قریبا فربما وجدہ کذلک وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لا یظن ان یبلغہ فلعلہ یحتلم او یتوضأ فان اغتسل او توضأ بھذا الماء فلعل احدنا یھلکہ العطش فھل نری فی ماء البحر ان نغتسل بہ او نتوضأ بہ اذا خفنا ذلک فقال اغتسلوا منہ وتوضؤا بہ ھو الطھور ماؤہ بفتح الطاء الحل میتتہ قال الخطابی فی الاصلاح عوام الرواۃ یقولون بکسر المیم من المیتۃ یقولون میتۃ وانما ھو میتۃ مفتوحۃ یریدون حیوان البحر اذا مات فیہ سمیت ابا عمر یقول المیتۃ الموت وھو امر اللہ یقع فی البر والبحر لا یقال حلال ولا حرام قال ابن العربی انما توقفوا عن ماء البحر لاحد وجھین اما لانہ لا یشرب واما لانہ طبق جھنم کما روی عن ابن عمر وما کان طبق سخط لا یکون طریق طھارۃ ورحمۃ وانما اجابھم بما ذکر ولم یقل لھم نعم لانہ لو قال ذلک لما جاز الوضوء بہ الا للضرورۃ علی حسب ما وقع السوال فاستانف بیان الحکم لجواز الطھارۃ بہ وزاد فی الجواب ما تم بہ الفائدۃ وذلک من محاسن الفتوی فی الاحکام وقد روی الدارقطنی ان البحر طھور الملائکۃ اذا نزلوا واذا عرجوا انتھی

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم مسح براسہ وباذنیہ ظاھرھما وباطنھما وذکر حدیث ابی امامۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الاذنان من الراس والصحیح ان ذلک من قول ابی امامۃ صدوق ابن عجلان لا من نفس الحدیث والحدیث نصہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح براسہ وقال الاذنان من الراس یعنی ان ھذا قول ابی امامۃ لا قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احکامہ کثیرۃ نذکر منھا فی ھذہ العارضۃ خمس مسائل الاولی قولہ مسح راسہ یعنی جمیعہ وفی المسألۃ احد عشر قولا بینا ھا فی الاحکام وفی

حل اللغۃ
لہ الطھارۃ لغۃ النظافۃ وخلاف الدنس وشرعا النظافۃ المخصوصۃ المتنوعۃ الی وضوء وغسل وتیمم وغسل البدن والثوب وھو کما فی الدر نقلا عن کشاف الاصطلاحات

شرح سراج احمد

وفی الباب عن جابر والفراسی حاکم از ابن عباس روایت کرده که البحر طهور و ابن ماجه از ابی هریره آورده که البحر طهور ماؤه الحل میتته و دار قطنی از ابی هریره روایت کرده که من لم یطهره البحر فلا طهره الله قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و هو قول اکثر الفقهاء و آن قول اکثر فقهاست که آب دریا پاک ست من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم از صحابه منهم ابوبکر و عمر و ابن عباس لم یروا باسا بماء البحر بعضی ازان فقهای صحابه ابوبکر صدیق و عمر بن الخطاب و ابن عباس اند که اعتقاد میدارند که پاک نیست آب دریا و قد کره بعض اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء بماء البحر مکروه داشته اند بعضی از صحابه وضو از آب دریا شور منهم ابن عمر و عبد الله بن عمرو قال عبد الله بن عمرو هو نار بعضی از ایشان عبد الله بن عمر و عبد الله بن عمرو بن العاص ست و گفت عبد الله بن عمرو آب دریا شور آتشی ست یعنی موذی ست که مولد امراض ست

در جلد و باب التشدید فی البول باب ست در بیان سختی در پرهیز کردن از بول حدثنا هناد و قتیبة و ابو کریب قالوا نا وکیع عن الاعمش قال سمعت مجاهدا یحدث عن طاؤس کما وس ابن کیسان ابو عبد الرحمن الجولانی الحمیری مولاهم الیمانی از ابناء فرس بود و گفت یحیی بن معین نام او ذکوان ست و تسمیه طاؤس از انست که طاؤس قرآن ابو داؤد یکی از اعلام تابعین و خیار عباد الله الصالحین بود و او در سی و یکم سنه ست در مکه روز ترویه سنه خمس و مائة وفات یافت و نماز گذارد بروی هشام بن عبد الملک عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم مر علی قبرین گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بگذشت بر دو گور فقال انهما یعذبان پس فرمود آنحضرت بدرستیکه هر دو صاحب گورها عذاب کرده میشوند در گورها و ما یعذبان فی کبیر و عذاب کرده نمیشوند بسبب کاری بزرگ نظر مردم اما هذا فکان لا یستتر من بوله اما یکی ازین دو پس بود که پوشیده نمیکرد خود را از بول خود و پرهیز ازان نمیکرد و قطرات بول بر تن و جامه او می افتادند و اما هذا فکان یمشی بالنمیمة

شرح ابی الطیب

باب التشدید فی البول **قوله** فقال انهما یعذبان ای ان صاحبیهما یعذبان بتقدیر المضاف والضمیر راجع الی غیر مذکور لان سیاق الکلام یدل علیه **قوله** و ما یعذبان فی کبیر حرف الجر فیه للتعلیل و هو شاهد علی ورود فی للتعلیل و معناه لا یعذبان فی امر یشق و یکبر علیهما الاحتراز عنه الا لکانا معذورین کسلس البول لا لاستحقاقه و یرید ان الامر فیهما هین غیر کبیر فی الدین **قوله** اما هذا فکان لا یستتر من بوله ای لا یجعل بینه و بین بوله سترة او لا یتحفظ منه او لا یخفی عن اعین الناس عند قضاء الحاجة کذا فی المجمع و یؤیده ما فی ابی داود قال هناد یستتر و کان یستتره و ساق هذا بسند رجاله ثقات ابن شیبة و قال قال کان لا یستتر من بوله و قال ابو معاویة یستتره قال الاشرف فی الغریبین و النهایة یستنزهون بعد التاء من الاستنثار و هو الاجتذاب مرة بعد اخری قال اللیث النثر جذب فیه قوة قیل هذا هو الذی یساعد علیه المعنی لا الاستنثار فیه ان التکشف حرام عند الکل و المقام مقام التعذیب لکونه کبیرة فکیف یقال انه لا یساعده المعنی و فی روایة لمسلم لا یستنزه من البول و کذلک فی روایة لابی داود و فی روایة ابن حبان کره لا یستبرئ بموحدة ساکنة من الاستبراء **قوله** و اما هذا فکان یمشی بالنمیمة ای الی کل واحد من الشخصین اللذین بینهما عداوة او یلقی بینهما عداوة بان ینقل لکل واحد منهما ما یقول الآخر من الشتم و الاذی قال النووی النمیمة نقل کلام الغیر لقصد الاضرار و هو اقبح القبائح

قوت المغتذی

وقال عبد الله بن عمرو هو نار قال ابن العربی اراد به طبق النار لانه لیس بنار فی نفسه

عارضة الاحوذی

مختصر النیرین وجملتها ترجع الی قولین احدهما هل یلزم جمیعه او بعضه فرای مالک فی مشهور اقواله وجوب جمیعه لما یقتضیه ظاهر القرآن و فعل النبی علیه السلام وذلک منصوص مبین فی کتاب الاحکام و مسائل الخلاف و فعل النبی علیه السلام رافع لکل خلاف او اشکال و قعر فی الآیة فانه صلی الله علیه وسلم استوفاه مسحا و من صفته فعلا الثانیة قد ذکرنا بعضا من الروایات فی کیفیة المسح له و قد روی البخاری فی صفة مسحه ان النبی علیه السلام مسح راسه بیدیه

شرح سراج احمد

عارضة الاحوذی

اد بربهما واقبل
ولا اعلم احدا
قال انه بدأ
بمؤخر الراس
الا وکیع بن الجراح
کما ذکره ابو عیسی
عنه والصحیح
البدایة بالمقدم
وهی روایة
الحفاظ کلهم و
قوله فی حدیث
البخاری فادبر
واقبل قال علماؤنا
بدأ بمقدم راسه
وسماه ادبارا لانه
فعل یؤل الی الدبر
فسماه بما یؤل
الیه وهی مسألة
خلاف فی اصول
الفقه هل یسمی
الفعل بمبدئه
او منتهاه وعلی
هذا القصد اختلف
الرواة فی الالفاظ
وقوله بدأ بمؤخر
راسه لعله من
تفسیر الراوی
لقول الآخر

ما آنچه صاحب گوید واشارت بقول دیگر فرمود بسوی آنکه میرفت بسخن چینی ومخفی بر دروازهای مردم رفته تفتیش عیوب ایشان میکرد وحاش آنکه پرده نمیگرفت در وقت بول وکشف میکرد عورت خود را یا پرده نمیگرفت میان خود وبول گاه نمی داشت از آن خود را واحتیاط نمیکرد تا میرسید شاشه بدن وجامه او ودر روایة مسلم لا یستنزه وتنمیمه رسانیدن ونقل کردن سخن یکی را بدیگری بقصد افساد واضرار واین از اقبح قبائح واشنع شنائع ست وبعضی علما از کبائر ست ودر قرآن مجید مذمت آن کرده است مشاء نمیم ودر حدیث ست که حق تعالی نظر نمیکند بسوی کسیکه در وی این خصلت باشد ودر صحیحین آمده است که سخن چین در بهشت در آید وعمر بن الخطاب بحسب اجابت گفت که کدام گناه را در توریت عظیم خوانده گفت سخن چینی کردن فرمود که آیا از قتل عظیم ترست گفت از سخن چینی قتل حادث شود وچندین شرهای دیگر پدید آیند ومصداق آن در کتاب الله ست والفتنة اشد من القتل وفی الباب عن زید بن ثابت وابی بکرة وابی هریرة وابی موسی وعبد الرحمن بن حسنة روایت کرده حدیث تنزه از بول را عبد بن حمید وبزار وطبرانی وحاکم از ابن عباس وطبرانی از ابی امامه باهلی عباب اتقوا البول فانه اول ما یحاسب به العبد فی القبر وامام احمد وابن ماجه وحاکم از ابی هریره واحمد ومتفق علیه از ابن عباس واحمد از ابی امامه وابو داود وابن ماجه وابن حبان از عبد الرحمن بن حسنه وابی موسی وحاکم وبیهقی در سنن از علی بن ابی طالب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وروی منصور هذا الحدیث عن مجاهد عن ابن عباس وروایت کرده منصور این حدیث را از مجاهد از ابن عباس ولم یذکر فیه عن طاؤس وذکر نکرده منصور در وی روایت را از طاؤس وروایة الاعمش اصح وروایة اعمش صحیح ترست که در سند حدیث ست وسمعت ابا بکر محمد بن ابان یقول گفت مصنف وشنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت سمعت وکیعا شنیدم وکیع را یقول که میگفت الاعمش احفظ الاسناد ابراهیم عن منصور اعمش حافظ ترین اسناد ست ابراهیم از منصور **باب** ما جاء فی نضح بول الغلام قبل ان یطعم باب ست در بیان آنچه آمده است در پاشیدن آب بر شاشای کودک پیش از آنکه خورده باشد حدثنا قتیبة واحمد بن منیع قالا ثنا سفیان بن عیینة عن الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود بن عبد الله الهذلی امام جلیل یکی از فقهای سبعه بود گفت واقدی بود او عالم ثقه فقیه کثیر الحدیث وعلم شاعر مامون امام از سادات تابعین از ثالثه است در سنه تسع وثمان وخمس یا اربع وتسعین وفات یافت عن ام قیس بنت محصن بکسر میم وسکون حای مهمله وفتح صاد در آخر نون اسدیه خواهر عکاشه بن محصن صحابیه مشهوره از مهاجرات بود قالت دخلت بابن لی علی النبی صلی الله علیه وسلم لم یاکل الطعام گفت ام قیس در آمدم من در آوردم همراه خود پسر خود را بر آنحضرت که هنوز نخورده بود طعام را وآنحضرت او را در کنار خود بنشاند فبال علیه پس شاشا کرد آنحضرت فدعا بماء فرشه علیه پس طلبید آب را پس افشاند آب را بر آن بول وفی الباب عن علی وعائشة وزینب ولبابة بنت الحارث وهی ام الفضل ولبابه ام فضل ست بن عباس بن عبد المطلب که فضل پسر عباس بن المطلب بود وابی السمح وعبد الله بن عمرو وابی لیلی وابن عباس رضی الله عنهم امام احمد وابو داود وابن ماجه وحاکم از ام فضل وطبرانی اوسط از ام سلمه روایت کرده اند قال ابو عیسی وهو قول غیر واحد من اصحاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی نضح بول الغلام قبل ان یطعم **قوله** فدعا بماء فرشه علیه ظاهره اصابة الماء القلیل بالید بلا سالة ومن لم یقل بالظاهر یحمله علی انه غسل غسلا خفیفا فعبر عنه بالرش ویؤیده ما فی صحیح مسلم عن عائشة رضی الله عنها قالت اتی رسول الله صلی الله علیه وسلم بصبی یرضع فبال فی حجره فدعا بماء فصبه علیه وفی روایة فدعا بماء فاتبعه بوله ولم یغسله وفی روایة فی البخاری فنضحه ولم یغسله فروایة صبه ظاهرة فی کثرة اصابة الماء

شرح سراج احمد

النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم گفت مصنف و آن قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین و کسیکہ پس تابعین بودند از ایمہ مجتہدین مثل احمد و اسحق مانند امام احمد و اسحق وقالوا ینضح بول الغلام گفتند ایشان پاشیدہ شود آب بر شاشای کودک کہ نخوردہ باشد ویغسل بول الجاریۃ و شستہ شود شاشای دختر از جہت پلیدی آن وھذا مالم یطعما و این مادامی ست کہ ہر دو طعام نخوردہ باشند فاذا طعما غسلا جمیعا پس چون خوردند ایشان شستہ شود بول ہر دو را باتفاق ویکفی الرش علی بول صبی لم یطعم غیر اللبن ویغسل من بول الصبیۃ عند امامنا ابی حنیفۃ والشافعی وقال مالک یغسل من بولہما وہما فی الحکم سواء وقال احمد بول الصبی مالم یاکل الطعام طاہر والاصح من مذہب امامنا ابی حنیفۃ ان بول الصبی نجس وہما فی الحکم سواء **باب ما جاء** فی بول ما یوکل لحمہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در حکم شاشا چیزیکہ خوردہ شود گوشت وی حدثنا الحسن بن محمد الزعفرانی ثنا عفان بن مسلم عفان بفتح عین مہملہ و تشدید فا و مسلم بلفظ اسم فاعل از اسلام ست ابن عبد اللہ الصفار البصری الباہلی ثقہ بود از کبار عاشر ست در بغداد سنہ عشرین و مائتین وفات کرد ثنا حماد بن سلمۃ انا حمید و قتادۃ وثابت عن انس ان ناسا من عرینۃ قدموا المدینۃ گفت انس بن مالک بدرستیکہ مردم از قبیلہ عرینہ آمدند مدینہ را عرینہ بضم عین مہملہ و فتح را و سکون مثناۃ تحتیہ و نون نام قبیلہ ست از قحطان و در روایت بخاری من عکل و عرینۃ آمدہ ست و ایشان ہفت کس بودند چہار از عرینہ و سہ عکل و روایات مختلفہ آمدہ اند درین باب در عدد ایشان گویند ہفت کس و گویند ہشت و یوفق بینہما بکون واحد منہم من احدی القبیلتین کما فی الخبر البخاری فاجتووہا پس ناخوش داشتند ہوای مدینہ شریفہ را و بیماری استسقا بتا گشتند فبعثہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی ابل الصدقۃ پس فرستاد ایشان را آنحضرت در شتران صدقہ کہ بیرون شہر چرانیدہ میشدند وقال اشربوا من البانہا وابوالہا و فرمود آنحضرت بنوشید از شیر و بول آن کہ استسقا را مفید بود ایشان رفتند و نوشیدند از شیر و ابوال شتران و صحت یافتند فقتلوا راعی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

ویستعمل غالبا فی الغسل فمعنی رشہ اسال الماء علیہ حتی غلبہ ولو یبالغ فی الغسل بالدلک لان الغلام لم یاکل الطعام فلم یکن لبولہ عفونۃ تفتقر فی ازالتہا الی المبالغۃ ولم یرد انہ لم یغسلہ بالمرۃ بل اراد بہ التفریق بین الغسلین والتنبیہ علی انہ غسل دون غسل فعبر عن احدہما بالغسل وعن الآخر بالنضح واللہ اعلم **باب** ما جاء فی بول ما یوکل لحمہ **قولہ** ان ناسا من عرینۃ بالتصغیر کجہینۃ حی منہم العرنیون المرتدون کذا فی القاموس وعدتہم ثمانیۃ کما فی الصحیح **قولہ** فاجتووہا الاجتواء بالجیم ای اصابہم فیہا الجوی وہو المرض وداء الجوف ویقال اجتویت البلد اذا کرہت المقام فیہ وان کنت فی نعمۃ ویکون الجوی عبارۃ عن شدۃ الوجد وقال السیوطی اجتووہا ای لم توافقہم **قولہ** راعی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسمہ یسار

قوت المغتذی

ان ناسا من عرینۃ عددہم ثمانیۃ فی الصحیح قدموا المدینۃ فاجتووہا ای لم توافقہم فقتلوا راعی النبی صلی اللہ علیہ وسلم واسمہ یسار

عارضۃ الاحوذی

فادبرہما فحملہ علی البلایۃ بالمؤخر فذکرہ بذلک اللفظ الثالثۃ مسح الراس اختلفت الروایۃ فیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فمنہم من روی انہ مسح راسہ ثلثا ومنہم من روی انہ مسحہ مرۃ واحدۃ قال ابوداود واحادیث عثمان الصحاح انہ مسح راسہ مرۃ واحدۃ و من غریب الروایۃ قول ابن سیرین انہ مسح مرتین مرۃ فرضا ومرۃ سنۃ وتعلق بان الفرض مرۃ و الثانیۃ سنۃ کسائر الاعضاء وہذا قیاس علی عبادۃ معارضۃ للسنۃ ولو کانت کسائر الاعضاء

شرح سراج احمد

پس گشتند ایشان چرانندہ شتران آنحضرت را واستاقوا الابل و بردند شتران را وارتدوا عن الاسلام و مرتد گشتند از اسلام آنحضرت بحال ایشان خبردار گشتند و مردم پس ایشان فرستاد تا ایشان را بیارند فاتی بھم النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس آورده شدند ایشان نزد آنحضرت فقطع ایدیھم پس برید آنحضرت دستهای ایشان وارجلھم و برید پایهای ایشان را من خلاف از جانب دیگر یعنی اگر دست راست بریده بود پای چپ ببرید وسمر اعینھم و میل گرم کرده در چشم ایشان کشید والقاھم بالحرۃ و انداخت ایشان را در سنگریزه های گرم قال انس گفت انس بن مالک فکنت اری احدھم یکدم الارض بفیہ حتی ماتوا و بروایت قال حماد یکدم الارض بفیہ حتی ماتوا و گاه میگفت حماد لفظ یکدم الارض بجای یکدم الارض و معنای هر دو لفظ یکی است پس بودم من که می دیدم یکی ایشان را که می مالید زمین را بدهن خود تا آنکه مردند ایشان کذا بسند مکرر است قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح و قد روی من غیر وجہ عن انس گفت مصنف این حدیث حسن صحیح و تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق از انس بن مالک و ھو قول اکثر اھل العلم و آن قول اکثر اهل علم است قالوا لا بأس ببول ما یؤکل لحمہ گفتند باک نیست ببول آنچه خورده شود گوشت وی از بقر و غنم و شتر و غیره حدثنا الفضل بن سھل الاعرج در تقریب فضل بن سهل بن ابراهیم الاعرج البغدادی اصل او از خراسان است صدوق از حادی عشره است و سنه خمس و خمسین و مائتین وفات کرد و عمر او متجاوز از سبعین بود نا یحیی بن غیلان بن عبد اللہ بن اسماء الخزاعی یا اسلمی بغدادی ابو الفضل ثقه از عاشره بود و در سنه عشرین و مائتین وفات کرد بر قول صحیح ثنا یزید بن زریع بتقدیم زای معجمه مصغر بصری ابو معاویه ثقه ثبت اذا تامنه بود در سنه تسعین و مائتین وفات کرد ثنا سلیمان التیمی عن انس بن مالک قال انما سمل النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعینھم گفت انس جز این نیست که میل کشید در چشم ایشان آنحضرت لانھم سملوا اعین الرعاۃ از جهت آنکه میل کشیدند ایشان در چشم چرانندهٔ شتران قال ابو عیسی ھذا الحدیث غریب لا نعلم احدا ذکرہ غیر ھذا الشیخ عن یزید بن زریع گفت مصنف این حدیث است غریب نمی شناسم هیچکس را که ذکر کرده باشد آن را سوای این شیخ که یحیی بن غیلان باشد و ھو معنی قولہ والجروح قصاص و آنست معنی قول حق تعالی که والجروح قصاص چرا که تسمیل اعین ایشان از جهت قصاص بود و قد روی عن محمد بن سیرین انہ قال انما فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ھذا قبل ان تنزل الحدود و تحقیق روایت کرده شده است از ابن سیرین بدرستیکه محمد بن سیرین گفت جز این نیست که کرد آنحضرت این را بعرینه پیش از آنکه فرود فرستاده شد حدود **باب ما جاء فی الوضوء من الریح** باب است در بیان آنچه آمده است در وضو کردن از بیرون شدن ریح حدثنا قتیبۃ و ھناد نا وکیع عن اسمٰعیل بن ابی صالح

شرح ابی الطیب

قولہ سمر اعینھم بالتخفیف ای احمی لھم مسامیر الحدید ثم کحلھم **قولہ** یکدم الارض ای یعض و نحوہ یکد **قولہ** سمل بالتخفیف ای فقأھا بحدیدۃ محماۃ او غیرھا و بمعنی السمر **قولہ** وھو معنی قولہ والجروح قصاص یعنی انما سمر النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعینھم لانھم سمروا اعین الرعاۃ فاقتص منھم عملا بقولہ تعالی والجروح قصاص **باب** ما جاء فی الوضوء من الریح

قوت المغتذی

وسمر اعینھم بالتخفیف ای احمی لھم مسامیر الحدید ثم کحلھم بھا یکدم الارض ای یعض و نحوہ یکد سمل بالتخفیف ای فقأھا بحدیدۃ محماۃ او غیرھا وھو بمعنی السمر

عارضۃ الاحوذی

من جملۃ القیاس لکانت ثلثا فعولوا علی ما تقدم الرابعۃ اختلف العلماء فی الاذنین علی اربعۃ اقوال الاول انھما من الراس وھما بدنہ قالہ ابن عباس وعطاء والحسن وابو حنیفۃ الثانی ھما من الوجہ یغسلان معہ قالہ ابن شھاب الثالث یغسل ما اقبل منھما مع الوجہ ویمسح ما ادبر مع الراس قالہ الشعبی والحسن بن صالح الرابع ھما من الراس ویمسحان بماء جدید نزاد ابن الخلال ظاھرھا وجوبا وباطنھا استحبابا قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی اللہ عنہ کل من ذکر وضوء النبی علیہ السلام لم یذکر الاذنین الا ابن عباس

انس بن مالک ۱۰ الحسن بن صالح بن حی ہمدانی جبان بن شقی بضم المعجمۃ والقاف مصغرا الھمدانی بسکون المیم والثوری ثقہ فقیہا عابدا من السابعۃ مات سنۃ ستین ومائۃ ۱۲ کان مولدہ سنۃ ۱۰۰ ہ

شرح سراج احمد

عن ابیہ عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ریح بدرستیکہ آنحضرت فرمود نیست لزوم وضو از توہم و وسوسہ مگر از شنیدن آوازی یا یافتن بدبوئی قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا قتیبۃ نا عبد العزیز ابن محمد عن سہیل بن ابی صالح در تقریب ست عبد العزیز بن محمد بن عبید الدراوردی ابو محمد الجہنی مولاہم المدنی صدوق کان یحدث من کتب فیخطی قال النسائی حدیثہ عن عبید اللہ العمری منکر من الثانیۃ مات سنۃ ست او سبع وثمانین ومائۃ عن ابیہ عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا کان احدکم فی المسجد فوجد ریحا بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون باشد یکی از شما در مسجد پس یافت بادی و حرکت را بین الیتیہ میان دو سرین خود فلا یخرج پس باید کہ بیرون نشود از مسجد پس وضو حتی یسمع صوتا او یجد ریحا تا آنکہ بشنود آوازی یا بیابد بوئی احدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق انا معمر عن ہمام بن منبہ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ لا یقبل صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضأ فرمود آنحضرت بدرستیکہ حق تعالی قبول نمیفرماید نماز یکی شما را چون بے وضو گردد تا آنکہ وضو کند یعنی چون در میان نماز بی وضو گردد باید کہ وضو کردہ نماز گزارد قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن عبد اللہ ابن زید وعلی بن طلق بطای مہملہ مفتوحہ وسکون لام در آخر قاف ست وعائشۃ وابن عباس وابی سعید این حدیث را امام احمد از ابی سعید وابو داود از علی بن طلق ومسلم از عبد اللہ بن عمر روایت کردہ اند قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول العلماء ان لا یجب علیہ الوضوء الا من حدث یسمع صوتا

شرح ابی الطیب

قولہ لا وضوء الا من صوت او ریح ای لا وضوء الا من استماع صوت او وجود نتن وھو مجاز عن تیقن الحدث وانما خصہما بالذکر لکثرۃ وجود النقض بھذا النوع من الناقض وھما سببا العلم بذلک غالبا یعنی لا وضوء بمجرد ان یشک فی خروج شیء حتی یستیقن بالحدث بظہور علامۃ ذلک سواء کان صوتا او ریحا او غیر ذلک من البول وغیرہ فالمقصود نفی الوضوء بمجرد الشک لا نفیہ من بول ونحوہ والیہ یشیر صدر الروایۃ التی رواہا الشیخان عن عباد بن تمیم عن عمہ عبد اللہ بن زید الانصاری انہ شکا الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الرجل یخیل الیہ انہ یجد الشیء فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا ینفتل او لا ینصرف حتی یسمع صوتا او یجد ریحا انتہی فالسؤال عام وخص صلی اللہ علیہ وسلم فی الجواب باعتبار ان الوسوسۃ غالبا فی الصلوۃ یکون بخروج الریح واشار بہ صلی اللہ علیہ وسلم الی ان الحکم بالنقض منحصر فی تیقن الحدث والیہ تشیر روایۃ ابی ہریرۃ ان اللہ لا یقبل صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضأ ویدل علی ذلک قول ابن المبارک اذا شک فی الحدث فانہ لا یجب علیہ الوضوء قال فی شرح السنۃ معنی الحدیث حتی تیقن الحدث لان سماع الصوت او وجدان الریح شرط اذ قد یکون اصم فلا یسمع الصوت وقد یکون اخشم فلا یجد الریح واقول قد ینتقض بغیرہ فالمدار علی تیقن الحدث **قولہ** اذا کان احدکم فی المسجد لیس قید المسجد للاحتراز من ان خارج المسجد حکمہ لیس کذلک بل اذا کان فی غیرہ لا ینصرف عن الصلوۃ کذلک حتی یتیقن بالحدث الا انہ اشار بالمسجد الی ان الاصل ان یصلی فی المسجد لانہ مکانہا فعلی المؤمن ملازمۃ المساجد للجماعۃ وقولہ فوجد ریحا ای زعم بخروج ریح منہ ومثلہ فیہ ولیس الوجدان ھھنا بمعنی التیقن

عارضۃ الاحوذی

والربیع بنت معوذ وبیانہما اقوی فی التعلیق من سکوت غیرہما الخامسۃ فی التحقیق منہا والخلاف بین العلماء انما ھو من الفاظ وردت فی الاحادیث کقولہ سجد وجہی للذی خلقہ وصورہ وشق سمعہ وبصرہ فاضاف السمع الی الوجہ وھذا انما یکون علی معنی التوسع فی القول بان یضاف الی الوجہ لانہما متصلتان بہ او لان المراد بالوجہ الجملۃ کلہا وکذلک قولہ فی ابی امامۃ الاذنان من الرأس ذلک من قول ابی امامۃ کما تقدم وتاویلہ فلا تقوم بہ حجۃ وفعل النبی علیہ السلام الثابت فی افرادہما بالذکر وتجدید الماء لہما اصل لا یرفع ہم واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

باب تخلیل الاصابع

عاصم بن لقیط بن صبرۃ عن ابیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأت فخلل بین الاصابع صحیح حسن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأت فخلل بین اصابع یدیک ورجلیک حسن غریب وعن المستورد رایت النبی علیہ السلام اذا توضأ یخلل اصابع رجلیہ بخنصرہ حسن غریب من طریق ابن لہیعۃ ومنہ اخرجہ ابوداود والحاکم فی اربعۃ الاولی قولہ فخلل بین الاصابع فی حدیث لقیط الصحیح عام فی کل اصبع فی الوضوء الا انہ یبدی الید بن واختلف فی الرجلین فقال احمد واسحق یخلل

شرح سراج احمد

او مجدد رحمہ گفت مصنف این حدیث حسن صحیح و آن قول علماست کہ واجب نمی شود بروی وضو مگر از بی وضو شدن کہ بشنود آوازی را یا بیابد بوئی را وقال ابن المبارک اذا شک فی الحدث فانہ لا یجب علیہ الوضوء حتی یستیقن استیقانا یقدر ان یحلف علیہ وگفت ابن المبارک چون شک شود آدمی را در بی وضو شدن پس بدرستیکہ شان اینست کہ واجب نمیشود بروی وضو تا آنکہ یقین حاصل شود در یقینی کہ قادر باشد اینکہ سوگند بخورد بروی بمجرد توہم وضو ناقض نمیشود وقال اذا خرج من قبل المرأۃ الریح وجب علیہا الوضوء وگفت ابن المبارک چون بیرون شود بادی از فرج زن واجب شود بروی وضو وھو قول الشافعی واسحق و آن قول امام شافعی و اسحق ست بدانکہ نزد امام احمد بقرقرہ نیز وضو بشکند اما این قول در کتاب خرقی و شرح آن کہ اشمل و اجمع کتب مذہب ایشان ست یافتہ نشد واما الناقض کما لدود والحصا والریح من القبل وسلسل البول والاستحاضۃ والمذی فینتقض الوضوء عند مالک واستثنی ابوحنیفۃ الریح من القبل فقال لا ینتقض

باب الوضوء من النوم

باب ست در بیان وضو از خواب کردن حدثنا اسمعیل بن موسی وھناد ومحمد بن عبید المحاربی المعنی واحد یعنی ہر سہ کس با خلاف الفاظ روایت کردہ اند و باعتبار معنی یکیست قالوا ثنا عبد السلام بن حرب بن مسلم الھندی ابوبکر الکوفی اصل او بصری ثقہ حافظ ست اما لسنا کثیر بودند از صغار تابعین ست در سنہ سبع وثمانین و مائۃ وفات کرد و عمر او ست و تسعون بود عن ابی خالد الدالانی الاسدی الکوفی یزید بن عبد الرحمن صدوق کثیر الخطا تدلیس میکرد از سابعہ بود عن قتادۃ عن ابی العالیۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہ انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم نام وھو ساجد حتی غط بدرستیکہ ابن عباس دید آنحضرت را کہ بخواب رفت در حالیکہ او سجدہ کنندہ بود تا آنکہ آواز گلو برآورد غط بغین معجمہ و طای مہملہ بمعنی آواز گلو او نفخ شک راویست یا لفظ نفخ گفت یعنی دمید ثم قام یصلی پس برخاست آنحضرت کہ نماز میگذارد فقلت یا رسول اللہ انک قد نمت پس گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکہ تو تحقیق بخواب رفتہ بودی قال ان الوضوء لا یجب الا علی من نام مضطجعا فرمود آنحضرت بدرستیکہ وضو واجب نمیشود مگر بر کسیکہ بخواب رود بر پہلو دراز شدہ فانہ اذا اضطجع استرخت مفاصلہ پس بدرستیکہ آدمی چون بر پہلو بخواب آید سست میشوند بندہای بدن وی و مانع اخراج ریح دور شود قال ابو عیسی وابو خالد اسمہ یزید بن عبد الرحمن گفت مصنف و ابو خالد راوی دالانی کہ شاگرد قتادہ است نام او یزید بن عبد الرحمن ست وفی الباب عن عائشۃ وابن مسعود وابی ھریرۃ بدانکہ بیہقی روایت کردہ از طریق ابی خالد الدالانی از قتادہ از ابی العالیۃ از ابن عباس و مرفوع کردہ کہ واجب نیست بر نائم در حال جلوس و قیام و سجود و ابوداود و احمد و ابن ابی شیبۃ و طبرانی

شرح ابی الطیب

قولہ یقدر من التقدیر ای یفرض فی نفسہ ویقدر فیہا ان یحلف علیہ بسبب یقین عندہ او من القدرۃ ای استیقانا یقدر معہ ان یحلف علیہ **باب** الوضوء من النوم **قولہ** حتی غط الغطیط ترديد الصوت بالنفس فی الحلق حتی یکون لہ صوت **قولہ** ان الوضوء لا یجب الا علی من نام مضطجعا ای لا یجب علی نائم الا علی ھذا النائم او من فی معناہ بان یکون مشارکا لہ فی العلۃ وھی استرخاء الاعضاء وقد اشار الیہ صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ فانہ اذا اضطجع استرخت مفاصلہ فحیث دارت العلۃ یدور معہا المعلول ولہذا قالوا اذا کان ساجدا علی ہیأۃ السنۃ لا تنتقض طہارتہ

قوت المغتذی

غط قال ابن العربی ھو ترديد النفس فی الحلق حتی یکون لہ صوت

شرح سراج احمد

و دارقطنی از حدیث ابن عباس بهمین الفاظ مذکوره روایت کرده انگفت دارقطنی متفرد گشته است بآن ابو خالد دالانی و صحیح نیست و روایت کرده
ابن عدی باسناد واهی از عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده مرفوع و از حذیفه نیز و مسلم و ابوداود از انس بن مالک بلفظ کان اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم ینامون ثم یصلون ولا یتوضئون چنانکه در متن مذکور میشود و در روایتی ینتظرون العشاء حتی تخفق رؤسهم و در روایت ابن المبارک یعنی
وهم جلوس آمده و روایت کرده بزار و قاسم بن مبیع بلفظ ینتظرون الصلوة فیضعون جنوبهم حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبة
عن قتادة عن انس بن مالک قال کان اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ینامون ثم یقومون فیصلون ولا یتوضئون
گفت انس بن مالک دیدیاران آنحضرت که بخواب میرفتند نشسته بسترمی استادند پس نماز میگذاردند و حال آنکه تجدید وضو نمیکردند و قال ابو عیسی
هذا حدیث حسن صحیح سمعت صالح بن عبد الله یقول گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است شنیدم صالح بن عبد الله را
که میگفت سألت ابن المبارک عن نام قاعدا معتمدا پرسیدم عبد الله بن المبارک را از حال کسی که بخواب رود نشسته
تکیه زده چه حکم است ناقض وضوست یا نه فقال لا وضوء علیه پس گفت ابن المبارک نیست وضو بروی قال وقد روی
حدیث ابن عباس سعید بن ابی عروبة عن قتادة عن ابن عباس گفت مصنف و تحقیق روایت کرده حدیث ابن
عباس را سعید بن ابی عروبه از قتاده از ابن عباس قوله قول انس بن مالک ولم یذکر فیه ابا العالیة و ذکر نکرده در وی لفظ ابا العالیه را
که راویست میان اسناد و واسطه است میان قتاده و انس ولم یرفعه و مرفوع نکرده است حدیث را واختلف العلماء فی الوضوء
من النوم واختلاف کرده اند علما در وجوب وضو از خواب فرأی اکثرهم انه لا یجب علیه الوضوء پس اعتقاد کرده اند اکثر علما
که بدرستیکه شان اینست که واجب نمیشود بروی وضو اذا نام قاعدا او قائما چون بخواب رود در حال قعود یا قیام

شرح ابی الطیب

قوله ینامون محمول علی نومهم علی حالة غیر حالة استرخاء المفاصل لان النوم فی تلک الحالة لا ینقض **قوله** ولم
یذکر فیه ابا العالیة ولم یرفعه یعنی روی هذا الحدیث بسند غیر سند ابی خالد الدالانی فرواه سعید بن ابی عروبة
عن قتادة موقوفا علی ابن عباس انه قال ان الوضوء لا یجب الحدیث اقول قال ابوداود فی سننه قوله الوضوء
علی من نام مضطجعا هو حدیث منکر لم یروه الا یزید الدالانی عن قتادة وروی اوله ای اول الحدیث کان صلی الله
علیه وسلم یسجد وینام وینفخ حتی یقوم فیصلی ولا یتوضأ رواه ابوداود وجماعة عن ابن عباس ولم یذکروا
شیئا من هذا وفی بعض نسخ ابی داود قال ابوداود قد ذکرت حدیث یزید الدالانی لاحمد بن حنبل فانکره استعظاما
له وقال ما لیزید الدالانی یدخل علی اصحاب ابی قتادة ولم یعبأ بالحدیث انتهی قال المنذری وذکر ابوداود ما
یدل علی ان قتادة لم یسمع هذا الحدیث من ابی العالیة فیکون منقطعا وذکر ابن حبان ان یزید الدالانی
کان کثیر الخطاء فاحش الوهم مخالف الثقات وقال غیره صدوق لکنه یهم فی الشیء و
قال ابن عدی فیه لین الحدیث ومع لینه یکتب حدیثه ثم قال ما جاء علی
ان لهذا الحدیث شواهد لا ینزل بها عن رتبة الحسن

قوت المغتذی

کان اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ینامون رواه ابوداود حتی تخفق رؤسهم

عارضة الاحوذی

اصابعه رجلیه
فی الوضوء وقال
مالک فی العتبیة
لا یلزم ذلک لانها
ملاصقة یشق
وصول الماء الیها
ویتفرع بموالات
الرطوبة علیها وما
روی عن النبی صلی
الله علیه وسلم انه
کان یخلل اصابع
رجلیه محمول علی
الاستحباب وانما یجب
ذلک عندنا فی
غسل الجنابة لانها
اذا کانت اصابع
الیدین والرجلین
متلاصقة سقط
ذلک کله فیها ولا یتوهم
فصلها الثانیة اذا
کان له خاتم یحرکه
فقد روی الدارقطنی
وغیره ان النبی
علیه السلام کان
اذا توضأ حرک
خاتمه وهذا یدل
علی التداخل وهی
الرابعة وقد روی

عارضۃ الاحوذی

الدارقطنی عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یدخل بین اصابعہ ویقول خللوا بین اصابعکم لا یخلل اللہ بینہا فی النار **باب** ما جاء ویل للاعقاب من النار ابو صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ویل للاعقاب من النار صحیح حسن الغرضۃ ہذہ سنۃ اتفق المسلمون علیہا وروی الائمۃ الاحادیث الصحاح فیہا قال ابو عیسی لا یجوز المسح علی الاقدام المجردۃ خلافا لمن حمل ابن جریر الطبری حیث قال ہو مخیر بین المسح والغسل وقال بعض الرافضۃ فی صفۃ المسح وحکی عن بعض اہل الظاہر انہ یجب الجمع بینہما احتج محمد بن جریر

شرح صلاح احمد

حتی ینام مضطجعا تا آنکہ بخواب رود بہ پہلو در آمدہ وبہ یقول الثوری وابن المبارک واحمد وبہمین قائل گشتہ است سفیان ثوری وعبد اللہ بن المبارک وامام احمد وقال بعضہم اذا نام حتی غلب علی عقلہ وگفتند بعضی علما چون بخواب رود تا آنکہ غالب گردد بر عقل وی ومغلوب العقل شود وجب علیہ الوضوء واجب شود بروی آبدست وبہ یقول اسحق وبآن قائل گشتہ است اسحق وقال الشافعی من نام قاعدا فرای رؤیا او زالت مقعدتہ لوسن النوم فعلیہ الوضوء وگفت امام شافعی ہر کہ بخواب رود نشستہ پس دید خوابی یا زائل شد سرین او از میل کردن غنودگی پس لازم شود بروی تجدید وضوء ودر اختلاف الائمہ نوشتہ است اختلاف کردہ اند علما در حق کسی کہ بخواب رفت بر حالت نماز گذارندہ امام ما ابو حنیفہ گفتہ وضو نشکند اگرچہ دراز شود خواب او واگر بر پہلو افتاد بشکند وگفت امام مالک بشکند در حالت رکوع وسجود چون دراز شود کمتر باشد از قیام وقعود وگفت امام شافعی در قول جدید اگر بخواب رفت چسپانندہ مقعد را بر زمین نشکند والا بشکند وگفت در قول قدیم نشکند وبر ہمین از ہیأت نماز وآزاد امام احمد در روایت اند روایت مختار مثل مذہب مالک است وگفت خطابی این اصح روایات است وفرق نزد امام ابی حنیفہ وشافعی میان درازی خواب وقصر او است واگرچہ دید نائم خوابہا را اگر چسپانندہ مقعد بود از زمین زیرا کہ خواب فی حد ذاتہ ناقض نیست بلکہ مظنۂ حدث باشد وگفت امام مالک واحمد چون دراز شود خواب در حال نشستن لازم شود بروی وضو

باب الوضوء مما غیرت النار باب است در بیان کردن وضو از خوردن چیزیکہ متغیر شود بآتش وپختہ شود بآتش

حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینۃ عن محمد بن عمرو عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال

شرح ابی الطیب

قولہ قال بعضہم اذا نام حتی غلب علی عقلہ وجب علیہ الوضوء کانہ یشیر الی ما قال مالک ان طال النوم نقض والا فلا قال القسطلانی قال اسحق والحسن والمزنی وغیرہم انہ فی ذاتہ ناقض مطلقا علی کل حال وہیأۃ لعموم حدیث صفوان بن عسال المروی فی صحیح ابن خزیمۃ اذ فیہ الا من غائط او بول او نوم فسوی بینہما فی الحکم وقال آخرون ہو ناقض لکونہ مظنۃ الحدث لحدیث ابی داود وغیرہ العینان وکاء السہ فمن نام فلیتوضأ واختلف ہؤلاء فمنہم من قال لا ینقض القلیل وہو قول الزہری ومالک واحمد فی احدی الروایتین منہ ومنہم من قال ینقض مطلقا الا نوم ممکن مقعدتہ من مقرہ فلا ینقض لحدیث انس المروی فی مسلم ان الصحابۃ کانوا ینامون ثم یصلون ولا یتوضؤن وحمل علی نوم المتمکن جمعا بین الاحادیث ولا تمکین لمن نام علی قفاہ ملصقا مقعدتہ بمقرہ ولا لمن نام محتبیا وہو ہزیل بحیث لا تتعلق الیتاہ علی مقرہ علی ما نقل عن الرویانی وقال الاوزاعی انہ الحق لکن صحح فی الروضۃ انہ متمکن والتحقیق نظرا الی انہ متمکن بحسب قدرتہ ولو نام جالسا فزالت الیتاہ او احدہما عن الارض فان زالت قبل الانتباہ انتقض وضوؤہ او بعدہ او معہ او لم یدر ایہما اسبق فلا لان الاصل بقاء الطہارۃ وسواء وقعت یداہ ام لا وہذا مذہب الشافعی وابی حنیفۃ وقال مالک ان طال نقض والا فلا وقال آخرون لا ینقض النوم الوضوء بحال وہو محکی عن ابی موسی الاشعری وابن عمر ومکحول انتہی

باب الوضوء مما غیرت النار

شرح سراج احمد

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الوضوء مما مست النار گفت ابوہریرہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم وضو لازم میشود از خوردن چیزیکہ
کردہ آتش ولو من ثور اقط واگرچہ باشد از پنیر قروت اقط بفتح ہمزہ و کسر قاف و کسر تین نیز آمدہ پنیریست ترش کہ از ماست سازند و بدیرون کردہ قال
فقال له ابن عباس انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحميم گفت ابو سلمہ پس گفت ابوہریرہ را عبد اللہ بن عباس آیا وضو میکنیم از خوردن روغن آیا وضو میکنیم از
خوردن و نوشیدن آب گرم کردہ با آتش و این تعریض ابن عباس بود فقال ابوهريرة يا ابن اخي اذا سمعت حديثا عن النبي صلى الله عليه وسلم فلا تضرب
له مثلا پس گفت ابوہریرہ ای پسر برادر من چون بشنوی حدیثی را از آنحضرت پس بیان کن او را مثلی و فی الباب عن عائشة وحبيبة ام المؤمنين وام سلمة ام المؤمنين
وزيد بن ثابت وابي طلحة وابي ايوب وابي موسى الاشعري روایت کردہ ابن سلم از زید بن ثابت و دارقطنی از ابی ہریرہ و امام احمد از سہل بن الحنظلیہ روایت
کردہ بلفظ من اکل لحما فلیتوضأ و نسائی از ابی ایوب و احمد و نسائی از ابی طلحہ و ابن ماجہ از ابی ہریرہ و طبرانی از ام حبیبہ و زید بن ثابت روایت کردہ اند باختلاف
الفاظ قال ابو عيسى قد رأى بعض اهل العلم الوضوء مما غيرت النار گفت مصنف و تحقیق اعتقاد کردہ اند بعض اہل علم وضو کردن را از خوردن چیزیکہ
تغیر دادہ آتش و اكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم على ترك الوضوء مما
غيرت النار و اکثر اہل علم از صحابہ و تابعین و کسی کہ پس از تابعین بودند از ایشان بر ناکردن وضو از خوردن چیزیکہ تغیر دادہ او را
آتش بدانکہ طعامیکہ بر آتش پختہ باشد و نان از خوردن آن وضو واجب نمیشود باجماع ایشان حکایت کردہ شدہ از بعضی صحابہ
چنانکہ ابن عمر و ابی ہریرہ و زید بن ثابت ایجاب وضو را و خوردن گوشت شتر ناقض وضو نیست بر قول جدید راجح از مذہب شافعی
و آن قول امام ابی حنیفہ و مالک ست و امام احمد گفتہ وضو بشکند و آن قول قدیم مختار نزد اصحاب شافعی ست

شرح ابی الطیب

قوله الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط یعنی الوضوء بعد الاکل من اکل ما
مسته النار لان الوضوء مطلقا من اکل ما مسته النار المراد بالمس التاثیر فیه بالطبخ
کاللحم والدبس وغیر ذلک وهو منسوخ بما سیاتی فی الباب الذی یلیه وبما اخرج
ابوداود والنسائی عن جابر بن عبد الله قال کان آخر الامرین من رسول الله صلی الله
علیه وسلم ترک الوضوء مما غیرت النار **قوله** ولو من ثور اقط قال ابن العربی بالمثلثة جملة
مجموعة من الطعام وقد اضیفت الی الاقط وفی النهایة هو قطعة من الاقط وهو ابن جامد مستحجر وفی القاموس قطعة عظیمة
من اقط ویحتمل ان یراد بالوضوء غسل الیدین والفم وان حمل علی المعنی الشرعی فهو منسوخ **قوله**
انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحمیم ای الدهن الذی مسته النار والحمیم الماء الحار بالنار
قوله فلا تضرب له مثلا ای لا تجعل له ضرب المثل مثل امثال الناس بل
اعمل به فتوضأ بکل ما مسته النار فلا تردد فیما یصدق علیه

قوت المغتذی

الوضوء مما مست النار هو مبتدأ وخبر ای ثابت او مستقر ولو من ثور اقط بالمثلثة قال ابن العربی
الثور جملة مجموعة من الطعام وقد اضیفت الی الاقط وقال فی النهایة هو قطعة من الاقط وهو ابن جامد
مستحجر قال والمراد غسل الید والفم منه ومنهم من حمله علی ظاهره واوجب فیه وضوء الصلوة

عارضۃ الاحوذی

بانه قرئ وارجلكم
خفضا عطفا على
الراس فيهما وقرئ
بالنصب عطفا على الايدي
والايدي فيه غسلا
ويعمل بكل قراءة و
قالت الرافضة
المسح فرض بقراءة
الخفض والغسل
مستحب بقراءة النصب
وقال بعض اهل الظاهر
كل فرض فيهما
ودليلنا القول المتصل
والنقل المتواتر فاما
الآية فحجة لنا لان
النص ثابت في قراءة
النصب على الغسل و
المسح يحتمل الوجهين
احدهما ما ذكره و
الثاني بان يكون
معطوفا على الرؤس
عطف لفظ لا عطف
معنى كقوله ورأيت
زوجك في الوغى
متقلدا سيفا و
رمحا ويكون المراد
بالمسح حالة لبس
الخفين فتكون

شرح سراج احمد

باب فی ترك الوضوء مما غيرت النار باب ست در بیان ترک وضوء از خوردن چیزیکه تغیر داده آتش حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن
عيينة نا عبد الله بن محمد بن عقيل بفتح عین مهمله الهلالی ابو مسعود البصری صدوق از حادی عشره است سمع جابر را شنید عبد الله جابر
ابن عبد الله را قال سفیان و حدثنا محمد بن المنكدر گفت سفیان ثوری حدیث کرده ما را محمد بن المنکدر و این طریق دیگر ذکر کرده عن جابر محمد بن المنکدر روایت
از جابر کرده قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا معه گفت جابر بیرون شد آنحضرت و حال آنکه ما همراه آنحضرت بودیم فدخل على امرأة من
الانصار پس در آمد آنحضرت بر زنی از قبیله انصار فذبحت له شاة پس ذبح کرد آن زن برای آنحضرت گوسفندی را و این زن انصاریه را مسمی کرده شاید که ام سلیم
باشد یا دیگر زن فاكل پس خورد آنحضرت گوشت گوسفند را واتته بقناع من رطب و آورد آن زن نزد آنحضرت طشتی از خرمای تر پخته فاكل منه پس
خورد آنحضرت از آن طبق رطب را ثم توضأ للظهر وصلى پس وضو کرد برای نماز ظهر و بگذارد ظهر را ثم انصرف پس برگشت آنحضرت از نماز فاتته بعلالة من
علالة الشاة پس آورد آن زن در وقت دیگر بقیه گوشتی از گوشت گوسفند علالة بضم عین مهمله بوزن فعالة فاكل ثم صلى العصر ولم يتوضأ پس خورد آنحضرت
بقیه گوشت را پس بگذارد نماز عصر را و وضو جدید نفرمود وفی الباب عن ابی بكر الصديق كما اخرجه البزار والدارقطنی عن ابی بكر بلفظ لا يتوضأ من
طعام اكله حل له اكله و ابن ابی حاتم در کتاب العلل قال ابو بكر الصديق ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اكل لحما ثم صلى ولم يتوضأ مصنف جمع درین حدیث میکند و گفت
ولا يصح حديث ابی بكر فی هذا من قبل اسناده و صحیح نگشته است حدیث ابی بکر صدیق رضی الله عنه درین باب بجهت اسناد حدیث و انما رواه حسام
ابن مصك بکسر میم و فتح صاد مهمله و تشدید کاف و جزین نیست که روایت کرده این حدیث را حسام بن مصك عن ابن سيرين عن ابن عباس عن
ابی بكر الصديق عن النبی صلى الله عليه وسلم یعنی ابن عباس از ابی بکر صدیق روایت کرده و الصحيح انما هو عن ابن عباس و صحیح
جزین نیست که این حدیث مرویست از ابن عباس عن النبی صلى الله عليه وسلم از آنحضرت بی ذکر واسطه ابی بکر صدیق هكذا رواه الحفاظ
همچنین روایت کرده اند حدیث را حفاظ حدیث بی ذکر عن ابی بكر وروی من غير وجه عن ابن سيرين عن ابن عباس عن
النبی صلى الله عليه وسلم و روایت کرده شده این حدیث از بسیاری طرق از محمد بن سیرین از ابن عباس از آنحضرت و رواه عطاء
ابن يسار و عكرمة بکسر عین مهمله و سکون کاف و کسر را و محمد بن عمرو بن عطاء و علی بن عبد الله بن عباس و غير واحد عن ابن عباس
عن النبی صلى الله عليه وسلم ولم يذكروا فيه عن ابی بكر الصديق و ذکر نکرده اند این همه روات در اسناد خویش واسطه میان ابن عباس و
آنحضرت و هذا اصح مصنف گوید و این صحیح ترست که ذکر واسطه نیست وفی الباب عن ابی هريرة و ابن مسعود و ابی رافع و
ام الحكم و عمرو بن امية و ام عامر و سويد بن النعمان و ام سلمة و در باب عدم وضوء از خوردن مما مست النار از بن صحابه حدیث منقول گشته است سعید
ابن منصور و ابو بكر بن ابی شیبه از ابن عباس روایت کرده اند و امام احمد از ام سلمه روایت نموده قال

شرح ابی الطیب

باب فی ترك الوضوء مما غيرت النار **قوله** فاتته بقناع بقاف مكسورة فنون ثم مهملة
ای طبق من سعف النخل **قوله** فاتته بعلالة من علالة الشاة بضم المهملة ای بقية ومن
تبعيضية وزعم انها بيانية بعيد وعلالة الشاة بقية لحمها وفيه انه يجوز الاكل مرتين
ويجوز الجمع بين الطعام والفاكهة وترك الوضوء من اكل ما غيرته النار

قوت المغتذی

بقناع هو الطبق بعلالة هی البقية ويقال فی كل شيء

عارضة الاحوذی

القراءتان لحالتين
النصب للقدم
المجردة والخفض
للقدم المستترة
وهذا صحيح معنى
تعضيد النصوص
الصحيحة وبيل
للاعقاب من النار
وقد استوفينا
المسألة فی كتاب
الاحكام وفی مسائل
الخلاف **باب**
الوضوء واعلاه
عطاء بن يسار عن
ابن عباس ان النبی
صلى الله عليه وسلم
توضأ مرة مرة عبد الرحمن
ابن هرمز الاعرج
عن ابی هريرة
ان النبی صلى الله
عليه وسلم توضأ
مرتين مرتين
ابو حية عن علی
ان النبی صلى الله
عليه وسلم توضأ
ثلاثا ثلاثا صحاح
حسان عن جابر
ان النبی صلى الله

شرح سراج احمد

ابو عیسیٰ والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم مثل سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق لا یرون الوضوء مما مست النار اعتقاد کردند ایشان ترک وضو را از خوردن چیزیکه مس کرده آتش وهذا آخر الامرین من رسول الله صلی الله علیه وسلم واین حدیث عدم وضو از اکل مما مست النار آخر دو کار است از آنحضرت وکان هذا الحدیث ناسخ للحدیث الاول پس گویا که این حدیث دوم که عدم وضوست ناسخ باشد مر حدیث اول را حدیث الوضوء مما مست النار واین بدل ست از حدیث اول وشیخ محی السنه بغوی نیز گفته که حدیث ابی هریره منسوخ ست بحدیث ابن عباس رضی الله عنه وابوداود وابن ماجه نیز روایت کرده اند از ابن عباس **باب** الوضوء من لحوم الابل باب ست در بیان لزوم وضو از خوردن گوشت شتر حدثنا هناد نا ابو معاویة عن الاعمش عن عبد الله بن عبد الله عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب براء بتخفیف را عازب بتعیین مهمله وزای مکسوره وموحده ابن الحارث ابو عماره انصاری اوسی حارثی مدنی صحابی ابن الصحابی حاضر شد خندق ومابعد او را واجازت نفرمود او را در روز احد از جهت صغر وی همراه عبد الله ابن عمر وحاضر گشت همراه علی بن ابی طالب جمل وصفین ونهروان را نازل کوفه گشت ودر آنجا وفات فرمود پس از هفتاد سال در ایام مصعب بن الزبیر ودر میان صحابه براء ابن عازب سوای وی دیگر کس نیست ونه عازب ست سوای پدر وی قال سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الوضوء من لحوم الابل گفت براء پرسیده شد آنحضرت از کردن وضو از خوردن گوشت شتر فقال توضؤا منها پس فرمود آنحضرت وضو کنید از خوردن گوشت شتر وسئل عن الوضوء من لحوم الغنم وپرسیده شد آنحضرت از وضو کردن از خوردن گوشت گوسپند

شرح ابی الطیب

قوله وهذا آخر الامرین اشارة الی ما رواه جابر کما تقدم روایة ابی داود والنسائی وقد اخرجه غیرهما وهو صریح فی نسخ حدیث ابی هریرة السابق ولهذا حکی الائمة به **باب** الوضوء من لحوم الابل **قوله** سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منها ظاهره وجوب الوضوء من اکل لحوم الابل وهو مذهب الامام احمد بن حنبل واسحق بن راهویه ویحیی بن یحیی وابی بکر بن المنذر وابن خزیمة واختاره الحافظ ابو بکر البیهقی وحکی عن اصحاب الحدیث مطلقا وحکی عن جماعة من الصحابة رضی الله عنهم واحتج هؤلاء بحدیث الباب قوله صلی الله علیه وسلم نعم فتوضؤا من لحوم الابل رواه البراء بن عازب کما عند ابی داود وعن البراء بن عازب قال سئل النبی صلی الله علیه وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فامر به قال احمد بن حنبل واسحق ابن راهویه صح عن النبی صلی الله علیه وسلم فی هذا حدیثان حدیث جابر وحدیث البراء وهو اقوی دلیلا والجمهور علی خلافه واجابوا عن هذا الحدیث بجابر کان آخر الامرین من رسول الله صلی الله علیه وسلم ترک الوضوء مما مست النار لکن هذا الحدیث عام وحدیث الوضوء من لحوم الابل خاص والخاص مقدم علی العام والی عدم النقض مما مست النار ذهب الخلفاء الراشدون ابو بکر وعمر

قوت المغتذی

عن البراء بن عازب قال سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منها قال ابن العربی هذا الحدیث ظاهر مشهور ولیس بقوی عند من ترک الوضوء مما مست النار واختاره ابن خزیمة والبیهقی وهو قول الشافعی فی القدیم قال النووی فی شرح المهذب هو القوی والصحیح من حیث قال وهو الذی اعتقد رجحانه

عارضة الاحوذی

علیه وسلم توضأ مرة مرة ومرتین مرتین وثلثا ثلثا وهو ضعیف قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه ابو حیة بن قیس الوادعی کوفی یروی عن علی لا یعرف له اسم ونصر حدیث علی عن ابی حیة قال رایت علیا توضأ فغسل کفیه حتی انقاهما ثم مضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجهه ثلثا وذراعیه ثلثا ومسح براسه مرة ثم غسل قدمیه الی الکعبین ثم قال فاخذ فضل وضوئه فشربه وهو قائم ثم قال احببت ان اریکم کیف کان طهور رسول الله صلی الله علیه وسلم وفی روایة افضل من فضل وضوئه فشربه حسن صحیح اسناد ووضوء النبی صلی الله علیه وسلم

عارضۃ الاحوذی

ورد علی صفات ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین وتوضأ ثلثا وروی احمد بن حنبل حدثنا الاسود بن عامر حدثنا ابو اسرائیل عن بلال العبسی عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ مرۃ فتلک وظیفۃ الوضوء التی لا بد منہا ومن توضأ ثنتین فلہ کفلان ومن توضأ ثلثا وضوئی ووضوء الانبیاء قبلی احکامہ فی اربع مسائل الاولی قال العلماء فی ذلک اقوالا معروفۃ منہم من جعل المرۃ الاولی فرضا والثانیۃ سنۃ والثالثۃ فضیلۃ ومنہم من جعل الثانیۃ و الثالثۃ فضیلۃ وقال مالک والمزنی

شرح سراج احمد

فقال لا تتوضؤا منہا پس فرمود آنحضرت صلعم وضو مکنید شما از خوردن گوشت گوسپند وفی الباب عن جابر بن سمرۃ واسید بن حضیر مسلم روایت از جابر بن سمرہ کردہ چنانکہ در مشکوۃ ہست مشہور از امام احمد نقض وضو ست بخوردن گوشت شتر و نزد ایمہ ثلثہ این حدیث منسوخ ست یا مراد بوضو معنی لغوی ست اگر گفتہ شود بتقدیر ارادہ معنی لغوی فرق میان گوشت شتر و گوسپند چیست حال آنکہ دستور کہ علت مشروعیت او ست در ہر دو برابر ست گوئیم تواند شد کہ وجہ فرق بدبوی گوشت شتر باشد نہ گوسپند واللہ اعلم قال ابو عیسی وقد روی الحجاج بن ارطاۃ ہذا الحدیث عن عبد اللہ بن عبد اللہ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر ہر دو لفظ بتصغیر اند والصحیح حدیث عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب یعنی عبد الرحمن بن ابی لیلی این حدیث از دو طریق رسیدہ است یکی از اسید بن حضیر و دیگر از براء بن عازب مصنف گوید صحیح آنست کہ از براء رسیدہ ست وہو قول احمد واسحق آن قول امام احمد و اسحق ست وروی عبیدۃ الضبی عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ذی الغرۃ واین طریق سوم ست والغرۃ الجہنی صحابی ست گویند نام او عیش بود و حکایت کردہ ابن ماکولا از بعضی علما کہ او براء ابن عازب بود کما فی التقریب وروی حماد بن سلمۃ ہذا الحدیث عن الحجاج بن ارطاۃ فاخطأ فیہ وروایت کردہ حماد بن سلمہ این حدیث را از حجاج بن ارطاۃ پس خطا کردہ در وی وقال عن عبد اللہ بن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ابیہ وگفت حماد از عبد اللہ بن عبد الرحمن از پدر خود عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر والصحیح عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال اسحق گفت اسحق اصح ما فی ہذا الباب عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیث البراء وحدیث جابر بن سمرۃ صحیح تر آنچہ درین باب ست دو حدیث اند از آنحضرت یکی حدیث براء بن عازب و دیگر حدیث جابر بن سمرہ است

باب الوضوء من مس الذکر

باب ست در بیان لازم شدن وضو از مس کردن مرد ذکر را حدثنا اسحق بن منصور ثنا یحیی بن سعید القطان عن ہشام بن عروۃ قال اخبرنی ابی گفت ہشام حدیث کردہ مرا پدر من عروہ بن الزبیر بن العوام عن بسرۃ بنت صفوان بسرہ بضم موحدہ

شرح ابی الطیب

وعثمان وعلی وابن مسعود وابی بن کعب وابن عباس وابو الدرداء وابو طلحۃ وعامر بن ربیعۃ وابو امامۃ وجماہیر التابعین ومالک وابو حنیفۃ والشافعی واصحابہم کذا قالہ النووی واولوا حدیث الباب بان المراد منہ غسل الیدین والفم لما فی لحوم الابل من رائحۃ کریہۃ ودسومۃ غلیظۃ بخلاف لحوم الغنم فانہ دون ذلک فی الدسومۃ **قولہ** وہو قول احمد ای الوضوء من لحوم الابل وہو ظاہر الحدیث وتقدم الجواب عنہ **قولہ** ذی الغرۃ قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرۃ لقب البراء بن عازب والصحیح انہ غیرہ وان اسمہ یعیش **باب الوضوء من مس الذکر** **قولہ** بسرۃ بنت صفوان بضم الموحدۃ وسکون المہملۃ صحابیۃ کذا فی التقریب وقال غیرہ ہی بسرۃ بنت صفوان بن نوفل القرشیۃ الاسدیۃ

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن ابی لیلی عن ذی الغرۃ قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرۃ لقب البراء بن عازب والصحیح انہ غیرہ وان اسمہ یعیش

شرح سراج احمد

وسکون سین مہملہ و را ابنۃ صفوان بن نوفل بن اسد بن عبد العزی اسدیہ صحابیہ قدیمۃ الاسلام مہاجرہ زندہ بودہ تا خلافت معاویہ
ابن سفیان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من مس ذکرہ فلا یصل حتی یتوضأ بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ مس کرد ذکر خود را
پس گو کہ نماز نگذارد تا آنکہ وضو کند یعنی وضوی او از مس ذکر بشکند وفی الباب عن ام حبیبۃ وابی ایوب وابی ہریرۃ وارروی بفتح
ہمزہ و سکون را و واو ابنۃ انیس بتصغیر انس وعائشۃ وجابر وزید بن خالد وعبد اللہ بن عمرو و روایت کردہ ابن ماجہ از ام حبیبہ
از طریق علاء بن الحارث از مکحول از عنبسہ بن ابی سفیان و رجال آن ثقات اند و حدیث ابی ایوب پس ابن ماجہ نیز اخراج کردہ است لیکن
در اسناد وی اسحق بن ابی فروہ است و آن ضعیف ست و حدیث ابی ہریرہ را اخراج کردہ شافعی و احمد و طبرانی و ابن حبان و حدیث انس را اخراج کردہ دارقطنی
و شافعی اخراج کردہ حدیث جابر را و حدیث زید بن خالد را احمد از طریق ابن اسحق و احمد و بیہقی حدیث عبد اللہ بن عمرو را و احمد و شافعی و دارقطنی
از ابن عمر روایت کردہ اند کہ ایما رجل مس فرجہ فلیتوضأ وایما امرأۃ مست فرجہا فلتتوضأ و مالک از بسرہ بنت صفوان روایت کردہ کہ من مس ذکرہ
فلیتوضأ و روایت کردہ دارقطنی و تضعیف آن کردہ و ابن شاہین از عائشہ صدیقہ کہ ویل للذین یمسون فروجہم ثم یصلون ولا یتوضأون
عبد الرزاق و دارقطنی و سعید بن منصور از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ حدیثی آوردہ اند کہ من مس ابطہ فلیتوضأ و ابن ابی شیبہ و سعید بن
منصور از عمر بن الخطاب باین عبارت آوردہ اند کہ گفت عمر بن الخطاب من مس نقی انفہ او حک ابطہ فلیتوضأ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن
صحیح ہکذا روی غیر واحد مثل ہذا گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کسان مانند این حدیث
کہ از مس ذکر وضو لازم میشود عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن بسرۃ یعنی این حدیث از ہشام بن عروہ از عروہ از بسرہ بطرق متعددہ
مروی گشتہ از یک طریق کہ اسحق بن منصور ست و روی ابو اسامۃ وغیر واحد ہذا الحدیث عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ
عن مروان عن بسرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این طریق دیگر ذکر کرد مصنف کہ میان عروہ و بسرہ واسطہ مروان ست
حدثنا بذلک گفت مصنف حدیث کرد ما را بحدیث مذکور اسحق بن منصور انا ابو اسامۃ بہذا و روی ہذا الحدیث
ابو الزناد بکسر زا و خفت نون عبد اللہ بن ذکوان المدنی القرشی مولی رملۃ بنت شیبۃ بن ربیعہ و در حدیث امیر المؤمنین ست گروہی از تابعین

شرح ابی الطیب

قولہ من مس ذکرہ فلا یصل ہو دلیل لمن یقول بانتقاض الوضوء بمس الذکر لکن قیدہ الامام الشافعی
بما اذا کان بالکف بلا حجاب اخرجہ مالک والنسائی واحمد وابو داود وابن ماجۃ ویعارضہ ما سیأتی فی باب
یلیہ من حدیث طلق بن علی رواہ ابو داود والنسائی قال ابن الہمام الحق ان کلا من الحدیثین لا ینزل عن
درجۃ الحسن لکن یترجح حدیث طلق بان حدیث الرجال اقوی لانہم احفظ للعلم واضبط ولذا اجمل
شہادۃ امرأتین بشہادۃ رجل انتہی واطال الطحاوی فی تضعیف حدیث بسرۃ وابی ہریرۃ اقول ونقل
بعض العلماء عن الخطابی انہ قال ان احمد بن حنبل وابن معین مع بعد شأوہما وجلالۃ قدرہما
فی معرفۃ الحدیث ورجالہ تذاکرا وتکلما فی الاخبار التی رویت فی ہذا الباب وکان عاقبۃ
امرہما انہما اتفقا علی سقوط الاحتجاج بحدیث طلق وبسرۃ ای لانہما تعارضا و
تساقطا وہذا ظاہر بناء علی ان لا سبیل الی معرفۃ الناسخ
والمنسوخ منہما انتہی فمن یقول بعدم النقض یقول الاصل العدم

عارضۃ الاحوذی

تجوز الواحدۃ و
قال الاحب الواحدۃ
الامن العالی وقال
فی سماع اشہب
الوضوء مرتان و
ثلث قیل لہ قالوا
حدۃ قال لا وقال فی
مختصر ابن عبد الحکم
لا احب ان ینقص
من اثنتین اذا عمتا
الثانیۃ روی عمرو
ابن شعیب عن ابیہ
عن جدہ ان النبی
علیہ السلام توضأ
ثلثا ثم قال من زاد
علی ہذا فقد اساء
وظلم ولم یثبت الثالثۃ
فی بیان الصحیح قال
الرواۃ عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
انہ توضأ مرۃ ومرتین
وثلثا وخلک قولہم
لا یخلوا اما ان یعبرون
عن الغرفات او عن
ایعاب العضو کل مرۃ
ولا یجوز ان یکون
اخبارا عن ایعاب
العضو فان ذلک

شرح سراج احمد

روایت از وی دارند و او روایت از صحابی نکرده است ثقه فقیه از خامسه بود قال الواقدی مات فجاءة فی غسله لیلة الجمعة فی شهر رمضان سنة ثلثین ومائة وهو ابن ست وستین سنة عن عروة عن بسرة عن النبی صلی الله علیه وسلم حدثنا بذلك علی ابن حجر حدثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیه ابی الزناد عن عروة عن بسرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه مانند حدیث گذشته وهو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین و آن قول بسیار کسان است از یاران آنحضرت و تابعین وبه یقول الاوزاعی والشافعی واحمد واسحق و بآن قائل گشته اوزاعی و شافعی و احمد و اسحق که از مس ذکر وضو لازم شود قال محمد اصح شیء فی هذا الباب حدیث بسرة گفت امام بخاری صحیح ترین چیزی در باب لزوم وضو از مس ذکر حدیث بسره است وقال ابو زرعة حدیث ام حبیبة فی هذا الباب اصح و گفت ابو زرعه حدیث ام حبیبه درین باب صحیح تر است از حدیث بسره از جهت اسناد وهو حدیث العلاء بن الحارث عن مکحول عن عنبسة بن ابی سفیان عن ام حبیبة وابی طریق و سند حدیث ام حبیبه ذکر کرده است وقال محمد لم یسمع مکحول من عنبسة بن ابی سفیان و گفت امام بخاری نشنید مکحول از عنبسه و روی مکحول عن رجل عن عنبسة غیر هذا الحدیث و روایت کرده مکحول از مردی از عنبسه سوای این حدیث وکان یری هذا الحدیث صحیحا و گویا که امام بخاری اعتقاد نکرده است این حدیث را صحیح که مکحول از عنبسه روایت میکند

باب ترك الوضوء من مس الذکر باب است در بیان ترک وضو از مس کردن ذکر حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو عن عبد الله بن بدر بفتح موحده و سکون دال مهمله و را ابن عمیرة الحنفی الیمامی یکی از اشراف بود ثقه از رابعه بود عن قیس بن طلق بن علی الحنفی الیمامی صدوق از ثالثه بود و هم کرده کسی که او را در صحابه شمرده است عن ابیه طلق بن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال وهل هو الا بضعة منه او مضغة شك راوی است طلق بن علی از آنحضرت روایت کرده که فرمود و نیست ذکر مگر پاره است از بدن آدمی از مس آن چرا وضو لازم شود واین حدیث ناسخ حدیث اول است وفی الباب عن ابی امامة و در باب ترک وضو از مس ذکر حدیثی مروی گشته از ابی امامه الباهلی اخرجه ابن ماجة و از علی بن ابی طالب نیز همچنین مروی گشته چنانکه سعید بن منصور در سنن خود آورده که گفت علی مرتضی لا ابالی امسست ذکری او انفی و ابن حبان و طبرانی و دارقطنی و سعید بن منصور از علی بن طلق آورده که انما هو بضعة منه و در حدیث گذشته که وضو واقع شده احتمال دارد که مراد از آن وضوی لغوی باشد که شستن دستها باشد واگر شرعی مراد شود حکم بنسخ آن کنیم قال ابو عیسی وقد روی من غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وبعض التابعین انهم لم یروا الوضوء من مس الذکر و گفت مصنف و تحقیق روایت کرده شده از بسیار طرق از صحابه و از بعضی تابعین که بدرستیکه ایشان اعتقاد نکرده اند لزوم وضو را از مس کردن ذکر وهو قول اهل الکوفة و این اشارت کرده است مصنف با امام اعظم ابو حنیفه کوفی رحمة الله علیه وابن المبارك

شرح ابی الطیب

باب ترك الوضوء من مس الذکر **قوله** الا مضغة منه بضم المیم وسکون الضاد بعدها غین معجمة وبضعة بفتح الباء وسکون الضاد بعدها عین مهملة لفظان مترادفان ومعناه القطعة من اللحم او شك من الراوی کذا فی حاشیة السیوطی لابی داود **قوله** وهو قول اهل الکوفة وقد اجابوا عن حدیث بسرة بان المراد بمس الذکر البول بطریق الکنایة اذ العادة مس الذکر منا لك قال المحقق ابن الهمام وهو من اسرار البلاغة یسکتون عن ذکر الشیء ویرمزون علیه بذکر ما هو من روادفه فلما کان

الترجمة باب کذا ظاهر این کس کند و خود را یعنی خود را یعنی [illegible] از بدن

شرح سراج احمد

وهذا الحديث احسن شيء روي في هذا الباب و این حدیث احسن چیزیست که روایت کرده شده در باب ترک وضو از مس کرد و قد
روى هذا الحديث ايوب بن عتبة ومحمد بن جابر عن قيس بن طلق عن ابيه و تحقیق روایت کرده این حدیث را ایوب
ومحمد بن جابر از قیس بن طلق از پدر خود طلق بن علی و قد تكلم بعض اهل الحديث في محمد بن جابر وايوب بن عتبة و تحقیق تکلم کرده اند
بعضے اہل حدیث در حال محمد بن جابر و ایوب بن عتبہ و حديث ملازم بن عمرو عن عبد الله بن بدر اصح واحسن و حدیث ملازم
ابن عمرو از عبد اللہ بن بدر اصح و احسن است از دیگر حدیث واتفقوا على ان من مس فرجه بعضو من اعضائه غير يده لا ينتقض وضوءه واختلفوا
فيمن مس فرجه بيده فقال ابو حنيفة لا ينتقض وضوءه على اي وجه كان وقال الشافعي ينتقض بالمس بباطن الكف دون الظاهر من غير حائل سواء كان
بشهوة او بغير شهوة وعن احمد المس بباطن الكف وظاهره ينقض وضوءه والراجح من مذهب مالك ان كان من الشهوة انتقض والا فلا واما من مس فرج غيره
فقال الشافعي واحمد ينتقض وضوء الماس صغيرا كان الممسوس او كبيرا حيا كان او ميتا وقال مالك لا ينتقض بمس الصغير وقال ابو حنيفة لا ينتقض بحال وهل
ينتقض وضوء الممسوس ام لا قال الثلثة لا ينتقض وقال الشافعي ينتقض واجمعوا على انه لا وضوء على من مس انثييه ولو من غير حائل واتفق الثلثة على
انه لا وضوء على من مس الامرد ولو بشهوة وقال مالك بايجابه واختلفوا في مس حلقة الدبر فقال ابو حنيفة ومالك لا ينتقض وقال الشافعي واحمد
ينتقض وعن الشافعي قول وعن احمد رواية انه لا ينتقض دار قطني از بسره روایت کرده که گفت من مس ذكره او انثييه او رفغيه فليتوضأ
وضوء للصلوة **باب** ترك الوضوء من القبلة باب است در بیان ترک آب دست از بوسه حدثنا قتيبة وهناد وابو كريب
واحمد بن منيع ومحمود بن غيلان وابو عمار قالوا ثنا وكيع عن الاعمش عن حبيب بن ابي ثابت بن قیس و گفته میشد او را
مندر بن دینار الاسدی مولاهم ابو یحیی الکوفی ثقه جلیل کثیر الارسال و تدلیس بود از ثالثه است در سنه تسع عشره و مائه وفات کرد عن
عروة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبل بعض نسائه ثم خرج الى الصلوة ولم يتوضأ گفت
عائشه صدیقه بدرستیکه آنحضرت بوسه کرد بعضی زنان خود را پستر بیرون شد بسوی گذاردن نماز و وضو نکرد
عائشه صدیقه کنایت کرد از نفس خود بقول خود که قبل بعض نسائه قال قلت من هي الا انت گفت عروه گفتم من عائشه را
نبود آن بعض از واج مگر تو فضحكت پس خندید عائشه از آن قال ابو عيسى وقد روي نحو هذا عن غير واحد من اهل العلم
من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين وهو قول سفيان الثوري واهل الكوفة کنایت ست از امام اعظم
ابو حنیفه قالوا ليس في القبلة وضوء گفتند امام ابو حنیفه و سفیان نیست در بوسه کردن زن لازم وضو وقال مالك
ابن انس والاوزاعي والشافعي واحمد واسحق في القبلة وضوء گفت امام مالک و اوزاعی و شافعی و احمد
و اسحق در بوسه کردن زن لازم شود وضو وهو قول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

مس الذكر غالبا يوادف خروج الحدث منه ويلازمه عبر عنه كما عبر بالمجيء عن الغائط عما يقصد لغائط لاجله
في قوله تعالى او جاء احد منكم من الغائط انتهى ويؤيد قول الكوفيين ان النبي صلى الله عليه وسلم علل عدم النقض بمس الذكر
بقوله هو بضعة منه ويدوم الحكم بدوام علته ويدور حيث دارت العلة **باب** ترك الوضوء من القبلة
قوله قال قلت من هي الا انت فاعل قال عروة بن الزبير والاستفهام انكاري فرجعه الى النفي وهو
يصح لاستثناء والتقدير ما هي الا انت والظاهر ان ضحكها كان استحياء منها

عارضة الاحوذي

مستحطا فافتقر
الى زيادة خرقة
فيحقق الاسباغ
بها بخلاف اليد
والرجل فانها معتادة
مستحطة فيجري
الماء عليه سهلا
فيمكن ايعابها بقليل
من الماء الرابعة
اذا ثبت هذا فليس
للتفريع على الاعلام
معنى فان المقصود
الايعاب والاعلام الدالة
له وقد بينا شرح
ذلك في كتاب
المسائل **باب**
النضح بعد الوضوء
عبد الرحمن الاعرج
عن ابي هريرة
ان النبي عليه السلام
قال جاءني جبريل
عليه السلام
فقال يا محمد اذا
توضأت فانتضح
حديث غريب
غريبه النضح صب
الماء على المنضوح
قيل وهو النضح عنه

شرح سراج احمد

والتابعين وانما ترك اصحابنا حديث عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا لانه لا يصح عندهم لحال الاسناد و
جز این نیست کہ ترک کردند عمل اصحاب ما اہل حدیث حدیث عائشہ را کہ از آنحضرت روایت کردہ در ترک وضو زیرا کہ صحیح نگشتہ است این حدیث
نزد محدثین از جہت خلل در اسناد وی قال وسمعت ابا بكر العطار البصري يذكر عن علي بن المديني مصنف گفت وشنیدم ابا بکر عطار را کہ ذکر میکرد
از علی بن المدینی قال ضعف يحيى بن سعيد القطان هذا الحديث گفت علی بن المدینی تضعیف کردہ یحیی بن سعید القطان این حدیث را
وقال هو شبه لا شيء وگفت علی بن المدینی آن حدیث عائشہ مشتبہ است چیزی نیست و اعتبار ندارد قال وسمعت محمد بن اسمعيل يضعف
هذا الحديث وگفت مصنف وشنیدم امام بخاری را کہ تضعیف میکرد این حدیث را وقال حبيب بن ابي ثابت لم يسمع من عروة وگفت
امام بخاری حبیب بن ابی ثابت نشنیدہ از عروہ بی واسطہ وقد روي عن ابراهيم التيمي عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبلها ولم يتوضأ
وتحقیق روایت کردہ شدہ حدیث قبلہ از ابراہیم تیمی از عائشہ وهذا لا يصح ایضا مصنف گوید و باین طریق نیز صحیح نگشتہ است حدیث
ولا نعرف لابراهيم التيمي سماعا من عائشة ونمی شناسیم برای ابراہیم تیمی سماعی از عائشہ بلکہ بواسطہ است وليس يصح عن
النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب شيء مصنف گوید و نیست صحیح شدہ از آنحضرت درین باب ہیچ حدیثی وآخرجه ابو داود
من وجه آخر عن الاعمش حدثنا اصحاب لنا عن عروة المزني عن عائشة قال ابو داود وروى عن الثوري قال حدثنا حبيب بن ابي ثابت لم
عروة المزني قال ابو داود وقد روى حمزة الزيات عن حبيب عن عروة بن الزبير عن عائشة حديثا قلت وقع في رواية ابن ماجة والدارقطني
في حديث الباب عن عروة بن الزبير وايضا فالسؤال الذي في رواية ابي داود ظاهر في انه ابن الزبير لان المزني لا يجسر ان يتكلم ذلك الكلام
لعائشة وقد جاء هذا الحديث من غير هذا الوجه فروى ابو داود والنسائي من طريق الثوري عن ابي روق عن ابراهيم التيمي عن عائشة ان النبي
صلى الله عليه وسلم كان يقبل بعض ازواجه ولا يتوضأ قال البيهقي وروى ابو حنيفة عن ابي روق عن ابراهيم عن حفصة وهو منقطع
لان ابراهيم التيمي لم يسمع من عائشة ولا حفصة قاله النسائي وغيره ولكن رواه الدارقطني من وجه آخر عن الثوري
فقال فيه عن ابراهيم التيمي عن ابيه عن عائشة لكن اسناده ضعيف وله طريق اخرى عند ابن ماجة رواية زينب
السهمية عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ ثم يقبل ويصلي ولا يتوضأ وربما فعله بي وقال اسحق في مسنده

شرح ابی الطیب

قوله وانما ترك اصحابنا اي من اهل الحديث او من الشافعية كذا قال بعض العلماء لكن الظاهر الاول **قوله**
لا يصح عندهم لحال الاسناد اي لا يصح لحال من احوال طرق الاسناد قال ابن الهمام وروى البزار باسناد حسن
قال الخطابي يحتج به من يذهب الى ان الملامسة المذكورة في الاية معناها الجماع دون اللمس بسائر البدن
قوله وليس يصح عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب شيء يشكل هذا بما روى مسلم في صحيحه من
مس عائشة رضي الله عنها قدميه صلى الله عليه وسلم حين طلبته اما فقدته ليلا وهما منصوبتان في السجود
ولم يقطع صلاته لذلك وعنها انه عليه الصلوة والسلام كان يقبل بعض نسائه ولا يتوضأ رواه البزار نقل المحقق
ابن الهمام الا ان يقال اراد بهذا الباب القبلة فقط لا مطلق المس لكن لا يضر ذلك في اثبات ان لمس المرأة ليس بناقض
وبالجملة الحديث دليل لاهل الكوفة واستدلال القوم بالاية اعني قوله تعالى او لامستم النساء استدلال
بالمحتمل لان الملامسة يكنى بها عن الجماع فلا يتم دليلا للنقض باللمس

عارضة الاحوذي

اهل العربية وهذا
فيه نظر فان السواك
تسمى النواضح وكذلك
الابل التي تحمل الماء
تسمى نواضح وفي
الحديث ما سقي
نضحا ففيه نصف
العشر احكامه اختلف
العلماء في تاويل هذا
الحديث على اربعة
اقوال الاول معناه
اذا توضأت فصب
الماء على العضو
صبا ولا تقتصر على
مسحه فانه لا يجزي
فيه الا الغسل دون
اسراف ولذلك
انكر مالك حتى يقطر
او يسيل فكره ان يجعل
القطر والسيلان
حدا وان كان لا بد
منه مع الغسل
الثاني معناه
استبرئي الماء
بالنثر والتنحنح يقال
نضحت استبرأت
وانتضحت تعاطيت
الاستبراء الثالث

شرح سراج احمد

انتہی کہ کسی کہ
اشیاء فرد را کہ
بالاصالۃ باشد و تعلق
کردہ اند این را بتاشین
کہ نیست و مقصود
شخصی کہ کسی کہ
اورد را کہ بشورت
باشد و گفت مالک
کہ واجب نیست بر او اعادہ
وضو و اختلاف کردہ اند
در تفسیر کردہ در تفسیر
گفت امام ابو حنیفہ
و امام مالک شکستہ
شوند
گفت امام شافعی و امام احمد
شکستہ شوند و
امام شافعی یک قول
است و در ایں سنت
و ایں سنت
شکستہ شوند ۱۲
اسماء الرجال
لم یسمع الرجال
الواو بصاحبات
الکوفی اسمہ عطیہ بن
الحارث ۱۲

شرح سراج احمد

وثنا بقیۃ ثنی عبد الملک بن محمد عن ہشام عن ابیہ عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قبلہا وہو صائم وقال ان القبلۃ لا تنقض الوضوء ولا تفطر الصائم ثم قال ہا حمیراء ان فی دینا سعۃ واخرجہ الدارقطنی من طریق حاجب بن سلیمان عن وکیع عن ہشام بلفظ قبل النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعض نسائہ ثم صلی ولم یتوضأ ثم ضحکت وہو رجالہ اثبات الا ان الدارقطنی قال ان حاجبا وہم فیہ وانما رواہ وکیع بہذا الاسناد انہ کان یقبل وہو صائم واخرجہ الدارقطنی ایضا من طریق ابی اویس عن ہشام عن ابیہ عنہا انہ بلغہا قول ابن عمر فی القبلۃ الوضوء فقالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقبل وہو صائم ولا یتوضأ واخرج الدارقطنی من طریق منصور بن زاذان وابن اخی الزہری عن الزہری اما منصور فقال عن ابی سلمۃ واما ابن اخی الزہری فقال عن عروۃ ثم اتفقا عن عائشۃ قالت لقد کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبلنی اذا خرج الی الصلوۃ ولا یتوضأ ہذا لفظ منصور ولفظ الآخر قالت الا تعاد الصلوۃ من القبلۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقبل بعض نسائہ ویصلی ولا یتوضأ واخرج البزار من طریق عبد الکریم الجزری عن عطاء عن عائشۃ مثل ہذا المرفوع ورجالہ ثقات وقد اخرجہ الدارقطنی من وجہ آخر عن عبد الکریم عن عطاء ثم اخرج عن وجہ آخر ایضا عن عطاء قال انس فی القبلۃ وضوء وفی الباب عن ابی امامۃ قلت یا رسول اللہ الرجل یتوضأ ثم یقبل اہلہ ویلاعبہا اینقض ذلک وضوءہ قال لا اخرجہ ابن عدی واسنادہ ضعیف وعن ابی ہریرۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبل ثم یخرج الی الصلوۃ ولا یحدث وضوءا اخرجہ الطبرانی فی الاوسط وفی اسنادہ یزید بن سنان ضعیف وعن ابن عمر کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقبل ولا یعید الوضوء اخرجہ ابن حبان فی ترجمۃ غالب التیمی فی الضعفاء واین حاصل کلام شیخ ابن حجر ست **باب** الوضوء من القیء والرعاف باب ست در بیان لزوم وضو از کردن قی وجاری شدن خون بینی حدثنا ابو عبیدۃ بن ابی السفر واسحق بن منصور قال ابو عبیدۃ ثنا وقال اسحق انا عبد الصمد گفت ابو عبیدہ حدثنا را واسحق گفت اخبرنا او ہر دو بیک معنی اند ہیچ فرق ندارد چنانکہ در بخاری ست ثنا بن عبد الوارث قال حدثنی ابی عن حسین المعلم عن یحیی بن ابی کثیر قال حدثنی عبد الرحمن بن عمرو الاوزاعی عن یعیش بن الولید المخزومی یعیش بر وشناۃ تحتیہ وسیان ہر دو عین مہملہ در آخر شین منقوطہ ہشام بن معاویۃ الاموی نزیل جزیرہ ثقہ بود عن ابیہ ولید المخزومی عن معدان بن ابی طلحۃ وگفتہ میشد ابن طلحۃ نیز یعمری شامی ثقہ از ثامنہ بود عن ابی الدرداء عویمر بن مالک وگویند ابن عامر وگویند ابن ثعلبۃ الانصاری الخزرجی اسلام او عقیب بدر بود حاضر گشت خندق ومابعد او را وگویند حاضر نگشتہ احد را از جہت تاخر اسلام وی والی ساخت او را عثمان بن عفان قضای دمشق را او مشہور بود بکنیت وی درداء نام دختر او بودہ در سنہ احدی یا اثنتین وثلثین در دمشق در خلافت عثمان وفات یافت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قاء فتوضأ بدرستیکہ آنحضرت استفراغ کرد پس وضو کرد فلقیت ثوبان فی مسجد دمشق معدان گوید پس ملاقی شدم من ثوبان را در مسجد دمشق فذکرت ذلک لہ

شرح ابی الطیب

باب الوضوء من القیء والرعاف ذکر الرعاف وان لم یذکر لہ حدیثا فی الباب لما ذکر فیہ من اقوال العلماء **قولہ** قاء فتوضأ الفاء تدل علی ان الوضوء کان مرتبا علی القیء وبسببہ وہو المطلوب فتکون ہی للسببیۃ فیندفع بہ ما اجاب بہ القائلون بعدم النقض من انہ لا دلالۃ فی الحدیث علی ان القیء ناقض للوضوء لجواز ان یکون الوضوء بعد القیء علی وجہ الاستحباب او علی وجہ الاتفاق ویؤید القائلین بالنقض ما رواہ ابن ماجۃ عن اسمعیل بن عیاش عن ابن جریج

عارضۃ الاحوذی

معناہ اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون ذلک مذہبا للوسواس ویروی عن قتادۃ النضح من النضح یقول من اصابہ نضح من البول فعلیہ ان ینضحہ بالماء فیکون علی ہذا معناہ الحدیث الوارد عشر من الفطرۃ فذکر انتقاص الماء ورواہ ابو عبید انتضاح الماء وفسرہ بما قدمناہ وکذلک روی ابو داود والنسائی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ اذا توضأ اخذ حفنۃ من ماء فقال ہکذا ووصف سعید فنضح بہا فرجہ الرابع معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار

حمل النضح علی الاستنجاء بالماء

شرح سراج احمد

پس اگر کردم پس از قی وضو کردن آنحضرت را برای ثوبان فقال صدق انا صببت له وضوءه پس گفت ثوبان راست
گفت ابو الدرداء من ریختم برای آنحضرت آب وضو را وقال اسحق بن منصور معلان بن طلحة بی ذکر لفظ ابی قال ابو عیسی و ابن
ابی طلحة اصح گفت مصنف بلفظ ابی صحیح تر است قال ابو عیسی و قد رأی غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله
علیه وسلم وغیرهم من التابعین الوضوء من القیء والرعاف گفت مصنف وتحقیق اعتقاد کرده اند بسیار کس از اہل علم
از صحابہ وغیر ایشان از تابعین آبدست را از قی کردن و روان شدن خون بینی وهو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد
واسحق وهمین است مذہب امام ابی حنیفہ کہ وضو واجب است بقی و رعاف اگر قی بہ پری دہن باشد وقال بعض اهل العلم لیس فی
القیء والرعاف وضوء وگفت بعضی از اہل علم نیست واجب در قی کردن و روان شدن خون بینی وضو وهو قول مالک والشافعی
وآن قول امام مالک و شافعی است وقد جود حسین المعلم هذا الحدیث وتحقیق قوی محکم گفتہ حسین معلم این حدیث را وحدیث
حسین اصح شیء فی هذا الباب ومصنف گوید وحدیث حسین صحیح ترین چیزیست درین باب وروی معمر هذا الحدیث عن یحیی بن
ابی کثیر فاخطأ فیه وروایت کرد معمر این حدیث را از یحیی بن ابی کثیر پس خطا کرده دران فقال عن یعیش بن الولید عن خالد
ابن معدان عن ابی الدرداء ولم یذکر فیه الاوزاعی وذکر نکرده دران اوزاعی را وقال عن خالد بن معدان وگفت عبارت خالد بن معدان را
وانما هو معدان بن ابی طلحة وجز این نیست کہ او معدان بن ابی طلحہ است تابعی گفتہ است حدیث ان النبی صلی الله علیه وسلم قاء فلم یتوضأ فلم اجده اخرج
ابن ماجه عن عائشة من قاء او رعف فی صلاته فلینصرف فلیتوضأ ولیبن علی صلاته مالم یتکلم واخرجه الدارقطنی وحده وفی اسناده اسمعیل بن عیاش بلفظ
من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلک لا یتکلم بیہقی در سنن حدیثی از ابی ہریرہ آوردہ و تضعیف
آن کردہ باین عبارت یعنی الوضوء من سبع افطار البول والدم السائل والقیء ومن سبعة تملأ بها الفم والنوم المضطجع وقهقهة الرجل فی الصلوة ومن
خروج الدم روایت کردہ عبد الرزاق از ابن جریج از پدر خود مفصل کہ الوضوء من القیء وان کان قلسا ملء فلیتوضأ **باب** الوضوء بالنبیذ
باب است در بیان وضو کردن بنبیذ خرما وغیرہ حدثنا هناد نا شریک عن ابی فزارة بن زراة عن ابی زید عن عبد الله بن مسعود قال سألنی النبی
صلی الله علیه وسلم ما فی اداوتک گفت عبد الله بن مسعود سوال کرد و پرسید مرا آنحضرت کہ چیست در آوند تو فقلت نبیذ پس گفتم
افشردہ خرماست و نبیذ چیزی را گویند کہ ساختہ شود از شیرہ از خرما و انگور و شہد کہ در آب خیسانیدہ سازند فقال تمرة طیبة وماء طهور
پس فرمود آنحضرت خرما خوش مزہ است پاک است و آب او پاک کنندہ است قال فتوضأ منه گفت عبد الله بن مسعود پس وضو کرد آنحضرت
از نبیذ قال ابو عیسی وانما روی هذا الحدیث عن ابی زید عن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف
وجز این نیست کہ روایت کردہ شدہ این حدیث از ابی زید از عبد الله بن مسعود از آنحضرت

شرح ابی الطیب

عن ابن ابی ملیکة عن عائشة رضی الله عنها انه قال صلی الله علیه وسلم من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی
فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلک لا یتکلم والقلس الخارج مع الغثیان کذا نقله المحقق ابن الهمام
وقال الحفاظ من اصحاب ابن جریج یرونه عن ابن جریج عن ابیه عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسلا وهو حجة
عندنا وعند جمهور العلماء انتهی اقول لا شک ان هذا الحدیث دلیل للنقض وابن عیاش وثقه ابن معین وفی موطأ مالک عن نافع
عن ابن عمر انه کان اذا رعف رجع فتوضأ ولم یتکلم ثم رجع وبنی علی ما قد صلی **باب** الوضوء بالنبیذ

عارضۃ الاحوذی

فان الحجر یجفف الوسخ والماء یطهره وقد حدثنی ابو مسلم المهدی قال من الفقه الرائق الماء یذهب لماء معناه ان من استنجی بالحجر لا یزال البول یرشح فیجد منه البلل فاذا استعمل الماء ذهب الخاطر ایجد من البلل الی الماء وارتفع الوسواس **باب** اسباغ الوضوء العلاء ابن عبد الرحمن عن ابیه عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال الا ادلکم علی ما یمحو الله به الخطایا ویرفع به الدرجات قالوا بلی یا رسول الله صلی الله علیک وسلم قال اسباغ الوضوء علی المکاره وکثرة الخطا الی المساجد انتظار

شرح سراج احمد

وابو زید رجل مجہول و ابو زید شاگرد عبد اللہ بن مسعود مردی مجہول ست عند اہل الحدیث نزد محدثین لا نعرف لہ روایۃ غیر ہذا الحدیث نمی شناسیم برائے او روایتی سوای این حدیث و قد رای بعض اہل العلم الوضوء بالنبیذ و تحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم جواز وضو را بافشردہ خرما و غیرہ منہم سفیان و غیرہ بعضی از ایشان سفیان ثوری و غیر اوست و قال بعض اہل العلم لا یتوضأ بالنبیذ و گفتہ اند بعضی از اہل علم نمی کردہ وضو با فشردہ خرما و غیرہ وھو قول الشافعی و احمد و اسحق و آن قول امام شافعی و احمد و اسحق ست و قال اسحق ان ابتلی رجل بہذا فتوضأ بالنبیذ و تیمم احب الی و گفت اسحق اگر مبتلا کردہ شد مردی باین و اتفاق چنان افتاد پس وضو کرد بنبیذ و تیمم کرد دوستر ست بسوی من یعنی جمع میان وضو و تیمم احب ست قال ابو عیسی و قول من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب الی الکتاب و اشبہ گفت مصنف و قول کسیکہ قائل گشتہ کہ وضو نسازد بہ نبیذ نزدیک تر ست بکتاب لان اللہ تعالی قال فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا زیرا چہ حق تعالی فرمود در حق فاقد آب پس نیابید آب را پس تیمم کنید بخاکی پاک و نبیذ را آب نمیگویند با مقید ست در جواب گوئیم کہ وضو بہ نبیذ ماثور ست و در احادیث وارد گشتہ ست قیاس در ان مدخلی ندارد **باب** المضمضۃ من اللبن باب ست در بیان آب دہن کردن از جہت خوردن شیر تا دفع دسومت آن گردد حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن عقیل عن الزہری ابن شہاب عن عبید اللہ عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرب لبنا فدعا بماء فمضمض گفت عبد اللہ بن عباس

شرح ابی الطیب

قولہ وابو زید رجل مجہول قال المحقق ابن الہمام فیہ انہ ذکر القاضی ابو بکر بن العربی فی شرح الترمذی ان ابا زید مولی عمرو بن حریث روی عنہ راشد بن کیسان العبسی الکوفی و ابو زید رفق وھذا یخرجہ من الجہالۃ **قولہ** و قول من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب الی الکتاب و اشبہ یعنی ان النبیذ ما یسمی ماء مطلقا و قد قال اللہ تعالی فلم تجدوا ماء فتیمموا و واجد النبیذ لیس بواجد للماء المطلق فیجب علیہ التیمم بنص القرآن و الحدیث ان صح فمن احادیث الآحاد فلا یعارض الکتاب و لو سلم معارضا کان الکتاب ناسخا لہ لان الحدیث مکی و الآیۃ مدنیۃ کذا حررہ بعض الفضلاء و قال المحقق ابن الہمام و اما ما عن ابن مسعود انہ سئل لیلۃ الجن فقال ما شہدہا منا احد فہو معارض بما فی حدیث ابن ابی شیبۃ من انہ کان معہ و روی ایضا ابو حفص بن شاہین عنہ انہ قال کنت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ الجن و عنہ انہ رای قوما من الزط فقال ہؤلاء اشبہ من رایت بالجن لیلۃ الجن و الاثبات مقدم علی النفی و ان جمعنا فالمراد ما شہدہا احد منا غیری نفیا لمشارکتہ و اباتہ اختصاصہ بذلک و قد ذکر صاحب اکام المرجان فی احکام الجان ان ظاہر الاحادیث الواردۃ فی وفادۃ الجن انہا کانت ست مرات و ذکر منہا مرۃ فی بقیع الغرقد قد حضرہا ابن مسعود مع مرتین بمکۃ و مرۃ رابعۃ خارج المدینۃ حضرہا الزبیر بن العوام فعلی ہذا لا یقطع بالنسخ انتہی اقول فدعوی النسخ بالآیۃ منظور فیہا و قال النووی بشتی حدیث نبیذ التمر قد روی عن ابن مسعود و فی اسانید سائرہا لاہل النقل مقال غیر ان الحدیث اذا روی من طرق شتی غلب علی ظن المجتہد کونہ حقا خصوصا عند من یری المسلمین کلہم عدولا فی اخبار الدیانات قلت و بہ صح الحدیث معنی عند الفقہاء و یکفی حجۃ للمجتہد فی الاستدلال **باب** المضمضۃ من اللبن من التعلیل ای المضمضۃ لاجل اللبن

عارضۃ الاحوذی

الصلوۃ بعد الصلوۃ فذلکم الرباط حسن صحیح احکام و فوائد فی خمس مسائل الاولی ہذا الحدیث دلیل علی ہو الخطایا بالحسنات من الصحف بایدی الملئکۃ التی فیہا یکون المحو او الاثبات لا من ام الکتاب التی ہی عند اللہ قد ثبتت علی ما ہی علیہ فلا یزاد فیہا و لا ینتقص منہا ابدا الثانیۃ اراد اسباغ الوضوء عند المکارہ برد الماء او الم الجسم او ایثار الوضوء علی امر من الدنیا فلا یاتی بہ مع ذلک الا کاملا موثرا لوجہ اللہ الثالثۃ کثرۃ الخطا الی المساجد یعنی بہ بعد الدیار و ہو افضل لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لبنی سلمۃ و قد

لہ بورق بفتح الراء و سکون الواو بعدہا قاف الحذاق الکوفی صاحب التفسیر صدوق و ہو یتقیہ بن الحمد ۱۲

شرح سراج احمد

بدرستیکه آنحضرت نوشید شیری پس طلب نمود آب را پس مضمضه فرمود وقال ان له دسما فرمود بدرستیکه مر شیر را دسومتی ست فی الباب عن سهل بن سعد وام سلمة ودر باب مضمضه کردن از خوردن شیر حدیثی مروی گشته است از سهل بن سعد الساعدی وام المؤمنین ام سلمه رضی الله عنها قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اهل العلم المضمضة من اللبن گفت مصنف این حدیثی ست حسن صحیح وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی اهل علم مضمضه کردن را از نوشیدن شیر وهذا عندنا علی الاستحباب مصنف گوید واین مضمضه کردن بعد از نوشیدن شیر نزد ما بر استحباب ست ولم یر بعضهم المضمضة من اللبن واعتقاد نکرده اند بعضی علما مضمضه را از خوردن شیر یعنی واجب نیست مضمضه بلکه مستحب ست از جهت دفع دسومت وذائقه شیر از دهن وچون ذائقه شیر در دهن باشد در نماز مشغل آن باشد **باب** فی کراهة رد السلام غیر متوضئ باب ست در بیان کراهت رد کردن وجواب دادن سلام در حالیکه بی وضو باشد حدثنا نصر بن علی الجهضمی ومحمد بن بشار قالا نا ابو احمد عن سفیان عن الضحاک بلفظ مبالغه ضد البکا ست ابن عثمان عن نافع مولی عبد الله بن عمر بن سرجس در تهذیب التهذیب ست نافع بن عبد الله مولی ابن عمر اصل او از مغرب ست وگویند از نیشاپور وگویند از سبی کابل بود از کبار تابعین ومشهورترین بحدیث واز ثقات کبار بود گفت امام مالک کنت اذا سمعت حدیث نافع عن ابن عمر لا ابالی ان اسمعه من احد ودر فقه نیز مشهور بود واز ثالثه است ودر مدینه سنه سبع عشر ومائة وفات کرد عن ابن عمر ان رجلا سلم علی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فلم یرد علیه بدرستیکه مردی سلام گفت بر آنحضرت در حالیکه آنحضرت شاشا میکرد پس رد نکرد آنحضرت جواب آن را بروی تا آنکه تیمم فرمود بعد از آن وجواب کرد

شرح ابی الطیب

قوله فقال ان له دسما بفتحتین ای زهومة وفی مجمع البحار بفتحتین ما یظهر علی اللبن من الدهن قال الطیبی جملة استینافیة تعلیل للتمضمض وفیه اشعار بان التمضمض مناسب وقیل المضمضة بالماء مستحبة عن کل ماله دسومة انتهی **باب** فی کراهیة رد السلام غیر متوضئ کلمة غیر منصوب علی الحال من فاعل الراد المدلول علیه بذکر الرد والاقرب ان یکون مرفوعا علی انه فاعل المصدر وهو الرد **قوله** فلم یرد علیه السلام المفهوم منه ان السلام کان حالة البول وفی ابی داود بروایة ابن عمر رضی الله عنهما انه صلی الله علیه وسلم خرج من غائط او بول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی اذا کاد الرجل ان یتواری فی السکة ضرب بیدیه علی الحائط ومسح بهما وجهه ثم ضرب ضربة اخری فمسح ذراعیه ثم رد علی الرجل السلام وقال انه لم یمنعنی ان ارد علیک السلام الا انی لم اکن علی طهر انتهی فهذا صریح فی ان السلام کان بعد البول وفیه دلالة علی کراهة رد السلام بدون طهارة وعلی ان التیمم کاف فی الطهارة ولو کان الماء قریبا لفوات المقصود وکان المصنف اراد بعدم التوضی عدم الطهارة بطریق ذکر الخاص وارادة العام وعلی الکراهة دلت روایة ابی داود فان کانت القضیة واحدة وهو الظاهر لان الراوی واحد فمطابقة الترجمة بحدیث الباب ظاهرة واطلاق وهو یبول مجاز باعتبار استبرائه من البول لان المستبرأ منه کالمتصف به تدفع المنافات بین الروایتین والله اعلم والاظهر ان مطابقة الترجمة بالحدیث لقوله فی الباب عن المهاجر بن قنفذ رواه ابو داود عنه انه اتی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی توضأ ثم اعتذر الیه وقال انی کرهت ان اذکر الله الا علی طهر ورواه النسائی الی قوله

عارضة الاحوذی

ارادوا ان یتحولوا قریبا من المسجد یا بنی سلمة دیارکم تکتب آثارکم الواو بمعنی مع قوله انتظار الصلوة بعد الصلوة اراد به وجهین احدهما الجلوس فی المسجد وذلک یتصور بالعبادة فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء وفی العبادة فی اربع فی هذه وفی الصبح ولا تکون بین العتمة والصبح الثانی تعلیق القلب بالصلوة والاهتمام لها والتاهب لها وذلک یتصور فی الصلوات کلها الخامسة قوله فذلکم الرباط یعنی به تفسیر قوله یا ایها الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا وقد بیناه فی کتاب سراج المریدین من القسم

اسماء الرجال له محمد بن عبد الرحمن بن عمرو بن حزم الانصاری الاسدی الزرقی الفقیه ثقة ثبت له حدیث الوضوء من النار وحدیث ثلث من الکبائر وحدیث ... توفی سنة ... وهو ابن ... سنة ... له محمد بن ... بن ... بن ...

شرح سراج احمد

ازین حدیث مستفاد شد که نام حق تعالی بردن در حالت بول و غائط نباید تا پاک نشود از جهت تعظیم نام حق تعالی قال ابو عیسی هذا حدیث
حسن صحیح وانما یکره هذا عندنا اذا کان علی الغائط والبول گفت مصنف و جزین نیست مکروه است نزد ما رد جواب سلام چون
باشد بر بول و غائط یعنی کراهت رد سلام در حال بول و غائط است و چون فارغ شود و پاکی ندارد و عام است که با وضو بود یا بی وضو وقد
فسر بعض اهل العلم ذلک و تحقیق تفسیر کرده اند بعضی اهل علم آنرا که در حال بول و غائط مکروه است چنانکه شافعیه وهذا احسن شیء
روی فی هذا الباب و این حدیث احسن حدیثی است که روایت کرده شده است در باب کراهت رد جواب سلام وفی الباب عن المهاجر بن
قنفذ بضم قاف و سکون نون و ضم فاء و ذال معجمه و عبد الله بن حنظلة و علقمة بن الشفواء بفتح شین منقوطه و سکون فاء و واو و همزه
ممدوده لعله علقمة بن الفغواء و لیس فی الاستیعاب له بن الشفواء و جابر و البراء **باب** ما جاء فی سور الکلب باب است در حکم آنچه
آمده است در پس خورده سگ حدثنا سوار بن عبد الله العنبری سوار بفتح سین مهمله و تشدید واو در تقریب است سوار بن عبد الله
ابن سوار ابو عبد الله بن قدامة التمیمی العنبری قاضی بصره بود صدوق مجول السیرة بود کلام کرده است در وی ثوری از جهت گشتن او قاضی
از سابعه بود در سنه خمسین و مائة وفات کرد نا المعتمر بن سلیمان التیمی ابو محمد البصری ملقب بفضیل ثقه از کبار تاسعه بود در سنه سبع و ثمانین
و مائة وفات کرد و عمر او متجاوز از هفتاد بود وقال سمعت ایوب بن کیسان السختیانی ابو بکر البصری و سختیانی او را از انجهت میگفتند
که او میفروخت چرم را گفت مالک بود او عالم خاشع ثقه ثبت حافظ حجه از کبار فقها از خامسه ولادت او در سنه ست یا ثمان
و ستین و وفات کرد در سنه احدی و ثلثین و مائة روز جمعه در شهر رمضان در شهر بصره عن محمد بن سیرین
ابو بکر البصری التابعی الجلیل ابو عمرة و مادر او صفیه از مولاة صدیق بود و او رفیع المرتبه امام بود در
علوم و ورع و فقه سی تن را از صحابه دریافته محمد بن سیرین میگفت روا نیست نقل حدیث بالمعنی و او نقل حدیث
بحروف آن میکرد و او معبر خوابها بود و دو سال از خلافت عثمان باقی بودند که او متولد گشت و در سنه عشر و مائة وفات
کرد پس از حسن بصری بصد روز عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال یغسل الاناء اذا ولغ
فیه الکلب سبع مرات فرمود آنحضرت شسته شود آوندی چون بلیسد در وی سگ هفت بار
اولهن او اخرهن بالتراب اول آن هفت بار یا آخر آن شستن بخاک باشد واذا ولغت فیه
الهرة غسل مرة و چون بلیسد آوند را گربه شسته شود یکبار که این هم کفایت کند
بدانکه سگ پلید است نزد شافعی و احمد و از لیسیدن او آوندی شسته شود هفت بار از جهت نجاست وی
و امام ما ابو حنیفه قائل بنجاست او است لیکن غسل آوند از ولوغ آن در حکم تمام نجاسات است یعنی
چون غالب گمان او بزوال نجاست شود اگرچه بیک بار شستن حاصل شود والا لابد است
غسل آن تا آنکه غالب شود گمان بزوال نجاست اگرچه به بیست بار شود و گفت امام مالک سگ پاک است

شرح ابی الطیب

حتی توضأ فلا یرد ما قیل لا دلالة فی الباب علی الترجمة **باب** ما جاء
فی سور الکلب **قوله** اذا ولغ الکلب قال النووی نقلا عن اهل اللغة ولغ
الکلب فی الاناء یلغ بفتح اللام فیهما ولوغا اذا شرب باطراف لسانه انتهی وحکی الکسر فی المضارع

عارضة الاحوذی

الرابع من تفسیر
القرآن وحقیقته
ربط النفس والجسم
مع الطاعات **باب**
المندیل بعد الوضوء
عروة عن عائشة
کانت للنبی صلی الله
علیه وسلم خرقة
ینشف بها بعد
الوضوء ضعیف
عبد الرحمن بن غنم
عن معاذ قال رأیت
النبی صلی الله علیه
وسلم یمسح وجهه
بطرف ثوبه اسناده
هذان خبران لو صحا
وفی الصحیحة عن
میمونة ان النبی
صلی الله علیه وسلم
اغتسل من نحلها
فناولته المندیل
فرده الغریب قال
اهل العربیة المندیل
مفصل ویقال منتدل
وقد جاء فی فصیح
الشعر واشتقاقه
من ندلت یده
تندل ندلا

شرح سراج احمد

آوند از لیسیدن او پلید نمیگردد ولیکن شسته شود از جهت تعبد واگر دو آورد سگ دست یا پای خود را در اناء شستن آن واجب است هفت بار نزد امام شافعی مثل لیسیدن بخلاف مالک لانه یخص ذلک بالولوغ قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول الشافعی واحمد واسحق وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا مانند این حدیث مذکور ولم یذکر فیه اذا ولغت فیه الهرة غسل مرة وذکر نکرده شد در آن حدیث که از ابی هریره بطرق متعدده مروی گشته حکم ولوغ هره که یکبار شسته شود وفی الباب عن عبد الله بن مغفل اخرجه مسلم واحتج الطحاوی به واحمد وابو داود و نسائی وابن ماجه از عبد الله بن مغفل روایت کرده اند ودارقطنی از علی مرتضی روایت کرده **باب** ماجاء فی سور الهرة باب در بیان آنچه آمده است در حکم پس خورده گربه حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک بن انس عن اسحق بن عبد الله بن ابی طلحة عن حمیدة ابنة عبید بن رفاعة کبیرة الانصاریة مدنیة زوجة اسحق بن ابی طلحة والدة یحیی بن اسحق مقبولة از خامسه بود وعن کبشة ابنة کعب بن مالک الانصاریة زوج عبد الله بن ابی قتادة گفت ابن حبان صحابیه است وکانت عند ابن ابی قتادة وبود وکبشه در نکاح عبد الله بن ابی قتاده ان ابا قتادة دخل علیها بدرستیکه ابو قتاده در آمد بر کبشه قالت فسکبت له وضوءا گفت کبشه پس انداختم وپر کردم آوند را بآب وضو قالت فجاءت هرة تشرب گفت کبشه پس آمد گربه که می نوشید آب فاصغی لها الاناء پس کج کرد ومائل گردانید آوند را برای گربه حتی شربت تا آنکه بنوشید آب قالت کبشة فرآنی انظر الیه گفت کبشه پس دید مرا که نظر میکردم از روی تعجب بسوی نوشیدن هره

شرح ابی الطیب

قوله وهو قول الشافعی واحمد واسحق اقول اخرجه الشیخان عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا شرب الکلب فی اناء احدکم فلیغسله سبع مرات وفی روایة لمسلم قال طهور اناء احدکم اذا ولغ فیه الکلب ان یغسله سبع مرات اولهن بالتراب وعند ابی حنیفة یغسل من ولوغه ثلثا قال المحقق ابن الهمام روی الدارقطنی عن الاعرج عن ابی هریرة عنه علیه الصلوة والسلام فی الکلب یلغ فی الاناء یغسل ثلثا او خمسا او سبعا رواه ابن عدی مرفوعا اذا ولغ الکلب فی اناء احدهم فلیهرقه ولیغسله ثلث مرات وروی الدارقطنی بسند صحیح عن عطاء موقوفا علی ابی هریرة انه کان اذا ولغ فی الاناء اهراقه ثم غسله ثلث مرات وح فیعارض حدیث السبع ویقدم علیه لان مع حدیث السبع دلالة التقدم للعلم بما کان من التشدید فی امر الکلاب اول الامر حتی امر بقتلها والتشدید فی سورها یناسب کونه اذ ذاک وقد ثبت نسخ ذلک فاذا عارض قرینته معارض کان التقدیم له فالامر الوارد بالسبع محمول علی الابتداء انتهی ویؤیده ان راوی الحدیث وهو ابو هریرة کان یفتی بثلث مرات وعمل الراوی بخلاف مرویه من امارات النسخ **باب** ماجاء فی سور الهرة **قوله** ابن ابی قتادة هو الحارث بن ربعی الانصاری فارس رسول الله صلی الله علیه وسلم واسم ابنه عبد الله والمعنی کانت زوجة ولده **قوله** فسکبت له وضوءا بضم التاء علی المتکلم والوضوء بفتح الواو ماء الوضوء ای صببت له وضوءا فی الاناء لیتوضأ منه لما جاء فی روایة فسکبت له وضوء فی اناء **قوله** فاصغی لها الاناء ای مال لها الاناء فی القاموس اصغی الاناء امال له

قال بعض المتاخرین وکرهنا ای ایها احکام فی مسألتین الاولی اختلفت العلماء فی هذه المسألة علی ثلثة اقوال انه یجوز الوضوء والغسل قال مالک والثوری لما تقدم من الاحادیث ولان المقصود من العبادة قد حصل فسحه بعد ذلک لا یوثر الثانی انه مکروه فیهما قاله ابن عمر وابن ابی لیلی ان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ من علی میمونة واغتسل ابو حامد من اصحاب الشافعی اذ لیس له فیه روایة قال لانه اثر عبادة فلا یقطع کاثر الشهادة الثالث کرهه ابن عباس فی الوضوء دون الغسل وقال الاعمش انما کره

لہ بہ کلام وہ من الشافعی وابو حامد من الشافعی رحمہ اللہ علیہ وسلم ۱۲

شرح سراج احمد

فقال اتعجبین یا ابنۃ اخی پس گفت ابن ابی قتادہ آیا عجب میکنی تو ای دختر برادر من فقلت نعم پس گفتم آری تعجب میکنم فقال
ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انہا لیست بنجس پس گفت ابن ابی قتادہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود بدرستیکہ گربہ نیست
پلید انما ھی من الطوافین جز این نیست کہ گربہ از گردندگان خانہ است علیکم شما او الطوافات شک راوی ست در لفظ تذکیر و تانیث
وفی الباب عن عائشۃ وابی ھریرۃ طحاوی و دارقطنی از عائشہ باین عبارت روایت کردہ کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصغی
الاناء للھرۃ فیشرب منہ ثم یتوضأ منہ ابن خزیمہ و حاکم از عائشہ بوجہ آخر روایت کردہ مرفوعا انہا لیست بنجس ہی کہ بعض اہل البیت یعنی
الھرۃ و للدارقطنی ہی کبعض متاع البیت قال الدمیری فی الکامل لابن عدی فی ترجمۃ ابی یوسف صاحب ابی حنیفۃ انہ روی عن عروۃ
عن عائشۃ انہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تمر بالھرۃ فیصغی لہا الاناء فتشرب ثم یتوضأ بفضلہا و روایت کردہ ابن ماجہ از
ابی ہریرہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول اکثر العلماء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین
ومن بعدھم گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح و آن قول اکثر علماست از صحابہ و تابعین و کسی کہ پس از تابعین بودند مثل الشافعی و
احمد و اسحق لم یروا بسور الھرۃ باسا اعتقاد نکردہ اند بہ پس خوردہ گربہ باکی را بحکم پلیدی آن نمیکنند وھذا احسن شیء فی ھذا الباب
و این حدیث باسناد مذکور احسن چیزیست در حکم پس خوردہ گربہ وقد جود مالک ھذا الحدیث عن اسحق بن عبد اللہ بن ابی طلحۃ
و تحقیق قوی و محکم گفتہ امام مالک این حدیث را کہ از روایت اسحق بن عبد اللہ بن ابی طلحہ مروی گشتہ است ولم یأت بہ احد اتقن من مالک
و نیاوردہ است این حدیث را ہیچکس تمام و کامل تر از امام مالک رحمۃ اللہ علیہ با آنکہ اتفاق ست ائمہ اربعہ را بر طہارت گربہ و آنچہ کہ از وی باشد

شرح ابی الطیب

قولہ فقال اتعجبین یا ابنۃ اخی ھذا علی عادۃ العرب ان بعضھم یقول لبعض یا ابن اخی وان کانا ابنا عمین و یا اخا
فلان وان لم یکن اخاہ فی الحقیقۃ ویجوز فی تعارف الشرع لان المومنین اخوۃ **قولہ** انہا لیست بنجس یعنی
نجاسۃ موثرۃ فی نجاسۃ الماء وھو مصدر یستوی فیہ المذکر والمؤنث ولو قیل بکسر الجیم لقیل نجسۃ لانہا صفۃ
الھرۃ وقال بعضھم النجس بفتح الجیم النجاسۃ والتقدیر انہا لیست بذات نجس **قولہ** او الطوافات شک من الراوی
قالہ ابن مالک وغیرہ وقال الشیخ ابن حجر لیست للشک لورودھا بالواو وفی روایات اخر بل للتنویع ویکون ذکر
الصنفین من الذکور والاناث وقولہ انہا من الطوافین استیناف فیہ معنی العلۃ اشارۃ الی ان علۃ
الحکم بعدم نجاسۃ الھرۃ ھی الضرورۃ الناشیۃ من کثرۃ دورانہا فی البیوت ودخولہا فیہا بحیث یصعب
صون الاوانی عنہا ثم انہ تعالی اوجب الاستیذان واسقطہ عن المماليك بقولہ لیستأذنکم الذین
ملکت ایمانکم والذین لم یبلغوا الحلم فی تمکینہم من الدخول فی غیر الاوقات الثلاثۃ بغیر اذن
للطواف المفاد بقولہ عقیبہ طوافون علیکم بعضکم علی بعض

قوت المغتذی

انہا لیست بنجس بفتح الجیم انما ھی من الطوافین علیکم او الطوافات قال الباجی یحتمل
ان یکون علی معنی الشک من الراوی ویحتمل ان یکون النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک
یرید ان ھذا الحیوان لا یخلو ان یکون من جملۃ الذکور الطوافین او الاناث الطوافات

عارضۃ الاحوذی

فی الوضوء مخافۃ
العادۃ وروی ابن
المنذر عن قیس
ابن سعد حدیثا
ولیس بشیء والصحیح
جواز التنشف بعد
الوضوء واما حدیث
میمونۃ فھو حکایۃ
حال وقضیۃ فی
عین فیحتمل ان یکون
استغنی عنہا بغیرھا
او تنزل رسنہا وقرنہم
اذ لہ اثر عبادۃ لا تعم
من وجہین احدہما
انہ ھو العبادۃ نفسہا
لا اثرھا الثانی ان اثر
العبادۃ فی الشمیر
لم یسقط الغسل
لبقائہ وانما سقط
الغسل لانہم قد
طہروا بالسیف
الثانیۃ روی عن
عثمان وانس وبشیر
ابن ابی مسعود
وسعید بن جبیر
وابی الاحوص و
مسروق والشعبی
انہم کانوا یأخذون

شرح سراج احمد

در خلقت و حکایت کرده شده است از امام ما ابی حنیفه بر کراهت پس خورده گربه و حکایت است از اوزاعی و ثوری که پس خورده هر چیزیکه خورده نشود گوشت وی نجس است سوای آدمی و نزد امام ابی یوسف رحمة الله علیه دیگر ایمه طاهر است و قول امام ابی حنیفه بکراهت بجهت آنست که در حدیث دیگر هره را از سباع خوانده اند و سور سباع نجس است و لیکن حدیث طوافین ذکر نجاست او را بکراهت **باب**

المسح علی الخفین باب است در بیان حکم مسح بر موزه حدثنا هناد نا وکیع عن الاعمش عن ابراهیم النخعی عن همام بن الحارث قال قال جریر بن عبد الله گفت همام بن الحارث گفت جریر بن عبد الله مر کسی را تا آب وضو آورد خادم آب وضو آورد یا گفت جریر و مردم را تعلیم استنجا و وضو کرد و در حدیث ابی داود و ابن خزیمه و حاکم آمده است که آن جریر ابال ثم توضأ فمسح علی الخفین ثم توضأ پستر وضو کرد و مسح علی خفیه و مسح کرد جریر بر هر دو موزه خود فقیل له اتفعل هذا پس گفته شد مر جریر را آیا میکنی مسح موزه را و مردم تعجب کردند در جواز مسح موزه قال وما یمنعنی گفت جریر و چه چیز منع میکند مرا از مسح کردن موزه وقد رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یفعله و حال آنکه تحقیق دیده ام آنحضرت را که مسح بر موزه کرده قال وکان یعجبهم حدیث جریر گفت همام پس بود که در عجب می آوردند مردم را حدیث جریر لان اسلامه کان بعد نزول المائدة زیرا چه اسلام جریر بود پس از نازل شدن سوره مائده که در وی آیت الیوم اکملت لکم دینکم است و آن آخرین آیتی است از روی نزول که پس از وی نزول حکم نگشته است و اسلام جریر بن عبد الله البجلی پیش از وفات شریف بچهل روز بود وفی الباب عن عمر وعلی وحذیفة والمغیرة وبلال وسعد وابی ایوب وسلمان وبریدة وعمرو بن امیة وانس وسهل ابن سعد ویعلی بن مرة وعبادة بن الصامت واسامة بن شریك وابی امامة وجابر واسامة بن زید بدانکه حدیث مسح خفین قریب چهل کس از صحابه روایت دارند از آنحضرت بعضی از ایشان جریر است که ترمذی روایت کرده است و طبرانی

شرح ابی الطیب

باب المسح علی الخفین **قوله** وکان یعجبهم حدیث جریر لان اسلامه کان بعد نزول المائدة یعنی آیة الوضوء لا جمیع السورة ومعناه ان الله تعالی قال فی سورة المائدة اذا قمتم الی الصلوة فاغسلوا وجوهکم وایدیکم الی المرافق وامسحوا برؤسکم وارجلکم الی الکعبین فلو کان اسلام جریر متقدما علی نزول المائدة لاحتمل کون حدیثه فی مسح الخف منسوخا بآیة المائدة فلما کان اسلامه متأخرا علمنا ان حدیثه یعمل به وهو مبین ان المراد بآیة المائدة غیر صاحب الخف فتکون السنة مخصصة الآیة فان قیل یحتمل ان یکون روایة جریر رسول الله صلی الله علیه وسلم المسح علی الخفین قبل الاسلام وروایته یکون بعده لانه یجوز تحمل الروایة قبل الاسلام والتحدیث بعده قلت الروایة الثانیة وهی روایة شهر بن حوشب مصرحة بان روایته رسول الله صلی الله علیه وسلم انه مسح علی خفیه کانت بعد الاسلام ولا یقال حدیث جریر من اخبار الآحاد فکیف یخصص الکتاب لانا نقول الکتاب یحتمل المسح علی قراءة الجر فیحمل علی مسح الخفین توفیقا وتطبیقا بین الادلة والله اعلم واسلام جریر کان فی شهر رمضان سنة عشر من الهجرة وآیة الوضوء نزلت فی غزوة بنی المصطلق سنة خمس واربع وهذا من جریر استدلال بالتاریخ علی بقاء حکم المسح ومن الاستدلال بالتاریخ قوله تعالی لو تحاجون الی قوله وما انزلت التورٰة والانجیل الا من بعده

عارضة الاحوذی

المندیل وکان لعلقمة خرقة ینشف بها ونظرت امرأة ابی الحسین ابن علی بمسح وجهه بخرقة بعد الوضوء فوجهته فرأت فی المنام انها تقی کوها ومارو ما ابو عیسی الترمذی من کراهیة فعل ذلك لان الوضوء یوزن ضعیف لان وزنه لا یمنع من مسحه اذا انتقصت الصلاة به **باب** ما یستحب من التیمن فی الطهور مسروق عن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یحب التیمن فی طهوره اذا تطهر وفی ترجله اذا ترجل وفی انتعاله اذا انتعل صحیح حسن الغریبة فیه هذه سنة مثبتة وادب ظاهر فی الشریعة بالغة

شرح سراج احمد

از مغیرہ بن شعبہ و بخاری از سعد بن ابی وقاص و عمرو بن امیہ و مسلم از حذیفہ و بلال و نسائی از اسامہ بن زید و اربعہ و مسلم از بریدہ و ابن خزیمہ از علی رضی اللہ عنہم و اربعہ و ابن خزیمہ و ابن حبان و احمد و طبرانی از صفوان بن عسال و اربعہ از خزیمہ بن ثابت و ابوداود و احمد و حاکم از ثوبان و بزار و ابویعلی از ابن عمر و ابوداود و از ابن ابی عمارہ و ابن ماجہ از سہل بن سعد و انس بن مالک و نسائی و دارقطنی از عائشہ صدیقہ و ابن حبان و احمد و اسحق و بزار و ابن خزیمہ و طبرانی از عبدالرحمن بن ابی بکر از ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ و احمد و اسحق و بزار و طبرانی در اوسط از عوف بن مالک و اسحق و طبرانی از ابی ایوب و احمد و بیہقی از ابی ہریرہ و بزار از ابی برزۃ الاسلمی و ابن عباس و جابر و ابن حبان از سلمان و طبرانی و عقیلی از ربیعہ بن کعب و ابویعلی از اسامہ بن شریک و بزار از عوسجہ بن مسلم از پدر خود و طبرانی در صغیر از ابی طلحہ و عقیلی از عبداللہ بن مسلم بن یسار از پدر خود و پدر او از پدر خود و ابن ابی شیبہ از یعلی بن عطاء از ابی اوس بن اوس و ابن عدی و بزار و طبرانی در اوسط از عبداللہ بن مسعود و ابن عدی از ام سعد الانصاریہ و اسلم بن سہیل در تاریخ و اسط از خالد بن عرفطہ و طبرانی از عبادہ بن الصامت و ابی امامہ و عمرو بن الشرید از پدر خود و عبدالرحمن ابن بلال و عمرو بن حزم و عبدالرحمن بن حسنہ و عبداللہ بن رواحہ و اسامہ بن زید و ابونعیم از مالک بن سعد و از یزید بن ابی مریم از پدر خود و طبرانی از سالم از پدر خود و از نافع از ابن عمر و ابی ذر الغفاری گفت ابن عبدالبر روایت نشدہ است از ہیچکس از صحابہ در انکار مسح موزہ مگر از ابن عباس و ابی ہریرہ و عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا قال ابو عیسیٰ حدیث جریر حدیث حسن صحیح و یروی عن شہر بن حوشب قال رأیت جریر بن عبد اللہ توضأ و مسح علی خفیہ و روایت کردہ شدہ از شہر بن حوشب کہ گفت دیدم جریر را کہ وضو کرد و مسح کرد بر ہر دو موزہ خود فقلت لہ فی ذلک شہر بن حوشب گوید پس گفتم جریر را در باب مسح کردن موزہ و وجہ آن را پرسیدم فقال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ و مسح علی خفیہ پس گفت جریر در جواب سوال من دیدم آنحضرت را کہ وضو کرد و مسح کرد بر ہر دو موزہ خود فقلت لہ اقبل المائدۃ او بعد المائدۃ شہر بن حوشب گوید پس گفتم مر جریر را آیا دیدن تو مسح موزہ آنحضرت را پیش از نزول مائدہ بود یا پس از نزول مائدہ فقال ما اسلمت الا بعد المائدۃ پس گفت جریر اسلام نیاوردم من مگر پس از نازل شدن سورۂ مائدہ مصنف حدیث مسح را بطرق دیگر از جریر ذکر میکند برای تقویت و تائید حدیث و گوید حدثنا بذلک قتیبۃ ثنا خالد بن زیاد الترمذی الازدی ابو عبدالرحمن الترمذی قاضی ترمذ صدوق از ثامنہ از عمر صد سال وفات کرد عن مقاتل بن حیان النبطی ابو بسطام البلخی الخز از صدوق فاضل از سادسہ بود در تقریب گفتہ کہ قبل الخمسین و مائۃ در زمین ہند وفات کرد عن شہر بن حوشب الاشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید ابن السکن صدوق کثیر الارسال والاوہام بود از ثالثہ است در سنہ اثنی عشر و مائۃ وفات کرد عن جریر بن عبد اللہ بن جابر البجلی صحابی مشہور ست در سنہ احدی و خمسین وفات یافت وقال و روی بقیۃ و گفت مصنف و طریقہ دیگر ذکر میکند کہ روایت کردہ این حدیث جریر را بقیہ بن الولید بن صائد بن کعب الکلاعی ابو یحمد بضم تحتیہ و سکون مہملہ و کسر میم صدوق کثیر التدلیس ضعیف از ثامنہ بود در سنہ سبع و تسعین و مائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد و ہفت

عارضۃ الاحوذی

فی الخلقۃ و شرف ثابت علی العموم حسب ما بیناہ فی کتب الزہد باب ما یقال بعد الوضوء ابو ادریس الخولانی و ابو عثمان عن عمر ابن الخطاب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ فاحسن الوضوء ثم قال اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و ان محمدا عبدہ و رسولہ اللہم اجعلنی من التوابین و اجعلنی من المتطہرین فتحت لہ ثمانیۃ ابواب من الجنۃ یدخل من ایہا شاء الاسناد روی ابو عیسی ہذا الحدیث مقطوعا مضطربا عن معاویۃ ابن صالح عن ربیعۃ یعنی ابن یزید

شرح سراج احمد

عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن عمر بن الخطاب مشکلا مقطوعا مضطربا وابو عثمان مجہول عندہم و ابو ادریس لم یسمع من عمر شیئا وقد ادخل الحدیث مسلم بن الحجاج فی صحیحہ بہذہ الطریق مجودۃ فقال حدثنی محمد بن رافع ابن میمون حدثنا عبد الرحمن بن مہدی حدثنا معاویۃ بن صالح عن ربیعۃ یعنی ابن یزید الدمشقی عن ابی ادریس الخولانی عن عقبۃ ابن عامر قال وحدثنی عثمان عن جبیر ابن نفیر عن عقبۃ ابن عامر عن عمر قال وحدثنا ابو بکر بن ابی حنیبۃ حدثنا یزید بن الخباب

عن ابو ادہم بفتح ہمزہ وسکون دال مہملہ وہا مفتوحہ ابن منصور العجلی ابو اسحق البلخی الزاہد صدوق از ثالثہ بود در سنہ اثنین وستین و مائۃ وفات یافت ومناقب او از جہت شہرت ذکر کردہ نشدہ عن مقاتل بن حیان عن شہر بن حوشب عن جریر وہذا الحدیث مفسر وابن حدیثی ست مفسر واجمال دران نیست لان بعض من انکر المسح علی الخفین تاول زیرا چہ بعضی کسی کہ انکار مسح موزہ نمودہ اند تاویل میکنند این حدیث را کہ ان مسح النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی الخفین کان قبل نزول المائدۃ بدرستیکہ مسح فرمودن آنحضرت بر سر و موزہ بود پیش از فرود آمدن سورۂ مائدہ وذکر جریر فی حدیثہ انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین بعد نزول المائدۃ وذکر کردہ است جریر در حدیث خود کہ بدرستیکہ جریر دیدہ آنحضرت را کہ مسح فرمود پس از فرود آمدن سورۂ مائدہ از جہت انکار مسح موزہ کردہ اند ونزد ایمہ مسح موزہ سنت ست **باب** المسح علی الخفین للمسافر والمقیم باب ست در بیان مسح کردن بر موزہا برای مسافر ومقیم حدثنا قتیبۃ نا ابو عوانۃ عن سعید بن مسروق الثوری والد سفیان ثقہ از سادسہ بود در سنہ ست وعشرین و مائۃ وفات کرد عن ابراہیم النخعی ودر بعضی نسخہ بجای نخعی تیمی ست عن عمرو بن میمون عن ابی عبد اللہ الجدلی در نام او اختلاف ست بعضی گویند عبد بود وگویند عبد الرحمن بن عبد ثقہ بود نسبت بہ تشیع کردہ میشد او را از کبار ثالثہ بود عن خزیمۃ بن الثابت بضم خای معجمہ وفتح زا وسکون مثناۃ تحتیہ ابن ثابت ابن عمارۃ الانصاری الاوسی الخطمی الصحابی حاضر گشت بدر وما بعد او را از مشاہد وعلم بنی خطمہ در روز فتح مکہ با او بود ووی سید بنی خطمہ بود چون اسلام آورد بشکست اصنام ایشان را او بود کہ در خواب دیدہ کہ من بر پیشانی رسول خدا سجدہ میکنم چون بخدمت شریف خواب را عرض کرد آنحضرت اضطجاع فرمود وگفت تصدیق خواب خود را بکن پس او سجدہ کرد بر پیشانی مبارک او حاضر گشت ہمراہ علی مرتضی جمل وصفین او مقاتلہ نکرد تا آنکہ عمار بن یاسر کشتہ شد پس پیتر گفت کہ شنیدم آنحضرت را کہ در حق عمار فرمود تقتلک الفئۃ الباغیۃ وشمشیر برہنہ کرد ومقاتلہ کرد تا آنکہ کشتہ گشت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ سئل عن المسح علی الخفین خزیمہ روایت میکند از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت پرسیدہ شد از حال مسح کردن بر موزہ فقال للمسافر ثلثا وللمقیم یوم پس فرمود آنحضرت مر مسافر را سہ روز اند ومقیم را یک روز وشب ست از ابتدا حدث وابو عبد اللہ الجدلی اسمہ عبد بن عبد وابو عبد اللہ جدلی نام او عبد ست کہ پسر عبد بود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن علی وابی بکرۃ وابی ہریرۃ وصفوان بن عسال وعوف بن مالک وابن عمر وجریر ودرین باب کہ برای مسافر سہ شبانہ روز ست وبرای مقیم یک شب وروز ست حدیثی مروی گشتہ است از دہ کس از صحابہ چنانکہ ابن خزیمہ از علی مرتضی وترمذی وابو داود از خزیمہ بن ثابت روایت کردہ اند حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن عاصم بن ابی النجود بنون وجیم واو عاصم بن بہدلہ ست اسدی مولاہم الکوفی ابو بکر المقری صدوق بود لیکن مر او را اوہام بودند حجت بود در قراءۃ وحدیث او در صحیحین ست مقرون از سادسہ بود در سنہ ثمان وعشرین و مائۃ وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب المسح علی الخفین للمسافر والمقیم **قولہ** للمسافر ثلثا وللمقیم یوم ولیلۃ فقولہ للمسافر خبر مبتدأ محذوف وثلثا منصوب علی الظرفیۃ والتقدیر المسح علی الخفین للمسافر ثلثۃ ایام مع لیالیہن واما قولہ للمقیم فمتعلق بمبتدأ محذوف ویوم خبر ولیلۃ معطوف علیہ والتقدیر المسح یوم ولیلۃ للمقیم

حل اللغۃ

ل جمع مشہد بالفتح جای حاضر آمدن مردان ۱۲

التوجیہ

ع خوبصورت گشت مزاج گروہ نافرمان از اطاعت امام عادل ۱۲

شرح سراج احمد

عن زر بن حبیش زر بکسر زا و تشدید را ابن حبیش بمہملہ و موحدہ و معجمہ مصغر ابن حباشہ بضم مہملہ و فتح موحدہ و شین منقوط اسدی کوفی ابو مریم ثقہ جلیل مخضرم بود در سنہ احدی و ثمانین وفات کرد از عمر صد و بیست و هفت عن صفوان بن عسال بمہملتین مرادی صحابی مشہور ست نازل کوفہ بود قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا گفت صفوان بود آنحضرت کہ امر میفرمود ما را چون بودیم ما مسافر سفرا بفتحتین یا بفتح سین مہملہ و سکون فا مصدر بمعنی اسم فاعل ست ان لا ننزع خفافنا ثلثۃ ایام ولیالیہن اینکہ بر نکشیم موزہای خود را سہ روز و سہ شب از وقت حدث چون بی وضو شویم الا من جنابۃ مگر کشیم از رسیدن جنابت کہ غسل واجب شود و مسح بر موزہ روا نباشد ولکن من غائط و بول و نوم ولیکن نکشیم موزہ را از بی وضو شدن کہ از براز و شاشا کردن و خواب کردن باشد از ینہا نمی باید کشید و ہم بر آن مسح باید کرد قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح وقد روی الحکم بن عتیبۃ بلفظ تصغیر ست و حماد عن ابراہیم النخعی عن ابی عبد اللہ الجدلی عن

شرح ابی الطیب

قولہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا جمع مسافر کصحب و صاحب و المسافرون جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی وقال ابن العربی ہی کلمۃ تقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء وقیل جمع مسافر وقیل اسم جمع والمراد من الامر الاباحۃ والرخصۃ لا الایجاب **قولہ** الا من جنابۃ استثناء مفرغ و تقدیرہ ان لا ننزع خفافنا من حدث من الاحداث الا من جنابۃ فانہ لا یجوز للمغتسل ان یمسح علی الخف بل یجب علیہ النزع وغسل الرجلین **قولہ** ولکن من غائط و بول و نوم استدراک مما یفہم من قولہ الا من جنابۃ فانہ موذن باثبات النزع منہا فہو عطف علی مقدر مثبت و تقدیرہ نحن ننزع خفافنا من جنابۃ فتوہم المتوہم ان جمیع الاحداث کذلک فعطف علیہ بحرف الاستدراک و قال ولکن من غائط ای ولکن لا ننزع من غائط و بول و نوم والواو بمعنی او فیہما یعنی بل نسمح علیہما لاجل احدہما ویصح ان یکون بمعناہا بناء علی ان النزع منفی من المجموع ولو وجد فی اوقات مختلفۃ وحاصلہ ان لکن مفادہا مخالفۃ ما قبلہا لما بعدہا نفیا و اثباتا محققا او مؤولا والتقدیر امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا سفرا ان ننزع خفافنا من الجنابۃ فی المدۃ المذکورۃ ولکن لا ننزع فیہا من غائط و بول و نوم

قوت المغتذی

اذا کنا سفرا قال فی النہایۃ السفر جمع مسافر کصاحب و صحب والمسافرین جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی وقال ابن العربی ہو کلمۃ یقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء ان لا ننزع خفافنا ثلثۃ ایام ولیالیہن الا من جنابۃ و لکن من بول و غائط و نوم قال ابن العربی لکن حرف من حروف النسق وہی تختص بالاستدراک بعد النفی غالبا و ربما یستدرک بہا بعد الاثبات فتختص بالجملۃ دون المفرد وفی لفظ الحدیث اشکال لان قولہ امرنا ان لا ننزع خفافنا الا من جنابۃ نفی معقب باستثناء فیصیر ایجابا وقولہ بعد ذلک لکن استدراک من ایجاب بمفرد وذلک خلاف ما تقدم وفیہ نظر و معناہ بعد تامل وفکر مقول فی رسالۃ بلجیۃ المتفقہین الی معرفۃ غوامض النحویین و تقریبہ امرنا الامساک خفافنا فی السفر ثلثۃ ایام ولیالیہن لو یرخص فیہن الامساک عند الجنابۃ لکن عند البول والغائط والنوم

عارضۃ الاحوذی

حدثنا معاویۃ ابن صالح عن ربیعۃ ابن یزید عن ابی ادریس الخولانی و ابی عثمان عن جبیر بن نفیر ابن مالک الحضرمی عن عقبۃ بن عامر الجہنی عن عمر ایضا وہذا طریق ظاہرۃ وعجبا لابی عیسی کیف عرج عنہا ومعاویۃ بن صالح ثقۃ فقیہ عظیم القدر قال علی بن المدینی وفیہ عبد الرحمن قال ابن عدی کتب عنہ الثوری و اہل المدینۃ و اہل مصر واما ابو عثمان ہذا فقد روی بعض المغاربۃ ان الراوی عن مسلم بن ربیعۃ ابن یزید وہو القائل حدثنی ابو عثمان وہو وہم ظاہر و انما الراوی عنہ

عارضۃ الاحوذی

معاویۃ بن صالح
یحمل ھذا الحدیث
معاویۃ بن صالح
عن ربیعۃ بن
یزید عن ابی عثمان
وابو عثمان ھذا لا
یعرف اسمہ یروی
عن ابی ھریرۃ حدیث
فی الصلوۃ سمعتہ
منہ ویروی عن
عمر غیر ھذا الحدیث
فی اللباس واخبرنا
ابو الحسن بن الطیوری
اخبرنا ابن المذھب
اخبرنا ابن حمدان
اخبرنا عبد اللہ
ابن احمد بن حنبل
حدثنی ابی حدثنا
خالد بن الولید
عن ابی عثمان عن
عمر ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
رخص فی الخرز
فی اصبعہ وام حدیث
مروی ثابت من
غیر طریق ابی عثمن
وھو ربیعۃ عن
الولید بن مسلم وقد روی

شرح سراج احمد

خزیمۃ بن ثابت ولا یصح و صحیح نگشتہ است حدیث باین طریق قال علی بن المدینی قال یحیی قال شعبۃ لم یسمع ابراھیم
النخعی عن ابی عبد اللہ الجدلی گفت علی المدینی گفت یحیی گفت شعبہ نشنیدہ حدیث را ابراھیم نخعی از ابی عبد اللہ جدلی حدیث
المسح حدیث مسح خفین را وقال زائدۃ عن منصور کنا فی حجرۃ ابراھیم التیمی معنا ابراھیم النخعی وگفت زائدہ روایت
از منصور کردہ بودیم ما در حجرۂ ابراھیم تیمی وحال آنکہ ہمراہ ما ابراھیم نخعی بود وحدثنا ابراھیم التیمی عن عمرو بن میمون عن ابی عبد اللہ
الجدلی پس حدیث کرد ما را ابراھیم تیمی از عمرو بن میمون از ابی عبد اللہ جدلی عن خزیمۃ بن ثابت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
از خزیمہ از آنحضرت فی المسح علی الخفین در حق مسح بر موزہ قال محمد احسن شیء فی ھذا الباب حدیث صفوان بن عسال
گفت امام بخاری احسن چیزے در باب مسح موزہ حدیث صفوان است و از دیگر احادیث قوی دارد از روی اسناد قال ابو عیسی و
ھو قول العلماء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم گفت مصنف و آنکہ مسح موزہ مسافر را شبانہ روز
ومقیم را یک شب و روز است قول اکثر علماء است از صحابہ و تابعین و کسیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ من الفقہاء از فقہا و مجتہدین
مثل سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق قالوا یمسح المقیم یوما ولیلۃ والمسافر ثلثۃ ایام ولیالیھن و ھمین است
مذہب امام ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وقد روی بعض اھل العلم انھم لم یوقتوا فی المسح علی الخفین وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم کہ بدرستیکہ
ایشان تعیین نکردہ اند در مسح کردن بر موزہ وھو قول مالک بن انس و آن قول امام مالک است والتوقیت اصح مصنف گوید تعیین وقت
کہ مسافر را سہ روز و مقیم را یک روز صحیح تر است وقال مالک لا توقیت لمسح الخف بل یمسح لابسہ مسافرا کان او مقیما مالم ینزعہ او تصیبہ جنابۃ وھو
القدیم من قول الشافعی **باب** فی المسح علی الخفین اعلاہ واسفلہ باب است در بیان مسح کردن بر موزہ ہا بالای وی و زیر او حدثنا
ابو الولید الدمشقی نا الولید بن مسلم اخبرنی ثور بن یزید ثور باسم حیوان مشہور است ابن زید الدیلی مدنی ثقہ از سادسہ بود در سنہ خمس
ثلثین و مات کردہ عن رجاء بن حیوۃ رجاء بفتح را و خفت جیم و بمد ابن حیوۃ بفتح حای مہملہ و سکون تحتیہ و فتح واو کندی ابو المقدام و
گویند ابو نصر الفلسطینی ثقہ فقیہ از ثالثہ بود در سنہ اثنی عشر و مائۃ وفات کرد عن کاتب المغیرۃ بن شعبۃ عن المغیرۃ بن شعبۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح
اعلی الخف واسفلہ گفت مغیرہ بن شعبہ بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد اعلا و اسفل موزہ را قال ابو عیسی ھذا قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ
وسلم والتابعین و این قول بسیار کسان است از صحابہ و تابعین وبہ یقول مالک والشافعی واسحق و بآن قائل گشتہ است امام مالک و شافعی و اسحق وھذا الحدیث
معلول لم یسندہ عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم گفت مصنف این حدیث معلول است و در وی اسباب علل است کہ قادح است در صحت آن سند نکردہ است

شرح ابی الطیب

قولہ ولا یصح لان ابراھیم النخعی لم یسمع عن ابی عبد اللہ الجدلی فقولہ قال علی بن المدینی بیان لعدم الصحۃ
قولہ والتوقیت قال النووی قال مالک فی المشہور یمسح بلا توقیت احتجوا بحدیث ابی بن عمارۃ بکسر العین المہملۃ فی ترک التوقیت
رواہ ابو داود وغیرہ وھو حدیث ضعیف باتفاق اھل الحدیث انتہی اخرج ابو داود فی سننہ فقال عن محمد بن یحیی عن ابی بن
عمارۃ قال قلت یا رسول اللہ حتی بلغ سبعا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نعم ما بدا لک قال ابو داود وقد اختلف
فی اسنادہ ولیس بالقوی فی المسح علی الخفین اعلاہ واسفلہ منصوب علی الظرفیۃ ویجوز جرہ
علی ان یکون بدلا من الخفین **قولہ** لم یسندہ عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم یعنی ما
اسندہ الا الولید والباقون ارسلوہ فلم یسندکروا فیہ المغیرۃ

شرح سراج احمد

این حدیث را از ثور بن یزید سوای ایں و سالت ابا زرعة وجمل اعن هذا الحدیث و پرسیدیم ابا زرعہ را کہ از کبار ائمہ حدیث ست و پرسیدیم
بخاری را ازین حدیث کہ آیا صحت دارد فقالا لیس بصحیح پس گفتند این دو امام کہ این حدیث صحیح نیست لان ابن المبارک روی هذا عن ثور
عن رجاء قال حدثت عن کاتب المغیرة مرسل زیرا چہ عبد اللہ بن المبارک روایت کردہ این حدیث را از ثور بن یزید از رجاء کہ گفت رجا
حدیث کردہ شدم من از کاتب مغیرہ و حال آنکہ آن مرسل ست و در بعض نسخ مرسلا بنصب واقع ست یعنی حدیث کردہ شدم از کاتب مغیرہ بطریقہ
ارسال عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از آنحضرت و لم یذکر فیه المغیرة و ذکر نکردہ است رجا در میان اسناد مغیرہ بن شعبہ را **باب فی المسح**
علی الخفین ظاہرہما باب ست در بیان مسح کردن بر موزہا ظاہر ہر دو و احدثنا علی بن حجر نا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیه
ابی الزناد عن عروة بن الزبیر عن المغیرة بن شعبة قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یمسح علی الخفین علی ظاہرہما گفت
مغیرہ دیدم آنحضرت را کہ مسح میفرمود بر ہر دو موزہ خود بر ظاہر آنہا قال ابو عیسی حدیث المغیرة حدیث حسن وهو حدیث عبد الرحمن
بن ابی الزناد عن ابیه عن عروة عن المغیرة گفت مصنف حدیث مغیرہ بن شعبہ حدیثی ست حسن و آن حدیث حسن ست باین طریق کہ
عبد الرحمن از پدر خود ابی الزناد و او از عروہ از مغیرہ بن شعبہ روایت کردہ ولا نعلم احدا ذکر عن عروة عن المغیرة علی ظاہرہما
غیرہ و نمیدانیم ہیچکس را از ایمہ کہ ذکر کردہ باشد حدیث را از عروہ از مغیرہ کہ مسح بر ظاہر ہر دو موزہ کردہ آنحضرت سوای عبد الرحمن
وهو قول غیر واحد من اهل العلم و آن قول بسیار کسان ست از اہل علم وبه یقول سفیان الثوری واحمد و باین قائل
گشتہ است سفیان ثوری و امام احمد و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ قال احمد وکان مالک یشیر بعبد الرحمن بن ابی الزناد
و بود امام مالک کہ اشارت میکرد بسوی ضعف حدیث بسبب عبد الرحمن بن ابی الزناد ابو داود و ابن ابی شیبہ و عبد الرزاق از علی مرتضی
روایت نمودہ اند کہ فرمود لو کان الدین بالرای لکان باطن القدمین احق بالمسح من ظاہرہما ولکن رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یمسح ظاہرہما **باب فی المسح علی الجوربین والنعلین** باب ست در بیان مسح کردن بر ہر دو جورب و ہر دو کفش حدثنا هناد و محمود
ابن غیلان قالا نا وکیع عن سفیان عن ابی قیس عن هزیل بن شرحبیل هزیل بضم ہا و فتح زا و سکون تحتیہ و شرحبیل بضم
شین معجمہ و فتح را و سکون حای مہملہ و کسر موحدہ و سکون تحتیہ ازدی کوفی اعمی برادر ارقم بن شرحبیل تابعی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن
حبان در ثقات عن المغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومسح علی الجوربین والنعلین گفت
مغیرہ وضو کرد آنحضرت و مسح کرد بر جوربین و نعلین در ترجمہ مشکوۃ گفتہ جورب موزہ کہ بر بالای موزہ پوشیدہ شود تا پاشنہ و آنرا جرموق

شرح ابی الطیب

باب فی المسح علی الخفین ظاہرہما بدل من علی الخفین یعنی فی المسح علی ظاہر الخفین **قوله** یمسح علی الخفین علی
ظاہرہما المراد من ظاہرہما اعلاہما کما یدل علیه حدیث علی رضی اللہ عنه قال لو کان الدین بالرای لکان اسفل الخف اولی بالمسح من
اعلاہ وقد رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمسح علی ظاہر خفیه رواہ ابو داود ای یمسح علی اعلی ظاہرہما **باب فی المسح علی الجوربین**
والنعلین تثنیة جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف فیتخذ للدفاء وقیل لفافة الرجل **قوله** مسح علی الجوربین والنعلین یحتمل ان یکون
المراد بالنعلین الرجلین بطریق ذکر المحل و ارادة الحال و یراد بالمسح الغسل الخفیف لحدیث رواہ ابن عباس اخرجه ابو داود فارقا فیه

قوت المغتذی

علی الجوربین تثنیة جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف یتخذ للدفاء

عارضۃ الاحوذی

ایضا عن عقبة
ابن عامر فی طریق
اخری اخبرنا
المبارک بن عبد الجبار
فی الاذان اخبرنا
ابو الحسن الواعظ
اخبرنا ابو بکر القطیعی
اخبرنا عبد اللہ
ابن احمد بن حنبل
حدثنی ابی حدثنی
عبد اللہ بن نمیر
حدثنا حیوة اخبرنا
ابو عقیل عن ابن
عمه عن عقبة
ابن عامر انه خرج
مع رسول اللہ صلی
اللہ علیه وسلم فی
غزاة تبوک فجلس
رسول اللہ صلی اللہ
علیه وسلم یوما
یحدث اصحابه
فقال من قام اذا
استعلت الشمس
فتوضأ فاحسن
الوضوء ثم قام فصلی
غفرت له خطایاه
فکان کما ولدته
امه قال عقبة

ثبت بن یحیی لم ارہ بوی لہ ذکر فی الاذان ابن عمر بن عبد العزیز ازظاہر آن ارادہ دیکن دیدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را کہ مسح میکرد ظاہر آن ہر دو را

شرح سراج احمد

وموق نیز گویند و در شرح ابن العمام از جوهری آورده که موق موزهٔ کوتاه که پوشیده میشود بالای موزه و در شرح کتاب خرقی گفته که
جرموق موزهٔ کشاده پوشیده شود بالای موزه در بلاد باردهٔ و مسح بر جورب وقتیکه پوشیده شود موزهٔ بالا و پایان هر دو بر طهارت جائز
نیست نزد امام محمد و ابی یوسف مطلقا و نزد امام ابی حنیفه اگر ثخینین و مجلد و منعل باشد چنانکه راه رفتن بآن ممکن بود و نابسته بر میان
باشد جائز است و الا نه مگر آنکه نرم باشد چنانچه آب بسح بموزهٔ درونی برسد گویا که همبران مسح کرد و همچنین جائز است نزد امام احمد
و نزد امام شافعی جائز نیست مسح بر جورب اگرچه متنعل باشد و این حدیث حجت است بر وی و در کتب فقه و لغت چنان مذکور است
که جورب غیر جرموق است جورب جدا پوشیده شود و جرموق بالای موزه تفسیر شیخ مخالف است مر کتب معتبره را قال ابو عیسی هذا
حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد و
اسحق قالوا یمسح علی الجوربین گفته اند همه ایشان که مسح کرده شود بر جوربین وان لم یکونا نعلین و اگرچه نباشند هر دو جورب جرم کرده شده
برجای کفشها و در بعضی نسخه وان لم یکونا منعلین آمده است اذا کانا ثخینین اگر باشند هر دو جورب سخت وفی الباب عن ابی موسی
و در باب مسح کردن بر جورب حدیثی مروی گشته است از ابی موسی اشعری چنانکه اخراج کرده آنرا ابن ماجه و در اسناد آن ضعف و
انقطاع است چنانکه گفته است آنرا ابو داود **باب** ما جاء فی المسح علی الجوربین والعمامة باب است در بیان آنچه آمده است در
مسح کردن بر جوربین و دستار حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید القطان عن سلیمان التیمی عن بکر بن عبد الله المزنی عن الحسن عن
ابن المغیرة بن شعبة عن ابیه مغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی الله علیه وسلم ومسح علی الخفین والعمامة گفت مغیرة بن شعبه وضو کرد
آنحضرت و مسح نمود بر هر دو موزه و دستار در وقت مسح سر قال بکر وقد سمعته من ابن المغیرة گفت بکر بن عبد الله مزنی و تحقیق شنیدم آنرا
از ابن المغیرة و ذکر محمد بن بشار فی هذا الحدیث فی موضع آخر و ذکر کرده محمد بن بشار در این حدیث در جای دیگر انه مسح علی ناصیته
وعمامته بدرستیکه آنحضرت مسح کرد بر ربع مقدم سر و بر دستار و این راوی را سهو گشته است که بر سر آنحضرت در وقت مسح سر دستار بود

شرح ابی الطیب

فاخذ حفنة من ماء فضرب بها علی رجله وفیها النعل ففتلها بها ثم الاخری مثل ذلک قال قلت وفی النعلین قال وفی
النعلین قال قلت وفی النعلین قال وفی النعلین قال قلت وفی النعلین قال وفی النعلین انتهی وظاهره انه
مسح علی الرجلین وهو خلاف ما علیه اهل السنة ویجاب عنه بوجهین احدهما انه ضعیف فانه ضعفه بعض
المحدثین وثانیهما انه اراد بالمسح الغسل والدلیل علیه انه اخذ الماء بالکفین وصبه علیهما حتی غسلهما فلا حجة فیه للروافض
ومعنی قوله فتلها بها فتل رجله بالحفنة التی صبها علیها ای صرفها بها وحرکها عند صبها کانه قصد به
استیعاب الغسل للرجل ویحتمل ان یکون المراد انه مسح علی النعلین وهما فوق الجوربین و
قیل مسح علی الجوربین والنعلین جمیعا لا علی کل واحد منهما علی الانفراد **باب** فی
المسح علی الجوربین والعمامة **قوله** انه مسح علی ناصیته وعمامته ای جمع
فی المسح بین مسح الناصیة والعمامة والناصیة هی مقدم الراس وفیه
دلیل لمن یقول یجزی مسح الناصیة ولا یلزم مسح الکل وقال فی رحمة الامة
فی اختلافه الایمة ان المسح علی العمامة دون الراس بغیر عذر لا یجوز عند ابی حنیفة

معارضة الاحوذی

ابن عامر فقلت
الحمد لله الذی
رزقنی ان اسمع
هذا من رسول الله
صلی الله علیه وسلم
فقال عمر بن الخطاب
وکان تجاهی مجلسا
اتعجب من هذا
فقد قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم
اتعجب من هذا
قیل ان ثاق فقلت
وما ذاک بابی انت
وامی فقال عمر قال
رسول الله صلی الله
علیه وسلم من توضأ
فاحسن الوضوء
ثم رفع بصره الی
السماء فقال اشهد
ان لا اله الا الله
وحده لا شریک
له وان محمدا عبده
ورسوله فتحت
له ثمانیة ابواب
الجنة یدخل من
ایها شاء وقد روی
معناه عن عقبة
ایضا ذکره احمد بن حنبل

شرح سراج احمد

چون مسح بر ناصیه فرمود دست مبارک بر دستار افتاد راوی خیال کرد که آنحضرت مسح بر دستار فرموده است حال آنکه مسح بر دستار نبود وقد
روی هذا الحدیث من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة وتحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از مغیره و
ذکر بعضهم المسح علی الناصیة وذکر کرده اند بعضی علما مسح را بر ناصیه والعمامة وبر دستار ولم یذکر بعضهم الناصیة وذکر نکرده اند
بعضی علما ناصیه را سمعت احمد بن الحسن یقول سمعت احمد بن حنبل یقول گفت مصنف شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت
ما رأیت بعینی مثل یحیی بن سعید القطان ندیدم من بر دو چشم خود مانند یحیی بن سعید القطان غرض مصنف ازین بیان تقویت
حدیث ست که یحیی بن سعید روایت کرده از سلیمان تا آخر سند وفی الباب عن عمر وبن امیة الضمری کما اخرجه ابو بکر النیسابوری
وسلمان وثوبان وابی امامة الباهلی روایت کرده ابن ابی شیبه وعبد الرزاق از ابی عبد الرحمن وابن عساکر از ثوبان باین لفظ قال رأیت
رسول الله صلی الله علیه وسلم توضأ فمسح علی الخفین وعلی الخمار یعنی العمامة وسعید بن منصور روایت از ابی عبیده بن محمد بن عمار
ابن یاسر وابن ابی شیبه از عبد الرحمن بن عسیلة الصنابحی واز عمر بن الخطاب وابن عساکر از جابر بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم
مسح علی الخفین والعمامة قال ابو عیسی حدیث المغیرة بن شعبة حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل
العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم منهم ابو بکر وعمر وانس یعنی این سه کس از صحابه قائل مسح شده اند بر عمامه
وبه یقول الاوزاعی واحمد واسحق وباین قائل گشته اند اوزاعی واحمد واسحق قالوا یمسح علی العمامة
گفته اند اینها که مسح کرده شود بر دستار که نزد اینها جائز ست قال وسمعت الجارود
ابن معاذ یقول گفت مصنف وشنیدم جارود ابن معاذ را که میگفت سمعت وکیع بن الجراح یقول

شرح ابی الطیب

والشافعی ومالک وقال احمد بجوازه بشرط ان یکون تحت الحنک منها شیء **قوله** ما رأیت بعینی مثل یحیی
ابن سعید القطان یعنی فیجب العمل بروایته او الاولی ان یعمل بروایته وهو لم یذکر الناصیة فالاخذ بروایته
یقتضی جوازه اقتصارا علی مسح العمامة فقط بحیث لا یمسح علی شیء من راسه اقول هذا لو ثبت النسخ وقد
قال محمد نسخ مسح العمامة فقال فی موطئه اخبرنا مالک قال بلغنی عن جابر انه سئل عن العمامة فقال
لا حتی یمس الشعر الماء قال اخبرنا مالک عن نافع قال رأیت صفیة ابنة ابی عبید تتوضأ وتنزع خمارها ثم
تمسح برأسها قال نافع وانا یومئذ صغیر قال محمد بلغنا ان المسح علی العمامة کان فترک **قوله** حدیث حسن
صحیح فمقتضاه جواز المسح علی العمامة والعمل به وقد اعتذر عنه من لا یقول بالمسح علی العمامة بانه من اخبار
الآحاد فلا یعارض الکتاب لان الکتاب یوجب مسح الراس ومسح العمامة لا یسمی مسح الراس علی ان حکایة
حال فیجوز ان تکون العمامة صغیرة رقیقة بحیث تنفذ البلة منها الی الراس ویؤیده حدیث
کعب بن عجرة انه مسح علی الخفین والخمار فان الخمار ما تستر به المرأة راسها وذلک یکون عادة بحیث یمکن
نفوذ البلة منها الی الراس اذا کانت البلة کثیرة فکانه عبر بالخمار عن العمامة لکونها کانت لصغرها کالخمار
علی ان الحدیث یحتمل ان یکون قبل نزول المائدة قال النووی قوله فی حدیث بلال ان رسول الله صلی
الله علیه وسلم مسح علی الخفین والخمار یعنی بالخمار العمامة لانها تخمر الراس ای تغطیه

عارضة الاحوذی

حدثنا نوفل حدثنا
حماد بن زید قال
اخبرنا ابن خزانة
عن شهر عن عقبة
ابن حامر قال حدثنی
عمر ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم
قال من مات یؤمن
بالله والیوم الآخر
قیل له ادخل من
ای ابواب الجنة
الثمانیة شئت
فانک من الذین
یدعون من ابواب
الجنة الثمانیة اربعة
الاول من انفق
زوجین فی سبیل
الله وهو منفق علیه
الثانی من قال
هذا الذکر وهو
فی صحیح مسلم
الثالث من قال
لا اله الا الله وحده
لا شریک له وان
محمدا عبده ورسوله
وان عیسی رسول الله
وکلمته القاها الی
مریم وروح منه

عارضة الاحوذی

خرجه البخاری
الرابع من مات
یومن بالله والیوم
الآخر کما تقدم نکتة
الوضوء عبادة لو
تشرع فی اولها
ذکر ولا فی ثنائها
وانما یلزم فیها
القصد بها لوجه
الله العظیم وهو
النیة وقد رویت
فیها اذکار یقال
فی ثنائها ولو تصح
ولا شیء فی الباب
یعول علیه الا
حدیث عمر المتقدم
وقد روی ابو جعفر
الابهری عن مالک
استحب ذلک من
تسمیة الله عند
الوضوء وروی
الواقدی انه یخیر
والذی اراه ترکها

باب الوضوء

بالمد ابو ریحانة
عن سفینة ان
النبی علیه السلام
کان یتوضأ بالمد

شرح سراج احمد

شنیدم وکیع بن الجراح را که میگفت ان مسح علی العمامة یجزیه اگر مسح کرد آدمی بر دستار روا باشد او را این للاحتراز جهت اشتراط

وحدیثی که وارد شده است در وی حدثنا قتیبة بن سعید نا بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن اسحق عن ابی عبیدة

ابن محمد بن عمار بن یاسر قال گفت ابو عبیده سألت جابر بن عبد الله عن المسح علی الخفین پرسیدم جابر را از حال مسح کردن

بر موزه فقال السنة یا ابن اخی پس گفت جابر آن سنت است ای پسر برادر من السنة مرفوع است بنا بر خبریت فسألته عن المسح علی العمامة

و پرسیدم جابر را از مسح کردن بر دستار فقال مس الشعر پس گفت جابر مس کن موی سر را یعنی اگر مسح کردی دستار را بی مس کردن موی سر نباشد

وقال غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین لا یمسح علی العمامة الا ان یمسح براسه مع العمامة

و گفته اند بسیار کسان از اهل علم که از صحابه و تابعین بودند که مسح کرده نشود بر دستار مگر آنکه مسح کند بسبب مسح کردن سر بر دستار یعنی چون مسح

کردن سر مع عمامه شود روا است وهو قول سفیان الثوری ومالک بن انس وابن المبارک والشافعی و همین است مذهب امام ابی حنیفه

حدثنا هناد نا علی بن مسهر عن الاعمش عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة بضم عین مهمله و سکون

جیم و را ابو محمد و گویند ابو عبد الله البلوی و وی از اصحاب شجره است و مؤخر الاسلام نازل کوفه گشت و در مدینه وفات یافت سنه احدی و

خمسین از عمر هفتاد و پنج عن بلال بن رباح المؤذن ابو عبد الرحمن و گویند ابو عبد الله و گویند ابو عبد الکریم و گویند ابو عمرو و مادر او حمامه بود

قدیم الاسلام است و او اول کسی بود که اظهار کرد اسلام را در مکه و او کسی بود که عذاب کرده شد در راه حق تعالی و او میگفت احد احد و مولای او امیه

ابن خلف جمحی شقی متولی عذاب او بود و بلال او را گشت در روز بدر و بجهنم رسانید و ابو بکر صدیق او را بهفت اوقیه از کافر خرید نمود و آزاد

کرد و آنحضرت در حق او فرمود یا بلال دلنی علی عمل عملته فانی سمعت خشفة نعلیک فی الجنة قال ما تطهرت الا صلیت ما کتب لی وقال صلی الله

علیه وسلم السباق اربعة انا سابق العرب و بلال سابق الحبشة و امر فرمود او را آنحضرت در روز فتح مکه پس اذان داد بر بالای کعبه روایت کرده اند

از وی ابو بکر و عمر و ابن عمر و او اذان گفت بعد از وفات شریف پیش از دفن و پس از دفن اذان نگفت و گفت مرا بی بکر را آن که کنت انما

اعتقتنی لله فخلنی وجاء فی بعض الروایات انه لما مضی علی بلال ستة اشهر فی الشام رای رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام

قال له ما هذه الجفاء یا بلال الا تزورنا فجاء بلال المدینة و ذهب الی الشام لانه لم یستطع السکونة فی المدینة فکان اول ما سأل عن فاطمة

ما حالها قالوا توفیت فبکی بلال ثم عن الحسن والحسین قالوا هما باقیتان فاراد الناس ان یؤذن لهم فما امکن لاحد ان یامره

بذلک فجاؤا الی الحسین رضی الله عنه فامره فاذن فلما شرع فی الاذان غلب علیهم البکاء فلما بلغ اشهد ان محمدا رسول الله

غلب علیه و علیهم فارتج البلد فلم یستطع ان یتم الاذان فنزل و در دمشق وفات یافت سنه عشرین

باختلاف روایات ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح

علی الخفین والخمار بدرستیکه آنحضرت مسح فرمود بر هر دو موزه و دستار

قوت المغتذی

مسح علی الخفین والخمار قال ابو العربی وهو ما تستر به المرأة راسها وحولها کالعمامة للرجل ولم اجد له مستعملا للرجل الا فی هذا الحدیث

وان اقتضاه الاشتقاق لانه من التخمر وقال فی النهایة اراد بالخمار العمامة لان الرجل یغطی بها راسه کما ان المرأة تغطیه بخمارها

وذلک اذا کان قد اعتم عمامة العرب فادارها تحت الحنک فلا یستطیع نزعها فی کل وقت فیصیر کالخفین غیر انه

یحتاج الی المسح القلیل من الراس ثم یمسح علی العمامة بدل الاستیعاب

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الغسل من الجنابۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در غسل کردن از جنابت حدثنا ہناد ثنا وکیع عن الاعمش عن سالم بن ابی الجعد بفتح جیم وسکون عین مہملہ اشجعی از مشاہیر تابعین و ثقات ایشان ست ورسنہ مائۃ در عہد عمر بن عبد العزیز وفات کرد عن کریب بضم کاف وفتح را وسکون تحتیہ ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد اللہ بن عباس ثقہ از ثانیہ حسن الحدیث بود در مدینہ سنہ ثمان وتسعین وفات یافت عن ابن عباس عن خالتہ میمونۃ ام المؤمنین قالت وضعت للنبی صلی اللہ علیہ وسلم غسلا گفت ام المؤمنین میمونہ نہادم برای آنحضرت آب غسل را بدانکہ غسل بضم غین معجمہ وسکون سین مہملہ است وغسل بفتح غین معجمہ وسکون سین شستن مطلق اعضاست وبضم غین شستن تمام اندام وغسل بضمتین آب کہ بدان بشویند وبکسر غین چیزیکہ بدان سر بشویند چنانکہ گل واشنان وخطمی وغسول بفتح وتخفیف وتشدید سین مہملہ بمعنی آب سر شستن ہر دو بیاید وغسالہ بضم غین آبی کہ برآید از شستن چیزی وتغسیل مبالغہ کردن در غسل اعضا فاغتسل من الجنابۃ پس بشست تمام اندامہا را باین وضع کہ مذکور میشود فاکفأ الاناء بشمالہ علی یمینہ پس بریخت آن آوندرا بدست چپ خود بر دست راست خود فغسل کفیہ پس بشست ہر دو دست خود را ثم ادخل یدہ فی الاناء پستر در آورد دست خود را در آوند فافاض علی فرجہ پستر بریخت آب را بر اندام نہانی خود واستنجا فرمود ثم دلک بیدہ الحائط او الارض پستر مالید دست خود را بر دیوار یا بر زمین شک راویست این لفظ دلالت دارد کہ پس از استنجا کردن دست بر زمین یا بر دیوار بمالد واین مستحب ست ثم مضمض پستر از استنجا آب در دہن کرد واستنشق وآب در بینی کرد وغسل وجہہ وبشست روی مبارک خود را وذراعیہ ودو دست خود را واین کیفیت وضو ست پستر غسل را بیان میکند فافاض علی راسہ ثلثا پس بریخت آب بر سر خود سہ بار وسر را مالید فافاض علی سائر جسدہ پستر بریخت آب بر تمام بدن واندام خود ثم تنحی فغسل رجلیہ پستر یک سو شد از جای غسل پس بشست ہر دو پای مبارک خود را

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الغسل من الجنابۃ **قولہ** وضعت للنبی صلی اللہ علیہ وسلم غسلا بضم المعجمۃ وسکون المہملۃ مصدر کالطہور بالضم بمعنی التطہیر والتقدیر ماء الغسل علی حذف المضاف وقال بعضہم الغسل بالضم الماء الذی یغتسل بہ وصرح فی تہذیب الاسماء ان الکسر خطأ عند اہل الحدیث **قولہ** فاکفأ الاناء بشمالہ ای مال الاناء بشمالہ علی یمینہ حتی صب ماءہ علیہا فغسل کفیہ یعنی غسل بالماء الذی صب علی الیمین کفیہ الی الرسغین ثم ادخل یدہ الیمنی فی الاناء قال فی القاموس اکفأ مال وقلبہ وفی النہایۃ یقال کفأت الاناء واکفأتہ اذا کببتہ واذا املتہ **قولہ** ثم دلک بیدہ الحائط ازالۃ للرائحۃ الکریہۃ ومبالغۃ فی التنظیف **قولہ** فافاض علی راسہ ثلثا الخ مقتضاہ انہ لم یمسح الراس اکتفاء بالغسل المفروض عن المسح وفی الصحیحین انہ یتوضأ کما کان للصلوۃ ثم یصب علی راسہ وسائر جسدہ وسیاتی فی الحدیث الثانی فیحتمل ان الراوی ترکہ ہنا للاقتصار او انہ فعل صلی اللہ علیہ وسلم کذلک بیانا للجواز واللہ اعلم

قوت المغتذی

فاکفأ الاناء ای مالہ قال فی النہایۃ یقال کفأت الاناء واکفأتہ اذا کببتہ واذا املتہ

عارضۃ الاحوذی

ویغتسل بالصاع صحیح حسن عن ابن صفرۃ السعدی عن ابی بن کعب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان الشیطان یقال لہ الولہان فاتقوا وسواس الماء عبد اللہ ابن جبیر عن انس ابن مالک ان النبی علیہ السلام قال یجزی فی الوضوء رطلان من ماء غریب الاسناد روی عن النبی علیہ السلام فی قدر الماء الذی یتطہر بہ اثار منہا من طریق عائشۃ الاول ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یغتسل من اناء واحد ہو الفرق من الجنابۃ الثانی انہا دعت باناء قدر الصاع فاغتسلت فافرغت علی راسہا

عارضة الاحوذی

ثلثا وکان ازواج
النبی صلی الله علیه
وسلم یاخذن
من شعورهن
حتی تکون کالوفرة
الثالثة انما کانت
تغتسل والنبی
علیه السلام من
اناء واحد یسع ثلثة
امداد او قریب من
ذلك الرابعة معناه
ان النبی صلی الله
علیه وسلم کان
یغتسل بثمانیة
ارطال وروی
من طریق انس
وحدیثه من طریقین
الاول ان النبی
علیه السلام کان
یغتسل بخمسة
مکاکیك ویتوضأ
بمکوك الثانی ان
النبی صلی الله علیه
وسلم کان یتوضأ
بالمد ویغتسل
بالصاع الی خمسة
امداد ومنهم من عمل
وصل بینهما ان النبی

شرح سراج احمد

ازینجا معلوم گردید که آنحضرت در زمین نشیب بود که آب غسل دران جمع میشد و اگر بر زمین بلند بود پیش از غسل پایها شستن مضایقه ندارد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن ام سلمة وجابر وابی سعید وجبیر بن مطعم و ابی هریرة وحدیث میمونه را عبد الرزاق وابن ابی شیبه وسعید بن منصور روایت کرده اند وابن عساکر از ابی سلمه از عائشه واز نافع از ابن عمر از عمر بن الخطاب روایت کرده و روایت کرده دارقطنی از ابی هریره و شیخین نیز از ام المؤمنین میمونه روایت کرده اند حدیث کیفیت غسل را واز عائشه نیز شیخین روایت آورده اند حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن هشام ابن عروة عن ابیه عروة بن الزبیر عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اراد ان یغتسل من الجنابة گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که چون میخواست اینکه غسل کند از جنابت بدأ بغسل یدیه قبل ان یدخلهما الاناء شروع میکرد وابتدا می نمود بشستن دو دست پیش از آوردن هر دو دست در آوند ثم یغسل فرجه ویتوضأ وضوءه للصلوة پستر می شست اندام نهانی خویش را و وضو میکرد وضوی خود کرا می نماز میکرد ثم یشرب شعره الماء پستر مویهای سر خود را بآب نمناک میکرد ثم یحثی علی راسه ثلث حثیات پستر بهر دو دست آب گرفته بر سر مبارک می انداخت سه بار این حدیث دلالت دارد بر شستن پایها پیش از ریختن آب بر بدن و در حدیث میمونه صراحت است در تاخیر آن ازان غالبا هر دو میکرد گاهی چنان و گاهی چنین در هدایه گفته است که تاخیر غسل پایها بجهت آنست که پایها در محل آلودگی اند بآب و گل و لای پس شستن آنها فائده ندارد اگر فرضا بر سنگ و تخته باشد مثلا پستر بشوید و تاخیر نکند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهذا الذی اختاره اهل العلم فی الغسل من الجنابة انه یتوضأ وضوءه للصلوة گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست و آن حدیثی ست که اختیار کرده اند آنرا اهل علم در غسل از جنابت که بدرستیکه آدمی وضو کند وضوی خود را که برای نماز میکرد ثم یفرغ علی راسه ثلث مرات پستر بریزد بر سر خود سه بار ثم یفیض الماء علی سائر جسده پستر بریزد آب را بر تمام بدن خود ثم یغسل قدمیه پستر بشوید هر دو قدم خود را والعمل علی هذا عند اهل العلم وعمل برین ست نزد اهل علم وقالوا ان انغمس الجنب فی الماء ولم یتوضأ اجزأه وگفتند اهل علم اگر در آمد جنب و غوطه خورد در آب و وضو نکرد روا باشد او را وهو قول الشافعی واحمد واسحق وآن قول شافعی و احمد و اسحق ست و همین ست قول امام ابی حنیفه رحمه الله

شرح ابی الطیب

قوله یشرب شعره من الاشراب او التشریب ای یسقی شعره والمراد یخلل شعر راسه بالید المبتلة قبل صب الماء لیسهل ایصال الماء الیه ویدخل فی خلاله اذا صبه علیه ویؤید هذا المراد ما روته عائشة رضی الله عنها فی الصحیحین انه صلی الله علیه وسلم یدخل اصابعه فی الماء فیخلل بها اصول شعره ثم یصب علی راسه ثلث غرفات **قوله** ثم یحثی علی راسه ثلث حثیات الحثی الاثارة ای یصب علی راسه ثلث حثیات ای اثارات ای ثلث مرات وفی القاموس الحثی کالرمی ما رفعت بیدك فعلی هذا معناه یصب علی راسه ثلث حفنات

قوت المغتذی

ثم یشرب شعره الماء ای سقیه

شرح سراج احمد

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل باب ست در بیان آنکه آیا بکشاید زن موهای سر را نزدیک غسل حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن ایوب بن موسی عن المقبری بفتح میم وسکون قاف وضم موحده وفتح وکسر آن ابوسعید المقبری کیسان و آن نسبت ست بسوی مقبره که در مدینه مجاور مقبره بود مدتها و گویند جای او نزد مقبره بود و گویند که عمر بن الخطاب کندن گور ها مسلط گردانیده بود ثقه کثیر الحدیث بود گفت نسائی لا باس به از ثانیه ست و سنه مائة وفات کرد در عهد عمر بن عبد العزیز عن عبد الله بن رافع المخزومی ابو رافع المدنی مولی ام سلمة ثقه از ثالثه بود عن ام سلمة هند بنت ابی امیة المخزومیة مادر او عاتکه بنت عامر بود و بود او پیش از تزویج آنحضرت در نکاح ابی سلمه عبد الله بن عبد الاسد هجرت کرد بسوی حبشه و زینب از وی متولد شده و تزویج کرد او را آنحضرت در همان سال که وفات کرد ابو سلمه در ماه شوال و در سنه تسع و خمسین وفات یافت در حکومت یزید ابن معاویه و در بقیع مدفون گشته قالت قلت یا رسول الله انی امرأة اشد ضفر راسی گفت ام سلمه گفتم ای رسول خدا بدرستیکه من زنی ام که سخت می بافم گیسوی سر خود را افانقضه لغسل الجنابة آیا پس بکشایم آن را برای غسل جنابت قال لا انما یکفیک ان تحثین علی راسک ثلث حثیات من ماء فرمود کشادن گیسوی سر ضروری نیست جز این نیست که کفایت کند ترا اینکه بهر دو دست آب اندازی بر سر خویش سه مرتبه ثم تفیضی علی سائر جسدک الماء پستر بریزی تو بر تمام بدن خود آب را فتطهرین پس پاک شوی و قال یا فرمود آنحضرت این عبارت را فاذا انت قد تطهرت پس آن وقت تو تحقیق پاک شوی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم ان المرأة اذا اغتسلت من الجنابة فلم تنقض شعرها ان ذلک یجزئها بعد ان تفیض الماء علی راسها بدرستیکه زن چون غسل کرد از جنابت پس نکشاد موهای خود را بدرستیکه آن روا باشد او را پس از آنکه روان ساخته و بینداخته آب را بر سر خود و این حدیث را ابو داود از ثوبان و احمد و شیخین از جبیر بن مطعم

شرح ابی الطیب

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل **قوله** انی امرأة اشد ضفر راسی بفتح الهمزة وضم الشین ای احکم قال فی النهایة ای تحمل شعرها ضفائر وهی الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر بقراءة الناس باسکان الفاء وانما هو بفتحها لان المسکن مصدر ضفر راسه ضفرا والمفتوح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج خصل الشعر وادخال بعضها فی بعض انتهی اقول المصدر یستعمل کثیرا بمعنی المفعول کالخلق بمعنی المخلوق واللفظ بمعنی الملفوظ فیجوز اسکانه علی انه مصدر بمعنی المضفور علی انه یجوز ارادة المعنی المصدری ههنا ای اشد نسج شعر راسی وهو یستلزم شد التسریح ولم یذکرها صلی الله علیه وسلم الوضوء والمضمضة والاستنشاق لانها سألت عن شعر الراس فاجابها عما سألت مع نوع زیادة ولا یقال یفید الحدیث عدم افتراض المضمضة والاستنشاق **قوله** ان تحثین علی راسک هکذا فی غالب النسخ باثبات النون وهو مبنی علی اهمال ان وفی نسخة صحیحة ان تحثی وهو المطابق للقاعدة المشهورة واما ثم تفیضین فبالنون علی الاستیناف

قوت المغتذی

اشد ضفر راسی قال فی النهایة ای تحمل شعرها ضفائر وهو الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر بالفتح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج خصل الشعر وادخال بعضها فی بعض

عارضة الاحوذی

علیه السلام کان یتوضأ بثلثی المد غریبه الفرق قال سفیان ومالک ثلثة اصع وقال مالک قدر ثلثة اصع اثنا عشر مدا بمد النبی صلی الله علیه وسلم وقال الشافعی الفرق ثلثة اصع یکون ستة عشر رطلا واما الفرق بسکون الراء فمائة وعشرون رطلا والصاع خمسة ارطال وثلث والمد رطل وثلث وقیل المد رطلان و المکوک طاس یشرب به وهو ایضا مکیال معروف احکامه فی ثلث مسائل الاول قد بینا انه لا حد له یکفی فی الطهارة وانما هو علی قدر الحاجة والاسراف مکروه والناس متفاوتو

شرح سراج احمد

وسلم از ام سلمہ و خطابی و سعید بن منصور از جابر روایت کردہ اند باین لفظ کہ در حدیث مذکور شدہ **باب** ما جاء ان تحت کل شعرۃ جنابۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ در زیر ہر موجنابت ست کہ اگر یک مو باقی ماند از رسیدن آب از جنابت بیرون نشود حدثنا نصر بن علی بن نصر بن علی الجہضمی ثقہ ثبت بود قضا میدادند او را وی قبول قضا نکرد از عاشرہ بود در سنہ خمسین و مائتین وفات کرد یا پس از خمسین ثنا الحارث بن وجیہ بوزن عظیم گویند بفتح واو و سکون جیم و بعد از جیم موحدہ است الرسبی ابو محمد البصری ضعیف از ثامنہ بود ثنا مالک بن دینار البصری الزاہد ابو یحیی صدوق عابد از خامسہ بود در سنہ ثلثین و مائۃ وفات کرد عن محمد بن سیرین عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال تحت کل شعرۃ جنابۃ فاغسلوا الشعر و انقوا البشرۃ فرمود آنحضرت زیر ہر موئی جنابت ست پس بشوئید موی را و پاک کنید بشرہ را یعنی بمبالغہ بشوئید مویہا را چنانکہ زیر آنہا شستہ گردد و پاک بشوئید آنجاہا را از اندام کہ در زیر موی ست تا بیقین از عہدہ غسل برآمدہ باشید و شعر و شعرہ بسکون عین و فتح آن و بشرہ بفتحات و فی الباب عن علی و انس ابو داود و احمد و دارمی از علی مرتضی روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث الحارث بن وجیہ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیثہ گفت مصنف حدیث حارث بن وجیہ حدیثی ست غریب کہ بطرق متعدد مروی نگشتہ است نمی شناسم آن حدیث را مگر از حدیث حارث و ہو شیخ لیس بذلک و حارث شیخی ست کہ قوی نیست و قد روی عنہ غیر واحد من الائمۃ و تحقیق روایت کردہ از حارث بسیار کسان از امامان و قد تفرد بہذا الحدیث عن مالک بن دینار و تحقیق متفرد گشتہ است حارث بروایت کردن این حدیث از مالک بن دینار کہ دیگر کس از مالک روایت نکردہ است و یقال الحارث بن وجیہ بفتح واو و کسر جیم و سکون تحتیہ و یقال ابن وجبۃ بضم واو و سکون جیم و بموحدہ مصنف این حدیث را تضعیف کردہ و گفتہ کہ حارث بن وجیہ روایت کنندہ این حدیث پیری ست کہ بجہت کبر سن غفلتی و نسیانی بروی طاری شدہ است و چندان قوی نیست در حفظ و ضبط **باب** فی الوضوء بعد الغسل باب ست در بیان وضو پس از غسل کردن حدثنا اسمعیل ابن موسی ثنا شریک عن ابی اسحق عن الاسود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان تحت کل شعرۃ جنابۃ **قولہ** تحت کل شعرۃ جنابۃ بسکون العین و تفتح **قولہ** فاغسلوا الشعر بفتح العین و یسکن ای جمیعہ فلو بقیت شعرۃ واحدۃ لم یصل الیہا الماء بقیت جنابتہ **قولہ** انقوا البشر من الانقاء و البشر ظاہر جلد الانسان و غیرہ جمع بشرۃ و ابشار قالہ فی القاموس ای نظفوہا من الوسخ کالطین الیابس و العجین و الشحم لانہ لو منع شیء من ذلک وصول الماء لم یرفع الجنابۃ **قولہ** ہو شیخ لیس بذاک ای الذی یوثق بہ فی روایتہ لیست بقویۃ و اعترض علی الترمذی بان لفظ شیخ لیس من الفاظ الجرح بل من الفاظ التعدیل و یمکن ان یجاب عنہ بانہ اراد بہ المعنی اللغوی ای کبیر و غلب علیہ النسیان لا المعنی الاصطلاحی و ہو کونہ شیخا فی الحدیث و قال ابو داود الحارث حدیثہ منکر و ہو ضعیف **قولہ** ابن وجیہ علی وزن فعیل و قیل بفتح الواو و سکون الجیم بعدہا موحدۃ کذا فی التقریب **باب** فی الوضوء بعد الغسل

عارضۃ الاحوذی

فی القصد فیہ و الاحوط و المقصود کما بینا قبل ہذا الا انہ بلغ واقل المقدار ما کان یکتفی بہ سید الناس فلا یمکن فی الوجود اعلم منہ ولا ارفق ولا احوط ولا اسوس بامور الشریعۃ و مکارم الاخلاق الثانیۃ ان یتوضأ باقل من المد قال ابو اسحق لا تحدید فیہ و قد قال مالک رأیت عیاش بن عبد اللہ و کان فاضلا یتوضأ بثلث مد ہشام و ہو دون الرطل و یصل بالناس و التقدیر فی الوضوء ینفی شرعا فقد کان حال النبی صلی اللہ علیہ وسلم تختلف فیہ و کان یتوضأ مع غیرہ من اناء واحد

شرح سراج احمد

كان لا يتوضأ بعد الغسل گفت عائشه صدیقه بدرستیکه آنحضرت بود که وضو نمیکرد پس از غسل کردن قال ابو عیسی هذا قول غیر
واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین گفت مصنف این قول بسیار کسان ست از صحابه و تابعین آن
لا یتوضأ بعد الغسل اینکه وضو نکند پس از غسل کردن یعنی همان که در اول غسل کرده باشد کافی ست احتیاج ندارد که پس از غسل
دیگر وضو کند **باب** ما جاء اذا التقی الختانان وجب الغسل باب ست در بیان آنچه آمده است چون ملاقات و مماس
کنند باهم ختان مرد و ختان زن واجب میشود غسل و ختان بالکسر موضعی از مرد و زن که در ختنه کردن آنرا می برند و آن از مرد پوستی ست
بر سر عضو و از زن گوشتی ست در درون مانند تاج خروس حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا الولید بن مسلم عن الاوزاعی عن
عبد الرحمن بن القاسم عن ابیه عن عائشة رضی الله عنها قالت اذا جاوز الختان الختان گفت عائشه چون درگذشت ختان مرد
از ختان زن وجب الغسل واجب میگردد غسل بر مرد و زن فعلته انا و رسول الله صلی الله علیه وسلم فاغتسلنا کردم
من و پیغمبر خدا پس غسل کردیم ما هر دو پس معلوم شد که در وجوب غسل خروج منی در کار نیست مجرد دخول حشفه در فرج موجب غسل ست و این
حدیث حجت ست بر کسی که قائل گشته که موجب غسل خروج منی ست بمجرد دخول حشفه واجب نمیگردد و فی الباب عن ابی هریرة کما اخرجه الشیخان و
مسلم زیاده کرده است و ان لم ینزل و عبد الله بن عمر کما اخرجه الطبرانی و رافع بن خدیج کما اخرجه الطبرانی مسلم و ترمذی از عائشه آورده اند و طبرانی
از ابی امامه و رافع بن خدیج و شیرازی و القاب از معاذ حدثنا هناد نا وکیع عن سفیان عن علی بن زید عن سعید بن المسیب عن عائشة
قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح قال گفت مصنف
وقد روی هذا الحدیث عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم من غیر وجه و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از عائشه از آنحضرت از
بسیار وجوه که اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل و هو قول اکثر اهل العلم و آن قول اکثر اهل علم ست من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم و صحابه هم ابو بکر
و عمر و عثمان و علی و عائشة بعضی از صحابه که مجرد دخول حشفه موجب غسل گفته اند خلفای راشدین و عائشه صدیقه ست رضی الله عنهم والفقهاء
من التابعین و من بعدهم و قول فقهاست از تابعین و کسیکه پس از تابعین بودند از ایمه مثل سفیان الثوری والشافعی
واحمد واسحق قالوا گفتند ایشان اذا التقی الختانان وجب الغسل و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه رح

شرح ابی الطیب

قوله كان لا يتوضأ بعد الغسل ای اکتفاء بوضوئه الاول قبل الغسل و هو سنة كما ورد عنه صلی الله علیه وسلم او
بانه راجع ارتفاع الحدث الاصغر تحت ارتفاع الاکبر بایصال الماء الی جمیع اعضائه و هو رخصة فبینه ذلک بفعله
صلی الله علیه وسلم **باب** اذا التقی الختانان وجب الغسل **قوله** اذا جاوز الختان الختان ای اذا تعدی
الختان و هو موضع القطع من فرج الذکر والانثی و هو اعم من ان یکون ختونا ام لا اذ مجاوزة ختانها
کنایة لطیفة عن الجماع و هو غیبوبة الحشفة والختان الاول مرفوع علی
الفاعلیة والثانی منصوب علی المفعولیة **قوله** قالوا اذا التقی
الختانان یعنی اذا حاذی احدهما الآخر سواء تلاقیا ام لا یقال التقی
الفارسان اذا تحاذیا و تقابلا قاله المظهر قالوا و هذا الحدیث ناسخ لحدیث ابی سعید الخدری رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الماء من الماء و قال ابن عباس انما الماء من الماء فی الاحتلام کما سیاتی

عارضة الاحوذی

غیر حصر الثالثة
اذا قلنا انه یتوضأ
بالمد و یغتسل بالصاع
فمعناه بالصاع
کیلا و المد کیلا
لا وزنا لان کیل
المد و الصاع بالماء
اضعافه بالوزن
فتفطن لهذه
الدقیقة **باب**
الوضوء لکل صلوة
حمید عن انس
ان النبی صلی الله
علیه وسلم کان یتوضأ
لکل صلوة طاهرا
وغیر طاهر قلت
لانس فکیف کنتم
تصنعون انتم قال
کنا نتوضأ وضوء
واحدا زاد عمرو بن
عامر الانصاری عنه
مالک حدیث حسن
صحیح سلیمان بن بریدة
عن ابیه قال کان
رسول الله صلی الله
علیه وسلم یتوضأ
لکل صلوة فلما
کان عام الفتح

شرح سراج احمد

باب ماجاء ان الماء من الماء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث کہ بدرستیکہ لزوم غسل از خروج منی ست حدثنا احمد بن منیع نا عبد اللہ بن المبارک نا یونس بن یزید عن الزہری عن سہل بن سعد الساعدی ابو العباس و گویند ابو یحیی سہل بن سعد بن مالک صحابی ست و پدر او نیز صحابی بود نام او حزن بود پس تسمیہ او فرمود آنحضرت بسہل انصاری مدنی بود چون آنحضرت وفات فرمود او پانزدہ سالہ بود در مدینہ سنہ احدی و تسعین وفات یافت و او آخرین صحابہ بود کہ در مدینہ وفات کرد عن ابی بن کعب قال انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام گفت ابی بن کعب جز این نیست کہ حکم انما الماء من الماء رخصتی بود در اوائل اسلام ثم نہی عنہا پستر نہی کردہ شد از آن و حکم منسوخ گشت و عمل بران شد کہ بمجرد دخول حشفہ غسل واجب شود حدثنا احمد بن منیع نا ابن المبارک نا معمر عن الزہری بہذا الاسناد مثلہ یعنی از سہل بن سعد و از ابی بن کعب قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وانما کان الماء من الماء فی اول الاسلام ثم نسخ بعد ذلک و جز این نیست کہ بود حکم حدیث الماء من الماء در اول اسلام پستر منسوخ کردہ شد بحدیث عائشہ و ابی ہریرہ و عبد اللہ بن عمرو و رافع بن خدیج و غیرہا و ہکذا روی غیر واحد من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منہم ابی بن کعب و رافع بن خدیج و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کس از صحابہ بعضی از ایشان ابی بن کعب و رافع بن خدیج اند والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم علی انہ اذا جامع الرجل امرأتہ فی الفرج وجب علیہما الغسل وان لم ینزلا و عمل ہمین ست نزد اکثر علما بر آنکہ بدرستیکہ شان نیست کہ چون جماع کرد مرد با زن خود در فرج واجب شد بر ہر دو مرد و زن غسل اگرچہ انزال ہر دو نشد حدثنا علی بن حجر انا شریک عن ابی الجحاف بتقدیم جیم بر حاء مہملہ در آخر فاست داود بن ابی عوف سوید التیمی البرجمی مولاہم ابو الجحاف مشہور بکنیت بود و صدوق از سادسہ بود گاہی خطا ہم میکرد عن عکرمۃ عن ابن عباس قال انما الماء من الماء فی الاحتلام گفت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان الماء من الماء **قولہ** انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام الظاہر انہ ہو الحکم کان فی اول الاسلام فاطلق علیہ الرخصۃ لما فیہ من التخفیف ثم نہی عنہا ای نسخ ہذا الحکم کذا حررہ بعض الفضلاء قلت انما یحتاج الی ہذا التکلف اذا اریدبالرخصۃ مقابل العزیمۃ حتی یدل الکلام علی انہما اجتمعا ح واما اذا اریدبہا المعنی اللغوی وہو السعۃ ومعنی الکلام انما کان السعۃ فی اول الاسلام ثم فرض الاغتسال بالتقاء الختانین انزل او لم ینزل فضاق ما کان من السعۃ فی الابتداء فلا یفہم من الکلام ان ہناک حکمین ح ومعنی الماء من الماء استعمال الماء فی البدن من خروج ماء المنی **قولہ** عن ابن عباس قال انما الماء من الماء فی الاحتلام اراد بہذا التوفیق بین حدیث الماء من الماء وحدیث اذا جاوز الختان الختان لکن شان ورود حدیث الماء من الماء یابی ہذا التاویل فانہ اخرج مسلم فی صحیحہ عن ابی سعید الخدری قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم الاثنین الی قباء حتی اذا کنا فی بنی سالم وقف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب عتبان فصرخ بہ فخرج یجر ازارہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعجلنا الرجل فقال عتبان ارأیت یا رسول اللہ الرجل یعجل عن امرأتہ ولم یمن ماذا علیہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما الماء من الماء

فائضۃ الاحوذی

صلی الصلوات کلہا بوضوء واحد و مسح علی خفیہ فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن فعلتہ قال عمدا فعلتہ صحیح حسن الاحکام فی ثلث مسائل الاولی اختلف العلماء فی تجدید الوضوء لکل صلوۃ فمنہم من قال یجدد اذا صلی او فعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وہو الاکثرون ومنہم من قال یجدد وان لم یفعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وذلک مروی عن سعد بن ابی وقاص وعن ابن عمر وغیرہما روی ابو داود عن عبید اللہ بن عبد اللہ ابن عمر قال قلت ارأیت توضی ابن عمر لکل صلوۃ طاہرا وغیر طاہر عمن ذلک قال حدثتہ اسماء بنت زید بن الخطاب

حل اللغۃ ۱ حزن مر الس ۱۲

شرح سراج احمد

ابن عباس جز این نیست کہ حکم الماء من الماء در احتلام ست یعنی چون کسی در خواب محتلم شد و انزال نگشتہ است غسل واجب نمیشود بروی بی دیدن تری اگرچہ در خوابی کہ دیدہ و لذتی کہ چشیدہ یاد دارد پس برین تقدیر احتیاج بقول نسخ نباشد و حق آنست کہ این حدیث مطلق ست چہ احتلام و چہ غیر احتلام ولیکن حکم در ابتدای اسلام بود پس از ان منسوخ گشت قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لو نجد ھذا الحدیث الا عند شریک گفت مصنف شنیدم جارود را کہ میگفت شنیدم وکیع را کہ میگفت نمی یافتم این حدیث را مگر نزد شریک یعنی از روایت شریک ست دیگر کس روایت نکردہ است وفی الباب عن عثمان بن عفان وعلی بن ابی طالب والزبیر وطلحۃ وابی ایوب وابی سعید عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم روایت کردہ مسلم و ابو داود از ابی سعید الخدری و مسلم از عبد الرحمن بن ابی سعید از پدر خود و طبرانی از ابن عباس و احمد از رافع بن خدیج و اربعہ سوای نسائی از ابی بن کعب و در بخاری ست کہ عثمان و علی و غیر ایشان اعتقاد غسل نمیکردند بی انزال قال الماء من الماء کہ فرمود آنحضرت جز این نیست کہ غسل از خروج منی ست وابو الجحاف اسمہ داود بن ابی عوف و نام ابو الجحاف داود بن ابی عوف ست وروی عن سفیان الثوری قال ثنا ابو الجحاف وکان مرضیا و بود ابو الجحاف مرضی یعنی منکر نیست و ثقہ بود **باب** فیمن یستیقظ ویری بللا ولا یذکر احتلاما باب ست در حق کسیکہ بیدار شود پس دید تری و یاد نداشت احتلام را و در بعضی نسخہ ولم یذکر آمدہ است بجای لا یذکر حدثنا احمد بن منیع ثنا حماد بن خالد الخیاط القرشی ابو عبد اللہ البصری نزیل بغداد ثقہ از تاسعہ بود عن عبید اللہ بن عمر عن عبید اللہ بن عمر عن القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق ابو محمد و گویند ابو عبد الرحمن التیمی یکی از فقہای سبعہ مشہورین مدینہ بود از اکابر تابعین و افضل زمانہ خود بود ذکر کردہ او را ابن سعد در طبقہ ثانیہ و او بود فقیہ عالم فاضل عابد کثیر الحدیث و او پرورش یافت در کنار عائشہ صدیقہ و او ابن خالہ امام زین العابدین و سالم بن عبد اللہ بن عمر ست در سنہ احدی و مائۃ وفات یافت از عمر سفتاد عن عائشۃ قالت سئل النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما گفت عائشہ صدیقہ پرسیدہ شد آنحضرت از حال مردی کہ یافت تری را بر بدن و یا بر جامہ خود پس از بیدار شدن از خواب و یاد نمیداشت خواب خود را آیا چہ کند آن مرد قال یغتسل فرمود آنحضرت غسل کند وعن الرجل یری انہ قد احتلم ولم یجد بللا و پرسیدہ شد از حال مردی کہ دید خوابی را کہ بدرستیکہ او تحقیق محتلم شد و نیافت تری را پس از بیداری از خواب قال لا غسل علیہ فرمود آنحضرت غسل واجب نیست بروی قالت ام سلمۃ یا رسول اللہ ھل علی المرأۃ تری ذلک غسل گفت ام المؤمنین ام سلمہ مر آنحضرت را یا رسول اللہ آیا ہست بر زن کہ ببیند در خواب احتلام را غسل

شرح ابی الطیب

باب فیمن یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما **قولہ** یجد البلل منیا کان او مذیا **قولہ** ولا یذکر احتلاما ای لا یذکر انہ جامع فی النوم **قولہ** یغتسل خبر معناہ الامر وھو للوجوب **قولہ** وعن الرجل یری بشد الیاء ای یعتقد وھمہا ای یظن **قولہ** قالت ام سلمۃ عند ابی داود قالت ام سلیم وام سلیم ھی ام انس

عارضۃ الاحوذی

ان عبد اللہ بن
جنظلۃ بن عامر
حدثہما ان النبی
علیہ السلام امر
بالوضوء عند کل
صلوۃ طاھرا وغیر
طاھر فلما شق
ذلک علینا امرنا
بالسواک لکل صلوۃ
فکان ابن عمر یری
ان بہ قوۃ وکان
لا یدع الوضوء
لکل صلوۃ الثانیۃ
ترک التوضی لکل
صلوۃ اصح الاحادیث
المتقدمۃ والاجماع
علیہ ویحتمل ان
ابن عمر لم یعلم بالنسخ
الثالثۃ فی لفظۃ
قولنا جدد یقتضی
فلو دفع وذلک
بالاستعمال وان لم
استعمال یوجب ثلم
لم یکن تجدیدا
باب الوضوء
بفضل المرأۃ ووضوء
الرجال والنساء مز
اناء واحد میمونۃ

اسماء الرجال
عبید اللہ بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب العمری المدنی ابو عثمان ثقۃ ثبت تغیر آخر عمرہ من السابع علی مالک نافع وثقہ ابن معین والنسائی عن القاسم عن عائشۃ عن عروۃ عنہا من الخامسۃ مات سنۃ بضع واربعین کذا ذکرہ فی الخلاصۃ التقریب ۱۲ منہ

عارضة الاحوذی

كنت اغتسل انا والنبی صلی الله علیه وسلم من انائه واحد من الجنابة حسن صحیح ابو جناب سوادة بن عاصم عن الحکم بن عمرو الغفاری ان النبی علیه السلام نهی ان یتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة او بسؤرها حسن ابن عباس اغتسل بعض ازواج النبی علیه السلام فی جفنة فاراد رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یتوضأ منه فقالت یا رسول الله انی کنت جنبا قال انه لا یجنب حسن صحیح الاسناد اما حدیث جواز التوضی بفضل وضوء المرأة فصحیح کلها واما حدیث الحکم فقد قال البخاری ابو جناب واسمه

شرح سراج احمد

قال نعم ان النساء شقائق الرجال فرمود آنحضرت آری هست بر زن نیز غسلی بدرستیکه زنان امثال مردان اند شهوت قال ابو عیسی وانما روی هذا الحدیث عبد الله بن عمر عن عبید الله بن عمر حدیث عائشة فی الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما گفت مصنف وجز این نیست که روایت کرده این حدیث را عبد الله بن عمر از عبید الله بن عمر حدیث عائشه را در حق مردی که بیابد تری را پس از خواب و یاد نمیداشت احتلام را و عبد الله ضعفه یحیی بن سعید من قبل حفظه فی الحدیث و عبد الله مرویست که تضعیف کرده او را یحیی از جهت حفظ او در حدیث یا و کم میداشت وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین و آن قول بسیار کسان ست از اهل علم از صحابه و تابعین و میگویند که اذا استیقظ الرجل فرأی بلة انه یغتسل چون بیدار شد مردی پس دید تری را بدرستیکه آن مرد غسل کند وهو قول سفیان واحمد و آن قول سفیان ثوری و امام احمد ست وقال بعض اهل العلم من التابعین و گفته اند بعضی از اهل علم از تابعین انه یجب علیه الغسل اذا کانت البلة بلة نطفة جز این نیست که واجب میشود بروی غسل وقتیکه باشد آن تری تری نطفه و اگر تری منی نبود و یقین آن شود که این مذی ست غسل واجب نیست وهو قول الشافعی واسحق و آن قول امام شافعی و اسحق ست واذا رأی احتلاما ولم یر بلة فلا غسل علیه عند عامة اهل العلم و چون دید کسی خوابی و ندید تری را پس از بیداری پس نیست بروی غسل نزد اکثر اهل علم **باب** ما جاء فی المنی والمذی باب ست در بیان آنچه آمده است در حق منی و مذی منی بتشدید تحتانی آبی ست که بیرون شود از دفق و شهوت که پس از وی سکون شهوت گردد و مذی بتخفیف آبی ست که بیرون شود نزد ملاعبت مردان و مسکن شهوت نباشد حدثنا محمد بن حمید الرازی البلخی ثنا مهران عن یزید بن ابی زیاد الهاشمی مولاهم الکوفی ضعیف کبیر فتغیر وکان شیعیا من الخامسة مات سنة ست وثلثین ومائة ع وثنا محمود ابن غیلان ثنا حسین الجعفی حسین بن علی بن الولید الجعفی الکوفی المقرئ ثقة عابد از تاسعه بود در سنه ثلث واربعین ومائتین وفات کرد عن زائدة عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی انصاری مدنی کوفی ثقة از ثانیه بود در واقعه جمل وفات کرد سنه ثلثین

شرح ابی الطیب

قوله قال نعم ان النساء شقائق الرجال لما فهم صلی الله علیه وسلم من ام سلیم استبعاد الاحتلام من النساء ذکر لها علة ذلک فقال ان النساء بکسر الهمزة استیناف فیه معنی التعلیل شقائق الرجال ای نظائرهم فی الخلق والطبائع والاحکام کانهن شققن منهم ولان حوا شقت من آدم وشقیق الرجل اخوه من ابیه لانه شق نسبه من نسبه یعنی فیجب الغسل علی المرأة برؤیة البلل بعد النوم کالرجل قال الخطابی فی الحدیث من الفقه اثبات القیاس والحاق حکم النظیر بالنظیر وان الخطاب اذا ورد بلفظ الذکور کان خطابا للنساء وظاهر الحدیث یوجب الاغتسال من رؤیة البلة وان لم یتیقن انها الماء الدافق **قوله** وهو قول غیر واحد ای وجوب الغسل برؤیة البلل بعد النوم قول غیر واحد وقوله اذا استیقظ جملة مبینة ومفسرة للمرجع **قوله** اذا کانت البلة بلة نطفة ای بلة منی یعنی اذا اعتقد انه کان منیا ولو رق وصار ماء رقیقا **باب** ما جاء فی المنی والمذی

قوت المغتذی

ان النساء شقائق الرجال قال فی النهایة نظائرهم وامثالهم فی الاخلاق والطبائع کانهن شققن منهم ولان حوا خلقت من آدم علیه الصلوة والسلام وشقیق الرجل اخوه لابیه وامه

شرح سراج احمد

عن علی قال سألت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی فقال من المذی الوضوء گفت علی مرتضی سوال کردم آنحضرت را
از حال مذی کہ آیا از خروج مذی غسل ست یا وضو پس فرمود آنحضرت از مذی لازم میشود وضو ومن المنی الغسل و لازم ست از خروج
منی غسل وفی الباب عن المقداد بن الاسود وابی بن کعب و در باب خروج مذی کہ وضو لازم میشود حدیثے مروی گشتہ است از مقداد
ابن الاسود وابی بن کعب رضی اللہ عنہما قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر
وجہ من المذی الوضوء ومن المنی الغسل وتحقیق روایت کردہ شدہ ست از علی مرتضی از آنحضرت از بسیار طرق کہ از خروج مذی وضو
لازم میشود واز خروج منی غسل واجب گردد وھو قول عامۃ اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین
وآن قول اکثر اہل علم ست از صحابہ وتابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام شافعی واحمد واسحق **باب**
فی المذی یصیب الثوب باب ست در بیان مذی کہ بیرون شود وبرسد جامہ را حدثنا ھناد ثنا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن سعید
ابن عبید ھو ابن السباق بفتح سین مہملہ وتشدید موحدہ ثقتی ابو السباق المدنی ثقہ از رابعہ بود وعن ابیہ عبید بن السباق ابو سعید
ثقہ از ثالثہ بود وعن سھل بن حنیف بن واہب الانصاری الاوسی صحابی بدریست والی ساخت او را علی مرتضی بر بصرہ ودر خلافت علی مرتضی
وفات کرد وقال کنت القی من المذی شدۃ وعناء گفت سہل بن حنیف بودم من کہ ملاقی میشدم از رسیدن مذی بجامہ

شرح ابی الطیب

قولہ سألت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی ظاہرہ ان السائل ھو علی رضی اللہ عنہ نفسہ وفی الصحیحین
عنہ انہ قال کنت رجلا مذاء ای کثیر المذی فکنت استحیی ان اسأل النبی صلی اللہ علیہ وسلم لمکان ابنتہ ای فاطمۃ
رضی اللہ عنہا فامرت المقداد ان یسألہ عن ذلک فسألہ فقال یغسل ذکرہ فیمکن ان یقال معناہ سألت بواسطۃ
المقداد ویؤیدہ روایۃ مالک وابی داود عن المقداد ان علیا رضی اللہ عنہ امرہ ان یسأل لہ الحدیث لکن فی روایۃ
لابی داود عن علی رضی اللہ عنہ قال کنت رجلا مذاء فجعلت اغتسل حتی تشقق ظہری فذکرت ذلک
للنبی صلی اللہ علیہ وسلم او ذکر لہ انتہی فھذا صریح فی انہ ذکرہ بنفسہ الا انہ تردد فیہ ویؤیدہ قولہ صلی
اللہ علیہ وسلم لا تفعل اذا رأیت المذی فاغسل ذکرک وتوضأ فیحتمل ان یکون مرۃ سأل بواسطۃ ومرۃ بلا واسطۃ
بجعل السائل غیرہ حاکیا عنہ فلا یرد ان الحمل علی انہ ھو السائل یأبی عنہ الطبع السلیم ثم رأیت جواب الشیخ
ابن حجر مطابقا لما خطر فی ذھنی فقال ویجمع بین ھذا وبین انہ امر المقداد ان یسألہ بان ذلک فی السؤال عن
خصوص نفسہ وکثرۃ امذائہ والحیاء من ھذا الخصوص واضح فاناب عنہ غیرہ وھذا عن مطلق
حکم المذی وھذا الاحیاء فی السؤال عنہ فباشرہ بنفسہ واختلاف سیاق الحدیثین
یدل علی تعدد الواقعۃ انتہی اقول یشھد الذوق السلیم بان قولہ سألت
عن المذی ای حکم المذی لیس فیہ اشعار بما یوجب
الحیاء وھذا لفظ ھذا الحدیث بخلاف ما وقع فی الروایات الاخر واللہ اعلم **قولہ** ومن
المنی الغسل زیادۃ فی الافادۃ والا فالجواب قد تم بما قبلہ وھو من اسلوب الحکیم علی ھل انتوضأ بماء البحر
فقال ھو الطھور ماؤہ الحل میتتہ **باب** فی المذی یصیب الثوب **قولہ** شدۃ وعناء ای تعبا ومشقۃ

عارضۃ الاحوذی

ابن عاصم الضوئی
کناہ احمد وغیرہ
یعد فی المصریین
فقال الغفاری ولا
اراہ صحیحا عن
الحکم بن عمرو الاحکام
قال جمہور العلماء
یتوضأ بفضل طہور
المرأۃ وغسلھا
وقال احمد بن حنبل
لا یجوز ذلک اذا
خلت بہ وکرھہ
الحسن وابن المسیب
واسحق ویروی کراھیتہ
عن ابن عمر اذا کانت
حائضا وجنبا و
خلت بہ وتعلق
لھم بحدیث الحکم
المتقدم وحدیثنا
اولی لوجھین احدھما
انہ اصح الثانی انہ
متأخر عنہ بدلیل
انہ صلی اللہ علیہ
وسلم لما اراد ان
یغتسل من الاناء
قالت لہ میمونۃ
انی قد توضأت
منہ وھذا یدل علی

شرح سراج احمد

سختی و رنج و مشقت را عنا بفتح عین مہملہ و نون بمعنی رنج و مشقت فکنت اکثر منہ الغسل پس بودم من کہ بسیار میکردم از بیرون شدن وی غسل فذکرت ذلک لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وسالتہ عنہ پس ذکر کردم آنرا برای آنحضرت از وی فقال انما یجزئک من ذلک الوضوء پس فرمود آنحضرت جز این نیست کہ روا می باشد ترا از بیرون شدن مذی وضوء قلت یا رسول اللہ صلی اللہ علیک وسلم کیف بما یصیب ثوبی منہ گفتم ای رسول خدا چہ طور کنم بچیزیکہ برسد جامہ مرا از مذی قال یکفیک ان تاخذ کفا من ماء فرمود آنحضرت بس باشد ترا اینکہ بگیری تو یک دستہ آب فتنضح بہ ثوبک حیث تری انہ اصاب منہ پس بپاشی تو بآن دستہ آب جامہ خود را جائیکہ ببینی تو کہ بدستیکہ مذی رسیدہ است از انجا انجام مراد از نضح غسل ست قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح ولا نعرف مثل ھذا الا من حدیث محمد بن اسحق فی المذی مثل ھذا نمی شناسیم مانند این حدیث مگر از حدیث محمد بن اسحق در مذی مانند این حدیث وقد اختلف اھل العلم فی المذی یصیب الثوب و تحقیق اختلاف کردہ اند علما در شان مذی کہ برسد بجامہ فقال بعضھم لا یجزئ الا الغسل گفتند بعضی علما روا نباشد مگر شستن و تر و پاشیدن آب طہارت کافی نبود وھو قول الشافعی و اسحق و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ وقال بعضھم یجزئہ النضح و گفتہ اند بعضی علما کہ روا باشد او را پاشیدن آب وقال احمد ارجو ان یجزئہ النضح بالماء و گفت امام احمد امید میدارم اینکہ روا شود او را پاشیدن آب **باب** فی المنی یصیب الثوب باب ست در حکم منی کہ برسد بجامہ حدثنا ھناد ثنا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابراھیم عن ھمام بن الحارث بن قیس بن عمرو النخعی الکوفی ثقہ عابد از ثانیہ بود سنہ خمس و ستین وفات یافت قال ضاف عائشۃ ضیف گفت ہمام مہمان شد نزد عائشہ صدیقہ یک مہمان فامرت لہ بلحفۃ صفراء پس امر فرمود عائشہ صدیقہ برای مہمانی بفرستادن چادری زرد رنگ فنام فیھا پس خواب کرد آن مہمان دران چادری فاحتلم پس محتلم گشت مہمان در شب فاستحیی ان یرسل الیھا و بھا اثر الاحتلام پس حیا کرد مہمان اینکہ بفرستد آن ملحفہ بسوی عائشہ صدیقہ در حالیکہ بآن اثر احتلام باشد فغمسھا فی الماء پس غوطہ داد آن ملحفہ را در آب ثم ارسل بھا پس فرستاد آن را فقالت عائشۃ لو افسد علینا ثوبنا پس گفت عائشہ برای چہ فاسد کردہ بر ما جامہ ما را بغوطہ دادن در آب انما کان یکفیہ ان یفرکہ باصابعہ جز این نیست کہ کفایت میکرد او را اینکہ می مالید

شرح ابی الطیب

قولہ اکثر منہ من الاکثار و من للتعلیل ای اکثر الغسل لاجل خروج المذی **قولہ** فتنضح بہ ثوبک من لا یقول بالنضح یقول ان المراد بہ الغسل الخفیف لانہ یشکل علی من یشترط ازالۃ عینہا فی المرئیۃ او من یشترط الثلث لانہم قالوا عندنا اذا کانت النجاسۃ بحیث لو غسلت لوثت الثوب مرۃ اخری فی الصلوۃ ولو یقدر لا بسہا علی الصلوۃ مع طہارتہ یکون معذورا و علی ھذا لا یرد علیہ شیء لان المذکور فی الحدیث واقعۃ حال فیحتمل ان یکون المامور معذورا بھذا العذر واللہ اعلم **باب** فی المنی یصیب الثوب **قولہ** ضاف عائشۃ ضیف ای نزل علیھا ضیف یقال ضفتہ ضیفا نزلت علیہ ضیفا قالہ فی القاموس **قولہ** فامرت لہ بملحفۃ بکسر المیم وفتح الحاء اللحاف و ھو ما یتغطی بہ **قولہ** انما کان یکفیہ ان یفرکہ بضم الراء و یکسر ای کان یکفیہ ان یدلکہ باصابعہ قال الطیبی الفرک الدلک حتی یذھب الاثر من الثوب ولا دلالۃ فی الحدیث علی طہارۃ المنی بل فیہ ان الفرک یجزی و ظاھرہ ما رواہ الشیخان عن سلیمان بن یسار قال سالت عائشۃ عن المنی یصیب الثوب فقالت کنت اغسلہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیخرج الی الصلوۃ واثر الغسل فی ثوبہ انہ نجس لان قولھا

عارضۃ الاحوذی

مقدم النہی فیہ ان الماء لا یجنب ورفع ما تقدم او یکون معناہ ما استعملتہ المرأۃ او یکون معناہ کراھیۃ الوضوء بفضل الاجنبیۃ لیذکرھا اثناء الغسل و اشتغال البال بھا واللہ اعلم

باب فیما جاء ان الماء لا ینجسہ شیء عبید اللہ بن عبد اللہ بن رافع ابن خدیج عن ابی سعید الخدری قال قیل یا رسول اللہ صلی اللہ علیک وسلم انتوضأ من بیر بضاعۃ وھی بیر یلقی فیھا الحیض ولحوم الکلاب والنتن فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الماء طھور لا ینجسہ شیء عبید اللہ بن عبد اللہ ابن عمر عن ابن عمر

حل اللغۃ **قولہ** فتنضح ای تنضح فالزاد من النضح ھنا الغسل کما فی قولہ النضح فرجک قال فی المجمع نافلا من النضوی النضح فرجک ای اغسل کما فی اخری قال فی مجمع البحار النضح فعلان النضح یستعمل کثیرا فی الغسل وقال فی المجمع النضح الغسل الخفیف ھکذا فی النضح یستعمل کثیرا فی الغسل الخفیف انتہی ۱۲

شرح سراج احمد

اورا بانگشتان خود و ربما فرکته من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم باصابعی وبسا اوقات میمالیدم منی را از جامهٔ آنحضرت بانگشتان
خود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من الفقهاء مثل سفیان واحمد واسحق قالوا فی المنی یصیب الثوب
یجزئه الفرك وان لم یغسله گفته سفیان واحمد واسحق در شان منی که برسد بر جامه کفایت میکند او را مالیدن اگرچه نشوید آن را
وهکذا روی عن منصور عن ابراهیم عن همام بن الحارث عن عائشة مثل روایة الاعمش یعنی منصور از ابراهیم
روایت کرده است چنانکه اعمش از ابراهیم وروی ابو معشر هذا الحدیث عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة واین طریقه
ثالثه است وحدیث الاعمش اصح وحدیث اعمش صحیح تر است از روی اسناد چنانکه مذکور گشته است حدثنا احمد بن منیع نا
ابو معاویة عن عمرو بن میمون بن مهران عن سلیمان بن یسار عن الیمین عن عائشة انها غسلت منیا من ثوب رسول
الله صلی الله علیه وسلم بدرستیکه عائشه صدیقه شست منی را از جامهٔ آنحضرت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وحدیث
عائشة انها غسلت منیا من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم لیس بمخالف لحدیث الفرك مصنف گوید این حدیث حسن
صحیح است وحدیث عائشه صدیقه که او شست منی را از جامهٔ آنحضرت مخالفت ندارد بحدیث مالیدن منی وان کان الفرك یجزئ فقد یستحب لمن رأی
ان لا یری علی ثوبه اثره اگرچه مالیدن جامه کافی بود پس تحقیق مستحب است مر مرد را اینکه دیده نشود بر جامه او اثر منی قال ابن عباس المنی بمنزلة المخاط گفت ابن عباس
آب منی بمنزلهٔ آب بینی است فامطه عنك ولو باذخرة پس دور کن او را از خود اگرچه باشد بگیاه اذخر وآن گیاهی است خوشبو قول ابن عباس دلالت
بر طهارت منی دارد وحدیث عائشه صدیقه دلیل است بر نجاست منی چنانکه مذهب امام ما و مذهب مالک و در روایتی از احمد است ونزد شافعی مشهور از مذهب

شرح ابی الطیب

کنت اغسله دال علی التکرار والدوام وضعا او عرفا علی اختلاف فیه وظاهر انه نجس لانه لو لم یکن کذلك
لما غسلت فی کل مرة لما فیه من الضیاع ویؤیده ما روی الدارقطنی عن عمار بن یاسر قال اتی علی رسول
الله صلی الله علیه وسلم وانا علی بیر اداوة لو ماء فی رکوة فقال یا عمار ما تصنع فقلت یا رسول الله بابی انت
وامی اغسل ثوبی من نخامة اصابته فقال یا عمار انما یغسل الثوب من خمس من الغائط والبول والقیء و
الدم والمنی یا عمار ما نخامتك ودموع عینیك وابهام الذی فی رکوتك الا سواء انتهی واما عند الامام الشافعی
فالمنی طاهر واجابوا عن الغسل والفرك بانهما لازالة القذر **قوله** وربما فرکته یحتمل التقلیل والتکثیر
والمقام لا یقتضی ترجیح احدهما لانه ان نظر الی انه انما قالت له ربما الخ
لانه افسد الثوب فافهمته ان الفرك جائز لانی فعلته فی بعض الاوقات
بلا موجب فیا لموجب اولی فیدل علی التقلیل وان نظر الی انه انما اردت زجره علی وجه
المبالغة فیناسب التکثیر فتساوی الاحتمالان فلا شهادة فی المقام علی تعیین التکثیر
کما قیل به **قوله** قال ابن عباس رضی الله عنهما المنی بمنزلة المخاط فامطه عنك
صریح فی ان مذهبه رضی الله عنه انه طاهر ومعنی امطه ازله لکن لم یخرجه عنه
باسناد ففی اثباته علی طریق المحدثین کلام لانه مقطوع عند هم
قوله باذخرة الاذخر حشیش طیب الریح قاله فی القاموس

عارضة الاحوذی

قال سمعت رسول
الله صلی الله علیه
وسلم وهو یسئل
عن الماء فی الفلاة
من الارض وما ینوبه
من السباع والدواب
قال اذا کان الماء
قلتین لم یحمل الخبث
اسناده حدیث
بریصاحة لا بأس
به وحدیث القلتین
مدار علی مطعون
علیه او مضطرب
فی الروایة او موقوف
وحسبك ان الشافعی
رواه عن الولید بن
کثیر وهو ایادی
واختلفت روایاته
فقیل قلتین او ثلثا
رواه یزید بن هارون
عن حماد بن سلمة
وروی اربعون
قلة وروی اربعون
خربا ووقف علی
ابی هریرة وعلی
عبد الله بن عمرو
ولقد رام الدارقطنی
ان یتخلص من روایة

شرح سراج احمد

احمد منی طاهر است و دلیل ایشان قول ابن عباس است و دیگر دلیل ایشان آنست که میگویند که منی اصل و مادهٔ پیدایش دوستان خداست پس چگونه گوییم که نجس است و دارقطنی و طبرانی از ابن عباس رضی الله عنهما روایت آورده اند که گفت پرسیده شد پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم از منی که میرسد جامه را پس فرمود که آن بمثابهٔ آب بینی و آب حلق است کفایت میکند که بمالی آنرا بخرقه یا بچیزی دیگر و دلیل ما احادیث است که وارد شده در غسل از آن و فرک برای تسهیل امر است بجهت شدت ابتلا نه از جهت طهارت و اگر گویند که شاید که غسل و فرک از جهت کمال نظافت باشد نه برای طهارت جوابش آنکه این خلاف ظاهر است و تمامه دلیل آنست که منی را با اشیای نجسه جمع کرده اند چنانکه در هدایه حدیث آورده است که یغسل من خمس البول والغائط والدم والمنی والقیء و آنکه ایشان گویند که منی اصل پیدایش دوستان خداست علقه که خون بسته است نیز مادهٔ آفرینش دوستان خداست و خون باتفاق نجس است و گاهی پاک از پلید پیدا میگردد چنانکه شیر از خون و منی همچنانکه اصل دوستان خداست اصل اعدای خدا نیز است پس چگونه گوییم که آن پاک است و اما حدیث ابن عباس پس در صحت آن سخن است و اگر بالفرض صحیح شود پس منسوخ باشد و این حاصل ترجمهٔ مشکوة است **باب** فی الجنب ینام قبل ان یغتسل باب است در حق جنب که بخواب رود پیش از آنکه غسل کند حدثنا هناد ثنا ابو بکر بن عیاش عن الاعمش عن ابی اسحق عن الاسود عن عائشة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم ینام وهو جنب ولا یمس ماء گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که بخواب میرفت حالیکه او جنب می بود و حال آنکه مس نکرده بود آب را حدثنا هناد ناوکیع عن سفیان عن ابی اسحق نحوه یعنی این حدیث مصنف را از ابی اسحق بدو طریق رسیده است یکی از سفیان و دیگر از اعمش قال ابو عیسی وهذا قول سعید بن المسیب وغیره گفت مصنف و این قول سعید بن المسیب و غیره است وقد روی غیر واحد عن الاسود عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یتوضأ قبل ان ینام و تحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از اسود از عائشه از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت بود که وضو میکرد وضوی نماز را پیش از آنکه بخسپد یا مراد از وضو استنجا باشد چنانکه در احادیث

شرح ابی الطیب

باب فی الجنب ینام قبل ان یغتسل **قوله** ولا یمس ماء ای لا یغتسل به ولا یتوضأ به قال النووی اخرج هذا الحدیث عن ابی اسحق السبیعی عن الاسود عن عائشة ابو داود والنسائی والترمذی وابن ماجة وغیرهم ان النبی صلی الله علیه وسلم کان ینام وهو جنب ولا یمس ماء فان صح لم یکن مخالفا یعنی للروایات الاخر انه کان یتوضأ ثم ینام بل کان له جوابان احدهما جواب الامامین الجلیلین ابی العباس بن شریح وابی بکر البیهقی ان المراد لا یمس ماء للغسل والثانی وهو عندی احسن ان المراد به انه کان فی بعض الاوقات لا یمس ماء اصلا لبیان الجواز اذ لو واظب علیه لتوهم وجوبه انتهی اقول وبه یندفع التغلیط لانه امکن الجمع بین الحدیثین فلا حاجة لتغلیط حافظ مع امکان التوفیق ولا یغلط الا اذا لم یمکن الجمع وقد رد السیوطی تغلیط ابی اسحق فی عائشته علی ابی داود وقال محمد فی موطئه اخبرنا ابو حنیفة عن ابی اسحق السبیعی عن الاسود بن یزید عن عائشة رضی الله عنها قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصیب من اهله ثم ینام ولا یمس ماء فان استیقظ من آخر اللیل عاد و اغتسل قال محمد وهذا الحدیث ارفق بالناس وهو قول ابی حنیفة انتهی اقول وآخر هذا الحدیث یوافق ما اخرجه الخمسة الا مسلما ان رجل الله صلی الله علیه وسلم طاف علی نسائه بغسل واحد

شرح سراج احمد

آمدہ است وھذا اصح من حدیث ابی اسحق عن الاسود واین روایت غیر واحد اصح ترست از حدیث ابی اسحق از اسود وقد روی عن ابی اسحق ھذا الحدیث شعبۃ والثوری وغیر واحد وتحقیق روایت کردہ است از ابی اسحق این حدیث را شعبہ وثوری ودیگر بسیار کس از ایمہ ویرون ان ھذا غلط من ابی اسحق واعتقاد نمودہ اند کہ بدرستیکہ این غلط است از ابی اسحق

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ینام باب است در بیان وضو کردن مر جنب را چون خواہد کہ بخسپد حدثنا محمد بن المثنی ثنا یحیی بن سعید عن عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن عمر انہ سال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اینام احدنا وھو جنب قال نعم اذا توضأ گفت عمر بن الخطاب بدرستیکہ عمر سوال کرد آنحضرت را آیا خواب کند یکی از ما در حالیکہ او جنب باشد فرمود آری بخواب رود چون وضو کند وضوی شرعی یا استنجا وفی الباب عن عمار وعائشۃ وجابر وابی سعید وام سلمۃ ابن ابی شیبہ از عمار بن یاسر وابن جریر از عائشہ روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عمر حسن شیء فی ھذا الباب واصح وھو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق قالوا اذا اراد الجنب ان ینام توضأ قبل ان ینام گفتند این علما چون خواہد جنب کہ خواب کند وضو کند پیش ازینکہ بخواب آید وھمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رح **باب** ماجاء فی مصافحۃ الجنب باب ست در حکم مصافحہ کردن جنب حدثنا اسحق بن منصور ثنا یحیی بن سعید القطان ثنا حمید الطویل عن بکر بن عبد اللہ المزنی عن ابی رافع مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وگویند مولی عباس بن عبد المطلب نام او اسلم بود وگویند ابراہیم وقیل غیر ذلک ایضا وبود او قبطی ودر اوائل مر عباس را پس سہ کرد آنحضرت را پس ہرگاہ بشارت داد آنحضرت را باسلام عباس آزاد کرد او را آنحضرت حاضر گشت احد وخندق وما بعد آن را واسلام او پیش از بدر بود پس از قتل عثمان باندک زمانہ وفات کرد عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وھو جنب روایت ست از ابی ھریرہ بدرستیکہ آنحضرت ملاقی شد با ابی ہریرہ در راہی در حالیکہ ابی ہریرہ جنب بود قال فانخنست گفت ابو ہریرہ پس کیسو شدم

شرح ابی الطیب

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ینام **قولہ** نعم اذا توضأ ای ینام بلا اغتسال اذا توضأ فمفہومہ انہ اذا لم یتوضأ لا یجوز لہ النوم بلا غسل وھو محمول علی الاولویۃ لما تقدم فی الباب السابق واللہ اعلم **باب** ماجاء فی مصافحۃ الجنب **قولہ** لقیہ الضمیر لابی ھریرۃ وقولہ وھو جنب جملۃ حالیۃ من مفعول لقیہ والتیان الضمیر الغائب من باب التجرید کانہ جرد من نفسہ شخصا واخبر عنہ ففی قولہ فانبجست التفات **قولہ** فانخنست بالموحدۃ بعد النون وبالجیم ای اندفعت وذھبت لاغتسل ومنہ قولہ تعالی فانبجست منہ اثنتا عشرۃ عینا ای انفجرت واندفعت ویروی بالنون ثم بالتاء المعجمۃ من فوق ای اعتقدت نفسی نجسا ای رأیت نفسی نجسا بالاضافۃ الی طہارتہ وجلالتہ

قوت المغتذی

عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وھو جنب قال فانبجست قال ابن العربی ھو بالنون ثم الباء المعجمۃ بواحدۃ یعنی اندفعت منہ قولہ فانبجست منہ اثنتی عشرۃ عینا ای انفجرت واندفعت ویروی بالنون ثم التاء المعجمۃ باثنتین ای اعتقدت نفسی نجسا ومعنی منہ من اجلہ ای رأیت نفسی نجسا بالاضافۃ الی طہارتہ وجلالتہ ویروی انخنست ای تاخرت من قولہ فلا اقسم بالخنس

عارضۃ الاحوذی

واما برکۃ عظیمۃ لا یتحرک طرفھا اذا حرک الآخر ومعول الشافعی رح علی حدیث القلتین وقد ابطلناہ ومعول ابی حنیفۃ علی ان کل موضع یتحقق وصول النجاسۃ الیہ لم یجز استعمالہ لانہ یودی الی استعمال المحظور ھذا یعتضد بقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ثم یغتسل فیہ وھذا لہ وجہ اذا تغیر فاما اذا لم یتغیر فلا حکم للمستہلک کاللبن اذا وقعت منہ نقطۃ فی طعام فاکل لم ینتشر الحرمۃ وانما نھی عن البول فی الماء الراکد تقذرا والجماعۃ نجسا ولان الماء الذی

شرح سراج احمد

من از خدمت شریف وتجنس بمعنی دفع آمده وقیل از خنس بفتح خائی معجمه ونون وسین مهمله بمعنی کناره شدن ودر روایت شیخین لفظ فانسللت آمده است فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت پس غسل کردم پستر آمدم بخدمت شریف پس فرمود کجا بودی تو او این ذهبت شک راویست درین لفظ یعنی کجا رفته بودی قلت انی کنت جنبا پس گفتم من بدرستیکه من بودم جنب ازین باعث یک شده شدم ونزد شما نیامدم وبرای غسل کردن رفته بودم قال ان المؤمن لا ینجس پس فرمود آنحضرت بدرستیکه مسلمان جنب نمیشود وپلید نمیگردد یعنی جنابت نجاست حکمی ست که در شرع بدان حکم کرده اند وغسل بران واجب گردانیده واما بدن انسان بدان نجس نمیشود ولهذا عرق جنب وسور او طاهر ست ومخالطت باوی جائز ست وفی الباب عن حذیفة بن الیمان کما اخرج احمد ومسلم وابوداود والنسائی وعن ابن مسعود اخرج النسائی وطبرانی از ابی موسی اشعری روایت کرده اند قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد رخص غیر واحد من اهل العلم فی مصافحة الجنب وتحقیق رخصت داده اند بسیار کسان از اهل علم در جواز مصافحه کردن جنب ولم یروا بعرق الجنب والحائض باسا واعتقاد نکرده اند بخوی مرد جنب وحائضه باکی چنانکه مذهب امام ابی حنیفه ست ومعنی قوله فانخنست یعنی تخنیث ومعنی قول ابی هریره که فانخنست ست یعنی تخنیث یعنی یک سو شدم **باب** ما جاء فی المرأة ترى فی المنام مثل ما یری الرجل باب ست در بیان آنچه آمده است در حق زنی که ببیند در خواب مانند چیزیکه می بیند مردی از احتلام حدثنا ابن ابی عمر انا سفیان بن عیینة عن هشام بن عروة عن ابیه عن زینب بنت ابی سلمة یعنی بنت ام سلمه رضی الله عنها زوج النبی صلی الله علیه وسلم نام او برّه بود پس آنحضرت او را زینب نام کرد واو بوده در نکاح عبد الله بن زمعه واو افقه زنان بود در زمانه خود وفات او

شرح ابی الطیب

قوله قال ان المسلم لا ینجس بفتح الجیم وضمها ای بالحدث سواء کان اصغر او اکبر ویدل علیه المقام اذ المقام مقام الحدث فلا یرد انه یتنجس بالنجاسة وقد یقال ان المراد ان نفسه لا یصیر نجسا لانه ان صحبه شیء من النجاسة فنجاسته بسبب صحبته بذلک لان ذاته صار نجسا فاذا زال ما کان معه من النجاسة فالمؤمن علی حاله من الطهارة فصدق ان المؤمن لا ینجس اصلا والحاصل ان مقتضی ما فعله ابو هریرة رضی الله عنه ان المؤمن یصیر نجسا بحیث یحترز عن صحبته حالة الجنابة فرده صلی الله علیه وسلم بان المؤمن لا یصیر کذلک اصلا وذلک لا ینافی ان المؤمن قد یحترز عنه بالنظر الی ما یصحبه من بعض الانجاس لانه امر معلوم من خارج فان قیل لو خص النبی صلی الله علیه وسلم المسلم بقوله لا ینجس مع ان الکافر کذلک لا ینجس بالمعنی المذکور قلت لوجوه الاول ان المقام مقام خطاب المسلم والثانی انه اشار به الی ان الکفار یجب ان یتجنب منهم کما یتجنب من النجاسات الظاهرة والثالث ان فیه اشارة الی انهم لا یتطهرون ولا یتجنبون عن النجاسات غالبا فهم ملابسون بها غالبا فهم متنجسون بخلاف المسلم وعن ابن عباس رضی الله عنهما ان اعیانهم نجسة کالکلاب وبه قال ابن حزم وعلی هذا وجه التخصیص ظاهر **قوله** وفی الباب عن حذیفة اخرجه ابوداود وعنه ان النبی صلی الله علیه وسلم لقیه فاهوی الیه فقال انی جنب فقال ان المسلم لیس بنجس انتهی وبه تطابق الترجمة الحدیث لان اهواءه صلی الله علیه وسلم الیه یدل علی جواز المصافحة **باب** ما جاء فی المرأة ترى فی

عارضة الاحوذی

یستحل للنظافة
مناقضة ان نظر
فیه القذارة و
معولنا نحن علی
الاثر والنظر الی الاثر
فحدیث بضاعة
واما النظر فان الماء
طهور بنص القرآن
فما دام علی صفته
فطهوریته علی
حکمها والعمدة
فی ذلک ان الاحادیث
لما بال فی المسجد
فامر النبی صلی
الله علیه وسلم
تطهیر البقعة
امر ان یصب علیها
ذنوبا من ماء
لیستهلک البول
بسقط اثره وقد
قال ابن الجوینی
لا ضبط لمذهب
ابی حنیفة فی
هذه المسألة و
عول ذلک علی
التغییر وعارضه
الشافعی بقوله صلی
الله علیه وسلم

شرح سراج احمد

پس از وقعه حره گشت عن ام سلمة قالت گفت ام المؤمنین ام سلمه جاءت ام سلیم ابنة ملحان آمد بخدمت شریف ام سلیم مادر
انس بن مالک سلیم بضم سین مهمله و فتح لام و سکون تحتیه در آخر میم ست ملحان بکسر میم و سکون لام انصاریه نجاریه نام او سهله بود باختلاف
اقوال و او بوده از فاضلات زنان و در خلافت عثمان وفات یافته الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت یا رسول الله ان الله
لا یستحیی من الحق آمد ام سلیم بسوی آنحضرت پس گفت بدرستیکه خدا شرم ندارد از گفتن حق و پرسیدن آن یعنی نهی کرده از حیا داشتن
از پرسیدن حق و این توطیه و اعتذار ست ازین سوال کردن هل علی المرأة یعنی غسل آیا هست بر زنی مراد میداشت ام سلیم از
غسل اذا هی رأت فی المنام مثل ما یری الرجل چون آن زن ببیند در خواب مثل چیزیکه می بیند مرد قال نعم اذا هی رأت الماء فرمود
آری هست بر زن غسل چون آن ببیند آب را چنانکه حکم مرد همچنین ست فتغتسل پس غسل کند زن قالت ام سلمة گفت ام المؤمنین ام سلمه
بفتح سین مهمله و فتح لام قلت لها فضحت النساء گفتم ام سلیم را رسوا کردی تو زنان را یا ام سلیم ای ام سلیم
قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول عامة الفقهاء و آن قول اکثر فقهاست که ان المرأة اذا رأت فی المنام
مثل ما یری الرجل فانزلت ان علیها الغسل بدرستیکه زن چون ببیند در خواب مثل چیزیکه ببیند
مرد پس انزال کرد زن بدرستیکه بر زن لازم شود غسل و به یقول سفیان الثوری والشافعی و همین ست
مذهب امام ما ابی حنیفه و فی الباب عن ام سلیم و خولة بفتح خای معجمه و سکون واو و لام
و عائشة و انس بن مالک ابن ماجه از انس روایت کرده باین عبارت اذا رأت فانزلت فعلیها الغسل و احمد
و ابو داود و مسلم از انس باین عبارت روایت کرده اند من رأت منکن فانزلت فلتغتسل و طبرانی
از ام سلمه روایت کرده **باب** فی الرجل یستدفئ بالمرأة بعد الغسل
باب ست در حق مردی که پهلوی خود را بچسپاند بزن پس از غسل کردن حدثنا هناد
نا وکیع عن حریث و عن الشعبی یعنی وکیع از حریث و شعبی هر دو روایت کرده و حریث بلفظ تصغیر
عن مسروق عن عائشة قالت ربما اغتسل النبی صلی الله علیه وسلم من الجنابة
ثم جاء فاستدفأ بی گفت عائشه صدیقه بسا اوقات بود آنحضرت که غسل میفرمود از جنابت

شرح ابی الطیب

المنام مثل ما یری الرجل **قوله** جاءت ام سلیم بنت ملحان هی ام انس بنت ملحان بکسر المیم و سکون اللام و بالحاء المهملة
و اسمها سهلة و قیل مسیلة و قیل رمیلة و قیل انیفة **قوله** ان الله لا یستحیی من الحق قال النووی قال اهل العربیة یقال استحیی بیاء
قبل الالف یستحیی بیاءین و یقال ایضا یستحی بیاء واحدة فی المضارع لکن قال بعض شراح الصحیحین ان الروایة بیاءین فی المضارع
والحیاء تغیر لخوف ما یعاب و هو مستحیل فی حقه تعالی و المراد لازمه ای لا یمتنع من بیان الحق و لا یترکه ترک الحیی مناقالته
اعتذارا عن التصریح بما ذکرته فی حضرة الرسالة مما لا تسمح جبلتهن بذکره عند غیره **قوله** اذا هی رأت الماء
لم یخصص صلی الله علیه وسلم بل عمم رؤیة الماء فی الیقظة فشمل المنی والمذی سواء کان فی بدنها او ثوبها **قوله** فضحت
النساء بکسر التاء خطاب لام سلیم و الفضاحة کشف المساوی یقال فضحه کمنعه کشف مساویه فافتضح **باب** فی الرجل
یستدفئ بالمرأة **قوله** فاستدفأ بی بهمزة فی آخره ای طلب الدفاءة بفتحتین المد و هی الحرارة بان وضع اعضاءه علی

عارضة الاحوذی

اذا استیقظ احدکم
من نومه فلا یغمس
یده فی الاناء حتی
یغسلها ثلثا فان
احدکم لا یدری
این باتت یده
فاذا اقتضی الشرع
فی ورود النجاسة
ندب الغسل فتقرر
ورودها یوجب
الغسل و یعضد
المعنی هذا فان
الیسیر یمکن حفظه
والکثیر لا یتأتی فیه
فیه الجواب قد
تقدم عنه وانه
وارد علی معنی انطاقه
فکما تجنب النجاسة
کذلک تجنب الاقذار
ویمکن ان تحول
یده فی خمس فی
قذر وهو مندوب
الی الغسل ولا نسلم
ان تحقق النجاسة
فی الید یوجب
غسلها قبل
ادخالها الاناء
ولیس المعنی فی الماء

شرح سراج احمد

پستر می آمد پس می چسپانید پہلوی خود را بمن فضممته الی پس می چسپانیدم آنحضرت را بخود ولو اغتسل
درحالیکہ غسل نکردہ بودم من آنزمین حدیث مفہوم گشت کہ جنب پلید نمیشود و عرق او طاہر ست قال ابو عیسی
ھذا حدیث لیس باسنادہ باس گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست باسناد آن باکی یعنی اسناد او
قوی ست وھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ان الرجل
اذا اغتسل فلا باس بان یستدفئ بامرأتہ وینام معھا و آن قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین
کہ بدرستیکہ مرد چون غسل کند پس نیست باکی کہ پہلوی خود را بچسپاند بزن خود و خواب کند ہمراہ زن قبل
ان تغتسل المرأۃ پیش ازینکہ غسل کند زن وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وھمین ست
مذہب امام ما ابی حنیفہ **باب التیمم للجنب اذا لم یجد الماء** باب ست در حکم تیمم برای جنب
چون نیابد آب را حدثنا محمد بن بشار ومحمود بن غیلان قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا
سفیان عن خالد الحذاء بفتح حای مہملہ وتشدید ذال معجمہ وبالمد خالد بن مہران ثقہ بود
ارسال میکرد از خامسہ بود در سنہ احدی واربعین ومائۃ وفات کرد عن ابی قلابۃ عن عمرو بن بجدان بضم موحدہ وسکون
جیم عامری در تقریب ست تفرد عنہ ابو قلابۃ من الثانیۃ لا یعرف حالہ عن ابی ذر الغفاری صحابی مشہور جلیل القدر از زہاد صحابہ بود
نام او جندب بن جنادہ بود و قصہ اسلام او در بخاری بتفصیل مذکور ست ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قال ان الصعید الطیب طھور المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین بدرستیکہ خاک پاک
پاک کنندہ مسلمان ست اگرچہ نیابد آب را مدت دہ سال

شرح ابی الطیب

اعضائی من غیر حائل وفیہ ان بشرۃ الجنب طاھرۃ لان الاستدفاء انما یحصل من مس البشرۃ البشرۃ کذا فی
الطیبی قال الشیخ جمال الدین وفیہ بحث انتہی لعلہ اراد ان الاستدفاء یمکن مع الثوب ایضا اقول ھذا
مسلم لکن سوق کلام عائشۃ رضی اللہ عنہا ظاھر فی انہا ارادت مس البشرۃ بالبشرۃ ینادی بذلک قولھا
ضممتہ الی ولو اغتسل **قولہ** ولو اغتسل جملۃ حالیۃ من تاء ضممتہ ای والحال انی ما اغتسلت **باب**
التیمم للجنب اذا لم یجد الماء **قولہ** ان الصعید الطیب ای التراب او وجہ الارض والطیب بمعنی الطاھر و
المطھر **قولہ** طھور المسلم بفتح الطاء آلۃ یتطھر بھا ومطابقتہ للترجمۃ باعتبار اطلاق الطھور لانہ شامل للصغری
والکبری وعند ابی داود والنسائی وضوء المسلم کما فی الروایۃ الآتیۃ ھھنا والمراد بہ الطھارۃ مطلقا حملا
علی الروایۃ الاولی او باعتبار قولہ ولو الی عشر سنین لانہ عادۃ لا یخلو عن الجنابۃ فی ھذہ المدۃ **قولہ**
وان لم یجد الماء عشر سنین ان وصلیۃ والمراد منہ الکثرۃ لا المدۃ المقدرۃ ولا دلالۃ فیہ علی انہ تجوز الصلاۃ
بتیمم واحد لانہ لا یرید بقولہ ولو الی عشر سنین انہ یبقی تیمم واحد الی عشر سنین لانہ محال عادی بل
اراد انہ یجوز ان یصلی بطھارۃ التیمم فی ھذہ المدۃ ان لم یجد الماء فلیس
فیہ دلالۃ علی ان خروج الوقت غیر ناقض للتیمم بل ساکت عنہ

عارضۃ الاحوذی

الیسیر ما ذکر من امکان حفظہ عن النجاسۃ و عسیر حفظ الکثیر فان الماء بذاتہ طھور بصفاتہ فلا یغیر حکمہ الا ما غیر صفتہ حتی انہ روی عن مالک المبالغۃ فی ذلک فقال ان یسیر النجاسۃ لا تنجس سائر المائعات اذا لم تغیرہ الثانیۃ مع ھذہ القاعدۃ التی اصلنا والمذھب الذی قررنا قد روی عن مالک روایات مختلفۃ متعددۃ فروی عنہ قتیبۃ ابن سعید ابو مصعب فی الفارۃ تموت فی البیر تنزف کلھا وروی ابن ابی وزیر ینزف منھا سبعون دلوا وبہ قال ابو حنیفۃ فان نزح منھا تسعۃ وستون

شرح سراج احمد

فاذا وجد الماء فلیمسه بشرته فان ذلك خیر پس چون بیابد جنب آب را پس مس کند آن آب را جلد خود را پس بدرستیکه آن بهتر است یعنی غسل پس از یافتن آب و این عبارت حدیث روایت محمد بن بشار است وقال محمود فی حدیثه و گفت محمود بن غیلان در حدیث خود این عبارت ان الصعید الطیب وضوء المسلم یعنی بجای طهور لفظ وضوء وفی الباب عن ابی هریرة وعبد الله بن عمرو وعمران بن حصین احمد وابن حبان وحاکم و رافعی از ابی ذر و بخاری و مسلم و نسائی و ابن ابی شیبه از عمران بن حصین روایت کرده اند و دارقطنی از علی مرتضی و عبد الرزاق از عبد الرحمن بن جبیر از عمرو بن العاص و احمد از ابن عباس و عبد الرزاق از ابن عمرو ابن سعید و عبد بن حمید و ابن جریر و قاضی اسمعیل در احکام و طحاوی و دارقطنی و طبرانی و ابو نعیم از اسلع بن شریک و حسن بن سفیان بغوی و ماوردی و طبرانی و ابن مردویه و بیهقی و سعید بن منصور از ابی ذر روایت کرده اند و اصحاب سنن و ابن حبان از حدیث ابی ذر باین عبارت روایت کرده اند الصعید الطیب وضوء المسلم ولو الی عشر حجج و بزار و طبرانی در اوسط از ابی هریره نیز روایت کرده اند و تصحیح آن کرده ابن القطان قال ابو عیسی وهکذا روی غیر واحد عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن عمرو بن بجدان عن ابی ذر وقد روی هذا الحدیث ایوب عن ابی قلابة عن رجل من بنی عامر عن ابی ذر ولم یسمه و مسمی نکرده ایوب رجل بنی عامر را که عمرو بن بجدان است وهذا حدیث حسن مصنف گفت و این حدیثی است حسن از جهت اسناد وهو قول عامة الفقهاء ان الجنب والحائض اذا لم یجدا الماء تیمما وصلیا و آن قول اکثر فقهاست که بدرستیکه جنب و زن حائضه چون نیابند هر دو آب را تیمم کنند و نماز گذارند با تیمم چنانکه مذهب امام ما ابی حنیفه است ویروی عن ابن مسعود انه کان لا یری التیمم للجنب و روایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود بدرستیکه او اعتقاد نمیکرد جواز تیمم را برای جنب وان لم یجد الماء اگرچه نیابد جنب آب را و نماز او با تیمم روا نمیداشت و این مخالف ظاهر آیت است ویروی عنه انه رجع عن قوله فقال یتیمم اذا لم یجد الماء و روایت کرده شده است که بدرستیکه عبد الله بن مسعود رجوع کرده و بازگشته از قول خود پس گفت تیمم کند جنب وقتیکه نیابد آب را وبه یقول سفیان الثوری ومالك والشافعی واحمد واسحق چنانکه مذهب ائمه اربعه است **باب فی المستحاضة** باب است در بیان زن مستحاضه که دائم خون او روان باشد و آن مرضی است که حادث شود به بعضی زنان که خون از رگ روان گردد و گاه تا ماهها و گاهی بسالها مستمر گردد وحدثنا

شرح ابی الطیب

قوله فاذا وجد الماء فلیمسه بشرته ای اذا وجد الماء کافیا لغسله او وضوئه وفاضلا عن حوائجه فلیمسه بضم الیاء وکسر المیم من الامساس ای فلیوصل الماء الی جلده یعنی فلیتوضأ او یغتسل **قوله** فان ذلك خیر اما ان الاشارة راجعة الی الامساس فالخیر بمعنی اصل الفعل یعنی عدم الامساس شر لان فیه ترك الواجب فلیس معناه ان کلیهما جائزان وهذا افضل بل المراد ان الوضوء واجب عند وجدان الماء ولا شك ان المقصود منه عند ارادة الصلوة وما لا یجوز الا بطهارة واما قبل ارادته فلا یجب الوضوء فی جمیع الاحوال ونظیره قوله تعالی اصحاب الجنة یومئذ خیر مستقرا واحسن مقیلا مع انه لا خیر بمستقر اهل النار واما انها راجعة الی وجود الماء فالخیر بمعنی التفضیل ای خیر من فقده فانه نعمة عظیمة ومنحة جسیمة لانه یحصل طهارة حقیقیة حسیة وحکمیة **باب فی المستحاضة**

عارضة الاحوذی

دلوا ثم وقع الموفی سبعین فی البیر بعد ارتفاعه منها نزفت منها سبعین مستانفة حتی قال بعض البطالین وهو الجاحظ مستخفا بابی حنیفة ما رأیت ابهوس من ابی حنیفة میز النجاسة حتی حولها عن الماء فی البیر کلها وقال المغیرة ینزح منه خمسون روی عنه ینزح منها اربعون قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه هذه الروایات انما هی استحباب وتقدیر لا حکم للنجاسة وتقدیر النزح بلا معلومة تحکم من غیر دلیل وما روی فی ذلك من آثار السلف فهو علی هذه المعنی الثالثة قال فی المدونة قال لی جابر الاوزاعی

شرح سراج احمد

هنادنا وكيع وعبدة وابو معاوية عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة قالت جاءت فاطمة بنت ابي حبيش
گفت عائشہ صدیقہ آمد فاطمہ دختر ابی حبیش بضم مہملہ و فتح موحدہ و سکون مثناۃ تحتیہ در آخر شین معجمہ است الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فقالت يا رسول الله اني امرأة استحاض فلا اطهر افادع الصلوة آمد فاطمہ بسوی آنحضرت پس گفت ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من زنی ام
کہ مستحاضہ میشوم پس پاک نمیشوم مدتی و خون روان از من روان میباشد آیا پس بگذارم نماز را قال لا فرمود آنحضرت نگذاری
نماز را و ترک نکنی در استحاضہ نماز را انما ذلك عرق وليست بالحيضة جز این نیست کہ آن خون رگی ست و نیست
آن خون حیض کہ نماز گذاردن در وی ممنوع باشد فاذا اقبلت الحيضة پس چون بیایند ایام حیض تو کہ پیش از وی بودند
وعادت آن در ماہ سید اشتی فدعي الصلوة پس ترک کنی نماز را واذا ادبرت فاغسلي عنك الدم و چون بروند و بگذرند
ایام حیض تو و عادت مستمرہ کہ در ہر ماہ بود بگذرد پس بشوئی از خود خون را و غسل کنی وصلي و گذاری نماز را قال ابو معاوية في حديثه
و گفت ابو معاویہ در حدیث خود این عبارت را و قال و فرمود آنحضرت توضئي لكل صلوة حتى يجيء ذلك الوقت وضو کنی تو برای
ہر نمازی تا آنکہ بیاید آن وقت کہ مدت عادت حیض تو بودہ وفي الباب عن ام سلمة و در باب استحاضہ حدیثی مروی
گشتہ است از ام المؤمنین ام سلمہ کما اخرج ابو داود و طبرانی در اوسط از ابن عمر و نسائی و حاکم از فاطمہ بنت ابی حبیش
و نسائی از عائشہ و ترمذی و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ از دینار روایت کردہ اند قال ابو عيسى

شرح ابی الطیب

قوله انی امرأة استحاض بهمزة مضمومة وفتح تاء مبني للمفعول يقال استحيضت المرأة فهي مستحاضة اذا استمر بها الدم بعد ايام حيضها او نفاسها وهي من الافعال اللازمة للبناء للمفعول كذا قال السيوطي **قوله** فلا اطهر اي مدة مديدة طهارة ظاهرة والا فهي طاهرة شرعا او فلا اطهر في اعتقادي وهو الظاهر **قوله** افادع الصلوة بهمزة الاستفهام والفاء للعطف على مقدر تقديره اتحكم بترك الصلوة فادعها ما دمت مستحاضة **قوله** انما ذلك عرق الاشارة لدم الاستحاضة والكاف مكسورة خطابا لها ويجوز فتحها على خطاب العام اي انما دم الاستحاضة دم عرق يسمى العاذل بالذال المعجمة بحذف المضاف وانما سببها عرق فمه في ادنى الرحم من اطلاق اسم السبب على المسبب **قوله** وليست بالحيضة تانيث ليست رعاية للخبر وفي بعض الروايات ليس بالتذكير وهو ظاهر قال النووي يجوز في الحيضة الفتح والكسر فذهب الخطابي الى كسر الحاء اي الحالة والفتح نقل الخطابي عن اكثر المحدثين او كلهم وهو في هذا الموضع متعين او قريب من المتيقن فان المعنى يقتضيه لانه صلى الله عليه وسلم اراد اثبات الاستحاضة ونفي الحيض انتهى اقول يؤيده رواية وليس بحيض **قوله** فاذا اقبلت الحيضة يجوز في الحاء هنا وجهان الفتح والكسر جوازا حسنا قاله النووي وعلى الكسر فيه وجهان فقيل المراد بها الحالة التي تكون للحيض من قوة الدم في اللون والقوام فيكون رد الها الى التمييز باعتبار اللون وقيل المراد بها الحالة التي كانت تحيض فيها وهي تعرفها باعتبار الوقت فيكون رد الها الى العادة

قوت المغتذی

استحاض هو من الافعال اللازمة البناء للمفعول انما ذلك عرق زاد الدارقطني والبيهقي انقطع

عارضۃ الاحوذی

تاكل القذر فيشرب من الاناء لا يتوضأ به وان لم يجد غيره تيمم فان توضأ به اعاد في الوقت وكذلك قال ابن حبيب وقال عبد الملك ومحمد بن مسلمة هو مشكوك فيه فيجمع بينه وبين التيمم وهذا عمل يتعارض الادلة عنده والتوقف لاجل ذلك وتغليب الكراهية والتقذر وقال ابن شهاب فيما ولغ فيه كلب هو ماء وفي القلب النفس منه شيء يتوضأ به ويتيمم فمن ههنا تطلع العلماء وقد روي في حديث الكلب اذا ولغ الكلب في اناء احدكم فاريقوه فاهل هذا قالوا ان واجب استهلاكه شرعا لا يستعمل في عبادة

حل اللغة

عرق بالكسر رگ کہ در فی الشریف عرق من الاحوذی عرق من الماء یعنی رگ است تحتی فان عرق من الجوز یعنی عاذا تحقیق الشیخ کذا از دفعات خون حیض و حیض و حیضہ بکسر اول و فتح ثانی زنان حیض ۱۲ من فتح الاول فقول ابن الحاجب فقول ابن الحاجب فقول سفیان بن عیینہ الشعری قال الحجر عشر زنا او فی النفس ۱۲

شرح سراج احمد

حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین وبه یقول سفیان الثوری ومالك وابن المبارك والشافعی ان المستحاضة اذا جاوزت ایام اقرائها اغتسلت وتوضأت لکل صلوة بدرستیکه زن مستحاضه چون بگذرند ایام حیض او غسل کند و وضو کند برای هر نمازی چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است **باب** ماجاء ان المستحاضة تتوضأ لکل صلوة باب ست در بیان آنچه آمده است که زن مستحاضه وضو کند برای هر نمازی حدثنا قتیبة ثنا شریك عن ابی الیقظان عثمان بن عمیر وگویند ابن قیس وصواب آنست که قیس جد پدر وی بود وآن عثمان بن ابی حمید است بجلی بود ابو الیقظان کوفی اعمی ضعیف بود در آخر مختلط شد وتدلیس میکرد از سادسه بود در حدود خمسین ومائة وفات کرد عن عدی بن ثابت الانصاری الکوفی ثقة مائل بتشیع بود از رابعه است در سنه عشر ومائة وفات کرد عن ابیه ثابت الانصاری والد عدی قیل هو ابن قیس ابن الخطیم وهو جد عدی لا ابوه وگویند نام پدر او دینار وعمرو بن اخطب وگویند عبید بن عازب مجهول الحال از ثالثه بود عن جده عمرو بن اخطب ابو زید الانصاری صحابی جلیل نزیل بصره مشهور بکنیت بود عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال فی المستحاضة تدع الصلوة ایام اقرائها التی کانت تحیض فیها بدرستیکه آنحضرت فرمود در حق زن مستحاضه ترک کند نماز را در روزهای حیضهای خود که بوده که حیض می آمد در آن روزها ثم تغتسل وتتوضأ عند کل صلوة وتصوم وتصلی پس غسل کند و وضو کند نزد هر نمازی و روزه دارد و نماز گذارد وحدثنا علی بن حجر انا شریك نحوه بمعناه مانند حدیث گذشته در معنی قال ابو عیسی هذا الحدیث قد تفرد به شریك عن ابی الیقظان گفت مصنف این حدیثی است که تحقیق متفرد گشته است بآن حدیث شریك از ابی الیقظان وسألت محمدا عن هذا الحدیث وسوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث واین قول مصنف است فقلت عدی بن ثابت عن ابیه عن جده جد عدی ما اسمه جد عدی چیست نام او فلم یعرف محمد اسمه پس ندانست امام بخاری نام او را وذکرت له قول یحیی بن معین ان اسمه دینار مصنف گوید پس ذکر کردم بامام بخاری قول یحیی

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان المستحاضة تتوضأ لکل صلوة **قوله** ایام اقرائها التی کانت تحیض فیها جمع قرء وهو مشترك بین الحیض والطهر والمراد به ههنا الحیض للسیاق واللحاق **قوله** ثم تغتسل ای بعد فراغ زمن حیضها باعتبار العادة **قوله** وتتوضأ عند کل صلوة وفی روایة لوقت کل صلوة وعلی کل تقدیر یتعلق عند کل صلوة بیتوضأ لا بیغتسل لان الروایات التی فیها تغتسل عند کل صلوة کلها ضعیفة قال النووی واعلم انه لا یجب علی المستحاضة الغسل لشیء من الصلوات ولا فی وقت من الاوقات الا مرة واحدة فی وقت انقطاع حیضها وبهذا قال جمهور العلماء من السلف والخلف واما الاحادیث الواردة فی سنن ابی داود والبیهقی وغیرهما ان النبی صلی الله علیه وسلم امرها بالغسل عند کل صلوة فلیس فیها شیء ثابت وقد بین البیهقی ومن قبله ضعفها واما ما صح انها کانت تغتسل عند کل صلوة فلم یامرها صلی الله علیه وسلم بذلك وانما کانت تفعل ذلك من قبل نفسها تطوعا انتهی

قوت المغتذی

تدع الصلوة ایام اقرائها ای حیضها

عارضة الاحوذی

وقد حققنا ذلك فی مسائل الفروع

باب ماجاء فی ماء البحر ذکر حدیث مالك هو الطهور ماؤه الحل میتته وهو حدیث مشهور ولکن فی طریقه مجهول وهو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجه واصل مالك ان ثم مرة الحدیث بالمدینة تغنی عن صحة سنده وان لم یتابع علیه وقد تکلمنا فی ذلك فی اصول الفقه بما فیه کفایة الاسناد رواه عن النبی صلی الله علیه وسلم جماعة من الصحابة فی مصنفات و اسانید قیلت منهم حدیث ابی هریرة وجابر والفراسی والعرکی وقد قال البخاری هو صحیح ولکن لم یخرجه

عارضۃ الاحوذی

رواہ واحد عن
واحد وقد رواہ
یحیی بن سعید
عن رجل من اہل
المغرب یقال لہ
المنذر بن ابی اسید
قالوا یا رسول اللہ
انا نرکب البحر ماشاً
فی البحر وساق
الحدیث وروی
عن ابی بکر وعلی
وابن عمر وعبد اللہ
ابن عمرو عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
غریبہ الاسناد
اسواد تشبہ جبال
ویرکب علیہا فی
البحر والعرک ہو
الملاح الذی یقال
لہ عندنا النوتی
آتکامہ فیہ
ثمان مسائل الاولی
قولہ انا نرکب البحر
فاقرہم النبی صلی
اللہ علیہ وسلم
ولو ینکرہ فذلک
دلیل علی جواز
رکوبہ فی طیابہ

شرح سراج احمد

ابن معین راکہ بدرستیکہ نام او دینار بود فلم یعبا بہ پس اعتماد نکرد امام بخاری بقول یحیی بن معین وقال احمد واسحق فی المستحاضۃ
ان اغتسلت لکل صلوۃ ہو احوط لہا وگفت امام احمد و اسحق در حق مستحاضہ اگر غسل کند برای ہر نمازی آن احوط باشد
برای مستحاضہ از وضو کردن وان توضأت لکل صلوۃ اجزأہا واگر وضو کند مستحاضہ برای ہر نمازی روا باشد آن وضو او را وان
جمعت بین الصلاتین بغسل اجزأہا واگر جمع کند مستحاضہ میان دو نماز بیک غسل روا باشد او را آن جمع **باب** فی المستحاضۃ
انہا تجمع بین الصلاتین بغسل واحد باب ست در بیان حکم زن مستحاضہ کہ او جمع کند میان دو نماز ہا بیک غسل حدثنا محمد
ابن بشار ابو بشار العقدی نا زہیر بن محمد عن عبد اللہ بن محمد بن عقیل عن ابراہیم بن محمد بن طلحۃ عن عمہ
عمران بن طلحۃ بن عبید اللہ التیمی المدنی ذکر کردہ او را عجلی در ثقات تابعین عن امہ حمنۃ ابنۃ جحش حمنہ بفتح حای مہملہ وسکون
میم ونون وجحش بتقدیم جیم بر حای مہملہ اسدیہ اخت زینب بودہ در نکاح مصعب بن عمیر اول پستر آمد در نکاح طلحہ صحابیہ ست و او مادر
دو پسران طلحہ بودہ عمران ومحمد قالت کنت استحاض حیضۃ کثیرۃ گفت حمنہ بودم من کہ مستحاضہ می شدم باستحاضہ بسیار شدید
سخت فاتیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم استفتیہ واخبرہ پس آمدم من بخدمت آنحضرت کہ طلب فتوی می جستم از وی وخبر
کردم او را فوجدتہ فی بیت اختی زینب بنت جحش پس یافتم آنحضرت را در خانہ خواہر خود کہ زینب دختر جحش بود فقلت
یا رسول اللہ انی استحاض حیضۃ کثیرۃ شدیدۃ پس گفتم ای رسول خدا بدرستیکہ من مستحاضہ کردہ می شوم باستحاضہ بسیار سخت
فما تامرنی فیہا پس چہ میفرمائی مرا در حکم آن استحاضہ فقد منعتنی الصیام والصلوۃ پس تحقیق منع کرد استحاضہ مرا از روزہ
ونماز قال انعت لک الکرسف فرمود بیان کنم مر ترا پارہ پنبہ را کہ پر کنی بدان فرج خود را کرسف بضم کاف وسین مہملہ پنبہ
فانہ یذہب الدم زیرا کہ آن دور میکند خون را ومنع میکند از بیرون آمدن بفرج ظاہر وتا خون بفرج ظاہر نیاید حکم
حیض واستحاضہ تحقیق نگردد قالت ہو اکثر من ذلک گفت حمنہ خون بیشتر ست از ینکہ باز دارد آن را پنبہ

شرح ابی الطیب

باب فی المستحاضۃ انہا تجمع بین الصلاتین **قولہ** کنت استحاض حیضۃ
کثیرۃ بفتح الحاء بمعنی الحیض وہو مصدر استحاض علی حد انبتہ اللہ نباتا ولا یضرہ الفرق فی
اصطلاح الفقہاء بین الحیض والاستحاضۃ اذ الکلام وارد علی اصل اللغۃ ویمکن ان یقال استعار
احد الضدین للآخر مجازا والکثرۃ ناظرۃ الی الکمیۃ والشدۃ الی الکیفیۃ **قولہ** استفتیہ
واخبرہ الواو لمطلق الجمع والا کان حقہا ان تقول فاخبرہ واستفتیہ **قولہ** قد منعتنی الصیام
والصلوۃ استیناف مبین لما الجأہا الی السوال ویمکن ان یجعل حالا من الضمیر المجرور فی قولہ فیہا وانما
قالتہ ذلک زعما منہا ان جریان الدم مطلقا یمنع الصلوۃ والصوم ولا حد للحیض **قولہ**
الکرسف القطن وانما وصف لہا ذلک لکونہ مذہبا للدم قیل فی قولہ انعت اشارۃ الی حسن
اثر القطن وصلاحیتہ لذلک لان النعت اکثر ما یستعمل فی وصف الشئ بما ہو فیہ من حسن

قوت المغتذی

الکرسف وہو القطن

شرح سراج احمد

قال فتلجمی بفتح تا ولام وجیم مشددہ فرمود پس لجام بہ بند فرج خود را یعنی جامہ بہ بند بر صورت لگام اسپ یعنی باوجود پنبہ
یا بی آن وظاہر اول ست قالت ھو اکثر من ذلک گفت حیض آن بیشتر ست ازان قال فاتخذی ثوبا فرمود
پس بگیر جامہ را یعنی زیر لگام قالت ھو اکثر من ذلک گفت ازین ہم بیشتر ست انما اثجہ ثجا جز این نیست کہ میریزم خون
ریختنی سخت مانند باران فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم سآمرک بامرین پس فرمود آنحضرت سر انجام ست
کہ امر کنم ترا بدو چیز ایھما صنعت اجزأت عنک ہر کدام را بکنی و قوت و قدرت بران داشتہ باشی نبرد دیگری بسندگی میکند
ترا از دیگری و ایہما برفع و نصب ہر دو خواندہ اند فان قویت علیھما پس اگر قوی و قادری بر ہر دو ہر کدام را میتوانی کرد
فانت اعلم پس تو داناتری بانچہ اختیار میکنی ازان دو فقال لھا انما ھی رکضۃ من الشیطان پس فرمود آنحضرت مر حمنہ را
در بیان استحاضہ و تسلیہ وی نیست این علتی کہ رسیدہ است ترا یعنی استحاضہ باین خبط و حیرت کہ افتادہ بود
دران مگر کفہ از رکضات شیطان یعنی افساد و اضرار شیطان و تلبیس و تخلیط کردن وی بر تو در امر دین تو و طہارت
و نماز تو و اصل رکض دفع و جنبانیدن پا و زدن بدان و برانگیختن اسپ برای دوانیدن و ازینجا معلوم شود

شرح ابی الطیب

قولہ فتلجمی ای شدی اللجام یعنی خرقۃ علی ھیأۃ اللجام قال فی المجمع ای اجعلی موضع خروج الدم
عصابۃ یمنع الدم تشبیہ بوضع اللجام فی فم الدابۃ وفی النھایۃ ھو ان تشد علی وسطھا خرقۃ او خیطا
وتاخذ خرقۃ اخری فتدخلھا بین فخذیھا والیتیھا وتشد الطرفین بالخرقۃ التی فی وسطھا احدھما قدامھا عند
سرتھا والاخری خلفھا وتلصق ھذہ الخرقۃ المشدودۃ بین الفخذین بالقطنۃ التی علی الفرج الصاقا جیدا
انتھی **قولہ** فاتخذی ثوبا ای ان لم یکفک التلجم فاستعملی الثوب مکانہ لیقطع جریہ ذلک ویمنعہ عن
الخروج **قولہ** انما اثجہ ثجا من ثجر بالمثلثۃ الماء والدم لازم ومتعد ای انصب او اصبہ فعلی الثانی تقدیرہ
اثجر الدم وعلی الاول اسناد الثج الی نفسھا للمبالغۃ والحاصل انھا قالت انہ یسیل دمی سیلانا فاحشا
ومنہ قولہ تعالی ماء ثجاجا ای کثیرا منھمرا **قولہ** ایھما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابہ بالنصب لا غیر
والناصب لہ صنعت **قولہ** انما ھی رکضۃ من رکضات الشیطان ای النخۃ او العلۃ دفعۃ وضربۃ
من ضربات الشیطان والرکضۃ ضرب الارض بالرجل فی حال العدو وغیرھا ومنہ قولہ تعالی ارکض برجلک
یرید بہ الاضرار والافساد واضافھا الی الشیطان لانہ وجد بذلک طریقا الی التلبیس علیھا فی
امر دینھا وقت طھرھا وصلاتھا وصیامھا حتی انساھا ذلک فکانھا رکضۃ نالھا من رکضاتہ

قوت المغتذی

انما اثجہ ثجا بالمثلثۃ وتشدید الجیم ای اصب صبا ایھما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابہ انھا بالنصب لا غیر
والناصب لہ فعلت انما ھی رکضۃ من الشیطان قال فی النھایۃ اصل الرکض الضرب بالرجل والاصابۃ کما ترکض
الدابۃ وتصاب بالرجل اراد الاضرار بھا والاذی ای ان الشیطان قد وجد بذلک طریقا الی التلبیس علیھا فی امر
دینھا وطھرھا وصلاتھا حتی انساھا ذلک عادتھا فصار فی التقدیر کانہ رکضۃ نالھا من رکضاتہ

عارضۃ الاحوذی

دون اثجاجہ
وقد قال اللہ تعالی
ھو الذی یسیرکم
فی البر والبحر حتی
اذا کنتم فی الفلک
وقد روی منعہ
عن عمر وقد بینا
ذلک فی القسم
الثالث من علوم
القرآن الثانیۃ
قولہ افتنوضا بماء
البحر توقفوا منہ
لاحد وجھین اما
لانہ لا یشرب واما
لانہ طبق جھنم
کما روی عن عبد اللہ
بن عمرو وما کان
طبق لسخط الا یکون
طریق طھارۃ و
رحمۃ الثالثۃ فقال
لھا النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ھو الطھور
ماؤہ ای ھو الماء
الذی یتطھر بہ
وھو ماء البحرین
اللذین امتنا اللہ
بھما فقال ھو الذی
مرج البحرین ھذا

شرح سراج احمد

که شیطان را تصرفی در بدن آدمی نیز هست که بعلتها گرفتار میگرداند که بدان از عبادت پروردگار تعالی باز میدارد و بعد ازان
بیان دوام میکند و میفرماید فتحیضی ستة ایام او سبعة ایام بفتح تا و حا و یای مشدده پس حائض شو یعنی التزام احکام حیض
کن از ترک وطی و صلوة و صوم شش روز یا هفت روز از انچه موافق باشد ترا از عادات زنان که مماثل و مشارک اند در سن
و قرابت و مسکن یا مخیر گردانید او را میان یکی ازین دو عدد از جهت بودن آنها متعارف و غالب در عادت زنان و تواند
که او برای شک بود و آنحضرت یکی ازین دو عدد ذکر کرده باشد و آنکه فرمود فی علم الله معنیش آنست که رجوع تو بآن عادت
مندرج است در انچه دانا نده است ترا خدای تعالی بر زبان من یا داخل است در انچه دانسته و تشریع نموده است مر مردم را
و اگر او برای شک باشد این قول راوی باشد و بمعنی والله اعلم که پیغمبر چه فرموده است ستة ایام یا فرمود
سبعة ایام ثم اغتسلی پس غسل کن بعد از گذشتن این مدت چنانکه زنان بعد از انقطاع حیض میکنند فاذا رأیت
انک قد طهرت پس چون ببینی تو و دانستی تو که پاک شدی یعنی حکم طهارت یافتی بگذشتن ایام مذکور و
استنقات و پاکیزه شدی بحسب مقدور فصلی اربعا و عشرین لیلة پس بگذار نماز بست و چهار شب اگر
مدت حیض شش روز قرار دهی او ثلثا و عشرین لیلة یا نماز بست و سه شب تقاضائی که ایام حیض هفت روز اعتبار کنی

شرح ابی الطیب

قوله فتحیضی فی الجمع تحیضت اذا قعدت من ایام حیضها تنتظر انقطاعها اراد عدی نفسک
حائضا او افعلی ما تفعل الحائض و خص العددان لانهما الغالب علی ایام النساء انتهی و الحاصل انه قال لها اقعدی
ایام حیضتک عن الصلوة والصوم ونحوهما واجعلی نفسک حائضة **قوله** ستة ایام او سبعة ایام قیل او للشک من
الراوی و قد ذکر احد العددین اعتبارا بالغالب من حال نساء قومها و قیل للتخییر بین کل واحد من العددین لانه العرف
الظاهر والغالب من احوال النساء و قال النووی او للتقسیم ستة ان اعتادتها او سبعة ان اعتادتها او لعلها شکت
هل عادتها ستة او سبعة فقال لها ستة ان لم تذکری عادتک او سبعة ان ذکرت انها عادتک او لعل عادتها کانت
مختلفة فقال ستة فی شهر والستة وسبعة فی شهر السبعة انتهی و قیل باعتبار نساء مثلها من قومها فان کانت عادة
مثلها ستا فستا و ان کانت سبعا فسبعا **قوله** واستنقات قال ابو البقاء کذا وقع فی هذه الروایة بالالف و الصواب
واستنقیت لانه من نقی الشیء و انقیته اذا نظفته و لا وجه فیه للهمزة و لا للالف انتهی قال فی المغرب الهمزة فیه خطأ و قال
بعض الشراح النسخ کلها بالهمزة مضبوطة ففی تخطیة الهمزة تخطیة للحفاظ الضابطین مع امکان حمله علی الشذوذ
و قد جاء شیء منه مهموزا بلا شبهة شاذا علی ما فی الشافیة **قوله** فصلی اربعا و عشرین ظاهره اطلاق یقتضی انه لا حاجة الی الوضوء لوقت کل صلوة و هو الذی
یقتضیه التشبیه فی قوله فافعلی کل تحیض النساء و کما تطهرن لمیقات حیضهن و طهرهن لکن مقتضی الاحادیث السابقة وجوب الوضوء لوقت کل صلوة او لکل صلوة

قوت المغتذی

قد طهرت و استنقات قال ابو البقاء کذا وقع فی هذه الروایة بالالف و الصواب استنقیت لانه من نقی الشیء و انقیته
اذا نظفته و لا وجه فیه للالف و لا للهمزة فصلی اربعا و عشرین لیلة او ثلثا و عشرین لیلة و ایامها قال ابو البقاء و ایامها
منصوب بصلی و هو عطف علی اربعا و ثلثا و الضمیر فیه راجع الی اللیالی

عارضۃ الاحوذی

عذب فرات سائغ
شرابه وهذا مثل
اجاج الرابعة ان
النبی صلی الله علیه
وسلم لم یقل لهم
نعم فانه لو قال
ذلک لما جاز لهم
به الا للضرورة
و علیها وقع سؤالهم
لانه کان یکون شکا
قوله انا نرکب البحر
ونحمل معنا القلیل
من الماء فان نحن ضمأنا
به عطشنا افنتوضأ
الیه بصفة الضرورة
و علیها وقع سؤالهم
فما کان یرتبط جوابه
نعم لو قاله فاستأنف
بیان الحکم بجواز
الطهارة به وقد
کانت الصحابة
تسافر فی البحر
فتتوضأ به وما
تیممت ولا حملت
ماء الطهور معها غیره
وانما کانت تحمل
للشربة خاصة
الخامسة روی

شرح سراج احمد

وایامها و در روزهای این شبها یعنی وضو کردن برای هر نماز چنانکه حکم معذوران است وصومی وصلی و روزه دار و نماز گذار فان ذلک یجزئک پس بدرستیکه آن کفایت میکند ترا وکذلک فافعلی کما تحیض النساء و همچنین بکن در هر ماه شش روز یا هفت روز خود را حائض کن و احکام بر خود جاری کن و بست و سه روز یا بست و چهار روز نماز بکن چنانکه حیض می بینند زنان وکما یطهرن لمیقات حیضهن و طهرهن و چنانکه پاک می شوند ایشان برای وقت حیض خود و طهر خود بعد از آن بیان امر ثانی از آن دو امر کرد که تخیر گردانید در آن بقول خود فان قویت علی ان توخری الظهر وتعجلی العصر و اگر قوت داری در ایام استحاضه بعد از گذشتن ایام حیض بر تاخیر کردن ظهر از وقت مستحب و شتابی کردن عصر و گذاردن آن در اول وقت تو تغتسلین پس تو غسل کنی حین تطهرین هنگامیکه پاک شوی وتصلین الظهر والعصر جمیعا و بگذاری ظهر و عصر هر دو را تو توخرین المغرب و تعجلین العشاء پس تو مؤخر کنی نماز مغرب را و شتاب در اول وقت بگذاری نماز عشا را تو تغتسلین پس تو غسل کنی وتجمعین بین الصلاتین و جمع کنی میان دو نماز فافعلی و تغتسلین پس بکن و غسل کنی مع الصبح با نماز صبح وتصلین و نماز بگذاری وکذلک فافعلی و همچنین پس بکن وصومی ان قویت علی ذلک و روزه بدار اگر قدرت داری بر آنچه ذکر کرده شده و تاخیر ظهر و مغرب از وقت که گفت دو احتمال دارد یکی آنکه بعد از گذشتن وقت بگذارد در وقت عصر و عشا چنانکه جمع میکند مسافر بنا بر مذهب شافعی جمع تاخیر چنانکه از کلام طیبی معلوم میگردد یا تاخیر کند تا آخر وقت متصل بوقت عصر و عشا بر آن وجه که حنفیه تاویل جمع میکنند جمع مسافر را و آن را جمع صوری نام میکنند چنانکه شیخ ابن حجر در شرح مشکوة بدان تصریح کرده و احادیث آینده نیز ظاهر در آنست پس حاصل این امر ثانی آن باشد که هر روز

شرح ابی الطیب

قوله وان قویت علی ان توخری الظهر وتعجلی هذا هو الامر الثانی بدلیل قوله هذا اعجب الامرین الی و تعلیقه صلی الله علیه وسلم هذا بقوتها لا ینافی قوله السابق وان قویت علیهما لان ذلک لبیان انها اذا قویت علیهما اختار ایهما شاءت وهذا لبیان انها اذا قویت علی هذا فهذا احب من الاول عنده صلی الله علیه وسلم مع جواز ای الامرین شاءت وظاهر الحدیث والله اعلم انها ان قدرت علی تعیین عادتها وارجاع حالها الیها من ستة او سبعة فتعمل بالامر الاول وهو الغسل الواحد وتصلی الی ایام عادتها کما تفعل ذات العادة هذا هو الامر الاول والامر الثانی انها ان لم تقدر علی عرفان العادة حتی ترد عادتها الی ایام معلومة وتتخیر فتغتسل لصلاتین الا الصبح فانها تصلیها بغسل علی حدة وذلک یکون دابها دائما ویمکن ان یقال مراده صلی الله علیه وسلم بقوله وان قویت علی ان توخری الخ بیان حالها فی اربعة وعشرین یوما او ثلث وعشرین واما جلوسها للحیض ستة او سبعة فمتعین لانه لا بد من ایام الحیض فلذا لما کانت متحیرة امرها بالاحتیاط فی بقیة الایام والله اعلم لکن ظاهر المقابلة یقتضی التوجیه الاول

عارضة الاحوذی

الدارقطنی ان البحر هو طهور الملائکة اذا نزلوا واذا رجعوا وهذه تقویة لجواز الوضوء به السادسة قوله الحل میتته زیادة علی الجواب فی ذلک من محاسن الفتوی بان یخاف السائل باکثر مما سال عنه تتمیما للفائدة و افادة لعلو آخر غیر المسئول عنه السابعة قوله الحل میتته بیان ان البحر کله برکة ورحمة ماؤه طهور وبیتته حلال وطهره مجاز وقعره جواهر وقد قال ابو حنیفة وغیره فی تفصیل لا تحل میتة البحر وحدیث النبی صلی الله علیه وسلم فی قصة ابی عبیدة فی جیش الخبط و اکلهم الحوت الشارح

عارضة الاحوذی

من البحر وحملهم
منه الی النبی صلی
الله علیه وسلم
حتی اکله بالمدینة
یعضده ویبینه
وذلك تخصیص
من عموم قوله
حرمت علیکم
المیتة الثامنة
قال الترمذی عن
عبد الله بن عمرو
انه ثار ادبانه
طبق الثار لانه
لیس بثار فی نفسه
باب التشدید
فی البول ذکر عن
طاوس عن ابن
عباس ان النبی
صلی الله علیه وسلم
مر علی قبرین
فقال انهما یعذبان
وما یعذبان فی
کبیر اما احدهما
فکان لا یستنزه
بوله واما الآخر فکان
یمشی بالنمیمة
صحیح الاصول الخبر
النبی صلی الله علیه وسلم

شرح سراج احمد

سه غسل کند یکی برای ظهر و عصر دیگر برای مغرب و عشا و دیگر برای فجر و صورت دیگر آن ست که برای هر نماز غسل کند چنانکه در ضمن
قول وی که فرمود وان قویت علی ان تؤخرین الظهر الخ است اشاره است بآن زیرا که ازین عبارت مجزوی از غسل کردن
برای هر نماز مفهوم میگردد و این مذهب امیر المؤمنین علی و عبد الله بن مسعود و ابن الزبیر و جماعهٔ تابعین ست رضی الله عنهم
و طیبی گفته است این مذهب اشبه و الیق ست بفقه و مذهب ابن عباس جمع بین الصلاتین ست بغسل واحد و این اشبه ست
باین حدیث که در وی تسهیل و تیسیر ست نسبت بغسل برای هر نماز و اشارت باین ست که گفت فقال رسول الله صلی الله
علیه وسلم وهو اعجب الامرین الی و آن یعنی غسل کردن بر وجه مذکور خوش آینده تر ست نزد من از امر دیگر که غسل ست برای
هر نماز چنانکه عادت شریفهٔ اوست صلی الله علیه وسلم در تسهیل و تیسیر بر امت و در حدیث آمده است که ما خیر بین الامرین الا اختار
ایسرهما قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و رواه عبید الله بن عمرو الرقی براء و قاف ست و ابن جریج و شریك
بلفظ تکبیر ست عن عبد الله بن محمد بن عقیل عن ابراهیم بن محمد بن طلحة عن عمه عمران عن امه حمنة الا ان ابن
جریج یقول مگر بدرستیکه ابن جریج میگفت عمر بن طلحة یعنی بی واو والصحیح عمران بن طلحة و صحیح عمران بالف و نون ست
وسالت محمدا عن هذا الحدیث فقال هو حدیث حسن و پرسیدم امام بخاری را از حال این حدیث پس گفت امام بخاری آن
حدیثی ست حسن وهکذا قال احمد بن حنبل هو حدیث حسن صحیح و همچنان گفته است امام احمد حال آن حدیث را که حسن صحیح ست
وقال احمد و اسحق فی المستحاضة اذا کانت تعرف حیضتها باقبال الدم و گفت امام احمد و اسحق در حق زن مستحاضه چون باشد
مستحاضه که می شناسد حیض خود را بآمدن خون و ادبارهٔ و برفتن خون و بیان هر دو میکند فاقباله ان یکون اسود پس آمدن خون
حیض اینکه باشد سیاه رنگ وادباره ان یتغیر الی الصفرة و رفتن و پشت دادن خون حیض آنست که متغیر شود سوی
زردی و سیاهی از وی برود فالحکم فیها علی حدیث فاطمة بنت ابی حبیش پس حکم در حق زن مستحاضه بر حدیث فاطمه
بنت ابی حبیش ست که چون ایام اقراء او برود غسل کند و وضو کند برای هر نمازی وان کانت المستحاضة لها ایام معروفة
قبل ان تستحاض فانها تدع الصلوة ایام اقرائها و اگر باشد زن مستحاضه را روزهای معلوم پیش از مبتلا شدن
باستحاضه پس بدرستیکه آن زن مستحاضه ترک کند نمازها در روزهای حیض خود ثم تغتسل وتتوضأ لکل صلوة و
تصلی پس غسل کند و وضو کند برای هر نمازی و نماز گذارد واذا استمر بها الدم ولم یکن لها ایام معروفة ولم تعرف
الحیض باقبال الدم وادباره فالحکم لها علی حدیث حمنة بنت جحش و چون مستمر شود و همیشه روان باشد
از وی خون استحاضه در حالیکه نبوده مر او را روزها معلوم و نمی شناخت حیض را بآمدن خون و رفتن او یعنی از ابتدا که هنوز
حیض نیامده بود که مستحاضه گشت پس حکم برای آن زن بر حدیث حمنه بنت جحش ست که الآن در حدیث ذکر یافته است وقال
الشافعی المستحاضة اذا استمر بها الدم فی اول ما رأت و گفت امام شافعی زن مستحاضه چون همیشه روان شد خون او
در نخستین چیزیکه دید و بیشتر او را حیض نیامده بود فقد امت علی ذلك پس دوام کرد آن زن مستحاضه بر آن دم فانها
تدع الصلوة ما بینها وبین خمسة عشر یوما پس بدرستیکه زن ترک کند نماز را ما بین آنچه دیده خون و میان
پانزده روز یعنی ترک کند نماز را مدت پانزده روز فاذا طهرت فی خمسة عشر یوما او قبل ذلك فانها ایام حیض
پس چون پاک شد زن در پانزده روز یا پیش از آن پس بدرستیکه آن روزها حیض اند فاذا رأت الدم

الترجمة
لہ نہ اختیار داده شده بتر میان دو امر مگر اختیار قرار دادم آسان تر آنرا
حمل الفقه
ع یعنی وقوع الاذیة
مکروه نفوذ الاذیة
فلا یکون حیضا
ولا یکون حیضا
ولا یکون حیضا

شرح سراج احمد

اکثر من خمسة عشر یوما فانها تقضی صلوة اربعة عشر یوما پس چون بدید زن خون را اکثر از پانزده روز پس بدرستیکه
زن قضا کند نماز چهارده روز را ثم تدع الصلوة بعد ذلك اقل ما تحیض النساء وهو یوم ولیلة پس ترک کند زن نماز
را بکمتر چیزیکه حائضه میشود و آن یک روز و شب ست و این مذهب امام شافعی ست قال ابو عیسی فاختلف اهل العلم
فی اقل الحیض واکثره باز مصنف گوید پس اختلاف دارند اهل علم در کمتر مدت حیض و اکثر آن فقال بعض اهل العلم اقل
الحیض ثلث واکثره عشرة پس گفته اند بعضی اهل علم اقل مدت حیض سه روز اند و اکثر او ده روز اند وهو قول سفیان
الثوری واهل الکوفة و آن قول سفیان ثوری و امام ابی حنیفه است و هر جا که مصنف اهل کوفه و یا بعض اهل الکوفه ذکر کند مراد
امام ما ابی حنیفه باشد و به یاخذ ابن المبارك و باین قول تمسک کرده ابن المبارک وروی عنه خلاف هذا و روایت
کرده شده است از عبد الله بن مبارک خلاف این قول نیز وقال بعض اهل العلم منهم العطاء بن ابی رباح بعضی از اهل علم
عطاء بن ابی رباح ست بفتح راء موحده اقل الحیض یوم ولیلة واکثره خمسة عشر اقل مدت حیض یک روز و اکثر او پانزده
روز اند وهو قول الاوزاعی ومالك والشافعی واحمد واسحق وابی عبیدة و در بعضی نسخه ابی عبید بی ها وقف ست
وعبید بلفظ تصغیر ست **باب** ما جاء فی المستحاضة انها تغتسل عند کل صلوة باب ست در بیان چیزیکه آمده است
در حق زن مستحاضه که بدرستیکه او غسل کند برای گذاردن هر نمازی حدثنا قتیبة ثنا اللیث عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة
انها قالت بدرستیکه عائشه صدیقه گفت استفتت ام حبیبة ابنة جحش رسول الله صلی الله علیه وسلم طلب فتوی
کرد ام حبیبه دختر جحش آنحضرت را فقالت انی استحاض فلا اطهر افادع الصلوة گفت ام حبیبه ای رسول خدا بدرستیکه من
استحاضه کرده میشوم پس پاک نمیشوم از وی و خون همیشه روان می باشد آیا پس ترک کنم نماز را همیشه فقال لا انما ذلك
عرق پس فرمود آنحضرت ترک نکنی نماز را جز این نیست که استحاضه خون رگی ست حیض نیست فاغتسلی ثم صلی پس غسل کنی
پستر نماز بگذاری فکانت تغتسل لکل صلوة پس بود ام حبیبه که غسل میکرد برای هر نمازی قال قتیبة قال اللیث گفت
قتیبه بن سعید گفت لیث که استاد قتیبه است لم یذکر ابن شهاب ذکر نکرده است ابن شهاب زهری این را ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم امرها حبیبة ان تغتسل عند کل صلوة بدرستیکه آنحضرت امر کرده باشد ام حبیبه را اینکه غسل کند نزد
گذاردن هر نماز ولکنه شیء فعلته هی ولکن آن غسل نزد هر نمازی چیزی بود که کرده بود ام حبیبه از نزد خود قال ابو عیسی ویروی هذا
الحدیث عن الزهری عن عمرة عن عائشة قالت استفتت ام حبیبة بنت جحش یعنی ابن شهاب زهری حدیث ام حبیبه را
از دو طریق روایت کرده است یکی از عروه از عائشه و دیگر از عمره از عائشه وقد قال بعض اهل العلم المستحاضة تغتسل عند کل صلوة
و تحقیق گفته اند بعضی از اهل علم که زن مستحاضه غسل کند نزد گذاردن هر نمازی وروی الاوزاعی عن الزهری عن عروة وعمرة عن عائشة **باب** ما جاء
فی الحائض انها لا تقضی الصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق زن حائضه که بدرستیکه حائضه قضا نکند نماز را حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن ایوب عن
ابی قلابة عن معاذة بنت عبد الله العدویة ام الصهبا بصریه ثقه از ثالثه بوده ان امرأة سألت عائشة بدرستیکه زنی پرسید عائشه صدیقه را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی المستحاضة انها تغتسل عند کل صلوة **قوله** فکانت تغتسل لکل صلوة اشار به الراوی الی انها
فعلت من عند نفسها واما هو صلی الله علیه وسلم فلم یقل لها اغتسلی لکل صلوة وقد تقدم الکلام علی ذلك قریبا

عارضة الاحوذی

عن صاحبی هذین
القبرین انهما یعذبان
فکان ذلك اعلاما
بعذاب القبر وعذاب
القبر حق صدق
به اهل السنة
وکذبته المبتدعة
وقد بیناه فی اصول
الدین ذکره الله
فی کتابه وتکاثرت
عن رسول الله صلی الله
علیه وسلم الروایات به و
القدرة له واسعة
وهو اول درجات
الآخرة وفی نعیم
او عذاب قد بیناه
فی القسم الرابع
باترع بیان قالت
القدریة اذا کان
یقام ویقعد ولا
یری ویصیح ولا
یسمع فهذا انکار
المحسوسات قلنا
فقد کان جبریل
علیه السلام
ینزل علی النبی صلی
الله علیه وسلم
یوحی مثل صلصلة

شرح سراج احمد

ونام آن زن را ذکر نکرده است ومسئول عنها آنست که قالت اتقضی احدنا صلاتها ایام محیضها آیا قضا کند یکی از ما زنان نمازهای خود را که فوت شده در روزهای حیض او فقالت امحروریة انت پس فرمود عائشه صدیقه آیا حروریه هستی تو وآن منسوب بحروراست وآن نام موضعی ست نزدیک کوفه که در انجا گروهی از خوارج سکونت دارند وعمل نمیکنند برخصت وبر نفسهای خویش شدت بسیار میدارند قد کانت احدنا تحیض فلا تؤمر بقضاء تحقیق یکی از ما بوده در زمان شریف آنحضرت که حائضه میشد پس امر کرده نمی شد بقضا کردن نمازهای ایام حیض قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن عائشة من غیر وجه وتحقیق روایت کرده شده از عائشه صدیقه از طرق بسیار که ان الحائض لا تقضی الصلوة بدرستیکه زن حائضه قضا نکند نمازها را وهو قول عامة الفقهاء وآن قول اکثر وبیشتر فقهاست لا اختلاف بینهم فی ان الحائض تقضی الصوم ولا تقضی الصلوة اختلاف نیست میان فقها در انچه حائضه قضا کند روزه را وقضا نکند نماز را واین باجماع ائمه اربعه است **باب** ما جاء فی الجنب والحائض انهما لا یقرأن القرآن باب ست در بیان انچه آمده است در حق جنب وحائض که بدرستیکه هر دو نخوانند قرآن را حدثنا علی بن حجر والحسن بن عرفة بن یزید العبدی ابو علی البغدادی صدوق من العاشرة در سنه سبع وخمسین ومائتین وفات کرد وعمر او از صد متجاوز شده بود قالا نا اسمٰعیل بن عیاش بن سلیم السنی ابو عتبة الحمصی صدوق بود در روایت خود از اهل بلدهٔ خود از ثامنه است در سنه احدی وثمانین ومائة وفات کرد از عمر نود وچند سال عن موسی بن عقبة بن ابی عیاش اسدی از خامسه صحیح نگشته است که این معین آنرا لین خوانده است در سنه احدی واربعین ومائة وفات کرده عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا تقرأ الحائض ولا الجنب شیئا من القرآن فرمود آنحضرت نخواند زن حائضه ونه جنب چیزی را از قرآن ازین حدیث معلوم شد که خواندن یک کلمهٔ قرآن هم ممنوع ست چراکه نکره چون در حیز نفی واقع شود فائدهٔ عموم می بخشد وفی الباب عن علی رضی الله عنه چنانکه روایت کرده اند اربعه وابن حبان وحاکم بلفظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یحجبه عن القرآن شیء لیس الجنابة وامام طحاوی واحمد از علی مرتضی اخراج کرده اند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الحائض انها لا تقضی الصلوة **قوله** امحروریة انت بفتح الحاء المهملة وضم الراء الاولی ای اخارجیة انت وهی نسبة الی حروراء قریة بقرب الکوفة قال السمعانی هو موضع علی میلین من الکوفة کان اول اجتماع الخوارج به قال الهروی تعاقدوا فی هذه القریة فنسبوا الیها فمعنی قولها رضی الله عنها ان طائفة من الخوارج یوجبون علی الحائض قضاء الصلوة الفائتة فی زمن الحیض وهو خلاف اجماع المسلمین فهو استفهام انکاری ای هذه طریقة الحروریة وبئست الطریقة هی قال النووی فی الحاصل انها شبهتها بهم فی تشددهم فی امر هو کثرة مسائلهم وتعنتهم بها وقیل ارادت انها خرجت عن السنة کما خرجوا عنها وقال فی تیسیر الوصول تریدانها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة کخروجهم اولئک عن جماعة المسلمین اقول هذا بعید لان السوال عن مثل هذا لا یخرج الانسان عن السنة فارادتها ذلک فی هذا الخطاب بعید فلا یحمل علیه **قوله** قد کانت احدنا تحیض الخ یعنی ایامها النبی صلی الله علیه وسلم بالقضاء مع علمه بالحیض وترکها الصلوة فی زمنه ولو کان القضاء واجبا لامرها به

عارضة الاحوذی

الجرس فیعصم عنه ولا یسمع احد غلاظ منه وعلی انکار ذلک کله تجرسون مع اخوانکم الفلانیة فمن لا یشترط ان یسمع واحد ما یسمعه الآخر معه فی موضعه ولا ان یراه کما یراه وانما السمع والرویة امارتان جعلها الله للحی تارة بجری العادة لیستوی فیها المجتمعون وتارة بخرق العادة فیتفاوتون فی ذلک ویختلفون ومن لو یومن الانبیا یری ویسمع فهو ملحق الثانیة قوله وما یعذبان فی کبیر الذنوب علی قسمین فی حکم الله احدهما کبیر والآخر صغیر وذلک یرجع الی قلة العقاب وکسبه بحسب ما قابل الله

اسماء الرجال
۱ اسمٰعیل ابن عیاش بن سلیم العنسی الحمصی ابو عتبة الحمصی صدوق ثقة ثابت فی اهل بلده مخلط فی غیرهم من الثامنة مات سنة احدی او اثنتین وثمانین ومائة وله نیف وتسعون سنة
۲ موسی بن عقبة بن ابی عیاش اسدی از خامسه صحیح
۳ نافع مولی ابن عمر
۴ ابن عمر عبد الله بن عمر رضی الله عنه
۵ علی مرتضی ابن ابی طالب رضی الله عنه
۶ عائشه صدیقه رضی الله عنها

الترجمة
۱ بود رسول الله صلی الله علیه وسلم نمی حجب میکرد ایشان را از خواندن قرآن چیزی سوای جنابت

شرح سراج احمد

کہ انہ توضأ ثم قرأ شیئا من القرآن وقال ہذا لمن لیس بجنب واما الجنب فلا ولا آیۃ گفت بیہقی گفت امام شافعی اہل حدیث ثابت
نمیدارند این حدیث را از جہت مخالفت مذہب ایشان را و رواہ ابن ماجہ وابن عدی والبیہقی من حدیث عمر وہو من روایۃ اسمعیل
ابن ابی عیاش عن موسی بن عقبۃ وہی ضعیفۃ وقال ابو حاتم فی العلل الصواب من قول ابن عدی لکن اخرجہ الدارقطنی وابن
عدی عن جابر وفیہ محمد بن الفضل وہو ضعیف قال ابو عیسی حدیث ابن عمر لا نعرفہ الا من حدیث اسمعیل بن عیاش
عن موسی بن عقبۃ عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یقرأ الجنب ولا الحائض مصنف گوید
حدیث عبد اللہ بن عمر را نمی شناسیم مگر از حدیث اسمعیل از موسی از نافع از ابن عمر از آنحضرت یعنی باین طریق ثابت شدہ است
وہو قول اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم مثل سفیان الثوری وابن المبارک
والشافعی واحمد واسحق قالوا گفتند این ہمہ ائمہ لا تقرأ الحائض ولا الجنب من القرآن شیئا الا طرف الآیۃ والحرف ونحو ذلک
نخواند حائض و نہ جنب از قرآن مجید چیزی مگر کنارہ آیت و حرف و مانند آن کہ یک دو کلمہ باشد و زیادہ از وی نخواند بدانکہ نزد امام
ابی حنیفہ نخواند قرآن را بر قصد قرائت و بر قصد تبرک روا است خواندن بسم اللہ الرحمن الرحیم یا بر قصد شکر الحمد للہ رب العالمین را
و در خلاصہ است اذا قرأ القرآن علی قصد الثناء او افتتاح امر لا یمنعون فی اصح الروایات وفی التسمیۃ لا یمنعون بالاتفاق اذا کان
علی قصد الثناء او افتتاح امر و در کافی آوردہ است کہ نزد کرخی روا نیست مطلقا برابر است کہ یک آیت باشد یا کم از آن و صاحب
مختصر گفتہ است کہ مختار قول کرخی است و زن معلمہ چون حائضہ گردد بیاموزد یک کلمہ چنانکہ نزد کرخی و نصف آیت است نزد
طحاوی و رخصوا للجنب والحائض فی التسبیح والتہلیل و رخصت دادہ اند علمای مذکورین برای جنب و زن حائضہ در
خواندن تسبیح و لا الہ الا اللہ یعنی گفتن کلمہ لا الہ الا اللہ و سبحان اللہ روا است قال وسمعت محمد بن اسمعیل یقول
گفت مصنف و شنیدم امام بخاری را کہ میگفت ان اسمعیل بن عیاش یروی عن اہل الحجاز واہل العراق احادیث
مناکیر بدرستیکہ اسمعیل بن عیاش کہ شاگرد موسی بن عقبہ است روایت میکند از اہل حجاز و اہل عراق احادیث مناکیر کہ
وروی منکر الحدیث اند کانہ ضعف روایتہ عنہم فیما یتفرد بہ گویا کہ امام بخاری تضعیف میکند روایت اسمعیل بن
عیاش را از اہل حجاز و از اہل عراق در آنچہ متفرد باشد اسمعیل بن عیاش بآن روایت وقال انما حدیث اسمعیل
ابن عیاش عن اہل الشام وگفت امام بخاری جز این نیست کہ معتبر حدیث اسمعیل بن عیاش از اہل شام است وقال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الحائض والجنب انہما لا یقرأن القرآن **قولہ** لا تقرأ الحائض ولا الجنب شیئا من القرآن یحتمل
ان یکون نفیا بمعنی النہی فہو مرفوع ویحتمل ان نہیا مجزوما بسکون وکسر لالتقاء الساکنین والاول ابلغ بحسب المعنی
کما ہو مقرر فی محلہ قال ابن الضیلع فی شرح المجمع ہو بالجزم وروی بالرفع وقال الخلخالی لا للنہی ولکن فی کثیر
من النسخ بالرفع للنفی **قولہ** الا طرف الآیۃ والحرف الذی لا یعد بہ قارئ القرآن عرفا لان المنع
عن قراءۃ القرآن وہذا لا یسمی قارئا ولہذا قالوا عندنا یجوز التہجی بالقرآن **قولہ** انما حدیث اسمعیل
ابن عیاش عن اہل الشام ای حدیثہ المقبول ہو حدیثہ عن اہل الشام واما عن اہل الحجاز واہل
العراق فاحادیثہ منکرۃ کما صرح بہ بقولہ یروی عن اہل الحجاز واہل العراق مناکیر

عارضۃ الاحوذی

بہ کل واحد منہما
فی علۃ التفرقۃ
بین الکبائر والصغائر
فلم یمض واقرب ما یقال
فیہ انہ ما یوعد اللہ
علیہ بالنار والعذاب
فہو کبیرۃ وان کان
المحققون قد قالوا
لا ذنب الا وہو کبیرۃ
بالاضافۃ الی مخالفۃ
العلی الکبیر الشأنۃ
ان النمیمۃ والنمامۃ
من الکبائر باخبارہ
صلی اللہ علیہ وسلم
فکیف ینفی عنہما
فی اول الخبر انہ
لہما فی اخرہ بالوعید
قلنا عنہ اجوبۃ
اراد فی کبیر بالاضافۃ
الی غیرہ فانما یعد
من الذنوب علی
قسمین صغیرۃ
ولا اصغر منہا وہی
النظر وکبیرۃ لا اکبر
منہا وہو الکفر وما
بینہما یختلف حکمہ
فاما ان یضاف الی
ما فوقہ فیکون صغیرا

عارضۃ الاحوذی

اویضاف الی حاجتہ فیکون کبیرا ومنہا انہ یحتمل انہ اشارۃ الی حقارتہ فی الدنیا فان النعیمۃ من الدنا آت المستحقرۃ بالاضافۃ الی المروۃ وکذلک التلبس بالنجاسات فلا یدخل فیہا الاحقیر الہمۃ ویحتمل ان یزید بہ وما یعذبان فی کبیر یشق ویکبر علیہما اجتنابہ فان من الذنوب ما یشق ترکہ وہذا ما لا یشق ترکہ لانہ لا غرض فیہ الاحکام قولہ لا یستتر روی علی ثلثۃ اوجہ لا یستتر من التستر وروی لا یستتزہ من التنزہ وہی البعد وروی لا یستبری من البراءۃ فاما قولہ لا یستتر بتاءین اثنتین من الاستتار فیحتمل وجہین

شرح سراج احمد

احمد بن حنبل اسمعیل بن عیاش اصلح من بقیۃ وگفت امام احمد اسمعیل بن عیاش اصلح ست از بقیہ بن الولید بن صائد بن کعب فی بقیۃ احادیث مناکیر من الثقات ومر بقیہ بن الولید را احادیث مناکیر از ثقات منکر حدیثی ست کہ روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکہ ضعف وی کمتر باشد ومقابل منکر معروف قال ابو عیسی حدثنی بذلک احمد بن الحسن گفت مصنف حدیث کردہ مرا بحدیث کہ جنب وحائض نخواند قرآن را احمد بن الحسن قال سمعت احمد بن حنبل یقول بذلک گفت احمد شنیدم امام احمد را کہ میگفت وتحدیث میکرد بآن حدیث وغرض مصنف ازین تحقیق تائید وتقویت حدیث ست بطرق مختلفہ **باب** ما جاء فی مباشرۃ الحائض باب ست در انچہ آمدہ است در جواز مباشرت کردن بازن حائضہ حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مہدی بن حسان العنبری مولاہم ابو سعید البصری ثقہ ثبت حافظ عارف برجال وحدیث بود گفت ابن المدینی ما رایت اعلم منہ از تاسعہ است در سنہ ثمان وتسعین ومائۃ وفات کرد از عمر ہفتاد وسہ عن سفیان عن منصور بن ابی الاسود اللیثی الکوفی گویند نام پدر وی حازم بود صدوق ست نسبت بتشیع کردہ میشد از ثامنہ بود وعن ابراہیم النخعی عن الاسود بن یزید بن قیس النخعی ابو عمرو او ابو عبد الرحمن مخضرم ثقہ مکثر فقیہ از ثانیہ بود در سنہ اربع وخمسین یا سبعین وفات کرد وعن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا حضت یامرنی ان اتزر ثم یباشرنی گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون حائضہ میگشتم امر میفرمود مرا اینکہ ببندم سخت ازار را پستر مباشرت میکرد بمن ومباشرت بازن حائضہ ما فوق الازار رواست وترک آن افضل ست از جہت خوف غلبہ شہوت کہ در حرام افتد وآنحضرت مامون بود وفی الباب عن ام سلمۃ وميمونۃ بنت الحارث وطبرانی از عبادہ بن الصامت روایت کردہ کہ ما فوق الازار حلال وما تحت الازار منہا حرام وابو داود از معاذ آوردہ کہ ما فوق الازار حلال والتعفف عن ذلک افضل وعبد الرزاق وابن ابی شیبہ وسعید بن منصور از مسور از پدر خود

شرح ابی الطیب

قولہ اذا حضت بضم التاء علی انہا صیغۃ التکلم **قولہ** یامرنی ان اتزر ان مصدریۃ واتزر بہمزۃ مفتوحۃ ثم تاء فوقیۃ مفتوحۃ ثم زای مکسورۃ وانکرہ اکثر النحاۃ وقالوا الہمزۃ مفتوحۃ ثم الف ساکنۃ ثم مثناۃ فوقیۃ مفتوحۃ علی وزن افتعل قال ابن ہشام وعوام المحدثین یحرفونہ فیقرؤنہ بالف ای بہمزۃ وتاء مشددۃ ای اتّزر ولا وجہ لہ لانہ افتعل ففاؤہ ہمزۃ ساکنۃ بعد ہمزۃ المضارعۃ المفتوحۃ وقطع الزمخشری بخطاء الادغام وقد حاول ابن مالک جوازہ وقال انہ مقصور علی السماع کاتّکل ومنہ قراءۃ ابن محیصن فلیؤد الذی اتّمن بالف وصل وتاء مشددۃ وعلی تقدیر ان یکون خطأ فہو من الروات عن عائشۃ فان صح عنہا کان حجۃ فی الجواز لانہا من فصحاء العرب فلا خطأ نعم نقل بعضہم انہ مذہب الکوفیین وحکاہ الصغانی فی مجمع البحرین نقلہ القسطلانی اقول فیجوز ان یقرأ ان اتزر علی وزن ان اتکل بقلب الہمزۃ تاء وادغامہا فی التاء وقد اشتہر اتخذ یتخذ من اخذ ولہذا قدم القسطلانی الضبط بفتح الہمزۃ وتشدید التاء الفوقیۃ وبعد تصحیح الوجہ لا اعتبار لتغلیط بعض النحاۃ قال ابو موسی فاتزر بالمد تحریف وتصحیف من بعض الروات کذا نقلہ السید عن الازہار قال فی المفصل قول من قال فاتزر بالتشدید خطأ خطاء وقال الکرمانی فاتزر فی قول عائشۃ وہی من فصحاء العرب حجۃ فالخطی مخطی **قولہ** ثم یباشرنی ای یلامس بشرتہ بشرتی ولیس المراد بالمباشرۃ ہنا الجماع الذی ہو غیر جائز بالاجماع

حل اللغۃ

لہ باشرہ المرأۃ جماع کردن زن را یا مرد در یک لحاف شدند فاباشر بدن ایشان بدن یکدیگر ذکرہ فی منتہی الارب ومراد در حدیث تماس یعنی در دوم سنہ ۱۲

لہ الہمۃ بفتح کردن ہمت از بالای ازار حلال است ومیان ازار حرام است ۱۲

لہ ما فوق الازار حلال است بالای ازار حلال است ۱۲

شرح سراج احمد

کہ داخل شد ابن عباس بر ام المومنین میمونہ بنت الحارث الی آخر الحدیث قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق گفت مصنف حدیث عائشہ صدیقہ درین باب حدیثی ست حسن صحیح وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ وتابعین وبآن قائل گشتہ است شافعی واحمد واسحق بدانکہ روا ست استمتاع بزن حائضہ مافوق الازار وقریب نشود واستمتاع نگیرد مافوق دوزانو وزیر ناف نزد امام ما ابو حنیفہ ومالک وشافعی وگفت احمد ومحمد بن الحسن شیبانی وبعضی اکابر مالکیہ وبعضی اصحاب شافعی کہ روا ست استمتاع ووطی در ما دون فرج ووطی حائضہ در فرج اگر عمداً بود حرام باشد باتفاق ایمہ واگر وطی کند حائضہ را پس نزد امام ما ابی حنیفہ ومالک وشافعی در قول جدید راجح واحمد در یک روایت ست کہ استغفار کند وتوبہ بجناب حق تعالی کند وچیزی بروی لازم نمیشود ولکن مستحب ست نزد شافعی کہ تصدق کند بدینار اگر وطی کردہ در اقبال دم واگر در ادبار دم کردہ نصف دینار تصدق کند **باب ما جاء** فی مؤاکلۃ الجنب والحائض وسورھما باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در احکام باہم خوردن جنب وحائض وحکم پس خوردۂ ہر دو حدثنا عباس العنبری ومحمد بن عبد الاعلی الصنعانی البصری ثقہ از عاشرہ بود در سنہ خمس واربعین ومائتین وفات کرد قالا ثنا عبد الرحمن بن مہدی ثنا معاویۃ بن صالح بن حدیر بمہملہ مصغر حضرمی ابو عمرو وابو عبد الرحمن الحمصی قاضی اندلس صدوق ست ومراو را اوہام اند از سابعہ بود در سنہ ثمان وخمسین ومائۃ وفات کرد عن العلاء بن الحارث عن حرام بن معاویۃ حرام بمہملتین مفتوحتین ضد الحلال ابن حکیم بن خالد بن سعد الانصاری وگویند عنسی دمشقی واو حرام بن معاویہ است واو ثقہ از ثالثہ بود عن عمہ عبد اللہ بن سعد الانصاری وگویند قرشی صحابی ست ساکن قادسیہ گشت قال سألت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن مؤاکلۃ الحائض فقال واکلھا گفت عبد اللہ بن سعد پرسیدم آنحضرت را از جواز باہم خوانیدن مرد پاک زن حائضہ را با خود پس فرمود آنحضرت بخوران او را با خود واین امر ست از مواکلۂ دست حائضہ وپس خوردۂ او پاک ست مواکلہ با او پاک نیست وفی الباب عن عائشۃ وانس عبد الرزاق وسعید بن منصور از عائشہ روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن سعد حدیث حسن غریب وھو قول عامۃ اھل العلم لم یروا بمواکلۃ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی مواکلۃ الجنب والحائض وسورھما مناسبۃ الترجمۃ فی مواکلۃ الحائض للباب ظاھرۃ اما فی السور فلحدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا والجنب کالحائض فی الحکم **قولہ** فقال واکلھا ھو امر من المفاعلۃ ای کل معھا وھی تاکل معک **قولہ** وفی الباب عن عائشۃ اخرج النسائی عن شریح بن ھانئ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا سألتھا ھل تاکل المرأۃ مع زوجھا وھی طامث قالت نعم کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یدعونی فاکل معہ وانا عارک وکان یاخذ العرق فیقسم علی فیہ فاعترق منہ ثم اضعہ فیاخذہ فیعترق منہ ویضع فمہ حیث وضعت فمی من العرق ویدعو بالشراب فیقسم علی فیہ قبل ان یشرب منہ فاخذہ فاشرب منہ ثم اضعہ فیاخذہ فیشرب منہ ویضع فمہ حیث وضعت فمی من القدح قال فی التیسیر الطامث المرأۃ الحائض وھی العارک والعرق العظم علیہ بقیۃ اللحم واعترقہ اکل منہ اللحم الباقی علیہ انتہی والعرق بفتح العین

عارضۃ الاحوذی

احدھما انہ لا یبالی بکشف عورتہ الثانیۃ انہ لا یبالی باضافۃ البول الی ثیابہ لا یجعل بینہ وبینھا حاجزا من ماء او حجارۃ ولا یستنزہ وقد کان بنو اسرائیل اذا اصاب ثوب احدھم البول قرضہ فخففنا اللہ عن ھذہ الامۃ فجعل حجابھا عن النجاسۃ الطاھرۃ بالماء الثالثۃ انہ کان لا یبالی استوفی اخراج ما کان منہ قد صار فی المثانۃ او بقی شیء منہ فیھا فاذا توضأ خرج بعد ذلک فیکون ناقضا للوضوء وقد بینا فی باب الاستنجاء الاستبراء والنتر للذکر ثلث مرات لئلا یبقی فیہ نقطۃ ینقض الوضوء اخراجھا والیھا جیبا رضی

شرح سراج احمد

الحائض باسا گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن سعد کہ در متن مذکور شدہ است حدیثی ست حسن غریب و آن قول اکثر اہل علم ست کہ اعتقاد نکردہ اند بموا کاۂ حائضہ باکی را واختلفوا فی فضل وضوئہا و اختلاف کردہ اند علما در پس ماندۂ آب وضوی زن حائضہ یعنی چون زن حائضہ وضو کند برای تنظیف از آوندی و دران آوند بقیۂ آب وضوی وی ماند فرخص فی ذلک بعضہم پس رخصت دادہ اند در استعمال آن فضل بعضی از علما وکرہ بعضہم فضل طہورہا و مکروہ داشتہ اند بعضی علما در استعمال پس ماندۂ طہور زن حائضہ **باب** ماجاء فی الحائض تتناول الشئ من المسجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق زن حائضہ کہ بگیرد چیزی را از مسجد یک بآن باشد حدثنا قتیبۃ ثنا عبیدۃ بن حمید ہر دو لفظ بتصغیر اند عن الاعمش عن ثابت بن عبید عن القاسم بن محمد قال قالت عائشۃ قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق گفت عائشۂ صدیقہ فرمود مرا آنحضرت ناولینی الخمرۃ من المسجد بدہ بیار بمن خمرہ را از مسجد خمرہ بضم خای معجمہ وسکون میم ورا سجادۂ خرد از حصیر ہمان قدر کہ یک کس بران نماز تواند گذارد و گرفتن آن از مسجد ہمان طور بود کہ از بیرون مسجد دست دراز کردہ بگیرد و از مسجد بیرون آرد قالت قلت انی حائض گفت عائشہ گفتم کہ بدرستیکہ من زن حائضہ ام قال ان حیضتک لیست فی یدک فرمود آنحضرت دست مرا باکی نیست بدرستیکہ حیض تو نیست در دست تو و مسلم نیز این حدیث را از عائشۂ صدیقہ روایت کردہ

شرح ابی الطیب

وسکون الواء اخذ اللحم من العرق ومعنی تقیم یضیع علی فیہ قاسما مثلہ لنفسہ او یقیم لنفسہ واضعا علی فیہ علی طریق التضمین واللہ اعلم **باب** ماجاء فی الحائض تتناول الشئ من المسجد **قولہ** ناولینی الخمرۃ بضم الخاء المعجمۃ ما یصلی علیہ الرجل من حصیر ونحوہ قالہ السیوطی فی حاشیۃ النسائی وقال فی التیسیر الخمرۃ حصیر صغیر من لیف او غیرہ بقدر الکف وقال النووی ہی بضم الخاء المعجمۃ واسکان المیم السجادۃ وہی ما یضع علیہ الرجل وجہہ فی سجودہ من حصیر او نسیجۃ من خوص ہکذا قالہ الہروی والاکثرون وصرح جماعۃ بانہا لا تکون الا ہذا القدر وقال الخطابی ہی السجادۃ یسجد علیہا المصلی وقد جاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال جاءت فارۃ فاعتزلت تحت الفسیلۃ فجاءت بہا فالقتہا بین یدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی الخمرۃ التی کان قاعدا علیہا فاحرقت منہا مثل موضع درہم وہذا صریح فی اطلاق الخمرۃ علی ما زاد علی قدر الوجہ **قولہ** من المسجد الظاہر انہ متعلق بناولینی والمناولۃ تکون من المسجد بان ادخل یدہا فیہ یدل علی ذلک قولہ صلی اللہ علیہ وسلم ان حیضتک لیست فی یدک ولو کانت المناولۃ بدفعہا فی المسجد لم یکن لہذا اللفظ معنی یبیذ فع ما قالہ بعض العلماء من انہ اجازۃ لہا من صلی اللہ علیہ وسلم بدخولہا فی المسجد وقیل حال من الخمرۃ ای ناولینی الخمرۃ حال کونہا کائنۃ من المسجد وقال النووی کان صلی اللہ علیہ وسلم معتکفا فی المسجد وہی رضی اللہ عنہا کانت فی حجرتہا فامرہا ان تناولہ ایاہا من خارج المسجد لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امرہا ان تخرجہا من المسجد انتہی **قولہ** ان حیضتک لیست فی یدک بکسر الحاء وہی الحالۃ التی تکون علیہا الحائض من التحیض وہو المشہور فی الروایۃ وہو الصحیح وقال الامام

قوت المغتذی

ان حیضتک قال الخطابی فی الاصلاح الرواۃ یفتحون الحاء ولیس بالجید والصواب حیضتک مکسورۃ الحاء الحیضۃ الاسم والحال یرید لیست نجاسۃ الحیض واذاہ فی یدک فاما الحیضۃ فالمرۃ الواحدۃ من الحیض

قولہ یستنزہ من النزاہۃ وہی البعد ویقرب منہ یستبرئ لان کل من برئ من شئ فقد ابعدہ الثانیۃ اذا کان یکشف عورتہ عند الاستنجاء فلا یتعلق ذلک بابطال الوضوء ولا الصلوۃ فی شئ وان کان یتنزہ فیکون المعنی انہ یتلبس بالبول و یعود ذلک الی التاثیر فی الصلوۃ فان الصلوۃ بالنجاسۃ مختلف فیہا قال ابن القاسم یعید عامدا ولا یعید ناسیا وقال ابن وہب یعید عامدا وقال اشہب یعید فی الوقت وان کان یستبرئ فیرجع ذلک الی نقض

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن عمر وابی هریرة ابوداود ونسائی وعبد الرزاق از عائشہ صدیقہ روایت کردہ ومسلم ونسائی از ابی ہریرہ وطبرانی از ام ایمن روایت نمودہ اند قال ابوعیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عائشہ درین باب حدیثی است حسن صحیح از حدیث عبد اللہ بن عمر وابی ہریرہ وهو قول عامة اهل العلم لا نعلم بینهم اختلافا فی ذلك وآن قول اکثر اہل علم ست نمیدانیم میان علما کہ کسی دران اختلاف کردہ باشد بآن لا باس ان تتناول الحائض شیئا من المسجد باک نیست بآنکہ بگیرد زن حائضہ چیزی را از مسجد واو بیرون مسجد بود دست دراز کردہ از مسجد بیرون آرد چیزی را وہمچنین ست حکم جنب باتفاق ایمہ **باب** ما جاء فی کراهیة اتیان الحائض باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت آمدن مرد وطی کردن با زن حائضہ وہر جا کہ لفظ کراہت ذکر شود نزد محدثین ودیگر ایمہ سوای امام ابی حنیفہ مراد حرمت باشد حدثنا بندار ثنا یحیی بن سعید وعبد الرحمن بن مهدی ونضر بن اسد العمی ابو الاسود بصری ثقہ ثبت از تاسعہ بود بعد المائتین وفات کردہ قالوا ثنا حماد بن سلمة بن دینار البصری ابو سلمہ ثقہ عابد اثبت الناس بود ودر آخر عمر در حافظہ تغیری شدہ بود از کبار ثامنہ است در سنہ سبع وستین ومائة وفات یافت عن حکیم الاثرم بصری از سابعہ در وی لین بود عن ابی تمیمة الهجیمی بہا وجیم مصغر عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اتی حائضا او امرأة فی دبرها کسیکہ بیاید حائض یا زنی را در دبرش خواہ حرہ باشد یا امۃ تا جماع کند او را در جانب پس او او کاهنا یا بیاید کاہن را ومنجم در حکم اوست تا بپرسد او را وکاہن کسی را گویند کہ اخبار مغیبات کند

شرح ابی الطیب

ابو سلیمان الخطابی المحدثون یقولون بفتح الحاء وهو خطاء وصوابها بالکسر انکر القاضی عیاض هذا علی الخطابی وقال الصواب هنا ما قاله المحدثون من الفتح لان المراد الدم وهو الحیضة بالفتح بلا شك لقوله صلی اللہ علیہ وسلم لیست فی یدك معناه ان النجاسة التی یصان المسجد عنها وهی دم الحیض لیست فی یدك **باب** ما جاء فی کراهیة اتیان الحائض **قوله** من اتی حائضا او امرأة الخ قال الطیبی اتی لفظ مشترك هنا بین المجامعة واتیان الکاهن اقول اذا قدر او صدق کاهنا فیصیر من قبیل علفته تبنا وماء بارد او یقال من اتی حائضا او امرأة بالجماع او کاهنا بالتصدیق لا یلزم استعمال المشترك فی معنییه

قوت المغتذی

من اتی حائضا او امرأة من دبرها او کاهنا فقد کفر بما انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم قال الطیبی فی شرح المشکوة اتی لفظ مشترك هنا بین المجامعة واتیان الکاهن والمراد بالمنزل الکتاب والسنة ای من ارتکب المنهیات فقد برئ من دین محمد صلی اللہ علیہ وسلم وما انزل علیہ فصرح بالاصل فی الحدیث اقول وفی هذا الحدیث استخدام وصرح فی الحدیث لما الفت شرح الفیة فی المعانی والبیان التزمت فیہ ذکر امثلة کثیرة من السنة تحتیسر فی کل نوع من انواع البدیع جملة من الامثلة الا الاستخدام فهو مما لم یقع فی الحدیث وقد علم ان علماء البیان فی الاستخدام طریقین احدهما طریقة المفتاح وهو ان یؤتی بلفظ له معنیان بالاشتراك وبالحقیقة وبالمجاز ویراد به احد معنییه ثم یؤتی بضمیر مراد به المعنی

عارضة الاحوذی

الطهارة بما یخرج من اثر البول من نقطة فان کان فی اثناء الطهارة بطلت الصلوة اجماعا الا ان یکون ذلك من سلس فیهما اختلاف بین العلماء قال مالك لا یضر السلس الطهارة ولا یؤثر فیها وقال ابو حنیفة والشافعی وغیرهما یبطل ذلك الطهارة الثالثة قوله کان یمشی بالنمیمة وهو رفع الخبر الی الغیر فان کان یضر المخبر عنه فی عرضه او دینه او ماله ثبت فی الصحیح انه لا یدخل الجنة نمام وروی انه لا یجد عرف الجنة ویوجد من مسیرة خمس مائة عام ویجوز رفع الحدیث اذا کان القائل له ذا الما المقول فیه صحیحة

شرح سراج احمد

فقد کفر بما انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم پس تحقیق کافر شد بچیزیکہ فرو فرستادہ شدہ است بر محمد صلی اللہ علیہ وسلم بدانکہ اگر مراد باتیان بطریق استحلال و تصدیق باشد پس کفر محمول بر ظاہر ست و اگرنہ اینچنین باشد مراد کفران نعمت ست و مقصود تغلیظ و تشدید آنہاست شیخ ابن حجر گفتہ است کہ کفر نیست باتیان امرأۃ در دبر اگر حلیلہ باشد یا امۃ آیت محمول بر کفران نعمت ست ازجہت شہرت خلاف دران پس اجماع بر تحریم وی نیست چہ جای آنکہ از ضروریات دین باشد و باستحلال اینچنین چیزی کفر لازم نیاید باآنکہ حدیث ضعیف ست چنانکہ امام بخاری تضعیف آن کردہ و در متن ذکر آن خواہد کرد و برین تقدیر اتیان اجنبیہ در دبر شنیع تر و منکر تر باشد اما اتیان ذکور در غایت شدت و شناعت ست کہ استحلال آن بی شبہہ موجب کفر باشد کہ فوق آن متصور نیست قال ابو عیسی لا نعرف ھذا الحدیث الا من حدیث حکیم الاثرم عن ابی تمیمۃ الھجیمی عن ابی ھریرۃ مصنف گوید این حدیث را نمی شناسیم کہ مروی شدہ باشد مگر از طریق حکیم از ابی تمیمہ

شرح ابی الطیب

قولہ فقد کفر ای ان اعتقد حلہ و انما لم یفصلہ لیکون ابلغ فی الوعید و ادعی الی الزجر و التھدید و قال ابن مالک یؤول ھذا الحدیث بالمستحل و المصدق و الا فیکون فاسقا فمعنی الکفر ھنا کفران نعمۃ اللہ او اطلاق الکفر علیہ لکونہ من افعال الکفرۃ الذین عادتھم عصیان اللہ تعالی و المراد بالکاھن من یخبر عما یکون فی المستقبل او باشیاء مکتوبۃ فی الکتب من اکاذیب الجن المسترقۃ من الملئکۃ من احوال اھل الارض و فی معناہ من یتعاطی الرمل و الضرب بنحو الحصی و النظر فی النجوم و فی الحدیث وعید شدید حیث لم یکتف بکفر بل ضم الیہ بما انزل علی محمد و قال الشیخ ابن حجر المکی الکفر فی الاول محمول علی الاستحلال و فی الثانی بالنسبۃ الی الحلیلۃ الزوجۃ او الامۃ علی کفران النعمۃ لشھرۃ الخلاف فی ذلک فلم یوجد اجماع علی تحریمہ فضلا عن علمہ بالضرورۃ و ما کان کذلک لا یقال ان استحلالہ کفر علی ان الحدیث ضعیف و فی الثالث علی اعتقاد انہ عالم الغیب

قوت المغتذی

الآخر کقولہ اذا نزل السماء بارض قوم رعیناہ و ان کانوا غضابا اتی بلفظ السماء و اراد بہ المطر و بضمیرہ مراعاۃ بہ النبات قالوا و لم یقع فی القرآن استخدام الا علی ھذہ الطریقۃ و لیس کما ظنوا فقد استخرجت بفکری اربع آیات وقع فیھا الاستخدام علی ھذہ الطریقۃ و اوردتھا فی کتاب الاتقان الطریقۃ الثانیۃ طریقۃ المصابیح و ھو ان یوتی بلفظ مشترک و بلفظین یفھم من احدھما احد المعنیین و من الآخر الآخر کقولہ تعالی لا تقربوا الصلوۃ الآیۃ فالصلوۃ یحتمل ان یراد بھا فعلھا و موضعھا و قولہ حتی تعلموا ما تقولون یخدم الاول و الاعابری سبیل یخدم الثانی علمت ذلک فلم اجد فی الحدیث ما فیہ استخدام علی الطریقۃ الاولی الا ان یکون حدیث صلوا رکعتی الضحی بسورتیھما و الشمس و ضحاھا و الضحی و اللیل اذا سجی اعید المضمر الی الضحائین لکون کل سورۃ فیھا ذکر الضحی کان استخدام علی طریقۃ المفتاح و ان عاد الی رکعتی فلا استخدام فیہ و انما علی طریقۃ المصابیح فوجدت ھذا الحدیث فان اتی بمشترک بین المجامعۃ و الاتیان الذی ھو المجیء فقولہ حائضا او امرأۃ فی دبرھا یخدم المعنی الاول و قولہ کما ھنا یخدم المعنی الثانی

عارضۃ الاحوذی

وتحذیرا و ذلک مستثنی من النھی وسیاق بیان ذلک کلہ فی موضعہ ان شاء اللہ تعالی

باب فی نضح بول الغلام قبل ان یطعم

وذکر حدیث ام قیس دخلت بابن لی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لم یاکل الطعام فبال علیہ فدعا بماء فرشہ علیہ الاسناد ھذا الحدیث صحیح متفق علیہ واختلفت الفاظہ فروی فیہ فنضحہ ولم یغسلہ وفی روایۃ الموطا فاتبعہ ایاہ الغریب قولہ فنضحہ النضح فی کلام العرب ینقسم الی قسمین احدھما الرش والثانی صب الماء الکثیر الاھکا فی مسألتین الاولی قولہ فنضحہ یرید

شرح سراج احمد

از ابی ہریرہ وانما معنی ھذا عند اھل العلم علی التغلیظ وجز این نیست کہ معنی این حدیث نزدیک اہل علم بر تغلیظ و
تشدید ست وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ فرمود باین عبارت
من اتی حائضا فلیتصدق بدینار ہر کہ جماع با زن حائضہ کند پس باید کہ تصدق کند بیک دینار فلو کان اتیان الحائض
کفرا لم یؤمر فیہ بالکفارۃ پس اگر میبود جماع با زن حائضہ کفر امر کردہ نمی شد دران بکفارہ وضعف محمد ھذا الحدیث
من قبل اسنادہ وتضعیف کردہ امام بخاری این حدیث را از جہت اسناد وی وابو تمیمۃ الھجیمی اسمہ طریف بن
مجالد ونام ابی تمیمہ طریف بن مجالد ست ودر ولین ست چنانکہ در تقریب نوشتہ است ونسائی گفتہ است کہ لیس بہ بأس و
توثیق کردہ او را دیگران وعجلی ویحیی بن معین گفتہ است کہ او ثقہ بود **باب** ماجاء فی الکفارۃ فی ذلک باب ست در بیان
آنچہ آمدہ است در دادن کفارہ در آن کہ با زن حائضہ جماع کند حدثنا علی بن حجر ثنا شریک عن خصیف
بضم خای معجمہ وفتح صاد مہملہ وسکون تحتیہ در آخر فاست عن مقسم بکسر میم وسکون قاف وفتح سین مہملہ در آخر میم ست
عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرجل یقع علی امرأتہ وھی حائض مروی گشتہ است
از آنحضرت حدیثی در حق مردی کہ واقع شد بر زن خود وجماع با او نمود در حالیکہ او حائضہ باشد قال یتصدق بنصف
دینار فرمود آنحضرت کہ تصدق کند بہ نیم دیناری ودینار معروف ست کہ از زر سرخ می باشد در اصل دنار بود بتشدید
نون برای آنکہ جمع او دنانیر ست حدثنا الحسین بن حریث بلفظ تصغیر ست انا الفضل بن موسی عن ابی حمزۃ
السکری بفتح سین وکاف محمد بن میمون المروزی ثقہ فاضل از سابعہ بود در سنہ تسع باثنان وستین ومائۃ وفات کردہ
عن عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا کان دما احمر فدینار چون
باشد اتیان با او در حال خون سرخ پس تصدق بیک دینار ست وان کان دما اصفر فنصف دینار واگر باشد خون
زرد رنگ پس نصف دینار تصدق کند یعنی در اقبال حیض تصدق بدینار ست ودر ادبار آن نیم دینار باشد قال
ابو عیسی حدیث الکفارۃ فی اتیان الحائض قد روی عن ابن عباس موقوفا ومرفوعا گفت مصنف
حدیث کفارہ دادن بجماع کردن با زن حائضہ تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن عباس موقوف و
مرفوع وموقوف حدیثی را گویند کہ بر صحابی موقوف باشد وبآنحضرت مرفوع نباشد ونسبت بآنحضرت نکند

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الکفارۃ من ذلک **قولہ** قال ابو عیسی حدیث الکفارۃ الخ قال المنذری قد وقع اضطراب
فی ھذا الحدیث متنا واسنادا رفعا ووقفا ارسالا واعضالا نقلہ السید جمال الدین عن التخریج اما الاضطراب
فی الاسناد فکونہ موقوفا ومرفوعا واما الاضطراب فی متنہ فروی بدینار ونصف دینار علی الشک وروی
یتصدق بدینار فان لم یجد فبنصف دینار وروی التفرقۃ بین ان یصیبھا فی اقبال الدم او فی انقطاعہ
وروی التصدق بنصف دینار وبخمس دینار وروی اذا کان دما احمر فدینار وان کان اصفر فنصف دینار وعند الامام
ابی حنیفۃ ومالک والشافعی فی الجدید وھو الاصح علی ما فی النووی واحمد فی احدی روایتیہ یستغفر اللہ ویتوب الیہ
ولا شیء علیہ ولکن یستحب عندنا وعند الامام الشافعی ان یتصدق بدینار او بنصفہ

عارضۃ الاحوذی

فصبہ علیہ بدلیل
قولہ فاتبعہ ایاہ
وقولہ لم یغسلہ
اشارۃ الی انہ
لم یحرکہ بیدہ و
الغسل فی کلام
العرب ھو حرکۃ
المغسول بالغاسل
وقال لیسمی نزال
القذر غسلا و
ان لم یتصل بہ حرکۃ
وذلک مجاز بدلیل
قول الراوی ولم یغسلہ
وسنبین ذلک
ان شاء اللہ قولہ
فی روایۃ الترمذی
فرشہ یعنی اتبعہ
بالماء وھی نہایۃ
الرش ادلۃ التنفیض
یعبر عنہ باخرۃ الثانیۃ
اذا کان الصبی یاکل
الطعام فبولہ و
رجیعہ نجس و
ان کان یرضع ولا
یاکل فرجیعہ مختلف
فیہ قال مالک و
ابو حنیفۃ ذلک
فی الذکر الانثی تغسل

عارضۃ الاحوذی

وقال الشافعی لا یغسلان وقال ابن وهب والطبری وابن شهاب یغسل بول الانثی وهو اختیار الحسن البصری ونص حدیث علی قد ذکره الترمذی وهو ضعیف والصحیح انه لا یفرق بین بول الغلام والجاریة وانه یغسل لانه نجس داخل تحت عموم ایجاب غسل البول وما ورد فی هذه الاحادیث لا یمنع غسله وانما هو موضوع لبیان الغسل وانما اقتصر العراقی لانه لا یتمالک الیه فان الرجل الکبیر لو بال علی ثوب واتبعه ماء لکان ذلک تطهیرا للمحل کاملا **باب** بول ما یوکل لحمه قتادة وثابت عن انس ان ناسا

شرح سراج احمد

ومرفوع آنکه نسبت بآنحضرت کند که قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کذا وهو قول بعض اهل العلم وهمانست قول بعضی علما وبه یقول احمد واسحق وقال ابن المبارک وگفت عبد الله بن المبارک یستغفر ربه ولا کفارة علیه طلب بخشش نماید از حق تعالی ولازم نمیشود کفاره بروی از جماع حائض وقد روی مثل قول ابن المبارک عن بعض التابعین وتحقیق روایت کرده شده است مانند قول ابن المبارک در عدم کفاره از بعضی تابعین نیز منهم سعید بن جبیر وابراهیم بعضی از تابعین که قائل بعدم کفاره اند سعید بن جبیر وابراهیم نخعی ست **باب** ما جاء فی غسل دم الحیض من الثوب باب ست در بیان آنچه آمده است در شستن خون حیض از جامه حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان عن هشام بن عروة عن فاطمة بنت المنذر بن الزبیر ابن العوام زوج هشام بن عروه عن اسماء ابنة ابی بکر الصدیق رضی الله عنها زوجة الزبیر واو از عائشه صدیقه ده سال کلان بوده واو مسمی بذی النطاقین بوده قدیمة الاسلام بعد از هفتده کس اسلام آورده ودر اکثر مشاهد همراه آنحضرت حاضر شده بود وحاضر گشته یرموک همراه زوج خود واو تعبیر رویا میکرد در جمادی الاولی سنه ثلث وسبعین بمکه وفات کرده ان امراة سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن الثوب یصیبه الدم من الحیضة بدرستیکه زنی ام قیس بنت محصن پرسید آنحضرت را از حال جامه که برسد او را خونی از حیض حیضة بکسر وفتح حاء هر دو آمده است فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم حتیه پس فرمود آنحضرت بخراش او را از جامه ثم اقرصیه پس بمالی او را بسر انگشت وناخنان بالماء بآب ثم رشیه پس بچکان آن جامه را از آب وصلی فیه وبگذاری نماز را در آن جامه وفی الباب عن ابی هریرة وام قیس بنت محصن این حدیث را شیخین وابوداود نیز از اسما اخراج کرده اند بلفظ ثم لتنضحه بماء وعبد الرزاق واحمد ونسائی وابن ماجه وابن حبان از ام قیس بنت محصن روایت کرده اند باین لفظ که انها سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن دم الحیض یکون فی الثوب امام شافعی وسعید بن منصور وعبد الرزاق وابن ابی شیبه ونسائی وابن حبان وبیهقی از عائشه صدیقه اخراج کرده اند باین الفاظ قالت کانت احدانا تغسل دم الحیضة بریقها وتقرصه بظفرها قال ابو عیسی حدیث اسماء فی غسل الدم حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث اسما بنت ابی بکر درین باب حدیثی ست حسن صحیح از عائشه وام قیس وابی هریره

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی غسل دم الحیض من الثوب **قوله** عن اسماء بنت ابی بکر الصدیق ان امراة سالت هی اسماء بنت الصدیق ابهمت نفسها لغرض صحیح قاله القسطلانی **قوله** حتیه بالمثناة ای حکیه وقال النووی الحت التقشیر والحک **قوله** ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلک باطراف الاصابع والاظفار مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره وفی البخاری فلتقرصه ثم لتنضحه بماء ای تغسله بماء بان تصبه شیئا فشیئا حتی یزول اثره والحکمة فی القرص تسهیل الغسل

قوت المغتذی

حتیه بالمثنات ای حکیه ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلک باطراف الاصابع والاظفار مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره

شرح سراج احمد

وقد اختلف اهل العلم فی الدم یکون علی الثوب فیصلی فیه قبل ان یغسله وتحقیق اختلاف کرده اند اہل علم در حق خونی که
باشد بر جامه پس نماز گذارد در آن جامه پیش از آنکه بشوید آن جامه را فقال بعض اهل العلم من التابعین اذا کان الدم مقدار الدرهم
پس گفته اند بعضی اہل علم از تابعین چون باشد خون مقدار درهم در پهنا و نزد بعضی وزن درهم را اعتبار است فلم یغسله وصلی
فیه اعاد الصلوة پس نشسته آن جامه را و گذارد نماز را در وی اعاده نماز کند چنانکه حکم سائر نجاسات مغلظه است وقال بعضهم
اذا کان الدم اکثر من قدر الدرهم اعاد الصلوة و گفته اند بعضی علما چون باشد خون زیاده تر از مقدار درهم اعاده نماز کند
و در مقدار درهم و کمتر از وی اعاده نیست وهو قول سفیان الثوری وابن المبارک و آن قول سفیان ثوری و عبد الله بن مبارک
ولم یوجب بعض اهل العلم من التابعین وغیرهم علیه الاعادة وان کان اکثر من قدر الدرهم و واجب نکرده اند بعضی اہل علم
از تابعین و غیر تابعین بر وی اعاده اگرچه باشد زیاده تر از مقدار درهم وبه یقول احمد واسحق و بآن قائل گشته است امام احمد و
اسحق وقال الشافعی یجب علیه الغسل و گفت امام شافعی واجب میشود بر وی شستن وان کان اقل من قدر الدرهم اگرچه
باشد آن خون حیض کمتر از مقدار درهم وشدد فی ذلک و تشدید کرده امام شافعی در آن **باب** ماجاء فی کم تمکث
النفساء باب است در بیان آنچه آمده است که در چند مدت و روز درنگ کند نفسا یعنی از ولادت چند روز
درنگ کند حدثنا نصر بن علی الجهضمی ثنا شجاع بن الولید بن قیس السکونی ابو بدر الکوفی صدوق ورع
بود مر او را اوهام بود نداز تاسعه است در سنه اربع و مائتین وفات کرد عن علی بن عبد الاعلی عن ابی سهل
عن مسة الازدیة بضم میم و تشدید سین مهمله ام بشه بضم موحده و تشدید شین معجمه مقبوله از ثالثه بود عن
ام سلمة قالت کانت النفساء تجلس علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم اربعین یوما گفت
ام سلمه بودند زنان نفاسه که می نشستند بر زمانه آنحضرت و نماز نمیگذاردند مدت چهل روز وکنا نطلی
وجوهنا بالورس من الکلف و بودیم ما زنان که می مالیدیم رویهای خویش را بورس از کلف
ورس بفتح واو اسپرک را گویند که بدان رنگ زرد میشود و کلف بفتحتین کتجره روی یعنی رنگ میان سیاهی
و سرخی که بر رو ظاهر شود وقال ابو عیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من حدیث ابی سهل عن مسة
الازدیة عن ام سلمة گفت مصنف این حدیثی است که نمی شناسیم آنرا که ثابت و صحیح مروی
شده باشد مگر از طریقه حدیث ابی سهل از مسه ازدیه از ام المومنین ام سلمه و از طریقه دیگر سوای این طریق
مروی نه شده است واسم ابی سهل کثیر بن زیاد و نام ابی سهل کثیر بن زیاد بود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کم تمکث النفساء **قوله** کنا نطلی وجوهنا بالورس من الکلف الطلی الادهان
والورس نبات یزرع بالیمن ولا یکون بغیره والکلف بفتح الکاف واللام لمع سود یکون فی الوجه

قوت المغتذی

بالورس قال ابن العربی هو نبات یزرع بالیمن ولا یکون بغیره
من الکلف قال ابن العربی هی لمع سود تکون فی الوجه

عارضة الاحوذی

من حرمة تقتلها
المدینة فاجتووها
فبعثهم النبی صلی
الله علیه وسلم فی
ابل الصدقة فقال
اشربوا من البانها
وابوالها فقتلوا راعی
رسول الله صلی
الله علیه وسلم
واستاقوا الابل و
ارتدوا عن الاسلام
فاتی بهم النبی صلی
الله علیه وسلم
فقطع ایدیهم وارجلهم
من خلاف وسمل
اعینهم والقاهم فی
الحرة قال ابو قلابة
اسری اصحاب هذا کلهم
الا رجل بلغنی
ماتوا وهم یقول
حماد یکذبهم بلال
یکذب قال سلیمان التیمی
عن انس عن رجال
التیمی قال وانا اسمع
اعینهم لانهم سملوا
اعین الرعاة لا یسنده
هذا حدیث صحیح
متفق علیه فی الفا

شرح سراج احمد

قال محمد بن اسمعیل گفت امام بخاری علی بن عبد الاعلی ثقۃ وابو سہل ثقۃ علی بن عبد الاعلی ثقہ بود وابو سہل ثقہ بود
ولم یعرف محمد ھذا الحدیث الا من حدیث ابی سہل ونمی داند امام بخاری این حدیث را مگر از حدیث ابی سہل واز دیگر طریقہ
مروی شدہ است کہ صحیح باشد از روی اسناد وقد اجمع اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم
علی ان النفساء تدع الصلوۃ اربعین یوما الا ان تری الطہر وتحقیق اجماع کردہ اند اہل علم از صحابہ وتابعین وپس از ایشان
بر آنکہ زن نفاسہ ترک کند نماز را مدت چہل روز مگر وقتی کہ ببیند پاکی را یعنی چون در کم از چہل روز پاک شود غسل کردہ نماز گذارد وقبل
ذلک پیش از آنکہ بشتن چہل روز فانہا تغتسل وتصلی پس بدرستیکہ زن نفاسہ غسل کند ونماز بگذارد فاذا رات الدم بعد
الاربعین فان اکثر اھل العلم قالوا لا تدع الصلوۃ بعد الاربعین پس چون دید زن نفاسہ پس از چہل روز خون را پس
بدرستیکہ اکثر اہل علم میگویند ترک نکند نماز را پس از چہل روز کہ آن داخل استحاضہ ست وھو قول اکثر الفقہاء وبہ یقول سفیان
الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمہ اللہ ونزد امام ابی حنیفہ اکثر مدت
نفاس چہل روز اند چنانکہ روایت کردہ اند آنرا ابن عمر وابو ہریرہ وعائشہ وام حبیبہ وام سلمہ رضی اللہ عنہم واقل نفاس را حد نیست
نزد امام ما ابی حنیفہ واصحاب وی باتفاق چنانکہ در ظاہر روایت ست ودر ظہیریہ از امام ابی یوسف ست کہ اقل مدت نفاس یازدہ
روز اند واز امام ابی حنیفہ روایت شدہ است کہ حد اقل نفاس بیست وپنج روز اند ویروی عن الحسن
البصری انہ قال انہا تدع الصلوۃ خمسین یوما اذا لم تطہر وروایت کردہ شدہ است از حسن بصری

شرح ابی الطیب

قولہ قال محمد بن اسمعیل علی بن عبد الاعلی ثقۃ وابو سہل ثقۃ فالبخاری حسن ھذا الحدیث وقال
المحقق ابن الہمام اثنی البخاری علی ھذا الحدیث وقال النووی حدیث حسن واما قول جماعۃ من مصنفی
الفقہاء انہ ضعیف فمردود علیہم کانہ یشیر الی اعلال ابن حبان ایاہ بکثیر بن زیاد ابی سہل الخراسانی قال
کان یروی الاشیاء المقلوبات فیجتنب ما انفرد بہ وقد صححہ الحاکم وقیل ومعنی الحدیث کانت تؤمر ان تجلس الی
الاربعین لتصح اذ لا یتفق عادۃ جمیع اھل عصر فی حیض ونفاس انتہی کانہ استشکل قولہا کانت النساء تجلس
علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لان اتفاقہن علی عادۃ واحدۃ بعید فاول بانہا لما کانت مامورۃ
باربعین حکمت فی ذلک باعتبار علمہا بذلک عن حالہا ومن تکون حالہا کحالہا قال بعض الفضلاء ویمکن ان یکون
محمولا علی العادۃ ای کانت النساء تعتاد الجلوس الی ھذہ المدۃ وان کانت قد تخلص قبل ھذہ المدۃ
ایضا علی خلاف العادۃ وھذا یقتضی ان یکون الکثیر انقطاع النفاس علی اربعین یوما وقد یستبعد اتفاق العادۃ
علی حد واحد انتہی اقول لا شک فی استبعاد الاتفاق فیحمل علی ما اختارہ المحقق وقد بینت وجہہ واللہ اعلم
قولہ فان اکثر اھل العلم قالوا لا تدع الصلوۃ بعد الاربعین وھو قول الامام ابی حنیفۃ واما ما نسبہ الی الامام
الشافعی فالمشہور عنہ خلافہ لان اکثر النفاس عندہ ستون یوما فتدع الصلوۃ ستین یوما اذا لم تر الطہر وقال المحقق
ابن الہمام روی الدارقطنی وابن ماجۃ عن انس انہ علیہ الصلوۃ والسلام وقت للنساء اربعین یوما الا ان تری الطہر قبل ذلک
وضعفہ سلام بن سلیم الطویل وروی ھذا من عدۃ طرق لو تخلو عن الطعن لکنہ یرتفع بکثرتہا الی الحسن

عارضۃ الاحوذی

اختلاف وفی
طرقہ الثقات وھو
فی الجملۃ صحیح وقد
بیناہ فی الذبیحۃ و
ذکرنا شرح القصۃ
وسببہا واسمائہ
الفارجین الیہو
الاتین بہو وخیر
ذلک من فوائد
اسناد ھذا الحدیث
الغریب المجوی ھو
داء یاخذ من الوباء
وفی روایۃ استوخموا
المدینۃ وھو مثل
سول احیتہم ھو
اخراج العین من
محلہا بالشوکۃ و
قولہ سمر یروی
بتخفیف المیم و
تشدیدہا فقیل
انہا مخففۃ بمعنی
سہل وقیل انہا لفظ
التشدید بمعناہ
حمی المسامیر فادخلہا
من العین حتی
ذابت یکدر بعض
نسخہ یکدر الاصول
اختلف الناس فی

شرح سراج احمد

کہ بدرستیکہ او گفت بدرستیکہ زن نفاسہ ترک کند نماز را مدت پنجاہ روز وقتیکہ پاک نشود در کمتر ازینہا و پنجاہ روز اکثر مدت
است نزد حسن بصری و یروی عن عطاء بن ابی رباح والشعبی ستین یوما و روایت کردہ شدہ است از
عطا و شعبی شصت روز کہ نزد ایشان اکثر مدت نفاس شصت روز اند گفت شافعی و مالک شصت روز اند و
و گفت لیث بن سعد ہفتاد روز اند چنانچہ در اختلاف الائمہ مذکور ست **باب** ما جاء فی الرجل یطوف علی
نسائہ بغسل واحد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در جواز مردی کہ طواف کند بر زنان خود و جماع با ایشان
کند بیک غسل یعنی با چند زنان جماع کند در یک غسل و غسل برای ہر جماع جدید نکند حدثنا بندار نا ابو احمد ثنا سفیان عن
معمر عن قتادۃ عن انس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یطوف علی نسائہ فی غسل واحد گفت
انس بن مالک بدرستیکہ آنحضرت بود کہ طواف میکرد بر ہمہ زنان خود کہ نہ بودند در یک زمانہ و جماع با ہمہ میکرد در یک غسل
وفی الباب عن ابی رافع کما اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابو رافع ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طاف علی نسائہ فی لیلۃ
فاغتسل عند کل امرأۃ منہن غسلا فقلت یا رسول اللہ لو اغتسلت غسلا واحدا فقال ھذا اطہر و اطیب و انظف
و ابن ابی شیبہ از انس نیز اخراج کردہ کہ آنحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طاف علی نسائہ فی لیلۃ بغسل واحد قال
ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث انس بن مالک حدیثی ست حسن صحیح
از حدیث ابی رافع و احمد و ابو داود نیز از ابی رافع اخراج کردہ باین عبارت کہ طاف ذات یوم علی نسائہ یغتسل عند
ھذہ و عند ہذہ و ھو قول غیر واحد من اھل العلم و آن قول بسیار کسان ست از اہل علم منہم الحسن البصری

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یطوف علی نسائہ بغسل واحد **قولہ** کان یطوف علی نسائہ فی غسل واحد ای یدور علی
نسائہ و ھو کنایۃ عن الجماع اقول فی روایۃ مسلم بغسل واحد و المعنی واحد ای یجامعہن ملتبسا و صحوبا بنیۃ غسل واحد
و تقدیرہ و الا فالغسل بعد الفراغ عن جماعہن قال السیوطی فی حاشیۃ النسائی قال القرطبی یحتمل ان یکون ھذا عند قدومہ
من سفر و عند تمام الدور علیہن و ابتداء دور آخر و یکون ذلک عن اذن صاحبۃ النوبۃ او یکون ذلک مخصوصا بہ لا فوطئ
المرأۃ فی نوبۃ ضرتہا ممنوع عنہ انتہی و فی المجمع و یشبہ ان لا یکون القسم واجبا علیہ کان یقسم تبرعا انتہی قلت
روی البخاری عن عائشۃ رضی اللہ عنہا کنت اطیب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیطوف علی نسائہ فبھذا
تعین انہ کان عند ارادۃ سفرہ للحج و بہ یرتفع الاحتمالات الاخر الا ان یقال بالتعدد و اختلفوا فی وجوب القسم علیہ صلی
اللہ علیہ وسلم لکن ظاہر قولہ تعالی ترجی من تشاء منہن و تؤوی الیک من تشاء یفید عدم وجوب القسم جزم
الاصطخری من اصحاب الشافعی بعدم وجوبہ فلا حاجۃ الی ما قال ابن العربی اعطاہ اللہ تعالی
ساعۃ لیس لازواجہ فیہا حق حتی یدخل فیہا علی جمیع ازواجہ فیفعل ما یرید بہن

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یطوف علی نسائہ فی غسل واحد قال ابن العربی کان صلی اللہ علیہ وسلم فی الوطی القوۃ الظاہرۃ علی
الخلق و کان لہ فی الاکل القناعۃ یجمع اللہ لہ الفضیلتین فی الامور الاعتباریۃ کما جمع لہ الفضیلتین فی الامور الشرعیۃ

عارضۃ الاحوذی

فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالرعاء ذلک فقال ابن شہاب کان ذلک قبل ان تنزل الحدود و قال انس فی روایۃ سلیمان عنہ کما تقدم ان ذلک کان قصاصا و ھو الصحیح فان ذلک ظن وقع من ابن شہاب و انس اعرف بالقصۃ و بما جری فیہا لانہ شاہدہا لانہ یرجع الی النسخ الا بشروط الاربعۃ المذکورۃ فی کتاب الاصول الاحکام فی ثلاث مسائل الاولی ان الاحداث و الانجاس و الاقذار اذا وقعت علی البدن و الثوب کانت الامر تجتنب فی ابدانہا و اثوابہا و تستحب فی جمیع احوالہا و خاصۃ عند لقاء المعظم

الترجمۃ
۱ حدیث انس رضی اللہ عنہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل و در روایت سلیمان نزد مسلم فی الرجل الذی یطوف علی نسائہ بغسل واحد عوض فی غسل واحد یعنی غسل فرمود بعد فراغ از جماع بعد از آن طواف کرد بر زنان خود و در یک غسل ۱۲ ۲ حدیث ابی رافع کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳ حدیث عائشہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۲۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۳۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۴۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۵۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۶۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۷۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۸۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۱ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۲ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۳ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۴ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۵ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۶ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۷ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۸ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۹۹ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲ ۱۰۰ حدیث انس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم طواف کرد بر زنان خود در یک غسل پس فرمود این اطہر و اطیب و انظف است ۱۲

شرح سراج احمد

ان لا بأس ان یعود قبل ان یتوضأ بعضی از اہل علم حسن بصری ست کہ میگوید باک نیست اینکہ عود کند بجماع پیش از انکہ بشوید
ذکر را یا وضوی شرعی کند یا غسل کند وقد روی محمد بن یوسف ھذا عن سفیان وتحقیق روایت کردہ این عود جماع را
پیش از شستن ذکر محمد بن یوسف از سفیان ثوری فقال عن ابی عروۃ پس گفت سفیان در روایت کرد از ابی عروۃ عن
ابی الخطاب از ابی الخطاب عن انس از انس مصنف دوم اسناد را ذکر کردہ کہ از انس بدو طریق این حدیث بمن رسیدہ است
وابو عروۃ ھو معمر بن راشد ونام ابو عروۃ معمر بن راشد ست وابو الخطاب قتادۃ بن دعامۃ ونام ابو الخطاب قتادہ
ابن دعامہ است بدال وعین مہملتین ومیم **باب** ما جاء اذا اراد ان یعود توضأ باب ست در بیان انچہ آمدہ است
کہ چون خواہد آدمی اینکہ عود کند وباز جماع کند وضو کند وذکر را بشوید حدثنا ھناد ثنا حفص بن غیاث بکسر غین معجمہ وخفت
تحتیہ وبمثلثہ ابن طلق بن معاویۃ ابو عمر النخعی الکوفی قاضی بغداد اجماع ست بر توثیق وی از ثامنہ است در سنہ اربع یا خمس
یا ست وتسعین ومائۃ وفات کرد عمر او متجاوز بود از ہشتاد عن عاصم الاحول بن سلیمان ابو عبد الرحمن بصری مولی بنی تمیم وگویند
مولی عثمان بن عفان از صغار تابعین گفت امام احمد ثقہ واحفظ بود در تقریب ست ثقہ بود سخن نکردہ است کسی در وی مگر از
جہت دخول وی در ولایت از رابعہ است در سنہ احدی واربعین ومائۃ وفات کرد عن ابی المتوکل عن ابی سعید الخدری
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اتی احدکم اھلہ فرمود آنحضرت چون جماع کند یکی از شما با اہل خود ثم اراد ان یعود
فلیتوضأ بینھما وضوءا پس ارادہ کند وخواہد کہ باز جماع کند پس باید کہ وضو کند میان ہر دو جماع وضوی شرعی یا استنجا وفی الباب
عن عمر بن الخطاب در باب وضو کردن پس از جماع در وقت ارادہ عود جماع حدیثی مروی گشتہ است از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ
قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حدیث حسن صحیح از حدیث عمر بن الخطاب وغیرہ وھو قول عمر بن الخطاب وقول عمر بن الخطاب ست وقال بہ غیر
واحد من اھل العلم وقائل گشتہ اند بآن بسیار کس از اہل علم قالوا اذا جامع الرجل امرأتہ ثم اراد ان یعود فلیتوضأ
قبل ان یعود گفتند اہل علم چون جماع کرد مردی زن خود را پستر خواہد کہ باز جماع کند پس باید کہ وضو کند پیش
از ینکہ رجوع نماید وجماع کند با او وابو المتوکل اسمہ علی بن داود ونام ابی المتوکل علی بن داود ست

شرح ابی الطیب

قولہ ان لا بأس ان یعود قبل ان یتوضأ لا یناسب ھذا الباب وانما یناسب بالباب الثانی الا ان یقال ذکرہ یدل علی
الترجمۃ بطریق الاولویۃ لانہ اذا جاز العود بلا وضوء فبلا غسل بالاولی **باب** ما جاء اذا اراد ان یعود توضأ
قولہ فلیتوضأ بینھما وضوءا مقتضی التاکید بالمصدر ان المراد بالوضوء الوضوء الشرعی لا اللغوی لان التاکید
بالمصدر یرفع احتمال التجوز وبہ استدلوا علی ان الکلام فی قولہ تعالی وکلم اللہ موسی تکلیما علی حقیقتہ ویؤیدہ
ما رواہ ابن خزیمۃ فلیتوضأ وضوءہ للصلوۃ قالہ القسطلانی لکن فی المجمع الجمہور حملہ علی غسل الفرج احترازا
عن ادخال النجس فی الفرج ولان ما یتعلق بہ من رطوبۃ الفرج مفسد للذۃ انتہی قلت قال الحلیمی من الشافعیۃ ھو
فی العود للوطی غسل فرجہ لروایۃ ثم اراد ان یعود فلیغسل فرجہ وروی الطحاوی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا انہ
علیہ السلام کان یجامع ثم یعود ولا یتوضأ ویؤیدہ ان الظاھر من التنکیر افادۃ وضوء ما فیشمل الوضوء العرفی
لان الاصل فی التنوین التنکیر لا التعظیم ثم الحکمۃ فی ذلک تخفیف الحدث والتنظیف

تمامۃ الاحوذی

من النائم فمناجاۃ
الرب بذلک اولی
واکرم وقد کانت
العرب تنسب من
خبثت طریقتہ
وحسنت خلقتہ
الی نجاسۃ الثیاب
وعکسہ الی طہارۃ
الثیاب فقال ابو کبشۃ
ثیاب بنی عوف
طہاری نقیۃ و
اوجہھم عند
المشاھد عرانین
وقال الآخر لاھم
ان عامر بن جہم
اودم جحافی ثیاب
دسم الثانیۃ
الامۃ علی نجاسۃ
البول فی الجملۃ و
اختلفوا فیما یوکل
لحمہ فذھب مالک
الی انہ طاھر مع
رجیعہ فی جملۃ
من السلف والعلماء
وقال ابو حنیفۃ و
الشافعی فی احدی
الروایتین
اکثر من ذلک انجاس
وتعلقوا بعموم القول

شرح سراج احمد

وابو سعید الخدری اسمہ سعد بن مالک بن سنان ونام ابی سعید خدری سعد بن مالک بن سنان ست **باب** ماجاء اذا اقیمت الصلوۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء باب ست دربیان انچہ آمدہ است کہ چون اقامت وتکبیر نماز کردہ شود ویابد یکی از شما تقاضای غائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را با امام نگذارد چرا کہ در حضور نماز فتوری راہ یابد حدثنا ھناد ثنا ابو معاویۃ عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عروۃ بن الزبیر عن عبد اللہ بن الارقم بن عبد یغوث بن وہب بن عبد مناف بن زہرہ ابن کلاب القرشی الزہری صحابی از طلقاء بود وکتابت میکرد برائے آنحضرت پستر برائے ابو بکر پس برائے عمر ودر کاشف ست کہ کاتب وحی بود والی ساختہ بود او را عمر بن الخطاب بر بیت المال ودر خلافت عثمان وفات یافت قال اقیمت الصلوۃ فاخذ بید رجل فقدمہ وکان امام القوم گفت عروہ بن الزبیر اقامت نماز کردہ شد پس بگرفت عبد اللہ بن ارقم دست مردی را پس امام کرد او را وحال آنکہ عبد اللہ بن ارقم امام قوم بود پس رفت وبیرون گشت از مسجد مردم را تعجب لاحق گشتہ سبب آن را از وی پرسیدند وقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا اقیمت الصلوۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء وگفت عبد اللہ ابن ارقم شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود چون اقامت نماز کردہ شود وبیابد یکی از شما تقاضای بول وغائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را ترک کند تا در حضور نماز فتوری نیاید وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وثوبان وابی امامۃ الباہلی مسلم وابو داؤد از عائشہ اخراج کردہ اند کہ لا صلوۃ بحضرۃ طعام ولا ہو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجہ وابن حبان وحاکم وبیہقی از عبد اللہ بن ارقم وابن ماجہ از ابی امامۃ الباہلی اخراج کردہ اند وطبرانی از عبد اللہ بن ارقم باین عبارت اخراج کردہ اذا حضرت الصلوۃ وکان باحدکم الغائط فلیبدأ بہ ثم لیصل بعد ولا یاتی الصلوۃ وہو یدافع وسعید بن منصور ونسائی وابن حبان از عبد اللہ بن ارقم باین عبارت اخراج کردہ اند کہ اذا وجد احدکم الغائط واقیمت الصلوۃ فلیبدأ بالغائط قبل الصلوۃ وطبرانی از مسور بن مخرمہ باین عبارت اخراج کردہ کہ لا یصلین احدکم وہو یجد من الاذی شیئا یعنی الغائط او البول قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن الارقم حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن ارقم حدیثی ست حسن صحیح از حدیث عائشہ وابی ہریرہ وثوبان وابی امامہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء اذا اقیمت الصلوۃ ووجد احدکم الخلاء **قولہ** عن عبد اللہ بن ارقم قال اقیمت الصلوۃ فاخذ بید رجل ضمیر قال راجع الی عروۃ وفاعل اخذ عبد اللہ بن ارقم **قولہ** وکان امام القوم اسم کان راجع الی عبد اللہ بن الارقم لما اخرجہ النسائی انہ عبد اللہ بن الارقم کان یؤم اصحابہ فحضرت الصلوۃ یوما فذہب لحاجتہ ثم رجع فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا وجد احدکم الغائط فلیبدأ بہ قبل الصلوۃ وزاد ابو داود انہ خرج حاجا او معتمرا ومعہ الناس وہو یؤمہم فلما کان ذات یوم اقام الصلوۃ صلوۃ الصبح ثم قال لیتقدم احدکم وذہب الخلاء فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث **قولہ** ووجد احدکم الخلاء ای وجد فی نفسہ اقتضاء دخول الخلاء فلیبدأ بالخلاء ای فلیقدم دخولہ الخلاء علی الصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

الوارد فی البول والرجع علی الاطلاق وتعلق علماؤنا بادلۃ من الآثار والنظر قد بیناہا فی مسائل الخلاف ومن جملتہا ہذا الاثر فی اباحۃ النبی علیہ السلام للعرنیین شرب الابوال فان قیل انما کان ذلک علی وجہ التداوی والتداوی ضرورۃ والضرورۃ تبیح المحظور قلنا لیس التداوی حال ضرورۃ وانما الضرورۃ ما یخاف معہ الموت من الجوع فاما التطبب فی اصلہ فلا یجب فکیف یباح فیہ الحرام الثالثۃ ہؤلاء القوم الذین قتلوا الرعاۃ وقطعوا ایدیہم وارجلہم وسمروا اعینہم وترکوہم عطاشا فی الحر

عارضۃ الاحوذی

حتی ماتوا فامثل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذلک فیہم من فعلہ مثل ما فعلوا مما شلۃ مسألۃ طولیۃ من الخلاف وقد بینا فی التلخیص وغیرہ ویاتی بیانہا فی موضعہ ان شاء اللہ تعالی وقد قال مالک اذا فعل بہ ذلک قصد التعذیب حینئذ یماثل بفعلہ وھو نص الحدیث

باب فی الوضوء من الریح

ابو صالح عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ریح وعنہ اذا کان احدکم فی المسجد فوجد ریحا بین الیتیہ فلا یخرج حتی یسمع صوتا او یجد ریحا وعن ہمام

شرح سراج احمد

ہکذا روی مالک بن انس ویحیی بن سعید القطان وغیر واحد من الحفاظ ہمچنین روایت کردہ است امام مالک و یحیی و بسیار کسان از حفاظ حدیث عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن عبد اللہ بن الارقم از ہشام بن عروہ از عروہ از عبد اللہ بن ارقم وروی وہیب بلفظ تصغیر ست وغیرہ عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن رجل عن عبد اللہ بن الارقم یعنی عروہ از عبد اللہ بواسطہ و بی واسطہ حدیث کردہ است وھو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین یعنی در وقت اضرار و شدت تقاضای خلا ابتدا بخلاف قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین وبہ یقول احمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد و اسحق قالا لا یقوم الی الصلوۃ وھو یجد شیئا من الغائط والبول گفتہ اند ہر دو کہ برنخیزد بسوی نماز در حالیکہ او یابد چیزی را یعنی خلل و تقاضای غائط و بول را قالا گفتہ اند ہر دو امام احمد و اسحق ان دخل فی الصلوۃ فوجد شیئا من ذلک فلا ینصرف ما لم یشغلہ اگر در آمد مردی در نماز پس یافت چیزی را از غائط و بول پس برنگردد از نماز مادامیکہ مشغول نسازد او را از حضور نماز وقال بعض اہل العلم لا بأس ان یصلی وبہ غائط او بول ما لم یشغلہ ذلک عن الصلوۃ و گفتہ اند بعضی اہل علم باک نیست اینکہ بگذارد و شروع کند در نماز در حالیکہ با مصلی باشد تقاضای غائط یا بول مادامیکہ مشغول نسازد مصلی را آن تقاضا از نماز وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ **باب** ما جاء فی الوضوء من الموطی باب ست در بیان وضو کردن از راہ رفتن در نجاسات و قاذورات حدثنا قتیبۃ ثنا مالک بن انس عن محمد بن عمارۃ عن محمد بن ابراہیم عن ام ولد لعبد الرحمن بن عوف قالت قلت لام سلمۃ انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر گفت ام ولد عبد الرحمن بن عوف وسمی نگشتہ است و مجہول ہم نشدہ است کہ در حدیث طعن کردہ آید چرا کہ روایت معلوم ست کہ ام ولد عبد الرحمن بن عوف ست گفت پرسیدم و گفتم مر ام المومنین ام سلمہ را بدرستیکہ من زنی ام کہ دراز میکنم دامن جامہ خود را و راہ میروم در راہ پلید یعنی او را بچہ چیز پاک کنم شویم یا جدا کنم فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطہرہ ما بعدہ پس گفت ام سلمہ در جواب آن پاک میگرداند او را چیزیکہ بعد از رفتن در مکان قذر ست یعنی بعد از ان کہ در جای پاک راہ میروی خاک بدامن میرسد پاک میگرداند او را چنانکہ در حدیث ابی ہریرہ است و درین حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الوضوء من الموطی ای لاجل موضع المشی قال ابن العربی مفعل بکسر العین من وطی وھو اسم الموضع ای المکان القذر ویکون بفتحہا والمعنی واحد **قولہ** انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطہرہ ما بعدہ یعنی یطہرہ ما بعدہ من المکان بزوال ما تشبث بالذیل من القذر الیابس کذا قالہ بعض علمائنا وھذا علی تقدیر صحۃ الحدیث متعین عند الکل لانعقاد الاجماع علی ان الثوب اذا اصابتہ نجاسۃ لا یطہر الا بالغسل بخلاف الخف فان فیہ خلافا وھکذا ذکرہ فی المجمع وقول المصنف الا ان یکون رطبا یفید تخصیص الحدیث

قوت المغتذی

یطہرہ ما بعدہ قال مالک اراہ فی القشب الیابس

شرح سراج احمد

ام سلمہ البتہ حمل بر قذر یابس مجاید کرد چہ اجماع منعقد ست کہ جاسہ چون پلید گردد پاک نشود مگر بشستن بخلاف نعلین وخفین کہ جماعۃ از تابعین بدان رفتہ اند کہ پاک میشوند بدلک اگرچہ نجاست رطب باشد چنانکہ قول امام شافعی وابو یوسف است وروی عبد اللہ بن المبارک ھذا الحدیث عن مالک بن انس عن محمد بن عمارۃ عن محمد ابن ابراھیم عن ام ولد لھود بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمۃ وھو وھم مصنف گوید وروایت کردہ عبد اللہ بن مبارک این حدیث را از طریق مالک تا آخر لیکن فرق در اسناد اول واین اسناد ام ولد ہود ابن عبد الرحمن ست بزیادت لفظ ہود وآن وہم ست وانما ھو عن ام ولد لابراھیم بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمۃ وھذا الصحیح وہمین ہر آئینہ است صحیح کہ عن ام ولد لابراھیم لعبد الرحمن بن عوف ست وفی الباب عن عبد اللہ بن مسعود ودرین باب حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن مسعود ابو داود وحاکم از ابی ہریرہ باین عبارت روایت کردہ کہ اذا وطی احدکم بنعلہ الاذی فان التراب لہ طھور ودر دیگر روایت ابی داود از ابی ہریرہ وعائشہ باین عبارت آمدہ اذا وطی الاذی بخفیہ فطھورہا التراب وبیہقی وابن عدی در کامل از ابی ہریرہ باین عبارت اخراج کردہ کہ الطرق تطہر بعضہا بعضا قال کنا نصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا نتوضأ من الموطی گفت عبد اللہ بن مسعود بودیم ما کہ میگذاردیم نمازی را ہمراہ آنحضرت در حالیکہ وضو نمیکردیم از پایمال کردن زمین پلید وغیر پلید وانجا مراد از وضو غسل رجلین باشد کہ برہنہ پا از خانہا بمسجد می آمدند ونماز میگذاردند بے غسل انما قال ابو عیسی وھو قول غیر واحد من اھل العلم گفت مصنف وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم قالوا اذا وطی الرجل علی المکان القذر ان لا یجب علیہ غسل القدم الا ان یکون رطبا فیغسل ما اصابہ گفتہ اند اہل علم چون پایمال کند آدمی وبرود بر آن زمین برہنہ پا بر مکان پلیدی واجب نباشد بران کس شستن پا مگر وقتی واجب شود کہ باشد نجاست ترکہ پا ملوث بآن گردد پس بشوید چیزی را کہ رسیدہ او را نجاست **باب** ما جاء فی التیمم بآب ست در بیان آنچہ آمدہ است در جواز تیمم سعد ثنا ابو حفص عمرو بن علی الفلاس نام ابو حفص عمرو بن علی ست فلاس بفتح فا وتشدید لام وسین مہملہ در تقریب ست عمرو بن علی بن بحر بن کنز بنون وزا ابو حفص الفلاس الصیرفی البلاہلی

شرح ابی الطیب

قولہ ولا نتوضأ من الموطی ای لا نغسل ارجلنا ولا ننتظف من الموطی ای من اجل موضع الوطی والمشی الظاہر ان ھذا ایضا محمول علی ما اذا کان النجس یابسا واما اذا کان رطبا فیجب غسل الرجل الا اذا حمل الوطی علی وطی النعل وقیل محمول علی الذی غلبت فیہ الطہارۃ علی النجاسۃ عملا باصل الطہارۃ واشارۃ الی ترک الوسوسۃ

قوت المغتذی

ولا نتوضأ من الموطی قال ابن العربی مفعل بکسر العین من وطی وھو اسم الموضع ای المکان القذر یکون بفتحہا والمعنی واحد ویجوز من الموطوء بمعنی مفعول وقال فی النہایۃ ای ما یوطؤ من الاذی فی الطریق اراد لا نعید الوضوء لانہم کانوا لا یغسلونہ

عارضۃ الاحوذی

عن ابی ہریرۃ عنہ ایضا صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ لا یقبل صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضأ حسان صحاح احکام فی ثمان مسائل الاولی قال العلماء ان الطہارۃ والنظافۃ للقاء اللہ مشروعۃ والتوجہ بین یدیہ واستقبالہ موضوعۃ وھی علی الاطلاق مجبولۃ ولکن کما قدمنا ایضا عرف الاحوال بھا مناجات اللہ سبحانہ وکذلک کانت فی موضع الشریعۃ مطلقۃ ثم ربطت بالاحداث عبادۃ لا یعقل معناھا وقد اشار بعض من حکم علی حکمۃ الشریعۃ الی ان یتبین تعلقہا بالاحداث معنی معقولا فلم یتفق لہ صحیحا الثانیۃ

شرح سراج احمد

البصری ثقه حافظ از عاشره بود در سنه تسع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا یزید بن زریع ثنا سعید عن قتادة عن عزرة بفتح مهمله وسکون زا پستر راو ها ابن ثابت بن ابی زید بن اخطب الانصاری بصری ثقه از سابعه بود عن سعید ابن عبد الرحمن بن ابزی خزاعی مولاهم الکوفی ثقه از ثالثه بود عن ابیه عبد الرحمن بن ابزی بفتح همزه وسکون موحده وزای معجمه مقصور خزاعی مولاهم صحابی صغیر ست واکثر علما را اتفاق ست که از تابعین ست در عهد امیر المؤمنین عمر در کوفه وفات کرد عن عمار بن یاسر بن عامر بن مالک العنسی یاسر تحتیه بود او وپدر او ومادر او که اسلام آورده بودند قدیم وبود عمار از مستضعفین که در راه خدا عذاب کرده شده بکه تا رجوع نکند از اسلام ودر آتش می سوختند او را مشرکان مکه پس بود آنحضرت که میگذشت بروی ودست مبارک بروی می مالید وسیفرمود یا نار کونی بردا وسلاما علی عمار کما کنت علی ابراهیم وهجرت کرد بسوی حبشه ونماز گذارد بسوی قبلتین واز مهاجرین اولین سابقین بود حاضر گشت بدر وجمیع مشاهد را ودر صفین همراه علی مرتضی کشته شد سنه سبع وثلثین از عمر هفتاد وسه ان النبی صلی الله علیه وسلم امره بالتیمم للوجه والکفین بدرستیکه آنحضرت امر فرمود عمار را بتیمم کردن بدو ضرب یکی برای روی ودیگر برای دستها وفی الباب عن عائشة که عبد الرزاق روایت کرده که گفت عمار کنت مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر ومعه عائشة فهلک عقدها فاحتبس الناس فی ابتغائه حتی اصبحوا ولیس معهم ماء فنزل التیمم فقاموا فضربوا بایدیهم فمسحوا بها وجوههم ثم عادوا فضربوا بایدیهم فمسحوا بایدیهم الی الابطین او قال الی المناکب ودر صحیحین نیز مروی ست وابن عباس ودر روایت شده از ابن عباس چنانکه اخراج کرده از وی حاکم وبیهقی وعبد الرزاق وطبرانی وحاکم از عبد الله بن عمر وابی امامة الباهلی واحمد از عمار بن یاسر اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث عمار حدیث حسن صحیح وقد روی عن عمار من غیر وجه گفت مصنف حدیث عمار که باین اسناد مذکور ست حدیثی ست حسن صحیح وتحقیق روایت کرده شده است از عمار از بسیار طرق وهو قول غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وآن قول بسیار کسان ست از اهل علم از صحابه منهم علی وعمار وابن عباس وغیر واحد من التابعین وقول بسیار کسان ست از تابعین منهم الشعبی وعطاء ومکحول قالوا گفته اند ایشان التیمم ضربة للوجه وضربة للیدین تیمم دو ضرب اند یکی ضرب برای روی ودیگر ضرب برای دستهاست تا آرنج وبه یقول احمد واسحق وبآن قائل اند امام احمد واسحق وقال بعضهم وگفته اند بعضی علما

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی التیمم **قوله** امره بالتیمم للوجه والکفین ظاهر سوق الکلام دال علی ان المقصود منه ان التیمم للکفین فقط او للیدین الی المرفقین لان التیمم ضربة او ضربتان ویدل علیه قول المصنف فضعف بعض اهل العلم حدیث عمار عن النبی صلی الله علیه وسلم فی التیمم للوجه والکفین الی آخره واصل حدیث عمار کما رواه البخاری فی حدیث طویل فقال النبی صلی الله علیه وسلم انما کان یکفیک هکذا فضرب النبی صلی الله علیه وسلم بکفیه الارض ونفخ فیهما ثم مسح بهما وجهه وکفیه وقال المحقق ابن الهمام المراد بالکفین الذراعان اطلاقا لاسم الجزء علی الکل ومع هذا لا یتم ما علیه الجمهور الا بتقدیر مرتین بعد قوله فضرب لکن مقصود الترمذی من ذکر الحدیث ما ذکر فاه

عارضة الاحوذی

ثم اختلفوا فی صفة الاسباب التی یتعلق وجوبها بها علی ثلثة اقوال الاول انها تتعلق بکل خارج من المخرج المعتاد نجس من البدن قال ابو حنیفة وجماعة الثانی انها تتعلق بکل خارج من المخرج المعتاد قال الشافعی الثالث انما تتعلق بکل خارج معتاد من المخرج المعتاد قاله مالک وهی من طولیات مسائل الطهارة تبتنی علی اصل من اصول الفقه وهو خروج الخطاب علی المعتاد فی اللفظ دون النادر منه الداخل فی عمومه علی ما نشیر الیه ان شاء الله اما ابو حنیفة فیتعلق بآثار کاها لا صحة لها ثم نشر

شرح سراج احمد

و در بعضی نسخه قال بعض اهل العلم آمده منهم ابن عمر و جابر و ابراهیم بعضی از اهل علم از صحابه عبدالله بن عمر و جابر بن عبدالله و از تابعین ابراهیم نخعی والحسن و حسن بصری اند میگویند که التیمم ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين تیمم دو ضرب اند یک ضرب برای روی ست و دیگر ضرب برای دستهاست تا مرافق وبه يقول سفيان الثوري ومالك وابن المبارك والشافعي و همین ست مذهب امام ما ابو حنیفه وقد روي هذا الوجه عن عمار في التيمم انه قال الوجه والكفين من غير وجه و تحقیق روایت کرده شده است این وجه و این طریقه از عمار در تیمم بدرستیکه عمار گفته وجه و کفین را و این ثابت شده است از بسیار طرق وقد روي عن عمار انه قال تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب و تحقیق روایت کرده شده است از عمار بن یاسر بدرستیکه عمار گفت تیمم کردیم با همراه آنحضرت تا بدوش والاباط وتابعلها یعنی استیعاب تمام دست میکردیم فضعف بعض اهل العلم پس تضعیف کرده اند بعضی اهل علم و در بعضی نسخه بجای لفظ اهل العلم اهل الحدیث ست حديث عمار عن النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم للوجه والكفين تضعيف کرده اند حدیث عمار بن یاسر را از آنحضرت در بیان تیمم که ضربه است برای روی و یک ضربه است برای کفین لما روي عنه حديث المناكب والاباط از جهت آنکه روایت کرده شده است از عمار حدیث مناکب و ابطا قال اسحق بن ابراهيم حديث عمار في التيمم للوجه والكفين هو حديث صحيح گفت اسحق بن ابراهیم حدیث عمار بن یاسر در حق تیمم برای روی و دستها آن حدیث ست صحیح وحديث عمار تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والاباط ليس هو بمخالف لحديث الوجه والكفين و حدیث عمار بن یاسر که تیممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والاباط نیست آن حدیث مخالف مر حدیث الوجه والكفين لان عمارا لم يذكر ان النبي صلى الله عليه وسلم امرهم بذلك زیرا چه عمار ذکر نکرده است که آنحضرت امر کرده صحابه را بآن وانما قال فعلنا ذلك كذا وكذا فلما سأل النبي صلى الله عليه وسلم امره بالوجه والكفين و جز این نیست که گفت کردیم ما آن تیمم را چنان و چنان پس هرگاه پرسید عمار آنحضرت را امر کرد او را بضربه برای روی و ضربه برای دستها والدليل على ذلك ما افتى به عمار بعد النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم انه قال الوجه والكفين و دلیل بران آنست که آنچه فتوی داده بآن عمار پس از وفات آنحضرت در شان تیمم که بدرستیکه آنحضرت فرموده وجه و کفین را ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم پس درین حدیث دلالت ست

شرح ابی الطیب

قوله التيمم ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين وهو مذهبنا واجابوا عن حديث الباب بان المراد به صورة الضرب للتعليم لا بيان جميع ما يحصل به التيمم **قوله** ومالك المشهور عند المالكية وجوب ضربتين والمسح الى المرفقين واختلف عندهم اذا اقتصر على الرسغ وصلى فالمشهور انه يعيد في الوقت نقل القسطلاني اقول مقتضاه ان المسح عندهم الى المرفقين واجب الا انه اذا مسح على الرسغين وصلى وخرج الوقت لا تجب اعادة الصلوة كانهم قالوا بذلك لظاهر حديث عمار والله اعلم **قوله** قال الوجه والكفين بالجر على الحكاية **قوله** ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم اى ان عمارا انتهى الى ان التيمم للوجه والكفين فكان هو آخر الامرين فالاول ما فهموا من اطلاق اليد في الكتاب في آية التيمم والثاني ما انتهوا اليه بتعليم النبي صلى الله عليه وسلم فكان الثاني

عارضة الاحوذی

عن عائشة وتميم الداري وغيرهما عن النبي صلى الله عليه وسلم فلا تعويل عليهما وتعلق من المعنى بان قال ان الدم خارج نجس فاوجب الوضوء كالغائط وعلل هذا الكل نجس خارج وهذا فاسد من ثلثة اوجه الاول انها منقوض على اصله فانه لو نقض الوضوء كثيره لنقضه قليله او نقضه سيلانه لنقضه طهوره او نقضه خروجه بنفسه لنقضه اخراج غيره له كالغائط والبول الثاني انه لا يسلم وجود الوضوء بالغائط لنجاسته وانما ذلك في عبادة لا يعقل معناها الثالث ان هذا

شرح سراج احمد

برآنکہ بدرستیکہ عمار بغائط رسانیدہ بسوی چیزیکہ آموختہ بود او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و در اختلاف الائمہ نوشتہ است و المسح فی الیدین للتیمم الی المرفقین عند ابی حنیفۃ و علی الجدید من قول الشافعی و عن مالک و احمد الی المرفقین یستحب والی الکوعین جائز و حکی عن الزہری المسح الی الابط حدثنا یحیی بن موسی ثنا سعید بن سلیمان ثنا ہشیم عن محمد بن خالد القرشی عن داود بن حصین عن عکرمۃ عن ابن عباس انہ سئل عن التیمم بدرستیکہ عبد اللہ بن عباس پرسیدہ شد از حال تیمم فقال ان اللہ تعالی قال فی کتابہ حین ذکر الوضوء پس گفت عبد اللہ بن عباس بدرستیکہ حق تعالی فرمودہ است در کتاب خود آنجا کہ ذکر کردہ است حال وضو را کہ فاغسلوا وجوہکم وایدیکم الی المرافق پس بشوئید شما در وضو رویہای خویش را و دستہای خویش را تا بمرافق وقال فی التیمم و فرمود در شان تیمم در ہمانجا فامسحوا بوجوہکم وایدیکم منہ پس مسح کنید شما رویہای خویش و دستہای خویش را تا بمرافق ازان خاک پاک یعنی غرض ابن عباس آنست کہ تیمم خلیفہ وضوست و در وضو شستن دستہا تا بمرافق اند و در تیمم نیز تا بمرافق باشد کہ متصل وضو در یک آیت تیمم را ذکر فرمودہ است قال والسارق والسارقۃ فاقطعوا ایدیہما فرمود حق تعالی در حق دزدان کہ مرد دزد و زن دزد کہ دزدی کند و مال را از حرز دزدی کند مقدار دہ درم شرعی پس ببرید دستہای ایشان را فکانت السنۃ فی القطع الکفین پس شد سنت در بریدن دست دزد دستہا انما ہو الوجہ والکفین یعنی التیمم جز این نیست کہ مذکور در وضو و تیمم روی مع ہر دو دست باشد یعنی در تیمم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب گفت مصنف این حدیث ابن عباس حدیثی ست حسن صحیح غریب **باب** بتنوین ست بی ترجمہ حدثنا ابو سعید الاشج ثنا حفص بن غیاث و عقبۃ بن خالد قالا ثنا الاعمش و ابن ابی لیلی عبد الرحمن الانصاری تابعی مشہور امام در فقہ قاضی کوفہ صاحب مذہب گاہ اطلاق کردہ میشود با ابن ابی لیلی بر پسر وی محمد بن عبد الرحمن و گویند محدثین چون اطلاق کنند ابن ابی لیلی مراد دارند از وی پدر او را و فقہا چون اطلاق سیکنند ابن ابی لیلی مراد میدارند محمد را و ولادت او در سنہ اربع و سبعین بود و در سنہ ثمان و مائۃ وفات کرد عن عمرو بن مرۃ عن عبد اللہ بن سلمۃ بکسر لام مرادی الکوفی صدوق بود

شرح ابی الطیب

ہو المعتبر والمعمول بہ ویدل ہذا علی جواز الاجتہاد فی زمن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لان عمار رضی اللہ عنہ اجتہد اولا ثم اعلمہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ترک **قولہ** فکانت السنۃ فی القطع الکفین ای الطریقۃ فی الدین قطع الکفین للسرقۃ یعنی بسبب اطلاق الید فی آیۃ السرقۃ فکذا التیمم یکفی فیہ مسح الوجہ والکفین لاطلاق الید فی آیۃ التیمم و مطلق الید الکفان بدلیل آیۃ السرقۃ وللجمہور ان الاستدلال بآیۃ الوضوء اولی لان التیمم والوضوء شرطان لصحۃ الصلوۃ واریدبالید فی آیۃ الوضوء الید الی المرفق فکذا المراد فی آیۃ التیمم الا انہ ترک القید اعتمادا علی آیۃ الوضوء والمراد بالکفین فی الحدیث الیدان کما نقلنا ذلک عن المحقق وفی القاموس الکف الید والکوع **قولہ** انما ہو الوجہ والکفین تقریر للمطلوب والجواب بعد الفراغ من تقریر الدلیل والظاہر ان یقول الکفان لانہ خبر لہو بطریق العطف الا ان یقال انہ یحذف المضاف وابقاء جر المضاف الیہ علی حالہ ای انما ہو مسح الوجہ والکفین وہو قلیل لکنہ وارد کقراءۃ ابن جماز واللہ یرید الآخرۃ بجر الآخرۃ ای عرض الآخرۃ ای متاعہا

عارضۃ الاحوذی

ینتقض بالملامسۃ الفاحشۃ وبالتقاء الختانین فانہما یوجبان الطہارۃ ولیست ہنالک نجاسۃ وامّا الشافعی فیتعلق بعموم قولہ او جاء احد منکم من الغائط وعول مالک علی ان ہذا الخطاب خارج علی المعتاد فکل ما خرج عنہ لو یتناولہ وذلک محقق فی الاصول والخلاف الثالثۃ قولہ لا وضوء الا من صوت او ریح لا ینفی وجوب الوضوء من غائط وبول من خمسۃ اوجہ احدہا ان الشریعۃ لم تات جملۃ وانما جاءت آحادا وفصولا تتوالی واصلۃ بعمل اخری

شرح سراج احمد

وتغیر در حفظ او رفتہ بود از ثامنہ است عن علی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرئنا القرآن علی کل حال ما لم یکن جنبا گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ می خوانانید ما را قرآن بر ہر حال بر حدث یا بر غیر حدث می بود ما وامیکہ نمی بود جنب قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح وبہ قال غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبآن قائل گشتہ اند بسیار کسان از صحابہ وتابعین قالوا یقرأ الرجل القرآن علی غیر وضوء گفتہ اند صحابہ وتابعین کہ بخواند آدمی قرآن را بی وضو کہ خواندن آن بی وضو بیاد روا است ولا یقرأ فی المصحف الا وھو طاھر ونخواند آدمی قرآن را در مصحف مگر خواند او را کہ او با وضو باشد وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق شاشا کہ برسد زمین را وحکم آن چیست حدثنا ابن ابی عمر وسعید بن عبد الرحمن المخزومی قالا ثنا سفیان بن عیینۃ عن الزہری عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ قال دخل اعرابی المسجد گفت ابو ہریرہ در آمد مردی بادیہ نشین در مسجد والنبی صلی اللہ علیہ وسلم جالس در حالیکہ آنحضرت نشستہ بود در مسجد شریف فصلی پس نماز گذارد آن مرد فلما فرغ پس ہرگاہ فارغ گشت از نماز قال اللھم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا گفت آن مرد واین دعا کرد کہ بار خدا رحم کن مرا ومحمد را ورحم مکن با ما دیگر کس را فالتفت الیہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس التفات فرمود بسوی وی آنحضرت فقال لقد تحجرت واسعا پس فرمود آنحضرت ہر آئینہ تحقیق منع کردی تو

شرح ابی الطیب

باب فی الرجل یقرأ القرآن علی کل حال **قولہ** یقرئنا القرآن علی کل حال من باب الافعال فیجوز للمحدث ان یقرأ القرآن وروی مسلم عن عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یذکر اللہ علی کل احیانہ وفی ابی داود فیقرئنا القرآن ویاکل معنا اللحم لیس الجنابۃ **قولہ** ولا یقرأ فی المصحف ظاہرہ ولا یمس لکن یحمل علی ما اذا مسہ لانہ اذا لم یمسہ وینظر فیہ ویقرأ جاز **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض **قولہ** دخل اعرابی المسجد زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعۃ فقال لہ ما اعددت لہا فقال لا والذی بعثک بالحق ما اعددت لہا من کبیر صلوۃ ولا صیام الا انی احب اللہ ورسولہ فقال انت مع من احببت **قولہ** لقد تحجرت واسعا ای اعتقدت ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی قالہ ابن العربی والظاہر انک دعوت بمنع ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی

قوت المغتذی

دخل اعرابی المسجد زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعۃ فقال ما اعددت لہا فقال لا والذی بعثک بالحق ما اعددت لہا من کبیر صلوۃ ولا صیام الا انی احب اللہ ورسولہ فقال انت مع من احببت قال وھو شیخ کبیر لقد تحجرت واسعا قال ابن العربی معناہ اعتقدت المنع فی ما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ تعالی زاد الدارقطنی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم دعوہ عسی ان یکون من اہل الجنۃ

عارضۃ الاحوذی

حتی اکمل اللہ الدین باتمامہا وذلک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یحل دم امرء مسلم الا باحدی ثلث کفر بعد ایمان او زنی بعد احصان او قتل النفس بغیر حق فقتل العلماء بعشرۃ اسباب ونحوہا بزیادات اولہ کذلک ھھنا ثالثہا ان قولہ لا وضوء الا من صوت او ریح فیحمل علی البول والغائط بانہ خارج معتاد فینتقض الوضوء کالصوت والریح رابعہا ان المراد بذلک حال کونہ فی المسجد ولا یتاتی فیہ الا الصوت والریح خامسہا ان المراد بذلک الصلوۃ وعلیہ یدل الحدیث الصحیح ایضا ونصہ عباد ابن تمیم عن عمہ

عارضۃ الاحوذی

شکا الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم الرجل یخیل الیہ انہ یجد الشیء فی الصلوۃ قال لا ینصرف حتی یسمع صوتا او یجد ریحا وانہ قد جاء وجوب الوضوء من البول والغائط فی حدیث صفوان بن عسال الآتی ان شاء اللہ تعالی الرابعۃ حدیث عباد ھذا نص صریح فی ان الشک فی الطہارۃ لا یوجب الوضوء وتحقق القول فی ذلک قد بیناہ فی غیر موضع لبیانہ ان الخواطر فی النفوس یخلقہا اللہ ابتداء ومرتبۃ علی اسباب ولا تخلو من ثلثۃ احوال اما ان یتعارض علی اصل الاستواء او اما ان یترجح احد المتعارضین علی

شرح سراج احمد

رحمتی را کہ واسع بود یعنی رحمت حق تعالی واسع ست چرا منع کردی بمنع کردن بر دیگر کس فلم یلبث ان بال فی المسجد پس درنگ نکرد آن مرد بادیہ نشین اینکہ شاشا کرد در مسجد فاسرع الیہ الناس پس بزودی شدند بسوی آن مرد مردم تا زجر کنند و بزنند او را فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اھریقوا علیہ سجلا من ماء پس فرمود آنحضرت صحابہ را بریزید بر جای بول او دلوی از آب سجلا بفتح سین مہملہ وسکون جیم دلو عظیم کہ پر آب باشد او دلوا من ماء شک راویست در لفظ سجل و دلو و در روایت بخاری از ابی ہریرہ لفظ سجلا او ذنوبا آمدہ و در روایت دیگر از بخاری و مسلم از انس لفظ دلوا واقع شدہ است ثم قال انما بعثتم میسرین فرمود آنحضرت مر صحابہ را چون لمادہ زجر اعرابی کردند کہ شما برانگیختہ نشدید و پیدا کردہ نشدید مگر آسانی کنندگان در دین و مہربانی نمایندگان ولم تبعثوا معسرین و برانگیختہ نہ شدید دشواری کنندگان این صفت آنحضرت ست صلی اللہ علیہ وسلم کہ بغایت رفق و مہربانی و سہولت و سماحت دین و شریعت موصوف ست صحابہ را کہ متبعان اویند بآن موصوف ساخت مقصود ترغیب و تحریص بر رفق و لطف ست بآن اعرابی کہ بول کرد شیخ عبد الحق در ترجمہ مشکوۃ نوشتہ است این حدیث دلالت دارد بر آنکہ زمین پاک میگردد بریختن آب بر نجاست بکثرت و غلبہ و بر آنکہ عساله نجاست در شاشا پاک ست اگر بر جای دیگر افتد از جامہ و بدن و زمین یا از حصیر بر زمین چکید و علما را درینجا اختلاف ست مختار آنست کہ اگر بعد پاک شدن محل جدا گردد پاک ست و اگر پیش از پاک شدن محل جدا گردد پلید ست و اگر جدا گردد و رنگ و بوی آن متغیر باشد پلید میگردد باتفاق کذا فی مجمع البحار و طیبی گفتہ کہ این حدیث دلالت دارد بر آنکہ زمین چون پلید گردد بخشک شدن پاک نگردد و کندن زمین و برداشتن خاک از ان واجب ست و نزد ابی حنیفہ زمین بخشک شدن پاک میگردد و اگر تا خشک شدن نگذارند زمین مے باید کند و خاک از ان باید برداشت تا پاک گردد انتہی و معلوم نیست کہ اصحاب ما در جواب این سخن چہ گفتہ اند و من گفتم بخدا توفیق ست

شرح ابی الطیب

قولہ فاسرع الیہ الناس ای توجہ الیہ الناس قائلین مہ مہ ای اکفف اکفف کما فی روایۃ **قولہ** اھریقوا علیہ امر من اھراق یھریق اھراقا نحو اسطاعا واصلہ اراق فابدلت الھمزۃ ھاء ثم جعل عوضا عن ذھاب حرکۃ العین فصارت کانہا من نفس الکلمۃ ثم ادخل علیہا الھمزۃ وسکون الھاء فی الامر لقیامہ مقام فاء الکلمۃ ای صبوا **قولہ** سجلا من ماء او دلوا من ماء السجل بفتح السین وسکون الجیم الدلو فیہ الماء قل او کثر وھو مذکر قالہ الطیبی وقال ابن العربی ھو الدلو ملء فان لم یکن فیہا ماء فلیست بسجل قال والدلو مؤنثۃ والسجل مذکر وقال تبین بروایۃ الدارقطنی ان السائل فی المسجد ھو السائل عن الساعۃ والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انہ ذو الخویصرۃ ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجہ ابو موسی المدینی فی الصحابۃ

قوت المغتذی

اھریقوا علیہ ضبط بسکون الھاء وبفتحہا سجلا قال ابن العربی ھو الدلو ملء ماء فان لم یکن فیہا ماء فلیست بسجل قال والدلو مؤنثۃ والسجل مذکر **فائدۃ** قال ابن العربی تبین بروایۃ الدارقطنی ان السائل فی المسجد ھو السائل عن الساعۃ والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انہ ذو الخویصرۃ ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجہ ابو موسی المدینی فی الصحابۃ

شرح سراج احمد

که حدیث دلالت نکرد بر آن که قوم در آنجا نماز گذارند پیش از خشک کردن شاشا شاید که ریختن آب بالفعل برای آن بوده باشد تا نجاست سبک گردد و بوی و رنگ بول بجهت غلبهٔ آب برطرف شود و پاک بخشک شدن شده باشد و حدیث ازین ساکت ست قال سعید گفت سعید بن عبد الرحمن قال سفیان وحدثنی یحیی بن سعید عن انس بن مالک نحو هذا گفت سفیان وحدیث کرده مرا یحیی بن سعید از انس بن مالک مانند این حدیث چنانکه اخراج کرده اند شیخین ونسائی وحاکم وابوداود وابن حبان از ابی هریره اخراج کرده اند وابوداود از عبد الله بن مغفل بن مقرن مرسل وفی الباب عن عبد الله بن مسعود وابن عباس وواثلة بن الاسقع وهم درین باب حدیثی مروی گشته است از عبد الله بن مسعود وعبد الله بن عباس وواثلة بن الاسقع قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وهو قول احمد واسحق ومصنف این حدیث را باسناد دیگر میگوید وقد روی یونس هذا الحدیث عن الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود عن ابی هریرة تمام شد ابواب الطهارة وشروع میکند در ابواب نماز وگفت

ابواب الصلوٰة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم بسم الله الرحمن الرحیم **باب** ما جاء فی مواقیت الصلوٰة عن النبی صلی الله علیه وسلم باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر اوقات نماز که از آنحضرت مروی گشته است حدثنا هناد بن السری ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن عبد الرحمن بن الحارث بن عیاش بن ابی ربیعة عن جابر بن حکیم هر دو لفظ مکبرست وهو ابن عباد وآن حکیم بن حکیم بن عباد ست ابن حنیف الانصاری الاوسی صدوق از خامسه بود قال اخبرنی نافع بن جبیر ابن مطعم نوفلی ابو محمد یا ابو عبد الله مدنی ثقه فاضل از ثالثه بود در سنه تسع وتسعین وفات کرد قال اخبرنی ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم قال امنی جبرئیل عند البیت مرتین امامت کرد مرا جبرئیل نزد خانهٔ کعبه دو بار یعنی گذارده بهر نماز را دو بار

شرح ابی الطیب

ابواب الصلوٰة قوله امنی جبرئیل عند البیت ای الکعبة وفی روایة الامام الشافعی عند باب الکعبة وفی اخری فی مشکل الآثار للطحاوی عند باب البیت وزاد النسائی فی روایته عن جابر بن عبد الله فتقدم جبرئیل علیه السلام ورسول الله صلی الله علیه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم

قوت المغتذی

ابواب الصلوٰة امنی جبرئیل عند البیت فی روایة الشافعی عند باب البیت قال ابن العربی سمعت من یقول فی المجالس ولم اره فی کتاب ان جبرئیل لم یکن مصلیا وانما امه بقوله او ایتاء بصورة الصلوٰة علی معنی تعلیم النبی صلی الله علیه وسلم وهذا ضعیف یرده ظاهر قوله فصلی وهذا یقتضی انه صلی مثله والذی عندی ان قول هذا القائل هذا القول انما هو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحة امامة المتنفل بهذا الحدیث قالوا فان جبرئیل کان متنفلا معلما والنبی صلی الله علیه وسلم مفترض فجاء عن ذلک بان جبرئیل لم یکن مصلیا واسقط قوله امنی وقوله ان جبرئیل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی الله علیه وسلم مفترضا خلفه متنفل دعوی فمن این علم عند احد ما کان جبرئیل علیه فی الصلوٰة من تنفل وافتراض فان قیل لا تکلیف علی ملک فی هذه الشریعة وانما هی علی الجن والانس قلنا ذلک لم یعلم عقلا وانما علم بالشرع وجبرئیل مامور بالامامة بالنبی صلی الله علیه وسلم ولو یومر غیره من الملائکة بذلک فکما

عارضة الاحوذی

واما ان ینتفی احدهما ویتعین الثانی حتی لا یبقی للآخر اثر فلما کانت هذه ثلثة احوال وضع لها ثلثة اسماء لیقع العلم بها والتعلیم بها موافقا لمعناها فوضع للاول الشک ووضع للثانی الظن ووضع للثالث العلم والیقین فخص الاول باسمه واستعمل الثانی فی موضع الاول استعمال الواحد فاذا فهمتم معنی الشک فلا یصلح القضاء باحدهما دون الآخر حتی ینظر فی غیرهما فیقضی بموجبه علیهما اذ لا یصح ترجیح احدهما علی الآخر من غیر مزیة وهذا اصل مالک رحمه الله فی مسائله حیث

شرح سراج احمد

در دو روز فصلی الظهر فی الاولی منهما پس گذارد جبرئیل نماز ظہر را در اول از آن دو روز حین کان الفیء مثل الشراک در وقتیکہ گشت سایۂ آفتاب نیم روز مقدار بند نعل از دوال یعنی سایۂ اصلی کہ در وقت زوال آفتاب می باشد در آن وقت مقدار بند نعل دوال بود و ظاہر آنست کہ مراد عرض شراک باشد و سایۂ اصلی آن را فیء زوال گویند مختلف میگردد باعتبار اختلاف امکنہ و اوقات و بعضی بلاد باشد کہ در وی در بعضی فصول اصلا سایۂ اصلی نباشد چنانکہ در مکۂ معظمہ در نوزدہم سرطان و ہر بلدی کہ در تحت میل کلی بود از جہت بودن آفتاب بر سمت الراس و تفاوت آن بر حسب عرض البلد ست چنانکہ در علم ہیأت تحقیق آن ہست و از برای معرفت آن طریقہا ست ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیء مثل ظله پس گذارد نماز عصر را در وقتیکہ گشت سایۂ ہر چیزی مقدار آن و در بعضی نسخہ مثل مثلہ آمدہ است ثم صلی المغرب حین وجبت الشمس و افطر الصائم پس گذارد نماز مغرب را در وقتیکہ غروب گشت آفتاب و افطار کند روزہ دار روزہ را ثم صلی العشاء حین غاب الشفق پس گذارد نماز عشاء را ہنگامیکہ ناپدید شد شفق

شرح ابی الطیب

الحدیث وقال السیوطی فی حاشیته وقال ابن التین لما امر الله تعالی جبرئیل بتعلیم النبی صلی الله علیه وسلم هذه الصلوٰة کانت فرضا علیه لانه امر بذلك فکانت صلوٰة النبی صلی الله علیه وسلم خلفه صلوٰة مفترض بمفترض انتهی اقول فلیس فیه دلیل علی جواز صلوٰة المفترض خلف المتنفل **قوله** مرتین ای فی کل صلوٰة من الخمس مرتین والا ففی جمیع الصلوات عشر مرات **قوله** فصلی الظهر فی الاولی ای فی المرة الاولی من الیوم الاول قیل ابتدأ بها مع ان فرض الصلوٰة کان لیلا وقیاسه ان اول صلوٰة وجبت الصبح لان اول وقت الصبح فیه خفاء فلو امّ فیه لربما خفی فیه بعض الافعال والاشك ان الحکم لا یثبت الا بعد البیان فلا تفرض الصلوات الا بعده ثم الحکمة فی البیان من الظهر الایماء الی ان دینه سیظهر علی الادیان کلها **قوله** حین کان الفیء مثل الشراک قال محیی السنة الشمس فی مکة ونواحیها اذا استوت فوق الکعبة فی اطول یوم من السنة لم یر لشیء من جوانبها ظل فاذا زالت ظهر الفیء قدر الشراک من جانب المشرق وهو اول وقت الظهر والشراک احد سیور النعل الذی علی وجهها **قوله** وجبت الشمس ای سقطت

قوت المغتذی

خص بالامامة جاز ان یخص بالفریضة وقد روینا فی حدیث مالك من قول جبرئیل علیه السلام بهذا امرت برفع التاء وبفتحها فاما رفع التاء فثابت صحیح وهو فی امر جبرئیل صریح ولم یعلم صفة امر الله تعالی له وهل قال له بلغ الی محمد هیأة الصلوٰة قولا او فعلا او قولا وفعلا لما امر الله تعالی جبرئیل بتعلیم النبی صلی الله علیه وسلم فتکون صلوٰة النبی صلی الله علیه وسلم خلفه صلوٰة مفترض خلف مفترض حین کان الفیء مثل الشراک هو سیر النعل قال ابن العربی یعنی قصر الظل وقال ابن قتیبة یتوهم الناس ان الظل والفیء بمعنی ولیس کذلك بل الظل یکون غدوة وعشیة من اول النهار الی آخره واما الفیء فلا یکون الا من بعد الزوال ولا یقال لما قبل الزوال فیء وانما قیل لما بعد الزوال فیء لانه ظل فاء من جانب الی جانب ای رجع والفیء الرجوع حین وجبت الشمس ای سقطت

عارضة الاحوذی

فابیناه فی اصول الفقه ویعضده حدیث الصحیحین عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا وجد احدکم فی بطنه شیئا فاشکل علیه اخرج منه شیء ام لا فلا یخرج من المسجد حتی یسمع صوتا او یجد ریحا الخامسة اذا ثبت هذا فان تیقن الحدث وشك فی الطهارة او تیقن الطهارة وشك فی اتمامها فلا خلاف بین الامة انه یجب علیه الوضوء اجماعا فان تیقن الطهارة وشك فی وجود الحدث بعد تیقن الطهارة ففیه خمسة اقوال الاول انه واجب علیه یدل ظاهر قول ابن القاسم فی المدونة الثانی

حل اللغة: الفیء فی باب فتح سایۂ زوال کہ بعد از گشتن آفتاب گویند قال ابو عبیدة کل ما کان من علیه الشمس فزالت عنه فهو فیء وما لم تکن علیه الشمس فهو ظل وجمعه فیوء وجمع الظل ظلال

شرح سراج احمد

وآن نزد امام ابی حنیفہ عبارت از بیاض ست کہ پس از غروب آفتاب در افق می باشد و نزد صاحبین عبارت از حمرت ست
کہ در افق مستطیر بود و مقدار زمان آن باعتبار اختلاف امکنہ و فصول مختلف می باشد و بآن قائل گشتہ اند عمر بن الخطاب و عبد اللہ
ابن عمر و ابن عباس و عبادہ بن الصامت چنانکہ قائل گشتہ اند بآن صاحبین و در ظاہر روایت از امام ابی حنیفہ شفق عبارت
از بیاض ست چنانکہ مروی گشتہ است از ابی بکر الصدیق و عائشہ و معاذ و ابن الزبیر و ابی ہریرہ رضی اللہ عنہم و علمای متاخرین
حنفیہ فتوی بقول صاحبین دادہ اند ثم صلی الفجر حین برق الفجر پس بگذار و نماز فجر را ہنگامیکہ روشن شد فجر
و بیاض ظاہر گشت در افق کہ عبارت از خیط ابیض ست وحرم الطعام علی الصائم و ہنگامیکہ حرام شود خوردن
و نوشیدن بر روزہ دار درین روز ہمہ نمازہا را در اول وقت گذارد وصلی المرۃ الثانیۃ الظہر
حین کان ظل کل شیء مثلہ و بگذارد جبرئیل دوم بار در روز دیگر ظہر را ہنگامیکہ گشت سایہ ہر چیزی مانند آن
لوقت العصر بالامس نزد نماز عصر کہ دیروز بود ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیء مثلیہ پس بگذارد نماز عصر را
ہنگامیکہ گشت سایہ ہر چیزی دو چندان ثم صلی المغرب لوقتہ الاول پس بگذارد نماز مغرب را
بر وقت او کہ در اول روز گذارده بود ازین حدیث معلوم گشت کہ نماز مغرب را یک وقت
است بخلاف نمازہای دیگر چنانچہ قول جدید شافعی ست ثم صلی العشاء الآخرۃ

شرح ابی الطیب

قولہ برق الفجر بفتح الراء ای طلع **قولہ** وصلی المرۃ الثانیۃ الظہر حین کان ظل کل شیء مثلہ لوقت العصر بالامس
ای فرغ من صلوۃ الظہر حین صار ظل کل شیء مثلہ مستقبلا او متصلا لوقت العصر بالامس فعلی ہذا معنی قولہ
ثم صلی العصر حین صار ظل کل شیء مثلیہ ای ابتدأ حین صار ظل کل شیء مثلیہ وبہذا التاویل یزول التنافی بین الظہر فی الیوم الثانی والعصر فی الیوم الاول
لم یکونا فی وقت واحد کما یدل علیہ ظاہر اللفظ وہذا التعیین بہما وقت الظہر ویعرف ان الوقت من شروع الصلوۃ فی
اول المرتین الی الفراغ منہا فی المرۃ الثانیۃ وہذا معنی قولہ الوقت فیما بین ہذین الوقتین ای وقت الشروع
فی المرۃ الاولی ووقت الفراغ فی المرۃ الثانیۃ وقال النووی واحتج الشافعی والاکثرون بظاہر الحدیث الذی نحن
فیہ یعنی بہ ما رواہ مسلم عن عبد اللہ بن عمرو ان نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلیتم الفجر فانہ وقت الی
ان یطلع قرن الشیطان ثم اذا صلیتم الظہر فانہ وقت الی ان یحضر العصر فاذا صلیتم العصر فانہ وقت
الی ان تصفر الشمس فاذا صلیتم المغرب فانہ وقت الی ان یسقط الشفق فاذا صلیتم العشاء فانہ
وقت الی نصف اللیل وقال اصحابنا من حدیث جبرئیل علیہ السلام بان معناہ
فرغ من الظہر حین صار ظل کل شیء مثلہ وشرع فی العصر فی الیوم الاول حین صار
ظل کل شیء مثلہ فلا اشتراک بینہما وہذا التاویل متعین لیجمع بین الاحادیث
ولانہ اذا حمل علی الاشتراک یکون اخر وقت الظہر مجہولا لانہ اذا ابتدأ بہا

قوت المغتذی

حین برق الفجر بفتح الراء

عارضۃ الاحوذی

انہ ان کان فی الصلوۃ الغی الشک وان کان فی غیر صلوۃ اخذ بالشک الرابع انہ یقطع الصلوۃ الخامس قال ابن حبیب ان خیل الیہ ان رہا خرجت منہ فلا یتوضأ الا ان یتیقن الشک فمن اوجب الوضوء تعلق بان الاصل مامور بالیقین ومن استحب تعلق بان یقین الطہارۃ معہ والشک عارض متعبد فلا تزول من یقین الا بیقین مثلہ الاستحباب فی حقہ الثالث انہ اذا قرن بالشک فی صحۃ الصلوۃ لم یعتد بہ لانہ قد دخل فی الصلوۃ بیقین صحیح والقول الرابع یرجع الی الاول لانہ ما یشترط فی ابتداء الصلوۃ اشترط فی اثنائہا

شرح سراج احمد

حین ذهب ثلث اللیل پستر بگذارد نماز عشاء دوم را که در اخیر روز بود هنگامیکه رفت ثلث شب ثم صلی الصبح حین اسفرت الارض پستر بگذارد نماز صبح را هنگامیکه روشن شد زمین و زوال فلس گشت ثم التفت الی جبرئیل پستر التفات کرد بسوی من جبرئیل فقال یا محمد هذا وقت الانبیاء من قبلک پس گفت ای محمد این وقت نماز پیغمبرانست

شرح ابی الطیب

حین صار ظل کل شیء مثله لو یعلم متی فرغ منها وحتی یکون آخر وقت الظهر مجهولا ولا یحصل بیان حدود الاوقات واذا حمل علی ما تاولناه حصل معرفة آخر الوقت وانتظمت الاحادیث علی اتفاق وبالله التوفیق انتهی اقول هذا تاویل حسن لو لم یعارضه صریح وقد عارضه ما فی النسائی فانه رواه عن جابر بن عبد الله ان جبرئیل اتی النبی صلی الله علیه وسلم یعلمه مواقیت الصلوٰة فتقدم جبرئیل ورسول الله صلی الله علیه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی الظهر حین زالت الشمس واتاه حین کان الظل مثل شخصه فصنع کما صنع فتقدم جبرئیل ورسول الله صلی الله علیه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی العصر الی ان قال ثم اتاه فی الیوم الثانی حین کان ظل الرجل مثل شخصه فصنع کما صنع بالامس فصلی الظهر ثم اتاه جبرئیل حین کان ظل الرجل مثلی شخصه فصنع کما صنع بالامس فصلی العصر فهذا صریح فی انه تقدم للامامة للظهر فی الیوم الثانی بعد صیرورة ظل الرجل مثل شخصه کما صنع فی العصر فی الیوم الاول فالظاهر ان حدیث جبرئیل علیه السلام منسوخ بالاحادیث الواردة بعده مثل الحدیث الذی رواه مسلم او یقال بنسخ وقت العصر بصلوٰة الظهر فی الیوم الثانی فی الوقت الذی صلی العصر فیه فی الیوم الاول فیثبت وقت الظهر من الزوال الی ما بعد المثل قدر صلوٰة الظهر وبه یثبت ما ذهب الیه مالک وطائفة من العلماء اذا صار ظل کل شیء مثله دخل وقت العصر ولم یخرج وقت الظهر بل یبقی بعد ذلک قدر اربع رکعات کما عزی الیه النووی واما الجمع بانه صلی العصر اولا حین صار ظل کل شیء مثله بعد ظل الزوال وصلی الظهر ثانیا حین کان ظل کل شیء مع ظل الزوال فبعید لحدیث النسائی ولان فیء الزوال کان قلیلا جدا لقوله فی الحدیث صلی حین کان الفیء مثل الشراک وهذا المقدار من الفیء یحصل ببعض الفاتحة فلا یتم الجمع بهذا التقریر والله اعلم بحقیقة الحال **قوله** هذا وقت الانبیاء من قبلک قال ابن العربی ظاهره ان هذه الصلوات فی هذه الاوقات مشروعة لمن قبلهم من الانبیاء ولیس کذلک وانما معناه هذا وقتک المشروع لک یعنی الوقت الموسع المحدود بطرفین الاول والآخر مثل وقت الانبیاء قبلک ای صلاتهم کانت موسعة الوقت

قوت المغتذی

هذا وقت الانبیاء من قبلک قال ابن العربی ظاهره یوهم ان هذه الصلوٰة فی هذه الاوقات کانت مشروعة لمن قبلهم من الانبیاء ولیس کذلک وانما معناه هذا وقت الشرع لک یعنی الوقت الموسع المحدود بطرفین الاول والآخر وقت الانبیاء قبلک یعنی مثل وقت الانبیاء قبلک ای صلاتهم کانت واسعة الوقت ذات طرفین

عارضه الاحوذی

کسر العورة وغیرها ووجه قول ابن حبیب ان الحدیث اخرج الریح من الاصل وبقی القول علی ظاهره وتحقیقه ان الریح یتفق منه التخییل فاما البول فانه لا یتصور فیه تخییل وذلک من تصوره فی الصلوٰة یکون کما یتصوره فی غیر الصلوٰة والاول فیهما واحد بدلیل قوله اذا کان احدکم فی المسجد فوجد بین الیتیه ریحا فلا یخرج فراعی الغاء التخییل دون اقتران الصلوٰة ولا یبقی الا من شک فی نقض طهارته بالیقین لا یرتفع بالشک ابدا عند احد وانما یترجح الامر علی الضعفاء بغیره فیشکل علیهم الفرق

شرح سراج احمد

که پیش از تو بودند که هر کدام را از ایشان بعضی از ان اوقات داده شده بودند اگرچه مجموع اوقات خمس مخصوص این امت ست
والوقت فیما بین هذین الوقتین و وقت نماز در میان این دو وقت ست وفی الباب عن ابی هریرة و در باب اوقات
صلوٰة حدیثی مروی گشته است از ابی هریره چنانکه اخراج کرده آنرا امام احمد و بریدة و مروی گشته است از بریدة الاسلمی و
ابی برده چنانکه اخراج کرده مسلم و ابی موسی الاشعری چنانکه اخراج آن کرده امام طحاوی و ابی مسعود الانصاری و ابی سعید
الخدری کما اخرجه احمد و الطحاوی از عمرو بن حزم اخراج کرده عبد الرزاق و اسحق و از ابی مسعود اسحق اخراج کرده و جابر بن
عبد الله و عمرو بن حزم و البراء بن عازب و انس بن مالک و احمد و ابو داود و نسائی از ابن عمر و ابو نعیم در حلیه از معاذ و
دارقطنی از ابن عمر و بیهقی از مالک و ابن عساکر از ابن عمر موقوف از عبید الله و عبد الله بن نافع از نافع از ابن عمر
حدثنا احمد بن محمد بن موسی ثنا عبد الله بن المبارک اخبرنی حسین بن علی بن الحسین
الی وهب بن کیسان عن جابر بن عبد الله عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اتانی جبرئیل فذکر
نحو حدیث ابن عباس بمعناه پس ذکر کرده جابر بن عبد الله حدیث را مانند حدیث ابن عباس که مصنف
ذکر کرده در الفاظ و معنی ولم یذکر فیه و ذکر نکرده است جابر در حدیث لفظ و عبارت لوقت العصر بالامس را و تحدیث
جابر فی المواقیت قد رواه عطاء بن ابی رباح و عمرو بن دینار و ابو الزبیر عن جابر بن عبد الله
عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو حدیث وهب بن کیسان عن جابر عن النبی صلی الله
علیه وسلم یعنی حدیث جابر بطرق متعدده مروی گشته است قال ابو عیسی حدیث
ابن عباس حدیث حسن گفت مصنف حدیث عبد الله بن عباس حدیثی ست حسن

شرح ابی الطیب

وذات طرفین والا فلم یکن هذه الصلوات علی هذه المیقات الا لهذه الامة خاصة وان کان غیرهم قد شارکهم
فی بعضها و قد روی ابو داود فی حدیث العشاء اعتموا بهذه الصلوٰة فانکم قد فضلتم بها علی سائر الامم و کذا قال ابن
سید الناس و قال یرید فی التوسعة علیهم فی ان للوقت اولا و آخرا لان الاوقات هی اوقاتهم بعینها **قوله**
والوقت فیما بین هذین الوقتین التعریف للعهد ای اول وقت صلیت و آخر وقت و ما بینهما فی صلوٰة امکن
ذلک هو الوقت واما المغرب فباعتبار ابتداء شروعه و انتهاء صلاته لانه صلاها فی وقت واحد فی الیومین
وهذا یقتضی نسخ حدیث جبرئیل لانهم اجمعوا علی ان وقت المغرب الی الشفق لاحادیث وردت فی ذلک

قوت المغتذی

مثل هذا والا فلم یکن هذه الصلوٰة علی هذه المیقات الا لهذه الامة خاصة وان کان غیرهم قد شارکهم فی بعضها و قد
روی ابو داود فی حدیث العشاء اعتموا بهذه الصلوٰة فانکم قد فضلتم بها علی سائر الامم و کذا قال ابن سید الناس یرید فی
التوسعة علیهم فی ان للوقت اولا و آخرا لان الاوقات هی اوقاتهم بعینها والوقت فیما بین هذین الوقتین قال ابن سید الناس یرید هذین
وما بینهما اما ارادته ان الوقتین اللذین اوقع فیهما الصلوٰة وقت لهما فتبین بفعله واما الاعلام
بان ما بینهما ایضا وقت فبینه قوله علیه الصلوٰة والسلام

عارضة الاحوذی

بین الظن فی الشک
فالیقین یؤثر فیه
الظن و الشک لا یؤثر
فی الیقین بحال و
الظن هو الخاطر الذی
یعتضد باسباب
و مقدمات و الشک
هو الخاطر المفرد
الذی لا یعضده
شیء و هذا امر یعسر
ضبطه الا علی
الاحبار و علی فارسة
الظن بالیقین لا یعرف
من روایة ابن وهب
و احبار الا هی روی
عن اصحابنا فی
الاحتیاط بالوضوء
اولی ما احمل علیه
الاحتیاط للعبادة
السادسة قوله
اذا وجد احدکم
ریحا بین الیتیه
فلا یخرج حتی
یسمع صوتا او یجد
ریحا فسوی بین
الاول و الثانی
و هما مختلفان
فی المعنی فالمراد

عارضۃ الاحوذی

بالاول وجود توهم وتخييل والمراد بالثاني وجود تحقيق و تيقن وبهذا يستقيم الكلام ويستلب القول ولو كان المعنى واحدا كان تناقضا بينا السابعة اذا تيقن انه احدث وتيقن انه تطهر فشك بالسابق منهما فهذه مسائل لوارها العلماء وذكر ابو المعالي في كتاب نهاية المطلب في دراية المذهب قال يبني على الحالة التي كانت قبلها فهو الآن على ضدها وهذا على مذهب في الغاء الشك وهو الصحيح من اقوالنا كما بيناه ايضا ايضاحه بالمثال ان امرأ مثلا علم انه كان قبل الفجر محدثا ثم طلع الفجر فاجتمع له بعد الفجر

شرح سراج احمد

وقال محمد اصح شئ في المواقيت حديث جابر عن النبي صلى الله عليه وسلم وگفت امام بخاری صحیح ترین حدیثی در باب مواقیت صلوٰۃ حدیث جابر ست کہ از آنحضرت روایت کردہ است ونزد مصنف حدیث ابن عباس ست **باب** منہ باب ست از باب سابق یعنی در بیان اوقات صلوٰۃ حدثنا هناد ثنا محمد بن فضيل عن الاعمش عن ابي صالح عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان للصلوٰة اولا وآخرا فرمود آنحضرت بدرستیکہ برای نماز گذاردن اول وقت ست وآخر وقت وان اول وقت صلوٰة الظهر حين تزول الشمس وبدرستیکہ اول وقت نماز ظہر ہنگامیست کہ زوال کند آفتاب ومیل کند از دائرہ نصف النہار بجانب مغرب وآخر وقتها حين يدخل وقت العصر وآخر وقت ظہر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر یعنی مابین ہر دو وقت صلاتین وقت مہمل نیست وان اول وقت العصر حين يدخل وقتها وبدرستیکہ اول وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر وان آخر وقتها حين تصفر الشمس وبدرستیکہ آخر وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ زرد شود آفتاب ونظیر رائی بران قرار گیرد وان اول وقت المغرب حين تغرب الشمس وبدرستیکہ اول وقت مغرب ہنگامی ست کہ غروب کند آفتاب وان آخر وقتها حين يغيب الشفق وبدرستیکہ آخر وقت مغرب ہنگامی ست کہ غائب شود شفق وان اول وقت العشاء الآخرة حين يغيب الافق وبدرستیکہ اول وقت عشای اخیرہ ہنگامی ست کہ غائب شود شفق کہ حمرت ست یا بیاض واطلاق عشا بر مغرب نیز آمدہ است و لہذا عشای اخیرہ ذکر کرد وان آخر وقتها حين ينتصف الليل وبدرستیکہ آخر وقت عشا ہنگامی ست کہ نیمہ شود شب یعنی پس از نیم شب نزد امام ما ابی حنیفہ نماز ہم روا ست لیکن ترک استحباب گشت وان اول وقت الفجر حين يطلع الفجر وبدرستیکہ اول وقت نماز فجر ہنگامی ست کہ طلوع کند صبح صادق ومقدار زمان وی مختلف می باشد باختلاف امکنہ وازمنہ

شرح ابی الطیب

قوله اصح شئ في المواقيت حديث جابر يقتضي ان يكون صحيحا لان الاصح من الحسن لا ينزل عن درجة الصحة لكن قال ابن القطان حديث جابر يجب ان يكون مرسلا لان جابرا لم يذكر من حدثه بذلك ثم ايضا هذا ذلك صبيحة الاسراء لما علم من انه انصاري وانما صحب بالمدينة قال وابن عباس وابو هريرة اللذان رويا ايضا قصة امامة جبرئيل لكن لا يلزم في حديثهما من الارسال ما في رواية جابر لانهما قالا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ذلك وقصه عليهما **قوله** وان اول وقت العصر حين يدخل وقتها كان وقته كان معلوما عندهم **قوله** وان آخر وقتها حين تصفر الشمس وان آخر وقتها حين ينتصف النهار المراد بهما آخر وقت المختار والمستحب لا فوقتها الى الغروب الى الصبح الصادق واما الجواب بان ما بعد الاصفرار لشدة الكراهة ملحق بالعدم كانه ليس من الوقت اصلا فصار كان الوقت الى الاصفرار فصحيح من جهة التوجيه والا فلا فائدة في العصر في هذا القيد الا انه لا يجري في العشاء مثله

قوت المغتذی

قال محمد اصح شئ في المواقيت حديث جابر قال ابن القطان حديث جابر يجب ان يكون مرسلا لان جابرا لم يذكر من حدثه بذلك ثم لم يشاهد ذلك صبيحة الاسراء لما علم من انه انصاري انما صحب بالمدينة قال وابن عباس وابو هريرة اللذان رويا ايضا قصة امامة جبرئيل فليس يلزم في حديثهما من الارسال ما في رواية جابر لانهما قالا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ذلك وقصه عليهما

شرح سراج احمد

وان آخر وقتها حين تطلع الشمس وبدرستیکه آخر وقت نماز فجر هنگامی ست که طلوع کند آفتاب وفی الباب عن عبد الله بن عمرو
کما اخرجه ابوداود واحمد قال ابو عیسی سمعت محمدا یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را که میگفت حدیث الاعمش عن
مجاهد فی المواقیت اصح من حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش حدیث اعمش که روایت کرده از مجاهد صحیح ترین چیزیست
از حدیث محمد بن فضیل که او از اعمش روایت کرده وحدیث محمد بن فضیل خطاء وحدیث محمد بن فضیل خطاست اخطأ فیه
محمد بن الفضیل که خطا کرده دران حدیث محمد بن فضیل حدثنا هناد ثنا ابو اسامة عن ابی اسحق الفزاری عن الاعمش
عن مجاهد قال کان یقال گفت مجاهد بود که گفته میشد در زمان صحابه اینکه ان للصلوة اولا واخرا بدرستیکه برای نماز اول وقتیست
وآخر وقت فذکر نحو حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش نحوه بمعناه پس ذکر کرد ابو اسحق فزاری مانند حدیث محمد بن فضیل
که روایت از اعمش کرده مانند آن در الفاظ وبمعنی آن حدثنا احمد بن منیع والحسن بن الصباح بفتح صاد مهمله وفتح موحده مشدده
در آخر حای مهمله است البزار واحمد بن محمد بن موسی المعنی واحد یعنی معنی هر یکی واحدست وموافق اند در معنی ودر الفاظ تفاوتست
قالوا ثنا اسحق بن یوسف الازرق بتقدیم زا بر را عن سفیان عن علقمة بن مرثد عن سلیمان بن بریدة عن ابیه بریدة
قال اتی النبی صلی الله علیه وسلم رجل گفت بریده آمد نزد آنحضرت مردی فسأله عن مواقیت الصلوة پس پرسید آنحضرت را
از اوقاتهای نماز فقال اقم معنا ان شاء الله پس فرمود آنحضرت اقامت کن وباش نزد ما اگر خواهد حق تعالی بیان کنم ترا اوقات نماز را
فامر بلالا فاقام حین طلع الشمس پس امر فرمود بلال را پس تکبیر نماز کرد هنگامیکه برآمد وطلوع نمود آفتاب شمس که صبح صادق بود ثم
امره فاقام حین زالت الشمس فصلی الظهر پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد هنگامیکه زوال کرد آفتاب پس بگذارد نماز
ظهر را ثم امره فاقام فصلی العصر والشمس بیضاء مرتفعة پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد پس بگذارد نماز عصر را در حالیکه
آفتاب سفید وبلند از افق بود ثم امره بالمغرب حین وقع حاجب الشمس پستر امر فرمود بلال را باقامت
مغرب هنگامیکه بیفتاد کناره آفتاب وفرو رفت در زمین ثم امره بالعشاء فاقام حین غاب الشفق پستر
امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد هنگامیکه غائب شد حمرت ثم امره من الغد
پستر امر فرمود او را دیگر روز برای نماز فجر فنور بالفجر پس روشن کرد
بنماز فجر ودر اسفار بگذارد ثم امره بالظهر فابرد پستر امر فرمود
بلال را باقامت نماز ظهر پس سردی کرد بظهر یعنی در آخر وقت بگذارد وانعم ان یبرد

شرح ابی الطیب

قوله اقم معنا ان شاء الله کانه للتبرك ولا فلم یعرف تقیید الامر بمثل هذا الشرط **قوله** حین وقع حاجب الشمس
ای غرب وسقط ومنه مواقع النجوم یعنی مغاربها ومساقطها وحاجب الشمس طرفها والمراد الطرف الاعلی الذی
یغرب ویدیم غروب الشمس **قوله** فابرد وانعم ان یبرد ای اطال الابراد واخر الصلوة ومنه انعم النظر فیه اذا اطال
التفکر فیه قاله فی المجمع وقال غیره فانعم ای بالغ یقال احسن الی فلان وانعم ای زاد فی الاحسان وبالغ
والمعنی زاد فی الابراد لصلوة الظهر وبالغ فی الابراد علی اول اوقات
الابراد حتی تم انکسار وهج الحر ای شدة حر الظهر

عارضة الاحوذی

ان توضأ واحدث
ولم یتحقق ایهما اسبق
واراد صلوة اصبح
قیل له علی الغاء
الشك انت الآن
متطهر وذلك لان
الحدث الیقین قبل
الفجر قد رفعه الطهر
الیقین بعد الفجر
والحدث الذی کان
معه بعد الفجر لا یعلم
هل هو قبل الطهارة
المتیقنة او بعدها
فیلغی الشك ویبقی
علی الیقین من الطهارة
ولو علم انه کان قبل
الفجر متطهرا قیل له
انت الآن علی حدث
لان ذلك الطهر المتیقن
قبل الفجر قد ارتفع
بالحدث المتیقن
بعده والطهارة
المتیقنة التی کانت
بعده ایضا یمکن
ان تکون بعد الحدث
فترفعه او قبله
فلا تؤثر فیه فیبقی
یقین الحدث علی حاله

شرح سراج احمد

پس زیادتی کرد و مبالغه نمود در سرد گردانیدن وقت چنانکه شکست یافت گرمی بتمام سوق حدیث در آنست که این ابراد و مبالغه در آن بجهت تاخیر از اول وقت بود چنانکه در دیگر نمازها کردند ابراد ظهر صیف بجهت آنکه شدت حرارت فیح جهنم ست و این سال که آنحضرت گذارده فصل تابستان بوده باشد ثم امره بالعصر فاقام والشمس اخر وقتها پستر امر فرمود آنحضرت بلال را باقامت عصر پس اقامت کرد در حالیکه آفتاب در آخر وقت بود فوق ما کانت زیاده از آنچه آفتاب بود در روز اول ثم امره فاخر المغرب الی قبیل ان یغیب الشفق پستر امر فرمود بلال را پس تاخیر کرد در مغرب تا پیش از غائب شدن شفق درین عبارت اشارت ست بتاخیر مغرب درین روز نسبت بروز اول یعنی متصل غروب بگذارد و همین قدر کرد که پیش از شفق گذارد ثم امره بالعشاء فاقام حین ذهب ثلث اللیل پستر امر فرمود بلال را باقامت نماز عشا پس اقامت کرد هنگامیکه بگذشت سوم حصه از شب بدانکه وقت جواز عشا تا طلوع صبح ست و نزد امام ابی حنیفه تاخیر عشا تا ثلث لیل مستحب ست و تا نیم شب وقت جواز ست بی کراهت و بعد از نیم شب با کراهت و نزد بعضی تا نیم شب با کراهتی بی اثم و بعد از نیم شب با اثم بود ثم قال این السائل عن مواقیت الصلوٰة پس فرمود آنحضرت کجاست آن سوال کننده از اوقات صلوٰة و کیست آن فقال الرجل انا پس گفت آن مرد منم یا رسول الله فقال مواقیت الصلوٰة کما بین هذین پس فرمود آنحضرت وقتهای نماز درمیان این دو وقت اند که دیدی یعنی اول و آخر آنرا شناختی و ما بین آن همه وقت ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب صحیح گفت مصنف این حدیث ست که حسن و غریب و صحیح ست و قد رواه شعبة عن علقمة بن مرثد ایضا و تحقیق روایت کرده این حدیث را شعبه از علقمه نیز چنانکه سفیان از علقمه روایت کرده **باب** ما جاء فی التغلیس بالفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در تاریکی گذاردن نماز فجر حدثنا قتیبة عن مالک بن انس ح قال وثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالک عن یحیی بن سعید عن عمرة عن عائشة رضی الله عنها قالت ان کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لیصلی الصبح

شرح ابی الطیب

قوله والشمس مبتدأ خبره محذوف والمراد بها هنا صفاء لونها **قوله** اخر وقتها بالتشدید فعل ماض من باب التفعیل فوق ما کانت ای فوق الصلوٰة فی العادة ای اخرها تاخیرا زائدا علی العادة بان اوقعها قبل الاصفرار **قوله** فقال الرجل انا ای السائل انا او انا السائل وانا هنا **قوله** مواقیت الصلوٰة کما بین هاتین الکاف زائدة ای مواقیت الصلوٰة علی وجه الجواز فی البعض والاستحباب فی البعض بین هاتین الوقتین لما فی الروایات بدون الکاف یعنی تجوز الصلوٰة فی جمیعه فی اوله واوسطه واخره والمراد بالاخر وقت الاختیار اذ یجوز صلوٰة الظهر بعد الابراد التام ما لم یدخل وقت العصر ویجوز العصر بعد ذلک التاخیر ویجوز العشاء بعد ثلث اللیل **باب** ما جاء فی التغلیس بالفجر **قوله** ان کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لیصلی ان مخففة من المثقلة واللام فی جوابها دال علیها للفرق بینها وبین التی بمعنی ما وقال ابن مالک اللام فیه للابتداء وقد دخل الخبر وهو جائز عند الکوفیة وعلی تقدیر تحقق ذلک و بتقدیره اذا کان

قوت المغتذی

ان کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لیصلی الصبح قال ابن سید الناس علی معنی التاکید وان مخففة

فهذه الدقیقة قیل له انی علی الحالة المخالفة للسابقة اولا الثامنة اذا خرجت رجع من القبیل قال ابو حنیفة لا وضوء فیهما وقال الشافعی فیهما وضوء لقول النبی صلی الله علیه وسلم لا وضوء الا من حدث او رجع وهذا عام فدلیلنا ان ذلک من القول خارج علی المعتاد بدلیل انه لو وجد الصوت من غیر المخرج لم یوجب وضوء کالجشاء کذلک الریح مثله وقد بیناها فی مسائل الخلاف وذکرنا قول بعض الاطباء فیه و اوضحناها قوله حتی یسمع صوتا او یجد ریحا معناه حتی یتحقق ذلک و بتقدیره اذا کان

شرح سراج احمد

تحقیق بود آنحضرت که هر آئینه میگذارد نماز صبح را فتنصرف النساء پس برمیگشتند زنان از نماز قال الانصاری گفت انصاری
این عبارت را فتمر النساء متلففات بمروطهن پس میرفتند زنان بعد از گذاردن نماز در حالیکه پیچیده و پوشیده می بودند
رویها و بدنها را بچادرها و گلیمهای خود را ما یعرفن من الغلس شناخته نمیشدند این زنان از جهت تاریکی و قید پیچیدن و پوشیدن
روی و بدن بجهت آنست که اگر کشاده باشد البته شناخته میشدند درین قسم از تاریکی که دران وقت می باشد و گاهی با وجود
پوشیدن نیز بعضی شخصات میتوان شناخت و تاریکی دران وقت آن قدر بود که شناخته نمیشدند بآن و این حدیث
بدانچه در حدیث ابی هریره است که می شناخت مرد همنشین خود را منافات ندارد و قال قتیبة متلفعات و گفت
قتیبه بن سعید لفظ و عبارت متلفعات بعین مهمله بجای فا و بفا در عبارت انصاری ست و فی الباب عن ابن عمر و
انس و قیلة ابنة مخرمة چنانکه اخراج کرده از وی طبرانی و عبد الرزاق از ابن الزبیر و ام سلمه اخراج کرده اند قال
ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح و هو الذی اختاره غیر واحد من اهل العلم من
اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و آن چیزیست که اختیار کرده آن را بسیار کسان از اهل علم از صحابه منهم
ابوبکر و عمر بعضی از صحابه که اختیار کرده اند نماز صبح را در غلس ابوبکر و عمر اند رضی الله عنهما و عبد الرزاق از خرشه بن الحر
اخراج کرده که گفت کان عمر بن الخطاب یغلس بصلوة الصبح و یسفر و یصلیها بین ذلک و نیز عبد الرزاق از ابی عثمان نهدی اخراج کرده

شرح ابی الطیب

مبتدأ محذوف عند البصریة ای هو یصلی **قوله** قال الانصاری هو اسحق بن موسی الانصاری
قوله متلففات بمروطهن بفائین منصوب علی الحالیة ای مستترات وجوههن و ابدانهن
المرط بالکسر کساء من صوف او خز یوتزر به و اکثر ما یستعمل للنساء و قیل الجلباب و قیل الملحفة **قوله**
ما یعرفن من الغلس ما نافیة ای ما یعرفهن احد و فی روایة للبخاری و لا یعرف بعضهن بعضا **قوله** من
الغلس من تعلیلیة ای لاجل الغلس و هو ظلمة آخر اللیل و انه یستعمل علی الاتساع فیما بقی منه بعد
الصباح و قیل من غلس المسجد ای من اجل ظلمته و عدم اسفاره لانه ما کان یظهر النور الا قریبا
من طلوع الشمس لقرب السقف من الارض و ضیق المسجد و عدم السرج و الشماع **قوله**
و قال قتیبة متلفعات بعین مهملة بعد الفاء و التلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس
فکل متلفع متلفف و لیس کل متلفف متلفعا **قوله** و هو الذی اختاره غیر واحد من
اهل العلم و قال الامام ابو حنیفة بالاسفار لما سیاتی من الحدیث فی الباب الآتی

قوت المغتذی

من الثقیلة المؤکدة و اللام لازمة بعدها للفرق بینها و بین التی بمعنی ما فتمر النساء
متلففات بفائین بمروطهن قال ابن العربی المرط کساء و اکثر ما یستعمله النساء و قال ابن
فارس هو ملحفة یوتزر بها و قال قتیبة متلفعات بعین مهملة
بعد الفاء قال ابن العربی التلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس فکل متلفع متلفف و لا عکس

عارضة الاحوذی

من اهل السمر فان کان
اصم تعلق الحکم فی
الوجود بکل صوت
یخرج من الذبر
ریح و لیس کل ریح
صوتا **باب الوضوء**
من النوم ابو العالیة
عن ابن عباس انه
رای النبی صلی الله
علیه وسلم نام و هو
ساجد حتی غط
او نفخ ثم قام فصلی
فقلت یا رسول الله
انک نمت فقال ان
الوضوء لا یجب
الا علی من نام
مضطجعا فانه اذا
اضطجع استرخت
مفاصله قتادة
عن انس بن مالک
قال کان اصحاب
رسول الله صلی
الله علیه وسلم
ینامون فیقومون
فیصلون و لا یتوضؤن
الاسناد زاد ابو داود
فی حدیث انس کان
اصحاب رسول الله

شرح سراج احمد

که گفت صلی بنا عمر الغداة فما انصرف حتی عرف کل ذی بال ان الشمس قد طلعت فقیل له ما فرغت حتی کادت الشمس تطلع فقال لو طلعت لالفتنا غیر غافلین ومن بعدهم من التابعین وقول کسانی ست که پس از صحابه بودند از تابعین وبه یقول الشافعی واحمد واسحق یستحبون التغلیس بصلوة الفجر وبآن قائل گشته اند شافعی واحمد واسحق ومستحب می گویند گذاردن نماز فجر را در تاریکی **باب** ماجاء فی الاسفار بالفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز فجر در روشنی حدثنا هناد ثنا عبدة عن محمد بن اسحق عن عاصم بن عمر بن قتادة عن محمود بن لبید بفتح لام وکسر بای موحده ابو نعیم المدنی الانصاری الاشهلی ولادت او در عهد آنحضرت بوده واز آنحضرت احادیث بسیار روایت کرده گفت بخاری مر او را صحبت بوده وذکر کرده او را مسلم در طبقهٔ دوم از تابعین گفت ابن عبد البر صواب قول بخاری ست وثابت کرده برای وی صحبت در سنه ست وسبعین وفات کرد عن رافع بن خدیج بفتح خای معجمه وکسر دال مهمله وسکون تحتیه وجیم ابو عبد الله وگویند ابو خدیج رافع بن خدیج بن رافع بن عدی الانصاری الحارثی الاوسی المدنی حاضر شد بدر صغری را وحاضر شد احد وخندق وجمیع مشاهد را ودر جامع الاصول لفظ اکثر المشاهد ست ونیز در جامع الاصول نوشته ست اصابه سهم یوم احد فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم انا اشهد لک یوم القیمة وانقضت جراحته زمن عبد الملک بن مروان فمات سنة ثلث وسبعین وقیل سنة اربع وستین بالمدینة واست وثمانون سنة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول گفت رافع بن خدیج شنیدم آنحضرت را که میفرمود اسفروا بالفجر اسفار کنید بفجر ودر روشنی بگذارید آنرا فانه اعظم للاجر ودر بعضی نسخ الاجر واقع ست پس بدرستیکه اسفار بفجر بزرگ تر ست از جهت مزد وثواب ظاهر متبادر از عبارت حدیث آنست که شروع وقت اسفار کند بصبح انکشاف وتنویر وانتشار اوست وهر چه جز این گفته اند تاویل وتکلف ست وحد اسفار چنانکه از مشایخ مذهب ما منقول ست آنست که قرائت مسنون که از چهل تا شصت یا زیاده تا صد ست بطریق ترتیل تواند خواند وبعد از فراغ نماز که فرضا سهوی در طهارت ظاهر شود ممکن باشد او را اعادهٔ وضو ونماز پیش از طلوع آفتاب وگفته اند که ابو بکر وعمر نیز اینچنین کرده اند ومذهب

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الاسفار بالفجر **قوله** اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر ای صلوها فی وقت الاسفار لا طولوها الی الاسفار وهو اختیار الطحاوی من اصحابنا قال بعض العلماء وهذا التاویل اقوی جمعا بین الاحادیث التی وردت فی التغلیس والاسفار وقال صاحب الازهار هکذا اختاره الشارحون وابن بعضهم فی المذهب

قوت المغتذی

اسفروا بالفجر قال ابن العربی الاسفار الضوء ماخوذ من اسفر ای تبین وانکشف وانقضی اثلا یظل المصلی فی شک من دخول الوقت قال فی النهایة قالوا یحتمل انهم حین امروا بتغلیس صلوة الفجر فی اول وقتها کانوا یصلونها عند الفجر الاول حرصا ورغبة فقال اسفروا بها ای اخروها الی ان یطلع الفجر الثانی وتحققوه ویقوی ذلک انه قال لبلال اذن بالفجر قد رایته ثم القوم مواقع بعضهم وقیل ان الامر بالاسفار خاص باللیالی المقمرة لان اول الصبح لا یتبین فیها فامروا بالاسفار احتیاطا انتهی +

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم ینامون حتی تخفق رؤسهم ثم یقومون ولا یتوضئون وما حدیث ابن عباس فضعیف مرکب علی نوم ابن عباس عند النبی صلی الله علیه وسلم وابو خالد یزید الدالانی ضعیف والصحیح ما رواه سعید بن ابی عروبة عن ابن عباس قوله وروی ابو داود عن علی قال قال النبی صلی الله علیه وسلم وکاء السه العینان وفی روایة فاذا نامت العینان استطلق الوکاء ولو ثبت فی سنده بقیة وعنده مناکیر وفیه غیره وقد روی ابو عیسی حدیث صفوان ابن عسال المتقدم امرنا ان لا ننزع خفافنا ثلثة ایام الا من جنابة لکن من غائط

شرح مسلم الثبوت

الترجمة نماز گذاردن با اول وقت بامداد پس فارغ نشدن تا آنکه شناخت هر صاحب حاجت حاجت خود را تحقیق آفتاب بلند شد پس گفته شد مرای او نرسیدی تا نزدیک شد که آفتاب برآید پس گفت اگر طلوع میکرد البته می یافتند ایشان را بر حالیکه غافل نبودیم ما از تابعین بعد ایشان

قوله ریسه اوردن احدی

لو ثبت بالبناء للمفعول

غیره وکاء بکسر الواو وبالهمزة ممدودا رباط الصرة والقربة

مناکیر جمع منکر وهو الفرد الذی لا یتابع علیه

وفیه غیره ای فیه رجال غیره

وقد روی ابو عیسی حدیث صفوان ابن عسال المتقدم امرنا ان لا ننزع خفافنا ثلثة ایام الا من جنابة لکن من غائط

قوله ثلثة ایام الا من جنابة لکن من غائط

شرح سراج احمد

شافعی تغلیس ست یعنی در اول وقت بتاریکی گذاردن و میگویند مراد باسفار تاخیر ست تا یقین گردد که صبح طلوع کرده و عدم مبادرت
نزد ظن بطلوع و بی شک اجر در ادای نماز نزد یقین بدخول وقت اعظم و افضل خواهد بود و این تاویل بعید ست چه متبادر از حدیث
آنست که اعظمیت از جهت خصوصیتی ست که در اسفار ست نه از جهت تحقیق وقت که وی عام ست اوقات تمام نمازها را و بعضی
گفته اند امر باسفار در شبهای مهتابی ست احتیاطاً از جهت عدم تبیین فجر در آن شبها و امام طحاوی گفته که از ائمه مذهب باست
که ابتدا بغلس کنند و ختم باسفار جمع کند میان هر دو بتطویل قرائت و گفته اند که این تاویل اولی و احسن ست که بدان توفیق میان
احادیث حاصل میگردد و لیکن ظاهر مذهب حنفی آنست که ابتدا و ختم هر دو باسفار کند و چندان تاخیر نکند که شک در طلوع آفتاب
گردد و در روایتی از امام احمد تقدیم افضل ست و در روایتی دیگر اسفار و در روایتی دیگر اعتبار بحال مقتدیانست که افضل
جماعت احب و اولی ست و در حدیث معاذ بن جبل ست که گفت فرستاد مرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم بیمن و فرمود در شتا
تغلیس کن بفجر و تطویل کن قرائت را آن قدر که طاقت آرند مردم و چنان مکن که ملول شوند ایشان و در صیف اسفار کن که شب کوتاه
است و مردم خوابناک توقف کن تا همه حاضر آیند و گفته اند که این دو روایت بر تقدیریست که همه حاضر آیند یا بعضی و اگر همه یا همه تاخیر
کنند پس اولی تاخیر ست بخلاف امام شافعی و ائمه دیگر که تعجیل در صلوات مستحب دارند گویند که در تقدیم مسارعت ست در ادای عبادات
پس افضل باشد بحکم قول حق سبحانه تعالی وسارعوا الی مغفرة من ربکم و ما میگوئیم که در اسفار تکثیر جماعت ست و بیشک تکثیر جماعت افضل ست و مسارعت
بمغفرت در چیزیست که افضل ست نزد خدا و معنی فقهی درین باب آنست که تاخیر فجر تا آخر وقت مباح ست با جماع بیکراهت و تقلیل
جماعت امری مکروه ست و انداختن مردم در مشقت نیز مکروه ست چنانکه معاذ را منع کرد از تطویل قرائت و فرمود افتان انت و حال
آنکه تطویل قرائت در نماز سنت ست فوق تعجیل آن در اول وقت و نیز نشستن در جای نماز تا بر آمدن آفتاب مستحب ست و رعایت
تاکد آن در اسفار میسر ست و در تغلیس متعسر و اصحاب ما میگویند که ثابت در روایات از فعل آنحضرت اسفار ست و آنچه مرویست از تغلیس
اگر ثابت شود شاید که در سفرها باشد بجهت عذر سفر بود و لهذا چون آنحضرت در مزدلفه تغلیس کرد گفتند که در غیر وقت معهود نماز
کرد چنانچه در روایات آمده است و حدیث عائشه که در باب اول گذشته معارض باین حدیث ست و قول ارجح ست از فعل نزد ما
چنانکه در کتب اصول ست و شاید که آن در وقتی بود که زنان مامور بودند به بیرون آمدن بنماز بعد از آن منسوخ گشت بمامور گشتن ایشان
بگذاردن نماز در خانها و پرده گرفتن ایشان و این همه از ترجمه شیخ عبد الحق نوشته است وفی الباب عن ابی برزة الاسلمی
وجابر بن عبد الله و بلال بن رباح و از ابن مسعود نیز آمده است چنانکه اخراج کرده طبرانی و اسناد او واهی ست و اخراج کرده آنرا باسناد
صحیح از ابن مسعود از فعل وی و ابن حبان در ضعفا از ابی هریره اخراج کرده و روایت کرده امام طحاوی از علی مرتضی رض انه کان یصلی
الفجر و هم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع و روایت گشته است از ابراهیم نخعی که گفت ما اجتمع اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم
علی شیء ما اجتمعوا علی التنویر و از انس بن مالک ست که گفت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی الصبح حین یفسح البصر اخرجه
قاسم بن ثابت و النسائی و ابن حبان از رافع اخراج کرده که اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر و طیالسی نیز از رافع اخراج کرده
که گفت اسفروا بالصلوة الصبح حتی یری القوم مواقع نبلهم و دیلمی در فردوس از انس اخراج کرده که اسفروا بالفجر یغفر لکم و نیز از انس
اخراج کرده که سن نور بالفجر نور الله فی قلبه و قبره و قبل صلاته و خطیب و ابن عساکر از رافع اخراج کرده که گفت آنحضرت اسفروا بالفجر
فانه اسفرة و بزار و طبرانی در اوسط از ابی هریره اخراج کرده که آنحضرت فرمود لا تزال امتی علی الفطرة ما اسفروا بالصلوة بالفجر

عارضة الاحوذی

وبول ونوم صحیح
الغریب قوله غط
هو تردید النفس
فی الحلق حتی یکون
له صوت و قوله
حتی تخفق رؤسهم
یعنی تضطرب
تستقل قلیلا ثم
تعلوا قامة والوکاء
هو الرباط الذی
یشد به الشیء و السه
لغة فی الاست و هو
اصله الاحکام فی
خمس مسائل
اختلف الناس
فی النوم علی ثلثة
اقوال الاول ان
قلیل النوم و کثیره
ینقض الوضوء قاله
اسحق و ابو عبیدة
ویروی عن المزنی
الثانی ان النوم لا
ینقض الوضوء
بحال و یؤثر ذلک عن
ابی موسی الاشعری
و ابی مجلز بن حمید
من التابعین و تلقوا
اسحق و صحب بقوله

عارضۃ الاحوذی

من نام فلیتوضأ
لکن من غائط و
بول ونوم هذا عام
فی قلیله وکثیره
وتعلق لابی موسی
بان النوم انما یکون
حدثا لما یکون عن
من الاسترسال
فی الریح والصوت
فاذا ضبط ذلك
من نفسه او ضبط
علیه لو ینقض وضوءه
ولانه شك والشك
لا یوجب حکما
القول الثالث الفرق
بین قلیل النوم و
کثیره وهو قول
فقهاء الامصار
والصحابة الکبار
والتابعین فاما
قولهم ان النوم
لا ینقض الوضوء
فساقط للاحادیث
الواردة فی وجوب
الوضوء من النوم
وما نزلت ایة الوضوء
الا فی النائمین واما
قول من قال ان

شرح سراج احمد

وقد روی شعبة والثوری هذا الحدیث عن محمد بن اسحق وتحقیق روایت کردہ شعبہ و ثوری این حدیث را از محمد بن
اسحق ورواه محمد بن عجلان ایضا عن عاصم بن عمر بن قتادة وروایت کردہ آن حدیث را محمد بن عجلان نیز از عاصم
قال ابو عیسی حدیث رافع بن خدیج حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث رافع بن خدیج حدیثی ست حسن صحیح وقد رای غیر واحد
من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین الاسفار بصلوٰة الفجر وتحقیق اعتقاد کردہ اند بسیار کس از اہل علم از صحابہ وغیر
ایشان از تابعین اسفار را در نماز فجر وبه یقول سفیان الثوری وبآن قائل گشتہ است سفیان ثوری وقال الشافعی واحمد واسحق معنی الاسفار
ان یصلی الفجر وگفت امام شافعی و احمد و اسحق معنی اسفار آنست کہ واضح شود فجر و یقین بفجر شود فلا یشك فیه پس شک کردہ نشود در طلوع فجر ولو برؤا ان معنی
الاسفار تاخیر الصلوٰة و اعتقاد کردہ اند کہ بدرستیکہ معنی اسفار تاخیر نماز ست و در تاویل شافعی وغیرہ نظر ست زیرا کہ قد اخرج الطبرانی وابن عدی من روایة
مدیر بن عبد الرحمن سمعت جدی رافع بن خدیج یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لبلال یا بلال ثوب بصلوٰة الصبح حتی یبصر القوم مواقع نبلهم من الاسفار
وروی الطحاوی عن علی انه کان یصلی الفجر وهم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع **باب** ما جاء فی التعجیل بالظهر باب ست در بیان آنچہ
آمدہ است در شتابی کردن بہ نماز ظہر حدثنا هناد نا وکیع عن سفیان عن حکیم بن جبیر عن ابراهیم عن الاسود
عن عائشة قالت ما رایت احدا کان اشد تعجیلا للظهر من رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا من ابی بکر
ولا من عمر گفت عائشہ صدیقہ ندیدم ہیچکس را کہ بود زیادہ تر از روی تعجیل برای نماز ظہر از آنحضرت و نہ از ابو بکر و نہ از عمر
یعنی در غیر شدت حر از جہت استحباب ابراد در آن وفی الباب عن جابر بن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله معنی الاسفار ان یضیء الفجر فلا یشك فیه ویؤیده ما ورد فی بعض طرق الحدیث اصبحوا بالفجر
روی ابو داود وابن ماجة اصبحوا بالصبح فانه اعظم للاجر او لاجرکم وقال ابن الهمام تاویل الاسفار بتیقن الفجر حتی لا یکون
شك فی طلوعه لیس بشیء اذ ما لو یتبین لو یحکم بصحة الصلوٰة فضلا عن اثابة الاجر واما الجواب بان المراد بالشك التوهم
الضعیف الذی لا ینافی الجواز وذلك لانه اذا قوی الظن بطلوع الفجر تجوز الصلوٰة ویثاب علیها لکن التاخیر حتی
یستبین وینکشف بحیث لا یبقی وهم ضعیف فیه اولی فبعید فانه روی النسائی بسند له ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم قال ما اسفرتم بالصبح فانه اعظم للاجر وفی روایة للطحاوی اسفروا بالفجر فکلما اسفرتم فهو
اعظم للاجر فانه صریح فی ان اکثریة الاجر لا یکون الا اذا وجد الاسفار الکلی وهذا ینفی تاویل التوهم والله اعلم
ومعنی قوله اصبحوا اسفروا یدل علیه ذکر العلة **باب** فی التعجیل بالظهر **قوله** وفی الباب عن جابر بن عبد الله
وخباب اخرج حدیثهما مسلم فی صحیحه فحدیث جابر قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی الظهر اذا دحضت الشمس
بفتح الدال والحاء ای زالت وحدیث خباب قال شکونا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوٰة فی الرمضاء فلم یشکنا
ای لم یقبل ولم یزل شکوانا قال جماعة من المحدثین حدیث خباب منسوخ باحادیث الابراد اقول فاذا کان حدیث
منسوخا فیکون ما فی معناه ایضا منسوخا لان احادیث الابراد متاخرة لقولهم منسوخ باحادیث الابراد وقال بعضهم الابراد
رخصة والتقدیم افضل واعتمد احادیث خباب وحملوا احادیث الابراد علی الترخیص والتخفیف فی
التاخیر ومذهبنا استحباب التاخیر فی الصیف لاحادیث تاتی بعد هذا

الترجمة له فرمود رسول خدا بلال را که ثوب کن یعنی بانگ بلند و تنبیه نما مردم را تا وقتی که بینند مردم جای انداختن تیر خود را از جهت روشن شدن صبح

شرح سراج احمد

کما اخرجہ ابن ابی شیبۃ وخباب بن الارت وابی برزۃ الاسلمی وابن مسعود وزید بن ثابت وانس بن مالک وجابر بن سمرۃ
اخرج عبد الرزاق عن انس قال کنا نصلی الظہر فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الشتاء فلا ندری ما مضی من النہار اکثر ام ما بقی واخرج
ابن ابی شیبۃ عن جابر قال کنت اصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم الظہر فاخذ قبضۃ من الحصا فاجعلہا فی کفی ثم احولہا الی الکف الآخر حتی
تبرد ثم اضعہا لجبینی حتی اسجد من شدۃ الحر واخرج سعید بن منصور عن ابن مسعود قال ان اول وقت الظہر ما بین ثلثۃ اقدام من الظل الی
خمسۃ وان الوقت الآخر ما بین خمسۃ الی سبعۃ واخرج ابن ابی شیبۃ عن ام سلمۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اشد تعجیلا
للظہر وانتم اشد تاخیرا للعصر منہ قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن وہو الذی اختارہ اہل العلم من اصحاب
النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وان تعجیل الظہر چیزیست کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم از صحابہ وکسیکہ پس از ایشان
بودند از تابعین وغیرہ قال علی قال یحیی بن سعید وقد تکلم شعبۃ فی حکیم بن جبیر وتحقیق سخن کردہ است شعبہ در حق
حکیم بن جبیر من اجل حدیثہ الذی روی عن ابن مسعود عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از جہت حدیث کردن وی آنکہ روایت کردہ
از ابن مسعود از آنحضرت وآن حدیث حکیم اینست کہ در وی جرح کردہ شعبہ من سال الناس ولہ ما یغنیہ کسیکہ سوال کند از مردم
در حالیکہ باشد مر او را چیزیکہ بی نیاز کند او را از سوال وتتمہ حدیث اینست جاء یوم القیمۃ ومسألتہ فی وجہہ خموش او خدوش او کدوح و
قیل وما الغنی قال خمسون درہما او قیمتہا من الذہب اخرجہ احمد والاربعۃ والحاکم وآن وعیدست در حق سوال کننده قال یحیی وروی
لہ سفیان وزائدۃ گفت یحیی وروایت کردہ برای حکیم سفیان وزائدہ یعنی این ہر دو از وی روایت کردہ اند ولم یحیی
بحدیثہ باسا ونمی دید یحیی بحدیث حکیم چیزی را باک وخلل کہ جرح در حدیث وی نمیکرد وقال محمد گفت امام بخاری وقد روی
عن حکیم بن جبیر عن سعید بن جبیر عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی تعجیل الظہر وتحقیق روایت
کردہ شدہ است از حکیم بن جبیر از سعید بن جبیر از عائشہ از آنحضرت در تعجیل نماز ظہر حدثنا الحسن بن علی الحلوانی انا عبد الرزاق
انا معمر عن الزہری قال انی انس بن مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظہر حین زالت الشمس
بدرستیکہ آنحضرت نماز گذارد پیشین را ہنگامیکہ زوال کرد آفتاب یعنی متصل زوال نماز گذارد ہذا حدیث صحیح
مصنف گوید این حدیثی ست صحیح در تعجیل نماز ظہر **باب** ما جاء فی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر باب ست در بیان
آنچہ آمدہ است در تاخیر کردن نماز ظہر در سختی گرما حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن شہاب عن سعید بن المسیب وابی سلمۃ
عن ابی ہریرۃ ابن شہاب زہری روایت میکند از سعید بن المسیب وابی سلمہ وابی ہریرہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اشتد الحر
فابردوا عن الصلوٰۃ گفت ابو ہریرہ فرمود آنحضرت چون سخت شود گرما پس سردی کنید از نماز ظہر یعنی تاخیر کنید در ادای نماز ظہر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر **قولہ** فابردوا عن الصلوٰۃ وفی بعض الروایات ابردوا بالصلوٰۃ
کما فی البخاری ومسلم وہو امر من الابراد بقطع الہمزۃ وکسر الباء والابراد الدخول فی البرد والباء للتعدیۃ ای ادخلوہا فی البرد والمراد

قوت المغتذی

اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوٰۃ قال ابن العربی معنی ابردوا اخروا الی زمن البرد ولا ینتظم ذلک مع قولہ عن فان صورتہ اخروا
عن الصلوٰۃ الا باضمار تقدیرہ اخروا النفس عن الصلوٰۃ وقد رواہ مسلم فابردوا بالصلوٰۃ وہو انتظامہ فی

عارضۃ الاحوذی

قلیل النوم وکثیرہ
یوجب الوضوء فضعیف
ایضا فان حدیث
انس صحیح فی نوم
القاعد حتی یخفق
وینزل ولا یتوضأ
وکذلک الحدیث
الصحیح لم یر رسول
اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم العشاء لیلۃ
حتی ناداہ عمر یا
رسول اللہ نام النساء
والصبیان
فخرج رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
فصلی ولم یتوضأ
الثانیۃ قال بعضہم
النوم قاعدا لیس
نوم وانما ہو نعاس
والنوم فی العربیۃ
انما ہو ما لا یتماسک
معہ وہو یسمی
نعاسا وہذا فاسد
من وجہین احدہما
ان اللہ تعالی یقول
اذ یغشیکم النعاس
امنۃ منہ فسمی النوم
کلہ نعاسا وانما

شرح سراج احمد

فان شدۃ الحر من فیح جہنم پس بدرستیکہ سختی گرما از جوشیدن دوزخ ست و پراگندہ شدن گرمی او وفی الباب عن ابی سعید الخدری کما اخرجہ احمد والحاکم وابی ذر کما اخرج ابن ابی شیبۃ وابن عمر کما اخرج الشیخان وعبد الرزاق والمغیرۃ ابن شعبۃ کما اخرج ابن ماجۃ والقاسم بن صفوان عن ابیہ صفوان بن مخرمۃ کما اخرج النسائی وابی موسی الاشعری کما اخرج الطبرانی وابن عباس وانس بن مالک وروی عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا ولا یصح وروایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب در باب تاخیر ظہر در شدت حرارت از آنحضرت وصحیح نشدہ است واخراج کردہ است ابن ابی شیبہ واحمد ومسلم ونسائی وابن المنذر وطبرانی در اوسط از عمر واخراج کردہ عقیلی در ضعفا از ابن عمر وعبد بن حمید در تفسیر خود از مکحول مرسل وابن عدی در کامل از جابر وشیخین واحمد از ابی ہریرہ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح چنانکہ اصحاب سنن اخراج کردہ اند وقد اختار قوم من اہل العلم تاخیر صلوٰۃ الظہر فی شدۃ الحر وتحقیق اختیار کردہ اند گروہی از اہل علم تاخیر نماز ظہر را در سختی گرما وھو قول ابن المبارک واحمد واسحق وآن قول عبد اللہ بن مبارک وامام احمد واسحق ست وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ

شرح ابی الطیب

بالصلوٰۃ صلوٰۃ الظہر بقرینۃ ذکر شدۃ الحر واما عن فلا ینتظم معناہ فانہ یقتضی ان یکون مؤداہ اخروا عن الصلوٰۃ فاما ان یقال ان عن بمعنی الباء نحو رمیت عن القوس ای بہ فان قلنا بتعدیتہ بعن بمعنی الباء فلا اشکال لان معناہ معنی الاول وان قلنا بعدم تعدیتہ فلا بد من التضمین وحذف المضاف ای اذا اشتد الحر فادخلوھا فی البرد مؤخرین ایاھا عن وقتہا المعتاد او ادخلوا انتم فی البرد مؤخرین ایاھا عن وقتہا المعہود وقیل عن ھنا زائدۃ ای ابردوا الصلوٰۃ یقال ابرد الرجل کذا اذا فعلہ فی برد النہار اقول ھذا مبنی علی انہ فعل متعد بنفسہ **قولہ** فان شدۃ الحر من فیح جہنم بفاء ثم یاء ثم حاء ای نفسہا او حرارتہا او غلیانہا وقال الطیبی معناہ انتشار حرہا قیل لیس ھو علی ظاہرہ بل ھو علی وجہ التشبیہ والاستعارۃ والتقریب وتقدیرہ ان شدۃ الحر یشبہ نار جہنم فاحذروہ واجتنبوا ضررہ وقال بعضہم ھو علی ظاہرہ وھو الاظہر لانہ لا مانع من حملہ علی حقیقتہ فوجب الحکم بانہ علی ظاہرہ ولعل وجہ اقتضاء ھذا التعلیل للابراد ان الوقت المذکور صار مظہر الآثار الغضب فالاولی الاحتراز عن ایقاع الصلوٰۃ فیہ لئلا یخل بالقبول بقلۃ مراعاۃ الآداب بخلاف وقت الرضاء فان القبول فیہ اقرب

قوت المغتذی

الظاہر قال ابن سید الناس ابردوا ای اخروھا عن ذلک الوقت وادخلوھا فی وقت البرد وھو الزمان الذی یتبین فیہ انکسار شدۃ الحر ویوجد فیہ برودۃ ما یقال ابرد الرجل ای صار فی برد النہار وعن فی قولہ عن الصلوٰۃ بمعنی الباء کما روی فی بعض طرقہ ابردوا بالصلوٰۃ وعن ثانی بمعنی الباء کما یقال رمیت عن القوس ای بہ وقیل عن ھنا زائدۃ ای ابردوا الصلوٰۃ یقال ابرد الرجل کذا اذا فعلہ فی برد النہار من فیح جہنم ھو انتشار حرہا وشدۃ غلیانہا قال ابن العربی واصلہ الواو وقال ابن سید الناس وقد روی بہ فی حدیث ابی سعید من فوح جہنم قال لعلہ لا اعلم لعل ارادہ بالواو الاعمش

عارضۃ الاحوذی

ذلک الذی یشیر الیہ یسمی سنۃ الثانی ان عمر قال نام النساء والصبیان وقال انس کان اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یناموت ولا یتوضؤن فیہ وا ذلک نوما وھذہ نصوص فی الغرض الثالثۃ قال ابن المبارک والشافعی فی القدیم وابو حنیفۃ من نام علی ھیأتہ من ھیأت الصلوٰۃ لم ینتقض وضوءہ بحدیث ابن المبارک والشافعی المتقدم وقد بینا ضعفہ وقال احمد بن حنبل لم یلق قتادۃ ابا العالیۃ فالحدیث منقطع وقال شعبۃ لم یسمع قتادۃ من ابی العالیۃ الا ثلثۃ احادیث حدیث یونس بن متی

شرح سراج احمد

وقال الشافعی انما الابراد بصلوٰة الظهر اذا کان مسجد ا ینتاب اهله من البعد وگفت امام شافعی جز این نیست که ابراد به نماز ظهر وقتی
باشد که باشد مسجد که نوبت بنوبت می آیند مردمان اهل مسجد برای گذاردن نماز از جای دور فاما المصلی وحده والذی یصلی فی مسجد
قومه پس اما گذارندهٔ نماز را تنها و کسیکه نماز گذارد در مسجد قوم خود که نزد خانهٔ او باشد و از جای دور بمسجد نمیرود فالذی یجب له ان لا یؤخر
الصلوٰة فی شدة الحر پس چیزیکه دوست میدارم برای آنکس اینکه تاخیر نکند نماز را در سختی گرما یعنی در حق اینچنین کس تاخیر ظهر مستحب نیست
قال ابو عیسیٰ گفت مصنف و رو میکند مذهب شافعی را و معنی من ذهب الی تاخیر الظهر فی شدة الحر هو اولی واشبه بالاتباع
و معنی کسیکه رفته است بسوی تاخیر کردن نماز ظهر در سختی گرما اولی و اشبه است باتباع سنت واما ما ذهب الیه الشافعی ان الرخصة
لمن ینتاب من البعد والمشقة علی الناس واما چیزیکه رفته است بسوی آن امام شافعی که بدرستیکه رخصت تاخیر ظهر برای کسی ست
که نوبت بنوبت می آید از جای دور و از جهت مشقت و سختی بر مردم فان فی حدیث ابی ذر پس بدرستیکه در حدیث ابی ذر غفاری
چنانکه اخراج آن کرده اند شیخان و ابوداود و احمد و ابن ابی شیبه ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی چیزیست که دلالت
میکند بر خلاف آنچه گفته است امام شافعی قال ابوذر کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت ابوذر غفاری
بودیم با همراه آنحضرت در سفری فاذن بلال بصلوٰة الظهر پس کرد بلال اذان را برای نماز ظهر فقال النبی صلی الله
علیه وسلم یا بلال ابرد پس فرمود آنحضرت ای بلال انتظار سردی کن و شتابی مکن برای نماز ثم ابرد پستر ابراد کن یعنی
بعد از ساعتی بلال خواست که اقامت کند آنحضرت باز او را فرمود ابرد مصنف گوید فلو کان الامر علی ما ذهب الیه الشافعی
لم یکن للابراد فی ذلک الوقت معنی پس اگر بود حکم بر آنچه رفته است بسوی آن امام شافعی نمی بود برای سردی کردن در آن
وقت معنی لاجتماعهم فی السفر از جهت جمع بودن مردم در سفر وکانوا لا یحتاجون ان ینتابوا من البعد و بودند صحابه که احتیاج
نمی داشتند که بیایند نوبت بنوبت از جای دور حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود العتکی قال انبانا شعبة و این الفاظ که
حدثنا یا اخبرنا و انبانا همه یک معنی اند عن مهاجر ابی الحسن و ابی الحسن بدل است از مهاجر بن مخلد ابو مخلد مولی البکرات
مقبول از سادسه بود عن زید بن وهب الجهنی ابو سلیمان کوفی مخضرم ثقه جلیل بود و غلط کرده کسیکه گفته که در حدیث وی

شرح ابی الطیب

قوله اذا کان مسجد ا ینتاب اهله من البعد افتعال من ناب ای یاتونه نوبا فنوبا یعنی یحضر البعض تارة و
یحضر الآخر تارة لاجل البعد والمقصود اذا کان المسجد بعیدا عن اهله **قوله** معنی من ذهب الی تاخیر الظهر اه
ای دلیله اولی للاتباع **قوله** فان فی حدیث ابی ذر ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی فان مضمون حدیثه انهم
کانوا مجتمعین فی سفر فالعلة للتاخیر علی ما قاله الشافعی رحمه الله لو توجد ومع ذلک اخر النبی صلی الله علیه وسلم وقال
لبلال ابرد ثم قال له ابرد قال ابوذر رض حتی رأینا فیء التلول فقال النبی صلی الله علیه وسلم ان شدة الحر
من فیح جهنم فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوٰة رواه البخاری فدل علی التاخیر مطلقا حدیث
ابی ذر وکذلک یدل علیه التعلیل فی حدیث ابی هریرة اعنی فان شدة الحر من فیح
جهنم فیکون فی حدیث ابی ذر دلیلان علی التاخیر مطلقا وفی
حدیث ابی هریرة التعلیل فقط وهذا التعلیل لا یساعد ما ذکره الشافعی رحمه الله تعالی

عارضة الاحوذی

وحدیث الدعاء
وحدیث القضاة
وقال ابراهیم الحربی
هذا حدیث منکر
الاربعة قال الشافعی
ینتقض الوضوء فی
کل حال بالنوم الا
ان یکون جالسا
متمکنا فی الارض
وهذا قوله فی الجدید
لان هذه حالة
یری معها خروج
باستغراق النوم
لا یومن مع غیرها
وهذا ینتقض بالقائم
والراکع فانهما احوال
یومن معها خروج
الحدث عادة وقال
ینتقض الوضوء
بالنوم فیهما الخامسة
سمع علماؤنا مسائل
النوم المتعلقة
بالاحادیث الجامعة
لتعارضها فوجدوها
احدی عشر حالا
الاول ان ینام
ماشیا الثانی ان ینام
قائما الثالث ان ینام

شرح سراج احمد

خلل ست بعد از ہشتاد سال وفات کردہ گویند در سنہ ست وتسعین عن ابی ذر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان فی سفر ومعہ بلال بدرستیکہ آنحضرت بود در سفری وہمراہ آنحضرت بلال موذن بود فاراد ان یقیم پس ارادہ کرد بلال کہ اقامت نماز کند فقال ابردہ پس فرمود آنحضرت ابرد کن تو ارادہ ان یقیم پستر باز خواست بلال کہ اقامت نماز کند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابرد فی الظہر پس فرمود آنحضرت سردی کن در ادای نماز ظہر قال حتی رأینا فیء التلول گفت ابوذر ابرد کرد آنحضرت وتاخیر نمود تا آنکہ دیدیم ما سایہ تلہا را یعنی زمین بلند را سایہ گشت بر زمین نشیب ثم اقام فصلی پستر اقامت کرد بلال پس نماز گذارد آنحضرت فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان شدۃ الحر من فیح جہنم فابردوا عن الصلوٰۃ پس فرمود آنحضرت بعد از گذاردن نماز ظہر بدرستیکہ سختی گرما از جوش دوزخ ست پس سرد کنید از نماز ظہر قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث بلند حدیثی ست حسن صحیح **باب ما جاء فی تعجیل العصر** باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در تعجیل گذاردن نماز دیگر حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن شہاب عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم العصر والشمس فی حجرتہا بدرستیکہ عائشہ صدیقہ فرمود نماز گذارد آنحضرت نماز عصر را در حالیکہ سایہ آفتاب در شبنی او در حجرہ شریفہ عائشہ آمدہ بود از نجا برآمد کہ در حجرہ شریفہ جانب غربی بود کہ بعد از

شرح ابی الطیب

قولہ حتی رأینا فیء التلول ہی الروابی المرتفعۃ والکدی النابتۃ فی الارض واحدہا تل ومعناہ انہ اخر تاخیرا کثیرا حتی صار التل فیئہ لانہ لا یظہر ظلہا الا بعد تمکن الفیء واستطالتہ جدا بخلاف الاشیاء المنتصبۃ التی یظہر ظلہا سریعا لاعتدال اعلاہا واسفلہا **باب ما جاء فی تعجیل العصر قولہ** والشمس فی حجرتہا لم یظہر الفیء من حجرتہا المراد من الشمس الفیء بدلیل قولہا لم یظہر الفیء فہو تاکید لما قبلہ ومعنی لم یظہر لم یعل علی البیت والمراد من الحجرۃ دارہا قالہ السیوطی وقال ابن سید الناس لم یظہر من حجرتہا ای لم یصعد السطح وقال النووی کانت الحجرۃ ضیقۃ العرصۃ قصیرۃ الجدار بحیث یکون طول جدارہا اقل من مساحۃ العرصۃ فاذا صار ظل الجدار مثلہ تکون الشمس بعد فی اخر العرصۃ لم یرتفع الفیء علی الجدار الشرقی انتہی اقول وعلی ما فسرہ ابن سید الناس انہ لم یصعد السطح یقتضی ان تکون العصر واقعۃ بعد المثل بشیء کثیر بل ربما تکون بعد المثلین لانہ قال لم یصعد السطح فعلم منہ انہ طلع علی الجدار الشرقی وقد تقرر ان الجدار الغربی حتی کان اقصر من العرصۃ فثبت ان الظل زاد علی المثل بشیء کثیر وتویدہ ما رواہ النسائی فی امامۃ جبرئیل ثم اتاہ حین کان ظل الرجل مثل شخصہ فصلی العصر وقال فی الظہر فاتاہ الیوم الثانی حین کان ظل الرجل مثل شخصہ فصنع مثل ما صنع بالامس فصلی الظہر انتہی واللہ اعلم

قوت المغتذی

حتی رأینا فیء التلول قال ابن العربی ہی الروابی المرتفعۃ والکدی النابتۃ فی الارض واحدہا تل وقال ابن سید الناس وظلہا لا یظہر الا بعد تمکن الفیء واستطالتہ جدا بخلاف الاشیاء المنتصبۃ التی یظہر ظلہا سریعا فی اسفلہا لاعتدال اعلاہا واسفلہا فی حجرتہا ای دارہا +

نازعۃ الاحوذی

مستند الرابع ان ینام راکبا الخامس ان ینام قاعدا السادس ان ینام مضطجعا السابع ان یکون متکیا الثامن ان یکون راکبا التاسع ان یکون ساجدا العاشر ان یکون مضطجعا الحادی عشر ان یکون مستقرا فاما الماشی والقائم فقال ابو عبد اللہ الابلی البصری المالکی وغیرہ لا وضوء علیہما لان الوکاء لم یجعل لبقاء الاستشعار والیہ اشار ابن حبیب وقد یمکن ان ینکر بعض الناس نوم الماشی والقائم ولکن من طال سفرہ وتوالی سراہ وسیرہ یری نوم الماشی عیانا او یجدہ فی نفسہ یقینا واما المستند

حل اللغۃ
الکدی بالضم الاکمۃ والتل

شرح سراج احمد

زوال روشنی آفتاب درمیان حجرہ شریفہ عائشہ صدیقہ می بود ولم یظهر الفیء من حجرتها نرسیده بود سایه در روشنی آفتاب بر دیوار حجرہ
شریفہ یعنی ہنوز سایہ آفتاب در زمین حجرہ شریفہ بود و بر دیوار حجرہ بلند نگشتہ بود و این اول وقت عصر باشد چرا کہ بمقدار کہ آفتاب نزدیک
بافق میگردد سایہ او بر دیوار اندرون حجرہ می برآید وفی الباب عن انس چنانکہ اخراج آن کردہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبہ و ابی
امروی و جابر بن عبد اللہ و رافع بن خدیج چنانکہ اخراج آن کردہ بخاری و مسلم و مالک و نسائی و عبد الرزاق و ابو عوانہ و یزدی
عن رافع ایضا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی تاخیر العصر ولا یصح و روایت کردہ شدہ است از رافع بن خدیج نیز کہ
از آنحضرت روایت کردہ در تاخیر کردن نماز عصر و صحیح نگشتہ است کما اخرجہ ابن ابی شیبہ قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث
حسن صحیح وهو الذی اختاره بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و آن چیزیست کہ اختیار کردہ آنرا
بعضی اہل علم از صحابہ منہم عمر بعضی از ایشان عمر بن الخطاب اند چنانکہ اخراج آن کردہ اند مالک و ابن ابی شیبہ و بیہقی و عبد اللہ
ابن مسعود و عائشة عبد الرزاق از عائشہ اخراج کردہ کہ گفت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی العصر حین تخرج الشمس من حجرتی
وکان قدر حجرتی بسطة و ابن ابی شیبہ و سعید بن منصور و عبد الرزاق از عائشہ اخراج کردہ اند کہ گفت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی العصر
والشمس طالعة فی حجرتی لم یظهر الفیء بعد و انس و در باب تعجیل عصر روایت گشتہ است از انس بن مالک چنانکہ اخراج کردہ آنرا عبد الرزاق و ابن ابی شیبہ
کہ گفت کان یصلی العصر والشمس مرتفعة حیة فیذهب الذاهب فیاتی العوالی والشمس مرتفعة و مالک و عبد الرزاق و بخاری و مسلم و نسائی و ابو عوانہ
از انس اخراج کردہ اند کہ گفت کنا نصلی العصر ثم یخرج الانسان الی بنی عمرو بن عوف فیجدهم یصلون العصر و غیر واحد من التابعین
تعجیل صلوة العصر ذکر هوا تاخیرها و بسیار کسان از تابعین تعجیل و در اول وقت گذاردن نماز عصر را چنانکہ اخراج کردہ مالک
از علاء بن عبد الرحمن و عبد الرزاق و امام احمد از سعید بن مسیب و به یقول عبد اللہ بن المبارک والشافعی واحمد واسحق
حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن انه دخل علی انس بن مالک بدرستیکہ علاء در آمد بر
انس بن مالک فی دارہ در خانہ انس بالبصرة کہ در بصرہ بود حین انصرف من الظهر و دارہ بجنب المسجد ہنگامیکہ برگشت انس از نماز
ظہر و حال آنکہ خانہ او در پہلوی مسجد بود فقال قوموا پس گفت انس مردم را برخیزید برای گذاردن نماز عصر فصلوا العصر پس بگذارید نماز
عصر را قال فقمنا فصلینا گفت علاء پس برخاستیم ما پس نماز گذاردیم ما نماز عصر را فلما انصرف قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یقول پس ہرگاہ برگشتیم ما از نماز عصر گفت انس شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود تلک صلوة المنافق یجلس یرقب الشمس حتی

شرح ابی الطیب

قوله تلک صلوة المنافق الاشارة الی المذکور کما ای صلوة العصر التی اخرت الی الاصفرار **قوله** یجلس یرقب
الشمس الجملة مفسرة لتلک صلوة المنافق وجملة یرقب حال من ضمیر یجلس ای ینتظر غروبها **قوله** حتی
اذا کانت بین قرنی الشیطان اختلفوا فیه فقیل هو علی حقیقته وظاهر لفظه والمراد انه یحاذیها بقرنیه عند
غروبها وکان عند طلوعها لان الکفار یسجدون لها ثم فیقارنها لیکون الساجدون لها فی صورة الساجدین له ویخیل النفس
ولا اعانها انما یسجدون له وقیل هو علی المجاز والمراد سلطانه وتسلطه وغلبة اعوانه وسجود مطیعیه من الکفار للشمس

فتح المغیث

لم یظهر الفیء قال ابن سیدہ الناس ای لم یصل السطح وقیل ازال عنها والظاهر انه متصل فیه

حاشیۃ الاحوذی

فائدہ مثله لا ینام بزیادة اعتماد لا یکر معه الثبوت عند غلبة النوم واما الراکع فروی عن مالک ان یجب علیه الوضوء لان مخرج الحدث منفرج فیسرع خروج الریح او الصوت من غیر حس فکان کالساجد وقال ابن حبیب لا وضوء علیه لان معه ضربا من التماسک بخلاف الساجد واما الجالس فلا وضوء علیه الا ان یطول قاله مالک فی المختصر وابن حبیب وقال عنه ابن القاسم وعلی وابن نافع ان استثقل نوما احب الی ان یتوضا والقولان متقاربان ولعل الحدیث محمول فی نوم الصحابة تقوی علی هدم الطویل

شرح سراج احمد

اذا کانت بین قرنی الشیطان آن نماز منافق ست می نشیند کہ انتظار کند آفتاب را تا آنکہ شود آفتاب میان دو قرن شیطان کہ نزدیک
بغروب رسد قام فنقر اربعا لا یذکر اللہ فیہا الا قلیلا برخیزد پس سجدہ کند مثل نول زدن جانور پرندہ چہار بار کہ ذکر نکند در ان
چہار رکعت مگر اندک از جہت خوف غروب آفتاب شتابی نماز بگذارد وقال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث انس
حدیثی ست حسن صحیح **باب** ماجاء فی تاخیر صلوۃ العصر باب ست در بیان انچہ آمدہ است در تاخیر نماز دیگر حدثنا علی بن
حجر انا اسمعیل بن علیۃ بلفظ تصغیر ست عن ایوب عن ابن ابی ملیکۃ عن ام سلمۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اشد تعجیلا للظہر منکم وانتم اشد تعجیلا للعصر منہ گفت ام المومنین ام سلمہ بود آنحضرت سخت تر از روی تعجیل برای نماز پیشین
از شما و شما مردم سخت تر اید از روی تعجیل برای نماز عصر از آنحضرت یعنی آنحضرت در ادای عصر تاخیر میکردند چنانکہ مذہب ایمہ حنفیہ است کہ تاخیر در عصر در غیر ابر مستحب ست
تا اصفرار شمس و بعد از اصفرار مکروہ ست تا بغروب کما اخرج الدارقطنی من روایۃ عبد اللہ بن رافع عن ابیہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کان یامر بتاخیر ہذہ الصلوۃ یعنی العصر قال ابو عیسی وقد روی ھذا الحدیث عن ابن جریج عن ابن ابی ملیکۃ عن
ام سلمۃ نحوہ گفت مصنف و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از ابن جریج از ابن ابی ملیکہ از ام سلمہ مانند حدیث مذکور
غرض مصنف تقویت حدیث ست بتعدد طرق **باب** ماجاء فی وقت المغرب باب ست در بیان انچہ آمدہ است در وقت نماز
مغرب حدثنا قتیبۃ ثنا حاتم بن اسمعیل المدنی ابو اسمعیل الحارثی عن یزید بن ابی عبید عن سلمۃ بن الاکوع بفتح سین مہملہ و لام
و اکوع بفتح ہمزہ و سکون کاف و فتح واو ابو مسلم و گویند ابو عامر و گویند ابو ایاس السلمی مدنی و او از ان کسان ست کہ بیعت کرد در زیر شجرہ
سہ بار و بود وی سخت ترین مردم و اشجع ایشان در مدینہ سنہ اربع و ستین وفات یافت از عمر ہشتاد سال قال کان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی المغرب اذا غربت الشمس گفت سلمہ بن الاکوع بود آنحضرت کہ میگذارد نماز مغرب را وقتیکہ

شرح ابی الطیب

وقال الخطابی ھو تمثیل و معناہ ان تاخیرھا بتزین الشیطان و مدافعتہ لھم عن تعجیلھا کمدافعۃ ذات القرون لما
تدفعہ **قولہ** فنقر اربعا الخ تصریح بذم من صلی مسرعا بحیث لا یکمل الخشوع والطمانینۃ والاذکار والمراد
بالنقر سرعۃ الحرکات کنقر الطائر **باب** ماجاء فی تاخیر صلوۃ العصر **قولہ** وانتم اشد تعجیلا للعصر منہ
ای النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الطیبی لعل ھذا الانکار علیہم للمخالفۃ اقول یحتمل ان یکون الخطاب لغیر
اصحابہ صلی اللہ علیہ وسلم وبالجملۃ یدل الحدیث علی تاخیر العصر استحبابا لانہ صلی اللہ علیہ
وسلم کان یؤخرھا **باب** ماجاء فی وقت المغرب **قولہ** اذا غربت الشمس و
توارت بالحجاب ای استترت عن اعین الناس وھو تفسیر لما قبلہ من الغروب

قوت المغتذی

اذا کانت بین قرنی الشیطان قیل ھو علی حقیقتہ وظاھرہ والمراد محاذیھا بقرنیہ عند غروبھا وکذا عند
طلوعھا لان الکفار یسجدون لھا ح فیقارنھا لیکون الساجدون لھا فی صورۃ الساجدین لہ وقیل ھو
علی المجاز والمراد بقرنیہ علوہ وارتفاعہ وسلطانہ وغلبۃ اعوانہ وسجود مطیعیہ
من الکفار للشمس فنقر اربعا کنی بہ عن سرعۃ الحرکات کنقر الطائر

عارضۃ الاحوذی

والاستثقال وقیل
ان یطول نوم القاعد
فیستغرق فیثبت
قاعدا وقد قال
عنہ ابن القاسم
فی العتبیۃ من نام
ساجدا وطال ذلک
فاحب الی ان یتوضا
قیل لہ فقاعدا قال
لا یتوضا ومن النائم
من ینام فی المسجد
قاعدا واما یوم
الجمعۃ فلا شیء فیہ
قیل لہ وبما رأی
الرویا قال تلک
احلام یعنی انما
حدیث نفس و
لیست برویا و
حدیث النفس یکون
مع الیسنۃ کما یکون
مع الیقظۃ ویحتمل
ان یکون عذرہ
فی یوم الجمعۃ خاصۃ
لاجل ما شرع فیہا
من التبکیر فیطول
الانتظار واما المحتبی
فھو اخف حالا من
الحالتین قال مالک

الترجمۃ لا جرم کہ از ان کردہ در وقت از روایت عبد اللہ بن رافع از پدرش تحقیق کہ رسول خدا امر میکرد بتاخیر این نماز مراد میداد عصر را ۱۲

شرح سراج احمد

غروب بیکرد آفتاب وتواریت بالحجاب و پوشیده می شد آفتاب بحجاب زمین وفی الباب عن جابر کما اخرجه الشیخان وزید بن
خالد الجهنی وانس بن مالک کما اخرج ابوداود ورافع بن خدیج کما اخرجه الشیخان وابی ایوب الانصاری کما اخرج ابوداود و
ام حبیبة وعباس بن عبد المطلب کما اخرج ابن ماجة واخرج کرده ابوداود از حدیث ابن مسعود کان یصلی المغرب حین تسقط
الشمس واخرج عبد الرزاق وابن ابی شیبة والطحاوی عن عمر قال صلوا المغرب والعشاء بسفرة وحدیث العباس قد مر وهو معنا موقوف
وهو اصح مصنف گوید وحدیث عباس بن عبد المطلب تحقیق روایت کرده شده است از عباس و موقوف آن صحیح است قال ابو عیسی حدیث
سلمة بن الاکوع حدیث حسن صحیح وهو قول اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم من التابعین
اختار وا تعجیل صلوة المغرب اختیار کرده اند تعجیل نماز مغرب را وکرهوا تاخیرها ومکروه دارند تاخیر کردن نماز شام یعنی قال بعض
اهل العلم لیس لصلوة المغرب الا وقت واحد تا آنکه گفته اند بعضی اهل علم که نیست برای نماز گذاردن شام مگر یک وقت است وذهبوا الی
حدیث النبی صلی الله علیه وسلم حیث صلی به جبرئیل ورفته اند بسوی حدیث آنحضرت از حیثیتی که بگذارد با آنحضرت جبرئیل نماز مغرب را
دو روز در یک وقت وآنحضرت برای تعلیم اعرابی نیز دو روز در یک وقت گذارد وبرای هر نماز دو وقت ذکر فرمود الا شرطا وهو قول
ابن المبارک والشافعی وآن قول عبد الله بن المبارک وشافعی است ودر اختلاف الایمه نوشته است ووقت نماز مغرب نزد امام مالک
وقت غروب آفتاب است در حال اختیار تا خیر از آن نباید کرد ومر شافعی را دو قول اند قول قدیم راجح نزد متاخرین اصحاب وی آنست که آخر
وقت مغرب چون غائب شود شفق احمر وگفت امام ابوحنیفه واحمد برای مغرب دو وقت اند **باب** ما جاء فی وقت صلوة العشاء
الآخرة باب است در بیان آنچه آمده است در بیان وقت عشای اخیر که عتمه است یعنی مغرب را نیز عشای اول گویند ونماز خفتن را عشای
اخیر گویند حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب الاموی البصری ونام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق
از کبار عاشره بود در سنه اربع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا ابو عوانة عن ابی بشر عن بشیر بن ثابت الانصاری مولاهم بصری ثقه از
سادسه بود وگفت ابن حبان وهم کرده کسی که گفته است بشیر بن ثابت تحتیه است عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر بفتح
موحده وکسر شین ابو عبد الله انصاری از ولادت او بعد از هجرت بچهارده ماه بوده واول مولود بود که در انصار پس از هجرت متولد شد
ونزد وفات شریف هشت ساله وهفت ماه بود وتا وردی عمره بنت رواحه خواهر عبد الله بن رواحه او را وپدر او را صحبت بوده قال
انا اعلم الناس بوقت هذه الصلوة گفت نعمان بن بشیر من داناترین مردم ام بوقت این نماز یعنی نماز خفتن کان
رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلیها لسقوط القمر لثالثة بود آنحضرت که میگذارد این نماز را در وقت افتادن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی وقت صلوة العشاء الآخرة **قوله** انا اعلم الناس هذا من باب التحدث بنعمة الله علیه
بزیادة العلم وتائیه من حمل السامعین علی اعتقاد مرویه ولعل وقوع هذا القول منه بعد موت غالب اکابر
الصحابة وحفاظهم الذین مراعاة بذلک منه **قوله** هذه الصلوة یعنی صلوة العشاء الآخرة کما فی
روایة ابی داود **قوله** یصلیها لسقوط القمر ای وقت غروبه لثالثة ای فی لیلة ثالثة من الشهر قال الطیبی

قوت المغتذی

وتواریت بالحجاب ای استترت

عارضة الاحوذی

فی المختصر قرن علی
عنه فی المجموعة
قد کان شیوخنا
یتلون جلوسا
ولا یتوضئون و
اکثر ذلک یوم الجمعة
قال عنه ابن نافع
الا ان یطول ذلک
قال عنه ابن القاسم
الا المغتبی معناه
فانه لا یطول نومه
ولو طال لانحلت
الحبوة فی مجری
العادة واما المتکئ
فاجراه مالک مجری
الجالس واجراه اشهب
وابن حبیب مجری
المضطجع لاستوائه
مفاصله فان کان
اتکاؤه بحیث یفرج
موضع الحدث
کان کالمضطجع قاله
ابو عبد الله الابلی
اخبرنی بذلک
کله شیخنا ابو بکر
محمد بن الولید
الفهری الزاهد فی
املاه علی وانما

شرح سراج احمد

ماہتاب شب سوم آرین حدیث گذاردن عشا در اول مفہوم نمیشود زیرا کہ در بعضی اوقات بعد از دو ساعت و در بعضے پس از سہ ساعت ماہتاب غروب میشود لیکن قبل از ثلث شب ادای نماز خفتن مفہوم گشت حدثنا ابوبکر محمد بن ابان بن وزیر بلخی ابن ابی ابراہیم مستملی بلقب بجمدویہ ثقہ حافظ از عاشرہ بود در سنہ اربع واربعین ومائتین وفات کرد نا عبد الرحمن بن مہدی عن ابی عوانۃ بہذا الاسناد نحوہ یعنی ابو عوانہ از ابی بشر از بشیر از حبیب از نعمان مانند حدیث گذشتہ روایت کردہ است در الفاظ و معنی قال ابو عیسی روی ہذا الحدیث ہشیم عن ابی بشر عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر یعنی باین طریق نیز مروی گشتہ است ولم یذکر فیہ ہشیم وذکر کردہ است در ان اسناد ہشیم عن بشیر بن ثابت وحدیث ابی عوانۃ اصح عندنا مصنف گوید وحدیث ابی عوانہ صحیح ترست نزد ما لان یزید بن ہارون از جہت آنکہ یزید بن ہارون روی عن شعبۃ عن ابی بشر نحو روایۃ ابی عوانۃ روایت کردہ است از شعبہ از ابی بشر مانند روایت ابی عوانہ کہ ذکر بشیر بن ثابت ہم نمودہ است **باب** ما جاء فی تاخیر العشاء الآخرۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تاخیر کردن نماز عشای خفتن اخبرنا ہناد نا عبدۃ عن عبید اللہ بن عمر عن سعید المقبری بفتح میم وسکون قاف وضم موحدہ وفتح آن وگاہ کسر نیز میدہند تابعی از اہل مدینہ بود عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی اگر نمی بود سخت پنداشتن من بر امت من تاخیر عشاء الآمرتہم ان یوخروا العشاء الی ثلث اللیل ہر آئینہ امر میکردم ایشان را کہ تاخیر کنند گذاردن عشا را تا ثلث شب او نصفہ یا نیم شب بعضے گفتہ اند کہ این شک راویست وہر کدام یکی ازین آوردہ در صحاح ندبطریق شک واقع شدہ وظاہر این حدیث بر استحباب تاخیر عشا است از اول وقت وفی الباب عن جابر ابن سمرۃ چنانکہ اخراج کردہ است ابن ابی شیبہ وجابر بن عبد اللہ وابی برزۃ الاسلمی وابن عباس کما اخرج البخاری والنسائی واحمد وابی سعید الخدری کما اخرج الطحاوی وابو داود واحمد وزید بن خالد اخرجہ النسائی وابن عمر اخرجہ مسلم والنسائی واخرج مسلم ایضا عن عائشۃ والبزار عن علی وابن ماجہ عن ابی ہریرۃ والبخاری عن ابی موسی الاشعری وابن جریر واحمد ومحمد بن نصر عن ابی ہریرۃ واخرج الخرائطی فی مکارم الاخلاق عن عثمان الثقفی قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وہو الذی اختارہ اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وآن چیزیست کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم از صحابہ والتابعین رأوا تاخیر صلوۃ العشاء الآخرۃ اعتقاد کردہ اند تاخیر نماز خفتن را وبہ یقول احمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد واسحق چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ رح است **باب** ما جاء فی کراہیۃ النوم قبل العشاء والسمر بعدہا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت خواب پیش از نماز خفتن و در بیان کراہت افسانہ وسخن کردن بعد از نماز

شرح ابی الطیب

ہو یعنی قولہ لثالثۃ بدل من قولہ لسقوط القمر انتہی والاظہر انہ متعلق بسقوط القمر وفی نسخۃ بسقوط القمر ای یصلی مصحوبا بسقوط القمر **باب** ما جاء فی تاخیر العشاء الآخرۃ **قولہ** لولا اشق علی امتی لامرتہم ای لولا کراہۃ المشقۃ علیہم وجبت علیہم تاخیر العشاء الی ثلث اللیل **قولہ** او نصفہ ای بل نصفہ قال میر ک یحتمل او التنویع وہو الاظہر ویحتمل الشک من الراوی **باب** ما جاء فی کراہیۃ النوم قبل العشاء والسمر بعدہا السمر بفتح المیم الحدیث باللیل وبسکونہا وصاحب السمر لون قمر والقمر وسمی الحدیث بہ لانہم کانوا یتحدثون فیہ

عارضۃ الاحوذی

الراکب فعلیہ حکم الجالس المستند اللاصق بالارض بوضع الحدث قال ابن حبیب ولیس فی نوم القائم والراکع والراکب والجالس غیر مستند وضوء واما الساجد فروی ابن ابی اویس وابن عبد الحکم انہ کالمضطجع مطلقا من غیر شرط یقارنہ وکذلک قال ابن حبیب انہما سواء قال و ذلک اذا خالط النوم قلبہ وقد سمعت فی الدرس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وطلبتہ من سمعتہ مستندا بطریقہ فلراجعہ اذا نام العبد فی سجودہ یباہی اللہ بہ الملائکۃ یقول یا ملائکتی انظروا الی عبدی

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم انا عوف بن ابی جمیلہ ثقہ نسبت بقدر و تشیع کردہ میشد از سادسہ بود در سنہ ست یا سبع واربعین ومائۃ وفات یافت از عمر ہشتاد و شش قال احمد وثنا عباد بن عباد گفت احمد بن منیع حدیث کردہ مارا عباد بن عباد یعنی احمد را این حدیث از دو طریق رسیدہ است یکی از ہشیم دیگر از عباد بن عباد وھو المہلبی وآن عباد مہلبی ست در تقریب ست عباد بن عباد بن حبیب بن المہلب بن ابی عفرۃ الازدی ابو معاویۃ البصری ثقہ بود از سابعہ ہست در سنہ تسع وسبعین وفات کرد واسمٰعیل بن علیۃ جمیعا عن عوف عن سیار بن سلامۃ عن ابی برزۃ قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یکرہ النوم قبل العشاء گفت ابو برزۃ الاسلمی بود آنحضرت کہ مکروہ میداشت خواب را پیش از گذاردن نماز خفتن والحدیث بعدھا ومکروہ میداشت افسانہ وسخن را پس از گذاردن نماز خفتن واین کراہت تنزیہی ست نہ تحریمی ونزد ایمہ دیگر تحریمی ست وفی الباب عن عائشۃ چنانکہ اخراج آن کردہ است بزار کہ ثمن نام قبل العشاء فلا انام اللہ عینہ وعبد الرزاق از ابی ہریرہ اخراج کردہ است کہ ثمن خشی ان ینام قبل صلوٰۃ العشاء فلا باس ان یصلی قبل ان یغیب الشفق وعبد اللہ بن مسعود وانس بن مالک قال ابو عیسی حدیث ابی برزۃ حدیث حسن صحیح وقد کرہ اکثر اھل العلم النوم قبل صلوٰۃ العشاء وتحقیق مکروہ دارند اکثر اہل علم خواب را پیش از نماز خفتن ورخص فی ذلک بعضھم ورخصت دادہ اند بعضے علما در خواب کردن وقال عبد اللہ بن المبارک اکثر الاحادیث علی الکراھۃ وگفت عبد اللہ بن مبارک اکثر حدیثہا بر کراہت خواب اند پیش از نماز خفتن ورخص بعضھم فی النوم قبل صلوٰۃ العشاء فی رمضان ورخصت دادہ اند بعضی علما در خواب کردن پیش از نماز خفتن در ماہ رمضان خاص نہ در دیگر ایام

باب ماجاء فی الرخصۃ فی السمر بعد العشاء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در رخصت در افسانہا کردن پس از نماز خفتن حدثنا احمد بن منیع ثنا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابراھیم عن علقمۃ عن عمر بن الخطاب قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یسمر مع ابی بکر فی الامر من امر المسلمین گفت عمر بن الخطاب بود آنحضرت کہ سخن میکرد ہمراہ ابی بکر صدیق در امری از امر مسلمانان ومشورت با ابی بکر میکرد وانا معھما وحال آنکہ من ہمراہ ہر دو می بودم این حدیث دلالت بر عدم کراہت سمر میکند ومعارض ست بحدیث سابق وقول مقدم ست بر فعل پس این بر کراہت تنزیہی حمل کنیم یا آنکہ سمر تحریمی تحدیث بلہو ولعب باشد

شرح ابی الطیب

قولہ یکرہ النوم قبلھا ای یکرہ کراھۃ تنزیہ لان فیہ تعریضا لفوات وقتھا باستغراق النوم قال بعض العلماء من وکل بہ من یوقظہ یباح لہ **قولہ** والحدیث بعدھا ای المحادثۃ بعد العشاء خوف السھر وغلبۃ النوم بعدہ فیفوتہ قیام اللیل او الذکر والصبح نعم لا کراھۃ فیما فیہ مصلحۃ للدین کعلم وحکایۃ الصالحین المؤثرۃ فی ازالۃ الغفلۃ ومؤانسۃ الضیف والعروس **باب** ماجاء فی الرخصۃ فی السمر بعد العشاء **قولہ** یسمر مع ابی بکر رضی اللہ عنہ فی الامر من امر المسلمین وانا معھما مناسبۃ للترجمۃ باعتبار غالب الاستعمال لان من یتحدث قبل العشاء ما یسمی سامرا فی العرف فلا یرد ان السمر ھو الحدیث باللیل مطلقا قبل العشاء او بعدہ فیمکن حمل ھذا علی ما قبل العشاء فلا یناسب الترجمۃ

عارضۃ الاحوذی

ورد حہ عندی ویدل لہ فی طاعتہ ولولا بقاء طہارتہ مع نومہ فی سجودہ ما کان البدن فی طاعتہ وسمعت بعض علماء الشافعیۃ والحنفیۃ یقولون علی ھذا الحدیث فی ان نوم الساجد لا ینقض الوضوء وھذا لا حجۃ فیہ من وجھین احدھما انہ لو صح سندہ والثانی انہ یباھی بہ لان النوم ادرکہ متعبدا کما یقال قتل فلان صائما ومات ساجدا وقال الشاعر قتل ابن عفان الخلیفۃ محرما ومضی فلو اس مثلہ مخذولا ضمہ محرما بما کان علیہ قبل القتل فاما المضطجع فیوضا الکان ابن ابی زید قال فی النوادر من نام

شرح سراج احمد

وسمر آنحضرت با ابی بکر در امور مسلمانان بوده وفی الباب عن عبد اللہ بن عمر و اخراج کرده آنرا بخاری و اوس بن حذیفہ
وعمران بن حصین قال ابو عیسیٰ حدیث عمر حدیث حسن گفت مصنف حدیث عمر بن الخطاب حدیثی ست
حسن از حدیث عبد اللہ بن عمر و اوس بن حذیفہ و عمران بن حصین وقد روی ھذا الحدیث الحسن بن عبید اللہ عن
ابراھیم عن علقمۃ عن رجل من جعفی یقال لہ قیس او ابن قیس وتحقیق روایت کرده است این حدیث را حسن
ابن عبید اللہ از ابراہیم از علقمہ از مردی کہ از قبیلہ جعفی بود گفتہ میشد نام او قیس یا ابن قیس عن عمر عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ھذا الحدیث فی قصۃ طویلۃ قیس از عمر بن الخطاب از آنحضرت این حدیث در قصہ دراز ست وقد اختلف
اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم فی السمر بعد العشاء الآخرۃ وتحقیق اختلاف
کرده اند اہل علم از صحابہ و تابعین و کسیکہ پس از تابعین بود ند از ائمہ مجتہدین در حق سخن کردن پس از نماز خفتن فکرہ قوم منھم
السمر بعد صلوٰۃ العشاء پس مکروہ دارند بعضی از ایشان سخن را پس از نماز خفتن ورخص بعضھم اذا کان فی معنی
العلم وما لا بد منہ من الحوائج ورخصت داده اند بعضی علماء وقتیکہ باشد سمر در معنی علم و گفت و گوی علم باشد و سخنی باشد کہ
مخلصی نباشد از ان از حاجتہای ضروریہ ومن الحوائج بیان ماست ولا برای نفی جنس و بدا اسم اوست و منہ جار و مجرور
متعلق خبر اوست واکثر الحدیث علی الرخصۃ مصنف گوید واکثر احادیث دال بر رخصت سمر اند وقد روی
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا سمر الا لمصل او مسافر وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت
کہ فرمود نیست روا سخن کردن در شب پس از نماز خفتن مگر برای نماز گذارنده کہ گفتگوی احکام شرعیہ کند یا برای
مسافر کہ بحوائج ضروریہ سفر سخن نماید غرض مصنف ازین جواز سمر ست **باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل**
باب ست در بیان آنچہ آمده است در وقت اول از فضیلت حدثنا ابو عمار الحسین بن حریث نا الفضل بن موسیٰ عن
عبد اللہ بن عمر العمری عن القاسم بن غنام عن عمتہ ام فروۃ قاسم روایت میکند از عمہ خود کہ ام فروہ نام داشت و او خواہر
غنام بوده وکانت ممن بایع النبی صلی اللہ علیہ وسلم و بوده فروہ از ان کسان کہ بیعت کرده با آنحضرت قالت سئل
النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای الاعمال افضل گفت فروہ پرسیده شد آنحضرت کہ کدام عمل بہتر ست

شرح ابی الطیب

قولہ فکرہ قوم منھم السمر لانہ احوط واما ما روی عنہ من السمر فلیس بعام لانہ حکایۃ حال
یحتمل الخصوص **قولہ** ورخص بعضھم اذا کان فی معنی العلم وبہ یحصل الجمع بین حدیثی الباب ومثل
ھذا السمر غالبا لا یفضی الی ما یتوقع من الخلل فی السمر بعد العشاء **قولہ** قال لا سمر الا لمصل او مسافر
ای لا یجوز السمر الا للذی یستعین بہ علی احیاء اللیل للصلوٰۃ والمسافر الذی یستعین بہ علی قطع السفر
فالحاصل ان یکون الحاجۃ مطلوبۃ لا لمجرد التفکہ بالحدیث قال ابن الھمام رحمہ اللہ تعالیٰ وروی
الامام احمد عن عبد اللہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا سمر بعد الصلوٰۃ یعنی العشاء الآخرۃ
الا لمصل او مسافر وفی روایۃ او عرس **باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل**
قولہ سئل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای الاعمال افضل قال الصلوٰۃ لاول وقتھا اللام بمعنی فی کما

شرح مارثیۃ الاحوذی

مضطجعا ثم یستقبل
ولا ذھب عقلہ
فلا وضوء علیہ
وفعلہ مکحول
حتی غلبہ ولم یرھا
وقال انا اعلم ببطنی
ولعلہ کان قد قال
الغلاء حتی ظن
انہ لا یحیح فیہ
فان خرجہ امر
موقوف فی العادۃ
علی الغلاء او علی
بردیعد والبطن
فیھیجہ وقد قیل
انہ اذا نام مضطجعا
لو یدر مقدار ما کان
منہ لانہ لا دلیل
معہ علی ذلک
ویحتمل ان یکون
معہ دلیل من
قصر المدۃ وطولھا
فاما المستقر فذکرہ
ابو المعالی بن الجوینی
وقال لا وضوء علیہ
وھو صحیح خاص بہ
علی المذھب
لان النوم لیس
بحدث لعینہ

آنکہ الرجال لہ بفتح الغین المعجمۃ وتشدید الیاء کشداد الانصاری البلخی الثقۃ فی مضطرب الحدیث من الرابعۃ ۱۲

شرح سراج احمد

قال الصلوٰۃ لاول وقتہا فرمود آنحضرت گذاردن نماز در اول وقت آن حدثنا احمد بن منیع نا یعقوب بن الولید المدنی عن عبد اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ گفت عبد اللہ بن عمر فرمود آنحضرت وقت اول برآ گذاردن نماز سفر وضہ رضوان و خوشنودی حق تعالیٰ ومقرون باجابت ست والوقت الآخر عفو اللہ و وقت آخر برآ گذاردن نماز عفو کردن حق تعالیٰ ست و عفو نباشد مگر با خوشی و ناخوشی نباشد مگر در نافرمانی آئین حدیث فضیلت گذاردن نماز در اول وقت برآمد و فی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر بن الخطاب چنانکہ اخراج کردہ آن را حاکم باین عبارت خیر الاعمال الصلوٰۃ فی اول وقتہا و ابو البطیح از عبد اللہ بن عمر باین عبارت اخراج کردہ ست فضل الوقت الاول علی الآخر کفضل الآخرۃ علی الدنیا و عائشۃ و ابن مسعود چنانچہ اخراج آن کردہ ست ابن النجار و عبد الرزاق و آن از بسیاری صحابہ و تابعین منقول گشتہ ست چنانکہ دار قطنی از ابی محذورہ و ابو نعیم در حلیہ از ابی الدرداء

شرح ابی الطیب

فی قولہ تعالیٰ ونضع الموازین القسط لیوم القیمۃ اطلاقہ یعارض حدیث ابردوا بالظہر الا اذا قید بغیر الظہر فی الصیف او یراد باللام العہد ای تلک الصلوٰۃ التی ہی غیر الظہر فی الصیف ویراد من اول الوقت الوقت المستحب فی اطلاق المطلق علی الکامل شائع فلا یرد ان العشاء تاخیرہا الی ثلث اللیل او نصفہ مستحب ثم اختلفت الاحادیث الواردۃ فی افضل الاعمال واحبہا ففی ہذا الحدیث ہکذا و فی حدیث ابی ذر ایمان باللہ وجہاد فی سبیلہ و فی حدیث ابی سعید ای الناس خیر قال رجل یجاہد فی سبیل اللہ و فی حدیث اطعام الطعام و فی حدیث بر الوالدین و وجہ التوفیق انہ صلی اللہ علیہ وسلم اجاب کلا بما یوافق غرضہ ومایرغب فیہ باختلاف احوال السائلین او الاختلاف باختلاف الاوقات فقد کان الجہاد فی ابتداء الاسلام افضل الاعمال لانہ وسیلۃ الی القیام بہا والاربعات الصلوٰۃ افضل من الصدقۃ وقد یکون مواساۃ المضطر افضل او ہو علی حذف من ای من افضل الاعمال **قولہ** الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ ای التعجیل فیہ وخص منہ بعض الاوقات کالظہر فی الصیف والعشاء مطلقا فانہا فی الثلث او النصف افضل او المراد منہ الوقت المستحب وہو احسن ومعنی رضوان سبب رضوان اللہ لانہ عجل الی عبادۃ اللہ وہو مؤد الی رضاہ او علی المبالغۃ ای الوقت الاول عین رضوان اللہ تعالیٰ **قولہ** والوقت الآخر عفو اللہ یعنی بحیث یحتمل ان تکون خارجۃ عن الوقت او المراد بہ وقت الکراہۃ نحو الاصفرار فی العصر والتجاوز عن نصف اللیل فی العشاء ومعنی عفو اللہ سبب عفو اللہ بالنظر الی الصلوٰۃ وفیہ اشارۃ الی التقصیر بسبب التاخیر

قوت المغتذی

الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ والوقت الآخر عفو اللہ قال ابن العربی روی عن ابی بکر الصدیق انہ قال رضوان اللہ احب الینا من عفوہ قال علماؤنا لان رضوانہ للمحسنین وعفوہ عن المقصرین والدارقطنی من حدیث ابی محذورۃ زیادۃ ووسط الوقت رحمۃ اللہ

عارضۃ الاحوذی

وانما ہو معنی یظہر معہ خروج الحدث فاذا اسد فی وجہ ذلک المعنی وتوثق من الوکاء للمخرج بعد ان یکون منہ قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی اللہ عنہ الا ان یکون دائما کثیرا فربما زہقت ریح خفیفۃ لا یشعر بہا باب الوضوء مما غیرت النار ابو سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط قال قال لہ ابن عباس اتوضأ من الدہن من اتوضأ من الحمیم فقال ابو ہریرۃ یا ابن اخی اذا سمعت حدیثا عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلا تضرب لہ امثالا

عارضۃ الاحوذی

محمد بن المنکدر
عن جابر خرج
رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وانا
معہ فدخل علی
امرأۃ من الانصار
فذبحت لہ شاۃ
فاکل واتتہ بقناع
فیہ رطب فاکل
منہ ثم توضأ للظہر
وصلی ثم انصرف
فاتتہ بعلاۃ من
علاۃ الشاۃ فاکل
ثم صلی العصر ولم
یتوضأ اسنادہ
ھذا الحدیث فیہ
اضطراب کثیر
روی عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
توضئوا من لحوم
الابل ولا توضئوا
من لحوم الغنم
واعتنی مالک

شرح سراج احمد

ونسائی وابن حبان از ابی الدرداء ودر وبانی وابن عساکر از محمد بن کعب القرظی وعبد الرزاق از ابی العالیہ حدثنا قتیبۃ ثنا عبد اللہ
ابن وہب عن سعید بن عبد اللہ الجہنی عن محمد بن عمر بن علی بن ابی طالب صدوق از سادسہ بود عن ابیہ
محمد روایت میکند از پدر خود کہ عمر بن علی بود ثقہ از ثالثہ بود در سن ولید وفات کرد عن علی بن ابی طالب ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال لہ یا علی ثلث لا تؤخرھا بدرستیکہ آنحضرت فرمود مر علی بن ابی طالب را ای علی سہ چیز اند کہ مکن تاخیر آن
الصلوٰۃ اذا آنت یکی از آن نماز ست کہ چون وقت او بیاید وآنت ضبط کردہ شدہ است بمد از آن بنون واحتمال دارد کہ از آنی
یانی باشد والجنازۃ اذا حضرت وتاخیر مکن بگذاردن نماز جنازہ چون حاضر آید جنازہ والایم اذا وجدت لھا کفوا
وزن بی شوہر وقتیکہ یافتہ شود برای او کفوی بی توقف بشوہری بدہید قال ابو عیسی حدیث ام فروۃ لا یروی الا من حدیث
عبد اللہ بن عمر العمری گفت مصنف حدیث ابی فروہ روایت کردہ نشدہ است مگر از طریق عبد اللہ بن عمر العمری ولیس
ھو بالقوی عند اھل الحدیث ونیست عبد اللہ بن عمر العمری قوی وثقہ نزد اہل حدیث واضطربوا فی ھذا الحدیث

شرح ابی الطیب

قولہ الصلوٰۃ اذا آنت ای اتی وقتھا المستحب فلا یرد ما ذکرناہ آنفا قال ابن العربی وابن سید الناس کذا
رویناہ بتائین کل واحدۃ منھما معجمۃ باثنتین من فوقھا وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت و
حضرت انتہی قلت قال التوربشتی انت بالتائین عن اکثر المحدثین وھو تصحیف والمحفوظ من ذوی الاتقان آنت
علی وزن حانت قال میرک نقلا عن الازھار المشہور من الاتیان قیل ھو تصحیف والمحفوظ آنت علی وزن حانت
وبمعناہ وفی شرح السنۃ انہ من آنی یانی وھو بمعنی حان وھی ای الصلوٰۃ بالرفع ای منھا او احدلھا او ھی
ویجوز نصبھا علی البدلیۃ من الضمیر او بتقدیر اعنی **قولہ** والجنازۃ اذا حضرت بالوجھین المذکورین
ای لا تؤخر صلاتھا ففیہ دلیل علی انھا لا تکرہ فی الاوقات المکروھۃ اذا صلی علیھا وقد حضرت فیھا
قولہ الایم بفتح الھمزۃ وتشدید الیاء المکسورۃ من لا زوج لہ رجلا کان او امرأۃ ثیبا کان او بکرا والمراد ھھنا
المرأۃ الغریبۃ واو بکرا بقرینۃ اذا وجدت لھا کفوا والکفوء المثل **قولہ** اذا وجدت لھا کفوا بالخطاب لسیدنا
علی رضی اللہ عنہ او بسکون التاء علی انھا صیغۃ مؤنثۃ غائبۃ یؤیدہ آنت وحضرت کما یؤید
الاول الکلام وخطاب لا تؤخرھا **قولہ** لا یروی الا من حدیث عبد اللہ بن عمر العمری
ای ابن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب **قولہ** ولیس ھو بالقوی قال
میرک قد اخرج لہ الاربعۃ ومسلم موقوفا اقول ھذا یدل علی توثیقہ وتکلم فیہ
یحیی بن معین من قبل حفظہ اقول قالوا ان تضعیف یحیی بن معین لا یضر وقال
ابو داؤد ما ذکرت فی کتابی فھو لیس بضعیف یعنی اذا لم یتکلم علیہ ومھنا لم یتکلم علیہ

قوت المغتذی

الصلوٰۃ اذا آنت قال ابن العربی وابن سید الناس کذا رویناہ بتائین کل واحدۃ منھما معجمۃ باثنتین
من فوقھا وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت وحضرت

شرح سراج احمد

واضطراب دارند اہل حدیث درین حدیث حدثنا قتیبة ثنا مروان بن معاویة الفزاری عن ابی یعقوب وورجحہ
نسخ ابی یعفور ست بدل بای موحدہ عن الولید بن العیزار عن ابی عمرو الشیبانی ان رجلا قال لابن مسعود
گفت ابو عمرو بدرستیکہ مردی گفت عبد اللہ بن مسعود را ای العمل افضل کدام عمل بہتر ست قال سالت عنه النبی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت عبد اللہ بن مسعود سوال کردم ازان افضل از آنحضرت فقال الصلوٰۃ علی مواقیتها
فرمود آنحضرت گذاردن نماز بر وقتہای آن قلت وماذا یا رسول اللہ گفت عبد اللہ بن مسعود گفتم وچہ چیز ست پس از نماز
قال وبر الوالدین فرمود آنحضرت ونیکی کردن باپدر ومادر خود قلت وماذا قال الجہاد فی سبیل اللہ گفتم پس از بر والدین
کدام چیز افضل ست فرمود آنحضرت جہاد کردن با کفار در راہ حق تعالی قال ابو عیسی وہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف
حدیث ابی عمرو از ابن مسعود حدیثی ست حسن صحیح وتائید وتقویت آن میکند بطرق دیگر وقد روی المسعودی وشعبة و
الشیبانی وغیر واحد وبسیار کس سوای ایشان عن الولید بن العیزار ہذا الحدیث از ولید بن العیزار این حدیث
حدثنا قتیبة ثنا اللیث عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی ہلال اللیثی مولاہم ابو العلاء المصری گویند مدنی
الاصل ست گفت ابن یونس در مدینہ نشو ونما گرفتہ صدوق بعضی تضعیف آن کردہ اند از سادسہ است پس از ثلثین ومائة وفات کرد
عن اسحق بن عمر از ثالثہ ست ترک کردہ وذکر نکردہ است او را دارقطنی عن عائشة قالت ما صلی رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ لوقتها الآخر مرتین حتی قبضه اللہ گفت عائشہ صدیقہ نگذارد آنحضرت نمازی را در آخر وقت
آن دو بار تا آنکہ وفات گردانید او را حق تعالی وعائشہ صدیقہ جزم بآن نمودہ است کہ دو روز در آخر وقت آنحضرت نماز نگذاردہ
قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث عائشہ غریب ست کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است ولیس
اسنادہ بمتصل ونیست اسناد این حدیث متصل بلکہ انقطاع ست دران وحذف راوی گشتہ درو زیرا کہ ملاقات او با عائشہ
صدیقہ ثبوت نپیوستہ قال الشافعی والوقت الاول من الصلوٰۃ افضل گفت شافعی وقت اول از نماز بہتر ست
ومما یدل علی فضل اول الوقت علی آخرہ وبعضی ازان چیزیکہ دلالت دارد بر فضل اول وقت بر آخر وقت +
اختیار النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر اختیار کردن آنحضرت وابی بکر صدیق وعمر بن الخطاب
فلو یختاروا الا ما ہو افضل پس نبودند کہ اختیار میکردند مگر آنچہ او بہتر می بود ولو یکونوا

شرح ابی الطیب

قولہ الصلوٰۃ علی مواقیتها فی البخاری یسندہ الی الولید بن العیزار قال سمعت ابا عمرو الشیبانی
قال سمعت عبد اللہ بن مسعود قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای العمل احب الی اللہ تعالی قال الصلوٰۃ
علی وقتها انتہی اتفق اصحاب شعبة علی ہذا اللفظ وخالفہم علی بن حفص وہو ممن احتج به مسلم فقال
الصلوٰۃ فی اول وقتها رواہ الحاکم والدارقطنی اقول وہو یدل علی ان علی بمعنی فی وہو شائع ومع ذلک
لابد من حذف مضاف ای اداء الصلوٰۃ فی اول وقتها قولہ وماذا یا رسول اللہ فی صحیح البخاری
ثم ای قال بر الوالدین قال ثم ای قال الجہاد وبہ علم ان المراد وماذا بعد ذلک والا لا یصح ان
تکون الجملة موصوفة بالاحدیة والافضلیة قولہ لو یکونوا یدعون بفتح الدال ای یترکون

عارضۃ الاحوذی

فی موقتة بوقتہا
المسألة ویستظہر
فیہ بأبواب من الاصول
وہو فعل الخلفاء
رضی اللہ عنہم
یترکہم الوضوء
مما مست النار
واذا اختلف الحدیثان
عن رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وعمل
الخلفاء باحد
الحدیثین قدمنا
بعمل الخلفاء وکل
ذلک یدل علی ان
الحدیث منسوخ
بہ وقد روی عن
محمد بن المنکدر
عن جابر بن عبد اللہ
انہ قال کان آخر
الامرین من رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ترک الوضوء مما
غیرتہ النار وذلک
اسنادہ الی الحدیث
المتقدم من النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
انی بعلالة الشاۃ
التی توضأ منہا

شرح سراج احمد

بیل حسون الفضل بنبود ندایشان که میگذاشتند و ترک میکردند فضیلت را وکانوا یصلون فی اول الوقت و بودند
صحابه و آنحضرت که میگذاردند در اول وقت حدثنا بذلک ابو الولید المکی عن الشافعی حدیث کرده مارا بآن ابو الولید مکی
از امام شافعی رحمة الله علیه **باب** ماجاء فی السهو عن وقت صلوة العصر باب ست در بیان آنچه آمده است در سهو کردن
از وقت نماز عصر حدثنا قتیبة نا اللیث عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال بدرستیکه آنحضرت
فرمود الذی تفوته صلوة العصر آن کسیکه در میگذارد او را نماز عصر فکانما وتر اهله وماله برفع و نصب هر دو روایت ست
در روایت رفع معنی آنست که گویا نقصان کرده شد اهل خانهٔ آنکس و مال وی و بر تقدیر نصب نقصان کرد اهل و مال خود را و این معنی
در مناسب تر ست و در روایت جمهور هم بنصب ست و فی الباب عن بریدة چنانکه اخراج آن کرده است ابن ماجه و امام احمد و
ابن حبان و نوفل بن معاویة بفتح نون و سکون واو و فا در آخر لام ست قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث
حسن صحیح وقد رواه الزهری ایضا عن سالم عن ابیه عبد الله بن عمر الخطاب عن النبی صلی الله
علیه وسلم یعنی این حدیث بمصنف از عبد الله بن عمر بدو طریق رسیده است یکی از لیث از نافع
از ابن عمر و دیگر از زهری از سالم از ابن عمر **باب** ماجاء فی تعجیل الصلوة
اذا اخرها الامام باب ست در بیان آنچه آمده است در تعجیل گذاردن نماز وقتیکه تاخیر آن کند پادشاه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی السهو عن وقت صلوة العصر **قوله** الذی تفوته صلوة العصر فکانما وتر اهله وماله
روی بنصب اللامین و رفعهما والنصب هو الصحیح المشهور الذی علیه الجمهور علی انه مفعول ثان و من رفع
فعلی انه مفعول ما لم یسم فاعله ومعناه انتزع منه اهله وماله واما علی روایة النصب فقال الخطابی
وغیره ومعناه نقص هو اهله وماله وسلب عنهم فبقی بلا اهل ولا مال فلیحذر من تفویتها کحذره من
ذهاب ماله واهله وقال ابن العربی سلب عنهم فبقی وترا ای فردا واختلفوا فی المراد بفوات العصر فقال
بعضهم هو فیمن لم یصلها فی وقتها المختار وقال بعضهم هو ان تفوته بغروب الشمس وقیل هو تفویتها الی ان تصفر
الشمس وقد جاء مفسرا فی روایة الاوزاعی فی هذا الحدیث وفواتها ان تدخل الشمس صفرة وروی عن سالم انه قال هذا
فیمن فاتته ناسیا وعلی قول الداودی هو فی العامد وهو الاظهر ویؤیده حدیث البخاری فی صحیحه من ترک صلوة العصر حبط عمله کذا
قال النووی **قوله** حدیث حسن صحیح اقول کفی فی الصحة روایة الشیخین ایاه عن ابن عمر **باب** ماجاء فی تعجیل الصلوة اذا اخرها الامام

قوت المغتذی

الذی تفوته صلوة العصر فکانما وتر اهله وماله قال ابن العربی معناه سلب عنه فبقی وترا ای فردا قال وروی اهله بنصب اللام ورفعه
وان رفعت فعلی البدل من الضمیر فی وتر وان نصبت فعلی المفعول به زاد ابن سید الناس ویحتمل فی الرفع ان یکون ضمن وتر معنی
انتزع فیکون اهله هو المفعول الذی لم یسم فاعله وماله معطوف علیه قال وهذا فیمن فاتته بغیر عذر حتی تغیب الشمس
وقال الداودی معناه انه یجب علیه من الاسف والاسترجاع مثل الذی یجب علی من وتر اهله وماله قلت
ودخلت الفاء فی خبر وهن شبهوا بالضمن المبتدأ وهو الموصول معنی الشرط

عارضة الاحوذی

للظهر فاکلها بعد العصر ولم یتوضأ للعصر وهذه حکایة حال وقضیة عین ولا یجوز لاحد ان یحکم بان النبی صلی الله علیه وسلم توضأ للظهر لاجل ما مست النار ولعله انما توضأ لاجل حاجة الی الوضوء ولم یتوضأ من العلالة لانه لم یحتج الی الوضوء وناتی بحقیقته ان شاء الله القریب الثور جبلة مجموعة من الطعام وقد اضیف الی الاقط والقناع الطبق والعلالة البقیة ویقال فی کل شیء الاحکام العارضة فیه ان الاحادیث فی هذا الباب کما قدمنا کثیرة والعمل مستقر بترک الوضوء من الاکل ان الوضوء من لحم

شرح سراج احمد

وانتظار گذاردن امام نکند حدثنا محمد بن موسی البصری در تقریب ست محمد بن موسی بن الصباح الہدادی بفتح ہا و مہملہ مخفف ابوالقاسم البصری صدوق از حادی عشرہ است در حدود سنہ خمسین و مائتین وفات کردنا جعفر بن سلیمان الضبعی ابو سلیمان البصری صدوق زاہد بود و تشیع میداشت از ثامنہ بود سنہ ثمان و تسعین و مائۃ وفات کرد و ضبعی بضم ضاد معجمہ و فتح موحدہ عن ابی عمران الجونی عبد الملک بن حبیب الازدی او الکندی مشہور بکنیت ثقہ از کبار رابعہ بود در سنہ ثمان و عشرین و مائۃ وفات کرد عن عبد اللہ بن الصامت الغفاری البصری ثقہ از ثالثہ بود پس از سبعین وفات کرد عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا ذر امراء یکونون بعدی فرمود آنحضرت ای ابا ذر امرا و سرداران باشند پس از من یمیتون الصلوٰۃ میرانند نماز را و رعایت نمیکنند شرائط و آداب آنرا فصل الصلوٰۃ لوقتہا پس بگذار نماز را بر وقت آن فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ پس اگر گذارده شود نماز بر وقت آن باز با امرا باشد ترا آن گذاردن نفل از جہت آنکہ فرض گذاردی اول و این نماز کہ با ایشان بار دیگر گذاری نفل شود

شرح ابی الطیب

قولہ امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوٰۃ الظاہر انہ مبتدأ ویکونون صفتہ ویمیتون خبرہ قالوا وقع ذلک فی زمن بنی امیۃ والمراد من الامراء بعضہم او غالبہم والخطاب لابی ذر رضی اللہ عنہ والحکم عام لانہ صلی اللہ علیہ وسلم ہاد للکل قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی یکون کالمیت الذی لا روح لہ انتہی اقول لا یناسب ذلک آخر الحدیث فالاولی ما قالہ النووی **قولہ** فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ اما ان یکون مبنیا للفاعل والتاء للخطاب او للمفعول والتاء للتانیث وعلی کل تقدیر لا بد من حذف فعل الاول فان صلیت فی وقتہا معہم کانت صلاتک معہم نافلۃ وعلی الثانی فان صلیت صلوٰۃ الامراء لوقتہا وانت صلیت معہم ثانیۃ کانت صلاتک معہم نافلۃ ویدل علی ہذا التقدیر ما فی مسلم فانہ اخرج عن جعفر بن سلیمان عن ابی عمران الجونی عن عبد اللہ بن الصامت عن ابی ذر قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا ذر انہ سیکون بعدی امراء یمیتون الصلوٰۃ فصل الصلوٰۃ لوقتہا فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک وفی روایۃ فان ادرکتہا معہم فصل فانہا لک نافلۃ ومعنی الحدیث اذا علمت من حالہم تاخیرہا عن وقتہا المختار فصلہا لاول وقتہا ثم ان صلوہا لوقتہا فصل ایضا معہم وتکون صلاتک معہم نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک بفعلک فی اول الوقت وقولہ والا کنت آہ ای ان لم تصل معہم ثانیا فقد احرزت صلاتک فی وقتہا الاول ویحتمل ان یقال معنی قولہ والا ای وان لم تصل الصلوٰۃ لوقتہا بل اکتفیت بالصلوٰۃ معہم فانت مأجور لکنہ بعید من السیاق

قوت المغتذی

یا ابا ذر امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوٰۃ قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی تکون کالمیت الذی لا روح لہ قال وقولہ فصل الصلوٰۃ لوقتہا یعنی المختار بدلیل قولہ فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ ای زیادۃ فی العمل والثواب

عارضۃ الاحوذی

الا بل صحیح یقال احمد و اسحق و اسمعیل ابن اسحق و یحیی ابن یحیی النیسابوری وقد قال علماؤنا معنی ہہنا المنافقۃ وروی ان قوما سمعوا ولم یجوا ان الوضوء غسل الید وذلک ان الحول الجائز ورلہ زفر عظیم ولحم الغنم بالحجاز لا زفر علیہ وہی غریبۃ قد جمعت الحسنین لذۃ اللحم وعدم الزفر ولو امر بوضوء العبادۃ لقال کما قال فی الماء من جامع ولو یتزل فلیتوضأ کما یتوضأ للصلوٰۃ ویغسل ذکرہ وتحقیق القول فی ذلک انہ قد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الامر بوضوء

عارضۃ الاحوذی

ولما لك في ذلك نكتة بديعة و ذلك انه ادخل حديث سويد بن النعمان ان النبي صلى الله عليه وسلم في غزاة خيبر لموضعا هما مسته النار و هذا حديث مورخ وحديث الوضوء منه غير مورخ ومتى تعارض حديثان احدهما مورخ و الآخر غير مورخ قضي بالمورخ على المجهول التاريخ فهذا يدلك على غوص مالك في العلم وبعد غوره في اصوله وعظيم ترتيبه في كتابه وادخل حديث انس انه لما سافر الى العراق ورجع وتوضأ مما مست النار فانكر عليه ابو طلحة فرجع

شرح سراج احمد

ولا كنت قد اخرت صلاتك واگر تنہا نماز را تگذاری وانتظار گذاردن نماز ایشان نمائی تحقیق احتیاط کردہ باشی نماز خود را و در روایت مسلم از ابی ذر باین عبارت ست صل الصلوٰۃ لوقتہا فان ادرکتہا معہم فصل معہم فانہا لک نافلۃ از ینجا معلوم میشود کہ اگر امام تاخیر کند از وقت نماز خصوصاً کہ بوقت مکروہ اندازد ماموم را باید کہ بگذارد نماز خود را در اول وقت پستر بگذارد با امام تا فضیلت وقت و جماعت ہر دو دریابد و این در غیر نماز فجر و عصر و مغرب خواہد بود از جہت کراہت تنفل دران وقت و عدم مشروعیت نفل بسہ رکعت با آنکہ ارتکاب این مکروہ اہون ست از اثارت فتنہ و اختلاف حکم لازم می آید از مخالفت امر ابد انکہ مراد از امرا درینجا امرای بنی امیہ اند و تحقیق واقع شد از ایشان انچہ خبر داد آن مخبر صادق و بودند این جماعت کہ رعایت نمیکردند احکام و ارکان نماز را یا محافظت نمیکردند بر اوقات

وفي الباب عن عبد الله بن مسعود كما اخرجه عبد الرزاق وعبادة بن الصامت واز محمد ابن كعب القرظي نيز ہمچنين ماثور شده است چنانكه اخراج كرده ابن عساكر و عبد الرزاق از ابي العاليه وسعيد بن منصور از عبد الله بن عمر قال ابو عيسى حديث ابي ذر حديث حسن وهو قول غير واحد من اهل العلم يستحبون ان يصلي الرجل الصلوٰة لميقاتها و آن قول بسيار كسان ست از اہل علم كہ مستحب میگویند اینكہ بگذارد مرد نماز را در وقت آن اذا اخرها الامام چون تاخیر كند آن نماز را رئیس و سردار ثم يصلي مع الامام پستر بگذارد با امام والصلوٰة الاولى هي المكتوبة عند اكثر اهل العلم و نماز اولی كہ تنہا گذارد آن نماز فرض او باشد نزدیک اكثر اہل علم و بعضے گویند كہ اول نماز كہ تنہا گذارده نفل باشد و ادای فرض با امام شود وابو عمران الجوني اسمه عبد الملك بن حبيب وابو عمران جونی كہ راویست از عبد الله بن الصامت نام او عبد الملک بن حبیب ست

باب ما جاء في النوم عن الصلوٰة باب ست در بیان انچہ آمده است در خواب كردن از نماز و بخواب رفتن بی گذاردن نماز

حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن ثابت البناني عن عبد الله بن رباح الانصاري ابو خالد المدني ساكن بصره ثقہ از ثالثہ بود عن ابي قتادة الانصاري قال ذكروا للنبي صلى الله عليه وسلم نومهم عن الصلوٰة گفت ابو قتادہ ذكر كردند صحابہ برای آنحضرت خوابہای خویش را از نماز یعنی نماز ناگذارده بخواب میرویم فقال انه ليس في النوم تفريط فرمود آنحضرت بدرستیكہ شان اینست كہ نیست در خواب كردن تقصیر و كمی در عبادت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في النوم عن الصلوٰة **قوله** ليس في النوم تفريط اى ليس في حالة النوم تفريط اذ لا يتحقق من النائم التقصير اذ ليس له اختيار ثم نعم قد يكون في مباشرة النوم تفريط كالنوم قبل العشاء بلا تسليط من يوقظه فان من نام قبلها كذلك قد تفوته الصلوٰة بسبب مباشرته النوم ولذا كره صلى الله عليه وسلم النوم قبل العشاء

قوت المغتذی

ولا كنت قد اخرت صلاتك اى فعلتها في وقتها وعلى ما يجب اداؤها حديث ابي ذر حديث حسن بل هو صحيح اخرجه مسلم في صحيحه

الترجمۃ
لیکن تو نماز را در وقت آن پس اگر تو قائم را با ایشان پس بگذار با ایشان پس بتحقیق آن نماز برای تو نفل باشد ۱۲

شرح سراج احمد

انما التفریط فی الیقظۃ جز این نیست کہ کمی و تقصیرے در بیداری ست کہ مرد بیدار باشد و در نماز تاخیر کند بی عذر و در حدیث دیگر آمدہ است کہ رفع القلم عن النائم فاذا نسی احدکم صلوٰۃ او نام عنہا فلیصلہا اذا ذکرہا پس چون فراموش کند یکی از شما نماز را یا بخواب رود از نمازی پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا وفی الباب و در باب خواب کہ پیش از نماز باشد و نماز ناگذارد بخواب رود عن ابن مسعود چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و بیہقی وابی مریم و عمران بن حصین بلفظ تصغیر ست وجبیر بن مطعم وابی جحیفۃ چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و نسائی و طحاوی و طبرانی و عمرو بن امیۃ الضمری بفتح ضاد معجمہ و میم و کسر را و ذی مخبر بکسر میم و سکون معجمہ و فتح موحدہ و گویند بدل موحدہ میم ست حبشی صحابی ست نازل شام شد و ھو ابن اخ النجاشی و ذو مخبر برادر زادہ نجاشی ملک حبشہ بود و از دیگر صحابہ نیز حدیثی درین باب مروی شدہ است چنانکہ شیخان و احمد و ترمذی و نسائی از انس و ابن عدی در کامل و بیہقی از ابن عباس و مسلم و ابوداود و نسائی و ابن ماجہ و طبرانی در اوسط و احمد از ابی ہریرہ و سنن اربعہ و احمد و طبرانی و ابوداود از ابی قتادہ و طبرانی از میمونہ بنت سعد و طبرانی در اوسط و خطیب بغدادی از ابن عمر و تصحیح آن کردہ ابو زرعہ موقوف بر ابن عمر و مالک از زید بن اسلم مرسل و طبرانی در اوسط از ابی سعید و عبد الرزاق از ابی قتادہ و طبرانی از جندب بن عبد اللہ و عبد الرزاق از ابی جحیفہ و ابو نعیم از ابی قتادہ و عبد الرزاق از عثمان بن موہب اخراج آن کردہ اند قال ابو عیسیٰ و حدیث ابی قتادۃ حدیث حسن صحیح و قد اختلف اھل العلم فی الرجل ینام عن الصلوٰۃ او ینساھا و تحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در حق مردی کہ بخواب رفت از نماز و بی گذاردن نماز خواب کرد یا فراموش کرد نماز را فیستیقظ او یذکر پس بیدار میشود یا یاد میکند نا خواندن نماز را و ھو فی غیر وقت صلوٰۃ عند طلوع الشمس او عند غروبھا حال آنکہ آن در غیر وقت نماز کہ نزد برآمدن آفتاب یا نزد غروب کردن او باشد فقال بعضھم یصلیھا اذا استیقظ و ذکر و ان کان عند طلوع الشمس او عند غروبھا پس گفتہ اند بعضی علما بگذارد نماز را وقتیکہ بیدار شود و یاد کند آن را اگرچہ باشد نزدیک طلوع کردن آفتاب یا نزدیک غروب آن وھو قول احمد و اسحق والشافعی و مالک یعنی قضای فوائت در اوقات مکروہ روا اند نزد ایشان وقال بعضھم لا یصلی حتی تطلع الشمس او تغرب و گفتہ اند بعضی علما نگذارد نماز فائتہ را تا آنکہ طلوع کند آفتاب یا غروب کند چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ ست **باب** ما جاء فی الرجل ینسی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ فراموش کند نماز را حدثنا قتیبۃ و بشر ابن معاذ قالا ثنا ابو عوانۃ عن قتادۃ عن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نسی صلوٰۃ فلیصلھا اذا ذکرھا فرمود آنحضرت کسیکہ فراموش کند نماز را پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا درین حدیث مطلق عام ست کہ وقت مکروہ باشد یا غیر مکروہ

شرح ابی الطیب

قولہ انما التفریط فی الیقظۃ ای فی حالۃ الیقظۃ بان یتعاطی ما یوجب تفویتھا اما باشتغالہ باللعب او بترکھا تکاسلا او بالتسبب فی النوم قبل ان یغلبہ بدون تسلیط من یوقظہ **قولہ** فلیصلھا اذا ذکرھا بعد النسیان او بعد النوم او اذا استیقظ محذوف ای فلیصلھا اذا ذکر بعد النسیان و اذا استیقظ بعد النوم و الی ھذا یشیر قولہ فیستیقظ او یذکر

عارضۃ الاحوذی

وقد جرت مناظرۃ بین ابن عباس وابی ھریرۃ فی المسألۃ فکان من حجۃ ابن عباس علیہ فی ترک الوضوء مما مست النار الوضوء نتوضأ بالحمیم فلو کانت ما مست النار توجب الوضوء لما جاز بالماء الحار قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ و حدیث لحوم الابل صحیح ظاھر مشھور و لیس یقوی عندی ترک الوضوء منہ واللہ اعلم **باب** الوضوء من مس الذکر و ترکہ عروۃ عن بسرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من مس ذکرہ فلیتوضأ قیس ابن طلق عن ابیہ قال وھل ھو الا بضعۃ منک

شرح سراج احمد

واین موافق مذہب امام مالک و شافعی و احمد و اسحق ست و نزد امام ما فی وقت صلوة مقدر ست و فی الباب عن سمرة بن
جندب و ابی قتادة کما رواه الاربعة قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح و یروی عن علی بن ابی طالب
انه قال فی الرجل ینسی الصلوة یصلیها متی ذکرها و روایت کرده شده است از علی مرتضی رضی الله عنه بدرستیکه
او گفت در حق مردی که فراموش کرد نماز را بگذارد نماز را هر وقت که یاد کند آن نماز را فی وقت او فی غیر وقت در وقت نماز
یا در غیر وقت نماز و هو قول احمد و اسحق و یروی عن ابی بکرة انه نام عن صلوة العصر فاستیقظ عند
غروب الشمس فلم یصل حتی غربت الشمس و روایت کرده شده است از ابی بکره رضی الله عنه بدرستیکه او بخواب رفت
از نماز عصر پس بیدار گشت نزدیک غروب آفتاب پس نماز نگذارد تا آنکه غروب کرد آفتاب و قد ذهب قوم من اهل
الکوفة الی هذا و تحقیق رفته است گروهی از اهل کوفه که کنایت از امام ما ابی حنیفه است بسوی این و اما اصحابنا
فذهبوا الی قول علی بن ابی طالب مصنف گوید و اما اصحاب ما که حنابله اند پس رفته اند بسوی قول علی مرتضی رضی الله عنه

باب ما جاء فی الرجل تفوته الصلوات بایتهن یبدأ باب ست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که فوت
کند او را نمازها بکدامی نماز آغاز کند حدثنا هناد ثنا هشیم عن ابی الزبیر عن نافع بن جبیر بن مطعم عن ابی عبیدة
ابن عبد الله بن مسعود قال قال عبد الله گفت ابو عبیده گفت عبد الله بن مسعود ان المشرکین شغلوا
رسول الله صلی الله علیه وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق بدرستیکه مشرکان باز داشتند آنحضرت را
از گذاردن چهار نماز ها در روز خندق حتی ذهب من اللیل ما شاء الله تا آنکه رفت از شب آن مقدار که خواسته بود حق تعالی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل تفوته الصلوات بایتهن یبدأ **قوله** عن اربع صلوات یوم الخندق و هو یوم الاحزاب
و کان فی القعدة سنة اربع و قیل سنة خمس و لا یعارضه ظاهر ما فی الصحیحین ان الفائتة صلوة العصر فقط و لا
ما فی الموطأ انها الظهر و العصر لان الوقعة استمرت ایاما فکان هذا فی بعض الایام و هذا فی بعضها و هو الجواب من
حدیث الباب حدیث عمر رضی الله عنه و قال ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوة المنسیة یوم الخندق ففی
حدیث جابر الآتی انها العصر و هو فی الصحیحین و فی الموطأ انها الظهر و العصر و فی الحدیث انها اربع صلوات فمن الناس
من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی و منهم من جمع بین الاحادیث فی ذلک کالقدماء و هو اولی لحدیث ابی سعید فی ذلک و اسناده صحیح جلیل

قوت المغتذی

قال عبد الله ان المشرکین شغلوا رسول الله صلی الله علیه وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق حتی ذهب من اللیل ما شاء الله قال
ابن العربی الصحیح ما یأتی بعد هذا ان الصلوة التی شغل عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم و اصحابه یوم الخندق صلوة واحدة و هی العصر و قال
ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوة المنسیة یوم الخندق ففی حدیث جابر الآتی انها العصر و هی فی الصحیحین
و فی الموطأ انها الظهر و العصر و فی هذا الحدیث انها اربع صلوات فمن الناس من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی و منهم من جمع
بین الاحادیث فی ذلک بان الخندق کانت وقعته ایاما فکان ذلک کله فی اوقات مختلفة فی تلک الایام و هذا
اولی من الاول لحدیث ابی سعید فی ذلک و اسناده صحیح جلیل ثم انه منسوخ بصلوة الخوف انتهی

عارضة الاحوذی

اسناده هذا الباب
عظیم القدر فی
الدین اختلف
فیه الصحابة و
التابعون و الفقهاء
الی الآن و رأی مالک
فاتقنه و صححه ثم
ضعفه فی الفتوی
و اسقط عمل مذهب
اهل الکوفة فیه
ان لا وضوء منه
و قد جرت فیه
مناظرة بین العلماء
اخبرنا ابن الطیوری
اخبرنا القاضی
الطبری اخبرنا
الدارقطنی حدثنا
محمد بن الحسن
النقاش حدثنا
عبد الله بن یحیی
القاضی السرخسی
حدثنا رجاء بن
مرجا انا اسرائیل قال
اجتمعنا فی مسجد
الشیخ اذا و احمد
ابن حنبل و علی
ابن المدینی و یحیی
ابن معین نتناظر نا

شرح سراج احمد

فامر بلالا فاذن پس امر فرمود آنحضرت بلال را پس اذان داد بلال ثم اقام پس اقامت نماز کرد فصلی الظهر پس بگذارد
آنحضرت نماز ظهر را ثم اقام فصلی العصر پس اقامت نماز کرد پس بگذارد نماز عصر را ثم اقام فصلی المغرب ثم اقام فصلی
العشاء ازین حدیث برآمد که فوائت که کم از شش باشند ترتیب واجب ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجه
النسائی وابن حبان وکذا الشافعی واحمد والبیهقی وقال فی خلافیاته رواته کلهم ثقات وجابر بن عبد الله ودر قول مصنف عن
اربع صلوات نظر ست زیرا که عشا را گذارده آنحضرت در وقت آن وفوائت سه نماز ما بودند بجواب گوییم که اینجا مراد فوت حقیقی
نیست بلکه فوت آن از وقت معتاد بوده ودر حدیث ابی سعید خدری لفظ حبسنا یوم الخندق واقع شده است قال
ابو عیسی حدیث عبد الله لیس باسناده باس گفت مصنف حدیث عبد الله بن مسعود حدیثی ست که هیچ باک نیست
بآن الا ان ابا عبیدة لم یسمع من عبد الله مگر آنکه بدرستیکه ابو عبیده سماع ندارد از عبد الله بن مسعود وهو الذی
اختاره بعض اهل العلم فی الفوائت وآن چیزیست که اختیار کرده آن را اهل علم در قضای فوائت ان یقیم الرجل لکل
صلوة اذا قضاها اینکه اقامت کند مردی برای هر نمازی چون قضا کند آن را واحتیاج اذان نیست وان لم یقم اجزاه
واگر اقامت نماز نکرد روا باشد آنرا وهو قول الشافعی وآن قول امام شافعی ست حدثنا محمد بن بشار ثنا معاذ بن
هشام قال ثنی ابی عن یحیی بن ابی کثیر ثنا ابو سلمة بن عبد الرحمن عن جابر بن عبد الله ان عمر بن الخطاب قال
یوم الخندق بدرستیکه عمر بن الخطاب گفت در روز خندق وجعل یسب کفار قریش وعمر بن خطاب دشنام دادن شروع کرد کفار قریش را قال
یا رسول الله ما کدت اصلی العصر حتی تغرب الشمس گفت عمر بن الخطاب یا رسول الله قریب نبودم که میگذاردم نماز عصر را تا آنکه
غروب کرد آفتاب فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم والله ان صلیتها فرمود آنحضرت سوگند بخدا نگذارده ام من آن نماز عصر را
قال فنزلنا بطحان گفت جابر بن عبد الله پس فرود آمدیم ما بطحان را بفتح موحده وسکون طای مهمله نام وادی ست در مدینه فتوضأ رسول الله صلی
الله علیه وسلم وتوضأنا پس وضو کرد آنحضرت ووضو کردیم ما فصلی رسول الله صلی الله علیه وسلم العصر بعد ما غربت الشمس
پس بگذارد آنحضرت نماز عصر را پس از آنکه غروب کرد آفتاب ثم صلی بعدها المغرب پس بگذارد آنحضرت پس از نماز عصر مغرب را هذا حدیث حسن صحیح این
حدیث حسن صحیح ست **باب** ما جاء فی الصلوة الوسطی انها العصر باب ست در بیان آنچه آمده است در حق صلوة وسطی که بدرستیکه آن نماز عصر ست
حدثنا هناد ثنا عبدة عن سعید عن قتادة عن الحسن عن سمرة بن جندب عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال فی صلوة الوسطی صلوة

شرح ابی الطیب

قوله ان صلیتها ان للنفی کما فی قوله تعالی ان هو الا وحی یوحی **قوله** قال فنزلنا بطحان تکرار لقوله قال یوم
الخندق لبعد العهد وله نظائر کثیرة فی القرآن کقوله تعالی انی رایت احد عشر کوکبا والشمس و
القمر رایتهم لی ساجدین وبطحان بضم اوله وسکون ثانیه وادی بالمدینة وذکر ابو عبید البکری وغیره
انه بفتح اوله وکسر ثانیه **باب** ما جاء فی الصلوة الوسطی انها العصر

قوت المغتذی

بطحان بضم اوله وسکون ثانیه وادی المدینة وذکر ابو عبید البکری وغیره انه
بفتح اوله وکسر ثانیه وانشد عفا بطحان من منی فالمحصب

تحفۃ الاحوذی

فی مس الذکر
فقال یتوضأ وقال
علی بن المدینی
بقول الکوفیین نقول و
تقلد قولهم احمد
یحیی بن معین
بحدیث بسرة بنت
صفوان واحتج علی
ابن المدینی بحدیث
قیس بن طلق و
قال لیحیی کیف
تتقلد اسناد بسرة
ومروان ارسل شرطیا
حتی رد جوابها
الیه فقال وقد
اکثر الناس فی قیس
ابن طلق ولا یحتج
بحدیثه فقال احمد
ابن حنبل کلا لا ومن
علی ما قلتما فقال
یحیی مالک عن نافع
عن ابن عمر انه
توضأ من مس
الذکر فقال علی
کان ابن مسعود
یقول لا یتوضأ
منه وانما هو
بضعة من جسده

عارضة الاحوذی

وقال یحیی بن معین من قال سفیان عن ابی قیس عن هزیل عن عبد الله و اذا اجتمع ابن مسعود وابن عمر واختلفا فابن مسعود اولی ان یتبع فقال له احمد نعم ولکن ابو قیس لا یحتج بحدیثه فقال حدثنی ابو نعیم حدثنا مسعر عن عمار بن سعد عن عمار بن یاسر قال ما ابالی مسسته او انفی قال احمد عمار وابن عمر استویا فمن شاء اخذ بهذا ومن شاء اخذ بهذا قال القاضی ابو بکر بن العربی رضی الله عنه هذا منتهی الکلام وسیاتی تمامه فی الاحکام ان شاء الله وقد

شرح سراج احمد

العصر بدرستیکه آنحضرت فرمود در حق صلوة وسطی که آن صلوة عصرست حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داود الطیالسی وابو النضر عن محمد بن طلحة بن مصرف عن زبید عن مرة الهمدانی عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة الوسطی صلوة العصر فرمود آنحضرت صلوة وسطی صلوة عصرست قال ابو عیسی هذا حدیث صحیح وفی الباب عن علی چنانکه اخراج آن کرده طیالسی وعائشة وحفصة وابی هریرة کما اخرج البیهقی وابی هاشم بن عتبة واحمد از سمره وابن ابی شیبه وابن حبان از ابن مسعود وابن ابی شیبه از حسن مرسل واحمد وبخاری ومسلم از علی ومسلم وابو داود از ابن مسعود قال ابو عیسی قال محمد گفت مصنف گفت امام بخاری قال علی بن عبد الله گفت علی بن عبد الله حدیث الحسن عن سمرة حدیث حسن حدیث حسن بصری که از سمره روایت کرده حدیثی ست حسن وقد سمع عنه وتحقیق سماع کرده حسن از سمره قال ابو عیسی حدیث سمرة فی صلوة الوسطی حدیث حسن وهو قول اکثر العلماء وآن قول اکثر علماست من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم از صحابه وتابعین وقال زید بن ثابت وعائشة صلوة الوسطی صلوة الظهر وگفت زید بن ثابت وعائشه صلوة وسطی صلوة ظهرست که مابین فجر وعصرست وقال ابن عباس وابن عمر صلوة الوسطی صلوة الصبح وگفت ابن عباس وابن عمر صلوة وسطی صلوة فجرست که میان نماز شب وروزست وهر صلوة صلوة وسطی ست حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا قریش ابن انس الانصاری وگویند اموی ابو انس البصری صدوق بود ودر آخر عمر تغیر شده بود از تاسعه است در سنه ثمان ومائتین وفات کرد عن حبیب بن الشهید قال قال لی محمد بن سیرین گفت حبیب گفت مرا محمد بن سیرین سل الحسن سوال کن از حسن بصری ممن سمع حدیث العقیقة از کدام کس شنید حدیث عقیقه را فسأله محمد بن سیرین گوید پس سوال کردم حسن بصری را قال سمعه من سمرة بن جندب گفت حسن بصری شنیدم این حدیث عقیقه را از سمره بن جندب غرض مصنف از آوردن این حدیث اثبات سماع حسن ست از سمره قال ابو عیسی وانی محمد بن اسمعیل عن علی بن عبد الله عن قریش بن انس هذا الحدیث گفت مصنف حدیث کرده مرا امام بخاری از علی بن عبد الله از قریش بن انس این حدیث را قال محمد قال علی گفت امام بخاری گفت علی بن عبد الله مدینی وسماع الحسن من سمرة صحیح وشنیدن حسن بصری از سمره حدیث را صحیح ست واحتج بهذا الحدیث وحجت میگیرم باین حدیث که حسن از سمره بن جندب روایت میکند

باب ما جاء فی کراهیة الصلوة بعد العصر وبعد الفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهیت گذاردن نماز نفل پس از نماز عصر وفجر حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم انا منصور وهو ابن المعتمر ذان عن قتادة انا ابو العالیة عن ابن عباس قال سمعت غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله قال رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة الوسطی صلوة العصر هذا تفسیر لقوله تعالی والصلوة الوسطی وهو الذی اختاره ابو حنیفة ومسنده فی ذلک هذا الحدیث وهو منقول عن علی بن ابی طالب وابی ایوب وابن عمر وابن عباس وابی سعید الخدری وابی هریرة وعبیدة السلمانی والحسن البصری وابراهیم النخعی والضحاک والکلبی ومقاتل واحمد وداود وابن المنذر وقال الماوردی هذا مذهب الشافعی لصحة الاحادیث فیه واما ما روی عن ابن عباس وابن عمر انها صلوة الصبح فهو موقوف علیهما فلا یعارض المرفوع [illegible] انها صلوة الظهر **قوله** وقد [illegible] **قوله** سل الحسن الخ بیان واثبات لسماع الحسن من سمرة

شرح سراج احمد

منهم عمر بن الخطاب وكان من احبهم الي گفت ابن عباس شنيدم بسيار كسان را از ياران آنحضرت بعضى از ان صحابه عمر بن الخطاب ست وبود او از دوست ترين صحابه بسوى من ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الصلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس بدرستيكه آنحضرت منع فرمود از گذاردن نمازى پس از نماز فجر تا آنكه طلوع كند آفتاب وعن الصلوة بعد العصر حتى تغرب الشمس ونهى فرمود از گذاردن نمازى پس از گذاردن نماز عصر تا آنكه غروب كند آفتاب وفي الباب عن علي چنانكه اخراج آن كرده است ابو داود وبيهقى واحمد وطبرانى واسحق وابن مسعود وابى سعيد الخدرى چنانكه اخراج آن كرده شيخان ونسائى وابن ماجه وعقبة بن عامر وابى هريرة چنانكه اخراج آن كرده طبرانى در اوسط وعبد الرزاق وبيهقى بعبارت لا صلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس ولا بعد العصر حتى تغرب الشمس من طاف فليصل وابن عمر چنانكه اخراج آن كرده ابن منده در تاسع از حديث وى ومسلم در صحيح وسمرة بن جندب وسلمة بن الاكوع وزيد بن ثابت وعبد الله بن عمرو ومعاذ بن عفراء والصنابحى چنانكه اخراج آن كرده مالك واحمد وابن ماجه وشيخان ولم يسمع من النبي صلى الله عليه وسلم ونشنيد صنابحى حديث را از آنحضرت وعائشة چنانكه اخراج آن كرده نسائى وشيخان وكعب بن مرة وابى امامة الباهلى وعمرو بن عبسة چنانكه اخراج آن كرده مسلم ويعلى بن امية ومعاوية چنانكه اخراج آن كرده اند شيخان قال ابو عيسى حديث ابن عباس عن عمر حديث حسن صحيح گفت مصنف حديث عبد الله بن عباس كه از عمر روايت كرده حديثى ست حسن صحيح وهو قول اكثر الفقهاء من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم وآن قول اكثر فقهاست از صحابه وديگرانيا انهم كرهوا الصلوة بعد صلوة الصبح حتى تطلع الشمس وبعد العصر حتى تغرب الشمس واما الصلوات الفوائت فلا باس ان تقضى بعد العصر وبعد الصبح واما نمازهاى فوت شده پس باك نيست اينكه قضا كرده شود پس از نماز عصر وپس از نماز فجر قال علي بن المديني قال يحيى بن سعيد قال شعبة لم يسمع قتادة من ابي العالية الا ثلاثة اشياء گفت على بن مدينى گفت يحيى بن سعيد گفت شعبه نشنيد قتاده از ابى العاليه مگر سه حديث را يكى از ان حديث عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن الصلوة بعد العصر حتى تغرب الشمس وبعد الصبح حتى تطلع الشمس وحديث ابن عباس ودوم از ان حديث ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم كه از آنحضرت روايت كرده قال لا ينبغي لاحد ان يقول انا خير من يونس بن متى فرمود آنحضرت سزاوار نيست

شرح ابى الطيب

باب ما جاء في كراهية الصلوة **قوله** نهى عن الصلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس جعل الطلوع غاية النهي والمراد هنا الارتفاع للاحاديث الاخر الدالة على اعتباره في الغاية ففي الصحيحين لا صلوة بعد الصبح حتى ترتفع الشمس اى كرمح في راى العين وهو قدر سبعة اذرع تقريبا والا فالمسافة طويلة لما في رواية ابى نعيم حتى ترتفع كرمح او رمحين **قوله** حتى تغرب الشمس اى بالكلية **قوله** فاما الصلوات الفوائت الخ اما لان النهي ليس بشامل اياها لتخصيصه بما عداها بناء على ان المتبادر منه النهي عن النوافل فحسب لانها هي المعتادة في اوقات الفرائض بعد الفرائض فيحمل النهي عليها اى النوافل او لتخصيصها من العموم بحديث من نام ونسى لان الناسى لصلوة قد يتذكرها في بعض هذه الاوقات فيصليها فيها بموجب هذا الحديث

عارضة الاحوذى

شئ ذكرهم ابو عيسى
واقواهم حديث
ام حبيبة قال
النبي صلى الله عليه
وسلم من مس ذكره
فليتوضأ وقال يحيى
ابن معين والبخاري
حديث بسرة صحيح
ولم يصح البخاري
حديث ام حبيبة
قال ابو عيسى قال
محمد لم يسمع مكحول
ابن عنبسة ابن
ابى سفيان فجاء
الحديث قطوعا
الغريب البضعة
والاضغة القطعة
من الشئ الا ان
المضغة هو تقدير
اللقمة الممضوغة
والبضعة القطعة
على اى قدر كانت
الاصول قال اصحاب
ابى حنيفة لا يقبل
خبر بسرة و
نظراؤها في
هذا الباب لوجهين
احدهما ان هذا

شرح سراج احمد

برای هیچکس اینکه بگوید در حق من که من بهتر ام از یونس پیغمبر و یونس نام مادر یونس علیه السلام ست و این از روی تواضع بود یا پیش از علم بافضیلت خود فرموده باشد و حدیث علی القضاة ثلثة و سوم حدیث علی مرتضی ست که فرمود قاضیان سه قسم اند چنانکه تصریح آن در کتب حدیث مذکور ست **باب** ماجاء فی الصلوة بعد العصر باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز پس از نماز عصر حدثنا قتیبة نا جریر عن عطاء بن السائب ابو محمد و گویند ابو السائب ثقفی کوفی صدوق حافظ از خامسه بود در سنه ست و ثلثین و مائة وفات کرد عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال گفت ابن عباس انما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الرکعتین بعد العصر جز این نیست که گذارد آنحضرت دو رکعت را پس از نماز عصر و وجه گذاردن پس از عصر اینست لانه اتاه مال فشغله عن الرکعتین بعد الظهر فصلاهما بعد العصر از جهت آنکه آمده بود آنحضرت را مالی شاید که از بحرین آمده باشد یا از جای دیگر پس مشغول ساخت آنحضرت را تقسیم وی از گذاردن نماز دو رکعت که بعد از ظهر میگذارد پس بگذارد آنحضرت پس از نماز عصر قضای آن هر دو ثم لم یعد لهما پس باز نگذارد آن هر دو را در دیگر ایام گاهی و قد روی عن زید ابن ثابت نحو حدیث ابن عباس و تحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مانند حدیث ابن عباس که گذاردن رکعتین بعد العصر قضاء دو رکعت سنت ظهر بود و فی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان و ام سلمة اخرجه الشیخان و میمونة بنت الحارث و ابی موسی الاشعری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن و قد روی غیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم انه صلی بعد العصر رکعتین و تحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از صحابه از آنحضرت که گذارده آنحضرت پس از نماز عصر دو رکعت و هذا خلاف ما روی عنه انه نهی عن الصلوة بعد العصر و این حدیث ابن عباس چیزیست که روایت کرده شده است از آنحضرت که بدرستیکه او منع فرموده از گذاردن نمازی بعد از عصر حتی تغرب الشمس و حدیث ابن عباس اصح حدیث قال لم یعد لهما مصنف گوید حدیث عبد الله بن عباس اصح حدیثیست از حیثیتی که گفت ابن عباس که باز اعاده نکرده آن دو رکعت را یعنی یک روز ادا نموده بعد از آن باز نگذارد و قد روی عن زید بن ثابت نحو حدیث ابن عباس و قد روی عن عائشة فی هذا الباب روایات و تحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مثل حدیث ابن عباس و تحقیق روایت کرده شده است از عائشه صدیقه درین باب بسیار روایتها

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوة بعد العصر **قوله** ثم لم یعد لهما ای الیهما فاللام بمعنی الی اقول یعارضه ما فی مسلم ثم صلیهما بعد العصر ثم اثبتهما و کان اذا صلی صلوة اثبتها قال یحیی بن ایوب الراوی یعنی داوم علیها و فی روایة عن عائشة عند مسلم ایضا ما ترک رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد العصر عندی قط و اجاب القائلون بکراهیة الصلوة بعد العصر انه من خصوصیاته صلی الله علیه وسلم لعموم النهی للغیر و قد ذکر الطحاوی بسنده حدیث ام سلمة و زاد فقلت یا رسول الله افنقضیهما اذا فاتتنا قال لا اقول و الی التخصیص یشیر قول عائشة رضی الله تعالی عنها و کان اذا صلی صلوة اثبتها **قوله** ثم رایت ای متعارضة فلذلک ترکت فلا تعارض حدیث ابن عباس اقول فعلی هذا لا حاجة الی التخصیص بل صارت منسوخة بناء علی ان الترک نسخ و الا فلا بد من التخصیص

عارضة الاحوذی

حدیث یروی عن امرأة و الحکم معلق بالرجال فکیف یختص بروایة النساء و هذه قرینة توجب التوقف و ریبة ربما اثرت فی التحصیل و ثانیهما ان هذه مسألة یعم بها البلوی و ما تعم به البلوی یکثر السؤال عنه و یکثر الجواب فیه و یکثر نقله فضعف نقل هذا مع عموم البلوی فیه دلیل علی ضعفه الجواب ان هذا الحکم متعلق بالرجال فلا یقبل فیه النساء فنقول ساقط فان کان حکم یقبل فیه النساء کان مختصا بهن او عاما قال الله تعالی و اذکرن ما یتلی فی بیوتکن من آیات الله و قد کان الله قادرا علی ان یامر رسول

شرح سراج احمد

روی عنها ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما دخل علیها بعد العصر الا صلی رکعتین روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت نہ در آمد بروی پس از عصر مگر کہ بگذارد دو رکعت را و این روایت عائشہ نسبت گذاردن دو رکعت پس از عصر است و روی عنها عن ام سلمة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ نهی عن الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس و این روایت نافی ست و نافی مقدم ست بر مثبت والذی اجتمع علیہ اکثر اهل العلم علی کراهیة الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس چنانکہ مذہب ایمہ حنفیہ است الا ما استثنی من ذلک مگر مکروہ نیست آن نماز گذاردن کہ استثنا کردہ شدہ اند از آن مثل الصلوٰۃ بمکة بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس مانند گذاردن نماز در مکہ پس از نماز عصر تا آنکہ غروب کند آفتاب و پس از نماز فجر تا آنکہ طلوع کند آفتاب بعد الطواف بعد نماز دو رکعت طواف فقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم رخصة فی ذلک پس تحقیق روایت کردہ شدہ از آنحضرت رخصت در آن نمازہا وقد قال بہ بعضهم و تحقیق قائل گشتہ اند بآن بعضی علما و در بعضی نسخ در جای بعضهم قوم واقع ست من اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و من بعدهم و آن گروہ کہ قائل بآن گشتہ اند از اہل علم اند از صحابہ و کسیکہ پس از ایشان بود و بہ یقول الشافعی و احمد و اسحٰق وقد کرہ قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و من بعدهم الصلوٰۃ بمکة ایضا بعد العصر و بعد الصبح و تحقیق مکروہ دانند گروہی از اہل علم از صحابہ و کسیکہ پس از ایشان بود نمازی را در مکہ پس از نماز عصر و پس از نماز فجر و بہ یقول سفیان الثوری و مالک بن انس و بعض اهل الکوفة یعنی امام ما ابی حنیفہ

باب ما جاء فی الصلوٰۃ قبل المغرب

باب آنچہ آمدہ است در بیان نماز پیش از نماز مغرب حدثنا هناد نا وکیع عن الحسن بن الحسین التمیمی ابو الحسن البصری ثقہ از خامسہ بود در سنہ تسع و اربعین و مائة وفات کرد عن عبد اللہ بن بریدة بن الحصیب السلمی ابو سهل المروزی قاضی ثقہ از ثالثہ بود در سنہ خمس و مائة وفات کرد از عمر صد سال و گویند در سنہ خمس و عشرة عن عبد اللہ بن المغفل بضم میم و فتح غین معجمہ و فتح فای مشددہ ابن عبد غنم کنیت عبد اللہ ابو سعید و گویند ابو زیاد و گویند ابو عبد الرحمن بود صحابی مزنی از اصحاب شجرہ بود در مدینہ سکونت کرد پس بصرہ رفت و ہم در آنجا وفات یافت سنہ ستین و گویند سنہ تسع و خمسین عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال عبد اللہ بن مغفل روایت از آنحضرت کردہ کہ فرمود بین کل اذانین صلوٰۃ لمن شاء میان ہر دو اذان کہ اذان و اقامت اند نماز ست مر کسی را کہ خواہد نفل و این در ہمہ اذان و اقامت ہر وقت ست عام ست کہ مغرب باشد یا غیر مغرب وفی الباب عن عبد اللہ بن الزبیر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوٰۃ قبل المغرب **قولہ** بین کل اذانین صلوٰۃ ای اذان و اقامة ففیہ تغلیب کالقمرین والعمرین او اریدبالاذان المعنی اللغوی ای بین الاعلامین و اطلاقہ شامل لمن یقول بالصلوٰۃ بعد اذان المغرب لکن فی صحیح البخاری عن انس بن مالک قال کان المؤذن اذا اذن قام ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم یبتدرون السواری

قوت المغتذی

بین کل اذانین صلوٰۃ قال ابن سید الناس اراد الاذان والاقامة فهو من باب التغلیب کالعمرین والقمرین طلبا للخفة اذا المذکر اخف من المؤنث

عارفۃ الاحوذی

الشریعة فی الرجال الخارجین عن بیتہ ولکنہ ام اهل بیتہ من ازواجہ اذا وقعت عندهن مسالة من الشریعة ان یاثر بها عنہ و یبلغها من لم یحضرها وقد قبلت الصحابة حدیث عائشة فی التقاء الختانین ونسخ بہ الماء من الماء وهو حدیث امرأة وهذا اعظم فانہ نسخ بحکم یستوی وحدیث مس الذکر لم ینسخ شیئا جواب ثالث وهو ان الوضوء انما هو من مس الفرج وهو عام فی الرجال والنساء واما قولهم ان ما تعم بہ البلوی یکثر السوال عنہ فیمکن واما قولهم انہ یکثر الجواب فیہ فیمکن اقل من الاول واما قولهم یکثر

شرح سراج احمد

و در باب گذاردن رکعتین قبل المغرب حدیثی ست مروی گشته از عبد اللہ بن زبیر و از انس بن مالک نیز مروی گشته باین الفاظ چنانکه اخراج آن کرده ابو الشیخ قال انس کنا بالمدینة اذا اذن المؤذن ابتدأ القوم الی اسواری فرکعوا الرکعتین حتی یاتی الرجل القریب لیدخل المسجد فیحسب ان الصلوة قد صلیت عن کثرة من یصلیها و عن منصور عن ابیه قال ما صلی ابو بکر و لا عمر و لا عثمان الرکعتین قبل المغرب کما اخرجه عبد الرزاق و مسدد قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن مغفل حدیث حسن صحیح و قد اختلف اصحاب النبی صلی اللہ علیه وسلم فی الصلوة قبل المغرب و تحقیق اختلاف کرده اند صحابه در گذاردن دو رکعت پیش از مغرب فلم یر بعضهم الصلوة قبل المغرب پس اعتقاد نکرده اند بعضی صحابه نماز را پیش از نماز مغرب و قد رخص عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیه وسلم انهم کانوا یصلون قبل صلوة المغرب رکعتین بین الاذان و الاقامة و تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری صحابه که بدرستیکه ایشان میگذاردند پیش از نماز مغرب دو رکعت را میان اذان و اقامت و قال احمد و اسحق ان صلاهما فحسن و گفت امام احمد و اسحق اگر گذارد دو رکعت را پس خوب ست و هذا عندهما علی الاستحباب و این گذاردن دو رکعت نزد احمد و اسحق مستحب ست و نزد امام ما ابی حنیفه استحباب آن نیست و در بعضی احادیث صحیحه تصریح ست در گذاردن رکعتین قبل المغرب چنانکه مسلم از مختار بن فلفل اخراج کرده که گفت سألت انس ابن مالک عن التطوع بعد العصر فقال کان عمر یضرب الایدی علی صلوة بعد العصر و کنا نصلی علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم رکعتین بعد غروب الشمس قبل صلوة المغرب فقلت له کان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یصلیهما قال کان یرانا فلم یامرنا و لم ینهانا و بخاری از یزید بن عبد اللہ اخراج کرده قال اتیت عقبة الجهنی فقلت الا اعجبک من ابی تمیم یرکع رکعتین قبل صلوة المغرب فقال عقبة انا کنا نفعله علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قلت فما یمنعک الآن قال الشغل **باب** ما جاء فی من ادرک رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس باب ست در بیان آنچه آمده است در حق کسیکه یافت یک رکعت را از نماز عصر پیش از آنکه غروب کند آفتاب حدثنا الانصاری اسحق بن موسی نا معن نا مالک بن انس عن زید بن اسلم عن عطاء ابن یسار و عن بسر بن سعید المدنی العابد المولی ابن الحضرمی و عن الاعرج یعنی یزید بن اسلم از سه کس روایت کرده از عطاء بن یسار و از بسر بن سعید و از اعرج یحدثونه عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیه وسلم قال من ادرک من الصبح رکعة قبل ان تطلع الشمس فقد ادرک الصبح فرمود آنحضرت هر که یافت از نماز صبح یک رکعت را پیش از آنکه

شرح ابی الطیب

حتی یخرج النبی صلی اللہ علیه وسلم و هم کذلک یصلون الرکعتین قبل المغرب قال ای انس و لم یکن بین الاذان و الاقامة شیء اقول هذا الاثر مخصص لعموم الحدیث و یدل علی ان معنی قوله قبل المغرب قبل الاذان و صلاته و مع ذلک لا یتم حتی یؤول قوله اذا اذن بالارادة و ان ثبت ما رواه علماؤنا عن بریدة الاسلمی ان رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قال ان عند کل اذانین رکعتین ما خلا صلوة المغرب کان مخصصا **قوله** فلم یر بعضهم الصلوة قبل المغرب ای لم یرها حسنة او جائزة بل مکروهة لما فیه من تاخیر المغرب و المطلوب تعجیلها **باب** ما جاء فی من ادرک رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس **قوله** فقد ادرک الصبح ای قد ادرک ادراکه اداء ثم لا یتم صلاته الا بضم رکعة ثانیة الی الاولی لان الرکعة الواحدة لا تکفیه قال ابن مالک قیل معناه فقد ادرک وقتها یعنی اذا لم یکن اهلا للصلوة ثم صار اهلا لها فی هذا الوقت بان کان صغیرا فبلغ او حائضا فطهرت او کافرا فاسلم لزمته تلک الصلوة و قیل فقد ادرک فضیلة الجماعة و ان کانت

فلا یلزم ذلک فان الصحابة قد کانت تقلل الروایة و لا یکثر النقل مع ما کانت تعرف من وجوب تبلیغ الشرع و قد بینا ذلک فی اصول الفقه احکاما فی اربعین مسألة الاولی اختلف الناس فی هذه المسألة علی اربعة اقوال الاول لا وضوء علی من ذکره الثانی علیه الوضوء واجب الثالث مستحب الرابع علیه ان مسه لشهوة الثانیة فی توجیه الاقوال اما من قال انه لا وضوء علیه فبحدیث قیس بن طلق و لانه عضو من البدن فلا یجب الوضوء بمسه کسائر الاعضاء و اما من قال ان فیه الوضوء واجب

شرح سراج احمد

طلوع کند آفتاب پس تحقیق یافت نماز صبح را ومن ادرک من العصر رکعة قبل ان تغرب الشمس فقد ادرک العصر وکسیکه
یافت از نماز عصر یک رکعت را پیش ازینکه غروب کند آفتاب پس تحقیق یافت او عصر را بدانکه به قول اکثر اهل علم بطلوع آفتاب و غروب
آن نماز فجر و عصر باطل نمیگردد امام ما و اصحاب وی بر آنند که نماز فجر بطلوع آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب آفتاب باطل
نمیگردد و این حدیث حجت میگردد بر ایشان و جواب آنست که تعارض واقع شد میان این حدیث و احادیث وارده در باب نهی از
صلوة خواه فرض باشد یا نفل در وقت طلوع و غروب و استوا پس عمل کردیم بقیاس چنانکه در اصول فقه مقرر شده است که چون
تعارض کند دو آیت رجوع بحدیث کنند و نزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند و قیاس ترجیح کرد حکم این حدیث را در نماز
عصر مگر در روایتی از ابی یوسف که میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع و لیکن صبر کند تا بر آید آفتاب و تمام کند
نماز را و احادیث نهی را در نماز فجر حمل باید کرد زیرا که وقت نماز فجر همه کامل ست و نقصان در آن نیست پس واجب
میگردد بصفت کمال و چون نقصان بطلوع آفتاب طاری شود ادا کما وجب نباشد و آخر وقت نماز عصر که آفتاب زردی
گیرد ناقص ست پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب غروب فاسد نگردد و ادا کما
وجب باشد و شافعیه احادیث نهی را مخصوص بنوافل دارند و فرائض را در اوقات ثلثه جائز گویند و ظاهر احادیث در عموم
است و بعضی گویند که این حدیث در حق حائضه و نومسلم ست که اگر حائضه پاک گشت و کافر اسلام آورد نزدیک طلوع
و غروب آفتاب که یک رکعت در وقت آن ادا خواهد نمود پیش ازانکه غروب یا طلوع کند پس مدرک شد وقت نماز را پس
بعد از طهارت و وضو قضای این نماز بر وی لازم میشود و این از احسن توجیهات ست کما فی ترجمة البخاری للشیخ
نور الحق قدس سره وفی الباب عن عائشة اخرجه النسائی قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن
صحیح وبه یقول اصحابنا الشافعی واحمد واسحق ومعنی هذا الحدیث عندهم لصاحب العذر
مثل الرجل ینام عن الصلوة او ینساها فیستیقظ ویذکر عند طلوع الشمس وعند غروبها ومعنی این
حدیث نزد اصحاب ما شافعی و احمد و اسحق برای صاحب عذر ست مانند مردی که بخواب رود از نماز یا فراموش کند نماز را پس بیدار
شود خواب کنند یا یاد کند نماز را فراموش کننده نزد برآمدن آفتاب و نزد فرو رفتن او پس این حکم در حق کسی ست که در وی عذر مذکور
باشد که نماز او صحیح شود **باب** ماجاء فی الجمع بین الصلاتین باب ست در بیان چیزیکه آمده است در بیان جمع کردن
میان دو نماز حدثنا هناد بن السری نا ابو معاویة الضریر محمد بن حازم عن الاعمش عن حبیب بن ابی ثابت

شرح ابی الطیب

صلاته لا تصح لکن سیاق الحدیث یابی هذه التاویلات والله اعلم لکن قال النووی اجمع المسلمون علی انه لیس علی ظاهره وفیه
اضمار تقدیره فقد ادرک حکم الصلوة او وجوبها او فضلها ثم ذکر التاویل الاول اقول فاذا کان المسلمون اجمعوا
علی التاویل فلا یضر اباء السیاق **قوله** ومعنی هذا الحدیث عندهم لصاحب العذر ای وجه هذا
الحدیث عند الشافعی واحمد واسحق ثابت لصاحب العذر یعنی انه لا یجوز ان یؤخر کذلک احد قصدا الا صاحب
العذر واما بلا عذر فلا یجوز له ان یفعل ذلک نعم من فعل ذلک فمقتضی ظاهر الحدیث جواز صلاته **قوله**
عند طلوع الشمس وعند غروبها ای قبیلهما لیطابق الحدیث **باب** ماجاء فی الجمع بین الصلاتین

عارضة الاحوذی

بحدیث بسرة المتقدم والامر فیه محمول مطلقا علی الوجوب قال ابن العربی استدل مالک وهو حجة واما من جعله مستحبا فنظر ان الامر محمول علی الغرب اما بوضعه او بسائر الادلة علی ما تقدم فی اصول الفقه الثالثة قال علماؤنا اخبارنا اصح اسنادا من ستة اوجه الاول قال البخاری والنسائی ویحیی ابن معین اصح شیء فی الباب حدیث بسرة وصححه احمد حدیث ام حبیبة وصححه ابن السکن حدیث ابی هریرة قال احمد وعلی ویحیی ابن المدینی قیس بن طلق لا یحتج بحدیثه الثانی ان خبرنا اکثر رواة لانه نقله جماعة من الصحابة وخبرهم نقله واحد الثالث

شرح سراج احمد

عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر گفت ابن عباس جمع کرد آنحضرت میان نماز ظہر و عصر باین وضع کہ ظہر را در آخر وقت گذارد و عصر را در اول وقت وبین المغرب والعشاء بالمدینۃ و جمع کرد میان نماز مغرب و عشا کہ مغرب را در آخر وقت گذارد و عشا را در اول وقت در مدینہ من غیر خوف ولا مطر فی عارضۃ ترسی و عارضۂ بارانی قال فقیل لابن عباس گفت سعید بن جبیر پس گفتہ شد مر ابن عباس را ما اراد بذلک چہ خواستہ بود آنحضرت بآن جمع کردن میان دو نماز قال اراد ان لا تحرج امتہ گفت ابن عباس خواستہ آنحضرت اینکہ در حرج نیفتد امت او وفی الباب عن ابی ہریرۃ و در باب جمع کردن میان نماز ہا حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ و از دیگر صحابہ نیز مروی شدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ عبد الرزاق از عمرو بن شعیب کہ گفت قال عبد اللہ جمع لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مقیما غیر مسافر بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء فقال رجل لابن عمر لم ترہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فعل ذلک قال ان لا تحرج امتہ ان جمع رجل و اخرج عبد الرزاق ایضا عن صفوان بن سلیم قال جمع عمر بن الخطاب بین الظہر والعصر فی یوم مطر و اخرج ابن جریر عن جابر قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فغربت لہ الشمس بمکۃ فجمع بینہما بسرف و اخرج مسلم والنسائی وابوداود وابن ماجۃ وابن ابی شیبۃ عن معاذ قال خرجنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ تبوک فکان یصلی الظہر والعصر جمیعا والمغرب والعشاء جمیعا و اخرج الشیخان وابوداود والنسائی وابن ابی شیبۃ وعبد الرزاق عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا بالمدینۃ و اخرج عبد الرزاق عن صالح مولی التوأمۃ انہ سمع ابن عباس یقول جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء بالمدینۃ فی غیر سفر ولا مطر قال قلت لابن عباس لم تراہ فعل ذلک قال اراد التوسعۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عباس قد روی عنہ من غیر وجہ گفت مصنف حدیث ابن عباس در باب جمع میان نماز ہا تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عباس از بسیار طرق چنانکہ مصنف بعضی از آنہا ذکر میکند و رواہ جابر بن زید وسعید بن جبیر وعبد اللہ بن شقیق العقیلی وقد روی عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ہذا و تحقیق روایت کردہ شدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ بالمدینۃ من غیر خوف ولا مطر و فی روایۃ لمسلم من غیر خوف ولا سفر یحتمل ان یکون المراد من غیر الخوف والمطر والسفر المرض او الریح وقد قال بہ احمد بن حنبل والقاضی حسین الشافعی لکن قال الترمذی فی آخر کتابہ لیس فی کتابی حدیث اجتمعت الامۃ علی ترک العمل بہ الا حدیث ابن عباس فی الجمع بالمدینۃ من غیر خوف ولا مطر وحدیث شارب الخمر فی المرۃ الرابعۃ قال النووی ہذا الذی قالہ الترمذی فی حدیث شارب الخمر ہو کما قالہ فہو حدیث منسوخ دل الاجماع علی نسخہ واما حدیث ابن عباس فلم یجمعوا علی ترک العمل بہ بل لہم فیہ اقوال فمنہم من تاول علی انہ کان فی غیم فصلی الظہر ثم انکشف الغیم بان ان وقت العصر دخل فصلاہا ومنہم من تاولہ علی تاخیر الاولی الی آخر وقتہا فصلاہا فیہ فلما فرغ منہا دخلت الثانیۃ فصلاہا فصارت صورتہ صورۃ جمع انتہی ثم ضعفہ اقول لکن یؤید ہذا التاویل ما رواہ مسلم عن جابر بن زید عن ابن عباس قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا قلت یا ابا الشعثاء اظنہ اخر الظہر وعجل العصر واخر المغرب وعجل العشاء قال وانا اظن ذلک واما التوجیہ بان المراد بالمدینۃ قرب المدینۃ فیکون مسافرا فیحتمل روایۃ من غیر سفر علی ان المراد بہ السیر او بعد الدیار ای بل فعل حالۃ الاستراحۃ والنزول او بقرب الدیار وہو مسافر فبعید کما لا یخفی ویدل علیہ قولہ اراد ان لا تحرج امتہ

عارضۃ الاحوذی

ان خبرنا رواہ ابو ہریرۃ وہو اسلم عام خیبر وروتہ بسرۃ وہی اسلمت عام الفتح وطلق وفد علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وسمع منہ ذلک حین کان یبنی المسجد فی صدر الاسلام الرابع اخبارنا اسوط للعبادۃ الخامس یحتمل خبرہم ان یکون اراد بہ مسہ خلف ہاتف وہو الظاہر من حال الاصیلی حالۃ الصلوٰۃ السادس ان خبرنا مفید لانہ ینقل عن العبادۃ وغیرہم الی العبادۃ وغیرہم لا یفید شیئا لانہ ینفی الاصل الرابعۃ اذا مس ذکرہ یکتفی بالتقصیر وضوءہ لا ینقضہ بالمس السابع اذا مسہ یبطل الصلاۃ وغیرہا ذلک فیہ قال الک وقطع بنقض الوضوء

شرح سراج احمد

از ابن عباس از آنحضرت سوای این دیگر حدیث ثنا ابو سلمة یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان التیمی ابو محمد المصری ملقب بطنیل ثقه از کبار تابعین بود در سنه سبع وثمانین ومائة وفات کرد وعمر او متجاوز از ثمانین شده بود عن ابیه سلیمان بن طرخان التیمی عن حنش بفتح حای مهمله ونون وشین منقوط ابن قیس عن عکرمة بکسر عین ورای مهملتین مولی ابن عباس ابو عبد الله اصل او از بربر است یکی از فقهای مکه تابعی اعلم زمانه وافقه شبت بود وقیل انه کان یری رای الخوارج وینسبه الی ابن عباس ایضا وقال ابن عمر منافع اتق الله ولا تکذب علی کما کذب عکرمة علی ابن عباس گفت قاسم عکرمة کذاب یحدث بکرة وعشیة وگفت طاوس لو ان مولی ابن عباس یتقی الله ویوسن من حدیثه شدت الیه المطایا وقال البخاری لیس احد من اصحابنا الا وهو یحتج بعکرمة امام مالک ویحیی بن سعید انکار بر روی دارند در سنه سبع ومائة وفات کرد از عمر هشتاد عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من جمع بین الصلاتین من غیر عذر فرمود آنحضرت هر که جمع کند میان دو نماز ها بغیر عذر که یکی را در وقت دیگر قضا گذارد چنانکه ظهر را در وقت عصر ومغرب را در وقت عشا فقد اتی بابا من ابواب الکبائر پس تحقیق آمد بدروازه از دروازه های گناه کبیره یعنی نماز را قضا گذاردن در وقت دیگر نماز بی عذر گناه کبیره است واین حدیث عبد الله بن عباس ناسخ حدیث اول است بر تقدیری که حمل کرده شود حدیث اول را بر جمع در وقت واحد وهر دو را ابن عباس نقل نموده است رخصت در جمع در اول حال بوده باشد پس از آن منسوخ شده باشد دیگر جواب آنکه در حدیث اول فعل بوده ودرین حدیث قول است واگر مراد از جمع تاخیر یکی باشد وتعجیل دیگر چنانچه گذشت پس منافات در حدیثین نخواهد شد قال ابو عیسی گفت مصنف وحال حنش را بیان میکند وتضعیف میکند این حدیث را اغلب است که مذهب وی نیز در جمع باشد وحنش هذا واین حنش که روایت از عکرمه دارد هو ابو علی الرحبی وهو حنش ابن قیس وهو ضعیف عند اهل الحدیث حنش بن قیس ضعیف است نزد اهل حدیث وکنیت او ابو علی است ضعفه احمد وغیره تضعیف وی کرده امام احمد وغیر وی والعمل علی هذا عند اهل العلم ان لا یجمع بین الصلاتین وعمل نیز برین است نزدیک اهل علم آنکه جمع نکند میان دو نماز ها الا فی السفر او بعرفة مگر در سفر جمع کند چنانکه مذهب شافعی است یا در عرفات جمع کند چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است ورخص بعض اهل العلم من التابعین فی الجمع بین الصلاتین ورخصت داده اند بعضی از اهل علم از تابعین در جمع کردن میان دو نماز ها للمریض برای بیمار وبه یقول احمد واسحق وباین قائل گشته احمد واسحق وقال بعض اهل العلم یجمع بین الصلاتین فی المطر وگفته اند بعضی اهل علم که جمع کند میان دو نماز ها در بارش وبه یقول الشافعی واحمد واسحق ولم یر الشافعی للمریض ان یجمع بین

شرح ابی الطیب

قوله غیر عذر هذا الظاهر انه اشار الی ما روی عنه کما فی مسلم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم جمع بین الظهر والعصر والمغرب والعشاء فی غزوة تبوک وقال اراد ان لا یحرج امته

قوت المغتذی

حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان عن ابیه عن حنش عن عکرمة عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من جمع بین الصلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر هذا الحدیث اورده ابن الجوزی فی الموضوعات واعله بحنش قال کذبه احمد وقد اخرجه الحاکم فی المستدرک وقال حنش ثقة سکن کوفة واخرجه ایضا البیهقی فی سننه وله شاهد موقوف علی عمر بن الخطاب واخرجه عن ابن موسی الاشعری اخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه

عارضة الاحوذی

ابن القاسم وهو یحیی لانه اله المس فی القاسم السادسة اذا مسه ببطن ذراعه ففیه خلاف ذکر الرقام انه یتوضأ وقال غیره لا وضوء فیه لانه لیس بآلة المس فی الغالب الا اذا اعتبر اللذة فیه فینتقض الوضوء به السابعة اذا مسه بظهر کفه لم یکن علیه وضوء الا ان اللذة ان وجدت کان کالذی قبله فی الخلاف فیه وبه قال الشافعی وقال عطاء والاوزاعی واحمد ینتقض وضوءه لانه مس عضوا قلنا لیس بمس عرفا وانما یحمل اللفظ علی عرف العربیة السابعة اذا مسه بحرف یده الثامنة اذا مسه بین الاصابع والخلاف فیه کالرابعة ونکتة المسألتین

شرح سراج احمد

الصلاتین فرق آنست کہ نزد احمد و اسحق بعذر مرض و مطر و سفر ہمہ جمع رواست و نزد شافعی از جہت مرض جمع نیست و مرض عذر نیست نزد او **باب** ماجاء فی بدء الاذان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان ابتدای مشروعیۃ اذان و آن در لغت بمعنی دانانیدن و خبر کردن ست و در شرع اعلام بدر آمدن وقت نماز بالفاظ مخصوص در وقت مخصوص و مشہور آنست کہ ثبوت آن بخواب شدہ چنانکہ در حدیث می آید و بعضی گویند کہ باجتہاد آنحضرت ثابت شدہ و در روایتی از امیر المومنین علی مرتضی رضی اللہ عنہ آمدہ کہ چون آنحضرت بمعراج رفت تا بسراپردہ عزت رسید کہ محل خاص کبریای حق بود فرشتہ از آنجا بر آمد آنحضرت از جبرئیل پرسید کہ این فرشتہ کیست جبرئیل گفت سوگند بخدا کہ ترا بحق فرستادہ نزدیک ترین خلق بدرگاہ عزت منم ندیدہ ام این فرشتہ را از آن باز کہ پیدا کردہ شدہ ام من جز ازین ساعت پس گفت آن فرشتہ اللہ اکبر اللہ اکبر از پس پردہ آواز بر آمد راست گفت بندہ من انا اکبر انا اکبر پس تکرر کلمات باقی را و تحقیق آنست کہ آنحضرت در شب معراج کلمات آنرا شنید و احکم نشد کہ این کلمات را در اذان برای نماز بگوید و آنحضرت در مکہ بی اذان نماز میگذارد تا بمدینہ آمد و درین باب با اصحاب مشاورت کرد و بعضی از اصحاب اذان را بخواب شنید چنانکہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ و امیر المومنین ابی بکر الصدیق و عمر بن الخطاب و دیگر صحابہ قریب دہ تن گویند چہاردہ کس دید پس وحی بآنحضرت آمد کہ آن کلمات کہ بر آسمان شنیدہ بود برای اعلام اذان گفتہ شود و صحیح قصہ آنست کہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ اذان را در خواب دید وقت صباح بخدمت شریف آمدہ خواب خود را عرض ساخت آنحضرت بلال را بدیدہ تعلیم فرمود و چون بلال اذان داد عمر بن الخطاب آواز اذان را شنیدہ بخدمت شریف تاخت گفت یا رسول اللہ چنین خواب دیدہ ام چنانکہ مذکور می آید و این روایت سال اول بود از ہجرت پس بنای مسجد حدثنا سعید بن یحیی بن سعید الاموی در تقریب سعید بن یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو عثمان البغدادی ثقہ بود و گاہی خطا نیز میکرد از عاشرہ است در سنہ تسع و اربعین و مائتین وفات کرد حدثنا یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو ایوب الکوفی نزیل بغداد صدوق بود از کبار تاسعہ است در سنہ اربع و تسعین و مائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد و نہ حدثنا محمد بن اسحق عن محمد بن ابراہیم التیمی عن محمد بن عبد اللہ ابن زید بن عبد ربہ انصاری مدنی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد اللہ بن زید بن ثعلبۃ بن عبد ربہ بن زید بن الحارث بن الخزرج الانصاری الخزرجی حاضر شد عقبہ و بدر و ہمہ مشاہد را در روز فتح مکہ علم بنی الحارث بن الخزرج نزد او بود قال لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ بالرؤیا گفت عبد اللہ بن زید بدرگاہ صبح کردیم ما آمدیم آنحضرت را پس خبر کردیم

قوت المغتذی

لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ بالرؤیا فقال ان ھذہ لرؤیا حق قال ابن العربی رؤیا الانبیاء وحی و مراھا حق من جملۃ شرائع الدین و رؤیا غیرھم فی الدین لیست بشیء الا ان ھذہ الرؤیا من غیر الانبیاء استقرت فی الدین لوجوہ احدھا انہ یحتمل انہ قیل للنبی صلی اللہ علیہ وسلم انفذھا و مضیا فانفذ او کانت مما یتشوق الیھا و یمیل الی العمل بھا فامر بھا حتی تقرر علیھا او ینھی عنھا علی القول بجواز الاجتہاد لہ و علی ان یبین ان ھذہ المسألۃ من مسائل القیاس و لانہ رأی نظما لا یستطیعہ الشیطان و لا یدخل فی جملۃ الوساوس و الخواطر المرسلۃ و روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رأی الاذان لیلۃ اسری بہ و سمعہ و لو یوذن لہ فیہ عند فرض الصلوۃ حتی بلغ المیقات و فی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعمر فذلک اثبت دلیل علی ترجیح احد الاحتمالین الثانی و الثالث علی الاول لانہ کان الاقرار علیہ

عارضۃ الاحوذی

الحرف منزلۃ بین الظھر و البطن فھو حی بمنزلۃ ما بین الحظور و المباح فمن الحقہ بالمباح خفف و من الحقہ بالحظور احتاط الناشعۃ اذا مسہ باصبع زائدۃ فاختلف فیھا اصحابنا و اصحاب الشافعی و الاظھر وجوب الوضوء العاشرۃ اذا مس ذکرہ غیرہ قال الایلی ینتقض وضوءہ وقالہ بعض اصحاب الشافعی و ھذا لا یستقیم الا لانہ ان اعتبروا اللذۃ فیلزمھم ان ینتقض الوضوء بمسہ بکل موضع من البدن و ان لم یعتبروا اللذۃ لم یتناولہ الحدیث و کذلک لا یصح للایلی ذلک لانہ راعی اللذۃ مثلہ سواء الحادیۃ عشر

شرح سراج احمد

آنحضرت را بخواب خود فقال ان هذه الرؤيا حق پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این خواب راست ست فقم مع بلال پس خیز
ای عبد الله بن زید همراه بلال بیاموز او را فانه اندی و امد صوتا پس بدرستیکه بلال نرم تر و بلند تر و شیرین تر و بهتر ترست
از وی آواز مناست ارتو فالق علیه ما قیل لك پس بیند از بر بلال چیزیکه گفته شده یعنی آنچه تو در خواب دیده او را بیاموزان و لینادی
بذلك و بگو که ندا کند بلال بآن قال فلما سمع عمر بن الخطاب نداء بلال بالصلوٰة گفت عبد الله بن زید پس گاه که شنید عمر
ابن الخطاب ندای بلال بن رباح را برای نماز خرج الی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو یجر ازاره بیرون شد از جا خود بسوی آنحضرت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی بدء الاذان **قوله** ان هذه الرؤيا الحق ای صادقة مطابقة للوحی او للاجتهاد یعلم
منه انه صلی الله علیه وسلم ما حکی علی هذه الرؤيا بالحقیة الا بوحی من الله تعالی او بالالهام منه او باجتهاد
علی القول بجواز الاجتهاد بناء علی انه رای نظما لا یستطیعه الشیطان و لا یدخل فی جملة الوساوس و الخواطر الرديئة
من حیث انه ذکر و ثناء بحضور الصلوٰة و هو جائز لا یتوقع علیه ترتب خلل و قد روی ان النبی صلی الله علیه
وسلم رای الاذان لیلة اسری به و سمعه و لو یؤذن له فیه عند فرض الصلوٰة حتی بلغ المیقات و هذا یؤید انه
کان بوحی قال ابن سید الناس و ذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر اما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به النبی صلی الله
علیه وسلم و قد جاء الوحی بذلك فما راعه الا بلال یؤذن فقال النبی صلی الله علیه وسلم سبقك بذلك الوحی فهذا
یؤید انه قیل للنبی صلی الله علیه وسلم عند قصة رؤیا عبد الله بن زید علی النبی صلی الله علیه وسلم انفذها فانفذها
بوحی فلا یرد انه کیف اثبت الاذان برؤیا صحابی مع ان رؤیا غیر الانبیاء لا تثبت بها الشرائع و الحاصل ان بناء الاحکام
علی رؤیا غیر الانبیاء بعد معرفة انها حق مما لا یشك فیه و الثابت فیما نحن فیه هو هذا لا بناء الاحکام علی مجرد الرؤیا
فلا یرد شیء **قوله** فانه اندی و امد صوتا افعل من الندی و المد و هو الزیادة و معناهما ارفع
صوتا و اقوی فی النداء و ازید منك و اصل الندی من الندی ای الرطوبة یقال صوت ندی ای رفیع
و استعارة الندی للصوت من حیث ان من یکثر رطوبة فمه حسن کلامه **قوله** فالق علیه ما قیل لك امر
من الالقاء **قوله** و لینادی بذلك باثبات الیاء علی لغة من یجری المعتل مجری الصحیح و الا فالقیاس حذف الیاء لان اللام
هی لام الامر و یمکن ان یقال ان اللام هی بمعنی کی و التقدیر و انما امرتك بالالقاء علیه لینادی بذلك **قوله** و هو یجر ازاره
و عند ابی داود یجر رداءه و هو الاظهر لان الازار لا بد ان یکون مربوطا و الا ینکشف صاحبه فیحمل علی ان
المراد بالازار الرداء لکون هیأتهما واحدة و المراد من جر الازار ای الرداء الشرعة فی المشی

قوت المغتذی

او لا بوحی انتهی قال ابن سید الناس و ذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر اما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به
النبی صلی الله علیه وسلم و قد جاء الوحی بذلك فما رآه ثم الا بلال یؤذن فقال له النبی صلی الله
علیه وسلم سبقك بذلك الوحی قال و هذا یعضد التاویل الاول فانه اندی ای احسن
صوتا و قال ابن حجر ای اقعد بالمد و الاطالة

عارضة الاحوذی

قال القاضی ابو الحسن
العمل من رؤیاه قال
علی انه ان مسه
للشهوة علی حائل
او بغیر حائل باطن
الکف او بظاهره
انتقض وضوؤه
و روی ابن وهب
عنه اذا مسه
علی غلالة خفیفة
انتقض وضوؤه
قال ابو عمر ان من
اعتبر اللذة فانما
نقض الوضوء
بالقران من باب
الملامسة قال
القاضی ابو بکر بن
العربی رضی الله عنه
هذا وهم عظیم فان
الملامسة فی القران
انما هی فی النساء
لا فی نفس الرجل
و ذاته فکیف یصح
حمله علیه فان
قیل طریق وجوبه
بذلك التعلیل
بان یقال عضو
یلتذ به فیجب

شرح سراج احمد

در حالیکه او میکشید چادر خود را و این عادت ست در مردم که چون کسی را شتابی و سرعت بود بزودی بی پوشیدن جامه بدست گرفته میکشد و از خانه بیرون آید وهو یقول یا رسول الله در حالیکه او میگفت ای پیغمبر خدا والذی بعثک بالحق لقد رأیت مثل الذی قال سوگند بذاتی که فرستاده ترا براستی هر آئینه تحقیق دیدم من در خواب مانند آنچه گفت بلال فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم فلله الحمد گفت عبد الله بن زید پس فرمود آنحضرت و حمد کرد جناب ایزدی جل شانه برین نعمت عظمی و موهبت کبری که تصدیق رویا بود و موافق شدن آنها فذلک اثبت مصنف گوید پس این حدیث باین مقدار بی کمی و زیادتی در الفاظ اثبت ست وفی الباب عن ابن عمر چنانکه اخراج آن کرده اند شیخان و مصنف که الآن مذکور خواهد کرد و ابو الشیخ و عبد الله ابن نافع از ابن عمر و مسند ابی الشیخ بر شرط مسلم ست اخراج کرده از زهری از سالم از ابن عمر باختلاف الفاظ و عبارات مروی شده است و طبرانی در اوسط از عبد الله بن عمر اخراج کرده که گفت لما اسری برسول الله صلی الله علیه وسلم الی السماء اوحی الیه بالاذان فنزل به وعلمه جبرئیل قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عبد الله ابن زید حدیثی ست حسن صحیح از جهت اسناد از حدیث عبد الله بن عمر وقد روی هذا الحدیث ابراهیم بن سعد عن محمد بن اسحق اتم من هذا الحدیث و تحقیق روایت کرده این حدیث را ابراهیم بن سعد از محمد بن اسحق تمام تر از این حدیث عبد الله بن زید که مذکور شده است و اطول و دراز تر ست از آن حدیث وذکر فیه قصة و ذکر کرده ابراهیم بن سعد در آن حدیث قصه را که این ست الاذان مثنی مثنی کلمات اذان مشروع اند دو دو بار والاقامة مرة مرة و کلمات تکبیر مشروع اند یکبار و عبد الله بن زید هو ابن عبد ربه ویقال ابن عبد رب ولا نعرفه عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئا یصح الا هذا الحدیث الواحد مصنف گوید نمی شناسم برای عبد الله بن زید چیزی که صحیح شده باشد از آنحضرت مگر این یک حدیث ست فی الاذان و فی الاذان و عبد الله بن زید بن عاصم المازنی له احادیث عن النبی صلی الله علیه وسلم وهو عم عباد بن تمیم وابو عبد الله وکنیته ابن عاصم مازنی و او برادر پدر عباد بن تمیم ست حدثنا ابو بکر بن ابی النضر وتقریب ست ابو بکر بن النضر بن ابی النضر البغدادی و تهذیب الجامع فی الکنی و اسمه و قیل ابو محمد و قیل ابو النضر ابن هاشم بن القاسم مشهور من الجادی عشر ومات سنة خمس واربعین ومائتین ثنا الحجاج بن محمد قال قال ابن جریج گفت حجاج گفت ابن جریج انا نافع عن ابن عمر قال کان المسلمون حین قدموا المدینة یجتمعون گفت عبد الله بن عمر بود مسلمانان آنجا که قدوم آوردند بمدینه منوره مطرح گردیدند مردم صحابه فیتحینون الصلوات پس اندازه میکردند و می طلبیدند

شرح ابی الطیب

قوله عبد الله بن زید بن عاصم المازنی له احادیث یعنی له احادیث کثیرة فی الصحیحین وهو غیر عبد الله بن زید صاحب الاذان وکلاهما انصاریان من بنی مازن

قوله فیتحینون الصلوات ای یقدرون حینها لیأتوا الیها فیها والحین الوقت من الزمان

قوت المغتذی

حدیث عبد الله بن زید حدیث حسن صحیح قال ابن سید الناس عبد الله بن زید اثنان من الانصار من بنی مازن احدهما ابن عبد ربه صاحب حدیث الاذان والآخر ابن عاصم له احادیث فی الوضوء وصلوٰة الاستسقاء وغیر ذلک وقد نسب بعض المتقدمین الی الوهم حیث جعل حدیث الاذان لابن عاصم فیتحینون الصلوات قال عیاض معناه یقدرون حینها لیأتوا الیها فیه والحین الوقت من الزمان

الوضوء به اصله احدا عضاء المرأة فیکون هذا قیاس شبه ولا یصح ان یکون قیاس تعلیل فات العلل لا مدخل لها فی العبادات کان قیاس شبه فله شروط بینا هاهنا فی اصول الفقه ولیس هذا من بابک معشر المغاربة فادبروا عنه ولا من اعشاشکم فادرجوا منه الثانیة عشر اذا مس کر صغیر لم یجب به وضوؤه عند مالک والزهری و الاوزاعی وقال الشافعی یجب منه الوضوء لعموم الحدیث من مس الذکر الوضوء والحدیث باطل فلا یصح التعلق به الثالثة عشر اذا مس ذکر میت قال الشافعی ینتقض وضوؤه وقال اسحق

التعجبة لا بد من الکلام کثیرة سند اصول خدا بود و من آن فرستد زید او و اذان پس فرود آورد او را جبرئیل

ابو بکر بن ابی النضر بخاری کنیت او ابو محمد ست و قیل ابو النضر ابن هاشم بن القاسم مشهور من الجادی عشر و مات سنة خمس واربعین ومائتین

شرح سراج احمد

وقتی را که بیایند در روی برای نماز تا ولیس ینادی بها احد و نبود که آواز می‌داد و میخواند بنماز هیچ یکی فتکلموا یوما فی ذلک پس سخن کردند
و مشاورت نمودند روزی دران باب فقال بعضهم اتخذوا ناقوسا مثل ناقوس النصاری پس گفتند بعضی مسلمانان بگیرید ناقوس
مانند ناقوس ترسایان که برای وقت نماز میزنند و ناقوس را تفسیر کرده اند بچوب بزرگ دراز که زده شود بچوب خرد کوتاه وقال بعضهم اتخذوا
قرنا مثل قرن الیهود و گفتند بعضی مسلمانان بگیرید شاخی را مانند شاخ یهود که میدمیدند آنرا و در بعضی روایات لفظ بوق واقع شده قال
فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ پس گفت امیر المومنین عمر آیا میگیرید قرن و ناقوس را و برنمی انگیزید مردی را که آواز بکند و بخواند
بنماز قال فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بلال قم فناد بالصلوٰۃ گفت راوی عبد اللہ بن عمر پس فرمود آنحضرت ای بلال
برخیز پس ندا کن بنماز و بخوان مردم را برای نماز ظهر ظاهر آنست که مراد اینجا مجرد فریاد کردن و ندا کردن و خبر کردن است بدر آمدن وقت و اذان
شرعی بطریق خاص پس اذان شد یعنی در ابتدا امر چون ندا بود پس اذان دیدن خواب پستر تشریع اذان بوحی یا باجتهاد و در بعضی احادیث
آمده است که بلال ندا میکرد بنماز بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب من حدیث عبد اللہ بن عمر
گفت مصنف این حدیث حسن صحیح غریب است از حدیث عبد اللہ بن عمر **باب** ما جاء فی الترجیع فی الاذان باب است در بیان
آنچه آمده است در ترجیع در اذان و ترجیع در اذان عبارت است از عود کردن بشهادتین بآواز بلند یعنی شهادتین را دو بار بآواز پست گفته دو بار
بآواز بلند بگوید حدثنا بشر بن معاذ نا ابراهیم بن عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذورۃ الجمحی المکی ابو اسمعیل صدوق از سابعه بود
و خطا هم میکرد قال ان ابی گفت ابراهیم حدیث کرد مرا پدر من عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذوره موذن مقبول از سادسه بود و
جدی و حدیث کرد مرا جدم عبد الملک بن ابی المحذورۃ الجمحی مقبول از ثالثه بود جمیعا یعنی حدیث کرد مرا پدر و جدم هر دو عن
ابی محذورۃ بفتح میم و سکون حای مهمله و ضم ذال معجمه سمرۃ بن معیر و گویند اوس بن معیر و گویند سلمان بن معیر و گویند
سلمه بن معیر صحابی موذن آنحضرت در مکه چنانکه مورخان در اسماء الرجال می نویسند و در قول ایشان نظر است از جهت آنکه

شرح ابی الطیب

قوله فقال بعضهم اتخذوا ناقوسا یعنی ذکر جمع منهم اتخاذ الناقوس وهی خشبة طویلة یضرب بخشبة
اصغر منها تعلم النصاری اوقات الصلوٰۃ بها واتخذوا بکسر الخاء امر بصیغة الجمع **قوله** فقال عمر اولا تبعثون
الواو عطفت علی مقدر ای تقولون بموافقة الیهود والنصاری ولا تبعثون رجلا والهمزۃ لانکار الجملة الاولی
وتقریر الثانیة فظاهر هذا معارض للحدیث الاول ویمکن الجمع بان هذا اشار به عمر رضی اللہ عنہ اولا الی انهم
ینادون بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ ثم رای عبد اللہ الاذان وافقه رویا عمر فاستقر الاذان الشرعی بعد ذلک **باب** ما جاء
فی الترجیع وهو فی اللغة التردید وهو فی الاذان ان یاتی بالشهادتین یخفض بهما صوته مرۃ ویرفع بهما مرۃ اخری

قوت المغتذی

فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ قال ابن سید الناس ظاهره معارضة الحدیث الاول ویمکن
الجمع بان نداء بلال لم یکن اذا اشار به عمر علی صورۃ الاذان الشرعی بل لعله علی سبیل الاعلام بدخول
الوقت وانما استقر الاذان الشرعی بعد ذلک ولا یعارض هذا رویا عمر لجواز وقوعها بعد
ذلک ولیس فی حدیث عمر ما یدل علی اکثر من مطلق الاعلام

عارضة الاحوذی

لا ینتقض والمسالة
مبنیة علی الحدیث
الضعیف الذی
قلنا وکذلک
الثالثة عشر وهو
اذا مسّ ذکره مقطوعا
الرابعة عشر اذا مس
موضع القطع قاله
الشافعی یجب علیه
الوضوء لانه جزء
منه ولیس یصح هذا
بحال غریبة ولا
حقیقة الخامسة
عشر اذا مس دبره
انتقض طهارته فی
جدید الشافعی و
قال مالک لا ینتقض
وعول الشافعی علی
الحدیث المروی عن
ام حبیبة من مس
فرجه فلیتوضأ
هذا عام فی القبل
والدبر وقال احمد
اذا قلنا ان الوضوء
ینتقض بمس فرج
المرأة نقضناه
بمس الدبر ایضا
ولیت حمل ایضا

لعله الرجال
لعله مس
ولیس ویکون الحدیث
فرج المرأة

شرح سراج احمد

مشروعیۃ اذان در سال اول از ہجرت پس از دیدن خوابہا شدہ و این را نوشتہ اند کہ مؤذن در مکہ بود اگر مراد باذان صرف اعلام باشد ہم درست نمیشود چرا کہ در مکہ بطور اعلام نماز نگذاردہ اند از جہت خوف و ابو محذورہ ہجرت نکردہ بمکہ مقیم ماندہ تا آنکہ در مکہ وفات یافت سنہ تسع و خمسین و گویند تسع و سبعین ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اقعدہ بدرستیکہ آنحضرت بنشاند ابا محذورہ را نزد خود والقی علیہ الاذان حرفا حرفا و القا کرد بروی و تلقین نمود او را کلمات اذان را یک یک حرف قال ابراہیم مثل اذاننا گفت ابراہیم القا کردہ بر ابی محذورہ مانند اذان ما یان کہ میگوئیم قال بشر فقلت لہ اعد علی گفت بشر بن معاذ پس گفتم مر ابراہیم را اعادہ کن الفاظ اذان را بر من فوصف الاذان بالترجیع پس وصف کرد ابراہیم اذان را بترجیع و ترجیع نزد شافعی اینست کہ بگوید شہادتین را و لا پست باین طریق اشہد ان لا الہ الا اللہ اشہد ان لا الہ الا اللہ اشہد ان محمدا رسول اللہ اشہد ان محمدا رسول اللہ باز این کلمات اربعہ را عود کند و این سنت ست مے اذان نزد شافعی و مالک و از امام احمد دو روایت اند و ظاہر مذہب او عدم ترجیع ست چنانکہ مذہب ماست و متمسک ایشان حدیث ابی محذورہ ست علمای حنفیہ می گویند کہ این تکرار از برای تعلیم ابی محذورہ بودہ است نہ برای تشریع و وی بار اول پست گفت آنحضرت فرمود بار دیگر بگو و بلند بگو و حدیث دیگر ابی محذورہ است کہ دران ترجیع نیست و در حدیث عبد اللہ بن زید کہ اصل در باب اذان ست نیز ترجیع نیست و در اذان بلال کہ رئیس و قدوہ مؤذنان ست نیز ترجیع نیست و در اذان ابن ام مکتوم کہ وی در مسجد شریف اذان میگفت و سعد قرظ کہ مؤذن مسجد قبا بود نیز مذکور نشدہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی محذورۃ فی الاذان حدیث صحیح وقد روی عنہ من غیر وجہ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابی محذورہ بطرق متعددہ و علیہ العمل بمکۃ و ہو قول الشافعی و ہم بر ینست عمل اہل مکہ و آن قول امام شافعی ست

حدثنا ابو موسیٰ محمد بن المثنی ثنا عفان ثنا ہمام عن عامر الاحول عامر بن عبد الواحد الاحول البصری صدوق از سادسہ بود و خطا نیز میکرد در تقریب می نویسد وہو عامر الاحول الذی یروی عن عائذ بن عمرو المزنی الصحابی ولم یدرکہ عن مکحول الشامی ابو عبد اللہ ثقہ فقیہ کثیر الارسال مشہور از خامسہ بود عن عبد اللہ بن محیریز بضم میم و فتح حای مہملہ و سکون تحتیہ و کسر را و آخر زای ست بلفظ تصغیر ست ابن جنادۃ بن وہب الجمحی المکی و او یتیم بود در کنار ابی محذورہ در مکہ پس تر نازل بیت المقدس گشت ثقہ عابد از ثالثہ بود در سنہ تسع و تسعین وفات کرد عن ابی محذورۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ بدرستیکہ آنحضرت تعلیم فرمود ابا محذورہ را نوزدہ کلمہ و این بر قاعدہ ترجیع ست والاقامۃ سبع عشرۃ کلمۃ و تعلیم فرمود او را

شرح ابی الطیب

قولہ اقعدہ والقی علیہ ای امرہ بالقعود واملی علیہ الاذان حرفا حرفا **قولہ** علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ ہذا العدد لا یستقیم الا علی ترجیع الاذان کما ہو مذہب الشافعی و تثنیۃ الاقامۃ کما یقولہ ابو حنیفۃ وقد ثبت ان اذان بلال لم یکن فیہ ترجیع و فیہ انہ اوتر الاقامۃ ففی البخاری عن انس قال امر بلال ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ فالذی ثبت انہ یجوز الامران الترجیع فی الاذان و عدمہ و ایتار الاقامۃ و شفعہا

عارضۃ الاحوذی

لم یتفوہ بہذہ الضعفۃ وبطلانہ بانہ لا جامع بینہما من علۃ لانہ لیس بموضعہا ولا من شبہ وقد جہل المانع وخفی علیہ الحدیث السادسۃ عشر اذا مس فرجہ فی من مسألۃ لمس النساء فان اعتبرت اللذۃ فی لمس النساء والحق بمس الرجل بہ کانت مسألۃ مس ذکرہ السابعۃ عشر اذا مس انثییہ قال غیرہ ینتقض وضوءہ لما جاء فی الحدیث من مس ذکرہ او انثییہ فعلیہ الوضوء ولو یعصر ولا یدخل فی حدیث الفرج لان الانثیین لیستا بفرج وحقیقۃ الفرج الشق ولو انتقض الوضوء بمس الانثیین لانتقض بمس العانۃ

شرح سراج احمد

اقامت مفرده کلمه این صحیح ست در انکه اقامت دو بار ست که از نوزده چهار کلمه ترجیع رفت و دو قد قامت الصلوٰۃ زیاده شد و حجت امام ابی حنیفه همین
حدیث ست و حدیث اول اگر صحیح ست منسوخ ست باین قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و ابو محذورة اسمه سمرة بن معیر و قیل اوس
بن معیر ست بکسر میم و سکون معجمه و فتح تحتیه آخر ست و قد ذهب بعض اهل العلم الی هذا فی الاذان و تحقیق رفته اند بعضی اهل علم بسوی این در اذان
و قد روی عن ابی محذورة انه کان یفرد الاقامة و تحقیق مروی گشته است از ابی محذوره بدرستیکه او بود که یکبار می گفت کلمات اقامت را

باب ماجاء فی افراد الاقامة باب ست در بیان انچه آمده است در افراد الفاظ اقامت حدثنا قتیبة ثنا عبد الوهاب الثقفی و یزید بن
زریع عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن انس بن مالک قال امر بلال ان یشفع الاذان و یوتر الاقامة گفت انس امر کرده شد بلال
اینکه دو بار گوید در اذان کلمات او و یک بار گوید در اقامت و فی الباب عن ابن عمر چنانکه اخراج آن کرده ابو داود و نسائی و دارمی باین
عبارت که گفت ابن عمر کان الاذان علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم مرتین مرتین و الاقامة مرة مرة غیر انه کان یقول قد
قامت الصلوٰۃ قد قامت الصلوٰۃ قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح و هو قول بعض اهل
العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و التابعین و به یقول مالک و الشافعی و احمد
و اسحق و بآن قائل گشته اند این ائمه اربعه سوای امام ابی حنیفه **باب** ماجاء فی ان الاقامة
مثنی مثنی باب ست در بیان انچه آمده است در آن که بدرستیکه الفاظ اقامت را دو دو بار باید گفت حدثنا
ابو سعید الاشج عبد الله ثنا عقبة بن خالد عن ابن ابی لیلی عن عمرو بن مرة عن
عبد الرحمن بن ابی لیلی عن عبد الله بن زید قال کان اذان رسول الله صلی الله
علیه وسلم شفعا شفعا گفت عبد الله بن زید بود اذان آنحضرت گفتن کلمات او دو دو بار فی الاذان در اذان
و الاقامة و در اقامت نیز دو دو بار بود چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است و بهمین حدیث تمسک نموده است
قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید رواه وکیع عن الاعمش عن عمرو بن مرة عن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی افراد الاقامة **قوله** ان یشفع الاذان و یوتر الاقامة ای یاتی بالفاظه شفعا یعنی یقول
کل کلمة مرتین سوی آخرها و هی کلمة التوحید و سوی الاول فانه اربع تکبیرات لما ورد التصریح فی الروایات
بذلک و یوتر الاقامة یعنی یاتی بالفاظها مفردة الا قد قامت الصلوٰۃ و الا التکبیر فصار الافراد باعتبار غالب
الکلمات و اما من یقول بشفع الاقامة فدلیله ما رواه ابو محذورة فانه صریح فی شفعها و الله اعلم
و بما تحرر علو وجه کل من القولین من شفع الاذان بلا ترجیع و شفع الاقامة و شفع الاذان مع ترجیع
و ایتار الاقامة **باب** ماجاء فی ان الاقامة مثنی مثنی **قوله** کان اذان رسول الله صلی الله علیه
وسلم شفعا شفعا فی الاذان و الاقامة یعنی کان نداء رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المسجد و فی وقت الصلوٰۃ
شفعا ای متکرر الکلمات فی الاذان و الاقامة فالمراد بالاذان اولا مطلق النداء او الاعلام ثانیا ما هو المشهور و المقابل للاقامة

قوت المغتذی

و ابو محذورة اسمه سمرة بن معیر قال ابن سید الناس هذا الذی اختاره الترمذی و قال غیره اوس بن معیر و یقال سمرة بن عمیر

عارضۃ الاحوذی

وطرف الالیة من
جهة الدبر الثامنة
عشر اذا مسه فوق
حائل فیه ثلثة
روایات لا ینتقض
الوضوء بحال الثانیة
ینتقض بکل حال
الثالثة ینتقض
ان کان خفیفا و
هذا لا یصح اذا
اعتبرنا اللذة
فینتقض الوضوء
مع رقة الحائل لا
مس فی العادة فاما
اذا کان کثیفا فلا
تظهر فیه بحال و
اعتبرنا اللذة فی
لذة من غیر لمس
و کیف تعتبر اللذة
و لیس لها فی الحدث
اثر و لا فی الدلیل
التاسعة عشر
اذا مست المرأة
فرجها قال مالک
لا وضوء فیه و ما سمعت
الا فی الذکر و قال
عنه غیره فیه
الوضوء و قال ابن

شرح سراج احمد

عبد الرحمن بن ابی لیلی ان عبد اللہ بن زید رای الاذان فی المنام بدرستیکہ عبد اللہ بن زید دید اذان را در خواب و قال شعبۃ عن عمرو بن مرۃ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی قال ثنا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان عبد اللہ بن زید رای الاذان فی المنام وھذا اصح من حدیث ابن ابی لیلی مصنف گوید و این اسناد کہ شعبہ ذکر کردہ است صحیح ترست از حدیث ابن ابی لیلی چہ آنکہ در حدیث ابن ابی لیلی روایت عبد الرحمن از عبد اللہ بن زید ست و در اسناد شعبہ واسطہ است کہ حدثنا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الخ و مصنف وجہ آن ذکر میکند و عبد الرحمن بن ابی لیلی لم یسمع من عبد اللہ بن زید و عبد الرحمن از عبد اللہ ابن زید سماع ندارد و قال بعض اھل العلم الاذان مثنی مثنی والاقامۃ مثنی مثنی و گفتہ اند بعضی از اہل علم کہ الفاظ اذان و اقامت ہر دو دو دو بار اند و بہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک واھل الکوفۃ و بآن قائل گشتہ اند سفیان و عبد اللہ بن المبارک و امام اعظم سراج الامۃ ابو حنیفہ کوفی رحمہم اللہ تعالیٰ **باب** ماجاء فی الترسل فی الاذان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در آہستہ و نرم و فروہشتہ کردن و فصل کردن میان کلمات در اذان حدثنا احمد بن الحسن نا المعلی بن اسد بضم میم و فتح عین مہملہ و تشدید لام ابن اسد العمی ابو الہیثم البصری برادر بہز ثقہ ثبت از کبار عاشرہ بود و گفت ابو حاتم خطا نکردہ مگر در یک حدیث در سنہ ثمانی عشرۃ و مائتین وفات کرد ثنا عبد المنعم بن نعیم الاسواری ابو سعید البصری صاحب السقاء متروک از ثامنہ بود و ھو صاحب السقاء و عبد المنعم صاحب سقا بود یعنی خدمت نوشانیدن آب میکرد نا یحیی بن مسلم عن الحسن بن عطاء عن جابر بن عبد اللہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لبلال بدرستیکہ آنحضرت فرمود مر بلال را یا بلال اذا اذنت فترسل ای بلال چون اذان دہی پس فروہشتہ کن و شتابی مکن فی اذانک در اذان واذا اقمت فاحدر و چون اقامت گوئی شتابی کن و تیز گو واجعل بین اذانک واقامتک قدر ما یفرغ الآکل من اکلہ و بگردان میان اذان و اقامت مقدار آنچہ فارغ گردد طعام خورندہ از خوردن والشارب من شربہ و فارغ گردد آب نوشندہ از نوشیدن خود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الترسل فی الاذان **قولہ** اذا اذنت فترسل ای تمہل وافصل الکلمات بعضہا من بعض سکتۃ خفیفۃ فی النہایۃ ای تاذن ولا تعجل یقال ترسل فلان فی کلامہ و مشیہ اذا لم یعجل **قولہ** واذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال وتضم وتکسر ویروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم کلاھما بمعنی الاسراع ای اسرع فی التلفظ بہا وصل بین الکلمات من غیر ترجیع ولا تسکت بینہما **قولہ** واجعل بین اذانک واقامتک قدر ما یفرغ الآکل من اکلہ والشارب من شربہ ای اجعل بینہما زمانا یسع الاکل ان کان غیر المغرب وزمانا یسیرا یسع الشرب ان کان وقت مغرب فی زمن الشرب عبارۃ عن القلۃ فیوافق مذہبنا انہ یکون بینہما مقدار التسبیح ویمکن ان یقال ان الاکل والشرب والاختصار کنایۃ عن الفصل بین الاذان والاقامۃ والمراد بہ غیر المغرب وبالجملۃ امر المؤذن ان یفصل بین الاذان والاقامۃ لیدرک المصلون الجماعۃ واما المغرب فستثناۃ

قوت المغتذی

اذا اذنت فترسل ھو ترک العجلۃ مع الابانۃ واذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال وتضم وتکسر ویروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم وکلاھما بمعنی الاسراع

عارضۃ الاحوذی

ابی اویس انی انطفت توضات فی وجہہ حدیث ام حبیبۃ من مس ذکرہ فلیتوضأ فرجہ وھذا عام فی الرجال والنساء وجہ الثالثۃ عباد اللذۃ وعلیہ حملت روایۃ اعتبار اللذۃ فی مس الذکر ولیس اللذۃ کما قد مناہ فی الخبر الثانی الموفیۃ عشرین قولہ اذا انطفت یرید الذات وقیل وصلت الی موضع لطیف ھذا الباطن الحادیۃ والعشرین اذا مست المرأۃ ذکر الرجل مثل ما اذا مس الرجل فرج المرأۃ الثانیۃ والعشرون اذا مس فرج بہیمۃ فللشافعی فی ذلک قولان ووجہہ ابو حنیفۃ ان ذلک عضو یتعلق الحد بوطیہ فینتقض الطہارۃ بمسہ کالموضع

شرح سراج احمد

والمعتصر اذا دخل لقضاء حاجته و فارغ گردد آنکه محتاج ست ببول و غائط چون در آید در آبخانه برای قضای حاجت خود ولا تقوموا حتی ترونی و برنخیزید برای نماز بمجرد تکبیر برآوردن تا آنکه ببینید مرا یعنی بیرون آمده از درون خانه و در کتب فقه مذکور ست که چون حی علی الصلوٰۃ گوید باید برخاست شاید که آنحضرت نیز درین وقت بیرون می آمد حدثنا عبد بن حمید نا یونس بن محمد عن عبد المنعم نحوه یعنی از عبد المنعم بدو طریق مروی شده است یکی از یونس و دیگر از معلی بن اسد قال ابو عیسیٰ حدیث جابر هذا حدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف حدیث جابر بن عبد الله که اینست حدیثی ست که نمی شناسیم آنرا مگر از همین طریق من حدیث عبد المنعم و این بیان من هذا الوجه ست یعنی حدیث جابر از دیگر طریق مروی نشده است مگر از طریق عبد المنعم و هو اسناد مجهول و اسناد این مجهول است و گفته اند که این حدیث را شواهد ست و طرق آن همه ضعیف اند و بعضی گفته اند که آنرا حدیث معین نیست جز تمکین دخول وقت و اجماع مصلین و بحکایت از علما اختلاف نکرده اند در طلوع میان اذان و اقامت **باب ما جاء فی ادخال الاصبع الاذن عند الاذان** باب بیان آنچه آمده است در بیان در آوردن انگشت در گوش نزدیک گفتن اذان حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق نا سفیان الثوری عن عون بن ابی جحیفة عون بفتح عین مهمله و سکون واو و نون ابن ابی جحیفه بضم جیم و فتح حاء مهمله و سکون تحتیه و گفت نسائی و ابن معین و ابو حاتم ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات از رابعه بود و سنه عشر و مائة وفات کرد عن ابیه ابی جحیفة وهب بن عبد الله السوائی از صغار صحابه و زیر منبر آنحضرت می استاد و ست قال ولی خمس المتاع الذی کان فی حربه جعله علی بیت المال الکوفة و بات بها سنة اثنتین و سبعین قال رایت بلالا یؤذن و یدور گرفت ابو جحیفه دیدم بلال را که اذان میگفت و برمی گشت و یتتبع فاه ههنا و ههنا و پی می آورد دهن خود را این طرف و آن طرف نزد

شرح ابی الطیب

قوله والمعتصر ای الذی یعصر بطنه للغائط او فرجه للبول فهو کنایة عن قضاء الحاجة حذرا عن التفوه بالتصریح مما یستوحش بذکره صریحا و قال السیوطی و اصل الاعتصار انتجاع العطیة **قوله** ولا تقوموا حتی ترونی ای لا تقوموا للصلوٰۃ اذا اقام المؤذن حتی ترونی ای فی المسجد لان القیام قبل مجیء الامام تعب بلا فائدة و لعله صلی الله علیه وسلم کان یخرج من الحجرة بعد شروع المؤذن فی الاقامة فامرهم صلی الله علیه وسلم انه اذا خرج و راوه یقومون و قبله لا یقومون و یحتمل ان یکون النهی للمؤذنین ای لا تقوموا للاقامة حتی ترونی اخرج من الحجرة الشریفة و یؤیده ما سیاتی عن جابر رضی الله عنه کان مؤذن رسول الله صلی الله علیه وسلم یمهل فلا یقیم حتی اذا رای رسول الله صلی الله علیه وسلم قد خرج اقام الصلوٰۃ حین یراه **قوله** و هو ای اسناده اسناد مجهول و فی بعض النسخ و اسناده مجهول لکن صحح الحاکم و غیره الامر بترسل الاذان و ادراج الاقامة و روی الشیخان خبر لا تقوموا حتی ترونی **باب** ما جاء فی ادخال الاصبع الاذن عند الاذان **قوله** و یتبع فاه ههنا و ههنا روی من الافعال و الفاعل ضمیر بلال و فاه مفعوله و ههنا ظرف له ای یجعل فاه تابعا للجهتین مصروفا الیهما و کل من الدور و الاتباع و وضع الاصابع لیکون الصوت ابلغ

قوت المغتذی

والمعتصر هو کنایة عن الداخل لقضاء حاجته و اصل الاعتصار انتجاع العطیة

عارضة الاحوذی

من المرأة و هذا شبه ضعیف لیتقوا باعتبار المدة فتفطنوا له الثالثة والعشرون اذا سمع ذکره دون طهارة ففی ذلک خمس روایات الاولی استحب مالک فی الجمعة الاعادة فی الوقت الثانیة قال لو ضوء فیه حسن و لیس بسنة فعلی هذا الاعادة و کذلک روی عنه ابن القاسم و قال غیره عنه یجزیه الوضوء ضعیف الثالثة قال ابن نافع یعید ابدا الرابعة قال ابن حبیب ان کان حاملا اعاد ابدا و ان کان ناسیا اعاد فی الوقت الخامسة قال سحنون لا یعید صلوٰۃ یومین و یعید ما دونها قال القاضی ابو بکر

شرح سراج احمد

گفتن جیعلتین واصبعاہ فی اذنیہ درحالیکہ ہر دو انگشت او در دو گوش او بودند ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی قبۃ
لہ حمراء وآنحضرت در خیمہ کہ برای او بود سرخ رنگ اُراہ قال من ادم عون گوید کہ گمان میکنم ابا جحیفہ را کہ گفت آن خیمہ از چرم سرخ
ساختہ بود فخرج بلال بین یدیہ بالعنزۃ پس بیرون شد بلال و برآمد از قبہ از پیش آنحضرت بہ نیزہ خرد کہ بدست داشت فرکزھا
بالبطحاء پس بخلانید آن عنزہ را در موضع بطحا و آن نام وادی ست فصلی الیہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمر بین
یدیہ الکلب والحمار پس بگذارد آنحضرت نماز بسوی آن عنزہ درحالیکہ می گذشتند پیش آنحضرت سگان و خران و چیزی از
اقسام دیگر نماز نمی کردند وعلیہ حلۃ حمراء و بر آنحضرت دو جامہ بودند سرخ رنگ ازار و ردا کہ احمرت در ان خالص نبود بلکہ
مخطط بودند کانی انظر الی بریق ساقیہ ابو جحیفہ گوید کہ من اکنون می بینم و نظر میکنم بسوی درخشیدن دو کنارہ وی قال سفیان
نراہ حبرۃ گفت سفیان ثوری گمان میکنم او را کہ آن چادری باشد حبرہ بکسر حای مہملہ و فتح موحدہ و را بمعنی چادری مخطط قال
ابو عیسی حدیث ابی جحیفۃ حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل عند اہل العلم و برآنست عمل نزد اہل علم لیستحبون ان یدخل
المؤذن اصبعیہ فی اذنیہ فی الاذان مستحب میدانند اینکہ درآرد مؤذن دو انگشت خود را در ہر دو گوش خود در اذان وقال بعض
اہل العلم وفی الاقامۃ ایضا یدخل اصبعیہ فی اذنیہ وگفتہ اند بعضی از اہل علم در حال تکبیر گفتن نیز درآرد دو انگشت خود را
بحسن رفع الاحتمال در دو گوش وہو قول الاوزاعی وآن قول اوزاعی ست وابو جحیفۃ اسمہ وہب السوائی ونام ابی جحیفہ وہب سوائی ست
بضم سین مہملہ و تخفیف واو **باب** ماجاء فی التثویب فی الفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق تثویب در اذان
نماز فجر و تثویب در لغت رجوع کردن و بازگشتن و مراد اینجا اعلام بعد از اعلام ست کہ بعد از اذان گفتن بار دیگر باز اعلام
کند و تثویب چند قسم ست یکی الصلوٰۃ خیر من النوم گفتن در میان اذان فجر و آنچہ در زمان آنحضرت سنت بودہ ہمین بودہ و علامہ
کوفی حی علی الفلاح حی علی الفلاح احداث کردہ بود در میان اذان و اقامت و بعد از ایشان ہر قومی چیزی استعارت ساختہ و این
مخصوص در نماز فجر ست زیرا کہ وقت خواب و کسل ست بعد از ان متاخرین در ہمہ نمازہا مستحب و مستحسن دانستہ و این احداث بعد
از احداث ست و بدعت ست از امیر المؤمنین علی انکار آن منقول ست و آوردہ اند کہ ابن عمر بمسجدی درآمد و مؤذن را شنید کہ در غیر نماز
فجر تثویب کرد پس از مسجد برآمد و گفت بیرون آئید از پیش این مرد کہ مبتدع ست حدثنا احمد بن
منیع نا ابو احمد الزبیری محمد بن عبد اللہ بن الزبیر بن عمر بن درہم الاسدی الکوفی
ثقہ ثبت بود گاہی خطا ہم میکرد در حدیث ثوری از تاسعہ است در سنہ ثلث و مائتین وفات کرد

شرح ابی الطیب

قولہ من ادم بفتحتین وہو جمع ادیم ای الجلد **قولہ** بالعنزۃ بفتحتین اطول من العصا واقصر من
الرمح وفیہا سنان کسنان الرمح الا ان سنانہا فی اسفلہا بخلاف الرمح فانہ فی اعلاہ وقیل رمح قصیر
وقیل ہی مثل نصف الرمح **قولہ** فرکزھا ای غرزھا **قولہ** وعلیہ حلۃ حمراء وہی ثوبان لا یکون واحدا
ازار و رداء او نحوہما وبریق الساق لمعانہ **قولہ** قال سفیان نراہ حبرۃ کعنبۃ ہی من البرود ما کان
مخططا یقال برد حبر وبرد حبرۃ علی الوصف والاضافۃ وہو برد یمانی وہذا یدل علی ان الحلۃ ما کانت کلہا
حمراء لان راوی الحدیث فسرہا بالمخطط وہو اعلم بالتفسیر من غیرہ **باب** ماجاء فی التثویب فی الفجر

عارضۃ الاحوذی

ابن العربی رضی اللہ
عنہ وہذا یبتنی
علی تعارض الادلۃ
فاذا صح الحدیث
وحمل علی ظاہرہ
اوجب الوضوء
ابدا ومن قوی
عندہ اصل الخبر
وضعف نصہ
بطریق الاحتمالات
المتقدمۃ الیہ قال
بحسن رفع الاحتمال
بالوضوء ومن نفی
الاعادۃ ضعف
اصل الخبر ولفظہ
بالاحتمال الذی فیہ
وبما یعارضہ ومن
قال یعیدہا قال دون
ما کثرنا ہ علی الاحتیاط
ووجود المشقۃ
وعدمہا وہذا
حال اہل الاجتہاد
والمقلد یقف علی
شیء واحد وباللہ
التوفیق الخامسۃ
والعشرون اذا
خشی ذکرہ قلنا
بانتقاض الوضوء

شرح سراج احمد

نا ابو اسرائیل عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن بلال قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تثوبن فی شیء من الصلوات الا فی صلوٰۃ الفجر فرمود آنحضرت نیست تثویب در ہیچ نمازی مگر در نماز فجر وفی الباب عن ابی محذورۃ کما اخرجہ ابو داؤد وقال ابو عیسیٰ حدیث بلال لا نعرفہ الا من حدیث ابی اسرائیل الملائی گفت مصنف حدیث بلال را نمی شناسیم مگر از طریق ابی اسرائیل ملائی وابو اسرائیل لم یسمع ھذا الحدیث من الحکم بن عتیبۃ وابو اسرائیل نشنیدہ این حدیث را از حکم بن عتیبہ قال انما رواہ عن الحسن بن عمارۃ عن الحکم بن عتیبۃ گفت مصنف جز این نیست کہ روایت کردہ ابو اسرائیل آن حدیث را از حسن بن عمارہ از حکم بن عتیبہ یعنی از حکم بواسطہ روایت کردہ وابو اسرائیل اسمہ اسماعیل بن ابی اسحٰق ونام ابو اسرائیل اسمٰعیل ولیس بذلک القوی ونیست او قوی عند اھل الحدیث نزد محدثین وقد اختلف اھل العلم فی تفسیر التثویب وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در تفسیر تثویب فقال بعضھم التثویب ان یقول فی اذان الفجر الصلوٰۃ خیر من النوم پس گفتہ اند بعضی علما تثویب اینکہ بگوید مؤذن در اذان فجر الصلوٰۃ خیر من النوم را وھو قول ابن المبارک واحمد وآن قول عبد اللہ ابن المبارک و امام احمد ست وقال اسحٰق وگفت اسحٰق بن راھویہ فی التثویب غیر ھذا در تفسیر تثویب سوای این دیگر گفتہ اند قال ھو شیء احدثہ الناس بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت اسحٰق تثویب چیزی ست کہ احداث آن کردہ اند مردم پس از آنحضرت اذا اذن المؤذن فاستبطأ القوم قال بین الاذان والاقامۃ قد قامت الصلوٰۃ حی علی الصلوٰۃ حی علی الفلاح چون اذان گفت مؤذن پس دیر کردند مردم ونیامدند گوید مؤذن میان اذان واقامت قد قامت الصلوٰۃ دو مرتبہ را وھذا الذی قال اسحٰق ھو التثویب الذی کرھہ اھل العلم والذی احدثوہ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم واین تفسیر تثویب کہ اسحٰق گفتہ است تثویب ست کہ مکروہ گفتہ اند آنرا اہل علم وچیزی ست کہ احداث آن کردہ اند آنرا پس از آنحضرت یعنی این تثویب بحضور نبوت نبودہ والذی فسر ابن المبارک واحمد ان التثویب ان یقول المؤذن فی صلوٰۃ الفجر

شرح ابی الطیب

قولہ لا تثوبن فی شیء من الصلوات بنون مؤکدۃ ثقیلۃ ولا ناھیۃ والفعل مبنی علی الفتح لاتصالہ بالنون والتثویب فی اللغۃ اعلام بعد اعلام وفی الفائق الاصل فی التثویب ان الرجل اذا جاء مستصرخا لوّح بثوبہ فیکون دعاء وانذارا ثم کثر حتی سمی الدعاء تثویبا وقیل ھو ترجیع الدعاء تفعیل من ثاب اذا رجع ومنہ قیل لصوت المؤذن الصلوٰۃ خیر من النوم التثویب وزاد فی النھایۃ المؤذن اذا قال حی علی الصلوٰۃ فقد دعاھم فاذا قال بعدہ الصلوٰۃ خیر من النوم فقد رجع الی کلام معناہ المبادرۃ الیھا نقلہ الطیبی وقیل او یرجع الناس عن النوم الی الصلوٰۃ باللفظ المذکور قال ابن الھمام وخصوا بہ الفجر فکرھوہ فی غیرہ وھو عن ابن عمر انہ سمع مؤذنا یثوب فی غیر الفجر وھو فی المسجد فقال لصاحبہ قم حتی نخرج من عند ھذا المبتدع وعن علی رضی اللہ عنہ انکارہ بقولہ اخرجوا ھذا المبتدع من المسجد واما التثویب بین الاذان والاقامۃ فلم یکن علی عھدہ صلی اللہ علیہ وسلم انتھی **قولہ** ولیس ذلک ای ابو اسرائیل بالقوی عند اھل الحدیث وقیل کان رافضیا یشتم الصحابۃ وعثمان رضی اللہ عنہ ترکہ ابن مھدی کذا فی الاذکار

عارضۃ الاحوذی

بالشک انتقض وضوؤہ لاحتمال ان یکون رجلا وکذلک ان مس فرجہ وھی السادسۃ والعشرون مثلہ فی الفتوی والتوجیہ السابعۃ والعشرون اذا مس احدھما وصلی ثم توضأ ومس الآخر وصلی قلنا بوجوب الوضوء فاحدثت صلاتیہ باطلۃ قطعا فکیف یفعل قال فیہ احتمالان احدھما انہ یعید کمن فاتتہ صلوٰۃ من صلاتیہ لا یعیدھما فانہ یصلیھما معا الثانی انہ لا یعیدھما لان کل صلوٰۃ تمت بصفتھا علی اجتھادہ فلا تفاد کما لو صلی اربع صلوات باربع اجتھادات الی اربع جھات فاذا فعل

شرح سراج احمد

وچیزیکہ تفسیر آن کردہ ابن المبارک و امام احمد تثویب ست کہ بگوید مؤذن در نماز فجر الصلوٰۃ خیر من النوم را فھو قول صحیح پس آن
قول صحیح ست ویقال لہ التثویب ایضا و او را تثویب نیز گفتہ میشود و در بعضے نسخہ تثویب واقع شدہ وھو الذی اختارہ اھل العلم و آن
تفسیر تثویب کہ عبد اللہ بن المبارک کردہ چیزیست کہ اختیار کردہ اند آن را اہل علم و مذہب حنفیہ است بہر کلمہ کہ متعارف قوم باشد باو
تثویب و تحسین بصلوٰۃ فجر نیست و مراد او و اعتقاد آن کردہ اند و روی عن عبد اللہ بن عمر انہ کان یقول فی صلوٰۃ الفجر و روایت
کردہ شدہ است از عبد اللہ بن عمر بدرستیکہ او بود کہ میگفت در نماز فجر الصلوٰۃ خیر من النوم و روی عن مجاھد قال دخلت
مع عبد اللہ بن عمر و روایت کردہ شدہ است از مجاہد کہ گفت در آمدم من ہمراہ عبد اللہ بن عمر مسجدا در یک مسجدی و قد اذن
فیہ و تحقیق اذان کردہ شدہ بود در آن مسجد و نحن نرید ان نصلی فیہ و ما می خواستیم اینکہ نماز بگذاریم دران مسجد فثوب المؤذن
پس اعلام کرد مؤذن بذکر حیعلتین فخرج عبد اللہ بن عمر من المسجد پس بیرون شد عبد اللہ بن عمر از مسجد و قال اخرج بنا
من عند ھذا المبتدع و گفت عبد اللہ بن عمر بیرون آئی ای مجاہد با ما از نزد این مؤذن کہ مبتدع ست و لم یصل فیہ و نگذارد
عبد اللہ بن عمر دران مسجد نماز را و انما کرہ عبد اللہ بن عمر التثویب الذی احدثہ الناس بعد و جز این نیست کہ مکروہ داشتہ
آن را عبد اللہ بن عمر آن تثویب را کہ احداث آن کردہ اند مردم پس از آنحضرت اخرج الطبرانی عن بلال کان بلال یؤذن بالصبح فیقول
حی علی خیر العمل و اخرج ابو الشیخ کان بلال ینادی بالصبح فیقول حی علی خیر العمل فامرہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یجعل مکانہا الصلوٰۃ خیر من النوم
و ترک حی علی خیر العمل باب ما جاء اذن من اذن فھو یقیم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ کسیکہ اذان گوید پس ہمو
اقامت گوید و حق اقامت او راست حدثنا ھناد نا عبدۃ و یعلی عن عبد الرحمن بن زیاد بن انعم عن زیاد بن نعیم
الحضرمی و در تقریب ست زیاد بن سیف بن نعیم بن ربیعۃ الحضرمی و قد ینسب الی جدہ الحضرمی ثقۃ من الثالثۃ بود در سنہ خمس و تسعین و فات کرد
عن زیاد بن الحارث الصدائی بضم صاد مہملہ و تخفیف دال مہملہ صحابی ست قال امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اؤذن
فی صلوٰۃ الفجر گفت زیاد امر کرد مرا آنحضرت اینکہ اذان گویم در نماز فجر فاذنت فاراد بلال ان یقیم پس اذان دادم من پس خواست
بلال اینکہ اقامت کند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اخا صداء قد اذن پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ برادر
صدائی تحقیق اذان دادہ ست حق اقامت نیز مر او راست و من اذن فھو یقیم و ہر کہ اذان گوید پس او اقامت کند و فی الباب
عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی باین عبارت انما یقیم من اذن قال ابو عیسی حدیث زیاد
انما نعرفہ من حدیث الافریقی گفت مصنف حدیث زیاد را نمی شناسیم
مگر از راہ اسناد افریقی و الافریقی ھو ضعیف عند اھل الحدیث و افریقی ضعیف ست نزد ائمہ اہل حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من اذن فھو یقیم **قولہ** عن زیاد بن حارث الصدائی بضم الصاد منسوب الی
صداء مصدود و ھو حی من الیمن **قولہ** امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اؤذن
ان مفسرۃ لما فی امر من معنی القول و لعل بلالا کان غائبا و الا فھو المؤذن
قولہ فھو یقیم یفھم منہ انہ لو اقام غیر المؤذن کان تارکا للاولی و ھو
مذھبنا و محمول علی ما اذا لحقتہ الوحشۃ باقامۃ غیرہ

عارضۃ الاحوذی

ان ثلث صلوات
باطلۃ قطعا و لا
یعید واحدۃ الثانیۃ
والعشرون اذا صلی
احدھا و صلی ثم
مس الآخر و صلی
فالآخرۃ باطلۃ
بکل حال التاسعۃ
والعشرون اذا مس
رجل فرجہ خنثی
انتقض وضوءہ
بکل اعتبار علی بناء
ما تقدم الموفیۃ
ثلثین ان مس احدھما
ذکر الآخر ینتقض
وضوءہ لان ذکر
امرأۃ فقد حصلت
الملامسۃ و ان کان
رجلا فقد مس
ذکر غیرہ ھذا معنی
اعتبار المساتین
المتقدمتین احدھما
ان الشک یوجب
الوضوء الثانیۃ
ان مس ذکر الغیر
ینتقض الوضوء
الحادیۃ والثلثون
ان یمس الفرج

شرح سراج احمد

ضعفه یحیی بن سعید القطان وغیره تضعیف او کرده است یحیی و دیگران قال احمد لا اکتب حدیثه الا فریقی
گفت امام احمد نمی نویسم حدیث افریقی را از جهت ضعف وی که قابلیت نوشتن ندارد قال ابو اسمعیل بن اسمعیل بن
امیة گفت مصنف دیدم امام بخاری را که قوت میداد امر افریقی را ویقول هو غریب ایضا و گفت بخاری افریقی
الحدیث است والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اذن فهو یقیم و عمل هم برین است نزد اکثر اهل علم هر که اذان گوید پس
همون اقامت کند باب ما جاء فی کراهیة الاذان بغیر وضوء باب است در بیان آنچه آمده است در کراهت
اذان دادن بی طهارت حدثنا علی بن حجر نا الولید بن مسلم عن معاویة بن یحیی الصدفی ابو روح الدمشقی ساکن
گشت در ری ضعیف بود از سابعه است عن الزهری عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یؤذن
الا متوضئ ابو هریره از آنحضرت روایت میکند که فرمود اذان نگوید مگر آنکه باوضو باشد حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الله
ابن وهب عن یونس عن ابن شهاب قال قال ابو هریرة لا ینادی بالصلوة الا متوضئ گفت ابو هریره اذان ندهد
مگر باوضو درین حدیث مقوله ابی هریره است و حدیث اول مرفوع بود و لهذا مصنف جمع بر حدیث اول میکند قال ابو عیسی
وهذا اصح من الحدیث الاول گفت مصنف این حدیث دوم صحیح تر است از حدیث اول و حدیث ابی هریرة لم یرفعه ابن وهب
و حدیث ابی هریره مرفوع نکرده او را ابن وهب که راوی از زهری است وهو اصح من حدیث الولید بن مسلم و آن صحیح تر است از حدیث
ولید بن مسلم والزهری لم یسمع من ابی هریرة و ابن شهاب زهری سماع از ابی هریره ثابت نشده است واختلف اهل العلم فی الاذان علی غیر
وضوء و اختلاف کرده اند اهل علم در اذان گفتن بر غیر طهارت فکرهه بعض اهل العلم پس کرده گفته اند آنرا بعضی اهل علم وبه
یقول الشافعی و اسحق و بآن قائل گشته امام شافعی و اسحق بن راهویه ورخص فی ذلک بعض اهل العلم و رخصت داده اند در اذان
بی وضو بعضی اهل علم وبه یقول سفیان و ابن المبارک و احمد و بآن قائل گشته سفیان ثوری و عبد الله بن المبارک و امام احمد
و همین است مذهب امام ما ابو حنیفه که قائل بعدم کراهت اذان محدث است و قائل بعدم اعاده است و روایت بکراهت نیز است
و بنا بر روایت کراهت اعاده اذان نیز هست کما فی الهدایة و همچنین اختلاف است در اقامت نیز و ظاهر روایت اعاده هر دو
نیست چنانکه در خلاصه است باب ما جاء ان الامام احق بالاقامة باب است در بیان آنچه آمده است که تحقیق

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهیة الاذان بغیر وضوء **قوله** لا یؤذن الا متوضئ النفی بمعنی
النهی فیفید الکراهة لاجماع العلماء علی الجواز محدثا وهو مرفوع علی انه فاعل لکونه
مستثنی مفرغا و فی نسخة منصوب والفاعل ضمیر المؤذن والتقدیر لا یؤذن المؤذن فی
حال من الاحوال الا حال کونه متوضئا **قوله** وهذا اصح من الحدیث الاول مع انه موقوف
فکان الموقوف اصح من المرفوع والموقوف ایضا ضعیف لقوله لم یسمع الزهری من ابی هریرة الا
ان الموقوف فیه ما یمنع التدلیس فانه قال فیه قال ابن شهاب قال ابو هریرة فهو صریح فی السماع
فلیس فیه تدلیس بخلاف عن فانه یحتمله باب ما جاء ان الامام احق بالاقامة یعنی لا یقام الا بحضوره
فالاحقیة بمعنی الاستحقاق ای الاقامة من جملة حقوق الامام فراعی حضوره فما دام لم یحضر لا تقام

حاشیۃ الاحوذی

فان کان امرأة
انتقض وضوؤها
وان کان رجلا
لم ینتقض وضوؤه
لکن یستحب له
الوضوء
والثالثة
المقدمة الثانیة
والثلثون امرأة
مست فرجها
فحکمها حکم المقدم
یعنی علیها الثالثة
والثلثون مست
فرجه فان کان امرأة
انتقض وضوؤها
وان کان رجلا
فقد حصلت
الملامسة الرابعة
والثلثون مست
ذکره لم ینتقض
وضوؤها لاحتمال
ان تکون امرأة
فقد مست خلقة
زائدة وابن علی
الاعتبار الشك
ورده الخامسة
والثلثون حنثی
مس ذکر رجل انتقض
وضوء المالکیة

شرح سراج احمد

بادشاه لائق ترست باقامت کردن حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق نا اسرائیل ابی سماك بن حرب سمع جابر بن
سمرة یقول کان مؤذن رسول الله صلی الله علیه وسلم یمهل فلا یقیم گفت جابر بن سمره بود مؤذن آنحضرت که مهلت و
درنگ میکرد پس اقامت نمیکرد حتی اذا رای رسول الله صلی الله علیه وسلم قد خرج اقام الصلوة حین یراه تا آنکه چون
می دید مؤذن آنحضرت را که تحقیق بیرون شد از حجرهٔ شریفه اقامت نماز می فرمود هنگامیکه می دید آنحضرت را وقال ابو عیسی حدیث
جابر بن سمرة حدیث حسن گفت مصنف حدیث جابر حدیثی ست حسن وحدیث سماك لا نعرفه الا من هذا الوجه
وحدیث سماك بن حرب را نمی شناسیم مگر ازین طریق که از جابر بن سمره روایت کرده است وهکذا قال بعض اهل العلم ان المؤذن املك
بالاذان وهمچنین گفته اند بعضی اهل علم که بدرستیکه مؤذن مالک ترست بدادن اذان والامام املك بالاقامة وامام مالک ترست
بکردن اقامت یعنی بی دیدن وآمدن امام اقامت نباید کرد **باب** ما جاء فی الاذان باللیل باب ست در بیان آنچه آمده است در
اذان دادن در شب پیش از طلوع صبح حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن شهاب عن سالم عن ابیه عبد الله بن عمر ان النبی صلی
الله علیه وسلم قال ان بلالا یؤذن بلیل بدرستیکه آنحضرت فرمود تحقیق بلال اذان میدهد در شب پیش از طلوع صبح فکلوا
واشربوا پس بخورید طعام وبنوشید آب حتی تسمعوا اذان ابن ام مکتوم تا آن زمان بخورید وبنوشید که بشنوید اذان دادن
ابن ام مکتوم را زیرا که او نابینا بود اذان نمی داد تا آنکه میگفتند او را مردم که صباح کردی صباح کردی برخیز اذان بگو قال ابو عیسی
وفی الباب عن ابن مسعود وعائشة اخرجه الشیخان وانیسة ابنة خبیب اخرجه ابن خزیمة وانس اخرجه الطحاوی
واحمد وابی ذر وسمرة بن جندب اخرجه احمد والثلثة واخراج کرده است حاکم از حدیث ابی محذوره نیز مانند آن ومعارض این حدیث
آمده است چنانکه اخراج آن کرده ابن خزیمه از عائشه بلفظ ان ابن ام مکتوم یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن بلال وکان
بلال لا یؤذن حتی یری الفجر واخرج ابن ابی خزیمة وابن حبان واحمد من حدیث انیسة بنت خبیب قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا اذن ابن ام مکتوم فکلوا واشربوا واذا اذن بلال فلا تاکلوا ولا تشربوا واخرج البیهقی من حدیث زید بن ثابت نحوه وهمچنین
ذکر کرده شده است در کنز العمال ودر تخریج نیز بچند طرق دیگر همین مذکور شده است واخرج الشیخان عن ابن مسعود مرفوعا
بخلافه لا یمنعن احدکم اذان بلال واخرج الطحاوی عن عدی بن ثابت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لبلال
انک تؤذن اذا کان الفجر ساطعا ولیس ذلک الصبح وانما الصبح هکذا معترضا واخرج مسلم عن سمرة بن جندب
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یمنعنکم من سحورکم اذان بلال ولا الفجر المستطیل ولکن
الفجر المستطیر فی الافق قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد اختلف

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاذان باللیل **قوله** ان بلالا یؤذن بلیل الباء بمعنی فی یعنی یؤذن فی لیل للسحور او
للتهجد فلا یمنع اذانه من السحور والتهجد **قوله** فکلوا واشربوا حتی تسمعوا اذان ابن ام مکتوم اسمه عبد الله
ابن قیس وفی الصحیحین قال ابن عمر وکان ابن ام مکتوم رجلا اعمی لا ینادی حتی یقال له اصبحت
اصبحت ولا ینافی هذا خبر ان ابن ام مکتوم ینادی بلیل فکلوا واشربوا حتی ینادی بلال فراه ابن خزیمة
فی صحیحه لانه بتقدیر صحته محمول علی انه کان بینهما مناوبة

عارضة الاحوذی

ان کان امرأة فقد انتقض بالملامسة وان کان رجلا فقد مس ذکره فیکون الحکم ما تقدم السادسة والثلثون خنثی مس فرجه امرأة فان کانت امرأة قلنا بانتقاض المرأة بمس فرجها الاخری انتقض الوضوء وان کان رجلا فقد مس فرج امرأة فینتقض الوضوء من باب الملامسة اعتبر اللذة ایضا فیما یرد علیك من هذا التفریع اثباتا او نفیا فرکبه علی ذلك السابعة والثلثون خنثی مس فرجه خنثی انتقض وضوءه واعتبر الماس واعتبر فی الممسوس اللذة فان التذا انتقض وضوءه والا فلا

شرح سراج احمد

اهل العلم فی الاذان باللیل وتحقیق اختلاف کردہ اند علما در جواز اذان گفتن در شب فقال بعض اهل العلم اذا اذن
المؤذن باللیل اجزأه پس گفتہ اند بعضے علما چون اذان دہد مؤذن در شب روا باشد آن اذان ولا یعید واعادہ
نکند اذان را پس از طلوع صبح وهو قول مالك وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق وقال بعض اهل العلم اذا
اذن باللیل اعاد وبعضی علما گفتہ اند چون اذان گفت در شب باز گوید اذان را پس از صبح وبه یقول سفیان الثوری
وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ چرا کہ نزد وی اذان پیش از وقت مکروہ ست وسنیت او برای نماز در وقت نماز ست نہ
پیش از وقت وامام ابو یوسف گفتہ کہ اذان فجر روا ست پس از نصف شب واعادہ او پس از صبح نیست بخلاف دیگر نماز ہا وروی حماد
ابن سلمة عن ایوب عن نافع عن ابن عمر ان بلالا اذن بلیل وروایت کردہ حماد از ایوب از نافع از ابن عمر کہ بدرستیکہ
بلال اذان داد در شب یک روزی فامرہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان ینادی پس امر فرمود او را آنحضرت اینکہ ندا کند ان العبد
نام بدرستیکہ بندہ بخواب رفت کما اخرجہ سعید بن منصور عن ابی معاویة عن ابی سفیان السعدی عنہ واین مرسل ضعیف ست و
معنی این ست کہ من از خواب برخاستہ بودم وقت را نشناختم پس باین اذان من اعتبار نکند واین امر حضرت باین ندا
عتاب بود بر بلال باذان دادن قبل از وقت واین مخالف با حادیث دیگر ست قال ابو عیسی هذا حدیث غیر محفوظ
این حدیث حماد حدیثی ست کہ محفوظ نیست والصحیح ما روی عبید اللہ بن عمر وغیرہ وصحیح آن حدیثی ست کہ روایت
کردہ عبید اللہ بن عمر وغیر وی عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال از نافع از ابن عمر بدرستیکہ آنحضرت
فرمود ان بلالا یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن ابن ام مکتوم وروی عبد العزیز بن ابی رواد عن نافع
ان مؤذنا لعمر روایت کردہ عبد العزیز از نافع بدرستیکہ مؤذنی بود برای امیر المؤمنین عمر کہ مسروح نام داشت اذن بلیل فامرہ عمر ان یعید
الاذان اذان داد در شب پس امر کرد او را عمر بن الخطاب اینکہ باز گوید اذان را چنانکہ اخراج آن کردہ دار قطنی وهذا لا یصح
مصنف گوید این صحیح نیست لانه عن نافع عن عمر منقطع زیرا کہ شان اینست کہ روایت ست از نافع از عمر وآن منقطع ست
کہ عبد اللہ بن عمر در میان وی مذکور نیست ولعل حماد بن سلمة اراد هذا الحدیث وشاید کہ حماد بن سلمہ ارادہ کردہ باشد
ہمین حدیث را از حدیثی کہ بالا مذکور شدہ حماد از ایوب از نافع از ابن عمر والصحیح روایة عبید اللہ بن عمر وغیر واحد

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غیر محفوظ یعنی رفعه غیر محفوظ والصحیح وقفه اقول روی ابو داود بسندہ عن نافع عن
ابن عمر ان بلالا اذن قبل طلوع الفجر فامرہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یرجع فینادی الا ان العبد نام زاد موسی
فرجع فنادی الا ان العبد نام قال ابو داود وهذا الحدیث لم یروہ عن ایوب الا حماد بن سلمة انتهی فهذا یدل علی
ان الاذان قبل الفجر لا یجزئ الا انه ذکر فی الفتح ان ایمة الحدیث کعلی بن المدینی واضرابه اتفقوا علی ان حمادا
اخطأ فی رفعه وان الصواب وقفه علی عمر بن الخطاب وانه هو الذی وقع له ذلك مع مؤذنه وان حمادا انفرد برفعه
قال لکن وجد له متابع وذکرہ انتهی فاذا کان له متابع یرتقی الی الحسن ویحتج به لانه فی حکم المرفوع ویمکن ان یقال ان
عمر رضی اللہ عنه امر بالاعادة کما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بها وقال ابن دقیق العید لا یتحقق التعارض الا
بتقدیر ان بلالا لا یؤذن بلیل فی سائر العام ولیس کذلك وانما کان فی رمضان انتهی

عارضة الاحوذی

علی الغاء الشك
الثامنة والثلثون
خنثیان تماسا
فی الفرجین تنقض
وضوؤهما لما تقدم
التاسعة والثلثون
خنثیان تماسا
فما لذکر فان کانا
امرأتین فلا وضوء
وان کانا رجلین
فعلی کل واحد
منهما الوضوء و
ان کان احدهما
رجلا والآخر امرأة
فعلی احدهما الوضوء
فاعتبر الاصلین
الشك ومس ذکر
الغیر او الفرجان و
ابن الحکم علی ذلك
کله الموفیة اربعین
خنثیان تماسا
مس هذا قبل
هذا ومس الآخر
ذکر هذا فان الغینا
الشك لم یجب وضوء
لاحتمال ان یکون
القبل ثقبة زائدة
والذکر صحیحا

عارضۃ الاحوذی

فان قلنا باعمال الشك وجب الوضوء وقال القاضي ابوبكر بن العربي رضي الله عنه انما مرنا النفس في هذين البابين ليجعل ذلك في التخريج على حديث الشك وحديث مس الذكر من سائر الابواب والاحاديث فاستقر ذلك وتعلمه ان شاء الله **باب** ترك الوضوء من القبلة حبيب ابن ابي ثابت عن عروة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبل

عن نافع عن ابن عمر والزهري عن سالم عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ان بلالا يؤذن بليل وصحیح نزد مصنف روایت عبید اللہ بن عمر و دیگران از نافع از ابن عمر و روایت زہری از سالم از ابن عمر ست کہ مذکور ست قال ابو عیسی گفت مصنف ولو كان حديث حماد صحيحا لم يكن لهذا الحديث معنى و اگر باشد حدیث حماد صحیح نمی باشد برای این حدیث معنی اذ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان بلالا يؤذن بليل چرا کہ فرمود آنحضرت ان بلالا يؤذن بليل فانما امرهم فيما يستقبل پس جز این نیست کہ امر کردہ ایشان را در چیزیکہ آیندہ می آید فقال ان بلالا يؤذن بليل ولو انه امره باعادة الاذان حين اذن قبل طلوع الفجر لم يقل ان بلالا يؤذن بليل و اگر بدرستیکہ آنحضرت امر میفرمود بلال را باعادہ اذان ہنگامیکہ اذان داد بلال پیش از طلوع فجر نمی فرمود کہ ان بلالا يؤذن بليل قال علي بن المدني حديث حماد بن سلمة عن ايوب عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم هو غير محفوظ گفت علی بن مدینی حدیث حماد از ایوب از نافع از ابن عمر از آنحضرت آن روایت محفوظ نیست واخطأ فيه حماد بن سلمة و خطا کردہ در وی حماد بن سلمہ باین طریقہ کہ روایتی کہ ایوب از نافع روایت میکند ہمین روایت منقطع ست کہ عبد العزیز از نافع روایت میکند و نافع از عمر پس خطا کردہ حماد و گفت کہ روایت میکند نافع از ابن عمر و امر عمر را حمل کردہ بر امر آنحضرت باعادہ اذان **باب** ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الاذان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت بیرون شدن از مسجد پس از دادن اذان حدثنا هناد نا وكيع عن سفيان عن ابراهيم بن مهاجر عن ابي الشعثاء بشین معجمہ و عین مہملہ ساکن و بمثلثہ سلیم بن اسود ابن حنظلہ ابو الشعثاء المحاربی الکوفی ثقہ باتفاق از کبار ثالثہ بود در زمن حجاج وفات کرد و تاریخ او کردہ ابن قانع سنہ ثلث ثمانین قال خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر گفت ابو الشعثاء بیرون گشت مردی از مسجد پس از آنکہ اذان کردہ شد در وی برای نماز عصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو ہریرہ اما این مرد پس نافرمانی کردہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را و خلاف سنت کرد کہ پس از اذان از مسجد بیرون گشت قال ابو عيسى وفي الباب عن عثمان چنانکہ

شرح ابی الطیب

قوله فانما امرهم فيما يستقبل حيث قال يؤذن بليل ولم يقل اذن ويمكن ان يقال امرهم فيما يستقبل بقوله كلوا واشربوا لكن لا يناسب استدلال المص لانه لو يستدل الا بقوله يؤذن بليل اقول لا يعارض امرهم فيما يستقبل امره بلالا بالاعادة لانه آخر الامرين وذلك كان اولا ثم لما امره بالاعادة ترك ذلك بلال رضي الله عنه فيما يستقبل وكان امرهم قبل ذلك والله اعلم **باب** ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الاذان **قوله** اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا وذلك انهما مسندان مرفوعان يعني هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

قوت المغتذی

خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا وذلك انهما مسندان مرفوعان في هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

فضحكت الاناث فيه عن النبي صلى الله

شرح سراج احمد

اخراج آن کرده ابن ماجه مرفوعاً اذا کان فی المسجد ثم یخرج لم یخرج لحاجة وهو لا یرید الرجعة فهو منافق وعبد الرزاق از ابی هریره آورده
کرده که اذا اذن المؤذن فلا یخرج احد حتی یصلی حدیث ابی هریره حدیث حسن صحیح وعلی هذا العمل عند
اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم ان لا یخرج احد من المسجد بعد الاذان الا من علة
وهم برین است عمل نزد اهل علم از صحابه وکسیکه از پس صحابه بودند که بیرون نشود مردی از مسجد پس از اذان مگر از جهت عذری ان یکون علی غیر وضوء
اینکه باشد بی وضو او امر لا بد منه یا دیگر امری که مخلصی نباشد از آن مانند قضای حاجت وبول وغیره وروی عن ابراهیم النخعی انه قال یخرج
ما لم یأخذ المؤذن فی الاقامة وروایت کرده شده است از ابراهیم نخعی بدرستیکه او گفت بیرون شود از مسجد تا وقتیکه شروع کرده است
مؤذن در اقامت بعد از اقامت بیرون شدن نشاید و پیش از اقامت روا است قال ابو عیسی وهذا عندنا لمن له عذر فی الخروج
منه گفت ترمذی واین حکم که نخعی کرده است نزد ما برای کسی است که مر او را عذر باشد در بیرون آمدن از مسجد و نزد ما بیرون شدن از
مسجد بر آن عذری روا است والا مکروه است مگر کسی که جماعت دیگر بجا آورده موقوف باشد یا برای دیگر اعذار ضروریه او را نیز روا است وابو الشعثاء
اسمه سلیم بن الاسود وهو والد اشعث بن ابی الشعثاء وقد روی اشعث بن ابی الشعثاء هذا الحدیث عن ابیه وتحقیق روایت
کرده اشعث این حدیث را از پدر خود که ابی الشعثا بود **باب ما جاء فی الاذان فی السفر** باب است بیان آنچه آمده است در حق اذان گفتن
در سفر حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن سفیان عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالک بن الحویرث بلفظ التصغیر حارث
ابو سلیمان اللیثی وگویند مالک بن الحارث گویند که او ابن حویرث صحابی است لیثی بصری بر آنحضرت آمد در نود و دو شب نزد آنحضرت اقامت کرد در بیست
اربع وعشرین وفات کرد در بصره عن عبد الملک قال قدمت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم انا وابن عم لی گفت مالک قدم آوردم آنحضرت
من وپسر عم من فقال لنا اذا سافرتما فاذنا واقیما پس فرمود آنحضرت برای ما چون بسفر روید شما پس اذان دهید شما واقامت نماز کنید پس از شما هر دو
ولیؤمکما اکبرکما وباید که امامت شما کند کلان شما در علم ودانش وپارسائی وپاکی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند
اکثر اهل العلم عمل برین است نزد اکثر اهل علم اختیار کرده اند اذان گفتن را در سفر وقال بعضهم
یجزی الاقامة وگفته اند بعضی علما که روا باشد اقامت تنها نیز بی اذان انما الاذان علی من یرید ان یجمع الناس جز این
نیست که سنیت اذان بر کسی است که خواهد اینکه گرد آید مردم برای نماز ودر سفر کسی نیست همین وکسی که پس احتیاج باذان نیست
تنها اقامت کافی است والقول الاول اصح وقول اول صحیح تر است وبه یقول احمد واسحق ونزد ما اذان سنت است در سفر اگرچه یک کس باشد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاذان فی السفر قوله اذا وابن عم لی بالرفع علی العطف وبالنصب علی انه مفعول معه قوله
اذا سافرتما فاذنا واقیما بکسر الذال بعد الهمزة المفتوحة ای من احب منکما ان یؤذن فلیؤذن او احدهما یؤذن والآخر یجیب
وقد یخاطب الواحد بلفظ التثنیة ولیس المراد ما یفهم من الظاهر انهما یؤذنان معا وانما صرفنا عن الظاهر لما رواه البخاری عنه
واذا حضرت الصلوٰة فلیؤذن لکم احدکم وقوله واقیما وهذه قرینة معینة ان المراد بالتثنیة الواحد کقوله فقاتلتک
من ثم کرفی فیجوز ان یقال ان اسناده مجازی کما فی بنو فلان قتلوا ای واحد فیما بینهم والقتل ای یتحقق
فیما بینهم کما الاذان والاقامة قوله ولیؤمکما اکبرکما خصص الاکبر منهما لمساواتهما فی سائر الصفات لانه
والا فالعلیة بالسنة لمساواتهما فی الملک عند رسول الله صلی الله علیه وسلم وذلک یستلزم المساواة فی هذه الصفات

عارضة الاحوذی

علیه وسلم کما تقدم واستدل
ادلة القرآن
فبالآثار الواردة من
الصحابة رضی الله
عنهم الاحکام اختلف
العلماء فی هذه
المسألة علی ثلاثة
اقوال الاول
الوضوء من القبلة
والملامسة قاله
ابو حنیفة وصح
عن عمر فی القبلة
وعن ابن عباس
مطلقا فی الملامسة
الثانی علی الملامس
الوضوء مطلقا
قاله الشافعی
الثالث ان التذ
بالملامسة وجب
علیه الوضوء
قاله مالک والصحیح
فی الجملة وقد مهدنا
هذه المسألة
فی کتاب احکام
القرآن وبینا
الخلاف بحججه
بالغ فلیطلب ذلک

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی فضل الاذان باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در فضیلت اذان دادن حدثنا محمد بن حمید الرازی نا ابو تمیلۃ بضم تای مثناۃ فوقیہ و فتح میم و سکون تحتیہ و لام نا ابو حمزۃ عن جابر عن مجاہد عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اذن سبع سنین محتسبا بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ اذان گوید مدت ہفت سال در حالیکہ طلب کنندہ اجر باشد از حق تعالی کتبت لہ براءۃ من النار نوشتہ شود برای وی خلاصی و بیزاری از دوزخ قال ابو عیسی و فی الباب عن ابن مسعود و ثوبان اخرجہ البیہقی بلفظ من حافظ علی الاذان سنۃ وجبت لہ الجنۃ و معاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و مسلم در فضل اذان و انس چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط و حاکم و دیلمی در مسند الفردوس و ابی ہریرۃ چنانکہ اخراج کردہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی فضل الاذان **قولہ** من اذن سبع سنین محتسبا کتبت لہ براءۃ من النار روی ابن حبان من حدیث ثوبان من حافظ علی النداء سنۃ اوجب الجنۃ و فی ابن ماجۃ عن ابن عمر من اذن اثنتی عشرۃ سنۃ وجبت لہ الجنۃ و کتبت لہ بتاذینہ فی کل یوم ستون حسنۃ و لکل اقامۃ ثلثون حسنۃ و عن ابی ہریرۃ من اذن خمس صلوات ایمانا و احتسابا غفر لہ ما تقدم من ذنبہ قال ابن سید الناس و لا تعارض بینہا لاختلاف الثواب المرتب علیہا ففی حدیث ابی ہریرۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ و ہو لا یقتضی دخول الجنۃ و لا البراءۃ من النار لانہ ربما یحدث منہ بعدہ ما قد یطلب بہ و حدیث ثوبان مقید بسنۃ و ہو اطول مدۃ و اکمل ثوابا اذا لوعد فیہ محقق فہو یقتضی السلامۃ مما یحول بینہ و بین الجنۃ مما تقدم لہ قبل الاذان و ما تاخر عنہ و حدیث ابن عباس کذلک یقتضی السلامۃ من النار و ہو امر زائد علی دخول الجنۃ اذ لیس کل من دخلہا سلم من النار و حدیث ابن عمر الاطول مدۃ منہا تضمن مع وجوب الجنۃ زیادۃ تسعین حسنۃ کل یوم علی الاذان و الاقامۃ فہو یقتضی زیادۃ رفع درجات فی الجنۃ

قوت المغتذی

عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اذن سبع سنین محتسبا کتبت لہ براءۃ من النار روی ابن حبان من حدیث ثوبان من حافظ علی النداء بالاذان سنۃ اوجب الجنۃ و روی ابن ماجۃ من حدیث ابن عمر من اذن اثنتی عشرۃ سنۃ وجبت لہ الجنۃ و کتبت لہ بتاذینہ فی کل یوم ستون حسنۃ و باقامتہ ثلثون حسنۃ و روی ابو الفتح من حدیث ابی ہریرۃ من اذن خمس صلوات ایمانا و احتسابا غفر لہ ما تقدم من ذنبہ قال ابن سید الناس و لا تعارض بین ہذہ المدۃ المختلفۃ فی الاقامۃ لوظیفۃ الاذان بالطول و القصر لاختلاف الثواب المرتب علیہا ففی حدیث ابی ہریرۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ و ہو و ان کان ثوابا حسنا فلیس فیہ ما یقتضی دخول الجنۃ و لا البراءۃ من النار لما قد یحدث منہ بعد ما قد یطلب بعہدتہ و حدیث ثوبان المقید بسنۃ اطول مدۃ و اکمل ثوابا اذا لوعد فیہ محقق فہو یقتضی السلامۃ مما یحول بینہ و بین الجنۃ فیما تقدم لہ قبل الاذان تلک المدۃ و ما تاخر عنہا و حدیث ابن عباس المقید بسبع سنین کذلک ایضا اذ البراءۃ من النار امر زائد علی دخول الجنۃ فلیس کل من دخلہا سلم من النار و حدیث ابن عمر الاطول منہا کلہا مدۃ تضمن مع وجوب الجنۃ لہ زیادۃ بسبعین حسنۃ کل یوم علی الاذان و الاقامۃ یقتضی زیادۃ فی رفع الدرجات فی الجنۃ

العارضۃ الاحوذی

والکافی ہہنا من العارضۃ ان الاخلاص اذا لم یکن فیہا ما یعول علیہ ففی اصل الدین ہو القرآن بلا خلاف من کان لہ قلب او القی السمع وہو شہید قال اللہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوۃ فاغسلوا وجوہکم الآیۃ الی قولہ او لامستم النساء قرئ او لمستم و قرئ او لامستم فنظر الناس الی القراءتین و الی المعنی فی اللفظین فقال ابن عباس ان اللہ حی کریم یعفو و یکنی کنی بالمس عن الجماع و حمل الآیۃ علی ذلک و اسقط المعنی المطلق منہا و قال ابن عمر و ابن مسعود و ہو کوفی قبلۃ الرجل امرأتہ من

شرح سراج احمد

خطیب و احمد و ابی سعید الخدری چنانکه اخراج آن کرده احمد و از دیگر صحابه نیز در فضل اذان حدیثی مروی گشته است چنانکه ابن ماجه
و حاکم از ابن عمر و خطیب از معقل بن یسار و طبرانی از جابر و بیهقی از حسن مرسل و ابن عساکر از انس و از دیگران بسیار کس از صحابه روایت
نموده اند و حدیث ابن عباس حدیث غریب و ابو تمیلة اسمه یحیی بن واضح و نام ابی تمیله یحیی بن واضح است و
ابو حمزة السکری اسمه محمد بن میمون و جابر بن یزید الجعفی ضعفوه و جابر بن یزید که شاگرد مجاهد است تضعیف آن
کرده محدثین ترکه یحیی بن سعید ترک کرده روایت جابر را یحیی بن سعید از جهت ضعف وی و عبد الرحمن بن مهدی
و ترک کرده او را عبد الرحمن نیز قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لولا جابر الجعفی لکان
اهل الکوفة بغیر حدیث میگفت وکیع اگر نمی بود جابر جعفی هر آئینه می بودند اهل کوفه بی حدیث و لولا حماد لکان اهل
الکوفة بغیر فقه و اگر نمی بود حماد هر آئینه می بودند اهل کوفه بی فقه **باب ما جاء ان الامام ضامن و المؤذن مؤتمن**
باب است در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه امام پذیرنده و بردارنده و برنوگیرنده کار و بار نماز مقتدیان است پس بردار و فراو
از ایشان و قیام را نیز اگر رکوع در یابند و آنگاه سپارد بر ایشان افعال صلوة و اعداد رکعات را و اذان گوینده امانت دار است
در محافظت اوقات نماز و روزه حدثنا هناد ثنا ابو الاحوص و ابو معاویة عن الاعمش عن ابی صالح عن
ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الامام ضامن فرمود آنحضرت امام پذیرنده کار و بار نماز از
مقتدیان است و المؤذن مؤتمن و مؤذن امانتدار است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الامام ضامن و المؤذن مؤتمن قوله الامام ضامن ای متکفل لصلوة الجماعة بالاتمام
و یتحمل القراءة عنهم عند من لا یوجب القراءة علی الماموم کابی حنیفة و مالک و احمد اذا کانوا مسبوقین برکوع
و به یقول الاربعة و یحفظ الارکان علیهم و السنن و اعداد الرکعات و تحمل السفارة بینهم و بین ربهم فی الدعاء
و تصلح صلاتهم بصلاته و بالعکس فالضمان هنا لیس بمعنی الغرامة بل بمعنی الحفظ و الرعایة قوله
و المؤذن مؤتمن ای امین فی الاوقات یعتمد الناس علی صوته فی الصلوة و الصیام و سائر الوظائف الموقتة
او لانهم یقفون علی مکنة عالیة فینبغی ان لا یشرفوا و لا ینظروا الی بیوت الناس لئلا یکونوا امناء

قوت المغتذی

الامام ضامن و المؤذن مؤتمن قال ابن العربی اختلف فی معناه فقیل ضامن ای راع و قیل حافظ لعدد الرکعات
قال و هما ضعیفان لان الضمان فی اللغة بمعنی الرعایة او الحفظ لا یوجد فی حقیقة الضمان فی اللغة و الشریعة و هو
الالتزام و یاتی بمعنی الوعاء لان کل شیء جعلته فی شیء فقد ضمنته ایاه فاذا عرف معنی الضمان فان ضمان الامام
لصلوة الماموم هو التزام شروطها و حفظ صلاته فی نفسه لان صلوة الماموم تبنی علیه فان افسد صلاته
فسدت صلوة من ائتم به فکان غارما لها و ان قلنا بمعنی الوعاء فقد دخلت صلوة الماموم فی صلوة الامام
لتحمل القراءة عنه و القیام الی حین الرکوع و السجود و لذلک لو تجزت صلوة المفترض
خلف المتنفل لان ضمان الواجب بما لیس بواجب محال و هی فائدة قوله

عارضة الاحوذی

الملامسة و من
اشکل المسائل
المتعلقة بالقرآن
و الحدیث ما اختلفت
الصحابة فی تاویلها
مع انهم العرب
الفصحاء و البلغاء
اللسن و غایة النظر
فی ذلک الترجیح
فنشیر الیه من
ثلثة اوجه الاول
ان الحقیقة لا تدل
فالسن تناول الامر
بالید و القبلة و
الجماع فلا یرجع
من هذه الحقیقة
الی الکنایة الا بدلیل
ظاهر و ذلک ثانی
ان الله تعالی قال
او لامستم النساء فی
جملة الاحداث
ثم قال و ان کنتم
جنبا فاقتضی
اللفظ الاول ایجاب
الوضوء
و اقتضی قولنا
سببا یوجب الغسل
و الا فکان یکون

شرح سراج احمد

اللهم ارشد الائمة خداوندا راه راست بنما امامان را و توفیق ده ایشان را بعلم و عمل و صلاح حال و اغفر للمؤذنین و بیامرز مؤذنان را تفریطی و تقصیری که بوجود آید از ایشان درین حدیث تفضیل یکی از امامت و اذان بر دیگری مقصود نیست بلکه مقصود بیان حال هر یک و دعا بخیر است مر هر کدام را قال ابو عیسی و فی الباب عن عائشة و سهل بن سعد و عقبة بن عامر و از دیگر صحابه نیز این حدیث مروی گشته است چنانکه بهمین عبارت اخراج کرده ابوداود و ابن حبان و بیهقی از ابی هریره و احمد از ابی امامة الباهلی و بیهقی از جابر اخراج کرده است حدیثی در باب منع از جمع کردن میان اذان و امامت چنانکه گفت جابر نهی ان یکون الامام مؤذنا لحدیث ابی هریرة رواه سفیان الثوری و حفص بن غیاث و غیر واحد عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم و روی اسباط بن محمد عن الاعمش و روایت کرده اسباط نیز از اعمش قال حدثت عن ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم غرض مصنف آنست که این حدیث از ابی هریره بطرق متعدده مروی گشته است چنانکه طرق آنرا بیان میکند

شرح ابی الطیب

قوله اللهم ارشد الائمة و اغفر للمؤذنین ای ارشد الائمة للعلم بما تکفلوه و القیام به و الخروج عن عهدته و اغفر للمؤذنین ما عسی ان یکون منهم فیه تفریط فی الامانة التی حملوها من جهة تقدیمه علی الوقت او تاخیره عنه سهوا و فیه اشارة الی فضیلة الامامة علی الاذان لان الامام متکفل ارکان الصلوة و متعهد للسفارة بینهم و بین ربهم فی الدعاء و المؤذن متکفل للوقت فحسب و الامام خلیفة رسول الله صلی الله علیه وسلم و المؤذن خلیفة بلال رضی الله عنه فایهما احدهما عن الآخر و ایضا الدعاء بالمغفرة یؤذن بالتقصیر بخلاف الدعاء بالارشاد ففیه ایضا اشارة الی فضیلة الامام

قوت المغتذی

اللهم ارشد الائمة لانهم اذا رشدوا باجراء الامور علی وجهها صحت عبادتهم فی نفسها و اغفر للمؤذنین ما قصروا فیه من مراعاة الوقت بتقدیم علیه و تاخیر عنه انتهی و فی روایة لابن حبان فارشد الله الائمة و عفا عن المؤذنین قال ابن حبان الفرق بین العفو و الغفران ان العفو قد یکون من الرب جل و علا لمن استوجب النار من عباده قبل تعذیبه ایاهم و قد یکون بعد تعذیبه ایاهم الشیء الیسیر ثم یتفضل علیهم بالعفو اما من حیث یرید ان یتفضل و اما بشفاعة شافع و الغفران هو الرضا ان ذلک لم یؤثر فی نفسه و لا یکون الغفران من جل و علا لمن استوجب النیران الا و هو یتفضل علیهم بان لا یدخلهم ایاها بفضله انتهی و قال فی النهایة قوله الامام ضامن اراد بالضمان هنا الحفظ و الرعایة لا ضمان الغرامة لانه یحفظ علی القوم صلاتهم و قیل ان صلوة المقتدین فی عهدته و صحتها مقرونة بصحة صلاته فهو کالمتکفل لهم بصحة صلاتهم و قوله المؤذن مؤتمن و مؤتمن القوم الذی یثقون الیه و یتخذونه امینا حافظا یقال اوتمن الرجل فهو مؤتمن یعنی ان المؤذن امین الناس علی صلاتهم و صیامهم و قال ابن بطال الناس فی معنی ضمان الائمة اوجه احدها انهم ضمنوا ما علموا علیهم من الاسرار بالقراءة و الذکر الثانی ان المراد ضمان الدعاء ان یعوبه القوم و لا یخص نفسه الثالث انه یحتمل ضمان القیام و القراءة عن المسبوق و اما امانة المؤذنین فقیل لانهم امناء علی مواقیت الصلوة و قیل امناء علی حرم الناس لانهم یشرفون علی المواضع العالیة و قیل امناء فی تبرعهم بالاذان و روی ابن ماجة من حدیث ابن عمر خصلتان معلقتان فی اعناق المؤذنین للمسلمین صلاتهم و صیامهم و روی البیهقی من حدیث ابی محذورة امناء المسلمین علی صلاتهم و سحورهم المؤذنون

عارضة الاحوذی

تکرار اثالثها انا نجعل القراءتین کالآیتین او الخبرین فیکون قوله او المستم النساء یقتضی بعض الوضوء بالقبلة و مس الید و الجسم للجسم و یکون قوله او لامستم خبرا عن الوطی فان قیل ففی الصحیح ان عائشة افتقدت النبی صلی الله علیه وسلم لیلة فوقعت یدها علی احمص قدمیه و هو ساجد الحدیث و استم النبی صلی الله علیه وسلم علی سجوده و لم ینقطع صلاته فدل علی ان ذلک لم یؤثر فی وضوئه قلنا یحتمل امرین احدهما ان لمسها له کان علی حائل و یکون النبی صلی الله علیه وسلم لم یشعر به لاشتغاله بعبادته و عندنا

قوله لانه کرده است بامر خود آنحضرت زنی بشوهر اذان دهنده

شرح سراج احمد

وروی نافع بن سلیمان عن محمد بن ابی صالح عن ابیہ عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا الحدیث
قال ابو عیسیٰ وسمعت ابا زرعۃ یقول حدیث ابی صالح عن ابی ہریرۃ اصح من حدیث ابی صالح عن عائشۃ گفت
مصنف وشنیدم ابا زرعہ را کہ میگفت حدیث ابی صالح کہ از ابی ہریرہ روایت کردہ است صحیح ترست از حدیث ابی صالح کہ از
عائشہ روایت کردہ قال ابو عیسیٰ وسمعت محمدا یقول حدیث ابی صالح عن عائشۃ اصح گفت مصنف وشنیدم امام محمد
کہ میگفت حدیث ابی صالح کہ از عائشہ روایت کردہ صحیح ترست از روایت ابی ہریرہ وذکر عن علی بن المدینی انہ لم یثبت حدیث
ابی صالح عن ابی ہریرۃ وذکر کردہ شدہ است از علی بن المدینی کہ بدرستیکہ ثابت نیست ثابت نشدہ است حدیث ابی صالح از ابی ہریرہ
ولا حدیث ابی صالح عن عائشۃ فی ہذا وثابت نشدہ است حدیث ابی صالح کہ از عائشہ روایت کردہ است درین باب **باب**
ما یقول اذا اذن المؤذن باب ست در بیان آنچہ می گوید آدمی چون اذان بگوید اذان دہندہ و اجابت مؤذن کند حدثنا اسحٰق
ابن موسیٰ الانصاری نا معن نا مالک ح وثنا قتیبۃ عن مالک عن الزہری عن عطاء بن یزید اللیثی عن ابی سعید
الخدری رضی اللہ عنہم قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سمعتم النداء فقولوا مثل ما یقول المؤذن فرمود چون بشنوید
شما اذان را پس بگوئید مانند آنچہ بگوید مؤذن یعنی ہمان کلمہ بگوید کہ مؤذن می گوید مگر پس از حیعلتین کہ لاحول ولا قوۃ الا باللہ بگوید
از جہت حدیثی کہ در مسلم مذکور ست وفی الباب عن ابی رافع وابی ہریرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ است بیہقی در دعوات کبیر
وحاکم در تاریخ وابو نعیم وام حبیبۃ وعبد اللہ بن عمرو وعبد اللہ بن ربیعۃ وعائشۃ ومعاذ بن انس چنانکہ اخراج
آن کردہ است احمد ومعاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی واز میمونہ نیز اخراج کردہ است چنانکہ فرمود یا معشر النساء
اذا سمعتن اذان ہذا الحبشی واقامتہ فقلن کما یقول لکن بکل حرف الف الف درجۃ قال عمر ہذا للنساء فما
للرجال قال ضعفان یا عمر واخراج کردہ ابو الشیخ از عائشہ کہ آنکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا سمع المؤذن
قال وانا وانا وابو بکر بن ابی شیبہ وابو الشیخ از ام حبیبہ اخراج کردہ کہ گفت آنکہ النبی صلی اللہ
علیہ وسلم اذا سمع المؤذن یقول کما یقول حتی اذا یسکت واخراج کردہ مسلم وابو داود از عمر بن الخطاب
واحمد وابو داود ونسائی وابن حبان از ابن عمر واحمد واربعہ از ابی سعید وابو نعیم
در حلیہ از عثمان رضی اللہ عنہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی سعید حدیث
حسن صحیح وہکذا روی معمر وغیر واحد عن الزہری

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا اذن المؤذن **قولہ** فقولوا مثل ما یقول المؤذن ای الا فی الحیعلتین لما فی مسلم ثم قال
حی علی الصلوٰۃ قال لاحول ولا قوۃ الا باللہ ثم قال حی علی الفلاح قال لاحول ولا قوۃ الا باللہ والا فی قولہ
الصلوٰۃ خیر من النوم فانہ یقول صدقت وبررت والا فی قولہ قد قامت الصلوٰۃ فیقول فیہ اقامہا
اللہ وادامہا فقولہ مثل ما یقول المؤذن عام مخصوص بالاحادیث الاخر وہو الذی یؤیدہ النظر
فی المعنی لان اجابۃ نحو حی علی الصلوٰۃ بمثلہ یعد استہزاء لکن ورد فی بعض الاحادیث الاتیان
بمثلہ قالوا فیجمع السامع بینہما فیقول اولا مثل ما یقول ثم یاتی بالحوقلۃ واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

لا یجب الوضوء
بذلک علی انکر
تقدم ان المأمور بہ
الوضوء ولا یلزم
الملموس فیکون
المخبر من ہذا لو
خارجا عن دلیلکم
ومقصدکم وتمام
القول علی الاستیفاء
فی ذلک حیث
اشرنا الیہ واللہ اعلم

باب الوضوء
من القیء والرعاف
قال القاضی ابو بکر
ابن العربی رضی اللہ
عنہ قد تقدمت
الاشارۃ الیہ فی
اثناء نواقض الوضوء
وبینا انہ لا ینتقض
الوضوء الا بخارج
معتاد من مخرج
معتاد خلافا
للشافعی وخلافا
لابی حنیفۃ ایضا
یقول ان کل خارج
نجس من البدن
من ای موضع
خرج ینقض الوضوء

شرح سراج احمد

وہمچنین روایت کردہ معمر و دیگر از بسیار کسان از زہری مثل حدیث مالک مانند حدیث مالک کہ مذکور گشتہ است در الفاظ و

روی عبد الرحمن بن اسحق عن الزہری ہذا الحدیث عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ

علیہ وسلم و روایت کردہ عبد الرحمن این حدیث را از سعید بن المسیب از ابی ہریرہ از آنحضرت و این طریق دیگر ست ماورای طریق

زہری و مالک و روایۃ مالک اصح مصنف گوید و طریقی کہ در وی روایت از مالک ست صحیح تر ست از دیگر طریقہا **باب** ما جاء

فی کراہیۃ ان یاخذ المؤذن علی الاذان اجرا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اینکہ بگیرد مؤذن بر گفتن اذان

مزدی و اجارہ آن فاسد ست نزد علمای متقدمین و ہمچنین بر ہمہ عبادات چنانکہ تعلیم قرآن و فقہ و علمای متاخرین فتوی بجواز

آن کردہ اند از جہت محتاج گشتن مردم و اجارہ بر تعلیم طب و نجوم و منطق و شعر و ادب روا ست باتفاق علما حدثنا ہناد ذا ابو زہیر

عن اشعث بن ابی الشعثاء عن الحسن البصری عن عثمان بن ابی العاص ابو عبد اللہ الثقفی عامل گردانیدہ بود او را آنحضرت

بر طائف و در حیات آنحضرت و ابی بکر صدیق دو سال از خلافت عمر بن الخطاب عامل بر آن بود پس عزل کرد او را عمر و عامل گردانید

بر عمان و بحرین و او در وفد ثقیف بود ساکن شد در بصرہ و آنجا وفات کرد در سنہ احدی و خمسین قال ان من اخر ما عہد الی رسول

اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اتخذ مؤذنا لا یاخذ علی اذانہ اجرا گفت عثمان بدرستیکہ آخرین چیزی کہ عہد کرد بسوی من

آنحضرت اینکہ بگیرم مؤذنی را کہ نگیرد بر گفتن اذان خویش مزدی قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن والعمل علی

ہذا عند اہل العلم کرہوا ان یاخذ علی الاذان اجرا و عمل ہمین ست نزد اہل علم کہ مکروہ دارند اینکہ بگیرد بر دادن اذان

مزدی و استحبوا للمؤذن ان یحتسب فی اذانہ و مستحب داشتہ اند برای مؤذن اینکہ حسبۃً للہ بگوید و مزد و

ثواب اذان را طلب کند از حق تعالی **باب** ما یقول اذا اذن المؤذن من الدعاء باب ست در بیان آنچہ بگوید

مؤذن چون اذان گوید از خواندن ادعیہ حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن الحکم بن عبد اللہ بن قیس ابو النعمان

در تقریب ست ثقۃ اوہام من التاسعۃ و او بصری یا انصاری یا عجلی بود عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن

سعد بن ابی وقاص عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من قال حین یسمع المؤذن فرمود

آنحضرت ہر کہ بگوید و بخواند در ہنگامیکہ بشنود مؤذن را کہ شروع در اذان کند و در بعضی نسخہ حین یؤذن آمدہ ست

وانا اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ وان محمدا عبدہ و رسولہ رضیت باللہ ربا

و بالاسلام دینا و بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم رسولا غفر اللہ لہ ذنوبہ بیامرزد حق تعالی مر او را گناہان او را کہ صغائر

باشند و ہمچنین اخراج کردہ است مسلم این حدیث را از سعد بن ابی وقاص و ابن ابی شیبہ این عبارت زیادہ آوردہ ست

فقال لہ رجل یا سعد ما تقدم من ذنبہ و ما تاخر قال ہکذا سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقولہ

قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب یعنی این حدیث ہم حسن ست

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا اذن المؤذن من الدعاء **قولہ** من قال حین یسمع الاذان ای قولہ والظاہر ان المراد

بہ قولہ الاخر وہو لا الہ الا اللہ والا فالجمع بینہ وبین مثل ما یقول المؤذن مشکل **قولہ** غفر اللہ لہ ذنوبہ

ای من الصغائر وہو یحتمل ان یکون اخبارا وان یکون دعاء والاول ہو الاظہر

عارضۃ الاحوذی

متعلقا بانہ خارج نجس والتعلیل للدم ونحوہ ینقض الوضوء اصلہ البول والغائط ومعولا علی حدیث ابی الدرداء او تمیم الداری وغیرہما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قاء فافطر وقال ثوبان انی صببت لہ وضوءہ والوضوء المصبوب لہ ہو وضوء النظافۃ لا وضوء العبادۃ وقد بینا فیما سلف قطع الجواز بالنجاسۃ عن البول والغائط بمناقضات ابی حنیفۃ ومعارضاتہ فیبطل مرامہ والمسألۃ خلافیۃ بیناہا فی موضعہا **باب** الوضوء بالنبیذ ابو فزارۃ راشد بن کیسان عن ابی زید مولی عمرو بن حریث عن

شرح سراج احمد

وہم صحیح وہم غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است لانعرفہ الا من حدیث اللیث بن سعد عن حُلَیْس بن عبد اللہ
ابن قیس **باب** منہ ایضا باب ست از جملہ باب سابق نیز حدثنا محمد بن سہل بن عسکر البغدادی نزیل بغداد
ثقہ از حادیہ عشرہ بود وابراہیم بن یعقوب بن اسحق الجوزجانی بضم جیم اولی وزا وجیم نزیل دمشق ثقہ حافظ از حادیہ عشرہ
بود در سنہ تسع وخمسین ومائتین وفات کرد قالا ثنا علی بن عیاش تحتیہ ومعجمہ الالہانی الحمصی ثقہ ثبت از تاسعہ بود در سنہ
تسع عشر ومائتین وفات کرد نا شعیب بن ابی حمزۃ الاموی ونام پدروی دینار ابو بشر الحمصی ثقہ عابد از سابعہ بود در سنہ
اثنین وسبعین ومائۃ وفات کرد نا محمد بن المنکدر بن عبد اللہ بن الہدیر عن جابر بن عبد اللہ قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من قال حین یسمع النداء فرمود کسیکہ بگوید ہنگام شنیدن اذان اللھم رب ھذہ
الدعوۃ التامۃ ودر روایت بیہقی اللھم انی اسالک بحق ہذہ الدعوۃ التامۃ آمدہ است مراد بدعوت تامہ دعوت توحید ست
کہ از منقصت شرک منزہ است واز تغیر وتبدل محفوظ وتا روز نشور باقی ست وبحقیقت اتم اقوال لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ
است کہ جامع تمامی سعادات دنیا وآخرت ست والصلوۃ القائمۃ اشارت ست بمضمون حی علی الصلوۃ واگر از صلوۃ
دعا مراد دارند واز قائمہ دائمہ پس این بیان تاکید دعوت تامہ باشد آت محمدا الوسیلۃ والفضیلۃ بدہ محمد را وسیلہ و
فضیلت یعنی رتبہ ودرجہ زیادہ بر ہمہ خلق وابعثہ مقاما محمودا برانگیز واستادہ کن محمد را در مقام محمود کہ ستودہ شود صاحب
وی بزبان ہمہ در شک برند بروی تمامی خلائق وآن مقام قرب وشفاعت ست کہ تمام عالمیان حیران وسرگردان
باشند وہیچکس از انبیا ورسل از ہیبت وہشت دم نتواند زد پس آنحضرت در سراپردہ عزت درآید ودر
حدیث آمدہ است کہ پروردگار تعالی حمدی بآنحضرت تعلیم فرماید کہ چون بآن حمد
حق تعالی بستاید در رحمت مفتوح گردد ومقام محمود عبارت ازین مقام ست کہ در حشر باشد

شرح ابی الطیب

باب منہ **قولہ** الدعوۃ التامۃ ای الکاملۃ الفاضلۃ وصفہا بالتامۃ لانہا ذکر اللہ تعالی عز وجل
یدعی بہا الی عبادتہ وہذہ الاشیاء وما والاہا ہی التی تستحق صفۃ الکمال والتمام وما سوی ذلک من امور
الدنیا بعرض النقص والفساد ویحتمل انہ وصف بالتمام لکونہا محمیۃ عن النسخ وقیل التامۃ فی اوان الحجۃ
وایجاب الاجابۃ والمسارعۃ الی المدعو الیہ **قولہ** والصلوۃ القائمۃ ای الدائمۃ لاتغیرہا ملۃ ولا ینسخہا شریعۃ **قولہ**
الوسیلۃ ای المنزلۃ الرفیعۃ والمرتبۃ المنیعۃ والفضیلۃ الزیادۃ المطلقۃ والمزیۃ الغیر المتناہیۃ والمقام المحمود مقام الشفاعۃ

قوت المغتذی

الدعوۃ التامۃ بقتی الدال الاذان سمیت بذلک لکمالہا وعظم موقعہا والصلوۃ القائمۃ ای التی مستقرہا
ای تقام وتحضر وابعثہ مقاما محمودا قال ابن سید الناس کذا ورد منکرا حکایۃ للفظ القرآن عسی ان یبعثک
ربک مقاما محمودا وقال الحافظ ابن حجر نصبہ علی الظرفیۃ ای ابعثہ یوم القیامۃ فاقمہ
مقاما او ضمن ابعثہ معنی اقمہ او علی انہ مفعول بہ ومعنی
ابعثہ اعطہ او علی الحالیۃ ای ابعثہ ذا مقام

عارضۃ الاحوذی

ابن مسعود قال
سالنی النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ما فی
اداوتک قلت
نبیذ قال تمرۃ
طیبۃ وماء طہورا
فتوضأ منہ ضعیف
الاسناد اختلف
الرواۃ فی ہذا
الحدیث فمنہم
من ردہ وہو
البخاری ومسلم
ومنہم من رواہ
وہو ابو داود و
الترمذی وقال
یحیی بن معین
ابو فزارۃ ہو ثقۃ
راشد بن کیسان
العبسی الکوفی وقال
الترمذی ابو زید
مجہول قال غیرہ
ابو زید مولی عمرو
ابن حریث روی
عنہ راشد بن
کیسان وابو رزق
وروی عن ابی فزارۃ
الثوری وعلی بن
عباس وجعفر بن

شرح سراج احمد

الذی وعدته آن مقام محمود که وعده کرده مرا آنحضرت را بقول خود عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا لا حلت له الشفاعة
یوم القیمة نگوید کسی این را پس از اذان مگر که حلال شود برای وی شفاعت من در روز قیامت و مستحق میگردد آنرا اگرچه همه
امت گنهگاران برای مغفرت و توب و نیکوکاران برای رفع درجات امیدوار شفاعت اند لیکن صاحب این عمل را شفاعت
لازم باشد و شفاعتی خاص و حقی بزرگ مخصوص و ممتاز بود و بعضی از علما این بشارت را کنایه از حسن عاقبت و موت بر ایمان
داشته اند چه شفاعت مخصوص بموسنانست پس بشارت شفاعت مستلزم بشارت بایمان شد چنانکه در حدیث ست
من رای قبری حلت له شفاعتی قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن غریب من حدیث محمد بن المنکدر لا نعلم
احدا رواه غیر شعیب بن ابی حمزة نمی دانم هیچکس را که روایت کرده این حدیث سوای شعیب بن ابی حمزه **باب** ما جاء
فی ان الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق آنکه بدرستیکه دعا رد کرده نمیشود در میان
اذان و اقامت و مقرون باجابت میگردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع وعبد الرزاق وابو احمد وابو نعیم قالوا نا سفیان
عن زید العمی بفتح عین مهمله و تشدید میم و عمی او را از انجهت میگفتند که چون کسی از وی سوال میکرد هر شی را میگفت در جواب
او خواهم پرسید عم خود را و در تقریب ست زید بن الحواری ابو الحواری العمی البصری قاضی هراة و نام پدر او گویند که مره بود و ضعیف از خامسه است
عن ابی ایاس معاویة بن قرة بن ایاس بن هلال المزنی بصری ثقه از ثالثه بود در سنه ثلث عشرة و مائة وفات کرد از عمر هفتاد و
شش عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة
فرمود آنحضرت دعا رد کرده نشود میان اذان و اقامت و این تخصیص محل ندارد هر جا که باشد یا خاص اذان و
اقامت حرمین شریفین باشد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن گفت مصنف حدیث انس

شرح ابی الطیب

قوله الا حلت له الشفاعة یوم القیمة وفی روایة البخاری حلت بدون الا وهو الظاهر واما مع الا فینبغی ان یجعل
من فی قوله من قال استفهامیة والاستفهام للانکار وقال بمعنی یقول فیرجع الی النفی ای ما من احد
یقول ذلک الا حلت له ومثله قوله تعالی من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه وقوله هل جزاء الاحسان الا الاحسان
وامثاله کثیرة ومعنی حلت وجبت کما فی روایة الطحاوی ونزلت علیه واللام بمعنی علی ویؤیده روایة مسلم حلت علیه لا بمعنی
الحل المقابل للحرمة اذ هی حلال لکل مسلم وقد یقال بل لا تحل الا لمن اذن له فیمکن ان یجعل الحل کنایة عن حصول الاذن فی الشفاعة والله اعلم

قوت المغتذی

الذی وعدته بدل من مقاما او بیان حلت له الشفاعة ای وجبت کما فی روایة الطحاوی ونزلت علیه واللام بمعنی علی
ویؤیده روایة مسلم حلت علیه حدیث جابر حدیث حسن بل هو صحیح اخرجه البخاری فی صحیحه غریب من حدیث
محمد بن المنکدر لا نعلم احدا رواه غیر شعیب بن ابی حمزة قال الحافظ ابن حجر فهو غریب مع صحته وقد توبع ابن المنکدر
علیه عن جابر اخرجه الطبرانی فی الاوسط من طریق ابی الزبیر عن جابر عن ابی ایاس معاویة بن قرة عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامة قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن وقد رواه ابو اسحق الهمدانی عن بریدة بن ابی مریم عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم
مثل هذا قال المنذری حدیث بریدة اجود فکان الاولی اخراجه من حدیث بریدة قال ابن سید الناس انما کان اجود لانه لم یختلف فی رفعه حدیث معاویة

الترجمة
یعنی رد کرده نمیشود دعا در میان اذان و اقامت و واجب شود برای وی شفاعت من و دیگر کلمات این حدیث صحت ثابت است اگر چه جزئی از شرح و بیان قبری و وجبت الشفاعة انتهی الحاصل از شارح قوت

شرح مراح احمد

حدیث حسن از حدیث عبد الله بن زید وقد رواه ابو اسحق الهمدانی عن زید بن یثیع عن انس عن النبی صلی الله
علیه وسلم مثل هذا یعنی این حدیث از انس بر طریق مروی گشته است یعنی ابو اسحق همدانی از زید بن یثیع از انس از نبی صلی الله علیه وسلم
اذان بعضی احادیث که در باب اذان آمده اند ذکر کرده میشود اخرج الخطیب عن مقبل بن یسار ان الله تبارک وتعالی لا یاذن لشیء
من اهل الارض الا الاذان المؤذنین والصوت الحسن بالقرآن واخرج الطبرانی فی الاوسط عن جابر ان المؤذنین والملبین یخرجون
من قبورهم یؤذن المؤذن ویلبی الملبی اخرج ابن ابی شیبة عن یحیی ابتدروا الاذان ولا تبتدروا الامامة اخرج الحاکم فی التاریخ
والدیلمی فی الفردوس عن انس اذا اخذ المؤذن فی اذانه وضع الرب تعالی یده فوق راسه فلا یزال کذلک حتی یفرغ
من اذانه وانه لیغفر له مدی صوته فاذا فرغ قال الرب صدق عبدی وشهدت بشهادة الحق فابشر واخرج البزار انا انس
اخراج کرده که اذا اذن فی قریة امنها الله تعالی من عذابه ذلک الیوم واخرج مسلم وابن ماجة واحمد عن معاویة قال المؤذنون
اطول الناس اعناقا یوم القیمة واخرج ابو امیة الطرسوسی فی مسنده وابن عدی عن ابن عمر ان اهل السماء لا یسمعون شیئا من
اهل الارض الا الاذان واخرج البیهقی عن ثوبان من حافظ علی الاذان سنة وجبت له الجنة اخرج ابن ابی شیبة عن الحسن البصری قال
اهل الصلوة والحسبة من المؤذنین اول من یکسی یوم القیمة واخرج عبد الرزاق عن ابن مسعود قال احب ان یکون مؤذنوکم عمیانکم
واخرج سعید بن منصور عن عمر بن محمد بن زید بن عبد الله بن عمر عن جده قال کان علی یؤذن بالکوفة ویقیم ویصلی بالناس **باب**
ما جاء فی کم فرض الله علی عباده من الصلوات باب است در بیان آنچه آمده است که چه مقدار فرض کرده بود الله تعالی بر بندگان
خود از نماز ها در شب معراج حدثنا محمد بن یحیی نا عبد الرزاق انا معمر عن الزهری عن انس بن مالک قال فرضت
علی النبی صلی الله علیه وسلم لیلة اسری به الصلوة خمسین گفت انس بن مالک فرض کرده شد بر آنحضرت در
شب معراج پنجاه نماز ها ثم نقصت پس کم کرده شد نماز سوال آنحضرت بحکم کردن بتعلیم موسی علیه السلام حتی جعلت خمسا
تا آنکه گردانیده شد نماز ها و قرار یافتند بر پنج ثم نودی پس ندا کرده شد آنحضرت یا محمد انه لا یبدل القول لدی
ای محمد بدرستیکه شان اینست که تبدیل کرده نمی شود قولی که نزد من است نوشته شده و تغیر در آن نخواهد شد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کم فرض الله علی عباده من الصلوات **قوله** فرضت علی النبی صلی الله علیه وسلم وفرض الصلوة علیه
صلی الله علیه وسلم یستلزم الفرض علی امته وبالعکس الا ما یستثنی من خصائصه وبه یجاب عما ورد ففرض الله علی امتی
خمسین صلوة **قوله** لا یبدل القول لدی ای لا یبدل مساواة ثواب الخمس ثواب الخمسین او لا یزاد علی خمس صلوات ولا ینقص
عنها لکن ضعف بعض الفضلاء هذا التوجیه لان موسی صلوات الله وسلامه علیه قال له صلی الله علیه وسلم بعد هذا القول

قوت المغتذی

مختلف فی رفعه ووقفه وموقوفه عندهم اصح ممن وقفه عن سفیان
بن مهدی فما صنعه الترمذی اولی لانه اخرج المختلف
فیه واستشهد بما لا یختلف فیه لان الاستشهاد لا یحسن
بالمختلف فیه انتهی وبوب له بسوجدة وراء مصنف

عارضة الاحوذی

فلان بن غیلان
عن ابن مسعود
ویقال ان ابا قرة
کان نبا ذا بالکوفة
وکان اصل هذا
الحدیث ان النبی
صلی الله علیه وسلم
قال لابن مسعود
ما فی اداوتک قال
نبیذ قال تمرة طیبة
وماء طهور فزاد
هو فیه فاخذه
فتوضأ بما ینفق
سلعته وقال الدارقطنی
علی بن زید وابن
یزید ضعیف و
فلان بن غیلان
قیل اسمه عمرو و
قیل عبید الله بن
عمر بن غیلان وهو
مجهول وقد روی
اصح من هذا ان
النبی صلی الله علیه
وسلم لم یکن معه
ابن مسعود لیلة
الجن وروی انه کان
معه والقول

شرح سراج احمد

وان لك بهذا الخمس خمسين وبدرستيكه مر تراست ثواب مزد بمقابل اين پنج نماز پنجاه را وفي الباب عن عبادة بن الصامت كما اخرجه مالك واحمد وابوداود والنسائي وابن ماجه وابن حبان والحاكم وطلحة بن عبيد الله كه از عشره مبشره اند وابي قتادة الانصاري وابي ذر الغفاري ومالك بن صعصعة وابي سعيد الخدري قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح غريب گفت مصنف حديث انس بن مالك حديثي ست حسن صحيح غريب از حديث ديگر صحابه **باب** ما جاء في فضل الصلوات الخمس باب ست در بيان فضيلت نمازهاي پنجگانه

حدثنا علي بن حجر نا اسمعيل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابيه عبد الرحمن عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الصلوات الخمس بدرستيكه آنحضرت فرمود نمازهاي پنجگانه والجمعة الى الجمعة وگذاردن نماز جمعه تا گذاردن نماز جمعه آئينده كفارات لما بينهن دور كنندهٔ وپوشيده كنندهٔ گناهان صغائر ست مر آن گناهان را كه ميان اين نمازها

شرح ابي الطيب

كما هو مقتضى روايات الحديث في البخاري راجع ربك بالتخفيف فاعتذر صلى الله عليه وسلم عند ذلك بالاستحياء فلو كان المراد بهذا القول ان العدد لا ينتسخ لما كان للاعتذار بالاستحياء كثير معنى وعلى هذا لا ينافي الحديث القول بوجوب الوتر انتهى اقول ويمكن ان يجاب عنه بانه ليس في البخاري التصريح بانه صلى الله عليه وسلم اخبر موسى عليه السلام بانه قال تعالى لا يبدل القول لدي حتى يقال انه لو كان معناه ذلك لم يكن للامر بالمراجعة معنى ولو لم يكن للاعتذار كثير فائدة فنقول على تقدير انه صلى الله عليه وسلم ذكر له او لا عدم التبديل ثم اعتذر له بالاستحياء ولم يجب بعدم التبديل بل بالاستحياء لان كثرة المراجعة تقتضي الاستحياء ولو قطع النظر عن عدم التبديل لديه فذكر صلى الله عليه وسلم في الجواب اقل ما يكتفى به في الجواب ولم يذكر المرتبة العالية وفيه ملاطفة في الجواب مع سيدنا موسى عليه السلام ولو قال ان الله تعالى قد قال لا يبدل القول لكان في الجواب نوع شدة فلا يرد ما ذكره بقوله لما كان للاعتذار اه والله اعلم بالحقائق **قوله** وان لك بهذا الخمس خمسين اي بهذا الخمس بحسب الفعل خمسين صلوة بحسب الثواب قال الله تعالى من جاء بالحسنة فله عشر امثالها واستدل به على عدم فرضية ما زاد على الخمس كالوتر ويفهم من هذا الحديث جواز النسخ قبل التبليغ فاشكل لان كل العلماء متفقون على ان النسخ قبله لا يتصور نعم هو نسخ بالنسبة الى النبي صلى الله عليه وسلم لانه كلف بذلك قطعا ثم نسخ بعد ان بلغه وقبل ان يفعل فالنسخ في حقه صحيح التصوير ففيه اظهار شرفه العلي صلى الله عليه وسلم ومكانته عند الله من القرب حيث نسخ بالتجائه اكثر ما بقي **باب** ما جاء في فضل الصلوات الخمس **قوله** الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة اي بعض صلوات الخمس الى بعض لا خمس صلوات الى خمس صلوات لما ورد ان كل صلوة الى صلوة مكفرة والى في قوله الى الجمعة متعلقة بالمصدر اي منتهية الى الجمعة او منضمة وهو الاظهر

قوت المغتذي

الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة كفارات لما بينهن ما لم يغش الكبائر قال النووي معناه ان الذنوب كلها تغفر الا الكبائر فانها لا تغفر وليس المراد ان الذنوب تغفر ما لم تكن كبيرة فان كانت لا يغفر شيء من الصغائر فان هذا وان كان محتملا لكن سياق الاحاديث يأباه قال وقد يقال اذا كفر الوضوء فما ذا يكفر الصلوة واذا كفرت

معارضة الاحوذي

واستوقف ونفذ النبي صلى الله عليه وسلم اليهم حتى عاد اليه وقد رواه ابوداود فقال فيه عن زيد او ابن زيد الاحكام في مسائل ثلاث الاولى لا يخلو اما ان يكون النبيذ بما نبذت فيه تمرات ليحلو بغير لونه وبقي مياهه او يكون مطبوخا فاما الاولى فهي مسألة الماء المغير بالشيء الطاهر اذا خالطه والمخالطة لها على ثلاثة اضرب ضرب يوافقه في صفتيه معا وهي الطهارة والتطهير فاذا خالطه فغيره لم يسلبه شيئا لانه موافق له وضرب يخالفه في صفتيه جميعا وهي الطهارة والتطهير والنجاسة فاذا خالطه

شرح سراج احمد

کرده باشد از جهت قول حق تعالی که ان الحسنات یذهبن السیئات مالم یغش الکبائر یا دامیکه مرتکب کبیره نشده باشد و چون ارتکاب کبیره کرد گناهان را نپوشد و در روایت مسلم و رمضان الی رمضان زیاده آمده است یعنی گناه کبیره پوشیده و بخشیده نمیشود مگر توبه و اما صغائر بخشیده میشوند اگر حق عباد بآن متعلق نباشد و گفته اند که بعد از عفو صغائر چون این اعمال مکرر کرد موجب تخفیف در کبائر شود و اگر از گناهان کبیره و صغیره هیچ ندارد موجب رفع درجات گردد اگر گویند که چون صغائر همه نمازهای یومیه مکفر شوند برای جمعه چه مانده و چون بجمعها مکفر گشتند در رمضان کفارت چه چیز گردد جوابش آنکه مراد آنست که این اعمال همه مکفر اند و صلاحیت آن دارند اگر از یکی نشد از دیگری میشود مثلا اگر یکی در نماز تقصیر کرد جمعه مکفر گردد و اگر در جمعه یا در هر دو تقصیر کرد در رمضان مکفر میگردد و اگر همه جمع شوند مجموع مکفر گردد و باعث زیادت تکفیر و تنویر شود بر مثال چراغها مستعده افروخته شده که هر یکی در روشن کردن خانه کفایت دارد و فی الباب عن جابر چنانکه اخراج آن کرده مسلم و احمد و انس چنانکه اخراج آن کرده بیهقی در شعب الایمان و حنظلة الاسیدی بضم همزه و فتح سین مهمله بن الربیع الکاتب چنانکه اخراج آن کرده احمد و طبرانی و ابو نعیم و بیهقی و از دیگر صحابه نیز مروی گشته است چنانکه بخاری و مسلم و نسائی و ابن حبان از عثمان اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی فضل الجماعة

شرح ابی الطیب

قوله مالم یغش الکبائر بالبناء للفاعل و نصب الکبائر ای مالم یقصد صاحب الصلوات الکبائر و لم یباشرها و لم یرتکبها او برفعها ای مالم تحطه الکبائر و علی بناء المفعول و رفع الکبائر و الحاصل ان الصلوات مکفرات لجمیع الذنوب مالم یرتکب صاحبها الکبائر و اذا ارتکبها لم تکن مکفرة لها بل تکون مکفرة لما سواها و تبقی علیه الکبائر و ما قاله التوربشتی و الحمیدی من ان معناه ان هذا اذا اجتنب المصلی الکبائر حتی لو اتاها لم یغفر له شیء مما بینهن قال تعالی ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیئاتکم فضعیف بل منسوب الی المعتزلة کما فی شرح العقائد و الصحیح ما قاله النووی ان معناه ان ما بینهن من الذنوب کلها مغفور الا الکبائر فانما یکفرها التوبة او فضل الله هذا هو مذهب اهل السنة و الجماعة انتهی و قد قال القاضی عیاض ما فی الاحادیث من تکفیر الصغائر فقط هو مذهب اهل السنة فان الکبائر لا یکفرها الا التوبة او رحمة الله **باب** ما جاء فی فضل الجماعة

قوت المغتذی

الصلوة فماذا یکفر الجمعات فی رمضان و کذلک صوم عرفة و عاشوراء و موافقة تامین الملائکة قال و الجواب ما اجاب به العلماء ان کل واحد من هذه المذکورات صالح للتکفیر فان وجد ما یکفره من الصغائر کفره و ان لم یصادف صغیرة و لا کبیرة کتبت به حسنات و رفعت به درجات و ان صادف کبیرة او کبائر و لم یصادف صغیرة رجونا ان یخفف من الکبائر انتهی قال ابن سید الناس و فی قول النووی رجونا ان یخفف من الکبائر نظر من وجهین الاول ان تکفیر الذنوب و الثواب المترتب علی الطاعات امر توقیفی لیس للنظر فیه مجال الثانی ان النص الوارد باجتناب الکبائر یرده و الذی نقله المحققون ان الکبائر لا یکفرها الا التوبة و قال القرطبی و غیره من المتاخرین لا بعد فی ان یکون بعض الاشخاص یکفر بذلک الکبائر و الصغائر بحسب ما یحضره من الاخلاص و یرد عنه من الاحسان و الآداب و ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء

عارضة الاحوذی

فغیره بسلب الصفتین جمیعا اللتین تخالفه فیهما و ضرب یخالفه فی احدی الصفتین و هی التطهیر و یوافقه فی الصفة الاخری و هی الطهارة فاذا خالطه فغیره لم یسلبه الا ما خالفه فیه و به قال الشافعی و قال ابو حنیفة یتوضأ به الا ان یکون مطبوخا کالباقلا فیخرج الی حد الادام و المعول فی المسألة علی ظاهر القرآن فان الله تعالی قال و انزلنا من السماء ماء طهورا و الماء یکون فی تصفیته و لونه و طعمه فاذا خرج عن احدها لم یکن ماء فان قیل فاذا تغیر بقراره و ما لا ینفک عنه قلتم یجوز الوضوء به

شرح سراج احمد

باب ست در بیان چیزی که آمده است در فضیلت جماعت و ادا کردن نماز همراه مردم حدثنا هناد ثنا عبدة عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صلوة الجماعة تفضل على صلوة الرجل وحده فرمود آنحضرت نمازی که بجماعت بگذارد زیادتی میکند در ثواب بر نمازی که تنها بگذارد آدمی بسبع وعشرين درجة به بست و هفت پایه و در حدیث آینده بخمس وعشرين ست شاید که نخست بست و پنج وحی شد پس از ان زیاده کرده شد تفضلا و انعاما و نیز اختلاف ست بتفاوت حال صلوة مصلی که بست و هفت درجه ست و بست و پنج درجه ست و بعضی گفته اند که در ذکر کثیر و قلیل منافاتی نیست از جهت وجود قلیل در ضمن کثیر و اختلاف ست در انکه این فضیلت مخصوص بجماعت در مسجد ست یا عام ست و بعضی گفته اند که مخصوص بجماعت در مسجد ست و بر هر تقدیر علم به تخصیص عدد موکول بعلم شارع ست که جز او را بحقیقت بران اطلاع نیست وفي الباب عن عبد الله بن مسعود چنانکه اخراج آن کرده مسلم و ابی بن کعب چنانکه اخراج آن کرده ابوداود و نسائی و معاذ بن جبل و ابی سعید الخدری چنانکه اخراج آن کرده طبرانی و ابی هریرة چنانکه اخراج آن کرده مسلم و احمد و انس بن مالك چنانکه اخراج آن کرده بیهقی قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وهکذا روی نافع عن ابن عمر عن النبی صلى الله عليه وسلم انه قال وهمچنین روایت کرده نافع از عبد الله بن عمر از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت فرمود تفضل صلوة الجميع على صلوة الرجل وحده بسبع وعشرين درجة یعنی در روایت ابن عمر فضیلت نماز جماعت سبع وعشرين درجه آمده است وعامة من روى عن النبی صلى الله عليه وسلم و اکثر کسی که روایت کرده از آنحضرت انما قالوا خمس وعشرين الا ابن عمر مگر عبد الله بن عمر که سبع وعشرين گفته فانه قال پس بدرستیکه ابن عمر بسبع وعشرين گفته است حدثنا اسحق بن موسى الانصاری ثنا معن ثنا مالك عن ابن

شرح ابی الطیب

قوله بسبع وعشرين درجة المراد بها الصلوة فتكون صلوة الجماعة بمثابة سبع وعشرين صلوة كذا دل عليه الفاظ الحديث ورجحه ابن سيد الناس **قوله** وعامة من روى عن النبی صلى الله عليه وسلم انما قالوا خمس وعشرين الا ابن عمر اقول ففي البخاری ومسلم عن ابی سعيد الخدری وابی هريرة خمس وعشرين وانفرد مسلم عن معمر الا انه قال بخمس وعشرين جزءا وفي النسائی عن عائشة مرفوعا صلوة الجماعة تزيد على صلوة الفذ خمسا وعشرين وقال القسطلانی اتفق الجميع على خمس وعشرين سوى رواية ابن فقال اربع او خمس على الشك ولا اثر للشك فرجعت كلها الى الخمس او السبع انتهى والجمع بينهما من ثلثة اوجه احدها انه لا منافاة بينهما فذكر القليل لا ينفي الكثير ومفهوم العدد باطل عند جمهور الاصوليين والثانی ان يكون اخبر اولا بالقليل ثم اعلمه الله تعالى بزيادة الفضل فاخبر بها الثالث انه يختلف باختلاف المصلين والصلوة فيكون لبعضهم خمس وعشرون ولبعضهم سبع وعشرون بحسب كمال الصلوة ومحافظته على هيأتها وخشوعها وكثرة جماعاتها وفضلهم وشرف البقعة ونحو ذلك فهذه هی الاجوبة المعتمدة وقيل ان الدرجة غير الجزء وهذا غفلة

قوت المغتذی

صلوة الجماعة تفضل على صلوة الرجل وحده بسبع وعشرين درجة المراد بالدرجة الصلوة فتكون صلوة الجماعة بمثابة سبع وعشرين صلوة كذا دل عليه الفاظ الاحاديث ورجحه ابن سيد الناس

عارضة الاحوذی

وقد تغير عن صفة الملئية قلنا تأخذ الشرعية انما لا ينفك عنه لا يساوی ما يمكن الانفكاك عنه و ذلك كثير في الاولى ومنه الكبائر لما كان الامر يمكنه الانفكاك عنها اثرت في حد الله فاذا وجدت منه والصغائر لما كان المرء لا يمكنه الانفكاك منها لم تؤثر في حد الله اذا وجدت منه الثانية فان كان التبعيض مطلوبا مشتدا فلا خلاف بين الامة انه لا يجوز الوضوء به حتى جاز من ابی حنيفة فروی عنه فيه ثلثة اقوال الاول انه لا يتوضأ به الثانی انه يتوضأ به ويتيمم قاله عمر من اصحابه

شرح سراج احمد

شہاب عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان صلوٰۃ الرجل فی الجماعۃ تزید علی صلاتہ وحدہ بضعا وعشرین جزءا بدرستیکہ نماز مرد در جماعت ادا کردن زیادہ وافزون ثواب میشود بر گذاردن نماز وی تنہا بیست وپنج جز قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیثی ست حسن صحیح **باب** ما جاء فی من یسمع النداء فلا یجیب باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ بشنود اذان را پس اجابت اذان بکند وجماعت نیاید حدثنا ہناد نا وکیع عن جعفر بن برقان بضم موحدہ وسکون را وقاف در آخر نون ست کلابی ابو عبد اللہ الرقی صدوق بود در حدیث زہری اتہام کردہ شدہ است از سابعہ بود در سنہ خمسین ومائۃ وفات کرد عن یزید بن الاصم بن اخت میمونۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابو عوف کوفی نزیل الرقہ گویند او را رویت از آنحضرت ست وصحیح آنست کہ تابعی بود وگفت ابن سعد کثیر الحدیث بود وگفت عجلی وابو زرعہ ونسائی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات روایت از خالہ خود میکند واز ابی ہریرہ در سنہ ثلث وعشرین ومائۃ وفات یافت از عمر ہفتاد وسہ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لقد ہممت ان آمر فتیتی تحقیق آہنگ کردم کہ امر کنم یاران خود را ان یجمعوا حزم الحطب اینکہ جمع کنند پشتہای ہیزم را حزم بضم حای مہملہ وزای معجمہ بمعنی پشتہ ثم آمر بالصلوٰۃ فتقام پستر امر کنم بہ برپا کردن نماز پس اقامت کردہ شود ثم احرق علی اقوام لا یشہدون الصلوٰۃ پستر بسوزانم خانہا را بر گروہی کہ حاضر نیایند نماز را ودر روایت

شرح ابی الطیب

من قائلہ فان فی الصحیحین سبعا وعشرین درجۃ وخمسا وعشرین درجۃ فاختلف القدر مع اتحاد لفظ الدرجۃ کذا قالہ النووی ومعنی قولہ القلیل لا ینفی الکثیر ان القلیل محمول علی التکثیر دون التحدید والکثیر محمول علی التحدید او ان العدد لا مفہوم لہ وہو الظاہر من عبارتہ فباعتبار ما ذکرنا یبلغ عدد التوجیہات الی اربع **باب** ما جاء فیمن یسمع النداء فلا یجیب **قولہ** لقد ہممت ہو جواب لقسم محذوف والتقدیر واللہ لقد ہممت ای قصدت **قولہ** ان آمر فتیتی جمع فتی والمراد آمر جماعتی واصحابی **قولہ** حزم الحطب جمع حزمۃ وہی ما یجمع ویربط بحبل ونحوہ وفی القاموس والحزمۃ بالضم ما حزم **قولہ** ثم آمر بالصلوٰۃ لیعلم من یطیع ومن لا یطیع ومن یحضر ومن لا یحضر لتقوم علیہ الحجۃ وفی البخاری ثم آمر رجلا فیؤم الناس ثم اخالف الی رجال لا یشہدون الصلوٰۃ **قولہ** ثم احرق بالتشدید ای بیوتہم کما فی البخاری فاحرق علیہم بیوتہم **قولہ** علی اقوام الظاہر ان المراد بہم المنافقون لانہ ما کان یتخلف فی زمانہ احد بغیر عذر الا اذا کان منافقا والمراد بہم من سمع الاذان لا من لم یسمع لانہ معذور وہو مراد المص بقولہ فی الترجمۃ من یسمع النداء قال الامام النووی فیہ دلیل علی ان العقوبۃ کانت فی بدء الاسلام باحراق المال وقیل اجمع العلماء علی منع العقوبۃ بالتحریق فی غیر المتخلف عن الصلوٰۃ والغال من الغنیمۃ واختلف السلف فیہما والجمہور علی منع تحریق متاعہما انتہی **قولہ** لا یشہدون الصلوٰۃ ورد فی روایۃ انہا العشاء

قوت المغتذی

ثم آمر بالصلوٰۃ فتقام ثم احرق علی اقوام لا یشہدون الصلوٰۃ قال ابن سید الناس اختلف العلماء فی الصلوٰۃ التی اراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احراق بیوت المتخلفین عنہا ما ہی فقیل ہی صلوٰۃ العشاء وقیل العشاء والفجر وقیل الجمعۃ قال یحیی بن معین ہو فی الجمعۃ لا فی غیرہا وقیل ہی کل صلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

وفی روایۃ انہ یتوضأ بالمسک عند عدم الماء فی السفر وہذہ اقوال ضعیفۃ لان اللہ عز وجل یقول فان لم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا فلم یجعل الماء والتیمم واسطۃ وہذہ زیادۃ علی ما فی کتاب اللہ عز وجل والزیادۃ عندہم علی النص نسخ ونسخ القرآن عندہم لا یجوز الا بقرآن مثلہ او بخبر متواتر ولا ینسخ الخبر الواحد اذا صح فکیف اذا کان ضعیفا مطعونا فیہ فان تکلمنا علی نجاستہ بما فیہ من الشدۃ المطربۃ ظہر علیہم الکلام جدا والتحق بالخمر الثالثۃ قال علماؤنا القیاس

شرح سراج احمد

بخاری آمده است باین عبارت والذی نفسی بیده لقد هممت ان آمر بحطب فیحطب ثم آمر بالصلوٰة فیؤذن لها ثم آمر رجلا فیؤم الناس ثم اخالف الی رجال و در روایت دیگر از بخاری ست که لا یشهدون الصلوٰة فاحرق علیهم بیوتهم والذی نفسی بیده لو یعلم احدهم انه یجد عرقا سمینا او مرماتین حسنتین لشهد العشاء و فی الباب عن ابن مسعود و در باب حاضر آمدن بمسجد برای جماعت حدیثی منقول گشته است از عبد الله بن مسعود چنانکه اخراج آن کرده ابوداود و ابی الدرداء اخراج آن کرده احمد و ابوداود و نسائی و ابن عباس اخراج آن کرده ابوداود و دارقطنی و معاذ بن انس و جابر اخراج آن کرده در شرح السنة قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح و قد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم انهم قالوا و تحقیق روایت کرده شده است از بسیار کس از صحابه بدرستیکه ایشان گفته اند من سمع النداء فلم یجب فلا صلوٰة له هر که شنید اذان را پس در نیامد بمسجد برای ادای نماز بجماعت و ادا کرد در خانه پس نیست مر او را ثواب آن نماز برای وی و قال بعض اهل العلم هذا علی التغلیظ والتشدید گفته اند بعضی اهل علم که این حکم که لا صلوٰة محمول بر تغلیظ و تشدید ست نه آنکه بطلان اصل صلوٰة باشد و لا رخصة لاحد فی ترک الجماعة الا من عذر و نیست رخصت برای هیچکس در ترک نمودن نماز جماعت مگر از جهت عذری ترک جماعت رخصت ست قال مجاهد و سئل ابن عباس عن رجل یصوم النهار و یقوم اللیل گفت مجاهد و سوال کرده شد عبد الله بن عباس از حال مردی که در روز روزه دارد و بر پا کند شب را لا یشهد جمعة و لا جماعة و حالیکه حاضر نیاید نماز جمعه را در مسجد و نه جماعت را در مسجد برای ادای نماز بجماعت فقال هو فی النار پس گفت ابن عباس آن کس معذب گردد در آتش از جهت این جرم و عبد الرزاق باین عبارت اخراج کرده شهدت رجلا اقام عند ابن عباس شهرا یسأله عن هذه المسألة کل یوم ما تقول فی رجل یصوم النهار و یقوم اللیل لا یشهد جمعة و لا جماعة این هو قال هو فی النار حدثنا بذلک هناد مصنف گوید حدیث کرده مرا بهمین حدیث هناد بن السری نا المحاربی عن لیث عن مجاهد و معنی الحدیث و معنی حدیث اینست ان لا یشهد الجماعة اینکه حاضر نیاید جماعت مردم را برای ادای نماز و الجمعة و برای نماز جمعه رغبة عنها از روی روی گردانی از جماعت و استخفافا بحقها و از روی سبک داشتن مر حق جماعت را و تهاونا بها و از روی خوار و حقیر داشتن جماعت را یعنی این چنین کس در دوزخ رود باب ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرک الجماعة باب ست در بیان آنچه آمده ست در حق مردی که نماز میگذارد تنها پس بیابد جماعت را حدثنا احمد بن منیع نا هشیم ثنا یعلی بن عطاء نا جابر بن یزید ابن الاسود الشوائی و گویند خزاعی صدوق از ثالثه بود عن ابیه یزید بن الاسود بن ابی الاسود الخزاعی و گویند عامری صحابی ست

شرح ابی الطیب

و فی روایة انها الجمعة و قیل هی العشاء والفجر و قال یحیی بن معین هی الجمعة لا غیرها و فی هذه الروایة الصلوٰة مطلقا قال النووی و لا منافاة بین ذلک و قال ابن حجر لا دلیل فیه لوجوب الجماعة عینا الذی قال به احمد و ابوداود لانه وارد فی قوم منافقین انتهی **قوله** هذا علی التغلیظ والتشدید اقول و محمول علی نفی الکمال کما فی لا صلوٰة لجار المسجد الا فی المسجد **قوله** استخفافا بحقها و تهاونا بها و لا شک ان ترک المشروع تهاونا و استخفافا بالشرع کفر و الا فمن ترک السنة لا یقطع بدخوله النار و لا یحسن القطع الا فی مثله **باب** ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرک الجماعة **قوله** عن ابیه ای ابی جابر و هو یزید بن الاسود لا ابی یزید و هو الاسود و ان کان اقرب مذکور

عارضة الاحوذی

علیهم الخبر لیس لهم لعدم الصحبة فلم یبق فی المسألة وجه یلتفت الیه

باب المضمضة من اللبن ذکر حدیث ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم شرب لبنا فدعا بماء فتمضمض فقال ان له دسما الاسناد الحدیث صحیح مروی من طرق فی الصحاح والدسم فی اللغة هو ما سدل من اجزاء الطعام او الودک بیل الانسان فیحدث تغیرا لرائحة والتدنس بالنتن وذلک مکروه شرعا والنظافة محبوبة شرعا محثوث علیها دینا فلذلک استحبها العلماء لا لوجوبها الا ان تکون غالبة من صناعة او ملازمة شعث

حاشیہ

لہ الوجہ نفس من در دست قدرت دست بتحقیق تنگ کردم کہ فرمم بجمع کردن ہیزم پس جمع کرده شود ہیزم کہ فرمم بجمع کردن ہیزم پس کوفتن برای نماز پس اذان گفته شود و در ایستم کہ فرمم مردی را کہ بنماز کردن پس امامت کند ایشان را پس بیایم بسوی مردانیکہ حاضر نشده اند نزد نماز پس بسوزانم بر ایشان بر ایشان بیل ایشان یعنی کہ نگاہ کردہ ام از نماز صلوٰۃ باصلیان یا بعد ان

لہ کہ حاضر نشوند ایشان بجماعت

لہ ہمیشہ بر ایشان خوشبوئی دار و در ایشان بجماعت

شرح سراج احمد

نازل شد در طائف و وهم کرده کسیکه گفته که او از کوفیین ست قال شهدت مع النبی صلی الله علیه وسلم حجته گفت یزید بن الاسود
حاضر شدم من همراه آنحضرت حج آنحضرت را فصلیت معه صلوة الصبح فی مسجد الخیف پس گذاردم من همراه آنحضرت نماز فجر را
در مسجد خیف و مسجد خیف مسجدی ست در منا که در موضع خیف واقع شده فلما قضی صلاته پس گاه بگذارد آنحضرت نماز خود را انحرف فاذا هو
برجلین فی اخری القوم برگشت آنحضرت از نماز پس ناگاه نظر افتاد بدو مرد که در پس قوم و در آخر ایشان بودند لم یصلیا معه که نماز نگذارده
بودند همراه آنحضرت فقال علی بهما پس فرمود آنحضرت بر من بیارید هر دو را فجیء بهما پس آورده شدند هر دو ترعد فرائصهما در حالیکه
می لرزید گوشت شانهای هر دو فقال ما منعکما ان تصلیا معنا پس فرمود آنحضرت چه چیز منع کرد شما را اینکه نماز گذارید همراه
ما پس فقالا یا رسول الله انا کنا قد صلینا فی رحالنا پس گفتند هر دو ای پیغمبر خدا بدرستیکه ما بودیم که تحقیق گذارده
بودیم ما نماز را در مکان فرود آمدن خویش قال فلا تفعلا پس فرمود پس مکنید آنچنین اذا
صلیتما فی رحالکما ثم اتیتما مسجد جماعة فصلیا معهم چون گذاردید شما نماز را در دیرهای

شرح ابی الطیب

قوله حجته ای حجة الوداع قوله فی مسجد الخیف وهو مسجد مشهور بمنی قال الطیبی الخیف ما انحدر من غلیظ
الجبل وارتفع عن المسیل اقول کانه سمی به لذلک قوله فلما قضی صلاته ای اداها وسلم منها لا بمعنی القضاء مقابل
الاداء قوله فاذا هو برجلین ای حاضرهما قوله فی اخری القوم ای فی الجهة الاخری منهم ای وراءهم وفی روایة برجلین فی
اخر القوم قوله علی بهما اسم فعل ای ایتونی بهما واحضروهما قال الطیبی علی متعلق بمحذوف وهما حال ای اقبلوا
ایها المخاطب علی آتیا بهما او اسم فعل وبهما متعلق به ای احضرهما عندی قوله ترعد فرائصهما بالبناء للمجهول
ای تتحرک من ارعد الرجل اذا اخذته الرعدة وهی الفزع والاضطراب والفرائص جمع فریصة وهی اللحمة التی بین
جنب الدابة وکتفها وهی ترجف عند الخوف ای تتحرک وتضطرب المعنی یخافان من رسول الله صلی الله علیه وسلم
وقال ابن سیدة الناس الفریصة لحمة عند نغض الکتف فی وسط الجنب عند منبض القلب وهما فریصتان
ترتعدان عند الفزع قوله فی رحالنا ای منازلنا قوله فصلیا معهم ای مع اهل المسجد ولیس لامر الوجوب لقوله
نافلة ای الثانیة لکانا نافلة وظاهره معارض بما ورد من النهی عن النفل بعد العصر والفجر کما فی الصحیحین لکن ما فی
الصحیحین مقدم علی ما فی غیرهما لقوته فلا معارض ولان المانع مقدم او یحمل علی ما قبل النهی فی الاوقات
المعلومة جمعا بین الادلة وکیف وقد جاء فیه حدیث صریح اخرجه الدارقطنی عن ابن عمر ان النبی صلی
الله علیه وسلم قال اذا صلیت فی اهلک ثم ادرکت فصلها الا الفجر والمغرب کذا فی فتح القدیر قال الشیخ
عبد الحق تفرد برفعه سهل بن صالح الانطاکی وکان ثقة واذا کان کذلک فلا یضر وقفه من وقفه لان زیادة الثقة
مقبولة واقول ویلحق بالفجر العصر وروی محمد فی موطئه اخبرنا مالک عن نافع ان ابن عمر کان یقول من صلی صلوة المغرب او الصبح ثم ادرکهما فلا یعید

قوت المغتذی

ترعد فرائصهما قال ابن سیدة الناس الفریصة لحمة عند نغض الکتف فی وسط
الجنب عند منبض القلب وهما فریصتان ترتعدان عند الفزع

عارضة الاحوذی

فتکون اذا لتها وجبة
والخروج عن الجماعة
لاجلها فرض کالنوم
والبصل یاکلها المرء
وکصناعة القصاب
والخناق یلازمها
فیحدث منها علیه
ما یضر به جلیسه
فیمتنع من الجماعات
المشروعة والمشاهد
المطیبة لان لا تتاذی
الملئکة وعمرة بیوت
الله وجلساء المسلمین
فی منافعهم الدینیة
ولاجل عظم کراهیة
النبی صلی الله علیه وسلم
فی الرائحة الخبیثة
قال له ازواجه
فی حال الغیرة من
شرب العسل عند
زینب اکلت مغافیر
وهو نبت کریه
الرائحة فقال بل
شربت عسلا فقلن
له جرست نحله
العرفط وهو ایضا
نبت کریه الرائحة
فیتعین یقینا

شرح سراج احمد

خویش بستر بیایید شما مسجد جماعت را پس بگذارید شما همراه ایشان فانها لکما نافلة پس بدرستیکه این نماز که همراه جماعت بگذارید باشد برای شما نفل و زیاده و فرض از ذمه بگذاردن اول ساقط شود و فی الباب عن محجن بکسر میم و سکون حای مهمله و جیم مفتوحه چنانکه اخراج آن کرده سعید بن منصور در سنن خود و عبد الرزاق و این دو کس اند صحابی یکی محجن بن الادرع السلمی که در خلافت معاویه فوت شده است ابوداود و نسائی از وی اخراج نموده اند و دیگر محجن بن ابی المحجن دیلی ست و آن نیز صحابی ست قلیل الحدیث و نسائی از وی نیز اخراج کرده است و مراد از محجن درینجا ابن الادرع ست چنانکه در کنز الاعمال مصرح ست و یزید بن عامر و بیهقی از ابن عمر و نسائی و ابن حبان از ابی ذر و ابو عوانه و دارقطنی و طبرانی در اوسط و سعید بن منصور از انس اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث یزید بن الاسود حدیث حسن صحیح و هو قول غیر واحد من اهل العلم و به یقول سفیان الثوری و الشافعی و احمد و اسحق قالوا اذا صلی الرجل وحده گفتند ایشان چون بگذارد نماز را مردی تنها ثم وجد الجماعة پس بیافت جماعت را فانه یعید الصلوات کلها فی الجماعة پس بدرستیکه او اعاده کند همه نمازها را در جماعت و تخصیص به نمازی ندارد و برابر ست که مغرب باشد یا صبح یا دیگر نماز و اذا صلی الرجل المغرب وحده ثم وجد الجماعة و چون بگذارد مردی نماز مغرب را تنها پس بیافت جماعت را قالوا فانه یصلیها معهم گفته اند علمای مذکوره پس بدرستیکه آن مرد بگذارد مغرب را همراه جماعت و یشفع برکعة و شفع کند یک رکعت را بضم کردن رکعت با او چرا که این نماز در حق وی نفل ست و نفل سه رکعت روا نیست و لهذا گفته اند که یک رکعت دیگر با او ضم کند تا دو شفع گردند و این خلاف مذهب امام ما ابی حنیفه است والتی صلی وحده هی المکتوبة عندهم و آن نمازی که گذارده او تنها آن نماز فرض او باشد نزد ایمه مذکورین **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه مرة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق ادا کردن نماز بجماعت در مسجدی که تحقیق گذارده شده باشد دران مسجد یک بار نماز بجماعت حدثنا هناد نا عبدة عن سعید بن ابی عروبة عن سلیمان التیمی بنون و جیم و او سلیمان الاسود تابعی بصری ابو محمد صدوق از سادسه بود عن ابی المتوکل عن ابی سعید قال گفت ابو سعید خدری جاء رجل و قد صلی رسول الله صلی الله علیه و سلم

شرح ابی الطیب

لهما غیر ما قد صلاهما **قوله** و فی الباب عن محجن روی عنه انه کان فی مجلس رسول الله صلی الله علیه و سلم فاذن بالصلوة فقام رسول الله صلی الله علیه و سلم فصلی و رجع و محجن فی مجلسه فقال ما منعک ان تصلی بالناس الست برجل مسلم قال بلی و لکنی کنت قد صلیت مع اهلی فقال له اذا جئت الی المسجد و اقیمت الصلوة فصل مع الناس و ان کنت قد صلیت اخرجه مالک و النسائی و اما حدیث یزید بن عامر فاخرجه ابوداود قال جئت رسول الله صلی الله علیه و سلم و هو فی الصلوة فلما انصرف رآنی جالسا فقال الم تسلم یا یزید قلت بلی یا رسول الله قد اسلمت قال و ما منعک ان تدخل مع الناس فی صلاتهم قال انی کنت قد صلیت فی منزلی احسب ان قد صلیتم فقال اذا جئت الصلوة فوجدت الناس فصل معهم و ان کنت قد صلیت تکن لک نافلة و هذه مکتوبة ای المشار الیه بقوله و ان کنت قد صلیت لقرب المرجع و هی الصلوة الاولی و زاد فی الآثار لمحمد واجعلوا الاولی فریضة و هذه نافلة قال محمد و به ناخذ و هو قول ابی حنیفة **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه

عارضة الاحوذی

فی الشریعة حسن المحافظة علی الطاعة من کل طریقة

باب رد السلام علی الوضوء منافع عن ابن عمر ان رجلا سلم علی النبی صلی الله علیه و سلم و هو یبول فلم یرد علیه الاسناد هذا حدیث صحیح اتفق علیه العلماء و تمامه ان رجلا مر بالنبی صلی الله علیه و سلم و هو یبول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی فرغ من حاجته ثم وضع یده علی الجدار ثم تیمم و رد علیه الاحکام فی خمس مسائل الاولی ان رجلا مر بالنبی صلی الله علیه و سلم فسلم علیه و هو یبول جریا علی سنته المأثورة انه یبدأ بالسلام الثانیة انه سلم علیه و هو

شرح سراج احمد

آمد مردی در مسجد شریف در حالیکه تحقیق گذارنده بود آنحضرت نماز را فقال ایکم یتجر علی هذا و در بعضی نسخ یاتجر بزای ست پس فرمود
کدام کس ست از شما که تصدق کند برین مرد و طلب کند ثواب آن را از حق تعالی در اقتدا کردن به پسر این مرد چون این مرد بسبب وی
جماعت یابد گویا که او بروی تصدق کرد و سعید بن منصور از ابی عثمان هندی باین عبارت اخراج کرده است که ان رجلا دخل المسجد
یصلی فقد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم الا رجل تصدق علی هذا فیصلی معه انتهی فقام رجل
وصلی معه پس برخاست مردی و بگذارد نماز را همراه او و آن مرد ابوبکر صدیق بود و فی الباب عن ابی امامة الباهلی وابی موسی
الاشعری والحکم بن عمیر تصغیر عمر قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حدیث حسن وهو قول غیر
واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم من التابعین قالوا لا باس
ان یصلی القوم جماعة فی مسجد گفته اند گروهی از صحابه و تابعین که باک ندارد اینکه بگذارند
گروهی نماز را بجماعت در مسجدی قد صلی فیه بجماعة در حالیکه تحقیق گذارده بودند دران مسجد نماز را بجماعت

شرح ابی الطیب

قوله ایکم یتجر علی هذا فی النهایة وغیرها الروایة یاتجر من الاجر والهمزة لا تدغم فی التاء فان صحت فیها یتجر فیکون
من التجارة لا الاجر کانه بصلاته مع حصل لنفسه تجارة ای مکسب انتهی قلت هو منقوض بما حققت فی باب
ذجاء فی الحائض والجنب فی قول عائشة ان تحیضا قال فی المفصل قول من قال فاتزر بالتشدید خطا مخطاء وقال
الکرمانی فاتزر فی قول عائشة وهی من فصحاء العرب حجة فالمخطی مخطی انتهی وقوله تعالی واتخذ الله ابراهیم خلیلا
من اخذ فقولهم لا تدغم الهمزة فی التاء لا وجه له فعلی هذا معنی قوله ایکم یتجر علی هذا یطلب الاجر علی هذا وفی القاموس
اتجر طلب الاجر وعلی کل تقدیر علی متعلق بیتجر علی تضمین معنی التصدق ای ایکم یطلب الاجر من الله تعالی متصدقا
علی هذا او یکتسب الفائدة متصدقا علی هذا وفی بعض الروایات الا رجل یتصدق علی هذا
او علی بمعنی من لان بعض الحروف یاتی بمعنی بعض ای ایکم یطلب الاجر من صلاته مع هذا
او ایکم یکتسب الاجر من هذا ثم قوله هو الروایة یاتجر بزاء ضبط المتقنین کلهم انتهی
بلا همزة بین الیاء المنقوطة باثنتین من تحت والتاء المنقوطة من فوق **قوله**
فقام رجل هو ابوبکر الصدیق رواه ابن ابی شیبة عن الحسن مرسلا **قوله**
قالوا لا باس ان یصلی القوم الخ ویؤیده ما روی البخاری عن انس تعلیقا وابو یعلی
موصولا انه جاء انس الی مسجد قد صلی فیه فاذن واقام وصلی جماعة فی روایة البیهقی
انه مسجد بنی رفاعة وانه جاء فی عشرین من فتیانه وفی روایة ابی یعلی انه مسجد بنی ثعلبة

قوت المغتذی

ایکم یتجر علی هذا قال فی النهایة الروایة انما هی یاتجر من الاجر والهمزة لا تدغم فی التاء وان صحت فیها یتجر
فیکون من التجارة لا الاجر کانه بصلاته مع حصل لنفسه تجارة ای مکسب فقام رجل وصلی معه
قال ابن سید الناس هذا الرجل الذی قام هو ابوبکر الصدیق رواه ابن ابی شیبة عن الحسن مرسلا

حاشیۃ الاحوذی

یبول فلم ینکر ذلک
علیه رسول الله
صلی الله علیه وسلم
حتی فرغ ولو کان
مکروها منتقدا
لغیره وما اقره علیه
الثالثة فترک الکلام
بذکر الله عزوجل
علی قضاء الحاجة
وقد تقدم ذلک
فی آدابها الرابعة
ان النبی صلی الله
علیه وسلم یتیمم لذکر
الله مع کونه علی
الطهارة افضل
ولا سیما اذا کان
دعاء کما تقدم
فی قوله لا یقبل الله
صلوة بغیر طهور
وقد کان مالک
لا یقر علیه حدیث
رسول الله صلی الله
علیه وسلم حتی یتوضأ
الخامسة یتمه
علی الجدار وهو
من تجارة او ابن
مصنوع وفی ذلک
رد علی الشافعی

عارضة الاحوذی

لا یتیمم الا بالتراب الطاهر المثبت و سیاتی ذلک فی کتاب التیمم موضحا ان شاء الله تعالی باب سؤر الکلب ذکر عن ابن سیرین عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یغسل الاناء اذا ولغ فیه الکلب سبع مرات او لا ولی او اخراهن بالتراب فاذا ولغت فیه الهرة غسل مرة حسن صحیح وذکر حدیث المؤطا عن ابی قتادة الاسناد هذا ثابت رواه جماعة منهم ابو هریرة وعبد الله ابن مغفل فاما حدیث ابن مغفل فرواه ابن ابی شیبة و رواه ابو داود و اللفظ له عن ثنا احمد بن منیع ثنا یحیی بن سعید

شرح سراج احمد

گروهی یعنی جماعت ثانی و ثالث نیز رواست وبه یقول احمد و اسحق و بآن قائل گشته است امام احمد و اسحق عام ست ازینکه بر آن مسجد مؤذن و امام مقرر باشد یا نه وقال اخرون من اهل العلم یصلون فرادی و گفته اند گروهی دیگر از اهل علم که بگذارند نماز را تنها بی جماعت وبه یقول سفیان و ابن المبارک و مالک و الشافعی یختارون الصلوة فرادی اختیار کرده اند گذاردن نماز را تنها و در شرح منیة المصلی نوشته است واذا لم یکن للمسجد امام و مؤذن راتب فلا یکره تکرار الجماعة فیه باذان و اقامة عندنا بل هو الافضل اما لو کان له امام و مؤذن فیکره تکرار الجماعة فیه باذان و اقامة عندنا و عن ابی حنیفة لو کانت الجماعة الثانیة اکثر من ثلثة یکره التکرار و الا فلا و عن ابی یوسف اذا لم یکن علی هیأته الاولی لا یکره و الا یکره و هو الصحیح **باب** ما جاء فی فضل العشاء و الفجر فی جماعة باب ست در بیان آنچه آمده است در فضیلت گذاردن نماز عشا و فجر در جماعت حدثنا محمود بن غیلان نا بشر بن السری نا سفیان عن عثمان بن حکیم بن عباد بن حنیف الانصاری اوسی ابو سهل المدنی ثم الکوفی ثقة از خامسه بود عن عبد الرحمن بن ابی عمرة عن عثمان بن عفان رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من شهد العشاء فی جماعة فرمود آنحضرت هر که حاضر شود نماز عشا را در جماعت کان له قیام نصف لیلة باشد مر او را مزد و ثواب قیام نیم شب و در بعضی نسخه کقیام نصف لیلة آمده است ومن صلی العشاء و الفجر فی جماعة کان له کقیام لیلة و هر که بگذارد نماز عشا و فجر را در جماعت در مسجد باشد مر او را همچو ثواب برپا داشتن تمام شب وفی الباب عن ابن عمر اخراج آن کرده طبرانی فی اوسط و ابی هریرة اخراج آن کرده احمد و انس اخراج آن کرده بیهقی و عمارة بن ابی رویبة بضم راء و فتح واو و سکون تحتیه و موحده و جندب و ابی بن کعب و ابو موسی الاشعری و رویبة بلفظ تصغیر ست حدثنا محمد بن بشار نا یزید بن هارون نا داود بن ابی هند القشیری مولاهم ابو بکر و ابو محمد البصری ثقة متقن بود و در آخر عمر وهم شده بود او از خامسه ست در سنه اربعین و مائة وفات کرد و گویند پیش ازان عن الحسن البصری عن جندب بن سفیان بجلی العلقمی ابو عبد الله و سفیان جد اوست و پدر او عبد الله بود و نگاه او را نسبت بپدر کرده میشد و نگاه بجد صحابی ست در کوفه بود و انتقال کرد و بصره پس بیرون شد از وی و در فتنه عبد الله بن الزبیر پس از چهار سال ازان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی فضل العشاء و الفجر فی جماعة **قوله** من شهد العشاء فی جماعة کان له قیام نصف لیلة منصوب علی انه خبر کان و اسمه ضمیر عائد الی الشهود المفهوم من شهد ای کان ذلک الشهود له کقیام نصف لیلة بالصلوة والذکر و قرینة مقابله وهو کقیام لیلة لما فی حضور العشاء سیما مع الجماعة المستدعیة السعی الی المسجد من المشقة الناشئة عنها عن کمال الاخلاص و ظهور الخوف و هو یوجب کثرة الثواب و یحتمل الرفع بتقدیر کان له اجر قیام نصف لیلة و اما قوله کقیام لیلة فعلی قیاس التقدیر الاول ظاهر و علی قیاس التقدیر الثانی فالکاف زائدة و المضاف محذوف فیؤل الی الاول و یحتمل ان یکون اسما بمعنی المثل و المضاف محذوف و التقدیر کان له مثل اجر قیام لیلة **قوله** کقیام لیلة ای کاملة لما فی مسلم فکانما صلی اللیل کله ظاهره انه بانضمام ذلک النصف بقرینة اعادة ذکر العشاء مع الفجر بخلاف روایة مسلم من صلی الصبح فی جماعة فکانما صلی اللیل کله فانها تحتمل الاحتمال الاول و یحتمل ان الصبح وحدها بقیام اللیل کله اشارة الی انه افضل من العشاء فانها اشق و اصعب علی النفس و اشد علی الشیطان فان ترک النوم و بذل الدخول فیه اشق من ارادة الدخول فیه ابتداء

شرح سراج احمد

فوت کردہ شد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من صلی الصبح فھو فی ذمۃ اللہ فرمود آنحضرت ہر کہ بگذارد نماز صبح را پس
آنکس در عہد و امان خدا باشد فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ پس باید کہ سبک نہ پندارید خدای تعالی را در ذمہ وی و نشکنید عہد او را و در روایت
مسلم فلا یطلبنکم اللہ من ذمتہ بشیء آمدہ است قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی ھذا الحدیث
عن عبد الرحمن بن ابی عمرۃ عن عثمان موقوفا و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عبد الرحمن بن عمرہ از
امیر المؤمنین عثمان موقوف و روی من غیر وجہ عن عثمان مرفوعا و روایت کردہ شدہ است از بسیار طرق از عثمان مرفوع نیز
حدثنا عباس العنبری نا یحیی بن کثیر ابو غسان العنبری عن اسمعیل الکحال و در تقریب است اسمعیل بن سلیمان
الکحال الضبی ابو اسحاق البشکری ابو سلیمان بصری صدوق بود خطا میکرد از سابعہ بود عن عبد اللہ بن اوس الخزاعی لین الحدیث از ابو بود
عن بریدۃ الاسلمی بریدہ بتصغیر است ابن الحصیب ابو سہل صحابی است اسلام آورد پیش از بدر در سنہ ثلث و ستین وفات یافت
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فرمود آنحضرت بشر المشائین فی الظلم الی المساجد ببشارت دہ روندگان را
در تاریکی بسوی مسجدہا برای ادای نماز عشا بجماعت بالنور التام یوم القیمۃ بنور کامل در روز قیامت ھذا حدیث غریب
مصنف گوید این حدیثی است غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است **باب** ما جاء فی فضل الصف الاول باب است

شرح ابی الطیب

قولہ فھو فی ذمۃ اللہ ای عھدہ و امانہ فی الدنیا فلا یتعرض لمالہ و دمہ و عرضہ ای یجب علیکم عدم التعرض
لھما و قیل بعض العلماء الصلوۃ بالاخلاص **قولہ** فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ ای لا تزیلوا من اللہ فی محل امنہ و
امانہ قال فی النھایۃ خفرت الرجل اجرتہ یعنی امنتہ و اخفرتہ اذا نقضت عھدہ و ذمامہ والھمزۃ فیہ للازالۃ
ای ازلت خفارتہ کما شکیتہ اذا ازلت شکواہ وھو المراد فی الحدیث **قولہ** بشر المشائین جمع مشاء وھو کثیر المشی
لانہ صیغۃ المبالغۃ فالظاھر ان المراد بہ من کثر مشیہ و یعتادہ ذلک لا من اتفق منہ المشی مرۃ او مرتین **قولہ**
فی الظلم بضم الظاء جمع الظلمۃ قیل لو مشی فی الظلام بضوء لدفع آفات الظلام فاجر اجالہ و الا فلا قال ابن الملک
قولہ بالنور التام یوم القیامۃ متعلق ببشر و فی وصف النور بالتام و تقییدہ بیوم القیامۃ تلمیح الی وجہ
المؤمنین یوم القیامۃ فی قولہ تعالی نورھم یسعی بین ایدیھم و بایمانھم یقولون ربنا اتمم
لنا نورنا و الی وجہ المنافقین انظرونا نقتبس من نورکم و یشمل الحدیث العشاء
والصبح بناء علی انھما یؤدیان فی الظلمۃ او المصلی یاتی الیھما فی الظلمۃ و لو کانت
صلوۃ الفجر تؤدی فی الاسفار عند من یقول بہ **باب** ما جاء فی فضل الصف الاول

قوت المغتذی

فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ قال فی النھایۃ خفرت الرجل اجرتہ و اخفرتہ اذا نقضت عھدہ
و ذمامہ والھمزۃ فیہ للازالۃ ای ازلت خفارتہ کما شکیتہ اذا ازلت شکواہ
وھو المراد فی الحدیث بشر المشائین فی الظلم الی المساجد بالنور التام
یوم القیامۃ ھذا من الخطاب العام و لو یرد بہ امر و الحدیث

عارضۃ الاحوذی

قال الحدیث شعبۃ
عن ابی التیاح سمعت
مطرفا یحدث عن
ابن مغفل ان رسول
اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم امر بقتل الکلاب
ثم قال ما بالھم و لھا
فرخص فی کلب الصید
و فی کلب الماشیۃ
و قال اذا ولغ الکلب
فی الاناء فاغسلوا
سبع مرات و الثامنۃ
عفروہ بالتراب
ھذا حدیث صحیح
علیہ العمل عند اھل العلم
و اما حدیث
ابی ھریرۃ فرواہ
جماعۃ فی الصحیح
منھم عجلان بن سیحان
و ابو صالح و ابو زرعۃ
و الاعرج و ھمام بن
منبہ و قصتہ
فی حدیث ابی صالح
و ابی زرعۃ اذا ولغ
الکلب فی اناء احدکم
فلیرقہ ثم لیغسلہ
سبع مرات و فی
بعض طرقہ اخراھن
فلیرقہ و اما الاعرج

شرح سراج احمد

در بیان آنچه آمده است در فضیلت صف اول حدثنا قتیبة نا عبد العزیز بن محمد عن سهیل بن ابی صالح ذکوان السمان
ابو یزید المدنی صدوق بود در آخر عمر تغییری در حفظ او راه یافته بود روایت از وی کرده بخاری مقرون و تعلیق از سادسه بود
در خلافت منصور وفات کرد عن ابیه ذکوان ابو صالح السمان الزیات مدنی ثقه ثبت بود و زیت بکوفه برای فروخت می برد
از ثالثه است در سنه احدی و مائة وفات کرد عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم خیر صفوف
الرجال اولها فرمود آنحضرت بهترین صفهای مردم اول و نخستین صفهاست و شرها آخرها و بدترین صفهای مردان
پسین آنها اند و خیر صفوف النساء آخرها و شرها اولها و بهترین صفهای زنان پسین آنهاست و بدترین صفهای زنان
پیشین آنهاست یعنی مردان را باید که در پیش صف بندند و متقدم بایستند بصف زنان و زنان پس و متاخر از مردان تا قال الطیبی

شرح ابی الطیب

قوله خیر صفوف الرجال اولها اقربهم من الامام و بعدهم من النساء **قوله** و شرها آخرها اقربهم من النساء
و بعدهم من الامام والمراد بالخیر کثرة الثواب فان الصف الاول اعلم بحال الامام فیکون متابعته اکثر و ثوابه
اوفر **قوله** و خیر صفوف النساء آخرها و شرها اولها اما الاول فلبعدهن من الرجال و اما الثانی فلقربهن
من الرجال و قال ابن مالک لان مرتبة النساء متاخرة عن مرتبة الذکور فیکون آخر الصفوف الیق بمرتبتهن
و قال الطیبی الرجال مامورون بالتقدم فمن کان اکثر تقدما فهو اشد تعظیما لامر الشرع فیحصل له
من الفضیلة ما لا یحصل لغیره و اما النساء فمامورات بالاحتجاب قلت بل بالتاخر للخبر المشهور
اخرهن کما اخرهن الله تعالی فهی لذلک شر من اللاتی تکن فی الصف الاخیر قاله بعض الشراح و قال السیوطی و انما کان
ذلک لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف و مختص بکمال الضبط عن الامام
والاقتداء به والتبلیغ عنه و کل ذلک معدوم فی النساء فاقتضی ذلک تاخیرهن یعنی فکان آخر الصفوف
اولی لهن و اما الصف الاول من صفوف النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة
انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل و الرجل علی المرأة

قوت المغتذی

خیر صفوف الرجال اولها قال ابن سید الناس یعنی اکثرها اجرا و شرها آخرها یعنی اقلها اجرا و کذا المعنی فی صفوف
النساء و انما کان ذلک لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف و مختص بکمال الضبط عن الامام
والاقتداء به والتبلیغ عنه و کل ذلک معدوم فی النساء فاقتضی ذلک تاخیرهن و اما الصف الاول من صفوف
النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل
والرجل علی المرأة و هذا القول فی تفضیل التقدیم فی حق الرجال علی اطلاقه و اما القول فی صفوف النساء فلیس
علی اطلاقه و انما هو حیث یکن مع الرجال فاما صفوف النساء اذا لم یکن مع رجال فاولها خیرها و القول فیها
کالقول فی صفوف الرجال سواء انتهی و قال القاضی عیاض فی معنی قوله و شر صفوف الرجال آخرها
قد یکون سببه شر المخالفة امره فیها و تحذیرا من فعل المنافقین بتاخرهم عنه و عن سماع ما یاتی به

غارفیه الاحوذی
قصه عتبة اذا
شرب الکلب فی اناء
احدکم فلیغسله
سبع مرات واما
حدیث همام فنصه
طهور اناء احدکم اذا
ولغ الکلب فیه ان
یغسله سبع مرات
وقال ابو داود عن
ابی هریرة اذا ولغ
الکلب فی اناء احدکم
فاغسلوه سبع مرات
السابعة فی التراب
وفی روایة اولاهن
وعفروا بالثامنة
بالتراب غریبه
الولوغ للسباع
والکلاب کالشرب
لبنی آدم وقد یستعمل
الشرب فی السباع
ولا یستعمل الولوغ
فی الآدمی وقال
ابو عبید الولوغ
بضم الواو اذا شرب
فان کثر ذلک فهو
بفتح الواو الاحکام
هذا الباب من
الاحادیث مجمع تفرقه

شرح سراج احمد

عن جابر بن سمرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ امام احمد و مسلم و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ بعبارت الا تصفون کما تصف الملائکۃ عند ربہا یتمون الصفوف الاول و یتراصون فی الصف و ابن عباس اخراج آن کردہ طبرانی بلفظ خیر صفوف الرجال اولہا و خیر صفوف النساء آخرہا و شرہا اولہا و ابی سعید الخدری و ابی بن کعب اخراج آن کردہ حاکم و عائشۃ اخراج آن کردہ ابو داود بلفظ لا یزال قوم یتاخرون عن الصف الاول حتی یؤخرہم اللہ فی النار و العرباض بن ساریۃ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ بلفظ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی الصف الاول المتقدم ثلثا و علی الثانی واحدۃ و انس اخراج آن کردہ ابو داود و نسائی و احمد و ابن حبان و ابن خزیمہ و ضیا و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج کردہ امام احمد و نسائی و ضیا و ابو داود و طبرانی در اوسط از براء بالفاظ مختلفہ و طبرانی و حاکم از ابن مسعود و ابو الشیخ از ابی ہریرہ و عبد الرزاق از زید بن اسلم مرفوع و از عثمان بن عفان موقوف و ابن ماجہ از عبد الرحمن بن عوف و طبرانی از النعمان بن بشیر و بزار از جابر و احمد و طبرانی از سمرہ و طبرانی از واثلہ بن الاسقع و ابو الشیخ از ابن عمر و بزار از ابی جحیفہ و ابن ابی شیبہ از عروہ بن الزبیر مرسل و ابن نصر از راشد بن سعید مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یستغفر للصف الاول ثلثا و للثانی مرۃ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت باین عبارت مذکورہ معنی عبارت آن ست کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ طلب مغفرت و آمرزش میخواست برای صف اول سہ بار و برای صف ثانی یک بار چنانکہ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ از عرباض بن ساریہ و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم و فرمود آنحضرت و این حدیث دیگرست در فضیلت صف اول لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول اگر بدرستیکہ مردم بدانند آنچہ ثواب ست در اذان گفتن

شرح ابی الطیب

قولہ و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بصیغۃ المجہول اشارۃ الی التضعیف فیفید ضعف الحدیث لکن روی النسائی عن العرباض بن ساریۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی علی الصف الاول ثلثۃ و علی الثانی واحدۃ **قولہ** و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم صیغۃ جزم فتفید صحۃ الحدیث **قولہ** ما فی النداء و الصف الاول یعنی من الثواب و الفضل و باعتبارہ افرد ضمیر علیہ فلا یرد انہ ینبغی ان یقول علیہما

قوت المغتذی

لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول ثم لم یجدوا الا ان یستہموا علیہ افرد الضمیر مع عودہ الی اثنین لانہ علی معنی ذلک الثواب کما قال روبۃ فیہا خطوط من سواد و بلق کانہ فی الجلد تولیع البہق و الاستہام الاقراع و قیل التراضی بالسہام قال ابن سید الناس و اختلفوا ہل المراد بالنداء ہنا النداء للجمعۃ فقط اولہا و لغیرہا و الی الاول ذہب الداودی و الی الثانی ذہب الجمہور لتسوون صفوفکم او لیخالفن اللہ بین وجوہکم قال فی النہایۃ یرید ان کلا منہم یصرف وجہہ عن الآخر و یوقع بینہم التباغض فان اقبال الوجہ علی الوجہ من اثر المودۃ و الالفۃ و قیل اراد بہا تحویلہا الی الادبار و قیل تغییر صورہا الی صور اخری

عارضۃ الاحوذی

و تکثر مسائلہ من الحدیث المختلف فیہ و ما تضمن من الفاظہ و فیہ عشر مسائل الاولی النظر فی الکلب ہل ہو طاہر او نجس فقال الشافعی و ابو حنیفۃ ہو نجس و ذکر لنا فخر الاسلام فی الدرس عن جمال الاسلام ان ابا الہیثم الخرخانی من ائمۃ الحنفیۃ ذکر عن ابی حنیفۃ ان الکلب طاہر فی الحاسۃ قال احمد و ابو ثور و ابو عبید و سحنون ذکرہ القاضی عبد الوہاب عنہ و شک ابن الماجشون و غیرہ و قال مالک ہو طاہر و کذلک سائر الحیوان و دلیل الطہارۃ الحیوۃ و ذلک ان الشاۃ تکون حیۃ فتکون طاہرۃ فاذا ماتت کانت نجسۃ فاذا ذکیت کانت طاہرۃ

شرح سراج احمد

ودر صف اول تو لو یجدوا الا ان یستهموا علیه لاستهموا علیه پس تر نیابند مردم ندا و صف اول را مگر بقرعه اندازند
بروی ہر آئینہ قرعہ اندازند بروی چنانکہ اخراج آن کردہ ابوداود و ابن ماجہ از ابی ہریرہ و مصنف نیز از ابی ہریرہ اخراج آن کردہ
چنانکہ میگوید حدثنا بذلك اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالك ح وثنا قتیبة عن مالك عن سمی
بلفظ تصغیر ست عن ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم بمثله **باب** ما جاء فی اقامة الصفوف
باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در قائم کردن صفہا و برابر ایستادہ کردن مردم بی پس و پیش کہ پایہای مردم ہمہ برابر باشند حدثنا
قتیبة نا ابو عوانة عن سماك بن حرب عن النعمان بن بشیر بضم نون و بشیر بفتح موحدہ و کسر شین معجمہ ابن سعد بن ثعلبہ
ابن خلاس انصاری خزرجی کوفی صحابی ابن صحابی ابن الصحابیہ بود و او اول مولود بود در انصار پس از ہجرت بچہار ماہ
قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسوی صفوفنا گفت نعمان بود آنحضرت کہ برابر میکرد صفہای ما را فخرج یوما
فرای رجلا خارجا صدره عن القوم پس بیرون شد آنحضرت روزی از جای ایستادن خود پس دید مردی را
کہ بیرون کنندہ بود سینہ خود را از قوم فقال لتسوّن صفوفکم پس فرمود آنحضرت ہر آئینہ برابر کنید صفہا را او لیخالفن الله بین وجوهکم
یا آنکہ تحقیق مخالفت می اندازد خدای تعالی در میان فراتہای شما چنانکہ در حدیث ابی مسعود ست کہ اختلاف نکنند کہ مختلف
گردد دلہای شما و آن بسبب این ست کہ در اختلاف تقدم و تاخر و تفوق بعضی بر بعضی تنافر قلوب و حدوث کینہ و وحشت

شرح ابی الطیب

قوله تو لو یجدوا الا ان یستهموا مفعول لیجدوا محذوف و کذا المستثنی منه والتقدیر تو لم یجدوا سبیلا و تمکنا
لازدحامهم و لاجتماعهم علی تحصیله بشیء من الاشیاء الا بالقرعة لاستهموا الی الاقتراع و قد یقال انهم یعلمون ذلك
باخبار الصادق و هم بسبیل من تحصیله بلا قرعة و مع ذلك لا یحصلون فما معنی الحدیث یقال کان المراد بالحدیث
تعظیم ما فیهما من الاجر و تکثیره بطریق الکنایة من غیر قصد الی الاخبار عن الناس بانهم یحصلونه علی تقدیر العلم و یحتمل
ان یکون المراد لو یعلمون ذلك معاینة اذ لیس الخبر کالعیان او لو یعلمون تفصیلا و بالخبر علموا اجمالا او لو علموا و ترکوا
الغفلة لتنازعوا فی النداء و الصف الاول **باب** ما جاء فی اقامة الصفوف **قوله** لتسوّن صفوفکم او
لیخالفن الله بین وجوهکم الفعل الاول بصیغة الجمع و لهذا ضم الواو و الثانی بالافراد و لهذا فتحت الفاء و اللام فی
قوله لتسوّن هی التی یتلقی بها القسم و لکونه جوابا لقسم اکده بالنون المشددة و او للعطف لاحد الشیئین یعنی
احد الامرین واقع لا محالة اما التسویة و اما المخالفة بین الوجوه و هی کنایة عن المهاجرة و المعاداة لان عادة المعادین
اعراض کل عن الآخر و مهاجرة کل عن الثانی او هو علی حذف المضاف و التقدیر او لیخالفن الله بین وجوه قلوبکم بان یزرع
التالف و التحارب و الحکمة فی النهی ان المتقدم عن الصف یفوق المتاخر و ذلك یؤدی الی وقوع الضغینة و
قال المظهر یعنی ادب الظاهر علامة ادب الباطن فان لم تطیعوا امر الله و رسوله فی الظاهر یؤدی ذلك الی
اختلاف القلوب فیورث کدورة فیسری ذلك الی ظاهرکم فیقع بینکم
عداوة بحیث یعرض بعضکم عن بعض و قیل معنی مخالفة الوجوه تحولها الی
الادبار او تغیر صورها الی صور اخری فیکون محمولا علی التهدید

عارضة الاحوذی

لان الذکاة تختلف
الحیوة فان قیل لو کان
طاهر الاکل لحمه
کالشاة قلنا سنبین
ذلك فی کتاب الاطعمة
ان شاء الله و هذا
یبطل بالآدمی فانه
طاهر و لا یؤکل لحمه
فان قیل روی عن
النبی صلی الله علیه
وسلم کما تقدم طهور
اناء احدکم اذا ولغ
الکلب فیه ان یغسله
سبعا و الطهارة
تقابل النجاسة قلنا
لا یصح ما ذکرتم بل
یرد علی المحل
النجس و علی الطاهر
قال الله تعالی و ان
کنتم جنبا فاطهروا
و قال النبی صلی الله
علیه وسلم لا یقبل الله
صلوة بغیر طهور
و قال فاغسلوا
وجوهکم و لیس
هنالك نجاسة
و قال کما تقدم فی
السواك للفم و قال

شرح سراج احمد

واثارت حدوث ست وشاید کہ آن منجر گردد باختلاف کلمۂ دین وانحلال شوکت اسلام یا در ترک اطاعت وامتثال امر خدا
ورسول او طریان ظلمت وکدورت ست بر قلوب کہ سرایت میکند بظاہر باوجود آنکہ شاید کہ در وی سری وخاصیتی باشد در
حدوث اختلاف چنانکہ از سیاق احادیث ظاہر میگردد وبعضی میگویند مراد بمخالفت وجوہ آنست کہ بگرداند آنرا اللہ تعالیٰ بجانب پشتہا
یا مسخ کند بصورت بعضی حیوانات چنانکہ در مخالفت امام واقع شدہ است کہ نمی ترسد آنکہ بری دارد سر پیش از امام کہ بگرداند سر او را
مانند سر حمار بدانکہ مراد بتسویہ صف آنست کہ متصل باشند ودر میان فرجہ نگذارند وپس وپیش نایستند واگر صفوف متعددہ باشند بر سمت
واحد قیام نمایند در رنگ خطوط متوازیہ کہ بعد در میان ایشان برابر باشد ورعایت ترتیب نمایند واین از آداب ظاہر ست کہ ترک آن موجب
اختلال احوال باطنہ است کذا قالوا الظاہر عنوان الباطن وفی الباب عن جابر بن سمرۃ اخرجہ احمد وابوداود ومسلم والنسائی و
ابن ماجۃ والبراء اخرجہ ابوداود وجابر بن عبد اللہ وانس اخرجہ البیہقی بلفظ استووا واعدلوا صفوفکم واخرج مسلم عنہ بلفظ تسووا
الصفوف فانی اراکم خلف ظہری وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم بلفظ اقیموا الصف فی الصلوٰۃ فان اقامۃ الصف فی حسن الصلوٰۃ وعائشۃ
اخرجہ ابوداود وقال ابو عیسیٰ حدیث النعمان بن بشیر حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
انہ قال وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ او فرمود من تمام الصلوٰۃ اقامۃ الصف از جملہ تمامیت نماز اقامت
صف ست یعنی برابر سازید صفہای خود را از برای آنکہ تسویہ صفوف از جملہ اقامت نماز ست کہ امر کردہ شدہ است بدان ومدح
کردہ شدہ است در آیات کثیرہ اخراج کردہ این را شیخین از انس وروی عن عمر انہ کان یوکل رجلا باقامۃ الصفوف
وروایت کردہ شدہ است از امیر المؤمنین عمر بدرستیکہ او بود کہ موکل میکرد مردی را باقامت صفہا ولا یکبر وتکبیر نماز نمیکرد وعمر بن
الخطاب حتی یخبران الصفوف قد استوت تا آنکہ خبر کردہ میشد عمر بن الخطاب کہ بدرستیکہ صفہا تحقیق برابر شدند ازین
حدیث برآمد کہ تحریمہ نباید کرد امام را تا آنکہ صفہا برابر گردند اگرچہ اقامت تمام شود وروی عن علی وعثمان وروایت
کردہ شدہ است از امیر المؤمنین عثمان وعلی مرتضیٰ رضی اللہ عنہما انہما کانا یتعاہدان ذلک بدرستیکہ
ہر دو بودند کہ تعاہد میکردند بتسویہ صفوف ویقولان وہی گفتند ہر دو استووا برابر شوید
وکان علی یقول وبود علی مرتضیٰ کہ میگفت تقدموا فلان پیش شوای فلان
اگر پس مے بود تاخروا فلان پس شوای فلان اگر پیش مے بود **باب**
ما جاء لیلنی منکم اولوا الاحلام والنہی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ باید کہ متصل من

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لیلنی منکم اولوا الاحلام والنہی **قولہ** لیلنی منکم بکسر اللامین وتخفیف النون من غیر یاء قبل
النون ویجوز اثبات الیاء مع تشدید النون علی التوکید والولی القرب والدنو ای لیقرب منی اولوا الاحلام

قوت المغتذی

لیلنی منکم اولوا الاحلام والنہی قال ابن سید الناس الاحلام والنہی بمعنی واحد وہی العقول وقال بعضہم المراد باولی الاحلام
البالغون وباولی النہی العقلاء فعلی الاول یکون العطف فیہ من باب قولہ + والفی قولہا کذبا ومینا + وہو ان
تغایر اللفظ قائم مقام تغایر المعنی وہو کثیر فی الکلام وعلی الثانی یکون لکل لفظ معنی مستقل

عارضۃ الاحوذی

خل من اموالہم
صدقۃ تطہرہم
وحقیقۃ المسألۃ
ان لفظ النجاسۃ
یقتضی الطہارۃ
واما لفظ الطہارۃ
فلا یقتضی النجاسۃ
خاصۃ فانقلب
علیہم الامر والدلیل
علی انہ محل عری
عن النجاسۃ فہہنا
ذکر العدد فیہ وخلط
التراب معہ وہذا
یدل علی انہ ظاہر
عبادۃ فان غسل
النجاسۃ لا یکون
فیہ عدد ولا مدخل
للتراب علیہ فان قیل
لا عبادۃ علی الاناء
وانما النجاسۃ قلنا
العبادۃ علی مستعمل
الاناء کما علیہ ان
یتوضأ اذا لمس النساء
او ذکرہ فان قیل
انما جعلت بالعدد
ونزید فیہ التراب
تغلیظا قلنا البول
والغائط احق

شرح سراج احمد

بایستند و نماز خداوند بلوغ و عقل حدثنا نصر بن علی الجهضمی نا یزید بن زریع نا خالد الحذاء عن ابی معشر عن ابراهیم
عن علقمة عن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم قال روایت میکند عبد الله بن مسعود از آنحضرت که فرمود لیلینی بتخفیف
یا و تخفیف نون و در بعضی نسخه لیلینی بثبوت یا و نون تاکید و بعضی روات بثبوت یا و سکون وی نیز روایت کرده اند و گفته اند
که غلط است و صواب آنست که صحیح ست و لیکن نادرست زیرا که رفع مضارع در مقام جزم و عکس لغتی صحیح ست منکو اولوا الاحلام
والنهی بیان ترتیب صفوف میکنند و میفرمایند باید که متصل شوند مردان در صف اول بایستند خداوندان بلوغ و عقل احلام
گاهی جمع حلم گیرند یکبار جا بمعنی تثبت و وقار و حقیقت حلم حفظ نفس ست نزد هیجان غضب و بعقل نیز تعبیر کنند باعتبار لزوم و گاهی
جمع حلم گویند بضم بمعنی خواب بالغ و نهی بضم نون و فتح ها جمع نهیه بمعنی عقل زیرا که وی ناهی ست مرد را از کار ناشایسته پس معنی
اول از قبیل تاکید و تفسیر بود و حکمت در ایلای اهل عقل و فضل آنست که تا یاد گیرند کیفیت صلوٰة و احکام آنرا و برسانند بامت ثم
الذین یلونهم پستر آن کسانیکه متصل اند بایشان نزدیک مرتبه چنانکه صبیان و آنها که قریب بلوغ اند که ایشان را مراهق گویند
ثم الذین یلونهم و پستر آن کسانیکه نزدیک اند بایشان چنانکه خنائی که علامت مردی و زنی هر دو دارند و متعین ست
که بعد از وی صف نساء خواهد بود و لا تختلفوا فتختلف قلوبکم و اختلاف مکنید پس مختلف گردد دلهای شما بدانکه ذکر کرده است

شرح ابی الطیب

والمراد ترتیب القیام فی الصفوف روی انه صلی الله علیه وسلم کان یعجبه ان یلیه المهاجرون والانصار لیحفظوا عنه کما
سیاتی **قوله** اولوا الاحلام والنهی فاولوا الاحلام هم العقلاء وقیل البالغون والنهی بضم النون العقول فعلی تقدیر ان اولی
الاحلام العقلاء یکون اللفظان بمعنی فهو من قبیل عطف احد المترادفین علی الآخر فهو من باب قوله والفی قولها کذبا
ومینا وهو کثیر فی الکلام وعلی تقدیر ان یکون الحلم بمعنی البلوغ فهو من عطف احد المتغایرین علی الآخر وهو ظاهر واحدة
النهی نهیة بضم النون وهی العقل **قوله** ثم الذین یلونهم ای الذین یقربون منهم فی النهی والحلم وقیل هم المراهقون
ثم الصبیان المتمیزون او الذین انزل مرتبة من المتقدمین حلما و عقلا ثم النساء فان نوع الذکر اشرف منهن علی
الاطلاق ففیه اشارة الی ترتیب الصفوف والحاصل امر صلی الله علیه وسلم بتقدیم العقلاء ذوی العرفان لیحفظوا
صلاته ویضبطوا الاحکام والسنن فیبلغوا من بعدهم **قوله** ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای لا تختلفوا بالابدان
فی القیام بهذا الوجه او فی الصفوف بالتقدم والتاخر فتختلف اهویة قلوبکم وارادتها بالعداوة والبغضاء او تختلف
ذوات قلوبکم بان یغیرها الله من حال الی حال ومن صورة الی صورة وتختلف منصوب علی جواب النهی ففی الحدیث
ان القلب تابع للاعضاء فاذا اختلفت اختلف واذا اختلف فسد ففسدت الاعضاء لانه رئیسها قاله الطیبی ویرد علیه ان
الاعضاء تابعة للقلب فاذا صلح المتبوع صلح التبع کما فی الحدیث الا ان فی الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد کله واذا فسدت
فسد الجسد کله الا وهی القلب قول وجه التوفیق ان بین القلب والاعضاء تعلقا عجیبا وتاثیرا غریبا بحیث انه یسری
مخالفة کل الی الآخر وان کان القلب والامر علیه لا تری ان افعال الظاهر تؤثر فی الباطن وکذا بالعکس وهو اقوی

قوت المغتذی

ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای تتغیر عن التواد والالفة الی التباغض والعداوة

عارضة الاحوذی

بالتغلیظ لانه لا یختلف فی نجاسة و نجاسة الکلب مختلف فیها الثانیة هذا هو القول فی ذاته فاما فطاهر ایضا لان کل حیوان طاهر الذات هو طاهر الریق والدم والعرق لکن الکلب یاکل النجاسات فقد یقول انه نجس الریق لاجل اکله النجاسة وقد قال مالک یوکل صیده فکیف یکره لعابه وهذا الاستدلال بکتاب الله فان الله تعالی قال فکلوا مما امسکن علیکم ولو یامر بغسل ما اصاب لعابه من الصید وهذا بین جدا فان کان من النهی عن اتخاذه وهی الثالثة فیغلظ علیه بطرده وغسل الاناء واراقة الماء

شرح سراج احمد

در هدایه که صف اول برای مردان ست و بعد از وی صبیان و بعد از وی نساء و ذکر نکرده است صاحب هدایه خنثای را و شیخ ابن الهمام
گفته است صف خنثای میان صبیان و نساست و همچنین ست در وقایه و در مذهب شافعیه نیز همین ست و ایاکم و هیشات
الاسواق و دور دارید خود را از بلند کردن آواز ها در مساجد چنانکه در بازارها می کنید یا مراد اختلاط بالغان و ذکور با اناث ست چنانکه
مختلط میشوند در بازارها یا مراد آنست که دور باشید از بازارها و اشتغال بکارهای آن تا مانع آید از سبقت کردن بجماعت و اتصال
بامن در صف اول و بعضی گفته اند معنی حدیث آنست که حذر کنید از نماز گذاردن در بازارها و در مواضع که مانع آید از حضور و قلت
و کثرت اصوات و هیشات جمع هیشة و هوشة بمعنی فتنه و تهیج و اضطراب و بمعنی جماعت مختلط نیز آمده است و فی الباب عن
ابی بن کعب اخرجه حاکم و ابی مسعود اخرجه مسلم و اربعة و ابی سعید الخدری و البراء بن عازب اخرجه احمد و ابن ابی شیبة و الحاکم
و سعید بن منصور و انس بن مالک اخرجه احمد و ابوداود و ابن حبان و النسائی و ابن خزیمة و الضیاء قال ابو عیسی حدیث ابن
مسعود حدیث حسن غریب روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یعجبه ان یلیه المهاجرون و الانصار
روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه او بود که خوش می آمد او را اینکه نزدیک آنحضرت بایستند مردم مهاجر و انصار
لیحفظوا عنه برای آنکه یاد کنند از آنحضرت آداب صلوٰة را اخرج حاکم عن ابن مسعود بلفظ لیلینی منکم الذین یاخذون عنی و
خالد الحذاء بفتح حای مهمله و تشدید ذال معجمه و بمد هو خالد بن مهران بکسر میم و سکون ها یکنی ابا المنازل و خالد
حذاء که راوی از ابی معشر ست نام پدر وی مهران ست و کنیت کرده میشد خالد را بابی المنازل سمعت محمد بن اسمعیل
یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را که میگفت و در وجه لقب شدن خالد بحذاء آن خالد الحذاء ما حذی نعلا قط
بدرستیکه خالد الحذاء قطع نکرده و نساخته کفش را گاهی انما کان یجلس الی حذاء فنسب الیه جز این نیست که بود خالد
می نشست بسوی قطع کننده کفشها و با ایشان مجالست می نمود پس نسبت کرده شد خالد بحذاء و در نهایه نوشته است لترکبن
سنن من کان قبلکم حذو النعل بالنعل ای تعملون مثل اعمالهم کما تقطع احدی النعلین علی قدر النعل الاخری و الحذو التقدیر و القطع
و ابو معشر اسمه زیاد بن کلیب و نام ابو معشر زیاد بن کلیب ست **باب** ما جاء فی کراهیة الصف بین السواری
باب سنت و بیان آنچه آمده است در کراهت صف بستن میان ستونها حدثنا هناد نا وکیع عن سفیان عن عاصم

شرح ابی الطیب

قوله و ایاکم و هیشات الاسواق بفتح الهاء و سکون الیاء التحتیة و شین معجمة جمع هیشة ای اختلاطها و المعنی
لا تکونوا مختلطین اختلاط اهل الاسواق فلا یتمیز اصحاب الاحلام و العقول عن غیرهم و لا یتمیز الصبیان و الاناث
عن غیرهم فی التقدم و التاخر و قال بعضهم الهیشة رفع الصوت نهاهم عنه لان الصلوٰة حضور بین یدی
الحضرة الالهیة فینبغی ان یکونوا فیها علی السکون و آداب العبودیة و یمکن ان یقال المعنی قوا انفسکم من
الاشتغال بامور الاسواق فانه یمنعکم عن ان تلونی **باب** ما جاء فی کراهیة الصف بین السواری

قوت المغتذی

و ایاکم و هیشات الاسواق بفتح الهاء و سکون الیاء التحتیة و شین معجمة ای اختلاطها
و المنازعة و الخصومات و ارتفاع الاصوات و اللغط و الفتن التی فیها

عارضة الاحوذی

وان کان ماذن
فی اتخاذه صارله
حکم الهرة التی هی من
الطوافات علینا
کما یاتی بیانه
ان شاء الله و قد
قال علماؤنا من لم
یجعل الاماء و لغ فیه
کلب توضأ به و لم یتیمم
و قال ابن شهاب
هذا ماء و فی النفس
منه شیء یتوضأ
به و یتیمم و قالت طائفة
منهم و لا یتوضأ به
الرابعة فان صلی
به فقیل لا اعادة
علیه عند ابی القاسم
و قیل یعید فی الوقت
عن ابن وهب و قیل
یعید ابدا علی القول
بالنجاسة و قد صح
قول النبی صلی الله
علیه وسلم فلیرقه
فی الماء الذی ولغ
فیه الکلب و لکن
ههنا نکتة و هی
ان ذلک فیما نهی
عن اتخاذه فلا یدعو

عارضۃ الاحوذی

الضرورۃ الیہ فلا
یعفی عنہ ویکون
ذلک من النہی عن
سورۃ من باب
مباشرۃ النجاسۃ
لا من باب نجاسۃ
ذاتہ ورقیقہ فی الاصل
الخامسۃ سوء
الخنزیر مشارقال
مالک فی المختصر
یتوضأ ثم المسألۃ
کالمسألۃ لکن فی
ہذہ العارضۃ
یجتزی بالاشارۃ
دون الاستیفاء
السادسۃ قد ضعف
مالک غسل الاناء
من ولوغہ فقیل
لان القران عارضہ
کما تقدم وقیل ضعف
لان وجوب الغسل
لا یظہر فیہ لعدم
سبب الوجوب
لما اذن فی اتخاذہ
فعارضہ حدیث
الہرۃ ایضا ویحتمل
ضعفہ لاجل
اختلاف الروایات

شرح سراج احمد

ابن ہانی بن عروۃ المرادی ابوداود الکوفی ثقہ از خامسہ بود و روایت وی از ابن مسعود مرسل ست عن عبد الحمید بن محمود المعولی
البصری یا کوفی ثقہ از رابعہ بود قال صلینا خلف امیر من الامراء گفت عبد الحمید نماز گذاردیم ما در پس امیری از امرا کہ ایشان از بنی امیہ
باشند فاضطرنا الناس پس مضطر کردند مردم ما را و تنگ ساختند فصلینا بین الساریتین پس نماز گذاردیم ما میان ستونہای مسجد
فلما صلینا قال انس بن مالک کنا نتقی ہذا علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس ہرگاہ گذاردیم ما نماز را گفت انس
ابن مالک بودیم ما کہ پرہیز می کردیم این را بر زمانہ آنحضرت وفی الباب عن قرۃ بن ایاس المزنی قرہ بضم قاف و فتح رای مشددہ ایاس
بکسر ہمزہ و مثناۃ تحتیہ در آخر سین مہملہ ست قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اہل العلم
ان یصف بین السواری و تحقیق مکروہ گفتہ اند گروہی از اہل علم آنکہ صف بستہ شود میان ستونہا از جہت افتادن خلل در صفہا
وبہ یقول احمد و اسحق وقد رخص قوم من اہل العلم فی ذلک و تحقیق رخصت دادہ اند گروہی از اہل علم در بستن صف میان
ستونہا باب ما جاء فی الصلوٰۃ خلف الصف وحدہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در گذاردن نماز پس صف تنہا
حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن حصین عن ہلال بن یساف قال اخذ زیاد بن ابی الجعد بیدی گفت ہلال گرفت
زیاد بن ابی الجعد دست مرا و نحن بالرقۃ در حالیکہ ما در موضع رقہ بودیم و آن نام شہریست بر کنارہ فرات فقام بی علی شیخ یقال
لہ وابصۃ بن معبد من بنی اسد پس استادہ کرد مرا زیاد بر شیخی کہ گفتہ میشد نام او وابصہ بواو و موحدہ و صاد مہملہ و معبد بفتح میم
و سکون عین مہملہ و موحدہ و دال مہملہ و وابصہ از قبیلہ اسد بود فقال زیاد حدثنی ہذا الشیخ پس گفت زیاد
حدیث کردہ مرا این شیخ ان رجلا صلی خلف الصف وحدہ والشیخ یسمع و حال آنکہ شیخ می شنید قول زیاد را
فامرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یعید الصلوٰۃ پس امر کرد آنحضرت آن مرد را اینکہ باز
بخواند نماز را قال وفی الباب عن علی بن شیبان گفت مصنف و در باب گذاردن نماز در پس صف تنہا

شرح ابی الطیب

قولہ فاضطرنا الناس ای اوقعنا الناس فی الاضطرار لکثرۃ زحامہم **قولہ** کنا نتقی ہذا ای نتجنب نحترز عنہ
لورود النہی فیہ **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ خلف الصف وحدہ **قولہ** حدثنی ہذا الشیخ یعنی وابصۃ بن معبد **قولہ**
والشیخ یسمع ہذا مقول ہلال بن یساف یعنی حدثنی زیاد بن ابی الجعد ہذا الحدیث و وابصۃ بن معبد الذی ہو شیخہ
یسمع حدیثہ ان رجلا صلی خلف الصف فامرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یعید الصلوٰۃ لما فی الاولی من الکراہۃ
والصلوٰۃ مع الکراہۃ تعاد بلا کراہۃ وعلی ہذا الامر للاستحباب والکراہۃ کراہۃ تنزیہ او لما فی الاولی من الفساد علی
ان یکون الامر للوجوب قال ابن الہمام وعن احمد انہا لا تصح لما فی ابی داود والترمذی وصححہ ابن حبان عنہ
علیہ الصلوٰۃ والسلام انہ رای رجلا صلی خلف الصف فامرہ ان یعید الصلوٰۃ واستدل للجواز بما فی البخاری
عن ابی بکرۃ انہ دخل المسجد والنبی صلی اللہ علیہ وسلم راکع فرکع دون الصف ثم مشی حتی انتہی الی
الصف فلما سلم علیہ الصلوٰۃ والسلام قال انی سمعت نفسا عاليا فایکم الذی رکع دون
الصف فقال ابو بکرۃ انا یا رسول اللہ فقال علیہ الصلوٰۃ والسلام زادک اللہ حرصا
ولا تعد فعلم ان ذلک الامر بالاعادۃ کان استحبابا انتہی

شرح سراج احمد

حدیثی مروی گشته است از علی بن شیبان و ابن عباس اخرجه الطبرانی فی الاوسط و ابن النجار قال ابو عیسی حدیث وابصة حدیث
حسن و قد کره قوم من اهل العلم ان یصلی الرجل خلف الصف وحده و تحقیق مکروه داشته اند گروهی از اهل علم اینکه بگذارد مرد
در پس صف تنها و قالوا یعید اذا صلی خلف الصف وحده و گفته گروهی از اهل علم که اعاده کند نماز را چون بگذارد در پس صف تنها و به
یقول احمد و اسحق و بآن قائل گشته اند امام احمد و اسحق و قد قال قوم من اهل العلم تجزئه اذا صلی خلف الصف وحده و تحقیق
گفته اند گروهی از اهل علم کفایت میکند و کافی باشد او را نماز چون بگذارد در پس صف تنها و هو قول سفیان الثوری و ابن المبارک و
الشافعی و نزد امام ما ابو حنیفه تنها ایستادن در پس صف مکروه است کراهت تحریمی و اعادهٔ نماز از کراهت تحریمی واجب است و قد ذهب
قوم من اهل الکوفة الی حدیث وابصة بن معبد ایضا و تحقیق رفته اند گروهی از اهل علم از اهل کوفه بسوی حدیث وابصه بن معبد
نیز که اعادهٔ نماز کنند قالوا من صلی خلف الصف وحده یعید گفته اند هر که بگذارد نماز را در پس صف تنها اعادهٔ نماز کند منهم حماد بن
ابی سلیمان و ابن ابی لیلی و وکیع و روی حدیث حصین عن هلال بن یساف غیر واحد و روایت کرده اند حدیث حصین را
از هلال بسیار کسان مثل روایة ابی الاحوص عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة مانند روایت ابی الاحوص از زیاد از وابصه و فی
حدیث حصین ما یدل علی ان هلالا قد ادرک وابصة اصح فاختلف اهل الحدیث فی هذا و در حدیث حصین چیزی است
که دلالت دارد بر آنکه تحقیق هلال یافته وابصه را صحیح تر است اینکه هلال وابصه را پس اختلاف کرده اند اهل حدیث درین فقال بعضهم حدیث
عمرو بن مرة عن هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصة اصح پس گفتند بعضی از اهل حدیث حدیث عمرو بن مره از هلال
ابن یساف از عمرو بن راشد از وابصه صحیح تر است و قال بعضهم حدیث حصین عن هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد
عن وابصة بن معبد اصح و گفته اند بعضی از علمای حدیث حصین از هلال از زیاد از وابصه صحیح تر است قال ابو عیسی و هذا اصح
عندی گفت مصنف و این صحیح تر است نزد من که حدیث حصین از هلال از زیاد از وابصه است من حدیث عمرو بن مرة از حدیث
عمرو بن مره که مذکور شود لانه قد روی من غیر حدیث هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة بن معبد
بدرستیکه آن حدیث تحقیق روایت کرده شده است سوای حدیث هلال از زیاد از وابصه حدثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر
ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصة بن معبد قال گفت مصنف و تحویل کرد باسناد دیگر که
عمرو بن مره را حدیثی از وابصه بطریق دیگر رسیده است و ثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن
هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصة بن معبد ان رجلا صلی خلف الصف وحده فامره النبی صلی الله
علیه وسلم ان یعید الصلوٰة بدرستیکه مردی بگذارد نماز را در پس صف تنها پس امر فرمود او را آنحضرت اینکه اعاده کند نماز را و بار
بگذارد و قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول اذا صلی الرجل وحده خلف الصف فانه یعید الصلوٰة بدرستیکه
گفت مصنف شنیدم جارود را که میگفت شنیدم وکیع را که میگفت چون بگذارد مردی نماز را تنها در پس صف پس بدرستیکه آن مرد باز بگذارد
نماز را که اعاده بروی واجب است **باب** ما جاء فی الرجل یصلی و معه رجل **باب** است در بیان مردی که میگذارد نماز را در حالیکه همراه او مردی
دیگر است در کدام جا و طرف بایستد و گذارد نماز را حدثنا قتیبة ثنا داود بن عبد الرحمن العطار ابو سلیمان المکی عن عمرو بن دینار ابو محمد
المکی الجمحی مولاهم الاثرم یکی از ائمه مجتهدین از اصحاب مذاهب ثقه ثبت تابعی بود در سنه خمس ست و عشرین و مائة وفات کرد عن کریب فی
ابن عباس بضم کاف و فتح را و سکون تحتیه و بعده ابن ابی مسلم القرشی الهاشمی ابو رشدین تابعی ثقه حسن الحدیث بود در سنه

عارضة الاحوذی

فیه و یحتمل ضعفه لانه لا یتحقق ان غسله للنجاسة او العبادة و الصحیح ترک ذلک لما قدمنا من الخبر نکتة المسألة ان الحدیث المتقدم جاء بالامر بقتل الکلاب ثم قال ما لهم و لها و رخص فی کلب الصید و الغنم و قال اذا ولغ الکلب فیحتمل ان یرجع الامر بالغسل عند الولوغ الی النهی عنه اولا او یحتمل ان یرجع الی المأمور باتخاذه بعارضة قوله فکلوا مما امسکن علیکم و لو یامر بغسل و عارضة تعلیله فی المرة للحاجة الیه فی قوله انها من الطوافین علیکم او الطوافات فیسقط الاحتمال و یتبین انه فی المنهی عنه علی

شرح سراج احمد

سنہ ثمان وسبعین وفات کرد عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذات لیلۃ گفت ابن عباس نماز گذاردم
ہمراہ آنحضرت یک شب در خانہ خالہ خود میمونہ زوجہ آنحضرت فقمت عن یسارہ پس ایستادم من از جانب چپ آنحضرت فاخذ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم براسی من ورائی پس بگرفت آنحضرت سر مرا از طرف پشت من فجعلنی عن یمینہ پس بگردانید مرا از جانب
راست خود ازین حدیث استفاد گشت کہ اگر شخصی واحد باشد بر جانب راست بایستد وفی الباب عن انس واخرج الشیخان من
حدیث انس مطولا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم تقدم علی انس والیتیم حتی صلی بہما وازجابر نیز مروی شدہ است کہ گفت قام النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فقمت عن یسارہ فاخذ بیدی فادارنی حتی اقامنی عن یمینہ ثم جاء جبار بن صخر فقام عن یسارہ فاخذنا بایدینا فدفعنا حتی اقامنا
خلفہ اخرجہ مسلم قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم من اصحاب النبی
صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم قالوا اذا کان الرجل مع الامام یقوم عن یمین الامام گفتہ صحابہ وکسیکہ پس از ایشان
بودند ازایمہ چون باشد یک مرد ہمراہ امام باستد از جانب راست امام وہمین است مذہب امام ما ابو حنیفہ **باب** ماجاء فی الرجل
یصلی مع الرجلین باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ بگذارد نماز را ہمراہ دو مرد وکدام جا باستد حدثنا بندار بضم
موحدہ وسکون نون ودال مہملہ در آخر را محمد بن بشار نا محمد بن ابی عدی قال انبانا اسمعیل بن مسلم عن الحسن عن سمرۃ
ابن جندب قال امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا گفت سمرہ بن جندب امر فرمود مارا
آنحضرت کہ چون باشیم ما سہ کس وخواہیم کہ نماز بگذاریم اینکہ پیش شود یکی از ما سہ کس ودو کس در پس باشند وفی الباب عن ابن مسعود انہ
ام اثنین فتوسطہما اخرج مسلم من روایۃ ابراہیم عن علقمۃ والاسود انہما دخلا علی عبد اللہ فقام بینہما فجعل احدہما عن یمینہ والآخر عن شمالہ
الحدیث وفی آخرہ ہکذا رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعل واغرب ابن عبد البر والمنذری والنووی فقالوا ان الصحیح وقف ہذا الحدیث
زاد المنذری والنووی ان مسلما اخرجہ موقوفا واخرجہ ابو داود مرفوعا واسنادہ ضعیف کذا قال وہو فی مسلم من ثلث طرق ثالثہا مرفوعۃ
واخرجہ احمد من وجہ آخر عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ قال دخلت انا وعلقمۃ علی ابن مسعود بالہاجرۃ فلما زالت الشمس اقام الصلوٰۃ فقمت انا
وصاحبی خلفہ فاخذ بیدی وبید صاحبی فجعلنا عن یمینہ وعن یسارہ وقام بیننا وقال ہکذا کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع وقد روی الطحاوی

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل یصلی ومعہ رجل **قولہ** ذات لیلۃ ای فی لیلۃ وذات مقحمۃ قال جار اللہ وہو من اضافۃ المسمی
الی اسمہ **قولہ** براسی من ورائی کلا الجارین متعلقان باخذ وفی بعض الروایات فاخذ بیدی من وراء ظہرہ وفی
الحدیث فوائد منہا جواز الصلوٰۃ نافلۃ بالجماعۃ ومنہا ان المأموم الواحد یقف عن یمین الامام ومنہا جواز العمل
الیسیر فی الصلوٰۃ ومنہا عدم جواز تقدم المأموم علی الامام لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ادارہ من خلفہ وکان
ادارتہ من بین یدیہ ایسر ومنہا جواز الصلوٰۃ خلف من لم ینو الامامۃ لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرع فی
صلاتہ منفردا ثم ایتم بہ ابن عباس **باب** ماجاء فی الرجل یصلی مع الرجلین **قولہ** امرنا رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا مجہول امرنا علی حذف الباء ای بان یتقدم منا احدنا واذا کنا فرقۃ یتقدم
وجاز تقدیمہ علی ان المصدریۃ للاتساع فی الظرف المفہوم منہ انہ اذا کانوا اثنین لا یتقدم
احدہما یعنی لا یتقدم التقدم الحسی لان المأموم الواحد یقف بحذاء الامام

عارضۃ الاحوذی

الوجہ المقدم بیانہ
السابعۃ روی فی
حدیث ابی ہریرۃ
یغسل الاناء من
ولوغ الکلب ثلثا
او خمسا او سبعا
قلنا تفرد بہ عبد
الوہاب بن الضحاک
وہو ضعیف عن
اسمعیل بن عیاش
وہو مثلہ قال الناقد
الاسلام عن ابی نصر
ابن الصباح عن النجاد
وان کانت معقولۃ
المعنی فلا تخلو من
ہرب من التعبد
کما جاء برش بول
الغلام ویغسل
بول الجاریۃ ویفرک
المنی دون غیرہ
من النجاسات قال
القاضی ابو بکر بن العربی
رضی اللہ عنہ لا
عبادۃ مع عقل
المعنی الا فیما یتعلق
بامتثال الامر خاصۃ
ورش بول الغلام
وفرک المنی لیس بقول

شرح سراج احمد

من حدیث ابن سیرین قال ماری ابن مسعود فعل ہذا الا لضیق المسجد او لعذر آخر وجاء ابو اخرجہ ابو نعیم قال ابو عیسیٰ وحدیث سمرۃ
حدیث شریف والعمل علی ہذا عند اہل العلم قالوا اذا کانوا ثلثۃ قام رجلان خلف الامام گفتہ اند اہل علم چون باشند سہ کس
بایستند دو کس در پس امام وروی عن ابن مسعود انہ صلی بعلقمۃ والاسود وروایت کردہ شدہ است از ابن مسعود بدرستیکہ او
بگذارد نماز را بعلقمہ واسود فاقام احدہما عن یمینہ والآخر عن یسارہ پس استادہ کرد ابن مسعود یکی این ہر دو را از جانب راست
خود و دیگرے را بجانب چپ خود ورواہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروایت کرد ابن مسعود این فعل خود را از آنحضرت
کہ آنحضرت ہمچنین کردہ بود وقد تکلم بعض الناس فی اسمعیل بن مسلم من قبل حفظہ وتحقیق سخن کردہ اند بعضی مردم در اسمعیل
ابن مسلم از جہت حفظ وی کہ حفظ کم داشت **باب** ما جاء فی الرجل یصلی ومعہ رجال ونساء باب است در بیان کسے کہ آمدہ در حق
مردی کہ نماز میگذارد وہمراہ او مردمان وزنان بایستند حدثنا اسحق الانصاری نا معن نا مالک عن اسحق بن عبد اللہ بن
ابی طلحۃ عن انس بن مالک ان جدتہ ملیکۃ بدرستیکہ جدۂ انس کہ ملیکہ نام داشت بضم میم وفتح لام وسکون تحتیہ دعت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لطعام صنعتہ خواند ملیکہ آنحضرت را برائے خوردن طعامی کہ پختہ کردہ بود وضیافت آنحضرت کرد پس
آمد آنحضرت بخانۂ وی فاکل منہ پس بخورد آنحضرت از آن طعام ثم قال قوموا فلنصل بکم پستر فرمود برخیزید پس باید کہ بگذارم نماز را
باشما قال انس فقمت الی حصیر لنا قد اسود من طول ما لبس گفت انس بن مالک پس برخاستم من بسوی آوردن بوریائی کہ تحقیق
سیاہ شدہ بود از درازی زمان استعمال فنضحتہ بالماء پس شستم من آن بوریا را بآب فقام علیہ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم پس بایستاد بران بوریای آنحضرت وصففت علیہ انا والیتیم وراءہ وصف کردم من ویتیم در پس آنحضرت
ونام یتیم ضمیرۃ بود مولای آنحضرت والعجوز من ورائنا وپیر زن از پس ما بود شاید کہ ام سلیم باشد چنانکہ در حدیث مسلم مصرح است
کہ وام سلیم خلفنا فصلی بنا رکعتین ثم انصرف پس بگذارد ما را آنحضرت دو رکعت نفل را پس برگشت از نماز از ین
حدیث معلوم شد استادن صبی با رجل چہ یتیم جز صبی را گویند وبعضی گویند کہ یتیم برادر انس بود کہ صبی بود
پس دلالت نیست مر این حدیث را بر استادن صغیر با مرد وہمی تواند گفت کہ چون نماز نفل بود مسامحہ رفت باشد

شرح ابی الطیب

قولہ قد تکلم بعض الناس فی اسمعیل بن مسلم من قبل حفظہ لکن صحح الحدیث معنی ما فی صحیح البخاری عن انس بن
مالک قال صلیت انا ویتیم فی بیتنا خلف النبی صلی اللہ علیہ وسلم وامی ام سلیم خلفنا وسیاتی فی الباب الذی یلیہ **باب** ما جاء
فی الرجل یصلی معہ رجال ونساء **قولہ** قال قوموا فلنصل بکم روی بالیاء وبدونہا وعلی الثانی واضح واللام للامر والفاء کالفاء
فی قولہ تعالی فلیضحکوا قلیلا وعلی الاول الفاء زائدۃ ای قوموا لنصلی واللام بمعنی کی وبعدہا ان مضمرۃ **قولہ** من
طول ما لبس ای مکث **قولہ** فنضحتہ ای صببت علیہ ماء لیتلین **قولہ** والیتیم اسمہ علم لاخی
انس وقال مبارک اسم الیتیم ضمیرۃ وہو جد الحسین بن عبد اللہ بن ضمیرۃ وفی القسطلانی ہو
ضمرۃ بن ابی ضمیرۃ بضم الضاد المعجمۃ الصحابی بن الصحابی انتہی **قولہ** والعجوز
من ورائنا فیہ اقتداء المرأۃ الواحدۃ مع الرجل ویستنبط منہ
اقتداء ما زاد علیہا بالمقایسۃ وبہ تحصل المطابقۃ بینہ وبین الترجمۃ

عارضۃ الاحوذی

ولا لہم ایضا فلا یصح الاستشہاد علینا بما لا نقول بہ من الرش ولا بما لا یقولہ الخصوم من الفرک وبقیت فروع کثیرۃ استیفاؤہا فی کتب المسائل فنخرج علی ہذہ الاصول فی الفاظ الحدیث الثامنۃ واما المرۃ فاتفق جمہور العلماء علی طہارۃ سورہا وقال ابو حنیفۃ ہو مکروہ ویوثر ذلک عن سعید ابن المسیب ومحمد بن سیرین وعطاء بن ابی رباح والحسن البصری بناء فہمی منہم علی اصابتہا النجاسۃ وحدیث النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقضی علی ذلک کلہ وقد قال علیہ السلام انہا لیست بنجس فاسقط اعتبار النجاسۃ التی تظن

شرح سراج احمد

وآن احکام سابق در نماز فرض باشد قال ابو عیسیٰ حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اھل العلم قالوا اذا کان مع الامام رجل وامرأۃ قام الرجل عن یمین الامام والمرأۃ خلفھما گفتہ اند اہل علم چون باشد ہمراہ امام یک مرد و یک زن باستد مرد از جانب راست امام و باستد زن در پس مرد وقد احتج بعض الناس بھذا الحدیث و تحقیق حجت گرفتہ اند بعضی مردم باین حدیث فی اجازۃ الصلوٰۃ اذا کان الرجل خلف الصف وحدہ در روا شدن نماز چون باشد مردی در پس صف تنہا وقالوا ان الصبی لم یکن لہ صلوٰۃ و گفتہ اند بدرستیکہ کودک نباشد مر او را نمازی وکان انس خلف النبی صلی اللہ علیہ وسلم وحدہ و ابو و انس بن مالک در پس آنحضرت تنہا ولیس الامر علی ما ذھبوا الیہ و نیست حکم بر آنچہ رفتہ اند علما بسوی آن لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقامہ مع الیتیم خلفہ بدرستیکہ آنحضرت استادہ کرد انس را ہمراہ یتیم در پس خود فلولا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جعل للیتیم صلوٰۃ لما اقام الیتیم معہ ولا اقامہ عن یمینہ پس اگر نمی بود کہ بدرستیکہ آنحضرت می گردانید برای یتیم نمازی را برای چہ استادہ میکرد یتیم را ہمراہ انس و ہر آئینہ استادہ میکرد انس را از جانب یمین خود وقد روی عن موسیٰ بن انس عن انس انہ صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاقامہ عن یمینہ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از موسیٰ بن انس از انس بدرستیکہ او بگذارد ہمراہ آنحضرت نماز پس استادہ کرد او را از جانب راست خود وفی ھذا الحدیث دلالۃ انہ انما صلی تطوعا مصنف گوید و درین حدیث دلالت است بدرستیکہ جز این نیست کہ گذارد نماز را آنحضرت نفل اراد ادخال البرکۃ علیھم خواست آنحضرت در آوردن برکت را بر اہل کسان انس از جہت گذاردن آنحضرت نماز را در خانہ وی **باب** من احق بالامامۃ باب است در بیان کسیکہ تمام کس لائق تر است بامامت کردن حدثنا ھناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش ح وثنا محمود بن غیلان ثنا ابو معاویۃ وابن نمیر عن الاعمش عن اسمٰعیل بن رجاء الزبیدی عن اوس بن ضمعج بفتح معجمہ وسکون میم و بعد از وی مہملہ مفتوحہ پس جیم است کوفی حضرمی یا نخعی ثقہ محضرم از ثانیہ بود و در سنہ اربع و تسعین وفات کرد قال سمعت ابا مسعود الانصاری یقول گفت اوس شنیدم ابا مسعود را کہ میگفت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یؤم القوم اقرأھم لکتاب اللہ فرمود آنحضرت امامت کند قوم را قاری ترین ایشان مر کتاب خدا را فان کانوا فی القراءۃ سواء فاعلمھم بالسنۃ پس اگر باشند مردم در قرائت قرآن برابر پس احق بامامت عالم ترین ایشان باشد بسنت و احادیث و فقہ و بسیار فہم دارندہ در دین خدا چنانکہ در کافی ست و ذکر کردہ است در خزانہ کہ اعلم بسنت جز این نیست

شرح ابی الطیب

قولہ وفی ھذا الحدیث دلالۃ الخ لانہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی الفرض عادۃ فی المسجد لا فی البیوت فحیث صلی فی البیت دل علی انہ صلی النفل لادخال البرکۃ **باب** من احق بالامامۃ **قولہ** یؤم القوم اقرأھم خبر بمعنی الامر ای لیؤمھم اقرأھم بمعنی احسنھم قراءۃ وقال بعض العلماء اکثرھم قراءۃ یعنی احفظھم للقرآن لما ورد اکثرکم قرآنا وقیل انما قدم النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاقرأ لان الاقرأ فی زمانہ کان افقہ وقال النووی لکن قولہ فان کانوا فی القراءۃ سواء فاعلمھم بالسنۃ دلیل علی تقدیم الاقرأ مطلقا اقول وبہ قال ابو یوسف عملا بظاھر الحدیث **قولہ** فان کانوا فی القراءۃ سواء ای فی مقدارھا او حسنھا مستوین **قولہ** فاعلمھم بالسنۃ قال الطیبی اراد بھا الاحادیث انتھی وحملوھا علی احکام الصلوٰۃ فالاعلم بھا کان ھو الافقہ فی عھد الصحابۃ رضی اللہ عنھم وھو یقتضی تقدم الاقرأ علی الاعلم بالفقہ فاجاب من قال بتقدیم الافقہ علی الاقرأ بان المراد بالاقرأ الاخبر الافقہ فی القرآن فاذا استووا فی القرآن فقد استووا فی فقھھا

عارضۃ الاحوذی

بعلۃ الطواف لتا فان اصابت الھرۃ نجاسۃ فولغت فھو ما اصابتہ نجاسۃ فان غابت عن العین بعد اصابتھا النجاسۃ ثم عادت فولغت ففیھا لجمیع العلماء منا ومن غیرنا قولان الصحیح العفو عنھا بعلۃ التطوف ولا یعتبر قول من قال ھی علی النجاسۃ حتی تصیب علم والحاجۃ تسقط المحظور الا تری الی المماليك و الصغار کیف تسقط الحجاب فی حقھم لضرورۃ مداخلتھم الناس وصحبتھم العاشرۃ روی الدارقطنی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یاتی بعض دور الانصار ویترك اخرین فقالوا للہ فی ذلك فقال فی دار فلان کلب قیل لہ فی دار فلان ھرۃ

شرح سراج احمد

که باشد اولی وقتیکه نیک داند قرات را که ما یجوز به الصلوٰة باشد و مجتنب فواحش باشد و این حدیث موافق مذهب امام
ابی یوسف ست که نزد او اقرأ اولی از اعلم ست بامامت قسمتر و امام ابو حنیفه اعلم اولی ست از اقرأ و جواب ازین حدیث داده اند
که اقرأ در میان صحابه اعلم نیز بودند بخلاف زمان ما فان کانوا فی السنة سواء فاقدمهم هجرة پس اگر باشند مردم در
سنت برابر پس اقدم ایشان باشد از روی هجرت فان کانوا فی الهجرة سواء فاکبرهم سنا پس اگر باشند در هجرت
برابر که بمعنی ورع باشند پس بزرگتر ایشان سنا باشد ولا یؤم الرجل فی سلطانه و امامت نکند مردی در سلطان غیر خود و در
محل ولایت و مقام وی و در روایت دیگر آمده است فی اهله پس تقدیم نکند بر والی علی الخصوص در اعیاد و جمعات و نه بر امام حی
و صاحب خانه مگر باذن ایشان زیرا که این سنت مفضی میگردد به پست گردانیدن امر سلطنت و عزت و سودی باشد بتباغض و تقاطع و ظهور
خلاف که مشروعیت جماعت برای رفع و دفع آنست مروی ست که ابن عمر بآن فضل و شرف که وی داشت در پس حجاج نماز میگذارد که
بی شبهه ظالم و فاسق بود ولا یجلس علی تکرمته فی بیته بجزم سین محله و رفع آن و نه نشیند در دور خانه مرد دیگر بر تکرمه وی که مراد بدان
فراشی و سجاده و وساده وی ست که برای خود انداخته و نهاده و اصلش از تکریم و اکرام ست و بعضی از تکرمه مائده مراد داشته اند
و اول صواب ترست الا باذنه مگر باذن وی متعلق بهر دو حکم ست که ولا یؤم و لا یقعد ست قال محمود

شرح حاشیة الطیبی

فاذا ازدادا احدهم بفقه السنة فهو احق فلا دلالة فی الخبر علی تقدیم الاقرأ مطلقا بل علی تقدیم الاقرأ الافقه فی القراءة
علی من دونه و لا نزاع فیه و اجاب بعضهم بنسخ هذا الحدیث بحدیث امامة ابی بکر رضی الله عنه لان ابیا رضی الله عنه کان
اقرأ و ابا بکر کان اعلم لکن الجواب الاول اظهر **قوله** فاقدمهم هجرة ای انتقالا من مکة الی المدینة قبل الفتح فمن هاجر
اولا فشرفه اکثر ممن هاجر بعده قال تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل الآیة **قوله** فاکبرهم سنا ای
فی الاسلام و الاسبق فی الایمان و یؤیده ما فی روایة مسلم فاقدمهم سلما کذا قال بعضهم و الاول کما قال النووی اذا
استویا فی الفقه و القراءة و الهجرة و رجح احدهما بتقدم اسلامه او بکبر سنه قدم لانها فضیلة یرجح بها **قوله**
و لا یؤم الرجل فی سلطانه علی بناء المفعول و کذا و لا یجلس و الصیغة للنهی و یحتمل انه نفی بمعنی النهی و یمکن بناء الفعلین
للفاعل و اضمار الفاعل لظهوره ای لا یؤم احد الرجل فی سلطانه و لا یجلس احد علی تکرمته و اما جعل الرجل المذکور فاعلا
و تقدیر المفعول فبعید من حیث لزوم رجوع ضمیر سلطانه و تکرمته و باذنه الی المقدر و المراد بالسلطان
مظهر سلطنته و محل ولایته ای فیما یملکه او محل یکون فی حکمه و تصرفه کصاحب المجلس و امام المجلس و
امام المحلة فانه احق من غیره و ان کان افقه و لذا کان ابن عمر یصلی خلف الحجاج و صح عن ابن عمر ان امام
المسجد مقدم علی غیر السلطان و الحکمة فی ذلک ان الجماعة شرعت لاجتماع المؤمنین علی الطاعة و تالفهم
و توادهم فاذا ام الرجل الرجل فی سلطانه افضی ذلک الی توهین امر السلطنة و خلع ربقة الطاعة
و اذا امه فی قومه و اهله ادی ذلک الی التباغض و التقاطع و ظهور الخلاف الذی شرع لدفعه
الاجتماع **قوله** علی تکرمته و هی ما یبسط لصاحب المنزل و یختص به من سجادة او سریر و هی فی الاصل مصدر
کرم تکریما و تکرمة بفتح التاء و کسر الراء اطلق مجازا علی ما یعد للرجل اکراما له فی منزله

حاشیة الاحوذی

فقال الهرة سبع و
اشکل معنی هذا الحدیث
ان صح و قال بعضهم
سقط منه و تمامه
الهرة لیست بسبع
و لیس کذلک بل هی
سبع و الحدیث تمام
و المعنی فیه ان الهرة
سبع ذات ناب
ینتفع بحمایتها للفاران
و تفترس ما یوذی فیه
و فی الطعام و الکلب لا
منفعة فیه فی الحضر
فاذا احتیج الیه فی
البادیة التحق بالهرة
فی الحاجة الیه و سقط
اعتبار غسله و غیر ذلک
من امره **باب**
المسح علی الخفین ام
ابن الحارث قال
بال جریر بن عبد الله
ثم توضأ و مسح علی
خفیه فقیل له
اتفعل هذا قال و ما
یمنعنی و قد رایت
رسول الله صلی الله
علیه و سلم یفعله و
کان اسلامه بعد نزول المائدة

شرح سراج احمد

قال ابن نمیر فی حدیثہ اقدمہم سنا گفت محمود بن غیلان گفت ابن نمیر در حدیث خود عبارت اقدمہم سنا را نیز و
درین حدیث ہمین مقدار از مراتب مذکورہ شدہ و گفتہ اند کہ اگر در سن ہم برابر باشند ہر کہ خوش رو تر و جمیل تر بشکل بود امامت کند و اگر
در صورت و شکل نیز برابر باشند ہر کہ شریف النسب تر بود مقدم بود و اگر در تمامہ این امور برابر باشند قرعہ بیندازند یا اختیار بدست
قوم ست کذا ذکر الشیخ ابن الہمام و گفتہ کہ نزد بعضی مسافر و مقیم برابر ند و نزد بعضی مقیم اولی ست یعنی برائے مقیمان و در حاوی کہ در مذہب
شافعی ست بعد از سن نسب را تقدیم کردہ بعد از وی نظیف الثوب بعد از وی حسن الصوت بعد از وی حسن الصورت وفی الباب
عن ابی سعید الخدری اخرجہ الدیلمی وانس بن مالک ومالک بن الحویرث وعمرو بن سلمۃ الجرمی اخرجہ البخاری و از دیگر صحابہ
نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج کردہ بیہقی از ابی یزید الانصاری و ابن عدی از عائشہ بلفظ لیؤمکم احسنکم وجہا فانہ احری ان یکون
احسنکم خلقا و مسلم و احمد و اربعہ از ابن مسعود قال ابو عیسی وحدیث ابی مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل
العلم قالوا احق الناس بالامامۃ اقرأہم لکتاب اللہ واعلمہم بالسنۃ وقالوا صاحب المنزل احق بالامامۃ و گفتہ اند
علما صاحب مکان لائق تر ست بامامت کردن از مردی کہ بیاید وقال بعضہم اذا اذن صاحب المنزل لغیرہ فلا باس ان یصلی
بہم و گفتہ اند بعضی علما چون اذن کند صاحب مکان مر غیر خود را کہ در مکان او آمدہ باشد پس باک نیست این مرد دیگر را کہ نماز بگذارد با قوم
وکرہہ بعضہم و مکروہ داشتہ اند امامت غیر را بعضی علما وقالوا السنۃ ان یصلی صاحب البیت و گفتہ اند سنت آنست
کہ بگذارد صاحب خانہ با مردم نماز را کہ او احق ست از غیر خود وقال احمد بن حنبل وقول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یؤم الرجل
فی سلطانہ گفت امام احمد و قول آنحضرت کہ لا یؤم الی آخرہ ست و قول آنحضرت کہ ولا یجلس علی تکرمتہ فی بیتہ الا باذنہ
و نہ نشیند مرد بر مسند و بستر و سادہ وی مگر باذن وی فاذا اذن فارجو ان لا اذن فی الکل پس وقتیکہ اذن دہد او را پس امید
میدارم اینکہ اذن او در ہمہ مذکورات جائز ست ولو ربہ باسا اذا اذن لہ ان یصلی بہ و نمی بیند امام احمد بآن باکی چون اذن
کند مر مرد دیگر را اینکہ بگذارد نماز و امام شود باذن وی

باب ما جاء اذا ام احدکم الناس فلیخفف

باب ست در بیان آنچہ
آمدہ ست کہ چون امامت کند یکی از شما مردم را پس باید سبک کند قراءت را و رکوع و سجود را در نماز حدثنا قتیبۃ نا المغیرۃ بن
عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود اذا
ام احدکم للناس فلیخفف چون امامت کند یکی از شما برای مردم پس باید کہ سبک کند نماز را فان فیہم الصغیر والکبیر
والضعیف والمریض پس بدرستیکہ در میان قوم خردان و کلان سالان و ضعیفان و بیماران باشند و چون نماز را دراز
کند ثقیل گردد بر ایشان و فتور در نماز ایشان راہ یابد فاذا صلی وحدہ فلیصل کیف
شاء پس چون بگذارد آدمی نماز را تنہا پس باید کہ بگذارد بہر کیفیت کہ خواہد وفی الباب عن عدی بن حاتم وانس

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا ام احدکم الناس فلیخفف **قولہ** والکبیر والضعیف والمریض ای الکبیر فی السن لانہ بسبب
کبر سنہ لا یستطیع الاطالۃ والمراد بالضعیف من فیہ ضعف فی اصل الخلقۃ او فی العبادۃ لاجل الکسل او قرب
العہد بالمرض فلا یقال فی ذکر المریض بعدہ تکرار **قولہ** فاذا صلی وحدہ فلیصل کیف شاء فیہ اشارۃ
الی انہ ینبغی للمصلی ان یطول اذا صلی وحدہ بخلاف ما اذا کان اماما فانہ یخفف و غالب الناس فی زماننا علی عکس ہذا

عارضۃ الاحوذی

جریر لان اسلامہ
کان بعد نزول
المائدۃ صحیح حسن
شہر بن حوشب قال
رأیت جریر بن عبد اللہ
توضأ ومسح علی خفیہ
فقلت لہ فی ذلک
فقال رأیت رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
توضأ ومسح علی خفیہ
فقلت لہ قبل المائدۃ
ام بعد المائدۃ فقال
ما اسلمت الا بعد المائدۃ
اسنادہ اتفق الناس
علی صحۃ حدیث
جریر فی الباب وحدیث
عمرو سعد وعلی جماعۃ
منہم بلال الحبشی
المؤذن مولی ابی بکر
الصدیق الغریب
الخف جلد مبطن
مخرز نر بستر القدم
کلہا والموق جلد
مخرز نر لا بطانۃ
لہ وقال الخطابی
ہو خف قصیر
الساق والجرموق
خف قصیر الساق

الترجمۃ باب یعنی امامت کند نماز را ضعیف تر نماز در صورت یعنی پیر بزرگ در سن و ضعیف و بیمار و لائق ست بامامت کند باشد نماز را ضعیف تر نماز روی خفی ۱۲

شرح سراج احمد

اخرجه الشيخان وابن ماجة واحمد وجابر بن سمرة اخرجه الشيخان وابو داود ومالك بن عبد الله وابن واقد الليثي وعثمان بن ابي العاص
اخرجه الطبراني ومسلم وابي مسعود الانصاري اخرجه الشيخان وابن ماجة واحمد وجابر بن عبد الله وابن عباس وابن حزم بن ابي كعب نيز
مروی گشته است چنانکه اخراج آن کرده ابو داود وقال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن صحيح وهو قول اكثر اهل العلم اختاروا
ان لا يطيل الامام الصلوة مخافة المشقة على الضعيف والكبير والمريض اختیار کرده اند علما این که دراز نکند امام نماز را از جهت ترس
شاق گشتن نماز بر ضعیف و کلان سال و بیمار وابو الزناد اسمه عبد الله بن ذكوان ونام ابي الزناد عبد الله بن ذكوان است والاعرج هو عبد الرحمن
ابن هرمز ونام اعرج عبد الرحمن المدني يكنى ابا داود كه كنيت ابو داود دارد حدثنا قتيبة نا ابو عوانة عن قتادة عن انس قال كان
رسول الله صلى الله عليه وسلم من اخف الناس صلوة في تمام گفت انس بود آنحضرت از سبک کنندہ ترین مردم از روی نماز در تمام نماز چه در قرارت وچه
در رکوع وچه در سجود وبدانکه این فقیر بعضے احادیث که در باب امامت اند وفوائد بسیار دارند می نویسد اخرج ابو الشيخ في الثواب عن ابي هريرة
قال الرحمة تنزل على الامام ثم على من على يمينه الاول فالاول واخرج احمد وابو داود وابن ماجة والحاكم عن عقبة بن عامر من ام الناس فاصاب
الوقت واتم الصلوة فله ولهم ومن انتقص فلك شيئا فعليه ولا عليهم واخرج ابو داود والحاكم عن حذيفة قال نهى ان يقوم الامام فوق شيء والناس
خلفه واخرج البيهقي عن جابر قال نهى ان يكون الامام موذنا واخرج ابن عساكر عن ابن عمر قال ان الله يحب الفضل في كل شيء
حتى في الصلوة اخرج ابو داود وابن ماجة عن ابي هريرة قال ايعجز احدكم ان يتقدم او يتاخر او عن يمينه او عن شماله في
الصلوة يعني السبحة وعن مغيرة بن شعبة بلفظ لا يصلي في الموضع الذي صلى فيه المكتوبة حتى يتحول واخرج ابو داود والبيهقي
عن حذيفة اذا ام الرجل القوم فلا يقم في مكان ارفع من مقامهم اخرج ابن النجار عن انس قال لا تكبروا في الصلوة
حتى يفرغ المؤذن من اذانه واخرج الديلمي في الفردوس عن ابي هريرة قال جلوس الامام بين الاذان والاقامة في المغرب
من السنة اخرج الخطيب في المتفق والمفترق عن ابي الدرداء قال لا تحل الصلوة خلف الاقلف وفيه مهدي بن هلال متهم
بالوضع وهذا حديث حسن صحيح مصنف گوید واین حدیث انس حدیثی ست حسن صحیح

باب ما جاء في تحريم الصلوة وتحليلها

باب ست در بیان آنچه آمده است در تحریم صلوة وتحلیل آن حدثنا سفيان بن وكيع نا
محمد بن فضيل تصغير فضل عن ابي سفيان طريف السعدي در تقریب ست طریف
ابن شهاب او ابن سعد السعدي الاصل بالمعجمة ويقال الاعمش ضعيف از سادسه روى عن ابي نضرة عن ابي سعيد الخدري

شرح ابی الطیب

قوله من اخف الناس صلوة في تمام قاله دفعا لما يتوهم من اخف من الاخلال بتمام الاركان والطمانية قال القاضي
صفة الصلوة عبارة عن عدم تطويل قراءتها وعن الاقتصار على قصار المفصل وعن ترك الدعوات الطويلة
الانتقالات وتمامها عبارة عن الاتيان بجميع الاركان والسنن واللبث راكعا وساجدا انتهى وفيه ايهام انه
كان يقرأ اوساط المفصل وطوالها وقد ثبت قراءته اياها فالمعنى بالخفة انه ما كان يمططها ويمددها
غير مواضعها كما يفعله بعض الناس فانهم يمدون في المدات الطبيعية قدر ثلث الفات ويطولون
السكتات ويزيدون في حد التسبيحات بل كانت قراءته صلى الله تعالى عليه وسلم مجودة محققة مرتلة مبينة
بين خواص قراءته اللطيفة انها كانت خفيفة على النفوس الشريفة ولو كانت طويلة

باب ما جاء في تحريم الصلوة وتحليلها

عارضۃ الاحوذی

في قول بعضهم وفي قول آخر خفف على وعندي ان الجزم خفف ركب عليه الشبوه اصول قول السائل الجزم لا كان هذا قبل نزول المائدة ام بعدها دليل على ان القوم كانوا يرون نسخ القرآن بالسنة من رسول الله صلى الله عليه وسلم او قوله وقد منع من ذلك قوم من اصحابنا وغيرهم وجوزه آخرون وهو الصحيح عندي وقد بينا له في اصول الفقه والعقل يجوزه والشرع قد ورد به اما تجويز العقل فانه لا يستحيل ان يقول الله عز وجل على لسان رسوله متى ما حكم رسول من عنده بما يخالف ما حكم به بالقول المنظوم فانه مثله فان كل ذلك من عند الله وسبيله

شرح سراج احمد

قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مفتاح الصلوٰۃ الطہور فرمود آنحضرت مفتاح وکلید نماز پاکی ست از احداث کبیر آن نماز باشد وتحریمہا التکبیر وحرام کنندہ ہر چیز را در نماز تکبیر اولی ست وتحلیلہا التسلیم وحلال کنندہ ہمہ چیز از نماز سلام دادن ست ولا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بالحمد ونیست جواز نماز برای آنکسیکہ نخواند سورۂ فاتحہ را وسورۃ ونخواند سورہ را سوای فاتحہ فی فریضۃ او غیرہا در نمازیکہ فرض باشد یا غیر فرض باشد وفی الباب عن علی وعائشۃ اخرجہ الاربعۃ الا النسائی واحمد واسحق وابن ابی شیبۃ والبزار من طریق ابن عقیل عن محمد بن الحنفیۃ عن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الترمذی ہذا اصح شیء فی الباب وعن ابی سعید مثلہ اخرجہ الترمذی وابن ماجۃ والحاکم والعقیلی قال الترمذی والعقیلی حدیث علی اجود اسنادا وقال الحاکم ہو اشہد اسنادا الا ان الشیخین لم یحتجا بابن عقیل انتہی وفی اسناد ابی سعید ابو سفیان وہو طریف بن شہاب السعدی والحاکم ظنہ طلحۃ بن نافع فلذلک حکم علی شرط مسلم وابو سفیان السعدی ضعیف ولم یخرج لہ مسلم وفی الباب عن عبد اللہ بن زید بن عاصم اخرجہ الدارقطنی والطبرانی فی الاوسط وقال لا یروی عن ابن زید الا بہذا الاسناد تفرد بہ الواقدی وتعقب بان محمد بن مسکین قاضی المدینۃ رواہ عن فلیح عن عبد اللہ بن ابی بکر عن عباد بن تمیم بہ لکن محمد بن مسکین ضعفہ ابن حبان وقال انہ یسرق الحدیث وعن ابن عباس رضی اللہ عنہ نحوہ اخرجہ الطبرانی باسناد واہ کما فی التخریج وحدیث علی بن ابی طالب اجود اسنادا المصنف گوید وحدیث علی مرتضی درین باب اجود ست از روی اسناد واصح وصحیح تر ست من حدیث ابی سعید از حدیث ابی سعید خدری کہ در متن مذکور شدہ است وقد کتبناہ اول فی کتاب الوضوء مصنف گوید وتحقیق نوشتیم ما آن حدیث علی را نخستین در کتاب الوضوء والعمل علیہ عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وعمل برین ست نزد اہل علم از صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق ان تحریمہ الصلوٰۃ التکبیر وباین قائل گشتہ اند این ایمہ مجتہدین کہ بدرستیکہ تحریم نماز

شرح ابی الطیب

قولہ مفتاح الصلوٰۃ الطہور بالضم ویفتح والمراد بہ المصدر وسماہ صلی اللہ علیہ وسلم مفتاحا مجازا لان الحدث مانع من الصلوٰۃ فہو کالقفل علی المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وہذہ استعارۃ بدیعیۃ لا یقدر علیہا الا النبوۃ وکذلک قولہ مفتاح الجنۃ الصلوٰۃ وقد تقدم الکلام فی اضافۃ تحریمہا وتحلیلہا فی اول الکتاب فی کتاب الطہارۃ **قولہ** ولا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بالحمد للہ وسورۃ فی فریضۃ ظاہرہ دلیل لمن یقول بتسویۃ الفاتحۃ والسورۃ فی الفریضۃ بکون کل منہما واجبتین ولیستا بفریضتین ومعناہ لا صلوٰۃ کاملۃ لمن لم یقرأ بالحمد للہ او بسورۃ علی ان یکون الواو بمعنی او ویجوز ان یکون معناہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بالقرآن لانہ اذا انتفت قراءۃ الفاتحۃ والسورۃ فقد انتفت القراءۃ لان المراد بالسورۃ السورۃ وما فی معناہا ففیہ ایضا دلیل لمن یقول بفرضیۃ القرآن مطلقا بلا تخصیص بالفاتحۃ ویؤیدہ ما رواہ ابو داود بسندہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخرج فناد فی المدینۃ انہ لا صلوٰۃ الا بقرآن ولو بفاتحۃ الکتاب فما زاد انتہی وسکت علیہ ابو داود وقد تقرر فی محلہ ان ضد مدخول او اولی بالحکم فیکون غیر الفاتحۃ اولی بالحکم بجواز الصلوٰۃ بہ واجاب ہذا القائل عن قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب رواہ الشیخان بان معناہ لا صلوٰۃ کاملۃ ومن قال بالفرضیۃ حمل علی ظاہرہ

عارضۃ الاحوذی

صادق مشہور قولہ بالصدق والعصمۃ واما ورود الشرع بہ فقد جاء ذلک فی نوازل منہا ان اہل قباء رجعوا الی القبلۃ عن الاخری فی الصلوٰۃ بقول الواحد وقد ظن بعضہم ان ذلک جائز فی عصر الرسول فہذا ضعیف فان الدلیل یتناول الازمنۃ کلہا کما تقدم بیانہا الاحکام فی مسألتین الاولی ہی سنۃ قائمۃ وشریعۃ صحیحۃ لا ینکرہا الا مبتدع وقد روی عن مالک انکارہا ولو صح فلا یلتفت الیہ ما ردہا الا المبتدعۃ الا ان مالکا توقف فیہا فی الحضر وقد قدمنا ذلک فی کتب المسائل الثانیۃ انکر المسح علی الخفین الخوارج والامامیۃ من اصناف الشیعۃ

شرح سراج احمد

تکبیر افتتاح ست ولا یکون الرجل داخلا فی الصلوٰۃ الا بالتکبیر و نمی شود آدمی داخل شونده در نماز مگر بتکبیر افتتاح قال ابو عیسیٰ سمعت ابا بکر محمد بن ابان یقول سمعت عبد الرحمن بن مهدی یقول گفت مصنف شنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت شنیدم عبد الرحمن را که میگفت لو افتتح الرجل الصلوٰۃ بتسعین اسما من اسماء الله اگر شروع کرد مرد نماز را بنود نامی از نامهای حق تعالی ولو بکبر والله اکبر گفت لم یجزہ کفایت نمی کند او را گفتن این اسما و نزد امام ما ابی حنیفه اگر شروع کرد بتسبیح یا تهلیل یا بفارسی روا باشد و در بحر الرائق نوشته است که مراد آن هر لفظی ست که آن ثنای خالص باشد و دال بود بر تعظیم و گفت امام ابو یوسف نمی شود مرد شارع مگر بگفتن الفاظی که مشتق بود از تکبیر و آن پنج الفاظ اند الله اکبر الله الاکبر الله الکبیر الله کبیر الله الکبار چنانکه در خلاصه است وان احدث قبل ان یسلم امر بانه ان یتوضأ ثم یرجع الی مکانه و یسلم و این نیز مقوله عبد الرحمن بن مهدی ست و اگر حدث کرد مصلی پیش از آنکه سلام دهد امر میکنم او را اینکه وضو کند پس باز آید بسوی جای خود و سلام دهد اگرچه این فعل منافی صلوٰۃ صادر شده است لیکن هرگاه که پیش از سلام بود حکم خلل صلوٰۃ دارد پس گویا که بنا کند و سلام دهد انما الامر علی وجهه جز این نیست که امر بسلام بر وجه خود ست یعنی بر وجوب ست و ابو نضرۃ اسمه المنذر بن مالک بن قطعة بضم القاف و فتح المهملة العبدی العوفی البصری و ابو نضرہ بنون و معجمه ساکنه مشهور بکنیت ثقه از ثالثه بود و در سنه ثمان یا تسع و مائة وفات کرد **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر باب ست در پراگنده کردن انگشتان نزد تکبیر حدثنا قتیبة و ابو سعید الاشج قالا ثنا یحیی بن یمان عن ابن ابی ذئب اسمعیل بن عبد الرحمن عن سعید بن سمعان الانصاری الزرقی مولاهم المدنی ضعیف از ثالثه بود عن ابی هریرۃ قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا کبر للصلوٰۃ نشر اصابعه گفت ابو هریره بود آنحضرت که چون تکبیر میگفت برای نماز پراگنده میکرد انگشتان خود را قال ابو عیسیٰ حدیث ابی هریرۃ قد رواہ غیر واحد عن ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان عن ابی هریرۃ ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا دخل فی الصلوٰۃ رفع یدیه مدا گفت مصنف حدیث ابی هریره را تحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از ابن ابی ذئب از سعید از ابی هریره که تحقیق بود آنحضرت که داخل می شد در نماز و می خواست که تکبیر نماز گوید بر می داشت

شرح ابی الطیب

قوله انما الامر علی وجهه یعنی قوله تحلیلها التسلیم لا یؤول بل یحمل علی ظاهره من ان السلام فرض لانه لا یحل له ما حرم علیه فی الصلوٰۃ الا به فما لم یخرج من الصلوٰۃ الا به یکون فرضا ثم ان ما یدخل به فیها یکون فرضا و به قال الامام الشافعی و غیره و قال علماؤنا انه واجب دون فرض **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر **قوله** نشر اصابعه ای بسطها لا المراد انه فرق بعضها عن بعض او المراد بالنشر خلاف الضم ای ترکها علی حالها ولم یضم بعضها الی بعض و علی الاول المراد بالنشر ضد القبض و هو البسط **قوله** رفع یدیه مدا ای رفعا زائدا علی رفعه حین الرکوع و حین الرفع منه و هو یدل علی رفعه الی الاذنین

قوت المغتذی

نشر اصابعه ای بسطها رفع یدیه مدا قال ابن سید الناس یجوز ان یکون مدا مصدرا مختصا کقعدۃ القرفصاء و مصدرا من المعنی کقعدت جلوسا و حالا من رفع

عارضۃ الاحوذی

وقال الحسن بن ابی الحسن البصری اخبرنی سبعون من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم انه مسح علی الخفین و من انکره لیس له متعلق ولا اصل رواہ عن علی ابن ابی سعود قال له ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین فقال اقبل نزول المائدۃ ام بعدها فسکت ابو مسعودۃ وهذا ان صح محمول علی انه کان سؤال امتحان لا سؤال استعلام بل الصحیح عن علی المسح علی الخفین کما روی مسلم فی صحیحه عنه وابو داود فی سننه وغیرهما و من روی عن مالک انکاره وهم انما قال مالک ان رسول الله صلی الله علیه وسلم و ابا بکر و عمر اقاموا بالمدینة اعمارهم یروی عن اعلاهم

اسمه الحسن بن ابی الحسن البصری ابو سعید مات سنة مائة والاثنتین وعشرین وله سبعون سنة وابو مسعود ابن سعید بن المعلی الانصاری

شرح سراج احمد

دست مبارک خود را از روی کشیدن وهو اصح من رواية يحيى بن اليمان وآن صحیح ترست از روایت یحیی بن الیمان واخطأ
ابن یمان فی هذا الحدیث وخطا کرده ابن الیمان درین حدیث که گذشته که نشر اصابع ست نزد گفتن تکبیر افتتاح بلکه مد و کشیدن دست است
حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن انا عبيد الله بن عبد المجيد الحنفي ابو علي البصري صدوق بود در تقریب ست که ثابت نگشته است
لیحیی بن معین اور التضعیف کرده است از تاسعه بود در سنه سبع ومائتین وفات کرد نا ابن ابی ذئب عن سعيد بن سمعان قال
سمعت ابا هريرة يقول كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا قام الى الصلوة رفع يديه مدا چون می استاد آنحضرت
بسوی گذاردن نمازی برمی داشت دو دست مبارک خود را از روی کشیدن قال ابو عيسى قال عبد الله گفت مصنف گفت عبد الله
ابن عبد الرحمن که شیخ مصنف ست وهذا اصح من حديث يحيى بن يمان واین حدیث عبید الله بن عبد المجید صحیح ترست از
حدیث یحیی بن یمان وحدیث یحیی بن یمان خطأ وحدیث یحیی بن یمان خطاست که بجای رفع یدیه مدا نشر اصابع گفته است

باب فی فضل التكبيرة الاولى باب ست در بیان یافتن فضیلت تکبیر اولی همراه امام ودر حد تکبیر اولی اختلاف ست نزد
بعضی تکبیر اولی گفتن با موم متصل تکبیر امام ست ونزد بعضی تا رکوع امام ست ونزد بعضی تا خواندن امام قرائت یجوز به الصلوٰة ست
حدثنا عتبة بن مكرم ونصر بن علي الجهضمي قالا نا سلم بن قتيبة الشعيري ابو قتيبة الخراساني نزیل بصره صدوق از تاسعه بود
در سنه مائتین یا بعد از ان وفات کرده عن طعمة بن عمرو الجعفري الكوفي صدوق عابد از سابعه بود عن حبيب بن ابي ثابت
عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى لله اربعين يوما في جماعة يدرك التكبيرة الاولى
فرمود آنحضرت هر که بگذارد برای حق تعالی بی ریا وسمعه نماز را چهل روز با جماعت که بیابد تکبیر اولی را همراه امام یعنی بمسجد در اول وقت
بیاید کتب له براءتان نوشته شود برای این کس دو خلاصی براءة من النار یکی خلاصی از آتش دوزخ وبراءة من النفاق دیگر
خلاصی نوشته شود برای وی از خصلت نفاق قال ابو عيسى قد روى هذا الحديث عن انس موقوفا گفت مصنف تحقیق
روایت کرده شده ست این حدیث از انس بن مالک موقوف ولا اعلم احدا رفعه الا ما روى سلم بن قتيبة عن
طعمة بن عمرو ونمی دانم کسی را که مرفوع کرده این حدیث را بسوی آنحضرت مگر آن حدیث که روایت کرده سلم بن قتیبه
از طعمه بن عمرو وانما يروى هذا عن حبيب بن ابي حبيب البجلي عن انس بن مالك قوله وجز این نیست که روایت

شرح ابی الطیب

باب فی فضل التكبيرة الاولى **قوله** اربعين يوما في جماعة اى مع ليالها لا نا اذا ذكرت الايام بصيغة الجمع
تدخل فيها الليالى والمتبادر منها التتابع ويحتمل الاطلاق ايضا وفضل الله اوسع **قوله** براءة من النار اى خلاص
ونجاة منها يقال برئ من الدين والعيب خلص **قوله** وبراءة من النفاق اى خلاص منه اى يامن فى الدنيا ان يعمل
عمل المنافق ويوفق لعمل اهل الاخلاص وفى الآخرة يامن مما يعذب به المنافق ويشهد له بانه غير منافق وفى عدد
الاربعين سر مكين للسالكين نطق به كتاب من رب العلمين وسنة سيد المرسلين
فقد جاء فى الحديث من اخلص لله اربعين يوما ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه
فكانه جعل هذا المقدار من الزمان معيارا لكماله فى كل شان كما تحملت له الاطوار فى هذا
المقدار **قوله** عن انس موقوفا لكن مثل هذا لا يقال من قبل الراى فموقوفه فى حكم المرفوع

اسماء الرجال
له سلم بفتح الواو وسكون اللام الخفيفة بوزن الحكم ابن سعيد بن ابي الجعد الجعفي ابو عمرو البصري نزيل الكوفة مقبول من الرابعة وقيل كنيته ابا الشوارب بفتح الشين بوزن الحكم بن عمرو بن مرثد بن شرحبيل

شرح سراج احمد

کرده شده است این مضمون حدیث از حبیب بن ابی حبیب از انس قول انس را حدثنا بذلک هناد مصنف گوید حدیث کرده مرا این
حدیث هناد بن السری نا وکیع عن خالد بن الطهمان الکوفی راوی خالد بن خالد ابو العلاء الخفاف مشهور بکنیت بود صدوق مائل بتشیع
بود از خامسه بود عن حبیب بن ابی حبیب البجلی عن انس بن مالک قوله ولم یرفعه ابن ابی حبیب البجلی روایت از انس کرده
قول انس را و مرفوع نکرده انس این حدیث را و روی اسمعیل بن عیاش هذا الحدیث عن عمارة بن غزیة و روایت کرده اسمعیل این
حدیث را که از عمارة بن غزیه بفتح غین معجمه و کسر زای و شدت تحتیه عن انس بن مالک عن عمر بن الخطاب عن النبی صلی الله علیه وسلم
نحو هذا مانند این حدیث گذشته وهذا حدیث غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیثی ست غیر محفوظ وهو حدیث مرسل و آن
حدیثی ست مرسل عمارة بن غزیة لم یدرک انس بن مالک زیرا چه عمارة بن غزیه نیافته است انس بن مالک را **باب ما یقول**
عند افتتاح الصلوٰة باب است در بیان چیزی که بگوید مصلی نزدیک افتتاح صلوٰة پس از تکبیر تحریمه حدثنا محمد بن موسی البصری
ثنا جعفر بن سلیمان الضبعی بضاد معجمه مضمومه و فتح موحده و عین مهمله عن علی بن علی الرفاعی در تقریب ست علی بن علی بن نجاد الرفاعی
الیشکری ابو اسمعیل البصری لا باس به رمی بالقدر وکان عابدا ویقال کان یشبه النبی صلی الله علیه وسلم من السابعة عن ابی المتوکل
الناجی علی بن داود عن ابی سعید الخدری قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام الی الصلوٰة گفت ابو سعید
بود آنحضرت که چون برمی خاست بسوی گذاردن نماز باللیل بوقت شب بگو تکبیر افتتاح میکرد و تقول پس ثنا میگفت سبحانک
اللهم تنزیه میکنم ترا و پاکی یاد میکنم تنزیهی که لائق باشد بجناب قدسی تو ای خدا وبحمدک و تسبیح میکنم متلبس و مختلط بحمد و ستایش
ذات پاک تو پس این جمله در معنی سبحان الله والحمد لله باشد وتبارک اسمک و بزرگ ست نام تو وتعالی
جدک و بلندتر ست عظمت و سلطنت و غنای تو و جد بمعنی بخت و بزرگ شدن در چشم مردم آید ولا اله
غیرک و نیست آلهه جز تو ثم تقول الله اکبر کبیرا پس تر می فرمود آنحضرت لفظ الله اکبر کبیرا را ثم تقول اعوذ بالله السمیع
العلیم من الشیطان الرجیم پس تر می فرمود آنحضرت پناه میخواهم بحق تعالی که شنوا ست و دانا ست از شیطانی که مردود کرده شده است

شرح ابی الطیب

باب ما یقول عند افتتاح الصلوٰة **قوله** سبحانک اللهم وبحمدک ای اسبحک سبحانا و وفقنی بحمدک
والجملة الاولی انشائیة لا اخباریة فلا یلزم عطف الانشاء علی الاخبار وقال ابن مالک وسبحان اسم اقیم مقام
المصدر وهو التسبیح منصوب بفعل مضمر تقدیره اسبحک سبحانا ای انزهک تنزیها من کل السوء والنقائص
وابعدک مما لا یلیق بحضرتک من اوصاف المخلوقات من الاهل والولد وقیل تقدیره اسبحک تسبیحا
متلبسا ومقترنا بحمدک وقال الخطابی اخبرنی ابن الخلاد قال سالت الزجاج عن الواو فی وبحمدک قال معناه سبحانک اللهم وبحمدک
سبحتک قیل قول الزجاج محتمل وجهین احدهما ان یکون الواو للحال وثانیهما ان یکون عطف جملة فعلیة علی مثلها
اذ التقدیر انزهک تنزیها واسبحک تسبیحا متلبسا بشکرک وعلی التقدیرین اللهم معترضة والباء فی بحمدک
اما سببیة والجار متصل بفعل مقدر او الصاقیة والجار والمجرور حال من فاعله ذکره الطیبی

قوت المغتذی

وتعالی جدک ای جلالک وعظمتک

عارضة الاحوذی

ان لا ننزع خفافنا
ثلثة ایام ولیالیهن
الا من جنابة لکن
من بول وغائط
ونوم صحیح حسن
الاسناد احادیث
التوقیت فی المسح
علی الخفین صحیح
من طریق خزیمة
وصفوان بن عسال
وعلی واحادیث نفی
التوقیت ضعیفة
امثلها ما خرجه
ابوداود عن ابی عمارة
وقد کان صلی مع
النبی صلی الله علیه
وسلم الی القبلتین
قال قلت یا رسول
الله المسح علی الخفین
قال نعم قلت یوما
قال یومین قلت و
ثلثة قال نعم وما
شئت فی طریقه
ضعفاء ومجاهیل
منهم عبد الرحمن
بن مزین ومحمد
ابن یزید وایوب
ابن قطن قال عیسی

شرح سراج احمد

من همزه ونفخه ونفثه از نفخ شیطان ونفث وی مراد بنفخ شیطان تکبر وخود پسندی ست که آدمی را در وی می اندازد واین معنی را در وی می آرایدو او را در نظر وی می در آرد وگویا که در وی می دمد وبر باد میکند ومراد بنفث که بمعنی دم کردن ست سحر داشته اند که شیطان آدمی را میکند تا باعث بر کردن آن میشود واین مناسب تر ست بقول حق سبحانه وتعالی ومن شر النفاثات فی العقد واگر چه مراد بآن زنان ساحره اند وبعضی گویند که مراد بنفث شعر ست که می دمد وی می اندازد در نفس آدمی دمی بر آرد از دهن وی ومانند افسون ومراد شعر مذموم خواهد بود که متضمن معنی کفر وفسق وهجو مسلمانان ست ومراد بهمز غیبت خواهد بود وافتادن در مردم بعیب گوئی وطعن وبعضی گویند که بهمز شیطان وسوسه مراد داشته شود که در دلهای مردم می اندازد چنانکه در قول حق تعالی که واعوذ بک من همزات الشیاطین وسوسها وخطرات مراد داشته شود بدانکه استفتاح سبحانک اللهم سنت ست ثابت شده از آنحضرت واز خلفای راشدین وقائل اند بدان اجله علما وحدیث مثل سفیان ثوری وامام احمد واسحق بن راهویه وروایت کرده اند آن را علمای ایمه محدثین ورفته بآن بسیاری از علمای تابعین واختیار کرده اند آن را امام اعظم ابوحنیفه وجزوی از مجتهدین ومصنف نیز درین کتاب گفته که درین باب حدیث آمده از علی وعبد الله بن مسعود وعائشه وجابر وجبیر بن مطعم وابن عمر وعمل برین ست نزد اهل علم از تابعین غایت آنکه مصنف در حدیثی که از ابی سعید آمده از طریق حارثه تکلم کرده واین ضرر ندارد بصحت حدیث بطرق دیگر وتحقیق آن ست که استفتاح بسبحانک اللهم صحیح ثابت ومستمر ست وباد عیه دیگر زیاده نیز بود وفی الباب عن علی رضی الله تعالی عنه اخرجه اسحق فی اول الجامع عن اللیث عن سعید ابن یزید عن الاعرج عن عبد الله بن ابی رافع عن علی رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم فقال ابو حاتم هذا حدیث باطل موضوع لا اصل له اری انه من روایة خالد بن القاسم واحادیثه عن اللیث مفتعلة وعبد الله بن مسعود اخرجه الطبرانی وعائشة اخرجه ابو داود من روایة ابی الجوزاء عنها وعند الترمذی وابن ماجة من روایة عمرة عنها واخرجه الحاکم من الوجهین والاسناد الاول تکلم فیه ابو داود والثانی الترمذی وجابر اخرجه البیهقی وفیه محمد بن المنکدر قال البیهقی

شرح ابی الطیب

قوله من همزه ونفخه ونفثه والهمز فی اللغة الغمز والدفع وفسر فی الحدیث بالموتة بالضم وفتح التاء نوع من الجنون والصرع یعتری الانسان فاذا افاق عاد علیه کمال عقله کالنائم والسکران وقال ابو عبیدة الجنون سماه همزا لانه یحصل من الهمز والنخس وکل شیء دفعته فقد همزته وفسره بعضهم بالسحر وفسر النفخ فی الحدیث بالکبر یعنی المؤدی الی الکفر او ما لا یجوز وفسر النفث فی الحدیث بالشعر والمراد به الشعر المذموم لخبر ابی داود اما من الشعر حکما ای مواعظ وامثالا فلا یجوز ارادة مطلق الشعر

قوت المغتذی

من همزه فسر فی الحدیث بالموتة وهی شبه الجنون ونفخه فسر بالکبر ونفثه فسر بالشعر قال ابن سید الناس وتفسیر الثلثة بذلک من باب المجاز

عارضة الاحوذی

ابن شاذان البصری وکان من ائمة الحدیث سمعت یحیی بن سعید القطان یقول یعرف رباح قومس هذا رباح قومس وقال ابو داود لیس اسناده بالقوی وروی یحیی بن معین وقال اسناده مضطرب وقال البخاری فی حدیثه مجهول لا یصح وقد روی فیه عن ابن عمر حدیث صحیح اخبرنا ابو الحسن الازدی اخبرنا ابو الطیب الطبری اخبرنا ابو الحسن الدارقطنی اخبرنا ابوبکر النیسابوری حدثنا سلیمان بن شعیب بمصر حدثنا بشر بن بکر حدثنا موسی بن علی عن ابیه عن عقبة بن عامر قال خرجت من الشام الی المدینة یوم الجمعة فدخلت المدینة یوم الجمعة فدخلت علی عمر بن الخطاب

علی اللغة ... بزرگ قدر ... ۱۲

شرح سراج احمد

اختلف علیه فیه ولیس له اسناد قوی وجبیر بن مطعم اخرجه ابوداود وابن ماجه وابن ابی شیبة عن ابن جبیر بن مطعم عن ابیه
وابن عمر اخرجه عبد الرزاق وروی انس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا افتتح الصلوٰة کبر وقرأ سبحانک اللهم وبحمدک الخ ولا یزید
علی هذا المعنی من الادعیة کما هو مروی عن علی هو عند الدارقطنی من روایة ابی خالد الاحمر عن حمید عنه دون قوله ولا یزید علی هذا
قال الدارقطنی اسناده کلهم ثقات کذا قال وفیه الحسن بن علی بن الاسود ضعفه ابن عدی والازدی وقال ابن حبان ربما
اخطأ وقال ابن ابی حاتم عن ابیه هذا حدیث کذب لا اصل له انتهی وله طریق اخری فی الطبرانی فی الدعاء له من روایة عائذ
ابن شریح عن انس واخری فیه من روایة محمود بن محمد الواسطی عن زکریا بن یحیی وحمویة عن الفضل بن موسی عن
حمید عن انس وهذه متابعة جیدة لروایة ابی خالد الاحمر واخراج کرده است مسلم از عمر بن الخطاب باسنادی که منقطع است
وذکر کرده دارقطنی در علل که آن روایت کرده شده است مرفوع وآن صحیح نیست واخراج آن کرده حاکم از عمر بطریق
دیگر موقوف واشارت کرده بسوی مرفوع وگفته که صحیح نیست ومعارض احادیث استفتاح حدیث انس است که گفته ان النبی
صلی الله علیه وسلم وابابکر وعمر کانوا یفتتحون الصلوٰة بالحمد لله رب العالمین اخراج آن کرده اند شیخان واز عائشه
صدیقه نیز مروی شده است که گفته است کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح الصلوٰة بالتکبیر والقراءة بالحمد لله رب العالمین اخرجه
مسلم ودفع معارض این احادیث بطریق جمع کرده شود والله اعلم قال ابو عیسی وحدیث ابی سعید اشهر حدیث فی
هذا الباب گفت مصنف وحدیث ابی سعید خدری مشهورترین حدیثی است درین باب وقد اخذ قوم من اهل العلم
بهذا الحدیث وتحقیق تمسک نموده اند گروهی از اهل علم باین حدیث واما اکثر اهل العلم فقالوا واما اکثر اهل علم پس گفته اند
انما یروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقول جز این نیست که روایت کرده شده است از آنحضرت که بود آنحضرت که میفرمود
بعد از تکبیر افتتاح سبحانک اللهم وبحمدک وتبارک اسمک وتعالی جدک ولا اله غیرک وذکر نکرده است الله اکبر کبیرا و
هکذا روی عن عمر بن الخطاب کما اخرجه مسلم وعبد الله بن مسعود کما اخرجه الطبرانی والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم
من التابعین وغیرهم وقد تکلم فی اسناد حدیث ابی سعید وتحقیق سخن کرده شده است در اسناد حدیث ابی سعید
خدری که گذشته است در متن کان یحیی بن سعید یتکلم فی علی بن علی بود یحیی بن سعید که تکلم میکرد
در حق علی بن علی وقال احمد لا یصح هذا الحدیث وگفت امام احمد صحیح نشده است این حدیث
حدثنا الحسن بن عرفة ویحیی بن موسی قالا نا ابو معاویة عن حارثة بن ابی الرجال بکسر را وجیم انصاری
بخاری مدنی ضعیف از سادسه بود در سنه ثمان واربعین ومائة وفات کرد عن عمرة عن عائشة قالت کان النبی
صلی الله علیه وسلم اذا افتتح الصلوٰة قال سبحانک اللهم وبحمدک وتبارک اسمک وتعالی جدک ولا اله غیرک
قال ابو عیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف این حدیثی است که نمی شناسیم آنرا مگر باین طریق

شرح ابی الطیب

قوله فقالوا انما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقول ظاهره ان مرادهم انه لم یرو انه کان یفتتح الصلوٰة به
وانما کان یقول ذلک مطلقا والحق ان المراد به عدم صحة الروایة والا فقد صح الافتتاح به **قوله** فقال احمد
لا یصح هذا الحدیث اقول قال المحقق ابن الهمام علی بن علی ثقة ووکیع وابن معین وابو زرعة وکفی بهم

عارضة الاحوذی

فقال متی اولجت رجلیک
فی خفیک قلت یوم الجمعة
قال فهل نزعتهما قلت
لا قال اصبت السنة
قال ابو بکر هذا حدیث
غریب قال ابو الحسن
وهو صحیح الاسناد
الغریب قوله اذا کنا
سفرا یعنی مسافرین
وهی کلمة تقال للواحد
والجمیع والذکر و
الانثی سواء کالعدل
والرضی والزور ونحوه
وقوله لکن حرف من
حروف النسق وهی
تختص بالاستدراک
بعد النفی غالبا وربما
یستدرک بها بعد
الاثبات فتختص بالجملة
دون المفرد هکذا حدثنا
شیخنا ابو الحسن الخولانی
وبعد هذا ففی لفظ
الحدیث اشکال لان
امر ذان لا ننزع خفافنا
الا من جنابة نفی
معقب باستثناء
فیصیر ایجابا وقوله
بعد ذلک لکن

شرح سراج احمد

وحارثة قد تكلم فيه من قبل حفظه وحارثہ تحقیق سخن کردہ شدہ است در وی از جانب حفظ او وابو الرجال اسمہ محمد بن عبد الرحمن وتوثیق
ونام ابی الرجال محمد بن عبد الرحمن ست **باب** ما جاء فی ترك الجهر ببسم الله الرحمن الرحيم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ترک جہر
بسم اللہ الرحمن الرحیم یعنی گفتن بسم اللہ پنہان حدثنا احمد بن منيع نا اسمعيل بن ابراهيم نا سعيد الجريري عن قيس
ابن عباية بفتح عین مہملہ وتخفیف موحدہ پس تحتانیہ ثقہ از ثالثہ بود در سنہ عشرہ ومائۃ وفات کرد عن ابن عبد الله بن مغفل يزيد
ابن عبد الله بن المغفل قال سمعني ابي وانا في الصلوة اقول بسم الله الرحمن الرحيم گفت یزید شنید مرا پدر من در حالیکہ من
در نماز بودم میگفتم بسم اللہ الرحمن الرحیم را در نماز بجہر فقال لي اي بني محدث پس گفت مرا ای پسر من احداث کنندہ تو ایاك والحدث
دور دار خود را از چیزہای نو پیدا شدہ قال ولم ار احدا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ابغض اليه الحدث
في الاسلام یعنی من گفت ابن عبد اللہ ندیدم ہیچکس را از صحابہ کہ بود مبغوض تر بسوی وی نو پیدا در اسلام یعنی از پدر من وقال قد صليت
مع النبي صلى الله عليه وسلم ومع ابي بكر وعمر وعثمان وگفت پدر من تحقیق گذاردم نماز ہمراہ آنحضرت وہمراہ خلفای راشدین فلم
اسمع احدا منهم يقولها پس نشنیدم ہیچکس را از صحابہ کہ گفتہ باشد بسم اللہ بجہر فلا تقلها پس مگو تو بسم اللہ بجہر اذا انت صليت فقل الحمد لله
رب العلمين چون تو بگذاری نماز را پس بگو الحمد للہ رب العلمین را قال ابو عيسى حديث عبد الله بن مغفل حديث حسن والعمل عليه عند

شرح ابی الطیب

قوله قد تكلم فيه من قبل حفظه لكن كثرة طرقه تدل على صحة الحديث فروى البيهقي عن انس وعائشة و
ابي سعيد الخدري وجابر وعمر وابن مسعود الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك الخ مرفوعا ورواه ابو داود عن عائشة
وضعفه ورواه الدارقطني عن عثمان من قوله ورواه سعيد بن منصور عن ابي بكر الصديق من قوله وقال الترمذي
هذا حديث اعني حديث الاستفتاح بسبحانك اللهم حديث حسن صحيح معمول به اخذ به الخلفاء عمر رضي الله عنه والحديث مخرج في
كتاب مسلم عن عمر وقد اخذ به عبد الله بن مسعود وغيره من فقهاء الصحابة وكثير من علماء التابعين واختاره ابو حنيفة
وقد ذهب اليه الاجماع من علماء الحديث كسفيان الثوري واحمد بن حنبل واسحق بن راهويه واما ما ذكره الترمذي فهو كلام في اسناد الحديث
الذي ذكره ولم يقل ان اسناده مدخول من سائر الوجوه وهذا الحديث رواه الاعلام من ائمة الحديث واخذوا به ورواه
ابو داود في جامعه باسناده وهو اسناد حسن رجاله مرضيون نقله الطيبي **باب** ما جاء في ترك الجهر ببسم الله الرحمن الرحيم
قوله كان ابغض اليه الحدث في الاسلام ابغض غير مقدم لكان والحدث اسم مؤخر لانه معرفة وهو اولى بالابتداء
واسم كان مبتدأ في الاصل **قوله** فلا تقلها اذا انت صليت ظاهره انه نهاه عن البسملة سرا يعني لا يقول الا سرا ولا جهرا
لكن يحمل على الجهر اذ السماع عادة يتعلق بالجهر واليه اشار المص في الترجمة قال المحقق ابن الهمام عن انس رضي الله عنه
صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منهم يقرأ بسم الله
الرحمن الرحيم ولا يرد نفي القراءة بل السماع للاخفاء بدليل ما صرح به عنه فكانوا
لا يجهرون ببسم الله الرحمن الرحيم رواه احمد والنسائي باسناد على شرط الصحيح وعنه صليت مع
النبي صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر فكلهم يخفون بسم الله الرحمن الرحيم رواه ابن ماجة و
في رواية ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسر بسم الله الرحمن الرحيم وابا بكر وعمر ويدل على هذا الحمل قوله يقولها في نفسه

عارضۃ الاحوذی

استدراك من ابجاب
بنفرد وذلك خلاف
ما تقدم وفيه نظر
ومعناه بعد تامل
وفكر مقرر في رسالة
ملجية المتفقهين
الى معرفة غوامض
النحويين وتقريبه
امر رسول الله صلى
الله عليه وسلم
ان لا نمسك خفافنا
في السفر مدة ثلثة
ايام ولياليهن لم يرخص
فيهن الا من الجنابة
لكن عند النوم
والغائط والبول
اعلم الاحكام في ثلث
مسائل الاولى اختلف
العلماء في توقيت
المسح على الخفين
على ستة اقوال
الاول ان مطلقا سمع
ما ثبت ايقول التوقيت
في المسح على الخفين
بدعة الثاني روى
اشهب وغيره عن مالك
يمسح المسافر ثلثة
ايام والمقيم يوما

شرح سراج احمد

اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف حدیث عبد الله حدیثی ست حسن و عمل نزد اکثر اهل علم از صحابه بدین ست
منهم ابوبکر و عمر و عثمان و علی و غیرهم بعضی از ایشان خلفای راشدین و دیگران هستند و من بعدهم من التابعین و کسیکه پس از
ایشان بودند از تابعین و به یقول سفیان الثوری و ابن المبارک و احمد و اسحق لا یرون ان یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم
اعتقاد میکنند این که جهر کرده شود به بسم الله قالوا و یقولها فی نفسه گفته اند این ایمه و بگوید بسم الله را در نفس خود پنهان و همین ست
مذهب امام ما ابی حنیفه **باب** من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم باب ست در بیان کسیکه اعتقاد کرده جهر کردن را به بسم الله
حدثنا احمد بن عبدة ثنا المعتمر بن سلیمان قال ثنی اسمعیل بن حماد عن ابی خالد عن ابن عباس قال کان النبی صلی
الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله الرحمن الرحیم گفت عبد الله بن عباس بود آنحضرت که افتتاح میکرد به بسم الله قال
ابو عیسی و لیس اسناده بذاک گفت مصنف نیست اسناد این حدیث قوی و قد قال بهذا غیر واحد من اهل العلم من اصحاب
النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق قائل گشته اند باین چند کسان از اهل علم از صحابه منهم ابو هریرة و ابن عمر و ابن عباس و ابن
الزبیر بعضی از آن صحابه که قائل بجهر بسم الله اند این صحابه اند و من بعدهم من التابعین راوا الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم و کسانیکه
پس از صحابه بودند از تابعین اعتقاد کرده اند جهر را به بسم الله و به یقول الشافعی و اسمعیل بن حماد و هو ابن ابی سلیمان و آن
اسمعیل بن ابی سلیمان ست و ابو خالد هو ابو خالد الوالبی و اسمه هرمز و هو کوفی و الوالبی بکسر لام و بموحده مقبول از ثانیه بود بدانکه
شیخ ابن الهمام از بعضی حفاظ نقل کرده که هیچ حدیثی ثابت نشده که صریح باشد در جهر تسمیه مگر آنکه در اسناد وی سخن ست و هیچ یکی از ارباب مسانید
اربعه مشهوره اخراج نکرده حدیثی در آن با وجود آنکه کتب ایشان مشتمل است بر احادیث ضعیفه نیز و از چندین صحابه و تابعین و تبع تابعین و غیرهم از ایمه
لا یعد و لا یحصی ذکر کرده اند که جهر نمیکردند و احیانا اگر از بعضی مردم جهر روایت کرده است برای تعلیم بود یا بجهت کمال قرب بعضی از مقتدیان آنرا شنیده و
مصنف نیز احادیث ترک جهر را ترجیح داده است چنانکه سابق مذکور ست در متن و روایت کرده ابو بکر رازی در احکام القرآن از روایت ابراهیم نخعی از ابن
مسعود که گفت ما جهر رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة مکتوبة ببسم الله الرحمن الرحیم و لا ابو بکر و لا عمر و احادیث جهر بسمله ذکر کرده میشوند با جوبه
اخراج کرده است خطیب از طریق ابی اویس که ابی العلاء عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا قام الناس جهر ببسم الله
الرحمن الرحیم و این حدیثی ست که اخراج کرده آن را دار قطنی و ابن عدی باین طریق و گفته اند لفظ قرأ را بدل جهر و همین ست محفوظ از ابی اویس
و با وجود آنکه ابو اویس حجت نیست نزد ایمه حدیث چون منفرد باشد پس چگونه حجت باشد وقتیکه مخالف شود با ایمه و روایت ست از
سعید المقبری از ابی هریرة که گفت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علمنی جبرئیل الصلوة فقام فکبر لنا ثم قرأ بسم الله الرحمن الرحیم
فیما یجهر به فی کل رکعة اخرجه الدار قطنی و در اسناد وی خالد بن ایاس متروک الحدیث ست اخراج کرده حاکم از ابن عباس

شرح ابی الطیب

باب من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم **قوله** کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله آه ای سرا
لما رویناه انفا و اصدق الکلام علی الافتتاح سرا و هو متیقن فلا یعدل عنه الا بدلیل متیقن غیر معارض و لم یوجد قال
المحقق ابن الهمام روی الطبرانی عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یسر ببسم الله الرحمن الرحیم و ابا بکر
و عمر و عثمان و علیا و هو قول ابن مسعود و ابن الزبیر و عمار بن یاسر و عبد الله بن المغفل و الحکم و
الحسن و الشعبی و النخعی و الاوزاعی و عبد الله بن المبارک و قتادة و غیرهم انتهی +

عارضة الاحوذی

ولیلة وبه قال
فقهاء الامصار
اکثرهم او کلهم الرابع
لا توقیت فی المسح
وبه قال الشافعی
بمصر واللیث بمصر
فی احد قولیه الخامس
یمسح ما لو یجب اجماعا
ویمسح ما لو یاب الجمعة
استحبابا السادس
قال بعض اصحاب
الشافعی لا تعتبر
المدة انما تعتبر
الصلوات فی ذلک
خمس عشرة صلوة
الثانیة فی التوجیه
اما قول مطرف انه
بدعة فقد ابعد
فیه النجعة لما عرف
عن صاحب الشریعة
وانما غایته ان استقام
له ان یقول خطاء
فان المسائل المجتهد
فیها من احکام افعال
المکلفین منزل
خطاء وصواب فی
قول وانما تکون البدعة
والسنة والضلال

عارضۃ الاحوذی

والهدای والکفر والایمان فی مسائل العقائد المتعلقة بالله العظیم و صفاته العلیة و احکامه المرضیة فی تصاریفه الاقلا واما توقیته للمسافر خاصة فمبنی علی کراهیة المسح فی الحضر او علی انه لایلبس فیه فی الغالب والحدیث اصح واحق ان یتبع وقد یاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم بالشیء ولا یفعله کما تقدم بیانه واما التوقیت فی الحضر والسفر فهو الصحیح المستقر لصحة الاحادیث فیه و وقوف الرخصة عنده ورحم الله المطهرة عائشة لما سئلت عن هذه المسألة قالت متورعة منصفة

شرح سراج احمد

که کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم و در اسناد وی عبد الله بن عمرو بن حسان ست و محدثین در حق او گفته اند که وهو واه رواه عن شریک عن سالم الافطس عن سعید بن جبیر عنه واخرجه الدارقطنی من غیر طریقه لکن فیه ابو الصلت وهو ضعیف لیس فی الحدیث واخرج الدارقطنی من طریق عمر عن حفص المکی عن ابن جریج عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یزل یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین حتی قبض وعمر ضعیف ویعارضه ما رواه احمد عن وکیع عن سفیان عن عبد الملک بن ابی بشر عن عکرمة عن ابن عباس قال الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم قراءة الاعراب وروی الدارقطنی عن ابن عمر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون ببسم الله الرحمن الرحیم وفیه ابو طاهر احمد بن عیسی وهو کذاب وروی الخطیب من طریق مسلم بن حبان قال صلیت خلف ابن عمر فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین وقال صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون بها فی السورتین وفی اسناده عبادة بن زیادة وهو ضعیف وعن النعمان بن بشیر رفعه اتانی جبرئیل عند الکعبة فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم اخرجه الدارقطنی وفیه احمد بن حماد وهو ضعیف وعن الحکم بن عمیر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم فجهر بالبسملة اخرجه الدارقطنی واسناده ضعیف فیه ابراهیم بن اسحق الضبی وهو متروک ودیگر احادیث جهر نیز بسیار اند لیکن در اسناد همه خلل ست **باب** فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العلمین باب ست در بیان آغاز کردن قراءت را بالحمد لله رب العالمین حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر وعثمان یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین گفت انس بود آنحضرت و خلفای راشدین که افتتاح میکردند قراءت را و آغاز می نمودند بالحمد لله رب العالمین و فاتحة الکتاب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم کانوا یستفتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین وعمل برین ست نزد اهل علم از صحابه و تابعین و دیگر ایمه که بودند ایشان آغاز میکردند در اول قراءت الحمد لله رب العالمین میخواندند قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث عن النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان گفت امام شافعی جز این نیست که معنی این حدیث از آنحضرت و خلفا آن ست که کانوا یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین بودند که آغاز میکردند قراءت را بالحمد لله معناه انهم کانوا یبدؤن بقراءة فاتحة الکتاب قبل السورة معنی وی آنست که بدرستیکه صحابه بودند که آغاز میکردند بخواندن الحمد لله پیش از سوره ولیس معناه انهم کانوا لا یقرؤنه بسم الله الرحمن الرحیم و نیست معنی قول آنحضرت و صحابه که ایشان بودند که نمی خواندند آن را بسمله وکان الشافعی یری ان یبدأ ببسم الله الرحمن الرحیم و بود امام شافعی که اعتقاد میکرد اینکه ابتدا کرده شود به بسمله وان یجهر بها اذا جهر بالقراءة

شرح ابی الطیب

باب فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العلمین **قوله** قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث انه یعنی ان المراد بالحمد لله رب العلمین السورة والبسملة جزء منها فلا یدل الحدیث علی ترک الجهر بالبسملة اقول یمنع التاویل المذکور ما رواه مسلم عن انس بن مالک قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان وکانوا یستفتحون بالحمد لله رب العلمین لا یذکرون بسم الله الرحمن الرحیم فی اول قراءة ولا فی آخرها انتهی ای بالجهر وفی روایة اخری عنه عند مسلم صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منهم یقرأ بسم الله الرحمن الرحیم ای یجهر بها فهذه الروایات لا تساعد هذا التاویل والله اعلم

الترجمة له وصاحب آن بشنود آنکه روایت کرده است امام احمد از وکیع از سفیان از عبد الملک بن ابی بشر از عکرمه از ابن عباس گفت جهر بسم الله الرحمن الرحیم قراءت اعراب است

شرح سراج احمد

وانیکہ بآواز بلند بگوید بسملہ را وقتیکہ جہر کند بقرارت یعنی در صلوۃ جہریہ جہریہ بسملہ کند و در سریہ جہر نکند بدانکہ ظاہر حدیث آنست کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
نمی خواندند ولیکن قرارت آن مجمع علیہ است ہیچکس را دران خلاف نیست و از فعل آنحضرت باحادیث ثابت شدہ است خواہ بسملہ جزو فاتحہ
دارند چنانکہ شافعیہ میگویند یا ندارند چنانکہ مذہب حنفیہ است ولیکن در اول صلوۃ ست فقط نزد امام ابی حنیفہ کہ او را افتتاح الصلوۃ میدارد
مثل تعوذ و در روایتی از وی و بمذہب صاحبیہ در اول ہر رکعت زیرا کہ تسمیہ مفتاح قرارت ست **باب** ما جاء انہ لا صلوۃ الا
بفاتحۃ الکتاب باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ نیست جواز صلوۃ مگر بخواندن سورۂ فاتحہ حدثنا ابن ابی عمر و علی بن حجر قالا
ثنا سفیان عن الزہری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوۃ لمن
لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب فرمود آنحضرت نیست جواز نماز مر کسی را کہ نمی خواند سورۂ فاتحہ را تمسک کردہ باین حدیث شافعی و احمد در روایتی
بر فرضیت قرارت در نماز زیرا کہ نفی کرد نماز را از کسی کہ فاتحہ نخواند و نزد امام ما مراد نفی کمال ست بدلیل قول حق سبحانہ و تعالی فاقرؤا
ما تیسر من القرآن و نیز فرمود آنحضرت باعرابی اقرأ ما تیسر معک من القرآن پس فرض کہ نماز بی وی روا نبود خواندن چیز از
قرآن ست ہر چہ باشد و خواندن فاتحہ واجب باشد کہ نماز بی وی ناقص بود و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن خزیمۃ ابن
حبان بلفظ ولا تجزئ صلوۃ لا یقرأ فیہا بفاتحۃ الکتاب و یعارضہ ما اخرجہ ابوداود عن ابی ہریرۃ و ابوداود بلفظ لا صلوۃ الا بقرآن
ولو بفاتحۃ الکتاب نماز را و این حدیث ابی ہریرہ معارض حدیث عبادۃ بن الصامت ست و طبرانی در اوسط از ابی ہریرہ باین
الفاظ اخراج کردہ است کہ امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان انادی فی اہل المدینۃ ان لا صلوۃ الا بقرارۃ ولو بفاتحۃ الکتاب
و عائشۃ و انس و ابی قتادۃ و عبد اللہ بن عمر و اخراج کردہ عبد الرزاق از ابن عمر بعبارت لا تجزئ المکتوبۃ الا بفاتحۃ الکتاب
و ثلث آیات فصاعدا و ابن ابی شیبہ از عبد اللہ بن شقیق العقیلی اخراج کردہ و بیہقی در کتاب القرارت از ابن عباس کہ
گفت لا تصل صلوۃ الا قرأت فیہا من القرآن فان لم تقرأ فاقرأ فاتحۃ القرآن قال حدیث عبادۃ بن الصامت حدیث
حسن صحیح و العمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم عمر بن الخطاب
و جابر بن عبد اللہ و عمران بن حصین و غیرہم قالوا گفتند اند این صحابہ لا تجزئ
صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب روا نمیگردد نمازی مگر بخواندن فاتحۃ الکتاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ لا صلوۃ الا بفاتحۃ الکتاب **قولہ** لا صلوۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب ظاہرہ یوجب فساد
صلوۃ من لم یقرأ بہا لکنہ لا بد لہ من تخصیص لان اکثر الائمۃ علی عدم فرضیۃ القراءۃ علی المقتدی لقولہ صلی اللہ
علیہ وسلم من کان لہ امام فقراءۃ الامام لہ قراءۃ و اما تاویلہ بلا صلوۃ کاملۃ لمن لم یقرأ آہ فاستبعدہ المحقق ابن الہمام
بان متعلق الجار الواقع خبرا مستقر عام فیکون التقدیر لا صلوۃ کائنۃ و موجودۃ و عدم الوجود شرعا ہو عدم الصحۃ
ہذا ہو الاصل بخلاف لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد فان قیام الدلیل علی الصحۃ اوجب کون المراد کونا خاصا ای کاملۃ
انتہی و حاصلہ انہ لا یقدر المتعلق خاصا و ہو کاملۃ بل عاما فیفید عدم الصحۃ اقول یمکن ان یقال قام الدلیل ہہنا علی
کون المتعلق خاصا و ہو قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی صلوۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فہی خداج ای ناقصۃ غیر تام
و حمل النقصان علی عدم الصحۃ بعید ایضا تخصیصہ بغیر المقتدی یخرجہ عن القطعیۃ و لا یثبت الفرضیۃ الا بالقطعی واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

ایت علی بن ابی طالب
فانہ اعلم بذلک
منی فقال علی قال
رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم
یمسح المسافر ثلثۃ
ایام و المقیم یوما و
لیلۃ و اما نفی التوقیت
فاقوی ما یعتمد فیہ
حدیث عقبۃ بن
عامر و عمر المتقدم
الثالثۃ فی الترجیح
الصحیح التوقیت لان
الاصل غسل الرجلین
والتوقیت ثابت
عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم من طرق
فی الحضر و السفر و
حدیث عمر لیس بنص
عن رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم
فالنص عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
اولی من قول عمر
المطلق والمسح علی
الخفین رخصۃ
والثابت منہا
التوقیت والزیادۃ

شرح سراج احمد

وبه يقول ابن المبارك والشافعي واحمد واسحق کہ نماز بی فاتحہ روا نباشد **باب** ماجاء في التامين باب ست در بیان آنچہ
آمدہ است در گفتن آمین حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا يحيى بن سعيد وعبد الرحمن بن مهدي قالا ثنا سفيان عن سلمة
ابن كهيل مصغر کہل الحضرمي ابو يحيى روایت کردہ ابن المبارک از سفیان کہ گفت سلمہ رکنی از ارکان بود گفت ابو حاتم ثقہ متقن بود و گفت
نسائی ثبت بود و گفت ابن سعد ثقہ کثیر الحدیث بود در روز عاشورا سنہ احدی وعشرین ومائۃ وفات یافت عن حجر بن عنبس
بفتح مہملہ وسکون جیم عنبس بفتح مہملہ وسکون نون وفتح موحدہ حضرمي الكوفي صدوق از ثالثہ بود عن وائل بن حجر بضم حای مہملہ وسکون
جیم ابو ہنیدہ وائل بن حجر بن ربیعہ بن یعمر کذا فی جامع الاصول و در تقریب نوشتہ است وائل بن حجر بن سعد بن مسروق الحضرمي
كان قيلا من اقيال حضرموت وكان ابوه من ملوكهم وفد على النبي صلى الله عليه وسلم فاسلم ويقال انه بشره النبي صلى الله عليه وسلم اصحابه قبل قدومه
وقال اتيكم وائل بن حجر من ارض بعيدة من حضرموت طائعا راغبا في الله عز وجل وفي رسوله فلما دخل عليه اوناه من نفسه وبسط له رداءه واجلسه عليه
وقيل اطلعه معه على المنبر واثنى عليه وقال هذا وائل بن حجر ودعا له وقال اللهم بارك في وائل وولده وولد ولده واستعمله على الاقيال من حضرموت
قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم قرأ گفت وائل شنیدم آنحضرت را کہ خواند در نماز غير المغضوب عليهم ولا الضالين را معنے
آنست نہ آنان کہ خشم گرفتہ شدہ است بر ایشان و نہ گمراہان فقال آمين پس فرمود آنحضرت لفظ آمین را ومد بها صوته وکشید
بآن آواز خود را احتمال دارد کہ جہر مراد بآن باشد و احتمال دارد کہ مراد مد الف باشد کہ افصح ست وظاہر معنی اول ست بقرینہ روایات
دیگر کہ در بعضی روایات آمدہ است یرفع بها صوته و این صریح ست در جہر و در بعضی بر میداشت آواز را تا آنکہ می شنوانید
صف اول را پس مے لرزید بوی مسجد و در روایتی چنانکہ می شنید کسیکہ قریب می بود در صف اول و در بعضی روایات خفض صوته
بالتامين آمدہ است و وجہ تطبیق بیان این در روایت بآن کردہ اند کہ مراد بخفض عدم قرع عنیف ست یعنی عدم مبالغہ در جہر
و جہر آن مقدار بود کہ اسماع میشد کسی را کہ قریب می بود در صف چنانکہ در روایت آمدہ است و بدانکہ خواندن آمین گفتن او بعد از
فاتحہ سنت ست باتفاق خواہ منفرد باشد یا امام و یا ماموم اگرچہ امام آمین نگوید جہر و مقتدی نگوید در صلوٰۃ سریہ و بر تقدیر سماع
خلاف ست نزد بعضے بگوید از جہت ظاہر حدیث و نزد بعضے نگوید از جہت عدم اعتبار این جہر سماع کذا فی
شرح الہدایۃ لابن الہمام و وارد شدہ است در جہر بتامین احادیث و مذہب شافعی و احمد ہمین ست و در مذہب مالک
خلاف ست و در حنفیہ جہر نکنند مطلقا و احادیث در جانب جہر بیشتر و صحیح تر آمدہ است و بعضے علما در عدم جہر نیز تصحیح حدیث
نمودہ اند و از امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ روایت کردہ اند کہ گفت چہار چیز ست کہ امام در وی اخفا کند در تعوذ
و بسملہ و تسبیح و آمین و از ابن مسعود نیز مثل این آمدہ است و تواند کہ جہر و اخفا ہر دو بودہ
باشد تارۃ فتارۃ وفي الباب عن علي قال كان النبي صلى الله عليه وسلم
اذا قال ولا الضالين قال آمين يرفع بها صوته اخرجه ابن ماجة وابن
جرير وصححه ابن شاهين وابي هريرة اخرجه مالك والشيخان وابو داود واحمد والنسائي
وابن جرير قال ابو عيسى حديث وائل بن حجر حديث حسن وبه
يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم و
التابعين ومن بعدهم يرون ان يرفع الرجل صوته بالتامين ولا يخفيها

عارضۃ الاحوذی

عليه لم تثبت فوجب
ان يرجع الى الاصل
وهو غسل الرجلين
باب المسح على
الخفاف اعلاه و
اسفله وظاهره
كاتب المغيرة بن
شعبة عن المغيرة
بن شعبة ان النبي
صلى الله عليه وسلم
مسح اعلى خفه و
اسفله حديث
معلول صحيح انه
مقطوع قال ثور
عن رجاء حدثت
عن كاتب المغيرة
ابن شعبة مرسلا
عن النبي صلى الله
عليه وسلم عروة
ابن الزبير عن المغيرة
ابن شعبة قال
رايت النبي صلى
الله عليه وسلم
يمسح على الخفين
على ظاهرهما حديث
حسن الاسناد
اما حديث كاتب
المغيرة فاسمه وراد

شرح سراج احمد

اعتقاد کردہ اند اینہا اینکہ بردارد و بلند کند مرد آواز خود را بآمین گفتن و پست نکند آواز خود را بآمین وبہ یقول الشافعی واحمد و
اسحٰق وروی شعبۃ ہذا الحدیث عن سلمۃ بن کہیل عن حجر ابی العنبس عن علقمۃ بن وائل عن ابیہ وائل بن حجر
ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ غیر المغضوب علیہم ولا الضالین فقال آمین وخفض بہا صوتہ و پست کرد آنحضرت
بآمین آواز خود را قال ابو عیسیٰ سمعت محمدا یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را میگفت حدیث سفیان اصح من
حدیث شعبۃ حدیث سفیان کہ در اول اسناد است در جہر بآمین صحیح ترست از حدیث شعبہ فی ہذا در ین باب واخطأ شعبۃ
فی مواضع من ہذا الحدیث وخطا کردہ است شعبہ در بسیار جا ازین حدیث فقال پس گفت شعبہ عن حجر ابی العنبس وانما ہو
حجر بن العنبس یعنی شعبہ کنیت کردہ حجر را بابی العنبس وجز این نیست کہ او حجر بن ابی العنبس ست ویکنی ابا السکن وکنیت کردہ شدہ
حجر بابی السکن وزاد فیہ عن علقمۃ بن وائل وزیادہ کردہ شعبہ در حدیث عن علقمۃ بن وائل را ولیس فیہ عن علقمۃ وحال آنکہ
نیست در حدیث لفظ عن علقمۃ وانما ہو حجر بن عنبس عن وائل بن حجر بی ذکر علقمۃ وقال خفض بہا صوتہ وگفتہ است شعبہ
لفظ خفض بہا صوتہ را وانما ہو مد بہا صوتہ وجز این نیست کہ آن عبارت مد بہا صوتہ است قال ابو عیسیٰ وسألت ابا زرعۃ
عن ہذا الحدیث گفت مصنف و پرسیدم ابا زرعہ را ازین حدیث فقال حدیث سفیان فی ہذا اصح پس گفت ابو زرعہ حدیث
سفیان درین باب صحیح ترست قال وروی العلاء بن صالح الاسدی عن سلمۃ بن کہیل نحو روایۃ سفیان مانند
روایت سفیان قال ابو عیسیٰ ثنا ابو بکر محمد بن ابان ثنا عبد اللہ بن نمیر عن العلاء بن صالح الاسدی عن سلمۃ
ابن کہیل عن حجر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو حدیث سفیان عن سلمۃ بن کہیل مانند حدیث سفیان کہ از سلمہ بن
کہیل روایت کردہ است در جہر بآمین و مذہب بخاری و ترمذی در آمین جہر ست و لہذا تقویت حدیث جہر و تضعیف حدیث
خفض میکنند **باب** ما جاء فی فضل التامین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضل آمین گفتن حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی التامین **قولہ** قال خفض بہا صوتہ وانما ہو مد بہا صوتہ یعنی غلط شعبۃ فی قولہ خفض بہا
صوتہ لانہ روی غیرہ فقال مد بہا صوتہ اقول قال المحقق ابن الہمام وقد روی احمد وابو یعلی والطبرانی والدارقطنی
والحاکم فی المستدرک من حدیث شعبۃ عن سلمۃ بن کہیل عن حجر ابی العنبس عن علقمۃ بن وائل عن ابیہ انہ صلی
مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلما بلغ غیر المغضوب علیہم ولا الضالین قال آمین واخفی بہا صوتہ ولما اختلف
ہذا الحدیث عدل صاحب الہدایۃ الی ما روی عن ابن مسعود اربع یخفیہم الامام التعوذ والبسملۃ والاستعاذۃ
والتامین لکن التامین انما روی عن النخعی واما عن ابن مسعود فالثلثۃ الباقیۃ ولو کان الی شیء فی ہذا لوفقت
بان روایۃ الخفض یراد بہا عدم القرع العنیف وروایۃ الجہر بمعنی ما یقال فی دبر الصلوات فعلی ہذا ینبغی ان یقال لا یقرع
کما یفعلہ بعضہم انتہی اقول دل کلامہ علی ان روایۃ شعبۃ صحیحۃ معادلۃ لروایۃ سفیان والا لما صح التوفیق بل عمل بالاقوی
وایضا یؤید الاخفاء ما روی الطحاوی فی معانی الآثار قال ثنا سلیمان بن شعیب بالکسائی ثنا علی بن معبد
ثنا ابو بکر بن عیاش عن ابی سعد عن ابی وائل قال کان عمر وعلی لا یجہران
ببسم اللہ الرحمن الرحیم ولا بالتعوذ ولا بآمین **باب** ما جاء فی فضل التامین

عارضۃ الاحوذی

قال ابو داود ولم یسمع
ہذا الحدیث ثور من
رجاء وقد جمع البخاری
بین الحدیثین معا
فی کتاب التاریخ فقال
ورّاد کاتب المغیرۃ
سمع المغیرۃ قال
ابراہیم بن موسی
عن الولید عن ثور
عن رجاء بن حیوۃ
عن کاتب المغیرۃ
عن المغیرۃ ان
النبی صلی اللہ علیہ
وسلم مسح ظاہر
خفیہ وباطنہما
وقال ابن حنبل
حدثنا ابن مہدی
حدثنا ابن المبارک
عن ثور بن یزید
قال حدثت عن
رجاء کاتب المغیرۃ
لیس فیہ المغیرۃ وقال
محمد بن الصباح
حدثنا عبد الرحمن
ابن ابی الزناد عن
ابیہ عن عروۃ بن
الزبیر عن المغیرۃ
ابن شعبۃ رایت

عارضۃ الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی خفیہ علی ظاہرہما وکذلک رواہ ابو عیسی عن علی بن حجر عن عبد الرحمن بن ابی الزناد وقال سالت ابا زرعۃ ومحمدا یعنی البخاری عن ہذا الحدیث فقالا لیس بصحیح والصحیح من حدیث المغیرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی خفیہ **باب** المسح علی الجوربین والنعلین ہزیل ابن شرحبیل عن المغیرۃ بن شعبۃ قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومسح علی الجوربین والنعلین صحیح اسنادہ صحح ابو عیسی ہذا الحدیث ورواہ ابو داود وقال ابو داود کان عبد الرحمن ابن مہدی لا یحدث

شرح سراج احمد

ثنا زید بن حباب بضم مہملہ وتخفیف موحدہ قال ثنی مالک بن انس نا الزہری عن سعید بن المسیب وابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا امن الامام فامنوا چون آمین گوید امام پس آمین گوئید شما ظاہر معنی حدیث آنست کہ امام بعد از قرارت فاتحہ آمین میگوید شما نیز آمین بگوئید وبعضی گفتہ اند معنی آنست کہ چون امام در محل تامین برسد وآن موضع دعاست از اہدنا الصراط تا آخر پس شما بعد تمام محل تامین او آمین بگوئید وہمین معنی موافق سنت بمذہب امام ما ابی حنیفہ رضی اللہ عنہ فانہ من وافق تامینہ تامین الملئکۃ یعنی فرشتگان نیز آمین میگویند پس شما نیز بگوئید زیرا کہ موافق افتد آمین گفتن وی با آمین فرشتگان غفر لہ ما تقدم من ذنبہ آمرزیدہ شود مر او را ہر چہ پیش رفتہ باشد از گناہان وی پوشیدہ نماند کہ ظاہر او چنان می نماید کہ میفرمایند ہر کہ موافق آید تامین وی تامین فرشتہ را استجابت کردہ شود مر او را وقبول کردہ شود دعای وی ومغفرت ذنوب وی از کجا آمد مگر آنکہ گویند حق جل وعلا مغفرت ذنوب از خصائص این موافقت ولازم وی گردانیدہ است باحصول اجابت نیز وشاید کہ ملائکہ درین وقت استغفار نیز می کردہ باشند آمین گویندگان را قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی السکتتین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان دو سکتہ در نماز حدثنا محمد بن المثنی نا عبد الاعلی عن سعید بن ابی عروبۃ بفتح مہملہ وضم را وسکون واو عن قتادۃ عن الحسن البصری درین حدیث دو تابعی اند کہ یکی از دیگری روایت کردہ عن سمرۃ بن جندب قال گفت سمرہ سکتتان حفظتہما عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دو سکتہ اند در میان نماز کہ یاد داشتہ ام ہر دو را از آنحضرت فانکر ذلک عمران بن حصین پس انکار دو سکتہ کرد عمران بن حصین قال حفظنا سکتۃ گفت عمران یاد می داریم ما یک سکتہ را فکتبنا الی ابی بن کعب بالمدینۃ پس نوشتیم ما بسوی ابی بن کعب کہ در مدینہ بود نزاع خویش را فکتب ابی ان حفظ سمرۃ پس نوشت ابی بن کعب در جواب کہ تحقیق یاد داشتہ است سمرہ

شرح ابی الطیب

قولہ اذا امن الامام فامنوا ربما یستدل بہ علی الجہر بآمین بانہ یعرف وقتہ اذا جہر بہ واما اذا اخفی بہا فلا یعرف لکن یمکن ان یقال وقت التامین معلوم من الشارع انہ بعد قول الامام ولا الضالین لما روی النسائی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قال الامام غیر المغضوب علیہم ولا الضالین فقولوا آمین فان الملئکۃ تقول آمین وان الامام یقول آمین فمن وافق تامینہ تامین الملئکۃ غفر لہ ما تقدم من ذنبہ انتہی فلا دلالۃ علی الجہر انما یستانس بہ **باب** ما جاء فی السکتتین **قولہ** سکتتان حفظتہما الی آخرہ وفی ابی داود سکتۃ اذا کبر وسکتۃ اذا فرغ من قراءۃ غیر المغضوب علیہم ولا الضالین واما السکتۃ اذا کبر فورد فیہا اذکار منہا ما فی صحیح البخاری وابی داود والنسائی واللفظ للبخاری عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ فقلت بابی وامی یا رسول اللہ اسکاتک بین التکبیر والقراءۃ ما تقول قال اقول اللہم باعد بینی وبین خطایای کما باعدت بین المشرق والمغرب اللہم نقنی من الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس اللہم اغسل خطایای بالماء والثلج والبرد ومنہا الاستفتاح المشہور ومنہا دعاء التوجیہ واما السکتۃ التی بین الفاتحۃ والسورۃ فلم یثبت فیہا شیء الا ما ورد من آمین والبسملۃ علی قول من یقول بالاخفاء ولم یصح نقیضہ الاستراحۃ کما قال الترمذی فی السکتۃ التی بعد القراءۃ

شرح سراج احمد

قال سعید فقلنا لقتادة ماهاتان السکتتان گفت سعید بن ابی عروبه پس گفتیم ما مر قتاده را کدام اند آن دو سکته در نماز قال اذا دخل
فی صلاته گفت قتاده یکی از آن دو سکته وقتی ست که چون داخل شود در نماز خود پس از تکبیر پیش از ثنا و دعاء استفتاح و سکته یا آنکه
سکته اینجا بمعنی عدم جهر ست نه سکوت مطلق و در بعضی روایات آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعای استفتاح بجهر میخواند و گفته اند
که آن ادبرای خاطر مقتدیان بود تا بدانند که میخواند و باید خواند واذا فرغ من القراءة و دیگر سکته وقتی ست که فارغ شود از قرائت و خواندن
غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ثم قال بعد ذلک واذا قرأ ولا الضالین پستر گفت قتاده پس از گفتن که سکته پس از قرائت ست اول بار
مطلق قرائت را ذکر کرده بعد از آن گفت و چون بخواند ولا الضالین را یعنی پس از قرائت و تمام کردن سورهٔ فاتحه قال وکان یعجبه اذا
فرغ من القراءة گفت سمره بن جندب و بود آنحضرت که خوش میکرد او را وقتیکه فارغ میگشت از قرائت ان یسکت اینکه سکته کند
حتی یتراد الیه نفسه تا آنکه باز آرد سوی آنحضرت دم شریف او که از خواندن قرائت بسرعت شده بود باز بحال خود آید بدانکه سکته اول بعد از
تکبیر متفق علیه ست میان ائمه اربعه و غیر ایشان برای خواندن دعای استفتاح و سکته دوم سنت ست نزد شافعی و از احمد نیز آمده است
چنانکه طیبی گفته است تا مقتدیان قرائت فاتحه کنند و منازع امام در قرائت نه شوند که نهی واقع شده است از آن و سکته دیگر گفته اند میان
ولا الضالین و آمین برای دفع توهم آنکه آمین از فاتحه است و چهارم بعد از فراغ از سورت فصل میکرد میان قرائت و تکبیر رکوع در مذهب
حنفیه و مالکیه نیست مگر سکته استفتاح و آن در حقیقت سکته نیست قال وفی الباب عن ابی هریرة گفت مصنف و در باب سکته روایت ست
از ابی هریره چنانکه اخراج آن کرده اند بخاری و مسلم قال ابو عیسی حدیث سمرة حدیث حسن وهو قول غیر واحد من اهل العلم
یستحبون للامام ان یسکت مستحب داشته اند برای امام اینکه ساکت شود بعد ما یفتتح الصلوة پس از آنکه افتتاح کند نماز را و بعد القراءة
من القراءة و دیگر سکته کند پس از فارغ شدن از سورهٔ فاتحه وبه یقول احمد واسحق واصحابنا و باین قائل گشته اند امام احمد و اسحق و
اصحاب ما اهل حدیث **باب** ماجاء فی وضع الیمین علی الشمال فی الصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان نهادن دست راست
بر دست چپ در قیام نماز حدثنا قتیبة ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن قبیصة بن هلب بفتح قاف و کسر موحده و سکون
تحتیه و هلب بضم ها و سکون لام و گویند که صواب بفتح ها و کسر لام و بای موحده تابعی ثقه بود و پدر او صحابی بود گفت ابن مدینی و نسائی و عجلی
بود و گفت عجلی ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات عن ابیه هلب نام او یزید بن عدی ست و هلب لقب او ست و گویند نام او سلام ست
و این صحیح نشده است صحابی ست ساکن کوفه شد و گویند که او در ایلچیان بر آنحضرت آمد و بر سر موی نداشت از جهت اقرعیت پس مسح کرد
و دست مالید آنحضرت بر سر وی و به برکت مسح آنحضرت او بیار دیدند پس مسمی گشت بهلب قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم
یؤمنا گفت هلب بود آنحضرت که امامت میکرد ما را فیاخذ شماله بیمینه پس میگرفت دست چپ خود را بدست راست خود بدانکه در مذهب
وضع ست و در کیفیت وضع اختلاف ست علماء را بعضی گویند که بنهد باطن کف یمنی را بر ظاهر کف یسری و گویند که بنهد باطن کف یسری را بر ذراع یمنی
و گویند که بنهد باطن کف یمنی بر مفصل یسری و گفت امام ابو یوسف قبض کند یمنی را و بسط کند یسری را و ابن مختار فقیه ابی جعفر ست و گفت شمس الائمه السرخسی
مستحسن ست نزد بسیاری از مشایخ جمع میان وضع و قبض باین وضع که بنهد باطن کف یمنی را بر ظاهر کف یسری و حلقه کند بخنصر و ابهام بر رسغ چنانکه در

شرح ابی الطیب

قوله حتی یتراد الیه نفسه ای یرجع الیه نفسه بفتحتین **باب** ماجاء فی وضع الیمین علی الشمال فی الصلوة

قوت المغتذی

ها قال ابن سید الناس بضم الها و سکون اللام وقیل بفتح الها و کسر اللام و مشدد الباء لقب و هب و اسمه یزید بن عمرو بن قنافة وقیل هلب بن قنافة

عارضة الاحوذی

قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه وکذلک کان یحیی لا یحدث به وذلک لان المعروف عن المغیرة ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین وابو قیس هذا هو الاودی واسمه عبد الرحمن بن ثروان هو المنفرد بهذا الحدیث لا یعرف الا منه وخالفه الائمة فیه کما قلنا رووه علی المعروف وقد روی ابو داود عن اوس بن اوس الثقفی انه رای النبی صلی الله علیه وسلم یمسح نعلیه وقدمیه قال ابو داود ومسح علی الجوربین علی بن ابی طالب وابو مسعود والبراء ابن عازب وانس ابن مالک وابو امامة وسهل بن سعد

شرح سراج احمد

ظهیریست قال ابو عیسیٰ حدیث هلب حدیث حسن یعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین من بعدهم یرون
ان یضع الرجل یمینه علی شماله فی الصلوٰة ورای بعضهم ان یضعهما فوق السرة اعتقاد کرده اند بعضی علما اینکه نهد هر دو دست را
بالای ناف چنانکه مذهب شافعی ست ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة واعتقاد کرده بعضی علما اینکه نهد هر دو دست را در زیر ناف
چنانکه مذهب حنفیه ست ورحق مردان و اما در حق زنان نهادن دستها بست در وسط صدر کذا فی الخزانة ویقال بالنافی هذا الامر معض
ای متمسک کذا فی الصراح وکل ذلک واسع عندهم وهمه آن که بر سره و زیر سره وضع ست فراخی ست نزد علما واسم هلب یزید بن
قنافة الطائی بضم قاف و نون و فا ست **باب** ماجاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود باب ست در بیان آنچه آمده است در گفتن
الله اکبر نزد رفتن برکوع و سجود حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص سلام بن سلیم السبیعی عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود
عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی کل خفض ورفع وقیام وقعود وابو بکر وعمر

شرح ابی الطیب

قوله ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة المراد بالبعض بعض الصحابة بقرینة قوله یرون ورای بعضهم ان یضعهما
فوق السرة لان المراد به بعض الصحابة فکذا ما بعده لاتحاد المرجع فیکون حدیثا منقطعا سنده وهو من قبیل المرسل
عند ابی یوسف بل قال المحقق ابن الهمام فی فصل کیفیة الحد من کتاب الحدود ان الانقطاع عندنا داخل فی الارسال
بعد عدالة الرواة انتهی والمرسل حجة عندنا وعند الکل ویؤیده ما روی ابوداود عن عبد الرحمن بن اسحق عن زیاد
ابن زید عن ابی جحیفة ان علیا رضی الله عنه قال السنة وضع الکف علی الکف فی الصلوٰة تحت السرة وقال عن حریر الضبی
قال رایت علیا رضی الله عنه یمسک شماله بیمینه علی الرسغ فوق السرة وروی عن سعید بن جبیر فوق وقال ابو مجلز
تحت السرة وروی عن ابی هریرة ولیس بالقوی وعن ابی وائل قال ابو هریرة اخذ الاکف علی الاکف فی الصلوٰة تحت السرة
قال ابوداود سمعت احمد بن حنبل یضعف عبد الرحمن بن اسحق الکوفی انتهی لفظ ابی داود وفیه ایضا عن طاوس قال
کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یضع یده الیمنی علی یده الیسری ثم یشدهما علی صدره انفرد به ابن الاعرابی
انتهی واما حدیث وائل بن حجر قال صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فوضع یده الیمنی علی یده الیسری
علی صدره فرواه ابن خزیمة فی صحیحه واخرج احمد عن قبیصة بن هلب عن ابیه قال رایت رسول الله صلی الله
علیه وسلم یضع یده علی صدره اقول قد اخرج الامام احمد عن علی رضی الله عنه السنة وضع الاکف علی الاکف فی
الصلوٰة تحت السرة الا انه ضعفه بعبد الرحمن بن اسحق الواسطی والحاصل ان حدیث الصدر صحیح عند المحدثین
وحدیث تحت السرة ضعیف الا ان الائمة الاربعة لم یاخذوا به قال النووی ویجعلهما تحت صدره فوق سرته
هذا مذهبنا المشهور وبه قال الجمهور وقال ابو حنیفة وسفیان الثوری واسحق بن راهویه وابو اسحق المروزی من
اصحابنا یجعله تحت سرته وعن علی بن ابی طالب رضی الله عنه روایتان کالمذهبین یعنی تحت صدره وتحت
سرته وعن احمد روایتان کالمذهبین وروایة ثالثة انه مخیر بینهما ولا ترجیح وعن مالک روایتان احدهما یضعهما
تحت صدره والثانیة یرسلهما وعنه استحباب الوضع فی النفل والارسال فی الفرض وهو الذی رجحه المصریون من
اصحابه انتهی وقال ابن الجوزی فی التنقیح وعن الامام احمد روایتان الوضع تحت السرة والوضع فوقها انتهی فلم یاخذ احد
من الاربعة بحدیث الوضع علی الصدر فلو کان عندهم صحیحا کیف ترکوا العمل به خصوصا الامام احمد الذی رواه فی مسنده

عارضة الاحوذی

وعمر وبن حریث
وروی ذلک عن عمر
ابن الخطاب وابن عباس
قال القاضی ابو بکر
ابن العربی رضی الله عنه
وروی ابو عبیدة ان النبی
صلی الله علیه وسلم
مسح علی المشاوذ و
التساخین الغریب
الجوربین غشاء القدم
من صوف یتخذ للدفاء
وهو التسخان واحد
معانیه والنعل معلومة
والمشاوذ العمائم
الاحکام فی خمس مسائل
الاولی اختلف العلماء
فی المسح علی الجوربین
علی ثلثة اقوال الاول
انه یمسح علیهما اذا
کانا مجلدین الی
الکعبین قال به الشافعی
وبعض اصحابنا الثانی
ان کان ضعیفا جاز
مسح علیه وان لم یکن
مجلدا اذا کان ثخینا
وبه قال ابو حنیفة
الشافعی مذهبه
وبه قال ابو حنیفة

شرح ابی الطیب

بروایۃ ھلب رضی اللہ عنہ واذا روی الراوی حدیثا وعمل بخلافہ لم یؤخذ بروایتہ ثالث والذی یغلب علی الظن واللہ اعلم
ان کلا الامرین من الوضع تحت السرۃ والصدر والوضع فوقہ صحیح وضعف عبد الرحمن لا یلزم منہ ضعف الحدیث
عند الامام ابی حنیفۃ ومالک لتقدمہما علیہ واطلعنا علی حدیث صحیح بحمد اللہ تعالی وھو سند المذھب ومؤید الحدیث علی
رضی اللہ تعالی عنہ وھو ما اخرجہ ابن ابی شیبۃ فی مصنفہ قال حدثنا وکیع عن موسی بن عمیر عن علقمۃ بن وائل بن حجر
عن ابیہ رضی اللہ تعالی عنہ قال رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم وضع یمینہ علی شمالہ فی الصلوۃ تحت السرۃ انتہی وھذا
حدیث قوی من حیث السند لان فیہ رجالا ثلثۃ سوی الصحابی وکلھم ثقات الاول وکیع قال الحافظ ابن حجر فی تھذیب
التھذیب ان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی کنیتہ ابو سفیان روی عن ابیہ واسمعیل بن خالد وایمن بن نابل
وابن عون وخلق کثیر وروی عنہ ابناؤہ سفیان وملیح وعبید وشیخہ سفیان الثوری وابنا ابی شیبۃ وابو خیثمۃ
والحمیدی قال عبد اللہ بن احمد بن حنبل عن ابیہ ما رایت اوعی للعلم من وکیع ولا احفظ منہ قال وسمعت
ابی یقول کان وکیع مطبوعا بالحفظ کان وکیع حافظا حافظا وقال احمد بن سھل بن بحر عن احمد کان وکیع امام
المسلمین فی وقتہ وعن ابن معین ما رایت افضل من وکیع قیل لہ بابن المبارک قال قد کان لہ فضل ولکن
ما رایت افضل من وکیع کان یستقبل القبلۃ ویحفظ الحدیث ویقوم اللیل ویسرد الصوم ویفتی بقول ابی حنیفۃ
والثانی موسی بن عمیر قال الحافظ الذھبی فی میزانہ موسی بن عمیر العنبری التمیمی الکوفی قال ابن معین وابو حاتم
ثقۃ وقال الحافظ ابن حجر فی تھذیبہ موسی بن عمیر التمیمی العنبری الکوفی قال ابن معین وابو حاتم ومحمد بن عبد اللہ
ابن نمیر والخطیب والعجلی والدولابی انہ ثقۃ وقال ابو زرعۃ لا باس بہ لہ فی النسائی حدیث واحد فی الصلوۃ
انتہی والثالث علقمۃ قال الذھبی فی میزانہ علقمۃ بن وائل بن حجر صدوق انتہی وقال الحافظ ابن حجر فی تھذیبہ
ذکرہ ابن حبان فی الثقات وذکرہ ابن سعد فی الطبقۃ الثالثۃ من اھل الکوفۃ وقال کان ثقۃ قلیل الحدیث
انتہی وقال الشیخ قاسم قطلوبغا الحنفی فی تخریج احادیث الاختیار بعد ما اخرج فیہ ھذا الحدیث نا قلا
من مصنف ابی بکر بن ابی شیبۃ ان ھذا سند جید ووکیع احد الاعلام وموسی بن عمیر وثقہ ابو حاتم
واخرج لہ النسائی وعلقمۃ اخرج لہ البخاری فی رفع الیدین ومسلم فی صحیحہ والاربعۃ ووثقہ ابن
حبان فھو الشاھد لحدیث علی رضی اللہ عنہ المتقدم ذکرہ انتہی فھذا حدیث صحیح سندا ومتنا تقوم بہ
الحجۃ فلا وجہ لمن قال لیس للحنفیین دلیل فی ھذہ المسألۃ واما قولہ فی عدم الحجیۃ بناء
علی اختلاف نسخ مصنف ابن ابی شیبۃ فاما ناش عن الغفلۃ وعدم تتبع النسخ او عن
عدم الاعتقاد فی السلف وقد کفینا المؤنۃ بعض المحققین حیث صنف فیھا رسالۃ کافیۃ
فیما یحتاج ذکرہ فی الرد واللہ اعلم **باب** ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود **قولہ** یکبر
فی کل خفض ورفع یعنی فی الغالب لانہ مخصوص بحدیث التسمیع والتحمید عند
الاعتدال وفیہ مشروعیۃ التکبیر فی کل خفض ورفع لکل مصل والجمھور علی
استنانہ ما عدا تکبیرۃ الاحرام وذھب احمد الی وجوب جمیع التکبیرات

عارضۃ الاحوذی

وحکاہ عن الشافعی عن مالک
الثالث انہ یجوز
المسح علیہ ان لم یکن
لہ نعل ولا تجلید
قالہ احمد بن حنبل
الثانیۃ فی التوجیہ
وجہ الاول ان الحدیث
ضعیف کلا فان کانا
مجملین رجع للتفسیر
ودخلا تحت احادیث
الخف ووجہ الثانی
انہ ملبوس فی الرجل
یسترھا الی الکعب
یمکن متابعۃ المشی
علیہ فجاز المسح علیہ
اصلہ اذا کان مجملا
کلہ ووجہ الثالث
ظاھر الحدیث ولو کان
صحیحا لکان اصلا
الثالثۃ المسح علی
المشاوذو ھی العمائم
صحیح ثابت عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
رواہ البخاری وغیرہ
وذکرہ ابو عیسی عن
المغیرۃ بن شعبۃ
وسیاتی بیانہ ان شاء اللہ

شرح سراج احمد

گفت عبد اللہ بن مسعود بود آنحضرت کہ اللہ اکبر میگفت در ہر پست گشتن و سر برداشتن و استادن و نشستن و ابو بکر و عمر نیز میکردند و فی
الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ المصنف والشیخان و احمد و اسحق والدارمی و ابن ابی شیبۃ وانس اخرجہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبۃ و ابن عمر
اخرجہ الدیلمی و ابی مالک الاشعری و ابی موسیٰ و عمران بن حصین و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی و ابن عباس اخرجہ البخاری و
از علی بن ابی طالب نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و بیہقی و ابن حبان و از مطرف بن الشخیر چنانکہ اخراج کردہ عبد الرزاق
و ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اصحاب النبی صلی اللہ
علیہ وسلم منہم ابو بکر و عمر و عثمان و علی و غیرہم و من بعدہم من التابعین و علیہ عامۃ الفقہاء و برین اند اکثر فقہا باتفاق
ایمہ اربعہ والعلماء و ثنا عبد اللہ بن منیر قال سمعت علی بن الحسن قال انا عبد اللہ بن المبارک عن ابن جریج
عن الزہری عن ابی بکر بن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یکبر وہو یہوی گفت ابو ہریرہ
بدرستیکہ آنحضرت بود کہ تکبیر میگفت در حالیکہ انتقال میکرد بر رکوع و سجود قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول اہل العلم من
اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم قالوا یکبر الرجل وہو یہوی للرکوع والسجود گویند علما کہ تکبیر گوید مرد در حالیکہ قصد کند
و انتقال کند برای رکوع و سجود و اختلاف ست علمای حنفیہ را در وقت تکبیر برای رکوع بعضی گفتہ اند تکبیر کند ایستادہ پستر برکوع رود چرا کہ
از امام محمد منقول شدہ است کہ تکبیر کند پستر برکوع و سجود رود و گفت امام طحاوی فرود شود برای رکوع و سجود در حالیکہ تکبیر کنندہ باشد چنانکہ
مذکور ست در ظہیریہ و فی الخلاصۃ السنۃ ان یکون ابتداء التکبیر عند اول انحدارہ و فراغہ عند الاستواء **باب** رفع الیدین عند الرکوع
باب ست در بیان برداشتن دستہا نزد رکوع کردن حدثنا قتیبۃ و ابن ابی عمر قالا ثنا سفیان بن عیینۃ عن الزہری عن
سالم عن ابیہ عبد اللہ بن عمر قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا افتتح الصلوٰۃ یرفع یدیہ حتی یحاذی منکبیہ
گفت عبد اللہ بن عمر دیدم آنحضرت را کہ چون شروع میکرد نماز را بر می داشت دو دست خود را تا آنکہ مقابل کرد برابر ہر دو دوش خود
واذا رکع واذا رفع راسہ من الرکوع و بر می داشت دو دست خود را چون رکوع میکرد و چون بر می داشت سر خود را از رکوع و این
حدیث موافق مذہب شافعیہ است کہ رفع یدین در تکبیرات انتقال ست رفتن برکوع و رفتن بسجود تا برابر ہر دو دوش و نزد امام ما
ابی حنیفہ رفع یدین نیست مگر در تکبیر افتتاح تا بگوشہا چنانکہ در حدیث شیخین ست کہ از مالک بن الحویرث اخراج کردہ و زاد ابن ابی عمر فی حدیثہ و زیادہ
کردہ ست ابن ابی عمر در حدیث خود این عبارت را وکان لا یرفع بین السجدتین و بود آنحضرت کہ نمیداشت دو دست خود را میان دو سجدہ خود قال
ابو عیسیٰ حدثنا الفضل بن الصباح البغدادی ثنا سفیان بن عیینۃ ثنا الزہری بہذا الاسناد نحو حدیث ابن ابی عمر یعنی فضل بن
الصباح از سفیان حدیث کردہ ست مانند حدیث ابن ابی عمر کہ از سفیان روایت کردہ ست قال و فی الباب عن عمر اخرجہ عبد الرزاق و علی بن ابی طالب اخرجہ البیہقی و ابن حبان
و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی بلفظ وائل بن حجر اذا صلیت فاجعل یدیک حذاء اذنیک والمرأۃ تجعل یدیہا حذاء ثدییہا و مسلم از وی باین عبارت اخراج کردہ اند رأیت
النبی صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیہ حین دخل فی الصلوٰۃ وکبر ثم التحف بثوبہ ثم وضع یدہ الیمنی علی الیسری فلما اراد ان یرکع اخرج یدیہ من الثوب ثم رفعہما وکبر فرکع فلما
قال سمع اللہ لمن حمدہ رفع یدیہ فلما سجد سجد بین کفیہ و مالک بن الحویرث اخرجہ الشیخان و انس بن مالک اخرجہ الحاکم والدارقطنی و ابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان
و ابی حمید الساعدی اخرجہ ابو داود والدارمی و ابی اسید و سہل بن سعد الساعدی اخرجہ البخاری و محمد بن مسلمۃ و ابی قتادۃ و ابی موسیٰ

شرح ابی الطیب

قولہ وہو یہوی بکسر الواو و فتح الیاء من اولہ ای یہبط و ینزل الی السجود

عارضۃ الاحوذی

بالباب بعدہ الرابعۃ فی تحقیق القول فی الباب لما وردت الاحادیث فی المسح علی الخفین اختلف فی الخف ما ہو کما تقدم بیانہ فحمل من حمل لفظ الخف علی معنی قال یسمی علیہ کما فسرہ وشرح ورواہ والذی عندنا ان الخف والجرموق والجلد المخروز والجورب المخروز علیہ بجلد یجوز المسح علی ذلک کلہ لانہ خف وفی معنی الخف من کونہ جلدا عمر وزا یوضع علی القدم یستر ہا الی الکعبین واما المسح علی النعلین وہی الخامسۃ فانما المعنی فیہ ان الجوربین اذا کانا مخروزین الی الکعبین کانا شبیہین بالنعلین فہو جوز باصلہ کالنعل بما انضاف

شرح سراج احمد

الاشعری و جابر و عمیر اللیثی قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح و بهذا یقول بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله
علیه وسلم و بحدیث عبد الله بن عمر قائل شده اند بعضی اهل علم از صحابه منهم ابن عمر و جابر بن عبد الله و ابو هریرة و انس و ابن عباس و عبد الله
ابن الزبیر و غیرهم و غیر ایشان دیگر صحابه و من التابعین و بعضی از تابعین نیز قائل باین گشته اند الحسن البصری و عطاء و طاوس و مجاهد و
نافع و سالم بن عبد الله و سعید بن جبیر و غیرهم و به یقول عبد الله بن المبارک و الشافعی و احمد و اسحق و قال عبد الله
ابن المبارک و گفت عبد الله بن المبارک قد ثبت حدیث من یرفع تحقیق ثابت شده است حدیث کسی که رفع یدین را اعتقاد کرده اند و ذکر
حدیث الزهری عن سالم عن ابیه و ذکر کرده ابن المبارک حدیث زهری را از سالم از عبد الله بن عمر و لم یثبت حدیث ابن مسعود و ثابت نشده است حدیث عبد الله
ابن مسعود که این است ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یرفع الا فی اول مرة که بدرستیکه آنحضرت بر نداشته دو دست خود را مگر در اول بار برداشته حدثنا

شرح ابی الطیب

قوله لم یثبت حدیث ابن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم یعنی انکر ابن المبارک حدیث ابن مسعود لکن لا یضر
انکاره لانه روی ابو داود و النسائی و المصنف عن ابن مسعود رضی الله عنه قال علقمة قال لنا ابن مسعود الا اصلی بکم صلوة
رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی و لم یرفع یدیه الا فی اول مرة و فی روایة فکان یرفع یدیه فی اول مرة ثم لا یعود قال المصنف
حدیث حسن و قال المحقق ابن الهمام و ما نقل عن ابن المبارک انه قال لم یثبت عندی حدیث ابن مسعود فغیر ضائر
بعد ما ثبت بالطریق المذکورة و القدح فی عاصم بن کلیب غیر مقبول فقد وثقه ابن معین و اخرج له مسلم حدیثه فی الهدی
و غیره عن علی و فی عبد الرحمن بانه لم یسمع من علقمة باطل و قد ذکره ابن حبان فی الثقات و قال مات سنة تسع و تسعین
و سنه سن ابراهیم النخعی فما المانع من سماعه عن علقمة و اتفقوا علی سماع النخعی منه و اخرج الخطیب فی کتاب المتفق و
المفترق فی ترجمة عبد الرحمن انه سمع اباه و علقمة و ما قیل ان الحدیث صحیح و انما المنکر فیه علی وکیع زیادة ثم لا یعود فانما هو ظن
من المنکر و بالجملة زیادة العدل الضابط مقبولة خصوصا و قد توبع علیها فرواه ابن المبارک فیما قدمناه من روایة
النسائی و اخرج الدارقطنی و ابن عدی عن محمد بن جابر عن حماد بن ابی سلیمان عن ابراهیم عن علقمة عن عبد الله
قال صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم و ابی بکر و عمر فلم یرفعوا ایدیهم الا عند استفتاح الصلوة و مما یؤید صحة
هذه الزیادة روایة ابی حنیفة من غیر الطریق المذکورة و ذلک انه اجتمع مع الاوزاعی بمکة فی دار الحناطین کما
حکی ابن عیینة فقال الاوزاعی ما بالکم لا ترفعون ایدیکم عند الرکوع و الرفع منه فقال لانه لم یصح عن رسول الله
صلی الله علیه وسلم فیه شیء فقال الاوزاعی کیف لم یصح و قد حدثنی الزهری عن سالم عن ابیه ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم کان یرفع یدیه اذا افتتح الصلوة و عند الرکوع و عند الرفع منه فقال ثنا حماد عن ابراهیم عن
علقمة و الاسود عن عبد الله بن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم کان لا یرفع یدیه الا عند افتتاح الصلوة
ثم لا یعود لشیء من ذلک فقال الاوزاعی احدثک عن الزهری عن سالم عن ابیه
و تقول حدثنی حماد عن ابراهیم فقال ابو حنیفة کان حماد
افقه من الزهری و کان ابراهیم افقه من سالم و علقمة لیس بدون ابن عمر فی الفقه
و ان کان لابن عمر صحبة فله فضل صحبة فالاسود له فضل کثیر و عبد الله عبد الله

عارضة الاحوذی

الیه من الجلد المخروز

باب المسح علی العمامة ابن المغیرة ابن شعبة عن توضأ النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین و العمامة صحیح حسن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة عن بلال ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین و الخمار الاسناد حدیث المسح علی العمامة صحیح الاخبار علیه بیان الروایات اختلف فیه کثیرا الغریب الخمار لفظة غریبة عن الذی تستر به المرأة راسها و هو لها کالعمامة للرجل و لم اجده مستعملا للرجل الا فی هذا الحدیث و ان اقتضاه الاشتقاق لانه من التخمر و هو الستر و منه خمروا انیتکم و ذلک کثیرة المتعلقات العصائب و هی العمائم

شرح سراج احمد

بذلك احمد بن عبدة الآملي ثنا وهب بن زمعة عن سفيان بن عبد الملك عن عبد الله بن المبارك ودیگر اسناد ذکر میکند حدثنا
هناد نا وكيع عن سفيان عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة قال قال عبد الله بن المسعود الا اصلي
بكم صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد الله بن مسعود بمردم آیا نگذارم باشما نماز آنحضرت را تا ظاهر شود بشما کیفیت آن فصلى فلم يرفع
يديه الا في اول مرة پس بگذارد عبد الله بن مسعود نماز را پس نداشت دو دست خود را مگر در اول مرتبه که تکبیر افتتاح بود وقال في الباب عن البراء
ابن عازب اخرجه احمد واسحق والدارقطني والطحاوي من طريق يزيد بن ابي زياد عن عبد الرحمن بن ابي ليلى عن البراء رضي الله عنهم قال ابو عيسى
حديث ابن مسعود حديث حسن وبه يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين وهو قول
سفيان الثوري واهل الكوفة یعنی امام اعظم سراج الامة ابو حنیفه رضی الله عنه بدانکه برداشتن دستها در غیر تکبیر احرام مختلف فیه است میان ما
وشافعیه واحادیث وآثار در هر دو جانب آمده وقدر متفق آنست که یا هر دو بوده است گاهی این وگاهی آن واز صحابه هر کس که دیده است روایت
کرده است یا آنکه رفع یدین در ابتدا بوده است ودر آخر منسوخ گشته از آنکه از عظمای صحابه مثل ابن مسعود که عالم بود بشرائع اسلام واحکام آن ومتفقه
بود باحوال رسول خدا وملازم آنحضرت بود در حضر وسفر وحال آنکه رفع یدین نمیکرد وظاهر احتمال ثانی ست واز امیر المؤمنین علی رضی الله عنه نیز
عدم رفع روایت میکنند واگر فرض نماید دو بود عدم رفع راجح ست از جهت آنکه از جنس سکون ست که مناسب تر ست بحال صلوة که خضوع و
خشوع ست **باب** ماجاء في وضع اليدين على الركبتين في الركوع باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان نهادن دو دست بر
دو زانو در رکوع حدثنا احمد بن منيع ثنا ابو بكر بن عياش ثنا ابو حصين بكسر ست عن ابي عبد الرحمن السلمي قال قال لنا عمر بن
الخطاب گفت ابو عبد الرحمن گفت مارا امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه ان الركب سنت لكم فخذوا بالركب بدرستیکه زانو گرفتن مسنون ست
برای شما پس بگیرید شما زانو را قال وفي الباب عن سعد اخرجه مسلم وانس بن مالك اخرجه ابو يعلى والطبراني في الصغير وابي حميد اخرجه البخاري وابي اسيد
وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة وابي مسعود اخرجه ابو داود والنسائي قال ابو عيسى حديث عمر حديث حسن صحيح والعمل على
هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم لا اختلاف بينهم في ذلك وعمل برین ست نزد اهل علم
از صحابه وتابعین وکسیکه پس از ایشان بودند که اختلاف نیست میان علما در نهادن دو دست بر دو زانو در رکوع الا ما روي عن
ابن مسعود وبعض اصحابه مگر آنچه روایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود وبعضی یاران وی انهم كانوا يطبقون
بدرستیکه ایشان بودند که تطبیق میکردند در آن دست بر دوران نهادن ست در رکوع باین طریق که برابر وجمع کنند کف را با کف وانگشتان را
با انگشتان دست دیگر یعنی در مذهب عبد الله بن مسعود تطبیق ست والتطبيق منسوخ عند اهل العلم وحکم تطبیق منسوخ ست

شرح ابی الطیب

فرجح بفقه الرواة كما رجح الاوزاعي بعلو الاسناد والترجيح بفقه الرواة هو المذهب المنصور عندنا
اقول ويمكن ان يقال لا تعارض بين الفعلين لانه يجوز ان يحمل احد الفعلين على زمان والآخر على آخر
فيكون كل واحد منهما سنة وقوله ولم يثبت بصيغة المعلوم من المجرد معطوف على
قوله قد ثبت **باب** ماجاء في وضع اليدين على الركبتين **قوله** ان الركب سنت لكم اي سن
اخذها فسنت فعل مجهول وفاعله ضمير الركب وفيه مجاز الحذف **قوله** كانوا يطبقون
التطبيق هو ان يجمع بين اصابع يديه ويجعلهما بين ركبتيه في الركوع والتشهد قاله في المجمع

عارضة الاحوذي

واحدها عصابة وهي
التي تشد الرأس وتشده
عليه الاحكام في
مسائل الاولى اختلف
الناس في المسح على العمامة
على خمسة اقوال
الاول لا يمسح على العمامة
بحال قاله مالك الثاني
يمسح المفروض من
الرأس وهو بعضه
باختلاف ويمسح على
العمامة عن باقي
الرأس المسنون الثالث
قال الثوري والاوزاعي
يجوز المسح على العمامة
مطلقا الرابع يجوز
المسح عليها اذا لبسها
على طهارة الخامس
يجوز المسح عليها اذا كانت
بحنك قاله بعض
اصحاب احمد الثانية
في التوجيه وجه
الاول ان الله امر
بمسح الرأس وما روي
في الحديث من المسح على
العمامة فمحمول على احد
وجهين احدهما
ان المسح على العمامة

شرح سراج احمد

نزد اہل علم قال سعد بن ابی وقاص کنا نفعل ذلک فنهینا عنه گفت سعد بن ابی وقاص کہ از عشرہ مبشرہ است بودیم ما کہ
میکردیم تطبیق را پس نہی کردہ شدیم ما از آن و قول سعد بن ابی وقاص مصرح ست بنسخ تطبیق و امرنا ان نضع الاکف علی الرکب امر
کردہ شدیم ما اینکہ نہیم کفہا را بر زانوہا حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن ابی یعفور عن مصعب بن سعد عن ابیه سعد بهذا
بحدیث گذشتہ **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ مصلی دور
دارد دو دست خود را از ہر دو پہلوی خود در حال رکوع و بدین بجنبہا بچسپاند حدثنا بندار ثنا ابو عامر العقدی ثنا فلیح بن سلیمان
ثنا عباس بن سهل قال اجتمع ابو حمید و ابو اسید و سهل بن سعد و محمد بن مسلمة فذکروا صلوٰة رسول الله صلی
الله علیه وسلم گفت عباس بن سہل جمع گشتند و باہم یکجا شدند این چہار کس از صحابہ پس ذکر کردند نماز آنحضرت را فقال ابو حمید انا
اعلمکم بصلوٰة رسول الله صلی الله علیه وسلم پس گفت ابو حمید من داناتر شما ام بنماز آنحضرت ان رسول الله صلی الله علیه
وسلم رکع فوضع یدیه علی رکبتیه کانه قابض علیهما و بیان نمود ابو حمید بدرستیکہ آنحضرت رکوع کرد پس نہاد دو دست خود را
بر دو زانوی خود گویا کہ آنحضرت گیرندہ بود بر ہر دو زانو و تریدیه و می ساخت ہر دو دست را مانند و تر و زہ کمان یعنے دور دور گردانید
مرفقین را از پہلوہا کہ مرفقین مشابہ زہ گشتند و پہلوہا مشابہ کمان کہ بران زہ کنند چنانکہ گفت و تر بفتح واو و تشدید ثناة فوقیه فنحاهما عن
جنبیه و این تفسیر و تریدیه ست پس دور داشت ہر دو دست را از دو پہلوی خود قال و فی الباب عن انس گفت مصنف درین باب
حدیثی مروی گشتہ است از انس بن مالک اخرجه الازرقی فی کتاب مکة من طریق اسمعیل بن رافع عن انس قال ابو عیسی حدیث ابی حمید
حدیث حسن صحیح و هو الذی اختاره اهل العلم و آن حدیث حدیثی ست کہ اختیار کردہ است آنرا اہل علم انه یجافی الرجل یدیه عن
جنبیه فی الرکوع و السجود بدرستیکہ آدمی دور دارد دو دست خود را از دو پہلوی خود در حال رکوع و سجود چنانکہ نزدیک ست در حق مردان **باب** ما جاء فی التسبیح فی
الرکوع و السجود باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گفتن تسبیح در حال رکوع و سجود حدثنا علی بن حجر انا عیسی بن یونس عن ابن
ابی ذئب عن اسحق بن یزید الهذلی عن عون بن عبد الله بن عتبة بن مسعود الهذلی ابو عبد الله المکی عابد ثقة از
رابعہ بود عن ابن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا رکع احدکم بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون رکوع کند
یکے از شما فقال فی رکوعه سبحان ربی العظیم پس گفت در رکوع خود سبحان ربی العظیم را

شرح ابی الطیب

قوله کنا نفعل ذلک فنهینا عنه و قد اخرجه عن سعد بن ابی وقاص البخاری و مسلم فی صحیحیهما و اللفظ للبخاری قال
ابو یعفور سمعت مصعب بن سعد یقول صلیت الی جنب ابی فطبقت بین کفی ثم وضعتهما بین فخذی فنهانی
ابی و قال کنا نفعل ذلک فنهینا عنه و امرنا ان نضع ایدینا علی الرکب قال القسطلانی و فی حدیث ابن عمر عند ابن
المنذر باسناد قوی قال انما فعله النبی صلی الله علیه وسلم مرة یعنی التطبیق فقد ثبت نسخ التطبیق و انه
کان متقدما **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع **قوله** و وتر یدیه ای عوجهما
من التوتیر و هو جعل الوتر علی القوس و فی النهایة جعلهما کالوتر من قولک وترت القوس و اوترته
شبه ید الراکع اذا مدها قابضا علی رکبتیه بالقوس اذا اوترت **قوله** فنحاهما عن جنبیه من نحی ینحی
تنحیة اذا ابعد یعنی ابعد مرفقیه عن جنبیه حتی کان یدیه کالوتر و جنبیه کالقوس

عارضة الاحوذی

لو یکن عن نص و انما
اختصر علی مسح بعض
الراس و مر الید علیها
تبعا لمسح البعض کما
نشاهد ذلک فیه
اذا مسح علی البعض
و کان علی الراس
عمامة الثانی انه
یحتمل ان یکون به
زکام او لو فمسح علی
العمامة و رجاء قلنا
ذلک فیکون القول
السادس و وجه
الشافعی و ابی حنیفة
حدیث المغیرة بن
شعبة علی ناصیته
و علی عمامته و وجه
قول احمد انه یدل
فی الطهارة فافتقر
الی وضعه علی طرفه
کالخفین و وجه
زیادة الحنث ان
به تحقق المشقة
فتکون الرخصة فی
موضعها **باب**
الغسل من الجنابة
کریب عن ابن عباس
عن خالته میمونة

عارضة الاحوذی

قالت وضعت المنبر
عند رأسه عائشة
فغسلا ثم اغتسل
من الجنابة فاكفأ
الاناء بشماله على يمينه
فغسل كفيه ثم ادخل
يده في الاناء فافاض
على فرجه ثم دلك
بيده الحائط او
الارض ثم تمضمض
واستنشق وغسل
وجهه وذراعيه
ثم افاض على راسه
ثلث اثواب فغسل
رجليه صحيح حسن
عروة عن عائشة
كان رسول الله صلى
الله عليه وسلم اذا اراد
ان يغتسل من الجنابة
بدأ فغسل يديه
قبل ان يدخلهما
الاناء ثم غسل فرجه
وتوضأ وضوءه
للصلوة ثم يشرب
شعره الماء ثم يحثي
على راسه ثلث
حثيات صحيح حسن
الاسناد روى عن

شرح سراج احمد

ثلث مرات سه بار فقد تم رکوعه پس تحقیق تمام گشت رکوع او وذلك ادناه واین سه بار گفتن تسبیح ادنا تمام تسبیحات است واذا سجد فقال
في سجوده سبحان ربي الاعلى ثلث مرات فقد تم سجوده وذلك ادناه قال وفي الباب عن حذيفة بن اليمان وعقبة بن
عامر وابن عباس وابن ماجه وابن حبان والحاكم قال ابو عيسى حديث ابن مسعود ليس اسناده بمتصل گفت مصنف حدیث عبد الله بن
مسعود را اسناد متصل نیست عون بن عبد الله بن عتبة لم يلق ابن مسعود عون بن عبد الله ملاقات نکرده است عبد الله بن مسعود را
والعمل على هذا عند اهل العلم يستحبون ان لا ينقص الرجل في الركوع والسجود من ثلث تسبيحات وعمل همین است نزد اهل علم
که مستحب میدارند اینکه ناقص نکند آدمی در رکوع وسجود از سه تسبیح وهكذا قال اسحق بن ابراهيم وهمچنین گفت اسحق بن ابراهیم ورفعه علي بن المبارك
انه قال استحب الامام ان يسبح خمس تسبيحات وروایت کرده شده است از ابن المبارک بدرستیکه او گفت مستحب کرده شده است مر
امام را اینکه تسبیح کند پنج تسبیحات لكي يدرك من خلفه ثلث تسبيحات بجهت آنکه دریابد مقتدی سه تسبیحات را پس امام بدانکه در کافی
نوشته است که از ادنی ادنی جواز نیست بلکه در ادنی کمال است در خلاصه نوشته است اگر کسی ترک کرد تسبیح را یک بار گفت روا باشد
ومکروه است چنانکه روایت کرده شده است از امام محمد واگر زیاده گوید بر سه بار پس آن افضل است بشرط آنکه ختم کند بر وتر لیکن اگر امام باشد
بسیار نگوید ودر ظهیریه است که بعضی گفته اند امام سه بار گوید وگویند چهار بار گوید حدثنا محمود بن غيلان ثنا ابو داود قال انبانا شعبة
وابانا نیز بمعنی حدثنا واخبرنا است عن الاعمش قال سمعت سعد بن عبيدة يحدث عن المستورد بضم میم وسکون سین مهمله
وفتح تاء فوقیه وسکون واو ورای مکسوره ودال مهمله عن صلة بن زفر بکسر صاد مهمله وفتح لام مخففه وزفر بضم زا وفتح فا عبسي ابو العلاء ويا ابو بكر كوفي
تابعی کبیر ثانیه ثقه جلیل بود در حدود سبعین وفات کرد عن حذيفة بضم حاء مهمله وفتح ذال معجمه وسکون یای مثناة تحتیه وفا ابن اليمان
عبسی حلیف انصار صحابی جلیل از سابقین وپدر وی یمان نیز صحابی بود که در روز احد شهید شد از دست مسلمانان از روی شبهه
وحذیفه در اول خلافت علی مرتضی سنه ست وثلثین وفات یافت انه صلى مع النبي صلى الله عليه وسلم بدرستیکه حذیفه
نماز گذارد همراه آنحضرت فكان يقول في ركوعه سبحان ربي العظيم پس بود آنحضرت که می فرمود در رکوع
خود سبحان ربي العظيم واذا في سجوده سبحان ربي الاعلى ودر سجده خود میفرمود سبحان ربي الاعلى را وما اتى
على اية رحمة الا وقف وسال ونمی آمد آنحضرت بر آیتی که در وی ذکر رحمت حق تعالی می بود مگر که وقف میکرد بران وسوال میکرد

شرح ابی الطیب

قوله فقد تم رکوعه ای کمل رکوعه علی وجه الاستنان والا فکمال الفرض بواحدة **قوله** وذلك
ادناه ای ادنی تمام رکوعه وقال ابن مالك ای ادنی الكمال في العدد واكمله سبع مرات فالاوسط خمس مرات والاقل
ان يقال ذلك ادنى الذكر المسنون الذي به تمام اصل السنة **قوله** لكي يدرك من خلفه ثلث تسبيحات بناء
على ان المسنون تاخر القوم عن الامام في ابتداء الركوع والسجود او بناء على ان الناس مختلفون فلعل بعض
من خلفه ابطأ من الامام في تكمل التسبيح **قوله** وما اتى على اية رحمة الا وقف وسال وما اتى على اية عذاب
الا وقف وتعوذ ای تعوذ بالله من عذابه حمله اصحابنا والمالكية على ان صلاته كانت نافلة لعدم تجويزهم
التعوذ والسوال في اثناء القراءة في صلوة الفرض ويمكن حمله على بيان الجواز
لانه يصح معه الصلوة اجماعا ويدل عليه ندرة وقوعه

شرح سراج احمد

از حق تعالی رحمت را وما اتی علی آیة عذاب الا وقف وتعوذ ونمی گذشت بر آیتی که در وی ذکر عذاب بود مگر که باستاد و پناه می جست
از حق تعالی از عذاب و این حکم خاص بر آنحضرت بود و بر دیگران شاید در نوافل روا باشد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن
صحیح وثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی عن شعبة نحوه یعنی از شعبه چنانکه روایت کرده است ابو داود وطیالسی عبد الرحمن
ابن مهدی نیز روایت کرده است **باب** ما جاء فی النهی عن القراءة فی الرکوع والسجود باب ست در بیان آنچه آمده است در نهی
از خواندن قرآن در رکوع و سجود وحدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن ثنا مالک ح وثنا قتیبة عن مالک عن نافع
عن ابراهیم بن عبد الله بن حنین عن ابیه عبد الله بن حنین عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم
نهی عن لبس القسی والمعصفر بدرستیکه آنحضرت منع فرمود از پوشیدن لباس قسی و لباس رنگ کرده بمعصفر و قسی نام جامه ست
از کتان که مخلوط بود با بریشم آورده میشود از مصر و منسوب ست بقریه که قس نام دارد بساحل بحر وعن تختم الذهب و منع
فرمود از پوشیدن انگشتری زر سرخ و حکم ایشان در کتاب اللباس ذکر کرده خواهد شد انشاء الله تعالی وعن قراءة القرآن
فی الرکوع والسجود و نهی فرمود از خواندن قرآن در رکوع و سجود یعنی حق تعالی عز اسمه تعیین کرده هر هیأتی از هیأت نماز را بنوعیت
از انواع ذکر و مخصوص گردانید قیام را که اول هیأت و اعظم آنست و او افضل در خدمت بقرآن که اعلی و اقدم
و اعظم و افضل اذکار ست و بعد از تعیین و تخصیص وی تعالی و تقدس گنجایش ندارد که خلاف آن کنند
و اگر بکنند حرام بود یا مکروه و این امر تعبدی ست که عقل را بادراک آن راه نیست و بعضی مردم حکمتی و علتی در آن نیز برنگیزند
و گویند که رکوع و سجود هیأت خضوع و تذلل و خواری ست پس نهی کرده شد که کتاب کریم که عالی و عظیم الشان ست
درین هیأت خوانده شود و طیبی از خطابی نقل کرده است که گفت گویا که مکروه داشت که جمع کرده شود میان کلام خلق و کلام خالق
در یک جا و برابری داده شود میان این هر دو و این هر دو نکته خالی از چیزی نیست حقیقت همان ست که بندگی در امتثال
امر و تعبد بحکم شارع ست بدانکه اگر قرآن در رکوع خواند نماز فاسد گردد یا نه صحیح آن ست که نگردد وفی الباب
عن ابن عباس اخرجه مسلم قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح وهو
قول اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم کرهوا القراءة فی
الرکوع والسجود و آن قول اهل علم ست از صحابه و تابعین که کرده دارند خواندن قرآن را در رکوع و سجود

شرح ابی الطیب

قوله نهی عن لبس القسی فی المجمع هی ثیاب من کتان مخلوط بحریر نسبت الی قریة قس بفتح قاف و تشدید سین
انتهی وقال القاضی عیاض القسی ثیاب مضلعة بالحریر تصنع بالقس موضع من بلاد مصر وعن علی رضی الله عنه القسیة
ثیاب تنسج من الشام او مصر مضلعة وقال البخاری فیها حریر امثال الاترج انتهی وقیل هی ثیاب من کتان وقیل هی قز منسوبة الی
القز بالزای وهو ردی الحریر انتهی فابدلت الزای سینا فصار قسیا قوله والمعصفر ای عن الثوب المصبوغ بالعصفر

قوت المغتذی

نهی عن لبس القسی بفتح القاف وکسر السین المهملة المشددة نسبة الی موضع ینسب الیه
الثیاب القسیة وهی ثیاب مضلعة بالحریر تعمل بالقس من بلاد مصر مما یلی الفرما

مازنة الاحوذی

النبی صلی الله علیه وسلم
غسل الجنابة وفی
غسل الجنابة جماعة
اخصهم عائشة و
میمونة ولها فی هذا
الباب حدیثان مختصران
اما حدیث میمونة فاختصره
وکیع وسفیان عن
الاعمش واکمله جعفر
ابن غیاث وغیره
عنه قال فیه جعفر
ثم تنحی فغسل یدیه
ثم اتیته بمندیل
فلم ینفض بها وقال
غیره عنه فغسل
رجلیه فناولته
المندیل فلم یاخذه
فجعل ینفض الماء
عن جسده واما
حدیث عائشة
فاکمله مالک وغیره
عن عروة وسواه
اکثر اکمالا منه قالوا
فیه ثم یصب علی رأسه
ثلث غرفات او غرف
ثم یفیض الماء علی
جلده کله الغریب
قوله اکفأ الاناء یعنی

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود باب ست در بیان کسی که برابر نکند او پشت خود را در رکوع و سجود حدثنا احمد
ابن منیع نا ابو معاویة عن الاعمش عن عمارة بن عمیر بلفظ تصغیر ست عن ابی معمر عن ابی مسعود الانصاری رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوٰة لا یقیم الرجل فیها یعنی صلبه فی الرکوع و فی السجود فرمود آنحضرت
روا نمی گردد نمازی که برابر راست نکند آدمی دران نماز یعنی پشت خود را در رکوع و در سجود ازین حدیث استدلال کرده شافعی
و احمد و ابو یوسف بر فرضیت طمانینت در رکوع و سجود و قومه و جلسه زیرا که آنحضرت نفی کرد از نماز مردی که در حدیث ابی هریره است
و این نشان فرضیت است و اطمینان در رکوع و سجود نزد ابی حنیفه و محمد واجب ست نه فرض و قومه و جلسه سنت ست و مراد از نفی
صلوٰة که در حدیث ابی هریره است نفی کمال اوست بدلیل آنکه در آخر این حدیث ابی هریره بروایت ابی داود و ترمذی و نسائی
آمده است که آنحضرت فرمود چون تمام کردی این را تمام شد نماز تو و آنچه نقصان کردی ازان نقصان کردی از نماز خود و این نشان
وجوب و سنت ست قال و فی الباب عن علی بن شیبان اخرجه احمد و ابن سعد و ابن عساکر و انس اخرجه الشیخان و النسائی و احمد
و ابی هریرة اخرجه البزار و الطبرانی فی الاوسط و رفاعة الزرقی اخرجه البخاری و النسائی و ابن حبان و احمد قال ابو عیسی حدیث
ابی مسعود حدیث حسن صحیح و العمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و من بعدهم
یرون ان یقیم الرجل صلبه فی الرکوع و السجود اعتقاد کرده اند صحابه و تابعین که برابر کند آدمی نماز گذارنده پشت خود را در رکوع و
سجود و قال الشافعی و احمد و اسحق من لا یقیم صلبه فی الرکوع و السجود فصلاته فاسدة گفت امام شافعی و احمد و اسحق هر که
برابر نکند پشت خود را یعنی طمانینت نکند در رکوع و سجود پس نماز وی فاسد ست یعنی طمانینت نزد ایشان فرض ست لحدیث النبی
صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوٰة لا یقیم الرجل فیها صلبه فی الرکوع و السجود و از حجت دلیل حدیث آنحضرت که روا نمی شود
نمازی که برابر نکند مردی دران نماز پشت خود را در رکوع و سجود ظاهر حدیث در فرضیت طمانینت ست و ابو معمر اسمه و نام ابی معمر عبد الله
ابن سخبرة است بفتح سین مهمله و سکون خای معجمه و فتح موحده و در آخر او هاست و ابو مسعود الانصاری البدری اسمه عقبة
ابن عمرو **باب** ما یقول الرجل اذا رفع راسه من الرکوع باب ست در بیان آنچه بگوید آدمی چون بردارد سر خود را از رکوع
یعنی در قومه خواند حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود الطیالسی نا عبد العزیز بن عبد الله بن ابی سلمة الماجشون
نا عمی یعقوب بن ابی سلمة الماجشون از رابعه بود بعد العشرین و مائة وفات کرد عن عبد الرحمن الاعرج عن عبید الله
ابن ابی رافع المدنی مولی النبی صلی الله علیه وسلم کاتب علی مرتضی عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه قال کان رسول
الله صلی الله علیه وسلم اذا رفع راسه من الرکوع قال گفت علی مرتضی بود آنحضرت که چون بر می داشت سر خود را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود **قوله** لا یقیم الرجل فیها ای لا یسوی ظهره فیها و المراد الطمانینة فیه
و کذا فی السجود و لا ینصبه منها علی ان یکون فی بمعنی من و علی هذا المراد منه تحصیل القومة و الجلسة و الاول اقرب و الطمانینة
هی واجبة عند الشافعی و احمد فیهما و عند ابی حنیفة و محمد لیست بفریضة بل واجبة و عند ابی یوسف فریضة و کذا القومة من
الرکوع و الجلسة بین السجدتین و الطمانینة کلها فرائض عند ابی یوسف و عندهما سنن قاله فی الهدایة و قال ابن الهمام فی شرحها
ینبغی ان یکون القومة و الجلسة واجبتین لمواظبة صلی الله علیه وسلم علیها انتهی **باب** ما یقول الرجل اذا رفع راسه من الرکوع

حاشیۃ الاحوذی

قلبه و اما له و هو
اول القلب و منها
الاکفا فی الشعر و هو
قلب القافیة الثانیة
الی غیر صفة الاولی
مثل ان تکون الاولی
لاما و الثانیة نونا او
الاولی یاء و الثانیة
جیما علی حد القولین
قوله یشرب شعره
الماء یعنی یسقیه
کقوله تعالی و اشربوا
فی قلوبهم العجل ای
سقی فی قلوبهم حبه
مجاز بدیع کانه
حل محل الشراب
لانه غرض سیری
الی المداخل الباطنة
و المنافذ الخفیة
و هو هنا نکتة بدیعة
من الاصول فی باب
المجاز و هی ان قوله
یشرب شعره الماء
مجاز من جهة لان
معناه یصب علیه
الماء فیسری الی
مداخله کسریانه
فی بواطن البدن

شرح سراج احمد

از رکوع میفرمود سمع اللہ لمن حمدہ میشنود حق تعالیٰ برائے کسی کہ حمد گوید خدای تعالیٰ را ربنا ولک الحمد ای پروردگار ما و مر تراست ستایش و ثنا ملء السموات والارض پُری آسمانہا و زمین و ملء ما بینہما و پُری آنچہ میان آسمانہا و زمین ست و ملء ما شئت من شیء بعد و پُری چیزی کہ خواہی و پیدا کنی چیزی را بعد ازین از ممکنات معدومہ و این حدیث دلالت دارد بر جمع امام میان تسمیع و تحمید چنانکہ مذہب شافعی ست قال و فی الباب عن ابن عمر اخرجہ البخاری و ابن عباس و ابن ابی اوفی اخرجہ مسلم و ابی جحیفۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ و ابی سعید الخدری اخرجہ ابن ابی شیبۃ ایضا قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح و العمل علی ہذا عند بعض اہل العلم و بہ یقول الشافعی قال گفت امام شافعی یقول ہذا فی المکتوبۃ والتطوع بگوید مصلی این دعا را در قومہ در نماز فرض و نفل ہم و قال بعض اہل الکوفۃ یقول ہذا فی صلوٰۃ التطوع ولا یقولہ فی صلوٰۃ المکتوبۃ و گفت امام اعظم سراج الامۃ امام ابی حنیفہ کوفی بخواند این دعا را در نماز نفل و نگوید این را در نماز فرض **باب منہ** آخر باب ست از باب سابق دیگر باب حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالک عن سمی بلفظ تصغیر ست عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا قال الامام سمع اللہ لمن حمدہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون بگوید امام سمع اللہ لمن حمدہ را فقولوا پس بگوئید شما مقتدیان ربنا ولک الحمد را درین چہار روایت اند بخاری و مسلم و ترمذی و ابوداود و نسائی از ابی ہریرہ بواو و ذکر اللہم یعنی اللہم ربنا ولک الحمد اخراج کردہ اند تکریر ندا بر سبیل تعداد برائے زیادتی تضرع

شرح ابی الطیب

قولہ سمع اللہ لمن حمدہ ای قبل حمد من حمدہ واللام فی لمن للمنفعۃ والہاء فی حمدہ للکنایۃ وقیل للسکتۃ والاستراحۃ وعلی کل تقدیر یجب اسکانہ کما حققنا فی ما علقناہ علی الزیلعی قال النووی قال العلماء معنی سمع ہہنا اجاب و معناہ ان من حمد اللہ تعالیٰ متعرضا للثواب استجاب اللہ فاعطاہ ما تعرض لہ فاذا اقول ربنا لک الحمد لتحصیل ذلک انتہی ثم الظاہر انہ دعاء لان غرض السائل الاجابۃ فہو دعاء لقبول الحمد ویحتمل الاخبار یعنی انہ تعالیٰ موصوف بالکرم والجود فیسمع من سال منہ فعسی ان یجعلنی منہم **قولہ** ملء السموات والارض بکسر المیم اسم ما یاخذہ الاناء اذا امتلأ وہو منصوب علی الظرفیۃ علی المشہور وہو الذی اختارہ ابن خالویہ ورجحہ واطنب فی الاستدلال اقول لانہ اسم المقدار و اسماء المقادیر تنتصب غالبا علی الظرفیۃ تجوزا وحکی عن الزجاج انہ یتعین الرفع اقول علی انہ صفۃ الحمد ثم ہو مجاز عن الکثرۃ قال المظہر ہذا تمثیل وتقریب اذ الکلام لا یقدر بالمکائیل ولا بسعۃ الاوعیۃ وانما المراد منہ تکثیر العدد حتی لو قدر ان تلک الکلمات تکون اجساما تملأ الاماکن لبلغت من کثرتہا ما تملأ السموات والارضین انتہی او یقال ہو تفخیم لشان الحمد واجرہا وثوابہا **قولہ** وملء ما شئت من شیء بعد ای بعد ذلک کالعرش والکرسی وما تحت الثری ویمکن ان یقال المراد بملء ما شئت من شیء بعد ما تعلقت بہ مشیتہ والمراد بالسماء والارض جہتا العلو والسفل **قولہ** فقولوا ربنا ولک الحمد ظاہرہ ان الامام لا یاتی بہ قال النووی قیل فیہ دلالۃ لمذہب من یقول لا یزید المأموم علی قولہ ربنا ولک الحمد ولا یقول سمع اللہ لمن حمدہ انتہی قال الامام ابو حنیفۃ ومالک واحمد یکتفی الامام بقولہ سمع اللہ لمن حمدہ لان القسمۃ بین الذکرین یقطع الشرکۃ

عارضۃ الاحوذی

شبہہ بہ وسماہ شرابا لاجلہ وقولہ واشربوا فی قلوبہم العجل مجاز من وجہین الاول انہ اراد حب العجل فحذف الثانیۃ انہ استعمل لفظ الشرب فی سریان المحبۃ ولیست ما تشرب فی قولہ ثلث غرفات او غرف فل خلت فی القرآن غرفۃ و غرفۃ بفتح الغین و ضمہا فاذا فتحتہا جمعتہا غرفات واذا ضممتہا جمعتہا غرف ومعنی الغرفۃ بفتح الغین المرۃ الواحدۃ وبضم الغین ملء الید من الماء و قولہا ثم یفیض یعنی یصب ویحتمل ان یکون یفیض فی حدیث عروۃ ان رجلا جاء ینطف فی اداوۃ فاقتضہا ای صبہا یقال فضل الماء وافضہ ای صبہ وافضیض الماء

شرح سراج احمد

وبخاری ومسلم نیز از ابی هریره لفظ ربنا ولک الحمد بی ذکر اللهم اخراج کرده اند ونیز بخاری از ابی هریره ربنا لک الحمد اخراج کرده بی ذکر اللهم وواو فانه من وافق تامینه تامین الملئکة غفر له ما تقدم من ذنبه زیرا که هر که موافق افتد تامین او تامین ملائک را آمرزیده شود مر او را چیزی که پیش رفته است از گناهان وی وقبول کرده شود دعای او ودر بعضی نسخه قوله قول الملائکة واقع شده است چنانکه در نسخ بخاری ومسلم است

قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم من التابعین الامام سمع الله لمن حمده یعنی امام تنها تسمیع بگوید ویقول من خلف الامام ربنا ولک الحمد ومیگوید مقتدی ربنا ولک الحمد تنها وبه یقول احمد وباین قائل است امام احمد قال ابن سیرین وغیره یقول من خلف الامام سمع الله لمن حمده ربنا ولک الحمد شافعی ما یقول الامام گفت محمد بن سیرین وغیره جمع کند مقتدی تسمیع وتحمید هر دو را چنانکه میگوید امام وبه یقول الشافعی واسحق وهمین است مذهب امام شافعی واسحق ونزد امام ابی حنیفه علیه الرحمه اکتفا کند امام بتسمیع تنها ومقتدی بتحمید تنها ونزد صاحبین امام جمع کند میان تسمیع وتحمید لکن تحمید را بجهر نگوید وطحاوی نیز بقول صاحبین رفته وهمین را اختیار کرده اند جماعت از متاخرین حنفیه وصحیح آنست که مقتدی تحمید تنها گوید وبآن فتوی داده اند شمس الائمة الحلوانی وسرخسی ومنفرد جمع کند میان هر دو باتفاق وگویند که روایت نیست درین از امام ابی حنیفه وگویند که نزد امام منفرد اکتفا کند بتحمید تنها وجمع کند میان هر دو نزد صاحبین وروایت کرده امام ابو یوسف از امام ابی حنیفه که منفرد اکتفا کند بتسمیع تنها

باب ما جاء فی وضع الیدین قبل الرکبتین فی السجود

باب است در بیان آنچه آمده است در بیان نهادن دو دست پیش از زانوها در وقت رفتن بسجود واز قومه ودر بعضی نسخه وضع الرکبتین قبل الیدین هست وموافقت حدیث بانسخهٔ ثانی ظاهر است ومناسبت حدیث بانسخهٔ اول ظاهر نیست مگر حدیث ابی هریره که در باب ثانی آمد که آن باب بی ترجمه است وحدیث آن باب موافق نسخهٔ اول است حدثنا سلمة بن شبیب بفتح شین معجمه وکسر موحده وسکون شناة تحتیه در آخر موحده است وعبد الله بن منیر واسمه بن ابراهیم الدورقی بفتح دال مهمله وسکون واو والحسن بن علی الحلوانی وغیر واحد قالوا ثنا یزید بن هارون ثنا شریک بفتح شین معجمه وکسر را وسکون شناة تحتیه وآخر کاف است عن عاصم بن کلیب بتصغیر کلب عن ابیه کلیب عن وائل بن حجر قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا سجد یضع رکبتیه قبل یدیه گفت وائل دیدم آنحضرت را که چون سجده میکرد می نهاد هر دو زانوی خود را پیش از نهادن دو دست بر زمین واذا نهض رفع یدیه قبل رکبتیه وچون برمی خاست از سجده بسوی قیام بر میداشت دو دست خود را پیش از برداشتن دو زانو ذکر کرده امام غزالی در وسیط که نزد امام ابی حنیفه وضع یدین پیش از رکبتین است واین غیر مشهور است در کتب حنفیه وزاد الحسن بن علی فی حدیثه وزیاده کرده است حسن بن علی رضی الله عنهما در حدیث خود بعضی عبارت را قال یزید بن هارون ولم یرو شریک عن عاصم بن کلیب الا هذا الحدیث گفت یزید بن هارون وروایت نکرده شریک از عاصم مگر همین حدیث را قال گفت مصنف هذا حدیث غریب حسن لا نعرفه احد رواه غیر شریک نمی شناسیم هیچکس را که روایت کرده باشد این حدیث را سوای شریک دیگر کس والعمل علیه عند اکثر اهل العلم یرون ان یضع الرجل رکبتیه قبل یدیه وعمل همین است نزد اکثر اهل علم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی وضع الرکبتین قبل الیدین فی السجود **قوله** واذا نهض رفع یدیه قبل رکبتیه ای اذا اراد النهوض وهو القیام رفع یدیه قبل رکبتیه وبه قال علماؤنا ورواه ابو داود والنسائی وابن ماجة واحمد والدارقطنی والحاکم وصححه ابن حبان فتضعیف النووی لا یضر

عارضة الاحوذی

السائل الاحکام الاولی قولها وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم غسلا دلیل علی استحباب الزوج بزوجه وقد بینا ذلک فی کتاب المسائل ویاتی فی کتاب النکاح ان شاء الله الثانیة بدأ بغسل الید اما التحقیق فیجا حلت فیها اذا اراد تطهیرها فیکون واجبا الثانی ظن بجلستها القیام من نوم او بعید العهد بالغسل فتعلق بها الاعضاء المستحبة فیکون مستحبا وقد تقدم ذکرها حین قال علماؤنا انها من السنن لاجل ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یتوضأ الا بدأ بغسل غسل یدیه کما یفعل فی صفة وضوئه الثالثة قوله بدأ بغسل فرجه دلیل علی جواز ذکر الفرج عند الدعاء

اسماء الرجال کلیب بن شهاب الجرمی صدوق من الثانیة روی له النسائی وابن ماجة

الرکبتین فی السجود الصحابی الاول

شرح سراج احمد

که اعتقاد کرده اند اینکه نهاد آدمی دو زانوی خود را پیش از نهادن دو دست واذا نهض رفع یدیه قبل رکبتیه و چون برمی خیزد بسوی
قیام بردارد دو دست خود را پیش از دو زانو و روی همام عن عاصم هذا مرسلا فقد ذکر فیه وائل بن حجر و روایت کرده همام
از عاصم بطریق ارسال و ذکر نکرده است در اسناد وائل بن حجر صحابی را **باب** آخر منه بابی ست دیگر از باب سابق و متعلق بآن

حدثنا قتیبة حدثنا عبد الله بن نافع عن محمد بن عبد الله بن الحسن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی هریرة ان
النبی صلی الله علیه وسلم قال بدرستیکه آنحضرت فرمود یعمد احدکم کسی از شما فیبرك فی صلاته برك الجمل پس
بنشیند در نماز خود مانند نشستن شتر که می نهد زانوها را پستر هر دو دست را خلاصه کلام این ست که زانوی آدمی در هر دو پاست و زانوی
دواب در هر دو پیشین ست و معنی این ست که زانوی خود پیش از دست بنهند چنانکه شتر پیشتر زانو نهد و ابوداود و نسائی و دارمی از ابی هریره
باین عبارت اخراج کرده اند که اذا سجد احدکم فلا یبرك کما یبرك البعیر ولیضع یدیه قبل رکبتیه این حدیث بظاهر مخالف حدیث اول ست
که دلالت دارد بر نهادن دستها پیش از زانوها و حدیث اول دلالت بر نهادن زانوها پیش از دستها بود و در میان ایمه اختلاف ست
جمهور ایمه و ابوحنیفه و شافعی و احمد در آنچه مشهور ست از مذهب وی عمل بحدیث وائل بن حجر کرده اند و زانوها را پیش از دستها می نهند و مالک
و اوزاعی و احمد در روایتی از وی و طائفه از ایمه حدیث عمل بحدیث ابی هریره نمی کنند و گفته اند که حدیث وائل بن حجر اصح و اثبت ست
از حدیث ابی هریره و جماعتی از حفاظ آن را تصحیح کرده اند و چون دو حدیث مختلف شوند سبیل آنست که عمل باقوی و اصح کنند و بعضی
گفته اند که حدیث وائل بن حجر ناسخ حدیث ابی هریره است و در صحیح ابن خزیمه آمده است که آنحضرت بسجده می رفت ابتدا میکرد بزکبتین
و در حدیث سعد بن ابی وقاص و حدیث ابی سعید خدری آمده که می نهادیم دستها را پیش از زانوها پس امر کرده شدیم نهادن
زانوها پیش از دستها و صاحب مشکوة گفته است و کتاب خود قال ابو سلیمان الخطابی حدیث وائل بن حجر اثبت من حدیث ابی هریرة
وقیل حدیث ابی هریرة منسوخ قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث غریب لا نعرفه من حدیث ابی الزناد الا من هذا الوجه
که طریق عبد الله بن نافع از محمد بن عبد الله بن الحسن ست وقد روی هذا الحدیث عن عبد الله بن سعید المقبری عن ابیه
عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم و این طریقه دیگر ذکر نموده ماسوای طریقه ابی الزناد و عبد الله بن سعید المقبری
ضعفه یحیی بن سعید القطان و غیره و عبد الله بن سعید مقبری را تضعیف کرده است یحیی بن سعید القطان و غیر وی **باب**
ما جاء فی السجود علی الجبهة والانف باب ست در بیان آنچه آمده است در حق سجده کردن بر پیشانی و بینی حدثنا بندار ثنا ابو عامر ثنا فلیح
ابن سلیمان قال ثنی عباس بن سهل عن ابی حمید الساعدی ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا سجد بدرستیکه آنحضرت
بود که چون سجده میکرد امکن انفه وجبهته الارض قرار می داد و می نهاد بینی و پیشانی مبارک خود را بر زمین

شرح ابی الطیب

قوله یعمد بکسر المیم وهمزة الاستفهام الانکاری محذوفة فیرجع الی النهی ای لا ینبغی له ان یقصد فیقدم
الیدین علی الرجلین فی الوضع کالجمل والمقصود النهی عن البروك کبروك الجمل وذکر القصد بناء علی انه فعل قصدی
یترتب علی القصد فنهی عن القصد مبالغة فی النهی **قوله** امکن انفه وجبهته الارض ای
اقدرهما من الارض فالارض منصوب بنزع الخافض وفی روایة من الارض ای وضعهما
علی الارض وفی القاموس مکنته من الشیء وامکنته منه فتمکن واستمکن

عارضة الاحوذی

الحاجة الی ذلك
کما یجوز النظر الیه عند
الحاجة الی ذلك و
یکون ذلك مستثنی
من الوقت الرابعة
بدأ بغسل الفرج بیان
ان تطهیر البدن من
النجاسة یتقدم ایزد
الغسل علی محل طاهر
فلا یتنجس الماء
بملاقاة النجاسة
فلا یطهر حینئذ
من الجنابة الرابعة
هذا رد علی الشافعی
فی قوله ان المنی طاهر
وان رطوبة فرج
المرأة طاهرة لانهما
لو کانا طاهرین لما بدأ
بغسلهما ولا احتاج
الی ذلك او لادخلهما
فی جملة تطهیر سائر
البدن الخامسة
فی تتبع غسل الفرج
ویاتی فی باب الوضوء
بعد الغسل ان شاء الله
قوله ثم دلك بیده
الحائط قد تقدمت
فی باب الاستنجاء

عارضة الاحوذی

السادسة جاء فی حدیث عائشة یتوضأ وضوءه للصلوٰة ثم یشرب شعره الماء فذکرت مسح الراس قبل غسله وفی حدیث میمونة انه تمضمض واستنشق وغسل وجهه ثم افاض الماء علی راسه ثلثا فجعله غسل الراس دون مسحه مذکورا کما رایته مفعولا لافجاء من هذا فی حدیث عائشة ومیمونة ان تقدیم الوضوء علی الغسل مشروع وتطهیر اعضاء الوضوء فی اثناء الغسل انما هو علی انها من جملة الغسل ولیس بمتنع الجمع بین الحدیثین فیکون قول عائشة توضأ وضوءه للصلوٰة اشارة الی المضمضة والاستنشاق وغسل الوجه ومسح الراس وغسل الرجلین آخر الامر

شرح سراج احمد

ونحی یدیه عن جنبیه ودور می ساخت هر دو دست خود را از دو پهلوی خود و وضع کفیه حذو منکبیه و می نهاد دو دست خود را مقابل دو دوش خود یعنی دو دست در سجده موخر می بودند از روی آنحضرت و نزد ائمه حنفیه روی را میان دو کف دارد چنانکه اگر چیزی از گوشها بیفتد بر سر ابهام بیفتد و در هدایه است اذا کان فی الصف لا یجافی کیلا یوذی جاره قال وفی الباب عن ابن عباس اخرجه البیهقی ووائل بن حجر اخرجه ابن ابی شیبة بلفظ رأیت النبی صلی الله علیه وسلم حین سجد وضع یدیه قریبا من اذنیه وابی سعید اخرجه ابن عساکر قال ابو عیسی حدیث ابی حمید حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم ان یسجد الرجل علی جبهته وانفه وعمل برین است نزدیک اهل علم اینکه سجده کند آدمی بر پیشانی و بینی خود هر دو فان سجد علی جبهته دون انفه فقال قوم من اهل العلم یجزئه پس اگر سجده کرد آدمی بر پیشانی خود تنها نه بر بینی خود پس گفته اند گروهی از اهل علم که کفایت کند او را این سجده و روا باشد وقال غیر هم لا یجزئه حتی یسجد علی جبهته وانفه و گفته اند دیگران از اهل علم که کافی نباشد او را تا آنکه سجده کند بر پیشانی خود و بینی خود هر دو و در بعضی نسخه علی الجبهة والانف آمده است و در خزانة المفتین است وکان السنة فی السجود وضع الجبهة والانف جمیعا ولو وضع احدهما ان کان من عذر لا یکره وان کان من غیر عذر ان وضع جبهته دون انفه جاز بالاجماع ویکره وان وضع انفه دون جبهته کذلک عند ابی حنیفة وقالا لا یجوز وروی اسد عن ابی حنیفة انه لا یجوز الا من عذر وهو قولهما وعلیه الفتوی **باب** ما جاء این یضع الرجل وجهه اذا سجد باب است در بیان آنچه آمده است کجا بنهد آدمی روی خود را چون سجده کند حدثنا قتیبة ثنا حفص بن غیاث عن الحجاج عن ابی اسحق قال قلت للبراء بن عازب این کان النبی صلی الله علیه وسلم یضع وجهه اذا سجد فقال بین کفیه گفت ابو اسحق گفتم مر براء بن عازب را کدام جا بود آنحضرت که می نهاد روی مبارک خود را چون سجده کردی پس گفت براء بن عازب می نهاد روی مبارک خود را میان دو کف خود وفی الباب عن وائل بن حجر اخرجه ابن ابی شیبة ومسلم وابی حمید اخرجه البخاری وفیه لما سجد وضع کفیه حذو منکبیه وهو یعارض حدیث البراء بن عازب حدیث البراء حدیث حسن غریب وهو الذی اختاره بعض اهل العلم ان یکون یداه قریبا من اذنیه وآن چیزیست که اختیار کرده آن را بعضی اهل علم اینکه باشد هر دو دست وی نزدیک دو گوش وی **باب** ما جاء فی السجود علی سبعة اعضاء باب است در بیان آنچه آمده است در سجده بر هفت استخوان حدثنا قتیبة ثنا بکر بن مضر عن ابن الهادی عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن العباس بن عبد المطلب

شرح ابی الطیب

قوله ونحی یدیه عن جنبیه ای ابعدهما عنهما **قوله** ووضع کفیه حذو منکبیه وفی مسلم من روایة وائل ابن حجر انه صلی الله علیه وسلم سجد ووضع وجهه بین کفیه ومن یضع یدیه کذلک یکون یداه حذاء اذنیه فیعارض ما فی البخاری من حدیث ابی سعید انه علیه السلام لما سجد وضع کفیه حذو منکبیه قال ابن الهمام رحمه الله یقدم ما فی مسلم علی ما فی البخاری فان فلیح بن سلیمان الواقع فی سند البخاری وان کان الراجح تثبیته لکنه قد تکلم فیه فضعفه النسائی وابن معین وابو حاتم وابو داود ویحیی بن القطان والساجی وقد جاء فی احادیث متعددة انه کان یضع یدیه حذاء اذنیه ولو قال قائل ان السنة ان یفعل ایهما تیسر جمعا بین المرویات بناء علی انه کان صلی الله علیه وسلم یفعل هذا احیانا وهذا احیانا الا ان بین الکفین افضل لانه یحصل المجافاة المسنونة ما لا تحصل بالآخر کان حسنا **قوله** فقد قال قوم من اهل العلم یجزئه فی الهدایة ان اقتصر علی احدهما جاز عند ابی حنیفة ای مع الکراهة وقالا لا یجوز الاقتصار علی الانف الا من عذر **باب** ما جاء فی السجود علی سبعة اعضاء

شرح سراج احمد

ابن هاشم بن عبد مناف ابی الفضل عم رسول الله صلی الله علیه وسلم و پدر او کلان از آنحضرت بدو سال یا سه سال بود و بزرگ میان قریش
پیش از اسلام و اسلام او پیش از هجرت بود و پوشیده می داشت اسلام را و می نوشت سوی آنحضرت اخبار مشرکین را و هجرت مشرکین بیرون شد
بسوی بدر بکره پس اسیر کرده شد و فدا داد و بمکه باز رفت و هجرت نمود بسوی مدینه و در روز جمعه در مدینه دوازدهم شهر رجب سنه اثنین یا اربع
وثلثین وفات یافت از عمر هشتاد و هشت و نماز گذارد بروی عثمان رضی الله عنه و در بقیع مدفون شد انه سمع رسول الله صلی الله
علیه وسلم یقول بدرستیکه عباس شنید آنحضرت را که می فرمود اذا سجد العبد سجد معه سبعة آراب چون سجده کند بنده سجده
کند با وی هفت اعضای وی آراب جمع ارب است بمعنی عضو و جبهه و کفاه و رکبتاه و قدماه اراده کرده بآن هفت اعضا روی
او را و هر دو دست او را و دو زانوی وی و هر دو پای او و قال و فی الباب عن ابن عباس اخرجه الشیخان و ابی هریرة اخرجه الطبرانی
فی الاوسط و ابو داود و النسائی و جابر بن عبد الله اخرجه عبد الرزاق و ابی سعید اخرجه ابن عساکر و دارقطنی در افراد از ابن عمر اخراج
کرده که گفت السجود علی الجبهة والکفین والرکبتین و صدور القدمین و من لم یکن شیئا منه من الارض احرقه الله بالنار و طبرانی از ابن مسعود اخراج
کرده باین عبارت اما انا فاسجد علی سبعة اعظم ولا اکف شعرا ولا ثوبا قال ابو عیسی حدیث العباس حدیث حسن صحیح و علیه العمل
عند اهل العلم حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن طاوس عن ابن عباس قال امر النبی صلی الله علیه وسلم
ان یسجد علی سبعة اعضاء ولا یکف شعره ولا ثیابه گفت ابن عباس امر کرده شد آنحضرت اینکه سجده کند بر هفت اعضا
و امر کرده شد که گرد نیارد و فراهم نیارد جامهاء او نه مو بهاء در نماز اما گرد آوردن جامه چنانکه در هنگام سجود رفتن جامهاء گرد آرند تا بخاک آلوده
نشوند یا این غرض همین طور گرد آرند یا دامن بر زنند و بعضی کمر بستن و عذبه در دستار خلانیدن داخل آن دارند و کمر بستن را در نماز بعضی
مستحب دارند و بعضی مکروه گویند فراهم آوردن موی و جمع کردن آنها در زیر دستار و بعضی گویند که مکروه آنست که با فندیا بچیزی بر بندند
و گره زنند اما اگر بی آن جمع کرده باشند مکروه نیست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب ما جاء فی التجافی فی السجود** باب است در
بیان آنچه آمده است در دور داشتن بازو و شکم در سجده حدثنا ابو کریب ثنا ابو خالد الاحمر عن داود بن قیس عن عبید الله بن عبد الله
ابن اقرم الخزاعی حجازی ثقه از ثالثه بود عن ابیه عبد الله بن اقرم بتقدیم قاف ابن زید الخزاعی ابو معبد صحابی قلیل الحدیث است

شرح ابی الطیب

قوله سجد معه سبعة آراب جمع ارب بالکسر والسکون کفعل و افعال ای سجد معه سبعة اعضاء و وجهه
وما بعده بدل من سبعة ولا دلالة فیه علی افتراض وضع سبعة اعضاء کما لا یخفی **قوله** امر النبی صلی الله علیه وسلم
ان یسجد اه بضم الهمزة مبنیا للمفعول ای امر الله تعالی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یقتضی الوجوب وهذا عرفه ابن عباس
باخباره علیه السلام له او لغیره وعندنا هو محمول علی الندب وعند الشافعی قولان القول الاخر انه واجب وضع الجبهة وحده
لانه صلی الله علیه وسلم اقتصر علیه فی قصة رفاعة قال فلیمکن جبهته من الارض **قوله** ولا یکف شعره ولا ثیابه ای لا
یجمع شعره وثیابه وقایة من التراب ولا مزیدة للتاکید او لیقعا علی الارض حتی یسجد جمیع الاعضاء والثیاب فلهذا
الحدیث قالوا یکره عقص الشعر وعقده لا خلف القفا ورفع الثیاب عند السجود **باب ما جاء فی التجافی فی السجود**

قوت المغتذی

سبعة آراب ای اعضاء واحدها ارب

عارضة الاحوذی

وجعل الغسل
بالاماء من المسخ انما
قیل ان ظاهر حدیث
عائشة یقتضی
غسل الرجلین قبل
تمام الغسل لقولها
یتوضأ وضوءه
للصلوة وحدیث میمونة
یقتضی تاخیرها الی
تمام الغسل وتحقیقه
ان غسل اعضاء
الوضوء ان کان من
جملة الغسل فانها
تؤخر بتاخیره وبدأ
بالوجه لانه الاصل
والاکرم وان کان
من سنن الوضوء
مستقلا به غسل
الجنابة قدمت
الرجلان مع فرجها
فی الطهارة ثم عطف
علی غسل الجنابة
الثامنة اذا قلنا
بمعنی حدیث عائشة
فقد روی ابن زیاد
عن مالک لیس العمل
علی تاخیر غسل
الرجلین یعنی اورد

شرح سراج احمد

قال کنت مع ابی گفت عبید اللہ بن عبد اللہ بن اقرم بودم ہمراہ پدر خود عبد اللہ بن اقرم بالقاع بر زمینی ہموار من نمرۃ وآن قاع
از زمین موضع نمرہ بود وآن نام جائی ست نزدیک عرفات فمرت رکبۃ پس بگذشت سواران فاذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
قائم یصلی پس ناگاہ آنجا آنحضرت بود استادہ کہ نماز میگذارد قال فکنت انظر الی عفرتی ابطیہ گفت عبید اللہ پس بودم من کہ نظر
میکردم بسوی سفیدی خالص دو بغلہای مبارک آنحضرت را والعفرۃ بیاض لیس بالناصع ای الخالص من کل شئ اذا سجد وقتیکہ سجدہ میکرد
آنحضرت وارہی بیاضہ ومی دیدم سفیدی بغل آنحضرت را واین تفسیر ست مراول را مقصود مصنف آنست کہ تجافی ثابت ست باحادیث
وطریقہ مسنون ست نزد ہمہ ائمہ وعبد الرزاق وابن ابی شیبہ واحمد وطبرانی وابو نعیم از عبد اللہ بن اقرم باین عبارت والفاظ اخراج کردہ است
کنت مع ابی بالقاع من نمرۃ فمر بنا رکب فانا نحو ابناحیۃ الطریق فقال ای بنی کن فی بھمک حتی آتی ہؤلاء القوم فخرج وخرجت معہ حتی دنا و
دنوت فاقیمت الصلوٰۃ فاذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہم فصلی وصلیت معہ فکنت انظر الی عفرتی ابطی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کلما سجد قال وفی الباب عن ابن عباس وابن بحینۃ اخرجہ الشیخان وجابر اخرجہ عبد الرزاق بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اذا سجد جافی حتی یری بیاض ابطیہ واحمر بن جزء اخرجہ ابو داود وبمیمونۃ اخرجہ مسلم بلفظ ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم کان اذا سجد جافی حتی ان بہمۃ لو اردت ان تمر بین یدیہ مرت واخرجہ ابو یعلی بلفظ ان تمر تحت یدیہ مرت وابی حمید وابی اسید
وابی مسعود وسہل بن سعد ومحمد بن مسلمۃ والبراء بن عازب بلفظ اذا سجدت فضع کفیک وارفع مرفقیک اخرجہ مسلم واحمد وعدی
ابن عمیرۃ وعائشۃ وابن عمر وانس بن مالک ودیگر صحابہ نیز ہمچنین مروی گشتہ است قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن اقرم حدیث
حسن لا نعرفہ الا من حدیث داود بن قیس ولا یعرف لعبد اللہ بن اقرم عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ہذا الحدیث یعنی عبد اللہ بن
اقرم ہمین یک حدیث از آنحضرت روایت نموده است والعمل علیہ عند اہل العلم واحمر بن جزء بفتح جیم وسکون زا وہمزہ ہذا رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم
لہ حدیث واحد یعنی احمر بن جزء از آنحضرت نیز ہمین یک حدیث روایت است وعبد اللہ بن ابی بکر الزہری کاتب ابی بکر الصدیق وعبد اللہ بن اقرم کہ تقدیم یافت
بر قاف کاتب امیر المؤمنین ابی بکر الصدیق دیگر ست وعبد اللہ بن اقرم الخزاعی بتقدیم قاف بر را انما یعرف لہ ہذا الحدیث عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم عبد اللہ بن ارقم زہری را اگرچہ در اسناد وذکر آن نیست لیکن مصنف برای دفع توہم واشتباہ ذکر آن کردہ است

شرح ابی الطیب

قولہ کنت مع ابی بالقاع من نمرۃ فمرت رکبۃ القاع من الارض المکان المستوی الواسع لیس فیہ نبات والنمرۃ اسم
لبعض جبال عرفات والرکبۃ بالحرکۃ اصحاب الابل فی السفر دون الدواب وہم العشرۃ فما فوقہا **قولہ** فکنت انظر الی عفرتی
ابطیہ العفرۃ بضم مہملۃ وفتحہا وسکون فاء بیاض لیس بالناصع بل تکون وجہ الارض بمخالطۃ بیاض الجلد سواد الشعر و
تثنیۃ العفرۃ المضاف الیہ ولا یلزم منہ ان لا یکون لہ شعر فانہ اذا نتف بقی المکان ابیض وان بقی فیہ اثار الشعر وہو
یدل علی ان اثار الشعر ہو الذی جعل المحل اعفر اذ لو خلی عنہ جملۃ لو یکن اعفر وبہ علم ان ابطیہ صلی اللہ علیہ وسلم
کان علیہما شعر لان البیاض وجد بسبب النتف فلم یثبت ما قال بعض العلماء ان من خصائصہ بیاض ابطیہ حقیقۃ
نعم من خصائصہ صلی اللہ علیہ وسلم ان ابطیہ کانا نظیفین طیبی الرائحۃ ووجود الشعر مع عدم الرائحۃ الکریہۃ ابلغ فی الکرامۃ

قوت المغتذی

الی عفرتی ابطیہ ای بیاضہما والعفرۃ بیاض لیس بالناصع

عارضۃ الاحوذی

فی حدیث میمونۃ
وروی ابن وہب عنہ
فی المبسوط ذلک
واسع وروی عنہ
انہ ان اخرجہما الی
اخر الغسل استانف
الوضوء والصحیح فی
النظر تاخیرہما ان
غسل الاعضاء
بنیۃ غسل الجنابۃ
ونقل بہما ان توضأ
سنۃ فہی حالتان
لا روایتان التاسعۃ
قال ابو ثور یلزم الجمع
بین الوضوء والغسل
کما روی عن النبی صلی
اللہ علیہ وسلم وعنہ
ثلثۃ اجوبۃ الاول
ان ذلک لیس بجمع
کما بیناہ وانما ہو غسل
کلہ الثانی انہ ان کان
جمع بینہما فانما ذلک
استحبابا لدلیل قولہ تعالی
حتی تغتسلوا وقولہ
وان کنتم جنبا فاطہروا
فہذا ہو الفرض الملزم
والبیان المکمل وما
جاء من ہیأتہ

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در اعتدال کردن در رنگ کردن در سجدہ حدثنا ہناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابی سفیان عن جابر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا سجد احدکم فلیعتدل بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون سجدہ کند یکے از شما پس باید کہ رنگ کند در سجدہ و شتاب نہ دہد سر را از سجدہ ولا یفترش ذراعیہ افتراش الکلب و نگسترانید دو بازوی خود را مانند گسترانیدن سگ قال وفی الباب عن عبد الرحمن بن شبل بلفظ نہی عن نقرۃ الغراب وافتراش السبع اخرجہ احمد وابو داود والنسائی والحاکم والبراء اخرجہ مسلم واحمد وانس بن مالک اخرجہ الشیخان وابی حمید وعائشۃ قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اہل العلم یختارون الاعتدال فی السجود اختیار کردہ اند رنگ کردن را در سجدہ ویکرہون الافتراش کافتراش السبع ویکرہ میدارند گسترانیدن را مانند گسترانیدن درندہ حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود نا شعبۃ عن قتادۃ قال سمعت انسا یقول ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اعتدلوا فی السجود بدرستیکہ آنحضرت فرمود اعتدال کنید در سجدہ ولا یبسطن احدکم ذراعیہ فی الصلوٰۃ بسط الکلب قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی وضع الیدین ونصب القدمین فی السجود باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان نہادن دو دست و استادہ داشتن ہر دو پای در سجدہ حدثنا عبد اللہ بن عبد الرحمن الدارمی صاحب کتاب سننا المعلی بن اسد نا وہیب عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراہیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیہ سعد بن ابی وقاص ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین ونصب القدمین بدرستیکہ آنحضرت امر کردہ شد بنہادن دو دست و استادہ داشتن ہر دو پای قال عبد اللہ وقال المعلی نا حماد بن مسعدۃ عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراہیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین فذکر نحوہ ولم یذکر فیہ عن ابیہ وباین طریق مرسل ست کہ صحابی را از میان اسناد حذف کردہ قال ابو عیسی مصنف ازین طریق دیگر ذکر میکند و باین ہم مرسل ست و روی یحیی بن سعید القطان وغیر واحد عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراہیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر بوضع الیدین ونصب القدمین مرسل ایضا باین اسناد مرسل ست چرا کہ عامر بن سعد صحابی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود **قولہ** فلیعتدل ای لیتوسط بین الافتراش والقبض بوضع الکفین علی الارض ورفع المرفقین عنہما اذ ہو اشبہ بالتواضع ابلغ فی تمکین الجبہۃ وابعد من الکسالۃ قال المظہر الاعتدال فی السجود ان یستوی فیہ ویضع کفیہ علی الارض ویرفع المرفقین عن الارض وبطنہ عن الفخذین **قولہ** ولا یفترش ذراعیہ افتراش الکلب ہو نہی وقیل نفی اقول لکن بمعنی النہی ای لا یضع یدیہ علی الارض کوضع الکلب ایاہما علی الارض والحکمۃ فیہ انہ ابعد من ہیأت الکسالی فان الباسط یشبہ الکسالی ویشعر حالہ بالتہاون لکن لو ترکہ صحت صلاتہ نعم یکون مسیئا مرتکبا للمنہی وقال ابن دقیق العید الحکم مقرونا بعلتہ لان التشبیہ بالاشیاء الخسیسۃ یناسب ترکہ فی الصلوٰۃ قال ابن حجر فیکرہ ذلک لقبح الہیأۃ المنافیۃ للخشوع والادب الا لمن اطال السجود حتی شق علیہ اعتماد کفیہ فلہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لخبر شکا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مشقۃ السجود علیہم فقال استعینوا بالرکب رواہ الجماعۃ موصولا **قولہ** ولا یبسطن احدکم بنون تاکید ثقیلۃ وفی الصحیحین ولا یبسط بلا نون توکید **باب** ما جاء فی وضع الیدین ونصب القدمین **قولہ** رفع الیدین ونصب القدمین المراد بوضع الیدین الوضع علی الارض من غیر افتراش الساعدین ومن غیر حمل بطنہ علی شیء من الفخذ **قولہ** ونصب القدمین بحیث یستقبل باطراف اصابع رجلیہ القبلۃ کما فی البخاری ولا یحصل توجہہا الی القبلۃ الا ان یکون معتمدا علی بطونہما

عارضۃ الاحوذی

لو یکن بیانا لمحل وجب فیکون واجبۃ وانما کان ایضا لمالسنۃ الثالث ان سائر الاحادیث لیس فیہا ذکر الوضوء ومنہا ما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لام سلمۃ اذ قالت لہ انی امرأۃ اشد ضفر راسی فانقضہ للغسل من الجنابۃ فقال لہا انما یکفیک ان تحثی علی راسک ثلث حثیات من ماء ثم تضغثہ ثم تفیضی ای تعالی شعر راسک ۱۲ علی جسدک والماء فاذا انت قد تطہرت العاشرۃ قولہ ثم یشرب شعرہ الماء وذلک معنی صحیح ومقصد بین وہو سن سبیل الماء فان من شانہ ان یتبرأ عن الشعر والبدن لما علیہما من دہنیۃ البدن التی تعلو علی ذلک فاذا سبق الرش

ثم ای بعد ذلک ۱۲ التوجیہ ای توجیہ الرفع کذا یہ ست از توجیہ الرفع کردہ است ریزاد گسترانیدن درندہ مانند سگ ۱۲

شرح سراج احمد

روایت از پدر خود کرده وآن را از میان حذف کرده است وهذا اصح من حدیث وهیب مصنف گوید واین حدیث صحیح تر است که یحیی بن سعید وغیر از محمد بن عجلان روایت کرده از حدیث وهیب که از محمد بن عجلان روایت دارد وهو الذی اجمع علیه اهل العلم واختاروه وآن حدیث وضع یدین ونصب قدمین حدیثی است که اجماع کرده اند بروی اہل علم واختیار کرده اند آنرا **باب** ماجاء فی اقامة الصلب اذا رفع راسه من السجود والرکوع باب است در بیان آنچه آمده است در بیان اقامت وبرابر کردن پشت وقتیکه بردارد سر خود را از سجده ورکوع یعنی تعدیل و اطمینان کردن در قومه وجلسه حدثنا احمد بن محمد بن موسی انا ابن المبارک انا شعبة عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی انصاری الکوفی ابو عیسی وگویند ابو عثمان تابعی است بسیار کسان را از صحابه دیده مثل عمر وعثمان وعلی وغیر ایشان بود وی امیری گفت عبد الملک بن عمیر دیدم ابن ابی لیلی را در حلقه دم که دران گروهی از صحابه نیز بودند که سماع میکردند بحدیث وی وخاموش می بودند در صحبت وی وی ثقه از ثانیه بود وشش سال از خلافت امیر المومنین عمر باقی مانده بودند که متولد شد ودر وقعه جماجم سنه ثلث وثمانین وفات کرد عن البراء بن عازب قال کانت صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا رکع واذا رفع راسه من الرکوع واذا سجد واذا رفع راسه من السجود قریبا من السواء گفت براء ابن عازب بود نماز آنحضرت چون رکوع میکرد وچون برمی داشت سر مبارک خود را از رکوع یعنی قومه وچون سجده میکرد وچون برمی داشت سر مبارک خود را از سجده همه نزدیک می بودند به برابری از یکدیگری وشیخان از براء باین عبارت اخراج کرده اند که کان رکوع النبی صلی الله علیه وسلم وسجوده وبین السجدتین واذا رفع راسه من الرکوع ماخلا القیام والقعود قریبا من السواء قال وفی الباب عن انس اخرجه البخاری ومسلم بلفظ اتممنا الرکوع والسجود حدثنا محمد بن بشار انا محمد بن جعفر انا شعبة عن الحکم نحوه قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی کراهیة ان یبادر الامام فی الرکوع والسجود باب است در بیان آنچه آمده است در بیان کراهت اینکه مبادرت کرده شود امام ومقتدیان شتابی کنند از امام در رکوع وسجود حدثنا بندار انا عبد الرحمن بن مهدی قال ثنا سفیان عن ابی اسحق عن عبد الله بن یزید قال حدثنا البراء وهو غیر کذوب گفت عبد الله حدیث کرده ما را براء ابن عازب وحالیکه او دروغ گو نبود قال کنا اذا صلینا خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت براء ابن عازب بودیم که چون نماز می گذاردیم در پس آنحضرت فرفع راسه من الرکوع پس می داشت آنحضرت سر مبارک خود را از رکوع لم یحن احد منا ظهره حتی یسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فنسجد خم نمیکرد وفرو نمی برد مردی از ما پشت خود را تا آنکه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی اقامة الصلب **قوله** قریبا من السواء خبر کانت ای کان مقدار مکثه صلی الله علیه وسلم فی الرکوع وفی السجود وفی وقت رفعه منهما قریبا من الاستواء والتماثل لا طویلا ولا قصیرا وذلک یستلزم اقامة الصلب من کان یسبح فی الرکوع والسجود ثلثا التی هی ادنی مراتب الذکر المسنون فکیف من یزید علی ذلک قال الخطابی هذه اکمل صفة صلوة الجماعة واما الرجل وحده فله ان یطیل فی الرکوع والسجود اضعافا یطول بین السجدتین وبین الرکوع والسجدة **باب** ماجاء فی کراهیة ان یبادر الامام ای یسبقه **قوله** لم یحن رجل منا ظهره آه بفتح الیاء وکسر النون وضمها ای ما مال ولم یثن احد منا ظهره من القومة قاصدا للسجود حتی یضع النبی صلی الله علیه وسلم جبهته علی الارض والحاصل ان ابتداء فعلهم یتاخر عن ابتداء فعله ویتقدم ابتداء فعلهم من السجدة علی فراغه منها اذ لیس لهم التقدم علیه ولا التخلف عنه قال المظهر فیه دلالة علی ان السنة للمأموم ان یتخلف عن الامام فی افعال الصلوة مقدار هذا التخلف وان لو یتخلف جاز الا فی تکبیرة الاحرام اذ لا بد للمأموم ان یصبر حتی یفرغ الامام من التکبیر انتهی ومذهبنا ان المتابعة

عارضة الاحوذی

بالماء والبلل کان ذلک تسهیلا لامر الماء وسبیلا لجریانه فیعم البشرة بیسیر ولو یحتج الی ماء کثیر فیخالف السنة فی تقلیل الماء الحادیة عشر قوله یشرب شعره الماء عام فی کل شعر فظاهر لفظه کان راسا او لحیة لانه لو اراد شعر الراس لقال ثم یشرب شعره بالماء ثم یحثی علیه ثلث حثیات فلما ذکر فی الاشارة اللفظ العام ثم عدل فی ذکر الحثی الی الخاص وهو الراس دل علی انه اراد کل شعر فعلی هذا یشرب شعره کله بالماء ثم خلل الراس خاصة وقد اختلفت الروایة فی ذلک عن امامنا فتارة اخذ بظاهر الحدیث فرای تخلیل اللحیة

الترجمة لم یبد ظهره فی رکوعه ای صلی الله علیه وسلم وسجوده او فی رفعه ای لم یحدب ولم یرفع ظهره بل کان مستویا ای لم یرفع ظهره من الرکوع ولم یخفض من السجود ۱۲

لم یحن رکوعه ای لم یحدب فی رکوعه وسجوده ۱۲

شرح سراج احمد

سجده میکرد آنحضرت پس سجده میکردیم ما قال وفی الباب عن انس ومعاویة اخرجه ابوداود واین ماجة والشیخان واحمد وابن مسعدة
اخرجه احمد صاحب الجیوش ابن سعدة که صاحب جیش بود وابی هریرة اخرجه الطبرانی فی الاوسط والخطیب قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث
حسن صحیح وبه یقول اهل العلم ان من خلف الامام انما یتبعون الامام فی ما یصنع واین قائل گشته اند اهل علم که بدرستیکه کسانیکه
پس امام باشند متابعت کنند امام را در آنچه میکند امام ولا یرکعون الا بعد رکوعه ورکوع نکنند مقتدیان مگر پس از رکوع امام ولا یرفعون
الا بعد رفعه وبرندارند سرهای خویش را مگر پس از برداشتن امام سر را ولا نعلم بینهم فی ذلک اختلافا ونمی دانیم میان علما درین مسئله اختلافی
یعنی این باتفاق ایمه است که مقتدیان سر خود را بردارند وخم کنند پس از فعل امام **باب** ما جاء فی کراهة الاقعاء بین السجدتین
باب است در بیان آنچه آمده است در کراهت اقعا میان دو سجده واینجا مراد از اقعا نشستن است بر هر دو پای که استاده باشند وسرین بر پاشنها از حدثنا عبد الله
ابن عبد الرحمن نا عبید الله بن موسی نا اسرائیل عن ابی اسحق عن الحارث عن علی رضی الله عنه قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم
یا علی احب لک ما احب لنفسی گفت علی مرتضی فرمود مرا آنحضرت ای علی من دوست میدارم برای تو آنچه دوست میدارم مر ذات خود را واکره لک ما اکره لنفسی
وناپسند میدارم برای تو آنچه ناپسند میدارم مر ذات خود را لا تقع بین السجدتین اقعا مکن میان دو سجده واقعا نهادن سرین بر زمین واستاده داشتن زانوها را چنانکه

شرح ابی الطیب

بطریق المواصلة واجبة حتی لو رفع الامام راسه من الرکوع او السجود قبل تسبیح المقتدی ثلثا فالصحیح انه توافق الامام
ولو رفع راسه من الرکوع او السجود قبل الامام ینبغی ان یعود ولا یصیر ذلک رکوعین **قوله** ولا نعلم بینهم فی ذلک اختلافا
اما انه لا یتقدمه فلا خلاف فیه واما انه یتاخر عن الامام ویکون بعده فمنهم من رای ان یکون مع الامام لکن لا وفق
بالاحادیث ان یکون بعده کما علیه الجمهور **باب** ما جاء فی کراهیة الاقعاء بین السجدتین **قوله** لا تقع بین
السجدتین بحذف الیاء نهی عن الاقعاء وفی بعض النسخ باثباتها فهی نفی بمعنی النهی واختلفوا فی تفسیر الاقعاء فالمنهی
عنه بالاتفاق هو ان یلصق الرجل الیتیه بالارض وینصب ساقیه ویضع یدیه علی الارض واما المفسر بوضع الیتیه
علی عقبیه فاختلفوا فیه هل هو مکروه ام لا فعندنا مکروه لاطلاق هذا الحدیث وقال ابن حجر رحمه الله فی تفسیر الاقعاء
لا تجلس علی الیتیک ناصبا فخذیک لان هذا مکروه عند عامة العلماء او لا تجلس علی عقبیک لان هذا
مکروه عند جماعة لکن ورد فی غیر مسلم الاقعاء بین السجدتین سنة وزعم الخطابی حرمته وان الحدیث
منسوخ ضعیف انتهی نقله بعض شراح المشکوة والحاصل انه ورد فی الاقعاء حدیثان حدیث ابن عباس
اخرجه مسلم عن طاؤس قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین فقال هی السنة فقلنا له
انا لنراه جفاء بالرجل فقال ابن عباس بل هی سنة نبیک صلی الله علیه وسلم وفی هذا الحدیث ورد النهی
عنه قال النووی ورواه غیر الترمذی ایضا عن علی وابن ماجة من روایة انس واحمد بن حنبل من روایة سمرة
وابی هریرة والبیهقی من روایة سمرة وانس واختلف العلماء فی تفسیره اختلافا کثیرا
لهذه الاحادیث ورجح ان المنهی عنه هو الذی ذکرناه انه منهی عنه بالاتفاق واما الذی
ذکرناه انه مختلف فیه فقال هو السنة وبه وفق بین الاحادیث اقول علی تقدیر
صحة قول الخطابی یکون کلاهما مکروهین والله اعلم بمراد النبی صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

فی غسل الجنابة
ووجهه عند
بعضهم ان الفرض
قد انتقل الی الشعر
فیسقط حکم ایصال
الماء الی البشرة
قال القاضی ابوبکر
ابن العربی رضی الله
عنه یحسن هذا
التوجیه فی الوضوء
واما فی غسل الجنابة
فلا یسلم لعدم فی
غسل الجنابة ان
الفرض انتقل الی
الشعر فیجب له او
بعقلیة نقله فی
غسل الجنابة الیه
وهذه الروایة ضعیفة
والقول قول الشهب
الثانیة عشر قوله
ثم یحثی علی راسه
ثلث حثیات خص
ثلثا لاحد معنیین
قال بعضهم لانها
سنة الطهارة و
هذا ضعیف لان
العدد مسنون
فی الوضوء دون

شرح سراج احمد

در ہدایہ گفتہ است کہ ہو الصحیح و شیخ ابن الہمام در شرح او گفتہ کہ این احتراز است از قول کرخی کہ گفت اقعا ایستادہ داشتن پایہا چنانکہ در حالت سجدہ می باشد و نہادن سرینہا بر پاشنہا و صحیح قول اول است زیرا کہ اقعا را صفت کلب داشتہ اند و این مناسب بمعنے اول است و ثانی نیز مکروہ است و لیکن معنے اقعا نیست و بعضے علما را در کراہت این معنی خلاف است و از ابن عباس آمدہ است کہ گفت اقعا سنت پیغمبر شما صلی اللہ علیہ وسلم و آنرا برین معنی اخیر حمل کردہ اند و این ترجمہ عبارت فتح است قال ابو عیسی ہذا حدیث لا نعرفہ من حدیث علی الا من حدیث ابی اسحق عن الحارث عن علی گفت مصنف این حدیثی است کہ نمی شناسیم آنرا از حدیث علی مرتضی مگر از حدیث ابی اسحق کہ از حارث از علی مرتضی روایت کردہ است یعنی بطریق دیگر از علی مرتضی روایت نگشتہ است وقد ضعف بعض اہل العلم الحارث الاعور و تحقیق تضعیف کردہ اند بعضی اہل علم حارث الاعور را در تقریب است الحارث بن عبد اللہ الاعور الہمدانی الحوتی الکوفی ابو زہیر کذبہ الشعبی فی روایتہ عن علی و رمی بالرفض و فی حدیثہ ضعف و لیس لہ عند النسائی سوی حدیثین مات فی خلافۃ ابن الزبیر والعمل علی ہذا الحدیث عند اکثر اہل العلم یکرہون الاقعاء و عمل برین حدیث است نزدیک اکثر اہل علم کہ مکروہ میگویند اقعا را و فی الباب عن عائشۃ و انس اخرجہ ابن ماجۃ و ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ نہانی خلیلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اقعی کاقعاء القرد و اخرج الحاکم و البیہقی عن عمرۃ قال نہی عن الاقعاء و التورک فی الصلوٰۃ **باب** فی الرخصۃ فی الاقعاء باب است در بیان رخصت در اقعا حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق انا ابن جریج قال انی ابو الزبیر انہ سمع طاؤسا یقول بدرستیکہ ابو الزبیر شنید طاؤس را کہ می گفت قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین گفتیم ما ابن عباس را در حق اقعا بر قدمین کہ چہ طور است قال ہی السنۃ گفت ابن عباس اقعا سنت است فقلنا انا لنراہ جفاء بالرجل پس گفتیم ما ابن عباس را بدرستیکہ ما ہر آئینہ می بینیم اقعا را سستی بپا قال بل ہی سنۃ نبیکم گفت ابن عباس بلکہ آن سنت پیغمبر شما است و ہکذا اخرجہ عبد الرزاق فی سننہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن و قد ذہب بعض اہل العلم الی ہذا الحدیث من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یرون بالاقعاء باسا اعتقاد نمی کنند باقعا در نماز باکی را وہو قول بعض اہل مکۃ من اہل العلم والفقہ و آن قول بعضی اہل مکہ است از اہل علم و فقہ و اکثر اہل العلم یکرہون الاقعاء بین السجدتین و اکثر اہل علم مکروہ میگویند اقعا را میان دو سجدہ چنانکہ مذہب حنفیہ وغیرہ است **باب** ما یقول بین السجدتین باب است در بیان آنچہ بگوید مصلی در میان دو سجدہ حدثنا سلمۃ بن شبیب نا زید بن حباب

شرح ابی الطیب

باب فی الرخصۃ فی الاقعاء **قولہ** انا لنراہ جفاء بالرجل قال النووی ضبطناہ بفتح الراء وضم الجیم ای بالانسان وکذا نقلہ القاضی عیاض عن جمیع رواۃ مسلم قال وضبطہ ابن عبد البر بکسر الراء واسکان الجیم قال ابن عبد البر ومن ضم الجیم فقد غلط ورد الجمہور علی ابن عبد البر وقالوا الصواب الضم وہو الذی یلیق بہ اضافۃ الجفاء الیہ انتہی والحاصل ان ہذہ الہیأۃ جفاء بالانسان تبعا وبالرجل اصالۃ لکن الجمہور نظروا الی ان نسبۃ الجفاء لا تکون الا الی العقلاء فانکروا الکسر ویؤیدہم ثبوت الروایۃ بالضم واللہ اعلم **باب** ما یقول بین السجدتین

قوت المغتذی

انا لنراہ جفاء بالرجل قال ابن سید الناس کان ابن عبد البر یقول بکسر الراء وسکون الجیم ویقول من فتح الراء وضم الجیم فقد غلط قال والذی اختارہ الاکثرون ما ردہ ابن عبد البر قالوا وہذا الذی یصلح ان ینسب الیہ الجفاء

عارضۃ الاحوذی

الجنابۃ علی الوجہ الذی بینا ہ من قبل والصحیح ان ذلک القصد الی تفہم تعمیم الغسل فان الاولی تصدیق ما اتفق من الموضع والثانیۃ تعمیمہ الا الیسیر فی الثالثۃ تستوفیہ بیقین الثالثۃ عشر المرأۃ تصب ثلثا وربما تصب اکثر قالت عائشۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفیض علی راسہ ثلثا وتحز نقیض علی راسنا خمسا من اجل الضفر وہذا یختلف بحسب اختلاف احوال النساء والرجال من شعر کثیر وقلیل ومضموم وغیر مضموم فکل ما یستوعب ما یقدر علیہ ویتیسر لہ فقد یکتفی بالواحدۃ ویکتفی بالخمس والتوسط ثلث علی الوجہ الذی اشرنا الی بیانہ من قبل

لہ عارضۃ الاحوذی ج ۱ ص ۱۲۱ ۲ ص ۱۲۲ ۳ ص ۱۲۳ ۴ ص ۱۲۴ ۵ ص ۱۲۵ ۶ ص ۱۲۶ ۷ ص ۱۲۷ ۸ ص ۱۲۸ ۹ ص ۱۲۹ ۱۰ ص ۱۳۰ ۱۱ ص ۱۳۱ ۱۲ ص ۱۳۲ ۱۳ ص ۱۳۳ ۱۴ ص ۱۳۴ ۱۵ ص ۱۳۵ ۱۶ ص ۱۳۶ ۱۷ ص ۱۳۷ ۱۸ ص ۱۳۸ ۱۹ ص ۱۳۹ ۲۰ ص ۱۴۰ ۲۱ ص ۱۴۱ ۲۲ ص ۱۴۲ ۲۳ ص ۱۴۳ ۲۴ ص ۱۴۴ ۲۵ ص ۱۴۵ ۲۶ ص ۱۴۶ ۲۷ ص ۱۴۷ ۲۸ ص ۱۴۸ ۲۹ ص ۱۴۹ ۳۰ ص ۱۵۰ ۳۱ ص ۱۵۱ ۳۲ ص ۱۵۲ ۳۳ ص ۱۵۳ ۳۴ ص ۱۵۴ ۳۵ ص ۱۵۵ ۳۶ ص ۱۵۶ ۳۷ ص ۱۵۷ ۳۸ ص ۱۵۸ ۳۹ ص ۱۵۹ ۴۰ ص ۱۶۰ ۴۱ ص ۱۶۱ ۴۲ ص ۱۶۲ ۴۳ ص ۱۶۳ ۴۴ ص ۱۶۴ ۴۵ ص ۱۶۵ ۴۶ ص ۱۶۶ ۴۷ ص ۱۶۷ ۴۸ ص ۱۶۸ ۴۹ ص ۱۶۹ ۵۰ ص ۱۷۰ ۵۱ ص ۱۷۱ ۵۲ ص ۱۷۲ ۵۳ ص ۱۷۳ ۵۴ ص ۱۷۴ ۵۵ ص ۱۷۵ ۵۶ ص ۱۷۶ ۵۷ ص ۱۷۷ ۵۸ ص ۱۷۸ ۵۹ ص ۱۷۹ ۶۰ ص ۱۸۰ ۶۱ ص ۱۸۱ ۶۲ ص ۱۸۲ ۶۳ ص ۱۸۳ ۶۴ ص ۱۸۴ ۶۵ ص ۱۸۵ ۶۶ ص ۱۸۶ ۶۷ ص ۱۸۷ ۶۸ ص ۱۸۸ ۶۹ ص ۱۸۹ ۷۰ ص ۱۹۰ ۷۱ ص ۱۹۱ ۷۲ ص ۱۹۲ ۷۳ ص ۱۹۳ ۷۴ ص ۱۹۴ ۷۵ ص ۱۹۵ ۷۶ ص ۱۹۶ ۷۷ ص ۱۹۷ ۷۸ ص ۱۹۸ ۷۹ ص ۱۹۹ ۸۰ ص ۲۰۰ ۸۱ ص ۲۰۱ ۸۲ ص ۲۰۲ ۸۳ ص ۲۰۳ ۸۴ ص ۲۰۴ ۸۵ ص ۲۰۵ ۸۶ ص ۲۰۶ ۸۷ ص ۲۰۷ ۸۸ ص ۲۰۸ ۸۹ ص ۲۰۹ ۹۰ ص ۲۱۰ ۹۱ ص ۲۱۱ ۹۲ ص ۲۱۲ ۹۳ ص ۲۱۳ ۹۴ ص ۲۱۴ ۹۵ ص ۲۱۵ ۹۶ ص ۲۱۶ ۹۷ ص ۲۱۷ ۹۸ ص ۲۱۸ ۹۹ ص ۲۱۹ ۱۰۰ ص ۲۲۰ ۱۰۱ ص ۲۲۱ ۱۰۲ ص ۲۲۲ ۱۰۳ ص ۲۲۳ ۱۰۴ ص ۲۲۴ ۱۰۵ ص ۲۲۵ ۱۰۶ ص ۲۲۶ ۱۰۷ ص ۲۲۷ ۱۰۸ ص ۲۲۸ ۱۰۹ ص ۲۲۹ ۱۱۰ ص ۲۳۰ ۱۱۱ ص ۲۳۱ ۱۱۲ ص ۲۳۲ ۱۱۳ ص ۲۳۳ ۱۱۴ ص ۲۳۴ ۱۱۵ ص ۲۳۵ ۱۱۶ ص ۲۳۶ ۱۱۷ ص ۲۳۷ ۱۱۸ ص ۲۳۸ ۱۱۹ ص ۲۳۹ ۱۲۰ ص ۲۴۰ ۱۲۱ ص ۲۴۱ ۱۲۲ ص ۲۴۲ ۱۲۳ ص ۲۴۳ ۱۲۴ ص ۲۴۴ ۱۲۵ ص ۲۴۵ ۱۲۶ ص ۲۴۶ ۱۲۷ ص ۲۴۷ ۱۲۸ ص ۲۴۸ ۱۲۹ ص ۲۴۹ ۱۳۰ ص ۲۵۰ ۱۳۱ ص ۲۵۱ ۱۳۲ ص ۲۵۲ ۱۳۳ ص ۲۵۳ ۱۳۴ ص ۲۵۴ ۱۳۵ ص ۲۵۵ ۱۳۶ ص ۲۵۶ ۱۳۷ ص ۲۵۷ ۱۳۸ ص ۲۵۸ ۱۳۹ ص ۲۵۹ ۱۴۰ ص ۲۶۰ ۱۴۱ ص ۲۶۱ ۱۴۲ ص ۲۶۲ ۱۴۳ ص ۲۶۳ ۱۴۴ ص ۲۶۴ ۱۴۵ ص ۲۶۵ ۱۴۶ ص ۲۶۶ ۱۴۷ ص ۲۶۷ ۱۴۸ ص ۲۶۸ ۱۴۹ ص ۲۶۹ ۱۵۰ ص ۲۷۰ ۱۵۱ ص ۲۷۱ ۱۵۲ ص ۲۷۲ ۱۵۳ ص ۲۷۳ ۱۵۴ ص ۲۷۴ ۱۵۵ ص ۲۷۵ ۱۵۶ ص ۲۷۶ ۱۵۷ ص ۲۷۷ ۱۵۸ ص ۲۷۸ ۱۵۹ ص ۲۷۹ ۱۶۰ ص ۲۸۰ ۱۶۱ ص ۲۸۱ ۱۶۲ ص ۲۸۲ ۱۶۳ ص ۲۸۳ ۱۶۴ ص ۲۸۴ ۱۶۵ ص ۲۸۵ ۱۶۶ ص ۲۸۶ ۱۶۷ ص ۲۸۷ ۱۶۸ ص ۲۸۸ ۱۶۹ ص ۲۸۹ ۱۷۰ ص ۲۹۰ ۱۷۱ ص ۲۹۱ ۱۷۲ ص ۲۹۲ ۱۷۳ ص ۲۹۳ ۱۷۴ ص ۲۹۴ ۱۷۵ ص ۲۹۵ ۱۷۶ ص ۲۹۶ ۱۷۷ ص ۲۹۷ ۱۷۸ ص ۲۹۸ ۱۷۹ ص ۲۹۹ ۱۸۰ ص ۳۰۰ ۱۸۱ ص ۳۰۱ ۱۸۲ ص ۳۰۲ ۱۸۳ ص ۳۰۳ ۱۸۴ ص ۳۰۴ ۱۸۵ ص ۳۰۵ ۱۸۶ ص ۳۰۶ ۱۸۷ ص ۳۰۷ ۱۸۸ ص ۳۰۸ ۱۸۹ ص ۳۰۹ ۱۹۰ ص ۳۱۰ ۱۹۱ ص ۳۱۱ ۱۹۲ ص ۳۱۲ ۱۹۳ ص ۳۱۳ ۱۹۴ ص ۳۱۴ ۱۹۵ ص ۳۱۵ ۱۹۶ ص ۳۱۶ ۱۹۷ ص ۳۱۷ ۱۹۸ ص ۳۱۸ ۱۹۹ ص ۳۱۹ ۲۰۰ ص ۳۲۰ ۲۰۱ ص ۳۲۱ ۲۰۲ ص ۳۲۲ ۲۰۳ ص ۳۲۳ ۲۰۴ ص ۳۲۴ ۲۰۵ ص ۳۲۵ ۲۰۶ ص ۳۲۶ ۲۰۷ ص ۳۲۷ ۲۰۸ ص ۳۲۸ ۲۰۹ ص ۳۲۹ ۲۱۰ ص ۳۳۰ ۲۱۱ ص ۳۳۱ ۲۱۲ ص ۳۳۲ ۲۱۳ ص ۳۳۳ ۲۱۴ ص ۳۳۴ ۲۱۵ ص ۳۳۵ ۲۱۶ ص ۳۳۶ ۲۱۷ ص ۳۳۷ ۲۱۸ ص ۳۳۸ ۲۱۹ ص ۳۳۹ ۲۲۰ ص ۳۴۰ ۲۲۱ ص ۳۴۱ ۲۲۲ ص ۳۴۲ ۲۲۳ ص ۳۴۳ ۲۲۴ ص ۳۴۴ ۲۲۵ ص ۳۴۵ ۲۲۶ ص ۳۴۶ ۲۲۷ ص ۳۴۷ ۲۲۸ ص ۳۴۸ ۲۲۹ ص ۳۴۹ ۲۳۰ ص ۳۵۰ ۲۳۱ ص ۳۵۱ ۲۳۲ ص ۳۵۲ ۲۳۳ ص ۳۵۳ ۲۳۴ ص ۳۵۴ ۲۳۵ ص ۳۵۵ ۲۳۶ ص ۳۵۶ ۲۳۷ ص ۳۵۷ ۲۳۸ ص ۳۵۸ ۲۳۹ ص ۳۵۹ ۲۴۰ ص ۳۶۰ ۲۴۱ ص ۳۶۱ ۲۴۲ ص ۳۶۲ ۲۴۳ ص ۳۶۳ ۲۴۴ ص ۳۶۴ ۲۴۵ ص ۳۶۵ ۲۴۶ ص ۳۶۶ ۲۴۷ ص ۳۶۷ ۲۴۸ ص ۳۶۸ ۲۴۹ ص ۳۶۹ ۲۵۰ ص ۳۷۰ ۲۵۱ ص ۳۷۱ ۲۵۲ ص ۳۷۲ ۲۵۳ ص ۳۷۳ ۲۵۴ ص ۳۷۴ ۲۵۵ ص ۳۷۵ ۲۵۶ ص ۳۷۶ ۲۵۷ ص ۳۷۷ ۲۵۸ ص ۳۷۸ ۲۵۹ ص ۳۷۹ ۲۶۰ ص ۳۸۰ ۲۶۱ ص ۳۸۱ ۲۶۲ ص ۳۸۲ ۲۶۳ ص ۳۸۳ ۲۶۴ ص ۳۸۴ ۲۶۵ ص ۳۸۵ ۲۶۶ ص ۳۸۶ ۲۶۷ ص ۳۸۷ ۲۶۸ ص ۳۸۸ ۲۶۹ ص ۳۸۹ ۲۷۰ ص ۳۹۰ ۲۷۱ ص ۳۹۱ ۲۷۲ ص ۳۹۲ ۲۷۳ ص ۳۹۳ ۲۷۴ ص ۳۹۴ ۲۷۵ ص ۳۹۵ ۲۷۶ ص ۳۹۶ ۲۷۷ ص ۳۹۷ ۲۷۸ ص ۳۹۸ ۲۷۹ ص ۳۹۹ ۲۸۰ ص ۴۰۰ ۲۸۱ ص ۴۰۱ ۲۸۲ ص ۴۰۲ ۲۸۳ ص ۴۰۳ ۲۸۴ ص ۴۰۴ ۲۸۵ ص ۴۰۵ ۲۸۶ ص ۴۰۶ ۲۸۷ ص ۴۰۷ ۲۸۸ ص ۴۰۸ ۲۸۹ ص ۴۰۹ ۲۹۰ ص ۴۱۰ ۲۹۱ ص ۴۱۱ ۲۹۲ ص ۴۱۲ ۲۹۳ ص ۴۱۳ ۲۹۴ ص ۴۱۴ ۲۹۵ ص ۴۱۵ ۲۹۶ ص ۴۱۶ ۲۹۷ ص ۴۱۷ ۲۹۸ ص ۴۱۸ ۲۹۹ ص ۴۱۹ ۳۰۰ ص ۴۲۰ ۳۰۱ ص ۴۲۱ ۳۰۲ ص ۴۲۲ ۳۰۳ ص ۴۲۳ ۳۰۴ ص ۴۲۴ ۳۰۵ ص ۴۲۵ ۳۰۶ ص ۴۲۶ ۳۰۷ ص ۴۲۷ ۳۰۸ ص ۴۲۸ ۳۰۹ ص ۴۲۹ ۳۱۰ ص ۴۳۰ ۳۱۱ ص ۴۳۱ ۳۱۲ ص ۴۳۲ ۳۱۳ ص ۴۳۳ ۳۱۴ ص ۴۳۴ ۳۱۵ ص ۴۳۵ ۳۱۶ ص ۴۳۶ ۳۱۷ ص ۴۳۷ ۳۱۸ ص ۴۳۸ ۳۱۹ ص ۴۳۹ ۳۲۰ ص ۴۴۰ ۳۲۱ ص ۴۴۱ ۳۲۲ ص ۴۴۲ ۳۲۳ ص ۴۴۳ ۳۲۴ ص ۴۴۴ ۳۲۵ ص ۴۴۵ ۳۲۶ ص ۴۴۶ ۳۲۷ ص ۴۴۷ ۳۲۸ ص ۴۴۸ ۳۲۹ ص ۴۴۹ ۳۳۰ ص ۴۵۰ ۳۳۱ ص ۴۵۱ ۳۳۲ ص ۴۵۲ ۳۳۳ ص ۴۵۳ ۳۳۴ ص ۴۵۴ ۳۳۵ ص ۴۵۵ ۳۳۶ ص ۴۵۶ ۳۳۷ ص ۴۵۷ ۳۳۸ ص ۴۵۸ ۳۳۹ ص ۴۵۹ ۳۴۰ ص ۴۶۰ ۳۴۱ ص ۴۶۱ ۳۴۲ ص ۴۶۲ ۳۴۳ ص ۴۶۳ ۳۴۴ ص ۴۶۴ ۳۴۵ ص ۴۶۵ ۳۴۶ ص ۴۶۶ ۳۴۷ ص ۴۶۷ ۳۴۸ ص ۴۶۸ ۳۴۹ ص ۴۶۹ ۳۵۰ ص ۴۷۰ ۳۵۱ ص ۴۷۱ ۳۵۲ ص ۴۷۲ ۳۵۳ ص ۴۷۳ ۳۵۴ ص ۴۷۴ ۳۵۵ ص ۴۷۵ ۳۵۶ ص ۴۷۶ ۳۵۷ ص ۴۷۷ ۳۵۸ ص ۴۷۸ ۳۵۹ ص ۴۷۹ ۳۶۰ ص ۴۸۰ ۳۶۱ ص ۴۸۱ ۳۶۲ ص ۴۸۲ ۳۶۳ ص ۴۸۳ ۳۶۴ ص ۴۸۴ ۳۶۵ ص ۴۸۵ ۳۶۶ ص ۴۸۶ ۳۶۷ ص ۴۸۷ ۳۶۸ ص ۴۸۸ ۳۶۹ ص ۴۸۹ ۳۷۰ ص ۴۹۰ ۳۷۱ ص ۴۹۱ ۳۷۲ ص ۴۹۲ ۳۷۳ ص ۴۹۳ ۳۷۴ ص ۴۹۴ ۳۷۵ ص ۴۹۵ ۳۷۶ ص ۴۹۶ ۳۷۷ ص ۴۹۷ ۳۷۸ ص ۴۹۸ ۳۷۹ ص ۴۹۹ ۳۸۰ ص ۵۰۰ ۳۸۱ ص ۵۰۱ ۳۸۲ ص ۵۰۲ ۳۸۳ ص ۵۰۳ ۳۸۴ ص ۵۰۴ ۳۸۵ ص ۵۰۵ ۳۸۶ ص ۵۰۶ ۳۸۷ ص ۵۰۷ ۳۸۸ ص ۵۰۸ ۳۸۹ ص ۵۰۹ ۳۹۰ ص ۵۱۰ ۳۹۱ ص ۵۱۱ ۳۹۲ ص ۵۱۲ ۳۹۳ ص ۵۱۳ ۳۹۴ ص ۵۱۴ ۳۹۵ ص ۵۱۵ ۳۹۶ ص ۵۱۶ ۳۹۷ ص ۵۱۷ ۳۹۸ ص ۵۱۸ ۳۹۹ ص ۵۱۹ ۴۰۰ ص ۵۲۰ ۴۰۱ ص ۵۲۱ ۴۰۲ ص ۵۲۲ ۴۰۳ ص ۵۲۳ ۴۰۴ ص ۵۲۴ ۴۰۵ ص ۵۲۵ ۴۰۶ ص ۵۲۶ ۴۰۷ ص ۵۲۷ ۴۰۸ ص ۵۲۸ ۴۰۹ ص ۵۲۹ ۴۱۰ ص ۵۳۰ ۴۱۱ ص ۵۳۱ ۴۱۲ ص ۵۳۲ ۴۱۳ ص ۵۳۳ ۴۱۴ ص ۵۳۴ ۴۱۵ ص ۵۳۵ ۴۱۶ ص ۵۳۶ ۴۱۷ ص ۵۳۷ ۴۱۸ ص ۵۳۸ ۴۱۹ ص ۵۳۹ ۴۲۰ ص ۵۴۰ ۴۲۱ ص ۵۴۱ ۴۲۲ ص ۵۴۲ ۴۲۳ ص ۵۴۳ ۴۲۴ ص ۵۴۴ ۴۲۵ ص ۵۴۵ ۴۲۶ ص ۵۴۶ ۴۲۷ ص ۵۴۷ ۴۲۸ ص ۵۴۸ ۴۲۹ ص ۵۴۹ ۴۳۰ ص ۵۵۰ ۴۳۱ ص ۵۵۱ ۴۳۲ ص ۵۵۲ ۴۳۳ ص ۵۵۳ ۴۳۴ ص ۵۵۴ ۴۳۵ ص ۵۵۵ ۴۳۶ ص ۵۵۶ ۴۳۷ ص ۵۵۷ ۴۳۸ ص ۵۵۸ ۴۳۹ ص ۵۵۹ ۴۴۰ ص ۵۶۰ ۴۴۱ ص ۵۶۱ ۴۴۲ ص ۵۶۲ ۴۴۳ ص ۵۶۳ ۴۴۴ ص ۵۶۴ ۴۴۵ ص ۵۶۵ ۴۴۶ ص ۵۶۶ ۴۴۷ ص ۵۶۷ ۴۴۸ ص ۵۶۸ ۴۴۹ ص ۵۶۹ ۴۵۰ ص ۵۷۰ ۴۵۱ ص ۵۷۱ ۴۵۲ ص ۵۷۲ ۴۵۳ ص ۵۷۳ ۴۵۴ ص ۵۷۴ ۴۵۵ ص ۵۷۵ ۴۵۶ ص ۵۷۶ ۴۵۷ ص ۵۷۷ ۴۵۸ ص ۵۷۸ ۴۵۹ ص ۵۷۹ ۴۶۰ ص ۵۸۰ ۴۶۱ ص ۵۸۱ ۴۶۲ ص ۵۸۲ ۴۶۳ ص ۵۸۳ ۴۶۴ ص ۵۸۴ ۴۶۵ ص ۵۸۵ ۴۶۶ ص ۵۸۶ ۴۶۷ ص ۵۸۷ ۴۶۸ ص ۵۸۸ ۴۶۹ ص ۵۸۹ ۴۷۰ ص ۵۹۰ ۴۷۱ ص ۵۹۱ ۴۷۲ ص ۵۹۲ ۴۷۳ ص ۵۹۳ ۴۷۴ ص ۵۹۴ ۴۷۵ ص ۵۹۵ ۴۷۶ ص ۵۹۶ ۴۷۷ ص ۵۹۷ ۴۷۸ ص ۵۹۸ ۴۷۹ ص ۵۹۹ ۴۸۰ ص ۶۰۰ ۴۸۱ ص ۶۰۱ ۴۸۲ ص ۶۰۲ ۴۸۳ ص ۶۰۳ ۴۸۴ ص ۶۰۴ ۴۸۵ ص ۶۰۵ ۴۸۶ ص ۶۰۶ ۴۸۷ ص ۶۰۷ ۴۸۸ ص ۶۰۸ ۴۸۹ ص ۶۰۹ ۴۹۰ ص ۶۱۰ ۴۹۱ ص ۶۱۱ ۴۹۲ ص ۶۱۲ ۴۹۳ ص ۶۱۳ ۴۹۴ ص ۶۱۴ ۴۹۵ ص ۶۱۵ ۴۹۶ ص ۶۱۶ ۴۹۷ ص ۶۱۷ ۴۹۸ ص ۶۱۸ ۴۹۹ ص ۶۱۹ ۵۰۰ ص ۶۲۰ ۵۰۱ ص ۶۲۱ ۵۰۲ ص ۶۲۲ ۵۰۳ ص ۶۲۳ ۵۰۴ ص ۶۲۴ ۵۰۵ ص ۶۲۵ ۵۰۶ ص ۶۲۶ ۵۰۷ ص ۶۲۷ ۵۰۸ ص ۶۲۸ ۵۰۹ ص ۶۲۹ ۵۱۰ ص ۶۳۰ ۵۱۱ ص ۶۳۱ ۵۱۲ ص ۶۳۲ ۵۱۳ ص ۶۳۳ ۵۱۴ ص ۶۳۴ ۵۱۵ ص ۶۳۵ ۵۱۶ ص ۶۳۶ ۵۱۷ ص ۶۳۷ ۵۱۸ ص ۶۳۸ ۵۱۹ ص ۶۳۹ ۵۲۰ ص ۶۴۰ ۵۲۱ ص ۶۴۱ ۵۲۲ ص ۶۴۲ ۵۲۳ ص ۶۴۳ ۵۲۴ ص ۶۴۴ ۵۲۵ ص ۶۴۵ ۵۲۶ ص ۶۴۶ ۵۲۷ ص ۶۴۷ ۵۲۸ ص ۶۴۸ ۵۲۹ ص ۶۴۹ ۵۳۰ ص ۶۵۰ ۵۳۱ ص ۶۵۱ ۵۳۲ ص ۶۵۲ ۵۳۳ ص ۶۵۳ ۵۳۴ ص ۶۵۴ ۵۳۵ ص ۶۵۵ ۵۳۶ ص ۶۵۶ ۵۳۷ ص ۶۵۷ ۵۳۸ ص ۶۵۸ ۵۳۹ ص ۶۵۹ ۵۴۰ ص ۶۶۰ ۵۴۱ ص ۶۶۱ ۵۴۲ ص ۶۶۲ ۵۴۳ ص ۶۶۳ ۵۴۴ ص ۶۶۴ ۵۴۵ ص ۶۶۵ ۵۴۶ ص ۶۶۶ ۵۴۷ ص ۶۶۷ ۵۴۸ ص ۶۶۸ ۵۴۹ ص ۶۶۹ ۵۵۰ ص ۶۷۰ ۵۵۱ ص ۶۷۱ ۵۵۲ ص ۶۷۲ ۵۵۳ ص ۶۷۳ ۵۵۴ ص ۶۷۴ ۵۵۵ ص ۶۷۵ ۵۵۶ ص ۶۷۶ ۵۵۷ ص ۶۷۷ ۵۵۸ ص ۶۷۸ ۵۵۹ ص ۶۷۹ ۵۶۰ ص ۶۸۰ ۵۶۱ ص ۶۸۱ ۵۶۲ ص ۶۸۲ ۵۶۳ ص ۶۸۳ ۵۶۴ ص ۶۸۴ ۵۶۵ ص ۶۸۵ ۵۶۶ ص ۶۸۶ ۵۶۷ ص ۶۸۷ ۵۶۸ ص ۶۸۸ ۵۶۹ ص ۶۸۹ ۵۷۰ ص ۶۹۰ ۵۷۱ ص ۶۹۱ ۵۷۲ ص ۶۹۲ ۵۷۳ ص ۶۹۳ ۵۷۴ ص ۶۹۴ ۵۷۵ ص ۶۹۵ ۵۷۶ ص ۶۹۶ ۵۷۷ ص ۶۹۷ ۵۷۸ ص ۶۹۸ ۵۷۹ ص ۶۹۹ ۵۸۰ ص ۷۰۰ ۵۸۱ ص ۷۰۱ ۵۸۲ ص ۷۰۲ ۵۸۳ ص ۷۰۳ ۵۸۴ ص ۷۰۴ ۵۸۵ ص ۷۰۵ ۵۸۶ ص ۷۰۶ ۵۸۷ ص ۷۰۷ ۵۸۸ ص ۷۰۸ ۵۸۹ ص ۷۰۹ ۵۹۰ ص ۷۱۰ ۵۹۱ ص ۷۱۱ ۵۹۲ ص ۷۱۲ ۵۹۳ ص ۷۱۳ ۵۹۴ ص ۷۱۴ ۵۹۵ ص ۷۱۵ ۵۹۶ ص ۷۱۶ ۵۹۷ ص ۷۱۷ ۵۹۸ ص ۷۱۸ ۵۹۹ ص ۷۱۹ ۶۰۰ ص ۷۲۰ ۶۰۱ ص ۷۲۱ ۶۰۲ ص ۷۲۲ ۶۰۳ ص ۷۲۳ ۶۰۴ ص ۷۲۴ ۶۰۵ ص ۷۲۵ ۶۰۶ ص ۷۲۶ ۶۰۷ ص ۷۲۷ ۶۰۸ ص ۷۲۸ ۶۰۹ ص ۷۲۹ ۶۱۰ ص ۷۳۰ ۶۱۱ ص ۷۳۱ ۶۱۲ ص ۷۳۲ ۶۱۳ ص ۷۳۳ ۶۱۴ ص ۷۳۴ ۶۱۵ ص ۷۳۵ ۶۱۶ ص ۷۳۶ ۶۱۷ ص ۷۳۷ ۶۱۸ ص ۷۳۸ ۶۱۹ ص ۷۳۹ ۶۲۰ ص ۷۴۰ ۶۲۱ ص ۷۴۱ ۶۲۲ ص ۷۴۲ ۶۲۳ ص ۷۴۳ ۶۲۴ ص ۷۴۴ ۶۲۵ ص ۷۴۵ ۶۲۶ ص ۷۴۶ ۶۲۷ ص ۷۴۷ ۶۲۸ ص ۷۴۸ ۶۲۹ ص ۷۴۹ ۶۳۰ ص ۷۵۰ ۶۳۱ ص ۷۵۱ ۶۳۲ ص ۷۵۲ ۶۳۳ ص ۷۵۳ ۶۳۴ ص ۷۵۴ ۶۳۵ ص ۷۵۵ ۶۳۶ ص ۷۵۶ ۶۳۷ ص ۷۵۷ ۶۳۸ ص ۷۵۸ ۶۳۹ ص ۷۵۹ ۶۴۰ ص ۷۶۰ ۶۴۱ ص ۷۶۱ ۶۴۲ ص ۷۶۲ ۶۴۳ ص ۷۶۳ ۶۴۴ ص ۷۶۴ ۶۴۵ ص ۷۶۵ ۶۴۶ ص ۷۶۶ ۶۴۷ ص ۷۶۷ ۶۴۸ ص ۷۶۸ ۶۴۹ ص ۷۶۹ ۶۵۰ ص ۷۷۰ ۶۵۱ ص ۷۷۱ ۶۵۲ ص ۷۷۲ ۶۵۳ ص ۷۷۳ ۶۵۴ ص ۷۷۴ ۶۵۵ ص ۷۷۵ ۶۵۶ ص ۷۷۶ ۶۵۷ ص ۷۷۷ ۶۵۸ ص ۷۷۸ ۶۵۹ ص ۷۷۹ ۶۶۰ ص ۷۸۰ ۶۶۱ ص ۷۸۱ ۶۶۲ ص ۷۸۲ ۶۶۳ ص ۷۸۳ ۶۶۴ ص ۷۸۴ ۶۶۵ ص ۷۸۵ ۶۶۶ ص ۷۸۶ ۶۶۷ ص ۷۸۷ ۶۶۸ ص ۷۸۸ ۶۶۹ ص ۷۸۹ ۶۷۰ ص ۷۹۰ ۶۷۱ ص ۷۹۱ ۶۷۲ ص ۷۹۲ ۶۷۳ ص ۷۹۳ ۶۷۴ ص ۷۹۴ ۶۷۵ ص ۷۹۵ ۶۷۶ ص ۷۹۶ ۶۷۷ ص ۷۹۷ ۶۷۸ ص ۷۹۸ ۶۷۹ ص ۷۹۹ ۶۸۰ ص ۸۰۰ ۶۸۱ ص ۸۰۱ ۶۸۲ ص ۸۰۲ ۶۸۳ ص ۸۰۳ ۶۸۴ ص ۸۰۴ ۶۸۵ ص ۸۰۵ ۶۸۶ ص ۸۰۶ ۶۸۷ ص ۸۰۷ ۶۸۸ ص ۸۰۸ ۶۸۹ ص ۸۰۹ ۶۹۰ ص ۸۱۰ ۶۹۱ ص ۸۱۱ ۶۹۲ ص ۸۱۲ ۶۹۳ ص ۸۱۳ ۶۹۴ ص ۸۱۴ ۶۹۵ ص ۸۱۵ ۶۹۶ ص ۸۱۶ ۶۹۷ ص ۸۱۷ ۶۹۸ ص ۸۱۸ ۶۹۹ ص ۸۱۹ ۷۰۰ ص ۸۲۰ ۷۰۱ ص ۸۲۱ ۷۰۲ ص ۸۲۲ ۷۰۳ ص ۸۲۳ ۷۰۴ ص ۸۲۴ ۷۰۵ ص ۸۲۵ ۷۰۶ ص ۸۲۶ ۷۰۷ ص ۸۲۷ ۷۰۸ ص ۸۲۸ ۷۰۹ ص ۸۲۹ ۷۱۰ ص ۸۳۰ ۷۱۱ ص ۸۳۱ ۷۱۲ ص ۸۳۲ ۷۱۳ ص ۸۳۳ ۷۱۴ ص ۸۳۴ ۷۱۵ ص ۸۳۵ ۷۱۶ ص ۸۳۶ ۷۱۷ ص ۸۳۷ ۷۱۸ ص ۸۳۸ ۷۱۹ ص ۸۳۹ ۷۲۰ ص ۸۴۰ ۷۲۱ ص ۸۴۱ ۷۲۲ ص ۸۴۲ ۷۲۳ ص ۸۴۳ ۷۲۴ ص ۸۴۴ ۷۲۵ ص ۸۴۵ ۷۲۶ ص ۸۴۶ ۷۲۷ ص ۸۴۷ ۷۲۸ ص ۸۴۸ ۷۲۹ ص ۸۴۹ ۷۳۰ ص ۸۵۰ ۷۳۱ ص ۸۵۱ ۷۳۲ ص ۸۵۲ ۷۳۳ ص ۸۵۳ ۷۳۴ ص ۸۵۴ ۷۳۵ ص ۸۵۵ ۷۳۶ ص ۸۵۶ ۷۳۷ ص ۸۵۷ ۷۳۸ ص ۸۵۸ ۷۳۹ ص ۸۵۹ ۷۴۰ ص ۸۶۰ ۷۴۱ ص ۸۶۱ ۷۴۲ ص ۸۶۲ ۷۴۳ ص ۸۶۳ ۷۴۴ ص ۸۶۴ ۷۴۵ ص ۸۶۵ ۷۴۶ ص ۸۶۶ ۷۴۷ ص ۸۶۷ ۷۴۸ ص ۸۶۸ ۷۴۹ ص ۸۶۹ ۷۵۰ ص ۸۷۰ ۷۵۱ ص ۸۷۱ ۷۵۲ ص ۸۷۲ ۷۵۳ ص ۸۷۳ ۷۵۴ ص ۸۷۴ ۷۵۵ ص ۸۷۵ ۷۵۶ ص ۸۷۶

شرح سراج احمد

عن کامل ابی العلاء عن حبیب بن ابی ثابت عن سعید بن جبیر عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقول بین السجدتین بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می فرمود میان دو سجدہ این دعا اللھم اغفرلی ای بار خدایا بیامرز مرا وارحمنی و مہربانی کن مرا واجبرنی قال مولانا علی القاری فی شرحہ ای اغثنی من جبر اللہ مصیبتہ ای دفعہ یا فات منہ و ذہب عنہ او عوضہ و اصلہ من جبر الکسر ای اصلحہ کذا فی النہایۃ واھدنی وراہ راست نما مرا وارزقنی و روزی دہ مرا اینچنین روایت کردہ این حدیث را ابوداؤد و ابن ماجہ و حاکم و بیہقی در سنن کبیر از ابن عباس حدثنا الحسن ابن علی الخلال ثنا یزید بن ہارون عن زید بن حباب عن کامل ابی العلاء نحوہ قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب وہکذا روی عن علی کما اخرجہ البیہقی و عبد الرزاق وبہ یقول الشافعی و احمد و اسحق یرون ہذا جائزا و بآن قائل اند امام شافعی و احمد و اسحق کہ اعتقاد کردہ اند بجواز خواندن دعا میان دو سجدہ فی المکتوبۃ والتطوع در نماز فرض و نفل ہم و روی بعضہم ہذا الحدیث عن کامل ابی العلاء مرسلا بعضی علما این حدیث را از کامل بطریق ارسال روایت کردہ اند قال مولانا علی القاری فی شرحہ قال المصنف وفی التصحیح وانما خص بین السجدتین بالدعاء لانہ حال بین الحالتین مامور بالدعاء فیہما فاعطی حکمہما فکانہ لم یعد فاصلا بین السجدتین قلت ولعلہ وقع ہذا نادرا منہ صلی اللہ علیہ وسلم ولہذا عدہ علماؤنا من السنن ولا من المستحبات لکن ینبغی ان یوتی بہا فی بعض النوافل من الصلوٰۃ **باب** ما جاء فی الاعتماد فی السجود باب است در بیان آنچہ آمدہ است در اعتماد کردن در حالت رفتن بسجدہ حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال اشتکی اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم مشقۃ السجود علیہم گفت ابوہریرہ شکایت کردند صحابہ بخدمت آنحضرت دشواری سجدہ کردن را بر خویش اذا تفرجوا چون کشادہ باشند فقال استعینوا بالرکب پس فرمود آنحضرت مدد جوئید بزانوہا یعنی اگر بسجدہ ہمچو رفتن نتوانید

شرح ابی الطیب

قولہ یقول بین السجدتین وہو محمول علی التطوع عندنا **قولہ** اللھم اغفرلی ای ذنوبی وتقصیری فی طاعتی **قولہ** وارحمنی ای من عندک لا بعملی وارحمنی بقبول عبادتی واجبرنی ای جبر کسری وانزل فقری واھدنی لصالح الاعمال او ثبتنی علی دین الحق وعافنی من البلاء فی الدارین او من الامراض الظاہریۃ والباطنیۃ وارزقنی رزقا حسنا او توفیقا فی الطاعۃ او درجۃ عالیۃ فی الآخرۃ وزاد ابن ماجۃ وارفعنی ای فی الدارین وقالہ صلی اللہ علیہ وسلم تعلیما للامۃ **باب** ما جاء فی الاعتماد فی السجود **قولہ** اذا تفرجوا ای اذا اعتدلوا سمی الاعتدال بہ لما فیہ من التفرج عن الارض ای البعد عنہا وانما اشتکوا لحوق المشقۃ بسبب الاعتماد علی الکفین **قولہ** فقال استعینوا بالرکب ای بوضع المرفقین علی الرکبتین کما فسرہ ابن عجلان احد رواتہ عند ابی داود وظاہرہ الرخصۃ فی ترک التفرج للمشقۃ علیہم لکن فی مصنف ابن ابی شیبۃ عن ابن عون قال قلت لمحمد الرجل یسجد اذا اعتمد مرفقیہ علی رکبتیہ قال ما اعلم باسا وکان ابن عمر یضم یدیہ الی جنبیہ اذا سجد وسألہ رجل اضع مرفقی علی فخذی اذا سجدت فقال اسجد کیف تیسر علیک قالہ القسطلانی فی شرحہ علی البخاری وقال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ وطول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ہریرۃ قالہ السیوطی

قوت المغتذی

استعینوا بالرکب قال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ وطول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ہریرۃ ہذا

عارضۃ الاحوذی

باب ہل تنقض المرأۃ شعرہا عند الغسل عبد اللہ ابن رافع عن ام سلمۃ قالت قلت یا رسول اللہ انی امرأۃ اشد ضفر راسی افانقضہ لغسل الجنابۃ قال لا انما یکفیک ان تحثی علی راسک ثلث حثیات من ماء ثم تفیضی علی سائر جسدک الماء فتطہرین او فاذا انت قد تطہرت صحیح حسن الاسناد ہذا حدیث رواہ جماعۃ عن ام سلمۃ منہم عبد اللہ بن رافع رواہ عنہ سعید ابن المقبری رواہ عنہ ایوب بن موسی رواہ عنہ سفیان رواہ عنہ محمد بن عمر کما سمعناہ ورواہ زہیر بن حرب وغیرہ عن سفیان فاما زہیر فکما تقدم لکنہ

عارضة الاحوذی

قال ثم تمشی ثلث
حثیات و اما غیره
فقد قال عن ام سلمة
ان امرأة من المسلمین
قالت فجعلت السائل
امرأة سواها و کذلك
من طرقها اخری و
روته صفیة بنت
شیبة ایضا فقالت
کانت احدانا اذا
اصابتها جنابة
اخذت ثلث حثیات
هکذا تعنی بکفیها
جمیعا فتصب علی
راسها و اخذت
بید واحدة فصبتها
علی هذا الشق و
الاخری علی الشق
الآخر و روت عائشة
بنت طلحة عن عائشة
قالت کنا نغتسل و
علینا الضماد و نحن
مع رسول الله صلی الله
علیه و سلم محلات
و محرمات خرج ذلك
کله ابو داود فی سننه
القریب قوله اشد
ضفر یقرأه الناس باسکان

شرح صراح احمد

زانوها را گرفته بسجده روید یا آنکه در حالت سجود مرافق را از زانوها جدا سازید تا بآسانی سجده توانید کرد قال ابو عیسی هذا الحدیث لا نعرفه من حدیث ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه و سلم الا من هذا الوجه من حدیث اللیث عن ابن عجلان و قد روی هذا الجواب و تحقیق روایت کرده این جواب آنحضرت که استعینوا بالرکب است سفیان بن عیینة و غیر واحد عن سمی عن النعمان بن ابی عیاش عن النبی صلی الله علیه و سلم نحو هذا چنانکه ابی صالح از ابی هریره از آنحضرت روایت کرده و کان روایة هؤلاء اصح من روایة اللیث و هست روایت سفیان و غیره صحیح تر از روایت لیث بدانکه این اعتماد بی عذر مکروه است و اگر عذر باشد چنانکه در حدیث مذکور است مکروه نباشد **باب** کیف النهوض من السجود باب است در بیان کیفیت برخاستن از سجده بسوی قیام که بجلسه کند یا بی جلسه حدثنا علی ابن حجر انا هشیم عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالك بن الحویرث اللیثی حویرث تصغیر است ابو سلیمان اللیثی صحابی است نازل بصره شد و در سنه اربع و سبعین وفات یافت انه رای رسول الله صلی الله علیه و سلم یصلی بدرستیکه مالک دید آنحضرت را که نماز میگذارد فکان اذا کان فی وتر من صلاته پس بود آنحضرت که چون می بود در وتری از نماز خود یعنی در رکعت اول یا سوم لم ینهض حتی یستوی جالسا نمی استاد آنحضرت تا آنکه برابر نشد نشسته یعنی می نشست پستر می استاد قال ابو عیسی حدیث مالك بن الحویرث حدیث حسن صحیح و العمل علیه عند اهل العلم و به یقول اصحابنا یعنی حنابله و شافعیه که نزد ایشان جلسه استراحت سنت و آن مکروه است نزد امام ما در بر چندی شرح مختصر وقایه است و لا تعود فانه مکروه عندنا و عند الشافعی بجلس جلسة خفیفة و یتم التکبیر اذا استوی جالسا قال الامام شمس الائمة الحلوانی الخلاف فی الافضل حتی لو فعل المصلی کما هو مذهبنا لا باس به عند الشافعی و ان فعل کما هو مذهبه لا باس به عندنا کذا فی الظهیریة **باب** منه ایضا باب است متعلق باب سابق نیز حدثنا یحیی بن موسی انا ابو معاویة نا خالد بن الیاس عن صالح مولی التوءمة عن ابی هریرة قال کان النبی صلی الله علیه و سلم ینهض فی الصلوة علی صدور قدمیه گفت ابو هریره بود آنحضرت که برمی خاست در نماز به سینه پایهای خود یعنی بی جلسه برمی خاست بسوی قیام قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة

شرح ابی الطیب

قوله من حدیث اللیث عن ابن عجلان و کذا اخرجه ابو داود و ترجم له باب الرخصة فی ذلك فقال حدثنا قتیبة ابن سعید ثنا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی هریرة قال اشتکی اصحاب النبی صلی الله علیه و سلم مشقة السجود علیهم اذا انفرجوا فقال استعینوا بالرکب انتهی و معنی انفرجوا تباعدوا عن الارض و بعد بعض الاعضاء عن بعض **باب** کیف النهوض من السجود **قوله** اذا کان فی وتر من صلاته ای فی الرکعة الاولی او الثالثة و ظاهره جواز جلسة الاستراحة و حمل علماؤنا ذلك علی ضعف المزاج بکبر او کسل الحدیث الباب الآتی کان رسول الله صلی الله علیه و سلم محلات و محرمات خرج ذلك فیعارض حدیث الباب الا ان یقال یمکن الجمع بان یجلس ثم یقوم علی صدور قدمیه الا ان المتبادر من قوله کان ینهض علی صدور قدمیه عدم الجلوس بعد السجدة و هو الذی فهمه المص و الا لاکتفی بالباب الواحد و یمکن ان یقال قوله النهوض علی صدور قدمیه احتراز عن الاعتماد علی الیدین عند القیام لا عن جلسة الاستراحة و الله اعلم **باب** منه ایضا

شرح سراج احمد

علیه العمل عند اهل العلم یختارون ان ینهض الرجل فی الصلوٰة علی صدور قدمیه بی جلسه استراحت وخالد بن ایاس ضعیف عند اهل الحدیث وخالد بن ایاس ضعیف ست نزد اهل حدیث ویقال خالد بن الیاس وگفته میشود او را خالد بن الیاس وصالح مولی التوءمة هو صالح بن ابی صالح وابو صالح اسمه نبهان مدنی ونام ابی صالح نبهان بود نبهان بفتح نون وسکون موحده وهای مفتوحه **باب** ما جاء فی التشهد باب ست در بیان آنچه آمده است در تشهد حدثنا یعقوب بن ابراهیم الدورقی ثنا عبید الله الاشجعی عن سفیان الثوری عن ابی اسحق عن الاسود بن یزید عن عبد الله بن مسعود قال علمنا رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قعدنا فی الرکعتین گفت عبد الله بن مسعود بیاموخت ما را آنحضرت که چون می نشستیم در دو رکعت ان نقول اینکه بخوانیم در جلسه التحیات لله والصلوات والطیبات مراد تحیات عبادات قولیه میدانند وبصلوات عبادات بدنیه وبطیبات عبادات مالیه گویند مراد تحیات اقسام تعظیم دارند وبصلوات نمازهای فرض ونفل وبطیبات کلمات طیبه وتمامهٔ اعمال طیبه السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته دعا بخیر وسلامت بر تو باد ای پیغمبر خدا ومهربانی خدا وفزونیهای خیر وکرم وی وجه خطاب بآنحضرت بجهت القای این کلام ست بر آنچه در اصل بود که در شب معراج از جانب پروردگار تعالی وتقدس بر آنحضرت خطاب سلام آمد پس آنحضرت در حین تعلیم امت نیز بر همان لفظ گذاشت تا ایشان را مذکر آنحال گردد ونیز آنحضرت همیشه نصب العین مومنان وقرة العین عابدان ست در جمیع احوال واوقات خصوصا در حالت عبادت وآخر آن که وجود نورانی ست وانکشاف دیدن محل بیشتر وقوی تر ست وبعضی از عرفا گفته اند که این خطاب بجهت سریان حقیقت محمدی ست در زیر این موجودات وافراد ممکنات پس آنحضرت در ذات مصلیان موجود وحاضر ست پس مصلی را باید که ازین معنی آگاه باشد وازین شهود غافل نبود تا بانوار قرب واسرار معرفت منور وفائز گردد السلام علینا سلام بر ما که گروه حاضر اند مصلی وهر که با اوست از ملائکه ومومنان انس وجن همه درینجا داخل اند وعلی عباد الله الصالحین وبر بندگان خدا که نیکوکار اند حاضر وغائب ودور ونزدیک وبر زمین ودر آسمان بندهٔ صالح آن بود که ادای حق عبودیت بر وجهی که فرموده اند چنانکه باید بجا آورد وبر استقامت بر آن زود وبهیچ وجهی خلل وفساد در کارخانهٔ حال ظاهر وباطن وی راه نیابد وصلاح اعلای مناصب وارفع مقامات ست واینها وصف کرده است بدان حق تعالی انبیاء ورسل را حضرت شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی غوث زمانی در کتاب فتوح الغیب تحریر فرموده اند که صلاح حالت زوال ارادت وفنای مطلق ست وبودن بندهٔ قائم بر مراد حق در فعل او وصالح بحقیقت کسی ست که باین مقام رسیده باشد ولطف حق متولی امروی شده قوله تعالی ان ولیی الله الذی نزل الکتاب وهو یتولی الصالحین اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله بعد از ان ختم کرد بر شهادتین که خلاصهٔ کار وتمامهٔ اعمال ست قال وفی الباب عن ابن عمر اخرجه ابو داود والطبرانی والبیهقی وجابر اخرجه النسائی وابی موسی اخرجه الطبرانی وعائشة اخرجه البیهقی ودیگر از بسیاری صحابه منقول گشته است چنانکه ابن عمر وابن عباس وابن مسعود وابن الزبیر وغیرهم قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود قد روی عنه من غیر وجه حدیث ابن مسعود تحقیق روایت کرده شده است از بسیار طرق

شرح ابی الطیب

قوله علیه العمل عند اهل العلم یدل علی حسنه لانه لو لم یکن حسنا بل ضعیفا لما عملوا به سیما عند المعارضة **باب** ما جاء فی التشهد **قوله** اذا قعدنا فی الرکعتین ان نقول لا یصح ان یکون ظرفا لعلمنا لفساد المعنی ولا لقوله ان نقول لان ان الناصبة للفعل موصول حرفی ولا یجوز تقدم ما فی حیز الموصول علیه اسما کان او حرفا فالوجه ان یکون ظرفا لان نقول المقدر ویکون المذکور بیانا له

عارضة الاحوذی

الفاء وانما هو بفتحها لانه مسکن مصدر ضفر راسه یضفره ضفرا وبالفتح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره کما تقول فی الحبط والنقض والضفر هو نسیج یخصل الشعر وادخال بعضها فی بعض معرضة ومنه قیل للخال المفتولة العراض ضفائر والحفنة قد فسرت وقوله واخمری قرونک الغمر هو التحریک بشدة والقرون واحدها قرن وهو شیء مجموع من الشعر من قولک قرنت الشیء بغیره ای جمعته معه علی معنی التنظیر والتمثیل والقرن الامة بمثل ویحتمل ان یکون ذلک اجمل من الشعر اذا جمعت وفتلت جاءت علی هیأة القرون

عارضۃ الاحوذی

فسمیت بہا واما الضماد فہو لطخ الشعر بالطیب وما یلبدہ ویسکنہ یقال ضمد الجرح بالدواء ای جعلہ علیہ وضمد راسہ بالزعفران ای لطخہ بہ علی الوصف المتقدم

شرح سراج احمد

وہو اصح حدیث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی التشہد وحدیث عبد اللہ بن مسعود صحیح ترین حدیثی ست در باب تشہد از آنحضرت والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم من التابعین وہو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ **باب** منہ ایضا بابی ست از جملہ باب سابق نیز حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابی الزبیر عن سعید بن جبیر وطاؤس عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا التشہد کما یعلمنا القرآن گفت ابن عباس بود آنحضرت کہ تعلیم میفرمود ما را تشہد چنانکہ تعلیم میفرمود ما را قرآن مجید فکان یقول پس بود آنحضرت کہ میفرمود التحیات المبارکات در تشہد کہ بروایت ابن عباس ست لفظ مبارکات زیادہ است

شرح ابی الطیب

قولہ وہو اصح حدیث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی التشہد افاد المص رحمہ اللہ انہ اولی بالاخذ من ما سواہ فانہ روی عن ابن عباس کما یاتی فی الباب الآتی وعن ابی موسی الاشعری کما عند مسلم فی صحیحہ وابی داود ولفظہما واذا کانت القعدۃ فلیکن من اول قول احدکم التحیات الطیبات الصلوات للہ السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ السلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین اشہد ان لا الہ الا اللہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ وعن جابر کما عند النسائی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا التشہد کما یعلمنا السورۃ من القرآن بسم اللہ وباللہ التحیات للہ الصلوات الطیبات السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ السلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین اشہد ان لا الہ الا اللہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ اسأل اللہ الجنۃ واعوذ باللہ من النار وعن ابن عمر مرفوعا کما فی ابی داود ومؤطا مالک التحیات للہ والصلوات الطیبات السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ قال قال ابن عمر زدت فیہا السلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ وتشہد عبد اللہ بن مسعود ہو الاولی لانہ اخرجہ الشیخان بخلاف تشہد عبد اللہ بن عباس فانہ لم یخرجہ البخاری وفی مسلم قال عبد اللہ بن مسعود علمنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم التشہد کفی بین کفیہ کما یعلمنی السورۃ من القرآن وبہ یندفع ما قال بعضہم ان تشہد ابن عباس اولی لان فی لفظہ ما یدل علی زیادۃ ضبط فیجب نقضہ حینئذ لفظ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو قولہ کان یعلمنا التشہد کما یعلمنا السورۃ من القرآن وایضا یندفع بما ذکرنا من الروایات ما قال بعضہم من انہ یمکن ان یقال ان تشہد ابن مسعود مخصوص بالقعدۃ الاولی فیعمل بتشہد ابن عباس مثلا فی القعدۃ الثانیۃ منہا او بہ یوفق بین التشہدین انتہی ووجہ الدفع ان ہذا التوفیق انما یتم لو انحصر التشہد فی الروایتین لکن فیہا ست روایات فخمس منہا ذکرناہا آنفا والسادس ما ذکرہ النووی وغیرہ عن عمر رضی اللہ عنہ فقال النووی واتفق العلماء علی جوازہا کلہا واختلفوا فی الافضل فقال الشافعی وبعض اصحاب مالک تشہد ابن عباس افضل وقال ابو حنیفۃ واحمد وجمہور الفقہاء واہل الحدیث تشہد ابن مسعود افضل لانہ عند المحدثین اشد صحۃ وان کان الجمیع صحیحا وقال مالک تشہد عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ الموقوف علیہ افضل لانہ علمہ الناس علی المنبر ولم ینازعہ احد فدل علی تفضیلہ وہو التحیات للہ الزاکیات للہ الطیبات الصلوات للہ سلام علیک ایہا النبی الی آخر ما عند ابن عباس انتہی ومعنی التحیات العبادات القولیۃ والصلوات الطاعات البدنیۃ والطیبات الخیرات المالیۃ

شرح سراج احمد

الصلوات الطیبات للہ سلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ سلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین اشہد ان لا الہ
الا اللہ واشہد ان محمدا رسول اللہ لفظ ہذہ وسلام بی ذکر الف ولام ست ولفظ رسول اللہ ست ودر حدیث ابن مسعود بضمیر ست
وتشہد امام مالک تشہد ابن عمر ست رضی اللہ عنہ التحیات للہ الزاکیات للہ الطیبات للہ الصلوات وحدیث ابن مسعود متفق علیہ است
وحدیث ابن عباس از افراد مسلم ست وروایت کردہ است آنرا اصحاب کتب ستہ الا بخاری وتشہد مالک را روایت کردہ حاکم در مستدرک ومالک در
موطا از قول ابن عمر موقوفا امام مالک گوید کہ ہمین تشہد افضل ست زیرا کہ عمر بن الخطاب بر منبر استادہ این تشہد را بمردم گفت وہیچکس از ایشان
انکار آن نکرد پس گویا اجماع صحابہ شد بران خلاصہ کلام وزبدۂ تمام آنست کہ خلاف نیست در جواز الفاظ تشہد ہمہ مگر خلاف در افضلیت ست
ولاشک ان کل ما ورد عنہ صلی اللہ علیہ وسلم من طریق اصح فہو اولی بالعمل قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح غریب
وقد روی عبد الرحمن بن حمید الرواسی ہذا الحدیث عن ابی الزبیر نحو حدیث اللیث بن سعد وروی ایمن بن نابل
المکی ہذا الحدیث عن ابی الزبیر عن جابر وہو غیر محفوظ وحال آنکہ ایمن بن نابل غیر محفوظ ست مصنف دیں طریق جرح کردہ
ذہب الشافعی الی حدیث ابن عباس فی التشہد ورفتہ است امام شافعی بسوی حدیث ابن عباس در تشہد **باب** ما جاء انہ یخفی التشہد
باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ مصلی پوشیدہ کند تشہد را وآہستہ کند وبہ نکند حدثنا ابو سعید الاشج نا یونس بن بکیر عن محمد
ابن اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ عن ابن مسعود قال من السنۃ ان یخفی التشہد گفت عبد اللہ بن مسعود بعضے از سنت آن ست
کہ پنہان گوید وپوشیدہ وآہستہ بخواند تشہد را قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن غریب والعمل علیہ عند اہل العلم **باب** کیف
الجلوس فی التشہد باب ست کہ چہ طور بود نشستن در تشہد متروک ست غیر متروک حدثنا ابو کریب نا عبد اللہ بن ادریس عن عاصم بن کلیب عن ابیہ عن وائل بن حجر
قال قدمت المدینۃ قلت لانظرن الی صلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت وائل بن حجر آمدم بمدینہ گفتم دل خود البتہ نظر بکنم بسوی نماز آنحضرت چہ
طور میگذارد وقعد للتشہد پس ہرگاہ بنشست آنحضرت یعنی برای تشہد افترش رجلہ الیسری بگسترد پای چپ خود را ووضع یدہ
الیسری علی فخذہ ونہاد دست چپ خود را یعنی بران چپ مبارک خود ونصب رجلہ الیمنی واستادہ کرد پای راست خود را واین کیفیت
جلسہ مختار ایمہ حنفیہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم وہو قول سفیان الثوری وابن المبارک
واہل الکوفۃ **باب** منہ ایضا باب ست از باب سابق نیز متعلق بباب سابق حدثنا بندار نا ابو عامر العقدی نا فلیح بن سلیمان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ یخفی التشہد **قولہ** من السنۃ ان یخفی التشہد قال الطیبی اذا قال الصحابی من السنۃ کذا او السنۃ
کذا فہو فی الحکم کقولہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہذا مذہب الجمہور من المحدثین والفقہاء وجعلہ بعضہم موقوفا
ولیس بشیء **باب** کیف الجلوس فی التشہد **قولہ** قلت لانظرن بفتح الراء والنون الثقیلۃ **قولہ** قال ابو عیسی
ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ الخ اقول یؤیدہ ما اخرجہ مسلم فی صفۃ صلاتہ صلی اللہ علیہ وسلم عن عائشۃ رض
کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یستفتح صلاتہ بالتکبیر والقراءۃ بالحمد للہ رب العلمین الی ان قالت وکان یقول فی کل
رکعتین التحیۃ وکان یفرش رجلہ الیسری وینصب رجلہ الیمنی وما اخرجہ النسائی عن عبد اللہ بن عمر عن ابیہ قال ان من
سنۃ الصلوٰۃ ان تنصب القدم الیمنی فی استقبال القبلۃ باصابعہا القبلۃ والجلوس علی الیسری ولا یعارضہ ما سیاتی فی الباب اللاحق
لانہ قال فیہ فافترش رجلہ الیسری واقبل بصدر الیمنی علی قبلتہ لانہ مشترک بین ما ذہب الیہ الشافعی وما ذہب الیہ غیرہ

عارضۃ الاحوذی

شعر وظفر کان فی
ای موضع کان او
علی ای صفۃ کان
یوجب غسلہا سقط
اعتبار ذلک فی الشعر
المظفور فی غسل
الجنابۃ لتزداد کلہ و
کثرۃ الحاجۃ الیہ
وبقی فی غسل الحیض
علی اصل الوجوب
قصد العموم فوجہ
قول النخعی ما اشرنا
الیہ من وجوب عموم
الغسل وما یرد
من النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فی الرخصۃ
ولو رآہ ما تعداہ
ان شاء اللہ وجہ
قول العلماء وہو الصحیح
ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم لما اسقطہ
فی الجنابۃ دل علی
عدم اعتبارہ فی
التعمیم فترک التعمیم
فی کل طہارۃ لا سیما
ولو یکن ازواج النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
ولا نساء الصحابۃ

عارضۃ الاحوذی

یفرقون بین الغسلین مع انہم کانوا یفعلون ذلک کراہۃ ان یفرقن بین الغسلین لکن الذی یعبر عندہ فی الشریعۃ اصابۃ البشرۃ بالماء کما یاتی بیانہ ان شاء اللہ **باب** ما جاء ان تحت کل شعرۃ جنابۃ محمد بن سیرین عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال تحت کل شعرۃ جنابۃ فاغسلوا الشعر وانقوا البشرۃ حدیث غریب یروی عن الحارث ابن وجیہ بالجیم والیاء المعجمۃ باثنتین من تحتہا ویقال مجمع بواحدۃ وہو شیخ لیس بذاک قال القاضی ابوبکر بن العربی رضی اللہ عنہ یقال انہ منکر الحدیث وقد روی ذا ان من علی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ترک

شرح سراج احمد

المدنی نا عباس بن سہل الساعدی قال گفت عباس اجتمع ابو حمید و ابو اسید و سہل بن سعد و محمد بن مسلمۃ باہم جمع آمدند این ہر چہار کس از صحابہ فذکروا صلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس ذکر کردند ایشان نماز آنحضرت را فقال ابو حمید انا اعلمکم بصلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت ابو حمید من داناترین شما ام بنماز آنحضرت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جلس یعنی للتشہد بدرستیکہ آنحضرت بنشست مراد میدانست بجلوس برای تشہد فافترش رجلہ الیسریٰ واقبل بصدر الیمنی علی قبلتہ پس بگسترانید پای چپ خود را و پیش داشت پشت پای راست خود و این مستلزم استادہ داشتن اوست و وضع کفہ الیمنی علی رکبتہ الیمنی و بنہاد کف دست راست را بر زانوی راست خود و کفہ الیسریٰ علی رکبتہ الیسریٰ و بنہاد کف دست چپ خود را بر زانوی چپ خود واشار باصبعہ یعنی السبابۃ و اشارت کرد بانگشت خود مراد میدانست از انگشت سبابہ را یعنی اشارت کرد در وقت شہدان لا الہ الا اللہ بانگشت خود کہ سبابہ است بر برداشتن آن در نفی و بنہادن در اثبات و سبابہ انگشتی کہ مقارن است بانگشت نر و سبابہ آنرا ازان گویند کہ سب در لغت بمعنی دشنام آید و عرب در وقت دشنام اشارت بدان کنند و این اسم جاہلیت ست و در اسلام آن را مسبحہ و سباحہ گویند کہ در وقت تسبیح و توحید بدان اشارت کنند و درین اشارت ہمچنانکہ اشارت ست بتوحید باری تعالیٰ متضمن سب و شتم شیطان نیز ہست قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح و بہ یقول بعض اہل العلم و باین قائل گشتہ اند بعضی اہل علم وہو قول الشافعی و احمد و اسحق قالوا یقعد فی التشہد الآخر علی ورکہ گفتہ اند بعض اہل علم کہ بنشیند در تشہد آخر عام ست کہ در ثنائی باشد یا در رباعی بر سرین خود واحتجوا بحدیث ابی حمید و حجت گرفتہ اند ایشان بحدیث ابی حمید و قالوا یقعد فی التشہد الاول علی رجلہ الیسریٰ وینصب الیمنیٰ گفتہ اند اہل علم بنشیند در تشہد اول از رباعیات بر پای چپ خود و استادہ کند پای راست خود یعنی نزد شافعی در جلوس تشہد اول افتراش ست و در ثانی تورک ست و نزد امام ابی حنیفہ سنت افتراش ست برای ہر دو تشہد و نزد امام مالک برای ہر دو تورک ست و تشہد نزد ائمہ ثلثہ مستحب ست و نزد امام احمد واجب ست **باب** ما جاء فی الاشارۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق اشارت کردن حدثنا محمود بن غیلان و یحیی بن موسیٰ قالا نا عبد الرزاق عن معمر عن عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا جلس فی الصلوٰۃ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون می نشست در نماز وضع یدہ الیمنیٰ علی رکبتہ می نہاد دست راست خود را بر زانوی خود و رفع اصبعہ التی تلی الابہام و بر می داشت آن انگشت خود را کہ متصل بانگشت ست یدعو بہا در حالتی کہ دعا میکرد بآن انگشت و مراد بدعا اشارت ست بوحدانیت حق تعالیٰ نزد تہلیل و ذکر را دعا نیز گویند زیرا کہ مستجلب انعام و اکرام ست

شرح ابی الطیب

الا ان روایۃ ابی حمید علی ما ذکرہ ابو داود فیہا طول وفیہا حتی اذا کانت السجدۃ التی فیہا التسلیم اخر رجلہ الیسریٰ وقعد متورکا علی شقہ الایسر وسیاتی عند المصنف عن ابی حمید حتی اذا کانت الرکعۃ التی تنقضی فیہا صلاتہ اخر رجلہ الیسریٰ وقعد علی شقہ متورکا ثم سلم فیحتمل انہ روی بلفظین احدہما محتمل والثانی نص فیما ذہب الیہ الشافعی رحمہ اللہ فالذی ینظہر ان کلا الامرین ثابتان لان روایۃ ابی داود ولو لم تکن مثل روایۃ مسلم الا ان النووی قال علی شرط مسلم ویحتمل انہ روی زاد ان من علی المصنف مختصرا ہہنا وفیما سیاتی مطولا **قولہ** وہو قول الشافعی لا یتم الا بما ذکرناہ من روایۃ ابی داود واما ما ذکرہ المصنف فلا دلالۃ فیہ لقول الشافعی رحمہ اللہ تعالیٰ بل ظاہر فی خلافہ **باب** ما جاء فی الاشارۃ **قولہ** یدعو بہا ای یشیر بہا الی التوحید ویمکن ان یقال بہا متعلق بمحذوف وہو حال من ضمیر یدعو والتقدیر یدعو ای یقرأ التشہد مشیرا بہا

حل اللغۃ
۱ یعنی کشندہ و جاذب نوم و اکرام الی ست ۱۲
۲ الاصرین الحارث فاجمع الاثیر ۱۲ الاصرین من قول ابی ہریرۃ لانہ قول الحسن وقال الشیخ ۱۲

شرح سراج احمد

ویدہ الیسری علی رکبتہ و دست چپ آنحضرت بر زانوی وی بود باسطہا علیہ در حالتی کہ گسترانندہ وی بود بر زانو یعنی عقد
واشارتی کہ منکر و انگشت دست راست می بود و دست چپ ہمچنان بر زانوی چپ بر حال خود میداشت قال وفی الباب عن عبد اللہ
ابن الزبیر اخرجہ مسلم وقمیر الخزاعی بضم نون و فتح میم و سکون تحتیہ در آخر راست اخرجہ ابن عساکر وابی ہریرۃ عند النسائی اذا فرغ
احدکم من التشہد الاخیر فلیتعوذ وفیہ ثم لیدعو لنفسہ ما بدا لہ واصلہ فی المتفق علیہ دون ہذہ الزیادۃ وابی حمید اخرجہ ابو داود و وائل
ابن حجر اخرجہ ابو داود والدارمی قال ابو عیسٰی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفہ من حدیث عبید اللہ بن
عمر الا من ہذا الوجہ والعمل علیہ عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین یختارون الاشارۃ
فی التشہد یعنی بعضی از اہل علم از صحابہ و تابعین اختیار کردہ اند اشارت کردن را بسبابہ در تشہد وہو قول اصحابنا و آن قول اصحاب
ماست بدانکہ اختلاف ست علمای حنفیہ را در حق اشارت ظاہر اصول اصحاب با عدم اشارت ست و فتوی نیز برین ست چنانکہ در
مضمرات ست و ہمچنین ست در خلاصہ و بعضی قائل بسنیت آن اند و در قہستانی شرح المختصر ست لا یشیر بالسبابۃ عند التشہد
ہو المختار وعلیہ الفتوی و در خزانۃ المفتین ہست اختلف المشایخ فیہ منہم من قال لا یشیر فی الکبری وعلیہ الفتوی وفی النہایۃ
ہو المختار وعلیہ الفتوی وفی منیۃ المفتی رفع سبابۃ الیمنی فی التشہد عند التہلیل مکروہ وفی المحیط انہا سنۃ یرفع عند النفی ویضع
عند الاثبات وہو قول ابی حنیفۃ ومحمد وعن ابی یوسف لا یرفعہا امام ربانی مجدد الف ثانی محبوب صمدانی قطب زمانی حضرت
شیخ احمد سرہندی در مکتوبات قدسی آیات روایات سنیت و کراہیت را بسیار تحریر فرمودہ اند و عمل آنحضرت بر تحریم اشارت ست
و دلائل ہمہ را بیان فرمودہ اند و فرزند ارجمند بزرگ آنحضرت خازن الرحمت خواجہ محمد سعید قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس رسالہ
در تحریم اشارت بتحقیق لائقہ و تدقیق رائقہ در بیاض آوردہ اند و فرزند ایشان مولوی محمد فرخ شاہ قدس سرہ دو رسالہ بزرگ
درین باب تحریر نمودہ اند درین ترجمہ از جہت اختصار وجوہ ترک روایات فقہیہ و دلائل آنہا ذکر کردہ نشدند **باب** ما جاء
فی التسلیم فی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سلام دادن در وقت بیرون شدن از نماز حدثنا
بندار ثنا عبد الرحمن بن مہدی ثنا سفیان عن ابی اسحٰق عن ابی الاحوص عن عبد اللہ
ابن مسعود عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یسلم عن یمینہ وعن یسارہ
بدرستیکہ آنحضرت بود کہ سلام میداد از جانب چپ و راست خود بر ہر دو جانب لفظ

شرح ابی الطیب

ای المسبحۃ الی التوحید وقولہ یدعو جملۃ حالیۃ من ضمیر وضع او رفع او کلیہما ثم ظاہرہ لا یدل علی التحلیق بل علی
الاشارۃ مطلقا وفی مسلم وعقد ثلثۃ وخمسین واشار بالسبابۃ وفی روایۃ اخری لہ وضع یدیہ علی رکبتیہ ورفع
اصبعہ التی تلی الیمنی یدعو وہذہ ایضا لا دلالۃ فیہا علی التحلیق وصورۃ ثلثۃ وخمسین ان یعقد الخنصر والبنصر والوسطی
ویرسل المسبحۃ ویضم الابہام الی اصل المسبحۃ وللفقہاء فی کیفیۃ عقدہا وجوہ احدہا ہذا والثانی ان یضم الابہام
الی الوسطی المقبوضۃ کالقابض ثلثا وعشرین فان ابن الزبیر رواہ کذلک والثالث ان یقبض الخنصر والبنصر
ویرسل المسبحۃ ویحلق الابہام والوسطی کما رواہ وائل بن حجر کذا قالہ الطیبی والاخیر ہو المختار عندنا و
الظاہر ان جمیع الوجوہ صنعہا صلی اللہ علیہ وسلم ففعل مرۃ ہکذا ومرۃ ہکذا **باب** ما جاء فی التسلیم فی الصلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

موضع شعرۃ من
جنابۃ لم یغسلہا
فعل بہ کذا وکذا من
النار قال علی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی ثلثا
وکان یجز شعرہ
رواہ ابو داود عن
موسی بن اسمعیل
عن حماد عن عطاء
ابن السائب خلط
بآخرہ الا فیما روی
عنہ شعبۃ وسفیان
وزاذان مخلوط
عندہم عن المرتبۃ
وصح عن عائشۃ
رضی اللہ عنہا انہا
قالت کان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
اذا اغتسل من الجنابۃ
غسل یدیہ یصب
الاناء علی یدہ
الیمنی فیغسل
فرجہ ثم یتوضأ
وضوءہ للصلوٰۃ
ثم یدخل یدہ فی
الاناء فیخلل شعرہ

شرح سراج احمد

السلام علیکم ورحمۃ اللہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ معنی آنست کہ سلام بر شما باد و رحمت خدای تعالیٰ بر شما باد و نیت کند فرشتہا و مصلیان را کہ در دو جانب اند و اگر مقتدی باشد نیت امام نیز بکند و لفظ السلام علیکم ورحمۃ اللہ گفتن فرض ست نزد امام شافعی و واجب ست نزد امام ابی حنیفہ و حد گردانیدن روی در وقت سلام بہر دو جانب ست کہ سلام دہد از راست خود تا آنکہ دیدہ شود سفیدی رخسارہ راست و برگردد بچپ بسلام تا آنکہ دیدہ شود سفیدی رخسارہ چپ وی وفی الباب عن سعد بن ابی وقاص اخرجہ مسلم وابن عمر اخرجہ الشافعی والبیہقی وجابر بن سمرۃ اخرجہ مسلم والبراء اخرجہ الدارقطنی وعمار بن یاسر اخرجہ الدارقطنی ووائل بن حجر اخرجہ ابوداود وعدی بن عمیرۃ اخرجہ الخلال وجابر بن عبد اللہ واز دیگر صحابہ نیز مروی شدہ ست چنانکہ از حذیفہ اخراج کردہ ابن ماجہ واحمد از طلق ابن غنام و واثلہ شافعی و ابن ماجہ از ابی موسیٰ قال ابو عیسیٰ حدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وہو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق **باب** منہ ایضا

حدثنا محمد بن یحیی النیسابوری ثنا عمرو بن سلمۃ عن زہیر بن محمد عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یسلم فی الصلوٰۃ تسلیمۃ واحدۃ تلقاء وجہہ گفت عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ سلام میداد در نماز یک سلام را و ابتدا میکرد و شروع می نمود از جانب روی خود و شو میل الی الشق الایمن بسیار میل میفرمود بسوی شق راست شیئا قدر ری اندک قال وفی الباب عن سہل بن سعد اخرجہ ابن ماجہ باسناد ضعیف وہو مذہب مالک واخرج ابن عدی عن سمرۃ نحوہ وعن سلمۃ بن الاکوع نحوہ باسناد ضعیف وروی البیہقی فی المعرفۃ عن طریق حمید عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یسلم تسلیمۃ واحدۃ ورجالہ ثقات قال ابو عیسیٰ حدیث عائشۃ لا نعرفہ مرفوعا الا من ہذا الوجہ گفت مصنف حدیث عائشہ صدیقہ را نمی شناسم مرفوع مگر ازین طریق زیلعی در تخریج گفتہ ست اخرجہ الترمذی وابن ماجہ وضعفہ البیہقی والترمذی وابن عبد البر والدارقطنی والبغوی واستنکرہ ابن ابی حاتم والطحاوی وغیرہما وصوبوا وقفہ وغفل الحاکم فصححہ علی شرط الشیخین وصححہ ابن حبان ایضا وقال ابن ماجہ وہو الظاہر من حیث النظر قال محمد بن اسمعیل زہیر بن محمد اہل الشام گفت امام بخاری زہیر بن محمد از اہل شام ست یروون منہ مناکیر روایت کردہ اند از وی احادیث منکر را وروایۃ اہل العراق عنہ اشبہ واصح وروایت اہل عراق اشبہ و اصح ست قال محمد گفت امام بخاری وقال احمد بن حنبل کان زہیر بن محمد الذی کان وقع عندہم لیس ہو ہذا الذی یروی عنہ بالعراق وگفت امام احمد بود زہیر بن محمد کسیکہ واقع ست نزد اہل شام روایت وی نیست آن زہیر ابن محمد کہ روایت کردہ شدہ از وی در عراق کانہ رجل آخر قلبوا اسمہ گویا کہ او مردی دیگر ست کہ تبدیل کردند نام او را وقد قال بہ بعض اہل العلم فی التسلیم فی الصلوٰۃ وتحقیق قائل گشتہ اند بآن در تسلیم بعضی اہل علم در نماز

شرح ابی الطیب

قولہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ السلام علیکم ورحمۃ اللہ کررہ لتکرارہ فی جہتین وہو بیان لقولہ یسلم بتقدیر یقول الجمہور من السلف والخلف قالوا یسن تسلیمتان وقال مالک وطائفۃ انما یسن تسلیمۃ واحدۃ وتعلقوا بالاحادیث ضعیفۃ لا تقام والاحادیث الصحیحۃ ولو ثبت شیء منہا حمل علی انہ فعل ذلک لبیان الجواز واما الواجب فلا یکون الا تسلیمۃ واحدۃ عند الجمہور قالہ النووی **قولہ** تسلیمۃ واحدۃ تلقاء وجہہ ان حمل ہذا الحدیث علی النوافل لان عائشۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کانت فی البیت وحدیث ابن مسعود علی الفرائض لان الرجال اعلم بذلک من النساء فلہ وجہ لکن النووی کما تقدم حملہ علی بیان جواز الاقتصار وہو الاظہر واللہ اعلم

حتی انہ اری انہ قد اصاب البشرۃ واتقی البشرۃ افرغ علی راسہ ثلثا فاذا بقیۃ فضلۃ صبہا علیہ الغریب اختلف الناس فی الفضل فقیل ہو صب الماء علی المغسول وقیل ہو امرار الید مع الماء علی المحل او عرک المحل بعضہ ببعض مع الماء وقیل ہو صب الماء خاصۃ والصحیح ان الغسل ہو صب الماء لازالۃ شیء فاذا زال کان غسلا وکان المحل مغسولا الا تری ان غسل الاناء من ولوغ الکلب صب الماء علیہ لانہ لیس ہناک شیء یزال وقد جاء فی الحدیث کما تقدم فی حمل فاتبعہ ماء ولم یغسلہ یعنی لم یعرکہ فتبین

شرح سراج احمد

واصح الروایات عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم التسلیمتان وصحیح ترین روایات از آنحضرت دو سلام اند وعلیہ اکثر اہل العلم من اصحاب
النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم وبرین اند اکثر اہل علم از صحابہ وتابعین ودیگر ائمہ کہ پس از ایشان بودند چنانکہ امام ابو حنیفہ
وشافعی واحمد واسحق وغیرہم ورای قوم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وغیرھم تسلیمۃ واحدۃ فی المکتوبۃ واعتقاد
کردہ اند گروہی از بعضی صحابہ وتابعین وغیرہم یک سلام را در نماز فرض قال الشافعی ان شاء سلم تسلیمۃ واحدۃ وان شاء سلم تسلیمتین گفت امام شافعی
مصلی مخیر است اگر خواہد یک مرتبہ سلام کند واگر خواہد گوید دو سلام در اختلاف الائمہ نوشتہ است سلام مشروع است باتفاق وآن رکن است نزد
شافعی ومالک واحمد ونزد امام ابی حنیفہ واجب است وگفت امام ابو حنیفہ واحمد دو سلام اند وگفت امام مالک آن یک سلام است وشافعی را دو قول اند اصح آنست
کہ ہر دو اند ونزد ائمہ ثلاثہ سلام از جملہ صلوٰۃ است ونزد امام ما نیست وگفت امام مالک سلام اولی فرض است بر ماموم ومنفرد ونزد ابی حنیفہ فرض نیست واز
احمد دو روایت اند مشہور از وی آنست کہ ہر دو واجب اند وسلام دوم سنت است نزد ابی حنیفہ وگفت مالک سنت است امام ومنفرد را وامام ماموم را پس مستحب است
نزد وی کہ سلام گوید سہ بار دو بار چپ وراست وسوم مقابل روی کہ ارادہ کند آن برای امام **باب** ما جاء ان حذف السلام سنۃ باب است
در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ حذف کردن مد در سلام سنت است حدثنا علی بن حجر ثنا عبد اللہ بن المبارک والمعقل بن زیاد
بکسر اول وسکون قاف ولام بن زیاد السکسکی دمشقی نزیل بیروت گویند معقل لقب است ونام او محمد یا عبد اللہ واو کاتب اوزاعی بود ثقہ
از تاسعہ است در سنہ تسع وسبعین یا پس از وی وفات کرد عن الاوزاعی عن قرۃ بن عبد الرحمن بن حیویل المعافری البصری گویند
نام او یحیی بود صدوق است اوزاعی از سابعہ بود در سنہ اربع وسبعین ومائۃ وفات کرد عن الزہری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ
قال حذف السلام سنۃ گفت ابو ہریرہ حذف کردن مد سلام سنت است قال قال علی بن حجر گفت مصنف گفت علی بن حجر
وقال ابن المبارک وگفت ابن المبارک یعنی ان لا تمدہ مراد میداشت ابو ہریرہ از حذف سلام اینکہ دراز نکند ونکشد ہمزہ را کہ در
اول السلام علیکم است کشیدنی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وھو الذی یستحبہ اہل العلم وآن حذف چیزیست کہ مستحب
گفتہ اند او را اہل علم وروی عن ابراہیم النخعی انہ قال التکبیر جزم والسلام جزم وروایت کردہ شدہ است از ابراہیم نخعی کہ بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان حذف السلام سنۃ **قولہ** حذف السلام سنۃ تقدم آنفا ان مثل ہذا حکمہ حکم الرفع بل
حدیث مرفوع وقال ابن سید الناس ہذا مما یدخل فی المسند عند اہل الحدیث او اکثرہم وفیہ خلاف بین
ارباب الاصول انتہی اقول قد تقدم انہ لیس بشیء ومعنی الحذف بینہ المص **قولہ** التکبیر جزم بالجیم والزای
المعجمتین وقیدہ بعضہم بالحاء والذال المعجمۃ ومعناہ سریع من الحذم وھو السرعۃ واغرب المحب الطبری فقال
معناہ لا یمد ولا یعرب بل یسکن آخرہ وھذا الاخیر مردود کما بسطتہ فی الفتاوی قالہ السیوطی

قوت المغتذی

عن ابی ہریرۃ قال حذف السلام سنۃ قال ابن سید الناس ہذا مما یدخل فی المسند عند اہل الحدیث او اکثرہم وفیہ خلاف بین
ارباب الاصول معروف التکبیر جزم قال ابن سید الناس بالجیم والزای المعجمتین قال وقیدہ بعضہم بالحاء والذال المعجمۃ
ومعناہ سریع من الحذم وھو السرعۃ انتہی وقد اخرج عبد الرزاق ہذا الاثر فی مصنفہ وزاد فی آخرہ یقول
لا یمد وبہذا فسرہ ابن الاثیر فی النہایۃ والرافعی فی الشرح الکبیر واخرون واغرب المحب الطبری فقال معناہ لا یمد

عارضۃ الاحوذی

ان الغسل نوعان
احدھما صب الماء
لازالۃ والثانی صب
الماء مع الدلک
وقد قال ابو الفرج
المالکی انہ اذا انغمس
الجنب فی الماء حتی
تحقق بلوغ الماء الی
جمیع اجزاء بدنہ
ان ذلک یجزیہ و
بہ قال الشافعی و
ابو حنیفۃ واللفظ
یحتمل الوجھین فرای
مالک فی اصح اقوالہ
الاحتیاط للعبادۃ
بان یدلک البدن
بالماء لیستوفی وجہ
الغسل فتحصل
العبادۃ بیقین و
اللہ اعلم **باب**
الوضوء بعد الغسل
روی الاسود عن
عائشۃ ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
کان لا یتوضأ بعد
الغسل حسن صحیح
العارضۃ فی
مسألتین احداھما

شرح سراج احمد

او گفت تکبیر بے مد ست و تسلیم بی مد ست یعنی کشیدن و دراز لفظ کردن در لفظ مبارک الله و اکبر و السلام نیست و نشاید بلکه در کافی نوشته است اگر بکشد یکی از همزتین الله اکبر را تباه گردد نماز و اگر بقصد دراز کند همزهٔ الله کافر گردد و در خلاصه است اگر دراز کند همزهٔ اکبر را روا نباشد نماز او و در کفر او اختلاف ست و در محیط است هر همزه در لفظ الله بخطا تباه نکند نماز او اگر اکثار کند تباه گردد و نیز در محیط است که مد با تباه کند نماز را و اگر بقصد کند آن را کافر گردد و هقل یقال کان کاتبا لاوزاعی و هقل گفته میشود که بود کاتب اوزاعی

باب ما یقول اذا سلم

باب است در بیان آنچه بگوید چون سلام دهد حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویة عن عاصم الاحول عن عبد الله بن الحارث عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا سلم لا یقعد گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که چون سلام میداد نمی نشست در جای نماز خود الا مقدار ما یقول مگر نشسته می ماند مقدار آنچه میگفت و میخواند این دعا را اللهم انت السلام و منک السلام خداوندا تو ئی سالم و منزه از جمیع نقائص و متصف بتمامهٔ کمالات و از تست سلامت بندگان از همه آفات و مخافات تبارکت یا ذا الجلال والاکرام بزرگ تو ئی خداوند صفات سلبیه و ثبوتیه این ذکر همین مقدار در احادیث واقع شده و بصحت رسیده است و بعضی والیک یرجع السلام زیاده کرده و گفته اند که آن در روایات نیامده و در اوراد بعضی مشایخ زیاده نیز برین خوانند معلوم نمیشود که زیاده از ایشان ست یا روایتی هم دارند حدثنا هناد نا مروان بن معاویة و ابو معاویة عن عاصم الاحول بهذا الاسناد نحوه بهمین اسناد مانند حدیث گذشته و قال تبارکت یا ذا الجلال والاکرام و گفت تبارکت یا ذا الجلال والاکرام را قال و فی الباب عن ثوبان بلفظ کان اذا انصرف من صلاته استغفر ثلثا و قال اللهم انت السلام الخ اخرجه مسلم و ابن عمر اخرجه الطبرانی و ابن عباس اخرجه الشیخان و ابی سعید الخدری و ابی هریرة اخرجه الشیخان و المغیرة ابن شعبة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقول بعد التسلیم و تحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت بود که میفرمود و میخواند پس از سلام دادن اخراج آن کرده بخاری و مسلم از مغیره ابن شعبه لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک و له الحمد یحیی و یمیت و هو علی کل شیء قدیر اللهم لا مانع لما اعطیت خداوندا نیست هیچکس باز دارنده چیزی را که تو دهی و لا معطی لما منعت و نیست هیچکس دهنده چیزی را که تو باز داری و در بعضی روایات و لا راد لما قضیت نیز آمده و نیست باز دارنده هر چیزی را که تو قضا کرده و لا ینفع ذا الجد منک الجد و سود نمی کند خداوند بخت و مال و دولت را از قهر و عذاب تو

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا سلم **قوله** لا یقعد الا مقدار ما یقول الخ ای لا یقعد فی مکانه الذی صلی فیه الفرض الا مقدار ما یقول الخ هذا اذا کان بعدها سنة او لا یقعد علی هیأة مستقبل القبلة الا مقدار ما یقول الی آخره اذا لم یکن بعدها سنة لانه صح انه کان یقعد بعد اداء الصبح علی مصلاه حتی تطلع الشمس کما سیأتی و قال فیه حسن صحیح و فی البخاری عن سمرة کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا صلی اقبل علینا بوجهه و فی مسلم عن البراء کنا اذا صلینا خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم احببنا ان نکون عن یمینه فیقبل علینا بوجهه و من تتبع الاحادیث یعرف ان هذا الحدیث لا بد له من التاویل و بهذا یظهر التوفیق بین هذا الحدیث و بین ما روی عنه صلی الله علیه وسلم من الاذکار **قوله** لا ینفع ذا الجد بالفتح و یکسر ای صاحب الحظ فی العبادة او صاحب الجد و الاجتهاد فی العلم و العمل فضلا عن الجاه و المال **قوله** منک الجد ای من

قوت المغتذی

و لا یعرب بل یسکن آخره و هذا الاخیر مردود کما بسطته فی الفتاوی

عارضة الاحوذی

لم یختلف احد من العلماء فی ان الوضوء داخل فی الغسل و ان نیة طهارة الجنابة یاتی علی طهارة الحدث و یقضی علیها و یطهر البدن بالغسل من الجنابة طهارة عامة و ذلک لان موانع الجنابة اکثر من موانع البول فدخل الاقل فی نیة الاکثر و اجزأت نیة الاکثر عنه و ذلک قال اسحق ان نیة الجنابة لا تغنی عن نیة الحیض فی طهارة الحائض الجنب لان موانع الحیض اکثر و لو نوت الحیض لطهرت من الجنابة لانها الاقل و الصحیح ان ذلک یجزیها کما قال عامة العلماء لان المعنی فی الحدث و الجنابة ان محل الحدث محل الجنابة و محل الجنابة اکثر فلذلک تضمنه

شرح سراج احمد

وجد بفتح جیم بہرہ و بخت و توانگری و بی نیازی و بعضی جد بمعنی پدر پدر نیز مراد دارند یعنی نسب فائدہ ندارد و در روایتی بکسر جیم نیز آمدہ بمعنی کوشش در حرص دنیا و جمع اموال یا در گریختن از عذاب قال ابن دقیق العید قولہ منک بحسب ان یتعلق منک بینفع و ینبغی ان یکون ینفع یتضمن بمعنی یمنع و ما قاربہ الیہ ای لیدفع و یجوز ان یتعلق منک بالجد کما یقال خطی منک کثیر لان ذلک نافع ذکرہ العسقلانی در فردی اند کان یقول مروی است کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ او بود کہ میفرمود و میخواند این دعا را سبحان ربک خطاب بآنحضرت است یا عام است پاکی ست مر پروردگار ترا رب العزۃ بدل است یا صفت و اضافت بسوی عزت برای اختصاص او ست بآن گویا کہ گفت ذی العزت و حق تعالی مالک و خالق او ست و معنی آنکہ حق تعالی بعزت و غلبہ خود منزہ است عما یصفون از آنچہ وصف کنند ایشان او را بولد و صاحب و شریک و آنچہ لائق و سزاوار نباشد بذات و صفات او تعالی از ملاحدہ و زنادقہ و کلمہ ما مصدریہ است یا موصولہ یا موصوفہ و رابط در صلہ یا در صفت محذوف است و سلام علی المرسلین و سلام باد بر پیغمبران بالاصالۃ و بر دیگران بتبعیت ایشان والحمد للہ رب العلمین و حمد باد مر خدای را کہ پروردگار عالمیان است بر جمیع نعمای وی اخرجہ ابو یعلی و ابن السنی عن ابی سعید الخدری مرفوعا و لفظ ابی یعلی من قال دبر کل صلوۃ سبحان ربک الخ فقد اکتال بالمجریب الاوفی من الاجر و اسنادہ ضعیف و لفظ ابن السنی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا فرغ من صلاتہ لا ادری قبل ان یسلم او بعد ان یسلم یقول سبحان ربک الخ حدثنا احمد بن محمد بن موسی قال انا ابن المبارک ثنا الاوزاعی ثنا شداد ابو عمار شداد بن عبد اللہ القرشی ابو عمار اللہ دمشقی ثقہ از رابعہ بود ارسال میکرد قال ثنی ابو اسماء الرحبی عمرو بن مرثد قال ثنی ثوبان مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اراد ان ینصرف من صلاتہ استغفر ثلث مرات گفت ثوبان بود آنحضرت کہ چون میخواست اینکہ برگردد از نماز خود استغفار میکرد سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ ثم قال انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال و الاکرام قال ہذا حدیث صحیح و ابو عمار اسمہ شداد بن عبد اللہ **باب** ما جاء فی الانصراف عن یمینہ و عن یسارہ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در برگشتن از جانب راست خود و از جانب چپ خود حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن قبیصۃ بن ہلب بفتح قاف و کسر موحدہ و سکون تحتیہ و صاد مہملہ و ہلب بضم ہا و سکون لام در آخر موحدہ است عن ابیہ ہلب الطائی صحابی ست نازل کوفہ شد و گویند نام او یزید و ہلب لقب او ست قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یؤمنا گفت ہلب بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ امامت میکرد فینصرف علی جانبیہ جمیعا علی یمینہ و علی شمالہ پس برمی گشت آنحضرت بر ہر دو جانب خود ہم بر راست خود و بر چپ خود و فی الباب عن عبد اللہ بن مسعود و انس اخرجہ مسلم و عبد اللہ بن عمرو و ابی ہریرۃ اخرجہ مسلم عن البراء و انس و ابن مسعود قال ابو عیسی حدیث ہلب حدیث حسن و العمل علیہ عند اہل العلم

شرح ابی الطیب

عذابک او عندک او بدل لطفک فعلی الاولین المضاف محذوف و علی الاخیر من بمعنی البدل **قولہ** استغفر ثلث مرات ای قال استغفر اللہ ثلث مرات و لعل استغفارہ لرویۃ تقصیرہ فی طاعۃ ربہ فان حسنات الابرار سیئات المقربین و لذا قالت رابعۃ استغفارنا یحتاج الی استغفار کثیر **باب** ما جاء فی الانصراف عن یمینہ و عن شمالہ **قولہ** قبیصۃ بن ہلب المشہور بضم الہاء و سکون اللام و قیل بفتح الہاء و کسر اللام و قیل ہو مشدد الباء و ہو لقب و اسمہ یزید بن عدی بن قنافۃ **قولہ** فینصرف عن جانبیہ جمیعا یعنی احیانا عن الیمین و احیانا عن الشمال لا علی الاجتماع لعدم امکانہ

عارضۃ الاحوذی

لیس لان ہو انما لا کثر بخلاف محل الجنابۃ والحیض فانہ واحد فیہ طہارۃ احدہما یجزی عن الاخری بالغ بعض علمائنا فقالوا ان نیۃ غسل الجمعۃ تجزی عن الوضوء و قالوا ایضا عن الجنابۃ علی ما یاتی بیانہ فی موضعہ ان شاء اللہ الثانیۃ فی نازلۃ عرضت وہو انہ اذا مسح ذکرہ فی اثناء الوضوء فلا یخلو من ثلثۃ اوجہ اما ان یمسہ قبل ان یغسل اعضاء الوضوء او یمسہ بعد غسل بعض اعضاء الوضوء او جملتہا او یمس بعد تمام الغسل فاما ان مسہ بعد تمام الغسل فعلیہ الوضوء و لا بد من نیۃ و لا یحسن ان یختلف فی ہذا واما ان مسہ ذکرہ بعد غسل بعض الوضوء

شرح سراج احمد

انہ ینصرف علی ای جانبیہ شاء بدرستیکہ مصلی برگردد بر ہر جانب خود کہ خواہد ان شاء عن یمینہ وان شاء عن یسارہ اگر خواہد برگردد از راست خود و اگر خواہد برگردد از چپ خود وقد صح الامران عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و تحقیق صحیح و ثابت گشتہ اند دو امر از آنحضرت و یروی عن علی بن ابی طالب انہ قال ان کانت حاجتہ عن یمینہ اخذ عن یمینہ و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضی رضی اللہ عنہ کہ بدرستیکہ علی مرتضی گفت اگر می بود حاجت رسول اللہ از جانب راست آنحضرت میگرفت جائی از جانب راست خود وان کانت حاجتہ عن یسارہ اخذ عن یسارہ و اگر می بود حاجت رسول اللہ از جانب چپ وی میگرفت از جانب چپ خود جائی را

باب ما جاء فی وصف الصلوٰۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در وصف نماز آنحضرت کہ چگونہ بود دراز یا کوتاہ بتعدیل یا بی تعدیل حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن یحیی بن علی بن یحیی بن خلاد بن رافع الزرقی عن جدہ یحیی بن خلاد بن رافع الزرقی عن رفاعۃ بن رافع الانصاری ابو معاذ رفاعہ بن رافع بن مالک الخزرجی الزرقی بدری حاضر گشت عقبہ اولی را و او اول کسی است کہ اسلام آورد از خزرج و در حرب جمل و صفین ہمراہ علی مرتضی بود ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بینما ھو جالس فی المسجد بدرستیکہ آنحضرت در اثنای آنکہ نشستہ بود در کنارہ مسجد شریف یوما روزی قال رفاعۃ ونحن معہ گفت رفاعہ و حال آنکہ ما یان ہمراہ آنحضرت بودیم اذ جاء رجل کالبدوی ناگاہ آمد مردی مانند و در بادیہ نشین فصلی فاخف صلاتہ پس بگذارد آن مرد نمازی پس سبک کرد نماز را و تعدیل ارکان و قومہ و جلسہ خوب نکرد ثم انصرف پس برگشت از نماز فسلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس سلام کرد بر آنحضرت فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم وعلیک پس فرمود آنحضرت و علیک السلام را و جواب سلام وی فرمود فارجع فصل فانک لم تصل برگرد پس بازرو و برگرد در مصلی خود پس بگذار نماز را زیرا کہ بدرستیکہ تو نگذاردی نماز را پس رفت و نماز را باز اعادہ کرد ثم جاء فسلم علیہ پستہ آمد پس سلام کرد بر آنحضرت فقال وعلیک فارجع فصل فانک لم تصل پس فرمود آنحضرت و جواب سلام وی داد و فرمود پس باز گرد پس بگذار نماز را پس بدرستیکہ تو نماز نگذاردہ ففعل ذلک مرتین او ثلثا کل ذلک یاتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیسلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیقول وعلیک فارجع فصل فانک لم تصل پس برگردد آن مرد دو بار یا سہ بار ہر بار کہ میکرد نماز می آمد آنحضرت را پس سلام میکرد بر آنحضرت پس می فرمود و جواب سلام وی میداد و میفرمود لفظ فارجع فصل فانک لم تصل را

شرح ابی الطیب

قولہ ان کانت حاجتہ عن یمینہ اخذ عن یمینہ الخ فالحاصل انہ ینصرف الی جانب حاجتہ فان استوی الجانبان فینصرف الی ای جانب شاء والیمین اولی لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یحب التیامن فی کل شیء وکان یقبل علی الناس من جانب یمینہ اذا لم یرد الخروج من المسجد **باب** ما جاء فی وصف الصلوٰۃ **قولہ** بینما ھو جالس فی المسجد کلمۃ بین مضاف الی الجملۃ التی بعدھا وما زائدۃ ویلزم تقدیر الاوقات لان بین لا تضاف الا الی متعدد ای بین اوقات کونہ صلی اللہ علیہ وسلم جالسا والعامل فی بین المفاجاۃ المفہومۃ من اذ فی قولہ اذ جاء رجل **قولہ** فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم وعلیک ای وعلیک السلام لما فی البخاری ولما سیاتی ثم جاء فسلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فرد النبی صلی اللہ علیہ وسلم السلام فقال ارجع فصل **قولہ** فانک لم تصل نفی للصحۃ فانہ اقرب للنفی الحقیقۃ من نفی الکمال فھو اولی من المجاز ویمکن ان یقال فانک لم تصل کاملۃ لکنہ فیہ بعد بالنظر الی حقیقتہ الا ان قولہ فاخف صلاتہ یؤیدہ وایضا تاخیرہ صلی اللہ علیہ وسلم تعلیمہ یؤیدہ

عارضۃ الاحوذی

اوکلھا قبل تمام الغسل فقال ابو محمد لا بد عند امرار الید علی اعضاء الوضوء من نیۃ وخالفہ غیرہ ووجہ قول ابی محمد ان مس الذکر لا یوثر فی الغسل انما یوثر فی الوضوء فلما وجب علیہ غسل تلک الاعضاء للوضوء وجبت نیتہ لا تری انہ لو ترک اعادۃ الماء الی تلک الاعضاء وامرار الید علیھا حتی تطاول لو یکن ابتداء غسلہ وانما علیہ اعادۃ الوضوء و قال غیرہ ما اختلف فیہ ابو محمد وغیرہ من تجدید النیۃ مبنی علی اصل وھو ان المتطھر اذا غسل عضوا من اعضاء طھارتہ ھل یطھر بغسلہ ام لا یطھر الا بعد تمام غسل جمیع الاعضاء فان قلنا

حل اللغۃ
ا سبطا جسمانی نماز گذاردن ۱۲

شرح سراج احمد

فعاف الناس پس ناخوش داشتند مردم وکبر علیهم وشاق گشت بر مردم ان یکون من اخف صلاته لو یصل اینکه باشد کسیکه سبک کند
نماز خود را نگذارده او نماز را فقال الرجل فی اخر ذلک پس گفت آن مرد پس از دیدن حال خود و بازگردانیدن وی برای نماز فارنی وعلمنی
پس بنما مرا نماز و بیاموزان مرا نماز را فانما انا بشر اصیب واخطی پس جز این نیست که من بشرم بصواب میرسم وخطا میکنم فقال اجل پس
فرمود آنحضرت آری میبایم ترا حال نماز را اذا قمت الی الصلوة فتوضأ کما امرک الله به چون خواهی که بایستی برای نماز پس وضو کن چنانکه
امر فرمود ترا حق تعالی بآن ترتیب غسل اعضا ثم تشهد پس کلمات شهادت بگو واذان بکن فاقم ایضا پس اقامت نیز بکن فان کان
معک قرآن فاقرأ پس اگر باشد با تو و در یاد تو بود چیزی از قرآن پس بخوان آنرا در نماز والا فاحمد الله وکبره وهلله واگر قرآن یاد
نباشد پس حمد و ثنا کن خدای را و الله اکبر گوئی ولا اله الا الله گوئی ثم ارکع پستر رکوع کن فاطمئن راکعا پس قرار و آرام گیری در رکوع
ثم اعتدل قائما پستر از رکوع آرام و قرار گیری در قومه ثم اسجد فاعتدل ساجدا پستر سجده کن پس قرار گیری در سجده ثم اجلس فاطمئن
جالسا پستر بنشین پس قرار گیری در نشستن درین حدیث ذکر دوم سجده نیست ثم قم پستر برخیز برای دوم رکعت فاذا فعلت ذلک
فقد تمت صلاتک پس چون بکنی تو چیزی که آموختم ترا پس تحقیق تمام گشت نماز تو وان انتقصت منه شیئا انتقصت
من صلاتک شیئا واگر نقصان کنی تو ازین که آموختم ترا چیزی ناقص خواهی کرد از نماز خود چیزی را قال وکان هذا اهون علیهم
من الاولی گفت مصنف یا راوی و بود این آسان تر بر صحابه از نخستین سخن که فارجع فانک لم تصل انه من انتقص من ذلک
شیئا انتقص من صلاته ولو تذهب کلها و این بیان هذا اهون علیهم ست بدرستیکه شان این ست کسیکه نقصان کرد ازین
تعلیم من چیزی ناقص کرد او از نماز خود و باطل نمیشود نماز وی تمام ازین حدیث عدم فرضیت اعتدال و اطمینان در ارکان معلوم
گردید چراکه اگر فرض می بود بطلان صلوة را می فرمود و در دست بر شافعی و احمد و ابی یوسف که بفرضیت طمانینت در رکوع و سجود و
قومه و جلسه قائل اند و مراد از نفی صلوة او نفی کمال او مفهوم گردید و ازین حدیث بر آمد که اعادهٔ صلوة بترک واجب و سنت باید کرد
تا بر وجه کمال خالی از کراهت و حرمت ادا یابد قال وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه الشیخان بتغیر الالفاظ وبالزیادة والنقصان

شرح ابی الطیب

قوله فعاف الناس ای کرهوه کراهة طبع یعنی ثقل علیهم فقوله کبر علیهم تفسیر لها **قوله** فقال اجل اذا قمت
الی الصلوة فان قیل لو سکت النبی صلی الله علیه وسلم عن تعلیمه اولا حتی افتقر الی المراجعة کرة بعد اخری یقال
لان الرجل لما لم یستکشف الحال مغترا بما عنده سکت عن تعلیمه زجرا له وارشادا الی انه ینبغی له ان یستکشف
ما استهم علیه قبل طلب کشف الحال بینه واستشکل تقریره صلی الله علیه وسلم علی صلاته وهی فاسدة ثلث مرات
علی القول بان النفی للصحة واجیب بانه اراد استدراجه بفعل ما جهله لاحتمال ان یکون فعله ناسیا او غافلا
فیتذکر فیفعله من غیر تعلیم فلیس من باب التقریر علی الخطاء بل من باب تحقق الخطاء او
بانه لو یعلمه اولا لیکون ابلغ فی تعریفه وتعریف غیره ولتفخیم الامر وتعظیمه
علیه لیکون اوقع فی النفس واتوفی الحفظ وقال القسطلانی ولیس فیه تاخیر البیان
لانه کان فی الوقت سعة ان کان صلوة فرض **قوله** ثم تشهد فاقم ایضا لعل المراد بالتشهد الاذان
لاشتماله علی الشهادة وبالاقامة اقامة الصلوة او تکبیرة الاحرام لان بها اقامة الصلوة والله یعلم مراده صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

ان الحدث لم یزل
عنه بغسله کان
ذلک بمنزلة ان یسر
ذکره قبل غسلها
فحکم نیة الغسل
باق علیهما فلا یحتاج
الی تجدید نیة و
ان قلنا ان الحدث
قد ارتفع عن اعضاء
الوضوء وان لم یتم
الغسل فعلیه
ان یستانف الوضوء
بنیة مستانفة
وکلاهما وهم الان
الاولی اقرب من
الثانیة **تنبیه**
اما قول هذا الثانی
ان هذا مبنی علی
اصل وهو ان کل
عضو هل یطهر بنفسه
ام لا فما کان هذا
قط فرعا ولا اصلا
ولا هذا شیء علم فی
المذهب ولا خطر علی
بال شیخنا وانما
هذا کلام یقوله
اصحاب الشافعی و
یفرعون علیه وهو باطل

شرح سراج احمد

فی العبارۃ والمصنف ایضا وعمار بن یاسر اخرجہ الطبرانی بلفظ ان من الناس من یصلی الصلوٰۃ کاملۃ ومنہم من یصلی نصفا ومنہم من یصلی ربعا ومنہم من یصلی خمسا ومنہم من یصلی سدسا ومنہم من یصلی سبعا ومنہم من یصلی ثمنا ومنہم من یصلی تسعا ومنہم من یصلی عشرا قال ابو عیسیٰ حدیث رفاعۃ بن رافع حدیث حسن وقد روی عن رفاعۃ ہذا الحدیث من غیر وجہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از رفاعہ این حدیث از بسیار طرق حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید القطان نا عبید اللہ بن عمر قال انی سعید بن ابی سعید عن ابیہ عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دخل المسجد بدرستیکہ آنحضرت درآمد در مسجد شریف فدخل رجل فصلی پس درآمد مردی در مسجد پس نماز گذارد وثم جاء فسلم پستر آمد پس سلام کرد علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بر آنحضرت فرد علیہ السلام پس رد کرد آنحضرت بروی جواب سلام را فقال ارجع فصل فانک لم تصل فرجع الرجل پس بازگشت آن مرد برای گذاردن نماز فصلی کما کان صلی ثم جاء الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فسلم علیہ فرد علیہ فقال لہ ارجع فصل فانک لم تصل حتی فعل ذلک ثلث مرات تا آنکہ باز گردانید او را برای نماز و او نماز کردہ می آمد بر آنحضرت و سلام میکرد و آنحضرت باعادہ نماز امر میفرمودند فقال لہ الرجل پس گفت آنحضرت را آن مرد والذی بعثک بالحق ما احسن غیر ہذا وسوگند بآن ذاتی ست کہ فرستادہ ترا براستی خوب نمیدانم و بہتر نمی شناسم سوای این فعلمنی پس بیاموز مرا فقال اذا قمت الی الصلوٰۃ فکبر ثم اقرأ ما تیسر معک من القرآن ثم ارکع حتی تطمئن راکعا ثم ارفع حتی تعتدل قائما ثم اسجد حتی تطمئن ساجدا ثم ارفع حتی تطمئن جالسا وافعل ذلک فی صلاتک کلہا قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح وروی ابن نمیر ہذا الحدیث عن عبید اللہ بن عمر عن سعید المقبری عن ابی ہریرۃ ولم یذکر فیہ عن ابیہ وذکر نکردہ در حدیث لفظ عن ابیہ را عن ابی ہریرۃ وروایۃ یحیی بن سعید عن عبید اللہ بن عمر اصح وروایت یحیی از عبید اللہ صحیح ترست وسعید المقبری قد سمع من ابی ہریرۃ وسعید مقبری تحقیق شنیدہ است حدیث را از ابی ہریرہ وروی عن ابیہ عن ابی ہریرۃ یعنی سعید مقبری روایت از ابی ہریرہ دارد بواسطہ وبی واسطہ وابو سعید المقبری اسمہ کیسان ونام ابو سعید کیسان ست وسعید المقبری یکنی اباسعد وکنیت سعید اباسعد ست یعنی آنہا دو کس اند حدثنا محمد بن بشار ومحمد بن المثنی قالا ثنا یحیی بن سعید القطان نا عبد الحمید بن جعفر نا محمد بن عمرو ابن عطاء عن ابی حمید الساعدی قال سمعتہ وہو فی عشرۃ من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت عمرو بن عطاء شنیدم ابا حمید را در حالیکہ او بود در میان دہ کسان از صحابہ احدہم ابو قتادۃ بن ربعی یکی از آن دہ کس ابو قتادہ بود و ربعی بکسر را و سکون موحدہ وکسر عین مہملہ ست یقول میگفت ابو سعید ساعدی انا اعلمکم بصلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من دانا ترین شما ام بنماز آنحضرت قالوا ما کنت اقدمنا لہ صحبۃ ولا اکثرنا لہ اتیانا گفتند صحابہ آن دہ کسان مر ابی حمید را نیستی تو پیشترین ما برای آنحضرت از روی صحبت ونیستی تو بسیار ترین ما برای آنحضرت از روی آمدن بخدمت شریف قال بلی گفت ابو حمید آری قالوا فاعرض گفتند صحابہ پس بیان کن کیفیت نماز آنحضرت را فقال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قام الی الصلوٰۃ گفت ابو حمید بود آنحضرت کہ چون برمی خاست برای گذاردن نماز اعتدل قائما قرار میگرفت و آرام میکرد در استادگی ورفع یدیہ حتی یحاذی بہما منکبیہ وبرمی داشت آنحضرت دو دست مبارک خود را تا آنکہ برابر می شدند ہر دو دست بدو شہای آنحضرت فاذا اراد ان یرکع پس چون مے خواست کہ رکوع کند رفع یدیہ حتی یحاذی بہما منکبیہ ثم قال اللہ اکبر وارکع ثم اعتدل پستر قرار و آرام میگرفت در رکوع

عارضۃ الاحوذی

قطعا فان الحدیث لا یرتفع عن العجہ بحال حتی یغسل الرجلین بدلیل اجماع الامۃ علی ان الرجل لو غسل وجہہ ویدیہ فی الوضوء لم یجز لہ ان یمس بہ المصحف لا عندنا ولا عندہم وانما غسل الوجہ موقوف مراعا فان کمل الوضوء ثبت لہ الحکم وان لم یکمل بطل رکعۃ من الصلوٰۃ لا یقال انہا اخرت ولا یسقط بہا فرض حتی یکمل الصلوٰۃ وکذلک زعموا ان من غسل احد رجلیہ ولبس الخف ثم غسل الاخری ولبس الخف الاخر فاحد القولین ان المسح یجوز لان الرجل الاولی لبست علی طہارۃ ولبس کما زعموا وما قال ذلک قط مسنا شیخ وانما یبنی ذلک علی اصل

لا یرتفع عن العجہ الخ بدرستیکہ بعض از روایان چنین شخص است کہ میگذارد نماز را تمام و بعضی از ایشان است کہ میگذارد نصف نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد ربع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد خمس نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد سدس نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد سبع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد ثمن نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد تسع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد عشر نماز را یعنی آن را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد ثلث نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد ربع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد خمس نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد سدس نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد سبع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد ثمن نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد تسع نماز را و بعضی از ایشان است کہ میگذارد عشر نماز را یعنی آن را

شرح سراج احمد

فلم یصوب راسہ و در روایت ابی داود و دارمی فلا یصبی راسہ آمدہ است پس پایان نمیکرد سر مبارک خود را ولم یقنع بضم مثناۃ تحتیہ و سکون قاف و کسر نون و تہ بر می داشت بلکہ برابر و ہموار میداشت پشت و سر را و اولی آنست کہ اعتدال و حسن اطمینان دارند چنانکہ در جلسہ میان ہر دو سجدہ و جلسہ استراحت ست و وضع یدیہ علی رکبتیہ و می نہاد دو دست خود را بر دو زانوی خود ثم قال سمع اللہ لمن حمدہ و رفع یدیہ و اعتدل یعنی در قومہ پس از رکوع حتی یرجع کل عظم فی موضعہ تا آنکہ باز میرفت و رجوع می نمود ہر استخوان و جا خود و معتدلا و بود و بازگشتن معتدل ثم ہوی الی الارض ساجدا ثم قال اللہ اکبر ثم ثنی رجلہ الیسری و تا میکرد پای چپ خود را و قعد علیہا و می نشست بران پای ثم اعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعہ معتدلا ثم ہوی الی الارض ساجدا ثم قال اللہ اکبر ثم ثنی رجلہ الیسری و تا میکرد و میگسترانید پای چپ خود را فقعد علیہا و اعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعہ ثم نہض و بر می خاست برکعت دوم ثم صنع فی الرکعۃ الثانیۃ مثل ذلک و بکرد و رکعت دوم مانند آن کہ در رکعت اول کردہ بود حتی اذا قام من السجدتین کبر و رفع یدیہ حتی یحاذی بہما منکبیہ تا آنکہ چون برخاست آنحضرت بقیام رکعت ثالث از رکعت دوم تکبیر میکرد و بر میداشت دو دست خود را تا مقابل دو دوش خود کما صنع حین افتتح الصلوٰۃ چنانکہ میکرد آنحضرت در ہنگام افتتاح نماز و تکبیر اولی ثم صنع کذلک و بکرد آنحضرت ہمچنان حتی کانت الرکعۃ التی تنقضی فیہا صلاتہ تا آنکہ میشد آن رکعتی کہ تمام میشد در آن رکعت نماز آنحضرت اخر رجلہ الیسری موخر میکرد پای چپ خود را و قعد علی شقہ متورکا و می نشست بر جانب چپ خود حالیکہ نشستہ می بود بر یک جانب و پای چپ را بجانب راست می برآورد ثم سلم و بر میگشت سلام میداد ازین حدیث فوائد بسیار بر آمدند یکی رفع یدین در تکبیرات انتقالات و دیگر رفع آن تا بدوش و دیگر تورک در رکعت و قعدۂ اخیرہ و دیگر فوائد نیز اند و این حدیث موافق مذہب شافعی ست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح قال و معنی قولہ اذا قام من السجدتین رفع یدیہ یعنی اذا قام من الرکعتین مراد از سجدتین رکعتین ست یعنی رفع یدین میکرد چون می استاد از گذاردن دو رکعت حدثنا محمد بن بشار و الحسن بن علی الحلوانی و غیر واحد قالوا نا ابو عاصم ثنا عبد الحمید بن جعفر ثنا محمد بن عمرو بن عطاء قال سمعت ابا حمید الساعدی فی عشرۃ من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیہم ابو قتادۃ ابن ربعی فذکر نحو حدیث یحیی بن سعید پس ذکر کرد ابو حمید حدیث یحیی بن سعید در الفاظ بمعناہ موافق معنی وی و زاد فیہ ابو عاصم عن عبد الحمید بن جعفر ہذا الحرف و زیادہ کرد در حدیث ابو عاصم از عبد الحمید این عبارت را قالوا صدقت ہکذا صلی النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفتند آن دہ کس از صحابہ ابا حمید را

شرح ابی الطیب

قولہ فلم یصوب راسہ ولم یقنع من التصویب والاقناع ای لم یخفضہ جدا من صبا اذا مال الی النساء و اقنع راسہ اذا رفعہ ای لم یرفعہ حتی یکون اعلی من ظہرہ **قولہ** وفتح اصابع رجلیہ بفاء و مثناۃ فوقیۃ و فاء معجمۃ ای نصبہا و غمز موضع المفاصل منہا و ثناہا الی باطن الرجل و اصل الفتح اللین

قوت المغتذی

فلم یصوب راسہ ای لم یخفضہ ولم یقنع ای لم یرفع راسہ وفتح اصابع رجلیہ بفاء و مثناۃ فوقیۃ و فاء معجمۃ ای نصبہا و غمز موضع المفاصل منہا و ثناہا الی باطن الرجل و اصل الفتح اللین

عارضۃ الاحوذی

وہو ان استلاۃ اللبس ہل ہو بمنزلۃ ابتدائہ ام لا وہذا اصل بنی علیہ فی الشریعۃ احکام فی الطہارۃ والایمان والاباحۃ واختلف فیہ قول مالک و اصحابہ فمن عذر بہ ممن یترک اشیاء فروع المذہب علی اصولہ ویطلب لہا اصول الشافعیۃ لیعرب بہا باب اذا التقی الختانان انزل او لم ینزل القاسم عن عائشۃ اذا التقی الختانان فقد وجب الغسل فعلتہ انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاغتسلنا سعید بن المسیب عن عائشۃ قالت قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل حدثنا عائشۃ وحدثنا ابی بن کعب الماء من الماء کان

شرح سراج احمد

راست گفتی تو همچنین گذارده آنحضرت نماز را **باب** ماجاء فی القراءۃ فی الصبح باب ست در بیان آنچه آمده است در خواندن آنحضرت در نماز فجر حدثنا هناد نا وکیع عن مسعر بکسر میم وسکون سین مهمله وعین مهمله وراو سفیان عن زیاد بن علاقۃ عن عمه قطبۃ بن مالک زیاد روایت کرده از عم خود که قطبه بن مالک بود ثعلبی صحابی بود ساکن کوفه شد قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الفجر گفت شنیدم آنحضرت را که میخواند در نماز فجر والنخل باسقات فی الرکعۃ الاولی یعنی سورۂ قاف را در رکعت اول یعنی طوال مفصل میخواند در نماز فجر وفی الباب ودر باب قرائت فجر روایت ست عن عمر وبن حریث اخرجه مسلم بلفظ یقرأ فی الفجر واللیل اذا عسعس وجابر بن سمرۃ اخرجه مسلم ایضا بلفظ کان النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوه وکانت صلاته بعد خفیفۃ وعبد الله بن السائب اخرجه مسلم ایضا بلفظ صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصبح بمکۃ فاستفتح سورۃ المؤمنین حتی جاء ذکر موسی وهارون او اخذت النبی سعلۃ فرکع وابی برزۃ الاسلمی وام سلمۃ ام المؤمنین زوجۃ آنحضرت قال ابو عیسی حدیث قطبۃ بن مالک حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ فی الصبح بالواقعۃ ودر روایت کرده شده است از آنحضرت که آنحضرت خواند در نماز فجر سورۂ واقعه را اخرجه عبد الرزاق عن جابر بن سمرۃ وروی عنه و روایت کرده شده است از آنحضرت انه کان یقرأ فی الفجر من ستین آیۃ الی مائۃ بدرستیکه آنحضرت بود که میخواند در نماز فجر از شصت آیت تا صد یعنی میان شصت ومائه میخواند چنانکه بخاری ومسلم از ابی هریره اخراج کرده بلفظ ویقرأ بالستین الی المائۃ ودر روایت دیگر ست مابین الستین الی المائۃ وروی عنه انه قرأ اذا الشمس کورت وروایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه آنحضرت خواند در نماز فجر سورۂ اذا الشمس کورت را اخرجه الدارقطنی فی الافراد وقال تفرد به الواقدی عن ابن اخی الزهری وروی عن عمر انه کتب الی ابی موسی وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه بدرستیکه او نوشت بسوی ابی موسی اشعری که عامل بر کوفه وبصره بود ان اقرأ فی الصبح بطوال المفصل اینکه بخوان در نماز فجر طوال مفصل را اخرجه عبد الرزاق باسناد ضعیف منقطع وروی البیهقی باسناد متصل الی مالک بن ابی عامر ان عمر کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی رکعتی الفجر بسورتین طویلتین من المفصل قال ابو عیسی وعلی هذا العمل عند اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی ودر مذهب حنفیه قرائت فجر وظهر طوال مفصل ست **باب** ماجاء فی القراءۃ فی الظهر والعصر باب ست در بیان آنچه آمده است در خواندن قرائت در نماز ظهر وعصر حدثنا احمد بن منیع نا یزید بن هارون نا حماد بن سلمۃ عن سماک بن حرب عن جابر بن سمرۃ ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یقرأ فی الظهر والعصر بالسماء ذات البروج والسماء والطارق وشبههما ومشابه این هر دو سوره میخواند که موافق می بود با آنها در عدد آیات وکلمات وحروف چنانکه هل اتاک والفجر وانفطرت وغیرها قال وفی الباب عن خباب

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی القراءۃ فی الصبح **قوله** قطبۃ بن مالک بضم قاف وباء موحدۃ عم زیاد **قوله** یقرأ فی الفجر والنخل باسقات ای طویلات ولها طلع نضید ای منضود متراکب بعضه فوق بعض وهذا قبل ان تتشقق فاذا انشق کمامه فلیس بنضید والمراد بقوله والنخل باسقات السورۃ کلها لما فی مسلم عن قطبۃ بن مالک قال صلیت وصلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فقرأ ق والقرآن المجید حتی قرأ والنخل باسقات وفیه عن جابر بن سمرۃ کان یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوها **باب** ماجاء فی القراءۃ فی الظهر والعصر **قوله** وشبههما ای مثلهما لان الشبه کالمثل وزنا ومعنی

عارضۃ الاحوذی

رخصۃ فی اول الاسلام ثم نهی عنها ابو الجحاف عن عکرمۃ عن ابن عباس انما الماء من الماء فی الاحتلام وابو الجحاف داود بن ابی عوف وقال سفیان کان مرضیا اسناده هذا باب ثبتت فیه احادیث من الجمیز فاما جهۃ سقوط الغسل مع عدم انزال الماء فنصت صحیح روی ابو سعید الخدری ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انما الماء من الماء وانه صلی الله علیه وسلم قال ایضا اذا قعطت فلا غسل علیک وعلیک الوضوء وقال ابی بن کعب انه صلی الله علیه وسلم قال فی الرجل یصیب من المرأۃ ثم یکسل قال یغسل ما اصابه من المرأۃ ثم یتوضأ ویصلی اخرجه مسلم

شرح سراج احمد

ابن الارت اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ وابو نعیم عن ابی سعید الخدری اخرجہ مسلم وابی قتادۃ اخرجہ البخاری ومسلم وزید بن ثابت اخرجہ عبد الرزاق والبخاری وابو داود والنسائی والبراء بن عازب اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ قال ابو عیسیٰ حدیث جابر بن سمرۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ اخرجہ مسلم عن ابی سعید الخدری یعنی در یک رکعت مقدار الم تنزیل السجدہ میخواند وروی عنہ انہ کان یقرأ فی الرکعۃ الاولی من الظہر قدر ثلثین آیۃ وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میخواند در رکعت نخستین از ظہر مقدار سی آیت اخرجہ مسلم ایضا عن ابی سعید الخدری وفی الرکعۃ الثانیۃ قدر خمسۃ عشر آیۃ ودر رکعت دوم مقدار پانزدہ آیت میخواند ازین حدیث بر می آید تطول رکعت اولی بر ثانیہ اخرجہ مسلم ایضا عن ابی سعید الخدری وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسیٰ ان اقرأ فی الظہر باوساط المفصل وروایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب کہ او نوشت بسوی ابی موسیٰ اشعری اینکہ بخوان در نماز ظہر اوساط مفصل را کہ از سورہ بروج تا سورہ لم یکن الذین کفروا است واین تعلیقات مصنف ست ورای بعض اہل العلم ان قراءۃ صلوٰۃ العصر تحو القراءۃ فی المغرب یقرأ بقصار المفصل واعتقاد کردہ اند بعض از اہل علم کہ تحقیق قرارت نماز عصر مانند قرارت ست کہ در مغرب ست یعنی قصار مفصل وروی عن ابراہیم النخعی انہ قال بدرستیکہ ابراہیم نخعی گفت تعدل صلوٰۃ العصر بصلوٰۃ المغرب فی القراءۃ برابر کردہ میشود نماز عصر بنماز مغرب در قرارت قصار مفصل ست وقال ابراہیم وگفت ابراہیم نخعی نیز تضعف صلوٰۃ الظہر علی صلوٰۃ العصر فی القراءۃ اربع مرات زیادہ کردہ شود نماز ظہر بر نماز عصر در قرارت چہار بار **باب فی القراءۃ فی المغرب** باب ست در بیان قرارت در نماز مغرب حدثنا ہناد نا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن الزہری عن عبید اللہ بن عبد اللہ عن ابن عباس عن ام الفضل قالت گفت ام الفضل خرج الینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو عاصب راسہ فی مرضہ بیرون شد بسوی ما آنحضرت در حالیکہ آنحضرت پیچیدہ وبندہ بود بروماں سر مبارک خود را در مرض وفات خود فصلی المغرب پس گذارد آنحضرت نماز مغرب را فقرأ بالمرسلات پس خواند در نماز مغرب والمرسلات را فما صلاہا

شرح ابی الطیب

قولہ وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ وفی مسلم عن جابر بن سمرۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الظہر باللیل اذا یغشی وفی روایۃ بسبح اسم ربک الاعلی قال العلماء اختلاف قدر القراءۃ فیہما بحسب الاحوال فکان صلی اللہ علیہ وسلم اذا علم من حالہم ایثار التطویل طول والا خفف ومما ورد انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یقرأ فی الصبح المومنون والروم ویٰس والواقعۃ وق واذا زلزلت والمعوذتین وفی الظہر لقمان وتنزیل السجدۃ والذاریات والسماء ذات البروج والسماء والطارق والاعلی وہل اتاک والشمس وضحاہا واللیل اذا یغشی لکن مع الجمع ببعضہا للتعلیم وفی العصر السماء والاعلی والغاشیۃ **قولہ** تعدل صلوٰۃ العصر بصلوٰۃ المغرب ای تساویہا فی القراءۃ **باب فی القراءۃ فی المغرب** **قولہ** خرج الینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای خرج من المکان الذی کان راقدا فیہ الی الحاضرین فی البیت فصلی بہم فیہ لما فی النسائی عن ام الفضل بنت الحارث واسمہا لبابۃ زوجۃ العباس اخت میمونۃ قالت صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی بیتہ المغرب فقرأ المرسلات فما صلی بعدہا صلوٰۃ حتی قبض النبی صلی اللہ علیہ وسلم واما ما فی حدیث عائشۃ انہا الظہر فکانت فی المسجد وقولہ فما صلی بعدہا حتی قبض ای اماما واللہ اعلم بالمراد **قولہ** وہو عاصب راسہ ای رابط راسہ بالخرقۃ او نحوہا

عارضۃ الاحوذی

وروی عثمان بن عفان عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وافتی بہ اذا جامع الرجل امرأتہ ولو بمن قال عثمان یتوضأ کما یتوضأ للصلوٰۃ و یغسل ذکرہ وروی ابو ایوب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ خرج ذلک الجعفی والقشیری فی ماجۃ ایجاب الغسل بالتقاء الختانین وان لم یکن انزال فرواہ ابو ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا جلس بین شعبہا الاربع ثم جہدہا فقد وجب الغسل خرجہ الجعفی والقشیری فی مسلم من طریق مطر عن الحسن عن ابی رافع عن ابی ہریرۃ وان لم ینزل وخرج القشیری ایضا من طریق ابی بردۃ عن ابی موسیٰ قال اختلف فی ذلک رہط من المہاجرین

شرح سراج احمد

بعد حتی لقی اللہ عزوجل پس نگذارد آن نماز را پس از ان تا آنکہ وفات یافت و این خواندن آنحضرت محض برای بیان جواز بود والا قرأت مستحبہ در مغرب قصار مفصل ست وفی الباب عن جبیر بن مطعم اخرجہ الشیخان قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی المغرب بالطور وابن عمر وابی ایوب الانصاری وزید بن ثابت اخرج ابن ابی شیبۃ عن عروۃ عن زید بن ثابت وابی ایوب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ فی المغرب بالاعراف فی الرکعتین جمیعا واخرج البخاری وابو داود والنسائی وعبد الرزاق عن زید بن ثابت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی صلوٰۃ المغرب باطول الطولیین واخرج عبد الرزاق وابن الانباری فی المصاحف عن عمرو بن میمون قال صلی بنا عمر بن الخطاب صلوٰۃ المغرب فقرأ فی الرکعۃ الاولی بالتین والزیتون وفی الرکعۃ الاخری الم تر کیف والایلاف قریش جمیعا قال گفت مصنف حدیث ام الفضل حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی المغرب بالاعراف فی الرکعتین کلتیہما و روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت خواند در نماز مغرب سورۂ اعراف را در ہر دو رکعت اخرجہ النسائی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا شک نیست کہ وقت مغرب گنجایش آن دارد خصوصاً اگر شفق تام بیاض باشد یا آنچہ بود در قرأت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از سرعت وطی و مزید شوق و بعضی از شافعیہ گفتہ اند کہ اگر نیز وقت برآمدہ باشد باکی نیست و شروع در وقت بس ست در صحت نماز و بعضی از ایشان گفتہ اند کہ مراد بسورت بعضی سورت ست و در روایت بخاری و ابی داود و نسائی از زید بن ثابت قرأت بسورت اعراف آمدہ بی ذکر تفریق و در روایتی قرأت سورت مائدہ و اعراف نیز آمدہ و روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی المغرب بالطور اخرجہ البخاری ومسلم عن جبیر بن مطعم واخرجہ المصنف تعلیقا وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی المغرب بقصار المفصل اخرجہ عبد الرزاق وروی عن ابی بکر انہ قرأ فی المغرب بقصار المفصل و روایت کردہ شدہ است از امیر المؤمنین ابی بکر صدیق کہ بدرستیکہ او خواند در نماز مغرب قصار مفصل را قال گفت مصنف وعلی ہذا العمل عند اہل العلم وبہ یقول ابن المبارک واحمد واسحق وقال الشافعی وذکر عن مالک انہ یکرہ ان یقرأ فی صلوٰۃ المغرب بالسور الطوال و گفت شافعی و ذکر کردہ شدہ است از امام مالک نیز کہ بدرستیکہ مالک مکروہ میداشت اینکہ خواندہ شود در نماز مغرب سورتہای دراز مانند سورۂ والطور و سورۂ مرسلات وقال الشافعی لا اکرہ ذلک و گفت امام شافعی مکروہ نمیدانم آنرا کہ طوال مفصل در مغرب خواندہ شود بل استحب بلکہ مستحب میدانم ان یقرأ بہذہ السور فی صلوٰۃ المغرب اینکہ خواندہ شود بسورتہای دراز در نماز مغرب

باب ما جاء فی القراءۃ فی صلوٰۃ العشاء

باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در قرأت نماز عشا حدثنا عبدۃ بن عبد اللہ الخزاعی ثنا یزید بن الحباب ثنا ابن واقد عن عبد اللہ

شرح ابی الطیب

قولہ وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ فی المغرب بالطور اخرجہ البخاری عن جبیر بن مطعم قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قرأ فی صلوٰۃ المغرب بالطور اراد بالسورۃ کلہا وقول ابن الجوزی یحتمل ان یکون الباء بمعنی من کقولہ تعالی عینا یشرب بہا عباد اللہ یعنی فیکون المراد انہ علیہ الصلوٰۃ والسلام قرأ بعض سورۃ الطور واستدلال الطحاوی لذلک بما رواہ من طریق ہشیم عن الزہری فی حدیث جبیر بقولہ فسمعتہ یقول ان عذاب ربک لواقع فاضبر ان الذی سمعہ من ہذہ السورۃ ہو ہذہ الآیۃ فاسدۃ معارض بما عند البخاری فی التفسیر حیث قال سمعتہ یقرأ فی المغرب بالطور حتی بلغ ہذہ الآیۃ ام خلقوا من غیر شیء ام ہم الخالقون الآیات الی قولہ المصیطرون کاد قلبی یطیر باب ما جاء فی القراءۃ فی صلوٰۃ العشاء

عارضۃ الاحوذی

والانصار ہکذا الغسل من الماء وقال المہاجرون اذا خالط وجب الغسل قال ابو موسی انا اشفیکم من ذلک فقمت فاستاذنت علی عائشۃ فاذنت لی فقلت یا امتاہ او یا ام المؤمنین انی اریدان اسالک عن شیء وانی استحییک فقالت لا تستحیی ان تسالنی عما کنت سائلا امک التی ولدتک فانما انا امک قلت فما یوجب الغسل قالت علی الخبیر سقطت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا جلس بین شعبہا الاربع ومس الختان فقد وجب الغسل وروی القشیری ایضا من طریق جابر بن عبد اللہ عن ام کلثوم عن عائشۃ ان رجلا سال رسول اللہ

شرح سراج احمد

ابن بریدة عن ابیه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء الآخرة بالشمس وضحاها ونحوها من السور بود آنحضرت که میخواند در عشا که عتمه است سوره والشمس و مانند آن از سور یعنی اوساط مفصل وفی الباب عن البراء بن عازب اخرجه البخاری ومسلم قال البراء سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء والتین والزیتون وما سمعت احدا احسن صوتا منه قال ابو عیسی حدیث بریدة حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ فی العشاء الآخرة بسورة والتین والزیتون کما اخرجه البخاری ومسلم عن البراء وروی عن عثمان بن عفان انه کان یقرأ فی العشاء بسور من اوساط المفصل نحو سورة المنافقین واشباهها وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عثمان که بدرستیکه او بود که میخواند در عشا بسورتی از اوساط مفصل مانند سوره منافقین و مانند آن وروی عن اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین انهم قرؤا باکثر من هذا وروایت کرده شده است از صحابه و تابعین که بدرستیکه ایشان خوانده اند زیاده از آن و اقل و کمتر از آن خوانده کانت الامر عندهم واسع فی هذا زیرا که حکم نزد ایشان فراخ است درین امر واحسن شیء فی ذلک ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ بالشمس وضحاها والتین والزیتون و نیکوترین چیزی در قراءت عشا چیزیست که روایت کرده شده است از آنحضرت که بدرستیکه او خواند در عشا والشمس والتین حدثنا هناد ثنا ابو معاویة عن یحیی بن سعید الانصاری عن عدی بن ثابت عن البراء بن عازب ان النبی صلی الله علیه وسلم قرأ فی العشاء الآخرة بالتین والزیتون وهذا حدیث حسن صحیح واین حدیث براز حسن صحیح است **باب** ما جاء فی القراءة خلف الامام باب است در بیان آنچه آمده است در قراءت در پس امام حدثنا هناد ثنا عبدة بن سلیمان عن محمد بن اسحق عن مکحول عن محمود بن الربیع عن عبادة بن الصامت قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصبح گفت عباده گذارد آنحضرت نماز صبح را فثقلت علیه القراءة پس گران شد قراءت بروی دشوار شد فلما انصرف پس چون گاه برگشت آنحضرت از نماز قال انی اراکم تقرؤن وراء امامکم فرمود بدرستیکه من می بینم شما را که می خوانید در پس امام خویش وفی بعض نسخ بجای انی اراکم ولعلکم آمده است فرمود خوانید پس من اشارت بآنکه اما مقتضی خاموش بودن و گوش داشتن مقتدیان است قراءت امام را هر که باشد من باشم یا غیر من و سبب ثقل و عسرت قراءت بظاهر آن مینماید که سماع صوت قارین باشد که موجب تشویش و التفات خاطر شریف باشد والله اعلم ولیکن قول آنحضرت انی اراکم یا ولعلکم تقرؤن منافی این معنی است زیرا که این نزد جمهور است و آن متیقن است پس لعلکم و انی اراکم چرا فرماید و گفته اند که تواند که سبب ثقل قراءت بر آنحضرت ناخوش داشتن آنحضرت این فعل را از ایشان باشد و گفته اند که سبب ثقل تاثر آنحضرت باشد از نقص که ناشی می شد مر ایشان را از عدم التفات و استماع قراءت آنحضرت و کمال گاهی متاثر میشود به نقص ناقص

شرح ابی الطیب

قوله انه قرأ فی العشاء الآخرة بسورة التین والزیتون اخرجه الشیخان عن البراء بن عازب قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء والتین والزیتون فما سمعت احدا احسن صوتا منه واخرجه الاربعة ایضا منه الا انه بلا زیادة فما سمعت الخ **باب** ما جاء فی القراءة خلف الامام **قوله** انی اراکم تقرؤن وراء امامکم بضم الهمزة وفتح الراء بصیغة المجهول ای اظن انکم تقرؤن لما فی مسلم عن عمران بن حصین قال قد ظننت ان بعضکم خالجنیها وفی ابی داود عن عبادة بن الصامت لعلکم تقرؤن خلف امامکم قلنا نعم ویحتمل ان یکون معلوما ای علمت انکم تقرؤن لما فی روایة اخری عنه قال علمت ان بعضکم خالجنیها

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم عن الرجل یجامع اهله ثم یکسل من علیهما الغسل و عائشة جالسة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم انی لافعل ذلک انا وهذه ثم نغتسل وروی لذلک عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال اذا التقت الموسیین فقد وجب الغسل اخرجه فی باب الغسل من الجنابة تخریجه فی هذه الاحادیث من الغرر عشرة الفاظ الاول الختان الثانی الالتقاء الثالث قول قحطان الرابع قول یکسل الخامس بمعنی الساد قوله شعبها السابع قوله جهد الثامن قوله علی اصبع قطعة التاسع قوله مس الختان الختان العاشر قول اما اما اما الاول وهو الختان

ناشر

شرح سراج احمد

قال قلنا یا رسول اللہ ای واللہ گفت راوی گفتیم یا رسول اللہ سوگند بخدا آری میخوانیم قال لا تفعلوا فرمود نکنید این کار و نخوانید خلف امام الا بام القرآن مگر فاتحہ کتاب را آنرا خواندہ باشید فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بھا زیرا کہ نیست نماز کسی را کہ نخواند الحمد للہ را ظاہر این حدیث در فرضیت قرائت فاتحہ است قال وفی الباب عن ابی ھریرۃ اخرجہ مالک فی الموطا واحمد وابو داود والمصنف والنسائی واخرج ابن ماجۃ عنہ نحوہ وعائشۃ اخرجہ البخاری وانس اخرجہ ابن حبان فی الضعفاء وابی قتادۃ وعبد اللہ بن عمرو قال ابو عیسیٰ حدیث عبادۃ حدیث حسن صحیح وقد روی ھذا الحدیث الزھری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب یعنی چنانکہ مکحول روایت کردہ است زہری نیز روایت کردہ است بہمان اسناد و ترجمہ حدیث وھذا اصح واین حدیث صحیح تر است والعمل علی ھذا الحدیث فی القراءۃ خلف الامام عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وھو قول مالک بن انس وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق یرون القراءۃ خلف الامام اعتقاد میکنند قرائت فاتحہ را سوم را در پس امام **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام اذا جھر الامام بالقراءۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در نخواندن قرائت در پس امام وقتیکہ جہر کند امام بقرائت حدثنا الانصاری معن نا مالک عن ابن شہاب عن ابن اکیمۃ اللیثی بضم ہمزہ وفتح کاف وسکون مثناۃ تحتیہ ومیم عمارۃ وگویند عمرو وحفیدہ عمرو بن مسلم وگویند عمر در تقریب است عمرو بن مسلم بن عمارۃ بن اکیمۃ بالتصغیر اللیثی المدنی وقیل اسمہ عمر صدوق من السادسۃ عن ابی ھریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انصرف من صلوٰۃ جھر فیھا بالقراءۃ بدرستیکہ آنحضرت برگشت از نمازی کہ جہر کردہ بود دران نماز بقرائت فقال ھل قرأ معی احد منکم انفا پس فرمود آنحضرت آیا خواندہ باشد کسی از شما اکنون درین نماز فقال رجل نعم یا رسول اللہ پس گفت مردی آری یا رسول اللہ خواندم قال انی اقول مالی انازع القرآن فرمود من میگفتم در دل خود چہ شدہ است مرا کہ کشاکش میکنم قرآن را وانازع بفتح زا وکسر آن ہر دو روایت اند قال فانتھی الناس عن القراءۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابو ہریرہ پس باز آمدند مردم از خواندن با پیغمبر خدا فیما یجھر فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من الصلوٰۃ بالقراءۃ در چیزی کہ جہر میکرد آنحضرت در آن نمازہا

شرح ابی الطیب

قولہ ای واللہ بکسر الھمزۃ وسکون الیاء التحتانیۃ بنقطتین بمعنی نعم **قولہ** لا تفعلوا الا بام القرآن ای لا تقرؤا الا بام القرآن ظاہرہ یقتضی وجوب قراءۃ الفاتحۃ علی کل مصل ویحتمل ان یقال معناہ اذا کنتم منفردین لا عموما فالتعلیل بقولہ فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بھا لبیان مزید اھتمام فاتحۃ الکتاب بانھا بحیث لا تجوز صلوٰۃ المنفرد بدونھا او لا تجوز صلوٰۃ احد بدونھا حقیقۃ او حکما فالمنفرد حقیقۃ والمقتدی حکما وانما اولوہ لما روی عن جابر بن عبد اللہ رض یقول من صلی رکعۃ لم یقرأ فیھا بام القرآن فلم یصل الا ان یکون وراء الامام قال المص ھذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام **قولہ** مالی انازع القرآن بفتح الزای ونصب القرآن علی انہ مفعول ثان لان الصیغۃ مبنیۃ للمفعول ونائب الفاعل ضمیر المستتر ای مالی اداخل فی القراءۃ واشارک فیھا واغالب علیھا وذلک لانھم جھروا بالقراءۃ خلفہ او اشتغلوا عن سماع قراءتہ الافضل بقراءتھم سرا فشغلوہ فکانھم نازعوہ والاظھر حملہ علی قراءتھم سرا وقال الطیبی ینازعنی القرآن ای لا یتاتی لی مکانی اجاذبہ فیعصی ویثقل علی لکثرۃ اصوات المأمومین کذا فی المجمع وظاہر کلام الطیبی انہ مبنی للفاعل

عارضۃ الاحوذی

فیقال ختن الغلام ختنا اذا قطعت جلدۃ کمرتہ والختان موضع الختن وھو من المرأۃ الخفاض فالخفاض للمرأۃ کالختان للرجل وھو قطع جلدۃ فی اعلی الفرج علی ثقب البول کعرف الدیک فکان نظام الکلام فی المعتاد ان یقول اذا التقی الختان والخفاض فقد وجب الغسل ولکنہ لما بناھما مرۃ احدھما الی الآخر کما یقال العمران والعمران وذلک کثیر ولہ وجہ بدیع وذلک ان حکمہ ان یرد الثقیل فی اللفظ الی الخفیف کالقرین او یرد الادنی الی الاعلی کقول الختانان فانھما مستوریان فی الخفۃ ولکنہ رشما المرأۃ لانہ

اسماء الرجال

عمارۃ بضم اولہ وتخفیف ثانیہ ابو الولید المدنی وقیل اسمہ عمارۃ وعمر وعامر ثقۃ من الثالثۃ مات سنۃ احدی ومائۃ روی لہ الجماعۃ

شرح سراج احمد

بقرات حین سمعوا ذلک من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہنگامیکہ شنیدند آن سخن از آنحضرت کہ دلالت بر نہی از ایشان میکرد
وفی الباب عن ابن مسعود قال ابن حجر واما حدیث ابن مسعود فلا یصح ولا یشبہ کلام اہل العلم لانہ لا یحل لاحد ان یتمنی ان یملأ افواہ اصحاب
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کعمر وحذیفۃ وابی وعائشۃ رضفا ولا تبنا وعمران بن حصین اخرجہ الدارقطنی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ
ابن ماجۃ رفعہ وفیہ جابر الجعفی وہو ضعیف وقد قال ابو حنیفۃ ما رایت اکذب منہ لکن تابعہ لیث بن ابی سلیم قال البیہقی ولم یتابعہا الا من ہو
اضعف منہما وروایۃ لیث عن ابن عدی وقال محمد بن الحسن فی الآثار انا ابو حنیفۃ ثنا موسی بن ابی عائشۃ عن عبد اللہ بن شداد عن
جابر قال الدارقطنی وابن عدی لم یسندہ غیر ابی حنیفۃ وتابعہ الحسن بن عمارۃ ورواہ الثوری وشعبۃ عن موسی عن عبد اللہ بن شداد مرسلا وکذا
قال ابن المبارک عن ابی حنیفۃ مرسلا وقد اخرج الدارقطنی والطبرانی من حدیث ایوب عن ابی الزبیر عن جابر مثلہ لکن فی الاسناد سہل بن العباس وہو متروک ورواہ
الدارقطنی فی غرائب مالک مرفوعا قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن وابن اکیمۃ اللیثی اسمہ عمارۃ ویقال عمرو بن اکیمۃ ونام ابن اکیمہ
عامر است وگویند عمرو بن اکیمہ بود وروی بعض اصحاب الزہری ہذا الحدیث وذکروا ہذا الحرف وروایت کردہ اند بعضی اصحاب زہری این حدیث را
وذکر کردہ اند این عبارت را قال قال الزہری فانتہی الناس عن القراءۃ گفت بعضی اصحاب زہری کہ گفت زہری پس ممتنع گشتند مردم از قرات حین
سمعوا ذلک من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہنگامیکہ شنیدند آنرا از آنحضرت ولیس فی ہذا الحدیث ما یدخل علی من رای القراءۃ خلف الامام

شرح ابی الطیب

قولہ فلیس فی ہذا الحدیث ما یدخل علی من رای القراءۃ خلف الامام یعنی یحمل الحدیث علی ترک قراءۃ ما سوی
الفاتحۃ بقرینۃ الحدیث الثانی ولمن یری القراءۃ خلف الامام فی السرون الجہر ان یقول حدیث ابی ہریرۃ الثانی یعنی
الذی فیہ انہ قال اقرأ بہا فی نفسک محمول علی السریۃ وقال الطحاوی ولیس فی حدیث ابی ہریرۃ وعائشۃ اللذین
رویا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کل صلوۃ لا یقرأ فیہا بام القرآن فہی خداج دلیل علی انہ اراد بذلک الصلوۃ التی تکون
وراء الامام وقد یجوز ان یکون عنی بذلک الصلوۃ التی لا امام فیہا للمصلی واخرج من ذلک المأموم بقولہ صلی
اللہ علیہ وسلم من کان لہ امام فقراءۃ الامام لہ قراءۃ فجعل المأموم فی حکم من قرأ بقراءۃ امامہ فکان المأموم
بذلک خارجا من قولہ کل من صلی صلوۃ فلم یقرأ فیہا بفاتحۃ الکتاب فہی خداج وقد رأینا ابا الدرداء قد سمع
من النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ذلک مثل ہذا فلم یکن ذلک عندہ علی المأموم بل علی من یصلی وحدہ وعلی
الامام واما حدیث عبادۃ فقد بین الامر واخبر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ امر المأمومین بالقراءۃ خلفہ
بفاتحۃ الکتاب فاردنا ان ننظر ہل فساد ذلک خیرۃ ام لا فاذا یونس حدثنا قال ثنا ابن وہب ان مالکا حدثہ عن ابن
شہاب عن ابن اکیمۃ اللیثی عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انصرف من صلوۃ جہر فیہا بالقراءۃ
فقال ہل قرأ منکم معی احد فقال رجل نعم یا رسول اللہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انی اقول ما لی انازع القرآن
قال فانتہی الناس عن القراءۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیما جہر فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالقراءۃ
من الصلوات حین سمعوا ذلک منہ وعن جابر بن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من کان لہ امام
فقراءۃ الامام قراءۃ لہ وعنہ من صلی رکعۃ فلم یقرأ فیہا بام القرآن فلم یصل الا وراء الامام فلما اختلفت ہذہ
الآثار المرویۃ فی ذلک التمسنا حکمہ من طریق النظر فرأینا ہم جمیعا لا یختلفون فی الرجل یأتی الامام وہو راکع

عارضۃ الاحوذی

ادنی الی ماء الرجل
لانہ اعلی واما الثانی
وہو الالتقاء فقال
فی الحدیث اذا التقی
الختان الختان ای
حاذاہ وہذا معنی
قولہ مس الختان
الختان ای قاربہ
وداناہ والا فلا
یتصور ان یمسہ
اذا غابت الحشفۃ
ولو مسہ من غیر
ایلاج ما وجب الغسل
اجماعا فدل علی
ان معنی مسہ
قاربہ وذلک کثیر
فی اللغۃ واما الثالث
وہو قولہ قحطت
فیروی علی لفظین
قحطت بفتح القاف
وکسر الحاء وبضم القاف
وکسر الحاء علی ما لم یسم فاعلہ
ویحتمل قحطت بفتح
القاف والحاء احتباس
المطر یقال قحط القوم
بفتح القاف و
کسر الحاء
اذا لم یمطروا قحطوا

عارضة الاحوذی

وقحطت الارض اذا لم تسق بضم القاف وكسر الحاء وقحط المطر احتبس بفتح هما و روی فی بعض الحدیث من جامع فاقحط ای لم ینزل ماخوذ من الاول وقال ابنه قحط بفتح القاف و كسر الحاء وقحطت الارض بفتحهما واقحط الناس فعلی هذا یجوز اقحطت من قولهم اقحط الناس او یجوز قحطت بفتح القاف وكسر الحاء من قوله قحط القوم ویجوز قحط بفتحهما من قوله قحطت الارض بفتحهما ویجوز قحطت بضم القاف وكسر الحاء من قوله قحطت الارض وقحطت الارض علی مثاله ویجوز اقحط من قوله اقحط الناس واما الرابع وهو قوله یکسل یقال کسل الرجل اذا جامع ولم یدرکه

شرح سراج احمد

وبسند حدیث آنچه در آید بر کسی اعتقاد کرده قرارت را در پس امام لان ابا هریرة هو الذی روی عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث زیرا که ابوهریره آن کسیست که روایت کرده از آنحضرت این حدیث را وروی ابوهریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من صلی صلوٰة لم یقرأ فیها بام القرآن فهی خداج و روایت کرده ابوهریره از آنحضرت که فرمود هر که بگذارد نمازی که نخواند دران نماز سورهٔ فاتحه را پس آن نماز وی ناقص و ناتمام ست غیر تمام ناتمام ست فقال له حامل الحدیث پس گفت مر ابی هریره را شاگرد وی که حدیث از وی روایت میکند انی اکون احیانا وراء الامام بدرستیکه من می باشم گاه گاه در پس امام قال اقرأ بها فی نفسک گفت ابوهریره بخوان سورهٔ فاتحه را در دل خود پنهان وروی ابو عثمان النهدی عن ابی هریرة قال امرنی النبی صلی الله علیه وسلم ان انادی و روایت کرد ابو عثمان از ابی هریره که گفت امر فرمود مرا آنحضرت اینکه ندا کنم که ان لا صلوٰة الا بقراءة فاتحة الکتاب نیست تمامیت نماز مگر بخواندن سورهٔ فاتحه ازین حدیث نیز وجوب فاتحه می آید واختار اکثر اصحاب الحدیث ان لا یقرأ الرجل اذا جهر الامام بالقراءة واختیار کرده اند اکثر اصحاب حدیث اینکه نخواند آدمی چون جهر کند امام بقرارت وقالوا یتبع سکتات الامام وگفته اند اصحاب حدیث که باید بخواندن فاتحه در سکتات امام چنانکه اخراج کرده حاکم از ابی هریره که من صلی مکتوبة مع الامام فلیقرأ بفاتحة الکتاب فی سکتاته من انتهی الی ام القرآن فقد اجزأ وقد اختلف اهل العلم فی القراءة خلف الامام وتحقیق اختلاف کرده اند اهل علم در خواندن در پس امام فرای اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم القراءة خلف الامام پس اعتقاد کرده اند اکثر اهل علم از صحابه وتابعین وهر که پس از ایشان بودند خواندن را در پس امام وبه یقول مالک وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق وروی عن عبد الله بن المبارک انه قال انا اقرأ خلف الامام والناس یقرأون و روایت کرده شده است از عبد الله بن المبارک که بدرستیکه او گفت من می خوانم در پس امام ومردم هم میخوانند الا قوم من الکوفیین مگر گروهی از اهل کوفه که امام اعظم ابو حنیفه است نمیخوانند

شرح ابی الطیب

انه یکبر ویرکع معه ویعتد بتلک الرکعة ولم یقرأ فیها شیئا فلما اجزأه ذلک فی حال خوفه فوت الرکعة احتمل ان یکون انما اجزأه ذلک لکان الضرورة واحتمل ان یکون ذلک لان القراءة خلف الامام لیست فرضا علیه ورأینا هم انهم لا یختلفون ان من جاء الی الامام وهو راکع فرکع قبل دخوله فی الصلوٰة بتکبیر ان ذلک لا یجزیه وان کان انما ترکه لحال الضرورة وخوف فوت الرکعة فهذه صفة الفرائض فلما کانت القراءة مخالفة لذلک وساقطة فی حال الضرورة کانت من غیر جنس ذلک فاقتضی النظر ان تکون ساقطة فی غیر حالة الضرورة ایضا فلا تکون فریضة انتهی وقال محمد فی موطئه اخبرنا مالک ثنا نافع عن ابن عمر انه کان اذا سأل هل یقرأ احد مع الامام قال اذا صلی احدکم مع الامام فحسبه قراءة الامام وکان ابن عمر لا یقرأ مع الامام وقال اخبرنا مالک ثنا وهب بن کیسان انه سمع جابر بن عبد الله یقول من صلی رکعة لم یقرأ فیها بام القرآن فلم یصل الا وراء الامام قال محمد اخبرنا اسرائیل حدثنی موسی بن ابی عائشة عن عبد الله بن شداد بن الهاد قال ام رسول الله صلی الله علیه وسلم الناس فی العصر قال فقرأ رجل خلفه فغمزه الذی یلیه فلما صلی قال لم غمزتنی قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم قد امک فکرهت ان تقرأ خلفه فسمعه النبی صلی الله علیه وسلم فقال من کان له امام فان قراءته له قراءة وقال المحقق ابن الهمام بعد سوق الاحادیث الکثیرة فی هذا الباب یقدم دلیلنا لتقدم المنع علی الاطلاق عند التعارض ولقوة السند فان حدیث المنع من کان له امام اصح واطال فی الکلام واحسن فمن اراد الاحاطة فلیرجع الیه

شرح سراج احمد

بدانکه احادیث در عدم قراءت خلف امام بسیار آمده اند که موافق مذهب ایمهٔ حنفیه اند اگرچه ایمهٔ اهل حدیث در بعضی از انها جرح دارند و
تاویل دران مینمایند بعضی از انها ایراد می نماید اخرج ابن ابی شیبة عن رجل قال عهد الینا عمر بن الخطاب ان لا تقرأ مع الامام و اخرج ابن ابی شیبة
عن عمر قال وددت ان الذی یقرأ مع الامام فی فیه حجر و اخرج عبد الرزاق عن علی رضی الله عنه قال لیس من الفطرة القراءة مع الامام و اخرج
عبد الرزاق عنه ایضا قال من قرأ خلف الامام فلا صلوة له و اخرج البیهقی فی القراءة و ضعفه عن جابر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تجزی
صلوة لا یقرأ بفاتحة الکتاب الا ان یکون وراء الامام و اخرج عبد الرزاق عن زید بن اسلم قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن القراءة
خلف الامام و اخرج البیهقی فی کتاب القراءة عن الحارث بن علی سال رجل النبی صلی الله علیه وسلم اقرأ خلف الامام او انصت قال لا بل
انصت فانه یکفیک و اخرج محمد بن الحسن عن داود بن قیس اخبرنی بعض ولد سعد ان سعدا قال وددت ان الذی یقرأ خلف الامام فی فیه جمرة
وعن ابراهیم قال عبد الله وددت ان الذی یقرأ خلف الامام ملئ فوه تبنا ذکره البخاری فی جزء القراءة قال و فی روایة رضفا و اخرج ابن حبان
فی الضعفاء عن انس رفعه من قرأ خلف الامام ملئ فوه نارا و اخرج النسائی عن ابی الدرداء سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم افی کل صلوة
قراءة قال نعم قال رجل من الانصار وجبت هذه فقال ما اری الامام اذا ام القوم الا قد کفاهم بدانکه مذهب شافعی وجوب قراءت
فاتحه است بر ماموم در صلوة سریه و جهریه و جائز ست قراءت ماورای قراءت فاتحه و مذهب امام احمد و مالک و شافعی
نیز در قول وجوب قراءت در سریه است فقط و در جهریه استماع قراءت امام کافی ست و نزد بعضی از اصحاب احمد بخواند سورهٔ
فاتحه را در سکتات امام و نزد بعضی از اصحاب احمد اگر نشنود بجهت کری یا دوری بخواند در جهریه و اگر بخواند هم تمام ست نماز
وی زیرا که هر کرا امام ست قراءت امام قراءت ماموم ست و واجب نیست بروی قراءت و منصوص و معروف
نزد امام احمد همین ست و مذهب امام ابی حنیفه آنست که نخواند در جهریه و نه در سریه لیکن در روایتی از محمد استحباب
قراءت ست و نزد شیخین مکروه است و در المختار روایت حرمت ست و شیخ ابن الهمام گفته که کراهت تحریمی ست بجهت
ورود وعید و حق آنست که قول محمد مثل قول شیخین ست و عبارات محمد در کتب او مصرح ست بدان و در آثار نوشته است
و به ناخذ و باین آمده است عامهٔ اخبار و آثار و گفته است که فاسد می گردد نماز در قول جمعی از صحابه و مخفی نماند که احتیاط در
عمل کردن ست باقوی الدلیلین انتهی و اری ان لو یقرأ صلاته جائزة و این مقولهٔ عبد الله بن المبارک ست
و اعتقاد میکنم اگر نخواند فاتحه نماز او روا باشد و شدد قوم من اهل العلم فی ترک قراءة فاتحة الکتاب
وان کان خلف الامام و تشدید و سختی کرده اند گروهی از اهل علم در ترک قراءت فاتحه اگرچه باشد در پس امام
فقالوا لا تجزی صلوة الا بقراءة فاتحة الکتاب فی حدة کان او خلف الامام پس گفتند کافی نمیشود نماز مگر
از خواندن سورهٔ فاتحه تنها باشد یا پس امام و ذهبوا الی ما روی عبادة بن الصامت عن النبی صلی الله
علیه وسلم و رفته اند خوانندگان فاتحه در پس امام بسوی انچه روایت کرده عباده بن الصامت از انحضرت و قرأ
عبادة ابن الصامت بعد النبی صلی الله علیه وسلم خلف الامام و خواند عباده پس از
وفات انحضرت در پس امام و تاول قول النبی صلی الله علیه وسلم لا صلوة الا بقراءة فاتحة
الکتاب و تاویل کرده قول انحضرت را که لا صلوة الا بقراءة فاتحة الکتاب ست و به
یقول الشافعی و اسحق و غیرهما و اما احمد بن حنبل فقال اما امام احمد پس گفت معنی قول النبی صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

فتوره فلم یترک وجوب
کسل و اما الخامس
وهو قوله یمنی ایضا
فیقال امنی الرجل
یمنی اذا انزل المنی و
مسند قوله تعالی افرأیتم
ما تمنون و اما السادس
وهو قوله شعبها
الاربع فقیل هی
الیدان و الرجلان
وقیل بین رجلیها
وشفریها و اما السابع
وهو قوله جهد بها
من الجهد بفتح الجیم
وهی المبالغة وهو
بناء فیه تکثر و المروی
اجتهد وهو مثله
و اما الثامن وهو قوله
علی الخبیر سقطت
فهو مثل یذکر فی
وجود المتعطش
المشتاق الی سماع
الخبر لمن یکمله علی
حقیقته و یشفیه
من جهله قال
ابو عبید یقال ان
هذا المثل لملک
ابن جبیر العامری

شرح سراج احمد

لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب اذا کان وحدہ چون باشد تنہا و احتج بحدیث جابر بن عبد اللہ حیث قال و حجت گرفتہ بحدیث جابر آنجا کہ گفتہ است من صلی رکعۃ لم یقرأ فیہا بفاتحۃ الکتاب فلم یصل ہر کہ بگذارد نمازی کہ نخواند دران سورۂ فاتحہ را پس نگذارد نماز را الا ان یکون وراء الامام مگر وقتیکہ باشد پس امام آن وقت احتیاج بخواندن آن نیست قال احمد فہذا رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم تاول قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب گفت امام احمد پس این مردیست از یاران آنحضرت تاویل کردہ قول آنحضرت را لا صلوٰۃ الخ ست ان ہذا اذا کان وحدہ بدرستیکہ این حکم وقتی ست کہ باشد تنہا و اختار احمد مع ہذا القراءۃ خلف الامام و اختیار کردہ امام احمد باین تاویل خواندن را در پس امام وان لا یترک الرجل فاتحۃ الکتاب وان کان خلف الامام و اینکہ نگذارد آدمی خواندن سورۂ فاتحہ را اگرچہ باشد در پس امام حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک عن ابی نعیم وہب بن کیسان نعیم بلفظ تصغیر ست و وہب بن کیسان بدل ست از وی انہ سمع جابر بن عبد اللہ یقول من صلی رکعۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فلم یصل الا ان یکون وراء الامام گفت جابر ہر کہ بگذارد نمازی را کہ نخواند دران نماز سورۂ فاتحہ را پس نگذارد او نماز را مگر وقتیکہ در پس امام باشد این حدیث موافق مذہب حنفیہ است و در مذہب امام اعظم ہیچ وجہی نیست کہ خلف امام فاتحہ خوانده شود حضرت امام ہمام حجۃ اللہ علی الانام قدوۃ الاقطاب و الاوتاد قبلۃ الابدال و الافراد کاشف الاسرار السبع المثانی المجدد الالف الثانی الاوسی الرحمانی شیخ الاسلام و المسلمین شیخ احمد الفاروقی الحنفی النقشبندی الازال شموس ہدایتہ علی افق الاعلی ساطعۃ و الناس فی ریاض افاضتہ رائحۃ در رسالۂ مبدأ و معاد تحریر فرموده اند منہا مدقی آرزوی آن داشت کہ وجہی پیدا شود وجیہ در مذہب حنفی تا در خلف امام قرائت فاتحہ نموده آید ہرگاہ قرائت در نماز فرض باشد از قرائت حقیقی عدول نموده بقرائت حکمی قرار دادن معقول نمیشد با آنکہ در حدیث نبوی آمده علیہ الصلوٰۃ و السلام لا صلوٰۃ الا بفاتحۃ الکتاب اما بواسطۂ رعایت مذہب بے اختیار ترک قرائت میکرد و این ترک را از قبیل ریاضت و مجاہدہ می شمرد آخر الامر حضرت حق سبحانہ و تعالی بکرت عنایت مذہب کہ نقل از مذہب الحادست حقیقۃ مذہب حنفی در ترک قرائت ماموم ظاہر ساخت و قرائت حکمی از قرائت حقیقی در نظر بصیرت زیبا تر نمود و دیگر بیان و توجیہ آن موافق مکاشفۂ خویش بیان فرموده اند ہرگاہ این اکابر را کہ ستون دین متین اند وجہی در قرائت فاتحہ خلف امام موافق مذہب بکشف و فراست ظاہر نگشت بعضی ملاحدہ و زنادقہ این زمان با وجود ادعای مذہب حنفیہ

شرح ابی الطیب

قولہ اذا کان وحدہ فیہ ان سوق حدیث عبادۃ بما رواہ المص یابی ہذا المعنی و ہو فلا تفعلوا الا بام القرآن فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا فان الخطاب لمن خلف الامام فکیف یخص بالمنفرد الا ان یقال محل ہذا التعلیل بیان مزید اہتمام فاتحۃ الکتاب بانہا بحیث لا تجوز صلوٰۃ المنفرد بدونہا فاذا لم تکن صلاتہ جائزۃ فینبغی لمن خلف الامام ان لا یکتفی بقراءۃ الامام و یجوز ان یکتفی بقراءتہ فالحاصل ان قراءۃ الامام قراءۃ للمقتدی فیجوز للمقتدی الاکتفاء بہا فی الفاتحۃ و یجوز ان لا یکتفی بہا فی الفاتحۃ لمزید اعتناء بہا حیث لا یصح صلوٰۃ المنفرد بدونہا فیاتی بہا و لا یکتفی فیہا بالقراءۃ الحکمیۃ اعنی قراءۃ الامام بخلاف السورۃ فانہ یجب علیہ اذ یکتفی بالقراءۃ الحکمیۃ و الحاصل ان الاستثناء من النہی اعنی لا تفعلوا الا بفاتحۃ الکتاب لا یقتضی الوجوب اذ یکفی فیہ الجواز و انما المقتضی للوجوب التعلیل اعنی فانہ لا صلوٰۃ الا بفاتحۃ الکتاب و ذلک یمکن ان یحمل علی ان المراد بہ المنفرد اعنی لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا اذا کان منفردا او اماما

عارضۃ الاحوذی

وکان من حکماء العرب و بہ تمثل الفرزدق للحسین بن علی بن ابی طالب ای لما قال لہ ما وراءک فقال علی الخبیر سقطت قلوب الناس معک و سیوفہم مع بنی امیۃ و الامر ینزل من السماء فقال لہ الحسین صدقتنی و خفی علی ابی عبید تمثل عائشۃ بہ فلم یذکرہ و لا فہو کان اولی من ذکر ہذا المثل الذی لا یعلم اہل کان ام لا و اللہ الموفق و قد تقدم تفسیر التاسع و اما العاشر و ہو قولہ یاماہ ففیہ ثلث لغات یاماہ بضم الہاء و الثانیۃ یکسرہا و الثالثۃ یامیاہ و ہذہ الہاء ہی ہاء الوقف الحقوہا فی الندبۃ لانہ موضع تصوف ارادوا ان یمدوا فالزموا الہاء فی الوقف لذلک

شرح سراج احمد

از کدام جا مستحق و انسته برائت و اقبال دران کردند و ابطال مذهب حنفیه می نمایند حق سبحانه و تعالی شانه بعزت امام همام سراج الامة امام اعظم ابو حنیفه رضی الله عنه چنین فرقه را خوار و ذلیل دارا د هذا حدیث حسن صحیح مصنف گوید حدیث جابر بن عبد الله حدیثی ست حسن صحیح

باب ما جاء ما یقول عند دخول المسجد باب ست در بیان آنچه بگوید نزدیک در آمدن مسجد از ادعیه حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل ابن ابراهیم عن لیث عن عبد الله بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب الهاشمی المدنی ابو محمد ثقه جلیل القدر از خامسه بعد و در اوائل سنه خمسین و اربعین وفات یافت از عمر هفتاد و پنج عن امه فاطمة بنت الحسین بن علی بن ابی طالب الهاشمیة المدنیة زوج الحسن بن الحسن بن علی ثقه از رابعه بود و بعد المائة وفات یافت عن جدتها فاطمة الکبری فاطمه صغری روایت کرده از جده خود یا که فاطمه کبری بود بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ام الحسن و الحسین سیدة نساء هذه الامة البتول الزهراء قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا دخل المسجد صلی علی محمد وسلم فرمود فاطمه زهرا بود آنحضرت که چون می در آمد مسجد درود میگفت بر محمد و سلام میگفت وقال رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب رحمتك و میفرمود این را ای پروردگار ما بیامرز مرا گناهان مرا و بکشاده و اکن برای ما درهای رحمت خویش را و اذا خرج و چون آنحضرت اراده بیرون شدن میکرد یا بعد از تحقق خروج صلی علی محمد وسلم درود و سلام بر محمد میفرستاد و قال و میفرمود این دعا رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب فضلك فرق میان گفتن در دخول مسجد و خروج لفظ فضلك و رحمتك ست وقال علی بن حجر قال اسمعیل بن ابراهیم فلقیت عبد الله بن الحسن بمکة و گفت علی بن حجر گفت اسمعیل بن ابراهیم پس ملاقات کردم عبد الله بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب را در مکه شریفه فسألته عن هذا الحدیث پس استفسار کردم از وی ازین حدیث فحدثنی به پس حدیث کرد عبد الله مرا قال کان اذا دخل گفت عبد الله بود آنحضرت که چون می در آمد مسجد قال میفرمود آنحضرت این دعا رب افتح لی ابواب رحمتك و اذا خرج قال و چون بیرون می شد از مسجد میفرمود این دعا رب افتح لی ابواب فضلك و فی الباب عن ابی حمید اخرجه مسلم و ابو داود و النسائی و ابی اسید اخرجه مسلم و ابو داود و النسائی و ابن ماجة عن ابی حمید فقط و ابی هریرة اخرجه ابن حبان و الحاکم و ابن السنی قال ابو عیسی حدیث فاطمة حدیث حسن لیس اسناده بمتصل و نیست اسناد این حدیث متصل بلکه در میان سند انقطاع ست و بیان انقطاع میکند و فاطمة ابنة الحسین لم تدرك فاطمة الکبری انما عاشت فاطمة بعد النبی صلی الله علیه وسلم ستة اشهر و فاطمه دختر امام حسین نیافته و ملاقات نموده است فاطمه کبری را زیرا که زنده مانده فاطمه کبری پس از آنحضرت شش ماه و امام حسین در آن وقت خرد سال بودند و بدرجه بلوغت نرسیده بودند

باب ما جاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین باب ست در بیان آنچه آمده است که چون در آید یکی از شما در مسجد پس باید که بگذارد دو رکعت را حدثنا قتیبة بن سعید نا مالك بن انس عن عامر بن عبد الله بن الزبیر عن عمرو بن سلیم الزرقی بضم زا و فتح را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ما یقول عند دخول المسجد **قوله** اذا دخل المسجد صلی وسلم هو یحتمل قبل الدخول و بعده **قوله** وقال رب اغفر لی ذنوبی هو صلی الله علیه وسلم مغفور له فاستغفاره تعظیما لربه و هضما لنفسه او تعلیما لامته قال الطیبی لعل السر فی تخصیص الرحمة بالدخول و الفضل فی الرزق بالخروج ان من دخل اشتغل بما یزلفه الی ثوابه من الصلوٰة و الاذکار فیناسب ذکر الرحمة و القبول و اذا خرج اشتغل بابتغاء الفضل ای الرزق الحلال فیناسب ذکر الفضل قال تعالی فانتشروا فی الارض و ابتغوا من فضل الله و عند ابن السنی ان احدکم اذا اراد ان یخرج من المسجد تداعت حیة و ابلیس و اجتمعت کما یجتمع النحل علی یعسوبها فاذا قام احدکم علی باب المسجد فلیقل اللهم انی اعوذ بك من ابلیس و حیته و حزبه فانه اذا قالها لا یضره **باب** ما جاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین

عارضة الاحوذی

وترکوها فی الوصل لانه یجیء ما یقوم مقامها و ذلك قولك یا غلامی و یا زیدا و یا غلامهوه و یا غلامیه الاحکام هذه المسالة عظیمة الموقع فی الدین مهمة فی مسائل المسلمین و قد روی عن جماعة من الصحابة و من الانصار انهم لم یروا غسلا الا من انزال الماء و روی انهم رجعوا عن ذلك و روی عن عمر انه قال من خالف فی ذلك جعلته نکالا و انعقد الاجماع علی وجوب الغسل بالتقاء الختانین و ان لم ینزل و ما خالف فی ذلك الا داود و لا یعبأ به فانه لا یعد الخلاف ما عرف و اما الامر الصعب خلاف البخاری فی ذلك و حکمه ان الغسل

شرح سراج احمد

عن ابی قتادة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جاء احدکم المسجد فلیرکع رکعتین فرمود آنحضرت چون بیاید یکی از شما
در مسجد پس باید که بگذارد نماز دو رکعت را قبل ان یجلس پیش ازینکه بنشیند فرض ادا و قضا یا سنت یا نفل هر که باشد و برای دخول مسجد نمازی
علیحده نیست که مسمی کرده شود تحیة المسجد چنانکه عامه توهم کرده اند بلکه مقصود آنست که دخول او عبث نشود در مسجد و لهذا اگر وضو کرد آدمی
در خانهٔ خود و در آمد در مسجد و بگذارد دو رکعت سنت فجر را پس ادا شد شکر وضو و تحیة المسجد و ادا شد سنت فجر نیز و اگر وقت مکروه باشد
پس بگذارد قضا را اگر بروی قضا باشد و اگر نه بگوید سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر را قال و فی الباب عن جابر اخرجه المصنف
کما سیذکر و ابی امامة الباهلی و ابی هریرة اخرجه البخاری و المسلم و ابی ذر الغفاری و کعب بن مالک قال ابو عیسی و حدیث
ابی قتادة حدیث حسن صحیح و قد روی هذا الحدیث محمد بن عجلان و غیر واحد عن عامر بن عبد الله بن الزبیر
نحو روایة مالک بن انس و روی سهیل بن ابی صالح هذا الحدیث عن عامر بن عبد الله بن الزبیر عن عمرو بن سلیم عن
جابر بن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم و هذا حدیث غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیث غیر محفوظ است که بروایت
جابر است و الصحیح حدیث ابی قتادة و العمل علی هذا الحدیث عند اصحابنا استحبوا اذا دخل الرجل المسجد ان لا یجلس حتی
یصلی الرکعتین و عمل برین حدیث است نزد اهل حدیث مستحب گویند که چون در آید در مسجد اینکه نشیند تا آنکه بگذارد دو رکعت را الا
ان یکون له عذر مگر وقتیکه باشد مر داخل شونده را عذری و نقل کرده ابن بطال از اهل ظواهر وجوب این دو رکعت را چنانکه در حدیث
تصریح است بلفظ امر است اخرج البخاری و مسلم عن ابی قتادة و لفظ مسلم اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس و اخرج احمد و الشیخان و الاربعة
عن ابی قتادة اذا دخل احدکم المسجد فلا یجلس حتی یصلی رکعتین قال علی بن المدینی و حدیث سهیل بن ابی صالح خطأ گفت علی بن المدینی و حدیث
سهیل بن ابی صالح خطأ است اخبرنی بذلک اسحق بن ابراهیم عن علی بن المدینی مصنف گوید حدیث کرده مرا اسحق از علی بن مدینی **باب ما جاء**
ان الارض کلها مسجد الا المقبرة و الحمام باب است در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه تمام زمین جای نماز است مگر مقبره و حمام حدثنا ابن ابی عمر و
ابو عمار الحسین بن حریث قالا ثنا عبد العزیز بن محمد عن عمر بن یحیی عن ابیه یحیی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم الارض کلها مسجد از زمین همه حکم مسجد دارد که نماز در وی جائز است بی کراهت الا المقبرة و الحمام مگر مقبره و حمام اما مقبره از جهت
آنکه غالب در وی قذرات و اختلاط تربت و استخوانها و بسا نجاست و اگر مکان طاهر و نظیف باشد هیچ باک نیست و کراهتی و بعضی بر آنند که نماز در مقبره

شرح ابی الطیب

قوله فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس امر استحباب لا وجوب فیصلی تحیة المسجد او ما یقوم مقامها من صلوة فرض او سنة و ما
یفعله بعض العوام من الجلوس و لا ثواب القیام للصلوة ثانیا باطل لا اصل له و من دخل وقت کراهة الصلوة او هو محدث قال اربع
مرات سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر زاد بعضهم و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم فقد روی عن بعض السلف
ان ذلک تعدل رکعتین فی الفضل و قال النووی و فیه التصریح بکراهة الجلوس بلا صلوة و هی کراهة تنزیه **باب ما جاء**
ان الارض کلها مسجد الا المقبرة و الحمام **قوله** الا المقبرة هی بضم الباء و تفتح موضع دفن الموتی و فی القاموس المقبرة
مثلثة الباء و کمکنسة موضع القبور قال ابن مالک تکره الصلوة فیها اقول و هذا بناء علی ان تراب المقبرة طاهر و کذا
الحمام ان صلی فیه فی الموضع الطاهر منه و اما علی قولین یقول بنجاسة تربة المقابر لاختلاط ترابها
بصدید الموتی و نجاستهم فالصلوة فیها فاسدة و کذا ان صلی فی موضع نجس من الحمام

عارضة الاحوذی

مستحب و هو احد ائمة
الدین و اجل علماء
المسلمین معرفة
و علما و ما بهذه
المسالة خفاء فان
الصحابة اختلفوا
فیما شرعوا عنها
و اتفقوا علی وجوب
الغسل بالتقاء
الختانین و ان لم یکن
انزال هذا ملک
قد روی عن عثمان
رجوعه و عن ابی بن کعب
و قد روی ابو موسی
ان الصحابة اختلفوا
و اسندوا امرهم
الی عائشة و قد
ثبت ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم
سال عن ذلک فاجاب
علی فعله مع عائشة
و هذا یدل علی ان
فعله فی الدین متبع
و هی متبع و هی
مسالة بدیعة
من اصول الفقه
و العجب من البخاری
ان یساوی بین

شرح سراج احمد

مکروہ است مطلقاً از جہت ظاہر این حدیث اما نماز بجانب قبہ حرام ست باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نہ حکم مقبرہ دارد و اما حمام از جہت آنکہ
محل کشف عورات و ماوای شیاطین ست چنانکہ در ترجمہ مشکوٰۃ ست وفی الباب عن علی رضی اللہ عنہ وعبد اللہ بن عمر وابی ہریرۃ وجابر
وابن عباس وحذیفۃ وانس وابی امامۃ وابی ذر قالوا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال جعلت لی الارض کلہا مسجدا وطہورا
گفتہ اند این ہمہ صحابہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود گردانیدہ شدہ برای من تمام زمین جای نماز و پاک کنندہ برای تیمم وغیرہ قال ابو عیسی حدیث
ابی سعید قد روی عن عبد العزیز بن محمد روایتین گفت مصنف حدیث ابی سعید خدری را تحقیق روایت کردہ شدہ است از
عبد العزیز بن محمد دو روایت منہم من ذکرہ عن ابی سعید ومنہم من لم یذکرہ بعضی از رواۃ محدثین کسی ست کہ ذکر کردہ حدیث را از ابی سعید
خدری و بعضی از ایشان کسی ست کہ ذکر نکردہ آن را وہذا حدیث فیہ اضطراب مصنف گوید این حدیثی ست کہ در وی اضطراب ست از جہت آنکہ
گاہی ابی سعید را ذکر کردہ و گاہی ذکر نکردہ روی سفیان الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا وصحابی
از میان اسناد محذوف ست و رواہ حماد بن سلمۃ عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن ابی سعید الخدری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ورواہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی عن ابیہ قال وکان عامۃ روایۃ عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و روایت کردہ محمد بن اسحق از عمرو بن
یحیی پدر خود گفت محمد بن اسحق ست اکثر روایت عمرو بن یحیی ابی سعید از آنحضرت و لم یذکر فیہ عن ابی سعید و ذکر نکردہ در وی عن ابی سعید وکان روایۃ
الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اثبت واصح و گویا کہ روایت ثوری از عمرو بن یحیی از پدر خود از آنحضرت ثابت و صحیح تر ست
از آن روایت کہ در آن واسطہ ابی سعید باشد **باب** ما جاء فی فضل بنیان المسجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت بنا کردن مسجد حدثنا
ہناد نا ابو بکر الحنفی ثنا عبد الحمید بن جعفر عن ابیہ عن محمود بن لبید عن عثمان بن عفان قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یقول من بنی للہ مسجدا کسیکہ بنا کند برای خدا و طلب رضا و قصد عبادت حق تعالی مسجدی بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ بنا کند خدای تعالی برای وی
خانہ مانند آن در بہشت در مماثلت و رفعت و وسعت و صفا و نفاست ولیکن بر اندازہ خانہای بہشت و الا مماثلت در خانہای دنیا

شرح ابی الطیب

قولہ جعلت لی الارض کلہا مسجدا وطہورا ای موضع سجود قال ابن بطال فدخل فی العموم المقابر والمزابل والکنائس
ونحوہا انتہی نعم تکرہ الصلوٰۃ فیہا لتنزیہہا وقولہ طہورا بفتح الطاء اسم لما یتطہر بہ کالوضوء وغیرہ والمراد بہ ہنا التیمم
والظاہر انہ ما ارید بہ المبالغۃ فی الطہارۃ **قولہ** وہذا حدیث فیہ اضطراب بین الاضطراب بقولہ روی
سفیان الخ وما صل ان رواہ عمرو بن یحیی اختلفوا علیہ فارسل سفیان فی روایۃ عنہ واوصلہ حماد فی روایۃ عنہ وکذلک
اوصلہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی الا انہ قال بلفظ وعامۃ روایۃ عمرو بن یحیی عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ولم یقل فیہ عن ابی سعید یعنی لم یجزم انہ رواہ مرفوعا بل اشار الی انہ روی عنہ مرسلا ایضا ثم قال
المتن المرسل اثبت واصح یعنی سندا والا فالمتن صحیح **باب** ما جاء فی فضل بنیان المسجد **قولہ** من بنی للہ
مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ **قولہ** للہ لاخراج ما بنی للریاء والسمعۃ ولذا قیل من کتب اسمہ علی بنائہ ذل

قوت المغتذی

من بنی للہ مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ قال ابن العربی یعنی مثلہ فی القدر والمساحۃ وقیل فی الجودۃ والحصانۃ وطول
البقاء وقال الحافظ ابو الفضل العراقی فما صدر بہ کلامہ فی غایۃ البعد ویردہ ما فی روایۃ اسمہ بیتا او سعہ منہ وکذلک ما حکاہ

عارضۃ الاحوذی

حدیث عائشۃ فی ایجاب الغسل بالتقاء الختانین وبین حدیث عثمان وابی فی نفی الغسل الا بالانزال وحدیث عثمان ضعیف لان مرجعہ الی الحسین ابن ذکوان المعلم یرویہ عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمۃ عن عطاء بن یسار عن زید بن الجسیر ولم یسمعہ من یحیی وانما نقلہ لہ قال یحیی بن ابی کثیر وکذلک ادخلہ البخاری عند یصفۃ المقطوع وہذہ علۃ وقد خولف حسین فیہ عن یحیی فرواہ غیرہ موقوفا علی عثمان ولم یذکر فیہ النبی علیہ السلام وہذہ علۃ ثانیۃ وقد خولف ایضا فیہ ابو سلمۃ فرواہ زید بن اسلم

شرح سراج احمد

وبہشت صورت نداز دو در حاشیہ دیگر آمدہ است اگرچہ مسجد ہی بود مانند آشیانہ گنجشک و این مبالغہ است در تنگی و خردی بعضی علما گفتہ اند کہ این حدیث متواتر است وفی الباب عن ابی بکر وعمر وعلی وعبد اللہ بن عمرو وانس اخرجہ المصنف وابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ ابنوا مساجدکم جمادا وابنوا مدائنکم مشرفۃ واخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ من بنی مسجدا یراہ اللہ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ وان مات من یومہ غفر لہ ومن حفر قبرا یراہ اللہ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ وان مات من یومہ غفر لہ وعائشۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ من بنی مسجدا بنی اللہ لہ بیتا قیل وہذہ المساجد التی فی طریق مکۃ قال وہذہ المساجد التی فی طریق مکۃ وام حبیبۃ وابی ذر وعمرو بن عبسۃ وواثلۃ بن الاسقع وابی ہریرۃ اخرجہ البیہقی وابن عساکر والطبرانی وابن النجار بلفظ من بنی للہ مسجدا یعبد اللہ فیہ من مال حلال بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ من درۃ یاقوت وجابر بن عبد اللہ اخرجہ ابن ماجۃ بلفظ من بنی للہ کمفحص قطاۃ او اصغر بنی اللہ تعالی لہ بیتا فی الجنۃ قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من بنی للہ مسجدا صغیرا کان او کبیرا اخرد باشد آن مسجد یا بزرگ باشد بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ درین حدیث لفظ مثلہ نیست و لفظ صغیرا کان او کبیرا زیادہ است و این حدیث از انس بن مالک مرویست مصنف در تعلیقات آوردہ است حدثنا بذلک قتیبۃ بن سعید نا نوح بن قیس عن عبد الرحمن مولی قیس عن زیاد النہیری عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بہذا ومحمود ابن لبید قد ادرک النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومحمود بن لبید تحقیق یافتہ صحبت آنحضرت را ومحمود بن الربیع قد رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومحمود بن ربیع کہ دیگر کس است تحقیق دیدہ آنحضرت را وہما غلامان صغیران مدنیان و این ہر دو محمود کہ کان خرد بودند مدنی بودند

شرح ابی الطیب

ذلک منہ علی عدم اخلاصہ انتہی ہذا اذا لم یقصد بکتابۃ اسمہ نحو الدعاء والترحم واما المثلیۃ فبحسب الکمیۃ والزیادۃ بحسب الکیفیۃ فکم من بیت خیر من مائۃ بیت وقال ابن الجوزی مثلہ فی الاسم لا فی المقدار ای بنی اللہ لہ بیتا کما بنی بیتا فجزاؤہ ہذہ الحسنۃ من جنس البناء لا من غیرہ مع ان التفاوت حاصل قطعا بالنسبۃ الی ضیق الدنیا وسعۃ العقبی ومن ثم روی احمد بنی اللہ لہ فی الجنۃ افضل منہ ورواہ الطبرانی بلفظ اوسع ویدل علی الافضلیۃ حدیث موضع سوط احدکم فی الجنۃ خیر من الدنیا وما فیہا وروی عن عائشۃ مرفوعا من بنی للہ مسجدا ولو کمفحص قطاۃ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ ومفحص القطاۃ بفتح المیم محل تبحثہ برجلیہا وتصلحہ لتبیض بہ بالارض وقال السیوطی معناہ ان فضلہ علی بیوت الجنۃ کفضل المسجد علی بیوت الدنیا وقال بعض العلماء مثلہ فی الفضل والشرف والتوقیر لانہ جزاء المسجد

قوت المغتذی

ثانیا لان بناء الجنۃ لا یخرب ولا یشعث وفی روایۃ الاحمد والطبرانی بنی اللہ لہ فی الجنۃ افضل منہ وقال القرطبی لیست ہذہ المثلیۃ علی ظاہرہا وانما یعنی انہ یبنی لہ بثوابہ بیتا اشرف واعظم وارفع وقال النووی یحتمل امرین احدہما ان یکون معناہ مثلہ فی مسمی البیت واما صفتہ فی السعۃ وغیرہا فمعلوم فضلہا فانہا ما لا عین رات ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر والثانی ان معناہ ان فضلہ علی بیوت الجنۃ کفضل المسجد علی بیوت الدنیا عن عبد الرحمن مولی قیس لیس لہ عند المصنف غیر ہذا الحدیث ولم یذکر لہ نسب ولا حال عن زیاد ہو ابن عبد اللہ النہیری لیس لہ عند المصنف غیر ہذا الحدیث ولا یعرف لہ روایۃ الا عن انس

عارضۃ الاحوذی

عن عطاء بن یسار عن زید بن خالد انہ سال خمسۃ او اربعۃ من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فامروہ بذلک ولم یرفعہ وہذہ علۃ ثالثۃ وکم من حدیث ترک البخاری ادخالہ بواحدۃ من ہذہ العلل الثلث فکیف بحدیث اجتمعت فیہ وحدیث ابی ایضا یضعف التعلق بہ لانہ قد صح رجوعہ عما روی لما سمع وعلم مما کان اقوی منہ ویحتمل قول البخاری الغسل اوطا یعنی فی الدین من باب حدیثین تعارضا فقدم الذی یقتضی الاحتیاط فی الدین وہو باب مشہور فی اصول الفقہ وہو الاشبہ فی امامۃ الرجل اعمل اذا شئت

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی کراھۃ ان یتخذ علی القبر مسجدا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اینکہ ساختہ شود بر گور مسجدی حدثنا قتیبۃ ثنا عبد الوارث بن سعید عن محمد بن جحادۃ بضم جیم و تخفیف مہملہ ثقہ از خامسہ بود در سنہ احدی و ثلثین و مائۃ وفات کرد عن ابی صالح عن ابن عباس قال لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زائرات القبور لعنت فرمود آنحضرت زیارت کنندگان قبور را از زنان کہ در زیارت قبور جزع و فزع و نوحہ و بکا و ندبہ بسیار کنند و تحقیق این در زیارت القبور ذکر کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی والمتخذین علیھا المساجد والسرج و لعنت فرمود آنحضرت گیرندگان قبور را مساجد و نماز بران گذراندو می افروزند بران چراغہا و گرفتن چراغ بر قبور مکروہ ست نزد امام ابی حنیفہ چنانکہ تحقیق این نیز کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی قال و فی الباب عن ابی ھریرۃ و ابن عمر و ابن ماجۃ و عائشۃ رضی اللہ عنہا اخرجہ احمد قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن **باب** ماجاء فی النوم فی المسجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در خواب کردن در مسجد حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزھری عن سالم عن ابن عمر قال کنا ننام علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المسجد ونحن شباب گفت عبد اللہ بن عمر بود یم ما کہ خواب میکردیم در زمانہ آنحضرت در مسجد و حال آنکہ ما جوانان بودیم شباب بضم شین معجمہ و تشدید موحدہ جوانان قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رخص قوم من اھل العلم فی النوم فی المسجد و تحقیق رخصت دادہ اند گروہی از اہل علم در خواب کردن در مسجد با کراہت چنانکہ مذہب حنفیہ است

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھۃ ان یتخذ علی القبر مسجدا **قولہ** عن ابی صالح الذین رووا عن ابن عباس من یکنی اباصالح سبعۃ **قولہ** لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الخ قیل ھذا کان قبل الترخص فلما رخص دخل فی الرخصۃ الرجال والنساء وقیل بل نھی النساء عن زیارۃ القبور باق لقلۃ صبرھن وکثرۃ جزعھن اذا رأین القبور کذا فی شرح السنۃ وقال السیوطی نسخ من ھذا الحدیث الزیارۃ وحدھا **قولہ** والمتخذین علیھا المساجد والسرج المراد من الاتخاذ ان یجعلھا قبلۃ یسجد الیھا فی الصلوٰۃ کالوثن وما من اتخذ مسجدا فی جوار صالح او صلی فی مقبرۃ من غیر قصد التوجہ نحوہ فلا حرج فیہ الا یری الی مرقد اسمعیل علیہ السلام فی الحجر فی المسجد الحرام والصلوٰۃ فیہ افضل والسرج جمع سراج والنھی عنہ لانہ تضییع مال لا نفع فیہ بتعظیم القبور کاتخاذھا مساجد کذا فی المجمع **باب** ماجاء فی النوم فی المسجد

قوت المغتذی

عن محمد بن جحادۃ عن ابی صالح عن ابن عباس قال العراقی ام ھانی فی شیء من السنن بیان اسم ابی صالح وقد ذکرہ ابن عبد البر الذین رووا عن ابن عباس من یکنی اباصالح سبعۃ وھم ابو صالح السمان واسمہ ذکوان وابو صالح مولی ام ھانی واسمہ باذام وقیل باذان وقیل ذکوان ایضا وابو صالح البصری واسمہ میزان وابو صالح عبد الرحمن بن قیس وابو صالح مولی السفاح واسمہ عبید وابو صالح مولی ابن عباس واسمہ سمیع وابو صالح فیلویہ وقد اختلف فی تعیین الراوی لھذا الحدیث من المذکورین فقیل ھو مولی ام ھانی کذا ورد معینا فی مسند ابی داود الطیالسی وجری علیہ ابن عساکر فی الاطراف وتبعہ المزی وقیل ھو السمان وقیل ھو میزان جزم بہ ابن حبان فی موضعین من صحیحہ قال العراقی وقال فیہ یحیی بن معین ثقۃ مامون ولم یذکرہ المزی فی التھذیب لکونہ جعل اباصالح راوی الحدیث ھو مولی ام ھانی لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زائرات القبور والمتخذین علیھا المساجد والسرج قال ابن العربی نسخ من ھذا الحدیث الزیارۃ وحدھا

عارضۃ الاحوذی

ھذا فمسائل ھذا الباب کثیرۃ لکنہ حضرنا منھا فی ھذہ العجالۃ اربع عشرۃ مسألۃ منثورۃ الاولی اذا غاب الذکر فی فرج امرأۃ غیر منلذ فالثانیۃ اذا ادخلہ بیدہ فیھا مرغوما الثالثۃ اذا اسند خلفہ وھو نائم وھذہ المسائل مسألۃ واحدۃ ترجع الی ادخالہ مع عدم لذۃ ویجب علیہ الغسل لظاھر قولہ اذا التقی الختانان وجب الغسل الرابع اذا ادخلہ فی دبر وجب علیہ الغسل لانہ فرج مشتھی طبعا فوجب الغسل بمغیب الحشفۃ فیہ اصلہ القبل الخامسۃ اذا ادخلہ فی فرج بھیمۃ فھو مثلہ السادسۃ اذا ادخلہ فی میت حیا علیہ

شرح سراج احمد

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا و مقیلا گفت ابن عباس گرفته نشود مسجد جای خواب شب و جای خواب روز و ذهب قوم من اهل العلم الی قول ابن عباس و رفته اند گروهی از اهل علم بسوی قول ابن عباس که عدم جواز مبیت و مقیل ست **باب** ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهت بیع و شرا و جستن اشیای گم شده و خواندن شعر را در مسجد حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن عجلان عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عمرو روایت میکند از پدر خود که شعیب ست و شعیب روایت میکند از جد عمرو که محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص ست یا از جد خود که عبد الله بن عمرو بن العاص ست بر تقدیر اول حدیث مرسل باشد و بر تقدیر ثانی حدیث منقطع باشد و شعیب نیافته است جد خود را انه نهی عن تناشد الاشعار فی المسجد بدرستیکه آنحضرت منع فرمود از خواندن شعرها در مسجد مراد از شعر زور و باطل ست که خواندن آن ناشروع ست در مسجد که مکان طاعت و عبادت ست اما شعر که در توحید حق سبحانه و تعالی و نعت آنحضرت و تابعان وی و مواعظ و نصائح باشد بهمه حال در همه جا محمود و مستحسن باشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای حسان که مدح وی و هجو دشمنان وی میگفت در مسجد منبری برپا میکرد و میفرمود که روح قدس تائید میکند حسان را مادام که مخاصمت و معارضت میکند از پیغمبر خدا و عن البیع والشراء فیه و نهی میکرد از فروختن و خریدن در مسجد و دیگر معاملات هم برین قیاس ست و در بعضی نسخه والاشتراء فیه آمده است

شرح ابی الطیب

قوله لا یتخذہ مبیتا و مقیلا ای لا یداوم النوم فیه فلا یعارض الاول علی ان الاول کالمرفوع بل ثبت رفع مثله فی قضیة نوم علی رض فی المسجد و قول النبی صلی الله علیه وسلم له قم ابا تراب قم ابا تراب **باب** ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد لانشاد رفع الصوت والمراد رفع الصوت بطلب الضالة او بالشعر ومناسبة الترجمة للباب بالنظر الی انشاد الضالة لما فی روایة بریدة من التصریح بذلک فلا یرد انه لا ذکر لانشاد الضالة فی الحدیث ولا فی الباب کما توهم اخرج مسلم فی صحیحه عن بریدة رضی الله عنه قال انشد رجل فی المسجد فقال من دعا الی الجمل الاحمر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا وجدت انما بنیت المساجد لما بنیت له و معناه من وجده فدعا الیه صاحبه لیاخذه کذا فی تیسیر الاصول **قوله** عن تناشد الاشعار ای المذمومة والتناشد ان ینشد کل واحد صاحبه ینشد لنفسه او لغیره افتخارا و مباهاة او علی وجه التفکه بما یستطاب منه بما ترکن الیه النفس فهو مذموم و اما ما کان منه فی مدح الحق و اهله و ذم الباطل و ذویه او کان تمهید القواعد الدین او ارغام المخالفیه فهو خارج عن الذم نقله الطیبی منه و قال ابن مالک النهی عن ذلک خاص بغیر الشعر الحسن لان حسانا انشد بحضرة النبی صلی الله علیه وسلم فی المسجد **قوله** و عن البیع والشراء فیه جوزه علماؤنا للمعتکف بغیر احضار المبیع عند الضرورة

قوت المغتذی

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا و مقیلا رواه ابن ابی شیبة فی المصنف رجلا قال لابن عباس انی نمت فی المسجد الحرام فاحتلمت قال اما ان تتخذہ مبیتا او مقیلا فلا

عارضته الاحوذی

الغسل لعموم الحدیث وقال ابو حنیفة لا یجب فی المسألتین جمیعا لانه معنی غیر مقصود فکان بمنزلة ایلاج الاصبع وما قلنا اصح لما قدمناه السابعة لا یعاد غسل المیتة ان کانت غسلت قبل ذلک وبه قال بعض اصحاب الشافعی وقال بعضهم یعاد والاول اصح لان التکلیف ساقط عنها فلا یعتبر حکمها لما وقاتبه به اخی من غسله قال انقضی علی وجهه الثامنة اذا استشکلت المرأة ذکرا یمیة فهو مثل ولی الرجل البهیمة التاسعة اذا کان مقطوع الکمرة فانظر فان غیب مثل الکمرة وجب الغسل وان غیب اقل من مثل الکمرة لا یجب الغسل لانه لم یغیب بعض الحشفة لم یجب علیه

قوت المغتذی

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا و مقیلا رواه ابن ابی شیبة فی المصنف رجلا قال لابن عباس انی نمت فی المسجد الحرام فاحتلمت قال اما ان تتخذہ مبیتا او مقیلا فلا

شرح سراج احمد

وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ ونہی کرد از حلقہ کردہ نشستن مردم روز جمعہ پیش از نماز مسجد اگرچہ برای مذاکرۂ علم و مشغولی ذکر باشد و در بیان سبب نہی چند وجہ گفتہ اند یکی آنکہ تحلق مخالف ہیأت اجتماع مصلیان ست و دیگر آنکہ اجتماع برای نماز جمعہ کار بزرگ ست کہ تا از ان فارغ نشوند مشغول شدن بکاری دیگر گنجایش ندارد و تحلق پیش ازان موہم غفلت ست و باین دو وجہ مخصوص بتحلق در وقت خطبہ نباشد سوم آنکہ وقت انصات و اشتغال باستماع خطبہ توجہ بآن ست و باین وجہ مراد نہی از تحلق نزد خطبہ باشد و نیز نہی در دو وجہ اول تنزیہی باشد و در سوم تحریمی وفی الباب عن ابی بریدۃ اخرجہ مسلم وابوداود وابن ماجۃ وہکذا روی ابن عمر اخرجہ الاربعۃ والحاکم وجابر اخرجہ عبدالرزاق وانس اخرجہ عبدالرزاق وابن حبان والنسائی بعضی احادیث کہ در فضل و آداب مسجد وارد اند ایراد مینماید تا تذکیر باشد بمسلمانان اخرج عبدالرزاق عن جابر قوموا الاتر قدوا فی المسجد واخرج مسلم وابن ماجۃ واحمد عن ابی ذر قال عرضت علی اعمال امتی حسنہا وسیئہا فرأیت فی محاسن اعمالہا اماطۃ الاذی عن الطریق ورأیت فی سیئ اعمالہا النخاعۃ فی المسجد لم تدفن واخرج ابن ماجۃ عن ابن عمر خصال لاینبغی فی المسجد لایتخذ طریقا ولایشہر فیہ سلاح ولایقبض فیہ بقوس ولاینثر فیہ نبل ولایمر فیہ بلحم نی ولایضرب فیہ حد ولایقص فیہ من احد ولایتخذ سوقا واخرج سعید بن منصور عن رجل من بنی غنم اذا وجدت القملۃ فی المسجد فلفہا فی ثوبک حتی تخرج واخرج ابن ماجۃ عن واثلۃ جنبوا مساجدنا المطاہر وجمروہا فی الجمع واخرج الدیلمی فی الفردوس عن انس الضحک فی المسجد ظلمۃ فی القبر واخرج النسائی عن انس من اشراط الساعۃ ان یتباہی الناس فی المساجد اخرج الشیرازی فی الالقاب عن ابی امامۃ الایستطیع احدکم اذا خرج الی المسجد ان یخرج بزقۃ انفہ قیل وما بزقۃ انفہ قال الخاطۃ واخرج الدیلمی عن انس اذا ہم العبد ان یبزق فی المسجد اضطربت ارکانہ وانزوی کما تنزوی الجلدۃ فی النار فان ہو ابتلعہا اخرج اللہ منہ اثنین وسبعین داء وکتب لہ بہا الفی الف حسنۃ اخرج احمد عن رجل من الانصار اذا وجد احدکم القملۃ فی ثوبہ فلیصرہا ولایلقہا فی المسجد واخرج الدیلمی عن ابی ہریرۃ کل کلام فی المسجد لغو الا القرآن وذکر اللہ ومسألۃ عن خیر او اعطاء اخرج الطبرانی عن نافع بن جبیر بن مطعم لاتسل السیوف فی المساجد ولاینثر النبل

شرح ابی الطیب

قولہ وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ ای نہی ان یجلس الناس علی ہیأۃ الحلقۃ یقال تحلق القوم اذا جلسوا حلقۃ حلقۃ وعلۃ النہی ان القوم اذا تحلقوا فالغالب علیہم التکلم ورفع الصوت واذا کانوا کذلک لایستمعون الخطبۃ وہم مأمورون باستماعہا وقال بعضہم ان النہی یحتمل المعنیین احدہما ان تلک الہیأۃ تخالف اجتماع المصلین والثانی ان الاجتماع للجمعۃ خطب جلیل لایسع من حضرہا ان یہتم بما سواہا حتی یفرغ والتحلق موہم للغفلۃ عن الامر الذی ندبوا الیہ وقال السیوطی حملہ الجمہور علی الکراہۃ وذلک لانہ ربما قطع الصفوف مع کونہم مأمورین بالتبکیر یوم الجمعۃ والتراص فی الصفوف الاول فالاول وقال الطحاوی اذا عم المسجد وغلبہ فہو مکروہ وغیر ذلک لابأس بہ انتہی

قوت المغتذی

وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ حملہ الجمہور علی الکراہۃ وذلک لانہ ربما قطع الصفوف مع کونہم مأمورین بالتبکیر یوم الجمعۃ والتراص فی الصفوف الاول فالاول وقال الطحاوی اذا عم المسجد وغلبہ فہو مکروہ وغیر ذلک فلابأس بہ

عارضۃ الاحوذی

الغسل وہی المسألۃ العاشرۃ لان الحکم انما تعلق بمغیب الحشفۃ فلایقوم فی ذلک البعض مقام الکل الحادیۃ عشر اذا ولج فی دبر خنثی مشکل وجب الغسل لانک ان قدرت رجلا او امرأۃ بالوطی فی الدبر یوجب الغسل الثانیۃ عشر اولج فی قبل خنثی مشکل فیحتمل ان یکون رجلا فیکون ذلک عضوا زائدا فلایجب علیہ الغسل ویحتمل ان یکون امرأۃ فیجب الغسل فان الغیب الشک اسقطت الغسل وان اعتبرت اوجبت الغسل الثالثۃ اذا لف ذکرہ فی خرقۃ فاولجہ فی فرج المرأۃ قال لی شیخنا ابوبکر محمد بن الولید الفہری الزاہد فیہ ثلثۃ اوجہ مختلفۃ احدہا

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

فی المساجد ولا یحلف باللہ فی المساجد ولا تمنع القائلۃ فی المساجد مقیما ولا ضیفا ولا یلف بالتصاویر ولا تزین بالقواریر فانما ہیئت بالامانۃ وشرفت بالکرامۃ اخرج عبد الرزاق عن جابر اتانا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ونحن مضطجعون فی مسجدہ فضربنا بعسیب کان فی یدہ وقال قوموا لا ترقدوا فی المسجد وفیہ عثمان الانصاری متروک باتفاق قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن عمرو بن العاص حدیث حسن وعمرو بن شعیب ہو ابن محمد بن عبد اللہ بن عمرو بن العاص قال محمد بن اسمعیل یعنی امام بخاری رأیت احمد واسحق وذکر غیرہما رأیہم امام احمد واسحق را وذکر کردہ غیر ہر دو دیگران را یحتجون بحدیث عمرو بن شعیب کہ حجت میگرفتند بحدیث عمرو بن شعیب قال محمد گفت امام بخاری وقد سمع شعیب بن محمد عن عبد اللہ بن عمرو وتحقیق شنیدہ وسماع دارد شعیب از جد خود کہ عبد اللہ بن عمرو بن العاص ست قال ابو عیسیٰ ومن تکلم فی حدیث عمرو بن شعیب انما ضعفہ لانہ یحدث عن صحیفۃ جدہ گفت مصنف وکسیکہ سخن کردہ در حدیث عمرو بن شعیب از جہت آنکہ تضعیف عمرو کردہ بلکہ از برای آنکہ او حدیث کردہ از صحیفہ ونوشتہ شدہ جد خود کانہم رأوا انہ لم یسمع ہذہ الاحادیث من جدہ گویا کہ محدثین اعتقاد کردہ اند کہ بدرستیکہ عمرو نشنیدہ این حدیثہا را از جد خود اگر از جد خود شنیدہ بودی چرا در صحف دیدہ تحدیث میکرد قال علی بن عبد اللہ وذکر عن یحیی بن سعید انہ قال گفت علی بن عبد اللہ وذکر کرد از یحیی بن سعید کہ بدرستیکہ او گفت حدیث عمرو بن شعیب عندنا واہ حدیث عمرو بن شعیب نزد ما اہل حدیث واہی ست وقد کرہ قوم من اہل العلم البیع والشراء فی المسجد وبہ یقول احمد واسحق وقد روی عن بعض اہل العلم من التابعین رخصۃ فی البیع والشراء فی المسجد یعنی بیع وشرا در مسجد مکروہ است نزد امام احمد واسحق وتحقیق روایت کردہ شدہ است از بعضی اہل علم رخصت در بیع وشرا در مسجد وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غیر حدیث رخصۃ فی انشاد الشعر فی المسجد وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در بسیار حدیثہا رخصتی در آواز برداشتن بخواندن اشعار در مسجد **باب ما جاء فی المسجد الذی اسس علی التقوی** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت وثوابی در حق مسجدیکہ بنا کردہ شدہ بر تقوی حدثنا قتیبۃ

شرح ابی الطیب

قولہ فی غیر حدیث رخصۃ قال العراقی یجمع بینہا وبین احادیث النہی ان یحمل النہی علی التنزیہ ویحمل الرخصۃ علی بیان الجواز او یحمل الرخصۃ علی الشعر الحسن ویحمل النہی علی التفاخر انتہی وقد قدمنا ما فیہ الغنیۃ **باب** ما جاء فی المسجد الذی اسس علی التقوی

قوت المغتذی

وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غیر حدیث رخصۃ فی انشاد الشعر قال ابن العراقی یجمع بینہا وبین احادیث النہی بوجہین احدہما ان یحمل النہی علی التنزیہ ویحمل الرخصۃ علی بیان الجواز والثانی ان یحمل احادیث الرخصۃ علی الشعر الحسن المأذون فیہ کہجاء حسان للمشرکین ومدحہ صلی اللہ علیہ وسلم وغیر ذلک ویحمل النہی علی التفاخر والہجاء ونحو ذلک انتہی وقال الماوردی والرویانی فی آخر باب حد الشرب لعل الحدیث فی المنع من انشاد الشعر فی المسجد محمول علی ما فیہ ہجو او مدح بغیر حق فانہ علیہ الصلوٰۃ والسلام مدح وانشد مدحہ فی المسجد فلم یمنع منہ وقال ابن بطال لعلہ فیما یتشاغل الناس بہ حتی یکون کل من فی المسجد یغلب علیہ کما تأول ابو عبید قولہ لان یمتلی جوف احدکم قیحا خیر لہ من ان یمتلی شعرا انہ الذی یغلب علی صاحبہ

عارضۃ الاحوذی

لا یوجب الغسل والثالث
یوجبہ والثالث
ان کان فی خرقۃ
رقیقۃ اوجبہ و
ان کانت کثیفۃ لم
یوجبہ وہذا الاشبہ
بمذہبنا واللہ اعلم
الرابعۃ عشر اذا
انتقل المنی ولم یظہر
لم یوجب غسلا
وقال احمد بن حنبل
یوجب الغسل لان
الشہوۃ قد حصلت
بانتقالہ فوجب الغسل
کما لو ظہر وہذا ضعیف
لان الشہوۃ وان کانت
حصلت لم تکمل و
لانہ حدث فلا تلزم
الطہارۃ الا بظہورہ
کسائر الاحداث
الخامسۃ عشر اذا
جومعت بکرا فحملت
وجب الغسل علیہا لان
المرأۃ لا تحمل حتی
تنزل افادہا شیخنا
الامام الفہری اشارۃ
وجوب الغسل بالتقاء
الختانین بالاضافۃ

شرح سراج احمد

ثنا حاتم بن اسمعیل عن انیس بن ابی یحیی الاسلمی واسم ابی یحیی سمعان اخو محمد ثقۃ من السابعۃ عن ابیہ ابی یحیی سمعان ابو یحیی الاسلمی مولاہم المدنی لا بأس بہ من الثالثۃ عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرۃ ورجل من بنی عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی درحق مسجدے کہ بنا کردہ شدہ بر تقوی یعنی کدام مسجد ست کہ در شان او المسجد اسس علی التقوی نازل شد فقال الخدری ھو مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت مرد خدری آن مسجد نبوت ست علیہ الصلوٰۃ والسلام وقال الآخر وگفت مرد دوم کہ از قبیلہ عمرو بن عوف بود ھو مسجد قباء آن مسجد قباء ست بضم قاف وفتح موحدہ ممدودہ نام موضعی ست

شرح ابی الطیب

قولہ امتری رجل من بنی خدرۃ الخ ای تباحثا وتنازعا بسبب شک وقع لھما القاموس مارآہ ممارآۃ ومراء وامتری فیہ وتماری شک والمریۃ بالکسر والضم الشک والجدال

قوت المغتذی

عن انیس بن ابی یحیی عن ابیہ لیس لھما عند المص الا ھذا الحدیث وھما ثقتان واسم ابی یحیی سمعان الاسلمی مولاھم عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرۃ ورجل من بنی عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی الحدیث قال العراقی ھذا صریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالمدینۃ وظاھر غیرہ من الاحادیث انہ مسجد قباء وقال ابن عطیۃ فی تفسیرہ انہ الذی یلیق بالقصۃ قال الا ان ذلک القول روی عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا نظر مع الحدیث انتھی قال وقد اختلف الصحابۃ والتابعون فی ذلک فذھب زید بن ثابت وابن عمر وابو سعید الخدری الی انہ مسجد المدینۃ وھو قول سعید بن المسیب ومالک ابن انس وذھب ابن عباس وعروۃ بن الزبیر وسعید بن جبیر وقتادۃ وعطیۃ العوفی الی انہ مسجد قباء والاول اولی لموافقتہ للاحادیث الصحیحۃ وخالف فی ذلک ابن العربی فذکر الآیۃ ثم قال لا خلاف انھم اھل قباء والامر مشھور جدا صحیح عن جماعۃ لا یحصون عددا فھو اولی من العمل بحدیث یرویہ انیس بن ابی یحیی عن ابیہ ورواتہ ما قلنا اولی ثم استدل بحدیث عائشۃ فی قصۃ الھجرۃ قالہ العراقی وانیس وابو یحیی ثقتان ولم ینفردا بہ فقد رواہ مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید وابی سلمۃ بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم وقصۃ الھجرۃ من قول عائشۃ ولم تشھد القصۃ ومن حدیث ابی سعید من قولہ صلی اللہ علیہ وسلم فھو ارجح قال فان قیل ھل یمکن اعمال الاحادیث الدالۃ علی ان المراد مسجد المدینۃ والاحادیث الاخر مع نظم اول الآیۃ وآخرھا ام یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انہ یمکن ان یقال ان الضمیر فی قولہ فیہ الثانیۃ یحتمل عودہ الی مسجد المدینۃ لان کثیرا من الانصار کان یصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم من بنی عمرو بن عوف وغیرھم حتی کان معاذ یصلی مع العشاء ثم یرجع فیؤم قومہ وھذا الجواب فیہ بعد ویحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونہ اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منھما اسسہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی التقوی فاسس مسجد قباء فی اول قدومہ حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینۃ اسس بھا مسجدہ صلی اللہ علیہ وسلم ویمکن ارادۃ کل من المسجدین بالآیۃ وعین النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسجد المدینۃ تفضیلا علی مسجد قباء وصدق الاسس علیہ ثم اعاد الضمیر الی مسجد قباء من غیر ذکرہ لکونہ داخلا بوصفہ فی مسجد اسس علی التقوی کقولہ تعالی تعزروہ وتوقروہ وتسبحوہ بکرۃ واصیلا فالضمیر فی قولہ وتعزروہ وتوقروہ یعود الی الرسول صلی اللہ علیہ وسلم والضمیر فی قولہ وتسبحوہ یعود الی اللہ تعالی وان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین وفی ھذا الجواب ایضا نظر واذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینۃ اصح واصرح انتھی

عارضۃ الاحوذی

الی خروج الماء کوجوب الوضوء لان الذکر بالاضافۃ الی خروج البول وعلیہ یرکب حکمہ ودلیلا واتفاقا واختلافا وتعلیلا وتفریعا فھمہ

باب من یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما القاسم بن محمد عن عائشۃ سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما قال یغتسل وعن الرجل یری انہ قد احتلم ولم یجد بللا قال لا غسل علیہ قالت ام سلمۃ یا رسول اللہ ھل علی المرأۃ ترٰی ذلک غسل قال ان النساء شقائق الرجال اسنادہ قد بین ابو عیسی ضعفہ لانہ مخرج من طریق عبد اللہ

شرح سراج احمد

در محلهٔ بنی عمرو بن عوف حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم اول که بحوالی مدینه رسید بمحلهٔ قبا فرود آمد چهارده روز آنجا اقامت فرمود و در آن ایام اساس مسجد قبا افگند و آن اول مسجدی ست در مدینه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آنجا نماز گذارده فاتیا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ذلک پس آمدند هر دو مرد آنحضرت را در پرسیدن آن و پرسیدند از آنحضرت فقال هو هذا پس فرمود آن مسجد این ست یعنی مسجد که مراد ست آنحضرت مسجد شریف خود را و فی ذلک خیر کثیر و درین مسجد خیر بسیار ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابو بکر عن علی ابن عبد الله قال سالت یحیی بن سعید عن محمد بن ابی یحیی الاسلمی فقال لو یکن به باس گفت ابو بکر بن یحیی سوال کردم یحیی بن سعید را

شرح ابی الطیب

قوله فقال هو هذا یعنی مسجده ای قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المسجد الذی اسس علی التقوی هو مسجدی هذا قال العراقی هذا تصریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم بالمدینة وظاهر غیره من الاحادیث انه مسجد قبا انتهی وقد اختلف الصحابة والتابعون فی ذلک فذهب زید بن ثابت وابن عمر وابو سعید الخدری الی انه مسجد المدینة وهو قول سعید بن المسیب ومالک بن انس وذهب ابن عباس وعروة بن الزبیر وسعید بن جبیر وقتادة وعطیة العوفی الی انه مسجد قبا والاول اصح لموافقته للاحادیث الصحیحة وخالف فی ذلک ابن العربی فذکر الآیة ثم قال لا خلاف انهم اهل قبا والامر مشهور جدا صحیح عن جماعة لا یحصرون عدا فهو اولی من العمل بحدیث یرویه انیس ابن ابی یحیی عن ابیه ورواة ما قلنا اولی منه ثم استدل بحدیث عائشة فی قصة الهجرة قال العراقی وانیس وابوه ثقتان ولم ینفرد به بل رواه مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید وابی سلمة بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم وقصة الهجرة من قول عائشة ولم تشهد القصة وحدیث ابی سعید من قوله صلی الله علیه وسلم فهو ارجح قال فان قیل هل یمکن اعمال الاحادیث الدالة علی ان المراد مسجد المدینة والاحادیث الاخر مع نظم اول الآیة وآخرها او یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انه یمکن ان یقال ان الضمیر فی قوله فیه الثانیة یحتمل عوده الی مسجد المدینة لان کثیرا من الانصار کان یصلی مع النبی صلی الله علیه وسلم من بنی عمرو بن عوف وغیرهم حتی کان معاذ یصلی معه العشاء ثم یرجع الی قومه وهذا الجواب فیه بعد ویحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونه اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منهما اسسه النبی صلی الله علیه وسلم علی التقوی فاسس مسجد قبا اول قدومه حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینة اسس بها مسجده ویمکن ارادة کل من المسجدین بالآیة وعین النبی صلی الله علیه وسلم مسجد المدینة لفضله علی مسجد قباء وصدق الآیة علیه ثم اعاد الضمیر علی مسجد قباء من غیر ذکره لکونه داخلا فیه بوصفه فی مسجد اسس علی التقوی کقوله تعالی وتعزروه وتوقروه یعود الی الرسول صلی الله علیه وسلم والضمیر فی قوله ویسبحوه یعود الی الله تعالی وان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین وفی هذا الجواب ایضا نظر واذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینة اصح واصرح انتهی کذا نقله فی قوت المغتذی علی جامع الترمذی وقال بعض المدققین یمکن الجمع بان یراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی کل من المسجدین کما ذکره فی الاحتمال الثانی ویراد

قوت المغتذی

حدثنا ابو بکر هو عبد القدوس محمد بن عبد الکبیر بن شعیب بن الحجاب الجحابی العطار البصری

عارضة الاحوذی

ابن عمر العمری وهو ضعیف ولکن قد بینا ذلک من فعل عمر فی الموطا غریبه لاختلاف روایة الحلو فی النوم وهو الماء الذی یخرج من الرجل فیدل علی کمال حلمه وعقله احکامه من رای فی ثوبه بللا فلا یخلو ان ینام فیه او لا ینام فان لم ینم فیه فلا شیء علیه وان نام فیه فلا یخلو ان یتیقن انه احتلام او یشک فیه هل هو احتلام ام لا وجب علیه الغسل او استحب علی القول بالغاء الشک واستعماله وان تیقن انه احتلام فلا یخلو ان یذکر انه احتلم او لا یذکر فان ذکر فلا خلاف انه یغتسل وان لم یذکر احتلاما فقد اختلف فی ذلک العلماء فذهب جمیع العلماء الی انه یجب علیه الغسل

شرح سراج احمد

از حال محمد بن ابی یحیی پس گفت یحیی بن سعید نیست محمد بن ابی یحیی ہیچ باکی یعنی ثقہ است و اخوہ انیس بن ابی یحیی اثبت منہ و برادر محمد بن ابی یحیی کہ انیس بن یحیی ست استاد حاتم بن اسمٰعیل ثابت تر ست از محمد بن ابی یحیی **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ فی مسجد قباء باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در فضیلت گذاردن نماز در مسجد قبا حدثنا محمد بن العلاء ابو کریب و سفیان بن وکیع قالا نا ابو اسامۃ عن عبد الحمید بن جعفر نا ابو الابرد مولی بنی خطمۃ ابرد بفتح ہمزہ و سکون موحدہ و راء و دال مہملہ و خطمہ بفتح خای معجمہ و سکون طای مہملہ و میم مدنی مقبول از ثالثہ بود از سمع اسید بن ظہیر الانصاری بدر ستیکہ ابو الابرد شنید اسید بن ظہیر بن رافع انصاری اوسی را و پدر او و ہر دو صحابی بودند در خلافت و وفات یافت و در لفظ تصغیر ندکان من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم یحدث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و بود اسید از صحابہ روایت از آنحضرت کرد قال الصلوٰۃ فی مسجد قباء کعمرۃ و در

شرح ابی الطیب

بالتطہیر الذی یحبہ اہل المسجد المؤسس علی التقوی الصادق علی الاثنین ما ہو اعم من الحسی الصادق علی الاستنجاء بالماء بعد الحجر و علی غسل الجنابۃ و علی المعنوی الذی ہو التطہیر من المعاصی و الخصال المذمومۃ فان الذی علیہ المحققون من اہل الکشف و بعض اہل النظر ہو انہ ما من کلمۃ من کلمات القرآن مما یکون لہ فی اللسان عدۃ معان الا و کلہا مقصودۃ للحق تعالی اذا کان مما لا یحیلہ العقول السلیمۃ و لا ہدر رکنا من ارکان الشریعۃ و ان کان بعض تلک المعانی انسب بذلک الموضع من بعض لقرائن الاحوال کاسباب النزول و سیاق الآیۃ و القصۃ و غیر ذلک و لا شک ان ارادۃ المسجدین مسجد اسس علی التقوی و کذلک ارادۃ التطہیر الحسی و المعنوی بالتطہیر موافق للغۃ غیر مناف لشیء من قواعد الشریعۃ فلیحمل علیہ فانہ بہ یحصل اعمال الصنفین من الاحادیث اعنی الصنف الدال علی انہ مسجد المدینۃ و الدال علی انہ مسجد قباء و بہ ینتظم اول الآیۃ و آخرہا لان اہل کل من المسجدین متصفون بانہم یحبون ان یتطہروا تطہیرا معنویا و حسیا غایۃ الامر ان اہل قباء زادوا الحسی ایضا و کل من المسجدین احق ان یقوم فیہ من مسجد الضرار و ان تفاوتت مراتبہما فان ذلک غیر قادح فالتنصیص علی مسجد المدینۃ عند التنازع لکونہ الفرد الاکمل فہو احق منہما و دلالۃ سیاق الاحادیث و القصۃ علی انہ مسجد قباء لکونہ احق من مسجد الضرار فکل منہما علی التقوی و کل منہما احق ان یقوم فیہ من مسجد الضرار و ان کان احدہما احق من الآخر و کل منہما فیہ رجال یحبون ان یتطہروا اما معنویا فقط او معنویا و حسیا و علی ہذا فلا تعذر فی الجمع و لا حاجۃ الی المصیر الی الترجیح و باللہ التوفیق و لی الہدایۃ و التوضیح و الحمد للہ رب العالمین انتہی **قولہ** و فی ذلک خیر کثیر ای فی مسجد قباء خیر کثیر

قوت المغتذی

ابو الابرد قال العراقی بفتح الہمزۃ و سکون الموحدۃ و فتح الراء و آخرہ دال مہملۃ و لیس لہ عند المص الا ہذا الحدیث و لا یعرف اسمہ و لا یعرف روی عنہ الا عبد الحمید بن جعفر و قد ذکرہ فی الکنی فیمن لا یعرف اسمہ ابو احمد الحاکم فی الکنی و ابن ابی حاتم فی الجرح و التعدیل و ابن حبان فی الثقات و لم یذکرہ النسائی فی الکنی و انہ لا یذکر فی کتابہ من اصحاب الکنی الا من عرف اسمہ غالبا قال و اما قول المص اسمہ زیاد و تبعہ المزی علی ذلک فالظاہر انہ وہم التبس علیہ بابی الاوبر الحارثی فانہ اسمہ زیاد اسید بن ظہیر بضم اولہما لہما صحبۃ و اسم جدہ رافع الصلوٰۃ فی مسجد قباء بالمدینۃ یذکر و یؤنث

عارضۃ الاحوذی

وقال الشافعی متی رای الماء الدافق و لم یذکر احتلاما فلا یجب علیہ الغسل و لکنہ یستحب و اختلف اصحابنا فی تاویلہ فمنہم من قال معناہ انہ ثوب یلبسہ ہو و غیرہ و منہم من قال بہ مطلقا و کذلک یروی عن مجاہد و الصحیح وجوب الغسل اذا لم یلبسہ غیرہ لانہ یقطع علی انہ منہ و النسیان ممکن و عدم الشعور ایضا ممکن فلا یترک یقین وجوب الغسل للشک فی النسیان و اما اذا لبسہ ہو و غیرہ ممن یحتلم فلا یجب علیہ الغسل و لکنہ یستحب بجواز ان یکون ہو المحتلم **تحقیق** لا یری الشافعی یخرج المنی من غیر شہوۃ غسلا فلذلک اسقطہ ہہنا و لاصحابنا فیہ خلاف

عارضة الاحوذی

باب فی المنی والمذی

عبد الرحمن بن ابی لیلی عن علی سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن المذی فقال من المذی الوضوء ومن المنی الغسل صحیح حسن غریب به قال الاموی سعید ابن یحیی اللغوی المذی والمنی والودی مشددات الیاء وقال ابو عبید الصواب ان المنی مخفف الیاء والباقیان مخففان والمذی بذال معجمة والودی بدال مهملة والفعل منه یقال ودی یدال مهملة ومذی وامذی بذال معجمة وامنی من المنی فالمذی ارقها ما یکون من النطفة یخرج عند الملاعبة والتقبیل والمنی الماء الدافق وهو غایة اللذة ابیض ثخین وهو من المرأة اصفر رقیق

شرح سراج احمد

آنحضرت نماز گذاردن در مسجد قبا بجهت ثواب عمره است قبا بضم قاف و در آخر همزه نام موضعی ست که این مسجد در اوست در حوالی مدینه و آن مسجدست که در اول هجرت پیش از در آمدن مدینه بنا کرده شد و بقول مشهور مسجد کریمه لمسجد اسس علی التقوی من اول یوم در شان اوست یعنی چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم پیش از در آمدن بداخل مدینه نزول برکت شمول در بنی عمرو بن عوف که ساکن قبا بودند واقع شد مدت سه روز یا زیاده علی اختلاف الروایات همدرین مواضع اقامت نمود تاسیس مسجد قبا فرمود و بروایتی هم اهل قبا التماس نمودند که مسجدی برای ایشان بنا فرماید اشارت بصحابه کرام فرمود که یکی از شما برین ناقه من سوار شود و بگرداند ابوبکر صدیق برخاست و بر پشت ناقه بنشست ناقه برنخاست بعد از وی عمر فاروق سوار شده نیز برنخاست بعد از ان علی مرتضی برخاست همین که پای در رکاب آورد ناقه برجست فرمود زمام او را رها کن که وی مامور است هر جا که گردد آخر هم بر دار سیر ناقه مسجد قبا بنا فرمود با اهل قبا امر فرمود تا سنگها جمع کردند پس بعشره که در دست داشت خطی برای تعیین قبله برکشید و سنگی بدست مبارک برگرفت و بر موضع بنا نهاد و با صحابه کرام نیز امر کرد تا هر کدام سنگی بترتیب بنهادند و آنکه در بعضی روایات آمده که جبرئیل آمد و تعیین جهت کعبه نمود این مگر در بنای دیگر باشد که بعد از تحویل قبله وقوع یافته والا قبله در ان زمان بجانب بیت المقدس بود بروایت ثقات ثابت شده که آنحضرت بذات شریف خود سنگ برای بنای این مسجد می کشید و صفه که در صحن این مسجدست گویند جای نشست ناقه آنحضرت ست صلی الله علیه وسلم و سید سمهودی در تاریخ مدینه نوشته است و طول و عرض مسجد قبا شصت و شش ذراع ست و گفته اند که بعضی از ان در جانب مناره از زیادت عثمان بن عفان ست رضی الله عنه و عمر بن عبد العزیز بر طبق بنای مسجد اعظم نبوی در بنای آن نیز تزئین و تکلیف نموده بود چون بطول زمان منهدم شد بعد از ان ملوک و امرای آفاق قرنا بعد قرن تجدید آن می نمودند و

فی الباب عن سهل بن حنیف و در معادله نماز در وی بعده احادیث بسیار ورود یافته و در بعضی طرق بار بعد رکعت تصریح آمده

قال حدیث اسید حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث اسید بن ظهیر حدیثی ست حسن غریب و لا نعرف لاسید ابن ظهیر شیئا یصح غیر هذا الحدیث مصنف گوید و نمی شناسم برای اسید چیزی از حدیث که صحیح شده باشد سوای این یک حدیث حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشته اسید بن ظهیر بن رافع بن عدی بن یزید بن عمرو بن جشم بن حارثة بن الحارث بن الخزرج بن عمرو ابن مالک بن الاوس الانصاری الحارثی له ولابیه ظهیر بن رافع صحبة ورواية وابوه من کبار الصحابة ممن شهد العقبة هو اخو انس بن ظهیر لابیه وامه واخو عباد بن بشر لامه امهم فاطمة بنت بشر بن عدی بن غنم بن عوف قال الواقدی یکنی اسید ابا ثابت عداده فی اهل المدینة کان من المستضعفین یوم احد وشهد الخندق وهو ابن عم رافع بن خدیج روی عنه ابو الابرد مولی بنی خطمة عن النبی صلی الله علیه وسلم من اتی مسجد قبا فصلی فیه کانت کعمرة توفی فی خلافة عبد الملک بن مروان و لا نعرف له الا من حدیث ابی اسامة عن عبد الحمید بن جعفر و نمی شناسم این حدیث اسید بن ظهیر را مگر از طریق ابی اسامه از عبد الحمید و از دیگر طریق مروی نگشته است ازین جهت مصنف این حدیث را نسبت بغربت کرده و ابو الابرد اسمه زیاد مدینی و ابو الابرد که استاد عبد الحمید ست نام وی زیاد ست و مدینی نسبت ست بمدینه

قوت المغتذی

و لا نعرف لاسید بن ظهیر شیئا یصح غیر هذا الحدیث زاد ابن العربی انه لیس له غیره عن النبی صلی الله علیه وسلم وقال العراقی وهذا النفی لیس بجید بل له ثلثة احادیث اخر حدیث النهی عن کراء المزارع اخرجه النسائی وحدیث المبتاع من السارق اخرجه النسائی ایضا وسنده جید وحدیث اجازة رافع بن خدیج یوم احد اخرجه الطبرانی وسنده جید ایضا

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی ای المساجد افضل باب ست انچہ آمدہ ست دربیان آنکہ کدامی مسجدہا بہتر تر اند حدثنا الانصاری نا معن نا مالک ح وثنا قتیبۃ عن مالک عن زید بن رباح وعبید اللہ بن ابی عبد اللہ الاغر عن ابی عبد اللہ الاغر عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صلوٰۃ فی مسجدی ھذا یک نماز درین مسجد من خیر من الف صلوٰۃ فیما سواہ بہتر ست از ہزار نماز در مسجدے کہ سوای اوست الا المسجد الحرام مگر مسجد حرام کہ نماز دروی از نماز در مسجد من بیشتر ست تا آنکہ آمدہ ست کہ یک نماز در مسجد حرام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی ای المسجد افضل **قولہ** صلوٰۃ فی مسجدی ھذا ای مسجد المدینۃ لا مسجد قباء قال النووی ینبغی ان یتحری الصلوٰۃ فیما کان مسجدا فی حیاتہ صلی اللہ علیہ وسلم لا فیما تزید بعدہ ووافقہ السبکی واعترضہ ابن تیمیۃ واطال فیہ والمحب الطبری واورد آثارا استدلالا بہ وبانہ سلم فی مسجد مکۃ بان المضاعفۃ لا تختص بما کان موجودا فی زمنہ صلی اللہ علیہ وسلم یعنی فکذلک مسجد المدینۃ وبان الاشارۃ فی الحدیث انما ھی لاخراج غیرہ من المساجد المنسوبۃ الیہ صلی اللہ علیہ وسلم وبان الامام مالکا سئل عن ذلک فاجاب بعدم الخصوصیۃ وقال لانہ صلی اللہ علیہ وسلم اخبر بما یکون بعدہ وزویت لہ الارض فعلم بما یحدث بعدہ ولولا ھذا ما استجاز الخلفاء الراشدون ان یستزیدوا فیہ بحضرۃ الصحابۃ وبما فی تاریخ المدینۃ عن عمر رضی اللہ عنہ انہ لما فرغ من الزیادۃ قال لو انتہی الی الجبانۃ وفی روایۃ الی ذی الحلیفۃ لکان الکل مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھذا خلاصۃ ما فی الجوھر المنظم **قولہ** الا المسجد الحرام فان الصلوٰۃ فیہ افضل من الف صلوٰۃ فی مسجدی کذا قالہ ابن مالک ویؤیدہ ما رواہ ابن ماجۃ عن انس بن مالک مرفوعا فضل صلاتہ ای الرجل فی مسجدی بخمسین الف صلوٰۃ وصلاتہ فی المسجد الحرام بمائۃ الف صلوٰۃ ای بالنسبۃ الی مسجد المدینۃ وبہ یندفع ما قیل الاستثناء یحتمل ان الصلوٰۃ فی مسجدی لا تفضل الصلوٰۃ فی المسجد الحرام بالف بل بدونہا ویحتمل المساواۃ ایضا

قوت المغتذی

صلوٰۃ فی مسجدی ھذا خیر من الف صلوٰۃ فیما سواہ الا المسجد الحرام اختلف فی تاویل ھذا الاستثناء فقیل معناہ ان الصلوٰۃ فی مسجدہ صلی اللہ علیہ وسلم افضل من الصلوٰۃ فی المسجد الحرام بدون الف صلوٰۃ ونقل ابن عبد البر عن جماعۃ اھل الاثر ان معناہ ان الصلوٰۃ فی المسجد الحرام افضل من الصلوٰۃ فی مسجد المدینۃ ثم ایدہ بما اخرجہ من حدیث ابن عمر مرفوعا صلوٰۃ فی مسجدی ھذا افضل من الف صلوٰۃ فی غیرہ الا المسجد الحرام فانہ افضل منہ بمائۃ صلوٰۃ واخذ من قولہ ھذا اختصاص التضعیف بمسجدہ الذی کان فی زمانہ مسجدا دون ما احدث فیہ بعدہ من الزیادۃ فی زمن الخلفاء الراشدین وبعدھم تغلیبا لا سوا لاشارۃ بخلاف المسجد الحرام فانہ لا یختص بما کان اولا ھو المسجد بل یعم جمیع الحرام الذی یحرم صیدہ علی الصحیح ذکرہ النووی وغیرہ وسواء فی التضعیف الفرض والنفل عند الجمہور وخصہ الطحاوی بالفرض قال الزرکشی فی احکام المساجد یتحصل فی المراد بالمسجد الحرام الذی تضاعف فیہ الصلوٰۃ سبعۃ اقوال الاول انہ المکان الذی یحرم علی الجنب الاقامۃ فیہ الثانی انہ مکۃ الثالث انہ الحرم کلہ الرابع انہ الکعبۃ الخامس انہ الکعبۃ وما فی الحجر من البیت السادس انہ الکعبۃ والمسجد حولہا السابع ان جمیع الحرم وعرفۃ قالہ ابن حزم

عارضۃ الاحوذی

والودی ماء ابیض یخرج باثر البول و منی معناہ ھراق من منا ای اراق فوزنہ مفعول و یجوز علی لغۃ منی احکامہ افتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنی والمذی ولم یذکرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بحکم ولما کان یخرج مع البول اجراہ العلماء مجری البول واما المذی فافتی فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لعلی ابن ابی طالب فتارۃ روی انہ قال یتوضأ وضوأہ للصلوٰۃ وقال بہ الشافعی وبعض اصحابنا فی ظاہر المدونۃ وتارۃ روی انہ قال لہ اغسل ذکرک وانثییک قال بہ احمد وغیرہ وتارۃ روی انہ قال

عارضة الاحوذی

اغسل ذکرک و توضأ قال به مالک وغیره ولا یشک فی صحة الامر بغسل الانثیین والذکر ولکن من العلماء من قال الوضوء شرعة والغسل فی الذکر والانثیین سعة لانه یبرد العضو فیضعف المذی والصحیح اذا صح حمله علی الشرع و القول به تارة روی بفتح فرجه قال محمد بن مسلمة معناه قطع الشک بعد الوضوء ویستثبت ما یخشی من تلطیه الی الفضیح لا الی مذی بعد خروجه فرجع قال بعض اشیاخنا اذا قلنا بغسل الذکر فلا بد من نیة لانه لیس من رایه نجاسة اذ لا نجاسة فیه وانما هو عبادة فافتقر الی النیة

شرح سراج احمد

برابر سه هزار نماز ست در غیر وی آنچه مطابق احادیث و موافق مذهب اکثر ایمه ست این ست بخلاف مالکیه که این عبارت را بران حمل میکنند که نماز در مسجد من فاضل تر ست از نماز در مسجد حرام بکمتر از هزار و این بنا بر مذهب مالکیه قائل ست بافضلیت مدینه از مکه و جوابش بعد از تسلیم قول بافضلیت مدینه چنانکه مذهب اوست آنکه افضلیت منحصر در تضاعف ثواب نیست گو تضاعف ثواب نماز در مسجد حرام بیشتر از مسجد نبوی باشد ولیکن انواع کرامات و برکات و فتوحات و فیوض و منافع که مخصوص مدینه مطهره است در افضلیت آن کافی ست و نیز مضاعفت بکثرت عدد ست و شرف و نقابت و رای آنست تواند که یک جبت نفیس تر از صد هزار بود چنانکه یک جوهر نفیس بصد هزار فلس ارزد پس تواند که یک نماز در مسجد شریف بجبت قرب جوار وی صلی الله علیه وسلم نفیس و عظیم تر بود از صد هزار که در مسجد حرام بود وقال ابو عیسی ولم یذکر قتیبة فی حدیثه عن عبید الله گفت مصنف و ذکر نکرده است قتیبه در حدیث خود لفظ عن عبید الله را بلکه در روایت انصاری ست وانما ذکر عن زید بن رباح عن ابی عبد الله الاغر و جز این نیست که ذکر کرده است قتیبه از زید بن رباح از ابی عبد الله بی واسطه عبید الله بن ابی عبد الله قال هذا حدیث حسن صحیح و ابو عبد الله الاغر اسمه سلمان و قد روی عن ابی هریرة من غیر وجه عن النبی صلی الله علیه وسلم چنانکه شیخان و غیرهما اخراج کرده اند و فی الباب عن علی و میمونة و ابی سعید و جبیر بن مطعم و عبد الله بن الزبیر و ابن عمر و ابی ذر و طبرانی در معجم کبیر بنقل ثقات از ارقم نیز آورده و بیهقی از جابر اخراج کرده است بعبارت الصلوٰة فی مسجدی هذا افضل من الف صلوٰة فیما سواه الا المسجد الحرام و احمد و طبرانی از انس بن مالک اخراج کرده اند در فضیلت گذاردن نماز درین مسجد حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن عبد الملک بن عمیر عن قزعة بفتح قاف و سکون زا ابن سوید بن حجر الباهلی ابو محمد البصری ضعیف از ثالثه بود عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد بسته نشود بارها یعنی اختیار کرده نشود سفر مگر بسوی سه مسجد مسجد الحرام یکی کعبه که او مسجد حرام گویند زیرا که صید و قتال و مانند آن دران حرام ست و مسجدی هذا دوم مسجد من که این ست و مسجد الاقصی و سوم بیت المقدس که او مسجد اقصی گویند زیرا که دران زمان مسجد بیش ازوی بنا کرده نشده بود پس

شرح ابی الطیب

قوله لا تشد الرحال آه الرحال جمع رحل و هو مرکوب البعیر والمراد نفی فضیلة شدها و ربطها قیل هو نفی و معناه النهی ای لا تشدوا الی غیرها لان ما سوی الثلثة متساو فی الرتبة غیر متفاوت فی الفضیلة فکان الترحل الیه ضائعا و عبثا

قوت المغتذی

لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد قیل هو نفی بمعنی النهی و قیل لمجرد الاخبار لا نهی قال النووی معناه لا فضیلة فی شد الرحال الی مسجد غیر هذه الثلثة و نقله عن جمهور العلماء و قال العراقی من احسن محال الحدیث ان المراد منه حکم المساجد فقط و انه لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد غیر هذه الثلثة و اما قصد غیر المساجد من الرحلة فی طلب العلم و زیارة الصالحین والاخوان والتجارة والنزهة و نحو ذلک فلیس داخلا فیه و قد ورد ذلک مصرحا فی روایة احمد و لفظه لا ینبغی للمطی ان یشد رحاله الی مسجد یبتغی فیه الصلوٰة غیر المسجد الحرام والمسجد الاقصی و مسجدی هذا و قال الشیخ تقی الدین السبکی لیس فی الارض بقعة لها فضل لذاتها حتی تشد الرحال الیها لذلک الفضل غیر البلاد الثلثة قال و مرادی بالفضل ما شهد الشرع باعتباره و رتب علیه حکما شرعیا و اما غیرها من البلاد فلا یشد الیها لذاتها بل لزیارة او جهاد او علم او نحو ذلک من المندوبات او المباحات قال و قد التبس ذلک علی بعضهم فزعم ان شد الرحال الی الزیارة لمن فی غیر الثلثة داخل فی

اسماء الرجال

له الاغر فتح همزه و فتح غین معجمه و شدة را لقب ابی عبد الله و اسمه سلمان مولی عبد الرحمن بن عوف اسمه سلمان و کنیه ابو عبد الله و لقبه الاغر

عه ابن عمیر بضم عین و فتح میم و کسر یا و راء مهمله

عه قزعة بضم قاف و فتح زاء و سکون راء مهمله

شرح سراج احمد

انتهای مسجد نبوی باشد یا بجهت بعد مسافت وی از مسجد حرام قال هذا حدیث حسن صحیح ظاهر این حدیث نهی ست از اختیار سفر بموضعی جز این سه مواضع که پروردگار تعالی بمزید فضل و عظمت و کرامت اینها را ممتاز و مخصوص گردانیده است بخلاف مواضع دیگر که در فضل و برکت که قریب هم اند و بر زبان شارع هیچ یکی از انها مخصوص بفضل مخصوص شده مقصود آنست که حیثیت تقرب و تعبد بذوات آن مواضع قصد نمایند و سفر کنند و الا اگر حاجتی افتد مثل تحصیل علم و تجارت و ادای بعضی حقوق مثلا آن دیگر ست که سفر باین قصد جائز ست اما در مسافرت برای زیارت قبور صالحین و رسیدن بمواضع متبرکه اختلاف ست بعضی مباح دارند و بعضی حرام گویند کذا فی مجمع البحار والله اعلم و بعضی از علما گفته اند که قصد بطریق نذر بجز این سه جا درست نباشد اگر نذر کنند در غیر این سه مسجد واجب نمیگردد و فای آن و بعضی از علما گفته اند که سخن در مساجد یعنی در مسجدی دیگر جز این مساجد سفر جائز نبود و اما مواضع دیگر جز مساجد خارج از مفهوم این کلام ست **باب** ماجاء فی المشی الی المسجد باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر ثواب آهسته رفتن بسوی مسجد برای ادای نماز حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب الاموی البصری و نام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان ست صدوق از کبار عاشره بود در سنه اربع و اربعین و مائتین وفات کرد نا یزید ابن زریع نا معمر عن الزهری عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اقیمت الصلوٰة فلا تاتوها وانتم تسعون چون اقامت نماز کرده شود پس نروید شما برای نماز در حالیکه دوندهٔ باشید ولکن ایتوها وانتم تمشون ولیکن بیائید شما نماز را در حالیکه شما می روید بسیاست خویش وعلیکم السکینة و لازم ست بر شما آرام و آهستگی در رفتار بسوی نماز فما ادرکتم فصلوا پس چیزیکه بیابید شما با امام پس بگذارید آنرا

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی المشی الی المسجد **قوله** اذا اقیمت الصلوٰة فلا تاتوها وانتم تسعون هذا لیس بقید بل انما ذکر لانه محل توهم جواز الاسراع لادراک اول الصلوٰة مع الامام فاذا لم یجز الاسراع مع وجود هذه المصلحة فعند انتفائها بالاولی ففی هذا التقیید افادة ان الاسراع لا یجوز حتی ان اقیمت الصلوٰة ایضا والمراد بالسعی هنا الاسراع وقد یطلق علی مطلق المشی ایضا کما فی قوله تعالی فاسعوا الی ذکر الله **قوله** وعلیکم السکینة منصوب علی انه مفعول به ای الزموا السکینة ویجوز الرفع علی انه مبتدأ وهی عبارة عن التأنی فی الحرکات مع الخضوع والخشوع وانما امر بالسکینة لانه فی صلوٰة مادام قاصدا لها فانه اخرج مسلم فی صحیحه اذا کان یعمد الی الصلوٰة فهو فی صلوٰة یعنی اذا لم یقصر فی التاخیر **قوله** فما ادرکتم فصلوا یدل علی انه یکون مدرکا للامام والجماعة بای جزء ادرکه قبل سلام الامام ویحصل له الثواب کاملا وهی السبع والعشرون درجة لکن من ادرکها من اولها تکون درجاته اکمل

قوت المغتذی

المنع وهو خطأ لان الاستثناء انما یکون من جنس المستثنی منه فمعنی الحدیث لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد او الی مکان من الامکنة لاجل ذلک المکان الا الی الثلثة المذکورة وشد الرحال الی زیارة او طلب علم لیس الی المکان بل الی من فی ذلک المکان مسجد الحرام هو من اضافة الموصوف الی الصفة وهو جائز عند الکوفیین والبصریون یتاولونه الی مسجد البلد الحرام ای المحرم وکذا قوله ومسجد الاقصی وسمی به لبعده من المسجد الحرام وعلیکم السکینة بالرفع علی الابتداء والخبر والجملة حال هذا هو المشهور فی الروایة وذکر القرطبی انه نصب علی الاغراء ای

عارضة الاحوذی

باب فی المذی

یصیب الثوب سهل ابن حنیف قال کنت القی من المذی شدة وعناء فکنت اکثر منه الغسل فذکرت ذلک لرسول الله صلی الله علیه وسلم وسألته عنه فقال انما یجزیک من ذلک الوضوء قلت یا رسول الله کیف بما یصیب ثوبی منه قال یکفیک ان تاخذ کفا من ماء فتنضح به ثوبک حیث تری انه اصاب منه اسناده هذا حدیث تفرد به محمد بن اسحق فکیف یقول فیه ابو عیسی انه صحیح الا علی رای الاول غریبه النضح بالحاء المهملة البلل ومن اعتقد فیه انه الوضوء فقد وهم احکامه اجمع العلماء علی ان المذی

شرح سراج احمد

با امام وما فاتکم فاتموا وچیزیکہ فوت کرد شمارا ونیافتید ہمراہ امام پس تمام کنید آنرا پس از امام تنہا وفی الباب عن ابی قتادۃ اخرجہ الشیخان واحمد وابی بن کعب وابی سعید الخدری وزید بن ثابت وجابر بن عبد اللہ وانس اخرجہ عبد الرزاق وصحیح بلفظ اذا سمعت الاقامۃ فامش علی ہیاتک فما ادرکت فصل وما فاتک فاقض واخرج البخاری عن ابی ہریرۃ بلفظ اذا سمعتم الاقامۃ فامشوا الی الصلوٰۃ وعلیکم بالسکینۃ والوقار ولا تسرعوا فما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا قال ابو عیسیٰ اختلف اہل العلم فی المشی الی المسجد فمنہم من رای الاسراع اذا خاف فوت تکبیرۃ الاولی اختلاف کردہ اند اہل علم در رفتن بسوی مسجد پس بعضے از علما کسی ست کہ اعتقاد کردہ شتاب رفتن را وقتیکہ بترسد فوت شدن تکبیر اولی را حتی ذکر عن بعضہم انہ کان یعدو الی الصلوٰۃ تا آنکہ ذکر کردہ شدہ از بعضی علما کہ او بود میرفت پویہ وشتابان بسوی نماز ومنہم من کرہ الاسراع وبعضی از علما کسی بود کہ مکروہ میداشت شتابی کردن را واختار ان یمشی علی تؤدۃ واختیار کردہ اینکہ برود بر آرام ووقار ووقاری در صراحست ویقال مشی مشیا وتؤدا ای علی تؤدۃ بآہستگی وتأنی فی مشیہ وتؤد فیہ وہما افتعل وتفعل من الؤدۃ واصل التاء فی اتاد واو وبہ یقول احمد واسحق وقالا العمل علی حدیث ابی ہریرۃ وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ وقال اسحق ان خاف فوت تکبیرۃ الاولی فلا باس ان یسرع فی المشی وگفت اسحق اگر ترسد آدمی فوت شدن تکبیر اولی را پس باک ندارد وانیکہ شتابی کند در رفتار حدثنا الحسن بن علی الخلال نا عبد الرزاق انا معمر عن الزہری عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بحدیث ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ بمعناہ یعنی موافق حدیث گذشتہ در لفظ ومعنی ہکذا قال عبد الرزاق عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ وہذا اصح من حدیث یزید بن زریع مصنف گوید واین طریقہ عبد الرزاق صحیح ترست از طریقہ یزید بن زریع حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن الزہری عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحوہ واین طریقہ ثالث را ذکر کردہ برای تقویت حدیث

باب ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوٰۃ من الفضل

باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر نشستن در مسجد وانتظار بردن نماز از جملہ فضیلت ست من الفضل متعلق ست بجاء حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق انا معمر عن ہمام بن منبہ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یزال احدکم فی صلوٰۃ ما دام ینتظرہا ہمیشہ باشد یکی از شما در نمازی مادامیکہ انتظار برد نماز را وثواب نماز برای وی نوشتہ شود ولا تزال الملئکۃ تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد وہمیشہ فرشتگان دعای رحمت میکنند بر یکی

شرح ابی الطیب

قولہ فما فاتکم فاتموا قال بعضہم فیہ دلیل علی انہ ما ادرکہ المؤتم من صلوٰۃ امامہ ہو اول صلاتہ لان لفظ الاتمام یقع علی ما بقی من الشیء وقد تقدم اولہ قلت لا دلالۃ فیہ علی ذلک لان الشیء ما دام یکون ناقصا فہو غیر تمام سواء کان ناقصا من اولہ او من آخرہ واللہ اعلم

باب ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوٰۃ من الفضل

قولہ لا یزال احدکم فی صلوٰۃ ای ثوابا واجرا ما دام ینتظرہا ای ما دام فی المسجد لا یمنعہ ان ینقلب الی اہلہ الا الصلوٰۃ کما فی البخاری ومقتضاہ انہ اذا صرف نیتہ عن ذلک صار فی آخر انقطع عند الثواب المذکور **قولہ** تصلی علی احدکم ای تستغفر لہ وقولہ

قوت المغتذی

الزموا السکینۃ وذکر فی حکمۃ ذلک اشارۃ الی ما فیہ تکثیر الخطا فان بکل خطوۃ حسنۃ والثانی ان لا یاتی الی الصلوٰۃ فی صلوٰۃ فینبغی ان یکون متادبا بآداب الصلوٰۃ من الخشوع وترک العجلۃ لا یزال احدکم فی صلوٰۃ ما دام ینتظرہا قال العراقی المراد بکونہ فی صلوٰۃ انہ یجری لہ اجر المصلی لانہ فی صلوٰۃ حقیقۃ ولا تزال الملئکۃ تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد زاد فی روایۃ مسلم ینتظر الصلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

نجس واختلفوا فی غسلہ ونضحہ فقال مالک والشافعی واسحق لا یجزیہ الا الغسل وقال احمد اری ان یجزیہ النضح ودلیلنا انہ نجاسۃ فوجب غسلہا کسائر النجاسات وہذا الحدیث حجۃ لنا لانہ قال یکفیک ان تاخذ کفا من ماء فتنضح بہ ثوبک والنجاسات علی قسمین نجاسۃ کلون الماء وہو البول والوذی ونحوہما ونجاسۃ تخالف لون الماء فاذا خالفت لون الماء وجب صب الماء حتی یذہب عینہا فاذا وافقت لون الماء فالواجب ان یکاثر بالماء خاصۃ اذ لیس لہا عین یزال وکنہ من عاد علی ما ورد فی الحدیث اکثر من نقطۃ من مذی وسیاتی بیان

التوجیہ ۱ وفتیکہ شنیدی فما فاتکم را پس بر وی بریاست رفتار مستاؤ پس ہر چیزی کہ یافتی پس بگذار وہر چیزیکہ فوت کردی پس تمام کن ۲ فصل مادامیکہ فرض ادا نکردہ باشی ۳ از ابی ہریرہ وفتیکہ شنیدی اقامت را پس بر وی برو ۴ لازم گیرید بر خود وقار را ۵ وہمیشگی بر وی ۶ شتابی مکنید ۷ ودر وی ۸ شتابی مکنید ۹ ودر وی ۱۰ پس ہر چیزیکہ ۱۱ پس بگذارید ۱۲ پس تمام کنید آنرا ۱۳ پس بر وی ۱۴ پس تمام کنید آنرا ۱۵ پس بر وی ۱۶ پس تمام کنید آنرا ۱۷ پس بر وی ۱۸ پس تمام کنید آنرا ۱۹ پس بر وی

شرح سراج احمد

از شما مادامیکہ در مسجد باشد و انتظار نماز می برد اللھم اغفرلہ اللھم ارحمہ ای بار خدایا مر او را ای بار خدا مہربانی کن او را و این بیان تصلی علی احدکم ست مالم یحدث و این دعای فرشتگان برای وی تا آن وقت ست کہ حدث نکردہ و بی وضو نشدہ باشد فقال رجل من حضرموت پس گفت مردی کہ از حضرموت بود حضر بفتحتین و موت بضم میم و فتح آن نام شہری ست و قبیلہ است و تسمیہ شہر بحضرموت از جہت آن شدہ کہ حاضر شد صالح علیہ السلام را در وی موت وما الحدث یا ابا ھریرۃ چہ چیز ست حدث ای ابا ھریرہ فقال فساء او ضراط پس گفت ابو ہریرہ حدث آواز دبر ست شک کردہ راوی در لفظ فساء و ضراط کہ کدام لفظ را ازین دو ابو ہریرہ گفتہ است و فساء بضم فا بادی کہ از کس جدا گردد و آواز بر نیاید و بفارسی اس گویند و ضراط بضم ضاد معجمہ و تخفیف را بمعنی تیز و فی الباب عن علی بن ابی طالب و ابی سعید الخدری و انس بن مالک و عبد اللہ بن مسعود و سھل بن سعد الساعدی قال ابو عیسٰی حدیث ابی ھریرۃ حدیث حسن صحیح و این حدیث را از ابی ہریرہ ابو داود و نسائی و احمد و نسائی از عبد اللہ بن سلام و شیخین و ابن ابی شیبہ از ہردی از صحابہ و ابن جریر و ابن ابی شیبہ از ابی ہریرہ و طبرانی از ابی امامہ و طبرانی در اوسط از ابی ہریرہ و عبد الرزاق و ابن عساکر از جابر اخراج کردہ اند **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ علی الخمرۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر گذاردن نماز بر سجادہ خمرہ بضم خای معجمہ و سکون میم سجادہ کوچک از برگ خرما بافتہ حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص سلام بن سلیم عن سماک بن حرب عن عکرمۃ عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی الخمرۃ بود آنحضرت کہ میگذارد نماز را بر سجادہ کوچک از برگ خرما بافتہ شدہ و فی الباب عن ام حبیبۃ بنت ابی سفیان

شرح ابی الطیب

اللھم اغفرلہ بیان لقولہ تصلی بتقدیر القول و افاد قولہ فی المسجد انہ لو انتقل الی موضع آخر من صلاتہ من المسجد یکون محرزا لذلک الثواب و بہ ترجح احد الاحتمالین من قولہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الملئکۃ تصلی علی احدکم مادام فی مصلاہ کما رواہ البخاری **قولہ** فساء او ضراط ھو اولی مما فسرہ بعض بقولہ او فاحش من لسانہ او یدہ فقال مالم یحدث بحدث او بفاحش من لسانہ او یدہ لانہ من تفسیر الراوی

باب ما جاء فی الصلوٰۃ علی الخمرۃ بضم الخاء و قد سبق تفسیرھا فی کتاب الحیض و قال فی قوت المغتذی وجاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس قال جاءت فارۃ فاخذت تجر الفتیلۃ فالقتھا بین یدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی الخمرۃ التی کان قاعدا علیھا فاحرقت منھا مثل موضع درھم قال فھذا صریح فی اطلاق الخمرۃ علی اکبر من نوعھا ای اکبر من مقدار السجدۃ کما فسرھا فی النھایۃ بانھا مقدار ما یضع الرجل علیہ وجھہ و بذلک ایضا فسرھا ابو عبید

قوت المغتذی

یصلی علی الخمرۃ قال العراقی اختلف فی حقیقۃ الخمرۃ و اشتقاقھا فقال ابو عبید بضم الخاء سجادۃ من سعف النخل علی قدر ما یسجد علیہ المصلی سمیت بذلک لان خیوطھا مستورۃ بسعفھا فان عظم بحیث یکفی لجسدہ کلہ فی صلوٰۃ او اضطجاع فھو حصیر و لیس بخمرۃ و قال الجوھری الخمرۃ بالضم سجادۃ صغیرۃ تعمل من سعف النخل و ترمل بالخیوط و قال صاحب الشارق الخمرۃ کالحصیر الصغیر من سعف النخل تنسج بالسیور و ھی علی قدر ما یوضع علی الوجہ و الانف فان کبرت عن ذلک فھی حصیر و سمیت خمرۃ لسترھا الوجہ و الکفین من برد الارض و حرھا و قال

عارضۃ الاحوذی

ذلک ان شاء اللہ فھی مما یکاثر بہ النقطۃ من المذی **باب** فی المنی یصیب الثوب ھمام قال ضاف عائشۃ ضیف فامرت لہ بملحفۃ صفراء فنام فیھا فاحتلم فیھا فاستحیی ان یرسل بھا و بھا اثر الاحتلام فغمسھا فی الماء ثم ارسل بھا فقالت عائشۃ لم افسد علینا ثوبنا انما کان یکفیہ ان یفرکہ باصابعہ فربما فرکتہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باصابعی اسنادہ روی القشیری عن عبد اللہ بن شھاب الخولانی قالت کنت نازلا علی عائشۃ فاحتلمت علی ثوبی فغمستھا فی الماء فرآتنی جاریۃ لعائشۃ فاخبرتھا فبعثت الی عائشۃ

عارضۃ الاحوذی

فقالت ما حملت على ما صنعت بثوبيك قال قلت رأيت مثل ما يرى النائم في منامه قالت هل رأيت فيهما شيئا قالت فلو رأيت شيئا غسلته لقد رأيتني وإني احك من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم بظفري قال علما أو ثنا رحمهم الله روى أهل المدينة عن عائشة الغسل وروى غيرهم من أهل الأمصار عنها الفرك غريبه الفرك بفتح الفاء الفرك والحت ويكسرها البعض وقد روى بدل الفرك الحت وهو الحك كما ورد في حديث عبد الله ابن شهاب المذكور آنفا اختلف العلماء في المني على أربعة أقوال الأول قال مالك إنه نجس

شرح سراج احمد

وابن عمر بن الخطاب وام سلمة بنت ابی امیة المخزومیة وعائشة الصدیقة وميمونة بنت الحارث الهلالية وام كلثوم بنت ابی سلمة ابن عبد الاسد ولم تسمع من النبی صلی الله علیه وسلم وام كلثوم دختر ابی سلمه سماع از آنحضرت ندارد وابن ابی شیبه از ابی سعید خدری اخراج کرده که ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی علی حصیر واخرج ابن ابی شیبة عن ابن عباس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی علی بساط واخرج عبد الرزاق وابو عبید فی الغریب والبیهقی عن عبید الله بن عامر قال رأیت عمر بن الخطاب رضی الله عنه یصلی علی عبقری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح وبه یقول بعض اهل العلم وقال احمد واسحق قد ثبت عن النبی صلی الله علیه وسلم الصلوٰة علی الخمرة تحقیق ثابت گشته است از آنحضرت نماز گذاردن بر بوریای خرد قال ابو عیسی والخمرة هو حصیر صغیر گفت مصنف در تفسیر خمره که آن بوریای خرد است **باب** ما جاء فی الصلوٰة علی الحصیر باب است در بیان آنچه آمده است در ذکر گذاردن نماز بر بوریا وحصیر شامل است بوریای خرد وکلان هر دو را وخمره بضم خا خاص بساط خرد را گویند حدثنا نصر بن علی الجهضمی نا عیسی بن یونس عن الاعمش عن ابی سفیان نام او طلحة بن نافع است واو تابعی کوفی است عن جابر عن ابی سعید ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی علی حصیر وفی الباب عن انس والمغیرة بن شعبة واخرج البخاری عن ابی سعید ایضا قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حسن والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم الا ان قوما من اهل العلم اختاروا الصلوٰة علی الارض استحبابا مگر بدرستیکه گروهی از اهل علم اختیار کرده اند نماز گذاردن بر زمین از جهت مستحب پنداشتن وعلم من هذا الحدیث ان الصلوٰة لا یشترط فیها مباشرة الارض کما هو مذهب الائمة **باب** ما جاء فی الصلوٰة علی البسط باب است در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز بر بساط بسط بضم موحده وسین مهمله جمع بساط حدثنا هناد نا وکیع عن شعبة عن ابی التیاح الضبعی بضم ضاد معجمه وفتح موحده قال سمعت انس بن مالک یقول کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یخالطنا گفت انس بن مالک بود آنحضرت که مخالطت میکرد ما را ضمیر جمع متکلم برای انس واهل بیت او است حتی کان یقول لاخ لی صغیر حتی برای غایت مخالطت است یعنی رسول خدا صلی الله علیه وسلم با ما مخالطت بحدی داشت که بفرمود برادر خرد مرا که کودک بود یا ابا عمیر ما فعل النغیر ای ابا عمیر چه کرد نغیر تصغیر نغر جانوری است پرند برابر کنجشک این حدیث دلیل است بر اجازت الفا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوٰة علی الحصیر **قوله** صلی علی حصیر وهو ما یتخذ من سعف النخل وشبهه قدر طول الرجل واکبر فیه دلیل علی جواز الصلوٰة علی شیء یحول بینه وبین الارض قال علماؤنا الصلوٰة علی الارض وما انبتته الارض کالحصیر افضل لانه اقرب الی التواضع **باب** ما جاء فی الصلوٰة علی البسط **قوله** یا ابا عمیر ما فعل النغیر هو تصغیر نغرة طائر معروف فیه دلیل لمن یقول ان المدینة لیس لها حرم کحرم مکة لان دار انس

قوت المغتذی

صاحب النهایة فی مقدارها یضع الرجل علی وجهه فی سجوده من حصیر او نسیجة خوص ونحوه من النبات ولا یکون خمرة الا فی هذا المقدار وجاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس قال جاءت فأرة فاخذت تجر الفتیلة فجاءت بها فالقتها بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم علی الخمرة التی کان قاعدا علیها فاحرقت منها مثل موضع درهم قال وهذا صریح فی اطلاق الخمرة علی اکبر من نوعها وقال الخطابی الخمرة السجادة یسجد علیها المصلی سمیت خمرة لانها تخمر وجه المصلی عن الارض

شرح سراج احمد

بر بازی طیور و استمالت اطفال بفقدان طیور یا شئی دیگر و ادخال سرور در قلوب اطفال و جواز سؤال از شئی معلوم چنانکہ بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم معلوم بود کہ بچہ گنجشک ابو عمیر مردہ است قال ونضح بساطنا فصلی علیہ و پاشیدہ شد آب بر بساط ما کہ بوریا بود پس بگذارد آنحضرت نماز بر وی و این وقتی بود کہ آنحضرت بخانہ ام سلیم رفتہ بود چنانکہ در بخاری و غیرہ مصرح ست و این نضح آب برای نرمی بوریا بودہ باشد یا برای تنظیف وی و تبرید آن قاضی عیاض گفتہ است این نضح برای شک نجاست وی بودہ چنانکہ مذہب مالکیہ و غیرہ است کہ نجاست مشکوک پاک میشود بنضح بی شستن و می بخلاف مذہب امام ما کہ طہارت شئی حاصل نمیشود مگر بغسل آن وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسیٰ حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم از تابعین و پس ایشان لم یروا بالصلوٰۃ علی البساط والطنفسۃ باسا اعتقاد نکردہ اند بگذاردن نمازی بر فراش و طنفسہ پاک لطنفسہ بہر سہ حرکت طا و فا و کسر طا و فتح و بعکس آن بساط و جامہ طنافس جمع او مصلای مانند حصیر کہ از برگ خرما و غیرہ بافند و بہ یقول احمد و اسحٰق و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ و اسم ابی التیاح یزید بن حمید و نام ابی التیاح یزید بن حمید ست چنانکہ احوال او ذکر یافتہ است **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ فی الحیطان باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز در باغہا حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داؤد ثنا الحسن بن ابی جعفر عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ ابن جبل ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان بدرستیکہ آنحضرت بود کہ دوست میداشت نماز گذاردن را در باغہا از جہت تسبیح گفتن درختان سبز و پاکی مکان قال ابو داؤد یعنی البساتین گفت ابو داؤد در تفسیر حیطان کہ مراد از حیطان باغہا اند قال ابو عیسیٰ حدیث معاذ حدیث غریب لا نعرفہ

شرح ابی الطیب

کانت فی المدینۃ الشریفۃ بل قال بعض العلماء ان حرم المدینۃ الی ثلثۃ فراسخ واما احتمال انہ کان خارج الحرم فلا یتم بہ الدلیل **قولہ** ونضح بساطنا المراد بہ الحصیر لما فی البخاری عن انس فقمت الی حصیر لنا قد اسود من طول ما لبس ای استعمل فنضحتہ بماء فصلی لنا ثم انصرف وفی حاشیۃ السیوطی فسر فی سنن ابی داؤد بالحصیر **قولہ** والطنفسۃ بکسر الطاء والفاء وبضمہا وبکسر الطاء وفتح الفاء ھی بساط صغیر وقیل حصیر من سعف او دوم عرضہ ذراع **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ فی الحیطان **قولہ** یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان ای فی جنب الجدران لئلا یمر علیہ مار او لا یشغلہ شئی واما تفسیرہ بالبساتین فلا شک انہ صحیح اما کونہا مرادۃ ھنا فمحل بحث قالہ بعض الشراح وفی قوت المغتذی قال صاحب النہایۃ الحائط البستان من النخل اذا کان علیہ حائط وھو الجدار

قوت المغتذی

ونضح بساطنا فصلی علیہ قال العراقی فی شرح سنن ابی داؤد تفسیر ھذا البساط بالحصیر ثنا الحسن بن ابی جعفر لیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث واشتہر بالنسبۃ الی کنیۃ ابیہ واسم ابیہ عجلان وقیل عمرو الجفری بضم الجیم وسکون الفاء وراء النسبۃ الی جفرۃ خالد مکان بالبصرۃ کان یستحب الصلوٰۃ فی الحیطان جمع حائط قال ابو داؤد ھو الطیالسی یعنی البساتین

عارضۃ الاحوذی

یجب غسلہ واحمد فی احدی روایتیہ الثانی قال ابو حنیفۃ انہ نجس مجزی فرکہ الثالث قال الشافعی ھو طاھر لا غسل فیہ ولا فرک الا علی معنی الاستحباب لقباحۃ منظرہ واستحیاء مما یدل علیہ من حالتہ الرابع قال الحسن بن صالح ابن حی لا یعید الصلوٰۃ من المنی فی ثوبہ ویصلی بہا من المنی فی البدن وان قل قال القاضی ابو بکر بن العربی رضی اللہ عنہ ھذہ مسألۃ غریبۃ ونازلۃ عامۃ وللعلماء فیہ طرق من الاثر والنظر فاما طریق الشافعی من الاثر فما تقدم من انکار عائشۃ علی من غسل ثوبہ

شرح سراج احمد

الا من حدیث الحسن بن ابی جعفر والحسن بن ابی جعفر حسن استاد ابی داود ست قد ضعفه یحیی بن سعید وغیره
تحقیق تضعیف حسن کرده یحیی وغیر وی وابو الزبیر اسمه محمد بن مسلم بن تدرس بفتح مثناة فوقیه وسکون دال مهمله وضم را در آخر
مهمله است وابو الطفیل اسمه عامر بن واثلة بکسر مثلثه صحابی ست صغیر ولادت او در سال احد گشته واو کتابی ست نازل کوفه شد
واو حاضر گشت همه مشاهد را همراه علی مرتضی وپس از وفات علی مرتضی بمکه رفت واقامت نمود در انجا تا آنکه وفات کرد وگفته اند که او
آخرین همه صحابه است از روی وفات بر روی زمین **باب** ما جاء فی سترة المصلی باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر
سترهٔ مصلی وسترة بضم سین وسکون تا انچه پوشیده شود بوی چیزی ومراد انجا انچه استاده شود پیش مصلی تا ستیر شود سجده گاه او
ونیزه کار نگرد گذرنده بگذشتن از پیش آن مانند دیواری یا ستونی یا چوبی وجز آن وباید که درازی او کم از ذراعی نبود وسطبری از انگشت حدثنا

قتیبة وهناد قالا نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن موسی بن طلحة عن ابیه طلحة بن عبید الله احد العشرة المبشرة قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم اذا وضع احدکم بین یدیه وقتیکه بنهد یکی از شما پیش خود مثل مؤخرة الرحل مانند چوب پسین بالای شتر ومؤخره بضم میم

شرح ابی الطیب

وقال العراقی استحبابه صلی الله علیه وسلم الصلوة فی الحیطان یحتمل معان احدها قصد الخلوة عن الناس
فیها وبه جزم ابن العربی الثانی قصد حلول البرکة فی ثمارها ببرکة الصلوة فانها جالبة للرزق والثالث ان هذا
من کرامة المزور ان یصلی فی مکانه الرابع انها تحیة کل منزل **باب** ما جاء فی سترة المصلی هی بالضم ما یستتر
کائنا ما کان وقد غلب علی ما ینصبه المصلی قدامه من عصا او سجادة او سوط او غیر ذلك من آدمی
او شجرة او دابة ما یظهر به موضع سجود المصلی کیلا یمر بینه وبین موضع سجوده مار **قوله** مثل مؤخرة
الرحل بضم المیم وسکون الهمزة وکسر الخاء وبفتحه وضبط بفتح الهمزة وتشدید الخاء المفتوحة ویکسر فی المغرب
هی الخشبة العریضة التی تحاذی راس الراکب وفی الحاشیة هو العود الذی یستند الیه راکب الرحل

قوت المغتذی

قال صاحب النهایة الحائط البستان من النخل اذا کان علیه حائط وهو الجدار قال العراقی استحبابه صلی الله علیه وسلم
الصلوة فی الحیطان یحتمل معانی احدها قصد الخلوة عن الناس فیها وبه جزم القاضی ابو بکر بن العربی الثانی قصد
حلول البرکة فی ثمارها ببرکة الصلوة فانها جالبة للرزق الثالث ان هذا من کرامة المزور ان یصلی فی مکانه الرابع انها
تحیة کل منزل نزله او تودیعه والحسن بن ابی جعفر قد ضعفه یحیی بن سعید وغیره قال العراقی انما ضعفه من جهة
حفظه دون ان یتهم بالکذب مثل مؤخرة الرحل هو العود الذی یستند الیه راکب الرحل وفی المؤخرة
لغات ضم المیم وسکون الهمزة وکسر الخاء حکاها ابو عبید وانکرها یعقوب وفتح الهمزة والخاء معا مع تشدید الخاء
حکاها صاحب المشارق وقال ابن العربی المحدثون یروونه مشددا وانکرها صاحب النهایة فقال ولا تشدد
وسکون الهمزة وفتح الخاء المخففة حکاها صاحب السرقسطی فی غریبه وانکرها ابن قتیبة وفتح المیم وسکون
الواو من غیر همزة وکسر الخاء حکاها صاحب المشارق واللغة المشهورة فیها
آخرة الرحل بالمد وکسر الخاء وکذا ورد فی حدیث ابی ذر الآتی وقال ابن العربی انه الصواب

عارضة الاحوذی

ولخبرها انها کانت
تفرکه من ثوب رسول
الله صلی الله علیه وسلم
وهذا شان الطاهرات
واما طرقه من جهة
النظر فمن ثلثة
ابواب احدها انه
قال نظرت فاذا المنی
یخلق منه البشر و
اذا الطین یخلق منه
البشر فالحقته به
وتحریره ان یقال فی
المنی مبتدأ خلق
بشر فکان طاهرا
کالطین الثانی انه
قال نظرت المنی فاذا
به فی الآدمیین
کالبیض فی البهائم
فالحقته به وتحریره
ان یقال المنی خارج
من حیوان طاهر
یخلق منه مثل اصله
فکان طاهرا کالبیض
الثالث انه قال حرمة
الرضاع انما هی مشبهة
بحرمة النسب فالمنی
الذی یحصل به
الرضاع طاهر فالمنی

شرح سراج احمد

وسکون همزه وکسر خاء وفتح آن وبضم میم وفتح همزه وتشدید خای مشدده بمعنی آخره چنانکه در حدیث آمده است وآخره فصیح ترست از مؤخره فلیصل پس باید که نماز بگذارد ولا یبالی من مر من وراء ذلك وباک ندارد کسی را که بگذرد پیش آن سترة قطع نمیکند خشوع علو را یا باک ندارد کسیکه بگذرد وآثم نمیگردد وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه مسلم وسهل بن ابی حثمة اخرجه ابوداود وابن عمر اخرجه البخاری وسبرة ابن معبد اخرجه البخاری وابی جحیفة اخرجه الشیخان وعائشة اخرجه الشیخان ایضا وهمچنین از دیگر صحابه نیز مروی گشته است بعبارات والفاظ مختلفه چنانکه از مقداد بن الاسود که اخراج کرده ابوداود واز فضل بن عباس که اخراج کرده ابوداود ونسائی واز ابی سعید خدری که اخراج کرده ابوداود واز ابن عباس که اخراج کرده ابوداود نیز قال ابو عیسی حدیث طلحة حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم وقالوا سترة الامام سترة لمن خلفه وگفته اند اهل علم که سترهٔ امام سترهٔ است برای کسیکه در پس امام باشد از مقتدیان وکافی ست مر ایشان را سترهٔ امام چنانکه در حدیث ابن عباس وغیره است که روایت کرده بخاری وغیره همین ست مذهب امام ابی حنیفه **باب** ماجاء فی کراهیة المرور بین یدی المصلی باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر کراهت گذشتن ومرور نمودن پیش نماز گذارنده حدثنا الانصاری نا معن نا مالك بن انس عن ابی النضر بضاد معجمه عن بسر بن سعید بضم موحده وسکون سین مهمله وراء ابن زید بن خالد الجهنی ابو طلحه وگویند ابو عبد الرحمن از مشاهیر صحابه بود در سنه ثمان وسبعین در کوفه در زمان عبد الملک وفات یافت ارسل الی ابی جهیم فرستاد زید کسی را بسوی ابی جهیم بلفظ تصغیر واو عبد الله بن جهیم بود وگویند عبد الله بن الحارث بن الصمت صحابی مشهور ست ابن اخت ابی بن کعب

شرح ابی الطیب

قوله من مر من وراء ذلك ای من المرأة ونحوها ولا یدفعه بالاشارة وغیرها **قوله** وقالوا سترة الامام سترة لمن خلفه ای من المأمومین فلا حاجة لهم الی اتخاذ سترة لهم علی حدة بل یکفیهم سترة الامام ویعتبر تلك سترة لهم ایضا ولهذا یکون المرور المضر بین یدی المصلی فی حق المأموم هو المرور بین یدی المصلی فی حق الامام ویدل علیه ما ذکره ابن عبد البر فی حدیث ابن عباس هذا یخص حدیث ابی سعید اذا کان احدکم یصلی فلا یدع احدا یمر بین یدیه فان ذلك مخصوص بالامام والمنفرد فاما المأموم فلا یضره من مر بین یدیه بحدیث ابن عباس قال وهذا کله لا خلاف فیه بین العلماء انتهی نقله فی فتح الباری وذکر العینی فی شرحه علی صحیح البخاری قال الابهری سترة الامام سترة المأموم فلا یضر المرور بین یدیه لان المأموم تعلقت صلاته بصلوة امامه وهذه مسألة لا تعلق لها بالحدیث المذکور **باب** ماجاء فی کراهیة المرور بین یدی المصلی

قوت المغتذی

عن بسر بن سعید ان زید بن خالد الجهنی ارسل الی ابی جهیم المرسل هو بسر المذکور کما افصح به فی روایة الصحیح فقال ارسله ووقع فی مسند البزار ان ابا جهیم ارسل بسر بن سعید الی زید بن خالد وهو مقلوب خطئ فیه سفیان ابن عیینة سئل ابن معین عن روایة ابن عیینة فقال خطأ انما هو زید الی ابی جهیم کما روی مالك فلیس لابی جهیم عند المص الا هذا الحدیث وله عند البخاری ومسلم وابی داود والنسائی حدیث اقبل النبی صلی الله علیه وسلم من نحو بیر جمل الحدیث وهو ابو جهیم بن الحارث بن الصمة واسمه عبد الله وهو ابن اخت ابی بن کعب کما صرح به فی مسند البزار فی نفس الاسناد

عارضة الاحوذی

الذی یحصل به النسب اولی واما طریق ابی حنیفة من الاثر فاحادیث ضعاف ومرسلة تعلق بالفرك وهو ضعیف اذ قال یجزی دون الغسل واما طریقه من النظر فمن بابین احدهما انه قال ان خروج المنی یوجب الطهارة ولا یوجب الطهارة الا عن خارج نجس وهذا اصل ینفرد به دوننا الثانی انه قال ان المنی لا یتکلم فی اصله انما علینا النظر فی فصله وهو ینفصل من مخرج البول وهو نجس فاذا مر علی مجری نجس وجب ان یتنجس بنجاسة مجراه واما طریقة الحسن بن صالح فلانه رای الفرك یجزی فی یابسه فی الثوب حسب ما ورد فی عائشة

له ای الوکیع فی ابی حنیفة ان الفرك الاجزی فی یابسه الا علی الیابس من المنی وفرك کل نجس یخرج البول فرخصا والنظر شاذ فی الفصل بین فرث ودم ای الشاذ بین ۱۲

عارضۃ الاحوذی

فدل ذلک علی طہارۃ ورای ان الحدث صحیح ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اغتسل من الجنابۃ غسل ما بفرجہ من الاذی فدل ذلک علی نجاستہ واما طریقۃ ملک فی الاثر والنظر فصحیح یشارک ابا حنیفۃ والحسن فی بعض الطرق ویخالفہما فی المناقضۃ اما تقولہ من طریق النظر فعلی انہ خارج من مخرج البول فینجس بنجاسۃ المجری فان زعموا ان لہ مخرجا آخر یحکو بنسبۃ ذلک الی اصل التشریح لم یثبت صحتہم فیہ وان کان الدعوی عریضۃ اذا تقول انہما عند اصل الشقب یجتمعان وہو نجس ما یخرج علیہ ولا جواب لہم عن ہذا ولا یصح لاصحابنا

شرح سراج احمد

یسالہ ماذا سمع من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المار بین یدی المصلی زید کہ می پرسید ابا جہیم را کہ چہ شنیدہ تو از آنحضرت در حق گذرندہ پیش نماز گذارندہ از گناہ فقال ابو جہیم پس گفت ابو جہیم در جواب وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لو یعلم المار بین یدی المصلی ماذا علیہ فرمود آنحضرت اگر بدانند گذرندہ پیش مصلی چہ گناہ است بروی لکان ان یقف اربعین ہر آئینہ باشد استادن او گذشتن پیش مصلی تا چہل خیر لہ من ان یمر بین یدیہ بہتر بود مر او را از گذشتن وی از پیش مصلی قال ابو النضر لا ادری قال گفت ابو النضر نمیدانم کہ گفت ابو جہیم اربعین یوما او اربعین شہرا او اربعین سنۃ چہل یوم یا چہل ماہ یا چہل سال را و از احادیث دیگر معلوم شود کہ چہل سال گفتہ و بالفہم در سنت مورد اربعین راوی لفظ ماذا علیہ من الاثم واقع شدہ و اخراج کردہ بزار از روایت ابن عیینہ از ابی النضر از بشر ارسلنی ابو جہیم الی زید بن خالد فذکرہ وقال اربعین خریفا گفت ابن عبد البر روایت کردہ ابن عیینہ این حدیث را مقلوب کرد انیدہ درجای زید ابا جہیم را و درجای ابی جہیم زید را و روایت کردہ ابن حبان از ابی ہریرہ مرفوعا کہ لو یعلم احدکم ما لہ فی ان یمر بین یدی اخیہ معترضا فی الصلوۃ کان ان یقیم مائۃ عام خیر لہ من الخطوۃ التی خطاہا وفی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجہ الشیخان وابی ہریرۃ اخرجہ ابن ماجۃ وابن عمر اخرجہ البخاری وعبد اللہ بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث ابی جہیم حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال لان یقف احدکم مائۃ عام خیر لہ من ان یمر بین یدی اخیہ وہو یصلی ہر آئینہ اینکہ استادہ باشد یکی از شما مدت

شرح ابی الطیب

قولہ ماذا علیہ ای من الاثم الموجب للعقاب بسبب مرورہ بین یدیہ وعلق علمہ بالاستفہام ولعل حکمۃ ابہامہ الدلالۃ علی عظمۃ ذلک الاثم وانہ بالغ الی ما لا یقدر قدرہ **قولہ** لکان ان یقف اربعین خیرا لہ من ان یمر بین یدیہ ای لکان وقوفہ اربعین ای ضرر وقوفہ اللاحق بہ بسببہ خیرا لہ ای خفیفا علیہ من ضرر مرورہ بین یدیہ والاظہر ان یقال لکان عندہ وفی اعتقادہ خیرا والا فہو خیر لہ علم او لم یعلم ویمکن ان یکون کان بمعنی صار ای لصار الوقوف خفیفا علیہ من المرور والمراد بقولہ لو یعلم علم تفصیل ومعاینۃ والا فقد علم باخبار الصادق کثیر من المارین فی قولہ خیرا قال فی قوت المغتذی وقع ہنا بالرفع علی انہ اسم کان وفی البخاری بالنصب علی الخبریۃ اقول وقال القسطلانی وفی روایۃ خیر بالرفع اسما انتہی وفیہ ان قولہ ان یقف اسم معرفۃ تقدیرا ای وقوفہ وخیر نکرۃ فلا یصلح ان یکون اسما لکان وان یقف خبرا لہ علی ان المعنی بأن ذلک واما قولہ تعالی وما کان قولہم الا ان قالوا وما کان قول المؤمنین الا ان فکلاہما معرفتان فلہذا جاز فی قولہ وما کان قول المؤمنین وجہان کما فی الفعل المؤول بالمصدر **قولہ** لان یقف احدکم مائۃ عام خیر لہ من ان یمر بین یدی اخیہ اخرجہ ابن حبان فی صحیحہ من حدیث ابی ہریرۃ والمراد بالمرور ان یمر بین یدیہ معترضا اما اذا مشی بین یدیہ ذاہبا لجہۃ القبلۃ فلیس داخلا فی الوعید

قوت المغتذی

لو یعلم المار بین یدی المصلی زاد ابو العباس السراج فی مسندہ والمصلی فجعل اللام لہما معا وحملہ الغزالی فی الاحیاء علی ما اذا صلی علی الطریق او قصر فی الدفع ماذا علیہ زاد ابن ابی شیبۃ فی مصنفہ یعنی من الاثم لکان ان یقف اربعین خیرا لہ وقع ہنا بالرفع علی انہ اسم کان وفی البخاری بالنصب علی الخبریۃ وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال لان یقف احدکم مائۃ عام خیر لہ من ان یمر بین یدی اخیہ وہو یصلی اخرجہ ابن حبان فی صحیحہ من حدیث ابی ہریرۃ والمراد بالمرور

الترجمۃ اگر بدانند گذرندہ از شما چہ چیز را کہ ہست برای او از نقصان در گذشتن او پیش روی نماز گذار البتہ استادن بہتر بود مر او را از گذشتن او پیش روی نماز گذار راوی گفت

شرح سراج احمد

صد سال بہتر باشد مر او را از ینکہ بگذرد گذرنده پیش برادر خود در حالیکہ او نماز گذارد واخرج ابن ماجہ بمعناہ والعمل علیہ عند اهل العلم
کرهوا المرور بین یدی المصلی وعمل ہمین ست نزد اہل علم کہ مکروہ میدارند گذشتن را پیش نماز گذارنده ولم یروا ان ذلک یقطع
صلوۃ الرجل واعتقاد نمیکنند کہ این گذشتن مرد پیش نماز می شکند نماز مرد را چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ وائمہ دیگر ست **باب**
ما جاء لا یقطع الصلوۃ شیء باب ست در بیان انچہ آمده است کہ نمی شکند نماز را گذشتن چیزی از پیش مصلی حدثنا محمد بن عبد الملک
ابن ابی الشوارب نا یزید بن زریع نا معمر عن الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس قال کنت
ردیف الفضل علی اتان گفت عبد الله بن عباس بودم من سوار در پس برادر کلان خود کہ فضل بود بر ماده خری و اتان بفتح ہمزہ وکسر
آن نیز آمده وحمار مذکر ومؤنث ہر دو را گویند واتان مخصوص ست بانثی واتانہ بتانیث آمده ودر ذکر اتان اشارت ست بانکہ چون مرور ماده
خری قاطع نباشد مرور المرأة نیز نخواهد بود فجئنا والنبی صلی الله علیہ وسلم یصلی باصحابہ بمنی پس آمدیم ما در حالیکہ آنحضرت نماز میگذارد
ہمراه یاران خود در موضع منی وشاید کہ این در موسم حج باشد قال فنزلنا عنها گفت ابن عباس پس فرود آمدیم ما از ماده خری فوصلنا
الصف پس وصل شدیم ما بصف نماز وبگذاشتیم اتان را فمرت بین ایدیهم فلم تقطع صلاتهم پس میگذشت اتان پیش مصلیان
پس قطع نکرد نماز ایشان را وفی الباب عن عائشة اخرجہ الشیخان بلفظ کان النبی صلی الله علیہ وسلم یصلی باللیل وانا معترضة بینہ وبین
القبلة کاعتراض الجنازة والفضل بن عباس اخرجہ ابوداود والنسائی وابن عمر اخرجہ البخاری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس
حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیہ وسلم بعضی از ایشان ابوبکر وعمر اند چنانکہ اخراج کرده دارقطنی
بروایت مرفوع از سالم از ابن عمر باین عبارت انہ صلی الله علیہ وسلم وابابکر وعمر قالوا لا یقطع الصلوۃ شیء وادرؤا ما استطعتم ومن بعدهم من

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لا یقطع الصلوۃ شیء ای مرور شیء اذ الکلام فیہ والا فکم من شیء یقطعها **قولہ** علی اتان بفتح الهمزة
والمثناة من فوق هی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانة **قولہ** فلم تقطع صلاتهم هذا مبنی علی انہ صلی الله علیہ وسلم
لم تکن لہ سترة لما فی البخاری یصلی بالناس بمنی الی غیر جدار قال القسطلانی قال الشافعی ای الی غیر سترة
وقد بوب علیہ البیهقی باب من صلی الی غیر سترة فدل علی جواز المرور وصحة الصلوۃ معا بقی
الکلام فی العموم المفهوم من الترجمة فاما ان یقال ان هذا الحدیث یصیر دلیلا
عن تاویل حدیث القطع بمعنی الخشوع والخضوع او غیر ذلک او علی نسخہ لانہ
لا یقطع مرور شیء سوی ما ذکر فی حدیث القطع فاذا علم انہ مؤول او منسوخ
فلا دلیل علی قطع شیء والاصل عدمہ فلا یقطع مرور شیء وهو المطلوب

قوت المغتذی

ان یمر بین یدیہ معترضا اما اذا مشی بین یدیہ غیر معترض ذاهب
الجهة القبلة فلیس داخلا فی الوعید علی اتان بفتح الهمزة والمثناة من فوق
هی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانة والحمار یطلق علی الذکر
والانثی کالفرس یصلی باصحابہ بمنی زاد مسلم فی حجة الوداع

عارضة الاحوذی

ابی حنیفة التعلق
بہ فان لبن المیتة
عندهم طاهر مع
نجاسة وعائشة
فهو تناقض ظاهر
منهم واما تعویلہ
علی الاثر فغسل
النبی صلی الله علیہ وسلم
البدن منہ والثوب
وهذا دلیل علی نجاسة
فان الغسل حکم
النجاسة المخصوص
بها واقرب دلیل علی
الشیء خصیصتہ
التی لا یشارک فیها
کالحل دال علی النکاح
وجوبا وعدما و
الملک علی البیع
نفیا واثباتا والنکتة
العظماء فی ذلک ان
الاحادیث الصحاح
لیس فیها اکثر من
ان عائشة قالت
کنت افرکہ من
ثوب رسول الله
صلی الله علیہ وسلم
والمراد ازالة عینہ
فاما الصلوۃ بہ

شرح سراج احمد

التابعین قالوا لا یقطع الصلوٰۃ شیٔ وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی **باب** ما جاء انہ لا یقطع الصلوٰۃ الا الکلب والحمار و المرأۃ باب است دربیان آنچہ آمدہ است کہ قطع نمی کند نماز را مگر گذشتن سگ و خر و زن حدثنا احمد بن منیع نا ہشیم نا یونس و منصور بن زاذان عن حمید ابن ہلال العدوی ابو نصر البصری ثقہ عالم بود از ثالثہ و توقف فیہ ابن سیرین یدخلہ فی عمل السلطان عن عبد اللہ بن الصامت قال سمعت اباذر یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی الرجل ولیس بین یدیہ کآخرۃ الرحل او کواسطۃ الرحل چون گذارد مردی نماز را و حالیکہ نبود پیش وی مانند چوب پسین یا لان شتر یا مانند واسطہ الرحل گفتہ شک راوی ست قطع صلاتہ الکلب الاسود می شکند نماز او را گذشتن سگ سیاہ والمرأۃ والحمار و زن و خر فقلت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ لا یقطع الصلوٰۃ الا الکلب والمرأۃ والحمار **قولہ** کآخرۃ الرحل بالمد وکسر الخاء **قولہ** او کواسطۃ الرحل قال العراقی یحتمل ان یراد بہا وسطہ ویحتمل ان یراد بہا مقدمہ ویحتمل ان یکون شکا من بعض رواۃ اسناد المصنف فان ذکر واسطۃ الرحل انفرد بہ المصنف **قولہ** قطع صلاتہ الکلب الاسود الخ قال السیوطی زاد احمد والکافر وزاد ابو داود والخنزیر وہذا منسوخ عند الجمہور وذکرہ الطحاوی وابن عبد البر انتہی وقال النووی قال مالک وابو حنیفۃ والشافعی وجمہور العلماء من السلف والخلف لا تبطل الصلوٰۃ بمرور شیٔ من ہؤلاء ولا من غیرہم واول ہؤلاء ہذا الحدیث علی ان المراد بالقطع نقص الصلوٰۃ لشغل القلب بہذہ الاشیاء ولیس المراد ابطالہا ومنہم من یدعی نسخہ بالحدیث الآخر لا یقطع صلوٰۃ المرء شیٔ وادرؤا ما استطعتم وہذا غیر مرضی لان النسخ لا یصار الیہ الا اذا تعذر الجمع بین الاحادیث وتاویلہا وعلمنا التاریخ ولیس ہنا تاریخ ولا تعذر الجمع والتاویل بل یتاول علی ما ذکرناہ مع ان حدیث لا یقطع صلوٰۃ المرء شیٔ ضعیف انتہی وقال القسطلانی قال الطحاوی وغیرہ ان صلاتہ علیہ الصلوٰۃ والسلام الی المرواحیۃ ناسخۃ لحدیث ابی ذر وما وافقہ وعورض بان النسخ لا یصار الیہ الا اذا علم التاریخ وتعذر الجمع والتاریخ ہنا لم یتحقق والجمع لم یتعذر واجیب بان ابن عمر رضی اللہ عنہما یعد ما روی ان المرور یقطع قال لا یقطع صلوٰۃ المسلم شیٔ فلو لم یثبت عندہ نسخ لم یقل ذلک وکذلک ابن عباس احد الرواۃ للقطع روی عنہ حملہ علی الکراہۃ ویؤید التاویل ان الصحابی راوی الحدیث سال عن الحکمۃ فی التقیید بالاسود فاجیب بانہ شیطان ومعلوم ان الشیطان لو مر بین یدی المصلی لم تفسد صلاتہ انتہی فکذلک اذا مر الکلب واما المرأۃ فلا تبطل لما روی البخاری فی صحیحہ عن عائشۃ رضی انہا قالت واللہ لقد رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی وانی بینہ وبین القبلۃ مضطجعۃ فتبدو لی الحاجۃ فانسل من عند رجلیہ فاذا کانت المرأۃ لا تقطع الصلوٰۃ مع ان النفوس جبلت علی الاشتغال بہا فغیرہا من الکلب والحمار وغیرہما لذلک بل اولی

قوت المغتذی

اذا صلی الرجل ولیس بین یدیہ کآخرۃ الرحل بالمد وکسر الخاء او کواسطۃ الرحل قال العراقی یحتمل ان یراد بہا وسطہ ویحتمل ان یراد بہا مقدمہ ویحتمل ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک جمیعا ویحتمل انہ شک فی بعض رواۃ اسناد المصنف فان ذکر واسطۃ الرحل انفرد بہ المصنف قطع صلاتہ الکلب الاسود والمرأۃ والحمار زاد احمد والکافر وزاد ابو داود والخنزیر وہذا منسوخ عند الجمہور ذکرہ الطحاوی وابن عبد البر

عارضۃ الاحوذی

کذلک فلیس یروی فیہا بل المروی فیہا غسلہ عنہا القشیری عن علقمۃ والاسود جمیعا ان رجلا نزل بعائشۃ فاصبح یغسل ثوبہ فقالت عائشۃ انما کان یجزیک ان رایتہ ان تغسل مکانہ فان لم تریہ نضحت حولہ لقد رایتنی افرکہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیصلی فیہ وہذا الرجل الذی اصبح یغسل ثوبہ لم یکن رای فیہ شیئا انما شک ہل احتلم ام لا کما قد بینا ہ من روایۃ عبد اللہ بن شہاب الخولانی لذلک انکرت علیہ الغسل ثم اخبرتہ انہ انما یجزیہ الغسل اذا رآہ فان لم یرہ نضحہ وہذا نص فی الغسل ثم قالت

شرح سراج احمد

لابی ذر گفت عبد اللہ بن الصامت پس گفتم مر ابی ذر را ما بال الاسود من الاحمر چه حال ست سگ سیاه رنگ را از سرخ رنگ والابیض و از سفید رنگ فقال یا ابن اخی سالتنی کما سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت ابوذر پرسیدی تو مرا چنانکه پرسیده بودم من آنحضرت را فقال الکلب الاسود شیطان پس فرمود آنحضرت سگ سیاه رنگ شیطان ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجه الدارقطنی وابوداود والحکم الغفاری وابی هریرة اخرجه مسلم وانس اخرجه الدارقطنی من روایة عمر بن عبد العزیز عن انس واسناده حسن بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی بالناس فمر بین ایدیهم حمار فقال عباس بن ابی ربیعة سبحان اللہ فلما سلم قال من المسبح قال انا یا رسول اللہ انی سمعت ان الحمار یقطع الصلوٰة فقال صلی اللہ علیہ وسلم لا یقطع الصلوٰة شیء واخرج الدارقطنی باسناد ضعیف عن ابی امامة رفعه لا یقطع الصلوٰة شیء ویعارض ذلک ما اخرجه مسلم من حدیث ابی ذر رضی اللہ عنه رفعه یقطع صلوٰة الرجل اذا لم یکن بین یدیه کآخرة الرحل المرأة والحمار والکلب الاسود قال گفت مصنف حدیث ابی ذر حدیث حسن صحیح وقد ذهب بعض اهل العلم الیه وتحقیق رفته اند بعضی اهل علم بسوی آن قالوا یقطع الصلوٰة الحمار والمرأة والکلب الاسود گفته اند اهل علم قطع میکند نماز را خر و زن و سگ سیاه قال احمد الذی لا اشک فیه ان الکلب الاسود یقطع الصلوٰة گفت امام احمد آن چیزی که شک نمی کنم در وی آنست بدرستیکه سگ سیاه قطع میکند نماز را وفی نفسی من الحمار والمرأة شیء و در دل من میگذرد از حال خر و زن چیزی قال اسحق لا یقطعها شیء الا الکلب الاسود گفت اسحق فاسد و تباه نمی کند نماز را چیزی مگر سگ سیاه تباه کند و امام ما ابوحنیفه و مالک و شافعی و جمهور بران اند که قطع نمیکند نماز را چیزی نه سگ و نه خر و نه زن و تاویل کرده امام شافعی قطع را که مراد بآن نقص خشوع ست نه خروج از نماز و رفته است امام طحاوی بسوی آنکه حدیث قطع منسوخ ست بصلوٰة آنحضرت بسوی ازواج خود و رد بعدم علم التاریخ و اجیب بان ابن عمر بعد ما روی ان المرور یقطع قال لا یقطعها شیء فلو لم یثبت عنده نسخ لم یقل ذلک بدانکه مستحب ست که باشد مقدار سترهٔ یک ذراع یا زیاده چنانکه در حدیث مسلم ست از عائشه که سوال کرده شد آنحضرت از سترهٔ مصلی پس فرمود مانند موخرهٔ رحل و تفسیر کرده عطاء آنرا که یک ذراع و زیاده از وی باشد و در هدایه نوشته است وینبغی ان یکون بغلظ الاصبع لان ما دونه لا یبدو للناظر وکان مستنده ما رواه الحاکم مرفوعا استتروا بصلاتکم ولو بسهم ویشکل علیه ما رواه الحاکم ایضا عن ابی هریرة مرفوعا تجزی من السترة قدر مؤخرة الرحل ولو بدقة شعرة ثم انه اخرج ابوداود وصححه احمد وابن حبان انه صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلی احدکم فلیجعل تلقاء وجهه شیئا فان لم یجد

شرح ابی الطیب

قوله لا اشک فیه ان الکلب الاسود الخ وجهه ان الکلب لم یجئ فی الترخیص فیه شیء یعارض هذا الحدیث واما المرأة ففیها حدیث عائشة المذکور وفی الحمار حدیث ابن عباس السابق

قوت المغتذی

والکلب الاسود شیطان حمله بعضهم علی ظاهره وقال ان الشیطان یتصور بصورة الکلاب السود وقال بعضهم لما کان الکلب الاسود اشد ضررا من غیره واشد تروعا من غیره کان المصلی اذا رآه اشتغل عن صلاته به فربما ادی ذلک الی قطع صلاته فسمی ذلک قاطعا باعتبار ما یتخوف منه ویؤول الیه وکذلک تأولوا قطع المرأة والحمار الصلوٰة فانه یخاف من ذلک فالمرأة تفتن والحمار ینهق والکلب یروع

عارضة الاحوذی

بعد لقد رأیتنی افرکه من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرکا فیصلی فیه معناه افرکه فاغسله بدلیل روایة سلیمان ابن یسار عنها ولولا ذلک لنقض آخر کلامها اوله لا سیما وحدیث عائشة هذا بزیادة قوله ثم فیصلی فیه من روایة علقمة والاسود متکلم علیه فان القشیری اخرجه عن یحیی بن یحیی عن خالد بن عبد اللہ عن خالد یعنی الحذاء عن ابی معشر عن ابراهیم عن علقمة والاسود فذکره وغمزه الدارقطنی وغیره فاذا کان حدیث هذه الزیادة مغمورا فلم یبق الا حدیث الفرک وهذا لا یدل علی صلوٰة فیه

شرح سراج احمد

فلینصب عصاه فان لم یکن معه عصا فلیخط خطا ثم لا یضره ما مر امامه قال ابوداود سمعت احمد بن حنبل سئل عن الخط غیر مرة فقال هکذا عرضا مثل الهلال وقال سمعت مسددا قال قال ابن داود الخط بالطول انتهی واختاره النووی لتصیر مشابها لظل السترة ولا یعتبر الخط عند مالک والشافعی فی قول الجدید وعلیه اکثر الحنفیة قال محمد بن الحسن الخط لیس بشیء وقال الشافعی ان الحدیث الوارد فیه ضعیف مضطرب وقال احمد بالخط وهو القول القدیم للشافعی وهو المذکور فی عامة کتب الشافعیة فی المنهج یسن ان یصلی لنحو جدار ثم عصی مغروزة ثم یبسط مصلی ثم یخط وطولها ثلثة اذرع فاقل انتهی واخذ به بعض متاخری الحنفیة وقال ابن الهمام السنة اولی بالاتباع وبعض احادیث که متعلق این باب اند می نویسند اخرج ابن ماجة والحاکم عن ابی هریرة المرة لا تقطع الصلوٰة لانها من متاع البیت واخرج ابوداود واحمد وابن ماجة عن ابن عمر اذا کان احدکم یصلی فلا یدع احدا یمر بین یدیه فان ابی فلیقاتله فان معه القرین واخرجه عبد الرزاق عن ابی سعید ایضا واخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابن عمر ان الذی یمر بین یدی الرجل وهو یصلی عمدا یتمنی یوم القیمة انه شجرة یابسة اخرج ابن ابی شیبة عن عبد الحمید بن عبد الرحمن مرسلا لو یعلم المار بین یدی المصلی لاحب ان تنسر فخذه ولا یمر بین یدیه اخرج عبد الرزاق عن الاسود ان ابن مسعود قال اذا اراد احدان یمر بین یدیک وانت تصلی فلا تدعه فانه یطرح شطر صلاتک **باب** ماجاء فی الصلوٰة فی الثوب الواحد باب ست در بیان انچه آمده است در جواز نماز گذاردن در یک جامه حدثنا قتیبة نا اللیث عن هشام هو ابن عروة عن ابیه عروة بن الزبیر عن عمر بن ابی سلمة و در ترجمه مشکوة نوشته است عمر بن ابی سلمه مخزومی قرشی ربیب آنحضرت پسر ام سلمه صحابی صغیر ست ولادت وی در ارض حبشه بود در سنه ثمان از هجرت و در وقت وفات آنحضرت دو ساله بود و وفات یافت در زمانه عبد الملک سنه ثمان وثمانین انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی فی بیت ام سلمة بدرستیکه عمر بن ابی سلمه دید آنحضرت را که نماز میگذارد در خانه ام المؤمنین ام سلمه مشتملا فی ثوب واحد در حالیکه اشتمال کننده بود در یک جامه وصورت اشتمال آن ست که طرف راست از جامه که بر دوش راست ست از زیر دست چپ گرفته بر دوش چپ بیندازد وطرف چپ که بر دوش چپ ست از زیر دست راست گرفته بر دوش چپ پسته به بندد هر دو طرف را بر سینه وغالبا احتیاج به بستن هر دو طرف بر سینه بر تقدیر ست که گوشهای جامه دراز نباشد وهم کشاده شدن بود واگر بسیار دراز بود حاجت به بستن نباشد چنانکه از لباس فقرا همین ظاهر میگردد ولهذا در عبارت بعضی شارحان این قید واقع شده واشتمال را توشح نیز گویند ماخوذ از وشاح بمعنی حمائل که در گردن اندازند وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه البخاری

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوٰة فی الثوب الواحد **قوله** مشتملا فی ثوب واحد زاد الشیخان واضعا طرفیه علی عاتقیه والعاتق ما بین المنکب الی اصل العنق قال الطیبی الاشتمال التوشح والمخالفة بین طرفی الثوب بان یاخذ الذی القاه علی منکبه الایمن من تحت یده الیسری ویاخذ طرفه الذی القاه علی منکبه الایسر من تحت یده الیمنی ثم یعقدهما علی صدره یعنی لئلا یکون سدلا وکذا قال ابن السکیت

قوت المغتذی

یصلی فی بیت ام سلمة مشتملا فی ثوب واحد قال العراقی کیف الجمع بینه وبین نهیه عن اشتمال الصماء واجاب ان النهی فی زمن اشتمال مخصوص فیحمل اشتماله المطلق علی غیر صورة النهی وقد فسر اشتماله هذا بانه کان مخالفا من طرفیه وهو مخالف کالاشتمال الصماء

عارضة الاحوذی

فلا حجة فیه کما بیناه وهذه هی الغایة فی المسألة

باب الجنب ینام او یاکل قبل ان یغتسل ویعد الوضوء یحیی بن معمر عن عمار ان النبی صلی الله علیه وسلم رخص للجنب اذا اراد ان یاکل او یشرب او ینام ان یتوضأ وضوءه للصلوٰة ضعیف مضطرب الاسود عن عائشة کان النبی صلی الله علیه وسلم ینام وهو جنب لا یمس ماء نافع عن ابن عمر عن عمر انه سال النبی صلی الله علیه وسلم اینام احدنا وهو جنب قال نعم اذا توضأ صحیح حسن اسناده خرج ابو عیسی هذا الحدیث من روایة الاعمش عن ابی اسحق عن الاسود ثم قال الصحیح عن عائشة

شرح سراج احمد

وجابر اخرجه الشيخان وابو داود بلفظ يا جابر اذا كان واسعا فخالف بين طرفيه واذا كان ضيقا فاشدده على حقويك وسلمة
ابن الاكوع اخرجه ابو داود والنسائي وانس اخرجه البخاري وعمرو بن ابي اسيد وابي سعيد الخدري اخرجه احمد وكيسان بفتح
كاف وسكون مثناة تحتية وسين مهملة والف در آخر نون ست اخرج ابن ابي شيبة عن كيسان قال رايت النبي صلى الله عليه وسلم
صلى الظهر والعصر في ثوب واحد متلببا به وابن عباس اخرجه ابن ابي شيبة بلفظ ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى في ثوب واحد يتقي بفضوله
حر الارض وبردها وعائشة اخرجه الخطيب في المتفق والمفترق وعمار بن ياسر اخرجه ابن عساكر بلفظ قال انما رسول الله صلى الله
عليه وسلم في ثوب واحد متوشحا به وطلق بن علي اخرجه عبد الرزاق وابن ابي شيبة بلفظ قال جاء رجل فقال يا نبي الله ما ترى في الصلوٰة
في ثوب واحد فاطلق النبي صلى الله عليه وسلم ازاره فطارت به رداؤه ثم اشتمل بها ثم صلى بنا فلما قضى الصلوٰة قال اكلكم يجد ثوبين
وعبادة بن الصامت الانصاري اخرجه ابن عساكر بلفظ قال خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وعليه قطيفة رومية قد عقدها
على عنقه ثم صلى بنا ما عليه غيرها قال ابو عيسى حديث عمر بن ابي سلمة حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم
من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم كابي هريرة وجابر وسلمة وغيرهم ومن بعدهم من التابعين وغيرهم قالوا لا باس بالصلوٰة في
الثوب الواحد گفته اند اہل علم کہ باک ندارد بنماز گذاردن در یک جامہ وقد قال بعض اهل العلم يصلي الرجل في ثوبين وتحقیق گفته اند بعضے
اہل علم کہ نماز بگذارد آدمی در دو چار و در کم از دو در روایت است و نزد ما در دو جامہ فاضلتر ست در ثواب و زیادہ تر ست
از جہت حسن ادب و اظہار نعمت و تحسین ہیئت و اگر در یک جامہ بگذارد کہ کشف عورت نباشد روا ست **باب**
ما جاء في ابتداء القبلة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ابتدای قبلہ حدثنا هناد نا وكيع عن اسرائيل عن
ابي اسحق عن البراء بن عازب قال لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة گفت براء ابن
عازب ہرگاہ آمد آنحضرت مدینہ را و ہجرت از مکہ نمود صلى نحو بيت المقدس ستة او سبعة عشر شهرا گذارد نماز را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في ابتداء القبلة **قوله** ستة او سبعة عشر شهرا بحذف التنوين من ستة قاله السيوطي
ووجهه انه مركب تقديرا وصلاته صلى الله عليه وسلم نحو بيت المقدس كانت بامر الله تعالى قاله الطبراني ويجمع بينه
وبين حديث ابن عباس عند احمد من وجه احر انه صلى الله عليه وسلم كان يصلي بمكة نحو بيت المقدس والكعبة بين
يديه فحمل الامر في المدينة على الاستمرار باستقبال بيت المقدس وفي حديث الطبراني من طريق ابن جريج قال اول ما
صلى الى الكعبة ثم صرف الى بيت المقدس وهو بمكة فصلى ثلث حجج ثم هاجر فصلى اليه بعد قدومه المدينة ستة عشر شهرا ثم وجه
الى الكعبة نقله القسطلاني اقول وعلى هذا يلزم نسخ مرتين قال السيوطي فقال ابن العربي نسخ الله القبلة مرتين ونكاح المتعة

قوت المغتذی

لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة صلى نحو بيت المقدس ستة او سبعة عشر شهرا هو بحذف التنوين من ستة
قال ابن العربي نسخ الله القبلة مرتين ونكاح المتعة مرتين ولحوم الحمر الاهلية مرتين قال ولا احفظ رابعا
وقال ابو العباس الغرفي رابعها الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلك في ثلث ورابع تكرر النسخ لها
جاءت بها النصوص والآثار لقبلة ومتعة وحمر كذا الوضوء مما تمس النار

عارضة الاحوذی

ان النبي صلى الله
عليه وسلم كان يتوضأ
قبل ان ينام وقد غلط
فيه ابو اسحق فيما
رواه العلماء قال
القاضي ابو بكر بن
العربي رضي الله عنه
تفسير غلط ابي اسحق
هو ان هذا الحديث
الذي رواه ابو اسحق
لم يحتمل اقتطاعه
من حديث طويل فاخطأ
في اختصاره اياه و
نص الحديث الطويل
كما رواه ابو عثمان
حدثنا زهير بن حرب
حدثنا ابو اسحق قال
اتيت الاسود بن يزيد
وكان لي اخا وصديقا
فقلت يا ابا عمر
حدثني ما حدثتك
عائشة ام المؤمنين
عن صلوة رسول الله
صلى الله عليه وسلم
فقال قالت كان
رسول الله صلى الله
عليه وسلم ينام
اول الليل ويحيي آخره

شرح سراج احمد

بجانب بیت المقدس شانزده یا هفده ماه وکان رسول الله صلی الله علیه وسلم یحب ان یوجه الی الکعبة و بود آنحضرت که دوست میداشت اینکه امر کرده شود بروی گردانیدن بسوی کعبه فانزل الله تعالی قد نری تقلب وجهك فی السماء پس فرو فرستاد حق تعالی این آیت را تحقیق می بینیم گردانیدن روی تو در آسمان و منتظر شدن تو وحی را برای تحویل قبله فلنولینك قبلة ترضاها پس هر آئینه روی بگردانم ترا بسوی قبله که راضی شوی تو از آن قبله و درین آیت وعده تحویل قبله هست پس از آن فرو فرستاد فول وجهك شطر المسجد الحرام پس بگردان روی خود را بجانب مسجد حرام فوجه الی الکعبة پس بگردانید آنحضرت روی خود را بجانب کعبه وکان یحب ذلك و بود آنحضرت که دوست میداشت روی گردانیدن را بسوی کعبه که مخالف شود قبله وی از قبله یهود و نصاری فصلی رجل معه العصر پس بگذارد مردی همراه آنحضرت نماز عصر را ثم مر علی قوم من الانصار وهم رکوع فی صلوة العصر پس بگذشت آن مرد بر گروهی از انصار در حالیکه ایشان در رکوع بودند در نماز عصر نحو بیت المقدس که میگذاردند نماز را بجانب بیت المقدس فقال هو یشهد انه صلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وانه قد وجه الی الکعبة پس گفت آن مرد او گواهی میدهد و سوگند میخورد که او گذارد نماز را همراه آنحضرت و بدرستیکه آنحضرت تحقیق گردانیده شده بسوی کعبه و تحویل قبله شده و آن مرد التفات کرد از تکلم بغیبت قال فانحرفوا وهم رکوع گفت براء بن عازب پس بگشتند آن گروه انصار در حالت رکوع خویش گفت ابن عمر قدوم فرمود آنحضرت بمدینه در ماه ربیع الاول و گذارد نماز را بسوی بیت المقدس تمام سال و شش ماه از سال دیگر پس تحویل قبله شد و گویند که بود تحویل آن در جمادی و گویند در روز سه شنبه نصف شعبان و گویند روز دوشنبه نصف رجب و ظاهر حدیث براء که در بخاری و ترمذی هست آنست که نماز عصر بود و در نسائی آمده است از روایت ابی سعید بن المعلی که آن ظهر بود و اما اهل قبا پس نرسید ایشان را چیزی تا نماز فجر از روز دیگر چنانکه در صحیحین هست از ابن عمر قال بینا الناس بقباء فی صلوة الصبح اذ جاءهم

شرح ابی الطیب

مرتین ولحوم الحمر الاهلیة مرتین قال ولا احفظ رابعا وقال ابو العباس رابعها الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلك فقلت واربع تکرر التحریم لها جاءت بها النصوص والآثار لقبلة ومتعة وخمر کذا الوضوء مما تمس النار قوله وکان رسول الله صلی الله علیه وسلم یحب ان یوجه بضم اوله وفتح الجیم مبنیا للمفعول ای یحب ان یوجه بالتوجه الی الکعبة لانها قبلة ابراهیم ولما فی التوجه الیها من التالف بقومه والتالف بالیهود قد علم انه لا ینفعهم ولانهم اشد الناس شکیمة وفی حدیث ابن عباس عند الطبرانی فکان یدعو وینظر الی السماء قوله قد نری تقلب وجهك فی السماء ای تردد وجهك فی جهة السماء متطلعا للوحی وکان علیه السلام یقع فی روعه ویتوقع من ربه ان یحوله الی الکعبة وذلك یدل علی ادبه مع ربه حیث انتظر ولم یسأل قوله فصلی رجل معه العصر اسمه عباد بن بشر کما قاله ابن بشکوال او عباد بن نهیك بفتح النون وکسر الهاء قوله فانحرفوا وهم رکوع بان تحول الامام من مقدم المسجد الی مؤخره ثم تحولت الرجال حتی صاروا خلفه وتحولت النساء حتی صرن خلف الرجال والجیب عن العمل الکثیر بانه قبل التحریم او لاصلاح الصلوة کالبانی علی صلاته اذا سبقه حدث

قوت المغتذی

فصلی رجل معه العصر ثم مر علی قوم من الانصار هو عباد بن بشر وقیل عباد بن نهیك

عارضة الاحوذی

لو کانت له حاجة قضی حاجته ثم ینام قبل ان یمس ماء فاذا کان عند السحر الاول وثب فربما قالت قام فافاض علیه الماء وما قالت اغتسل وانا اعلم ما تریدان نام جنبا توضأ وضوء الرجل للصلوة فهذا الحدیث الطویل فیه وان نام وهو جنب توضأ وضوءه الصلوة فهذا یدل علی ان قوله فان کانت له حاجة قضی حاجته ثم ینام قبل ان یمس ماء انه یحتمل احد وجهین اما ان یرید بالحاجة حاجة الانسان من البول والغائط فیقضیها ثم یستنجی ولا یمس ماء وینام فان وطئ توضأ کما فی آخر الحدیث

الترجمة له درین سخن اگر خواهد در تا کاران آنچه کند

شرح سراج احمد

فقال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قدم ان یستقبل الکعبۃ فاستقبلوا وکانت وجوہہم الی الشام فاستداروا الی الکعبۃ وفی ہذا دلیل علی ان الناسخ لا یلزم حکمہ الا بعد العلم بہ وان تقدم نزولہ لانہم لم یومروا باعادۃ العصر والمغرب والعشاء شیخ ابن حجر در فتح الباری شرح بخاری نوشتہ است وظاہر حدیث ابن عباس ہذا ان استقبال بیت المقدس انما وقع بعد الہجرۃ الی المدینۃ لکن اخرج احمد من وجہ آخر عن ابن عباس کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی بمکۃ نحو بیت المقدس والکعبۃ بین یدیہ قال والجمع بینہما ممکن بان یکون امر لما ہاجر ان یستمر علی الصلوۃ لبیت المقدس واخرج الطبرانی ایضا من طریق ابن جریج قال ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اول ما صلی الی الکعبۃ ثم صرف الی بیت المقدس وہو بمکۃ فصلی ثلث حج ثم ہاجر وصلی الیہ بعد قدومہ المدینۃ ستۃ عشر شہرا ثم وجہ اللہ تعالی الی الکعبۃ اختلاف ست علما را کہ تحویل کعبہ در کدام مسجد شدہ ابو سعد در طبقات نوشتہ است کہ آنحضرت در مسجد شریف خود ہمراہ صحابہ نماز ظہر میگذارد کہ امر تحویل گشت پس بگشت آنحضرت وبگشتند صحابہ بسوی کعبہ وگویند کہ آنحضرت برای دیدن ام بشر بن البراء بن معرور در بنی سلمہ رفتہ بود پس ساخت ام بشر برای آنحضرت طعامی وشد وقت ظہر پس بگذارد آنحضرت نماز ظہر را وپس از گذاردن دو رکعت امر تحویل شد وروی نمود بمیزاب ومسمی کردہ شد آن مسجد بہ مسجد ذی القبلتین وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ الشیخان وابن عباس اخرجہ البخاری واحمد وعمارۃ بن اوس اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعمرو ابن عوف المزنی وانس بن مالک اخرجہ ابن ابی شیبۃ ایضا قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح وقد روی سفین الثوری عن ابی اسحق چنانکہ اسرائیل روایت نمودہ حدثنا ہناد بن اسری نا وکیع عن سفین عن عبد اللہ بن دینار عن ابن عمر قال کانوا رکوعا فی صلوۃ الصبح گفت ابن عمر بودند اہل قبا رکوع کنندہ در نماز فجر کہ خبر تحویل بایشان رسیدہ قال ابو عیسی ہذا حدیث صحیح **باب** ما جاء ان ما بین المشرق والمغرب قبلۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ میان مشرق ومغرب قبلہ است واین محمول ست بر قبلہ مدینہ مطہرہ کہ واقع ست بجانب جنوب زیرا کہ وی شمالی مکہ معظمہ است ویا مراد آنست کہ ہیچ جہتی از جہات نیست میان مشرق ومغرب مگر آنکہ قبلہ است مر قومی را بحسب اختلاف جہات بلاد بموجب حیث ما کنتم فولوا وجوہکم شطر المسجد الحرام حدثنا محمد بن ابی معشر نا ابی عن محمد بن عمرو عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما بین المشرق والمغرب قبلۃ حدثنا یحیی بن موسی نا محمد بن ابی معشر مثلہ مانند حدیث مذکور قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

قولہ کانوا رکوعا فی صلوۃ الصبح ولا تنافی بینہ وبین صلوۃ العصر لان العصر یوم التوجہ کانت للنبی حارثۃ داخل المدینۃ والتوجہ فی الصبح لاہل قبا کان فی الیوم الثانی **باب** ما جاء ما بین المشرق والمغرب قبلۃ **قولہ** ما بین المشرق والمغرب قبلۃ لیس ہذا عاما فی سائر البلاد وانما ہو بالنسبۃ الی المدینۃ الشریفۃ ونحوہا قال البیہقی فی الخلافیات المراد واللہ اعلم اہل المدینۃ ومن کانت قبلتہ علی سمت اہل المدینۃ

قوت المغتذی

ما بین المشرق والمغرب قبلۃ لیس ہذا عاما فی سائر البلاد وانما ہو بالنسبۃ الی المدینۃ الشریفۃ ونحوہا قال البیہقی فی الخلافیات المراد واللہ اعلم اہل المدینۃ ومن کانت قبلتہ علی سمت اہل المدینۃ

عارضۃ الاحوذی

ویحتمل ان یرید بالحاجۃ حاجۃ الوطی وبقولہ ثم ینام ولا یمس ماء یعنی الاغتسال متی لو یحمل الحدیث علی احد ہذین الوجہین تناقض اولہ واخرہ فتوہم ابو اسحق ان الحاجۃ ہی حاجۃ الوطی فنقل الحدیث علی معنی ما فہم واللہ اعلم احکامہ قال ابو یوسف یجوز للجنب ان ینام قبل ان یتوضأ لحدیث عائشۃ ہذا الغلط وقال مالک والشافعی لا یجوز للجنب ان ینام حتی یتوضأ قال مالک فان فعل فلیستغفر اللہ رواہ عنہ فی المجموعۃ وقال بعض اشیاخنا لا تسقط العدالۃ

عارضۃ الاحوذی

شرح سراج احمد

بترکہ لاختلاف العلماء فیہ وقال ابن حبیب فی ذلک واجب وجوب الفرائض وحدیث عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ و الظاہر ذلک واللہ اعلم ویتبع ذلک مسائل سبع الاولی ان ذلک لیس علی الحائض لان حدثہا لازم و الجنب حدثہ غیر لازم الثانیۃ اذا الحدیث بعد ہذا الوضوء لا ینتقض ولا ینتقض الا بمعاودۃ الجماع لانہ لم یشرع لرفع حدث فینقضہ الحدث وانما شرع فی عبادۃ فلا ینقضہ الا ما اوجبہ الثالثۃ قال عمل اوثار جمہور اللہ المعنی فی الوام الوضوء رغبۃ فی النشاط التعجیل

حدیث ابی ہریرۃ قد روی عنہ من غیر وجہ گفت صنف حدیث ابی ہریرہ تحقیق روایت کردہ شدہ بہ بسیار طرق اخرج ابن ماجۃ والحاکم عنہ ایضا وقد تکلم بعض اہل العلم فی ابی معشر من قبل حفظہ وتحقیق سخن کردہ اند بعضی اہل علم در شان ابی معشر از جہت حفظ وی کہ حافظہ خوب نداشت واسمہ نجیح مولی بنی ہاشم ونام ابی معشر نجیح معتق اولاد ہاشم بود قال محمد لا اروی عنہ شیئا گفت محمد بن اسمعیل بخاری روایت نمیکنم از وی چیزی بجہت خلل حفظ وی وقد روی عنہ الناس وحال آنکہ تحقیق روایت کردہ اند از وی مردم قال محمد وحدیث عبد اللہ بن جعفر المخرمی عن عثمان بن محمد الاخنسی عن سعید المقبری عن ابی ہریرۃ اقوی واصح گفت امام بخاری وحدیث عبد اللہ بن جعفر کہ از ابی ہریرہ باین طریق رسیدہ وروایت شدہ قوی تر وصحیح تر ست من حدیث ابی معشر از حدیث ابی معشر امام بخاری در حدیث ابی معشر جرح کردہ حدثنا الحسن بن بکر المروزی نا المعلی بن منصور نا عبد اللہ بن جعفر المخرمی عن عثمان بن محمد الاخنسی عن سعید المقبری عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ما بین المشرق والمغرب قبلۃ وانما قیل عبد اللہ بن جعفر المخرمی لانہ من ولد المسور بن مخرمۃ وجز این نیست کہ گفتہ شدہ عبد اللہ بن جعفر را مخرمی از جہت آنکہ او بود از اولاد مسور بن مخرمہ ولہذا او را نسبت کردند بمخرمی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما بین المشرق والمغرب قبلۃ منہم عمر بن الخطاب وعلی بن ابی طالب وابن عباس وقال ابن عمر وگفت عبد اللہ بن عمر وخطاب کرد اہل مدینہ را اذا جعلت المغرب عن یمینک والمشرق عن یسارک چون بگردانی تو مغرب را از دست راست خود وبگردانی سمت مشرق را از جانب چپ خود فما بینہما قبلۃ پس ما بین ہر دو قبلہ است چرا کہ مکہ جانب جنوب ست از مدینہ اذا استقبلت القبلۃ این وقتی باشد کہ روی آری بجانب قبلہ وقال ابن المبارک ما بین المشرق والمغرب قبلۃ ہذا لاہل المشرق وگفت عبد اللہ بن المبارک کہ ما بین مشرق ومغرب قبلہ است خاص مر اہل مشرق را ست قول ابن المبارک را بغوی ہمچنین تفسیر کردہ کہ مراد بمشرق ومغرب مشرق شتا ومغرب صیف ست واختار عبد اللہ بن المبارک التیاسر لاہل مرو واختیار کردہ ابن المبارک سمت چپ را برای اہل مرو

شرح ابی الطیب

قولہ وقال ابن المبارک ما بین المشرق والمغرب قبلۃ ہذا لاہل المشرق ظاہرہ مشکل لان قبلۃ اہل المشرق المغرب قال قال المحقق ابن الہمام جعلوا قبلۃ بخاری وسمرقند ونسف وترمذ وبلخ ومرو وسرخس موضع الغروب اذا کان الشمس فی اخر الیزان واول العقرب کما اقتضتہ الدلائل الموضوعۃ لمعرفۃ القبلۃ انتہی فہذہ البلاد اہل مشرق وجعلت قبلتہم المغرب فکیف یصح ان یقول بین المشرق والمغرب قبلۃ لہم ویمکن ان یجاب ان معناہ ان اہل المشرق لو جعلوا المغرب الی یمینہم او یسارہم حتی صار توجہہم الی جہۃ بین المشرق والمغرب جاز لقولہ واختار ابن المبارک التیاسر لاہل مرو یعنی جوز المیل الی الجہتین لغیر اہل مرو واختار لہم التیاسر یعنی المیل الی الجانب الایسر عند استقبالہم موضع الغروب قال المظہر من جعل من اہل المشرق اول المغارب ہو مغرب الصیف عن یمینہ واخر المشارق وہو مشرق الشتاء عن یسارہ کان مستقبلا للقبلۃ فالمراد باہل المشرق اہل الکوفۃ وبغداد وخوزستان وفارس والعراق وخراسان وما یتعلق بہذہ البلاد وقال الغزالی ہذا الحدیث یؤید القول بالجہۃ قال ابن حجر وبہ اخذ جماعۃ من اصحابنا واختارہ ابن الاذرعی بل بالغ ابن العربی المالکی فزعم ان خلافہ باطل قطعا انتہی

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الرجل یصلی لغیر القبلۃ فی الغیم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ نماز گذارد بجانب غیر قبلہ در تاریکی و ابر کہ قبلہ مشتبہ گردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع نا اشعث بن سعید السمان بصری ابو الربیع متروک از سادسہ بو وعن عاصم بن عبید اللہ عن عبد اللہ بن عامر بن ربیعۃ عن ابیہ عامر بن ربیعۃ بن کعب بن مالک و در اسماء الرجال نوشتہ است عامر بن ربیعۃ بن عامر بن مالک العنزی چنانکہ در جامع الاصول بعین مہملہ واو حلیف بنی عدی بن کعب لہذا او را عدوی می گفتند صحابی بدری ست مہاجر ہجرتین قدیم الاسلام حاضر گشت تمام مشاہد را و در سنہ اثنین وثلثین و گویند سنہ خمس وفات یافت سال مقتل عثمن قال کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر فی لیلۃ مظلمۃ گفت عامر بودیم ما ہمراہ آنحضرت در سفری در شب تاریک فلم ندر این القبلۃ پس نمی شناختیم ما کہ کدام طرف ست قبلہ فصلی کل رجل منا علی حیالہ پس بگذارد ہر مردی از ما بفکر و رای خود بر محاذی روی خود فلما اصبحنا ذکرنا ذلک للنبی صلی اللہ علیہ وسلم پس ہرگاہ صباح کردیم ما ذکر کردیم ما آنرا برای آنحضرت فنزل پس فرود آمد این آیہ فاینما تولوا فثم وجہ اللہ پس ہر کدام طرف کہ روی کنید در وقت اشتباہ پس در انجا ذات حق تعالی ست یعنی نماز وی روا خواہد شد چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث لیس اسنادہ بذلک گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست اسناد وی قوی لا نعرفہ الا من حدیث اشعث السمان نمی شناسیم این حدیث را کہ مروی شدہ باشد مگر از حدیث اشعث السمان واشعث بن سعید ہو ابو الربیع السمان و نام اشعث ابو الربیع ست یضعف فی الحدیث تضعیف کردہ شدہ است در روایت حدیث وقد ذہب اکثر اہل العلم الی ہذا قالوا اذا صلی فی الغیم لغیر القبلۃ ثم استبان لہ بعد ما صلی انہ صلی لغیر القبلۃ فان صلاتہ جائزۃ و تحقیق رفتہ اند اکثر اہل علم بسوی این گفتہ اند کہ چون کسی نماز گذارد در ابر و تاریکی مر غیر قبلہ را پس ظاہر شد او را پس از انکہ نماز گذاردہ بود کہ تو نماز گذاردہ مر غیر قبلہ را پس تحقیق نماز او روا باشد و اعادہ نماز بروی لازم نمیشود و بہ یقول سفین الثوری وابن المبارک واحمد واسحق بشرطیکہ تحری کردہ باشد و اگر بی تحری گذاردہ بود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل یصلی لغیر القبلۃ فی الغیم **قولہ** فصلی کل رجل منا علی حیالہ ای فی جہتہ وتلقاء وجہہ و الحیال بکسر الحاء وفتح الیاء الخفیفۃ قبالۃ الشیء وقعد حیالہ وبحیالہ بازائہ **قولہ** الا من حدیث اشعث السمان لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث قال العراقی تابعہ علیہ عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم اخرجہ ابو داود الطیالسی فی مسندہ والبیہقی فی سننہ قال الا ان عمر بن قیس مشارک لاشعث فی الضعف بل ربما یکون اسوأ حالا منہ فلا عبرۃ حینئذ بمتابعتہ وانما ذکرتہ لیستفاد قالہ فی قوت المغتذی **قولہ** فان صلاتہ جائزۃ وبہ قال علماؤنا فقالوا ومن اشتبہت علیہ القبلۃ تحری وان اخطأ لم یعد لانہ اتی بالواجب فی حقہ وہو الصلوٰۃ الی جہۃ تحریہ وقالوا قولہ تعالی فاینما تولوا فثم وجہ اللہ نزلت فی الصلوٰۃ حالۃ الاشتباہ

قوت المغتذی

نا اشعث بن سعید السمان لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث لا نعرفہ الا من حدیث اشعث قال العراقی تابعہ علیہ عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم اخرجہ ابو داود الطیالسی فی مسندہ والبیہقی فی سننہ قال الا ان عمر بن قیس مشارک لاشعث فی الضعف بل ربما یکون اسوأ حالا منہ فلا عبرۃ حینئذ بمتابعتہ وانما ذکرتہ لیستفاد

عارضۃ الاحوذی

الغسل ولیس ہذا غرض الحدیث ولا المفہوم من جواب سوال عمر وانما قصد بہذا من قالہ حط رتبۃ الوضوء عن الوجوب الی الندب الی اربعۃ اذا توضأ قدم ازالۃ النجاسۃ عنہ فیغسل ذکرہ وما اصاب من اذی کما ورد فی الحدیث عن عمر نصا الخامسۃ قال عطاء بن حبیب اذا توک غسل رجلیہ فی ہذا الوضوء اجزأہ لان ابن عمر کان کذلک یفعل فہذا ضعیف لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد جمع وضوءہ بین ازالۃ النجاسات ووضوء العبادۃ فی قولہ توضأ واغسل ذکرک ثم توضأ وقد روی ذلک

عارضۃ الاحوذی

عن عائشۃ انہا کانت تقول اذا اتی احدکم المرأۃ ثم اراد ان ینام قبل ان یغتسل فلا ینم حتی یتوضأ وضوءہ للصلوٰۃ السادسۃ اذا اراد ان یطعم توضأ عند الشافعی وضوء الصلوٰۃ لما روی عن عمار بن یاسر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اراد ان ینام او یطعم توضأ وضوءہ للصلوٰۃ والحدیث ضعیف مقطوع قال ابوداؤد ولیلق یحیی بن معین عمار ابن یاسر والصحیح فعل ابن عمر وقد روی النسائی عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا اراد ان یاکل وھو جنب غسل کفیہ والغرض النظافۃ خاصۃ

شرح سراج احمد

اعادہ بروی لازم شود **باب** ماجاء فی کراھۃ ما یصلی الیہ وفیہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر کراہیت چیزی کہ گذارده شود نماز بسوی آن و در انجا حدثنا محمود بن غیلان نا المقری قال نا یحیی بن ایوب عن زید بن جبیرۃ بفتح الجیم وکسر الموحدۃ ابن محمود بن ابی جبیرۃ بن الضحاک الانصاری ابوجبیرۃ المدنی متروک از سابعہ بود عن داود بن الحصین الاموی مولاہم ابوسلیمان المدنی در تقریب ثقۃ الا فی عکرمۃ ورمی برای الخوارج من السادسۃ مات سنۃ خمس وثلثین ومائۃ عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی ان یصلی فی سبعۃ مواطن منع فرمود آنحضرت از ینکہ گذارده شود نماز در ہفت جا فی المزبلۃ بفتح وضم آن جای سرگین انداختن و زبل بکسر زاء سرگین و دیگر نجاست و در حکم آنست بلکہ بعضی سخت تر از ان والمجزرۃ بجیم و زای جای ذبح کردن حیوانات از جہت محاذات نجاسات والمقبرۃ و در میان مقابر از جہت آنکہ غالب در وی قذارت و اختلاط تربت اوست با آنچہ جدا میگردد از مردہا از نجاست و اگر مکان طاہر نظیف باشد پس ہیچ باک نیست و کراہتی نہ و بعضی برانند کہ نماز در مقبرہ مکروہ است مطلق از جہت ظاہر این حدیث اما نماز بجانب قبر حرام ست باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نہ حکم مقبرہ دارد و قارعۃ الطریق در میان راہ کہ جای پای کوب مردم ست کہ میگذرند از جہت شغل خاطر بگذرندگان و تنگ کردن جای بر ایشان و نیز اگر مردم بے ضرورت از پیش نماز بگذرند آثم شوند و اگر ایشان را ضرورتے باشد مصلی بزہ کار شود ٭

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھیۃ ما یصلی الیہ وفیہ **قولہ** نہی ان یصلی علی بناء المفعول قال الطیبی اختلفوا فی ان النہی الوارد عن الصلوٰۃ فی المواطن السبعۃ للتحریم او للتنزیہ والقائلون بالتحریم اختلفوا فی الصحۃ بناء علی ان النہی یدل علی الفساد وفیہ اربعۃ مذاہب یدل مطلقا لا یدل مطلقا یدل فی العبادات دون المعاملات یدل اذا کان متعلق النہی نفس الفعل او ما یکون لازما کصوم یوم العید والصلوٰۃ فی الاوقات المکروہۃ وبیع الربوٰ ولا یدل اذا لم یکن کذلک کالصلوٰۃ فی الدار المغصوبۃ واعطان الابل والبیع وقت النداء **قولہ** فی المزبلۃ بفتح المیم وتثلیث الموحدۃ المکان الذی یلقی فیہ الزبل فی القاموس الزبل بکسر الزای وکامیر السرقین والمزبلۃ وتضم الباء ملقاہ وموضعہ انتہی و الزبل بالفتح مصدر زبلت الارض اذا اصلحتہا بالزبل **قولہ** والمجزرۃ بکسر الزاء وبفتحہ قال فی الصحاح المجزرۃ بکسر الزای وقال السمقلانی ویجوز فتحہا وھی الموضع الذی ینحر فیہ الابل و یذبح البقر والشاۃ نہی عنہا لاجل النجاسۃ فیہا من الدماء والارواث **قولہ** وقارعۃ الطریق الاضافۃ للبیان او وسطہ والمراد بہا الطریق الذی یقرعہ الناس والدواب بارجلہم لاشتغال القلب بالخلق عند الحق ولذا شرط بعضہم ان یکون فی العمران لا البریۃ کذا قالہ بعضہم والظاہر انہ من قبیل اضافۃ الصفۃ الی الموصوف ای الطریق التی یقرعہا الناس بارجلہم ای یدقونہا ویمرون علیہا

قوت المغتذی

عن زید بن جبیرۃ بفتح الجیم وکسر الباء الموحدۃ بعد تاء مثناۃ من تحت ثم راء لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث الواحد والمزبلۃ بفتح الباء وضمہا المکان الذی یلقی فیہ الزبل والمجزرۃ بفتح الزای المکان الذی یذبح فیہ الحیوان

شرح سراج احمد

وفی الحمام و در حمام از جہت آنکہ محل کشف عورات و ماوای شیاطین ست ومعاطن الابل و در جای نشاندن شتران تا از بیدن ایشان تشویش راہ نیابد و فوق ظہر بیت اللہ و بر پشت خانہ کعبہ از جہت تأدب حدثنا علی بن حجر نا سویدبن عبدالعزیز عن زید بن جبیرۃ عن داود بن حصین عن نافع عن ابن عمر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمعناہ ونحوہ در الفاظ و در معنی تفاوت ندارد وفی الباب عن ابی مرثد الغنوی وجابر وانس واز دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ ابن ماجہ از عمر بن الخطاب اخراج کردہ است قال ابو عیسی حدیث ابن عمر اسنادہ لیس بذاک القوی وقد تکلم فی زید بن جبیرۃ وتحقیق سخن کردہ شدہ است در حال زید بن جبیرہ من قبل حفظہ از جہت حفظ وی وقد روی اللیث بن سعد ھذا الحدیث عن عبداللہ بن عمر العمری عن نافع عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ مانند حدیث مذکور وحدیث ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اشبہ واصح وحدیث عبداللہ بن عمر کہ از آنحضرت روایت نمودہ است اشبہ وصحیح ترست من حدیث اللیث بن سعد از حدیث لیث بن سعد وعبداللہ بن عمر العمری ضعفہ بعض اھل الحدیث وعبداللہ بن عمر العمری را تضعیف کردہ اند بعضی اہل حدیث من قبل حفظہ از جہت حفظ وی منہم یحیی بن سعید القطان بعضی از اہل حدیث تضعیف کنندگان یحیی بن سعید القطان ست

باب ماجاء فی الصلوٰۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل

باب در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نماز در جای نشستن گوسفندان و در نشستگاہ شتران حدثنا ابو کریب نا یحیی بن آدم عن ابی بکر بن عیاش عن ھشام الدستوائی عن ابن سیرین عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوا فی مرابض الغنم بگذارید نماز در جای نشستن گوسفندان ولا تصلوا فی اعطان الابل و نگذارید در نشستگاہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الحمام لانہ محل النجاسۃ وماوی الشیطان وھو ماخوذ من الحمیۃ وھی الماء الحار **قولہ** ومعاطن الابل جمع عطن وھو مبرک الابل حول الماء وقال ابن ملک جمع معطن بکسر الطاء وھو الموضع الذی یبرک فیہ الابل عند الرجوع من الماء ویستعمل فی الموضع الذی یکون فیہ الابل باللیل ایضاً ویؤیدہ خبر مسلم نھی عن الصلوٰۃ فی مبارک الابل **قولہ** وفوق ظہر بیت اللہ اذ نفس الارتقاء الی سطح الکعبۃ مکروہ لاستعلائہ علیہ المنافی للادب قال ابن ملک وانما ذکر الظہر مع الفوق اذ لا یکرہ الصلوٰۃ علی موضع ھو فوق البیت کجبل ابی قبیس

باب ماجاء فی الصلوٰۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل

قولہ صلوا فی مرابض الغنم ولا تصلوا فی اعطان الابل لیس الامر والنہی راجعان الی طہارۃ مرابض الغنم ونجاسۃ اعطان الابل لان النجاسۃ موجودۃ فی کلیھما بل لان الابل تزدحم فی المنہل فاذا شربت رفعت رؤسھا ولا یؤمن من نفارھا لانھا کثیرۃ الازدحام شدیدۃ النفار غالباً من قطع

قوت المغتذی

صلوا فی مرابض الغنم جمع مربض بفتح المیم وکسر الموحدۃ واخرہ ضاد معجمۃ قال الجوھری المربض للغنم کالمعاطن للابل وھذا امر اباحۃ فی اعطان جمع عطن بفتح العین والطاء المھملتین وفسرہ الشافعی بالمواضع التی تجر الیھا الابل الشاربۃ لیشربن غیرھا وقال صاحب النھایۃ العطن مبرک الابل حول الماء وقال ابن حزم کل عطن مبرک ولیس کل مبرک عطناً لان العطن ھو الموضع الذی تناخ فیہ عند ورودھا الماء فقط والمبرک اعم لانہ الموضع المتخذ لہ فی کل حال

عارضۃ الاحوذی

السابعۃ اذا اراد ان یتوضأ قالہ بعض اصحاب الشافعی وسیاتی ان شاء اللہ فی الباب بعدہ

باب فی مصافحۃ الجنب

ابو رافع عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وھو جنب فانبجست فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت واین ذھبت قلت انی کنت جنبا قال ان المسلم لا ینجس

صحیح حسن اسنادہ لیس یجاب صحۃ ھذا الحدیث واتفاق الائمۃ علیہ فلا معنی للاکثار فیہ لکن ابو عیسی رواہ من طریق مختصر وتمامہ انی کنت جنبا فکرھت ان اجالسک غریبہ قولہ ان المسلم لا ینجس فیہ روایات روی ینجس ینجس بفتح العین

شرح سراج احمد

شتران بجہت آنکہ مذکور شد کہ تنفر شتران موجب تشویش ست بخلاف گوسفندان کہ تنفری ندارند و تشویش نمی رسانند اختلاف کردہ اند
کہ نہی برای تحریم ست یا برای تنزیہ و بر ہر تقدیر علت نہی نہ آنست کہ مکان نجس ست والا جائز نباشد و اماکن نجس منحصر نیست دران و
نیز برین تقدیر ظاہر آن بود کہ میگفتند نہی کرد از گذاردن نماز در مکان نجس بلکہ علت ہمسایگی نجاست و قرب اوست حتی کہ اگر بساط گسترده باشد
بالای سجادہ نماز کنند نیز مکروہ است حدثنا ابو کریب ثنا یحیی بن آدم عن ابی بکر بن عیاش عن ابی حصین عن ابی صالح
عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمثلہ او بنحوہ شک راوی ست در لفظ مثلہ و نحوہ و شک از ابی بکر بن عیاش
است و فی الباب عن جابر بن سمرۃ والبراء وسبرۃ بن معبد الجہنی وعبد اللہ بن مغفل اخرجہ الشافعی والبیہقی
وابن عمر وانس بن مالک قال ابو عیسی وحدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل عند اصحابنا یعنی اہل
الحدیث وبہ یقول احمد واسحق وحدیث ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
حدیث غریب از جہت اسناد و رواہ اسرائیل عن ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ موقوفا ولم یرفعہ و این
طریق دیگر کہ اسرائیل روایت کردہ از ابی ہریرہ موقوف ست حدیث برای ہریرہ و مرفوع نکردہ است ابو ہریرہ حدیث را
بسوی آنحضرت و ابو ابی حصین عثمان بن عاصم الاسدی ابو حصین کنیت عثمان ست حدثنا محمد
ابن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبۃ عن ابی التیاح الضبعی عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
کان یصلی فی مرابض الغنم قال ابو عیسی ہذا حدیث صحیح وابو التیاح اسمہ یزید بن حمید بعضی احادیث
کہ متعلق این باب اند ذکر میکند اخرج الطبرانی عن عبد اللہ المزنی اذا کنتم فی القصیب او الثلج او الرداغ فحضرت الصلوٰۃ
فاومئوا ایماء واخرج الطبرانی عن ابن عباس لا تصلوا الی قبر ولا تصلوا علی قبر واخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابن عمر الحائط
العذرۃ والنتن اذا سقی ثلث مرات فصل فیہ واخرج عبد الرزاق عن ابن عباس انہ کان یکرہ ان یصلی فی الکنیسۃ
اذا کان فیہا تماثیل واخرج عبد الرزاق عن ابن ابی حازم عن مولاۃ لہ یقال لہا عنزۃ
قالت خطبنا ابو بکر فنہانا ان نصلی علی البرادع **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ
علی الدابۃ حیث ما توجہت بہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در نماز گذاردن

شرح ابی الطیب

الصلوٰۃ وتشویش القلب بخلاف الغنم والیہ اشار قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تصلوا فی مبارک الابل
فانہا خلقت من الشیاطین ای خلقت معہا کذا اولہ ابن حبان فالامر بالصلوٰۃ
فی مرابض الغنم راجع الی جوازہا بحائل لان طہارۃ المکان من شرائطہا **قولہ** کان
یصلی فی مرابض الغنم ای بحائل عند الضرورۃ وہو جمع مربض بکسر الباء وہو ماوی
الغنم وزاد فی روایۃ الشیخین قبل ان یبنی المسجد یعنی فی روایۃ انس ہذہ

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی فی مرابض الغنم زاد فی روایۃ
الشیخین قبل ان یبنی المسجد قال العراقی وفی جوز اختصاص مثل ہذا نظر

عارضۃ الاحوذی

فی الماضی وضمہا
فی المستقبل و
یقال بکسرہا
فی الماضی وفتحہا
فی المستقبل و
الاول افصح وقولہ
فانجست بالنون
ثم الباء المعجمۃ بواحدۃ
بمعنی اندفعت
منہ من قولہ تعالی
فانبجست منہ
اثنتا عشرۃ عینا
ای تفجرت واندفعت
ویروی فیاتخنست
ای تاخرت من قولہ
تعالی الجوار الکنس
ویروی انتجست
بالنون ثم التاء
المعجمۃ باثنتین
المعنی اعتقدت
نفسی نجسا ومعنی
منہ من اجلہ ای
رایت نفسی نجسا
بالاضافۃ الی
طہارتہ وجلالتہ
احکامہ المؤمن
لا ینجس حیا
ولا میتا حائضا

شرح سراج احمد

بر دابه بهر طرفی که روی آرد بآن طرف دابهٔ وی حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع ویحیی بن آدم قالا ثنا سفین عن ابی الزبیر
عن جابر قال بعثنی النبی صلی الله علیه وسلم فی حاجة فرستاد مرا آنحضرت در کاری از کارها فجئت وهو یصلی
علی راحلته پس آمدم من پس از ادای حاجت بخدمت آنحضرت در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد بر مرکب خویش نحو المشرق
بجانب مشرق وقبله در جانب دیگر بود والسجود اخفض من الرکوع ومیگردانید سجده را پستتر از رکوع واین حکم در نوافل ست
که با عذر وبی عذر رواست وفی الباب عن انس اخرجه ابو داود باین عبارت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا سافر واراد
ان یتطوع استقبل القبلة بناقته فکبر ثم صلی حیث وجهه رکابه وابن عمر اخرجه الشیخان باین الفاظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم
یصلی فی السفر علی راحلته حیث توجهت به یومی ایماء وصلوة اللیل الا الفرائض ویوتر علی راحلته وابی سعید الخدری وعامر بن
ربیعة ودرین حدیث دو حکم مذکور شد یکی آنکه جواز نماز بر دابه مخصوص بنوافل ست دیگر آنکه جواز صلوة بر دابه شرط سفر ست وجمهور ائمه
برین اند ودر روایتی از ابی حنیفه وابی یوسف نیز همچنین ست وصحیح از مذهب ابی حنیفه شرط بودن مصلی ست خارج مصر مسافر باشد یا نه
ومسافر اگر داخل مصر باشد جائز نیست مر او را نفل بر دابه نزد ابی حنیفه ونزد محمد جائز ست اما مکروه بود وامام ابو یوسف گفته
لا باس به بعد ازان اختلاف کرده اند در بعد مسافت خارج مصر تا جائز باشد بعضی گفته اند دو فرسخ وبعضی سه فرسخ ونزد بعضی
یک میل پس ست وصحیح آنست که جائز ست بعد از مفارقت بیوت مصر چنانکه در جواز قصر قال ابو عیسی حدیث جابر
حدیث حسن صحیح وروی من غیر وجه عن جابر والعمل علیه عند عامة اهل العلم لا نعلم بینهم
اختلافا لا یرون باسا ان یصلی الرجل علی راحلته تطوعا نمی دانم میان علماء اختلافی اعتقاد نمی کنند باکی را
ازینکه بگذارد مردی بر دابهٔ خویش نماز نفل را حیث ما کان وجهه الی القبلة او غیرها هر طرفی که باشد روی دابه
بسوی قبله یا غیر قبله **باب** فی الصلوة الی الراحلة باب ست در بیان گذاردن نماز بسوی راحلهٔ خود حدثنا
سفین بن وکیع نا ابو خالد الاحمر عن عبید الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم
صلی الی بعیر او راحلته بدرستیکه آنحضرت بگذارد نماز را بسوی جانب شتر خود یا راحلهٔ خود شک راوی ست
وکان یصلی علی راحلته حیث ما توجهت به وبود آنحضرت که میگذارد نماز بر شتر خود بهر طرفی وجانبی
که روی میکرد شتر بآن طرف قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول بعض اهل العلم لا یرون
بالصلوة الی البعیر باسا ان یستتر به اعتقاد نمی کنند بعضی اهل علم بگذاردن نمازی بسوی شتر باکی را اینکه ستره سازد
آن شتر را یعنی میان خود وقبله کند **باب** ما جاء اذا حضر العشاء فاقیمت الصلوة فابدؤا بالعشاء
باب ست در بیان انچه آمده است که چون حاضر شود طعام شب پس اقامت نماز کرده شود پس شروع وابتدا کنید

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة الی الراحلة **قوله** کان یصلی علی راحلته حیث ما توجهت به قال النووی وفی روایة
یصلی وهو مقبل من مکة الی المدینة علی راحلته حیث کان وجهه وفیه نزلت حیث ما تولوا فثم
وجه الله وفی روایة رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی علی حمار وهو متوجه الی خیبر وقال ابو سعید
الاصطخری من اصحابنا یجوز التنفل علی الدابة فی البلد وهو یحکی عن انس بن مالک وابی یوسف صاحب ابی حنیفة انتهی

عارضة الاحوذی

ولا جنبا محدثا
ولا طاهرا لقوله
صلی الله علیه وسلم
ان المؤمن لا ینجس
فذکر الایمان وصف
فی الحکم وذکر الصفة
فی الحکم تعلیل فکانه
قال لا یمانه کقوله
والسارق والسارقة
فاقطعوا ایدیهما
ای لسرقتهما وانما
ینجس الکافر لقوله
سبحانه انما المشرکون
نجس وبهذا قال
الشافعی فی قوله
الجدید وقال فی
القدیم ینجس بالموت
وهو قول ابی حنیفة
وعجبا للشافعی
فی قوله القدیم
ینفی حکم الاحرام
بعد الموت فیقول
المحرم اذا مات لا یمس
طیبا ولا یخمر راسه
لبقاء حکم الاحرام
ویقول لا یبقی حکم
الاسلام من
الطهارة بعد

عارضۃ الاحوذی

الموت ودلیلنا ما تقدم ولانہ مؤمن فلا یتجسس بالموت کالشہید وقد وافقونا علیہ فان قیل لو لم یتجسس بالموت لما تجسس طرفہ الذی یقطع منہ فی الحیوۃ دلیلہ السمک عکس البہیمۃ قلنا لو لم یتجسس کالبہیمۃ والطرف لما طہر بالغسل وہذا بیّن بدیع فتامل فاذا ثبت ہذا فاعلم ان اللہ سبحانہ سمی الجماع جنبا والجنابۃ البعد اعتقدت الصحابۃ رضی اللہ عنہم وباقی الامۃ انہ ممنوع من کل شیء وانتظرت بعد ذلک الاباحۃ والتخصیص او الاستمرار علی حکم العموم فجاء التخصیص فی بعض الاحکام وبقی البعض فی ذلک

شرح سراج احمد

بخوردن طعام شب عشا بفتح عین مہملہ طعام وقت خفتن حدثنا قتیبۃ نا سفین بن عیینۃ عن الزہری عن انس یبلغ بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم میرسانید انس آنحدیث را بآنحضرت قال اذا حضر العشاء واقیمت الصلوۃ فابدؤا بالعشاء فرمود آنحضرت چون حاضر شود طعام وقت خفتن واقامت نماز کردہ شود پس ابتدا کنید بخوردن طعام شب پس ازان نماز بگذارید زیرا کہ دران وقت مردم مضطر بودند بخوردن طعام از جہت گرسنگی واگر ابتدا بنماز میکردند دل شان متعلق می بود بطعام وحضور نماز فوت میگشت ولہذا آنحضرت فرمود کہ ابتدا بطعام کنید وپس از فراغت طعام بکلی متوجہ شدہ نماز بگذارید بخلاف کسیکہ مضطر بخوردن طعام نبود او را ابتدا بطعام نباید کرد تا فوت نشود ثواب تکبیر اولی وفی الباب عن عائشۃ اخرجہ مسلم بلفظ لا صلوۃ بحضرۃ طعام ولا ہو یدافعہ الاخبثان ۔ ابن عمر اخرجہ الشیخان وابو داود واحمد وابن ماجۃ وسلمۃ بن الاکوع اخرجہ احمد والطبرانی وام سلمۃ واخرجہ الطبرانی عن ابن عباس وابو داود عن جابر وابن ابی شیبۃ عن یسار بن نمیران عمر بن الخطاب کان یقول ابدؤا بطعامکم ثم افرغوا الصلوتکم قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم ابو بکر وعمر وابن عمر وبہ یقول احمد واسحق یقولان میگویند احمد واسحق یبدأ بالعشاء وان فاتتہ الصلوۃ فی الجماعۃ ابتدا کردہ شود بخوردن طعام شب واگرچہ فوت کند او را نماز در جماعت سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول فی ہذا الحدیث گفت مصنف شنیدم جارود را کہ میگفت شنیدم وکیع را کہ میگفت در ذکر این حدیث یبدأ بالعشاء اذا کان الطعام یخاف فسادہ ابتدا کند بخوردن طعام شب چون باشد طعام بحالیکہ ترسیدہ شود فساد او را والذی ذہب الیہ بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم اشبہ بالاتباع وچیزے کہ رفتہ اند بسوے آن بعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان اشبہ ولائق تر اند باتباع کہ عمل بران کنند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا حضر العشاء واقیمت الصلوۃ فابدؤا بالعشاء قولہ اذا حضر العشاء بفتح العین ہہنا وفی الثانی وہو ما یوکل فی ذلک الوقت وقیل ما یؤکل بعد الزوال وہو مثال والمراد طعام تتوق النفس الیہ وان لم یکن عشاء وقال العراقی المراد بحضورہ وضعہ بین یدی الآکل لا استواءہ ولا حرفہ فی الاوعیۃ لحدیث ابن عمر المتفق علیہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا وضع عشاء احدکم واقیمت الصلوۃ فابدؤا بالعشاء ولا یعجل حتی یفرغ منہ وکان ابن عمر یوضع لہ الطعام وتقام الصلوۃ فلا یاتیہا حتی یفرغ منہ وانہ یسمع قراءۃ الامام انتہی اقول وقد اشار الی ہذہ الروایۃ المصنف ایضا حیث قال وروی عن ابن عمر الخ وفیہ رد علی من یقول یاکل لقیمات یکسر سورتہ وصوبہ النووی فی شرح مسلم انہ یکمل حاجتہ من الاکل

قوت المغتذی

اذا حضر العشاء قال العراقی المراد بحضورہ وضعہ بین یدی الآکل لا استواء الطعام او حرفہ فی الاوعیۃ کما فی حدیث ابن عمر المتفق علیہ اذا وضع وکما فی حدیث عائشۃ اذا قرب

شرح سراج احمد

وانما ارادوا ان لا یقوم الرجل الی الصلوٰۃ وقلبہ مشغول بسبب شیٔ وجز این نیست کہ ارادہ کردہ اند علما اینکہ برنخیزد مردے
بسوی گذاردن نمازی درحالیکہ دل او مشغول باشد بسبب چیزی از تعلقات وامورات چنانکہ حدیث حضور طعام مذکور شد
ودیگر امورات سوای طعام کہ منافی حضور صلوٰۃ اند نیز در احادیث وارد اند چنانکہ مسلم وابوداود از عائشہ اخراج کردہ اند کہ لا صلوٰۃ
بحضرۃ طعام ولا ہو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجہ وابن حبان وحاکم وبیہقی از عبداللہ بن
ارقم اخراج کردہ اند کہ اذا اقیمت الصلوٰۃ واراد الرجل الخلاء فیبدأ بالخلاء وابن ماجہ از ابی امامۃ الباہلی اخراج کردہ کہ نہی ان
یصلی الرجل وہو حاقن وقد روی عن ابن عباس انہ قال لا تقوم الی الصلوٰۃ وفی انفسنا شیٔ وتحقیق
روایت کردہ شدہ است از عبداللہ بن عباس کہ تحقیق او گفت برنخیزیم بسوی گذاردن نمازی درحالیکہ در دل ما
باشد خطرۂ چیزی ومانع حضور نماز گردد چنانکہ طبرانی از ابن عباس اخراج کردہ کہ اذا اقیمت الصلوٰۃ وحضر العشاء فابدؤا
بالعشاء وروی عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال اذا وضع العشاء واقیمت الصلوٰۃ
فابدؤا بالعشاء اخرجہ الشیخان قال وتعشی ابن عمر وہو یسمع قراءۃ الامام گفت مصنف وخورد طعام
شب را عبداللہ بن عمر درحالیکہ عبداللہ بن عمر می شنید قراءۃ امام را اخرجہ الشیخان حدثنا بذلک ہناد مصنف
گوید حدیث کردہ ما را بآن حدیث کہ طعام می خورد ابن عمر ومی شنید قراءۃ امام را ہناد بن السری نا عبدۃ عن
عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر رضی اللہ عنہ

باب ما جاء فی الصلوٰۃ عند النعاس

باب ست
دربیان آنچہ آمدہ است در نماز گذاردن نزد پینکی وغلبۂ خواب حدثنا ہارون بن اسحٰق الہمدانی نا عبدۃ
ابن سلیمان الکلابی عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن عائشۃ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا نعس احدکم وہو یصلی فلیرقد فرمود آنحضرت چون بغنود وپینکی کند یکی از شما درحالیکہ او نماز
گذارد پس گو کہ بخواب رود ونماز را بگذارد حتی یذہب عنہ النوم تا آنکہ برود از وی خوابی فان احدکم اذا صلی
وہو ینعس فلعلہ یذہب لیستغفر فیسب نفسہ علت ترک نماز درحالت غنودگی آنست پس بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

قولہ وقلبہ مشغول وما احسن ما روی عن الامام ابی حنیفۃ لان یکون اکلی کلہ صلوٰۃ احب الی
من ان تکون صلاتی کلہا اکلا

باب ما جاء فی الصلوٰۃ عند النعاس

قولہ اذا نعس احدکم
النعاس اول النوم ومقدمتہ وقولہ وہو یصلی جملۃ حالیۃ قولہ فلیرقد امر
استحباب فیترتب علیہ الثواب ویکرہ لہ الصلوٰۃ ح وحملہ طائفۃ علی صلوٰۃ
اللیل والاخرون اطلقوا قولہ فلعلہ یذہب لیستغفر فیسب ای یرید ویقصد ان
یستغفر فیسب نفسہ من حیث لا یدری مثلا یرید ان یقول اللہم اغفر لی فیقول اللہم اغفر لی

قوت المغتذی

اذا نعس بفتح العین احدکم وہو یصلی فلیرقد حملہ طائفۃ علی صلوٰۃ اللیل وقال النووی
مذہبنا ومذہب الجمہور انہ عام فی صلوٰۃ النفل والفرض فی اللیل والنہار

عارضۃ الاحوذی

روی عن عمار
ابن یاسر انہ قال
رخص رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
للجنب اذا اراد ان
ینام او یشرب او
یاکل ان یتوضأ
فذکرہ بلفظ
الرخصۃ اعتقادا
للعزیمۃ المتقدمۃ
واذا ثبت ہذا
تفرعت علیہ فی
الجنب ست مسائل
الاولی ان مصافحۃ
الجنب جائزۃ
وعلیہ مبنی الحدیث
الثانیۃ اذا عرق
لم ینجس عرقہ
الثالثۃ انہ اذا
ادخل یدہ فی
الماء لم ینجس لانہ
عضو طاہر فی
الاصل لم تعرض
لہ نجاسۃ الرابعۃ
اذا ادخل غیر یدہ
کرجلہ وغیرہ فی
الماء قال ابو یوسف
من اصحاب ابی حنیفۃ

شرح سراج احمد

یکی از شما چون نماز گذارد و حال آنکه او پینکی کند پس نزدیک ست که او برود و قصد کند که استغفار کند از حق تعالی و از جهت مغلوبیت عقل پس سب کند نفس خود را و چیزے دیگر بجای استغفار که موجب خلل ایمان وی بود از دہن برآید و فی الباب عن انس وابی ہریرۃ وعبد الرزاق وبیہقی نیز از عائشہ اخراج کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح و عمل نیز برین ست کہ در حالت مغلوبیت عقل نماز بگذارد **باب** ما جاء من زار قوما فلا یصل بہم باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق کسیکہ زیارت کند قومی را پس نگذارد نماز با ایشان و امامت ایشان نکند حدثنا ہناد و محمود بن غیلان قالا ثنا وکیع عن ابان بن یزید العطار عن بدیل بن میسرۃ العقیلی بدیل بضم موحدہ و فتح دال مہملہ و سکون مثناۃ تحتیہ عن ابی عطیۃ رجل منہم مالک بن عامر الہمدانی ابو عطیۃ بفتح مہملہ و کسر ثانیہ الوادعی الکوفی تابعی ست یافت جاہلیت را ثقہ از ثانیہ بود و او مردی از بنی عقیل بود در مصلای بنی عقیل نماز میگذارد قال کان مالک بن الحویرث گفت ابو عطیہ عقیلی بود مالک بن حویرث و او صحابی بود در ملازمت آنحضرت آمدہ مدت بست روز در خدمت و صحبت گذرانیدہ یاتینا فی مصلانا می آمد ما را مالک بن حویرث در جای گذاردن نماز ما کہ مسجد بود یا جای دیگر کہ متعین ساختہ بودند برای نماز یتحدث در حالتیکہ سخن میکرد مالک ما یان را و صحبت میداشت فحضرت الصلوۃ یوما پس رسید وقت نماز روزی فقلنا لہ تقدم پس گفتیم ما مالک را پیش رو و امام شو فقال لیتقدم بعضکم پس گفت مالک گو کہ پیش شود بعضی و کسی دیگر از شما حتی احدثکم لم لا اتقدم تا آنکہ حدیث کنم شما را کہ چرا پیش نمی شوم برای نماز سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود من زار قوما فلا یؤمہم کسیکہ زیارت کند قومی را و بیاید بدیدن ایشان پس باید کہ امامت نکند ایشان را ولیؤمہم رجل منہم و باید کہ امامت کند ایشان را مردی از ایشان اگرچہ ایشان اذن کردہ بودند و نہی مقید بعدم اذن ست اما مالک بر مطلق حمل کرد و مصلحت در ترک امامت خود دید قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم قالوا گفتہ اند صحابہ و غیر ایشان صاحب المنزل احق بالامامۃ من الزائر صاحب مکان

شرح ابی الطیب

والعفر ہو التراب فیکون دعاء علیہ بالذل والہوان وہو تمثیل والا فلا یشترط التصحیح فی قولہ فیسب منصوب عطفا علی یستغفر وہو منصوب بلام کی ویجوز رفعہ علی الاستیناف **باب** ما جاء من زار قوما فلا یصل بہم **قولہ** کان مالک بن الحویرث ای اللیثی وفد علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم واقام عندہ عشرین لیلۃ وسکن البصرۃ **قولہ** یاتینا فی مصلانا ای مسجدنا بالبصرۃ **قولہ** لیتقدم بعضکم حتی احدثکم ای حتی نفرغ من الصلوۃ او نصلی فاحدثکم بسبب عدم تقدمی ثم قال بعد الفراغ سمعت الخ ففی الکلام حذف وفی ابی داود فقلنا لہ تقدم فصل فقال انا قد صرنا رجلا منکم یصلی بکم وساحدثکم لم لا اصلی بکم سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الحدیث **قولہ** فلیؤمہم رجل منہم فانہ احق من الضیف وکانہ امتنع من الامامۃ مع الاذن منہم عملا بظاہر الحدیث

عارضۃ الاحوذی

یجس الماء بناء علی ان الجنب نجس عندہ لانہ لا یدخل المسجد ولا یمس المصحف فکان نجسا کما لو تلوث بالنجاسۃ ودلیلنا حدیث ابی ہریرۃ المتقدم وما ذکرہ ینتقض بہ اذا تلوث بنجاسۃ فان یدہ ورجلہ سواء لا یجوز ان یدخلہ فی الاناء الخامسۃ ان فضلتہ طاہرۃ وقد تقدم الکلام فی الفضلۃ الباقیۃ عن الوضوء و الطہارۃ السادسۃ انہ یجوز للرجل او المرأۃ اذا تطہر احدہما ان یستدفئ بالآخر وان کان لم یغتسل اذا کان یدہ مبلولا لانہ طاہر وسیاتی بیانہ ان شاء اللہ تعالی

شرح سراج احمد

لائق ترست بامامت کردن از دیگر کس از زیارت کننده وقال بعض اهل العلم اذا اذن له فلا باس ان یصلی به وگفته اند
بعضی از اہل علم چون اذن کند صاحب منزل مر زائر را پس باک نیست اینکه بگذارده شود نماز بوی وقال اسحق بحدیث
المالک بن الحویرث وقائل گشته است اسحق بحدیث مالک بن الحویرث وشدد فی ان لا یصلی احد بصاحب
المنزل وتشدید وسختی کرده است اسحق درین که نگذارد ہیچکس بصاحب مکان وان اذن له صاحب المنزل واگرچه
اذن کند زائر را صاحب مکان قال وکذلک فی المسجد لا یصلی بهم فی المسجد اذا زارهم یقول یصلی بهم رجل منهم
گفت اسحق وہمچنان در مسجد نگذارد باہل محله در مسجد چون زیارت کند ایشان را میگوید اسحق بگذارد نماز باہل محله مردی
از ایشان واگر زائر بگذارد نماز را ہم روا باشد لیکن ترک مستحب ست **باب** ما جاء فی کراهة ان یخص الامام نفسه
بالدعاء باب ست در بیان آنچه آمده است در کراہیت آنکه خاص کند امام نفس خود را بدعا وبرای قوم دعا نکند حدثنا علی
ابن حجر نا اسمعیل بن عیاش قال ثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی المؤذن الحمصی شداد بن حی صدوق
از ثالثه بود وعن ثوبان مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یحل لامرئ حلال نیست مر مردی
را ان ینظر فی جوف بیت امرئ حتی یستأذن اینکه نظر کند در جوف خانه مردی تا آنکه اذن کند صاحب خانه فان نظر فقد
دخل پس اگر نظر کند در جوف خانه پس تحقیق گویا که او داخل شد در خانه ولا یؤم قوما فیخص نفسه بدعوة دونهم وامامت نکند
کسی قومی را پس خاص کند نفس خود را بدعائی نه قوم را فان فعل فقد خانهم پس اگر کرد کسی ہمچنین که خاص کرد نفس خود را بدعا
پس خیانت کرد قوم را یعنی این حکم دران وقت ست که خاص کند امام نفس خود را بدعا در قنوت وغیر آن چون دعا کند وقوم
آمین گویند که درین وقت خاص کند نفس خود را امام وقوم ندانند که این خیانت ست وچون امام خاص کند بدعا در سجده یا در
تشهد پس آن خیانت نباشد زیرا که ہر کس را از مؤمنین باید که دعا کند برای خود وتحقیق وارد شده اند احادیث صحیحه از آنحضرت که
دعا میفرمود در تمام نماز بالافراد در حالت امامت در رکوع وسجود وتشهد وقومه وجلسه چنانکه در کتب احادیث مسطور اند واگر کسی گوید که اگر این حکم
خاص نکند امام نفس خود را بدعا در قنوت باشد ہر آئینه میگفت که ان لا یقنت الامام بصفة الافراد فی قنوته وبا وجود آن صحیح گشته است که قنوت
آنحضرت بلفظ افراد بود چنانکه قول اللهم اهدنی مشعر بآنست وقد صرح الامام ابن الهمام بان قول الشافعیة اللهم اهدنا وعافنا بالجمع خلاف المنقول
لکنهم یفقوه به من حدیث فی حق الامام عام انه لا یخص القنوت ولا یخفی انه علیه السلام وکان یقول فی ذلک وهو امام لانه لم یکن یصلی الصبح منفردا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهیة ان یخص الامام نفسه بالدعاء **قوله** فان نظر فقد دخل ای فان نظر بغیر اذنه فقد
دخل بغیر اذنه والدخول بلا اذن ممنوع فکذا النظر وفی ابی داود فان نظر فقد خانهم **قوله** ولا یؤم قوما
منصوب علی انه معطوف علی ینظر وکذلک یخص منصوب بالعطف علی منصوب وکذلک قوله ولا یقوم
قوله فقد خانهم وانما نسب الخیانة الی الامام لان الجماعة شرعت لوصول البرکة الی الکل ببرکة قرب کل واحد من المأموم والامام
من الله تعالی فمن خص نفسه فقد خانه وهو یدل علی ان المأموم ایضا لا یخص نفسه وانما خص الامام لانه صاحب الدعاء

قوت المغتذی

حدثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی الیس الثلاثة عند الاصمعی الا هذا الحدیث واسم ابی حی شداد بن حی

عارضة الاحوذی

باب فی المرأة ترى فی المنام مثل ما یری الرجل عروة عن زینب بنت ابی سلمة عن ام سلمة قالت جاءت ام سلیم بنت ملحان الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت یا رسول الله ان الله لا یستحیی من الحق هل علی المرأة غسل اذا هی رأت فی المنام مثل ما یری الرجل قال نعم اذا هی رأت الماء فلتغتسل قالت ام سلمة فضحت النساء یا ام سلیم واسناده هذا حدیث صحیح واصل ثابت متفق علیه رواه ام سلمة وانس وعائشة اما حدیث ام سلمة فهو مقدم وفی الصحیح بلفظه وفیه زیادة فقالت ام سلمة وتحتلم

شرح سراج احمد

لیحفظ الراوی منہ فی تلک الحالۃ مع ان اللفظ المذکور فی الحدیث یفید المواظبۃ علی ذلک انتہی کلام المحقق فینبغی ان یحمل قول ثوبان لا یخص الامام نفسہ بالدعاء علی ان المراد بالتخصیص قصد حصول اثر الدعاء لنفسہ دون غیرہ ولا یقوم الی الصلوٰۃ وھو حقن وہ نہ استد کسی بسوی بگذارد ن نماز در حالیکہ او نگاہ دارندہ بول و غائط باشد تا آنکہ سبک گردد از ان وفی الباب عن ابی ہریرۃ وابی امامۃ الباہلی اخرجہ ابن ماجۃ قال ابو عیسی حدیث ثوبان حدیث حسن وقد روی ھذا الحدیث عن معاویۃ ابن صالح عن السفر بن نسیر بسکون الفاء نسیر بضم نون و مہملہ و مصغر از وی حمصی ارسال میکرد از ابی الدرداء ضعیف از سادسہ بود عن یزید بن شریح عن ابی امامۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ ابن ماجۃ بلفظ نہی ان یصلی الرجل وھو حاقن وروی ھذا الحدیث عن یزید بن شریح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وکان حدیث یزید بن شریح عن ابی حی المؤذن عن ثوبان فی ھذا اجود اسنادا واشہر وگویا کہ حدیث یزید از ابی حی از ثوبان اجود است از روی اسناد و مشہور تر است ازین دو اسناد اخیر **باب** ما جاء من امر قوما وھم لہ کارھون باب است در بیان آنچہ آمدہ است کسیکہ امامت کند قوم را در حالیکہ قوم امامت او را کارہ باشند حدثنا عبد الاعلی بن واصل الکوفی نا محمد بن القسم الاسدی کوفی صدوق از سابعہ بود عن الفضل بن دلھم الواسطی البصری القصاب لین معتزلی بود از سابعہ است عن الحسن البصری قال سمعت انس بن مالک قال لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثلثۃ گفت انس بن مالک سہ کسان اند کہ لعنت فرمود ایشان را آنحضرت رجل ام قوما وھم لہ کارھون مردیست کہ امامت کرد قومی را در حالیکہ ایشان ناخوش دارند او را وامرأۃ باتت وزوجھا علیھا ساخط وزنی کہ شب کند و شوہری از وی ناراضی باشد ورجل سمع حی علی الفلاح ثم لم یجب سوم مردی است کہ شنید اذان را واجابت اذان نکرد و بمسجد نرفت برائے نماز جماعت وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابن ماجۃ وطلحۃ بن عبید اللہ وعبد اللہ بن عمرو بن العاص وابی امامۃ

شرح ابی الطیب

قولہ وھو حقن بفتح الحاء وکسر القاف الحمل حال وھو من یؤذیہ البول والغائط وقال الطیبی الحاقن الذی حبس بولہ والحاقب وھو الحابس للغائط وفی ابی داود ولا یصل وھو حقن حتی یتخفف ای یزیل ما یؤذیہ من ذلک **قولہ** عن السفر بفتح السین المہملۃ وسکون الفاء ابن نسیر بضم النون وفتح السین المہملۃ مصغرا واخرہ راء **باب** ما جاء فی من امر قوما وھم لہ کارھون **قولہ** امر قوما وھم لہ کارھون لمعنی مذموم فی الشرع وان کرھوا بخلاف ذلک فلا کراھۃ قال ابن ملک کارھون لبدعتہ او فسقہ او جھلہ اما اذا کان بینہ وبینھم کراھۃ وعداوۃ بسبب امر دنیوی فلا یکون لہ ھذا الحکم **قولہ** وامرأۃ باتت وزوجھا علیھا ساخط ھذا اذا کان السخط لسوء خلقھا او سوء ادبھا او قلۃ طاعتھا اما ان کان سخطہ زوجھا من غیر جرم فلا اثم علیھا وان کان لسوء خلقہ فالاثم علیہ

قوت المغتذی

حقن بفتح الحاء وکسر القاف ھو الذی بہ بول شدید یحبسہ عن السفر بفتح السین المہملۃ وسکون الفاء ابن نسیر بضم النون وفتح السین المہملۃ مصغرا واخرہ راء حدثنا محمد بن القسم الاسدی قال العراقی لم اعرفہ عند المصنف الا ھذا الحدیث ولیس لہ فی بقیۃ الکتب شیء وھو ضعیف جدا اکذبہ احمد والدارقطنی وقال احمد احادیثہ موضوعۃ

عارضۃ الاحوذی

المرأۃ فقال تزیت بیدک فبرئ شعرھا ولدھا وروی فیہ قالت قلت فضحت النساء واما حدیث انس فقال ابو اسحٰق ابن ابی طلحۃ حدثنی انس قال جاءت ام سلیم وھی جدۃ اسحٰق الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقالت وعائشۃ عندہ یا رسول اللہ المرأۃ ترمی ما یری الرجل فی المنام فتری من نفسھا ما یری الرجل من نفسہ فقالت عائشۃ یا ام سلیم فضحت النساء قولی تربت یمینک فقال نبی قال لعائشۃ بل انت تربت یمینک نعم فلتغتسل یا ام سلیم اذا رأت ذلک وروی قتادۃ عن

شرح سراج احمد

الباهلی اخرجه المصنف قال ابو عیسی حدیث انس لا یصح گفت مصنف حدیث انس صحیح نشده است لانه قد روی هذا
عن الحسن عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسل زیرا که شان اینست که این حدیث روایت کرده شده است از حسن بصری از آنحضرت
مرسل چرا که حسن تابعی ست و او از آنحضرت روایت کرده و صحابی را از میان اسناد حذف کرده و دیگر خلل را ذکر میکند قال ابو عیسی و
محمد بن القسم تکلم فیه احمد بن حنبل و ضعفه و گفت مصنف و محمد بن القاسم مردیست که سخن کرده است در وی امام احمد
و تضعیف وی کرده ولیس بالحافظ و نیست محمد بن القاسم حافظ وقد کره قوم من اهل العلم ان یؤم الرجل قوما وهم له کارهون
و تحقیق مکروه میدارند گروهی از اهل علم اینکه امامت کند مردی گروهی را در حالیکه قوم امامت او را مکروه میدارند و خوش نمیگردند از امامت وی
فاذا کان الامام غیر ظالم فانما الاثم علی من کرهه پس اگر باشد امام غیر ظالم و ستم کننده و از حد تجاوز کننده در نماز نباشد پس جز
این نیست که باشد وبال و گناه بر کسیکه مکروه دارد امامت آن مرد را و قال احمد و اسحق فی هذا و گفت امام احمد و اسحق در ناخوش داشتن
امامت مردی غیر ظالم و در وبال بودن بر ناخوش دارنده اذا کره واحد او اثنان او ثلاثة وقتیکه ناخوش دارد یک یا دو کس یا سه کس
فلا باس ان یصلی بهم پس باک نیست امام را که نماز بگذارد با ایشان و امامت قوم کند چرا که خللی در ایشان پیدا شده است و در امام
خللی نیست حتی یکرهه اکثر القوم تا آنکه ناخوش دارد امامت او را اکثر قوم حدثنا هناد نا جریر عن منصور عن هلال بن یساف
عن زیاد بن ابی الجعد رافع الکوفی مقبول از رابعه بود عن عمرو بن الحارث بن المصطلق در تقریب ست عمرو بن الحارث بن ابی ضرار
الخزاعی المصطلق اخو جویریة ام المؤمنین ابو امیة صحابی قلیل الحدیث ست و بقی الی بعد الخمسین قال کان یقال اشد الناس عذابا
ایشان گفت عمرو بن الحارث بود که گفته می شد در زمان آنحضرت سخت ترین مردم از روی عذاب دو کس باشند در آخرت امرأة
عصت زوجها یکی از ایشان زنی باشد که نافرمانی کرده شوهر خود را که شوهر او را طلبیده و او نزد او نیامد و شوهر بر وی تمام شب غضبناک
باشد وامام قوم وهم له کارهون و دیگر امام گروهی ست که امامت میکند و حال آنکه مردم مر او را ناخوش دارند قال جریر قال
منصور فسالنا عن امام الامام گفت جریر گفت منصور پس پرسیدیم ما از هلال بن یساف حال امام را که کدام امام ست که ناخوش
دارد قوم امامت او را فقیل لنا پس گفته شد مارا انما عنی بهذا الائمة الظلمة جز این نیست که مراد داشته شده است باین امامان
که ناخوش دارند مردم امامت ایشان را ظالمان و ستم کنندگان فاما من اقام السنة فانما الاثم علی من کرهه پس لیکن آن امام که اقامت
سنت کند پس جز این نیست که گناه بر کسی ست که ناخوش دارد امامت او را حدثنا محمد بن اسمعیل البخاری ثنا علی بن الحسین نا الحسین
ابن واقد قال ثنا ابو غالب صاحب ابی امامة بصری نازل شد در اصبهان گویند نام او حزور و گویند سعید بن الحزور و گویند نافع صدوق

شرح ابی الطیب

قوله ومحمد بن القسم تکلم فیه احمد بن حنبل والحاصل ان الثابت هو المرسل و فی اسناد المسند من لا یخلو عن ضعف قوله
فاذا کان الامام غیر ظالم الخ یرید ان محمل الحدیث ما اذا کان سبب الکراهة من الامام والا فالاثم علیه بل الاثم علی القوم

قوت المغتذی

عن عمرو بن الحارث قال کان یقال اشد الناس عذابا الحدیث قال العراقی هذا کقول الصحابی کنا نقول
وکنا نفعل فان عمرو بن الحارث له صحبة وهو اخو جویریة بنت الحارث احدی امهات المؤمنین
واذا حمل علی الرفع فکانه قال قیل لنا والقائل هو النبی صلی الله علیه وسلم

معارضة الاحوذی

انس ان اوسلیم سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن المراة تری فی منامها ما یری الرجل فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا رات ذلک المراة فلتغتسل فقالت ام سلیم و استحییت من ذلک وهل یکون هذا فقال نبی الله صلی الله علیه وسلم ومن این یکون الشبه ان ماء الرجل غلیظ ابیض وماء المراة رقیق اصفر فمن ایهما علا او سبق یکون منه الشبه اما حدیث عائشة فرواه عنها عروة قالت ان ام سلیم ام بنی طلحة دخلت فذکره وقالت فیه اف لک واترب ذلک المراة هکذا رواه هشام عن

شرح سراج احمد

بود از خاسه است خطا میکرد قال سمعت ابا امامة یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلاثة لا تجاوز صلاتهم اذانهم
سه کس اند که در نمی گذرد نماز ایشان گوشهای را و نمی رسد بصعد قبول و نمی گردد متعلق سوی رضای حق العبد الآبق حتی یرجع یکی بنده
گریخته تا آنکه باز گردد بسوی مالک وامرأة باتت وزوجها علیها ساخط دوم زنی که شب کرد در حالتیکه شوهر وی بروی غضب کننده و
ناراضی ست بحق و اگر غضب بناحق باشد امر برعکس خواهد بود وامام قوم وهم له کارهون قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب
من هذا الوجه ازین طریق و سند که مذکور شده است وابو غالب اسمه حزور بفتح حای مهمله و زاء و تشدید واو در آخر راست **باب** ما جاء
اذا صلی الامام قاعدا فصلوا قعودا باب ست در بیان آنچه آمده است که چون نماز بگذارد امام نشسته پس بگذارید شما نیز نشسته حدثنا
قتیبة نا اللیث عن ابن شهاب عن انس بن مالک قال خر رسول الله صلی الله علیه وسلم من فرس فجحش گفت انس بن مالک بیفتاد آنحضرت

شرح ابی الطیب

قوله ثلاثة لا تجاوز صلاتهم اذانهم ای لا ترتفع الی السماء کما فی حدیث ابن عباس عند ابن ماجة لا ترتفع صلاتهم فوق
رؤسهم شبرا وهو کنایة عن عدم القبول قالوا وهو اخص من الاجزاء فلا یلزم من عدمه عدم الاجزاء لان الاجزاء کونه
سببا لسقوط التکلیف والقبول کونه سببا للثواب وقال بعض العلماء لا یلزم من نفی القبول نقصان اصل الصلوة اذ المراد
بنفی القبول نفی الثواب ولو کانت الصلوة علی وجه الکمال اقول اذا کان علی وجه الکمال فما
المانع من الثواب الا ان کان مراده من الکمال اتمام الارکان والافعال **باب** ما جاء اذا صلی
الامام قاعدا فصلوا قعودا **قوله** خر من الخرور ای سقط **قوله** فجحش بضم الجیم وکسر الحاء
ای خدش شقه الایمن یعنی قشر جلده فتاثرت اثرا منعه استطاعة القیام فصلی قاعدا

قوت المغتذی

ثلاثة لا تجاوز صلاتهم اذانهم ای لا ترتفع الی السماء کما فی حدیث ابن عباس عند ابن ماجة لا ترتفع صلاتهم فوق رؤسهم
شبرا وهو کنایة عن عدم القبول کما فی حدیث ابن عباس عند الطبرانی لا یقبل الله لهم صلوة **باب** ما جاء اذا صلی
الامام قاعدا فصلوا قعودا الی آخره قال ابن حبان فی صحیحه هذا امر فریضة لا فضیلة وهو عندی ضرب من
الاجماع الذی اجمعوا علیه لان من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم اربعة افتوا به جابر بن عبد الله وابو هریرة
واسید بن حضیر وقیس بن فهد والاجماع عندنا اجماع الصحابة الذین شهدوا هبوط الوحی وتنزیل الآی واعیذوا
من التحریف عند اجماع الصحابة والتبدیل حتی حفظ الله بهم الدین علی المسلمین ولم یرو عن احد من الصحابة خلاف
لهؤلاء الاربعة لا باسناد متصل ولا منقطع فکان الصحابة اجمعوا علی ان الامام اذا صلی قاعدا کان علی المأمومین
ان یصلوا قعودا وقد افتی به من التابعین جابر بن یزید ابو الشعثاء ولم یرو عن احد من التابعین اصلا
خلافه لا باسناد صحیح ولا واه فکان التابعین اجمعوا علی اجازته واول من ابطل فی هذه الامة صلوة المأموم
قاعدا اذا صلی امامه جالسا المغیرة بن مقسم صاحب النخعی واخذ عنه
حماد بن ابی سلیمان ثم اخذ عن حماد ابو حنیفة وتبعه علیه من بعده من اصحابه
انتهی فجحش بضم الجیم وکسر الحاء والخره شین معجمة ای قشر وخدش

عائشة الاحوذی
ابیه عن عائشة
وعن زینب بنت
ابی سلمة عن ام سلمة
ورواه متابع بن
عبد الله عن عروة
عن عائشة ان
امرأة قالت یا رسول الله
صلی الله علیه وسلم
هل تغتسل المرأة
اذا احتلمت وابصرت
الماء فقال نعم فقالت
لها عائشة تربت
یداک وألت فقال
رسول الله صلی
الله علیه وسلم دعیها
وهل یکون الشبه
الا من قبل ذلک
اذا علا ماؤها ماء
الرجل اشبه الرجل
اخواله واذا علا
ماء الرجل ماءها
اشبه الولد اعمامه
غریبه قوله تربت
یمینک او یداک
للعلماء فیه عشرة
اقوال الاول معناه
استغنیت قاله
عیسی بن دینار

شرح سراج احمد

از اسپ پس خراشیده شد جانب راست وی چنانکه قوت قیام در نماز نماند و خمش بتقدیم جیم بر حای مهمله است و این افتادن آنحضرت از اسپ بحکم بشریت بود نه بطریق اعجاز فصلی بنا قاعدا پس گذارد با ما نمازی نشسته فصلینا معه قعودا پس گذاردیم ما همراه آنحضرت نشسته ثم انصرف پستر برگردید آنحضرت از نماز فقال پس فرمود انما الامام و قال انما جعل الامام لیؤتم به جز این نیست که امام یا گفت که نه گردانیده شده است امام مگر برای آنکه اقتدا و اتباع کرده شود بوی فاذا کبر فکبروا پس چون تکبیر گوید امام پس تکبیر گوئید شما و اذا رکع فارکعوا و چون برکوع رود امام پس رکوع روید شما و اذا رفع فارفعوا و چون سر بردارد وی پس سر بردارید شما و اذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولک الحمد و چون بگوید امام تسمیع را پس بگوئید شما تحمید را فاذا سجد فاسجدوا و چون رود بسجده پس بسجده روید شما و اذا صلی قاعدا فصلوا قعودا اجمعون و چون بگذارد امام نشسته پس بگذارید شما نشسته همه مقتدیان و این حدیث منسوخ ست حکم آن پیشتر بود هم درین عارضه و پس ازین در دیگر عوارض آنحضرت نشسته میگذارد و مردم استاده می ماندند و آنحضرت ایشان را امر بنشستن نفرمود چنانکه در حدیث بخاری و مسلم ست که آنحضرت در مرض وفات شریف از حجره بیرون آمده بر یسار ابی بکر بنشست و ابو بکر صدیق استاده اقتدا بآنحضرت می نمود و مردم اقتدا بابی بکر صدیق میکردند و فی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان و ابو داود و ابن ماجة و احمد و ابی هریرة اخرجه الشیخان و جابر اخرجه مسلم و ابن عمر و معاویة اخرجه ابن ابی شیبة قال ابو عیسی حدیث انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم خر عن فرس فجحش حدیث حسن صحیح و قد ذهب بعض اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم الی هذا الحدیث که چون امام نشسته نماز گذارد مقتدیان نیز نشسته بگذارند منهم جابر بن عبد الله و اسید بن حضیر و ابو هریرة و غیرهم و بهذا الحدیث یقول احمد و اسحق تمسک احمد و اسحق بهمین حدیث ست قال بعض اهل العلم اذا صلی الامام جالسا لم یصل من خلفه الا قیاما گفته اند بعضی اهل علم چون بگذارد امام نشسته نگذارد کسیکه در پس اوست از مقتدیان مگر ایستاده فان صلوا قعودا لم یجزهم

شرح ابی الطیب

قوله فصلی بنا قاعدا ای المکتوبة کما هو الظاهر و اختاره القرطبی و النووی فی شرح مسلم **قوله** فاذا کبر فکبروا تفسیر و بیان لکیفیة الاقتداء و الفاء فی قوله فکبروا یدل علی المقارنة لان الفاء للتعقیب بلا مهلة لکن مقتضی الاحادیث المصرحة ان یحمل علی المقاربة بان یتاخر المأموم فی کل ذلک و نوع تاخر **قوله** اذا صلی الامام جالسا لم یصل من خلفه الا قیاما و قالوا هذا الحدیث منسوخ بحدیث عائشة المتفق علیه انه لما ثقل رسول الله صلی الله علیه وسلم جاء بلال یؤذنه بالصلوة فقال مروا ابا بکر ان یصلی بالناس فصلی ابو بکر تلک الایام ثم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم وجد فی نفسه خفة فقام یهادی حتی دخل المسجد فلما سمع ابو بکر حسه ذهب یتاخر فاومأ الیه ان لا یتاخر فجاء حتی جلس عن یساره فکان ابو بکر یصلی قائما و کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی قاعدا یقتدی ابو بکر بصلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم الحدیث و فی البخاری قال ابو عبد الله یرید نفسه قوله اذا صلی جالسا فصلوا جلوسا هو فی مرضه الذی توفی بعد ذلک النبی صلی الله علیه وسلم جالسا و الناس خلفه قیاما و لم یأمرهم بالقعود و انما یؤخذ بالآخر فالآخر من فعل النبی صلی الله علیه وسلم فان قیل بان حدیث عائشة رضی الله عنها لا یدل علی حرمة الجلوس بل علی نسخ وجوبه فاذا انتفی الوجوب بقی الجواز یقال ان ما کان ممتنعا اذا وجب انتفی وجوبه فاذا انتفی وجوبه و هو الواجب بعد الامتناع انتفی جوازه رجوعا الی اصله من الامتناع لان القیام فی الفرض

عارضة الاحوذی

الثانی معناه ضعفه عقلك قاله ابن نافع الثالث تربت من العلم قاله ابن کیسان الرابع معناه تربت یمیناك ان لم تفعل هذا قاله ابن عرفة الخامس انه حث علی العلم کقوله ثکلتك امك و لا یرید ان تثکل السادس المعنی انه ان کان اتعظت فعظی قاله ابن الانباری السابع اصابها التراب قاله ابو عمر بن العلاء الثامن خابت و هو محتمل التاسع تربت بالثاء المثلثة فی اوله قاله الداودی العاشر ارد عاء خفیف قاله بعض اهل العلم ترجیح اما قوله استغنیت فضعیف عند هم

شرح سراج احمد

پس اگر بگذارد بمقتدیان نشسته کفایت نکند نماز ایشان را و روا نگردد وهو قول سفیان الثوری ومالک بن انس وابن المبارک والشافعی ودر بحر الرائق نوشته است لا یفسد اقتداء قائم بقاعد وباحدب اما الاول فهو قولهما وحکم محمد بالفساد نظرا الی انه بناء القوی علی الضعیف واما اقتداء الناس بالنبی صلی الله علیه وسلم فی مرض موته وهو قاعد وهم قیام وهو آخر حاله فتعین العمل به بناء علی انه علیه السلام کان اماما وابوبکر مبلغ الناس تکبیره ومحل الاختلاف الاقتداء فی الفرض والواجب حیث کان للامام عذر اما فی النفل فیجوز اتفاقا واختلف فی اقتداء القائم بالقاعد فی التراویح والاصح انه جائز عند الکل کما فی فتاوی قاضی خان وفی الفتاوی الظهیریة لا تصح اما الاحدب للقائم هکذا ذکر فی مجموع النوازل وقیل یجوز والاول اصح **باب** این باب ست از جملهٔ ابواب سابق حدثنا محمود بن غیلان ثنا شبابة عن شعبة عن نعیم بن ابی هند عن ابی وائل عن مسروق عن عائشة قالت صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم خلف ابی بکر فی مرضه الذی مات فیه قاعدا گفت عائشه صدیقه نماز گذارد آنحضرت در پس ابی بکر صدیق در مرض بیماری خویش که وفات نمود در آن بیماری نشسته ازین حدیث مفهوم گشت که آنحضرت اقتدا بابی بکر صدیق میکرد واز حدیث بخاری مفهوم میشود که بود آنحضرت که اقتدا میکرد ابوبکر بنماز آنحضرت ومردم اقتدا بابی بکر میکردند قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح غریب وقد روی عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال اذا صلی الامام جالسا فصلوا جلوسا فرمود آنحضرت چون بگذارد امام نشسته پس بگذارید شما هم نشسته وروی عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج فی مرضه وابوبکر یصلی بالناس فصلی الی جنب ابی بکر بدرستیکه آنحضرت بیرون آمد از حجرهٔ شریفه در بیماری خویش وابوبکر صدیق نماز میگذارد بمردم پس بگذارد آنحضرت نماز را بسوی پهلوی ابی بکر والناس یأتمون بابی بکر ومردم اقتدا میکردند بابی بکر صدیق وابوبکر یأتم بالنبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

فرضه جماعا عند عدم العذر والجلوس ممتنع وکان الترمذی لم یقل بالنسخ لانه نقل فی الباب الآتی عن عائشة اختلافا فی الروایة وبه لا یثبت النسخ لکن البخاری هو المعول علیه فی الفن والله اعلم **باب** قوله الناس یأتمون بابی بکر وابوبکر یأتم بالنبی صلی الله علیه وسلم ای الناس یصنعون مثل ما یصنع ابوبکر لانه صلی الله علیه وسلم کان قاعدا وابوبکر کان بجنبه قائما واما ائتمام ابی بکر رضی الله عنه فظاهر فلا یحتاج الی التاویل قال النووی رحمه الله قال ابوحنیفة والشافعی وجمهور السلف لا یجوز للقادر علی القیام ان یصلی خلف القاعد الا قائما واحتجوا بان النبی صلی الله علیه وسلم صلی فی مرض وفاته بعد هذا قاعدا وابوبکر والناس خلفه قیاما وان کان بعض العلماء زعموا ان ابابکر رضی الله عنه کان هو الامام والنبی صلی الله علیه وسلم مقتد به لکن الصواب ان النبی صلی الله علیه وسلم کان هو الامام وقد ذکره مسلم بعد هذا الباب صریحا او کالصریح انتهی اقول ثم ذکر کما ذکرته فی الباب السابق عن الشیخین بروایة عائشة فلا حاجة الی ما قال بعض العلماء ویمکن التوفیق بینه وبین الحدیث السابق بان المراد بهذا انه کان یراعی حاله صلی الله علیه وسلم فی التخفیف فی القیام والرکوع وغیر ذلک وهذا مثل ما ورد فی الاحادیث فی شان الامام یقتدی باضعفهم رواه ابوداود والمراد هذا الاقتداء انتهی بل لا یصح لانه صرح الشیخان ان ابابکر هو المقتدی بالنبی صلی الله علیه وسلم اقتداء حقیقیا کما ان الناس اقتدوا بابی بکر فی هذا الافعال منه لکونه قائما وافعاله ظاهرة لهم وقیل قوله یأتم بالنبی صلی الله علیه وسلم صریح فی کونه صلی الله علیه وسلم صار اماما له لانه لا یقال ائتم به ای راعی حاله وصار اماما له بل صار تابعا له فی الصلوٰة ولیس ذلک مثل اقتدی باضعفهم فلیتامل

فان المعروف عندهم ترب الرجل اذا افتقر واترب اذا استغنی ولکن قال بعضهم له وجه صحیح وهو ان المعنی تراب لانه وضیع الدنیا الی التراب قلت والذی عندی انه لا یحسن ان یرید به النبی صلی الله علیه وسلم افتقر لان الفقر مرة ومذموم والغنی ایضا الذی هو عرض الدنیا کذلک مذموم ولذلک لم یختره النبی صلی الله علیه وسلم لنفسه ولا لاهل بیته وانما قال اللهم احینی مسکینا وامتنی مسکینا اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا فکیف یدعو النبی صلی الله علیه وسلم علیها وهی من احب الخلق الیه واما قوله معناه

شرح سراج احمد

وابوبکر اقتدا میکرد بآنحضرت اخرجہ الشیخان وروی عنہما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی خلف ابی بکر قاعدا وروی عن
انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی خلف ابی بکر وھو قاعد یعنی باتفاق روایات ست کہ آنحضرت دران مرض
نشستہ نماز گذارد وحدثنا بذلک عبد اللہ بن ابی زیاد نا شبابۃ بن سوار نا محمد بن طلحۃ عن حمید عن ثابت عن
انس قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ خلف ابی بکر قاعدا فی ثوب متوشحا بہ در جامہ کہ پیچیدہ بود خود را در آن
جامہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھکذا رواہ یحیی بن ایوب عن حمید عن ثابت عن انس وقد رواہ غیر
واحد عن حمید عن انس ولم یذکروا فیہ عن ثابت ومن ذکر فیہ عن ثابت فھو اصح وہر کس کہ ذکر کردہ است در اسناد
حدیث لفظ عن ثابت را پس آن اسناد حدیث صحیح ترست حافظ زیلعی در تخریج ہدایہ نوشتہ است وقد توقف بعضھم فی الاستدلال
بحدیث عائشۃ بانہ اختلف فی صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مرضہ ہل کان اماما او ماموما خلف ابی بکر رضی اللہ عنہ واجیب بان الصواب
الحمل علی التعدد وقد وقع فی بعض طرقہ الصریحۃ اما الناس کانوا یاتمون بابی بکر وابو بکر یاتم بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم لکن تعقبہ بعضھم بانہ
یجوز صلوۃ القائم خلف من شرع قائما ثم قعد لعذر وہذا منہ لان فی بعض طرقہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ فی القراءۃ من حیث
انتہی ابو بکر اخرجہ احمد وابن ماجۃ من حدیث ابن عباس والبزار من حدیث العباس واعترض ایضا باحتمال ان یکون ذلک لبیان
الجواز لا لنسخ الامر بالقعود اصلا فان الوجوب اذا نسخ بقی الجواز واصرح ما ورد فی ذلک ما اخرجہ الدارقطنی من طریق الشعبی رفعہ لا یؤمن احد بعدی
جالسا وہذا مع ارسالہ من روایۃ جابر الجعفی احد الضعفاء وقد قال الدارقطنی انہ تفرد بہ **باب** ما جاء فی الامام ینھض فی الرکعتین
ناسیا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق امام کہ برخیزد در دو رکعت در حالیکہ فراموش کنندہ باشد قاعدہ اولی را حدثنا احمد بن
منیع نا ھشیم نا ابن ابی لیلی عن الشعبی قال صلی بنا المغیرۃ بن شعبۃ گفت شعبی نماز گذارد بما مغیرہ بن شعبہ نماز را پس
فنھض فی الرکعتین پس برخاست در دو رکعت وتشہد اول نکرد فسبح بہ القوم پس سبحان اللہ گفتند با مغیرہ قوم وسبح بھو
وتسبیح گفت مغیرہ نیز ہمراہ مردم وایشان اشارہ کردند بآنکہ این وقت عود نیست فلما قضی صلاتہ سلم پس ہرگاہ تمام کرد مغیرہ
نماز خود را سلام داد ثم سجد سجدتی السھو وھو جالس پس سجدہ کرد مغیرہ دو سجدہ سہو را در حالیکہ او نشستہ بود ثم حدثھم ان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعل بھم مثل الذی فعل پس حدیث کرد مغیرہ مردم را کہ بدرستیکہ آنحضرت کرد ہمچنین با صحابہ مانند آنچہ
کرد وفی الباب عن عقبۃ بن عامر وسعد وعبد اللہ بن بحینۃ اخرجہ الشیخان بیان سہو آنحضرت ذکر خواہد آمد قال ابو عیسی
حدیث المغیرۃ بن شعبۃ قد روی من غیر وجہ عن المغیرۃ بن شعبۃ وقد تکلم بعض اھل العلم فی ابن ابی لیلی و
تحقیق گفتگوی کردہ اند علما در شان ابن ابی لیلی کہ راوی از شعبی ست من قبل حفظہ از جہت حفظ و یاد داشت وی قال احمد
لا یحتج بحدیث ابن ابی لیلی گفت امام احمد حجت گرفتہ نمیشود بحدیث ابن ابی لیلی وقال محمد بن اسمعیل البخاری ابن
ابی لیلی ھو صدوق ولا ارویٰ عنہ ابن ابی لیلی واو صدوق ست وروایت نمی کنم از وی لانہ لا یدری صحیح حدیثہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الامام ینھض فی الرکعتین ناسیا **قولہ** فسبح بہ القوم ای قالوا سبحان اللہ لیرجع عن القیام
ویجلس علی الرکعتین وقولہ وسبح بھو ای قال سبحان اللہ مشیرا الیھم ان یقوموا فالباء بمعنی اللام کقولہ تعالی فکلا
اخذنا بذنبہ **قولہ** عبد اللہ بن بحینۃ ھذا اسم امہ ووالدہ مالک فھو عبد اللہ بن مالک وسیاتی حدیث سجدتی السھو

عارضۃ الاحوذی

ضعف عقلک
قول ابن نافع مع
قول ابن کیسان فیجوز
علی معنی الاختیار
التقدیر قد تبین
من قلۃ عقلک و
ضعف عقلک
مثل ھذا القول
علیہ ولا یجوز علی
معنی الدعاء فان
فقد العقل والعقل
مضر فی الدین فکیف
یدعو بہ ایضا
علیہ ھذا بعید
اللھم الا ان غضب
النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فقد یجوز ان یدعو
بضرہ کما قال انی
عھدت عندی عھدا
قلت اللھم انی
بشر اغضب کما
یغضب البشر
فای رجل سببتہ
او لعنتہ فاجعل
لعنتی صلوۃ علیہ
وبرکۃ الی القیمۃ
واما قولہ تربت
یمینک ان لم تفعل

شرح سراج احمد

من سقیمه زیرا که ابن ابی لیلی نمی داند صحیح حدیث را از سقیم آن و تمیز نمی کند میان صحیح و سقیم وکل من کان مثل هذا فلا اروی
عنه شیئا و هر که باشد مانند این یعنی ابن ابی لیلی پس روایت نمی کنم از وی چیزی را وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن
المغیرة بن شعبة و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از مغیرة بن شعبه و روی سفین عن جابر عن
المغیرة بن شبیل بضم شین معجمه و فتح موحده عن قیس بن ابی حازم عن المغیرة بن شعبه و جابر الجعفی قد ضعفه
بعض اهل العلم و جابر جعفی که روایت از مغیرة بن شبیل کرده است تحقیق تضعیف کرده است او را بعضی از اهل علم ترکه یحیی
ابن سعید و عبد الرحمن بن مهدی و غیرهما یعنی نزد اکثر ائمه حدیث متروک ست و مرویات وی مقبول نیستند والعمل علی
هذا عند اهل العلم علی ان الرجل اذا قام فی الرکعتین مضی فی صلاته و یسجد سجدتین منهم من رای قبل التسلیم و منهم
من رای بعد التسلیم بعضی از علما کسی ست که اعتقاد کرده است که سجدهٔ سهو پیش از سلام دادن ست گفت امام مالک اگر باشد
سجدهٔ سهو از نقصان پس پیش از سلام ست و اگر باشد از زیادتی پس بعد از سلام ست و اگر دو سهو جمع گردند از زیادتی و نقصان
پس نزد امام مالک پیش از سلام ست و شافعی گفته است در همه پیش از سلام ست و بعضی از علما گویند که پس از سلام ست چنانکه مذهب
امام ما ابی حنیفه است و من رای قبل التسلیم فحدیثه اصح و هر که اعتقاد کرده است سهو را پیش از تسلیم پس حدیث او صحیح تر ست
لما روی الزهری و یحیی بن سعید الانصاری عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحینة چنانکه اخراج کرده اند شیخان حدثنا عبد الله بن
عبد الرحمن الدارمی صاحب مسند ثنا یزید بن هارون عن المسعودی عن زیاد بن علاقة یکی عن رجل قال صلی بنا المغیرة بن شعبة فلما
صلی رکعتین قام ولم یجلس نماز گذارده مغیره با ما و امامت کرد ما را پس هرگاه بگذارد مغیره دو رکعت را باستاد و نه نشست و فراموش کرد قاعدهٔ اول را فسبح
به من خلفه پس تسبیح کرد بعدم جلوس وی کسیکه در پس او بود فاشار الیهم ان قوموا پس اشارت کرد مغیره بسوی مردم اینکه استاده مانند و عود
نکنند بقعود از جهت آنکه اقرب بقیام بودند فلما فرغ من صلاته سلم و سجد سجدتی السهو و سلم پس هرگاه فارغ گشت مغیره از نماز خود سلام داد و سجده
کرد دو سجده و سلام داد بعد از تشهد و قال هکذا صنع رسول الله صلی الله علیه وسلم و گفت مغیره همچنین کرد آنحضرت چنانکه من کردم قال ابو عیسی هذا
حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة عن النبی صلی الله علیه وسلم **باب** ما جاء فی مقدار القعود
فی الرکعتین الاولیین باب ست در بیان آنچه آمده است در مقدار نشستن در دو رکعت نخستین حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود هو الطیالسی ثنا شعبة
نا سعد بن ابراهیم قال سمعت ابا عبیدة بن عبد الله بن مسعود یحدث عن ابیه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جلس فی الرکعتین
الاولیین بود آنحضرت که چون می نشست در دو رکعت نخستین در قعدهٔ اولی خواه در نماز ثلاثی باشد یا در رباعی کانه علی الرضف گویا که آنحضرت
بر سنگ گرم کرده شده با آتش نشسته است کنایت ست از زود برخاستن از قعدهٔ اولی و شتابی کردن در آن و رضف بفتح را و سکون ضاد
معجمه و فتح نیز آمده است سنگ گرم کرده شده با آتش و در بعضی نسخه اینجا زیادة لفظ حتی یقوم آمده است قال شعبة ثم حرک سعد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی مقدار القعود فی الرکعتین الاولیین **قوله** کانه علی الرضف بسکون المعجمة و بفتح و بعدها فاء جمع
رضفة و هی حجارة محماة علی النار و هو کنایة عن التخفیف فی الجلوس کما اشار الیه المصنف فیکون مکتفیا بالتشهد دون الصلوة والدعاء

قوت المغتذی

علی الرضف علی الحجارة المحماة علی النار واحدها رضفة

عارضة الاحوذی

فمعناه صحیح و التقدیر سلط علیك هذا ان لم تفعل او خبر والتقدیر قد خابت ان لم تفعل هذا واما قوله هذا حدیث علی العلم کقوله الآخر ثکلتك امك فهذا ان صح قریب من قوله تربت یمینك ان لم تفعل قال ابو بکر ابن الانباری و هذا کثیر فی لغة العرب یقولون لا ام لك ولا اب و قاتله الله و یریدون الله درة و منه قول الشاعر رمی الله فی عینی منیة بالقذی و فی الغرمن انیابها بالقوادح و قال غیره هوت امه ما بعث الصبح غادیا و ماذا یوذی اللیل حین یؤوب و تحقیقه علی السلب التقدیر ان العرب تذکر

شرح سراج احمد

شفتیه بشی گفت شعبه پیشتر جنبانید سعد هر دو لب خود را برای خواندن چیزی فاقول حتی یقوم پس میگفتم من که گفته است سعد
لفظ حتی یقوم را پس از علی الرضف فیقول حتی یقوم پس گفت سعد گفتم لفظ حتی یقوم را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن الا
ان ابا عبیدة لم یسمع من ابیه مگر بدرستیکه ابو عبیده نشنیده است از پدر خود والعمل علی هذا عند اهل العلم یختارون ان
لا یطیل الرجل القعود فی الرکعتین الاولیین و عمل همبرین ست نزد اهل علم که اختیار کرده اند اینکه دراز نکند مردی قعدهٔ اولی را
ولا یزید علی التشهد و زیاده نخواند بر تشهد شیئا فی الرکعتین الاولیین چیزی در دو رکعت اول وقالوا ان زاد علی التشهد
فعلیه سجدتا السهو و گفته اند اهل علم اگر زیاده خواند بر تشهد پس لازم شود بروی دو سجدهٔ سهو هکذا روی عن الشعبی و غیره
همچنین روایت کرده شده است از شعبی و غیر او بدانکه اختلاف ست میان ائمه در مقدار زیادتی نزد بعضی بگفتن اللهم صل علی محمد واجب میشود
و گفت قاضی امام ماتریدی واجب نمیشود تا آنکه نگوید و علی آل محمد و گفت امام ظهیر الدین مرغینانی واجب نمیشود بقول اللهم صل علی محمد بلکه
معتبر ست مقدار آنچه ادا کرده شود در وی رکنی چنانکه در ظهیریه است و در خزانه ذکر کرده است بعضی متاخرین اختیار کرده اند که اگر زیاده
کرد بر تشهد یک حرف اگرچه تمام نکرده درود را بر آنحضرت لازم شود سجدهٔ سهو لیکن این در فرائض ست نه در نوافل وفی الروضة اذا صلی
علی النبی صلی الله علیه وسلم بعد التشهد فی القعدة الاولی من الفرض والنفل اما ساهیا او ظانا انه قعد فی الرابعة قال الامام ابو بکر محمد بن الفضل علیه
السهو وقال بعضهم لا سهو علیه و به یفتی اهل زماننا

باب ما جاء فی الاشارة فی الصلوٰة

باب ست در بیان آنچه آمده است در جواز
اشارت کردن بدست در نماز حدثنا قتیبة نا اللیث بن سعد عن بکیر بن عبد الله بن الاشج عن نائل صاحب العباء
نائل بنون و مثناة تحتیه و لام صاحب و بردارندهٔ بار گران در تقریب ست نائل صاحب العباء والاکسیة والشمال بکسر المعجمة مقبول از ثالثه
بود عن ابن عمر عن صهیب بضم صاد مهمله و فتح ها بن سنان الرومی مولی عبد الله بن جدعان التیمی و وی از سبی روم بود خرید کرد او را
کلب پیشتر آمد بمکه پس خرید کرد او را عبد الله بن جدعان پس آزاد کرد او را قدیم الاسلام ست او و عمار در یک روز اسلام آورد
که آنحضرت در دار الارقم بود بعد از سی و چند کس و بود او از مستضعفین که معذب کرده شدند در راه حق تعالی هجرت کرد بسوی

شرح ابی الطیب

قوله فاقول حتی یقوم فیقول حتی یقوم یعنی قال شعبة حین اختفی سعد بجملة سائلا عن سعد کانه علی الرضف
حتی یقوم فقال حتی یقوم ای کانه علی الرضف حتی یقوم فقوله فاقول و یقول مضارعان بمعنی الماضی اشعارا لاحضار
تلک الحالة لضبط الحدیث و یدل علیه ما رواه النسائی عن ابن مسعود رضی الله عنه قال کان رسول الله
صلی الله علیه وسلم فی الرکعتین کانه علی الرضف قلت حتی یقوم قال ذلک یرید قوله
لا یزید علی التشهد شیئا یعنی لا صلوٰة ولا دعاء و هو الذی اختاره الامام ابو حنیفة وقال ان زاد
شیئا ولو قلیلا فعلیه سجدتا السهو

باب ما جاء فی الاشارة فی الصلوٰة

قوله عن نائل صاحب العباء اوله نون و بعد الالف باء موحدة
و لیس له فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف و ابی داود والنسائی

قوت المغتذی

عن نائل صاحب العباء اوله نون و بعد الالف باء موحدة و لیس له فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف و ابی داود والنسائی

عارضة الاحوذی

الاثبات موضع النفی والنفی موضع الاثبات وقد حققناه فی کتاب المشرکین واما قوله اصابها التراب فهو دعاء حقیقة کما قال بعض اهل العلم وحکیناه عنهم فی العاشر وهذا قریب التقدیر نالت یداک التراب وقوله خابت قریب من اصابها التراب وقول الداودی تصحیف وکما قدمناه ضعیف واجودها قول ابن عرفة وهو اختیار ابن السکیت وعلیه ینبغی ان یعول فهو اسلم واحمل وقوله اف لک فیه ثلث لغات تقول اف لک بنصب بلا نون الثانیة بعض العرب یقول اف رفع بلا نون الثالثة

شرح سراج احمد

مدینه پس نماز بجهت آنحضرت و او بود از سابقین اولین و در شان او نازل گشته ومن الناس من یشتری نفسه ابتغاء مرضات الله حاضر
شد بدر و بعد او را در مدینه سنة ثمان وثلثین وفات یافت از عمر هفتاد سال قال مررت برسول الله صلی الله علیه وسلم
وهو یصلی گفت صهیب گذشتم من بآنحضرت در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد فسلمت علیه پس سلام خواندم بر آنحضرت
فرد الی اشارة پس رد کرد آنحضرت جواب سلام مرا باشارت بدست وقال لا اعلم الا انه قال اشارة باصبعه وگفت ابن
عمر یا راوی دیگر گمان بدرستیکه گفت صهیب اشارت کرد بانگشت خود صاحب سفر السعادت گفته است که گاهی آنحضرت ایما میکرد
بسر مبارک خود و بعضی گفته اند که جائز است رد سلام باشارت بچشم و سر و رد سلام باین طریق پیش از نسخ بود یا بعد از نسخ و آنچه
منسوخ شده رد سلام بکلام بود کما فی التخریج وفی الباب عن بلال کما اخرجه المصنف وابی هریرة اخرجه الدارقطنی وانس اخرجه
ابو داود وابن خزیمة وابن حبان بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یشیر فی الصلوة وعائشة رضی الله عنهم حدثنا محمود بن
غیلان نا وکیع نا هشام بن سعد عن نافع عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یرد علیهم
حین کانوا یسلمون علیه وهو فی الصلوة گفت عبد الله بن عمر پرسیدم بلال بن رباح را چه طور بود آنحضرت که رد میکرد بر صحابه
هنگامیکه بودند که سلام میکردند بر آنحضرت وحال آنکه آنحضرت در نماز می بود در این حدیث سوال از بلال است و در حدیث سابق روایت صهیب
بود و در روایت نسائی نیز از صهیب است شاید که سوال هر دو باشد قال کان یشیر بیده گفت بلال بود آنحضرت که اشارت میکرد و رد سلام
می نمود بدست خود باین طریق که بسط میکرد کف خود را پس میگردانید بطن کف را اسفل و ظهر او را فوق چنانکه در حدیث ابی داود و نسائی و ترمذی از
ابن عمر آمده است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وحدیث صهیب حسن لا نعرفه الا من حدیث اللیث عن بکیر گفت مصنف

شرح ابی الطیب

قوله کان یشیر بیده دلت الروایتان علی انه تجوز الاشارة فی الصلوة بالاصبع وباليد والاشارة بالاصبع ظاهرة واما
باليد فقال بعض العلماء انه یبسط یده الیمنی ویقلب بطن کفه فیجعله اسفل ویجعل ظهره فوق وقال محمد فی الموطا اخبرنا
مالك اخبرنا نافع ان ابن عمر مر علی رجل یصلی فسلم علیه فرد علیه السلام فرجع الیه ابن عمر فقال اذا سلم علی احدکم وهو یصلی
فلا یتکلم ولیشر بیده قال محمد وبهذا ناخذ لا ینبغی للمصلی ان یرد السلام اذا سلم علیه وهو فی الصلوة فان فعل فسدت
صلاته انتهی یعنی ان رد علیه بالکلام فسدت صلاته لا ان رد علیه باليد وفی الظهیریة واشار الی رد السلام برأسه
او بیده او باصبعه لا تفسد وفی الخلاصة ان فی الرد بالرأس واليد تفسد صلاته کذا نقله البرجندی فی شرح المنیة ویکره
ان یرد السلام بالاشارة بیده او برأسه اقول لکن ظاهر حدیث الباب یدل علی ان رد السلام ولو باليد منسوخ لان قال
حین کانوا یسلمون علیه وفی مسلم قال عبد الله کنا نسلم علی رسول الله صلی الله علیه وسلم فیرد علینا فلما رجعنا من عند
النجاشی سلمنا علیه فلم یرد علینا فقلنا یا رسول الله کنا نسلم علیك فی الصلوة فترد علینا فقال ان فی الصلوة شغلا انتهی
وبین المصنف بهذا الحدیث ان رد السلام کان باليد فحیث نسخ الرد کان نسخا للرد مطلقا ویحتمل ان یکون الرد مشروعا بطریق
والمنسوخ هو الواحد وهو المنطق لکن فیه بعد بالنظر الی ما اخرجه المصنف والله اعلم واما روایة ابی داود فصریحة فی ان
المنسوخ الکلام فقط فانه قال وان مما احدث ان لا تتکلموا فی الصلوة رواه عبد الله بن مسعود فیمکن ان یکون المنسوخ
اولا الکلام فقط ثم الرد بشیرة ایضا لکن هل یلزم من بیان المنسوخ بطلان الصلوة ام لا فلینظر

الترجمة
ترجمه بر بریکا بود نبی صلی الله علیه وسلم کان است میکرد ۱۲

شرح سراج احمد

این حدیث ابن عمر از بلال حدیثی ست حسن و صحیح و حدیث صہیب حسن ست نمی شناسم او را مگر از حدیث لیث کہ از بکیر روایت کردہ است وقد روی عن زید بن اسلم عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یرد علیہم حیث کانوا یسلمون علیہ فی مسجد بنی عمرو بن عوف درین حدیث لفظ و عبارت مسجد بنی عمرو بن عوف واقع شدہ است قال کان یرد اشارۃ گفت بلال بود آنحضرت کہ رد میکرد باشارت وکلا الحدیثین عندی صحیح مصنف گوید ہر دو حدیث نزد من صحیح اند لان قصۃ حدیث صہیب غیر قصۃ حدیث بلال زیرا کہ آنچہ قصہ حدیث صہیب غیر قصہ حدیث بلال ست وان کان ابن عمر روی عنہما و اگرچہ بود عبد اللہ بن عمر کہ روایت کردہ است از صہیب و بلال فاحتمل ان یکون سمع منہما جمیعا پس احتمال دارد اینکہ باشد عبد اللہ بن عمر کہ شنیدہ باشد این حدیث را از بلال و صہیب ہر دو **باب** ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء باب ست در بیان آنکہ بدرستیکہ گفتن سبحان اللہ در نماز از حادث شدن چیزی برای مردان ست و دست بر دست کوفتن مر زنان راست حدثنا ہناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم التسبیح للرجال والتصفیق للنساء دست بر ہم زدن ست برای زنان و گفتن سبحان اللہ برای مردان ست تا بداند آن کسیکہ وی در نماز ست و طریقہ تصفیق آنست کہ بطن کف ایمن را بر ظہر کف ایسر زنند و بطن کف بر بطن کف نزنند بطریق لعب و اگر بزنند نماز فاسد گردد چنانکہ در شرح مسلم نوشتہ است وفی الباب عن علی وسہل بن سعد الساعدی اخرجہ الشیخان وجابر بن عبد اللہ وابی سعید الخدری وابن عمر بن الخطاب قال علی کنت اذا استاذنت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہو یصلی سبح گفت علی مرتضی بودم من کہ چون دستوری می خواستم بر آنحضرت در حالیکہ آنحضرت نماز میگذارد سبحان اللہ را میگفت قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اہل العلم وبہ یقول احمد واسحق ترجمہ اش ظاہر ست **باب** ماجاء فی کراہۃ التثاؤب فی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت فازہ کردن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء **قولہ** التسبیح للرجال والتصفیق للنساء یعنی من نابتہ حادثۃ فاحتاج لما الی تنبیہ غیرہ انہ فی الصلوٰۃ فیقول الرجل سبحان اللہ وتصفق المرأۃ لانہا مامورۃ بخفض الصوت قال فی تاج المصادر التصفیق فی الحدیث ماخوذ من صفق احدی الیدین علی الاخری لا یبطونہما ولکن بظہور اصابع الیمنی علی الراحۃ من الید الیسری وقال الطیبی المرأۃ تضرب فی الصلوٰۃ ان اصابہا شیء بطن کفہا الیمنی علی ظہر کفہا الیسری **باب** ماجاء فی کراہۃ التثاءب بالمد وقیل بالواو ونسب الی الغلط قال الطیبی التثاءب تفاعل من الثوباء بالمد وہو فتح الحیوان فمہ لما اعراہ من تمدد لکسل و امتلاء وہی جالبۃ للنوم الذی ہو من حبائل الشیطان فانہ یدخل بہ علی المصلی ویخرجہ عن صلاتہ انتہی قال العراقی فی ہذہ الروایۃ تقییدہ بالصلوٰۃ وفی الصحیحین اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید والمعنی انہ یرید ان یشوش علیہ فی صلاتہ ویلہیہ عنہا وقد صرح النووی فی التحقیق بکراہۃ التثاءب فی غیر الصلوٰۃ ایضا لکونہ من الشیطان قال ابن العربی فلذلک یکظمہ فی کل حال قال وخص الصلوٰۃ لانہا اولی الاحوال بہ قال واما نسبتہ الی الشیطان فان کل فعل مکروہ ینسبہ الشرع الی الشیطان فانہ واسطتہ وکل فعل حسن ینسبہ الشرع الی الملک فانہ واسطتہ قال والتثاءب من الامتلاء والتکاسل وذلک بواسطۃ الشیطان والتقلیل من الغذاء او النشاط بواسطۃ الملک قال العراقی وقد جاء فی الاثر

عارضۃ الاحوذی

علی اللہ تعالی فان عبد یہ سبحانہ عن نفسہ عاد المعنی الی مجازہ وہو الاخبار عن ثمرتہ وہی التبرک بہ علی ما بیناہ فی اصول الفقہ من قسمی المجاز الذی ہذا احدہما ولیس لہما ثالث بالتقدیر ان اللہ لا یترک ولا یمنع او ما اشبہ ذلک من التقدیرات التی تجوز علیہ سبحانہ احکامہ اما سبب وجوب الغسل علی المرأۃ فخمسۃ اشیاء التقاء الختانین وانزال الماء وانقطاع دم الحیض ودم النفاس وخروج الولد واما التقاء الختانین فقد تقدم واما انزال الماء فہذہ الاحادیث

شرح سراج احمد

در نماز حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال التثاءب فی الصلوٰۃ من الشیطان فازہ کردن در نماز از جانب شیطان ست چرا کہ فازہ علامت کسل و سستی و نوم و ثقل بدن و بی شوقی ست و شیطان بدان راضی ست فاذا تثاءب احدکم فلیکظم ما استطاع تثاءب بہمزہ است و بواو خطا ست و اسم از وی ثوباء می آید بضم مثلثہ و فتح ہمزہ و بمد فازہ و آن تنفسی ست کہ می کشاید از وی دہن و سبب وی امتلای معدہ و کدورت حواس و ثقل بدن و سستی او و میل بکسل و نوم ست و لہذا نسبت کردہ اند آنرا بشیطان و فرمود التثاءب من الشیطان

شرح ابی الطیب

صفۃ نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبۃ بسند صحیح عن عبد الرحمن احد التابعین قال نبئت ان الشیطان قارورۃ یشمہا القوم فی الصلوٰۃ کی یتثاءبوا و روی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوٰۃ قط **قولہ** فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعۃ و کسر الظاء المعجمۃ ای لیحبسہ ما امکنہ بوضع الید علی الفم او تطبیق السن او ضم الشفتین لئلا یبلغ الشیطان مرادہ من ضحکہ و تشویہ صورتہ و دخولہ فی فمہ للوسوسۃ و المقصود من الحدیث التحذیر من اسباب الامتلاء و الکسل من التوسع بالشبع فی المطعم و المشرب

قوت المغتذی

التثاءب فی الصلوٰۃ من الشیطان قال العراقی فی ہذہ الروایۃ تقییدہ بالصلوٰۃ و فی الصحیحین اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید و المعنی انہ یرید ان یشوش علیہ فی صلاتہ و یلہیہ عنہا قال الشیخ تقی الدین السبکی و یحتمل ان یقال انما یحمل المطلق علی المقید فی الامر لا فی النہی انتہی و یحمل علی النہی ذکر الشیخ فی معرض الذم لہ و التنفیر عنہ و قد صرح النووی فی التحقیق بکراہۃ التثاءب فی غیر الصلوٰۃ ایضا لکونہ من الشیطان قال ابن العربی و کذلک فلیکظمہ فی کل حال قال و خص الصلوٰۃ لانہا اولی الاحوال بہ قال و اما نسبتہ الی الشیطان فان کل فعل مکروہ لنسبہ الشرع الی الشیطان لانہ واسطتہ و کل فعل حسن لنسبہ الشرع الی الملک لانہ واسطتہ قال و التثاءب من الامتلاء و التکاسل و ذلک بواسطۃ الشیطان و التقلیل من الغذاء و النشاط بواسطۃ الملک قال العراقی و قد جاء فی الاثر صفۃ نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبۃ فی المصنف بسند صحیح عن عبد الرحمن بن یزید احد التابعین قال نبئت ان للشیطان قارورۃ یشمہا القوم فی الصلوٰۃ کی یتثاءبوا فی روایۃ قال ان للشیطان قارورۃ فیہا نفوخ فاذا قاموا الی الصلوٰۃ انشقوہا قاموا عند ذلک بالاستنشار و روی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوٰۃ قط فاذا تثاءب قال العراقی وقع فی اصل سماعنا بالواو و فی بعض الروایات تثاءب بالہمزۃ و المد و ہی روایۃ المبارک بن عبد الجبار الصیرفی و قد ذکر الجوہری و الجمہور کونہ بالواو فقال تقول فیہ تثاءبت علی تفاعلت و لا تقل تثاوبت و قال ابن درید و ثابت السرقسطی فی غریب الحدیث لا یقال تثاءب بالمد مخففا بل تثاءب بتشدید الہمزۃ فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعۃ و کسر الظاء المعجمۃ ای لیحبسہ ما امکنہ

عارضۃ الاحوذی

التی قدمنا انفا و اما دم الحیض و النفاس فیاتی بیانہما فی بابہما مع خروج الولد ان شاء اللہ **باب** الرجل یستدفی بالمراۃ بعد الغسل مسروق عن عائشۃ قالت ربما اغتسل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم جاء فاستدفأ بی فضممتہ الی ولم اغتسل حدیث لیس باسنادہ باس اسنادہ ہذا حدیث لم یصح ولم یستقم فلا یثبت بہ شیء و لا یعلم و یحتمل ان یکون من وراء حائل قالہ الشافعی و یحتمل ان یکون من حائل و الملامسۃ عندنا تغیر شہوۃ لا تنقض الوضوء و یقال فی الزوان فہو دقیق و دقاء

شرح سراج احمد

میفرماید چون فازہ کند یکی از شما در نماز باید کہ رد کند و باز دارد آنرا تا آنکہ تواند و طریق بستن دہان آنست کہ فراہم آرد لبہا را و بگیرد
لب زیرین خود را بدندان یا بنہد پشت دست چپ بر دہان وفی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجہ مسلم وجد عدی
ابن ثابت لامہ عبداللہ بن یزید قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اہل العلم التثاؤب
فی الصلوۃ وتحقیق مکروہ گفتہ اند گروہی از اہل علم فازہ کردن را در نماز قال ابراہیم انی لارد التثاؤب بالتنحنح گفت ابراہیم
نخعی بدرستیکہ ہر آئینہ رد می کنم فازہ را بتنحنح کردن شاید کہ از تنحنح دفع میگردد **باب** ماجاء ان صلوۃ القاعد علی النصف
من صلوۃ القائم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است بدرستیکہ نماز نشستہ گذارندہ بر نیمہ ثواب ست از نماز گذارندہ استادہ
حدثنا علی بن حجر ثنا عیسی بن یونس ثنا الحسین المعلم عن عبداللہ بن بریدۃ عن عمران بن حصین قال سالت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن صلوۃ الرجل وھو قاعد گفت عمران بن حصین پرسیدم آنحضرت را از گذاردن مردی
نماز را در حالیکہ نشستہ باشد فقال من صلی قائما فھو افضل پس فرمود آنحضرت ہر کہ بگذارد نماز را ایستادہ پس آن گذاردن استادہ افضل ست
ومن صلاھا قاعدا فلہ نصف اجر القائم و ہر کہ بگذارد نماز را نشستہ پس آن مر او را نیمہ ثواب گذارندہ ست استادہ ومن صلاھا نائما فلہ نصف اجر القاعد

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان صلوۃ القاعد علی النصف من صلوۃ القائم **قولہ** من صلی قائما فھو افضل الی آخرہ ای من
صلی قائما بلا عذر فھو افضل ومن صلی قاعدا فلہ نصف اجر القائم لانہ لو صلی قاعدا مع العذر لا یتنصف
وھو محمول علی النفل واما صلوۃ الفرض قاعدا مع القدرۃ فباطلۃ اجماعا بل من انکر وجوب القیام کفر لانہ معلوم
من الدین بالضرورۃ قال النووی والشیخ ابن حجر وغیرھما وانما قلنا انہ محمول علی النفل لان الافضل یقتضی جواز
القعود بل فضلہ ولا جواز للقعود فی الفرائض مع القدرۃ علی القیام فلا یتحقق فی الفرائض ان یکون القیام افضل
ویکون القعود جائزا بل ان قدر علی القیام یتعین وان لم یقدر علیہ یتعین القعود والذی یقدر علیہ بقی انہ یلزم علی
ھذا المحمل جواز النفل مضطجعا مع القدرۃ علی القیام والقعود وقد التزمہ بعض المتاخرین لکن اکثر العلماء انکروا
ذلک وعدوہ بدعۃ فقال ابن الھمام وفی ھذا الحدیث صلوۃ النائم علی النصف من صلوۃ القاعد ولا تعلم الصلوۃ نائما
تسوغ الا فی الفرض حالۃ العجز عن القعود وھذا سر یعکر علی حملہ الحدیث علی النفل انتھی ولو حمل علی الفرض یعکر علیہ ان صلاتہ
قاعدا مع العذر لا یسقط من اجرہ شیئا ومذھب الامام ابی حنیفۃ انہ لا یجوز النفل مضطجعا مع القدرۃ علی القیام والقعود
فالوجہ ان الحدیث لیس بسوق لبیان صحۃ الصلوۃ وفسادھا وانما ھو لبیان تفضیل احدی الصلاتین الصحیحتین علی
الاخری وصحتھا تعرف من قواعد الصحۃ من خارج فی اصل الحدیث اذا صحت الصلوۃ قاعدا فھی علی نصف صلوۃ
القائم وکذا اذا صحت الصلوۃ نائما فھی علی نصف الصلوۃ قاعدا فی الاجر وقولہ ان المعذور لا ینقص من اجرہ ممنوع
بل من کان من نیتہ العمل بل کان یعتاد ذلک وانما فاتہ لعذر فذلک لا ینقص من اجرہ شیء سواء کان فرضا او نفلا حتی
لو کان المریض تارکا للصلوۃ حالۃ الصحۃ صلی قاعدا حالۃ المرض فصلاتہ علی نصف صلوۃ القائم فی الاجر واللہ
اعلم **قولہ** ومن صلاھا نائما فلہ نصف اجر القاعد ای من صلی مستلقیا او علی جنبہ لان النوم حقیقۃ یمنع
الصلوۃ ولا یصح معہ علی حقیقتہ قال الطیبی او مضطجعا لغیر عذر وھذا فی غیر النبی صلی اللہ علیہ وسلم واما ھو

عارضۃ الاحوذی

الرجل فھو فان اذا سخن وذھب برده **باب** التیمم للجنب اذا لم یجد الماء عمر و ابن بجدان عن ابی ذر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان الصعید الطیب وضوء المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین فاذا وجد الماء فلیمسہ بشرتہ فان ذلک خیر اسناده قد ثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصحیح ان رجلا قال لہ اصابتنی جنابۃ ولا اجد ماء فقال لہ علیک بالصعید فانہ یکفیک من طریق عمران بن حصین وحدیث عمار فی الصحیح ایضا قال لعمر اما تذکر یا امیر المؤمنین

شرح شراح احمد

وہر کہ بگذارد نماز را در حالت اضطجاع پس باشد مر او را نیمہ ثواب نشستہ گذارندہ و در بعض نسخ بایا واقع شدہ است در موضع نا نما و قولہ
الباب عن عبد اللہ بن عمرو اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی بلفظ صلوٰۃ الرجل قاعدا نصف الصلوٰۃ ولکنی لست کاحدکم وانس بن
مالک والسائب بن یزید قال ابو عیسیٰ حدیث عمران بن حصین حدیث حسن صحیح وقد روی ھذا الحدیث عن ابراھیم
ابن طھمان بھذا الاسناد الا انہ یقول عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن صلوٰۃ المریض
ابراہیم بن طہمان باین طریق مذکور روایت کردہ حدیث مگر او این عبارت را گفتہ است عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم عن صلوٰۃ المریض فقال صل قائما پس فرمود آنحضرت نماز بگذار استادہ فان لم تستطع فقاعدا پس اگر نتوانی استادہ
گذاردن پس بگذار نشستہ فان لم تستطع فعلی جنب پس اگر نتوانی نشستہ گذاردن را ہم پس بگذار بر پہلوی در آمدہ حدثنا
بذلک مصنف گوید حدیث کرد ما را بآن حدیث مذکور ھناد ثنا وکیع عن ابراھیم بن طھمان عن حسین المعلم بھذا الاسناد
یعنی از عبد اللہ بن بریدہ از عمران بن حصین قال ابو عیسیٰ لا نعلم احدا روی عن حسین المعلم نحو روایۃ ابراھیم بن طھمان
گفت مصنف نمی دانیم ہیچ کس را کہ روایت کردہ از حسین معلم مانند روایت ابراہیم بن طہمان وقد روی ابو اسامۃ وغیر واحد عن
حسین المعلم نحو روایۃ عیسی بن یونس وتحقیق روایت کردہ ابو اسامہ و دیگر بسیار کسان از حسین مانند روایت عیسی وبمعنی ھذا الحدیث عند
بعض اھل العلم فی صلوٰۃ التطوع ومعنی این حدیث نزد بعضی اہل علم در نماز نفل ست حدثنا محمد بن بشار نا ابن ابی عدی عن اشعث
ابن عبد الملک عن الحسن البصری قال ان شاء الرجل صلی صلوٰۃ التطوع قائما گفت حسن بصری اگر خواہد مردی بگذارد نماز نفل را
استادہ وجالسا ومضطجعا ونشستہ و بہ پہلوی در آمدہ واختلف اھل العلم فی صلوٰۃ المریض اذا لم یستطع ان یصلی جالسا واختلاف
کردہ اند اہل علم در حق نماز بیمار وقتیکہ نتواند اینکہ بگذارد نماز نشستہ فقال بعض اھل العلم انہ یصلی علی جنبہ الایمن پس گفتہ اند بعضی اہل علم
اینکہ بگذارد بیمار بر پہلوی راست خود در آمدہ روی بسوی قبلہ آوردہ کما یوضع فی اللحد کذا فی الھدایۃ وکثیر من کتب اصحابنا باطلاق لفظ الجنب وقال بعضھم یصلی
مستلقیا علی قفاہ ورجلاہ الی القبلۃ وگفتہ اند بعضی علما کہ نماز بگذارد بیمار در آمدہ بر قفای خود در حالیکہ ہر دو پایہای وی بسوی قبلہ باشند وتکیہ در زیر سر
او بنہند تا گردد مشابہ قاعدہ وقادر گردد باشارت برکوع وسجود ودر مختصر ست کہ استلقاء احب ست از اضطجاع از جہت آنکہ اشارت مستلقی واقع میشود بسوی
کعبہ و واقع میشود اشارت مضطجع بسوی جانب دو قدم وی در فصول عمادیہ نوشتہ ست گفت قاضی ظہیر الدین در جامع صغیر کہ چون تواند کسی استلقاء را و بگذارد نماز را
مستلقی بر جنب ایمن فقیہ ابو جعفر گوید نزد من نماز او روا نباشد و شیخ ابو عبد اللہ جرجانی گوید روا گردد وقال سفیان الثوری فی ھذا الحدیث من صلی
جالسا فلہ نصف اجر القائم وقال ھذا الصحیح ولمن لیس لہ عذر گفت سفیان ثوری در معنی این حدیث ہر کہ بگذارد نماز را نشستہ
پس مر او را باشد نیمہ مزد استادہ گذارندہ گفت سفیان این حکم حدیث برای تندرست ست و برای کسیکہ نباشد مر او را عذری فاما من کان لہ عذر
من مرض او غیرھا پس اما ہر کہ باشد مر او را عذری از بیماری یا غیر بیماری فصلی جالسا فلہ مثل اجر القائم پس گذارد نماز
نشستہ پس مر او را باشد مثل اجر نماز گذارندہ استادہ چرا کہ قعود در حق او مثل قیام ست بجہت عذر وی وقد روی فی بعض الحدیث
جالسا مع عبد اللہ وابی موسی فقال ابو موسی یا ابا عبد الرحمن ارایت لو ان رجلا

شرح ابی الطیب

صلی اللہ علیہ وسلم فصلاتہ قاعدا کصلاتہ قائما فی کمال الاجر فھو خصوصیۃ لہ صلی اللہ علیہ وسلم لقولہ
صلی اللہ علیہ وسلم لکنی لست کاحد منکم حین قال لہ عبد اللہ بن عمرو حدثت انک قلت صلوٰۃ
الرجل قاعدا علی النصف من صلاتہ قائما وانت تصلی قاعدا رواہ مسلم قال تعالی وکان فضل اللہ علیک عظیما

معارضۃ الاحوذی

اذ کنت انا وانت
فی سریۃ فاجنبنا فاما انا
فتمعکت التراب وسالنا
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فقال
انما یکفیک ھکذا
وضرب الارض
بیدیہ فمسح بھما
وجھہ وکفیہ فقال
لہ عمار فقال لہ ان
شئت ان لا اذکر
ذلک فعلت فقال
بل نولیک من ذلک
ما تولیتہ وھذا
نص قال بعضھم
وقد حکی عن عبد اللہ
ابن مسعود انہ
لا یجوز وانعقد
الاجماع بعد ذلک
علی جوازہ بھذہ
النصوص والذی
صح عن ابن مسعود
ما روی فی الصحیح عن
سفیان قال کنت
جالسا مع عبد اللہ
وابی موسی فقال
ابو موسی یا ابا عبد الرحمن
ارایت لو ان رجلا

لتوجیہ ثواب نماز رجل نشستہ بنماز قائم ثواب نماز استادہ است ولکن من نیستم مثل یکی از شما یان ۱۲

شرح سراج احمد

مثل قول سفیان الثوری و تحقیق روایت کرده شده است در بعضی حدیث مانند قول سفیان ثوری **باب** فی من یتطوع جالسا
باب است در حق کسیکه نماز نفل بگذارد نشسته حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالک بن انس عن ابن شهاب عن السائب بن یزید
عن المطلب بن ابی وداعة السهمی در تقریب است مطلب بن ابی وداعة بن الحرث بن صبرة بن سعید بالتصغیر السهمی ابو عبد الله و امه اروی بنت
الحارث بن عبد المطلب بنت عم النبی صلی الله علیه وسلم اسلم یوم الفتح و نزل المدینة و مات بها عن حفصة زوج النبی صلی الله علیه وسلم بنت
عمر بن الخطاب مادر او زینب بنت مظعون خواهر عثمان بن مظعون بود ولادت او پیش از بعثت به پنج سال بوده و پیش از آنحضرت در نکاح خنیس
ابن حذافه سهمی بدری بود و هجرت کرد با او و خنیس بعد از بدر وفات کرد و آنحضرت او را در سنه ثلث در نکاح خود آورد و روایت شده است
که آنحضرت او را طلاق رجعی داده بود پس جبرئیل علیه السلام وحی آورد و گفت راجع حفصة فانها صوامة قوامة و انها زوجتک فی الجنة پس
مراجعت فرمود آنحضرت بوی و در ماه شعبان سنه خمس و اربعین باختلاف روایات وفات فرمود از عمر شصت سال در امارة معاویة بن
ابی سفیان و گویند در خلافت عثمان و اول اصح است انها قالت ما رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی فی سبحته قاعدا
بدرستیکه حفصه گفت ندیدم آنحضرت را که گذارده باشد در نماز نفل خود نشسته حتی کان قبل وفاته صلی الله علیه وسلم بعام
تا آنکه گشت پیش از وفات شریف وی بیک سال فانه کان یصلی فی سبحته قاعدا پس تحقیق بود آنحضرت که میگذارد در نماز
نفل خود نشسته از جهت ضعف در مزاج شریف و یقرأ بالسورة و یرتلها و میخواند سوره را و ترتیل آن میکرد یعنی تبانی و شمرده میخواند
قرآن را یا روشن میکرد حروف آنرا بوقت تلاوت چنانکه سامع شمارهٔ آن تواند کرد و از علی مرتضی رضی الله عنه نقل کرده اند که ترتیل حفظ
وقوف است و ادای حروف حتی تکون اطول من اطول تا آنکه می شد قرارت وی دراز تر از قرارت کسی که دراز تر بود در واقعه و فی الباب
عن ام سلمة اخرجه عبد الرزاق و انس بن مالک قال ابو عیسی حدیث حفصة حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی
صلی الله علیه وسلم انه کان یصلی من اللیل جالسا و تحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه آنحضرت بود که
میگذارد نماز را از شب نشسته و قرارت در وی دراز میکرد فاذا بقی من قراءته قدر ثلثین او اربعین آیة پس چون باقی می ماند
از خواندن آنحضرت مقدار سی یا چهل آیت قام فقرأ می استاد پس می خواند ثم رکع پستر رکوع میکرد در حالت قیام ثم صنع فی الرکعة الثانیة
مثل ذلک پستر میکرد در رکعت دوم مانند آنچه کرده بود در رکعت اولی که نشسته قرارت دراز میکرد و چون مقدار سی یا چهل آیت باقی می ماند می استاد
و رکوع استاده میکرد اخرجه المصنف و عبد الرزاق و ابن ابی شیبة عن عائشة و روی عنه انه کان یصلی قاعدا فاذا قرأ و هو قائم رکع
و سجد و هو قائم و روایت کرده شده است از آنحضرت که تحقیق بود آنحضرت که نماز میگذارد نشسته پس چون می خواند در حالیکه او
استاده می بود رکوع و سجود میکرد در حالیکه او استاده می بود فاذا قرأ و هو قاعد رکع و سجد و هو قاعد پس وقتیکه میخواند
آنحضرت در حالیکه او نشسته می بود رکوع و سجود میکرد در حالیکه نشسته بودی اخرجه المصنف و عبد الرزاق عن عبد الله
ابن شقیق قال احمد و اسحق و العمل علی کلا الحدیثین صحیح گفت امام احمد و اسحق و عمل بر هر دو حدیث

شرح ابی الطیب

قوله صلی فی سبحته ای صلاته النافلة قاعدا **قوله** رکع و سجد و هو قائم لا شک ان الرکوع و السجود ینافیان
القیام فالمراد اراد ان یرکع و یسجد و هو قائم فیخر من قیامه الی رکوعه و من قومته التی هی القیام ایضا الی
سجوده **باب** ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انی لاسمع بکاء الصبی فی الصلوة فاخفف

عارضة الاحوذی

اجنب ولم یجد
الماء شهرا کیف
یصنع بالصلوة
فقال عبد الله
لا یتیمم قال ابو موسی
فکیف بهذه الآیة
فی سورة المائدة
فلم تجدوا ماء
فتیمموا صعیدا
طیبا فقال عبد الله
لو رخص لهم فی
هذه الآیة
لاوشک ان برد
علیهم الماء ان
یتیمموا بالصعید
قال ابو موسی
لعبد الله الم تسمع
قول عمار بعثنی
رسول الله صلی الله
علیه وسلم فی حاجة
فاجنبت فلم اجد
الماء فتمرغت کما
تمرغ الدابة ثم
اتیت رسول الله
صلی الله علیه وسلم
فذکرت ذلک له
فقال انما یکفیک
ان تقول بیدیک

اسماء الرجال
ع
سمن بفتح اول و
سکون ثانی ابن
عیسی بن یحیی
الاصبحی مولاهم
ابو عبد الله المدنی
الفقیه ثقة ثبت
قال ابو حاتم هو
اثبت اصحاب
مالک من کبار
العاشرة مات
سنة ثمان و تسعین
و مائة کذا فی التقریب

عارضۃ الاحوذی

هكذا ثم ضرب
بيده الارض
ضربة واحدة
ثم مسح الشمال
على اليمين وظاهر
كفيه ووجهه
فقال له عبد الله
الم تر الى عمر لم يقنع
بقول عمار الحديث
فتعين بهذا ان
عبد الله انما كان
مقصده تمريض
الامر للعامة
للتشديد عليهم
مخافة ان يبينوا
في الغسل ويميلوا
الى التيمم والا فلا
يخفى على عبد الله
وغيره ان الشرع
اذا اثبت فيقال
على وجهه فمن
بدله فانما اثمه
عليه لكن للاحوال
قراءتين لا يخفى
وجه العمل بها و
حديث عمرو بن
يجدان هذا عن
ابي ذر مختلف فيه

شرح سراج احمد

صحیح ست کانهما رأیا کلا الحدیثین صحیحا از جهت آنکه گویا که احمد و اسحق هر دو اعتقاد کرده اند هر دو حدیث را صحیح معمولا بهما معمول بهر دو خواهد که نشسته نماز بگذارد رکوع و سجود نشسته بکند و اگر خواهد برخاسته رکوع و سجود کند حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالك عن ابی النضر عن ابی سلمة عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی جالسا فیقرأ وهو جالس فاذا بقی من قراءته قدر ما یکون ثلثین او اربعین اٰیة قام فقرأ وهو قائم ثم رکع وسجد ثم صنع فی الرکعة الثانیة مثل ذلك ترجمه اش گذشته است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا احمد بن منیع ناهشیم انا خالد وهو الحذاء عن عبد الله بن شقیق عن عائشة قال سألتها عن صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم عن تطوعه گفت عبد الله بن شقیق پرسیدم عائشه صدیقه را از نماز آنحضرت از نفل وی قالت گفت عائشه در جواب عبد الله بن شقیق کان یصلی لیلا طویلا قائما ولیلا طویلا قاعدا فاذا قرأ وهو قائم رکع وسجد وهو قائم واذا قرأ وهو جالس رکع وسجد وهو جالس ترجمه اش ذکر یافته است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم قال انی لاسمع بکاء الصبی فی الصلوة فاخفف باب است در بیان آنچه آمده است بدرستیکه آنحضرت فرمود هر آئینه می شنوم آواز گریهٔ کودک را در نماز پس سبک میگذارم نماز را و خفت در قراءت میکنم حدثنا قتیبة نا مروان بن معاویة الفزاری در تقریب است مروان بن معاویه بن الحارث بن اسماء الفزاری ابو عبد الله الکوفی نزیل مکة و دمشق ثقة حافظ وکان یدلس اسماء الشیوخ من الثامنة مات سنة ثلث وتسعین ومائة عن حمید عن انس بن مالك ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال والله انی لاسمع بکاء الصبی وانا فی الصلوة سوگند بخدا بدرستیکه من هر آئینه می شنوم آواز گریهٔ کودک را در حالیکه من در نماز باشم فاخفف مخافة ان تفتتن امه پس سبکی میکنم در نماز از جهت ترس آنکه در فتنه نیفتد مادر او از حضور و خشوع نماز باز ماند ازین حدیث مستفاد گشت

شرح ابی الطیب

قوله وانا فی الصلوة فاخفف قال الخطابی فیه دلیل علی ان الامام اذا حس برجل یرید معه الصلوة وهو راکع جاز له ان ینتظره راکعا لیدرك الرکعة لانه لما جاز له ان یقتصر لحاجة انسان فی امر دنیوی کان له ان یزید فی امر اخروی وکرهه بعضهم وقال اخاف ان یکون شرکا وهو مذهب مالك انتهی قال بعض الشراح فی استدلاله نظر اذ فرق بین تخفیف الطاعة وترکه الاطالة لغرض وبین اطالة العبادة بسبب شخص فانه من الریاء المتعارف وقال الفضیل العبادة لغیر الله شرك وترکها لغیره تعالی ریاء والاخلاص ان یخلصك الله تعالی عنهما وایضا الامام مامور بالتخفیف ومنهی عن الاطالة ومذهبنا ان الامام لو اطال الرکوع لادراك الجائی لا لتقربا بالرکوع الی الله تعالی فهو مکروه کراهة تحریم وغشی علیه منه امر عظیم ولا شك انه اذا کانت الاطالة لغیر الله تعالی ولا یرید به التقرب الی الله تعالی فهو مکروه کراهة تحریم واما اذا کان یرید الاطالة للغیر ویقصد به وصول المسلم الی الثواب فلا کراهة فیه بل ثاب علی ذلك الا انه غایة الندرة **قوله** مخافة ان تفتتن امه بفتح التاء المیم ای خوفا وتفتتن من الفتنة او الافتتان علی النسختین ای مخافة من ان تتشوش امه وتحزن یعنی یتشوش قلبها ویزول ذوقها وحضورها فی الصلوة ولا یبعد ان یکون رحمة علی الام والطفل ایضا والمراد من الخفة اتیان القراءة علی وجه السنة کما یأتی فی الکتب الفقهیة وترك الدعوات الطویلة فی الانتقالات وهو لا ینافی القیام بمعنی الاتیان بجمیع الارکان والسنن

شرح سراج احمد

که لازم ست بر امام رعایت مقتدیان و طوالت در نماز چنان نماید که ثقیل گردد بر قوم و فی الباب عن ابی قتادة اخرجه البخاری و ابی سعید اخرجه ابن النجار قال صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی هذا المسجد صلوة الفجر فقرأ باقصر سورتین فی القرآن من المفصل فاقبل علینا بوجهه فانکرنا ذلک فقلنا یا رسول الله والله لقد صلیت بنا صلوة ما کنت تصلیها بنا قال الم تسمعوا الی الصبی یبکی فی صف النساء فاحببت ان تفزع امه فتجاوزت فی صلوتی وابی هریرة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار باب ست در بیان انچه آمده است که قبول کرده نمیشود نماز زن بالغه که حائضه میشود مگر بخمار و اگر سر برهنه بگذارد روا نباشد حدثنا هناد نا قبیصة عن حماد بن سلمة عن قتادة عن ابن سیرین عن صفیة ابنة الحارث عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار قبول کرده نمیشود نماز بالغه مگر بخمار چون پوشد خود را و برهنه نکند و اگر برهنه کند ولی پوشش بگذارد نماز روا نگردد و خمار بکسر خای معجمه در اصل چیزی که پوشیده شود بدان سر و اکنون استعمال او در سرپوش زنان آید در صراح گفته است که خمار بکسر معجمه سرپوش زنان یعنی سر و موی زن عورت ست واجب ست ستر آن در نماز در حق حره و آمه حکم مرد دارد در عورت و فی الباب عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن والعمل علیه عند اهل العلم ان المرأة اذا ادرکت فصلت و شیء من شعرها مکشوف لا تجوز صلوتها و عمل بر آنست نزد اهل علم که بدرستیکه زن چون بالغه گردد پس گذارد نماز را در حالیکه چیزی از موهای وی برهنه بود نماز روا نگردد نماز وی وهو قول الشافعی قال گفت شافعی لا تجوز صلوة المرأة وشیء من جسدها مکشوف روا نیست نماز زن در حالیکه چیزی از بدن وی برهنه بود قال الشافعی وقد قیل ان کان ظهر قدمیها مکشوفا فصلوتها جائزة گفت شافعی و تحقیق گفته شده است که اگر باشد پشت هر دو پای زن برهنه پس نماز او روا باشد در هدایه نوشته است که صحیح آن ست که قدم عورت نیست و در خزانه نوشته است که صحیح آنست که قدم عورت نیست در حق نماز و عورت ست در خارج نماز و در فتاوای قاضیخان

شرح ابی الطیب

باب ماجاء لا تقبل صلوة الا بخمار **قوله** لا تقبل صلوة الحائض الا بخمار ای لا تصح صلوة البالغة الا بستر العورة فذکر العام واراد الخاص لان نفی القبول الذی هو العام لا یدل علی نفی الصحة الذی هو الخاص فلا بد من الارادة المذکورة وانما قلنا ذلک للاجماع علی وجوب ستر العورة وتفصیله فی الفروع واما ذکر الخمار وارادة ما یستر العورة فمن قبیل ذکر الخاص وارادة العام ویجوز ان یراد بالخمار ما یستر به الراس فقط کما هو مفهوم اللفظ ووجه التخصیص انه مخصوص بالنساء والکلام فیهن وقد استدل الروبانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوة الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه نقل السیوطی

قوت المغتذی

عن صفیة ابنة الحارث لیس لها عند المصنف و ابی داود وابن ماجة الا هذا الحدیث لا تقبل صلوة الحائض المراد من بلغت سن الحیض لا من هی ملابسة الحیض فانها ممنوعة من الصلوة ولفظ ابن خزیمة صلوة امرأة قد حاضت الا بخمار بکسر الخاء هو ما یغطی به راس المرأة وقد استدل الروبانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوة الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی والصیمری ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه

عارضة الاحوذی

قتادة یرویه ابو قلابة عن عمرو بن بجدان وقارة عن رجل من بنی عامر قال دخلت فی الاسلام فجمعنی دینی فاتیت ابا ذر فقال ابو ذر انی اجتویت المدینة فامر لی رسول الله صلی الله علیه وسلم بذود ونعم فقال لی اشرب من البانها قال حماد عن ایوب عن ابی قلابة اشک فی ابوالها فقال ابو ذر فکنت اغرب عن الماء ومعی اهلی فتصیبنی الجنابة فاصلی بغیر طهور فامرنی رسول الله صلی الله علیه وسلم بماء فجاءت به جاریة سوداء بعس یتخضخض ما هو ملآن فتسترت الی بعیر فاغتسلت ثم جئت فقال

عارضۃ الاحوذی

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الصعید الطیب طھور المسلم و ان لم یجد الماء الی عشر سنین فاذا وجدت الماء فامسہ جلدک قال ابوداؤد رواہ حماد بن زید عن ایوب لم یذکر ابو العلاء قال ابوداؤد ھذا لیس بصحیح لیس فی ابو العلاء الاحادیث انس یقول بہ اھل البصرۃ غریبہ فیہ خمسۃ الفاظ الاول اجتویت الثانی بذود الثالث بمس الرابع یتخفف الخامس الصعید اما اجتویت فقد تقدم واما قولہ ذود فانہ ما بین الثلث الی التسع من الاناث

شرح سراج احمد

نوشتہ است کہ صحیح آنست کہ انکشاف ربع قدم مانع صلوۃ باشد و فی الخلاصۃ کعب المرأۃ ینبغی ان یکون حکمہ حکم الرکبۃ و بطن قدمیہا بل ہی عورۃ فیہ روایتان والتقدیر فیہ بربع بطن القدم فی روایۃ الاصل و فی روایۃ الحسن عن ابی حنیفۃ انہ یباح النظر الی قدمیہا و فی الملتقط عن ابی حنیفۃ ان ذراع الحرۃ لیست بعورۃ کذراع الامۃ و فی الظہیریۃ الاصح ان الذراع عورۃ **باب** ما جاء فی کراھۃ السدل فی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت سدل در نماز و صورت سدل اینکہ جامہ بر سر و دوش بیندازد و اطراف جامہ را در جوانب رہا کند و گذاشتن رداء بر دوش و رہا کردن اطراف آن و بعضی گفتہ اند کہ پوشیدن قبا بی آنکہ دستہا در آستین در آرد نیز داخل سدل ست و اصح آنست کہ این سدل نیست چنانچہ در در المختار ست حدثنا ھناد ثنا قبیصۃ عن حماد بن سلمۃ عن عسل بن سفین عسل بکسر عین و سکون سین مہملتین و گویند بفتح ہر دو التمیمی ابو قرۃ البصری ضعیف از سادسہ بود عن عطاء عن ابی ہریرۃ قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن السدل فی الصلوۃ و این مکروہ است نزد ائمہ حنفیہ چنانکہ در خزانہ است کہ من صلی فی قبا ینبغی ان یدخل یدیہ فی کمیہ و شدہ بالمنطقۃ مخافۃ السدل و فی الخلاصۃ المصلی اذا کان لابس فرجی و لم یدخل یدیہ فی کمیہ اختلف المتاخرون فی الکراہۃ والمختار انہ لا یکرہ و حدیث سدل را ابوداود و ترمذی و ابن حبان و حاکم و طبرانی در اوسط از حدیث ابی ہریرہ اخراج کردہ و فی الباب عن ابی جحیفۃ اخرجہ الطبرانی بلفظ مر النبی صلی اللہ علیہ وسلم برجل سدل ثوبہ فی الصلوۃ فقنعہ و فی روایۃ فقطعہ و فی روایۃ فعطفہ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ لا نعرفہ من حدیث عطاء عن ابی ہریرۃ مرفوعا الا من حدیث عسل بن سفیان گفت مصنف حدیث ابی ہریرہ را نمی شناسم از حدیث عطاء از ابی ہریرہ مرفوع مگر از حدیث عسل بن سفیان و قد اختلف اھل العلم فی السدل فی الصلوۃ و تحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سدل کردن در نماز فکرہ بعضھم السدل فی الصلوۃ و قالوا ھکذا تصنع الیھود پس مکروہ گفتہ اند بعضی علما سدل را در نماز و گفتہ اند این سدل را یہود میکنند و قال بعضھم انما کرہ السدل فی الصلوۃ اذا لم یکن علیہ الا ثوب واحد و گفتہ اند بعضی علما جز این نیست کہ مکروہ است سدل در نماز چون نباشد بر مصلی مگر یک جامہ فاما اذا سدل علی القمیص فلا باس پس اگر وقتی سدل کند بر قمیص یعنی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراھیۃ السدل فی الصلوۃ **قولہ** عن عسل بن سفین بکسر العین و سکون السین المھملۃ و لیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث **قولہ** عن السدل فی الصلوۃ قال ابو عبید ھو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل و ھو عندنا ان یجعل ثوبہ علی راسہ او کتفیہ ثم یرسل اطرافہ من جوانبہ و قال المحقق ابن الھمام و ھو یصدق علی ان یکون المندیل مرسلا من کتفیہ کما یعتادہ کثیر و ینبغی لمن علی عنقہ مندیل ان یضعہ عند الصلوۃ و یصدق ایضا علی لبس القبا من غیر ادخال الیدین فی کمیہ و قد صرح بالکراھۃ فیہ انتھی

قوت المغتذی

عن عسل بن سفین بکسر العین و سکون السین المھملتین و لیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث عن السدل فی الصلوۃ قال ابو عبید ھو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل و عبارۃ غیرہ ان یضع وسط الرداء علی راسہ و یرسل طرفیہ عن یمینہ و شمالہ من غیر ان یجعلھما علی کتفیہ

شرح سراج احمد

قمیص پوشیدہ چادری بر دو شما انداز دو ہر دو طرف او را رہا کند پس لا باس ست وھو قول احمد وآن قول امام احمد ست وکرہ
ابن المبارک السدل فی الصلوٰۃ ومکروہ گفتہ است ابن المبارک سدل را در نماز **باب ما جاء کراھۃ مسح الحصی فی الصلوٰۃ** باب
در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت مسح سنگریزہا و دور کردن آنہا در نماز از جای سجدہ حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی
نا سفیان بن عیینۃ عن الزھری عن ابی الاحوص عن ابی ذر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا قام احدکم الی الصلوٰۃ فلا یمسح
الحصی چون باستد یکی از شما بسوی نماز و شروع در نماز نماید پس باید کہ مسح نکند و دور نماید سنگریزہا را فان الرحمۃ تواجھہ پس بدرستیکہ
رحمت حق تعالی روبروی مصلی میباشد پس اگر مصلی سنگریزہا را از جای سجدہ دور نماید گویا رحمت را از جای سجدہ دور کردہ باشد حدثنا
الحسین بن حریث ثنا الولید بن مسلم عن الاوزاعی عن یحیی بن ابی کثیر قال ثنی ابو سلمۃ بن عبد الرحمن بسین و لام مفتوحتین
ابن عبد الرحمن بن عوف احد العشرۃ المبشرۃ نام او عبد اللہ بود و گویند اسمعیل تابعی امام جلیل یکی از فقہای سبعہ بود و او ابن اخت
رضاعی عائشہ صدیقہ بود کہ رضاع داد و بود او را ام کلثوم بنت ابی بکر صدیق و او ثقہ فقیہ کثیر الحدیث از سادات قریش بود در مدینہ
سنۃ اربع وتسعین وفات یافت عن معیقیب بضم میم و فتح عین مہملہ و بقاف مکسورہ میان ہر دو مثناۃ تحتیہ و سکون ہا ابن ابی فاطمۃ
الدوسی المدنی حلیف آل سعید بن العاص از سابقین اولین بود ہجرت کرد ہجرتین و حاضر گشت تمام مشاہد را و والی گردانید او را
شیخین بر بیت المال داو بود کہ انگشت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دست وی می بود آخر از دست وی در خلافت عثمان رضی اللہ عنہ در
بیر اریس بیقتا ہر چند جست و جو کردند نیافتند پس از آن ظاہر گشت اختلاف تا آخر زمان و رسید او را بشام پس امیر المؤمنین عمر
رضی اللہ عنہ حاضر گردانید اطبا را و معالجہ او کردند متوقف گشت مرض او و مرویات وی از آنحضرت ہفت حدیث اند در صحیحین دو حدیث اند
از مرویات وی متفق علیہ یک حدیث ست و منفرد گشتہ است مسلم بیک حدیث قال سألت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن مسح
الحصی فی الصلوٰۃ گفت معیقیب پرسیدم آنحضرت را از مسح و دور کردن سنگریزہ از جای سجدہ در نماز فقال ان کنت لا بد فاعلا
فمرۃ واحدۃ پس فرمود اگر ہستی تو بالضرور دور کنندہ آنرا از جہت ایذای پیشانی پس یک بار ست دور کردن ہر مقدار کہ دور
گردد و زیادہ از آن نباید کرد کہ عمل کثیر شود و موجب تباہی نماز گردد بدانکہ قلب حصی برای سجدہ مکروہ است
مگر یک بار کہ ممکن نباشد سجدہ کردن پس باک نیست کہ برابر کند و در خلاصہ است کہ ترک آن احب ست و ذکر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراھۃ مسح الحصی فی الصلوٰۃ **قولہ** فلا یمسح الحصی ھی الحجارۃ الصغیرۃ فان الرحمۃ تواجھہ
ای تنزل علیہ وتقبل الیہ بسبب اشتغالہ بالصلوٰۃ فلا یلیق لہ قبل ان یتلقی تلک النعمۃ الخطیرۃ بھذہ
الغفلۃ اولا ینبغی تفویت تلک النعمۃ والرحمۃ بمزاولۃ الغفلۃ والزلۃ **قولہ** فمرۃ واحدۃ بالنصب ای
افعلہ مرۃ واحدۃ وقال العسقلانی ویجوز الرفع فیکون التقدیر فالجائز مرۃ واحدۃ او فمرۃ واحدۃ تکفی او تجوز

قوت المغتذی

عن ابی الاحوص قال النسائی لم نقف علی اسمہ ولا نعرفہ وقد انفرد الزھری بالروایۃ عنہ ولیس لہ
عند المصنف وعند ابن ماجۃ الا ھذا الحدیث اذا قام احدکم الی الصلوٰۃ ای اذا دخل فیھا
فلا یمسح الحصی لانہ یشغل المصلی اما قبل التحرم فلیس داخلا فی النھی

عارضۃ الاحوذی

دون الذکور وانثیہ
سہ ذو اصفایا
النھار بین ما بین
تسع والی اثنتین
واما قولہ یعنی
فھو القدح الضخم
قد رحلب ناقۃ
صفی واما قولہ
یتخضخض فمعناہ
یضطرب الماء
فیہ ویتحرک لقولہ
لو کان ملآن و
الخضخضۃ تحریک
الماء وغیرہ ومنہ
قول ابن عباس
الخضخضۃ خیر
من الزنا یعنی
الاستمناء بالید
وھو تحریک المنی
والخضخضۃ من
وصف الماء فجعل
من وصف العس
وذلک کثیر فی
اللغۃ تقدیرہ
بعض یتخضخض
الماء فیہ ثم
حذف قولہ الماء
فیہ وبقی الفعل

شرح سراج احمد

کرد قاضی خان کہ لا باس ست کہ برابر کند موضع سجدہ را یک بار یا دو بار و تقیید بسجدہ بجہت آنست کہ قلب حصی برای غیر سجدہ مطلقاً مکروہ است

قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث صحیح وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجہ الطبرانی والدورقی والبیہقی وضعفہ وحذیفۃ اخرجہ الدارقطنی فی الافراد وجابر بن عبد اللہ اخرجہ الضیاء المقدسی فی المختار ومعیقیب اخرجہ الشیخان والمصنف والنسائی وابن ماجۃ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ذر حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کرہ المسح فی الصلوٰۃ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ او مکروہ میداشت و بد می پنداشت مسح کردن حصی را در نماز وقال ان کنت لا بد فاعلا فمرۃ واحدۃ کانہ روی عنہ رخصۃ فی المرۃ الواحدۃ گویا کہ از آنحضرت رخصت روایت کردہ شدہ است در یک بار مسح کردن حصی از موضع سجدہ والعمل علی ہذا عند اہل العلم **باب** ماجاء فی کراہۃ النفخ فی الصلوٰۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت نفخ کردن و دمیدن در نماز حدثنا احمد بن منیع نا عباد بن العوام نا میمون ابو حمزۃ عن ابی صالح مولی طلحۃ عن ام سلمۃ قالت رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم غلاما لنا یقال لہ افلح اذا سجد نفخ گفت ام سلمہ دید آنحضرت غلامی را کہ ما را بود گفتہ می شد او را افلح یعنی نام او افلح بود و در روایتی رباح آمدہ چون سجدہ میکرد می دمید زمین را تا گرد آلودہ نگردد روی وی فقال یا افلح ترّب وجھک پس فرمود آنحضرت خاک آلودہ کن روی خود را قال احمد بن منیع کرہ عباد النفخ فی الصلوٰۃ گفت احمد بن منیع مکروہ داشت عباد نفخ را در نماز وقال ان نفخ لم یقطع صلاتہ وگفت عباد اگر بدمید خاک را قطع کردہ نشود نماز وی قال احمد بن منیع وبہ ناخذ گفت احمد بن منیع وباین حدیث اخذ میکنیم و ہمین است مذہب ما قال ابو عیسیٰ وروی بعضہم عن ابی حمزۃ ہذا الحدیث وقال مولی لنا یقال لہ رباح بجای غلاما لنا حدثنا احمد بن عبدۃ الضبی ثنا حماد ابن زید عن میمون ابی حمزۃ بہذا الاسناد نحوہ وقال غلاما لنا یقال لہ رباح قال ابو عیسیٰ وحدیث ام سلمۃ اسنادہ لیس بذاک واسناد حدیث ام سلمہ قوی نیست و میمون ابو حمزۃ قد ضعفہ بعض اہل العلم و میمون ابو حمزہ کنیت دارد تحقیق تضعیف کردہ است او را بعضی اہل علم واختلف اہل العلم فی النفخ فی الصلوٰۃ واختلاف کردہ اند علما در حق دمیدن در نماز فقال بعضہم ان نفخ فی الصلوٰۃ استقبل الصلوٰۃ پس گفتہ اند بعضی علما اگر بدمید کسی در نماز باز گرداند و اعادہ نماید نماز را وہو قول سفیان الثوری واہل الکوفۃ یعنی امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وقال بعضہم یکرہ النفخ فی الصلوٰۃ ونزد بعضی علما مکروہ است دمیدن در نماز وان نفخ فی صلاتہ لم تفسد صلاتہ واگر بدمید در نماز خود تباہ نکند نماز او را وہو قول احمد واسحٰق **باب** ماجاء فی النہی عن الاختصار فی الصلوٰۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در نہی و منع از اختصار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراہۃ النفخ فی الصلوٰۃ **قولہ** اذا سجد نفخ ای فی الارض لیزول عنہا التراب فیسجد **قولہ** ترّب وجھک ای وصلہ الی التراب وضعہ علیہ ولا تحدر عنہ ولا تبعدہ عن موضع وجھک بالنفخ فانہ اقرب الی التضرع والتواضع واعظم للثواب فان الصاق التراب بالوجہ الذی ہو افضل الاعضاء غایۃ التواضع **قولہ** واہل الکوفۃ یعنی اذا ظہر الحروف بالنفخ **باب** ماجاء فی النہی عن الاختصار فی الصلوٰۃ

قوت المغتذی

عن ابی صالح مولی طلحۃ عن ام سلمۃ قال الذہبی فی المیزان ہو مولاہا واسمہ ذکوان لا یعرف وقال المزی فی التہذیب اسمہ رزاذان ولیس لہ فی الکتب الا ہذا الحدیث عند المصنف

عارضۃ الاحوذی

من وصف العس واما قولہ الصعید الطیب فان الصعید فقیل من صعد یصعد اذا علا فوجہ الارض الطاہر وقال الشافعی ہو التراب الطاہر المنبت وہذا تفسیر فقہی علی مذہبہ والاول الذی قدمنا اصوب واجری علی اللغۃ قال اللہ سبحانہ فتصبح صعیدا زلقا احکامہ اذا ثبت ان التیمم جائز للجنب عند عدم الماء فاختلف العلماء رحمۃ اللہ علیہم اذا تیمم ہل یرفع الحدث ام لا وتخریجہ فی ذلک اطنب فیہ المتاخرون وقالوا لیس الحدث عینا وانما ہی احکام والتیمم یرفعہا

شرح سراج احمد

در نماز حدثنا ابو کریب نا ابو اسامة عن هشام بن حسان عن محمد بن سیرین عن ابی هریرة رضی الله عنه ان النبی صلی الله
علیه وسلم نهی ان یصلی الرجل مختصرا منع فرمود آنحضرت اینکه بگذارد نماز را آدمی در حالیکه مختصر باشد خصر بفتح خای معجمه وسکون
صاد مهمله وخاصره تهیگاه است یعنی نهادن دست بر تهیگاه ودر حدیث آمده است که اختصار راحت اهل نار است که چون از طول قیام در موقف
تعب کشند استراحت کنند باختصار وبعضی گویند که این فعل یهود است مراد باهل نار ایشان اند ودر روایت آمده است که ابلیس نهاد دست
خود را بر خاصره در وقتیکه افتاد بر زمین ورسید او را مصیبت لعن وبعضی تفسیر کرده اند اختصار را بگرفتن خصره یعنی عصا ودست که در
نماز بران تکیه کرده باشد وبعضی تفسیر کرده اند اختصار را باختصار سورت که تمام نخواند وآن مکروه است یا اختصار بر آیات سجده تا سجده
کنند یا ترک آیت سجده که بآن قرائت رسیده است تا سجده نکنند یا اختصار نماز وکوتاهی قیام ورکوع وسجود واین معانی از محتملات لفظ اند
ودر روایتی که لفظ اختصار واقع شده است وتفسیری که مشهور است از صحابه وسلف دستها بر تهیگاه نهادن است چنانکه در ترجمه مشکوة است
وفی الباب عن ابن عمر اخرجه البغوی فی شرح السنة بلفظ قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الاختصار راحة اهل النار قال ابو عیسی
حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد کره قوم من اهل العلم الاختصار فی الصلوة مصنف خود تفسیر اختصار می کند والاختصار
ان یضع الرجل یده علی خاصرته فی الصلوة واختصار آنست که بنهد مردی دست خود را بر تهیگاه خود در نماز وکره بعضهم ان یمشی
الرجل مختصرا ومکروه داشته اند بعضی علما اینکه براه رود آدمی در حالیکه دستها بر تهیگاه نهاده باشد ویروی ان ابلیس اذا مشی
یمشی مختصرا وروایت کرده شده است که بدرستیکه ابلیس علیه اللعنة چون راه می رفت میرفت دست بر تهیگاه نهاده اخرجه عبد الرزاق
عن ابی هریرة قال اذا قام احدکم الی الصلوة فلا یجعل یده فی خاصرته فان الشیطان یحضر ذلک ونزد امام ما ابی حنیفه تخصر در صلوة
مکروه است زیرا که این هیأتی است که در وی ترک خضوع است **باب** ماجاء فی کراهة کف الشعر فی الصلوة باب است در بیان
آنچه آمده است در کراهت کف مویها در نماز وپیچیدن آنها حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق انا ابن جریج عن
عمران بن موسی عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابیه عن ابی رافع انه مر بالحسن بن علی وهو یصلی
بدرستیکه ابو رافع بگذشت بامام حسن رضی الله عنه وحال آنکه امام حسن نماز میگذارد وقد عقص ضفرته
وتحقیق پیچیده بود امام حسن موی گیسوهای خود را فی قفاه در بالای گردن بر منتهای سر فحلها پس بگشاد ابو رافع مویهای

شرح ابی الطیب

قوله ان یضع الرجل الی آخره وهو تفسیر محمد بن سیرین الراوی عن ابی هریرة قاله المحقق بن الهمام
وهو اشهر الاقوال فی تفسیر الاختصار وقیل هو ان یصلی متکئا علی عصا وقیل
ان لا یتم الرکوع والسجود وقیل ان یختصر الآیات التی فیها السجدة **قوله**
ان یمشی الرجل مختصرا یعنی یکره الاختصار فی خارج الصلوة ایضا **باب** ماجاء فی کراهة
کف الشعر فی الصلوة الکفت الضم والجمع **قوله** وقد عقص ضفرته العقص هو ان یجمع شعره علی هامته

قوت المغتذی

عن عمران بن موسی هو ابن عمرو الاشدق بن سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنه الا
ابن جریج ولیس له فی الکتب الا هذا الحدیث عند المصنف وابی داود

عارضة الاحوذی

وکلا القولین عندی
محتمل والصحیح ان یقال
ان الحدیث ثبت عنه
احکام فاستعمال
الماء یرفع السبب
ویرفع الاحکام
بارتفاع سببها
والتیمم یرفع الاحکام
رخصة مع بقاء
سببها فلا یبقی
حکم لکن السبب
باق والدلیل علی
ان الامر بین جیطا
وصحة هذا التوسط
ظاهر اما الدلیل علی
ارتفاع الاحکام
بالتیمم فبین فان
کل ما کان ممنوعا
صار له جائزا و
هذا نص واما
الدلیل علی بقاء
السبب فلزوم
استعمال الماء عند
وجوده من غیر
تجدد حدث
سوی الاول الذی
کان التیمم منه و
علی هذا فلا بد

شرح سراج احمد

پیچیدہ حسن را فالتفت الیہ الحسن مغضبا پس التفات کرد بسوی ابی رافع امام حسن در حالیکہ غضب کنندہ بود فقال اقبل علی صلاتک ولا تغضب پس گفت ابو رافع امام حسن را اقبال کن بر نماز خود و خشم مکن فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ذلک کفل الشیطان پس بدرستیکہ من شنیدہ ام آنحضرت را کہ میفرمود این پیچیدن موہا و بستن در قفا مقعد شیطان ست و نہایہ است کفل بکسر کاف و سکون فا بمعنی مقعد ای معز ضفیرتہ و آن فعل مکروہ است در غیر صلوٰۃ و در صلوٰۃ بطریق اولی مکروہ باشد و فی الباب عن ام سلمۃ اخرجہ الطبرانی و عبد اللہ بن عباس اخرجہ مسلم و ابو داود و النسائی و فی المتفق عن ابن عباس رفعا امرت ان اسجد علی سبعۃ اعضاء و ان لا اکف شعرا و لا ثوبا و اخرج الطبرانی و الدورقی و البیہقی و ضعفہ عن علی رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی حدیث ابی رافع حدیث حسن و العمل علی ھذا عند اھل العلم کرھوا ان یصلی الرجل و ھو معقوص شعرہ مکروہ داشتہ اند اہل علم اینکہ نماز گذارد مردی در حالیکہ پیچیدہ باشد موی سروی بر سر یا بر قفای وی و عمران بن موسی کہ شاگرد سعید بن ابی سعید مقبری ست ھو القرشی المکی و ھو اخو ایوب بن موسی و قرشی مکی ست و او برادر ایوب بن موسی ست **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در خشوع کردن و تضرع نمودن در نماز حدثنا سوید بن نصر نا عبد اللہ بن المبارک فاللیث بن سعد نا عبد ربہ بن سعید عن عمران بن انس عن عبد اللہ بن نافع بن العمیا مجہول از ثالثہ بود عن ربیعۃ بن الحارث عن الفضل ابن عباس بسکون ضاد معجمہ ابن عباس بن عبد المطلب القرشی الہاشمی ابو عباس ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و اکبر ولد عباس و او شقیق عبد اللہ بود مادر وی ام الفضل لبابۃ الکبری بنت الحارث الہلالیۃ حاضر گشت فتح و ما بعد او را و ثابت ماند در روز حنین و ردیف ساخت او را در حج از مزدلفہ تا منی و حاضر شد بر غسل و دفن آنحضرت و در شام در طاعون عمواس سنۃ ثمان عشرۃ وفات کرد

شرح ابی الطیب

و یشدہ بخیط او نحوہ لیتلیہ قالہ علماؤنا و فی القاموس عقص شعرہ یعقصہ ضفرہ و فتلہ انتہی و الضفر بالضم و سکون الفاء کل خصلۃ علی حدتہا یعنی لفہ و ادبہ حول راسہ کفعل النساء **قولہ** ذلک کفل الشیطان بکسر الکاف النصیب و الحظ و المعنی ان من استرسل شعرہ سقط علی الارض عند السجود فیثاب علیہ و المعقوص لم یسجد شعرہ فینقص الثواب فیسرہ الشیطان فیکون نصیبا لہ و فیہ الامر بالمعروف و النہی عن المنکر و ان ذلک لا یؤخر اذ لم یؤخرہ ابو رافع و ابن عباس حتی یفرغ من الصلوٰۃ و ان المکروہ ینکر کما ینکر المحرم و ان من قدر علی تغییر المنکر بیدہ یغیرہ بہا و قال السیوطی کفلہ مقعدہ و ھو خاص بالرجال دون النساء لان شعور ھن عورۃ یجب سترہ فی الصلوٰۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل و تعذر سترہ **قولہ** و عمران بن موسی ھو ابن عمرو الاشدق من سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنہ الا ابن جریج و لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث عند المصنف و ابی داود **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوٰۃ**

قوت المغتذی

ذلک کفل الشیطان ای مقعدہ و ھو معقوص شعرہ ھو خاص بالرجال دون النساء لان شعرھن عورۃ یجب سترہ فی الصلوٰۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل و تعذر سترہ عن عبد اللہ بن نافع بن العمیا لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث عند الاربعۃ

عارضۃ الاحوذی

من ذکر مسائل یسیرۃ تتعلق بھذا الباب من جملتہ وان کانت مسائل التیمم طویلۃ نجعل عددھا علی التقریب للطالب والتنبیہ للراغب فی سبع مسائل الاولی اذا تیمم الجنب فصل ما یفعل الطاھر فان احدث الحدث الاصغر لم یجز لہ ان یفعل شیئا مما کان یفعلہ الاقراءۃ القرآن فانہ لا یمنعھا طریان جنابۃ اخری لان الحدث الاصغر انما ابطل التیمم فی احکامہ کما انہ لا یبطل الطھارۃ الکبری وانما یبطل الصغری وھذا دقیق فتامل الثانیۃ لو نسی الماء فی رحلہ و تیمم فصلی ثم

شرح سراج احمد

پیچیدہ حسن را فالتفت الیہ الحسن مغضبا پس التفات کرد بسوی ابی رافع امام حسن در حالیکہ غضب کنندہ بود فقال اقبل علی صلاتک ولا تغضب پس گفت ابو رافع امام حسن را اقبال کن بر نماز خود و خشم مکن فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ذلک کفل الشیطان پس بدرستیکہ من شنیدہ ام آنحضرت را کہ میفرمود این پیچیدن موہا و بستن در قفا مقعد شیطان ست و نہایہ است کفل بکسر کاف و سکون فا بمعنی مقعد ای معز ضفیرتہ و آن فعل مکروہ است در غیر صلوٰۃ و در صلوٰۃ بطریق اولی مکروہ باشد و فی الباب عن ام سلمۃ اخرجہ الطبرانی و عبد اللہ بن عباس اخرجہ مسلم و ابو داود و النسائی و فی المتفق عن ابن عباس رفعا امرت ان اسجد علی سبعۃ اعضاء و ان لا اکف شعرا و لا ثوبا و اخرج الطبرانی و الدورقی و البیہقی و ضعفہ عن علی رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی حدیث ابی رافع حدیث حسن و العمل علی ھذا عند اھل العلم کرھوا ان یصلی الرجل و ھو معقوص شعرہ مکروہ داشتہ اند اہل علم اینکہ نماز گذارد مردی در حالیکہ پیچیدہ باشد موی سروی بر سر یا بر قفای وی و عمران بن موسی کہ شاگرد سعید بن ابی سعید مقبری ست ھو القرشی المکی و ھو اخو ایوب بن موسی و قرشی مکی ست و او برادر ایوب بن موسی ست **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در خشوع کردن و تضرع نمودن در نماز حدثنا سوید بن نصر نا عبد اللہ بن المبارک فاللیث بن سعد نا عبد ربہ بن سعید عن عمران بن انس عن عبد اللہ بن نافع بن العمیا مجہول از ثالثہ بود عن ربیعۃ بن الحارث عن الفضل ابن عباس بسکون ضاد معجمہ ابن عباس بن عبد المطلب القرشی الہاشمی ابو عباس ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و اکبر ولد عباس و او شقیق عبد اللہ بود مادر وی ام الفضل لبابۃ الکبری بنت الحارث الہلالیۃ حاضر گشت فتح و ما بعد او را و ثابت ماند در روز حنین و ردیف ساخت او را در حج از مزدلفہ تا منی و حاضر شد بر غسل و دفن آنحضرت و در شام در طاعون عمواس سنۃ ثمان عشرۃ وفات کرد

شرح ابی الطیب

و یشدہ بخیط او نحوہ لیتلیہ قالہ علماؤنا و فی القاموس عقص شعرہ یعقصہ ضفرہ و فتلہ انتہی و الضفر بالضم و سکون الفاء کل خصلۃ علی حدتہا یعنی لفہ و ادبہ حول راسہ کفعل النساء **قولہ** ذلک کفل الشیطان بکسر الکاف النصیب و الحظ و المعنی ان من استرسل شعرہ سقط علی الارض عند السجود فیثاب علیہ و المعقوص لم یسجد شعرہ فینقص الثواب فیسرہ الشیطان فیکون نصیبا لہ و فیہ الامر بالمعروف و النہی عن المنکر و ان ذلک لا یؤخر اذ لم یؤخرہ ابو رافع و ابن عباس حتی یفرغ من الصلوٰۃ و ان المکروہ ینکر کما ینکر المحرم و ان من قدر علی تغییر المنکر بیدہ یغیرہ بہا و قال السیوطی کفلہ مقعدہ و ھو خاص بالرجال دون النساء لان شعور ھن عورۃ یجب سترہ فی الصلوٰۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل و تعذر سترہ **قولہ** و عمران بن موسی ھو ابن عمرو الاشدق من سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنہ الا ابن جریج و لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث عند المصنف و ابی داود **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوٰۃ**

قوت المغتذی

ذلک کفل الشیطان ای مقعدہ و ھو معقوص شعرہ ھو خاص بالرجال دون النساء لان شعرھن عورۃ یجب سترہ فی الصلوٰۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل و تعذر سترہ عن عبد اللہ بن نافع بن العمیا لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث عند الاربعۃ

شرح سراج احمد

وگویند در اجناوین وگویند در برج الصفر شہید شد واین ہر دو در سنہ سیزدہم بودند وگویند در یرموک سنہ اربع عشر یا خمس عشر وفات کرد قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الصلوٰۃ مثنی مثنی تشہد فی کل رکعتین نماز دو دو رکعت ست وتشہد خواندن ست در پس ہر دو رکعت وتخشع وتضرع وخشوع کن وتضرع کن تخشوع بضم خای معجمہ بمعنی فروتنی نمودن وتضرع بمعنی زاری کردن وتمسکن وبسکونت وآرام کن نماز را وتقنع یدیک وبردار ہر دو دست خود را یقول میگفت در تفسیر تقنع یدیک ترفعہما الی ربک مستقبلا ببطونہما وجہک بردار ہر دو دست خود را بسوی پروردگار خود در حالیکہ روی کنندہ باشی شکم ہر دو دست را بسوی روی خویش وتقول وبگوی یا رب یا رب ای پروردگار من ای پروردگار

شرح ابی الطیب

قولہ تشہد فی کل رکعتین خبر بعد خبر کالبیان لمثنی مثنی ای ذات تشہد کذا المعطوفات ویجیٔ ان الروایۃ فیہ بالمضارع علی حذف احدی التائین یعنی الصلوٰۃ تصلی رکعتین رکعتین وہذا فی النوافل عند الشافعی لان عندہ الافضل ان یسلم من کل رکعتین لیلا کان او نہارا ویمکن ان یقال ان معناہ ان اقل الصلوٰۃ رکعتان فیفید نفی البتیرا وایضا لا منع للزیادۃ فلا دلالۃ علی سلام بعدہما فلا حاجۃ الی تقییدہ بالنوافل **قولہ** وتخشع ہو السکون والتذلل قیل الخشوع قریب المعنی من الخضوع الا ان الخضوع فی البدن والخشوع فی البصر والبدن والصوت قیل الخضوع فی الظاہر والخشوع فی الباطن **قولہ** وتضرع فی مختصر النہایۃ التضرع التذلل والمبالغۃ فی السؤال **قولہ** وتمسکن ہو اظہار الرجل المسکنۃ من نفسہ او طلب السکون الی اللہ وامرہ وحکمہ وقضائہ وقدرہ واطمینانہ **قولہ** وتقنع یدیک من اقناع الیدین وہو رفعہما فی الدعاء ومنہ قولہ تعالی مقنعی رؤسہم ای رافعی رؤسہم ای تقنع بعد الصلوٰۃ یدیک للدعاء وہو معطوف علی محذوف ای اذا فرغت فسلم وارفع یدیک بعدہا سائلا حاجتک فوضع الخبر موضع الطلب قال العراقی المشہور فی ہذہ انہا افعال مضارعۃ حذف منہا احدی التائین ویدل علیہ قولہ فی روایۃ ابی داود ان تشہد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیہا علی الاسمیۃ وہو تصحیف من بعض الرواۃ قالہ فی قوت المغتذی **قولہ** یقول ترفعہما الی ربک ای یقول الراوی معنی تقنع یدیک ترفعہما وقولہ الی ربک متعلق بقولہ تقنع ویجوز ان یکون فاعل یقول ضمیر النبی صلی اللہ علیہ وسلم وترفعہما تفسیر لقولہ تقنع وہذا بعد الصلوٰۃ

قوت المغتذی

تشہد فی کل رکعتین وتخشع وتضرع وتمسکن قال العراقی المشہور فی ہذہ الروایۃ انہا افعال مضارعۃ حذف منہا احدی التائین ویدل علیہ قولہ فی روایۃ ابی داود ان تشہد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیہا علی الاسمیۃ وہو تصحیف من بعض الروایات وقال فی النہایۃ تمسکن ای تذلل وتخضع وہو تفعل من السکون والقیاس ان یقال تسکن وہو الاکثر الافصح وقد جاء علی الاول احرف قلیلۃ قالوا تمدرع وتمنطق وتمندل وتقنع یدیک یقول ترفعہما الی ربک مستقبلا ببطونہما وجہک قال الخطابی قناع الیدین رفعہما فی الدعاء والمسألۃ قال ابن العربی وہو بعد الصلوٰۃ لا فیہا قال العراقی وقد یکون فیہا فی القنوت شرح

عارضۃ الاحوذی

فی ذلک روایتان احدہما یجزیہ ویستحب لہ الاعادۃ فی الوقت وفی الاخری لا یجزیہ وللشافعی قولان والصحیح وجوب الاعادۃ لان النسیان لا یؤثر فی اسقاط استئثال المامورات وانما تاثیرہ فی العفو عن المنہیات وہذہ قاعدۃ لا تہدمہا العبارات ولا الاشارات ولا الظواہر من الدلالات ولا تعارض ولا تظاہر الثالثۃ اذا صلی بہ فریضۃ اخری وبہ قال الشافعی وقال ابو حنیفۃ یجوز ان یصلی بہ فریضۃ اخری فی المذہب تفصیل انت فی غنی عنہ لان المسألۃ بینہ فی انہ لا یجوز ان یصلی بتیمم واحد الا فرضا واحدا

بقیہ صفحہ ۳۷۸ امرأۃ من ابی صلی والارض انقلبا بالارض فی ذلک ... فی ... پالا ارض فانہ الصلوٰۃ لمن ابیض الصلوٰۃ ... کزارع ... عقود ... اجوام

شرح سراج احمد

من دعا کنی بجناب وی تعالیٰ ومن لم یفعل ذلک فھو کذا وکذا وہر کہ نکرد آنرا در نماز پس آن کس چنین وچنین ست یعنی متکبر ست قال
ابو عیسیٰ وقال غیر ابن المبارک فی ھذا الحدیث من لم یفعل ذلک فھو خداج گفت مصنف وگفت سوای عبد اللہ بن المبارک
درین حدیث ہر کہ نکرد ایں چنین دعا وبرداشتن دستہا وتضرع وخشوع پس آن نماز وعبادت وی ناقص ست وناتمام خداج بفتح خای معجمہ ودال
مہملہ بمعنی ناقص وناتمام قال ابو عیسیٰ سمعت محمد بن اسمٰعیل یقول روی شعبۃ ھذا الحدیث عن عبد ربہ بن سعید
فاخطأ فی مواضع گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت روایت کردہ شعبہ این حدیث را از عبد ربہ بن سعید پس او خطا کردہ است
در بسیار جا فقال عن انس بن ابی انیس وھو عمران بن ابی انس واین بیان خطای عبد ربہ بن سعید ست پس گفت در روایت خود
عن انس بن ابی انیس وحال آنکہ او عمران بن ابی انس ست وقال وگفت عبد ربہ در دیگر جا واین خطای دوم ست عن عبد اللہ بن
الحارث وانما ھو عبد اللہ بن نافع بن العمیاء عن ربیعۃ بن الحارث وقال شعبۃ وشعبہ باین عبارت گفتہ است عن
عبد اللہ بن الحارث عن المطلب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانما ھو عن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب عن الفضل
ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی اسناد حدیث باین عبارت ست کہ واسطہ افضل ست قال محمد گفت امام بخاری و
حدیث اللیث بن سعد اصح من حدیث شعبۃ وحدیث لیث بن سعد صحیح ترست کہ در اسناد حدیث مذکور گشتہ است از حدیث
شعبہ **باب** ماجاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوٰۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر کراہیت در
آوردن انگشتان یکدست در انگشتان دست دیگر در نماز حدثنا قتیبۃ نا اللیث بن سعد عن ابن عجلان عن سعید المقبری
عن رجل عن کعب بن عجرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ چون وضو کند یکی
از شما پس نیک کرد وضوی خود را با آداب وشرائط وی ثم خرج عامدا الی المسجد پس بیرون رفت قصد کنندہ بسوی مسجد
فلا یشبکن بین اصابعہ پس باید کہ در ہم دیگر نکند انگشتان خود را فانہ فی صلاۃ پس بدرستیکہ آنکس در نماز خود ست وثواب
نماز یابد وتشبیک در نماز مفسد وی ست وہمچنین ست حکم اکل وشرب وکلام وغیرہا قال ابو عیسیٰ حدیث کعب بن عجرۃ رواہ
غیر واحد گفت مصنف حدیث کعب بن عجرہ را روایت کردہ اند بسیار کسان عن ابن عجلان مثل حدیث اللیث و

شرح ابی الطیب

قولہ فان لم تفعل ذلک فھو کذا وکذا ای ان لم تفعل ماذکر من التشھد والخشوع والخضوع فھو خداج یدل علیہ
مابعدہ **باب** ماجاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوٰۃ **قولہ** اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ بمراعاۃ
السنن وحضور القلب وتصحیح النیۃ وھو قید خرج مخرج العادۃ لان شان المسلم ذلک لانہ قید للنھی عن التشبیک
بل النھی اذا لم یحسن الوضوء اولی لئلا یجمع بین المکروھین کراھۃ ترک الاحسان فی الوضوء وکراھۃ التشبیک
قولہ عامدا الی المسجد ای قاصدا الی نفسہ لا یکون لہ قصد فاسد فی ماتاہ **قولہ** فلا یشبکن
بین اصابعہ فانہ فی صلوٰۃ تشبیک الاصابع ادخال بعضھا فی بعض فانہ مکروہ فی الصلوٰۃ لانہ
ینافی الخشوع وقولہ فانہ تعلیل لعدم التشبیک یعنی فانہ فی حکم الصلوٰۃ ثوابا فلا یفعل
مالا یفعل فی الصلوٰۃ ومنہ اخذ المصنف الترجمۃ لانہ لما نھی عن التشبیک عند
الذھاب الی الصلوٰۃ لکونہ کانہ فی الصلوٰۃ فلان ینھی عنہ فی الصلوٰۃ اولی

عارضۃ الاحوذی

فان من یقول انہ
یصلی بہ فرضین
عول ان یجعلہ کالوضوء
ولا سبیل الیہ لان
الضرورۃ وحکمھا
لا یلحق بالاختیار
وحکمھا ابدا الرابعۃ
اذا وجد من الماء
مالم یکفیہ لا یلزمہ
استعمالہ وبہ قال
ابو حنیفۃ وقال
الشافعی یستعملہ
فیما قدر ویتیمم لما
نقص لقولہ تعالیٰ
فلم تجدوا ماء فتیمموا
صعیدا طیبا وھذا
نفی فی نکرۃ والنفی
فی النکرۃ یعم فھذا
عام فی القلیل و
الکثیر وھذہ
عمدتھم وکل قول ترد
الی ھذا یستبد
وھذا دلیلنا بعینہ
لکنھم لم یفھموہ فان
اللہ تعالیٰ امر بالوضوء
فی الاعضاء المعروفۃ
وبالغسل من الجنابۃ
فی جمیع البدن ثم

شرح سراج احمد

رواہ شریک عن محمد بن عجلان عن ابیہ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ہذا الحدیث از ابن عجلان مانند حدیث لیث روایت کردہ این حدیث را شریک از محمد بن عجلان از پدر خود از ابی ہریرہ از آنحضرت مانند این حدیث و حدیث شریک غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیث شریک غیر محفوظ ست **باب** ماجاء فی طول القیام فی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در دراز کردن قیام در نماز حدثنا ابن ابی عمر نا سفین بن عیینۃ عن ابی الزبیر عن جابر قال گفت جابر قیل للنبی صلی اللہ علیہ وسلم ای الصلوٰۃ افضل گفتہ شد یعنی کسی پرسید از آنحضرت کہ کدام طور نماز افضل ست قال طول القنوت فرمود دراز کردن قیام و تطویل کردن در قراءت وفی الباب عن عبد اللہ بن حبشی بضم مہملہ و سکون موحدہ و کسر شین منقوط و شدت تحتیہ و انس بن مالک این حدیث را احمد و مسلم و ابن ماجہ از جابر و طبرانی از ابی موسیٰ و عمر و عبسہ و عمیر بن قتادہ لیثی اخراج کردہ اند باین عبارت افضل الصلوٰۃ طول القنوت و دیلمی در فردوس از ابی ہریرہ باین عبارت اخراج کردہ طول القنوت فی الصلوٰۃ یخفف سکرات الموت بدانکہ نزد بعضی علماء طول قنوت افضل ست از کثرت سجود و نزد بعضی علما کثرت سجود افضل ست از طول قنوت قال ابو عیسیٰ حدیث جابر حدیث حسن صحیح وقد روی من غیر وجہ عن جابر بن عبد اللہ **باب** ماجاء فی کثرۃ الرکوع والسجود باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بسیار فضیلت بسیار خواندن نماز و کثرت رکوع و سجود کنایت از کثرت نماز حدثنا ابو عمار نا الولید بن مسلم عن الاوزاعی قال ثنی الولید بن ہشام المعیطی در تقریب ست ولید بن ہشام بن معاویہ بن ہشام بن عقبہ بن ابی معیط بالتصغیر الاموی ابو یعیس المعیطی ثقہ از سادسہ بود قال ثنی معدان بن طلحۃ الیعمری معدان بن ابی طلحہ و گویند ابن طلحہ الیعمری بفتح تحتیہ و میم میان ہر دو مہملہ است شامی ثقہ از ثانیہ بود قال لقیت ثوبان مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقلت دلنی علی عمل ینفعنی اللہ بہ گفت معدان ملاقی شدم ثوبان مولای آنحضرت را پس گفتم دلالت کن مرا بر عملی کہ نفع دہد مرا اللہ تعالیٰ بآن عمل و بدخلنی اللہ الجنۃ و در آرد مرا اللہ تعالیٰ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی طول القیام **قولہ** طول القنوت قال النووی المراد بہ ہنا القیام باتفاق العلماء فیما علمتہ انتہی و یطلق ایضا علی الطاعۃ والصلوٰۃ والسکون والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودیۃ انتہی و نبہ المصنف ایضا بترجمتہ علی ان المراد بہ القیام فالمعنی قال افضل الصلوٰۃ ذات القیام وہو افضل للحدیث ولان ذکر القیام القراءۃ وذکر السجود التسبیح والقراءۃ افضل ولان المنقول عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یطول القیام اکثر من تطویلہ السجود **باب** ماجاء فی کثرۃ الرکوع والسجود **قولہ** دلنی علی عمل ینفعنی اللہ بالرفع صفۃ عمل ویحتمل الجزم علی انہ جواب الامر وقد استعد بان الدلالۃ لیست سببا للنفع بل السبب لہ الفعل فاجاب عنہ بعض العلماء بان معدان لما کان معتقدا لکون سببا العملہ صح ذلک وقال غیرہ بانہ یکفی فی الجواب ان یکون سببا فی الجملۃ ولو بعیدا بواسطۃ کما قالوا فی قولہ تعالیٰ وقل لعبادی الذین آمنوا یقیموا الصلوٰۃ

قوت المغتذی

طول القنوت قال النووی المراد بہ ہنا القیام باتفاق العلماء فیما علمت انتہی و یطلق ایضا علی الطاعۃ والصلوٰۃ والسکوت والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودیۃ

عارضۃ الاحوذی

قال فلم تجد واما ء فکان تقدیرہ ضرورۃ مایستعمل فی ذلک لانہ لو یذکر ماء مطلقا حتی قدم علی ذلک مایحتاج الی استعمالہ فیہ فلما قال بعد ذلک فلم تجدوا ماء کان تقدیرہ تستعمل کیف امرت ومن لم یفہم ہذا فلا یتکلم وان شئت وکنا مستندا یستند الیہ ومثالا یعول علیہ فی الاستدراک قلت ان القصد من الوضوء حل الصلوٰۃ ولا تحل الا بغسل الاعضاء کلہا او البدن فاذا لم یوجد ذلک او بعد الحکم فلا یلزم الاستعمال منہ کالرقبۃ فی الکفارۃ لا یقوم بعضہا مقام کلہا ویرجع الکلام الی النکتۃ

عارضۃ الاحوذی

الاولی وایضا انا
وجد الماء بدل
بغسل النجاسۃ
التی علیہ فان
فضلت فضلۃ
استعملہا ان
کنت کما قدمناہ
لان النجاسۃ لا
تبدل بہا والحدث
بدل الماء فیہ التیمم
الخامسۃ اذا تیمم
للجنابۃ ناسیا للجنابۃ
فیہا فی ایتان و
الشافعی قولان
وہذہ المسألۃ
تبتنی علی اصل
عظیم وہو تحقیق
حال النیۃ وصحتہا
وعندی فیہا
عجائب لا تحتملہا
العارضۃ والصحیح
جوازہ السادسۃ
قال اصحاب الشافعی
اذا بذل لہ الماء
لزمہ قبولہ لانہ
لا منۃ فیہ ولیس
کذلک بل فیہ

شرح سراج احمد

در بہشت فسکت عنی ملیا پس خاموش ماند ثوبان از من زمانہ اندک ثم التفت الی پس التفات کرد ثوبان بسوی من فقال علیک
بالسجود پس گفت ثوبان لازم کن بر خود گذاردن نماز را فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول پس بدرستیکہ من شنیدم
آنحضرت را کہ میفرمود ما من عبد یسجد للہ سجدۃ الا رفعہ اللہ بہا درجۃ نیست بندہ کہ سجدہ کند برای خدا سجدہ کردنی
مگر کہ بلند گرداند او را اللہ تعالی بسبب آن سجدہ رتبہ او را در بہشت وحط عنہ بہا خطیئۃ و بیندازد از وی بسبب آن نماز و
سجدہ گناہی را قال معدان فلقیت ابا الدرداء گفت معدان پس ملاقات کردم با ابی الدرداء پس از آن فسألتہ عما سألت
عنہ ثوبان پس پرسیدم ابا الدرداء را از آنچہ پرسیدہ بودم از آن ثوبان را فقال علیک بالسجود پس گفت ابو الدرداء لازم کن بر
خود کثرت نماز را فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما من عبد یسجد للہ سجدۃ الا رفعہ اللہ بہا درجۃ
وحط بہا عنہ خطیئۃ وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ماجۃ ومسلم واحمد وابو داود بالفاظ مختلفۃ وابی فاطمۃ مسیقیل الدوسی
حامل خاتم النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو عیسی حدیث ثوبان وابی الدرداء فی کثرۃ الرکوع والسجود حدیث حسن صحیح وقد
اختلف اہل العلم فی ہذا یعنی در کثرت رکوع و سجود فقال بعضہم طول القیام فی الصلوٰۃ افضل من کثرۃ الرکوع والسجود وقال
بعضہم کثرۃ الرکوع والسجود افضل من طول القیام وقال احمد بن حنبل قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ہذا
حدیثان وگفت امام احمد تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در باب طول قیام و کثرت رکوع و سجود دو حدیث ولم یقض فیہ بشیء و حکم نکردہ است در وی بچیزی
کہ کدام ازین دو افضل ست قال اسحق اما باللیل فکثرۃ الرکوع والسجود وگفت اسحق اما در روز پس کثرت رکوع و سجود افضل ست و اما باللیل فطول
القیام و اما در شب پس درازی قیام افضل ست الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل یأتی علیہ فکثرۃ الرکوع والسجود فی ہذا احب الی مگر اینکہ باشد مردی کہ مر او را
باشد پارہ قلیل از شب معین برای عبادت کہ می آید آن مرد بران جزو قلیل برای عبادت پس کثرت رکوع و سجود در حق این مرد دوست ترست بسوی من کذا یاتی

شرح ابی الطیب

قولہ فسکت عنی ثلثا ہکذا فی اکثر النسخ وفی بعض النسخ المصححۃ فسکت عنی ملیا بتشدید الیاء ای
وقتا طویلا والملی طائفۃ من الزمان ولا ذکر فی الحدیث للرکوع لکن السجود فی الصلوٰۃ یستلزم الرکوع و
یتوقف علیہ ولا یصح بدونہ والظاہر ان المراد بہ السجود فیہا فکان الحدیث متضمنا للرکوع ایضا
وان حمل علی العموم حتی یشمل سجود التلاوۃ والشکر یعرف حکم الرکوع بالالحاق لکونہما مشعرین
للخشوع والتواضع ولہذا یجوز عندنا ان یؤدی سجود التلاوۃ بالرکوع **قولہ** وقد اختلف اہل
العلم فی ہذا فقال بعضہم طول القیام الخ ذکر ہذا الاختلاف بالمناسبۃ لانہ مستنبط من حدیثی
البابین ولم یذکر المصنف ذلک فلا یرد ما قیل لا یخفی انہ لیس فی ہذا الحدیث ما یقتضی ان کثرۃ
السجود افضل من طول القیام فبناء الخلاف علی ہذا الحدیث کما ہو ظاہر کلام المصنف لا یخلو
عن خفاء **قولہ** الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل ای وظیفۃ مقررۃ من صلوٰۃ اللیل فیاتی بہا
ولا یطول القیام لئلا تفوت وظیفۃ صلاتہ وہو احب لانہ اتی بوظیفتہ وقد ربح بکثرۃ السجود
فحصلت لہ فائدتان فائدۃ الوظیفۃ وفائدۃ کثرۃ السجود وہما یختلفان من جہۃ الحیثیۃ ولو کان احدہما مندرجا
فی الآخر ویلزم ہذا المعنی استثناؤہ من طول القیام فلا یصح ان یقال ان المراد بالجزء طول القیام واللہ اعلم بمرادہ

شرح سراج احمد

علی جزئہ بدرستیکہ این مرد می آید بر جزو خود کہ از شب ست وقد مر کثرۃ الرکوع والسجود وتحقیق بہ گرفتہ است بکثرت رکوع وسجود قال ابو عیسیٰ انما قال اسحٰق ھذا گفت مصنف جز این نیست کہ گفتہ است اسحٰق این را لانہ کذا وصف صلوٰۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل بدرستیکہ شان اینست کہ ہمچنین وصف کردہ شدہ است نماز آنحضرت در وقت شب ووصف طول القیام ووصف کردہ شدہ است طول قیام واما بالنہار فلو وصف من صلاتہ واما در روز پس وصف نکردہ شدہ است از نماز وی من طول القیام ما وصف باللیل از طول قیام آن مقدار کہ وصف کردہ شدہ است در شب **باب** ماجاء فی قتل الاسودین فی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق کشتن مار وکژدم در نماز حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن علیۃ بتصغیر ست عن علی ابن المبارک الہنائی بضم الہاء وتخفیف النون ممدود ثقہ بود در تقریب ست کان لہ عن یحیی بن ابی کثیر کتابان احدہما سماع والآخر سماع فحدیث الکوفیین عنہ فیہ شیٔ من کبار السابعۃ عن یحیی بن ابی کثیر عن ضمضم بن جوس ضمضم بضادین معجمتین مفتوحتین ودو میم وجوس بفتح جیم وسکون واو وسین مہملہ گویند ابن الحارث بن جوس الیمامی ثقہ از ثالثہ بود عن ابی ہریرۃ قال امر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بقتل الاسودین فی الصلوٰۃ امر فرمود آنحضرت بکشتن اسودین در نماز الحیۃ والعقرب این بدل ست از اسودین کہ عبارت اند از مار وکژدم وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابو داود والحاکم واسنادہ ضعیف بلفظ اقتلوا الحیۃ والعقرب وان کنتم فی صلوٰۃ واخرجہ الاربعۃ وابن حبان والحاکم واحمد اقتلوا الاسودین الحیۃ والعقرب وابی رافع واخرج مسلم عن ابن عمر قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح والعمل علی

شرح ابی الطیب

قولہ وانما قال اسحٰق ھذا اشارۃ الی التفصیل المروی عنہ لا الی المستثنی **قولہ** عن ضمضم بن جوس بضاد معجمۃ مفتوحۃ ومیم ساکنۃ مکررین وبفتح الجیم وسکون الواو وآخرہ سین مہملۃ ولیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث **قولہ** امر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای اذن فیہ واباحہ للمصلی بقولہ اقتلوا الاسودین کما فی روایۃ عند احمد وابی داود وامر بہ اذا خیف منہ الاذی والاسود من الحیات اخبثہا واعظمہا والمراد مطلق الحیۃ ومطلق العقرب والتعبیر وقع باخبث القسمین للحث علی ازالۃ الاذی ثم قال بعض مشایخنا ھذا اذا لم یحتج الی المشی الکثیر کثلاث خطوات متوالیات ولا الی المعالجۃ الکثیرۃ کثلاث ضربات متوالیۃ واما اذا احتاج فمشی وعالج تفسد صلاتہ کما لو قاتل فی صلاتہ لانہ عمل کثیر ذکرہ السرخسی فی المبسوط ثم قال والاظہر انہ لا تفصیل فیہ لانہ رخصۃ کالمشی فی سبق الحدث ویؤیدہ اطلاق الحدیث والاصح ھو الفساد الا انہ یباح لہ افسادہا لقتلہا کما یباح لاعانۃ ملہوف او تخلیص احد من ہلاک

قوت المغتذی

عن ضمضم بضاد معجمۃ مفتوحۃ ومیم ساکنۃ مکرر ابن جوس بفتح الجیم وسکون الواو وآخرہ سین مہملۃ ولیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث امر بقتل الاسودین فی الصلوٰۃ الحیۃ والعقرب روی البیہقی فی سننہ من حدیث ابی ہریرۃ مرفوعا کفاک الحیۃ ضربۃ بالسوط اصبتہا ام اخطأتہا قال وھذا ان صح فانما اراد واللہ اعلم وقوع الکفایۃ بہا فی الاتیان بالمامور فقد امر صلی اللہ علیہ وسلم بقتلہا واراد واللہ اعلم اذا امتنعت بنفسہا عند الخطأ ولم یرد بہ المنع من الزیادۃ علی ضربۃ واحدۃ

عارضۃ الاحوذی

حیث قال السابعۃ اذا کان جنب وحائض ومیت وقصر الماء الا عن واحد قدم المیت لوجہین احدہما لانہ یغسل بہ نجاسۃ والنجاسۃ تقدم علی الحدث والثانی انہ اخر طہارتہ فقدم لذلک فصورتہا انما ھذا اذا کان الماء لو سیح فاذا وسعہ قیل لہ المیت اولی فرح فاذا کان لاحدہم قدم نفسہ وقال بعض اصحاب الشافعی یبیعہ من المیت ویتیمم وھذا اقوی فاعلم فان قیل لو قیل لان من عدم یلزمہ ابتیاعہ فکیف یبیعہ ھذا قلب الاحکام الثامنۃ اذا اجتمع

شرح سراج احمد

هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم مثل ابی هریرة وابن عباس وابن عمر وابی رافع اخرج اصحاب السنن وغیرهم وغیر صحابه از ائمه مجتهدین چنانکه امام ابی حنیفه وغیره وبه یقول احمد واسحق وکره بعض اهل العلم قتل الحیة والعقرب فی الصلوٰة ومکروه گفته اند بعضی از اهل علم کشتن مار وکژدم را در نماز قال ابراهیم نخعی ان فی الصلوٰة لشغلا بدرستیکه در نماز هر آئینه شغلی ست بحق تعالی وکشتن اینها وعمل کردن در نماز منافی شغل باشد والقول الاول اصح وقول اول که امر ست بکشتن اینها در نماز صحیح تر ست **باب** ماجاء فی سجدتی السهو قبل السلام باب ست در بیان انچه آمده است در حق دو سجده سهو که پیش از سلام دادن نماز ست حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن شهاب عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحینة الاسدی حلیف بنی عبد المطلب عبد الله بن مالک بن القشب بکسر قاف وسکون المعجمة وموحده از وی ابو محمد وبحینه بموحده ومهمله مصغر صحابی ست معروف وبحینه نام مادر عبد الله ست وپدر عبد الله مالک ست وی از ذو شنوده بود واو در اسلام از سابقین بود فاضل وصائم الدهر بود در آخر خلافت معاویه وفات یافت ان النبی صلی الله علیه وسلم قام فی صلوٰة الظهر وعلیه جلوس بدرستیکه آنحضرت برخاست پس از دو رکعت گذاردن ظهر در حالیکه بر آنحضرت قعده اولی بود واو را فراموش کرده بر رکعت سوم برخاست فلما اتم صلاته سجد سجدتین پس هرگاه تمام کرد آنحضرت نماز خود را چهار رکعت سجده کرد دو سجده یکبر فی کل سجدة که تکبیر میگفت در هر سجده وهو جالس در حالیکه آنحضرت نشسته بودند یعنی در حال استاده تکبیر نمیگفت بلکه نشسته در قعده میگفت قبل ان یسلم پیش از ینکه سلام گوید وسجدهما الناس معه وسجده کردند آن دو سجده را مردم همراه آنحضرت مکان ما نسی من الجلوس بجای آنکه فراموش کرده پس از قعده پس از دو رکعت وفی الباب عن عبد الرحمن بن عوف اخرجه احمد وسهو آنحضرت ذکر کرده خواهد شد حدثنا محمد بن بشار نا عبد الاعلی وابو داود قالا نا هشام عن یحیی بن ابی کثیر عن محمد بن ابراهیم ان ابا هریرة والسائب القاری بدرستیکه ابو هریره وسائب القاری که هر دو صحابی بودند کانا یسجدان سجدتی السهو قبل التسلیم میکردند دو سجده سهو را پیش از سلام دادن قال ابو عیسی حدیث ابن بحینة حدیث حسن والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وهو قول الشافعی یری سجود السهو کله قبل التسلیم اعتقاد میکند امام شافعی سجده سهو را پیش از سلام دادن ویقول هذا الناسخ لغیره ومیگوید شافعی که حدیث سجده سهو پیش از سلام هر آئینه ناسخ ست غیر او را که پس از سلام ست من الاحادیث از احادیث ویذکر ان آخر فعل النبی صلی الله علیه وسلم کان علی هذا وذکر میکند امام شافعی بدرستیکه آخر فعل آنحضرت بر این بود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی سجدتی السهو قبل السلام **قوله** عبد الله بن بحینة الاسدی بسکون السین والاسد والازد واحد وبحینة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها یاء التصغیر ونون هی امه وابوه مالک ولیس له عند المصنف وابی داود الا هذا الحدیث وبحینة بنت الحارث بن عبد المطلب بن عبد مناف **قوله** وعلیه جلوس ای والحال ان علیه ان یجلس او بقی علیه جلوس ای قام ولم یجلس

قوت المغتذی

عن عبد الله بن بحینة الاسدی بسکون السین والاسد والازد واحد وبحینة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها یاء التصغیر ونون هی امه وابوه مالک بن القشب ولیس له عند المصنف وابی داود الا هذا الحدیث وبحینة

عائشة الاحوذی

حائض وجنب اختلف فیه اصحاب الشافعی فمنهم من قال الجنب اولی لان غسله منصوص علیه ومنهم من قال الحائض اولی لان احکامها اکثر الا تری انها ترید اباحة الوطی وبه اقول والله اعلم

باب فی المستحاضة

عروة عن عائشة جاءت فاطمة بنت ابی حبیش الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت یا رسول الله انی امراة استحاض فلا اطهر افادع الصلوٰة قال انما ذلک عرق ولیست بالحیضة فاذا اقبلت الحیضة فدعی الصلوٰة واذا ادبرت فاغسلی عنک الدم وصلی صحیح حسن غریب ابن ثابت عن ابیه

شرح سراج احمد

کہ پیش از سلام کرده وقال احمد و اسحق اذا قام الرجل فی الرکعتین فانه یسجد سجدتی السهو قبل السلام علی حدیث ابن بحینة
عمل بر حدیث ابن بحینه کرده که در وی سجده پیش از سلام ست و مصنف نسب عبد الله را ذکر میکند و عبد الله بن بحینة هو عبد الله بن مالک
ابن بحینة مالک ابوه و بحینة امه هکذا اخبرنی اسحق بن منصور عن علی بن المدینی ترجمه اش ظاهر ست قال ابو عیسی و اختلف
اهل العلم فی سجدتی السهو گفت مصنف و اختلاف کرده اند اهل علم در ادا کردن دو سجده سهو متی یسجدهما الرجل قبل التسلیم او بعده چه
وقت ادا کند هر دو سجده را آدمی آیا گذارد پیش از سلام نماز یا پس از سلام فرای بعضهم ان یسجدهما بعد السلام وهو قول سفین الثوری
واهل الکوفة بدانکه امام اعظم ابو حنیفه کوفی رحمة الله علیه گفته که احادیث بسیار در وی وارد اند که آنحضرت پس از سلام سجده سهو کرده و در کتب سته
از عبد الله بن مسعود آمده که رسول خدا صلی الله علیه وسلم سجده کرد بعد از سلام اگرچه عبد الله بن بحینه قبل از سلام نیز آورده کذا ذکر الشیخ ابن الهمام
و ابو داود و ابن ماجه و احمد و عبد الرزاق از ثوبان آورده اند که رسول خدا صلی الله علیه وسلم گفت لکل سهو سجدتان بعد ما یسلم و چون فعل
متعارض شد تمسک بقول کریم و قول اقوی ست از فعل نزد امام ما ابی حنیفه چنانکه در اصول فقه ثابت شده و شمنی شارح مختصر گفته است که این
قول جمعی از صحابه است مثل سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن مسعود و عمار بن یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین
وقال بعضهم یسجدهما قبل السلام وهو قول اکثر الفقهاء من اهل المدینة مثل یحیی بن سعید و ربیعة و غیرهما و به یقول الشافعی و

شرح ابی الطیب

قوله اذا قام الرجل فی الرکعتین فانه الخ یرید به ان هذا فی هذا القسم من السهو المخصوص لا فی مطلق السهو **قوله** هو عبد الله
ابن مالک بن بحینة هو اسم امه فینبغی ان یکتب الف ابن و یوقف مالک لیندفع الوهم و یعرف ان ابن بحینة نعت لعبد الله
لا لمالک **قوله** فرای بعضهم ان یسجدهما بعد السلام قال المحقق ابن الهمام انه روی انه علیه السلام سجد السهو قبل السلام
فی الکتب الستة عن عبد الله بن بحینة و روی انه سجد بعد السلام فی الستة ایضا من حدیث ذی الیدین انه صلی اثنتین
اخریین ثم سلم ثم کبر ثم سجد و فی روایة لمسلم و ابی داود و النسائی انه صلی الله علیه وسلم صلی العصر فسلم من ثلاث الی ان قال فصلی
رکعة ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم و اما قوله علیه السلام لکل سهو سجدتان بعد السلام فرواه ابو داود و ابن ماجة عن اسمعیل
ابن عیاش قال البیهقی انفرد به اسمعیل بن عیاش و لیس بالقوی و نحن نمنع ذلک بل الحق فی ابن عیاش توثیقه مطلقا کما عنه
اشد الناس مقالة فی الرجال یحیی بن معین فانه قال انه ثقة و توهینه عن ابی اسحق الفزاری لا یقبل و ناهیک بابی زرعة و قال
لم یکن بالشام بعد الاوزاعی و سعید بن عبد العزیز احفظ من اسمعیل بن عیاش و غایة ما عن ابن معین فیه قوله عن الشامیین
حدیثه صحیح و خلط عن المدنیین و روایته لهذا الحدیث عن الشامیین رواه عن عبید الله بن عبید الکلاعی و هو الشامی
الدمشقی قال ابن معین لیس به باس عن زهیر بن سالم العنسی بالنون و هو ابو المخارق الشامی ذکره ابن حبان فی الثقات عن عبد الرحمن
ابن جبیر قال ابو زرعة و النسائی ثقة و قال ابو حاتم صالح الحدیث و ذکره ابن حبان فی الثقات فهذا تشریع عام قولی بعد السلام
من سهو الشک و التحری و لا قائل بالفصل بینه و بین تحقق الزیادة و النقص فقد تم امر هذا الحدیث فی حق الحجیة
انتهی و النسخ محتاج الی التاریخ و لم یثبت و القول مقدم علی الفعل و اما ما قاله المصنف رحمه الله تعالی من النسخ فالظاهر انه
بالنسبة الی حدیث ذی الیدین فقط لان الکلام منسوخ فکذا ما ذکر فیه من السلام قبل السجدتین و لکن لا یلزم من نسخ
بعض الحدیث ان یکون کل ما ذکر فیه منسوخا و سیاتی ان الامام احمد قال بنسخ حدیث ذی الیدین

عارضة الاحوذی

عن جده عن
النبی صلی الله علیه وسلم
انه قال فی المستحاضة
تدع الصلوٰة ایام
اقرائها التی کانت
تحیض فیها ثم
تغتسل و تتوضأ
عند کل صلوٰة
و تصوم و تصلی
عمران بن طلحة
عن امه حمنة
بنت جحش قالت
کنت استحاض
حیضة کبیرة
شدیدة فاتیت
النبی صلی الله علیه
وسلم استفتیه
و اخبره فوجدته
فی بیت اختی زینب
فقلت ما تامرنی
فیها قد منعتنی
الصیام و الصلوٰة
قال انعت لک
الکرسف فانه
یذهب الدم
قالت هو اکثر
من ذلک قال
فتلجمی قالت هو اکثر

اسماء الرجال

ع

شرح سراج احمد

قال بعضهم وگفته اند بعضی علما اذا كانت زيادة في الصلوة چون باشد سهو بزیادتی در نماز چنانکه پنج رکعت کرد فبعد السلام پس سجده
کند پس از سلام واذا كان نقصانا فقبل السلام وچون باشد نقصان در نماز چنانکه ترک قعده پس پیش از سلام سهو است وهو قول
مالك بن انس وآن قول امام مالک است فخالف احمد وگفت امام احمد ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم في سجدتي السهو روایت کرده نشده است
از آنحضرت در حق دو سجده سهو چیزی فيستعمل كل على جهة يرى پس عمل کند هر کس بر هر جهتی که ببیند مصلحتی را وتفصیل آن مینماید که اذا قام في
الركعتين على حديث ابن بحينة وچون برخاست مصلی در دو رکعت وتشهد نکرد عمل بر حدیث عبد الله بن بحینه نماید فانه يسجدهما قبل السلام
پس بدرستیکه مصلی سجده سهو کند پیش از سلام واذا صلى الظهر خمسا فانه يسجدهما بعد السلام وچون گذارد نماز ظهر پنج رکعت پس بدرستیکه او
سجده کند پس از سلام واذا سلم في ركعتين من الظهر والعصر فانه يسجدهما بعد السلام وچون مصلی سلام داد بفراموشی در دو رکعت از ظهر وعصر مثلا
واین زیادتی است در نماز پس بدرستیکه مصلی هر دو سجده سهو کند پس از سلام وكل يستعمل على جهة وهر کس عمل کند بر جهتی وحادثه که عارض
وی شده چنانکه ذکر یافته وكل سهو ليس فيه عن النبي صلى الله عليه وسلم ذكر فان سجد في السهو فيه قبل السلام وهر سهوی
که نباشد در وی از آنحضرت ذکری پس بدرستیکه سجده سهو در وی پیش از سلام باشد واین تمام قول امام احمد بود وقال اسحق نحو قول
احمد في هذا كله وگفت اسحق بن راهویه مانند قول امام احمد در همه این صورتها الا انه قال مگر اسحق این قول را نگفته است که كل سهو
ليس فيه عن النبي صلى الله عليه وسلم ذكر فان كانت زيادة في الصلوة يسجدهما بعد السلام وان كان نقصانا يسجدهما
قبل السلام ترجمه اش ذکر یافته است **باب** ما جاء في سجدتي السهو بعد السلام والكلام باب است در بیان آنچه آمده است
در حق هر دو سجده سهو کردن پس از سلام وکلام حدثنا اسحق بن منصور نا عبد الرحمن بن مهدي نا شعبة عن الحكم
عن ابراهيم النخعي عن علقمة عن عبد الله بن مسعود ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر خمسا بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز
ظهر را پنج رکعت فقيل له ازيد في الصلوة پس گفته شد مر آنحضرت را آیا زیاده کرده شد در نماز که چهار رکعت بود پنج شد ام نسیت
یا فراموش کرده وشاید که این گوینده ذو الیدین باشد فسجد سجدتين بعد ما سلم پس سجده کرد آنحضرت دو سجده پس از سلام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في سجدتي السهو بعد السلام والكلام **قوله** فسجد سجدتين بعد ما سلم قال بعض العلماء لا ينافي
هذا ان السجود قبل السلام مطلقا لانه لم يعلم بزيادة الركعة الا بعد السلام وقد اتفق العلماء في هذه الصورة على
ان سجود السهو بعد السلام لتعذره قبله اقول ظاهر ما في البخاري انه تكلم قبل السلام ثم لما اخبروه صلى الله عليه وسلم
سلم فصلى للسهو ثم سجد سجدتين ولفظه عن عبد الله بن مسعود ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى الظهر خمسا
فقيل له ازيد في الصلوة فقال وما ذاك قال صليت خمسا فسجد سجدتين بعد ما سلم فقوله صلى الظهر خمسا ليس فيه
انه سلم قبل اخبارهم وقوله فسجد سجدتين بعد ما سلم بالفاء التعقيبية يدل على ان الجميع وقع بعد السؤال لان
الكلام كان جائزا في الصلوة واما القول بان المراد بالسلام المفهوم من قوله بعد ما سلم هو السلام الذي
وقع قبل كلامهم فبعيد من العبارة فدل الحديث على ان سجدتي السهو بعد السلام والله اعلم بمراد النبي صلى الله
عليه وسلم وقال بعضهم ان معناه انه سلم على خمس فلما اخبر سلم ثانيا وسجد سجدتين
وقال هذا ظاهر وان لم يرد من ذكره اقول غير ظاهر والله اعلم

عارضة الاحوذي

من ذلك قال فالتحذ
فوبا قالت هو اكثر
من ذلك انما انج نجا
فقال النبي صلى الله
عليه وسلم سامراته
بامرين ايهما صنعت
اجزاعنك فان
قويت عليهما فانت
اعلم انما هي ركضة
من الشيطان
فتحيضي ستة ايام
او سبعة ايام في
علم الله ثم اغتسلي
فاذا رايت انك
قد طهرت واستنقات
فصلي اربعا وعشرين
ليلة او ثلاثا وعشرين
ليلة وايامها وصلي
وصومي فان ذلك
يجزيك وكذلك
فافعلي كما تحيض
النساء وكما يطهرن
لميقات حيضهن
وطهرهن فان قويت
على ان تؤخري الظهر
وتعجلي العصر ثم
تغتسلين حتى
تطهرين وتصلين

شرح سراج احمد

وکلام چنانکہ قصۂ ذی طویل در حدیث شیخین ست شاید کہ این کلام در حق آنحضرت سفتند نماز نبود وقال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح

حدثنا ھناد ومحمود بن غیلان قالا ثنا ابو معویۃ عن الاعمش عن ابراھیم عن علقمۃ عن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

سجد سجدتی السھو بعد الکلام وفی الباب عن معویۃ بن خدیج اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعبد اللہ بن جعفر اخرجہ ابو داود والنسائی بلفظ ان

شک فی صلاتہ فلیسجد سجدتین بعد ما یسلم وصححہ ابن خزیمۃ وابی ھریرۃ اخرجہ الشیخان بدانکہ احادیث سجدۂ سہو پس از سلام وارد اند از بسیاری

صحابہ چنانکہ احمد وابو داود حدیث ثوبان وشیخان از عبد اللہ بن مسعود وابو داود والنسائی از عبد اللہ بن جعفر وحدیث ابی ہریرہ را در قصۂ

ذی الیدین شیخان ومسلم حدیث عمران بن حصین وابو داود وترمذی حدیث مغیرہ وحاکم حدیث سعد بن ابی وقاص وعقبہ بن عامر وطبرانی

در صغیر از انس بن مالک وابن سعد از عبد اللہ بن الزبیر وعبد اللہ بن عباس اخراج کردہ اند حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم عن ھشام بن

حسان عن محمد بن سیرین عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجدھما بعد السلام قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح

وقد رواہ ایوب وغیر واحد عن ابن سیرین چنانکہ ہشام از ابن سیرین روایت کردہ است وحدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح

والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم قالوا اذا صلی الرجل الظھر خمسا فصلاتہ جائزۃ ویسجد سجدتی السھو وان لم یجلس فی

الرابعۃ گفتہ اند اہل علم چون گذارد مردی نماز ظہر را پنج رکعت پس نماز او روا است وسجدۂ سہو کند واگرچہ نشستہ باشد در رکعت چہارم

وقعدۂ اخیرہ نکردہ باشد وھو قول الشافعی واحمد واسحٰق وآن مذہب شافعی واحمد واسحٰق ست وقال بعضھم اذا صلی

الرجل الظھر خمسا ولم یقعد فی الرابعۃ مقدار التشھد فسدت صلاتہ وگفتہ اند بعضی علما چون بگذارد مردی ظہر را پنج رکعت

ونہ نشست در رکعت چہارم وقعدہ نہ نمود مقدار خواندن تشہد فاسد گردد وتباہ می شود نماز وی وبہ یقول

سفیان الثوری وبعض اھل الکوفۃ بدانکہ نزد حنفیہ در صورت گذاردن خمس تفصیل ست اگر سہو کرد از قعدۂ

اخیرہ وبر خاست برای رکعت خامسہ رجوع کند بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ باشد برای رکعت خامسہ واگر سجدہ

کرد باطل گردد فرض او وضم کند یا خامسہ سادسہ را اگر خواہد واگر کردہ قعدۂ اخیرہ وبر خاست پیش از سلام رجوع کند

بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ است برای خامسہ واگر سجدہ کرد تمام گشت فرض او وضم کند بوی سادسہ ومستحسن ست

کہ سجدہ کند برای سہو بعد از سلام چنانکہ در کتب فقہ مسطور ست **باب ما جاء فی التشھد فی سجدتی**

السھو باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تشہد کردن در ادای سجدۂ سہو حدثنا محمد بن

یحیی نا محمد بن عبد اللہ الانصاری قال اخبرنی اشعث عن ابن سیرین عن خلد الحذاء عن ابی قلابۃ عن

ابی المھلب عن عمران بن حصین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی بھم فسھا بدرستیکہ آنحضرت نماز گذارد با صحابہ پس سہو

کرد فسجد سجدتین پس سجدہ کرد برای سہو دو سجدہ ثم تشھد ثم سلم پس تشہد خواند پس سلام داد درین حدیث تعیین

موضع سہو نکرد ودر ذکر تشہد کرد ودر احادیث دیگر ذکر تشہد نیست واین حدیث موافق مذہب ماست ومذہب

امام احمد نیز ہمین ست وبعضی مالکیہ وشافعیہ ہم برین اند واختلاف ست کہ صلوٰۃ ودعا کہ در تشہد آمدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ فسدت صلاتہ وحملوا حدیث ابن مسعود علی انہ قعد فی الرابعۃ ثم قام الی الخامسۃ

بعد القعود والا یجوز الفرض نفلا وتفسد الصلوٰۃ اصلا علی الروایتین **باب ما جاء فی التشھد فی سجدتی السھو**

عارضۃ الاحوذی

الظھر والعصر جمیعا

ثم تؤخر ین المغرب

وتعجلین العشاء

ثم تغتسلین و

تجمعین بین

الصلاتین فافعلی

وتغتسلین مع

الصبح وتصلین و

کذلک فافعلی و

صومی ان قویت

علی ذلک فقال

رسول اللہ صلی اللہ

علیہ وسلم وھو اعجب

الامرین الی صحیح

حسن عروۃ عن

عائشۃ قالت

استفتت ام حبیبۃ

بنت جحش رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم

فقالت انی استحاض

فلا اطھر افادع

الصلوٰۃ فقال انما

ذلک عرق فاغتسلی

ثم صلی فکانت تغتسل

لکل صلوٰۃ قال قتیبۃ

قال اللیث لم یذکر

ابن شھاب ان

رسول اللہ صلی اللہ

شرح سراج احمد

در تشهدی که پیش از سجده است بخواند یا در آنکه بعد از وست آنچه که اختیار کرخی ست که از حنفیه است بر ثانی ست و در هدایه گفته صحیح همین ست و در بعضی از شروح هدایه گفته که صواب آنست که در اول بخواند و طحاوی گفته که هر دو بخواند و شیخ ابن الهمام گفته که قول طحاوی احوط ست و هکذا فی فتاوی قاضیخان قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب و روی ابن سیرین عن ابی المهلب وهو عم ابی قلابة غیر هذا الحدیث و روی محمد هذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن ابی المهلب و ابو المهلب اسمه عبد الرحمن بن عمرو و یقال ایضا معویة بن عمرو و گفته می شد نام ابو المهلب معاویه بن عمرو چنانکه عبد الرحمن بن عمرو ست و قد روی عبد الوهاب الثقفی و هشیم و غیر واحد هذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابة بطوله چنانکه در اسناد حدیث مذکور ست و هو حدیث عمران بن حصین ان النبی صلی الله علیه وسلم سلم فی ثلث رکعات و آن حدیث عمران بن حصین ست که بدرستیکه آنحضرت سلام داد در سه رکعت من العصر که از نماز عصر بود فقام رجل یقال له الخرباق پس برخاست مردی که گفته میشد او را خرباق بکسر خای معجمه و سکون را و این حدیث عمران بن حصین را مسلم بطول ذکر نموده است که ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی العصر و سلم فی ثلث رکعات ثم دخل منزله فقام الیه الرجل یقال له الخرباق و کان فی یدیه طول فقال یا رسول الله فذکر صنیعه حتی انتهی الی الناس فقال اصدق قالوا نعم فصلی رکعة ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم واختلف اهل العلم فی التشهد فی سجدتی السهو و اختلاف کرده اند اهل علم در تشهد در دو سجده سهو فقال بعضهم یتشهد فیهما و یسلم پس گفته اند بعضی علما تشهد کند در هر دو و سلام دهد و قال بعضهم لیس فیهما تشهد و تسلیم و گفته اند بعضی علما که نیست در هر دو تشهد و تسلیم و در بعضی روایات تشهد و تسلیم هر دو معرف باللام واقع شده اند و اذا سجدهما قبل التسلیم و چون سجده کرد هر دو پیش از سلام لم یتشهد تشهد نخواند و هو قول احمد و اسحق قالا اذا سجد سجدتی السهو قبل السلام لم یتشهد گفته اند احمد و اسحق چون سجده کرد دو سجده سهو پیش از سلام تشهد نخواند **باب** فیمن یشك فی الزیادة والنقصان باب ست در حق کسیکه شک کند در زیادتی و نقصان حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراهیم نا هشام الدستوائی عن یحیی بن ابی کثیر عن عیاض بن هلال و گویند ابن ابی زهیر الانصاری مجهول از ثالثه بود قال قلت لابی سعید گفت عیاض گفتم مر ابی سعید خدری را احدنا یصلی فلا یدری کیف صلی یکی از ما نماز گذارد پس نمیداند که چند گذارده است چه کند فقال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا صلی احدکم

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث حسن غریب لتفرد روایة محمد ابن سیرین بزیادة التشهد لکن لا تضر الغرابة لان زیادة الثقة مقبولة ولیس لروایة غیره تعرض للتشهد لا نفیا ولا اثباتا و من حفظ حجة علی من لا یحفظ و رواه البیهقی و غیره والاختلاف فی رفعه و وقفه لا یضر لان مثل هذا الموقوف فی حکم المرفوع و یؤیده ان جماعة من متاخری الشافعیة اخذوا من هذا الحدیث ان الاصح ان التشهد بعد سجود السهو مندوب بل ادعی الشیخ ابو حامد الشافعی الاتفاق علی ذلك والمصنف ایضا حسنه والغرابة لا تنافیه **قوله** فی التشهد فی سجدتی السهو ای بعد سجدتی السهو فی صورة سجدتی السهو **قوله** یتشهد فیهما ای سجدتی السهو یعنی فی صورتهما بحذف المضاف **باب** فیمن یشك فی الزیادة والنقصان

عارضة الاحوذی

علی وسلم احرام

حسبه ان یغتسل

لکل صلوة ولکنه

شیء فعلته علی

اسناد احادیث

الحدیث ومسائله

من معضلات

الدین ومشکلات

الفقه وما ابصر

بصری وبصیرتی

فی اقامتی ورحلتی

من یقوم علی

مسائل الحیض

الا واحد من

علمائنا وهو ابو محمد

ابراهیم بن احمد

المقدسی فانه کان

قد جعلها سمیر

عینه ولدیه فکره

حتی استقل باعبائها

وفتح مقفلاتها

وحصل فروعها

غیر ان احادیثها

والقول علیها ربما

قصر فیها وقد قیدت

من شوارحها

بدائع وسالقی

الیکم منها اجلا

التعجیل له

بدرستیکه رسول خدا صلی الله علیه وسلم گذارد نماز عصر را و سلام داد در رکعت سه رکعت پس در آمد در منزل خود پس ایستاد بر وی مردی که نامش خرباق بود و در دو دست او طول و سکون ای طول بود و در هر دو دست پس گفت یا رسول الله پس ذکر کرد برای مخاطب پس گفت راست گفت پس گذارد یک رکعت پس سلام داد پس سجده کرد دو سجده سهو پس سلام داد

کلام در تشهد در سجده سهو است پس بعضی فرمودند پس در هر دو تشهد بجا آورد و بعضی گفتند نیست در هر دو تشهد و تسلیم

آری بعضی گفته اند که سلام داد پیش از سجده سهو

شرح سراج احمد

فلیزد یکیف صلی فلیسجد سجدتین وھو جالس پس گفت ابوسعید خدری فرمود آنحضرت چون گذارد یکی از شما پس نداند که چند گذارده است پس باید که سجده کند دو سجده در حالیکه او نشسته باشد و این صورت شک است و فرق میان سهو و شک آنست که در سهو جزم میکند بیک جانب و در شک تردد دارد که اینست یا آن و این حدیث ابی سعید را احمد و مسلم و ابوداود و نسائی و ابن ماجه باین الفاظ اخراج کرده است اذا شک احدکم فی صلاته فلم یدر کم صلی ثلثا ام اربعا فلیطرح الشک ولیبن علی ما استیقن ثم یسجد سجدتین قبل ان یسلم فان کان صلی خمسا شفعتا له صلاته وان کان صلی اتماما لاربع کانتا ترغیما للشیطان و حاکم و ابن حبان از ابی سعید بالفاظ دیگر روایت کرده و فی الباب عن عثمان و ابن مسعود اخرجه ابوداود والبیهقی والشیخان والنسائی وابن ماجه بالفاظ مختلفة و عائشة اخرجه ابویعلی فی مسنده والبیهقی وابی هریرة اخرجه الشیخان وابوداود والنسائی قال ابوعیسی حدیث ابی سعید حدیث حسن وقد روی هذا الحدیث عن ابی سعید من غیر هذا الوجه و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از ابی سعید بدیگر طریق سوای این طریقه مذکوره و روی عن النبی صلی الله علیه وسلم اخرجه احمد وابن ماجه والحاکم والبیهقی عن عبدالرحمن بن عوف انه قال اذا شک احدکم فی الواحدة والثنتین بدرستیکه آنحضرت فرمود چون شک کرد یکی از شما در یک رکعت یا دو رکعت که یک رکعت گذارده ام یا دو رکعت گذارده ام و یقین بر هیچ جانب نبوده فلیجعلها واحدة پس باید که بگرداند آن نماز را یک رکعت یعنی بنا بر اقل نماید اذا شک احدکم فی الاثنتین والثلث و چون شک کرد یکی از شما در دو رکعت که دو رکعت گذارده ام یا سه رکعت گذارده ام فلیجعلها اثنتین پس باید که بگرداند آن نماز را دو رکعت و بنا بر دو رکعت نماید ولیسجد فی ذلک سجدتین و سجده کند در وی دو سجده سهو قبل ان یسلم پیش از اینکه سلام دهد والعمل علی هذا عند اصحابنا مصنف گوید و عمل برین است نزد اصحاب ما وقال بعض اهل العلم اذا شک فی صلاته فلم یدر کم صلی فلیعد و گفته اند بعضی اهل علم چون شک کرد یکی در نماز خود پس نمیداند که چند رکعت گذارده است پس باید که اعاده کند نماز را و باز از سر نو خواند حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن شهاب عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الشیطان یاتی احدکم فی صلاته بدرستیکه شیطان می آید یکی از شما را در نماز وی فیلبس علیه حتی لا یدری کم صلی پس مشتبه شد

شرح ابی الطیب

قوله فلیسجد سجدتین ای فلیطرح الشک ولیبن علی ما استیقن ثم یسجد سجدتین کما فی مسلم عن ابی سعید ففی هذه الروایة اختصار عن بعض الرواة **قوله** وھو جالس ای انشاء السجود ومال الیه وھو جالس فالجملة حالیة **قوله** فلم یدر کم صلی فلیعد حمله علماؤنا علی ما اذا کان ذلک اول ما سها واختلفوا فی معنی اول ما سها واصح الاقوال اول ما سها فی عمره والا یتحری ما ھو الاحری ویبنی علیه **قوله** فیلبس علیه بفتح یاء المضارعة وکسر الموحدة ای یخلط علیه و شوش خاطره فی النهایة لبست الامر بالفتح البسه اذا خلطت بعضه ببعض ومنه قوله تعالی وللبسنا علیهم ما یلبسون وربما شدد للتکثیر

قوت المغتذی

فیلبس بفتح یاء المضارعة وکسر الموحدة

عارضة الاحوذی

عسی ان لا یکون عند کو حملا فقولوا المستحاضة علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم خمس لا وفی حمنة بنت جحش بن رئاب من بنی اسد بن خزیمة اخت زینب بنت جحش زوج رسول الله صلی الله علیه وسلم کانت تحت مصعب ابن عمیر فلما قتل یوم احد تزوجها طلحة بن عبید الله فولدت له محمدا و عمران ابنی طلحة فروی عنها ابنها محمد بن طلحة حدیثا فی الحیض الثانیة ام حبیبة ویقال ام حبیب ابنة جحش بن رئاب الاسدی اخت حمنة زوج عبدالرحمن ابن عوف الثالثة فاطمة بنت ابی حبیش

شرح سراج احمد

بروی کار و خلط میکند و در شک و شبہ می افگند او را تا آنکہ در نمی یابد کہ چند رکعت گذاردہ است فاذا وجد ذلک احدکم فلیسجد
سجدتین وھو جالس پس چون بیابد آن لبس و شک را یکی از شما پس باید کہ سجدہ کند دو سجدہ و حال آنکہ وی نشستہ است قال
ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمد بن بشار نا محمد بن خلد بن عثمۃ بمثلثہ ساکنہ کہ قبل از وی فتحہ است و گویند
کہ عثمہ مادر وی بود حنفی بصری صدوق از عاشرہ بود و خطا میکرد نا ابراھیم بن سعد قال ثنی محمد بن اسحٰق عن مکحول بن عبد اللہ
ابو عبد اللہ و گویند ابو ایوب و گویند ابو مسلم تابعی فقیہ شام ثقہ بود و او از سبی کابل بود و او وحید عصر خود بود و کان لا یفتی حتی یقول
لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم ہذا رای والرای یخطی و یصیب در سنہ ثمان عشر و مائۃ وفات کرد باختلاف روایات عن کریب
بضم کاف و فتح را و سکون تحتیہ ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد اللہ بن عباس زمان عثمان دریافتہ گفتہ یحیی و نسائی ثقہ
بود و حسن الحدیث در مدینہ سنہ ثمان و تسعین وفات کرد عن ابن عباس عن عبد الرحمن بن عوف بن الحارث بن زہرۃ
ابن کلاب بن مرۃ بن کعب بن لوی بن غالب القرشی الزہری ابو محمد ولادت وی بعد از فیل بدہ سال بود و در جاہلیت نام او عبد الکعبہ
بود و گویند عبد عمرو پس تسمیہ کرد او را آنحضرت عبد الرحمن و مادر او شفا بنت عبد عوف بن الحارث بن زہرہ بود اسلام آوردہ و
ہجرت کردہ و او قدیم الاسلام بود کہ ایمان آورد بر دست ابی بکر صدیق و ہجرت کرد بسوی حبشہ ہجرتین و او یکی از عشرہ مبشرہ بود
و حاضر گشت ہمہ مشاہد را ہمراہ آنحضرت و ثابت ماند در روز احد و نماز گذارد آنحضرت در پس وی در غزوہ تبوک و اتم مافاتہ و تصدق
باربعۃ آلاف ثم تصدق باربعین الفا ثم تصدق باربعین الف دینار ثم حمل علی خمس مائۃ فرس فی سبیل اللہ ثم علی خمس مائۃ فرس
راحلۃ وکان عامۃ اموالہ من التجارۃ بالمدینۃ و او از اغنیای صحابہ بود و چون بمدینہ ہجرت کرد فقیر بود و وصیت کرد برای صد کس از
اہل بدر ہر یک را چہار صد دینار و در حدیث عائشہ است انہا سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال رایت عبد الرحمن
ابن عوف یمشی حبوا فی الجنۃ فتصدق بالعیر التی جاءتہا من الشام کلہا و اوصی لامہات المؤمنین بحدیقۃ بیعت باربع مائۃ الف و اوصی
بخمسین الف دینار فی سبیل اللہ و الف فرس در سنہ احدی و ثلثین وفات یافت بیش از عثمان بشش ماہ و نماز گذارد بر وی عثمان
بنا بر وصیت وی و در بقیع مدفون گشت و روی عن عثمان انہ مرض مرضا فکتب لہ بالخلافۃ فشق ذلک علیہ و دعا اللہ ان یمیتہ قبل
عثمان قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا سہا احدکم فی صلاتہ چون فراموش کند یکی از شما در نماز خود فلم یدر
واحدۃ صلی او ثنتین پس نداند مصلی کہ یک رکعت گذاردہ یا دو رکعت گذاردہ فلیبن علی واحدۃ پس باید کہ بنا کند بر یک
رکعت کہ اقل ست وقتیکہ شک باشد و گمان وی بر ہر دو جانب مساوی بود فان لم یدر ثنتین صلی او ثلثا فلیبن
علی ثنتین پس اگر نداند کہ دو گذاردہ یا سہ رکعت گذاردہ پس باید کہ بنا کند بر دو رکعت کہ اقل ست فان لم یدر
ثلثا صلی او اربعا فلیبن علی ثلث ولیسجد سجدتین قبل ان یسلم قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث
حسن صحیح وقد روی ھذا الحدیث عن عبد الرحمن بن عوف من غیر ھذا الوجہ و تحقیق روایت کردہ شد

شرح ابی الطیب

قولہ سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا سہا احدکم فی صلاتہ فلم یدر واحدۃ صلی او ثنتین الخ ھذا
الحدیث مفصل للاجمال الوارد فی الاحادیث السابقۃ فعلیہ التعویل و یجب ارجاع الاجمال الیہ والحق انہ لا تفصیل فی الشک
من کم نہ اول ما سہا ان ثانیا لان الحدیث مطلق وھو ارفق بالناس و النبی صلی اللہ علیہ وسلم ارسل رحمۃ و رافۃ لہم

عارضۃ الاحوذی

ابن المطلب بن
اسد بن عبد العزی
ابن قصی القرشیۃ
الاسدیۃ ھی التی
استحیضت فشکت
ذلک الی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
کما روی من وجوہ
الرابعۃ سہلۃ بنت
سہیل بن عمرو القرشیۃ
العامریۃ ذکر حدیثہا
ابو داود وھو معلول
وکانت زوج ابی حذیفۃ
ابن عتبۃ بن ربیعۃ
ثم خلف علیہا بعدہ
عبد الرحمن بن عوف
ولدت لہ سالم
ابن عبد الرحمن
ابن عوف الخامسۃ
سودۃ بنت زمعۃ
زوج النبی صلی اللہ
علیہ وسلم رواہ
العلاء بن المسیب
عن الحکم بن جعفر
ان سودۃ استحیضت
وعضدہ ما رواہ
فی صحیح البخاری خلف
عن عکرمۃ عن

شرح سراج احمد

این حدیث از عبدالرحمن بن عوف از بسیار طرق سوای این طریق مذکورہ واخرجہ احمد ایضا مصنف دیگر طریق وی را ذکر میکند رواہ الزہری عن عبیداللہ بن عبداللہ بن عتبۃ عن ابن عباس عن عبدالرحمن بن عوف عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

باب ماجاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظہر والعصر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ سلام دہد در دو رکعت از نماز ظہر و عصر حدثنا الانصاری نا معن نا مالک عن ایوب بن ابی تمیمۃ وھو السختیانی عن محمد بن سیرین عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم انصرف عن اثنتین بدرستیکہ آنحضرت برگشت و سلام داد از گذاردن دو رکعت در ظہر یا در عصر یا در عشا بود چنانکہ در حدیث شیخان لفظ احدی صلوتی العشاء واقع شدہ فقال لہ ذوالیدین پس گفت مر آنحضرت را ذوالیدین یعنی خداوند دو دست کہ در ہر دو دست وی درازی بود از آنجہت ذوالیدین میگفتند کہ بہر دو دست کار میکرد و بعضی میگویند از آنجہت کہ دو پسر داشت و نام او عمر بن عبد بن عمرو و کنیت او ابو محمد و بعضی گویند نامش خرباق بود و بعضی گویند کہ خرباق نام مردی دیگر ست کہ او را ذوالشمالین گویند و بعضی گویند کہ خرباق غیر ذی الیدین و ذی الشمالین ست اقصرت الصلوٰۃ آیا کوتاہ شد و کوتاہ کردہ شد نماز ام نسیت یا رسول اللہ یا فراموش کردی و سہو شد ترا فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اصدق ذوالیدین پس فرمود مر صحابہ را خطاب کردہ فرمود آیا راست گفتہ ذوالیدین کہ فراموش کردم نماز را فقال الناس نعم پس گفتند صحابہ آری فراموش کردی فقام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی اثنتین اخریین پس باستاد آنحضرت پس بگذارد دو رکعت دیگر را ثم سلم پستر سلام داد یک سلام ثم کبر فسجد مثل سجودہ او اطول پستر از سلام تکبیر گفت پس سجدہ کرد مانند سجدۂ خود کہ در نماز میکرد یا درازتر از آن ثم کبر پستر اللہ اکبر گفت فرفع ثم سجد مثل سجودہ او اطول پس برداشت سر مبارک را از سجدہ پستر باز سجدہ کرد مانند سجدۂ خود یا درازتر از وی بدانکہ سہو از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در چند مواضع واقع شدہ از قعدۂ اولی چنانکہ در حدیث عبداللہ بن بحینہ وارد شدہ دوم از رکعت اخیر چنانکہ در حدیث ذی الیدین واقع شدہ و سوم از رکعت اخیر چنانکہ در حدیث خرباق آمدہ چہارم در زیادت خامسہ چنانکہ در حدیث عبداللہ بن مسعود ست پس مجتہدان بر آن قیاس کردہ اند و گفتہ اند ہر کہ فراموش کند واجبی را از واجبات نماز سجدۂ سہو بروی واجب گردد و اصحاب ظواہر ہم بران موضع کہ آنحضرت سجدہ کردہ اقتصار کنند و در غیر این مواضع سجدہ نکنند وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجہ ابن ابی شیبۃ والطبرانی وابن عمر اخرجہ الحاکم والبیہقی وذی الیدین اخرجہ احمد والطبرانی قال ابو عیسیٰ وحدیث ابی ھریرۃ حدیث حسن صحیح واختلف اھل العلم فی ھذا الحدیث فقال بعض اھل الکوفۃ اذا تکلم فی الصلوٰۃ ناسیا او جاھلا او ما کان فانہ یعید الصلوٰۃ اختلاف کردہ اند اہل علم درین حدیث پس گفتہ اند بعضی اہل کوفہ یعنی امام اعظم ابو حنیفہ چون سخن کند مصلی در نماز بفراموشی یا بجہل یا بچیزیکہ باشد پس بدرستیکہ مصلی اعادۂ نماز کند و نماز او تباہ گشت واعتلوا بان ھذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوٰۃ و توجیہ کردہ اند بعضی اہل کوفہ بدرستیکہ این حدیث ذی الیدین بود پیش از تحریم کلام در نماز

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظہر والعصر **قولہ** اقصرت الصلوٰۃ ام نسیت روی مبنیا للمفعول والفاعل بفتح القاف وضم الصاد والصلوٰۃ مرفوع علی الفاعلیۃ او النیابۃ وعلی الاخیر معناہ ان اللہ تعالیٰ قصرھا وعلی الاول صارت قصیرۃ **قولہ** واعتلوا بان ھذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوٰۃ اعترض علیہ صاحب البحر من علمائنا الحنفیۃ

عارضۃ الاحوذی

عائشۃ ان امرأۃ من ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم او ان بعض امہات المؤمنین وان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعتکف معہ بعض نسائہ فبینما وضعت الطست تحتہا من الدم وان عائشۃ رات ماء العصفر فقالت ان ھذا شیء کانت فلانۃ تجدہ وفی الموطا ان زینب بنت جحش استحیضت وانہا کانت تحت عبدالرحمن بن عوف وھذا وھم من وجہین احدھما انہا لو تستحض قط انما المستحاضۃ اختہا الثانی انہا لو تکن قط تحت عبدالرحمن بن عوف انما کانت تحت زید بن حارثۃ زوجہا اللہ سبحانہ رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

بانه ممنوع لرواية ابي هريرة وهو متأخر الاسلام فان اجيب عنه بجواز ان يرويه عن غيره ولو يكن حاضرا فغير صحيح لما في صحيح مسلم عنه بينا انا اصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وساق الواقعة وهو صريح في حضوره لحديث ابي هريرة حجة للجمهور بان كلام الناسي ومن ظن انه ليس فيها لا يفسدها ولو اعتد جوابا شافيا انتهى اقول اجاب عنه الطحاوي فقال حدثنا ابو بكرة قال ثنا ابو داود ح وحدثنا ابن مرزوق قال ثنا وهب قال ثنا شعبة عن سعد بن ابراهيم عن ابي سلمة عن ابي هريرة قال سلم رسول الله صلى الله عليه وسلم في ركعتين فقيل له يا رسول الله اقصرت الصلوة فقال وما ذاك فاخبر بما صنع فصلى ركعتين ثم سلم ثم سجد سجدتين وهو جالس حدثنا ربيع المؤذن قال ثنا سعيد بن الليث قال ثنا الليث عن يزيد بن ابي حبيب عن عمران بن ابي انس عن ابي سلمة عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوما فسلم في ركعتين ثم انصرف فادركه ذو الشمالين فقال يا رسول الله انقصت الصلوة ام نسيت فقال لم تنقص ولم انس فقال بلى والذي بعثك بالحق فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اصدق ذو اليدين قالوا نعم يا رسول الله فصلى للناس الركعتين فذهب قوم الى ان الكلام لم يقطع الصلوة لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم لذي اليدين لم تقصر ولم انس وهو يرى انه ليس في الصلوة قالوا فلما بنى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ما قد صلى ولم يكن ذلك قاطعا عليه ولا على ذي اليدين الصلوة ثبت ان الكلام لاصلاح الصلوة مباح في الصلوة وخالفهم الآخرون فقالوا لا يجوز الكلام في الصلوة الا بمثل التكبير وقراءة القرآن ولا يجوز كلام الناس واحتجوا في ذلك فساق حديثا بسنده ما رواه مسلم من حديث معوية بن الحكم السلمي قال بينا انا اصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم اذ عطس رجل من القوم فقلت يرحمك الله فرماني القوم بابصارهم فقلت واثكل امياه ما شأنكم تنظرون الي فجعلوا يضربون بايديهم على افخاذهم فلما رأيتهم يصمتونني سكت فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاني ثم قال ان هذه الصلوة لا يصلح فيها شيء من كلام الناس انما هو التسبيح والتهليل والتكبير وقراءة القرآن ثم قال الا ترى انه صلى الله عليه وسلم لما علم معوية بن الحكم لم يقل له او ينويك فيها شيء مما تركه امامك فتكلمه به فدل ذلك ان الكلام في الصلوة يقطعها ثم علم رسول الله صلى الله عليه وسلم الناس فقال ان من نابه شيء في صلاته فليقل سبحان الله وانما التصفيق للنساء ثم في قصة امامة ابي بكر رضي الله عنه لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلح قوم من الانصار قال لهم التصفيق للنساء والتسبيح للرجال ومثله عن سهل بن سعد مرفوعا وعن ابي هريرة مرفوعا فعلمهم رسول الله صلى الله عليه وسلم في هذه الآثار كل نائبة تنوبهم في الصلوة التسبيح ولم يبح لهم غيره فدل ذلك على ان كلام ذي اليدين في حديث عمران وابن عمر وابي هريرة كان قبل تحريم الكلام في الصلوة ومما يدل على ذلك ما روي عن معوية بن خديج ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوما وانصرف وبقيت من الصلوة ركعة فادركه رجل فقال بقيت من الصلوة ركعة فرجع الى المسجد فامر بلالا فاذن واقام الصلوة فصلى للناس ركعة ففي هذا الحديث انه صلى الله عليه وسلم امر بلالا فاذن واقام ثم صلى وقد اجمعوا الآن على ان احدا لو فعل مثله كان قاطعا صلاته فدل على ان جميع ما كان منه صلى الله عليه وسلم في صلاته من حديث معوية بن خديج وحديث ابن عمر وعمران وابي هريرة حين كان الكلام مباحا في الصلوة ثم نسخ ثم قال بسنده صلى عمر رضي الله عنه باصحابه في خلافته فسلم في ركعتين ثم انصرف فقيل له في ذلك فقال اني جهزت عيرا من العراق الحديث فصلى بهم اربع ركعات وقد كان فعل عمر رضي الله عنه بحضرة اصحاب صلى الله عليه وسلم الذين قد حضر بعضهم يوم ذي اليدين في صلاته فلم ينكروا ذلك عليه ولو يقولوا له انه صلى الله عليه وسلم فعل خلاف ما فعلت فدل انهم علموا النسخ ثم قال وقد وجد في تلك القصة ما يدل على النسخ من المشي

عارضة الاحوذي

باكرم الوجوه واصح الطرق واسلم الآباء عن النقائض والهوا والمخزيات واحاديث المستحاضة كثيرة لكن الصحيح منها ثلثة الاول حديث فاطمة وقد تقدم الثاني حديث ام حبيبة بنت جحش ونصه ما تقدم وفي كتاب مسلم زيادة عليه ايضا انها كانت تغتسل في حجرة اختها زينب في مركن حتى تعلو حمرة الدم الماء الثالث حديث سودة و الله اعلم لما رواه البخاري عن عائشة ان امرأة من ازواج النبي صلى الله عليه وسلم استحيضت الرابع حديث ام سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم ان امرأة كانت تهراق الدماء على عهد رسول الله

شرح سراج احمد

پس این حدیث نزد حنفیہ منسوخ باشد واما الشافعی فرای هذا حدیثا صحیحا فقال به واما امام شافعی پس اعتقاد کردہ اند کہ
این حدیث ذی الیدین صحیح ست پس قائل گشتہ باین حدیث کہ کلام سہوی مفسد صلوٰۃ نیست وقال هذا اصح من الحدیث الذی
روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصائم اذا اکل ناسیا فانہ لا یقضی وگفت امام شافعی این حدیث ذی الیدین کہ
مثبت کلام ست در نماز صحیح ترست از ان حدیث کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در حق روزہ دار کہ چون بخورد بفراموشی
پس روزہ دار قضا نکند روزہ را وانما هو رزق رزقه اللہ وجز این نیست کہ آن رزق بود کہ رزق داد او را اللہ تعالیٰ قال الشافعی
وفرقوا هؤلاء بین العمد والنسیان فی اکل الصائم بحدیث ابی هریرۃ گفت امام شافعی وفرق کردہ اند علما میان عمد ونسیان
در حق خوردن روزہ دار از جہت حدیث ابی ہریرہ کہ از وی مفہوم میشود کہ کلام سہوی مفسد نماز نیست قال احمد فی حدیث
ابی هریرۃ ان تکلم الامام فی شیء من صلاتہ وهو یری انہ قد اکملها ثم علم انہ لم یکملها ثم صلاتہ
وگفت امام احمد در توجیہ حدیث ابی ہریرہ اگر سخن کرد امام در چیزی از نماز خود وحال آنکہ او اعتقاد میکرد کہ بدرستیکہ
بتحقیق تمام کردہ ام نماز را پستر از ان دانست کہ من تمام نکردہ ام نماز را تمام گشت نماز او ومن تکلم خلف الامام

شرح ابی الطیب

الی الخشبۃ والی حجرتہ وصرف وجهہ عن القبلۃ ثم قال فان قیل کیف یجوز ان یکون هذا قبل نسخ الکلام وابو هریرۃ قد کان حاضرا
ذلک لقولہ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسلامہ کان قبل وفاتہ صلی اللہ علیہ وسلم بثلث سنین ونسخ الکلام کان بمکۃ
فدل ذلک علی ان ما کان فی حدیث ذی الیدین من الکلام فی الصلوٰۃ مما لم ینسخ اذ کان متاخرا عن ذلک قیل لہ اما اسلام ابی هریرۃ
فکما ذکرت واما نسخ الکلام فکان فی المدینۃ لروایۃ زید بن ارقم یقول کنا نتکلم فی الصلوٰۃ حتی نزلت وقوموا للہ قانتین فامرنا
بالسکوت اقول حدیث زید بن ارقم صححہ الترمذی کما سیاتی واخرجہ البخاری فی صحیحہ وصحبۃ زید لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما کان بالمدینۃ
واما قول ابی هریرۃ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فمعناہ صلی مع المسلمین لان ابا هریرۃ لم یحضر تلک الصلوٰۃ لان ذا الیدین
قتل یوم بدر مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد ذکرہ محمد بن اسحق فی شهداء بدر وهذا التاویل جائز فی اللغۃ کما فی حدیث نزال بن
سبرۃ قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث وهو لم یر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرید بذلک قال لنا قومنا وقال طاؤس قدم
علینا معاذ بن جبل فلم یاخذ من الخضروات شیئا وهو لم یدرک معاذا لانہ لم یولد حین قدم معاذ الیمن فکان معناہ
قدم بلدنا وقال الحسن خطبنا عتبۃ بن غزوان یرید خطبتہ بالبصرۃ والحسن لم یکن بالبصرۃ ح لان قدومہ لها انما کان
قبل صفین بعام فانتفی بما ذکرنا ان یکون قولہ صلی اللہ علیہ وسلم فی حدیث ذی الیدین ما یدل علی ان ما کان من ذلک بعد نسخ
الکلام والکلام لا صلاح الصلوٰۃ لم ینسخ انتهی مختصرا ویمکن ان یؤول ما فی صحیح مسلم من قول ابی هریرۃ رضی اللہ عنہ قال بینا انا اصلی مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ الظهر سلم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الرکعتین فقام رجل من بنی سلیم واقتص الحدیث بان معناہ
بینا صاحبی یصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لروایات نقلها الطحاوی ویندفع اشکال صاحب البحر ومن تبعہ وایضا علم مما ذکرنا ان ذا الیدین وذا الشمالین
واحد ولا شک ان ذا الیدین اسم آخر باق وان کان القسطلانی ادعی ان ذا الشمالین غیر ذی الیدین لان النووی فصل فقال ان ذا الیدین غیر ذی الشمالین المقتول
ببدر بدلیل حضور ابی هریرۃ وان المتکلم رجل من بنی سلیم کما ذکر مسلم فی صحیحہ فذو الیدین الذی شهد السهو سلمی وذو الیدین المقتول ببدر خزاعی وقد یمکن
ان یکون رجلا ثالثا یقال لکل واحد منهما ذو الیدین وذو الشمالین لکن المقتول ببدر غیر المذکور فی حدیث السهو وهذا قول الحنفیۃ والقوم مناهل الحدیث انتهی اقول الطحاوی

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم
فاستفتت لها
ام سلمۃ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
تنتظر عدد اللیالی
والایام التی کانت
تحیضهن من الشهر
قبل ان یصیبها
الذی اصابها
فلتترک الصلوٰۃ
قدر ذلک من الشهر
فاذا بلغت ذلک
فلتغتسل ثم لتستثفر
بثوب او تستذفر
بثوب ثم لتصلی
رواہ مالک وترکہ
مسلم والبخاری
لعلہ معلومۃ
عندنا قد دخلوا
مثلها والحمد للہ
واما حدیث عدی
ابن ثابت عن ابیہ
عن جدہ فانہ
لا یصح لانہ مجهول
ولا یعلم من جدہ
ومختلف فیہ قد
رواہ ابو الیقظان
عن عدی بن ثابت

شرح سراج احمد

وهو يعلم ان عليه بقية من الصلوٰة فعليه ان يستقبلها و هر که سخن کرد در پس امام در حالیکه او می دانست که بر من بقیه از نماز ست پس
هست برین کس اینکه باز اعاده کند آن نماز را و احتج بان الفرائض كانت تزاد وتنقص على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم و حجت گرفته
است امام احمد باینکه تحقیق فرائض بودند که زیاده می شدند و کم میشدند در زمان آنحضرت فانما تكلموا ذو اليدين وهو على يقين من صلاته
انما تمت پس جز این نیست که کلام کرد ذو الیدین و حال آنکه او بر یقینی بود از نماز وی که آن گشته است نماز وی وليس هكذا اليوم ليس
لاحد ان يتكلم و نیست اینچنین امروز نیست مر هیچکس را اینکه سخن کند على معنى ما تكلم ذو اليدين بر معنی آنچه که سخن کرده ذو الیدین
لان الفرائض اليوم لا يزاد فيها ولا ينقص زیرا که فرائض امروز نیستند که زیاده کرده شود در انها و نه نقصان کرده شود در انها قال احمد
نحو هذا من الكلام گفت امام احمد مانند این را از کلام وقال اسحق نحو قول احمد في هذا الباب و گفت اسحق مانند قول امام احمد
درین باب بدانکه بعضی احادیث سهو را ایراد میکند از جهت کثرت فوائد دران اخرج الطبراني عن ابن مسعود و خيثمة في جزئه عن ابن عمر
ليس في صلوٰة الخوف سهو اخرج الديلمي في الفردوس عن ابي هريرة سجدتا السهو بعد التسليم وفيها تشهد وسلام اخرج ابن ابي شيبة عن عمر
رضي الله عنه قال تعاد الصلوٰة يعني من السهو **باب** ما جاء في الصلوٰة في النعال باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن
نماز در کفشها حدثنا علي بن حجر نا اسمعيل بن ابراهيم عن سعيد بن يزيد ابي سلمة قال قلت لانس بن مالك اكان
رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في نعليه گفت سعید گفتم مر انس را آیا بود آنحضرت که میگذارد نماز را در کفشها یعنی کفشها در پا
کرده نماز گذارد وقال نعم گفت انس بن مالک آری گذارده است آنحضرت نماز را کفشها در پا کرده وفي الباب عن عبد الله
ابن مسعود اخرجه الطبراني والحاكم بلفظ ان جبرئيل اخبرني ان في احدهما قذرا فخلعتهما لذلك فلا تخلعوا نعالكم وعبد الله بن ابي اوفى
وعبد الله بن عمرو بن العاص وعمرو بن حريث وشداد بن اوس اخرجه ابو داود والحاكم والبيهقي بلفظ خالفوا اليهود فانهم
لا يصلون في نعالهم ولا خفافهم واوس الثقفي وابي هريرة اخرجه ابو داود وابن حبان والحاكم والبيهقي بلفظ اذا صلى احدكم فخلع
نعليه فلا يؤذ بهما احدا ليجعلهما بين رجليه او ليصلي فيهما واخرج عبد الرزاق عنه ايضا بلفظ رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم
يصلي حافيا ومتنعلا ورايته ينفتل عن يمينه وعن شماله وعطاء رجل من بني شيبة و درین باب حدیثی ست از عطاء
که مردی بود از قبیله شیبه و درین باب از دیگر صحابه نیز حدیثی مروی گشته است چنانکه خطیب از ابن عباس و ابو داؤد
وعبد الرزاق و طبرانی و احمد و عبد بن حمید و دارمی و ابن خزیمه و ابن حبان و حاکم و بیهقی از ابی سعید خدری و
دیلمی از ابن عمر و عبد الرزاق از عبد الله بن الشخیر و محمد بن عباد بن جعفر بعبارات مختلفه والفاظ متباینه روایت کرده اند
قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اهل العلم و نزد امام ما ابی حنیفه نیز در
کفشها نماز گذاردن روا است اگر بقاذورات ملوث نباشند **باب** ما جاء في القنوت في صلوٰة الفجر
باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر خواندن دعای قنوت در نماز فجر حدثنا قتيبة ومحمد بن المثنى
قالا نا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة عن ابن ابي ليلى عن البراء بن عازب ان النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

من الحذاق وجعل الحاضر في السهو هو المقتول بيده فيكون الكلام منسوخا **قوله** وهو على يقين من صلاته الخ
فيه ان لو كان على هذا اليقين لما سال فما وجه الشك بقوله اقصرت الصلوٰة ام نسيت **باب** ما جاء في القنوت في صلوٰة الفجر

عارضۃ الاحوذی

عن ابيه عن علي
وعمار مولى بني هاشم
عن ابن عباس
وقد قال احمد
ابن حنبل في كتاب
العلل كان عبد الرحمن
ابن مهدي يترك
حديث ابي اليقظان
عثمن بن عمير ويقال
اسمه عثمن بن قيس
والله اعلم وكان
يحيى بن معين
لا يحدث عنه و
كان شعبة لا يرضاه
روى عن انس و زيد
ابن وهب و ابي وائل
وعدي فامتنعت
صحته لهذا ولنا حديث
عمران بن طلحة عن
جدته ففي الطريق
عبد الله بن عقيل
وقد تقدم القول
فيه في اول باب
من الكتاب ولكن
معناه صحيح في بعض
الوجوه ومن بعض
الطرق روى ابو داود
قال حدثنا ابن معاذ

شرح سراج احمد

کان یقنت فی صلوٰة الفجر و در بعضی بجای لفظ فجر لفظ صبح واقع شده والمغرب بدرستیکه آنحضرت بود که قنوت میخواند در نماز فجر و مغرب و در بعضی احادیث آمده که آنحضرت یک ماه دعای قنوت خوانده پی در پی هر روز در ظهر و عصر و مغرب و عشا و صبح چون سمع الله لمن حمده میگفت از رکعت دوم و دعای بد میکرد بر چند قبیله از بنی سلیم که رعل و ذکوان و عصیه بودند و مقتدیان آمین میگفتند بدانکه قنوت بمعنی طاعت و سکوت و قیام در صلوٰة آید و مراد اینجا دعای مخصوص ست و از بعضی مشائخ و از امام احمد نیز روایت کرده اند که دعای قنوت در صبح و غیر آن معین نیست و گویند که تعیین دعا مزیل رقت قلب و مورث سامتست و اکثر بر توقیت و تعیین اند مبادا بر زبان چیزی رود که مشابه کلام ناس بود و نماز بدان فاسد گردد و این خلاف در جای معقول ست که تعیین و توقیت در شرع وارد نشده است نه در جای که وارد شده خواه بطریق وجوب و یا استحباب و در محیط و ذخیره از ان اللهم انا نستعینک و اللهم اهدنا را استثنا نموده است و در مذهب حنفیه موقت در قنوت اللهم انا نستعینک ست و گویند که صحابه اتفاق دارند بر آن و اولی آنست که اللهم اهدنا فیمن هدیت نیز بادی خواند و شمنی از ابی اللیث اللهم اغفرلی سه بار نیز آورده و بعضی گفته اند ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا عذاب النار نیز بخواند و گفته اند که هر که دعای قنوت نداند اللهم اغفرلی و ربنا آتنا بخواند کذا فی شرح ابن الهمام و نزد شافعی اکتفا کند باللهم اهدنا و اللهم انا نستعینک را دعای قنوت شمارند و گویند که روایت آن در صحیحین و سنن معروف نیست و لیکن علمای ما اثبات کرده اند آن را بطریق صحیحه از طبرانی و غیره و شیخ ابن الهمام از ابی داود آورده اند که در اثنای آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعا میکرد بر مضر آمد جبرئیل او را و اشارت بسکوت کرد و گفت یا محمد حق تعالی ترا برای هلاکت خلق نفرستاده ترا رحمة للعالمین فرستاده است هر کرا وی تعالی لعنت کرده است و ارادت او بهلاکت وی رفته خواهد کرد بعد از ان تعلیم کرد جبرئیل آنحضرت را اللهم انا نستعینک الخ و شیخ جلال الدین سیوطی از شافعیه در عمل الیوم واللیلة این را آورده با اختلاف الفاظ فی الجمله که در روایات آمده است و اختلافاتی که علما را در قنوت ست که خواندن پیش از رکوع ست یا بعد از رکوع و خواندن قنوت مخصوص ست بوتر یا در نماز فجر و جز آن نیز آمده و خواندن قنوت در وتر دائم ست یا مخصوص ست بنصف اخیر رمضان و این بیان حاصل ترجمه مشکوة ست وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجه ابن ابی شیبة عن ابی عبد الرحمن السلمی ان علیا کبر حین قنت فی الفجر و کبر حین رکع وانس بن مالک قال قنت رسول الله صلی الله علیه وسلم شهرا فی صلوٰة الصبح یدعو علی احیاء من احیاء العرب عصیة و ذکوان و رعل و لحیان و کلهم من بنی سلیم اخرجه عبد الرزاق والخطیب فی المتفق والمفترق وزاد ثم ترکه وابی هریرة اخرجه عبد الرزاق واخرج ابن النجار عنه انه قنت فی صلوٰة العشاء وابن عباس اخرجه ابو داود وخفاف

شرح ابی الطیب

قوله کان یقنت فی صلوٰة الصبح والمغرب المراد بالقنوت الدعاء وفی الباب التالی ما یدل علی نسخه **قوله** خفاف بن ایماء بفتح الخاء المعجمة وفائین وایما بکسر الهمزة ومثناة من تحت مصروف ممدود وفیه فتح الهمزة مع

قوت المغتذی

وخفاف بضم الخاء المعجمة وفائین

عارضة الاحوذی

حدثنا ابی حدثنا شعبة عن عبد الرحمن ابن القسم عن ابیه عن عائشة قالت استحیضت امرأة علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فامرت ان تؤخر الظهر وتعجل العصر وتغتسل لهما غسلا وان تؤخر المغرب وتعجل العشاء وتغتسل لهما غسلا وتغتسل لصلوٰة الصبح غسلا فقلت لعبد الرحمن عن النبی صلی الله علیه وسلم فقال لا احدثک عن النبی صلی الله علیه وسلم فهؤلاء کلهم عدول وقول عائشة علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فامرت نصا فی انه عن النبی صلی الله علیه وسلم لکن عبد الرحمن بن القسم اراد ان ینقل

شرح سراج احمد

ابن ایماء ابن رحضة الغفاری خفاف بضم خای معجمه وتخفیف فاء آیما بفتح همزه وتمد رحضة بفتح راء وسکون مهمله وفتح ضاد معجمه قال
ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح واختلف اهل العلم فی القنوت فی صلوة الفجر واختلاف کرده اند
اهل علم در خواندن دعای قنوت در نماز فجر فرای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم القنوت
فی صلوة الفجر وهو قول الشافعی وقال احمد واسحق لا یقنت فی الفجر الا عند نازلة تنزل بالمسلمین وگفت امام احمد
واسحق وقنوت خوانده نشود در نماز فجر مگر نزد فرود آمدن مصیبت وفتنه وغیره که فرود آید بمسلمانان فاذا نزلت نازلة فللامام ان
یدعو لجیوش المسلمین پس چون فرود آید چیزی فرود آمدن بلیه وفتنه پس هست مر امام را اینکه دعا کند برای لشکر مسلمانان

باب ما جاء فی ترک القنوت باب است در بیان آنچه آمده است در ترک کردن دعای قنوت حدثنا احمد بن منیع نا یزید بن هارون عن
ابی مالک الاشجعی سعد بن طارق بن اشیم الکوفی ثقه از رابعه بود قال قلت لابی گفت ابو مالک گفتم پدر خود را که طارق بن اشیم
بود یا ابت انک قد صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمن وعلی بن ابی طالب ههنا بالکوفة
ای پدر من بدرستیکه تو گذاردی نماز را در پس آنحضرت وخلفای اربعه ودر پس علی مرتضی در نجا در کوفه نحوا من خمس سنین
قریب پنج سال اکانوا یقنتون آیا بودند ایشان که دعای قنوت میخواندند در نماز صبح وجز آن از نمازهای پنجگانه چنانچه حالا می خوانند
بعضی مردم قال ای بنی محدث گفت پدر من ای پسرک من اینکه میخوانند ومواظبت بران می نمایند بدعتست نو پدید آمده در
دین وخواندن آنحضرت نبود جز یکماه که در وقت صبح خوانده بعد ازان ترک کرده واین حدیث اول دلیل ست بر مذهب حنفیه وشیخ
ابن حجر در شرح خود میگوید که جواب داده اند ازین حدیث ائمه ما که آن کسانیکه احادیث قنوت در وقت صبح آورده اند واثبات آن کرده اند
علما اند بسیار واجب ست تقدیم ایشان بر خبر کسانیکه نفی کرده اند ومیگویند حدیثی که ابن مسعود روایت کرده که قنوت نخواند آنحضرت

شرح ابی الطیب

القصر رحضة بفتح الراء والحاء المهملة والضاد المعجمة **باب** ما جاء فی ترک القنوت **قوله** عن ابی مالک
الاشجعی فی التقریب والده صحابی واسمه سعد بن طارق بن الاشیم علی وزن الاحمر **قوله** وابی بکر
وعمر وعثمن ای بالمدینة کثیرا **قوله** وعلی بن ابی طالب ههنا ای صلیت خلف علی ههنا بالکوفة
فهما ظرفان متعلقان بصلیت خلف علی المحذوف **قوله** نحوا من خمس سنین ای مدة
مجموع ایام ملازمة الجمیع والظاهر والله اعلم انه اراد مدة خلافة علی کرم
الله وجهه **قوله** ای بنی محدث یعنی لکونه منسوخا
عنده والا فلا شک انه قد ثبت عنه صلی الله علیه وسلم مدة
ویمکن علی بعد انه لم یطلع علیه فحکم بحسب اطلاعه والله اعلم

قوت المغتذی

ابن ایماء بکسر الهمزة ومثناة من تحت ممدود مصروف وفیه ایضا فتح
الهمزة مع القصر ابن رحضة بفتح الراء والحاء المهملة والضاد المعجمة له ولابیه
صحبة صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم زاد الطبرانی المغرب

عارضة الاحوذی

الحدیث علی اصله
غریبه فیه احدی
عشرة لفظة الاولی
حائض هی فاعل
من حاض ای
سال یقال حاض
السیل اذا فاض
وانشد المبرد لعمارة
ابن عقیل احالت
حصاهن الدوادی
وحیضت علیهن
حیضات السیول
الطوائم یقال حاضت
المراة وتحیضت
ودرست وعرکت
وطمثت تحیض
حیضا ومحاضا و
محیضا اذا سال دما
الدم فی اوقات
معلومة فاذا سال
فی غیر اوقات معلومة
ومن غیر عرق
الحیض قیل استحیضت
قلت تحقیقه انه
فعل بها الحیض و
کلاهما مفعول بها
الحیض والاستحاضة
الا ان الاول لما کان

شرح سراج احمد

در هیچ نمازی ضعیف ست وهمچنین انچه روایت کرده شده از ابن عباس که گفت بدعت ست وهمچنین روایت کرده شده است
ازام سلمه که آنحضرت نهی کرد از قنوت این احادیث همه ضعیف اند واین کلام خالی از تکلفی نیست حدثنا صالح بن عبد الله نا
ابو عوانة عن ابی مالك الاشجعی بهذا الاسناد نحوه بمعناه یعنی حدیث قنوت باین طریق موافق حدیث اول مروی گشته است
در الفاظ ومعنی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم وقال سفیان الثوری ان قنت
فی الفجر فحسن وگفت سفیان ثوری اگر قنوت خواند کسی در نماز فجر پس نیک ست وان لم یقنت فحسن واگر قنوت نخواند در فجر
پس آن نیز نیک ست واختار ان لا یقنت واختیار کرده سفیان اینکه قنوت نخواند ولم یر ابن المبارك القنوت فی الفجر
واعتقاد نکرده عبد الله بن المبارك خواندن قنوت را در نماز فجر قال ابو عیسی وابو مالك الاشجعی اسمه سعد بن طارق
ابن اشیم **باب** ماجاء فی الرجل یعطس فی الصلوٰة باب ست در بیان انچه آمده است در حق مردی که عطسه کند در
نماز حدثنا قتیبة نا رفاعة بن یحیی بن عبد الله بن رفاعة بن رافع الزرقی امام مسجد زریق صدوق از ثامنه بود عن
عمه ابیه معاذ بن رفاعة رفاعه روایت میکند از عم پدر خود که معاذ بن رفاعه نام داشت ابو رفاعه بن رافع الانصاری الزرقی
المدنی صدوق از رابعه بود عن ابیه رفاعة بن رافع بن مالك بن العجلان ابو معاذ الانصاری از اهل بدر بود در خلافت معاویه
وفات یافت قال صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت رفاعه نماز گذاردم در پس آنحضرت فعطست پس
عطسه کردم فقلت الحمد لله حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیه مبارکا علیه پس گفتم ثنا مر خدای را ثنای بسیار پاک برکت کرده شده در ذات آن
ثنا برکت کرده شده مر ثنا گوینده را بران ثنا در جزای آن کما یحب ربنا ویرضی چنانکه دوست میدارد پروردگار ما حمد را وخشنود ست
ازان حمد واز گوینده آن فلما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم انصرف پس هرگاه نماز گذارد آنحضرت برگشت فقال من المتکلم فی الصلوٰة
پس گفت وپرسید چه کس بود سخن کننده در نماز فلم یتکلم احد پس سخن نکرد هیچکس وجواب نداد هیچ یکی از ترس آنکه موجب زجر وعتاب نگردد
ثم قالها الثانیة من المتکلم فی الصلوٰة پستر گفت آنحضرت همین کلمه را در بار دوم چه کس بود سخن کننده در نماز فلم یتکلم احد ثم
قالها الثالثة من المتکلم فی الصلوٰة فقال رفاعة بن رافع بن عفراء انا یا رسول الله پس چون ضرورت شد که جواب آنحضرت

شرح ابی الطیب

قوله سفیان الثوری لم یذکره من حیث انه عمل بالحدیث بل ذکر مذهبه لمناسبة المقام **باب**
ماجاء فی الرجل یعطس فی الصلوٰة **قوله** صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم قال السیوطی زاد
الطبرانی فی المعرب انتهی وهذه الزیادة ان ثبتت ترد علی التاویل الذی نقله المصنف عن بعض العلماء علی ان المعتاد فی
الصلوٰة جماعة هو الفرض لا النفل **قوله** فعطست بفتح الطاء وبکسرها **قوله** طیبا ای خالصا **قوله** مبارکا
فیه مبارکا علیه الضمیران للحمد ففی الاول البرکة بمعنی الزائد من نفس الحمد ای المستلزم لزیادة ثوابه وفی الثانی من الخارج
لتعدیته بعلی للدلالة علی معنی الافاضة ای علی الحمد ثم علی قائله من الله تعالی والمقصود ان البرکة تحیط به من کل جانب

قوت المغتذی

قال من المتکلم فی الصلوٰة زاد الطبرانی وددت انی عوضت عدة من مالی
وانی لم اشهد مع رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیثه قال ابن المتکلم

عارضة الاحوذی

معتادا نسب الیها
وهذا الثانی لما کان
نادرا وکان منسوبا
الی الشیطان حسب
ما روی عن النبی
صلی الله علیه وسلم
انه قال انها رکضة
من الشیطان قیل
منه استحیضت
وقیل مستحاضة
وهم وتنبیه قال
این غرفة الحیض
والحیض اجتماع الدم
الی ذلك المکان وبه
سمی الحوض لاجتماع
الماء فیه ولیس کما
زعم انما هو سیلان
الدم وانما سمی
الحوض حوضا
لسیلان الماء فیه
وقد قلب القوس
رکوة فافهم الثانی
مستحاضة وقد
بیناه وللحائض
ثمانیة اسماء هو الاول
الثانی عارك الثالث
فارك الرابع طامس
الخامس دارس

بقیہ صفحہ ۳۹۶

شرح سراج احمد

باید داد گفت رفاعه من بودم متکلم یا رسول الله قال کیف قلت گفت آنحضرت بچه کیفیت گفتی تو قال قلت الحمد لله حمدا کثیرا
طیبا مبارکا فیه مبارکا علیه کما یحب ربنا ویرضی فقال النبی صلی الله علیه وسلم والذی نفسی بیده پس فرمود آنحضرت
سوگند آن خدائی که بقای من در دست قدرت اوست لقد ابتدرها بضعة وثلثون ملکا هر آئینه تحقیق شتابی کردند در پیش
آمدن باین کلمات و برداشتن آنها را بصعد قبول سی و چند فرشته ایهم یصعد بها که کدام یکی از آنها بردارد آن کلمات را این حدیث
دلالت دارد بر آنکه عاطس در صلوة اگر حمد گوید اگرچه بلند گوید نماز فاسد نگردد و شیخ ابن الهمام گفته اگر در نفس خود بگوید و لب تجنباند فاسد نمیگردد
نماز و اگر لب بجنباند نماز فاسد گردد مگر این حدیث وقتی وارد شده که مباح بود تکلم در صلوة وفی الباب عن انس بن مالک وواثلة
ابن حجر وعامر بن ربیعة قال ابو عیسی حدیث رفاعة حدیث حسن وکان هذا الحدیث عند بعض اهل العلم انه فی
التطوع وگویا که این حدیث نزد بعضی اهل علم ست که آن در نماز نفل ست لان غیر واحد من التابعین قالوا زیرا که بسیار کس از
تابعین گفته اند اذا عطس الرجل فی الصلوة المکتوبة انما یحمد الله فی نفسه چون عطسه کند آدمی در نماز جز این نیست که حمد
گوید خدای را در دل خود ولم یوسعوا باکثر من ذلک و فراخی نکرده اند زیاده از حمد **باب** فی نسخ الکلام فی الصلوة باب ست
در بیان منسوخ شدن کلام در حال نماز حدثنا احمد بن منیع نا هشیم انا اسمعیل بن ابی خالد عن الحارث بن شبیل عن
ابی عمرو الشیبانی عن زید بن ارقم خالد بن زید بن قیس بن النعمان ابو عمرو الانصاری الخزرجی صحابی ست حاضر شد همراه آنحضرت
در هفده غزوه و از خواص علی مرتضی بود قال کنا نتکلم خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الصلوة گفت زید بن ارقم بودیم ما که
سخن میکردیم در پس آنحضرت در نماز یکلم الرجل منا صاحبه الی جنبه سخن میکرد آدمی از ما با صاحب خود که بسوی پهلوی وی
می بود حتی نزلت تا آنکه فرود آمد این آیه وقوموا لله قانتین و قائم شوید برای خدا در حالیکه خاموش باشید و سخن نکنید در نماز
قال فامرنا بالسکوت ونهینا عن الکلام گفت زید بن ارقم پس امر کرده شدیم ما پس از نزول این آیه بخاموش ماندن در نماز و منع

شرح ابی الطیب

قوله لقد ابتدرها ای تسارع الی هذه الکلمات و تسابق الیها **قوله** بضعة وثلثون بکسر الباء وفتحها
ما بین الواحد والعشرة او الثلث الی التسع **قوله** ایهم یصعد بها قال الطیبی جملة ایهم یصعد سدت مسد
مفعولی ینتظرون المحذوف علی التعلیق انتهی یعنی یصعد بها الی محل العرض فی جناب القدس لما راوا علیها
من آثار القبول والنما **باب** ما جاء فی نسخ الکلام فی الصلوة **قوله** عن الحارث بن شبیل بضم الشین المعجمة و
فتح الموحدة آخره لام بعد المثناة التحتیة الساکنة **قوله** فامرنا بالسکوت ونهینا عن الکلام ظاهره ان المراد
بالقنوت السکوت بالقیام الصلوة قال القسطلانی قانتین ای ساکتین لان لفظ الراوی یشعر به فحمله علیه
اولی لانه الشاهد للوحی والتنزیل وقیل المراد بالقنوت الذکر لکنهم لما امروا بالذکر انقطعوا عن الکلام وقال
ابن قیم العید قوله نهینا عن الکلام یقتضی ان یکون کل ما یسمی کلاما فهو منهی عنه حملا للفظ علی عمومه ویحتمل ان یکون اللام للعهد
الراجع الی قوله یکلم الرجل منا صاحبه وظاهره ان نسخ الکلام فی الصلوة وقع فی المدینة الشریفة ثم قوله نهینا عن الکلام تفسیر للسکوت والله اعلم

قوت المغتذی

عطس بفتح الطاء عن الحارث بن شبیل لیس له فی الکتب الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

السادس کاثر
السابع ضاحک
الثامن طامث
وقد بینا ذلک
فی کتاب الاحکام
الثالث الاقراء قال
ابو عبید الاصل
فی التصریح الوقت
فقیل للحیض قروء
وللطهر قروء لانهما
یرجعان الی وقت
معلوم ولیس کما
زعموا بل القرء اجتماع
الدم فانه من قرأت
ای اجتمعت فالقرء
اجتماع الدم والحیض
سیلانه بیانه
سمی الحیض قرءا
مجازا لانه یظهر
فیه القرء الذی
هو اجتماع الدم
فالقرء فی القرء
حقیقة وهو فی
الحیض مجاز
وقد قال ابو بکر بن
الانباری جمع
الحقیقة قروء
کقوله تعالی و

شرح سراج احمد

کرده شدیم ما از سخن کردن وفی الباب عن ابن مسعود اخرجه الشیخان وابوداود ومعویة بن الحکم اخرجه مسلم قال ابوعیسی
حدیث زید بن ارقم حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم قالوا اذا تکلم الرجل عامدا فی الصلوة او
ناسیا اعاد الصلوة گفته اهل علم چون سخن کرد مردی بقصد در نماز یا بفراموشی اعاده کند نماز را وهو قول سفیان الثوری
وابن المبارک وقال بعضهم اذا تکلم عامدا فی الصلوة اعاد الصلوة وگفته اند بعضی علما چون سخن کرد قصداً در نماز اعاده
نماز کند وان کان ناسیا او جاهلا اجزأه واگر باشد که سخن کرده بفراموشی یا بنادانی کافی باشد مر او را وتباهی نماز نمیگردد
وبه یقول الشافعی وبه آن قائل ست امام شافعی ودر اختلاف الائمه نوشته است اذا تکلم فی صلاته او سلم ناسیا او جاهلا بالتحریم
او سبق لسانه ولم یطل لم تبطل عند الثلثة وقال ابوحنیفة تبطل بالکلام ناسیا لا بالسلام وان طال والاصح عند الشافعی البطلان
وعن مالک ان کلام العامد ان کان لمصلحة الصلوة فلا تبطلها کاعلام الامام بسهوه ان لم یتنبه الا بالکلام وعن الاوزاعی ان کان
کلام العامد حاقنا فیه مصلحة وان لم تکن عائدة الی الصلوة کانشاد ضالة وتحذیر ضریر لا تبطل صلاته واتفقوا علی بطلان الصلوة بالاکل
وکذا بالشرب الا عند احمد فی النافلة **باب** ماجاء فی الصلوة عند التوبة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق نماز گذاردن
نزدیک توبه حدثنا قتیبة نا ابوعوانة عن عثمان بن المغیرة عن علی بن ربیعة عن اسماء بن الحکم الفزاری قال سمعت
علیا گفت اسماء شنیدم علی مرتضی را یقول که میفرمود انی کنت رجلا اذا سمعت من رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیثا
نفعنی الله منه بما شاء ان ینفعنی به بدرستیکه من بودم مردی که چون می شنیدم از آنحضرت حدیثی نفع وفائده می رسانید مرا حق تعالی از آن
حدیث آن مقدار که میخواست حق تعالی اینکه نفع دهد مرا بآن واذا حدثنی رجل من اصحابه استحلفته وچون حدیث میکرد مرا مردی از یاران
آنحضرت از آنحضرت سوگند میدادم آن صحابی را که تو شنیدی این را از آنحضرت از نزد خود نمی گوئی فاذا حلف لی صدقته پس وقتیکه سوگند
میخورد صحابی برای من تصدیق میکردم او را وانه حدثنی ابوبکر وصدق ابوبکر وبدرستیکه شان اینست که حدیث کرد مرا ابوبکر صدیق وراست
گفت ابوبکر در حدیث کردن از آنحضرت قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول گفت ابوبکر شنیدم آنحضرت را که میفرمود ما من رجل یذنب
ذنبا ثم یقوم نیست هیچ مردی که گناه کند گناهی پستر برخاست از آن گناه وبگذارد او را از جهت خوف حق تعالی وپشیمانی بر فعل خود
چنانچه ملا علی قاری در شرح حصن حصین همین طور تفسیر نموده است فیتطهر پس غسل کند وآن اکمل ست یا وضو کند چنانچه در روایت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوة عند التوبة **قوله** نفعنی الله منه بما شاء ای بالمبادرة الی العمل به حتی اعمل به وان
لحقه نسخ قریبا کما مر ای فی العمل بالتصدق بین یدی النجوی **قوله** واذا حدثنی رجل من اصحابه ظاهره انه لا یصدقه
بلا حلف وهو مخالف لما علم من قبول خبر الواحد العدل بلا حلف فالظاهر ان مراده بذلک زیادة التوثیق بالخبر
والاطمینان به اذ الحاصل بخبر الواحد الظن وهو ما یقبل الضعف والشدة ومعنی صدقته ای علی وجه الکمال
وان کان القبول الموجب للعمل حاصلا بدونه **قوله** صدق ابوبکر ای علمت صدقه فی ذلک علی وجه الکمال بلا حلف

قوت المغتذی

عن اسماء بن الحکم الفزاری قال العراقی لیس له فی الکتب الا هذا الحدیث ولا اعلم روی
عنه الا علی بن ربیعة قال الفزاری لم یرو عنه الا هذا الحدیث وحدیث آخر لم یتابع علیه

عارضة الاحوذی

المطلقات یتربصن
بانفسهن ثلثة
قروء وکقول الاعشی
لما ضاع فیهن من قروء
نسائکا یعنی اطهارهن
وجمع المجاز اقراء
کقوله صلی الله علیه
وسلم دع الصلوة
ایام اقرائک الرابع
الکرسف وهو القطن
وله ستة اسماء الاول
القطن الثانی الکرسف
الثالث البرس الرابع
العطب الخامس
العلوط السادس
الشرفع وصفاته
ایضا کثیرة وانما
وصفنا لها الکرسف
مع قلته عند من
وتراث الصوف مع
کثرته لحکمة بسناها
الخامس قول قاضی
کلمة غریبة لم یقع
الی تفسیرها فی
کتاب وانما اخذناها
استقراء قال الخلیل
اللجام معروف واخذناه
من هذا کان معناه

شرح سراج احمد

ابن السنی ست توصلی پس بگذارد دو رکعت را چنانکه روایت کرده ابن السنی و مسمی شده این نماز بصلوة توبه تو یستغفر الله
پس استغفار کند از حق تعالی برای آن گناه الا غفر الله له مگر که بیامرزد حق تعالی برای وی ثم قرأ هذه الآیة پس خواند آنحضرت
این آیه را والذین اذا فعلوا فاحشة و آن کسان که چون کردند کار بد را او ظلموا انفسهم یا ظلم کنند نفسهای خود را ذکروا الله
یاد کنند خدای را الی آخر الآیة فاستغفروا لذنوبهم ومن یغفر الذنوب الا الله ولم یصروا علی ما فعلوا وهم یعلمون وفی الباب عن
ابن مسعود اخرجه الطبرانی وابی الدرداء اخرجه الطبرانی وانس بن مالک اخرجه البیهقی فی شعب الایمان وابی امامة الباهلی اخرجه
الطبرانی ومعاذ بن جبل وواثلة بن الاسقع وابی الیسر واسمه کعب بن عمرو ونام ابی الیسر کعب بن عمرو بود وقال ابو عیسی حدیث
علی حدیث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه من حدیث عثمان بن المغیرة وروی عنه شعبة وغیر واحد
فرفعوه و روایت کرده از عثمان بن مغیره شعبه و دیگر بسیار کس سوای شعبه پس مرفوع کرده اند همه ایشان این حدیث را مثل حدیث
ابی عوانة مانند حدیث ابی عوانه ورواه سفیان الثوری ومسعر فاوقفاه و روایت کرده آن حدیث را سفیان و مسعر پس
موقوف روایت کرده اند هر دو آن حدیث را ولم یرفعاه الی النبی صلی الله علیه وسلم و مرفوع نکرده اند هر دو آن حدیث را بسوی
آنحضرت وقد روی عن مسعر هذا الحدیث مرفوعا ایضا و تحقیق روایت کرده شده این حدیث از مسعر بروایت مرفوع نیز

باب ما جاء متی یؤمر الصبی بالصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است که کدام وقت و زمان امر کرده شود کودک بگذاردن نماز

حدثنا علی بن حجر انا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجهنی سبرة بفتح سین مهمله و سکون موحده ابو معبد
در تقریب ست لا باس به از ثامنه بود عن عمه عبد الملک بن الربیع بن سبرة ثقه گفته او را عجلی از سابعه بود عن ابیه
ربیع بن سبرة بن معبد الجهنی المدنی ثقه از ثالثه بود عن جده سبرة بن معبد او ابن عوسجة او ثریة بفتح مثلثه و کسر را
و تشدید تحتانیه جهنی صحابی ست و نخستین مشاهد وی خندق بود و او بود که فرود می آمد ذا المروه را و هم در انجا وفات یافت
در خلافت معاویه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علموا الصبی بالصلوة فرمود آنحضرت بیاموزید
کودک را نماز ابن سبع سنین که عمر هفت سال باشد واضربوه علیها ابن عشرة و بزنید کودک را بر گذاردن نماز
چون عمر ده سال شود وفی الباب عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث سبرة بن معبد الجهنی حدیث
حسن صحیح وعلیه العمل عند بعض اهل العلم وبه یقول احمد واسحق وقالا اذا ترک الغلام بعد عشر من الصلوة فانه یعید
و گفتند احمد و اسحق ترک نکند کودک پس از ده سال نماز را و اگر ترک کند پس از ده سال پس بدرستیکه او اعاده کند نماز را قال ابو عیسی و سبرة هو
ابن معبد الجهنی و یقال هو ابن عوسجة **باب ما جاء فی الرجل یحدث بعد التشهد** باب ست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که

شرح ابی الطیب

باب ما جاء متی یؤمر الصبی بالصلوة قوله ابن سبع حال من الصبی وهکذا ابن عشر وقوله علیها ای لاجل الصلوة ای لاجل
ان یاتی بالصلوة والجمهور علی انه ضرب تادیب فی حق الصبی ولا ضرب تکلیف وانما التکلیف بالبلوغ **باب ما جاء فی الرجل یحدث بعد التشهد**

قوت المغتذی

حدثنا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجهنی عن عمه عبد الملک بن
الربیع بن سبرة عن ابیه لیس للاربعة عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

افعل فعلا یمنع
سیلانه واستر ما
کما یمنع اللجام استرسال
الدابة واعجب من
هذا ان شیخنا ابا بکر
محمد بن طرخان الترمذی
اخبرنا قال واللجمة
کما یقال فوهة النهر
وفیه نظر فان صح
هذا فهو ماخوذ منه
ویکن معناه شدی
اللجمة وهی الفوهة
التی بینهم منها الدم
وهو غریب بدیع
السادس قوله وانما
اشج شجا والشج السیلان
ومنه قوله ماء
شجاجا ای سیالا
وفی الاثر افضل الحج
العج والثج فالعج رفع
الصوت بالتلبیة و
الثج اسالة دماء
الهدی وقال الحسن
فی صفة ابن عباس
شیخا یعنی انه کان
یحسب القول صبا
بالعلم فمعنی قولها
انما السیل سیلانا

شرح سراج احمد

بی وضو کند خود را پس از خواندن تشهد حدثنا احمد بن محمد نا ابن المبارک انا عبد الرحمن بن زیاد بن انعم ان عبد الرحمن بن
رافع وبکر بن سوادة بن ثمامة الجذامی ابو ثمامة المصری ثقة ثبت جلیل از ثالثه بود در سنه ست ومائة وفات کرد اخبراه عن عبد الله
ابن عمرو قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا احدث یعنی الرجل وقد جلس فی آخر صلاته قبل ان یسلم فقد
جازت صلاته چون بی وضو کند خود را یعنی مرد مصلی وحال آنکه تحقیق جلسه کرده بود در آخر نماز خود یعنی در قعدهٔ اخیره پیش از آنکه سلام دهد
وبیرون شود از نماز بسلام پس تحقیق روا گشت نماز او وظرف متعلق ست باحدث قال ابو عیسی هذا حدیث لیس اسناده
بالقوی وقد اضطربوا فی اسناده وتحقیق اضطراب کردند اهل علم در اسناد این حدیث وقد ذهب بعض اهل العلم الی
هذا وتحقیق رفته اند بعضی اهل علم بسوی این که کسیکه حدث کند پس از تشهد جائز میشود نماز وی چرا که خروج بصنع مصلی یافته شده است
اگرچه ترک لفظ سلام شده است قالوا اذا جلس مقدار التشهد واحدث قبل ان یسلم فقد تمت صلاته گفته اند اهل علم چون
نشست مصلی مقدار تشهد وی وضو کرد خود را پیش از آنکه سلام دهد پس تحقیق تمام گشت نماز او وقال بعض اهل العلم اذا احدث
قبل ان یتشهد او قبل ان یسلم اعاد الصلوة وگفته اند بعضی از اهل علم وقتیکه بی وضو کند خود را پیش از آنکه تشهد خواند یا پیش از آنکه
سلام دهد باز اعاده کند نماز را وهو قول الشافعی وقال احمد اذا لم یتشهد وسلم اجزأه وگفت امام احمد چون تشهد نخواند وسلام داد کفایت کند و
بسندست او را لقول النبی صلی الله علیه وسلم وتحلیلها التسلیم از جهت قول آنحضرت که فرمود که تحلیل صلوة سلام دادنست چنانکه تحریم آن تکبیر
تحریمست والتشهد اهون وتشهد خواندن آهونست قام النبی صلی الله علیه وسلم فی اثنتین فمضی فی صلاته ولم یتشهد باستاد و برخاست آنحضرت
از گذاردن دو رکعت پس نگذشت در نماز خود وتشهد نخواند امام احمد ازین حدیث استدلال گرفته است که اگر ترک تشهد کند نماز روا گردد وقال اسحق بن ابراهیم اذا تشهد
ولم یسلم اجزأه وگفت اسحق بن ابراهیم چون تشهد بخواند وقعده نمود وسلام نداد بسنده است او را ونماز او روا گردد واحتج بحدیث ابن مسعود حین
علمه النبی صلی الله علیه وسلم التشهد واستدلال گرفته است اسحق بن ابراهیم بحدیث عبد الله بن مسعود هنگامیکه بیاموخت آنحضرت او را تشهد
فقال اذا فرغت من هذا فقد قضیت ما علیک پس فرمود آنحضرت چون فارغ شوی تو ازین تشهد پس تحقیق تمام کردی آنچه بر تو بود ونماز تو تمام
گشت ازین حدیث استنباط نمود اسحق بن ابراهیم که سلام دادن ضروری نیست چون خروج بصنعه یافته شود وقال ابو عیسی وعبد الرحمن
ابن زیاد هو الافریقی وقد ضعفه بعض اهل الحدیث وتحقیق تضعیف عبد الرحمن کرده اند بعضی اهل حدیث منهم بعضی از ضعفا

شرح ابی الطیب

قوله اذا احدث احدکم یفید تعمد الحدث ولهذا قالوا اذا سبقه الحدث فی هذه الحالة یتوضأ ویبنی **قوله**
وقد اضطربوا فی اسناده قال المحدثون المضطرب ضعیف الا ان هذا الحدیث له طرق ذکرها الطحاوی
وتعدد الطرق یبلغ الحدیث الضعیف الی حد الحسن وقال ابن الهمام وقول من یقول فی حدیث
انه لم یصح ان سلم لم یقدح لان الحجیة لا تتوقف علی الصحة بل الحسن کاف فاما مجتهد
علم بالاختلاف فی صحة الحدیث وغلب علی رایه صحته فهو صحیح بالنسبة الیه اذ مجرد
الاختلاف فی ذلک لا یمنع من الترجیح وثبوت الصحة انتهی اقول ودل هذا الحدیث علی ان لفظ السلام لیس بفرض

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد هو ابن موسی ابو العباس السمسار المروزی الملقب مردویه

عارضة الاحوذی

ووجهه ان یقول انما یشرع لان ذلک من صفات الدم فنقله الی صاحب الدم کما تقدم فی باب التیمم من نقل الفضل من الشیء الی ما یجاوره من محل او قرین السابع الطست قال الاصمعی هی مؤنثة تصغیرها طسیسة وجمعها طساس وطسوس ومنه جاء بالاثر املؤا الطسوس وخالفوا المجوس فیها ثلث لغات طست وطشت طسة عنی بالطسة ویقال للاجانة طسة تشبیها بالطست والاصل فی الطست الطس الا انهم قلبوا احدی السینین تاء استثقالا للجمع بین السینین وکذلک غیر صغروا قالوا طسیسة

شرح سراج احمد

یحیی بن سعید القطان واحمد بن حنبل اند وقطان بفتح قاف وشدۃ طای مہملہ بصیغہ مبالغہ است

باب ماجاء اذا کان المطر فالصلوۃ فی الرحال باب ست در بیان آنچہ آمدہ است چون باشد باران پس

گذاردن نماز در خانہ است احتیاج برفتن مسجد نیست حدثنا ابو حفص عمرو بن علی نا ابو داود الطیالسی نا زہیر

ابن معاویۃ عن ابی الزبیر عن جابر قال کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر گفت جابر بودیم ما

ہمراہ آنحضرت در سفری فاصابنا مطر پس رسید ما را بارانی کہ آب وگل در ہر جا گشت فقال النبی صلی اللہ علیہ

وسلم من شاء فلیصل فی رحلہ پس فرمود آنحضرت ہر کہ بخواہد پس گو کہ بگذارد نماز در منزل خود وتکلیف آمدن در آب و

گل بجماعت ما نکند وفی الباب عن ابن عمر بن الخطاب اخرجہ عبد الرزاق وسمرۃ وابی الملیح عن ابیہ اسامۃ بن عمیر وعبد الرحمن

ابن سمرۃ اخرجہ احمد وابن حبان بلفظ اذا مطرتم فصلوا فی رحالکم قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح وقد

رخص اہل العلم فی التعود عن الجماعۃ والجمعۃ فی المطر والطین وتحقیق رخصت دادہ اند اہل علم در نشستن از نماز جماعت

وحضور جمعہ وتنہا گذاردن از جہت بارش وگل وبہ یقول احمد واسحق قال گفت مصنف سمعت ابا زرعۃ یقول روی عثمان بن

مسلم عن عمرو بن علی حدیثا وقال ابو زرعۃ لو امر بالبصرۃ احفظ من ہؤلاء الثلثۃ وگفت ابو زرعہ ندیدہ ام در بصرہ حافظ تر

ازین سہ کس علی بن المدینی وابن الشاذکونی وعمرو بن علی واین بدل ست از ثلثہ وابو الملیح بن اسامۃ اسمہ عامر ویقال

زید بن اسامۃ بن عمیر الہذلی **باب** ماجاء فی التسبیح فی ادبار الصلوۃ حدثنا اسحق بن ابراہیم بن حبیب بن

الشہید وعلی بن حجر قالا نا عتاب بن بشیر بفتح عین مہملہ وتشدید مثناۃ فوقیہ در آخر موحدہ است وبشیر بفتح موحدہ وکسر شین منقوطہ آخر

ابو الحسن او ابو سہل مولی بنی امیہ صدوق بود خطا میکرد از ثانیہ است در سنہ تسعین وفات کرد عن خصیف عن مجاہد وعکرمۃ

عن ابن عباس قال جاء الفقراء الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آمدند فقیران بسوی آنحضرت ودر روایت بخاری ومسلم از ابی ہریرہ

لفظ فقراء المہاجرین آمدہ فقالوا یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الاغنیاء یصلون کما نصلی پس گفتند ای پیغمبر خدا بدرستیکہ

دولت مندان ومالداران نماز میگذارند چنانکہ ما گذاریم ویصومون کما نصوم وروزہ میدارند چنانکہ روزہ میداریم ما

ولہم اموال یعتقون ویتصدقون ومر ایشان را مالی ست کہ آزاد میکنند بندگان را در

راہ خدا وتصدق میکنند بر فقرا ومر ایشان را فضل وزیادتی ست بر ما وما ازان محروم ایم قال

شرح ابی الطیب

باب ماجاء اذا کان المطر فالصلوۃ فی الرحال **قولہ** فلیصل فی رحلہ الرحل المنزل سواء کان من حجر او مدر او خشب او

شعر او صوف او وبر او غیرہا وجمعہ الرحال وفی صحیح مسلم عن نافع ان ابن عمر اذن بالصلوۃ فی لیلۃ

ذات برد وریح قال الا صلوا فی الرحال ثم قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامر المؤذن اذا کانت لیلۃ

باردۃ ذات مطر یقول الا صلوا فی الرحال وفی روایۃ عن ابن عباس انہ قال لمؤذنہ فی یوم مطیر اذا قلت اشہد ان

لا الہ الا اللہ واشہد ان محمدا رسول اللہ فلا تقل حی علی الصلوۃ قل صلوا فی بیوتکم فلما استنکروا علیہ قال انہ فعل ذا

من ہو خیر منی **باب** ماجاء فی التسبیح فی ادبار الصلوۃ **قولہ** جاء الفقراء ای المہاجرون کما فی الصحیحین وہم

من ارباب الصفۃ وغیرہم **قولہ** ولہم اموال یعتقون ویتصدقون ای بہا لیحصل الربط بالموصوف

عارضۃ الاحوذی

وکذلک قالوا طساس وطسوس ولو جمعوا علی الواحد لقالوا طساسات الثانی العصفر وہو نبت احمر معروف شبہ الدم التاسع قولہ مرکن قال الخلیل ہو شبہ ثور من ادم یستعمل للماء العاشر تستنفر قال الہروی ہو ان تشد فرجہا بخرقۃ عریضۃ توثق طرفیہا فی جنب تشدہ فی وسطہا بعد ان تحتشی کرسفا فیمنع ذلک الدم قلت ماخوذ من ثفر الدابۃ تشدہ کما تشد الثفر تحت الذنب ویحتمل ان یکون ماخوذ من الثفر وہو الفرج وان کان اصلہ للسباع فانہ یستعار وللہ اعلم الحادی عشر الروایۃ الاخری تستنذفر بالذال

شرح سراج احمد

فاذا صلیتم فقولوا فرمود آنحضرت چون بگذارید شما نماز را پس بگوئید سبحان الله ثلثا وثلثین مرۃ والحمد لله ثلثا وثلثین مرۃ
تسبیح وتحمید را سی وسه بار والله اکبر اربعا وثلثین مرۃ وتکبیر را سی وچهار مرتبه ولا اله الا الله عشر مرات وتهلیل را ده بار فانکم تدرکون
به من سبقکم پس بدرستیکه شما بیابید بسبب آن عمل فضل کسانیکه پیشی کرده اند شما را از متقدمین این امت یا از امم سابقین ولا
یسبقکم من بعدکم وسبقت نکند کسانیکه پس از شما باشند یعنی پیشی کنید شما بسبب آن عمل بر کسانیکه پس از شما ایمان بیارند یا بعد از شما
پیدا شوند ودر ینجا بیان فضل عظیم ست مر ایشان را ورای انچه شکایت کرده بودند از انحطاط درجه ایشان از اغنیا وفی الباب عن کعب بن
عجرۃ اخرجه مسلم وانس اخرجه ابوداود وعبد الله بن عمرو وزید بن ثابت اخرجه احمد والنسائی والدارمی وابی الدرداء اخرجه ابن ابی شیبۃ
وابن عمر اخرجه البخاری فی کتاب الادب واحمد وابن ماجۃ وابی ذر اخرجه احمد قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث
حسن غریب وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه
آنحضرت فرمود چنانکه اخراج آن کرده بخاری در کتاب الادب وامام احمد از عبد الله بن عمر بن الخطاب خصلتان لا یحصیهما
رجل مسلم الا دخل الجنۃ دو خصلت اند که محافظت نکند بران هر دو عمل بران نه نماید مردی مسلمان مگر او در آید
در بهشت یکی از ان دو خصلت آنست که یسبح الله فی دبر کل صلوۃ ثلثا وثلثین ویحمده ثلثا وثلثین
ویکبره اربعا وثلثین تسبیح کند خدای را در پس هر نمازی از پنج گانه سی وسه بار وحمد گوید خدای را سی وسه بار

شرح ابی الطیب

قوله فقولوا سبحان الله اختلفوا فی کیفیة عدد هذه الکلمات فذهب ابو صالح الراوی عن ابی هریرۃ کما عند مسلم
الی انه یقول الله اکبر وسبحان الله والحمد لله ثلثا وثلثین مرۃ ولفظ مسلم عنه تسبحون وتکبرون وتحمدون دبر کل
صلوۃ ثلثا وثلثین مرۃ قال قتیبة فما حدثت بهذا الحدیث بعض اهلی فقال او همت فرجعت الی ابی صالح فقلت له
ذلک فاخذ بیدی فقال الله اکبر وسبحان الله والحمد لله الله اکبر وسبحان الله والحمد لله حتی تبلغ من جمیعهن
ثلثا وثلثین واما اکثر الاحادیث من غیر ابی صالح فظاهرها انه سبح ثلثا وثلثین مستقلة ویکبر ثلثا وثلثین مستقلة
ویحمد کذلک قال النووی وهذا ظاهر الاحادیث قال القاضی عیاض وهو اولی من تاویل ابی صالح **قوله** ولا اله الا
الله عشر مرات وفی مسلم وقال تمام المائة لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک وله الحمد وهو علی کل شیء
قدیر وقال النووی زیادات الثقات مقبولة یجب العمل بها انتهی وظاهر هذا الحدیث انه یقول لا اله الا الله فقط و
مقتضی کلام النووی انه یزید علیه جمعا بین الروایات **قوله** فانکم تدرکون به من سبقکم ولا
یسبقکم من بعدکم قال ابن دقیق العید یحتمل ان یکون المراد السبق المعنوی وهو السبق فی الفضیلة وقوله من
بعدکم ای فی الفضیلة ممن لا یعمل هذا العمل ویحتمل ان یکون المراد القبلیة الزمانیة والبعدیة الزمانیة والاول اقرب
الی السیاق فان سوالهم کان عن امر الفضیلة وتقدم الاغنیاء فیها اقول ومعنی التقدم الزمانی ای من متقدمی
الاسلام علیکم من هذه الامة او جمیع الامم وکذلک من متاخری الاسلام عنکم او فی الوجود وذلک بسبب
اختصاص خصهم الله تعالی به ببرکته صلی الله علیه وسلم **قوله** خصلتان لا یحصیهما ای لا یحفظهما ولا یداوم
علیهما ولا یاتی بهما فی جمیع اوقاتهما **قوله** الا دخل الجنة ای استحق دخول الجنة اذا مات علی تلک المداومة والمحافظة

عارضۃ الاحوذی

المعجمة ماخوذ من الذفر قال ابن فارس وهو حدة الرائحة الطیبة والخبیثة یقال مسک اذفر وروضة ذفرة هذا وهم انما صوابه ماخوذ من الذفر وهو حدة الرائحة الطیبة واما الخبیثة فانها الذفر بالدال المهملة کذلک حکاه الخلیل راس الصناعة واللغة وان کان حکاه غیره کما قال ابن فارس او هو حدة الرائحة الطیبة والخبیثة وصح نقله فیکون من الاضداد والا فالاصل الفرق بینهما کما تقدم فان صحت هذه الروایة کان معناه فلتستعمل طیبا ترتل به هذا الشیء عنها وسمی الثوب طیبا لانه یقوم

شرح سراج احمد

واللہ اکبر گوید سی و چہار مرتبہ دیگر خصلت آنست و یسبح اللہ عند منامہ عشرا و یحمدہ عشرا و یکبرہ عشرا و تسبیح کند خدای را نزد خواب رفتن خود دہ بار و حمد کند خدای را دہ بار و تکبیر گوید او را دہ بار **باب** ماجاء فی الصلوٰۃ علی الدابۃ فی الطین والمطر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز بر دابہ در گل و لای و بارش حدثنا یحیی بن موسی نا شبابۃ بن سوار نا عمرو بن الرماح بفتح را و تشدید میم در آخر حا ست میمون بن سیاہ بکسر مہملہ بعد ہا تحتانیہ البصری ابو بحر صدوق عابد بود خطا سیکرد از رایہ بود در تقریب ست عمر بن میمون بن بحر بن سعد الرماح البلخی ابو علی القاضی و رماح لقب جدہ او عن کثیر بن زیاد عن عمرو بن عثمان بن یعلی بن مرۃ عن ابیہ عثمان بن یعلی بن مرۃ عن جدہ یعلی بن مرۃ بضم میم و تشدید راء ابو الزاہریہ الثقفی و گفتہ میشد او را عامری صحابی ست شمار کردہ میشود در اہل کوفہ و گویند در اہل بصرہ حاضر گشت حدیبیہ و خیبر و فتح حنین و طائف انہم کانوا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر بدرستیکہ صحابہ بودند ہمراہ آنحضرت در سفری فانہم ہوالی مضیق پس رسیدند آنحضرت و صحابہ بسوی جای تنگ فحضرت الصلوٰۃ پس آمد وقت نماز فمطروا السماء من فوقہم پس باریدہ شدند از آسمان از بالای ایشان و بارش بارید والبلۃ من اسفل منہم و نمی و تری از زیر ایشان بود یعنی زمین ہم نمناک گشت و جای نماز گذاردن نماند فاذن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو علی راحلتہ پس اذان گفت آنحضرت در حالیکہ او سوار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوٰۃ علی الدابۃ فی الطین والمطر **قولہ** انہم کانوا ای ان الصحابۃ کانوا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مسیر ای سفر **قولہ** مضیق ای موضع ضیق **قولہ** فمطروا بصیغۃ المجہول **قولہ** السماء من فوقہم السماء مبتدأ و من فوقہم خبرہ والجملۃ حال بلا واو **قولہ** والبلۃ بکسر الموحدۃ وتشدید اللام ای الندوۃ **قولہ** فاذن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم استدل النووی بہذا وغیرہ انہ صلی اللہ علیہ وسلم باشر الاذان بنفسہ وعلی استحباب الجمع بین الاذان والاقامۃ ذکرہ فی شرح المہذب مبسوطا وفی الروضۃ مختصرا وورد روایات اخری صریحۃ بذلک فی سنن سعید بن منصور ومن قال لم یباشر صلی اللہ علیہ وسلم ہذہ العبادۃ بنفسہ والغز فی ذلک بقولہ ما سنۃ امر بہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولم یفعلہا فقد غفل قالہ فی قوت المغتذی وقال الملا علی القاری فی شرح المشکوۃ جزم النووی بانہ صلی اللہ علیہ وسلم اذن مرۃ فی السفر واستدل لہ بخبر الترمذی ورد بان احمد اخرجہ فی مسندہ من طریق الترمذی فامر بلالا

قوت المغتذی

السماء من فوقہم ای المطر والبلۃ بکسر الموحدۃ وتشدید اللام ای الندوۃ فاذن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی راحلتہ استدل بہذا النووی وغیرہ علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم باشر الاذان بنفسہ وعلی استحباب الجمع بین الاذان والاقامۃ ذکرہ فی شرح المہذب مبسوطا وفی الروضۃ مختصرا وورد روایۃ اخری صریحۃ بذلک فی سنن سعید بن منصور ومن قال انہ صلی اللہ علیہ وسلم لم یباشر ہذہ العبادۃ بنفسہ والغز فی ذلک بقولہ ما سنۃ امر بہا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یفعلہا فقد غفل وقد بسطت المسالۃ فی شرح المؤطا وفی حواشی الروضۃ

عارضۃ الاحوذی

مقام الطیب فی ازالۃ الرائحۃ و ان کان قد روی فلتستد فر بالدال المہملۃ کان معناہ فلتدفع عن نفسہا الدفر وہو الرائحۃ الکریہۃ واما الاستدفار بالحقیقۃ فی استعمال نفس دون المجاز فی الثوب الذی قدمناہ فانما ہو فی حق الحائض علی ما روی فی الصحیح خذی قرصۃ من مسک فتطہری بہا ای تتبعی بہا اثر الدم الثانی عشر قولہ انما ہی رکضۃ من رکضات الشیطان اصل الرکض الضرب بالرجل واختلف فی تاویلہ علی وجہین منہم من جعلہ حقیقۃ

شرح سراج احمد

بر راحله بود واقامت نماز کرد فتقدم علی راحلته پس پیش شد آنحضرت سوار بر راحلهٔ خویش فصلی بهم پس بگذارد نماز
باصحابه بر دابه وامامت ایشان کرد سواره یومئ ایماء در حالیکه اشارت میکرد واشارت کردنی تجعل السجود اخفض من الرکوع
میگردانید سجده را پست تر از رکوع از جهت تعذر سجده وقیام قال ابو عیسی هذا حدیث غریب تفرد به عمر بن الرماح البلخی
لا یعرف الا من حدیثه متفرد گشته است بروایت این حدیث عمر بن رماح شناخته نشده مگر از روایت وی وقد روی
عنه غیر واحد من اهل العلم وتحقیق روایت کرده اند از عمر بن رماح بسیار کسان از اهل علم که تابعین اند وکذا روی عن
انس بن مالک انه صلی فی ماء وطین علی دابته وهمچنین روایت کرده شده است از انس بن مالک که بدرستیکه آنحضرت
بگذارد نماز را در آب ولای بر دابهٔ خود از جهت عذر از این حدیث مفهوم شد که آنحضرت نماز فرض را بجماعت بر دابه ادا فرمود واین
خلاف مذهب ماست که گذاردن نماز فرض بر دابه روا نیست علی الخصوص که امامت باشد ودر حدیث ابی داود از انس در
حق نوافل آمده است که آنحضرت بر دابه نفل را گذارده نه آنکه نماز فرض بجماعت گذارده باشد شاید که این مخصوص باشد بآنحضرت یا در آن
وقت جائز بوده باشد بعد از آن حکم آن منسوخ شده باشد والعمل علی هذا عند اهل العلم وبه یقول احمد واسحق یعنی
در مذهب احمد واسحق بن ابراهیم روا است گذاردن فرض بجماعت بر دابه بجهت عذر مطر وگل وآب **باب** ماجاء فی الاجتهاد
فی الصلوة باب است در بیان آنچه آمده است در کوشش وسختی نمودن بر خود در گذاردن نماز حدثنا قتیبة وبشر بن معاذ قالا
ثنا ابو عوانة عن زیاد بن علاقة عن المغیرة بن شعبة قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی انتفخت قدماه
گفت مغیره بن شعبه گذارد آنحضرت نماز را در شب که در اکثر شب نماز میگذارد تا آنکه آماسیده شدند هر دو پایهای شریف وی فقیل له
اتتکلف هذا پس گفته شد مر آنحضرت را آیا این قدر تکلف میکنی بر نفس خود که اکثر شب استاده می باشی بگذاردن نماز وقد غفر لك
ما تقدم من ذنبك وما تاخر وحال آنکه تحقیق آمرزیده شده است برای تو آنچه پیش گذشته است از گناه تو وآنچه پس کرده گناه
وبیان این در مقامی تفصیل مذکور است قال افلا اکون عبدا شکورا فرمود آنحضرت آیا پس نباشم من بندهٔ شکر کنندهٔ خدای که این
نعمت عطا فرموده وچنین احسان نموده است که همه گناهان من آمرزیده است وفی الباب عن ابی هریرة وعائشة رضی الله عنهما

شرح ابی الطیب

فاذن وبه یعلم اختصار روایة الترمذی وان معنی اذن فیها ام بلالا بالاذان کبنی الامیر المدینة ورواه الدارقطنی ایضا
بلفظ فامر بلالا فاذن قال السهیلی والمفصل یقتضی علی المجمل انتهی **قوله** فصلی بهم یعنی امهم فی تلك الصلوة والظاهر انه
کان فرضا لان المتبادر من صلوة الجماعة الفرض وکذلك یدل علیه هذا الاهتمام والاذان لان النوافل لم یشرع لها
الاذان فدل الحدیث علی جواز الفرض علی الدابة عند العذر وبه قال علماؤنا واهل العلم کما جزم به المصنف
باب ماجاء فی الاجتهاد فی الصلوة **قوله** افلا اکون عبدا شکورا مبنی سوالهم علی ان
سبب الاجتهاد وتحمل المشقة فی العبادة اما خوف الذنب او رجاء المغفرة فافادهم صلی الله
علیه وسلم ان لها سببا آخر اتم واکمل وهو الشکر علی التاهل للعبادة مع المغفرة لو فرض
الذنب وانجزال النعمة یعنی اذا کان طلب المغفرة یستدعی العبادة فحصول
المغفرة یقتضی شکرا ویستبعد معه ترك الاجتهاد

عارضة الاحوذی

وان الشیطن ضربها
حتی فتق عرقها و
کذلك روی عن
عائشة انها سمعت
من یقول ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم
کان به ذات الجنب
فقال انها شحنة
من الشیطان وما
کان الله لیسلط
الشیطن علی رسوله
ومنهم من جعله
مجازا معناه ان
الشیطن لما دخل
علیها هذه العلة
جعلنا الشیطن
سببا الی وسوسته
وتشکیکه وکلاهما
جائز وبالاول اقول
فان الحقیقة اصل
حتی یمنع منها
دلیل العقل وقد
بینا احوال الشیاطین
وافعالهم فی کتب
الاصول وهذا
باب اصلی ولکن
ادخلناها فی المغرب
لاجل تفسیر قوله

اسماء الرجال

ع ابن علاقة بکسر العین وبالقاف ابن الشعبی بالعین المهملة والباء الموحدة ثقة ثبت روی بالنصب من الثالثة قال فی التقریب وحدیث خالد بن قتادة عن زیاد بن علاقة عن المغیرة بن شعبة رضی الله عنه قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی تورمت قدماه فقیل له اخرجه الائمة الستة وصححه الترمذی وابن حبان وابن السکن وابن مندة وابن عبد البر وابن القطان وابن الجارود وابن خزیمة

شرح سراج احمد

قال ابو عیسیٰ حدیث المغیرۃ بن شعبۃ حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمۃ الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ نخستین چیزی کہ محاسبہ کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت نماز ست حدثنا علی بن نصر بن علی الجهضمی ثنا سهل بن حماد ابو عتاب الدلال البصری صدوق از تاسعہ بود در سنہ ثمان و مائتین وفات کرد ثنا همام قال ثنی قتادۃ عن الحسن عن حریث بن قبیصۃ بن حریث تابعی ست قال قدمت المدینۃ فقلت اللهم یسر لی جلیسا صالحا گفت حریث آمدم در مدینہ پس گفتم و دعا کردم بجناب الٰہی کہ ای بار خدا میسر گردان برای من ہمنشین نیک قال فجلست الی ابی هریرۃ گفت حریث پس نشستم من نزد ابی ہریرہ و صحبت او میسر شد مرا فقلت انی سألت الله ان یرزقنی جلیسا صالحا پس گفتم من بابی ہریرہ بدرستیکہ من سوال کردم از حق تعالیٰ اینکہ میسر کند مرا حق تعالیٰ ہمنشینی نیک فحدثنی بحدیث سمعته من رسول الله صلی الله علیه وسلم پس حدیث کن مرا یا ابا ہریرہ بحدیثی کہ شنیدہ تو آن را از آنحضرت لعل الله ان ینفعنی به شاید کہ اللہ تعالیٰ نفع رساند مرا بآن حدیث فقال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول پس گفت ابو ہریرہ شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمۃ من عمله صلاته بدرستیکہ نخستین چیزیکہ حساب کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت از عمل بندہ نماز باشد فان صلحت فقد افلح وانجح پس اگر خوب شد نماز وی پس تحقیق فلاح یافت و رستگاری یافت و روان شد حاجت وی وان فسدت فقد خاب وخسر و اگر فاسد شد و ادای آن خوب نشدہ بود و بمعرض قبول ایزدی نیفتاد پس تحقیق ناامید گشت و زیان کار شد فان انتقص من فریضۃ شیئا پس اگر نقصان و کمی کرد از فریضہ چیزی را قال الرب تبارک وتعالیٰ انظروا هل لعبدی من تطوع فرماید حق تعالیٰ مر فرشتگان را نظر کنید کہ آیا ہست مر بندۂ مرا از نفل کہ نوافل گذاردہ باشد فیکمل بها ما انتقص من الفرائض پس کامل کردہ شود بآن نوافل آنچہ نقصان و کمی باشد از فرائض و از نوافل در فرائض داخل کردہ شود شر

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان اول ما یحاسب به العبد یوم القیٰمۃ الصلوٰۃ **قوله** فقد افلح وانجح الفلاح الفوز والظفر والانجاح بتقدیم الجیم علی الحاء یقال انجح فلان اذا اصاب مطلوبه **قوله** ما انتقص من الفریضۃ ای ما نقصه من الفریضۃ فهو متعد قال العراقی یحتمل ان یراد به ما انتقصه من السنن والهیآت المشروعۃ فیها من الخشوع والاذکار والادعیۃ

قوت المغتذی

انظروا هل لعبدی من تطوع فیکمل بها ما انتقص من الفریضۃ قال العراقی یحتمل ان یراد به ما انتقصه من السنن والهیآت المشروعۃ فیها من الخشوع والاذکار والادعیۃ وانه یحصل له ثواب ذلک فی الفریضۃ وان لم یفعله فیها وانما فعله فی التطوع ویحتمل ان یراد به ما انتقص ایضا من فروضها وشروطها ویحتمل ان یراد ما ترک من الفرائض رأسا فلم یصله فعوض عنه من التطوع والله سبحانه وتعالیٰ یقبل من التطوعات الصحیحۃ عوضا عن الصلوات المفروضۃ وقال ابن العربی الاظهر عندی انه یکمل له ما نقص من فرض الصلوٰۃ واعدادها لفضل التطوع لقوله ثم الزکوٰۃ کذلک وسائر الاعمال ولیس فی الزکوٰۃ الا فرض او نفل فکما یکمل فرض الزکوٰۃ بنفلها کذلک الصلوٰۃ وفضل الله اوسع

عارضۃ الاحوذی

رکضۃ احکامه النساء علی ضربین طاهر وحائض و الحیض شیء کتبه الله سبحانه علی بنات آدم والتقصیر فی علومه ومسائله امر لو نیل یتقادم وقد کنا جمعنا فیه نحوا من خمس مائۃ ورقۃ احادیثه نحو من مائۃ وطرقها نحو من مائۃ وخمسین ومسائله بتفریعها ودلیلها مثلها الا انه امر یاکل الکبد ویمیض المکبد ولا ینهض به منکو احد فنشیر الی الاهم نحو مقصد ابی عیسیٰ اذا اردنا ذکر منه الارموز فنقول اذا کان الحیض شیئا کتبه الله علی بنات آدم ولزمهن ذلک بقضاء الله سبحانه صار عادۃ مستمرۃ وقضیۃ مستقرۃ

شرح سراج احمد

یکون سائر عملہ علی ذلک پس باشد ہمہ عملہای وی برین قیاس از صوم و زکوٰۃ کہ اگر در فرضی از فرائض نقصان رفتہ باشد از نوافل
برداشتہ در فرائض داخل سازند و فرائض را تمام و کامل کنند و این از اجل فضل و اعظم نعم باری تعالی ست بر بندہ وفی الباب عن
تمیم الداری اخرجہ احمد و ابوداود و ابن ماجۃ والحاکم بلفظ اول ما یحاسب بہ العبد یوم القیمۃ صلاتہ فان کان اتمہا کتبت لہ تامۃ
وان لم تکن اتمہا قال اللہ تعالی للملائکۃ انظروا ہل تجدون لعبدی من تطوع فیکمل بہا فریضتہ ثم الزکوٰۃ کذلک ثم تؤخذ الاعمال علی حسب
ذلک قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن غریب من ہذا الوجہ این حدیث حسن غریب ست از طریق و اسناد
وقد روی ہذا الحدیث من غیر ہذا الوجہ عن ابی ہریرۃ وقد روی بعض اصحاب الحسن عن الحسن عن قبیصۃ بن ذویب
غیر ہذا الحدیث و تحقیق روایت کردہ اند بعضی اصحاب حسن بصری از حسن بصری از قبیصہ بن ذویب سوای این حدیث دیگر حدیثا
والمشہور ہو قبیصۃ بن حریث و مشہور او قبیصہ بن حریث ست یعنی لفظ حریث ست بجای لفظ ذویب وروی عن انس بن
حکیم عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ہذا و ہمچنین از دیگر صحابہ مثل این مروی شدہ است چنانکہ حاکم در کنی از عبد اللہ
ابن عمرو طبرانی در اوسط و ضیای مقدسی از انس بن مالک بعبارات مختلفہ اخراج کردہ اند **باب** ما جاء فیمن صلی فی یوم و لیلۃ
ثنتی عشرۃ رکعۃ من السنۃ مالہ من الفضل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ بگذارد در روز و شب دوازدہ رکعت را
از سنت و نوافل روایت چیست مر او را از فضل حدثنا محمد بن رافع نا اسحٰق بن سلیمن الرازی نا المغیرۃ بن زیاد
عن عطاء عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من ثابر علی
اثنتی عشرۃ رکعۃ من السنۃ ہر کہ مداومت کند بر دوازدہ رکعت از سنن بنی اللہ لہ بیتا
فی الجنۃ بنا کند حق تعالی برای وی خانۂ در بہشت و این بیان میکند محل دوازدہ رکعت را اربع

شرح ابی الطیب

وانہ یحصل لہ ثواب ذلک فی الفریضۃ وان لم یفعلہ فیہما وانما فعلہ فی التطوع ویحتمل ان یراد بہ ما انتقص ایضا من فروضہا
وشروطہا ویحتمل ان یراد بہ ما ترک من الفرائض راسا فلم یصلہ فیعوض عنہ من التطوع وان اللہ سبحانہ وتعالی یقبل
من التطوعات الصحیحۃ عوضا عن الصلوات المفروضۃ قال ابن العربی الاظہر عندی انہ یکمل لہ ما انتقص من فرض
الصلوٰۃ واعدادہا مفضل التطوع لقولہ ثم الزکوٰۃ کذلک وسائر الاعمال ولیس فی الزکوٰۃ الا فرض ونفل فکما
یکمل فرض الزکوٰۃ بنفلہا کذلک الصلوٰۃ وفضل اللہ اوسع **باب** ما جاء فیمن صلی فی یوم و لیلۃ ثنتی عشرۃ
رکعۃ من السنۃ مالہ من الفضل **قولہ** بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ مقتضی قولہ ثابر انہ یبنی لہ بیت واحد
اذا واظب علی ہذہ السنن ومقتضی ما سیاتی من حدیث ام حبیبۃ من صلی فی یوم و لیلۃ انہ یبنی لہ
بیت لکل ثنتی عشرۃ رکعۃ ویمکن ان یوفق بینہما بان یقال انہ من ثابر علی ثنتی عشرۃ رکعۃ یبنی لہ بیت فی الجنۃ لکل ثنتی
عشرۃ فشرطت المواظبۃ لہذا الثواب لجزیل ویحمل حدیث ام حبیبۃ علی حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہما فیکون معنی قولہ من
صلی فی یوم و لیلۃ ای من صلی فی کل یوم و لیلۃ فہو من باب علمت نفس ویجوز ان یقال انہ من صلی فی یوم و لیلۃ ثنتی عشرۃ

قوت المغتذی

من ثابر بمثلثۃ و بعد الالف موحدۃ و راء ای واظب ولازم

عارضۃ الاحوذی

لکن النساء لیس فیہ
علی باب واحد ولا فی
صفۃ مفردۃ بل
تختلف فیہا احوالہن
باختلاف البلدان
والاسنان والاہویۃ
والازمان وترخی الرحم
الدم ارخاء مختلفا
بحسب ذلک فیکثر
تارۃ ویقل اخری فلذلک
اختلف فیہ فتوی
العلماء بحسب عادۃ
ما راوا وسمعوا او
علموا ان ذلک امر
مبناہ علی العادۃ
فکان ذلک یقول
اقلہ دفعۃ وکان
الشافعی یقول اقلہ
یوم ولیلۃ وکان
ابو حنیفۃ یقول
اقلہ ثلثۃ ایام وکان
ابن الماجشون یقول
اقلہ خمسۃ ایام
وکل یحیل علی الوجود
وربما تعلق بظاہر
من الفاظ النبی صلی
اللہ علیہ وسلم لا اصل
لبعضہا ولا حجۃ

اسماء الرجال

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

عارضة الاحوذی

فیها صح منها وکذلك منهم من یقول اکثر الحیض عشرة ایام وهو ابو حنیفة ومنهم من یقول خمسة عشر یوما قاله الشافعی ومنهم من یقول سبعة عشر یوما قاله مالك فی کتاب محمد وقد کن نساء ابن الماجشون یحضن سبعة عشر یوما ومنهم من یقول ثمانیة عشر یوما قاله ابن نافع وکل منهم انما قال علی عادة رآها او سمعها فاذا ثبت ان ذلك یختلف باختلاف المعانی کما قدمناه رکبت المسائل علی ذلك ورتبت معانی الآثار المختلفة الیه فنقول الحائض علی ضربین مبتدأة ومعتادة فاما المبتدأة فان حاضت

رکعات قبل الظهر چہار رکعت اند پیش از فرض ظہر و رکعتین بعدها و دو رکعت اند پس از فرض ظہر و رکعتین بعد المغرب و دو رکعت اند پس از فرض مغرب و رکعتین بعد العشاء و دو رکعت اند پس از فرض عشاء و رکعتین قبل الفجر و دو رکعت اند پیش از گذاردن فرض صبح و ہمچنین اخراج کردہ است از عائشہ صدیقہ نسائی و ابن ماجہ و ابن النجار و فی الباب عن ام حبیبة اخرجه النسائی و ابن حبان و الحاکم و اخرج مسلم عنها بهذه الالفاظ ما من عبد مسلم توضأ فاسبغ الوضوء ثم صلی لله تعالی فی کل یوم ثنتی عشرة رکعة تطوعا غیر الفریضة الا بنی الله له بیتا فی الجنة و اخرج ابن جریر عنها و ابی هریرة اخرجه ابن ابی شیبة و ابن ماجة و ابی موسی و ابن عمر اخرجه الشیخان و از انس بن مالک نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ ضیا قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث غریب من هذا الوجه و مغیرة بن زیاد و مغیرہ بن زیاد شاگرد عطا کہ در اسناد حدیث مذکور ست قد تکلم فیه بعض اهل العلم من قبل حفظه تحقیق سخن کردہ اند در حق وی بعضی از اہل علم از جہت حافظۂ وی چنانکہ در تقریب ست مغیرة بن زیاد البجلی ابو هشام او هاشم الموصلی صدوق له اوهام من السادسة مات سنة اثنتین و خمسین و مائة حدثنا محمود بن غیلان ثنا مؤمل بوزن محمد نا سفین الثوری عن ابی اسحق عن المسیب بن رافع الاسدی الکاهلی ابو العلاء الکوفی الاعمی ثقة از رابعہ بود در سنہ خمس و مائة وفات کرد عن عنبسة بن ابی سفین بن حرب بن امیة القرشی الاموی برادر معاویہ بن ابی سفین ابو الولید گویند کہ او را رویت بود و گفت ابو نعیم اتفاق کردہ اند ائمہ کہ او از تابعین بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات تابعین پیش از برادر وفات کردہ عن ام حبیبة بنت ابی سفین روایت میکند عنبسہ از خواہر خود ام حبیبہ قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی فی یوم و لیلة ثنتی عشرة رکعة بنی له بیت فی الجنة اربعا قبل الظهر و رکعتین بعدها و رکعتین بعد المغرب و رکعتین بعد العشاء و رکعتین قبل الفجر صلوة الغداة فجر کہ صلوۃ غداۃ ست قال ابو عیسی و حدیث عنبسة عن ام حبیبة فی هذا الباب حدیث حسن صحیح و قد روی عن عنبسة من غیر وجه و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عنبسہ بہ بسیار طرق سوای این طریق ترمذی **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن دو رکعت سنت فجر از فضیلت و ثواب حدثنا صالح بن عبد الله بن ذکوان الباهلی ابو عبد الله الترمذی نزیل بغداد ثقة از عاشرہ بود در سنہ احدی و ثلثین و مائتین وفات کرد نا ابو عوانة عن قتادة عن زرارة بن اوفی بضم زا و فتح را عامری الحرشی ابو حاجب البصری قاضی بصرہ ثقة عابد از ثالثہ بود و وفات کرد بموت فجاۃ در حالت صلوۃ سنہ ثلث و تسعین عن سعد بن هشام بن عامر الانصاری المدنی ثقة از ثالثہ بود شہید کردہ شد در زمین ہند عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتا الفجر خیر من الدنیا و ما فیها گذاردن دو رکعت سنت فجر بہتر ست از دنیا

شرح ابی الطیب

ولو بلا مواظبة یبنی له بیت فی الجنة کما هو ظاهر حدیث ام حبیبة و من واظب علیها یبنی له بیت ایضا لکن الاول دون الثانی من حیث الاشتمال علی النعم مما لا عین رأت ولا اذن سمعت و فضل الله اوسع و معنی ثابر داوم و لازم **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل **قوله** رکعتا الفجر المراد بهما سنة الفجر لاشتهار هذا اللفظ فیها و ان کان اللفظ یحتمل الفرض و السنة **قوله** خیر من الدنیا ان حمل الدنیا علی اعراضها و زهرتها فالخیر اما مجری علی زعم من یری فیها خیرا او یکون من باب ای الفریقین خیر مقاما و ان حمل علی المتصدق و اتفاق تلك الاعراض فتکون هاتان الرکعتان اکثر ثوابا منها

شرح سراج احمد

وانچه در دنیاست از اموال و امتعه اگرچه آن را در راه خدا صرف کنند چنانچه در فضیلت ذکر آمده است که ذکر بهترست مر شما را از
انفاق ذهب و فضه و برین وجه معنی بهتر راست و درست می آید که انفاق در راه خدا بهست ولیکن سنت فجر بهتر از انست
و اما متاع دنیا که بدان بخل کنند و در راه دین صرف ننمایند اصلا بهی ندارد تا این را بهتر از ان گویند و توجیش آن میکنند که این
بر زعم و اعتقاد اهل دنیاست که متاع دنیا را بهی دانند پس فرمود بر تقدیری که آن بهی باشد چنانکه شما گمان میکنید این عبادت
بهتر از انست شمنی شارح مختصر آورده است که اقوی و اوکد از سنن سنت فجر ست پس از ان سنت مغرب و بعد از وی سنت
بعد از ظهر و بعد از ان سنت عشا و بعد از همه سنت پیش از ظهر و بعضی گفته اند که سنت پیش از ظهر و بعد از ظهر هر دو برابر اند در مرتبه
وفی الباب عن علی و ابن عمر و ابن عباس و در باب فضیلت سنت فجر حدیثی مروی گشته است از علی مرتضی و عبد الله بن عمر
و عبد الله بن عباس رضی الله عنهم چنانکه طبرانی از ابن عمر و بیهقی از ابی هریره و بیهقی و ابن عساکر از ابی سعید اخراج کردند قال ابو عیسی
حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وقد روی احمد بن حنبل عن صالح بن عبد الله الترمذی حدیثا صحیحا **باب**
ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر والقراءة فیهما باب ست در بیان انچه آمده است در سبک گذاردن دو رکعت سنت فجر و در بیان قراءة
درین هر دو رکعت حدثنا محمود بن غیلان و ابو عمار قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا سفیان عن ابی اسحق عن مجاهد عن ابن
عمر قال رمقت النبی صلی الله علیه وسلم شهرا گفت عبد الله بن عمر نیک نگریستم آنحضرت را مدت یکماه فکان یقرأ فی الرکعتین
قبل الفجر پس بود آنحضرت که میخواند درین دو رکعت بقل یا ایها الکفرون و قل هو الله احد و فی الباب عن ابن مسعود و انس
و ابی هریرة اخرجه مسلم و ابن حبان و ابن عباس اخرجه مسلم ایضا و حفصة و عائشة اخرجه ابن حبان و البیهقی بدانکه اختیار
کردن آنحضرت قراءت این هر دو سوره را در سنت فجر از جهت شمول هر دو از عبادت حق تعالی و توحید و تنزیه او را سبحانه در دیده
کفار در انچه اعتقاد میکردند آنرا و انچه در بعضی روایات آمده که در رکعت اولی قولوا آمنا بالله و در رکعت اخیره قل یا اهل الکتاب تعالوا
الی کلمة آمده است چنانکه اخراج آن کرده مسلم از ابن عباس از جهت شمول این هر دو آیت بر توحید حق سبحانه و تعالی قال ابو عیسی
حدیث ابن عمر حدیث حسن لا نعرفه من حدیث الثوری عن ابی اسحق الا من حدیث ابی احمد و نمی شناسیم این حدیث را
که مروی شده باشد از حدیث ثوری از ابی اسحق مگر از حدیث ابی احمد و المعروف عند الناس حدیث اسرائیل عن ابی اسحق و
مشهور نزد مردم حدیث اسرائیل از ابی اسحق ست وقد روی عن ابی احمد عن اسرائیل هذا الحدیث ایضا و تحقیق روایت
کرده شده است از ابی احمد از اسرائیل این حدیث نیز و ابو احمد الزبیری ثقة حافظ و ابو احمد ثقه حافظ ست قال سمعت
بندار یقول ما رایت احدا احسن حفظا من ابی احمد الزبیری گفت مصنف شنیدم بندار را که میگفت ندیده ام
هیچکس را که نیکوتر باشد از روی یاد داشت از ابی احمد و اسمه محمد بن عبد الله بن الزبیری الاسدی الکوفی

شرح ابی الطیب

ای اعراض الدنیا و ما فیها و فی القاموس الدنیا نقیض الآخرة فیکون معنی الحدیث خیر من هذا العالم و ما فیه من لذاته
والله اعلم **باب** ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر والقراءة فیهما **قوله** فکان یقرأ فی الرکعتین قبل الفجر ای قبل فرض
الفجر بقل یا ایها الکفرون و قل هو الله احد ای یقرأ بهاتین السورتین بعد الفاتحة و انما لم یذکرها
لتعینها بالاحادیث الصریحة فیها لا صلوة الا بقراءة و لا صلوة الا بام القرآن

عارضة الاحوذی

حیض انوالها یعنی
اهل سنها و قیل
اقرانها حکم طهارتها
الحیض و ان زادت
علیه فقیل تستظهر
بثلث و هو ضعیف
فان الاستظهار
فی الحدیث انما جاء
فی المعتادة و لیست
المبتدأة فی معناها
و قیل اکثر الحیض و
قیل ایام لذا تها خاصة
والاوسط من الاقوال
اوسط فاما المعتادة
ففیها خمسة اقوال
الاول تقیم خمسة
عشر یوما ثم هی
مستحاضة الثانی
عادتها خامسة
الثالث تستظهر
بثلثة ایام و علیه
ظاهر الحدیث و ان کانت
ضعیفا لکنه حسن
و علیه ثبت ذلک
الرابع تنتظر
عند الزیادة علی
العادة ثم تصوم و
تصلی لایامها

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الکلام بعد رکعتی الفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سخن کردن پس از سنت فجر حدثنا یوسف بن عیسی ثنا عبد اللہ بن ادریس قال سمعت مالک بن انس عن ابی النضر عن ابی سلمۃ عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی رکعتی الفجر فان کانت لہ الیّ حاجۃ کلمنی والا خرج الی الصلوٰۃ بود آنحضرت وقتیکہ میگذارد دو رکعت سنت فجر را پس اگر می بود برای آنحضرت بسوی من حاجتی بسخن کردن سخن کردی بمن واگر نبودی بیرون میگشت بسوی نماز گذاردن بمسجد قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد کرہ بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم الکلام بعد طلوع الفجر حتی یصلی صلوٰۃ الفجر وتحقیق مکروہ داشتہ اند بعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان سخن کردن را پس از طلوع فجر تا آنکہ بگذارد نماز فجر را الا ما کان من ذکر اللہ او ما لا بد منہ مگر آنچہ باشد از ذکر حق تعالی یا چیزیکہ مخلصی نباشد از وی و بالضرور احتیاج باشد بسخن کردن وہو قول احمد واسحق درین حدیث اباحت کلام ست پس از سنت فجر نووی گفتہ است ہمین ست مذہب ما و مذہب مالک و جمہور و مکروہ دارند آن را کوفیان و روایت کردہ شدہ است از ابن مسعود و بعضی سلف کراہت آن از جہت آنکہ پس از سنت وقت استغفار ست پس دران وقت کلام نشاید و صواب اباحت اوست از جہت فعل آنحضرت پس گفتن ایشان کہ آنوقت استغفار ست منافات بکلام ندارد و مانع کلام نیست و گفت ابن العربی در سکوت میان فرض و سنت فضیلتی ماثور نشدہ است بلکہ فضیلت سکوت پس از نماز صبح تا طلوع شمس وارد گشتہ است و روایت کردہ دارقطنی در غرائب مالک باسناد خود تا ولید بن مسلم کہ بودم من ہمراہ مالک و او حدیث میکرد پس از سنت فجر و فتوی میداد کہ کلام پس از سنت لا بأس ست ابن ابی شیبہ از نافع روایت کردہ کہ گفت بسا اوقات کلام میکرد ابن عمر پس از سنت فجر و ہم ابن ابی شیبہ از ابراہیم نخعی اخراج کردہ کہ گفت ابراہیم لا بأس ست اینکہ سلام دہد از سنت فجر و کلام کند مقدار حاجت خویش و روایت ست از حسن بصری و ابن سیرین کہ بودند ہر دو کہ باک نمی داشتند بکلام پس از سنت و در حدیث ابی داود ست کہ آنحضرت پس از سنت فجر کلام فرمودہ و در دیگر احادیث نیز مروی گشتہ است و آمایذکر فی الفتاوی من منع الکلام بین السنۃ و الفرض فمما لا یوجد لہ اصل فی الحدیث لا مرفوعا ولا موقوفا ومن نبہ علی ذلک صاحب المرقاۃ مولانا علی القاری واغرب من ذلک قول من قال ان التکلم بعد السنۃ یبطلہا سبحان اللہ التکلم خارج الصلوٰۃ یبطل الصلوٰۃ وقد ورد عند ابی داود ایضا عن معاویۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان لا نصل صلوٰۃ بصلوٰۃ حتی نتکلم او نخرج نعم لو قیل ان الاولی ان یجتنب عن کل ما یلغو من قول او فعل بین الصلاتین اقتداء بالمأثور فی ابی داود مرفوعا صلوٰۃ علی اثر صلوٰۃ لا لغو بینہما کتاب فی علیین

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الکلام بعد رکعتی الفجر **قولہ** فان کانت لہ الیّ حاجۃ کلمنی ای حاجۃ محوجۃ الی الکلام کلمنی فیہ ان الحدیث مع الاہل جائز بعد سنۃ الفجر فقول من قال ان الکلام بین السنۃ والفرض یبطل رکعتی الفجر او ثوابہما قول لا اصل لہ نعم کلامہ صلی اللہ علیہ وسلم لا شک انہ من کلام الآخرۃ واما کلام الدنیا فلا شک انہ خلاف الاولی اما فضلا عما بین الصلاتین لان الحکمۃ فی وضع السنۃ طرد الغفلۃ فاذا اشتغل بکلام الدنیا فات الحضور المطلوب **قولہ** الا ما کان من ذکر اللہ وعلیہ یحمل کلام النبی صلی اللہ علیہ وسلم بل ہو المتعین کما ذکرتہ انفا فی المقولۃ السابقۃ

حاشیۃ الاحوذی

زوجہا ثم تنظر الی حالہا فان کان انتقالا لم یضرہا امتناع الوطی وان کانت استحاضۃ کانت قد اغتسلت قالہ المغیرۃ وابو مصعب فان حق الزوج اولی ان یثبت من حق اللہ سبحانہ لحاجۃ الزوج وافتقارہ اغناء اللہ سبحانہ عن ذلک کلہ انتہی مثلہ ویصیبہا زوجہا قالہ ابن القسم فی کتاب محمد بناء اذا ثبت ہذا فاذا تحادی بہا الدم وحکمنا انہا مستحاضۃ علی ای ہذا الاقوال حملت وجرت احکامہا قلنا المستحاضۃ علی قسمین مبتدأۃ ومعتادۃ وہما علی قسمین مبتدأۃ وغیر مبتدأۃ فہی اذا علی اربعۃ اقسام

شرح سراج احمد

لکان له وجه لکن ذلک لا یختص بالفرض والسنة بل یعم الصلاتین مطلقا وایضا لا یدخل التکلم بالعلم والامر بالمعروف وامثاله و
مما لا بد منه ولو من امر الدنیا **باب** ماجاء لا صلوٰة بعد طلوع الفجر الا رکعتین باب ست در بیان آنچه آمده است که نیست نماز
پس از طلوع فجر مگر دو رکعت نماز سنت فجر حدثنا احمد بن عبدة الضبی ثنا عبد العزیز بن محمد عن قدامة بن موسی عن
محمد بن الحسین عن ابی علقمة عن یسار مولی ابن عمر مدنی ثقه از رابعه بود عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم
قال لا صلوٰة بعد الفجر الا سجدتین نیست نمازی بعد از طلوع شدن صبح مگر دو رکعت که سنت فجر باشد وفی الباب عن
عبد الله بن عمرو وحفصة اعلم حدیث کان النبی صلی الله علیه وسلم لا یتنفل بعد طلوع الفجر باکثر من رکعتی الفجر متفق علیه عن حفصة
قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی اذا طلع الفجر الا رکعتین خفیفتین ولابن حبان الا رکعتی الفجر وعن ابن عمر رفعه لا صلوٰة
بعد الفجر الا سجدتین اخرجه ابو داود والمصنف والدارقطنی واحمد وفی اسناده ایوب بن الحسین وهو مجهول واخرجه الطبرانی فی
الاوسط من طریقین عن ابن عمر واخرجه فی الکبیر باسناد قوی لیس فیه الا ابو بکر بن محمد وکانه ابن ابی سبرة وهو واه وما یدل علی
ذلک حدیث ابن مسعود رفعه لا یمنعنکم اذان بلال فانه یؤذن بلیل لیرجع قائمکم ویوقظ نائمکم متفق علیه فانه یدل علی منع التنفل بعد الفجر فلو کان
مباحا لم یکن لقوله لیرجع معنی قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث قدامة بن موسی
وروی عنه غیر واحد وروایت کرده اند از قدامه بسیار کسان وهو ما اجمع علیه اهل العلم وآن حدیث چیزی ست
که اجماع کرده اند بروی اهل علم کرهوا ان یصلی الرجل بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر مکروه دارند اینکه بگذارد نماز را آدمی
پس از طلوع کردن فجر مگر بگذارد دو رکعت سنت فجر را ومعنی هذا الحدیث انما یقول لا صلوٰة بعد طلوع الفجر الا
رکعتی الفجر ومعنی این حدیث این ست که جز این نیست که میگفتی نیست گذاردن نمازی پس از طلوع فجر وصبح مگر
گذاردن دو رکعت سنت فجر را واست **باب** ماجاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر باب ست در بیان آنچه آمده است
بر پهلو در آمدن پس از گذاردن سنت فجر حدثنا بشر بن معاذ العقدی ثنا عبد الواحد بن زیاد ثنا الاعمش
عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا صلی احدکم رکعتی الفجر فلیضطجع علی یمینه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء لا صلوٰة بعد طلوع الفجر الا رکعتین **قوله** لا صلوٰة بعد الفجر المراد به طلوع الفجر الصادق وبالصلوٰة النافلة وبالسجدتین
سنة الفجر والی هذا اشار المصنف بقوله لا صلوٰة بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر **باب** ماجاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر
قوله اذا صلی احدکم رکعتی الفجر لعل المراد بالاحد القائم بالتهجد باللیل والاضطجاع یکون عونا فی حقه علی القیام
فی صلوٰة الفجر لان العادة فی التهجد طول القیام فکان الاضطجاع للاستراحة وتحصیل النشاط لصلوٰة الفجر
لا مطلقا ویؤیده ما فی مسلم عن عائشة رضی الله عنها ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصلی
اللیل احدی عشرة رکعة یوتر منها بواحدة فاذا فرغ منها اضطجع علی شقه الایمن حتی یاتیه المؤذن
فیصلی رکعتین خفیفتین نعم اللفظ عام والاتباع احسن لکن یخص ذلک بمن لا یخاف علیه النوم ونقض الوضوء

قوت المغتذی

عن قدامة بن موسی عن محمد بن الحصین لیس لهما ولیسار مولی ابن عمر لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

الاول مبتدأة مميزة
الثانية مبتدأة غير
مميزة الثالثة معتادة
من غير تمييز الرابعة
معتادة بتمييز فاما
الاولى فحيضها مدة
تميزها بشرط ان
لا يزيد على اكثر الحيض
فان زاد على اكثره لم يكن
حيضا والاصل فى
اعتبار التمييز حديث
لا باس به يرويه
العلماء عن فاطمة
بنت ابى حبيش ان
دم الحيض اسود
يعرف وقد خرجناه
من طريق حسنة
لها مدخل فى الصحة
يعضده قوله فى
الصحيح حسب ما قدمناه
لها اذا اقبلت الحيضة
فدعى الصلوة وفى
هذا الحديث عندى
نظر عظيم والاول
اقرب الى الحجة
واسلم واضح الحجة
واما الثانية وهى
مبتدأة من غير

شرح سراج احمد

چون بگذارد یکی از شما دو رکعت سنت فجر را پس گہ بہ پہلو در آید بر جانب راست خود از جہت رفع تعب و قیام شب تا ادای فرض صبح کند بنشاط درین حدیث دو فائدہ اند یکی استحباب استراحت بہ پہلو در آمدن پس از سنت فجر بی آنکہ بخواب رود دیگر گذاردن سنت فجر در اول صبح تا متحقق شود پس از وی اضطجاع و گذاردن مکتوبہ صبح بقرائت طویلہ کہ قریب صد آیت باشد بترتیل در غلس وفی الباب عن عائشۃ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح غریب من ہذا الوجہ وقد روی عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا صلی رکعتی الفجر وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون گذاردی دو رکعت سنت فجر را فی بیتہ در خانہ خود اضطجع علی یمینہ اضطجاع میفرمود بر جانب راست خود وقد رای بعض اہل العلم ان یفعل ہذا استحبابا و تحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ اضطجاع کردہ شود از جہت مستحب پنداشتن واستحب البغوی الاضطجاع بخصوصہ و گفت ابن حزم کہ اضطجاع واجب ست و شرط ست برای صحت فرض بجہت امری کہ وارد شدہ است بآن در حدیث ابی ہریرۃ و مالکیہ میگویند نبود اضطجاع از آنحضرت مگر بود برای راحت از تعب قیام و دفع ثقل و ملال پس مشروع نباشد مگر باشد برای متہجد برابر ست در روی کہ اضطجاع پیش از سنت باشد یا پس از سنت و باین جزم کردہ است ابن الولی و تائید این قول میکند حدیثی کہ اخراج آن کردہ است عبد الرزاق از عائشہ کہ میگفت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یضطجع لسنۃ ولکنہ کان یدلب لیلۃ فیستریح منہ وفی اسنادہ راو لم یسم ومن کرہ الاضطجاع بعدہا عمر وابنہ فروی ابن ابی شیبۃ عن ابن المسیب انہ رای عمر رجلا اضطجع بعد الرکعتین فقال احصبوہ گفتہ است امام محمد بن الحسن الشیبانی در مؤطا اخبرنا مالک قال انا نافع عن ابن عمر انہ رای رجلا رکع رکعتی الفجر ثم اضطجع فقال ابن عمر ما شانہ فقال نافع فقلت لیفصل بین صلاتہ قال ابن عمر ای فصل افضل من السلام قال محمد وبہ ناخذ وہو قول ابی حنیفۃ **باب** ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ فلا صلوٰۃ الا المکتوبۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ چون اقامت نماز کردہ شود پس نیست نمازی مگر گذاردن فرض ست و دیگر نماز گذاردن روا نباشد حدثنا احمد بن منیع نا روح بن عبادۃ ثنا زکریا بن اسحق ثنا عمرو بن دینار قال سمعت عطاء بن یسار عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اقیمت الصلوٰۃ فلا صلوٰۃ الا المکتوبۃ چون اقامت نماز کردہ شود پس نیست روا گذاردن نمازی مگر گذاردن فرض

شرح ابی الطیب

باب ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ فلا صلوٰۃ الا المکتوبۃ **قولہ** اذا اقیمت الصلوٰۃ فلا صلوٰۃ الا المکتوبۃ بالرفع وقیل بالنصب قال الشیخ ابن حجر معناہ انہ لا ینبغی لاشتغال لمن حضر الاقامۃ الا بالمکتوبۃ ای تلک المکتوبۃ او مطلق المکتوبۃ لتشمل الفائتۃ لصاحب الترتیب وقال ابن ملک سنۃ الفجر مخصوصۃ عن ہذا الحدیث بقولہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوہا وان طردتکم الخیل فقلنا یصلی سنۃ الفجر ما لم یخش فوت الرکعۃ الثانیۃ ویتزکہا حین خشی حملا بالدلیلین انتہی و حدیثہ رواہ ابوداود بلفظ لا تدعوہا وان طردتکم الخیل وبلفظ لا تتزکوا رکعتی الفجر ولو طردتکم الخیل رواہ الطحاوی وقال الطحاوی فی باب الرجل یدخل المسجد والامام فی صلوٰۃ الفجر حدثنا سلیمان بن شعیب قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد قال حدثنی زہیر بن معاویۃ عن ابی اسحق قال حدثنی عبد اللہ بن ابی موسی عن ابیہ حین دعاہم سعید بن العاص دعا ابا موسی وحذیفۃ وعبد اللہ بن مسعود قبل ان یصلی الغداۃ ثم خرجوا من عندہ وقد اقیمت الصلوٰۃ فجلس عبد اللہ الی اسطوانۃ من المسجد فصلی الرکعتین ثم دخل فی الصلوٰۃ فہذا عبد اللہ بن مسعود قد فعل ومحہ

عارضۃ الاحوذی

تمییز وقد تقدم المذہب فیہ و الصحیح جلوسہا خمسۃ عشر یوما ثم یحکم لہا بالاستحاضۃ واما الثالثۃ وہی المعتادۃ من غیر تمییز فانہا علی اربعۃ اقوال احدہا تقعد عادتہا قالہ المغیرۃ وابو مصعب ابن القسم علی تفصیل متقدم وہو الصحیح وعلیہ یدل حدیث ام سلمۃ المتقدم الثانی تبلغ خمسۃ یوما الثالث سبعۃ عشر یوما الرابع ثمانیۃ عشر یوما وہو اصح اعتدادا باعتبار الوجود الذی علیہ معول القول فی الحیض واما الرابعۃ وہی المعتادۃ بتمییز فالوا العادۃ یدل علیہ حدیث ام سلمۃ والرسالی

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن بحینۃ وعبداللہ بن عمرو وعبداللہ بن سرجس وابن عباس وانس امام احمد از ابی ہریرہ باین عبارت
اخراج کردہ است لاصلوٰۃ بعد الاقامۃ الا المکتوبۃ وطبرانی از ابن عمر اخراج کردہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن و
ھکذا روی ایوب وورقاء بن عمر وزیاد بن سعد واسمعیل بن مسلم ومحمد بن مجادۃ عن عمرو بن دینار عن عطاء بن
یسار عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واین دیگر طریق ست کہ این حدیث از ابی ہریرہ باین طریق نیز مروی
گشتہ است وروی حماد بن زید وسفیان بن عیینۃ عن عمرو بن دینار ولم یرفعاہ وروایت کردہ این حدیث را حماد و
سفیان از عمرو بن دینار و مرفوع نکردہ اند حدیث را حماد وسفیان والحدیث المرفوع اصح عندنا مصنف گوید وحدیث مرفوع
صحیح ترست نزد ما از حدیث موقوف وقد روی ھذا الحدیث عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر ھذا الوجہ
وتحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از ابی ہریرہ از آنحضرت بہ بسیار طرق واسانید رواہ عیاش بن عباس القتبانی
بکسر قاف وسکون مثناۃ فوقیہ وبای موحدہ المصری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم والعمل علی
ھذا عند اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم اذا اقیمت الصلوٰۃ ان لا یصلی الرجل الا المکتوبۃ وعمل
ہمین ست نزد اہل علم از صحابہ وغیر ایشان کہ چون اقامت کردہ شود نماز اینکہ نگذارد آدمی نمازی را مگر بگذارد نماز فرض وبہ یقول
سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق وہمین ست قول امام ابی حنیفہ **باب** ما جاء
من تفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیہما بعد صلوٰۃ الصبح باب ست در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ فوت کند او را
دو رکعت کہ پیش از نماز فجر اند بگذارند او را پس از نماز مکتوبہ فجر حدثنا محمد بن عمرو السواق بفتح سین مہملہ وتشدید واو در
آخر قاف ست البلخی شیخ ابن ابی الدنیا مستور از ثانیۃ عشرہ بود ثنا عبد العزیز بن محمد عن سعد بن سعید عن محمد بن
ابراہیم بن الحارث القرشی التیمی تابعی مدنی ست تکلم کردہ شدہ است در وی وگفت امام احمد روایت میکند مناکیر را ثقہ گفتہ او را
ابن معین وعقیلی ذکر کردہ او را در ضعفاء در سنہ اثنی عشر ومائۃ وفات کرد عن جدہ قیس محمد بن ابراہیم روایت میکند از جد
سعد بن سعید کہ قیس ست واو قیس بن عمرو بن سہل الانصاری النجاری مدنی ست جد یحیی وسعید وعبد ربہ از فقہای مدینہ
وگویند پدر جد یحیی وسعد ست صحابی ست قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاقیمت الصلوٰۃ بیرون گشت
آنحضرت از خانہ شریف پس اقامت نماز کردہ شد فصلیت معہ الصبح پس گذاردم ہمراہ آنحضرت نماز فجر را ثم
انصرف النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوجدنی اصلی پس برگشت آنحضرت از نماز پس یافت مرا کہ نماز میگذارم
فقال مہلا یا قیس پس فرمود باش ودرنگ کن ای قیس اصلاتان معا آیا دو نماز میگذاری یکجا قلت

شرح ابی الطیب

حذیفۃ وابو موسیٰ لاینکران ذلک علیہ فدل ذلک علی موافقتہما ایاہ وکذلک روی بسندہ عن ابن
عباس رضی اللہ عنہما انہ صلی رکعتین ثم دخل مع الامام وکذلک روی عن ابی عثمان قال کنا نجی عثمان وعمر
ابن الخطاب فی صلوٰۃ الصبح فنرکع الرکعتین ثم ندخل معہ فی الصلوٰۃ یعنی صلوٰۃ الفجر انتہی **باب**
ما جاء فیمن یفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیہما بعد صلوٰۃ الصبح **قولہ** اصلاتان معا
الاستفہام للانکار ای افرضان فی وقت فرض واحد اذ لا نفل بعد صلوٰۃ الفجر

عارضۃ الاحوذی

التمییز یدل علیہ
حدیث فاطمۃ
اذا اقبلت الحیضۃ
فدعی الصلوٰۃ وقد
اختلف العلماء فی
ذلک علی قولین و
مذہب مالک اعتبار
التمییز لانہ جمع
بین الحدیثین و
لان التمییز اولی
لان العادۃ قد
تختلف والتمییز
لایختلف ولان
النظر الی اللون اجتہاد
والنظر الی العادۃ
تقلید والاجتہاد
اولی من التقلید
خاتمۃ اذا ثبت
ھذا القول فی
التاصیل والبناء
فان القول فی التفریع
علی ھذہ الاصول
والفعل لتعارضہا
ودخول بعضہا
علی بعض مالا
یحتملہ ھذہ العارضۃ
وفی ھذا القدر
لغایۃ لکن لابد

شرح سراج احمد

یا رسول اللہ انی لم اکن رکعت رکعتی الفجر گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من بودم من کہ نگذاردہ بودم دو رکعت سنت را قال
فلا اذن فرمود آنحضرت پس نہ این وقت منع میکنم ترا از گذاردن سنت ابن ابی شیبہ از نافع اخراج کردہ کہ ابن عمر گذارد
سنت فجر را قضا در وقت ضحی و ابن ابی شیبہ از طریق عطیہ اخراج کردہ کہ گفت دیدم ابن عمر را کہ قضا کرد سنت فجر را
ہنگامیکہ سلام داد امام بدانکہ نزد امام مالک قضا کند سنت فجر را در وقت ضحی تا بزوال آفتاب و پس از زوال قضا نیست
حکایت کردہ آنرا خطابی و گفت محمد بن الحسن کہ قضای آن کردہ شود پس از طلوع تا بزوال آفتاب و نزد شیخین قضای
آن کردہ نشود مگر وقتیکہ فوت کردند با فرض پس قضای آن کردہ شود بروایت صحیح از امام ابی حنیفہ و ابی یوسف اگرچہ پس از
زوال باشد قال ابو عیسی حدیث محمد بن ابراہیم لا نعرفہ مثل ہذا الا من حدیث سعد بن سعید گفت
مصنف حدیث محمد بن ابراہیم حدیثی ست کہ نمی شناسم او را مثل عبارت مذکورہ مگر از روایت سعد بن سعید و قال سفیان
ابن عیینۃ سمع عطاء بن ابی رباح و گفت مصنف سفیان بن عیینہ سماع دارد از عطاء بن ابی رباح من سعد بن سعید
ہذا الحدیث از سعد بن سعید این حدیث را و انما یروی ہذا الحدیث مرسلا و جز این نیست کہ روایت کردہ شدہ این حدیث
مرسل و قد قال قوم من اہل مکۃ بہذا الحدیث لم یروا باسا ان یصلی الرجل الرکعتین و تحقیق قائل گشتہ اند گروہی از اہل مکہ این
حدیث را کہ باک ندارد اینکہ بگذارد مردی دو رکعت را بعد المکتوبۃ قبل ان تطلع الشمس پس از گذاردن نماز فرض پیش از اینکہ برآید
آفتاب قال ابو عیسی و سعد بن سعید ہو اخو یحیی بن سعید الانصاری یعنی یحیی و سعید ہر دو برادر اند و قیس ہو
جد یحیی بن سعید و یقال ہو قیس بن عمرو و قیس جد یحیی بن سعید ست و گفتہ میشود او را قیس بن عمرو و یقال ہو قیس بن قہد و گفتہ میشود
او را ابن قہد بفتح قاف و سکون ہا و اسناد ہذا الحدیث لیس بمتصل و اسناد این حدیث مذکور متصل نیست و علت عدم اتصال بیان
میکند محمد بن ابراہیم التیمی لم یسمع من قیس چرا کہ محمد بن ابراہیم سماع ندارد از قیس و روی بعضہم ہذا الحدیث عن سعد بن
سعید عن محمد بن ابراہیم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج فرای قیسا و روایت کردہ اند بعضی علما این حدیث را از سعد بن سعید از محمد بن ابراہیم
باین عبارت مذکورہ ترجمہ اش آنست بدرستیکہ آنحضرت بیرون گشت از خانہ پس دید قیس را کہ نماز میگذارد تا آخر حدیث **باب** ما جاء فی اعادتہا
بعد طلوع الشمس باب بیان آنچہ آمدہ است در ذکر اعادہ سنت فجر را پس از برآمدن آفتاب حدثنا عقبۃ بن مکرم العمی البصری
نا عمر بن عاصم نا ہمام عن قتادۃ عن النضر بن انس عن بشیر بن نہیک ہر دو لفظ مکبر اند عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم من لم یصل رکعتی الفجر فلیصلہما بعد ما تطلع الشمس فرمود آنحضرت ہر کہ نگذارد دو رکعت نماز فجر را

شرح ابی الطیب

قولہ فلا اذن ای فلا باس علیک حینئذ ولا شیء علیک او لا لوم علیک و عند ابی داود فسکت عنہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ففیہ تقریر جواز رکعتی الفجر بعد الفرض قضاء اقول لکن لا تقوم بہ الحجۃ لکونہ مقطوعا کما صرح بہ المصنف و قد روی الشیخان
بسندہما لا صلوٰۃ بعد الصبح حتی ترتفع الشمس و لا شک ان ما رواہ الشیخان لا یعارضہ ما رواہ غیرہما عند صحۃ الاسناد
فکیف عند عدم الصحۃ **قولہ** و یقال ابن قہد فی التہذیب بفتح القاف و فی نسخۃ بالفاء و فی المغنی قیس بن قہد بفتح
قاف و سکون ہاء فدال مہملۃ و قیل قیس بن عمرو بن قہد و قیل بفاء اذ لا یعرف بقاف الا قیس بن قہد **باب** ما جاء فی اعادتہا
یستحب لہا ان بعد طلوع الشمس **قولہ** فلیصلہما بعد ما تطلع الشمس یفید انہ لا یصلیہما قبل طلوع الشمس و ہذا الحدیث اقوی من الحدیث المتقدم

عارضۃ الاحوذی

من التعرض لتراجم تصدہا ابو عیسی لئلا یلون ممن یکلو لسبب ثم اغفل ذلک السبب و ہی اربعۃ مسائل الاولی حقیقۃ المستحاضۃ و قد تقدم بیانہا الثانیۃ ہل تتوضأ المستحاضۃ لکل صلوٰۃ و عندنا لا تتوضأ الا استحبابا و قال الشافعی و احمد تتوضأ لان قولہ تتوضأ لکل صلوٰۃ انما ہو من قول عروۃ لا من قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم و لان حکم حدث الحیض قد سقط فلا یجب طہارۃ الثالثۃ متی تغتسل المستحاضۃ فعندنا ان کانت مبتدۃ من طہر الی طہر و ان لم تکن مبتدۃ فغسلہا عند الحکم بالاستحاضۃ یجزیہا و قال احمد یستحب لہا ان

لا بد فاقاہم راقم الحروف وہی احمد عفا اللہ عنہ و رضی عنہ ترجمہ بجواب ابو حنیفہ مناسب معلوم میشود و گفت سفیان بن عیینہ شنید عطاء بن ابی رباح از سعد بن سعید این حدیث را و احمد عفا اللہ عنہ

شرح سراج احمد

پس باید که بگذارد آن هر دو را قضا پس از آنکه برآید آفتاب قال ابو عیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه یعنی این طریق
مذکوره وقد روی عن ابن عمر انه فعله وتحقیق روایت کرده شده است از ابن عمر بدرستیکه او کرده است آنرا یعنی سنت فجر را پس از طلوع
آفتاب قضا کرده چنانکه اخراج آن کرده است عبد الرزاق والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری والشافعی
واحمد واسحق وابن المبارک قال گفت مصنف ولا نعلم احدا روی هذا الحدیث عن همام بهذا الاسناد نحو هذا الا عمرو بن عاصم
الکلابی ونمیدانیم هیچکس را که روایت کرده باشد این حدیث را از همام باین اسناد مانند این حدیث مگر عمرو بن عاصم کلابی والمعروف
من حدیث قتادة عن النضر بن انس عن بشیر بن نهیک عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ومشهور از حدیث
قتاده باسناد مذکور از آنحضرت باین عبارت است که فرمود من ادرک رکعة من صلوة الصبح کسیکه دریابد رکعتی را از نماز فجر قبل ان
تطلع الشمس پیش از آنکه برآید آفتاب فقد ادرک الصبح پس تحقیق دریافت صبح را یعنی باطل نمیگردد نمازش پس باید که رکعت دیگر
باوی ضم کند وتمام گرداند نماز را واین قول اکثر اهل علم است امام ما ابو حنیفه واصحاب وی برانند که نماز فجر بطلوع
آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب باطل نمیگردد واین حجت است بر امام ما ابی حنیفه واصحاب وی وجواب
ازین حدیث بگوییم والله اعلم بالصواب که تعارض واقع شد میان این حدیث واحادیث وارده در باب نهی از صلوة
خواه فرض باشد یا نفل در وقت طلوع وغروب واستواء پس عمل کردیم بقیاس چنانکه در اصول فقه است که چون متعارض
شوند دو آیت رجوع بحدیث کنند ونزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند وقیاس ترجیح کرد حکم این
حدیث را در نماز عصر مگر در روایتی از ابی یوسف که میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع فجر ولیکن صبر کند
تا برآید آفتاب وتمام کند نماز را زیرا که وقت نماز فجر همه کامل است ونقصان دران نه پس واجب میگردد
بصفت کمال وچون بطلوع آفتاب نقصان طاری شد ادا بکمال واجب نباشد وشافعیه احادیث نهی را
مخصوص بنوافل دارند وفرائض را در اوقات ثلثه جائز گویند وظاهر احادیث در عموم است وآخر نماز عصر که
آفتاب زردی گیرد ناقص است پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب
غروب فاسد نگردد ادا بکمال واجب نباشد **باب ما جاء فی الاربع قبل الظهر** باب است در بیان
انچه آمده است در گذاردن چهار رکعت سنت ظهر پیش از فرض ظهر حدثنا بندار ثنا ابو عامر
ثنا سفیان عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرة عن علی قال کان النبی صلی الله
علیه وسلم یصلی قبل الظهر اربعا وبعدها رکعتین گفت علی مرتضی بود آنحضرت که میگذارد پیش از

شرح ابی الطیب

لکونه موصولا والاول مقطوع والیه ذهب محمد من علمائنا فقال احب الی ان یقضیهما بعد طلوع الشمس الی وقت الزوال ذکره
فی الهدایة اقول وهو الاوفق بالعمل بهذا الحدیث وبحدیث الصحیحین **باب ما جاء فی الاربع قبل الظهر** قوله یصلی
قبل الظهر اربعا فیه ان السنة قبل الظهر اربع ولا ینافیه ما سیاتی من الرکعتین قبلها لانه لیس فیه نفی الاربعة فیحتمل
انه صلی صلی الله علیه وسلم رکعتین ثم اربعا ویحتمل انه سلم علی رکعتین ثم صلی رکعتین ویحتمل انه بعد ما جلس علیه السلام الرکعتین ذهب
ابن عمر لحاجته فلم یرالا الاخریین وبه یحصل الجمع بین الاحادیث ویؤیده ما رواه احمد وابو داود والنسائی والترمذی عن ام حبیبة قالت

عارضة الاحوذی

تغتسل لکل صلوة
وقال ابن المسیب
تغتسل المستحاضة
من ظهر الی ظهر و
اختلف فی روایته
فمنهم من رواه
بالطاء المهملة ومنهم
من رواه بالظاء
المعجمة وکلا الروایتین
عن مالک واستبعد
الخطابی ان یکون
من ظهر الی ظهر بالطاء
المهملة وقال ای
معنی له وانما علق
الغسل علی الطهر
بالتمییز والعادة
والذی استبعده
صحیح لانه اذا اسقط
لاجل المشقة عنها
الاغتسال لکل صلوة
فلا اقل من الاغتسال
مرة فی کل یوم عند
الطهر فی وقت النهار
وذلک للتنظیف
والصحیح سقوط
الاغتسال بسقوط
الحکم بانه حدث
الرابعة هل تجمع

حل اللغة

شرح سراج احمد

فرض ظہر چہار رکعت را و بعد از فرض ظہر دو رکعت را و فی الباب عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی اربعا قبل الظہر وثنتین بعدہا اخرجہ ابن جریر واخرج ابن النجار عنہا قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا فاتتہ الاربع قبل الظہر صلاہا بعد الظہر بعد الرکعتین واخرجہ المصنف ایضا وام حبیبۃ اخرجہ المصنف والشیخان والحاکم قال ابو عیسٰی حدیث علی حدیث حسن حدثنا ابو بکر العطار قال قال علی بن عبد اللہ عن یحیی بن سعید عن سفین قال گفت سفیان کنا نعرف فضل حدیث عاصم بن ضمرۃ علی حدیث الحارث بودیم ما کہ می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمرہ را بر حدیث حارث کہ در روایت وی دو دو رکعت اند یعنی بفاصلہ است میان دو دو رکعت بسلام دادن والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم یختارون ان یصلی الرجل قبل الظہر اربع رکعات اختیار کردہ اند صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ اینکہ بگذارد آدمی پیش از فرض ظہر چہار رکعت را بیک سلام وھو قول سفین الثوری وابن المبارک واسحق وقال بعض اھل العلم صلوۃ اللیل والنھار مثنی مثنی یرون الفصل بین کل رکعتین وگفتہ اند بعضی از اہل علم نماز شب و روز را دو دو رکعت اعتقاد میکنند فصل و جدائی را میان ہر دو رکعت سلام دادن یعنی ہر شفعہ را علاوہ بگذارد وبہ یقول الشافعی واحمد **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از فرض ظہر حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراھیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین قبل الظہر ورکعتین بعدھا گفت ابن عمر گذاردم با آنحضرت دو رکعت پیش از ظہر و دو رکعت پس از ظہر واین حدیث متمسک شافعی ست کہ سنت نزد ایشان پیش از نماز پیشین دو رکعت ست واین حدیث عبد اللہ ابن عمر در کتب آمدہ است باختلاف الفاظ ونزد امام ما چہار رکعت ست و در وی نیز احادیث آمدہ اند از علی مرتضی وعثمان بن عفان وام حبیبہ وما تا کہ آنحضرت گاہی چہار رکعت میگذاردند وگاہی دو کسی انچہ دید روایت کرد ونیز شاید کہ در خانہ چہار رکعت میگذارد واز راویان آنرا روایت کردند چون در مسجد می آمد دو رکعت تحیۃ المسجد میگذارد وابن عمر آنرا سنت ظہر گمان می برد یا اعتقاد ابن عمر آن بود کہ سنت ظہر ہمین دو رکعت بود و چہار کہ میگذارد صلوۃ فی الزوال بود وقال وفی الباب عن علی اخرجہ ابن ابی شیبۃ واحمد والعدنی وابو داود والنسائی وابن خزیمۃ وعبد الرزاق فی الجامع وابو سعید بن الاعرابی فی معجمہ والطحاوی والبیہقی والضیاء وعائشۃ اخرجہ ابن جریر وابن

شرح ابی الطیب

سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظہر واربع بعدھا حرمہ اللہ علی النار وعن ابی ایوب الانصاری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربع قبل الظہر لیس فیھن تسلیم تفتح لھن ابواب السماء رواہ ابو داود وابن ماجۃ وقال النووی حدیث ام حبیبۃ حدیث حسن صحیح وسیاتی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا لم یصل اربعا قبل الظہر صلاھن بعدھا فھذا صریح فی المواظبۃ وحدیث حسن فلا ینبغی العدول عنہ واللہ اعلم **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر **قولہ** صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اراد معیۃ المشارکۃ لا معیۃ الجماعۃ لان الاقتداء فی النوافل واداءھا جماعۃ کان متعارفا ومعھودا فی زمنہ صلی اللہ علیہ وسلم سیما فی الرواتب وان اتفق فی بعض الاوقات فی غایۃ من الندرۃ فھو فی غیرھا والظاھر ان المراد صلیت فی صحبتہ وحال حضورہ صلی اللہ علیہ وسلم بحیث لو خفت علی حالہ فتکون تلک صلوۃ مراعیا فیھا حال صلاتہ صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

المستحاضۃ تغتسل واحد بین صلاتین روی فی ذلک کما تقدم فی حدیث عمران عن حمنۃ وذلک صحیح کما بیناہ فینبغی ان یکون مستحبا و ذلک اولی من قول ابن المسیب من رایہ **باب** ماجاء فی الحائض انہا لا تقضی الصلوۃ معاذۃ ان امراۃ سالت عائشۃ قالت اتقضی احدانا صلاتہا ایام الحیض فقالت اجروریۃ انت قد کانت احدانا تحیض فلا تؤمر بقضاء اسنادہ حدیث معاذۃ صحیح اخرجہ مسلم قالت عائشۃ کان یصیبنا ذلک فنؤمر بقضاء الصوم ولا نؤمر بقضاء الصلوۃ غریبہ القضاء والاداء ھو فعل المامور بہ

شرح سراج احمد

النجار قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح **باب** آخر منه بابی ست دیگر متعلق باب اول حدثنا عبد الوارث بن
عبید اللہ العنبری المروزی ثنا عبد اللہ بن المبارک عن خالد الحذاء عن عبد اللہ بن شقیق عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
کان اذا لم یصل اربعا قبل الظہر صلاھن بعدھا بود آنحضرت کہ چون نمیگذارد چہار رکعت سنت را پیش از ظہر میگذارد آنہا را پس از
فرض ظہر قضا قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن غریب انما نعرفه من حدیث ابن المبارک من ھذا الوجه کہ روایت از خالد
حذاء از عبد اللہ بن شقیق از عائشہ ست و روایت کرده قیس بن الربیع عن شعبۃ عن خالد الحذاء نحو ھذا و این طریق دیگر ذکر کرده ست
ولا نعلم احدا روی عن شعبۃ غیر قیس بن الربیع و نمی دانیم ہیچکس را کہ روایت کرده آنرا از شعبہ غیر قیس بن الربیع و قد روی
عن عبد الرحمن بن ابی لیلیٰ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ھذا حدثنا علی بن حجر ثنا یزید بن ھارون عن محمد بن عبد اللہ
الشعیثی در تقریب ست محمد بن عبد اللہ بن المہاجر الشعیثی بالمعجمۃ ثم المہملۃ ثم المثلثۃ مصغر صدوق از سابعہ بود در سنہ بضع و
خمسین و مائۃ وفات کرد عن ابیه عبد اللہ بن المہاجر الدمشقی مقبول از سادسہ بود عن عنبسۃ بن ابی سفیان عن ام حبیبۃ
بنت ابی سفیان ام المؤمنین قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی قبل الظہر اربعا وبعدھا اربعا حرمه اللہ
تعالیٰ علی النار ہر کہ بگذارد پیش از ظہر چہار رکعت و پس از ظہر چہار رکعت را حرام گرداند او را اللہ تعالیٰ بر آتش دوزخ قال ابو عیسیٰ ھذا
حدیث حسن غریب و قد روی من غیر ھذا الوجه یعنی حدیث ام حبیبہ را چنانکہ اخراج کرده است عبد الرزاق و حاکم و احمد
و ابو داود و النسائی و ابن ماجہ باسانید مختلفہ و در بعضی روایات آمده کہ بگذارد آنرا بسلام و سخن در آن ست کہ آنہا یا رکعتین سنت اند
یا ورای آن و الظاہر الثانی حدثنا ابو بکر محمد بن اسحٰق البغدادی ثنا عبد اللہ بن یوسف التنیسی الشامی ذا الہیثم بن
حمید الغسانی مولاہم ابو احمد او ابو الحارث صدوق رمی بالقدر من السابعۃ قال انی العلاء بن الحارث عن القسم ابی عبد الرحمن
عن عنبسۃ بن ابی سفیان قال سمعت اختی ام حبیبۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم تقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظہر و اربع بعدھا حرمه اللہ علی النار مصنف این طریق دیگر ذکر کرد کہ حدیث ام حبیبہ
روایت کرده شده ست و درین روایت لفظ من حافظ آمده ست بجای من صلی قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن صحیح غریب من
ھذا الوجه والقاسم ھو ابن عبد الرحمن یکنی ابا عبد الرحمن ھو مولی عبد الرحمن بن خالد بن یزید بن معویۃ و ھو ثقۃ شامی
وھو صاحب ابی امامۃ و ھو صاحب ابی امامۃ الباہلی ست یعنی از تابعین ست کہ صحبت با صحابی داشتہ بدانکہ احادیث کہ در فضائل
گذاردن سنت ظہر وارد اند بعضی از آنہا بتحریر می آید اخرج ابو داود و الترمذی فی الشمائل و ابن ماجہ و ابن خزیمۃ عن ابی ایوب اربع قبل الظہر لیس
فیہن تسلیم تفتح لہن ابواب السماء و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس اربع قبل الظہر کعدلہن بعد العشاء من لیلۃ القدر و اخرج الخطیب
عن انس من صلی قبل الظہر اربعا غفر لہ ذنوبہ یومہ ذلک و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن صفوان من صلی اربعا قبل الظہر کان لہ
اجرہ کاجر عتق رقبۃ او قال اربع رقبات من ولد اسمعیل و اخرج الحاکم فی تاریخہ عن ابی ایوب لیس شیء یعدل
صلوٰۃ اللیل الا اربع رکعات قبل الظہر بدانکہ این سنن کہ پیش از فجر و پیش از ظہر و دو رکعت پس از ظہر و مغرب و عشا

شرح ابی الطیب

باب آخر منه **قوله** حرمه اللہ علی النار ای حفظه و منعه و بعده منہا او لا یقربه النار کما لا یقرب الانسان ملحوم علیه
و الا فلا تکلیف علی النار حتی یکون شیء علیه حراما او حلالا و اللہ اعلم فھو کنایۃ عن التبعید لا المراد حقیقۃ التحریم التکلیفی

عارضۃ الاحوذی

آحکام الحائض
غیر مخاطبۃ بالصوم
ولا بالصلوٰۃ فی حال
حیضھا فاذا ارتفع
الحیض خوطبت
بھما فان قیل ھی
مخاطبۃ حال الحیض
بالصوم خاصۃ
قلنا وای فائدۃ
فی مخاطبتھا حال
الحیض بفعل الصوم
بعد الحیض حتی
یقال به او ای دلیل
قام علیه من نص
او معنی ھذه دعوی
فان قیل فلم یقال
قضاء الصوم و ھذا
دلیل علی لزومه
حال الحیض قلنا
القضاء والاداء
واحد و من فرق
بینھما فھو مدعی
علی اللغۃ و قد
استقصینا ذلک
فی غیر موضع **باب**
فی الحائض والجنب
لا یقران القرآن
نافع عن ابن عمر عن

شرح سراج احمد

وپیش از جمعہ وپس از وی از سنن موکدات ست کہ روا نیست ترک آنہا مگر بعذری وہر کہ ترک کند پس اگر اعتقاد کردہ کہ این سنتہا حق نیستند پس تحقیق کافر شود واگر اعتقاد حقیت دارد پس صحیح اینست کہ بزہ کار شود چنانکہ در خزانہ ذکر کردہ ست وبعضی علما میگویند کہ بزہ کار نمیشود چنانکہ در منصوریہ ست ودر برجندی شرح مختصر نوشتہ ست وقبل الظہر والجمعۃ وبعدہا اربع بتسلیمۃ فلو اداہا بتسلیمتین لم یجز وفی شرح الطحاوی تطوع بعد الجمعۃ وقبلہا باربع لا یسلم الا فی آخرہن وفی ظاہر الروایۃ ولو صلی یوم الجمعۃ بعد الزوال اربع رکعات فہی عن سنۃ الجمعۃ نوی او لم ینو **باب** ماجاء فی الاربع قبل العصر باب ست در بیان آنچہ آمدہ ست در گذاردن چہار رکعت پیش از عصر حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا ابو عامر ثنا سفین عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قبل العصر اربع رکعات بود آنحضرت کہ میگذارد پیش از نماز عصر چہار رکعت رایفصل بینہن بالتسلیم علی الملئکۃ المقربین ومن تبعہم من المسلمین والمؤمنین جدائی میکرد میان این چہار رکعت بسلام دادن بر فرشتگان نزدیکان وآنہا کہ تابع ایشانند در وجود ودر ذکر از مسلمانان ومؤمنان یعنی سلام کہ در نماز میدہند نیت فرشتگان وحاضران جماعت میکنند وازینجا معلوم میشود کہ تسلیم در چہار رکعت کہ پیش از عصر بگذارند مستحب ست وبعضی اربع قبل الظہر را نیز بران قیاس کنند وبغوی گفتہ کہ مراد از تسلیم اینجا تشہد ست نام کرد آنرا تسلیم بجہت اشتمال وی بران ابو داود واز علی مرتضی اخراج کردہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قبل العصر رکعتین بدانکہ در سنت عصر ہر دو روایت آمدہ ست چہار ودو مصلی مخیر ست دران وچہار افضل ست وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ المصنف وابو داود واحمد وابن حبان واخرج الطبرانی عنہ بلفظ من صلی قبل العصر اربعا حرمہ اللہ علی النار وعبد اللہ بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن واختار اسحق بن ابراہیم ان لا یفصل فی الاربع قبل العصر واختیار کردہ اسحق بن ابراہیم اینکہ فصل نکند بسلام دادن در چہار رکعت کہ پیش از عصر اند واحتج بہذا الحدیث وحجت گرفتہ ست باین حدیث مذکورہ وآنچہ کہ درین حدیث یفصل بینہن بالتسلیم آمدہ ست جواب آن میدہد وتوجیہ آن مینماید وقال وگفت اسحق بن ابراہیم معنی قولہ ان یفصل بینہن بالتسلیم یعنی التشہد معنی قول علی مرتضی کہ یفصل ست اینست اینکہ جدائی کند میان این چہار رکعت بتسلیم مراد میدارد بسلام تشہد خواندن را نہ آنکہ سلام معروف کہ در وقت خروج از نماز میگویند ورأی الشافعی واحمد صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی یختاران الفصل واعتقاد میکنند شافعی واحمد کہ نماز شب وروز دو دو رکعت اند اختیار کردہ اند ہر دو فصل را میان چہار رکعت چنانکہ در حدیث ست کہ صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی اخرجہ الشیخان واحمد عن ابن عمر حدثنا یحیی بن موسی واحمد ابن ابراہیم ومحمود بن غیلان وغیر واحد ودیگر بسیار کسان مرا روایت کردہ اند ماسوای این سہ مذکورہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الاربع قبل العصر **قولہ** یعنی التشہد فان التشہد لاشتمالہ علی قولہ وعلی عباد اللہ الصالحین یشتمل علی التسلیم علی الملئکۃ وغیرہم کذا قالہ بعض الفضلاء وقال الطیبی المراد بالتسلیم التشہد ویؤیدہ حدیث عبد اللہ بن مسعود کنا اذا صلینا قلنا السلام علی عباد اللہ قبل عبادہ السلام علی جبریل وکان ذلک فی التشہد انتہی **قولہ** یختاران الفصل فیحمل ان الفصل بالتسلیم علی تسلیم الخروج وعلی الملئکۃ وغیرہم بناء علی انہ ینوی بالتسلیم التسلیم علیہم وعلی من تبعہم من المسلمین والمؤمنین

عارضۃ الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا تقرأ الحائض ولا الجنب شیئا من القرآن ضعیف عبد اللہ بن سلمۃ عن علی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرئنا القرآن علی کل حال مالم یکن جنبا صحیح حسن احکامہ لا یقرأ الجنب القرآن وقال بعض المبتدعۃ یقرأ وحدیث علی دلیل علی ما قلناہ واما الحائض ففی قراءتہا القرآن ومسہا المصحف عن مالک روایتان احداہما المنع حملا علی الجنب لعلۃ انہ شخص لا یصوم ولا یصلی ولا یقرأ القرآن ولا یمس مصحفا کالجنب ووجہ الآخر من ان الحیض غیر ناقض بالی بغیر الاختیار

الترجمۃ

پیش از جمعہ وجمعہ وبعد جمعہ چہار رکعت سنت ست بیک سلام دادن پس اگر ادا کرد آنہا را بدو سلام جائز نبود در شرح طحاوی ست تطوع بعد جمعہ وپیش از آن چہار رکعت سلام نمی دہد مگر در آخر وظاہر روایت آنست کہ اگر کسی در روز جمعہ چہار رکعت پیش از زوال بگذارد پس آن چہار واقع ست از سنت جمعہ نیت کردہ یا نہ نیت کردہ

ع بود رسول خدا بود میگذارد قبل از عصر چہار رکعت

ع میگذارد

ع پیش از عصر چہار رکعت را حرام گرداند خدای بر وی آتش دوزخ را

ع نماز شب وروز دو دو رکعت ست

ع اخراج کردہ آنرا شیخین وامام احمد

ع ابن عمر اخراج کردہ آنرا بلفظ صحیح الشیخین

شرح سراج احمد

قالوا ثنا ابوداود الطیالسی ثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده مثنی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال رحم الله امرءًا صلی قبل العصر اربعا رحمت کند خدای تعالی مردی را که بگذارد پیش از نماز دیگر چهار رکعت را و در عبارت رحم الله اشارت است باستحباب آن قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب اخرجه ابن خزیمة وابن حبان فی صحیحهما وصححه ابن حبان **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد المغرب والقراءة فیهما باب است در بیان آنچه آمده است در گذاردن دو رکعت پس از مغرب و بیان قراءت را در هر دو رکعت حدثنا محمد بن المثنی ثنا بدل بن المحبر بفتحتین ابن المحبر بضم میم وفتح حای مهمله وموحده ومشدده ابو المنیر التمیمی بصری اصل او از واسط است ثقه ثبت بود مگر در حدیثی که از زائده روایت میکند از تاسعه بود در سنه بضع عشره ومائتین وفات کرد ثنا عبد الملک ابن معدان واو عبد الملک بن الولید بن معدان است ضبی بصری بود ضعیف از سابعه است نسبت وی بجد کرده میشود عن عاصم ابن بهدلة وبهدله نام مادر اوست واو ابن النجود است اسدی مولاهم الکوفی ابو بکر المقری صدوق مراو را اوهام اند حجت بود در قراءت وحدیث او در صحیحین است مقرون از سادسه بود در سنه ثمان وعشرین ومائة وفات کرد عن ابی وائل عن عبد الله بن مسعود انه قال ما احصی ما سمعت من رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبد الله بن مسعود بشمار نمی خواهم آورد آنچه شنیده ام آنحضرت را یقرأ فی الرکعتین بعد المغرب وفی الرکعتین قبل صلوة الفجر که میخواند در دو رکعت سنت که پس از مغرب اند و در دو رکعت سنت که پیش از نماز صبح اند بقل یا ایها الکافرون وقل هو الله احد وآن قراءت این سوره است یعنی اکثر اوقات آنحضرت در دو سنت همین قراءت فرمود شمار آنرا نمی توانم کرد وفی الباب عن ابن عمر اخرجه ابن ماجة ورواه ابن ماجة عن ابی هریرة ایضا الا انه لم یذکر بعد المغرب قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث غریب من حدیث ابن مسعود لا نعرفه الا من حدیث عبد الملک

شرح ابی الطیب

قوله حدیث غریب حسن قال العراقی جرت عادة المصنف ان یقدم الوصف بالحسن علی الغرابة وقدم هنا غریب علی حسن فالظاهر انه یقدم الوصف الغالب وهذا الحدیث لا یعرف الا من هذا الوجه وانتفت فیه وجوه المتابعات والشواهد فغلب علیه وصف الغرابة فلذا قدمه **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد المغرب والقراءة فیهما **قوله** ما احصی ما سمعت الخ ما الاولی نافیة والثانیة موصولة وقیل مصدریة ای ما اطیق ان اعد العدد الذی سمعته رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فیهما او مدة سمعت فیهما رسول الله یقرأ او موصوف کنایة عن کثرة ما سمعه کانه لکثرته ما یقدر علی ضبط عدده وتعداده قال الطیبی یقرأ حال من العائد الی ما وکان الاصل ما سمعت قراءته فازیل المفعول به عن مقره وجعل حالا اقول الظاهر انه حال من رسول الله صلی الله علیه وسلم لا من العائد لعدم انتظام المعنی فلیتأمل

قوت المغتذی

حدثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث رحم الله امرأ صلی قبل العصر اربعا قال العراقی یحتمل ان یکون دعاء وان یکون خبرا هذا حدیث حسن غریب قال العراقی جرت عادة المصنف ان یقدم الوصف بالحسن علی الغرابة وقدم هنا غریب علی حسن والظاهر انه یقدم الوصف الغالب علی الحدیث فان غلب علیه الحسن قدمه وان غلبت علیه الغرابة قدمها وهذا الحدیث بهذا اللفظ لا یعرف الا من هذا الوجه وانتفت فیه وجوه المتابعات والشواهد فغلب علیه وصف الغرابة

عارضة الاحوذی

ویطول امرها فاوسعت من ذلک لنسیت ما تعلمت بخلاف الجنب فانه تاتی الیه الجنابة باختیاره ویمکن ازالتها فی الحال وهو اصح لان هذین دلیلان تعارضا و بقینا علی اصل جواز الفعل **باب** مباشرة الحائض ومخالطتها الاسود عن عائشة کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اخذت یامرنی ان اتزر فیباشرنی صحیح حسن حرام بن معویة عن عبد الله بن سعد قال سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن مواکلة الحائض فقال واکلها حسن غریب اسناده القسم ابن محمد قال قالت عائشة قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم ناولینی

شرح سراج احمد

ابن معدان عن عاصم مصنف در حدیث عبد الله بن مسعود گویا نوع جرح کرده که از طرق متعدده از ابن مسعود مروی نگشته است

باب ما جاء انه یصلیهما فی البیت باب ست در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه آدمی بگذارد رکعتین سنت مغرب را در خانه

حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراهیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیته گفت عبد الله بن عمر گذاردم همراه آنحضرت دو رکعت سنت مغرب را در خانهٔ وی که خانهٔ حفصه باشد ازین حدیث استحباب سنیت خواندن این دو رکعت سنت مغرب در خانه می برآید و از حدیث دیگر گذاردن مطلق نوافل در خانه است چنانکه بخاری و مسلم از زید بن ثابت اخراج کرده اند که افضل الصلوة صلوة المرء فی بیته الا المکتوبة مولانا علی القاری نوشته است که اظهار فرائض از شعائر دین ملت ست و ملحق کرده شده اند بفرائض سنن روایت را درین زمان برای دفع تهمت که شاید مردم نسبت کنند او را از اهل بدعت و مخالف اهل سنت و جماعت و فی الباب عن رافع بن خدیج اخرجه ابن ماجة بلفظ ارکعوا هاتین الرکعتین فی بیوتکم السبحة بعد المغرب و کعب بن عجرة اخرجه ابو داود بلفظ هذه صلوة البیوت یعنی السبحة بعد المغرب قال ابو عیسی

حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی الحلوانی نا عبد الرزاق نا معمر عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال حفظت عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عشر رکعات کان یصلیها باللیل و النهار گفت عبد الله بن عمر یاد میدارم از آنحضرت ده رکعت را که بود آنحضرت که میگذارد آن ده رکعت را میان شب و روز رکعتین قبل الظهر و رکعتین بعدها دو رکعت پیش از ظهر و دو رکعت بعد از ظهر و این حدیث متمسک شافعی ست که سنت نزد ایشان پیش از پیشین دو رکعت ست و رکعتین بعد المغرب دو رکعت پس از مغرب و در روایت بخاری و مسلم بزیادة فی بیته است و رکعتین بعد العشاء الآخرة و دو رکعت بعد از عشای آخره در خانهٔ حفصه ام المؤمنین کما اخرجه الشیخان قال و حدثتنی حفصة انه کان یصلی قبل الفجر رکعتین گفت عبد الله بن عمر و حدیث کرده مرا حفصه خواهر من که بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد پیش از گذاردن نماز فجر دو رکعت سنت را یعنی این وقت ابن عمر همراه آنحضرت نبوده از اخبار حفصه خبر داده و در دیگر اوقات همراه آنحضرت بخانهٔ وی در آمده باشد هذا

حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا عبد الرزاق نا معمر عن الزهری عن سالم عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح یعنی چنانکه ایوب از سالم روایت کرده همچنان زهری نیز از سالم روایت کرده

باب ما جاء فی فضل التطوع و ست رکعات بعد المغرب باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان فضیلت گذاردن نفل و فضیلت گذاردن شش رکعت را پس از نماز مغرب که آنرا اوابین خوانند حدثنا ابو کریب یعنی محمد بن العلاء الهمدانی الکوفی نا زید ابن الحباب نا عمر بن ابی خثعم عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی بعد المغرب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انه یصلیهما فی البیت **قوله** صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیته الظاهر ان المراد بالمعیة هی المعیة المکانیة والزمانیة لا المشارکة من حیث الاقتداء والحاصل ان الصلوة علی هذا الوجه لا بد فیها من مراعاة التابع حال المتبوع وهو المطلوب بالبیان واما حمل المشارکة علی مشارکة الاقتداء فهو بعید واما قضیة ابن عباس رضی الله عنهما فصریحة فی اقتدائه فی صلوة اللیل بالنبی صلی الله علیه وسلم فلا یقاس هذا علی ذلک والله اعلم **باب** ما جاء فی فضل التطوع و ست رکعات بعد المغرب **قوله** من صلی بعد المغرب ست رکعات الظاهر ان الرکعتین الراتبتین داخلتان فی الست وکذا

شرح سراج احمد

ست رکعات لو یتکلم فیما بینهن بسوء کسیکه بگذارد بعد از مغرب شش رکعت که سخن نکند در آنها بدی یعنی سخن بد که در ان
اثمی باشد نگوید در انها و بجز ذکر و تسبیح خدای تعالی بچیزی دیگر مشغول نشود یعدلن بعبادة ثنتی عشرة سنة برابر کرده میشود آن
شش رکعت برای مصلی بعبادت دوازده سال هر رکعت ثواب دو سال قال ابو عیسی وقد روی عن عائشة عن النبی صلی
الله علیه وسلم قال من صلی بعد المغرب عشرین رکعة بنی الله له بیتا فی الجنة هر که بگذارد پس از نماز مغرب بیست رکعت بنا کند
حق تعالی برای وی خانه در بهشت اخرجه ابن حبان فی سننه و محدثان آنرا تضعیف کرده اند و گفته اند که در اسناد آن یعقوب بن
الولید ست و وی کذاب و وضاع ست چنانکه امام احمد و غیر ایشان گفته اند قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث غریب
لا نعرفه الا من حدیث زید بن الحباب عن عمر بن ابی خثعم بفتح خای معجمه و سکون مثلثه قال وسمعت محمد بن اسمعیل یقول عمر
ابن عبد الله بن ابی خثعم منکر الحدیث و گفت ترمذی شنیدم بخاری را که میگفت عمر بن ابی خثعم منکر الحدیث ست و معنی حدیث
منکر آنست که راوی ضعیف مخالف کسی شود که ضعف وی کمتر بود و مقابل منکر معروف بود پس در منکر و معروف هر دو راوی ضعیف اند
یکی ضعیف تر از دیگری وضعفه جدا وضعیف گردانیده است بخاری او را البته و در میزان الاعتدال گفته است که عمر بن عبد الله بن
ابی خثعم روایت میکند موضوعات را روا نیست ذکر وی مگر بر سبیل قدح و انکار و در باب صلوٰة اوابین از بسیاری صحابه مروی
گشته است اخراج کرده ابن نصر از عبد الکریم بن الحارث بطریق ارسال من صلی قرأ عشر رکعات بین المغرب والعشاء بنی له قصر فی الجنة
واخرج ابن ماجة عن ابی هریرة کما اخرجه الترمذی واخرج ابن ماجة عن عائشة مثل ما اخرجه ابن حبان عشرین رکعة واخرج ابن نصر عن
ابن عمر من صلی ست رکعات بعد المغرب قبل ان یتکلم غفر له بها ذنوب خمسین سنة واخرج ابو محمد السمرقندی فی فضائل قل هو الله احد
عن جریر من صلی بین المغرب والعشاء عشرین رکعة یقرأ فی کل الرکعة الحمد و قل هو الله احد بنی الله له فی الجنة قصرین وفیه احمد بن عبید
صدوق له مناکیر واخرج السمرقندی عن ابان عن انس من صلی بعد المغرب ثنتی عشرة رکعة یقرأ فی کل رکعة قل هو الله احد اربعین مرة
صافحته الملائکة یوم القیمة ومن صافحته الملائکة یوم القیمة امن الصراط والحساب والمیزان واخرج نظام الملک فی السداسیات عن
ابی هریرة عن انس من صلی عشرین رکعة واخرج الطبرانی فی الاوسط وابن حبان وابن سندة عن عمار بن یاسر من صلی
بعد المغرب ست رکعات غفرت له ذنوبه وان کانت مثل زبد البحر واخرج الدیلمی عن ابن عباس من صلی اربع رکعات
بعد المغرب قبل ان یتکلم احدا رفعت له فی علیین وکان کمن ادرک لیلة القدر فی المسجد الاقصی
وهو خیر من قیام نصف لیلة **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء باب ست در بیان

شرح ابی الطیب

فی العشرین الآتیة فیصلی المؤکدتین بتسلیمة وفی الباقی بالخیار **قوله** عدلن له بصیغة المجهول وقیل بالمعلوم یقال
عدلت فلانا بفلان اذا سویت بینهما ای تکون مساویة فی حقه بعد القدر من العبادة **قوله** ثنتی عشرة سنة هذا
من باب الحث والتحریض فیجوز ان یفضل ما لا یعرف علی ما یعرف وان کان افضل حثا وتحریضا قاله
الطیبی وقیل یحتمل ان یزاد ثواب القلیل مضعفا علی اکثر من ثواب الکثیر غیر مضعف وقال
القاضی لعل القلیل فی هذا الوقت یضاعف علی الکثیر فی غیره ویدل علیه ما روی عن ابن عباس
الصلوٰة بین المغرب والعشاء صلوٰة الاوابین **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء

عارضة الاحوذی

ام ناشیا الا خالفنا
فیه فجاء اسید
ابن حضیر وعباد
ابن بشر فقالا
یا رسول الله ان
الیهود تقول کذا و
کذا افلا نجامعهن
فتغیر وجه رسول الله
صلی الله علیه وسلم
حتی ان قد ظننا
انه وجد علیهما
فخرجا فاستقبلتهما
هدیة من لبن الی
النبی صلی الله علیه وسلم
فارسل فی اثارهما
فسقاهما فعرفنا
انه لم یجد علیهما و
اما حدیث حرام
ابن معویة عن
عبد الله بن سعد
فقد بغیته مفسرا
جهدی فلم یتفق
وجدانه والذی
یقتضیه الاشهر ان
عبد الله بن سعد
هذا انصاری لا
اعلم له نسبا غیر
هذا الان هذا

شرح سراج احمد

انچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از نماز عشا حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف نا بشر بن المفضل عن خالد الحذاء عن عبد الله
ابن شقیق العقیلی بصری ثقہ فقیہ از ثالثہ بود در سنہ ثمان ومائة وفات کرد قال سالت عائشة عن صلوة رسول الله صلی الله علیہ وسلم
گفت عبد اللہ سوال کردم عائشہ را از گذاردن نماز آنحضرت فقالت کان یصلی قبل الظهر رکعتین وبعدها رکعتین وبعد المغرب
ثنتین وبعد العشاء رکعتین وقبل الفجر ثنتین وفی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث
عبد الله بن شقیق عن عائشة حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء ان صلوة اللیل مثنی مثنی باب ست در بیان انچہ آمدہ است
بدرستیکہ نماز شب دو دو رکعت ست حدثنا قتیبة نا اللیث عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیہ وسلم انه قال صلوة
اللیل مثنی مثنی نماز شب دو گانہ دو گانہ است فاذا خفت الصبح پس چون بترسی تو طلوع صبح را فاوتر بواحدة پس وتر گردان آنرا یعنی
نماز شب دو گانہ را بیک رکعت ووتر بمعنی طاق ست بمقابل جفت از عدد وچون دو دو گذارده است ہمہ جفت واقع میشود یک رکعت کہ باوی
ضم کند وتر میگردد وقول فاذا خفت گویا کہ اشارت ست بتطویل نماز شب تا بنزدیک وقت صبح والا ادای وتر موقوف بخوف طلوع
صبح نیست واجعل آخر صلوتك وترا وبگردان آخر نماز خود را وتر کہ پس از وتر در شب نمازی دیگر نبود یعنی نزد طلوع صبح باشد
وفی الباب عن عمرو بن عبسة قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم ان
صلوة اللیل مثنی مثنی وهو قول سفیان الثوری وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق بدانکہ نزد ابی حنیفہ نوافل شب وروز چہار
چہار رکعت مستحب ست ونزد ابو یوسف ومحمد رحمة الله علیہ نوافل روز چہار چہار رکعت مستحب ست ونوافل شب دو دو بہتر ست ودو دو رکعت مستحب ست
باب ما جاء فی فضل صلوة اللیل باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر فضیلت ذکر نماز شب حدثنا قتیبة ثنا
ابو عوانة عن ابی بشر عن حمید بن عبد الرحمن الحمیری عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم افضل الصیام
بعد شهر رمضان شهر الله المحرم بہترین روزہ پس از ماہ رمضان ماہ خدای محرم ست وافضل الصلوة بعد الفریضة صلوة اللیل

شرح ابی الطیب

قوله کان یصلی قبل الظهر رکعتین لا ینافی ما تقدم عنها انه کان اذا لم یصل اربعا قبل الظهر صلاهن بعدها لوجودها
فیها او لانه کان یصلی اولا رکعتین ثم زاد لانه صلی الله علیہ وسلم کان یزید فی العبادة کما یدل علیه حدیث فرضت الصلوة
الرکعتین الرکعتین ثم زیدت فی الحضر ویحتمل انه فعل ذلك فی بعض الاوقات لبیان الجواز لکنه بعید لقولها السابق
الدال علی المواظبة والله اعلم **باب** ما جاء ان صلوة اللیل مثنی مثنی **قوله** مثنی مثنی بلا تنوین لعدم انصرافه للعدل
والوصف علی ما قاله سیبویه ای ثنتین ثنتین ومعنی الحدیث ای الاولی فی صلوة اللیل ان یصلی رکعتین رکعتین
وهذا معنی مثنی لانه یدل علی التکرار ومثنی الثانی تاکید للاول وورد اربع فی اللیل ایضا کما سیاتی عند المصنف
یصلی اربعا فلا تسال عن حسنهن الحدیث واخرج ابو داود عن عائشة رضی الله عنها قالت ما صلی رسول الله
صلی الله علیہ وسلم العشاء قط فدخل علی الا صلی اربع رکعات وهذا ایضا فی اللیل فدلت الاحادیث علی
کلا الامرین **باب** ما جاء فی فضل صلوة اللیل **قوله** شهر الله المحرم ای صومه لیطابق المبتدأ فی الحمل
قوله وافضل الصلوة بعد الفریضة ظاهره ان صلوة اللیل افضل من الرواتب وآلیه ذهب
ابو اسحق المروزی من الشافعیة بان صلوة اللیل افضل من السنن الرواتب وقال اکثر العلماء

عارضة الاحوذی

المسألة مخصوصة
بالانصار فانهم
القوم الذین افاضوا
فی شأن الحوائض
ویسالوا عنهن وابتلوا
بهن وافتوا فیهن و
ان حرام بن معویة
هذا صاحب اسیل
ذکره الدارقطنی وغیره
والمعروف بالروایة
عن عبد الله بن سعد
هذا رجلان احدهما
خلد بن مغدان
والآخر حکیم بن حزام
الدمشقی ابن اخیه
وقد زعم الخطیب
الحافظ البغدادی
ان حرام بن معویة
هو حرام بن حکیم
الدمشقی المذکور
وقد بینا ذلك کله
فی کتاب اوهام الصحابة
غریبه قولها یامرنی
ان اتزر ای البس الازار
والمیزر وهو کل ثوب
کان فی الوسط وما
کان علی المنکبین فهو
رداء وما کان علی الراس

شرح سراج احمد

وبہترین نماز پس از نماز فرض نماز شب ست کہ خالی باشد از ریا و ہمہ مردم خفتہ باشند وفی الباب عن جابر اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ لاتدعن صلوۃ اللیل ولو حلب شاۃ واخرج الدیلمی فی الفردوس عنہ بلفظ قیام اللیل فریضۃ علی حامل القرآن ولو رکعتین واخرج ابن ماجۃ عنہ من کثرۃ صلاتہ باللیل حسن وجہہ بالنہار واخرج ابن السنی عنہ ایضا واخرج الحاکم عنہ ایضا بلفظ رکعتان فی جوف اللیل یکفران الخطایا وبلال بن رباح اخرجہ المصنف واحمد والحاکم والبیہقی وابی امامۃ اخرجہ المصنف والحاکم والبیہقی واخرج ابن عساکر عن ابی الدرداء والطبرانی عن سلمان قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن وابو بشر اسمہ جعفر بن ایاس وہو جعفر بن ابی وحشیۃ بفتح واو وسکون حای مہملہ وکسر شین معجمہ وتشدید مثناۃ تحتیہ **باب** ماجاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در وصف نماز آنحضرت در شب حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابی سلمۃ انہ اخبرہ بدرستیکہ ابو سلمہ حدیث کردہ سعید بن ابی سعید را انہ سال عائشۃ رضی اللہ عنہا بدرستیکہ ابو سلمہ پرسید عائشہ صدیقہ را کیف کانت صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی رمضان چہ طور بود نماز آنحضرت در شب در ماہ رمضان فقالت ما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید فی رمضان ولا فی غیرہ علی احدی عشرۃ رکعۃ پس گفت عائشہ صدیقہ نبود آنحضرت کہ زیادہ میکرد نماز را در ماہ رمضان ونہ در غیر ماہ رمضان بر یازدہ رکعت واین عادت شریفہ بود در ہمہ شبہا کہ یازدہ رکعت میگذارد کہ دہ رکعت تہجد می بود ویک رکعت وتر می بود ودر بعضی روایات سیزدہ رکعت آمدہ است ودر بعضی نہ رکعت آمدہ وتوجیہش آنست کہ دو رکعت فجر وگفتہ اند کہ دو رکعت تحیۃ الوضوء می بود یصلی اربعا میگذارد چہار رکعت را بیک سلام فلا تسأل عن حسنہن وطولہن پس مپرس ای ابا سلمہ از خوبی ودرازی آنہا را ثم یصلی اربعا فلا تسأل عن حسنہن وطولہن ثم یصلی ثلثا واین نزد بعضی ائمہ دہ رکعت تہجد شدند ویک رکعت وتر ونزد

شرح ابی الطیب

ان الرواتب افضل فیمکن ان یقال ان المراد بالفریضۃ الفریضۃ وما یتبعہا من الرواتب لانہا مکملات الفرائض فکانہا منہا وقد یقال التہجد افضل من حیث زیادۃ مشقتہ علی النفس وبعدہ عن الریاء والرواتب افضل من حیث الاکدیۃ فی المتابعۃ والتابعیۃ للفرائض فلا منافاۃ او یقال صلوۃ اللیل افضل لاشتمالہا علی الوتر الذی ہو الواجب وہذا لا یتم الا علی مذہبنا **باب** ماجاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل **قولہ** ما کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید ای غالبا وعادۃ والا فقد روی عن ابن عباس کما فی البخاری وغیرہ قال کان صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثلث عشرۃ رکعۃ فلعلہ انما اطلعت علی ہذہ الزیادۃ فذکرت علی حسب ما علمت ولا کذب فی ذلک لان المطلوب الاخبار بحسب العلم فکانہا قالت ما کان یزید فیما علم واللہ اعلم ولکن الروایۃ الآتیۃ تقتضی انہا اطلعت علی ذلک فالوجہ ہو الاول **قولہ** ثم یصلی اربعا الظاہر ان المراد بالتراخی التراخی الزمانی کما یدل علیہ قولہا انتام قبل ان توتر ویمکن ان یکون المراد التراخی فی الرتبۃ والمعنی ان الاربع الثانیۃ انزل واحط بالنسبۃ الی الاولی فی الحسن والطول وکذا الثلثۃ الاخیرۃ وورد عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی رمضان عشرین رکعۃ والوتر رواہ ابن ابی شیبۃ واسنادہ ضعیف وقد عارضہ حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا ہذا وہو فی الصحیحین فلا تقوم بہ الحجۃ الا ان نقول العمل بالضعیف فی فضائل الاعمال جائز ولیس فی اثبات القلیل نفی الکثیر کما قلنا فی روایۃ ابن عباس

عارضۃ الاحوذی

فہو عامۃ وخاص وقولہا ناد ولیعنی الحجرۃ وہو حصیر منسوج من السعف قال بعضہم علی قدر الواجبۃ ولیس بصحیح لامہ بینہ فی مسائل الفقہ وقولہ فی حدیث انس ولم یواکلوہا یعنی الحائض ولم یجامعوہن یعنی الحیض وجائز الانتقال فی الخبر الواحد الی الجمع وعکسہ وعن مخاطبۃ الغائب الی الحاضر وبعکسہ وہذا معروف فی اللغۃ والصناعۃ وقولہ فوجد علیہا یعنی غضب علیہا یقال وجدت علی الرجل اجد موجدۃ احکامہ الاخطابیا فیہ من الاحکام وترتیبہا ودلیلہا وذکر الخلاف فی الاحادیث فیہا قررناہ فی کتاب احکام القرآن **باب** اتیان الحائض بوجہہ

عارضۃ الاحوذی

طریف بن مجالد الطحیمی عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اتی حائضا او امرأۃ فی دبرہا فقد کفر بما انزل علی محمد ضعیف خصیف عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرجل یقع علی امرأتہ وہی حائض قال یتصدق بنصف دینار عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان کان دما احمر فدینار وان کان دما اصفر فنصف دینار اسنادہ لا خفاء بضعف ہذا الحدیث لانہ تارۃ یوقف علی ابن عباس وتارۃ یرسل عن مقسم عن النبی

شرح سراج احمد

بعضی تہجد ہشت رکعت شدند و سہ رکعت وتر فقالت عائشۃ فقلت یا رسول اللہ اتنام قبل ان توتر پس گفت عائشہ گفتم ای پیغمبر خدا آیا خواب میکنی پیش از وتر فقال یا عائشۃ ان عینی تنامان ولا ینام قلبی پس فرمود آنحضرت ای عائشہ بدرستیکہ ہر دو چشم من خواب میکنند و خواب نمیکند دل من آنجا خللی لازم می آید کہ عائشہ صدیقہ پرسید از سبب وتر ناکردن پیش از خواب و جواب آنحضرت در عدم غفلت دل آنحضرت ست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن بن عیسی ثنا مالک عن ابن شہاب عن عروۃ عن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی من اللیل احدی عشرۃ رکعۃ یوتر منہا بواحدۃ وتر میکرد از ان رکعات بیک رکعت ضم کردن یازدہ رکعت فاذا فرغ منہا اضطجع علی شقہ الایمن پس چون فارغ میشد از ان رکعات پانزدہ می خسپید بر جانب راست خود حدثنا قتیبۃ عن مالک عن ابن شہاب نحوہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب منہ** باب ست از باب سابق حدثنا ابو کریب نا وکیع عن شعبۃ عن ابی جمرۃ عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرۃ رکعۃ بود آنحضرت کہ میگذارد در شب سیزدہ رکعت را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب منہ** باب ست از باب سابق متعلق بوی حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن الاعمش عن ابراہیم عن الاسود عن عائشۃ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل تسع رکعات بود آنحضرت کہ میگذارد در شب نہ رکعت را وفی الباب عن ابی ہریرۃ و در باب وصف نماز آنحضرت در شب حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ کہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قام احدکم من اللیل فلیفتح برکعتین خفیفتین اخرجہ مسلم واخرج ابو داود وابن ماجۃ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا یقظ الرجل اہلہ من اللیل فصلیا او صلی رکعتین جمیعا کتب فی الذاکرین والذاکرات واخرج احمد عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول افضل الصلوۃ بعد المفروضۃ الصلوۃ فی جوف اللیل وزید بن خالد الجہنی اخرجہ مسلم بطولہ والفضل بن عباس قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن غریب من ہذا الوجہ ورواہ سفیان الثوری عن الاعمش نحو ہذا عدثنا بذلک

شرح ابی الطیب

فلا معارضۃ واما ما سبق من انہ کان یصلی مثنی مثنی فمحمول علی وقت آخر فالامران جائزان قالہ القسطلانی **قولہ** ولا ینام قلبی لا یعارض بنومہ علیہ السلام لیلۃ التعریس لان طلوع الفجر متعلق بالعین لا بالقلب **باب منہ قولہ** کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرۃ رکعۃ ای احیانا اذ ہو ما کان دائما مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی اللیل وہو یدل علی ان لفظ کان یصلی لا یقتضی الدوام کما قال الجمہور ان کان یفعل لا یدل علی الدوام **باب منہ قولہ** یصلی من اللیل تسع رکعات لا ینافی حدیث ما کان یزید لان ذلک لا یمنع النقصان عن احدی عشرۃ رکعۃ وانما یمنع الزیادۃ لکن تقدم ان ذلک بحسب علمہا وفی البخاری عن مسروق قال سألت عائشۃ رضی اللہ عنہا عن صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باللیل فقالت سبع وتسع واحدی عشرۃ ای تارۃ کذا وتارۃ کذا ووقع ذلک منہ فی اوقات مختلفۃ بحسب اتساع الوقت وضیقہ او عذر من مرض او غیرہ او کبر سنہ وفی النسائی عنہا کان یصلی من اللیل تسعا فلما اسن صلی سبعا وسیاتی ہہنا ایضا وقیل حکمۃ احدی عشرۃ رکعۃ فی التہجد المناسبۃ بین وتر النہار ووتر اللیل فوتر النہار الظہر والعصر والمغرب احدی عشرۃ رکعۃ فکذلک وتر اللیل واما الفجر فالحق بفرائض اللیل کما ان المغرب الحق بفرائض النہار فلیتامل

شرح سراج احمد

مصنف گوید حدیث کردہ ما را بحدیث گذشتہ محمود بن غیلان ثنا یحیی بن آدم عن سفین عن الاعمش قال ابو عیسی و
اکثر ما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوۃ اللیل ثلث عشرۃ رکعۃ مع الوتر گفت مصنف و اکثر آنچہ روایت کردہ شدہ است
از آنحضرت در حق نماز شب سیزدہ رکعت اند ہمراہ وتر و اقل ما وصف من صلاتہ من اللیل تسع رکعات و کمتر آنچہ وصف کردہ شدہ است
از نماز آنحضرت از شب نہ رکعت اند یعنی در قیام شب آنحضرت زیادہ بر سیزدہ و کمتر از نہ رکعت مروی نگشتہ است حدثنا قتیبۃ ثنا
ابو عوانۃ عن قتادۃ عن زرارۃ بن ابی اوفی عن سعد بن ہشام عن عائشۃ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا لم یصل
باللیل بود آنحضرت کہ چون نمی گذارد نماز تہجد را در شب منعہ من ذلک النوم منع میکرد آنحضرت را از گذاردن نماز خوابی او غلبۃ
عیناہ شک راوی ست یا این عبارت گفتہ عائشہ صدیقہ کہ غلبہ میکرد بر آنحضرت ہر دو چشم وی بخواب صلی من النہار ثنتی عشرۃ
رکعۃ میگذارد از روز دوازدہ رکعت را قضای آن از ینجا معلوم گردید کہ نماز تہجد بر آنحضرت فرض بودہ است کہ قضای آن میکرد
قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا عباس ہو ابن عبد العظیم العنبری ثنا عتاب بن المثنی عن بہز بن حکیم
قال کان زرارۃ بن اوفی قاضی البصرۃ گفت بہز بن حکیم بود زرارہ بن اوفی قاضی بصرہ فکان یؤم بنی قشیر پس بود زرارہ کہ امامت
میکرد و نماز میگذارد با قبیلہ قشیر فقرأ یوما فی صلوۃ الصبح پس خواند زرارہ روزی در نماز فجر این آیت را فاذا نقر فی الناقور فذلک
یومئذ یوم عسیر ترجمہ اش اینست پس چون دمیدہ شود در صور یعنی نفخہ ثانیہ پس آن روز دمیدن روز دشوار ست خر میتا
بیفتاد مردہ و کنت فیمن احتملہ الی دارہ و بودم من دران کس کہ برداشتیم او را و بردیم جنازہ او را بسوی خانہ وی قال ابو عیسی و
سعد بن ہشام ہو ابن عامر الانصاری و ہشام بن عامر ہو من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت مصنف و سعد کہ کنیت او ابی اوفی ست
پسر ہشام ست چنانچہ مصنف در اسناد بکنیت ذکر نمودہ است و ہشام پسر عامر انصاریست و ہشام بن عامر از یاران آنحضرت بود **باب** فی
نزول الرب تبارک و تعالی الی السماء الدنیا کل لیلۃ باب ست در بیان فرود آمدن رحمت حق تعالی بسوی آسمان دنیا کہ نزدیک
زمین ست در ہر شبی حدثنا قتیبۃ ثنا یعقوب بن عبد الرحمن الاسکندرانی عن سہیل بن ابی صالح عن ابیہ
عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ینزل اللہ تبارک و تعالی الی السماء الدنیا کل لیلۃ فرود می آید پروردگار تعالی

شرح ابی الطیب

قولہ اقل ما وصف من صلاتہ کانہ بالنظر الی الغالب کما ان احدی عشرۃ کانت فی الغالب بالنسبۃ الی ثلثۃ
عشرۃ ولا فسیجیء السبع بل دونہ **قولہ** اذا لم یصل منعہ من ذلک النوم جملۃ منعہ بیان لسبب عدم الصلوٰۃ
قولہ او غلبتہ عیناہ عطف علی منعہ ای او منعہ مقدمۃ النوم وہو النعاس او منع النوم عبارۃ عن
منعہ عن القیام وہذا عبارۃ عن المنع بعدہ واللہ تعالی اعلم **قولہ** کان زرارۃ بن ابی اوفی قاضی البصرۃ لعل
الغرض منہ بیان حال زرارۃ بن ابی اوفی بانہ کان قاضیا ورجلا صالحا حیث لما قرأ الآیۃ الشریفۃ لم یطق القیام
بل خر حتی مات **باب** فی نزول الرب تبارک و تعالی الی السماء الدنیا کل لیلۃ **قولہ** ینزل اللہ الی السماء نزولہ
تعالی من المتشابہات فالتکلم فیہ صعب الا ان فیہ مذہبین فمذہب جمہور السلف وبعض المتکلمین
الایمان بحقیقتہا علی ما یلیق بہ تعالی وان ظاہرہا المتعارف غیر مراد ولا نتکلم فی تاویلہا مع اعتقاد تنزیہ
اللہ سبحانہ عن سمات الحدوث والثانی مذہب اکثر المتکلمین وجماعۃ من السلف انہا تاول علی ما یلیق بحسبہ

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم
وتارۃ عن عبد الحمید
ابن عبد الرحمن عن
النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وتارۃ یروی علی
الشک دینارا و
نصف دینار وتارۃ
یروی علی التفرقۃ
فی ان المرئی اول الدم
او آخرہ مع رواۃ
مجہولین و آخر غیر
معدلین حسب
ما تقرر فی موضعہ
احکامہ من وطئ
حائضا فلا شیء علیہ
قالہ مالک و ابو حنیفۃ
والثوری والشافعی
فی الجدید وقال
الشافعی فی القدیم
یتصدق فی اول
الدم بدینار وفی
آخرہ بنصف دینار
وقال احمد بن حنبل
ہو مخیر بین الدینار
ونصف دینار وحکی
عن الحسن البصری
وعطاء الخراسانی
ان فیہ کفارۃ یمین

شرح سراج احمد

یعنی رحمت خاص و فضل مخصوص او هر شب بآسمانی که فرود تر و پایان ترست از آسمان و نزد محققین نزول صفتی از صفات الٰهی مثل ید و استواء و جز آن از متشابهات که ایمان بدان باید آورد و از کیفیت آن سکوت باید یعنی تجلی میکند او تعالی باین صفت حین یمضی ثلث اللیل الاول هنگامیکه بگذرد سوم حصهٔ شب از اول و در روایت مسلم عبارت حین یبقی ثلث اللیل الآخر واقع شده است فیقول انا الملک پس فرماید حق تعالی منم پادشاه من ذا الذی یدعونی فاستجیب له کیست آنکس که دعا کند تا قبول کنم دعاهای او را من ذا الذی یسألنی فاعطیه کیست آنکس که درخواست کند و بطلبد از من تا بدهم آنچه میخواهد وی بدانکه دعا و خواندن ست چنانکه بنده گوید یا رب و در برابر وی اجابت و قبول ست چنانکه پروردگار تعالی گوید لبیک عبدی سوال طلبیدن ست در برابر اعطای مطلوب چنانکه در وصف اسم اعظم واقع شده است که چون دعا کرده شود بوی اجابت کرده میشود و چون سوال کرده شود داده میشود و گاهی دعا و سوال بجای یکدیگر نیز واقع میشوند من ذا الذی یستغفرنی فاغفر له کیست آنکس که آمرزش خواهد از من پس بیامرزم او را فلا یزال کذلک حتی یضیء الفجر پس همیشه همچنان فرماید حق تعالی در تمام شب تا آنکه روشن گردد صبح و فی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجه الدیلمی عن عیسی بن عبید الله عن ابیه عن جده عن علی رضی الله عنه و ابی سعید الخدری و رفاعة الجهنی و جبیر بن مطعم اخرجه النسائی و احمد و ابن مسعود و ابی الدرداء اخرجه ابن جریر و ابن ابی حاتم و الطبرانی و ابن مردویه و عثمان بن ابی العاص اخرجه الطبرانی و اخرجه البیهقی عن ابن عباس و احمد و النسائی و ابو یعلی فی مسنده و ابن حبان و الرویانی و الضیاء عن ابی ذر قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح و قد روی هذا الحدیث من اوجه کثیرة عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از ابی هریره از آنحضرت که فرمود چنانکه مسلم و ترمذی و دیگر ائمه اهل حدیث اخراج کرده اند از وی ینزل الله تبارک و تعالی حین یبقی ثلث اللیل الآخر هنگامیکه باقی ماند یک ثلث آخر شب و هذا اصح الروایات مصنف گوید و این اصح روایات ست از روایت حین یمضی ثلث اللیل **باب** ما جاء فی القراءة باللیل باب ست در بیان آنچه آمده است در خواندن در شب حدثنا محمود بن غیلان ثنا یحیی بن اسحق ثنا حماد بن سلمة عن ثابت البنانی عن عبد الله ابن رباح الانصاری ابو خالد المدنی ساکن بصره ثقه از ثالثه بود عن ابی قتادة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لابی بکر مررت بک وانت تقرأ وانت تخفض من صوتک فرمود آنحضرت مر ابی بکر صدیق را گذشتم بتو در وقت شب در حالیکه تو می خواندی و تو پست میکردی آواز خود را فقال انی اسمعت من ناجیت پس گفت ابو بکر بدرستیکه من می شنوانم کسی را که مناجات میکردم او را و دراز می گفتم با وی قال ارفع قلیلا فرمود آنحضرت

شرح ابی الطیب

مواطنها فیقال فیما نحن فیه ینزل امره لبعض ملئکته او رحمته او ملئکته و المراد بنزوله الی السماء الدنیا دنو رحمته و مزید لطفه و قربهما من اهل الارض ای یقرب رحمته و مغفرته و عطایاه و نعمه من اهل الارض و یجیب دعوتهم و یقبل معذرتهم کما هو طریق الملوک الکرماء اذا نزلوا بقرب قوم محتاجین ینعمون علیهم و یتلطفون بهم و یتلطفون بهم و یتفقدون علیهم فی امورهم **قوله** تبارک و تعالی ای کثر خیره و رحمته و آثار جماله و تعالی عن صفات المخلوقین من الطلوع و النزول و ارتفع عن سمات الحدوث و هما جملتان معترضتان بین الفعل و ظرفه للتنبیه علی التنزیه اعلا یتوهم المراد بالاسناد ما هو حقیقته **باب** ما جاء فی القراءة باللیل **قوله** فقال انی اسمعت من ناجیت ای اکتفیت باسماع

عارضة الاحوذی

فی رمضان قالا لانه وطیء لا یحل فوجب فیه کفارة العتق امله وطیء رمضان وهذا ینتقض بالوطی فی الحج و بالزنا واما الحدیث الذی تعلق به الشافعی فی القدیم واحمد فضعیف کما قدمناه والصحیح وجوب الاستغفار خاصة لانه مرتکب فیما لو تردد فی ذلک کفارة ولا هو فی معنی ما ورد فیه

باب الکفارة

دم الحیض یصیب الثوب فاطمة بنت المنذر عن اسماء بنت ابی بکر ان امرأة سالت النبی صلی الله علیه وسلم عن الثوب یصیبه الدم من الحیضة فقال حتیه ثم اقرصیه بالماء ثم رشیه وصلی فیه حدیث حسن اسناده

اسماء الرجال

ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدة و نون مخففتان ابو محمد البصری ثقة عابد من الرابعة مات سنة بضع وعشرین و مائة

ثلث اللیل

شرح

شرح

شرح سراج احمد

آواز خود را بردار اندک وقال لعمر مررت بک وانت تقرأ وانت ترفع صوتک وفرمود برای عمر بن الخطاب گذشتم بتو در حالیکه تو
میخواندی و تو برمی داشتی آواز خود را سبب برداشتن آواز تو چیست فقال انی اوقظ الوسنان پس گفت عمر یا رسول اللہ بدرستیکه
من بیدار میکنم خواب کنندگان را و غافلان را که در وقت عبادت بیدار نمی شوند و میخواهند که بیدار باشند ولیکن گرانی خواب و تلبیس شیطان
نمیگذارد که بیدار شوند واطرد الشیطان و میرانم شیطان را تا بشنیدن قرآن بگریزد و گرد دائرہ وسواس نگردد و خود شیطان از
سایۂ عمر میگریخت و چون قرآن بشنود گرد آن مکان نگردد و هر یکی ازین دو بزرگ نیت خود را بیان کرد و هر دو صحیح ست اما آنکه
میگویند در حالیکه کسی در خواب باشد ذکر بلند نباید گفت و قرآن بلند نباید خواند پس قول عمر اوقظ الوسنان چه باشد قال اخفض
قلیلا فرمود آنحضرت پست کن آواز خود را اندک قدری این هدایت ست بطریق وسط و اعتدال و تصرف ست بتعمیر آنچه ایشان
بران بودند چنانکه عادت مرشد انست و تصرفات ایشان ست وفی الباب عن عائشة اخرجه المصنف وام هانیء وانس بن
مالک اخرجه الدیلمی بلفظ اذا قمت من اللیل تصلی فارفع صوتک قلیلا تضرع الشیطان و توقظ الجیران و ترضی الرحمن وام سلمة وابن
عباس اخرجه ابو داود بلفظ کانت قراءة النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی قدر ما یسمعه من فی الحجرة وهو فی البیت حدثنا قتیبة ثنا اللیث
عن معویة بن صالح عن عبد اللہ بن ابی قیس قال سألت عائشة کیف کانت قراءة النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل
گفت عبد اللہ بن ابی قیس پرسیدم عائشه صدیقه را که چه طور بود قراءت آنحضرت در وقت شب فقالت کل ذلک قد
کان یفعل پس گفت عائشه همه را بود آنحضرت که میکرد ربما اسر بالقراءة و ربما جهر و گاه پوشیده میکرد و قراءت را و گاه بآواز بلند
میخواند قراءت را فقلت الحمد للہ الذی جعل فی الامر سعة گفت عبد اللہ پس گفتم من ثناست مر خدای را که گردانیده است
در امر دین فراخی را و تنگ نگردانیده قال ابو عیسی هذا حدیث صحیح غریب قال ابو عیسی حدیث ابی قتادة حدیث
غریب وانما اسنده یحیی بن اسحق عن حماد بن سلمة و جز این نیست که سند گردانیده این حدیث را
یحیی بن اسحق از حماد بن سلمه و اکثر الناس انما رووا هذا الحدیث عن ثابت عن عبد اللہ بن رباح مرسلا و اکثر
مردم روایت کرده اند این حدیث را از ثابت از عبد اللہ بن رباح بطریق ارسال حدثنا ابو بکر محمد بن
نافع البصری نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن اسمعیل بن مسلم العبدی عن ابی المتوکل الناجی
عن عائشة قالت قام النبی صلی اللہ علیه وسلم بآیة من القرآن لیلة باستاد آنحضرت بخواندن یک آیتی از قرآن

شرح ابی الطیب

من قصدت اسماعه فلا حاجة لی الی مرفع ازید مما یتعلق بمقصودی لانی اناجی ربی وهو سامع لکل ما یناجی به **قوله**
انی اوقظ الوسنان ای انبه النائم الذی لیس بمستغرق فی نومه واطرد ای ابعد الشیطان ای وسوسته بالغفلة عن
ذکر اللہ فامرهما صلی اللہ علیہ وسلم بالامر الوسط لینتفع بالرفع القلیل سامع و یتعظ مهتد و بالخفض القلیل ینتفع
ولا یتشوش مصل او نائم او معذور وانما اراد به صلی اللہ علیہ وسلم الاعتدال فی امرهما **قوله** کل ذلک
قد کان یفعل المشار الیه الکیفیة المفهومة من الاستفهام بکیف ای کل ما یتعلق بالقراءة
من کیفیة السر والجهر کان یفعل **قوله** بآیة من القرآن وهی ان تعذبهم فانهم عبادک الآیة
اخرجه النسائی وابن ماجة عن ابی ذر رضی اللہ عنه قال قام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی اصبح بآیة والآیة

عارضة الاحوذی

الحدیث اشهر واصح
من الکلام علیه
غریبه تحته تحکه
وقد تقدم وتقصه
تفرکه وقال مالک
التقریض بالابهام
مثل القرص فقهه
قد تکلمنا فی النجاسة
ببعض ما حضرنی
باب البول ولما
احسنا الآن
بمناسبة القول فیها
امر دنان نعطف
علیها عنان البیان
فنقول القول فی
النجاسة یبنی علی
اربعة اصول احدها
تعیینها والثانی
تحقیقها والثالث
حکم ازالتها والرابع
کیفیة ازالتها فاما
تعیینها فهو نوعان
احدهما کل حیوان
بعد موته الا الآدمی
والاصل فیه قوله
حرمت علیکم المیتة
وفی استثناء الآدمی
قوله ان المؤمن لا ینجس

شرح سراج احمد

دریک شبی یعنی تمام شب آنحضرت یک آیت را خواند و تکرار آن میفرمود قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن غریب من هذا الوجه گفت مصنف این حدیث غریب ست باین طریق یعنی راوی وی چون یکی بود آن را غریب گویند **باب** ما جاء فی فضل صلوٰة التطوع فی البیت باب ست در بیان انچه آمده است در فضیلت نماز نفل گذاردن در خانه حدثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر ثنا عبد الله بن سعید بن ابی هند الفزاری مولاهم ابو بکر المدنی صدوق بود و ربما وهم از سادسه است در سنه بضع واربعین ومائة وفات کرد عن سالم ابی النضر بن ابی امیة مولی عمر بن عبید الله التیمی المدنی ثقه ثبت بود و ارسال میکرد از خامسه بود در سنه تسع وعشرین ومائة وفات کرد عن بسر بن سعید المدنی العابد مولی ابن الحضرمی ثقه جلیل از ثانیه بود در سنه مائة وفات کرد عن زید بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم قال افضل صلاتکم فی بیوتکم الا المکتوبة بهترین نماز شما در خانه شماست مگر نماز فریضه که در مسجد بگذارید و در خانه نگذارید وفی الباب عن عمر بن الخطاب وجابر بن عبد الله وانس ابن مالک اخرجه الدارقطنی فی الافراد بلفظ صلوا ایها الناس فی بیوتکم ولا تتخذوا النوافل فیها وابی سعید الخدری وابی هریرة الدوسی وابن عمر اخرجه ابن عساکر وعائشة وعبد الله بن سعد وزید بن خالد الجهنی اخرجه مسلم واخرج البیهقی عن کعب بن عجرة یا ایها الناس انما هی الصلوٰة فی البیت واخرج ابن عساکر عن عبد الله بن سعد قال سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الصلوٰة فی بیتی والصلوٰة فی المسجد فقال نری ما اقرب بیتی من المسجد ولان اصلی فی بیتی احب الی من ان اصلی فی المسجد الا ان تکون صلوٰة مکتوبة قال ابو عیسٰی حدیث زید بن ثابت حدیث حسن وقد اختلفوا فی روایة هذا الحدیث فرواه موسی بن عقبة وابراهیم بن ابی النضر مرفوعا و اوقفه بعضهم پس روایت کرده آن حدیث را موسی بن عقبه وابراهیم بن ابی النضر مرفوع و موقوف روایت کرده آن حدیث را بعضی علما و رواه مالک عن ابی النضر ولم یرفعه و روایت کرده آن حدیث را امام مالک از ابی النضر و مرفوع نکرده آن حدیث را والحدیث المرفوع اصح مصنف گوید و حدیث مرفوع اصح ست از حدیث غیر مرفوع حدثنا اسحق بن منصور ثنا عبد الله بن نمیر عن عبید الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا بگذارید نماز را در خانهای خویش و نگیرید خانهای خویش را مانند گورها ازین حدیث مستفاد گشت که در خانه نوافل گذاردن افضل ست و معطل نگذارند از نماز قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن صحیح بعضی احادیث متعلق باب قیام و نوافل لیل ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن جابر من صلی رکعتین فی فلاة لا یراه الا الله تعالی والملائکة کتب له براءة من النار اخرج ابو داود عن زید بن ثابت وابن عساکر عن ابن عمر صلوٰة احدکم فی بیته افضل من صلاته فی مسجدی هذا الا المکتوبة واخرج ابو الشیخ عن ابن عمر من صلی رکعتین فی السر دفع عنه اسم النفاق واخرج ابو الشیخ عن صهیب صلوٰة التطوع حیث لا یراه من الناس احد مثل خمسة وعشرین صلوٰة حیث یراه الناس **ابواب الوتر** **باب** ما جاء فی فضل الوتر باب ست در بیان انچه آمده است در فضیلت وتر حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن عبد الله

شرح ابی الطیب

ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفر لهم فانک انت العزیز الحکیم انتهی **باب** ما جاء فی فضل صلوٰة التطوع فی البیت **قوله** ولا تتخذوها قبورا ای لا تجعلوها خالیة عن ذکر الله تعالی کالقبور للاموات ولا تکونوا انتم فیها کالاموات فی القبور من حیث لا تذکرون الله تعالی فتصیر البیوت کالقبور لکم والجامع بینهما عدم الذکر **ابواب الوتر** **باب** ما جاء فی فضل الوتر **قوله** عبد الله بن راشد الزوفی بالزای ثم الواو والساکنة ثم الفاء کذا فی التقریب

عارضة الاحوذی

والثانی اجزاء الحیوان المنفصلة عن حال حیاته وهی علی ثلثة اقسام الاول اجزاء الآدمی وکلها نجسة الا الدمع والعرق والبصاق والمخاط ویروی عن النخعی استثناء الریق و حکم بنجاسته ولا شک فی طهارة ذلک کله فی الشریعة لظهور الاحادیث فیه و الآثار علیه واما الثانی فهو اجزاء ما لا یوکل لحمه وهی کاجزاء الآدمی اذا قلنا به والثالث ما یوکل لحمه وهی کلها طاهرة الا الاعضاء یعنی اذا قطعت منها وهی حیة واما تحقیقها فلیست بعین مشاهدة وانما هی حکم شرعی یعبر له بامتناع الصلوٰة بها والتبع لها وغیر ذلک من احکامها

شرح سراج احمد

بسال ۱

عبد الله بن عمر بن الخطاب ... ابن ابی هند ... ابن ابی النضر ... ابن ابی حبی

شرح سراج احمد

ابن راشد الزوفی بفتح زاء وسکون واو بعد آن فاء است ابو الضحاک المصری البصری مستور از سادسہ بود عن عبد اللہ بن ابی مرۃ الزوفی بفتح زاء وسکون واو پستر فاء است صدوق از ثالثہ بود در تقریب ست عبد اللہ بن مرۃ او ابن مرۃ او ابن ابی مرۃ اشار البخاری الی ان فی روایۃ انقطاعا عن خارجۃ بن حذافۃ بن غانم القرشی العدوی صحابی یکی از فرسان قریش بود گفتہ میشد او شمار کردہ میشد بمقابل ہزار سوار عمرو ابن العاص یک بار از امیر المومنین عمر سہ ہزار کمک طلبید پس عمر سہ کس را فرستاد خارجہ بن حذافہ و زبیر بن العوام و مقداد بن اسود را و ولی خارجۃ القضاء لعمرو بن العاص وعداوہ فی اہل مصر وہو الذی قتلہ عمرو بن بکیر الخارجی ظنا انہ عمرو بن العاص لیلۃ مقتل علی رضی اللہ عنہ والخارجی ہو احد الثلثۃ الذین اتفقوا علی قتل علی ومعویۃ وعمرو وتوجہ کل واحد منہم الی واحد من الثلثۃ فنفذ قضاء اللہ عز وجل فی علی وحدہ انہ قال خرج علینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ شان اینست کہ تحقیق بیرون آمد بر ما پیغمبر خدا فقال ان اللہ امدکم بصلوۃ بدرستیکہ خدا امداد کردہ است شما را بنمازی یعنی زیادہ کردہ است بر نماز پنجگانہ نمازی دیگر را و امداد بر فرستادن یکی را بر دیگری برای تقویت و تاکید و در روایتی زادکم آمدہ است ھی خیر لکم من حمر النعم اینچنین نمازی کہ بہتر ست برای شما از چہارپایہای سرخ مراد شتران سرخ اند کہ اعز و انفس اموال ست نزد عرب یعنی بہتر ست از متاع دنیا و زینت آن کہ محبوب ست نزد شما و حمر بضم حا و سکون میم جمع احمر و بضم میم جمع حمار ست الوتر آن نماز کدام ست و تری ست جعلہ اللہ لکم فیما بین صلوۃ العشاء الی ان یطلع الفجر گردانیدہ و مشروع ساختہ است آنرا خدای تعالی برای شما در وقتیکہ میان نماز عشا ست تا آنکہ طلوع کند فجر استدلال کردہ اند حنفیہ باین حدیث بر وجوب وتر وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ من لم یوتر فلا صلوۃ لہ وعبد اللہ ابن عمرو وبریدۃ اخرجہ احمد وابو داود والحاکم بلفظ الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا وابی بصرۃ صاحب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وازابی بصرہ کہ صحابی بود وقال ابو عیسی حدیث خارجۃ بن حذافۃ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث یزید بن ابی حبیب مصنف گوید حدیث خارجہ را نمی شناسم کہ مروی شدہ باشد مگر از طریق یزید بن ابی حبیب وقد وہم بعض المحدثین فی ہذا الحدیث وتحقیق وہم کردہ اند بعضی محدثان درین حدیث فقال عبد اللہ بن راشد الزرقی وہو وہم پس گفت بعضی محدثین عبد اللہ بن راشد الزرقی را بجای عبد اللہ بن

شرح ابی الطیب

قولہ ان اللہ امدکم ای جعلہا زیادۃ لکم فی اعمالکم ہو من مد الجیش وامدہ ای زادہ والامداد ہو اتباع الشیء الآخر تقویۃ لہ وتاکیدا والاصل فی المزید ان یکون من جنس المزید علیہ فمقتضاہ ان یکون الوتر واجبا وقال بعضہم ای فرض علیکم الفرائض لیوجرکم بہا ولم یکتف بہ فشرع الوتر لیزیدکم احسانا علی احسان فکانہ یقول الجنسیۃ فی الاحسان **قولہ** ھی خیر لکم من حمر النعم بضم الحاء وسکون المیم جمع الاحمر ای خیر لکم من التصدق بہا او من اقتنائہا والنعم الابل فہو من قبیل اضافۃ الصفۃ الی الموصوف وانما قال ذلک ترغیبا للعرب فیہا لان حمر النعم اعز الاموال عندہم فکانت کنایۃ عن انہا خیر من الدنیا کلہا لانہا ذخیرۃ الآخرۃ التی ہی خیر وابقی قیل التشبیہ للتقریب الی الافہام والا قدر سوط من الآخرۃ خیر من الدنیا وما فیہا **قولہ** الوتر بالجر بدل من صلوۃ یدل المعرفۃ من النکرۃ وبالرفع خبر محذوف

قوت المغتذی

الزوفی بفتح الزای وسکون الواو وفاء امدکم ای زادکم

عارضۃ الاحوذی

وذلک متفق علیہ بدلیل ان ثوبا لو سقطت علیہ نقطۃ بول ثم جففتہ الریح والشمس الحارۃ لعلمنا زوال العین والحکم بالتنجیس باق یدل علی انہا لیست بعین واما کیفیۃ ازالۃ الثفافان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلہا فان احدکم لا یدری این باتت یدہ وقال صلی اللہ علیہ وسلم فی بول الاعرابی صبوا علیہ ذنوبا من ماء فتبین العلماء ان الفرق بین ورود الماء علی النجاسۃ وورود النجاسۃ علی الماء ظاہر وذلک الی ایراد الماء علی النجاسۃ للتطہیر ووجوب الاحتراز من ورود

شرح سراج احمد

راشد الزوفی و آن وہم ست و تصحیح نمود حدیث خارجہ را حاکم و اخراج آن کردہ احمد و دارقطنی و طبرانی و ابن عدی در ترجمہ عبد اللہ ابن مرہ و نقل کردہ شد از بخاری کہ معروف نیست سماع بعضی از بعضی و غلط کردہ ابن جوزی کہ تضعیف این حدیث کردہ بعبد اللہ ابن راشد نقلی از دارقطنی زیرا کہ تضعیف کردہ است دارقطنی عبد اللہ بن راشد بصری را و اما این عبد اللہ پس مصری زوفی ست چنانکہ تصریح کردہ است بنسبت وی نسائی در کنی **باب** ما جاء ان الوتر لیس بحتم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ وتر واجب و لازم نیست ہمچو فرض حدثنا ابو کریب ثنا ابو بکر بن عیاش ثنا ابو اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ گفت علی مرتضی وتر لازم نیست ادای آن چنانکہ نماز فرض شما کہ لازم ست بر شما ادای آن ولکن سنۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولکن سنت گردانیدہ است آنحضرت بر شما قال فرمود آنحضرت ان اللہ وتر یحب الوتر بدرستیکہ خدا وتر ست دوست میدارد وتر را فاوتروا یا اہل القرآن پس وتر کنید یعنی بگردانید نماز خود را بشب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الوتر لیس بحتم **قولہ** الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ لیس فیہ نفی الحتم المطلق بل نفی الحتم الخاص وھو حتم کحتم المکتوبۃ فیفید انہ واجب و لو کان سنۃ لما افاد ھذا التشبیہ علی ھذا الوجہ فائدۃ معتدا بھا واللہ اعلم ویؤیدہ ما رواہ ابو داود عن بریدۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا فھذا تاکید اکید یفید امرا زائدا علی الرواتب **قولہ** ان اللہ وتر یحب الوتر بکسر الواو و یفتح قال تعالی والوتر قال الطیبی الوتر واحد فی ذاتہ لا یقبل الانقسام و واحد فی صفاتہ فلا شبیہ لہ ولا مثل لہ و واحد فی افعالہ فلا شریک لہ ولا معین و قولہ یحب الوتر ای یثیب علیہ و یقبلہ من عامرہ قال القاضی کل ما یناسب الشیء ادنی مناسبۃ کان احب الیہ مما لم یکن لہ تلک المناسبۃ انتہی ولا شک ان اطاعۃ العبد لمولاہ بناسب مولاہ فلذلک احبہ واثابہ علیہ **قولہ** فاوتروا ای صلوا الوتر سواء کان ثلث رکعات او خمسا او سبعا او تسعا او احدی عشرۃ او واحدۃ علی اختلاف فیہ ثم ھو امر ظاھرہ الوجوب قال بعض الفضلاء فان قلت ھو امر یفید الوجوب فکیف جعلہ بیانا لسنۃ المراد بہ الاستنان المقابل للوجوب قلت لان قولہ فاوتروا مرتب علی قولہ ان اللہ وتر یحب الوتر وھذا لا یقتضی وجوب الوتر بل غایۃ ما یقتضیہ الندب فالامر ینصرف الیہ بقرینۃ ترتبہ علی ما قبلہ فلذلک جعل ھذا القول دلیلا علی الاستنان بیانا لقولہ سن واللہ تعالی اعلم انتہی قلت یمکن ان یجاب عنہ بان السوال من الاصل غیر وارد لان معنی قولہ سن شرع وسیاتی فی کتاب الزکوۃ سن فی ما سقت السماء والعیون او کان عثریا العشور وقد فسر ھذا القائل ھناک بقولہ ای شرع ولا دلیل علی انہ اراد بہ الاستنان المقابل للوجوب و کیف و قد کان فی حقہ صلی اللہ علیہ وسلم واجبا و اما المحبۃ فلا یقتضی انہ لا یکون واجبا لان المحبوب ھو المناسب کما نقلناہ عن القاضی انفا والواجب مناسب ای مناسب فیصح ان یکون الامر للوجوب و یکون بیانا لسن ولا تکون المحبۃ قرینۃ صارفۃ للامر عن معناہ الاصلی واللہ اعلم **قولہ** یا اہل القرآن المراد بہ المؤمنون لانھم مامورون بتصدیقہ سواء قرؤا او لم یقرؤا فھم الاکمل من المؤمنین من قرأ و حفظ و علم و عمل و تولی قیام تلاوتہ و مراعاۃ حدودہ و احکامہ قال الطیبی لعل تخصیص اھل القرآن فی مقام الفرضیۃ لاجل ان القرآن ما انزل الا لتقریر التوحید قال التوربشتی لان من شانھم ان یکونوا فی ابتغاء مرضات اللہ تعالی و ایثار محابہ

عارضۃ الاحوذی

النجاسۃ علی الماء فاذا قیت ھذا فلا یخلو اما ان تکون النجاسۃ عینیۃ او حکمیۃ فان کانت حکمیۃ کفی ورود الماء علی المحل و ان کانت عینیۃ لم یکن بد من ازالۃ عینھا واما الذی تزال بہ فھو کل ما یتوضأ بہ کذلک قال جمھور الفقھاء الا ابو حنیفۃ وابو یوسف فانھما قالا یجوز ازالتھا بکل مائع طاھر منق وبناء المسألۃ علی ان النجاسۃ عین او حکم وقد تقدم بیانہ فنقول مائع لا یرفع حکم الحدث فلا یرفع حکم النجس کاللبن و الماء النجس وھذا بین و المسألۃ طولیۃ لھا موضعھا من مسائل الخلاف فقد قال قوم لا غیرہ

شرح سراج احمد

وتر بضم یک رکعت یا دو تا سه رکعت بدان شود ای اهل قرآن یعنی ای کسانیکه ایمان آورده اید بقرآن و تصدیق کرده اید بدان و متولی
حفظ و تلاوت او شید تنبیه ست بر ملازمت قیام لیل و تلاوت قرآن در ان چنانچه امر فرمود حق سبحانه مر حبیب خود را بقول خود ورتل
القرآن ترتیلا بدانکه وتر بکسر واو و فتح آن عدد فرد را گویند و اطلاق کرده میشود بر حق سبحانه بمعنی فرد در ذات خود که قبول نمی کند
انقسام را در صفات بمعنی مثل و مانند و در افعال بمعنی آنکه شریک و معین ندارد پس در وی سبحانه بمعنی وتریت ست بمعنی فردانیت
باین مناسبت دوست میدارد وتر را و ثواب میدهد بران اگر از قبیل افعال باشد و آنحضرت رعایت میکرد آن را وفی الباب
عن ابن عمر اخرجه احمد بلفظ ان الله تبارک و تعالی زادکم صلوة فحافظوا علیها وهی الوتر واخرج الشیخان و ابو داود عنه بلفظ اجعلوا آخر
صلاتکم باللیل وترا و ابن مسعود اخرجه ابو داود بلفظ اوتروا یا اهل القرآن ان الله وتر یحب الوتر فقال اعرابی ما تقول یا رسول الله
ال لیست لک ولا لاصحابک و ابن عباس اخرجه احمد والحاکم بلفظ ثلث هن علی فریضة وهن لکم تطوع الوتر و رکعتا الضحی قال ابو عیسی
حدیث علی حدیث حسن و روی سفین الثوری و غیره عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرة عن علی قال قال گفت
علی مرتضی فرمود آنحضرت باین عبارت و الفاظ الوتر لیس بحتم کهیأة الصلوة المکتوبة ولکن سنة سنها رسول الله صلی الله
علیه وسلم ترجمه اش ظاهر ست حدثنا بذلک بندار ثنا عبد الرحمن بن مهدی عن سفین و هذا اصح من حدیث ابی بکر بن عیاش و قد روی منصور بن المعتمر عن ابی اسحق نحو روایة
ابی بکر بن عیاش یعنی این حدیث بسیار طرق از علی مرتضی منقول گشته است **باب ما جاء فی کراهة النوم قبل الوتر** باب ست در بیان انچه آمده است در
کراهت خواب پیش از گذاردن وتر حدثنا ابو کریب نا زکریا بن ابی زائدة عن اسرائیل عن عیسی بن ابی عزة الکوفی مولی الشعبی
صدوق از سادسه بود عن الشعبی عن ابی ثور الازدی عن ابی هریرة قال امرنی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اوتر قبل
ان انام و در روایت بخاری و مسلم و صنانی غلیلی بثلث ان اوتر قبل ان انام وارد ست و این امر خاص در حق ابی هریره بود والا
پس را گذاردن وتر در آخر شب مستحب ست و مطابقت حدیث بترجمة الباب که کراهت خواب پیش از وتر ست از جهت
نست که آنحضرت ابا هریره را امر فرمود تا وتر را پیش از خواب بگذارد و این امر آنحضرت مر ابی هریره را استحبابی بود و مخالفت از آنجا
جهت ست مصنف لحاظ نکرد که این خاص مر ابی هریره را بود نه دیگران را کراهت هم در حق ابی هریره بودی اگر وتر را پس از خواب
گذاردی و سبب امر آنحضرت مر ابی هریره را آن بود که وی مشغول می بود شب اول بحفظ احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم
در استحضار محفوظات خود که بیشتر از صحابه دیگر داشت و اکثر شب بروی میگذشت که بخواب میرفت که قیام آخر شب بآن
میسر بود ازین حدیث مستنبط گردید که طالب علم که اشتغال بعلم دین دارد و اول شب اشتغال بعلوم دینیه نماید در حق او
این اشتغال افضل باشد از قیام آخر شب قال عیسی بن ابی عزة گفت عیسی بن ابی عزه که مولی شعبی ست
کان الشعبی یوتر اول اللیل ثم ینام و بود شعبی که وتر میگذارد در اول شب پس بخواب میکرد وفی الباب عن
ابی ذر قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن غریب من هذا الوجه و ابو ثور الازدی اسمه حبیب
بن ابی ملیکة وقد اختار قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم
و من بعدهم ان لا ینام الرجل حتی یوتر و تحقیق اختیار کرده گروهی از اهل علم از صحابه و تابعین اینکه
خواب نرود آدمی تا آنکه بگذارد وتر را و روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال من خشی
منکم ان لا یستیقظ من آخر اللیل فلیوتر من اوله و روایت کرده شده است از آنحضرت

عارضة الاحوذی

لهو ینتمون الی
الظاهر یجوز ازالة
النجاسة بالتراب
الحدیث رواه
الاوزاعی عن
سعید بن ابی سعید
عن ابیه عن ابی هریرة
ان النبی صلی الله
علیه وسلم قال اذا
وطیء احدکم الاذی
بنعلیه فان التراب
لها طهور و قد روی
عن عائشة مثل
هذا و هذا فی النعل
خاصة لضرورة و
علی صفة لا یحتج
بها و قد کنا نرتب
فروع هذه الاصول
ترتیبا بدیعا الا انا
بحکم العارضة و
قصد الاستعجال
ننثر فروعها نثرا
فنقول جملة المسائل
التی حصرت الان
خمسة عشر مسألة
الاولی لا اعتبار
فی ازالة النجاسات
بالعدد فی الغسل

الترجمة

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

که فرمود هر که بترسد از شما اینکه بیدار نخواهد گشت از آخر شب پس باید که وتر کند از اول شب و من طمع منکم ان یقوم من اخر اللیل فلیوتر من آخر اللیل و هر که امید دارد یکی از شما اینکه باستد و بیدار خواهد گشت از آخر شب پس باید که وتر کند از آخر شب فان قراءة القرآن فی اخر اللیل محضورة پس بدرستیکه خواندن قرآن در آخر شب حاضر کرده شده است یعنی ملائکه در وی حاضر میشوند برحمت وهی افضل و وتر در آخر شب فاضل ست از وتر در اول شب اخرجه مسلم عن جابر حدثنا بذلك هناد قال ثنا ابو معویة عن الاعمش عن ابی سفین عن جابر عن النبی صلی الله علیه وسلم **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل واخره باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن وتر از اول شب و آخر شب حدثنا احمد بن منیع ثنا ابو بکر بن عیاش ثنا ابو حصین بفتح حای مهمله و کسر صاد مهمله عن یحیی بن وثاب بکسر واو مهمله عن مسروق انه سأل عائشة عن وتر النبی صلی الله علیه وسلم بدرستیکه مسروق پرسید عائشه صدیقه را از گذاردن وتر آنحضرت فقالت من کل اللیل پس گفت عائشه از تمام شب گذارده قد اوتر اوله واوسطه وآخره وتحقیق وتر گذارده آنحضرت در اول شب و در میان شب و در آخر شب فانتهی وتره حین مات فی وجه السحر پس منتهی گشت و ثابت و مقرر شد وتر وی در آخر عمر در وقت سحر و آخر شب قال ابو عیسی ابو حصین اسمه عثمن بن عاصم الاسدی وفی الباب عن علی اخرجه البیهقی و جابر بن عبد الله اخرجه مسلم والترمذی وابن ماجة وابی مسعود الانصاری وابی قتادة قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره بعض اهل العلم الوتر من اخر اللیل **باب** ماجاء فی الوتر بسبع باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن وتر بهفت رکعت حدثنا هناد ثنا ابو معویة عن الاعمش عن عمرو بن مرة عن یحیی بن الجزار عن ام سلمة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث عشرة بود آنحضرت که وتر میکرد بسیزده رکعت فلما کبر وضعف اوتر بسبع پس هرگاه که بکلان سالی رسید و ضعف بروی غالب آمد وتر میکرد بهفت رکعت این حدیث صریح ست در آنکه وتر سه رکعت بود یعنی چون سیزده میگذارد ده رکعت تهجدی بود و سه رکعت وتر و پس از کلانی که هفت میگذارد چهار رکعت تهجد بود و سه رکعت وتر وفی الباب عن عائشة قال ابو عیسی حدیث ام سلمة حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم الوتر بثلث عشرة واحدی عشرة وتسع وسبع وخمس وثلث وواحدة وتحقیق روایت کرده شده از آنحضرت که وتر سیزده رکعت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة النوم قبل الوتر **قوله** فان قراءة القرآن فی اخر اللیل محضورة ای تحضرها ملئکة الرحمة او یحضرها القلب ویتدبر فی معانی القرآن ویتفطن به او یحضرها ملئکة اللیل والنهار ینزل هؤلاء ویصعد هؤلاء فهو اخر دیوان اللیل واول دیوان النهار یعنی الصلوة مشتملة علی القراءة وقراءة اخر اللیل محضورة فصلوة اخر اللیل محضورة فلا ینبغی ترکها وهو المطلوب وفی صحیح مسلم ومن طمع ان یقوم اخره فلیوتر آخر اللیل فان صلوة آخر اللیل مشهودة وذلك افضل ای فثوابه اکمل **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل واخره **قوله** اوله واوسطه واخره یجوز جرها علی البدلیة من کل والنصب علی الظرفیة **قوله** فانتهی وتره حین مات المراد من حین مات اخر امره والا لا وتر حین الوفاة فهو کنایة عن اخر امره ای ثبت وتقرر له الوتر وقت السحر فی اخر العمر فهو المرجح والسحر هو السدس الاخر من اللیل وهو المراد بالاخر لا الاخر الحقیقی **قوله** الوتر من آخر اللیل جملة مبینة لمرجع هو الذی اختاره **باب** ماجاء فی الوتر بسبع **قوله** یوتر بثلث عشرة ای احیانا کما تقدم الکلام فی حدیث ابن عباس فلا ینافی حدیث عائشة انه ما یزید علی احدی عشرة

عارضة الاحوذی

واما الاعتبار فی غسلها ازالة للعین وفی حکمها اصابة الماء المحل وقال الشافعی یستحب ثلث غسلات لحدیث القائم من النوم المتقدم فاذا کان الشك فی النجاسة یجب الثلث والتحقیق اولی ولنا عنه اجوبة منها الان جواب احدها ان هذا غسل نجاسة لا عبادة والثانی ان الثلث لم یذکرها الا انها الغاسلة فی العادة لان الاولی تطیب النجاسة والثانیة تزیلها والثالثة تحقق الازالة و ترفع الشك وقد یحصل الغسل باقل منها فای فائدة فی الزیادة علیه وقد لا یحصل بالثلث فلا بد من یقین الغسل فاذا کان

شرح سراج احمد

یازده رکعت و نه رکعت و هفت رکعت و پنج رکعت و سه رکعت و یک رکعت میکرد یعنی هر مقدار نماز تهجد که میگذارد یا آن ختم میکرد وتر را
قال اسحق بن ابراهیم و معنی ما روی ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یوتر بثلث عشرة گفت اسحق معنی آنچه روایت کرده شده است
تحقیق آنحضرت بود که وتر میکرد سیزده رکعت قال انما معناه انه کان یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة مع الوتر گفت اسحق جز این
نیست که معنی عبارت آنست که بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد نمازی از شب سیزده رکعت را همراه وتر فنسبت صلوة اللیل
الی الوتر پس نسبت کرده شد نماز شب را بسوی وتر و روی فی ذلک حدیثا عن عائشة و روایت کرده شده در این حکم حدیثی
از عائشه صدیقه که آنحضرت سیزده رکعت میگذارد چنانکه اخراج آن کرده اند شیخان واحتج بما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم
قال اوتروا یا اهل القرآن مصنف گوید حجت گرفته اسحق بچیزیکه روایت کرده شده از آنحضرت که فرمود وتر کنید و بگذارید ای کسان
آن قال انما عنی به قیام اللیل گفت مصنف جز این نیست که مراد داشته بآن قیام شب را یقول انما قیام اللیل علی اصحاب القرآن
میگفت اسحق جز این نیست که قیام شب بر اصحاب و حفاظ قرآن ست **باب** ماجاء فی الوتر بخمس باب ست در بیان آنچه آمده است
در گذاردن وتر به پنج رکعت حدثنا اسحق بن منصور انا عبد الله بن نمیر ثنا هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة قالت
کانت صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم من اللیل ثلث عشرة رکعة بود نماز آنحضرت از شب سیزده رکعت یوتر من ذلک
بخمس وتر میگذارد از سیزده به پنج رکعت لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن قعده نمیکرد در چیزی از این پنج رکعت مگر در آخر
پنج رکعت تحقیق معلوم شده است که نماز آنحضرت در شب بر وجوه متعدده بوده است یکی از آن وجوه این ست که هشت رکعت
میگذارد دوگان دوگان بچهار سلام و پنج رکعت میگذارد متصل به نیت و تریک تشهد بیک سلام و این حدیث صریح ست در وصل
پنج رکعت بیک جلوس و این مختلف فیه ست میان فقها و آنها که قائل نیستند بدان تاویل عدم جلوس بقدر سلام می کنند و میگویند مراد
جلوس سلام ست یعنی سلام نمی داد مگر در آخر و در بعضی روایات آمده است که لم یسلم الا فی آخرهن و وصل اکثر از چهار رکعت بیک سلام
جائز ست باتفاق و نزد ما جائز ست تا هشت رکعت فاذا اذن المؤذن قام فصلی رکعتین خفیفتین پس چون اذان
میداد مؤذن برای نماز صبح برمی خاست پس میگذارد آنحضرت دو رکعت سنت فجر را که سبک بود و سور قصار در وی میخواند و فی الباب
عن ابی ایوب اخرجه ابو داود والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم قال ابو عیسی وحدیث عائشة
حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

قوله انما معناه انه کان یصلی اراد به دفع ما یتوهم من العبارة ان ثلث عشرة رکعة کلها وتر ولیس کذلک عندنا
بل عندنا الوتر داخل فی ثلث عشرة کما هو عندنا الوتر داخل فی ثلث عشرة وقوله فنسبت صلوة اللیل الی الوتر ای جعل
ثلث عشرة رکعة التی هی صلوة اللیل علی الوتر مجازا لان تقدیر قوله کان یوتر ثلث عشرة کان وتره ثلث عشرة رکعة
هو من قبیل المجاز اما مجاز الحذف ای کان یوتر ببعض ثلث عشرة او اطلق ثلث عشرة علی الوتر باعتبار اشتماله علیه
من قبیل مجاز المجاورة **باب** ماجاء فی الوتر بخمس قوله ثلث عشرة رکعة هذه الروایة موجبة لتاویل روایتها
اولی ما کان یزید علی احدی عشرة یعنی باعتبار الغالب قوله لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن ای لا یجلس فی
شیء منهن للسلام الا فی آخرهن والا فالجلوس علی کل رکعتین مما اجمعوا علیه فلا معنی للاطلاق

عارضة الاحوذی

من الاعداد وقال
احمد یجب غسل
سائر النجاسات
سبعا لحدیث الکلب
وانه یجفف الارض
فیغسل واحدة لحدیث
النبی صلی الله علیه وسلم
فی بول الاعرابی صبوا
علیه ذنوبا من ماء
فاما حدیث الکلب
فقد تقدم الکلام
علیه بحول الله الثانیة
اذا کانت النجاسة
عینیة فلا بد من
ازالة عینها بزوال
الجرم الثالثة فان
زال العین وبقی الطعم
فذلک یفصل لبقاء
العین فان بقاء الطعم
دلیل علی بقاء العین
الرابعة ان بقی لون
النجاسة فلا یخلو
ما ان یتیسر ازالته
بالماء او یعسر فان
تیسر فلعله فیه قاذورة
دلیل علی بقاء العین
والمحل نجس فان
تعذر ازالته بالماء

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

الوتر بخمس وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی کسان علم از صحابہ وغیرہ کہ وتر پنج رکعت اند واین مذہب سفین ثوری وبعضی ائمہ است وقالوا لا یجلس فی شیء منھن الا فی آخرھن وگفتہ اند کہ نہ نشیند در چیزی ازین پنج رکعت مگر می نشیند در آخر این پنج **باب** ماجاء فی الوتر بثلث باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن وتر سہ رکعت راحدثنا ھناد نا ابوبکر بن عیاش عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث یقرأ فیھن بتسع سور من المفصل بود آنحضرت کہ وتر میگذارد سہ رکعت میخواند دران سہ رکعت نہ سورہ را از مفصل یقرأ فی کل رکعۃ بثلث سور آخرھن قل ھو اللہ احد میخواند در ہر رکعت سہ سورہ آخر این ہمہ سورہ قل ہو اللہ احد می بود ودر بعضی روایات تفسیر این مجمل باین طریق آمدہ کہ میخواند در رکعت اولی الھکم والقدر وزلزلت ودر ثانیہ والعصر والنصر والکوثر ودر ثالثہ الکافرون وتبت واخلاص وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجہ الطحاوی وعائشۃ اخرجہ الحاکم کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث لا یسلم الا فی آخرھن واخرجہ الاربعۃ وابن حبان والدارقطنی وابن عباس اخرجہ النسائی والترمذی وابن ماجۃ والطحاوی وابی ایوب اخرجہ احمد وابن حبان واصحاب السنن وعبد الرحمن ابن ابزی عن ابی بن کعب ویروی ایضا عن عبد الرحمن بن ابزی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ھکذا روی بعضھم اخرجہ الطحاوی فلم یذکر فیہ عن ابی پس ذکر نکردہ است درین روایت اخیر عن ابی را بلکہ بے واسطہ ابی روایت کردہ است وذکر بعضھم عن عبد الرحمن بن ابزی عن ابی رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی وقد ذھب قوم من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم الی ھذا ورأوا ان یوتر الرجل بثلث قال سفین ان شئت اوترت بخمس وان شئت اوترت بثلث وان شئت اوترت برکعۃ گفت سفین اختیار ست آدمی را اگر خواہد بگذارد وتر کند بپنج رکعت واگر خواہد وتر کند بسہ واگر خواہد وتر کند بیک رکعت قال سفین والذی استحب ان یوتر بثلث رکعات گفت سفین ثوری وچیزیکہ دوست میدارم اینکہ وتر کنند بسہ رکعت وھو قول ابن المبارک واھل الکوفۃ وآن قول اہل کوفہ امام ابو حنیفہ وعبد اللہ ابن المبارک ست حدثنا سعید بن یعقوب الطالقانی ثنا حماد بن زید عن ھشام عن محمد بن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر بثلث **قولہ** یقرأ فی کل رکعۃ بثلث سور آخرھن قل ھو اللہ احد یحتمل انہ کان فی کل من الثلاث یقرأ سورتین من المفصل ویختم بالاخلاص ویحتمل انہ لم یفعل ذلک الا فی الاخیرۃ وعلی الاول یستفاد منہ انہ لا باس بتکریر السورۃ فی الرکعتین قالہ الشیخ ابن حجر وقال السیوطی زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعۃ الاولی الھکم التکاثر وآنا انزلناہ فی لیلۃ القدر وآذا زلزلت الارض وفی الرکعۃ الثانیۃ والعصر وآذا جاء نصر اللہ والفتح وآنا اعطیناک الکوثر وفی الرکعۃ الثالثۃ قل یا ایھا الکفرون وتبت یدا ابی لھب وقل ھو اللہ احد انتھی

قوت المغتذی

یوتر بثلث یقرأ فیھن بتسع سور من المفصل یقرأ فی کل رکعۃ بثلث سور آخرھن قل ھو اللہ احد زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعۃ الاولی الھکم التکاثر وآنا انزلناہ فی لیلۃ القدر وآذا زلزلت الارض وفی الرکعۃ الثانیۃ والعصر وآذا جاء نصر اللہ والفتح وآنا اعطیناک الکوثر وفی الرکعۃ الثالثۃ قل یا ایھا الکفرون وتبت یدا ابی لھب وقل ھو اللہ احد

عارضۃ الاحوذی

عفی عنہ وکان المحل طاھرا واستحب تغییرہ بشیء من صفرۃ وتہ خولۃ بنت یسار فی کتاب ابی داود من قول عائشۃ بخلاف العفو عن اثر الاستنجاء فان المحل یبقی بعدہ نجس وحدث خولۃ بنت یسار حدیث مشھور وقال لھا النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی دم الحیض الماء یکفیک ولا یضرک اثرہ وعلیہ تترکب ھذہ الحقائق الخامسۃ ان بقیت رائحۃ النجاسۃ فذلک کاللون ان سھلت ازالتھا فالمحل نجس لان ذلک دلیل علی بقاء العین وان عسرت ازالتھا بقوۃ الرائحۃ فالمحل طاھر والماء طاھر السادسۃ

شرح سراج احمد

سیرین قال کانوا یوترون بخمس وبثلث وبرکعة بودند صحابه که وتر میگذاردند به پنج رکعت وبسه رکعت وبیک رکعت ویرون
کل ذلک حسنا واعتقاد میکردند همه آنرا حسن **باب** ماجاء فی الوتر برکعة باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن وتر
بیک رکعت حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن انس بن سیرین قال سألت ابن عمر فقلت اطیل فی رکعتی الفجر گفت محمد
ابن سیرین سوال کردم عبد الله بن عمر را پس گفتم درازی میکنم بقرارت در هر دو رکعت سنت فجر فقال کان النبی صلی الله علیه وسلم
یصلی من اللیل مثنی مثنی ویوتر برکعة پس گفت عبد الله بن عمر بود آنحضرت که میگذارد نمازی از شب دو دو رکعت را ومیگذارد
وتر را بیک رکعت وکان یصلی الرکعتین والاذان فی اذنه وبود آنحضرت که میگذارد شروع میکرد دو رکعت سنت فجر را وحالیکه اذان در گوش
آنحضرت می بود وفی الباب عن عائشة وجابر والفضل بن عباس وابی ایوب الانصاری اخرجه ابو داود والنسائی وابن ماجة
وابن حبان والحاکم وابن عباس اخرجه احمد والطبرانی بلفظ الوتر رکعة من آخر اللیل قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح
والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین رأوا ان یفصل الرجل بین الرکعتین والثالثة
اعتقاد کرده اند بعضی از صحابه وتابعین اینکه فصل وجدائی کند میان دو رکعت وسوم رکعت یعنی سه رکعت را بیک سلام نگذارد یوتر برکعة وتر
کند بیک رکعت وبه یقول مالک والشافعی واحمد واسحق که وتر نزد ایشان یک رکعت ست **باب** ماجاء ما یقرأ فی الوتر باب ست در بیان
آنچه آمده است که آنچه میخواند در نماز وتر حدثنا علی بن حجر انا شریک عن ابی اسحق عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال کان رسول
الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الوتر بود آنحضرت که میخواند در نماز وتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایها الکفرون وقل هو الله احد
فی رکعة رکعة یعنی این هر سه سوره را در یک یک رکعت میخواند وفی الباب عن علی اخرجه احمد والترمذی والاربعة ومحمد بن نصر والطحاوی
والدورقی والطبرانی بلفظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بتسع سور من المفصل قرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه
فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطیناک الکوثر وفی الرکعة الثالثة
قل یا ایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هو الله احد واخرج عنه ابو نعیم فی الحلیة کان النبی صلی الله علیه وسلم یوتر باذا زلزلت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر برکعة **قوله** فقلت الفاء للتفسیر والبیان مثلها فی قوله تعالی ونادی نوح ربه فقال رب ان
ابنی وقیل بل بتاویل اردت السوال فقلت **قوله** اطیل فی رکعتی الفجر بحذف همزة الاستفهام **قوله** والاذان فی
اذنه کنایة عن تخفیف سنة الفجر کما هو الثابت عنه صلی الله علیه وسلم فانه اخرج الستة عن عائشة رضی الله عنها
الا الترمذی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یخففهما حتی اقول هل قرأ فیهما بام القرآن وفی اخری للنسائی کان
اذا سکت المؤذن بالاذان الاول من صلوة الفجر قام فرکع رکعتین خفیفتین قبل صلوة الفجر ومعنی والاذان
فی اذنه ای یخفف فی الصلوة بحیث کان فی اذنه الدعوة الی الصلوة والنداء الیها کان احدا ینادیه بالخروج الیها
حال اشتغاله بالرکعتین لان العادة ان من اشتغل بشیء وسمع النداء الی غیره یخفف ذلک الشیء عادة

قوت المغتذی

یقرأ فی الوتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایها الکفرون وقل هو الله احد فی کل رکعة رکعة قال العراقی انفرد المصنف بهذه
الزیادة عن النسائی وابن ماجة ومعناها انه یقرأ بکل سورة من السور الثلث فی رکعة

عارضة الاحوذی

اذا غسل النجاسة
فانفصل الماء عن
المحل متغیرا فالمحل
نجس فان انفصل
غیر متغیر فالمحل
طاهر والماء طاهر
السابعة اذا قلنا
ان الماء طاهر فهل
تزال به نجاسة اخری
او یؤدی به فرض
طهارة فان قلنا
ان الماء القلیل
ینجس بقلیل النجاسة
وان لم تغیره فهذا
الماء لا تزال به
نجاسة ولا یؤدی
فرض طهارة وعلی
القول الثانی تکرر
فی طهارة الحدث
والنجس الثانیة اذا
ادخل المحل النجس فی
اجانة وهی القصعة
فغسلها فیها فان
تغیر الماء لم یطهر
اجماعا وان لم یتغیر
الماء فاختلف
العلماء فی طهارته
فمنهم من قال لا یطهر

عارضۃ الاحوذی

لان النجاسۃ ورمت
علی الماء قالہ ابو علی
الصیدلانی من کبار
اصحاب الشافعی وقال
علماؤنا یطہر وعلیہ
یدل حدیث الکساء
المتقدم لانہا نجاسۃ
کوثرت بالماء فازالہا
عینا وحکما وبہ قال
ابن شریح منہم ہذا
ان کان الماء یسیرا
فان کان کثیرا طہر
المحل اجماعا وحکم الماء
فی ازالۃ النجاسۃ بہ
والوضوء قد تقدم
التاسعۃ قال ابو حنیفۃ
وبعض اصحاب الشافعی
لا یطہر الثوب حتی
یعصر ولا الاناء حتی
تستقصی ازالۃ
الرطوبۃ عنہ وقال
علماؤنا یطہر وہو
الاصح لانہ نجاسۃ
کاثرہا بالماء فحکم
بطہارتہا ولان
المنفصل من الماء
عن المحل جزء من
المتصل والمنفصل

شرح سراج احمد

والعادیات والہکم وتبت وقل ہو اللہ احد واخرج عنہ ابو محمد السمرقندی فی فضائل قل ہو اللہ احد کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث یقرأ فی الاولی بالحمد وقل ہو اللہ احد وفی الثانیۃ بالحمد وقل ہو اللہ احد وفی الثالثۃ بالحمد وقل ہو اللہ احد وقل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس وعائشۃ وعبد الرحمن بن ابزی عن ابی بن کعب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخرجہ ابن حبان والدارقطنی والحاکم وابن الجارود عن ابی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایہا الکافرون وقل ہو اللہ احد فاذا سلم قال سبحان الملک القدوس ثلث مرات یرفع بالثالثۃ صوتہ واخرج ابو داود والنسائی وابن ماجۃ ایضا کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل للذین کفروا واللہ الواحد الصمد واخرج ابن ابی شیبۃ عن انس بن سیرین عن عمر بن الخطاب انہ کان یقرأ بالمعوذتین فی الوتر قال ابو عیسی وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الوتر فی الرکعۃ الثالثۃ بالمعوذتین وقل ہو اللہ احد اخرجہ الترمذی وابو داود والنسائی عن عبد الرحمن بن ابزی ورواہ احمد عن ابی بن کعب والدارمی عن ابن عباس ولم یذکر المعوذتین والذی اختارہ اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم ان یقرأ بسبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایہا الکافرون وقل ہو اللہ احد یقرأ فی کل رکعۃ من ذلک بسورۃ بخواند در ہر رکعتی از وتر یک سورہ را ازین سہ سورہ حدثنا اسحق بن ابراہیم بن حبیب بن الشہید البصری ثنا محمد بن سلمۃ الحرانی عن خصیف عن عبد العزیز بن جریج المکی مولا قریش لین بود قال العجلی لم یسمع من عائشۃ واخطأ خصیف فصرح بسماعہ من الرابعۃ کذا فی التقریب قال سألت عائشۃ بای شیء کان یوتر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت عبد العزیز پرسیدم عائشہ صدیقہ را کہ بچہ چیز بود آنحضرت کہ در وتر قراءت می فرمود قالت کان یقرأ فی الاولی بسبح اسم ربک الاعلی وفی الثانیۃ بقل یا ایہا الکافرون وفی الثالثۃ بقل ہو اللہ احد والمعوذتین بکسر واو ودر بعضی روایات بفتح واو آمدہ است وعطف والمعوذتین اشعار ست بآنکہ ضم کردہ باشند ہر دو سورہ را یا سورۂ اخلاص در رکعت سوم وممکن ست کہ واو بمعنی او باشد پس معنی آن شود کہ بخواند این دو سورہ را عوض سورۂ اخلاص قال ابو عیسی وہذا حدیث حسن غریب وعبد العزیز ہذا ہو ابن جریج وابن عبد العزیز پدر ابن جریج ست صاحب عطاء بن رباح یار و شاگرد عطا بن رباح وابن جریج اسمہ عبد الملک بن عبد العزیز بن جریج ونام ابن جریج عبد الملک ست وقد روی ہذا الحدیث یحیی بن سعید الانصاری عن عمرۃ عن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ما یقرأ فی الوتر **قولہ** وفی الثالثۃ بقل ہو اللہ احد والمعوذتین ہذہ روایۃ عائشۃ رضی اللہ عنہا رواہا عنہا عبد العزیز بن جریج واما روایۃ ابی رضی اللہ عنہ فاخرجہا عنہ ابو داود والنسائی وابن ماجۃ ولم یذکروا المعوذتین فالاعتماد علیہ اولی من الاعتماد علی حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا لان عبد العزیز بن جریج علی ما ذکرہ فی التقریب فیہ لین قال العجلی لم یسمع عن عائشۃ واخطأ خصیف فصرح بسماعہ من عائشۃ وقال المحقق بن الہمام روی الامام ابو حنیفۃ فی مسندہ عن حماد عن ابراہیم عن الاسود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث یقرأ فی الاولی بسبح اسم ربک الاعلی وفی الثانیۃ قل یا ایہا الکافرون وفی الثالثۃ قل ہو اللہ احد وایضا اخرجہ الترمذی کما فی الباب والنسائی وابن ماجۃ واحمد من حدیث ابن عباس ولم یذکروا المعوذتین فہذہ الاحادیث تؤید روایۃ عدم قراءۃ المعوذتین مع الاخلاص وایضا من عادتہ صلی اللہ علیہ وسلم عدم تطویل الاخیرۃ علی ما قبلہا من الرکعۃ واللہ تعالی اعلم

شرح سراج احمد

عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم بعضي احاديث وتر ذكر كرده ميشوند اخرج البيهقي في شعب الايمان عن ابن جريج عن محمد بن يوسف وصالح بن كيسان واسمعيل بن محمد بن سعد بن ابي وقاص معضلا الوتر حق وليس كالمغرب اخرج محمد ابن نصر والحاكم والبيهقي في السنن لا توتروا بثلث شبهوا بالمغرب ولكن اوتروا بخمس او سبع او بتسع او باحدى عشرة او باكثر من ذلك اخرج الديلمي عن معاذ الوتر يقضى ولو الى سنة اخرج ابن ابي شيبة عن ابي عبيدة مرسلا وعن ابن مسعود وحذيفة موقوفا انما الوتر على اهل القرآن اخرج ابن ابي شيبة عن ابي عبيدة مرسلا وابو داود عن ابن مسعود اوتروا يا اهل القرآن ان الله وتر يحب الوتر فقال اعرابي ما تقول يا رسول الله قال ليست لك ولا لاصحابك اخرج ابن ابي شيبة عن ابي سعيد لا وتر بعد طلوع الفجر اخرج الطبراني وعبد الرزاق وابن خزيمة وابن حبان والحاكم عن ابي سعيد والبزار عن الاغر المزني من ادركته الصبح ولم يوتر فلا وتر له واخرج ابن ابي شيبة عن علي انه قيل له الوتر فريضة هي قال قد اوتر النبي صلى الله عليه وسلم وثبت عليه المسلمون واخرج عبد الرزاق عن ابن عمر قال اوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم على بعيره واخرج عبد الرزاق عن عائشة قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم يصبح فيوتر واخرج عبد الرزاق عن الشعبي قال الوتر اشرف التطوع

باب ما جاء في القنوت في الوتر

باب ست در بيان انچه آمده است در خواندن قنوت در وتر و قنوت بمعنى طاعت و سكوت و دعا و قيام در صلوة آيد و مراد اينجا دعاى مخصوص ست و از بعضى مشائخ و امام محمد نيز روايت كرده اند كه دعا در قنوت صبح و غير آن معين نيست و گويند كه تعيين دعا مزيل رقت قلب و مورث سامت ست و اكثر بر توقيت و تعيين اند مبادا بر زبان چيزى رود كه مشابه كلام ناس بود و نماز بدان فاسد گردد و اين خلاف در جاى معقول ست كه تعيين و توقيت در شرع وارد نشده است نه در جاى كه وارد شده است خواه بطريق وجوب خواه بطريق استحباب و در محيط و ذخيره از ان اللهم انا نستعينك و اللهم اهدنا را استثنا نموده است و در مذهب حنفيه موقت در قنوت اللهم انا نستعينك ست و گويند صحابه اتفاق دارند بر آن و اولى و انسب آنست كه اللهم اهدنا را نيز با وى بخواند و شيخ ابى الليث اللهم اغفرلى سه بار نيز آورده و بعضى گفته اند ربنا آتنا فى الدنيا حسنة و فى الآخرة حسنة و قنا عذاب النار نيز بخواند و گفته اند كه هر كه دعاى قنوت نداند اللهم اغفرلى و ربنا آتنا بخواند كذا فى شرح ابن الهمام حدثنا قتيبة نا ابو الاحوص عن ابى اسحق عن بريد بن ابى مريم عن ابى الحوراء السعدى ربيعة بن شيبان حوراء بمهملتين بصرى ثقة از ثالثه بود قال قال الحسن بن على رضى الله عنهما علمنى رسول الله صلى الله عليه وسلم

شرح ابى الطيب

باب ما جاء في القنوت في الوتر **قوله** عن بريد بن ابى مريم بضم الباء الموحدة وفتح الراء واسم ابى مريم مالك بن ابى ربيعة له صحبة **قوله** علمنى رسول الله صلى الله عليه وسلم كلمات اقولهن ظاهره ان المراد علمنى ان اقولهن فى الوتر اما بان القول فى موضع المصدر بتقدير ان او بان الفعل اريد به معنى المصدر مجازا وهو يدل من كلمات ويمكن ان يقدر هذا فى الكلام ويجعل الفعل المذكور دليلا عليه والاصل علمنى كلمات ان اقولهن فى الوتر فاقولهن فى الوتر كما فى قوله تعالى قل لعبادى الذين امنوا يقيموا الصلوة اى قل لهم اقيموا الصلوة يقيموا الصلوة ويستبعد ان يكون معناه انه علمه كلمات مطلقا فهو من تقييد وضعهن فى الوتر شرا اطلاق الوتر ولم يقيده فشمل وتر السنة كلها فعليه دليل لمن يقول بالقنوت فى الوتر فى جميع السنة والمراد من الكلمات الجمل المفيدة

قوت المغتذى

عن بريد بن ابى مريم بضم الباء الموحدة وفتح الراء واسم ابى مريم مالك بن ربيعة له صحبة

عارضة الاحوذى

طاهر فالمتصل مثله فاى فرق بين ان ينفصل كله او بعضه قال بعض اشياخى المتاخرين انما تبنى هذه المسألة على طهارة الغسالة فابو حنيفة يرى ان الغسالة نجسة انفصلت متغيرة او غير متغيرة والحل طاهر ولا بد عنده من العصر وهذا باطل لما قدمناه من ان المنفصل جزء من المتصل والمسألة كبراء في الخلاف ولابى حنيفة فيها تناقض عظيم العاشرة اذا ترك الثوب حتى جف في لم يعصر يجب على القولين المتقدمين للعلماء ان يطهروا ان نزال الرطوبة بالجفوف كزوال العاب بالعصر قال لى بعض الاشياخ بل لا يطهر على راى ابى حنيفة ثم ذكر

شرح سراج احمد

کلمات اقولهن فی قنوت الوتر تعلیم کرد مرا پیغمبر خدا دعائی مشتمل بر چند کلمه که میگویم در وتر آنها آنرا در قنوت وتر احتمال دارد که تعلیم آنحضرت آن بود که آنرا در قنوت وتر خوانند و احتمال دارد که آنحضرت این دعا را بوی تعلیم کرد و وی رضی الله عنه خوش داشت که در قنوت بخواند ظاهر عبارت ناظر در همین معنی ست ولیکن میگویند که در بعضی روایات آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود اجعله فی وترک و این روایت غریب ست و قنوت شافعیه همین ست در وتر و فجر و نزد ما اللهم انا نستعینک ست و گفته اند افضل آنست که هر دو بخواند اللهم اهدنی فیمن هدیت خداوندا راه راست نما مرا در میان آن کسانیکه راه راست نموده و عافنی فیمن عافیت و عافیت ده مرا در ضمن آن کسانیکه که عافیت داده ایشان را و مراد بعافیت سلامت ست از جمیع آفات دنیا و آخرت و تولنی فیمن تولیت و دوست دار مرا و متولی امر من باش و بر ذمه لطف و کرم خود گیر همه کارهای مرا و بارک لی فیما اعطیت و برکت و زیادتی ده مرا در چیزی که داده از نعمتها و قنی شر ما قضیت و نگاه دار مرا از بدی آنچه قضا کرده و تقدیر نموده طلب وقایت ازین باعتبار ظاهر اسباب و آلات ست که در لایزال محو و اثبات دران جاری ست فانک تقضی و لا یقضی علیک پس بدرستیکه تو حکم میکنی بهر چه میخواهی و حکم کرده نمیشود بر تو وانه لا یذل من والیت و بدرستیکه شان اینست که خوار نمیشود کسیکه دوست میداری تو او را تبارکت ربنا و تعالیت بزرگی تو ای پروردگار ما و بلندی تو و شمنی این کلمات را نیز زیاده کرده فلک الحمد علی ما قضیت نستغفرک اللهم و نتوب الیک رب اغفر وارحم وانت خیر الراحمین و در روایات ختم وی بدرود نیز آمده بصیغه و صلی الله علی محمد النبی و آله وسلم و فی الباب عن علی اخرجه ابن ابی شیبة والبیهقی عن ابن عبد الرحمن ان علیا کان یقنت فی الوتر بعد الرکوع و اخرجاه عن الحرث ان علیا کان یقنت

شرح ابی الطیب

قوله اللهم اهدنی فیمن هدیت ای ثبتنی علی الهدایة فی جملة من هدیتهم من الانبیاء والاولیاء کما قال سلیمن علیه السلام وادخلنی برحمتک فی عبادک الصالحین وافاد ابن ملک ان فی بمعنی من ای اجعلنی منهم وقیل بمعنی مع ای اهدنی معهم **قوله** وتولنی فیمن تولیت ای تول امری ولا تکلنی الی نفسی فی جملة من تفضلت علیهم بذلک **قوله** وبارک لی فیما اعطیت ای اکثر الخیر لی فیما اعطیتنی من العمر والمال والعلوم والاعمال **قوله** وقنی شر ما قضیت ای ما قدرت لی من قضاء وقدر فسلم لی فیه العقل والدین ورضنی به وقال الطیبی هذا من قبیل افر من قضاء الله بقدر **قوله** فانک تقضی ای تقدر او تحکم بکل ما اردت ولا یقضی علیک فانه لا معقب لحکمک **قوله** لا یذل من والیت بکسر الذال ای لا یصیر ذلیلا من والیته ای من احببته الموالات ضد المعادات ای من احببته فهو فی غایة من الرفعة والعزة وان ابتلی بما ابتلی به **قوله** تبارکت ربنا وتعالیت ای یا ربنا ای ارتفع عظمتک زاد ابو بکر بن ابی عاصم فی کتاب التوبة استغفرک واتوب الیک وزاد النسائی وصلی الله علی النبی وقال الترمذی والنسائی فانک بالفاء والباقون انک بغیر فاء

قوت المغتذی

وانه لا یذل من والیت زاد البیهقی ولا یعز من عادیت تبارکت ربنا وتعالیت زاد ابو بکر ابن ابی عاصم فی کتاب التوبة استغفرک واتوب الیک زاد النسائی وصلی الله علی النبی

عارضة الاحوذی

العصر الواجب الحادیة عشر اذا زال عین النجاسة من المحل بغیر الماء فلا یطهر المحل بغیر الماء بل یبقی حکمه بعد ذلک کحکمه قبله فلو غسله فی ماء یسیر او صب به موضعا مدیا بنفسه ان النجاسة لیست بعین تشاهد وانما هی حکما قد منا والحکم باق فیجب ان نجری علیه وجوهه بعد ذلک کما کانت تجری قبل هذا وهذا بین لکل جاهل لا یخفی الا علی متجاهل الثانیة عشر وکان حقها التقدیم لانها مقصود الباب ولاجلها عقد فیه من الاقوال ما عقد وتاخیرها وجه وفی کتاب الله تعالی من ذلک

شرح سراج احمد

في النصف الاخير من رمضان واخرج الطبراني في الدعاء عن عبد الله بن زرير الغافقي (بتقديم الزاي مصغرا ۱۲) قال قال لي عبد الملك بن مروان لقد علمت
ما حملك على حب ابي تراب الا انك اعرابي جاف فقلت والله لقد جمعت القرآن من قبل ان يجتمع ابواك ولقد علمني منه علي بن ابي طالب
سورتين علمهما اياه رسول الله صلى الله عليه وسلم ما علمتهما انت ولا ابوك اللهم انا نستعينك الى بالكفار ملحق واخرج ابن ابي شيبة عن عبد الرحمن
ابن معقل قال صليت مع علي صلوة الغداة فقنت فقال في قنوته اللهم عليك بمعاوية واشياعه وعمرو بن العاص واشياعه
وابا الاعور السلمي واشياعه وعبد الله بن قيس واشياعه قال ابو عيسى هذا حديث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه من
حديث ابي الحوراء واين بيان عبارت من هذا الوجه ست السعدي واسمه ربيعة بن شيبان ونام ابي الحوراء ربيعة بن شيبان
ولا نعرف عن النبي صلى الله عليه وسلم في القنوت شيئا احسن من هذا وني شناسم از آنحضرت در قنوت چيزي احسن از
اللهم اهدني الخ واختلف اهل العلم في القنوت في الوتر واختلاف دارند علما در خواندن دعاي قنوت در نماز وتر فراي عبد الله
ابن مسعود القنوت في الوتر في السنة كلها پس اعتقاد كرده عبد الله بن مسعود دعاي قنوت خواندن را در نماز وتر در تمام سال واختار
القنوت قبل الركوع واختيار كرده عبد الله بن مسعود خواندن قنوت را پيش از ركوع در وتر اخرج ابن ابي شيبة عن الاسود بن يزيد ان
عمر قنت في الوتر قبل الركوع واخرج ابو داود وابن ماجة عن ابي كان رسول الله صلى الله عليه وسلم قنت في الوتر قبل الركوع واخرج
الدارقطني والبيهقي عن ابي عثمن ان ابا بكر وعمر قنتا في الصبح بعد الركوع وهو قول بعض اهل العلم وبه يقول سفين الثوري وابن
المبارك واسحق واهل الكوفة وقد روي عن علي بن ابي طالب انه كان لا يقنت الا في النصف الاخير من رمضان
وكان يقنت بعد الركوع اخرجه ابن ابي شيبة والبيهقي عن ابي عبد الرحمن والحارث واخرج ابن ابي شيبة عن الشعبي قال لما
قنت علي في صلوة الصبح انكر الناس ذلك فقال علي انما استنصرنا على عدونا وقد ذهب بعض اهل العلم الى هذا وبه
يقول الشافعي واحمد ومذهب خواندن قنوت در نماز صبح پس از ركوع خلاف احاديث وارده وافعال آنحضرت ست چرا كه
آنحضرت دعاي قنوت در نماز صبح براي عارضه وواقعه كرده است نه آنكه عادت شريفه بود در تمام سال چنانكه احاديث
مصرح اند بدان واز افعال شيخين نيز ظاهر ميشود چنانچه اخراج كرده ابن ابي شيبه از شعبي كه گفت لم يقنت ابو بكر ولا
عمر في الفجر وآنچه عمر بن الخطاب در نماز فجر قنوت خوانده براي استنصار بر عدو بوده اخرج عبد الرزاق وابن
ابي شيبه عن ابي عثمان النهدي ان عمر كان يقنت في الصبح قدر ما يقرأ الرجل مائة آية من القرآن اخرج البزار والطبراني
من حديث ابن مسعود لم يقنت رسول الله صلى الله عليه وسلم في الصبح الا شهرا ثم ترك لم يقنت قبله ولا بعده واخرجه الطحاوي بلفظ
قنت رسول الله صلى الله عليه وسلم شهرا يدعو على حي من العرب وذكوان فلما ظهر عليهم ترك القنوت واخرجه الطبراني في الاوسط من وجه
آخر عن ابن مسعود قال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم وابي بكر وعمر فما رايت احدا منهم قانتا في صلوة الا في الوتر وفي
هذا الباب عن ابن عمر انه ذكر القنوت فقال والله انه لبدعة ما قنت رسول الله صلى الله عليه وسلم غير شهر واحد اخرجه
ابن عدي وحديث ان النبي صلى الله عليه وسلم قال للحسن بن علي حين علمه دعاء القنوت اجعل هذا
في وتر ك واخرج اصحاب السنن من طريق بريد بن ابي مريم عن ابي الحوراء عن الحسن بن علي قال
علمني جدي كلمات اقولهن في قنوت الوتر اللهم اهدني الخ واخرج الحاكم عن عائشة عن الحسن بن
علي قال علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم في وتري اخرج الدارقطني من طريق سويد بن عقلة سمعت

عارضة الاحوذي

وهو فصل بديع
من النظم والترتيب
وهو ان من قسم
خطابه على اقسام
فبين ثلثة او
اربعة جملة ثم
احتاج الى تفسيرها
او الزيادة فيها فهل
يبدأ في التفسير
بالمبتدأ به في الجملة
ام بغيره فنحن ناخذ
في اودية القول من
ذلك بكل لجة وثارة
نبين من غير ترتيب
بحكم عارضة الحال
ما يجب ازالته من
الانجاس اذا نسي
ازالته فصلى ثم
راه عليه في اثناء
الصلوة ففيه اربعة
اقوال احدها يقطع
قاله في الكتاب الثاني
يتمادى وينزع ان
استطاع فان لم
يستطع قطع اذا
كانت في جدة
فكونه قاله في
المبسوط الثالث

شرح سراج احمد

ابابکر و عمر و عثمان و علیا رضی اللہ عنہم یقولون قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی آخر الوتر وکانوا یفعلون ذلک **باب**
ما جاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینسی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ بخسپد از ناگذاردن نماز وتر یا فراموش
کردہ وتر را حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا عبد الرحمن بن زید بن اسلم عن ابیہ عن عطاء بن یسار عن ابی سعید
الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن الوتر او نسیہ کسیکہ خواب کرد از وتر یا فراموش کرد آنرا فلیصل
اذا ذکرہ اذا استیقظ پس باید کہ بگذارد و قضا کند آنرا وقتیکہ یاد کند و یا بیدار گردد و این حدیث را ابو داود و ابن ماجہ نیز
از وی اخراج کردہ اند و این حدیث بحسب ظاہر دلالت بر وجوب دارد اگرچہ احتمال عدم وجوب نیز داشتہ باشد و این قدر کافی
است در ثبوت وجوب بمعنی مقابل فرض حدثنا قتیبۃ ثنا عبد اللہ بن زید بن اسلم عن ابیہ زید بن اسلم از اکابر تابعین است
مولی عمر بن الخطاب ثقہ عالم فقیہ عابد می نشستند در مجلس وی زیادہ از چہل فقہا مثل امام مالک و سفیان ثوری و ابن عیینہ و ایوب
و اینہا از وی روایت میدارند و امام علی زین العابدین پیش او میرفت و حدیث می شنید گفتند یا ابن رسول اللہ تو کہ بہترین مردم
و فاضلترین ایشان باشی نزد زید بن اسلم کہ از موالی ست میروی فرمود علم باید طلبید ہر جا کہ باشد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من نام عن وترہ فلیصل اذا اصبح کسیکہ خواب کرد و غافل شد از وتر خود پس باید کہ بگذارد وتر را و قضا کند آن را وقتیکہ صبح
کند و این حدیث مرسل ست زیرا کہ زید بن اسلم آنحضرت را ندیدہ است قال ابو عیسی و ہذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید
و حدیث زید بن اسلم اصح ست از حدیث ابی سعید خدری سمعت ابا داود السجزی مصنف گوید شنیدم ابا داود سجزی را کہ
صاحب مسند و سنن ست و کتاب مسند او بسیار کافی ست در صحاح ستہ و سجزی بکسر سین مہملہ و سکون جیم نسبت بسجستان ست
یعنی سلیمن بن الاشعث و این نام ابی داود ست یقول سالت احمد بن حنبل عن عبد الرحمن بن زید بن اسلم
گفت ابو داود پرسیدم امام احمد را از حال عبد الرحمن فقال اخوہ عبد اللہ لا باس بہ پس گفت برادر او برادر عبد اللہ بن
زید بن اسلم لا باس بہ ست و سمعت محمدا یعنی اسمعیل البخاری یذکر عن علی بن عبد اللہ انہ ضعف عبد الرحمن بن زید بن
اسلم و بدرستیکہ عبد اللہ تضعیف میکرد عبد الرحمن بن زید بن اسلم برادر عبد اللہ را و قال و گفت علی بن عبد اللہ عبد اللہ بن زید بن اسلم
ثقۃ و قد ذہب بعض اہل الکوفۃ الی ہذا الحدیث و قالوا و گفتہ اند بعضی اہل کوفہ یعنی امام اعظم ابو حنیفہ و سفیان و غیرہما بوتر الرجل اذا ذکر و ان کان
بعد ما طلعت الشمس و ترکند آدمی وقتیکہ یاد آرد او را اگرچہ باشد پس از برآمدن آفتاب و بہ یقول سفیان الثوری **باب** ما جاء فی مبادرۃ الصبح
بالوتر باب ست در بیان شتابی کردن مرد از صبح بوتر حدثنا احمد بن منیع ثنا یحیی بن زکریا بن ابی زائدۃ ثنا عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال بادروا الصبح بالوتر شتابی کنید از صبح بوتر یعنی بگذارید وتر را پیش از طلوع صبح قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح ثنا الحسن بن علی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینساہ **قولہ** فلیصل اذا ذکرہ ہذا و امثالہ یفید الوجوب **قولہ** یعنی
سلیمن بن الاشعث ای صاحب السنن التی ہی احد الاصول الستۃ **باب** ما جاء فی مبادرۃ الصبح بالوتر **قولہ**
بادروا الصبح بالوتر ای سابقوہ بہ بادائہ قبل الصبح کان الصبح یرید ان یبادرکم بالطلوع و ان لم یرد ان
تبادروہ بالوتر فانہ یقلبونہ فی المبادرۃ ای السبقۃ و الحاصل ای تصلوا الوتر قبیل الصبح
و اسرعوا بادائہ قبلہ ففیہ ان الوتر اخر اللیل و انہ قبیل الصبح لا بعدہ

عارضۃ الاحوذی

قال ابن الماجشون ان استطاع نزعہ نزع و الا تمادی و اعادہ الرابع یخرج و یغسل و یبنی قالہ اشہب و وجہ الاول ان ما لا یجوز معہ ابتداء الصلوۃ لا یجوز معہ استدامتہا کالحدث وجہ الثانی ان ہذا الفرض من سنخ الذکر دون النسیان فصار بعض الصلوۃ کجمیعہا و لو اتم جمیعہا ناسیا اجزأتہ کذلک ما قصرہا وجہ الثالث ان ہذا الفرض مع القدرۃ دون العجز بدلیل انہ لو لم یکن معہ الا ثوب نجس یبدلہ و ہو عاجز فی حال الصلوۃ عن ازالتہ و ہذا تحقیق بالغ بیناہ فی کتاب الانصاف فی التیمم

شرح سراج احمد

الخلال ثنا عبد الرزاق نا معمر عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی نضرة عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اوتروا قبل ان تصبحوا وترکنید پیش از ینکه صبح کنید حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق نا ابن جریج عن سلیمن بن موسی
عن نافع عن ابن عمر عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا طلع الفجر فقد ذهب کل صلوة اللیل والوتر چون برآمد صبح
صادق پس رفت وقت نمازهای شب و وقت وتر فاوتروا قبل طلوع الفجر پس وتر کنید پیش از طلوع شدن صبح صادق قال ابو عیسی
وسلیمن بن موسی قد تفرد به علی هذا اللفظ وسلیمان بن موسی تحقیق متفرد گشته است او باین حدیث باین لفظ مذکور از
نافع از ابن عمر وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال لا وتر بعد صلوة الصبح فرمود آنحضرت نیست وقت گذاردن وتر
پس از برآمدن صبح صادق اخرج ابن ابی شیبة عن ابی سعید بلفظ لا وتر بعد طلوع الفجر وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه
یقول الشافعی واحمد واسحق لا یرون الوتر بعد صلوة الصبح بدانکه نزد امام ما ابی حنیفه وجمهور خارج میشود وقت وتر به
برآمدن فجر وهمین ست مشهور از مذهب شافعی وگویند ممتد میشود وقت او پس از فجر تا آنکه بگذارد نماز فجر را چنانکه نقل آن
کرده است نووی ومشهور از مذهب مالک این ست کما فی مختصر ابن الحاجب انما یخرج بالفجر وقته الاختیاری ویبقی الضروری الی صلوة الصبح

باب ماجاء لا وتران فی لیلة باب ست در بیان آنچه آمده است که نیستند دو وتر در شب حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو قال
ثنی عبد الله بن بدر عن قیس بن طلق بن علی عن ابیه بدر از قیس بن طلق بن علی قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا
وتران فی لیلة نیست گذاردن وتر دو بار در یک شب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب واختلف اهل العلم فی الذی یوتر من اول
اللیل ثم یقوم من آخره واختلاف کرده اند علماء در حق آن کس که وتر گذارد در اول شب پیش از خواب کردن پس تهجد برخاست از آخر شب فرای بعض
اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم ینقض الوتر پس اعتقاد کرده اند بعضی علما از صحابه وتابعین شکستن وتر را نقض بفاء بمعنی

شرح ابی الطیب

قوله فقد ذهب کل صلوة اللیل والوتر المراد والله اعلم فقد ذهب وقتها ولا یلزم منه انتفاء القضاء بعد ذلک
ولا بد من هذا التاویل لیطابق ما تقدم من حدیث قضاء صلوة اللیل وهو المراد بحدیث لا وتر بعد صلوة الصبح ای
اداء لما تقدم من حدیث من نام عن وتره فلیصل اذا اصبح وظاهر صنیع المصنف انه موصول وان قال فی المصابیح
انه مرسل وبه یحصل التوفیق بین هذه الاحادیث والاحادیث المقتضیة للقضاء **باب** ماجاء لا وتران فی لیلة
ای لا یجتمع وتران او لا یجوز وتران فی لیلة بمعنی لا ینبغی لکون تصلوه مرتین وعلی هذا لیست لنفی الجنس لانها
لو کانت لنفی الجنس لکان لا وترین لان اسم لا بعد لا النافیة للجنس مبنی علی ما ینصب به لا علی ما یرفع به الا ان یکون
الموضع موضع حکایة فیکون الرفع علی الحکایة وقال الحافظ السیوطی فی حاشیة ابی داود قلت جاء هذا
علی لغة من ینصب المثنی بالالف وعلیه قراءة ان هذان لساحران ولو اراد انه علی ذلک فی هذا الحدیث
انتهی قلت یجوز ان تکون لا مشبهة بلیس مثل لا رجل افضل منک ومثل قوله من صد عن نیرانها فانا ابن قیس
لا براح ای لا براح لی وکقوله تعز فلا شیء علی الارض باقیا ولا وزر مما قضی الله واقیا غایة ما فی الباب
ان عمل لا عمل لیس مقتصر علی مورد السماع وهذا مما ورد وقال فی المغنی وقال فی لا معنی لیس لا رجل
فی الدار بل رجلان او رجال فیقال فی الحدیث لا وتران فی لیلة بل وتر فهذا اولی من حمله علی لغة والله اعلم

عارضة الاحوذی

ووجه الرابع ان هذا عذر قاطع عن التمادی فاذا الزینی کالرعاف واصحها ان ینزعه ان استطاع ویبنی لما بیناه فی الثالثة عشر اذا راها فترک ازالتها الی وقت الصلوة فلما کان فی وقت الصلوة نسی ازالتها فصلی بها قال الشافعی علیه الاعادة لانه فرط وهذا ضعیف فانه انما تجب ازالة النجاسة وقت الصلوة فلما لم یحضر الصلوة لم یفرط وقد رایت الامام ابا حامد یحکی عن الشافعی ان ازالة النجاسة واجبة فی الحال وهذا ضعیف ایضا عندی الرابعة عشر اذا لم یر النجاسة حتی صلی فهل یعید فتقدم قول علمائنا

عارضة الاحوذی

والشافعی قولان وعن احمد روایتان وقال الاوزاعی لایعید وهو الاصح الخامسة عشر اذا ابصر النجاسة فی ثوبه فی الصلوة فلما هم بالانصراف نسی فتمادی اعاد ابدا قاله ابن حبیب وجهه ان الصلوة بروية النجاسة انتقضت عندی انها لاتنتقض فانها لو انتقضت ما عاد بطرحه وانما وجب علیه ان انها انسیانه اخرا کنسیانه اولا وانما ذلک علی اصله القولین فی المروية فافهم ومتی بعد قال الشافعی تعید ابدا وقال مالک یعید فی الوقت لیست اصله من تواجاة الوقت الا ما کان طویل بیناه فی کتب المسائل السادسة عشر

شرح سراج احمد

شکستن ست ونقض بقا بمعنی ناتمام ست وقالوا یضیف الیها رکعة وگفته اند علما که مضاف کند بسوی آن نماز اول شب که گذارده یک رکعت دیگر را تا شفعه گرداند وتر اول را ویصلی ما بدا له ثم یوتر فی آخر صلاته وبگذارد نماز قیام اللیل را آنچه ظاهر شود آنگاه بستر وتر کند در آخر نماز خود چرا که ادای وتر آخر ترین نماز شب گردد ولانه لا وتران فی لیلة زیرا که نباشند دو وتر در یک شب چون وتر اول شب وآخر شب هر دو جائز باشند دو وتر در یک شب خواهند گشت ازینجهت ناتمامیت وتر اول شب گردد وهو الذی ذهب الیه اسحق وآن حکمی ست که رفته است بسوی آن اسحق وقال بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم اذا اوتر من اول اللیل ثم نام وگفته اند بعضی اهل علم از صحابه وغیر ایشان که چون وتر گذارد از اول شب بستر بخسپید ثم قام من آخره بستر برخاست از آخر شب خود برای نماز تهجد انه یصلی ما بدا له بدرستیکه او بگذارد نمازی که خوش آید او را آن مقدار تهجد بگذارد ولا ینقض وتره ونمی شکند وتر او ناتمام نمیشود وتر او که در اول شب گذارده بود ویدع وتره وبگذارد وتر خود را که در شب اول بود علی ما کان بر چیزی که بود وتر بران وهو قول سفیان الثوری ومالک بن انس واحمد وابن المبارک وهذا اصح واین قول اصح ست که عدم اعادهٔ وتر ست از قول اعادهٔ وتر ووجه اصحیت آن ذکر میکند لانه قد روی من غیر وجه ان النبی صلی الله علیه وسلم قد صلی بعد الوتر بدرستیکه تحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت به بسیار اسناد ها که تحقیق آنحضرت گذارده است نوافل را پس از وتر نیز پس محمول بر وجوب نشد نزد اینها قول آنحضرت که اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وتر احدثنا محمد بن بشار ثنا حماد بن مسعدة عن میمون بن موسی المرائی بفتحتین وهمزه است عن الحسن البصری عن امه خیرة عن ام سلمة ام المؤمنین ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی بعد الوتر رکعتین بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد پس از گذاردن وتر دو رکعت را نشسته بعضی نوشته اند که قرائت درین دو رکعت اذا زلزلت وقل یا ایها الکافرون بود مصنف باین حدیث تائید مذهب خود کرده که پس از وتر نیز نماز نفل روا است وبگذاردن قیام شب وتر که اول شب ادا نموده بود نقض نمیگردد وقد روی نحو هذا عن ابی امامة وعائشة وغیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم وتحقیق روایت کرده شده است مانند حدیث گذشته در حق رکعتین بعد الوتر از ابی امامة الباهلی وعائشهٔ صدیقه از آنحضرت چنانکه اخراج کرد مسلم از طریق ابی سلمه از عائشه که آنحضرت بود که میگذارد دو رکعت پس از وتر نشسته واخرج احمد عن ابی امامة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلیهما بعد الوتر وهو جالس یقرأ فیهما اذا زلزلت الارض وقل یا ایها الکافرون ودر مواهب سنو لیسد وقد ذهب الیه بعض اهل العلم وجعلوا الامر فی قوله اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وترا مختص بمن اوتر آخر اللیل واجاب من لم یقل بذلک بان الرکعتین

شرح ابی الطیب

قوله میمون بن موسی المرائی بفتح المیم والراء معا وقیل یاء النسبة همزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف وابن ماجة الا هذا الحدیث قوله کان یصلی بعد الوتر رکعتین قال النووی هاتان الرکعتان فعلهما رسول الله صلی الله علیه وسلم مرة او مرتین لبیان جواز الصلوة بعد الوتر ولو بالطلب علی خلاف ما ذهب الیه الشافعی من ان الرکعتین قبل الوتر صواب لان الاحادیث اذا صحت وامکن الجمع بینها تعین الجمع وقد جمعنا

قوت المغتذی

عن میمون بن موسی المرئی بفتح المیم والراء معا وقیل یاء النسبة همزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف وابن ماجة الا هذا الحدیث

شرح سراج احمد

المذکورتین رکعتا الفجر وحملہ النووی علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم فعلہ لبیان جواز التنفل بعد الوتر وجواز التنفل جالسا **باب** ماجاء فی الوتر علی الراحلۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن وتر بر مرکب و سواری حدثنا قتیبۃ ثنا مالک بن انس عن ابی بکر بن عمر بن عبد الرحمن بن عبد اللہ بن عمر القرشی العدوی المدنی ثقہ از کبار سابعہ بود و روایت او از جد پدر خود منقطع ست عن سعید بن یسار ابو الحباب المدنی در تقریب ست اختلف فی ولائہ لمن ہو وقیل ہو سعید بن مرجانۃ والاصح ثقۃ متقن من الثالثۃ مات سنۃ سبع عشرۃ ومائۃ وقیل قبلہا قال کنت مع ابن عمر فی سفر گفت سعید بن یسار بودم من ہمراہ عبد اللہ ابن عمر در سفری فتخلفت عنہ پس در پس او گشتم زمانہ فقال این کنت چون نزد عبد اللہ بن عمر آمدم پس گفت کجا بودی تو کہ از ہمراہی من تخلف کردہ بودی فقلت اوترت پس گفتم وتر میگذاردم فقال الیس لک فی رسول اللہ اسوۃ حسنۃ پس گفت عبد اللہ ابن عمر آیا نیست ترا در سنت آنحضرت اقتدا خوب رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر علی راحلتہ دیدم آنحضرت را کہ وتر گذارد بر مرکب خود و عبد الرزاق نیز از ابن عمر اخراج کردہ کہ گفت اوتر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بعیرہ وفی الباب عن ابن عباس قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم الی ہذا کہ گذاردن وتر بر مرکب روا ست و رأوا ان یوتر الرجل علی راحلتہ وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق واختار کردہ اند بعضی از اہل علم کہ بگذارد وتر را بر مرکب خود و باین قائل گشتہ اند امام شافعی و احمد و اسحق وقال بعض اہل العلم لا یوتر الرجل علی الراحلۃ وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ وتر نگذارد بر مرکب و سواری فاذا اراد ان یوتر نزل فاوتر علی الارض پس چون میخواست کہ وتر بگذارد نازل شود از مرکب پس وتر بگذارد بر زمین وہو قول بعض اہل الکوفۃ و آن قول امام ابی حنیفہ است کہ وتر نزد ایشان از جہت عمل حکم فرض دارد لہذا بعدم جواز آن بر سواری قائل ست **باب** ماجاء فی صلوۃ الضحی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز چاشت ضحو وضحوت بلند شدن روز بمعنی چاشت و بمعنی شعاع آفتاب ست چنانکہ فرمود حق تعالی والشمس وضحاہا متعارف میان مردم در اول روز دو نماز ست یکی پس از بر آمدن آفتاب یک نیزہ و آنرا نماز اشراق گویند دوم ہنگام بر آمدن آفتاب تا ربع آسمان تا نزدیک نیمروز آن را نماز ضحی گویند و در بسیاری از احادیث اسم صلوۃ ضحی شامل نماز ہر دو وقت آمدہ و در بعضی اطلاق نماز اشراق نیز آمدہ چنانکہ سیوطی از طبرانی آوردہ کہ آنحضرت فرمود یا اصحابی ہذہ صلوۃ الاشراق و حال آنکہ نمازی در بیت اصبہانی گذاردہ است وقت چاشت بود بالجملہ ہر دو نماز اطلاق ضحی و اشراق آمدہ و بعضی ضحوہ صغری و ضحوہ کبری نیز گویند حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء ثنا یونس بن بکیر عن محمد ابن اسحق ثنی موسی بن فلان بن انس ہر چند در اسماء الرجال کتب احادیث دیدہ شد احوال او یافتہ نشدہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر علی الراحلۃ قولہ ان یوتر علی راحلتہ صلوۃ بکسر الراء وضمہا ای اقتداء ای اما تمتثل ما فعلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما کان فعلہ ابن عمر وقت ما راجعہ ابن عمر فی وقت الزوال ترک الاوقات بہ کیف وہو الاول اذا تیسر فلا یرد ان قول من قال ان الاحسن الوتر راکبا الا لعذر **باب** ماجاء فی صلوۃ الضحی المراد وقت الضحی وہو وسط النہار لا اضافۃ بمعنی فی کصلوۃ اللیل وصلوۃ النہار وقیل ہو من قبیل اضافۃ المسبب الی السبب ان یرید بالضحی الصلوۃ فی اضافۃ بیانیۃ

عارضۃ الاحوذی

ماہو الوقت فی الکتاب ان الوقت المختار المحدد وقال فی المبسوط وفی کتاب ابن حبیب ان الوقت الضروری الاحتیاط الاول لان الاعادۃ موضوعۃ لاستدراک الفضل لا لاستدراک الفرض فاختصت بوقت الفضیلۃ وہو الوقت المختار السابق عشر بسبب الدم یعنی عند اتفاق من علمائنا من غیر تجدید لقولہ تعالی اودما مسفوحا وذلک یحصل بالکثیر دون الیسیر الثامنۃ حضرۃ من النجاسۃ کدم الحیض الذی عقد الباب لہ والقیح والسنۃ لمالک فیہ ثلاثۃ اقوال احدہا انہ یعفی عن یسیرہ الثانی ان ذلک فی الدم وحدہ الثالث انہ

شرح سراج احمد

عن عمه ثمامة بن انس بن مالك عن انس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الضحى ثنتي عشرة ركعة بنى الله له قصرا في الجنة من ذهب کسیکه بگذارد نماز ضحی را دوازده رکعت بنا کند حق تعالی برای وی کوشکی در بهشت از زر سرخ و این اکثر عدد ست که در نماز ضحی آمده وفي الباب عن ام هانی بنت ابی طالب اخرجه الشيخان انها قالت ان النبي صلى الله عليه وسلم دخل بيتها يوم فتح مكة فاغتسل وصلى ثماني ركعات فلم ار صلوة قط اخف منها غير انه يتم الركوع والسجود وابی هريرة اخرجه احمد والترمذي وابن ماجة بلفظ من حافظ على شفعة الضحى غفرت له ذنوبه وان كانت مثل زبد البحر ونعيم بن همار اخرجه ابوداود والدارمي ونعيم بالضم نون وهما بفتح ها وتشديد ميم وراء وابی ذر اخرجه مسلم وعائشة اخرجه مالك في الموطا انها كانت تصلي الضحى ثماني ركعات ثم تقول لو نشر لي ابواي ما تركتها وابی امامة اخرجه الطبراني وعتبة بن عبد السلمي وابن ابی اوفى اخرجه عبد ابن حميد وابی سعيد اخرجه ابن جرير وزيد بن ارقم اخرجه مسلم واحمد وابن عباس اخرجه ابن جرير بلفظ كان ابن عباس يصلي الضحى يوما ويدعها عشرة قال ابو عيسى هذا حديث غريب لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت ترمذی این حدیث غریب است نمی شناسیم ما او را مگر از همین وجه یعنی اسناد که ذکر کرده است آنرا ترمذی حدثنا ابو موسى محمد بن المثنى نا محمد بن جعفر نا شعبة عن عمرو بن مرة عن عبد الرحمن بن ابی ليلى قال ما اخبرني احد انه راى رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي الضحى الا ام هانی گفت عبد الرحمن حدیث نکرده است مارا هیچکس که بدرستیکه او دیده باشد آنحضرت را که وی نماز ضحی گذارد مگر حدیث کرده ام هانی فانها حدثت پس بدرستیکه ام هانی خواهر امیر المؤمنین علی و نام او فاخته بود و بعضی گویند که عاتکه بود حدیث کرده که ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل بيتها يوم فتح مكة بدرستیکه آنحضرت در آمد خانه او را در روز فتح مکه فاغتسل فسبح ثمان ركعات پس غسل کرد آنحضرت پس بگذارد هشت رکعت را ما رايته صلى صلوة قط اخف منها غير انه كان يتم الركوع والسجود که ندیده ام آنحضرت را که گذارد

شرح ابی الطیب

قوله من صلى الضحى ثنتي عشرة ركعة قال ميرك الضحوة بفتح المعجمة وسكون المهملة ارتفاع النهار والضحى بالضم والقصر شروقه وبه سمي صلوة الضحى انتهى فهو اسم للوقت والظاهر انه المراد هنا فهو مفعول فيه وثنتي عشرة ركعة مفعول به وان اريد به الصلوة يكون مفعولا به ويكون ثنتي عشرة ركعة بدلا عنه وفي حديث ابی ذر الغفاري مرفوعا ان صليت الضحى ركعتين لم تكتب من الغافلين وان صليتها اربعا كتبت من المحسنين وان صليتها ستا كتبت من القانتين وان صليتها ثمانيا كتبت من الفائزين وان صليتها عشرا لم يكتب لك اليوم ذنب وان صليتها ثنتي عشرة ركعة بنى الله لك بيتا في الجنة رواه البيهقي وقال في اسناده نظر **قوله** ما اخبرني احد في المجمع اخبار عن عدم وصول الخبر اليه فلا يلزم عدمه وقد روى غيره انه صلى الضحى انتهى فانه روى عن ابی ذر وابی هريرة وابی الدرداء وغيرهم **قوله** فسبح ثماني ركعات ورواه ابن خزيمة يسلم من كل ركعتين قال القسطلاني واستنبط منه سنية صلوة الضحى خلافا لمن قال ليس في حديث ام هانی دلالة لذلك بل هو اخبار منها بوقت صلاته فقط فيحتمل انها كانت صلوة الفتح او انها كانت قضاء عما اشتغل عنه تلك الليلة من حزبه فيها واجيب بان الصواب صحة الاستدلال به لقولها في حديث ابی داود وغيره صلى سبحة الضحى وفي مسلم في الطهارة ثم صلى ثماني ركعات سبحة الضحى وفي التمهيد لابن عبد البر قالت قدم علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم مكة فصلى ثمان ركعات فقلت ما هذه الصلوة قال هذه صلوة الضحى

عارضة الاحوذی

العفو جار في كل ذلك الا في دم الحيض قاله ابن اشرس وابن وهب عنه لقوله فيه قل هو اذى يعم قليله وكثيره وقد عامل ذلك بما لا يساوي سماعه التاسعة عشرها يعفى عنه في ثوب نفسه هل يعفى عنه في ثوب غيره قلت نعم اذا احتاج اليه الموفية عشرين الميسر لا يتحدد باكثر من الاجتهاد وقال ابو حنيفة يتقدر بالدرهم البغلي يعني الاكبر قياسا على موضع الاستنجاء والقياس على الرخص لا يجوز ولا فيه تفريع قبيح الحديث والعشرون دم السمك والذباب والقراد هل هي نجسة ام لا قوله ان لك ووجهان لاصحاب

شرح سراج احمد

نمازی را هرگز سبکتر از آن بر وفق معهود و معتاد جز آنکه وی تمام میکرد رکوع و سجود را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و کان
احمد رای اصح شیء فی هذا الباب حدیث ام هانی و بود امام احمد که میدید و اعتقاد میکرد صحیح ترین چیزی درین باب حدیث ام هانی
و بعضی گفته اند که این نماز از آنحضرت در خانهٔ وی بجهت شکرانهٔ فتح بود و امر بعد از آنحضرت آن را نماز فتح میخواندند و بعد از فتوح
میگذاردند و بعضی گویند که آن نماز قضای چیزی بود که از آنحضرت دران شب بجهت اهتمام بمهمات فتح فوت شده بود و تحقیق آنست
که بجهت وقت ضحی بود زیرا که ابو داود و مسلم آنرا بلفظ سبحة الضحی روایت کرده اند و اضافت بوقت دلالت بر سببیت آن
دارد چنانکه نماز ظهر و عصر و در مواهب لدنیه از ابن عبد البر آورده که اصبهانی گفت پرسیدم من از آنحضرت که این چه نماز بود فرمود
این نماز ضحی بود و اختلفوا فی نعیم اختلاف دارند علما در شان نعیم بن همار که کدام شخص بود و نام پدر او چه بود فقال بعضهم
نعیم بن خمار بفتح خای معجمه و تشدید میم و قال بعضهم ابن همار و یقال ابن هبار بفتح ها و تشدید موحده و یقال ابن هام بیمین
و الصحیح ابن همار بمیم و رای مهمله و ابو نعیم و هو فیه فقال ابن خمار و اخطأ فیه ثور و ابو نعیم فضل بن دکین شیخ بخاری و مسلم
وهم کرده است در نعیم پس گفت ابو نعیم که نعیم ابن خمار است و خطا کرده دران لفظ پستر ترک کرد آن لفظ را و گفت نعیم بن همار
فقال نعیم عن النبی صلی الله علیه و سلم پس گفت ابو نعیم فضل بن دکین پس از ظاهر گشتن خطای خود لفظ نعیم عن النبی صلی الله علیه و سلم
و نسبت به پدر نمیکرد اخبرنی بذلک عبد بن حمید عن ابی نعیم مصنف گوید حدیث کرده مرا بخطا و ترک ابی نعیم عبد بن حمید
که روایت از ابی نعیم کرده است حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشته است نعیم بن همار و یقال ابن خمار و یقال ابن هبار و یقال ابن هدار
و ابن حمار و همام کل هذا قد قیل فیه و هو غطفانی معدود فی اهل الشام روی عن النبی صلی الله علیه و سلم حدیثا واحدا فیما یحکیه عن ربه انه
قال ابن آدم صل لی اربع رکعات اول النهار اکفک آخره اختلف فی هذا الحدیث اختلافا کثیرا اختلافهم فی اسم ابیه و منهم من یجعله عن
نعیم عن عقبة بن عامر حدثنا ابو جعفر السمنانی بفتح سین مهمله و سکون میم و دو نون که فیما بین هر دو الف ست ثنا محمد بن الحسین
ثنا ابو مسهر ثنا اسمعیل بن عیاش عن بحیر بن سعد بفتح موحده و کسر مهمله ابن سعد سهولی ابو خالد حمصی ثقه ثبت از سادسه بود
عن خالد بن معدان عن جبیر بن نفیر عن ابی الدرداء و ابی ذر عن رسول الله صلی الله علیه و سلم عن الله تبارک و تعالی ابو الدرداء
که از عظمای صحابه اند روایت میکنند از آنحضرت که او از حق تعالی روایت میکند انه قال ابن آدم ارکع لی اربع رکعات من اول
النهار اکفک آخره ای آدمی بگذار برای من و طلب رضای من با خلاص چهار رکعت در اول روز بسنده میشوم و کارگذاری میکنم ترا

شرح ابی الطیب

قوله ابن همار بتشدید المیم و بالراء المهملة و قیل بالزای قال میرک الاکثر ان اسم ابیه همار و یقال هبار بالموحدة و
هدار و خمار بکسر المعجمة و المهملة و تخفیف المیم **قوله** ارکع لی اربع رکعات ای صل لی خالصا لوجهی قیل المراد صلوة الضحی
و قیل صلوة الاشراق و قیل سنة الصبح و فرضه لانه اول فرض النهار الشرعی **قوله** اکفک آخره ای اکفک مهماتک

قوت المغتذی

ابو جعفر السمنانی بکسر السین المهملة و سکون المیم و نون مکررة عن بحیر بن سعد بفتح
الموحدة و کسر الحاء المهملة و مثناة تحتیة و راء اکفک آخره
قال العراقی یحتمل کفایته من الآفات او من الذنوب

عارضة الاحوذی

الشافعی و عند
ابی حنیفة ان طاهر
و هو الصحیح لان لو کان
دم السمک نجس
لشرعت ذکاته
الثانیة والعشرون
اذا تحقق النجاسة
غسلها فان شک
فیها غسل ما علم
و نضح ما لم یعلم و
النضح من امر
الناس الاول
قال مالک و هو
طهور ما شک فیه
و نقله اهل المدینة
خلف عن سلف
الثالثة والعشرون
اذا ترک النضح فی
موضعه توضی
قال ابن القسم
و سحنون و عیسی
ابن دینار یعید
الصلوة لان تارک
فرض طهارة فلزم
اعادة الصلوة
کالغسل و قال
اشهب و ابن نافع
و ابن الماجشون

شرح سراج احمد

در آخر روز از قضای حوائج تو و دفع مکروہات از تو یعنی دل خود را بعبادت من فارغ دار فارغ میدارم من دل ترا از حوائج تو چنانکہ وعدہ کردہ است متقیان را و متوکلان را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب و روی وکیع والنضر بن شمیل وغیر واحد من الائمۃ ہذا الحدیث عن نہاس بن قہم بفتح نون و تشدید ہاء و سین مہملہ و قہم بفتح قاف و سکون ہاء ولا نعرفہ الا من حدیثہ مصنف گوید نمی شناسم این حدیث را کہ باین مضمون مذکور میشود مگر از حدیث نہاس بن قہم حدثنا محمد بن عبد الاعلی البصری ثنا یزید بن زریع عن نہاس بن قہم در تقریب ست نہاس بتشدید ہاء ثم مہملہ ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء القیسی ابو الخطاب البصری ضعیف من السادسۃ عن شداد ابی عمار ابن عبد اللہ القرشی الدمشقی ثقہ مرسل از رابعہ بود عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من حافظ علی شفعۃ الضحی کسیکہ محافظت کند بدو رکعت ضحی غفر لہ ذنوبہ وان کانت مثل زبد البحر آمرزیدہ شود مر او را گناہان او اگرچہ باشد مثل کف دریا شفعہ بضم شین و فتح نیز آمدہ و ہر دو روایت ست در شفع بمعنی زوج مقابل وتر و احمد و ابن ماجہ نیز از ابی ہریرہ اخراج کردہ اند حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا محمد بن ربیعۃ عن فضیل بن مرزوق فضیل تصغیر فضل ست مرزوق بفتح میم و سکون را و ضم زای و سکون واو در آخر قاف ست عن عطیۃ العوفی عن ابی سعید الخدری قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی الضحی بود آنحضرت کہ میگذارد چند گاہ نماز ضحی را حتی نقول لا یدع تا آنکہ میگفتم کہ ہرگز ترک نخواہد کرد و یدعہا حتی نقول لا یصلی و ترک میکرد آنرا گاہی تا آنکہ میگفتم کہ ہرگز نخواہد گذارد آنرا چنانکہ عادت شریفہ در نوافل بود کہ ہمیشہ نکرد از جہت شفقت بر امت تا بر ایشان لازم نگردد و در مشقت نیفتد و حکم بفرضیت آن نازل نگردد و این حکم فعل آنحضرت ست و اگر کسی الآن الزام نماید مستحب ست و بعضی علما میگویند کہ سنت در نماز چاشت گاہ گاہ گذاردن است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب بدانکہ احادیث و آثار در نماز چاشت بسیار آمدہ اند و اکثر علما

شرح ابی الطیب

تمام النہار قال الطیبی ای اکفک شغلک و حوائجک وادفع عنک ما تکرہہ بعد صلاتک الی آخر النہار والمعنی فرغ بالک بعبادتی فی اول النہار افرغ بالک فی آخرہ بقضاء حوائجک انتہی ہو معنی من کان للہ کان اللہ لہ وقد ورد من جعل الہموم ہما واحدا ہم الدین کفاہ اللہ ہم الدنیا والآخرۃ **قولہ** نہاس بفتح النون و تشدید الہاء و آخرہ سین ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء **قولہ** حتی نقول لا یدعہا الخ ای یصلی ایاما حتی نقول لا یترکہا ابدا و یترکہا احیانا حتی نقول لا یصلیہا و کان ذلک بحسب مقتضی الاوقات من العمل بالرخصۃ و نظیر ذلک ما ورد عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوۃ التہجد و صوم النفل و یمکن ان یقید الترک بصفۃ مخصوصۃ من العدد والزمان والمکان

قوت المغتذی

عن نہاس بفتح النون و تشدید الہاء و آخرہ سین مہملۃ ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء من حافظ علی شفعۃ الضحی قال العراقی المشہور فی الروایۃ ضم الشین وقال الہروی وابن الاثیر انہا تروی بالفتح والضم کالغرفۃ والغرفۃ وہی ماخوذۃ من الشفع وہو الزوج والمراد رکعتا الضحی قال ابن قتیبۃ ولم اسمع بہ مؤنثا الا ہذا قال واحسبہ ذہب بتانیثہ الی الفعلۃ الواحدۃ او الی الصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

لا اعادۃ علیہ قال عبد الوہاب لان النضح مستحب و ہذا ساقط بل النضح واجب و انما فیہ نکتۃ بدیعۃ و ذلک ان الغسل شرع لازالۃ النجاسۃ لاجل الصلوۃ مع ضرب من التعبد والنضح تعبد محض لا ازالۃ فیہ فترکہ ترک فرض لا یوثر فی الصلوۃ الرابعۃ والعشرون اذا تدمی الدم فرجہ بریقہ حتی ذہب فہل یفتقر الی غسلہ ام یطہر بریقہ فیہ قولان لعلمائنا و الصحیح طہارتہ بالماء ان کان کثیرا وان کان یسیرا عفی عنہ ولا یطہر بالریق بحال ان کان قد روی فی الصحیح عن عائشۃ انہا کانت تستوصع

شرح سراج احمد

بر استحباب آن اند و مختار نیز همین قول ست و در مواهب لدنیه میگویند که شیخ ولی الدین ابن العراقی
گفته که احادیث صحیحهٔ مشهوره در باب صلوة ضحی بسیار آمده تا آنکه گفته است محمد بن جریر الطبری
که اخبار درین باب در اصل بدرجهٔ تواتر معنوی ست و رسیده است بحد یقین و قاضی ابو بکر بن العربی مالکی گفته است که این نماز
سابقین ست از انبیا و مرسلین و دیلمی حدیثی آورده است که صلوة ضحی اکثر صلوة داود علیه السلام ست و از ابن النجار از حدیث ثوبان
آورده که ضحی نمازیست که محافظت میکرد بر آن آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام و در بعضی احادیث نفی آن نیز آمده
و بعضی صحابه بران اطلاق بدعت کرده اند و بعضی علما بکراهت آن رفته اند و گفته اند که این بدعتی ست که بعد از زمان آنحضرت
و زمان خلفای راشدین پیدا شده و صواب آنست که اطلاق بدعت و کراهت بجهت مواظبت بران در مساجد ست و آنحضرت
آنرا گاه گاه گذارده در خانه و سلف را نیز هم برین عمل ست و اختلاف در نمازیست که بعد از ربع روز نماز بگذارند اما آنکه بعد از نماز فجر
مستقبل قبله بنشینند و بعد از بلند شدن آفتاب بگذارند آنرا بعضی آن را از موکدات گفته اند و روایات در عدد رکعات نماز ضحی از
دو تا دوازده آمده و مختار نزد اکثر علما چهار ست زیرا که آن اصح و اخبار و آثار در ان اکثر ست بدانکه بعضی احادیث که در فضائل
اشراق و ضحی آمده اند ایراد مینماید اخرج ابو داود عن معاذ بن انس من قعد فی مصلاه حین ینصرف من صلوة الصبح حتی یسبح رکعتی الضحی لا یقول
الا خیرا غفر له خطایاه وان کانت اکثر من زبد البحر اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی هریرة ان فی الجنة بابا یقال له الضحی فاذا کان یوم القیمة
نادی مناد این الذین کانوا یداومون علی صلوة الضحی هذا بابکم فادخلوه برحمة الله تعالی و اخرج ابو الشیخ فی الثواب عن انس رکعتان من الضحی تعدلان
عند الله بحجة و عمرة متقبلتین و اخرج الدیلمی فی الفردوس عن عبد الله بن زید سالت ربی تبارک و تعالی ان یکتب علی امتی سبحة الضحی
فقال تلک صلوة الملئکة من شاء صلاها و من شاء ترکها و من صلاها فلا یصلها حتی ترتفع و اخرج الدیلمی فی الفردوس و ابن حبان عن عقبة
ابن عامر صلوا رکعتی الضحی بسورتیهما و الشمس و ضحاها و الضحی و اخرج الخطیب عن انس علیکم برکعتی الضحی فان فیها الرغائب و اخرج احمد و
الطبرانی عن ابن عباس کتب علی الاضحی و لم تکتب علیکم و امرت بصلوة الضحی و لم تومروا بها و اخرج ابو داود و ابن
حبان عن بریدة فی الانسان ستون و ثلث مائة مفصل فعلیه ان یتصدق عن کل مفصل منها و النخاعة فی المسجد
تدفنها و الشئ تنحیه عن الطریق صدقة فان لم تقدر فرکعتا الضحی تجزئ عنک اخرج سویة عن سعید من سبح سبحة الضحی
حولا مجرما کتب له براءة من النار و اخرج الحاکم عن ابی هریرة لا یحافظ علی صلوة الضحی الا اواب و هی صلوة
الاوابین و اخرج الحاکم عن ابی هریرة ایضا یکتب للرجل فی صلوة الضحی الف الف حسنة اخرج الدیلمی
فی الفردوس عن عبد الله بن جراد المنافق لا یصلی صلوة الضحی و لا یقرأ قل یا ایها الکفرون و اخرج الطبرانی
عن ابی الدرداء من صلی الضحی رکعتین لم یکتب من الغافلین و من صلی اربعا کتب من القانتین و من
صلی ستا کفی ذلک الیوم و من صلی ثمانیا کتبه الله من العابدین و من صلی ثنتی عشرة رکعة بنی الله له بیتا فی الجنة و ما من
یوم و لا لیلة الا الله من بمن به علی عباده و صدقة و ما من الله علی احد من عباده افضل من
ان یلهمه ذکره **باب** ما جاء فی الصلوة عند الزوال باب ست در بیان انچه آمده است
در ذکر گذاردن نمازی نزد زوال آفتاب حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی نا ابو داود
الطیالسی ثنا محمد بن مسلم بن ابی الوضاح بفتح واو و تشدید ضاد معجمه و حای مهمله و هو ابو سعید

عارضة الاحوذی

دم الحیض من
الثوب بن تعها
ومعناه انه کان
یسیر الو ترکته
لو تیال به فارادت
هلاک عینه بالریق
الخامسة والعشرون
اذا مسح الجسم الصقیل
من النجاسة کالصادر
والمذیة ونحوه
فان مسحه یجزی
عن غسله لان
المسح لا یبقی فیه
من النجاسة شیئا
وایضا فان الغسل
یفسده وعلی
هذه اللغة هو
المغول السادسة
والعشرون اذا مسح
موضع النجاسة
من البدن او
الثوب مسحا منها
بالغا فلم یبق شئ
یعنی فی رای العین
فاختلف المتاخرون
فیه هل یلزم غسله
ام لا والصحیح
الغسل لانه لا بد

عارضة الاحوذی

من بقاء جزء منها
یلتصق بالمحل وان
خفی السابعة و
العشرون اذا سمع
موضع الحاجم
ولم یغسله یعید
ان صلی مادام
فی الوقت وقال
ابن حبیب لا اعادة
علیه وعلی هذا بنوا
المسألة الاولی و
الصحیح لا اعادة
علیه لان ما بقی
من محل المحجمة
دم یسیر فی حد
العفو عنه والفرق
بینه وبین المسألة
الاولی ان هذا الدم
الباقی من نفس
المحل دعت الحاجة
الیه والاول طرأ
علیه من غیر حاجة
الیه فتضاد ولا یصح
بناؤه علیه فافهم
وتفطن الثامنة
والعشرون اذا سأل
یجیبه فی الصلوة
او قبل قرحه فیها

شرح سراج احمد

المؤدب و محمد بن مسلم را ابو سعید مؤدب میگفتند در تقریب ست محمد بن مسلم بن ابی الوضاح المثنی القضاعی الجزری نزیل بغداد ابو سعید المؤدب مشهور بکنیت خود صدوق وقع لهم من الثامنة مات بعد الثمانین و مائة عن عبد الکریم الجزری در تقریب ست عبد الکریم بن مالک الجزری ابو سعید مولی بنی امیة و هو الخضرمی بالخاء والضاد المعجمتین نسبة الی قریة من الیمامة ثقة متقن من السادسة مات سنة سبع و عشرین و مائة و سیوطی در کتاب اللب نوشته است الخضرمی بکسر خای معجمه و راء و سکون ضاد معجمه نسبت ست بسوی خضرمه و آن شهریست در یمامه عن جماعة عن عبد الله بن السائب ابو عبد الرحمن بن السائب بن ابی السائب صحابی قاری مکه قرات کرده بر ابی بن کعب ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قبل الظهر بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چهار رکعت را پس از زوال آفتاب پیش از نماز ظهر فقال انها ساعة تفتح فیها ابواب السماء پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این وقت و زمان ساعتی ست که کشاده کرده شوند دران ساعت درهای آسمان واحب ان یصعد لی فیها عمل صالح و دوست میدارم اینکه بالا روند برای من درین ساعت عمل نیک وفی الباب عن علی وابی ایوب اخرجه ابن عساکر عن ابی امامة عن ابی ایوب واخرج عبد الرزاق فی الجامع والدارمی واحمد عن عقبة بن عامر بلفظ من قام اذا استقلت الشمس فتوضأ فاحسن وضوءه فصلی رکعتین غفر له خطایاه او قال کان کما ولدته امه واخرج الدارقطنی فی الافراد والدیلمی عن عوف بن مالک ساعة السبحة حین تزول الشمس عن کبد السماء وهی صلوة المخبتین وافضلها فی شدة الحر واخرج ابن النجار عن ثوبان ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یستحب ان یصلی بعد نصف النهار حین تزیغ الشمس اربع رکعات فقالت عائشة یا رسول الله ما اراک تستحب الصلوة فی هذه الساعة قال تفتح فیها ابواب السماء وینظر الله الی خلقه وهی صلوة کان یحافظ علیها آدم ونوح وابراهیم وموسی وعیسی قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن السائب حدیث حسن غریب وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یصلی اربع رکعات بعد الزوال لا یسلم الا فی آخرهن و روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چهار رکعت را پس از زوال آفتاب که سلام نمیداد مگر در آخر آنها یعنی چهار رکعت را بیک سلام میگذارد **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نمازی برای حاجت حدثنا علی بن عیسی بن یزید البغدادی نا عبد الله بن بکر السهمی وثنا و این تحویل اسناد ست که مصنف را چنانکه از علی بن عیسی رسیده از عبد الله بن منیر نیز رسیده است عبد الله بن منیر عن عبد الله بن بکر عن فائد بن عبد الرحمن عن عبد الله بن ابی اوفی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

بقاء کوئی متروک ۱۲

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة عند الزوال **قوله** کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس وهی الاربع التی هی سنة الظهر قبله کذا قاله بعض الشراح من علمائنا واراد به الرد علی من زعم انها غیرها وسماها سنة الزوال **قوله** ان یصعد لی بفتح الیاء ویضم وفیه تلمیح الی قوله تعالی الیه یصعد الکلم الطیب **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة

قوت المغتذی

عن عبد الله بن السائب هو وابوه صحابی ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قال العراقی هی غیر الاربع التی هی سنة الظهر قبلها وتسمی هذه سنة الزوال عن فائد ابن عبد الرحمن بالفاء ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

شرح سراج احمد

من کانت له حاجة الی الله هرکه باشد برای وی حاجتی بسوی حق تعالی او الی احد من بنی آدم یا بسوی کسی از بنی آدم از حوائج ضروریۂ دینویه واخرویه فلیتوضأ ولیحسن وضوءه پس باید که وضو کند و باید که خوب کند وضوی خود را با رعایت سنن وآداب آن ثم لیصل رکعتین پستر باید که بگذارد دو رکعت را به نیت نماز حاجت ثم لیثن علی الله پستر باید که ثنا گوید بر حق تعالی وآن مشتق ست از اثنا از مادۂ ثنا ولیصل علی النبی صلی الله علیه وسلم وباید که درود خواند بر آنحضرت ثم لیقل پستر بخواند این دعا لا اله الا الله الحلیم نیست معبودی سوای خدائی که حلیم ست که بحلم خود عفو گناهان میکند الکریم که بجود وفضل خود میدهد سبحان الله رب العرش العظیم پاکی ست خدائی را که رب عرش محیط ست عظمت او بموجودات وعظیم صفت اوست الحمد لله رب العلمین حمد ست مر خدای را که رب وپروردگار عالمیان ست اسألك موجبات رحمتك سوال میکنم ترا بخصلتهای حمیده که موجب رحمت تو باشند ومقتضی بوند عنایت ترا وعزائم مغفرتك وسوال میکنم ترا باموری که معزوم لازم باشند مر حصول غفران ترا ووصول رضوان تو بوند مولانا علی قاری در تفسیر این لفظ نوشته ای الامور المعزومة اللازمة لحصول غفرانك ووصول رضوانك وآغرب الحنفی حیث قال العزائم جمع عزیمة یعنی الرقیة ای اسألك الرقی التی توریث المغفرة وقال ذکره الجوهری وغیره قلت ان کان مراده ان العزیمة بمعنی الرقیة کما ذکره الجوهری وغیره فمسلم واما ان ادعی ان الجوهری وغیره فسروا الحدیث بهذا المعنی فممنوع والغنیمة وسوال میکنم از تو غنیمت را وآن از اغتنام ست من کل بر از هر نیکی وطاعتی

شرح ابی الطیب

قوله فلیتوضأ ظاهره انه یجدد الوضوء وان کان علی وضوء ویحتمل ان المراد ان لم یکن علی وضوء **قوله** ثم لیصل بکسر اللام الاولی ویسکن **قوله** ثم لیثن من الاثناء **قوله** الحلیم الکریم الحلیم الذی لا یعجل بالعقوبة والکریم الذی یعطی بغیر استحقاق وبدون المنة **قوله** اسألك موجبات رحمتك بکسر الجیم ای اسبابها قال الطیبی جمع موجبة وهی الکلمة الموجبة لقائلها الجنة وقال ابن ملك یعنی الافعال والاقوال والصفات التی تحصل رحمتك بسببها **قوله** وعزائم مغفرتك ای مؤکداتها قال الطیبی ای اعمالا تتعزم وتتأکد بها لی مغفرتك وقال ابن ملك جمع عزمتك وهی الخصلة التی یعزمها الرجل یعنی الخصال التی تحصل مغفرتك بسببها **قوله** والغنیمة من کل بر ای من کل طاعة وعبادة وانما سماها غنیمة لانها لا تحصل الا بمحاربة مع النفس ولهذا یسمی الجهاد الاکبر

قوت المغتذی

اسألك موجبات رحمتك ای مقتضیاتها بوعدك فانه لا یجوز الخلف فیه والا فالحق سبحانه لا یجب علیه شیء وعزائم مغفرتك ای موجباتها جمع عزیمة

عارضة الاحوذی

فسألت فان کان یسیرا غسله ومضی وان کان کثیرا فعنه قولان احدهما یقطع والثانی یغسله ویتمادی والاول اقیس واحری التاسعة والعشرون تصلی الحائض والجنب فی ثوبیهما اذا لم یرا فیه اذی ولا یبالیان بعرق ولا شك والاصل فیه فعل الرسول صلی الله علیه وسلم وتسأله الثابت عنهم الموفیة ثلثین ما تسبحه الکافر تجوز الصلوة فیه اجماعا الحادیة والثلثون ما تسبحه المجوس اختلف فیه اصحاب الشافعی لاجل ان ذکاتهم غیر عاملة والشعر والصوف عندهم ینجس بالموت ونحن لا نراعی ذلك

شرح سراج احمد

والسلامة من کل اثم وسوال میکنم ترا از خلاصی از ہر گناہی بہر وجہ کہ باشد از خطرہ و وہم و قصد و مباشرت و اصرار و غیرہا
لاتدع لی مگذار برای من بسکون عین ست ذنبا گناہی از گناہان در ہیچ حالی از حال الا غفرتہ مگر کہ بیامرزی تو آن را
ومقرون باشد بغفران تو ولاھما الا فرجتہ ومگذار ہیچ غمی را مگر کہ بکشائی تو آنرا بتشدید راست بمعنی کشفتہ فی القاموس
یقال فرج تفریجا اذا زال الغم ولا حاجة ھی لک رضی و مگذار ہیچ حاجتی را کہ آن حاجت باشد مر ترا خوشنود یا راضی باشی تو از وی
الا قضیتھا یا ارحم الراحمین مگر کہ تمام کنی تو او را ای مہربان ترین مہربانان قال ابو عیسی ھذا حدیث غریب فی اسنادہ
مقال در اسناد این حدیث گفتگو بسیار ست و بیان مقال میکند فائد بن عبد الرحمن یضعف فی الحدیث و فائد ھو
ابو الورقاء و کنیت فائد ابو الورقاء ست در روایت حدیث ضعیف گفتہ اند او را محدثین **باب** ما جاء فی صلوة الاستخارة
باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نماز استخارہ حدثنا قتیبة ثنا عبد الرحمن بن ابی الموالی عن محمد بن المنکدر
عن جابر بن عبد اللہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا الاستخارة فی الامور کما یعلمنا السورة من القرآن
بود آنحضرت کہ می آموخت ما را استخارہ را در ہمہ کارہا ہمچنانکہ می آموخت ما را سورتی از قرآن غرض جابر تاکید ست در تعلیم استخارہ
یقول اذا ھم احدکم بالامر میفرمود آنحضرت چون قصد کند یکی از شما بکاری یعنی کاری کہ نادر باشد وجود آن و اعتنا باشد بحصول آن
مثل سفر و عمارت و تجارت و مانند آن نہ مانند اکل و شرب معتاد بعد از آنکہ از قبیل مباح باشد و تردد وی باشد در خیریت
آن و اگر خیر محض باشد استخارہ در وی باعتبار تعیین وقت خاص یا حالتی مخصوص خواہد بود فلیرکع
رکعتین من غیر الفریضة پس باید کہ بگذارد دو رکعت نماز غیر فرض یعنی دو رکعت

شرح ابی الطیب

قولہ والسلامة من کل اثم ای الخلاص من کل ما یجرح فی دین السالک **قولہ** الا غفرتہ ای الا موصوفا بوصف
الغفران فالاستثناء فیہ و فیما یلیہ مفرغ من اعم الاحوال **قولہ** لک رضی ای مرضیة لک کذا فی المجمع و ظاھرہ ان الجار
والمجرور متعلق بالمتاخر **قولہ** فائد بن عبد الرحمن بالفاء لیس لہ عند المصنف الا ھذا الحدیث **باب** ما جاء فی
صلوة الاستخارة **قولہ** یعلمنا الاستخارة فی الامور ای طلب تیسیر الخیر فی الامور من الفعل او الترک مباحة کانت
او عبادة ففی الامور متعلق بالاستخارة لا بیعلمنا لفساد المعنی و فی البخاری فی روایة الاصیلی زیادة کلھا یعنی جلیلھا
وحقیرھا کثیرھا و قلیلھا **قولہ** کما یعلمنا السورة دال علی شدة الاعتناء بھذا الدعاء و قولہ یقول بدل او حال من یعلمنا
قولہ فلیرکع رکعتین احترز بہ عن الواحدة فانھا لا تجزی ظھرا و ھل اذا صلی اربعا بتسلیمتین یجزی نعم یجزی ذلک

قوت المغتذی

والسلامة من کل اثم قال العراقی فیہ جواز سوال العصمة من کل الذنوب و قد انکر بعضھم جواز ذلک اذ العصمة انما ھی
للانبیاء والملائکة قال و الجواب انھا فی حق الانبیاء والملائکة واجبة و فی حق غیرھم جائزة و سوال الجائز جائز الا ان الادب
سوال الحفظ فی حقنا لا العصمة و قد یکون ھذا ھو المراد ھنا یعلمنا الاستخارة الحدیث قال
النووی اذا استخار مضی بعدہ لما شرح لہ صدرہ و قال الشیخ عز الدین بن عبد السلام
یفعل بعد الاستخارة ما اراد و ما وقع بعد الاستخارة فھو الخیرة

عارضة الاحوذی

وقد استقصینا ذلک فی موضعہ
الثانیة والثلثون
ثیاب شارب الخمر
ومن لا یتوقی النجاسة
لا یصلی فیہ قال
بعض المتاخرین
وکذلک السراویل
من اللباس لقلة
التحفظ فی الاستنجاء
وکذلک ثیاب
الصبیان عندھم
والصحیح عندی
مفارقة ثیاب
الصبیان لھم فی
صغرھم لان
حواضنھم ینظفونھم
فثیابھم محمولة علی
الطھارة حتی یستقلوا
بانفسھم و یقضوا
حاجات الانسان
مفردین فحینئذ
تحمل ثیابھم علی
النجاسة والدلیل
علی صحة اختیاری
صلوة النبی صلی
اللہ علیہ وسلم وھو
حامل امامة بنت

اسماء الرجال

عبد الرحمن بن ابی الموالی
مولی آل علی صدوق ربما اخطأ من
السابعة مات سنة ثنتین و ثلثین
ابن المنکدر بن عبد اللہ بن الھدیر بالتصغیر
التیمی المدنی ثقة فاضل من الثالثة مات
سنة ثلثین او بعدھا
والحدیث اخرجہ الامام ابو حنیفة فی
جامعہ عن ابراہیم بن علقمة عن عبد اللہ بن
مسعود رضی اللہ عنہ بلفظ کان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا الاستخارة فی
الامور کما یعلمنا السورة من القرآن
قال اذا ھم احدکم بالامر فلیتوضأ ثم لیرکع
رکعتین ثم لیقل اللھم انی
استخیرک بعلمک
وانت علام الغیوب اللھم ان کان ھذا الامر
خیرا لی فی دینی و معاشی و عاقبة امری
فاقدرہ لی و یسرہ لی ثم بارک لی فیہ
و ان کان ھذا الامر شرا لی فی دینی و معاشی
و عاقبة امری فاصرفہ عنی و اصرفنی عنہ
و اقدر لی الخیر حیث کان ثم رضنی بہ
اخرجہ البزار و رواہ عن جابر ایضا و اخرج
ابن عدی عن ابن المنکدر عن جابر ایضا و اخرج
الامام الطحاوی عن ابی سلمة عن جابر
الحدیث عن ابی سلمة عن جابر کان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا السورة من القرآن
کما یعلمنا الاستخارة
الحدیث عن ابی سلمة عن جابر
الحدیث عن ابی سلمة عن جابر

شرح سراج احمد

فرض چنانکہ نماز بامداد یا جز آن در سفر کفایت نمیکند واگر سنت راتبہ باشد کفایت ست واگر دو رکعت علیحدہ بہ نیت استخارہ بگذارد بہتر و در حدیث دیگر آمدہ کہ بخواند از قرآن آنچہ میسر شود و در بعضی روایات تخصیص بقل یا ایہا الکافرون وقل ہو اللہ احد نیز آمدہ و ماثور از سلف نیز ہمین ست و عادت شریفہ حضرت محبوب الصمدانی امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت شیخ احمد سرہندی قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس نیز در صلوۃ استخارہ ہمین قراءت بود چنانکہ در رسالہ یومیہ دلیلیہ مسطور ست ثم لیقل پستر باید کہ بگوید وبخواند این دعا اللھم انی استخیرک بعلمک خداوندا من طلب خیر میکنم از تو باستعانت علم تو واستقدرک بقدرتک وطلب قدرت میکنم بر دریافت خیر و تحصیل آن بوسیلہ قدرت تو واسالک من فضلک العظیم و سوال میکنم از تو چیزی از فضل تو کہ بزرگ ست و بحد و نہایت آن نتواند رسید فانک تقدر ولا اقدر پس بدرستیکہ تو قادری و من قدرت ندارم وتعلم ولا اعلم و تو میدانی و من نمیدانم وانت علام الغیوب و تو دانندہ غیبہائی اللھم ان کنت تعلم ان ھذا الامر خداوندا اگر ہستی تو کہ میدانی کہ این کار کہ من قصد آن دارم خیر لی فی دینی ومعیشتی وعاقبۃ امری بہتر است مرا در دین من و در زندگانی و زیست من و پایان کار من او قال شک راوی ست یعنی فرمود آنحضرت بجای تمامہ این الفاظ یا بجای فی معیشتی وعاقبۃ امری فی عاجل امری واجلہ درین جہان و دران جہان فیسرہ لی پس تقدیر کن آنرا برای من و آسان گردان آنرا برای من و توفیق دہ مرا بدان کار ثم بارک لی فیہ پستر برکت دہ و افزونی دہ مرا دران کار وان کنت تعلم ان ھذا الامر شر لی واگر میدانی تو کہ این کار بدست مرا فی دینی ومعیشتی وعاقبۃ امری او قال فی عاجل امری واجلہ فاصرفہ عنی واصرفنی عنہ پس بگردان آن را از من و برگردان مرا از وی واقدر لی الخیر حیث کان تقدیر کن برای من نیکی را ہر جا کہ باشد اقدر بضم دال و کسر آن ہر دو روایت ست مشتق از قدر

شرح ابی الطیب

لحدیث ابی ایوب الانصاری المروی فی صحیح ابن حبان ثم صل ما کتب اللہ لک فھو دال علی ان الزیادۃ علی الرکعتین لا تضر قالہ القسطلانی ویقرأ فی الاولی قل یا ایہا الکفرون وفی الثانیۃ الاخلاص وقیل فی الاولی وربک یخلق ما یشاء ویختار ما کان لھم الخیرۃ سبحان اللہ وتعالی عما یشرکون وربک یعلم ما تکن صدورھم وما یعلنون وفی الثانیۃ ما کان لمؤمن ولا مؤمنۃ اذا قضی اللہ ورسولہ امرا ان یکون لھم الخیرۃ الی مبینا **قولہ** استخیرک بعلمک ای بسبب علمک والباء فیہ وفی بقدرتک اما للتعلیل واما للاستعانۃ ای اطلب الخیر مستعینا بعلمک واطلب القدرۃ لی مستعینا بقدرتک واما للاستعطاف ای بحق علمک الشامل وقدرتک الکاملۃ قالہ الطیبی **قولہ** اللھم ان کنت تعلم ان ھذا الامر خیر لی ای ان کان فی علمک انہ خیر لی آہ فالشک فی ان علمہ تعالی متعلق بالخیر او بالشر لا فی اصل العلم **قولہ** واقدر لی الخیر بضم الدال وکسرھا ای اجعلہ مقدورا لی او قدرہ لی ای یسرہ فھو مجاز عن التیسیر فلا ینافی کون التقدیر ازلیا قالہ فی المجمع وفی روایۃ البزار عن ابن مسعود فوقفہ وسھلہ فھذا یؤید تاویلہ بما فی المجمع قال القسطلانی وغیرہ بعد ذکر سوال طویل یتعین ان یعتقد ان المراد بالتقدیر ھنا التیسیر علی سبیل المجاز والداعی انما اراد ھذا المجاز وانما یحرم الاطلاق

عارضۃ الاحوذی

ابی العاصی فان قیل لعل جبریل اعلمہ بان الطھارۃ حاصلۃ فیھا فالجواب ان الاحکام لا تتعلق بالبواطن فان ذلک من اعتراضات الجھال والمبتدعۃ الذین یریدون ابطال الشریعۃ وانما تتعلق الاحکام بظواھر الافعال والاحوال لعلو النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ یعتدی بہ لو کان معلقا بباطن من اعلام ملک او غیرہ تصرح بہ علی ما وقع بیانہ فی کتب الاصول الثالثۃ والثلثون اذا کان معہ ثوبان نجس وطاھر ولم یعینہما اخری ما غلب علی ظنہ انہ الطاھر منہما صلی بہ وقیل انہ یصلی بکل واحد صلوۃ

شرح سراج احمد

ثوا رضنی بہ پستر راضی گردان مرا بہر چہ واقع شود وارضنی بہمزہ وسکون راء از رضاء وفتح را وتشدید ضاد معجمہ بلی ہمزہ نیز روایت ست قال ویسمی حاجتہ فرمود آنحضرت با راوی ونام برد حاجت خود را نزد قول وی ہذا الامر وظاہر آنست ان ہذا الامر کہ در حدیث واقع شدہ است عنوان حاجات ست بطریق عموم ودر عبارت مستخیر ہمان امر خاص خواہد بود مثل ہذہ السفر وہذہ الاقامۃ ونحو ذلک وروایت ست کہ ان ہذا الامر گوید وبیان کند بذکر حاجت خود را وفی الباب عن عبد اللہ ابن مسعود وابی ایوب اخرجہ احمد وابن حبان والحاکم والبیہقی وازانس بن مالک نیز بطرق متعددہ مروی گشتہ است چنانکہ ابن السنی در عمل الیوم واللیلۃ ودیلمی در فردوس باین عبارت روایت کردہ است اذا ہممت بامر فاستخر ربک فیہ سبع مرات ثم انظر الی الذی یسبق الی قلبک فان الخیر فیہ وطبرانی در اوسط از انس باین لفظ روایت کردہ ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد وحاکم از سعد اخراج کردہ کہ من سعادۃ ابن آدم استخارۃ اللہ تعالی ومن سعادۃ المرء رضاہ بما قضی اللہ ومن شقاوۃ ابن آدم ترکہ استخارۃ اللہ ومن شقاوۃ ابن آدم سخطہ بما قضی اللہ لہ قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح غریب لا نعرفہ الا من حدیث عبد الرحمن بن ابی الموالی وہو شیخ مدینی ثقۃ وعبد الرحمن شیخی ست مدنی ثقہ روی عنہ سفیان حدیثا روایت کردہ از عبد الرحمن سفیان یک حدیث را وقد روی عن عبد الرحمن غیر واحد من الائمۃ وتحقیق روایت کردہ اند از عبد الرحمن بسیار کسان از ائمہ اہل حدیث غرض مصنف قوت وصحت حدیث عبد الرحمن ست **باب** ما جاء فی صلوۃ التسبیح بابست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر صلوۃ التسبیح حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء ثنا زید بن حباب العکلی بضم حای مہملہ وموحدتین درمیان ہر دو الف ست عکلی بضم عین وسکون کاف ثنا موسی بن عبیدۃ بتصغیر ست قال ثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وگویند مولی عباس بن عبد المطلب ست ونام او اسلم بود وگویند ابراہیم وگویند ثابت وگویند یزید واول اصح است حاضر شدہ احد وخندق وما بعد او را اسلام او پیش از

شرح ابی الطیب

عند عدم النیۃ **قولہ** ثوا رضنی بہ بہمزۃ قطع ای اجعلنی راضیا بہ لانہ اذا قدر لہ الخیر ولم یرض بہ کان منکدر العیش اشا بعدم رضاہ بما قدرہ اللہ لہ مع کونہ خیرا لہ قال النووی اذا استخار مضی بعدہا لما شرح لہ صدرہ وقال الشیخ عز الدین بن عبد السلام ما اراد وما وقع بعد الاستخارۃ فہو الخیرۃ **باب** ما جاء فی صلوۃ التسبیح

قوت المغتذی

حدثنا ابو کریب محمد بن العلا حدثنا زید بن الحباب العکلی ثنا موسی بن عبیدۃ حدثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم للعباس الحدیث بالغ ابن الجوزی فاورد ہذا الحدیث فی الموضوعات واعلہ بموسی بن عبیدۃ الزبیدی ولیس کما قال فان الحدیث وان کان ضعیفا لوہنہ الی درجۃ الوضع وموسی ضعفوہ وقال فیہ ابن سعد ثقۃ ولیس بحجۃ وقال یعقوب ابن شیبۃ صدوق ضعیف الحدیث جدا وشیخہ سعید لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث وقد ذکرہ ابن حبان فی الثقات وقال الذہبی فی المیزان ما روی عنہ سوی موسی بن عبیدۃ

عارضۃ الاحوذی

والصحیح الاول الرابعۃ والثلثون اذا غسل ما حکو باجتہادہ انہ نجس ثم جمع بینہ وبین ما حکو باجتہادہ فیہ انہ طاہر ثم صلی فیہ ما جازت لان احد الثوبین طاہر بیقین والثانی طاہر بالاجتہاد وقال بعض اصحاب الشافعی لا یجوز وہو ابو اسحق المروزی لانہ بمنزلۃ ثوب واحد بعضہ طاہر وبعضہ نجس واشکل علیہ فلا یجوز ان یتحری فیہ وہذا قلب الحقیقۃ لا یکون الثوبان ثوبا ولا الثوب ثوبین لا حقیقۃ ولا حکما الخامسۃ والثلثون اذا اصاب بعض ثوبہ نجاسۃ ولم یعلم موضعہا لم یجز

الترجمہ

پس طلب بہتری کن از پروردگار خود در آن بعد از پس نظر کن بجانب چیزی کہ پیش رود بسوی دل تو پس بدرستیکہ در خیر است ۱۲

در زبان نہ افتد کہ طلب بہتری کرد در امر خود و پشیمان نشد ہر کہ طلب مشورہ کرد و پشیمان نشد ہر کہ خشم نشد ہر کہ در خرچ کردن میانہ روی اختیار کردہ

ابن آدم است سعادت کردن او خدا را از استخارہ کردن او از بہتری اللہ تعالی و از راضی شدن او بقضای الٰہی و از بدبختی ابن آدم است ناخوش شدن او بقضای الٰہی ۱۲

شرح سراج احمد

بدر بود و حاضر نشد بدر را و آنحضرت مولات خود را که سلمی نام داشت بتزویج او داد و عبید اللہ از وی متولد شد در خلافت علی مرتضی وفات کرد قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم للعباس گفت ابو رافع فرمود آنحضرت مر عباس را یا عم الا اصلک ای عم من آیا صله رحم نکنیم با تو الا احبوک آیا اعطا نکنم ترا الا انفعک آیا نفع نرسانم ترا قال بلی یا رسول اللہ گفت عباس آری یا رسول اللہ قال یا عم صل اربع رکعات فرمود آنحضرت ای عم من بگذار چهار رکعت را تقرأ فی کل رکعة بفاتحة الکتاب بخوانی در هر رکعت الحمد للہ و سورة و دیگر سوره را از قرآن هر سوره که باشد شیخ جلال الدین سیوطی در عمل الیوم واللیلة گفته که بخوانید در وی تکاثر و العصر و الکافرون و اخلاص فاذا انقضت القرأة پس چون تمام کنی تو قرأت را فقل اللہ اکبر و الحمد للہ و سبحان اللہ پس بگو تکبیر و تحمید و تسبیح را خمس عشرة مرة پانزده بار قبل ان ترکع پیش از ینکه رکوع کنی ثم ارکع فقلها عشرا پستر رکوع کن پس بگوی تو آنرا در رکوع ده بار ثم ارفع راسك فقلها عشرا پس بردار سر خود را پس بگو آن کلمات را ده بار در قومه ثم اسجد فقلها عشرا پستر سجده کن پس بگو آنها را ده بار ثم ارفع راسك فقلها عشرا پستر بردار سر خود را از سجده پس بگو آنها را ده بار در جلسه ثم اسجد فقلها عشرا پستر سجده دوم کن پس بگو آنها را ده بار ثم ارفع راسك فقلها عشرا قبل ان تقوم پستر بردار سر خود را از سجده دوم پس بگو آن کلمات را ده بار پیش از ینکه برخیزی بسوی گذاردن رکعت دوم در جلسه استراحت فذلك خمس و سبعون فی کل رکعة پس گفتن آن کلمات هفتاد و پنج مرتبه میشوند در هر رکعتی این نیز مقوله آنحضرت ست و احتمال دارد که مقوله راوی باشد وهی ثلث مائة فی اربع رکعات و مجموع آنها سه صد بار میشوند در چهار رکعت ولو کانت ذنوبك مثل رمل عالج غفرها اللہ لك و اگر باشند گناهان تو مانند ریگ بسیار که مانع باشد از رفتار کرده باشی تو آن را بیامرزد آنها را حق تعالی برای تو و این مبالغه در غفرانست قال یا رسول اللہ و من یستطیع ان یقولها فی یوم گفت عباس بن عبد المطلب ای پیغمبر خدا و کدام کس طاقت دارد که بگوید و بخواند آن را در روزی قال ان لم تستطع ان تقولها فی یوم فقلها فی جمعة فرمود آنحضرت اگر طاقت نداری تو اینکه بخوانی آن را در هر روزی پس بخوان آن را در روز جمعه یکبار فان لم تستطع ان تقولها فی جمعة فقلها فی شهر پس اگر طاقت نداری تو اینکه بخوانی آن را در روز جمعه پس بخوانی آن را در هر ماهی یک بار فلم یزل یقول له حتی قال فقلها فی سنة ابو رافع گوید پس همیشه بود آنحضرت که میگفت مر عباس را تا آنکه فرمود پس بخوان آن را در سالی یک بار و این حدیث را ابو داود و ابن ماجه و بیهقی در دعوات الکبیر نیز روایت کرده و در روایات بعضی بزیادتی لفظ فان لم تفعل ففی عمرك مرة واقع شده است

شرح ابی الطیب

قوله الا اصلك الا احبوك الا انفعك من الصلة واحبوك من حباه کذا و بکذا اذا اعطاه والحباء العطیة وانفعك من النفع **قوله** فقل اللہ اکبر و الحمد للہ و سبحان اللہ وفی ابی داود بروایة عکرمة عن ابن عباس قلت سبحان اللہ و الحمد للہ و لا اله الا اللہ و اللہ اکبر خمس عشرة وافادت هذه الروایة ان الترتیب غیر لازم بل بایهن بدأ یصح **قوله** رمل عالج ما تراکم من الرمل و دخل بعضه فی بعض وهو ایضا اسم لموضع کثیر الرمال

عارضة الاحوذی

التحری و غسل جمیعه بخلاف الثوبین لان اصل الثوبین الطهارة فاذا شك فی احدهما استند اجتهاده الی اصل الطهارة والثوب الواحد بطل فیه حکم الاصل وهی الطهارة فلم یکن للاجتهاد مستند وهذا امر دقیق للفقه فتامله السادسة والثلثون اذا شق هذا الثوب الواحد نصفین لم یجز التحری لجواز ان تنقسم النجاسة فیهما السابعة و الثلثون اذا تحقق ان النجاسة اصابت احد الکمین کان الاجتهاد کالثوبین باختلاف العلماء فان فصلهما جاز الاجتهاد اجماعا واللہ اعلم باب ما جاء کم تمکث النساء بمنی

حل اللغة

عالج اولاً رمل عالج ... الرمل ... ریگستان ... ریگ ... الرمل ... الرمل ... الاول یکون قوله رمل عالج ... وعلی الثانی اضافیا

شرح سراج احمد

واین حدیث موافق مذہب ائمہ دیگرست سوای امام ابی حنیفہ رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی ھذا حدیث غریب من حدیث ابی رافع گفت مصنف حدیث فضائل التسبیح حدیثی ست غریب از حدیث ابی رافع کہ مذکور شدہ است حدثنا احمد بن محمد بن موسی نا عبد اللہ بن المبارک نا عکرمۃ بن عمار قال ثنی اسحق بن عبد اللہ بن ابی طلحۃ عن انس ابن مالک ان ام سلیم غدت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت انس بن مالک بدرستیکہ ام سلیم مادر وی در وقت صباح آمد بر آنحضرت فقالت علمنی کلمات اقولھن فی صلاتی پس گفت ام سلیم یا رسول اللہ بیاموز مرا کلماتی کہ بخوانم آنہا را در نماز خود قال کبری اللہ عشرا وسبحی اللہ عشرا واحمدیہ عشرا فرمود آنحضرت تکبیر گو خدای را دہ بار وسبحان اللہ گوی دہ بار وحمد گوی خدای را دہ بار ثم سلی ما شئت پستر سوال کن از حق تعالی آنچہ خواہی یقول اللہ نعم نعم اجبت فرماید حق تعالی در جواب آری آری قبول فرمودم مسالت ترا وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابوداود وابن ماجۃ والبیہقی فی الدعوات الکبیر والنسائی وابن خزیمۃ والحاکم وابو نعیم فی الحلیۃ وعبد اللہ بن عمرو بن العاص والفضل بن عباس وابی رافع کما اخرجہ الترمذی قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ھذا الحدیث فی صلوۃ التسبیح وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت سوای این حدیث بہیئت دیگر در صلوۃ التسبیح کہ معمول حنفیہ ست ولا یصح منہ کبیر شئ مصنف گوید وصحیح نگشتہ است

شرح ابی الطیب

قولہ علمنی کلمات اقولھن فی صلاتی قال العراقی ایراد ھذا الحدیث فی باب صلوۃ التسبیح فیہ نظر فان المعروف انہ ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوۃ وذلک مبین فی عدۃ طرق منھا فی مسند ابی یعلی والدعاء للطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبۃ تقولین سبحان اللہ عشرا الخ قالہ فی قوت المغتذی واجاب عنہ بعض الفضلاء یمکن ان یقال علمھا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان تقول فی الصلوۃ وان تقول بعدھا وھو الذی فھمہ المصنف فلا اشکال وبہ یحصل التوفیق مع بقاء کل روایۃ علی ظاھرھا انتہی اقول یؤید انہ علمھا صلی اللہ علیہ وسلم ان تقولھا فی الصلوات قولھا اقولھن فی صلاتی لکن لم یذھب احد من العلماء الی ھذہ الطریقۃ فی صلوۃ التسبیح فالظاھر انہ بحذف المضاف ای اقولھن فی دبر صلاتی وایراد المصنف ھھنا باعتبار مناسبۃ ما واللہ اعلم **قولہ** یقول اللہ نعم نعم ای یقول اللہ تعالی فی جواب سوالک نعم نعم وھو کنایۃ عن الاجابۃ **قولہ** ولا یصح منہ کبیر شئ وقال ابن حجر وممن رواہ ایضا الطبرانی فی معجمہ والخطیب والآجری وابو سعید السمعانی وابو موسی المدینی

قوت المغتذی

انس بن مالک ان ام سلیم غدت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقالت علمنی کلمات اقولھن فی صلاتی فقال کبری اللہ عشرا وسبحی اللہ عشرا واحمدیہ عشرا ثم سلی ما شئت یقول اللہ نعم نعم قال العراقی ایراد ھذا الحدیث فی باب صلوۃ التسبیح فیہ نظر فان المعروف انہ ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوۃ التسبیح وذلک مبین فی عدۃ طرق منھا فی مسند ابی یعلی والذی الطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبۃ فقولی سبحان اللہ عشرا الی الخرہ

عارضۃ الاحوذی

الازدیۃ عن ام سلمۃ قالت کانت النفساء علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تمکث اربعین یوما فکنا نطلی وجوھنا بالورس من الکلف اسناد ھذا الحدیث یرویہ علی بن عبد الاعلی عن ابی سھل کثیر ابن زیاد البرسانی وھما ثبتان عن ام لبسۃ مسۃ الازدیۃ وھذا الباب بجملتہ لا یصح فیہ خبر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بحال وانما المعتبر فیہ الوجود وقد قال الاوزاعی عندنا امرأۃ تنفست تمکث یوما وحکی الطحاوی عن اللیث عن بعضھم سبعین یوما غریب النفساء اسم الوالدۃ یقال نفست

شرح سراج احمد

از آنحضرت بسیار و اکثر آن که چیزی باشد غرض مصنف جرح ست وطعن ست بر دیگر روایات که نزد قائل این روایات
آنچه که نزد حنفیه معمول ست در نماز تسبیح ثبوت آن از آنحضرت نگشته است وازین قول ترمذی نفی وسلب مطلق نمی شود زیرا که
بسیار احادیث اند که نزدیک شخص صحیح نشده باشد واو را باسناد صحیح نرسیده باشد واز دیگر طرق صحیح بود بلکه این نقص عائد
بآن شخص باشد نه در نفس حدیث چنانکه مطلق حدیث صلوة التسبیح را ابن الجوزی نسبت بوضع کرده ودر موضوعات خود آورده
وحال آنکه نزد اهل تحقیق قول ابن جوزی مردود ست وبسیاری از علمای محدثین آن را تصحیح نموده اند واز زمان سلف از تابعین
ومن بعدهم الی یومنا هذا معمول ومشهور شده است ومشائخ طریقت بدان وصیت کرده اند وقد روی ابن المبارک وغیر واحد
من اهل العلم صلوة التسبیح وذکروا الفضل فیه وتحقیق روایت کرده است ابن المبارک وبسیار کسان از ائمه که از اهل
علم بوده اند گذاردن نماز تسبیح را در سندهای خویش وذکر کرده اند فضل آنرا چنانکه مصنف را نیز صلوة التسبیح بهیأت دیگر
از عبد الله بن المبارک رسیده است که میگوید حدثنا احمد بن عبدة الضبی نا ابو وهب قال سالت عبد الله بن
المبارک عن الصلوة التی یسبح فیها گفت ابو وهب که شیخ الشیخ مصنف ست سوال کردم عبد الله بن المبارک را از هیأت
وکیفیت نماز که تسبیح گفته میشود در وی قال گفت عبد الله بن المبارک یکبر تکبیر تحریم بگوید ثم یقول پستر بخواند ثنا را که این ست
سبحانک اللهم وبحمدک وتبارک اسمک وتعالی جدک ولا اله غیرک ثم یقول خمس عشرة مرة پس از ثنا بگوید پانزده کرت
سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ثم یتعوذ ویقرأ بسم الله الرحمن الرحیم وفاتحة الکتاب وسورة
پس از تعوذ بگوید وبخواند فاتحه را با بسمله ودیگر سوره را از قرآن که یاد او باشد ثم یقول عشر مرات پس از خواندن قراءت بگوید ده بار
سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر را واین بست وپنج بار گشت در قیام ثم یرکع فیقولها عشرا پستر رکوع کند
پس بگوید آنرا در رکوع ده بار ثم یرفع راسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را پس بگوید آنرا ده بار ثم یسجد فیقولها عشرا
پستر سجده کند پس بگوید آنرا ده بار ثم یرفع راسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را از سجده پس بگوید آنرا در جلسه ده بار ثم یسجد الثانیة فیقولها
عشرا پستر سجدهٔ دوم کند پس بگوید آنرا ده بار یصلی اربع رکعات علی هذا بگذارد چهار رکعت را بر همین نمط که جلسه استراحت نباشد ودر قیام
پیش از قراءت پانزده بار وپس از قراءت ده بار باشد فذلک خمس وسبعون تسبیحة فی کل رکعة پس آن خواندن تسبیح وتحمید وتهلیل و
تکبیر هفتاد وپنج بار اند در هر رکعتی چنانکه در حدیث اول نیز بود یبدأ فی کل رکعة بخمس عشرة تسبیحة که آغازی نماز کند در هر رکعتی پانزده
بار گفتن تسبیحات ثم یقرأ ثم یسبح عشرا پستر بخواند قراءت را پستر باز بگوید تسبیحات را ده بار فان صلی لیلا فاحب الی ان یسلم فی کل
رکعتین پس اگر کسی میگذارد صلوة التسبیح را در شب پس دوست میدارم بسوی خود اینکه سلام دهد گذارنده در هر دو رکعت یعنی در شب هر شفعه را

شرح ابی الطیب

واختلف المتقدمون والمتاخرون فی تصحیح هذا الحدیث فصححه ابن خزیمة والحاکم وحسنه جماعة انتهی وقال
العسقلانی هذا حدیث حسن وقد اساء ابن الجوزی بذکره فی الموضوعات وقال فی قوت المغتذی موسی بن عبیدة شیخه سعید بن ابی
عند المصنف لا هذا الحدیث وقد ذکره ابن حبان فی الثقات وقال الذهبی فی المیزان ما روی عنه سوی موسی بن عبیدة انتهی **قوله**
ثم یقول خمس عشرة مرة سبحان الله الخ ظاهره انه هکذا بلغته الروایة لا انه اختاره من عند نفسه احترازا عن جلسة الاستراحة فان ترک
الواو فی الحدیث لمثل ذلک بعید من مثله بل وجدته کذلک فی بعض الروایات وقال السبکی وجلالة ابن المبارک تمنع من مخالفته وانا احب العمل

عارضة الاحوذی

بضم النون وکسر الفاء وبفتح النون وکسر الفاء فاذا حاضت قیل بفتح النون وکسر الفاء لا غیر الورس نبات یزرع بالیمن زرعا ولا یکون بغیر الیمن ولا یکون یوما نباته مثل السمسم فاذا جف تقفعت خرائطه فینتقض منه الورس احمر یزرع سنة فیقیم فی الارض عشر سنین ینبت ویثمر واجوده خدیثه یقال اورس فهو وارس وموورس لغة ضعیفة والکلف لمع سود تکون فی الوجه ومنه کلف المیزر احکامه قال ابو حنیفة اکثر الناس یرون یوما وقال الحسن البصری اکثرهم خمسون یوما وقال مالک والشعبی وعطاء

عارضۃ الاحوذی

والشافعی اکثرہ
ستون یوما لما
وجدہ اذلک مطرا
فلما سمع ملک بان
ھنالک من یفس
سبعین یوما رجع
فقال یسال النساء
عن ذلک فاحال علی
عادۃ البلاد والاشجار
فکل تکلم علی ما وجد
حتی علموا ان الرحم
یقبض علی الولد
فیحتقن الدم فاذا
خرج الولد زال
الحقن واسترسل
الدم من تجاویف
الاعضاء ومخازن
البدن فقد تنقض
مدتہ وقد تطول
وقد یستحیل فیولد
دون دم وقد روی
ان امراۃ ولدت
علی عہد رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
دون دم فسمیت
ذات الجفوف فلا
جرم لاحد لاقلہ
علی ھذا وقال المزنی

شرح سراج احمد

علیحدہ علیحدہ بگذارد وان صلی نہارا واگر میگذارد گذارندہ صلوۃ التسبیح را در روز فان شاء سلم وان شاء لم یسلم پس او مخیر ست
اگر خواہد سلام دہد در پس دو رکعت واگر خواہد سلام ندہد و چہار رکعت را بیک سلام گذارد وقال ابو وھب واخبرنی عبد العزیز ھو ابن ابی رزمۃ
عن عبد اللہ انہ قال گفت ابو وہب و حدیث کردہ مرا عبد العزیز کہ او ابن ابی رزمہ است از عبد اللہ بن المبارک کہ او گفت رزمہ بکسر را
وسکون زاء یبدأ فی الرکوع بسبحان ربی العظیم وفی السجود بسبحان ربی الاعلی یعنی در رکوع و سجود اول تسبیحات را تبع بگوید
ثلثا سہ بار چنانکہ در نماز ما گفتہ میشود ثم یسبح التسبیحات پستر سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر را بگوید قال احمد بن عبدۃ
کہ شیخ مصنف ست ناوھب بن زمعۃ قال انی عبد العزیز وھو ابن ابی رزمۃ قال قلت لعبد اللہ بن المبارک ان سہا فیھا
ایسبح فی سجدتی السہو عشرا عشرا گفت عبد العزیز گفتم عبد اللہ بن مبارک را و پرسیدم ازوی کہ اگر مصلی سہو کرد در صلوۃ التسبیح
آیا سبحان اللہ آخر را بگوید در ہر دو سجدہ سہو دہ دہ بار چنانکہ در رکوع و سجود صلوۃ التسبیح کردہ میشود قال لا انما ھی ثلث مائۃ تسبیحۃ گفت عبد اللہ
ابن المبارک نگوید چرا این نیست کہ ہست تمامی تسبیحات صلوۃ التسبیح سہ صد بار و آن تمام گشتہ اند باز چرا بخواند **باب** ما جاء فی صفۃ
الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر صفت درود خواندن بر آنحضرت حدثنا محمود بن
غیلان قال ثنی ابو اسامۃ عن مسعر والاجلح بن عبد اللہ بن حجیۃ بہملہ وجیم مصغر کنیت او ابو حجیہ کندی بودہ و گویند نام او
یحیی بود صدوق شیعہ از سابعہ بود و ملک بن مغول عن الحکم بن عتیبۃ بمثناۃ فوقیہ و موحدہ مصغر ابو محمد الکندی کوفی
ثقہ ثبت فقیہ بود گاہ تدلیس ہم میکرد از خامسہ است در سنۃ ثلث عشرۃ ومائۃ وفات کرد از عمر شصت و ہفت عن
عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرۃ بضم عین و سکون جیم و فتح را صحابی ست از اصحاب شجرہ قال قلنا یا رسول اللہ
ھذا السلام علیک قد علمنا گفت کعب گفتیم ما گروہ صحابہ بحضور آنحضرت این ست سلام گفتن بر تو و شناختیم آن را کہ تعلیم نمودی
ما را در تشہد قال البیہقی اشارۃ الی السلام الذی فی التشہد وحکی ابن عبد البر احتمالا آخر وھو ان المراد بالسلام الذی یتحلل بہ
من الصلوۃ وقال الاول اظہر اقول ویحتمل ان یکون المعنی عرفناہ بالسلام المتعارف وھو قولہ السلام علیک لانہ اقل السلام المعتبر
فکیف الصلوۃ علیک پس چہ طور بگوییم درود را بر تو بر طبق السلام علیک یا صلی اللہ علیک بر ارادہ انشاء و قصد دعا یا دیگر
طور قال قولوا فرمود آنحضرت برای تعلیم کیفیت صلوۃ بگویید اللھم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراھیم انک
حمید مجید خداوندا درود بفرست بر محمد و بر آل محمد چنانکہ درود فرستادہ بر ابراہیم بدرستیکہ تو ستودہ شدہ بر صفات کمال و بزرگی

شرح ابی الطیب

بما تضمنہ حدیث ابن عباس ولا یمنعنی من التسبیح بعد السجدتین الفصل بین الرفع والقیام فان جلسۃ الاستراحۃ حینئذ مشروعۃ
فی ھذا المحل **باب** ما جاء فی صفۃ الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** ھذا السلام علیک قد علمنا ای فی التحیات بتعلیمک ایانا بان
نقول السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ **قولہ** کما صلیت علی ابراھیم قد اکثر العلماء فی توجیہ ھذا التشبیہ من الاقوال
واحسن ما وجہ بہ ان یجعل وجہ الشبہ کون کل من الصلاتین افضل من الصلوۃ السابقۃ فیکون الصلوۃ علی سید المرسلین صلی اللہ
علیہ وسلم افضل من الصلوۃ علی السابقین علیہ ومنہم ابراھیم علیہ السلام کما ان الصلوۃ علی ابراھیم افضل من الصلوۃ علی جمیع من
سبقہ من الانبیاء فیلزم من التشبیہ المذکور کون الصلوۃ علی نبینا وسیدنا المصطفی صلی اللہ علیہ وسلم افضل من
الصلوۃ علی ابراھیم علیہ السلام لا یقال ان ھذا الوجہ یقتضی ان تکون الصلوۃ علی آل محمد افضل من الصلوۃ علی آل ابراھیم ومعلوم

سماء الرجال

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

گرامی پس صلوٰۃ بفرست براندازۂ کمال و بزرگی خود و بارک علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم
خداوندا برکت ده و افزونی گردان خیر و نعمت خود را بر محمد و بر آل محمد چنانکه برکت دادهٔ بر ابراهیم انک حمید مجید بدرستیکه تو ستوده
شدهٔ بر صفات کمال بزرگی و گرامی بدانکه مراد از آل محمد کسی ست که حرام کرده است بر وی گرفتن زکوٰۃ چنانکه بنی هاشم و بنی عبد المطلب
و گویند که هر تقی آل محمد ست و گویند تمام امت که اجابت کرده آنحضرت را و باین رفته است مالک چنانکه ذکر کرد آنرا ابن العربی و اختیار
کرده است آن را زهری و نووی در شرح مسلم گفته و آل رجل اهل و عیال او را گویند و بمعنی اتباع نیز آمده و باین معنی واقع شده آلی کل
مومن و ظاهر آنست که مراد در حدیث معنی اتباع باشد و بعضی آل را تفسیر باهل بیت کرده اند دیگر بدانکه اینجا تشبیه نیست از باب
الحاق ناقص با کامل بلکه از باب بیان حال چیزی ست که نشناخته شده است و گویند که تشبیه متعلق بآل محمد ست و گویند که شرط نیست
که باشد مشبه به اقوی بلکه مجرد مشارکت کافی ست و مقصود از وی تشبیه صلوٰۃ ست بصلوٰۃ عام ست که در کمیت بود یا در کیفیت و
یا غیر اینها مثل دوام و ثبات پس آن از قبیل تشبیه است برای بیان حال یا برای بیان امکان فان قیل لا شک ان محمدا صلی الله
علیه وسلم افضل الخلق فکیف طلب له من الله الصلوٰۃ کصلوٰۃ ابراهیم والاصل ان یکون المشبه به فوق المشبه فهذا سوال مشهور و اجیب
عنه باجوبة کثیرة ضعیفة احسنها انه صلی الله علیه وسلم اولی فیکون قولنا کما صلیت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم متناولا للصلوٰۃ علیه
و علی سائر النبیین من ذریة ابراهیم ثم قد امرنا الله ان نصلی علیه و علی آله خصوصا بقدر ما صلینا علیه مع سائر آل ابراهیم عموما و هو فیهم
فیحصل له من ذلک ما یلیق بهم و یبقی الباقی له صلی الله علیه وسلم فیکون قد صلی علیه خصوصا و طلب له من الصلوٰۃ لآل ابراهیم
عموما و هو داخل معهم و لا شک ان الصلوٰۃ الحاصلة لآل ابراهیم علیه السلام اکمل من الصلوٰۃ الحاصلة له دونهم فیظهر من هذا
شرفه و فضله علی ابراهیم و علی آل ابراهیم و لا یخفی انه مع بعده غیر مستقیم بالروایات التی لم یذکر فیها آل ابراهیم او اقتصر علی آل
ابراهیم و اریدبه ابراهیم الا ان یقال المراد آل ابراهیم معه کما قیل فی قوله تعالی و اذ نجینا کم من آل فرعون و عندی ان المشبه هو
صلوٰۃ ابراهیم و آل ابراهیم جمیعا او صلوٰۃ آل ابراهیم من الانبیاء الذین من ذریته فانهم لکثرتهم یقوی جانب المشبه
فی الجملة و ان کان هو افضل من کل واحد منهم علی حدة والله سبحانه اعلم ذکره مولانا علی القاری فی الشرح
و علماء دین باب رسالها تحریر نموده اند اجوبهٔ دیگر برای اختصار ذکر کرده نشد ند و بعضی دیگر جوابها را در ترجمهٔ

شرح ابی الطیب

انهم انبیاء فیلزم تفضیل آل محمد صلی الله علیه وسلم علی الانبیاء لانا نقول لا نسلم انه یلزم من ذلک تفضیل الصلوٰۃ علی آل
نبینا علی آل ابراهیم لان مدار هذا الوجه تفضیل مجموع الصلوٰۃ علی نبینا صلی الله علیه وسلم و علی آله علی مجموع الصلوٰۃ علی
ابراهیم و علی آل ابراهیم و لا یلزم من تفضیل ذلک المجموع علی هذا المجموع تفضیل الصلوٰۃ علی آل النبی صلی الله علیه وسلم علی
آل ابراهیم و قال بعض الفضلاء و لعل وجه الشبه هو التعمیم و المعنی صل علیه صلوٰۃ تعمه و اهل بیته لا صلوٰۃ قاصرة
کما صلیت علی ابراهیم صلوٰۃ عمه و اهل بیته و لهذا خص ابراهیم لانه کان معلوما بعموم الصلوٰۃ له و لاهل بیته علی
لسان الملائکة و لهذا ختم بقوله انک حمید مجید کما ختم الملائکة صلاتهم علی اهل بیت ابراهیم بذلک قول الملائکة و
رحمة الله و برکاته علیکم اهل البیت انه حمید مجید فی سورة هود فوجه الشبه علی هذا هو ما یستفاد من عطف اهل البیت علیه و الجمع بینه
و بینهم ای اللهم اجمع بینهم فی الصلوٰۃ و عمهم بها کما صلیت علی ابراهیم و کذلک والله تعالی اعلم

عارضة الاحوذی

اقله اربعة ایام
لان اکثره اکثر الحیض
اربع مرات فاقله
اربع مرات وحکی
عن ابی یوسف
اقله احد عشر یوما
لیزید علی اکثر الحیض
عنده یوما وقال
الثوری اقل ثلثة
ایام کاقل الحیض
واقل الحیض عندنا
دفعة من دم وقد
یتفق کما قلنا ان یخرج
الولد دون دم او خصوا
لان من تفاریق هذه
المسائل وما یتعلق
بها سبع الاولی اذا
لو تردما اغتسلت
وصلت قاله مالک
فی العتبیة وقال
لا یاتی الغسل الا
بخیر وقال بعض
اصحاب الشافعی لا
غسل والمعنی فیه
ان خروج الولد
یوجب الغسل لانه
لا یخلو عن رطوبة
بحال وان خلا عن دم

شرح سراج احمد

شرح مسلم نوشته ام قال محمود گفت محمود بن غیلان که شیخ مصنف ست قال ابو اسامة وزاد فی زائدة عن الاعمش گفت ابو اسامه وزیاده روایت کرده است مرا زائده شیخ من از اعمش عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی قال ونحن نقول علینا معهم که گفت عبد الرحمن بن ابی لیلی وما بیان می گفتیم لفظ وعلینا معهم را نیز وفی الباب عن علی وابی حمید اخرجه الشیخان واحمد وابو داود والنسائی وابن ماجة وابی مسعود اخرجه مسلم واحمد وابن حبان والدارقطنی والبیهقی وطلحة وابی سعید الخدری اخرجه البخاری واحمد والنسائی وابن ماجة وبریدة اخرجه الدارقطنی وزید بن خارجة ویقال ابن جاریة وگفته میشود ابن جاریه بالجیم والراء بعدها تحتیه وابی هریرة اخرجه ابو داود وقال ابو عیسی حدیث کعب بن عجرة حدیث حسن صحیح وعبد الرحمن بن ابی لیلی کنیته ابو عیسی یعنی کنیت عبد الرحمن ابو عیسی ست وابو لیلی اسمه یسار ونام ابی لیلی یسار ست **باب** ما جاء فی فضل الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر فضیلت درود گفتن بر آنحضرت حدثنا محمد ابن بشار نا محمد بن خالد بن عثمة بفتح عین مهمله وسکون مثلثه قال ثنا موسی بن یعقوب الزمعی بفتح زاء ومیم وعین مهمله ثنی عبد الله بن کیسان بفتح کاف وسکون مثناة تحتیه ان عبد الله بن شداد اخبره بدرستیکه عبد الله بن شداد حدیث کرده عبد الله ابن کیسان را عن عبد الله بن مسعود ودرین اسناد لطیفه است که سه عبد الله جمع گشتند که یکی از دیگری روایت نمود ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اولی الناس بی یوم القیمة اکثرهم علی صلوة نزدیک تر وپیوسته ترین مردم بمن روز قیامت بیشترین ایشان ست درود گوینده بر من بدانکه در حدیث دیگر وارد شده است که کثرت صلوة موجب شفاعت آنحضرت میگردد وسببش همین ست که بجهت حصول قرب آنحضرت نور رحمت حق که فائض میگردد بر جوهر شریف وی بآن کس نیز میرسد که حقیقت معنی شفاعت ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب روی عن النبی صلی الله

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی فضل الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم قوله اولی الناس بی ای اقربهم واحقهم بشفاعتی یوم القیمة اکثرهم علی صلوة لان کثرة الصلوة منبئة عن التعظیم المقتضی للمتابعة الناشیة عن المحبة الکاملة المترتبة علیها محبة الله تعالی وغفرانه قال تعالی قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم قال ابن حبان فی هذا الحدیث بیان صحیح ان اولی الناس به صلی الله علیه وسلم اصحاب الحدیث اذ لیس فی هذه الامة اکثر صلوة منهم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابو نعیم هذه منقبة شریفة من هذه الامة تختص بها رواة الآثار ونقلتها لانه لا یعرف لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم اکثر مما یعرف لهذه العصابة نسخا وذکرا

قوت المغتذی

محمد بن خالد بن عثمة بفتح العین المهملة وسکون المثلثة الزمعی بفتح الزای وسکون المیم وعین مهملة نسبة الی جده زمعة اولی الناس بی یوم القیمة اکثرهم علی صلوة قال ابن حبان فی صحیحه ای اقربهم منی فی القیمة قال وفیه بیان ان اولاهم به صلی الله علیه وسلم فیه اصحاب الحدیث اذ لیس من هذه الامة قوم اکثرهم صلوة علیه منهم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابو نعیم هذه منقبة شریفة یختص بها رواة الآثار ونقلتها لانه لا یعرف لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم اکثر مما یعرف لهذه العصابة نسخا وذکرا

عارضة الاحوذی

وتلك الرطوبة خارج معتاد من مخرج معتاد فینبغی ان یجب الغسل بلا خلاف وهو الاصح عند اصحاب الشافعی الثانیة لو نوت بهذا الغسل خروج الولد اجزأها ما قلناه وقال بعض اصحابنا لا یجزیه فینبغی اذا ان یقول لا یلزم فان کل ما اولت من الاحادیث تجری فیها وهذا دقیق بین الثالثة اذا زاد علی ستین یوما او علی عادة سئل النساء عنها فهی مستحاضة ولاصحاب الشافعی فی ذلك تفصیل بدیع دقیق لا تحتمله العارضة الرابعة اذا انقطع دم النفاس قبل تمام مدته اغتسلت وصلت الخامسة فان عاد

شرح سراج احمد

علیہ وسلم انہ قال من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار درود فرستد حق تعالی بروی دہ بار وکتب لہ عشر حسنات و بنویسد حق تعالی یا نوشتہ شود برای وی دہ نیکی اخرجہ النسائی عن عمرو بن سعد والطبرانی عن ابی ہروۃ واین حدیثی ست کہ بہ بسیار طرق مروی گشتہ است حدثنا علی بن حجر ثنا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار رحمت فرستد حق تعالی بروی دہ بار وفی الباب عن عبد الرحمن بن عوف اخرجہ احمد والحاکم وعامر بن ربیعۃ وعمار بن یاسر وابی طلحۃ الانصاری اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم وابن ابی شیبۃ والدارمی وانس بن مالک اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم والبزار والطبرانی وابی بن کعب اخرجہ الحاکم واحمد والترمذی قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وروی عن سفیان الثوری وغیر واحد من اہل العلم قالوا روایت کردہ شدہ است از سفیان ثوری و دیگر از بسیار کسان کہ گفتہ اند صلوۃ الرب الرحمۃ یعنی صلوۃ اللہ رحمت خداست وصلوۃ الملائکۃ الاستغفار ومعنی صلوۃ ملائکہ استغفار ست حدثنا ابو داود سلیمان بن مسلم البلخی المصاحفی ثنا

شرح ابی الطیب

قولہ صلی اللہ علیہ بہا عشرا قال ابن العربی ان قیل قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ فان مقتضی القرآن عشر درجات فی الجنۃ ومقتضی الحدیث انہ یصلی علی المصلی عشرا وذکر اللہ العبد اعظم من الحسنۃ المضاعفۃ وقال العراقی ولم یقتصر علی ذلک حتی زادہ کتابۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی الاحادیث کذا فی قوت المغتذی وقال بعض الفضلاء معنی الصلوۃ من اللہ تعالی الرحمۃ کما قالوا وہو المشہور وعلی ہذا فصلاتہ عشرا علی المصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیس بمعنی الذکر کما فہمہ ابن العربی وانما ہو بمعنی انزال انواع الرحمۃ والالطاف انتہی قلت یؤیدہ کونہا بمعنی الذکر مقابلتہا بکتب عشر حسنات وحط عشر سیئات کما رواہ النسائی لان الرحمۃ بمعنی الاحسان فلو کانت صلاتہ علی المصلی بمعنی الرحمۃ المذکورۃ لزم التکرار وقولہم صلوۃ الرب بمعنی الرحمۃ لا ینافی کون صلوۃ اللہ تعالی علیہ ذکرا لانہ من جملۃ رحمتہ علیہ بل ای لطف واحسان اعظم من ذکرہ عند ملاء عظیم قال النووی قال القاضی صلوۃ اللہ علیہ رحمتہ وتضعیف اجرہ وقد تکون الصلوۃ علی وجہہا وظاہرہا تشریفا لہ بین الملائکۃ کما جاء فی الحدیث وان ذکرنی فی ملاء ذکرتہ فی ملاء خیر منہم

قوت المغتذی

من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا قال ابن العربی ان قیل قد قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ وذلک ان القرآن اقتضی ان من جاء بالحسنۃ یضاعف لہ عشرا والصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم حسنۃ فیقتضی القرآن ان یعطی عشر درجات فی الجنۃ فاخبر اللہ تعالی انہ یصلی علی من صلی علیہ عشرا وذکر اللہ للعبد اعظم من الحسنۃ مضاعفۃ قال وتحقیق ذلک ان اللہ تعالی لم یجعل جزاء ذکرہ الا ذکرہ وکذلک جعل جزاء ذکر نبیہ ذکرہ لمن ذکرہ قال العراقی ولم یقتصر علی ذلک بل زادہ کتابۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی احادیث

عارضۃ الاحوذی

عن قرب ضمت ذلک الی دم النفاس ثم تنظر ہل یزید جمیعہ علی العادۃ ام لا فیعتبر السادسۃ ان تعد بین الدمین مقدار طہر انقطع حکم النفاس السابعۃ ان ولدت ولدا وبقی فی بطنہا آخر فلم تضعہ الا بعد شہرین والدم متماد فلزوجہا علیہا الرجعۃ قال ابن القسم ینظر اقصی ما یکون النفاس وقیل حالہا حال الحامل والاول اصح فانہا نفساء وتحقیق ذلک یطول

باب الرجل یطوف علی نسائہ بغسل واحد قتادۃ عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یطوف علی نسائہ بغسل واحد سندہ صحیح لا غبار الحدیث صحیح لا غبار علیہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ فی

شرح سراج احمد

النضر بن شمیل عن ابی قرۃ الاسدی عن سعید بن المسیب عن عمر بن الخطاب قال گفت امیر المؤمنین عمر ان الدعاء موقوف بین السماء والارض بدرستیکہ دعا خواستن بندہ از حق تعالی موقوف باشد میان آسمان و زمین و از رفتن بالای آسمان می ماند لا یصعد منہ شیء بالا نمیرود از دعا چیزی حتی تصلی علی نبیک تا آن زمان می ماند کہ درود بفرستی بر پیغمبر خود صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو عیسی والعلاء بن عبد الرحمن ہو ابن یعقوب ہو مولی الحرقۃ وعلاء مولی حرقہ والعلاء ہو من التابعین سمع من انس بن مالک وغیرہ وعلاء از تابعین ست کہ شنیدہ از انس بن مالک وغیرہ وعبد الرحمن ابن یعقوب والد العلاء ہو من التابعین وعبد الرحمن بن یعقوب والد علاء از تابعین ست سمع من ابی ہریرۃ وابی سعید الخدری ویعقوب ہو من کبار التابعین قد ادرک عمر بن الخطاب روی عنہ ویعقوب از اکابر تابعین ست تحقیق دریافتہ امیر المؤمنین عمر را و روایت کردہ از وی حدثنا عباس بن عبد العظیم العنبری ثنا عبد الرحمن بن مہدی عن مالک ابن انس عن العلاء بن عبد الرحمن بن یعقوب عن ابیہ عبد الرحمن عن جدہ یعقوب قال قال عمر بن الخطاب گفت یعقوب گفت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب لا یبع فی سوقنا الا من تفقہ فی الدین ہذا حدیث حسن غریب خرید و فروخت نکند کسی بازار ما را یا آن شاید کہ باز ندہد باشد مگر کسی خرید و فروخت کند کہ علم و دانش داند در دین بدانکہ ایراد مصنف این حدیث را در باب فضائل صلوۃ ظاہر مفہوم نمیشود و ہیچ مناسبت بترجمۃ الباب ندارد مگر آنکہ گوئیم کہ غرض مصنف از ذکر این حدیث درین باب اثبات ثبت یعقوب ست از امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ واللہ اعلم بالصواب **ابواب الجمعۃ باب فضل یوم الجمعۃ** باب ست در بیان فضیلت روز جمعہ حدثنا قتیبۃ نا المغیرۃ بن عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

قولہ عن ابی قرۃ الاسدی بضم القاف وتشدید الراء لیس لہ عند المصنف الا ہذا الاثر ولا یعرف الا بروایتہ عن سعید بن المسیب عن عمر وروایۃ النضر بن شمیل عنہ قال الشیرازی فی الالقاب ابو قرۃ ہذا من اہل البادیۃ لا یعرف لہ اسم وقال الذہبی مجہول تفرد عنہ النضر بن شمیل **قولہ** لا یصعد منہ شیء بفتح الیاء وقیل بضمہا کما فی قولہ تعالی الیہ یصعد الکلم الطیب فالجمہور علی الفتح وفی الشواذ الضم ای لا یرتفع الی محل الاجابۃ والقبول **قولہ** حتی تصلی علی نبیک قال الطیبی یحتمل ان یکون من کلام عمر فیکون موقوفا وان یکون ناقل کلام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فہو فیہ تجرید انتہی والصحیح وقفہ قالہ میرک لکن مثلہ مرفوع حکما عند المحققین من المحدثین ومثلہ فی قوت المغتذی **قولہ** لا یبع فی سوقنا مجزوم بلا الناہیۃ لعلہ لم یقصد بہ قطعہم عن البیع بل قصد بہ توغیرہم فی الفقہ لان البیع شرع لتحصیل الحلال ولا یفید ذلک بدون الفقہ فمن لم یفقہ لا یضرہ بیعہ لا یفید الفائدۃ المطلوبۃ من شرعہ

قوت المغتذی

عن ابی قرۃ الاسدی بضم القاف وتشدید الراء لیس لہ عند المصنف الا ہذا الاثر ولا یعرف الا بروایتہ عن سعید ابن المسیب عن عمر وروایۃ النضر بن شمیل عنہ قال الشیرازی فی الالقاب ابو قرۃ ہذا من اہل البادیۃ لا یعرف لہ اسم وقال الذہبی فی المیزان مجہول تفرد عنہ النضر بن شمیل عن عمر بن الخطاب قال ان الدعاء موقوف بین السماء والارض لا یصعد منہ حتی یصلی علی نبیک قال العراقی ہو وان کان موقوفا فمثلہ لا یقال من قبل الرای وانما ہو امر توقیفی فحکمہ حکم المرفوع

عارضۃ الاحوذی

الوطی القوۃ الظاہرۃ علی الخلق کما روی فی الصحیح عن انس انہ کان یدور علی نسائہ وہن تسع فی الساعۃ الواحدۃ ویروی من اللیل والنہار قلت لانس اوکان یطیقہ قال کنا نتحدث انہ اعطی فی الجماع قوۃ ثلثین وکان لہ فی الاکل القناعۃ الشریفۃ لیجمع اللہ لہ الفضیلتین فی الامور الاعتباریۃ کما جمع لہ الفضیلتین فی الامور الشرعیۃ حتی یکون حالہ کحالہ فی الدارین دار التکلیف وہی الدنیا ودار الجزاء وہی الآخرۃ وکان اللہ سبحانہ قد خصہ فی النکاح باشیاء یاتی بیانہا ان شاء اللہ لم یعط لغیرہ منہا تسع زوجات فی ملک ثم اعطاہ ساعۃ لا یکون لازواجہ

شرح سراج احمد

قال خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ بہترین روزی کہ برآمدہ بروی آفتاب یعنی ظاہر شدہ بظہور آفتاب یا طلوع کردہ آفتاب براہل آن روز جمعہ است و مقصود از ذکر این صفت تعمیم ست چہ ہیچ روزی نیست کہ آفتاب بران نتافتہ فیہ خلق ادم درین روز پیدا کردہ شدہ است آدم یعنی تمام خلقت وی وفیہ ادخل الجنۃ و در روز جمعہ در آوردہ شد آدم در بہشت وفیہ اخرج منہا و در روز جمعہ برآوردہ شد آدم ازان و در روایات آمدہ است کہ آدم صباح جمعہ پیدا شدہ است و در وقت پیشین در آوردہ شد در بہشت و وقت دیگر برآوردہ شد ازان و آن روز بہ درازی ہزار سال بودہ ولا تقوم الساعۃ الا فی یوم الجمعۃ و برپا نمیشود قیامت مگر در روز جمعہ مراد نفخۂ اولی ست کہ برای صعق و ہلاکت ست یا نفخۂ ثانیہ کہ برای بعث و نشور ست و ہر دو در روز جمعہ اند بدانکہ فضیلت روز جمعہ پیدا کردن آدم روی و در آوردن وی در بہشت ظاہر ست اما بیرون آوردن وی از بہشت از جہت بودن آن سبب وجود انبیا و اولیاء است

شرح ابی الطیب

ابواب الجمعۃ باب فضل یوم الجمعۃ قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ یعنی بالنسبۃ الی ایام الاسبوع واما بالنسبۃ الی ایام السنۃ فخیرہا یوم عرفۃ ولہذا قال النووی لو قال لزوجتہ انت طالق فی افضل الایام واراد افضل ایام السنۃ یتعین یوم عرفۃ وان اراد افضل ایام الاسبوع تتعین الجمعۃ قال القاضی عیاض ہذہ القضایا المعدودۃ لیست لذکر فضیلتہ لان اخراج ادم علیہ السلام وقیام الساعۃ لا یعد فضیلۃ وانما ہو بیان لما وقع فیہ من الامور العظام وما سیقع لیتاہب العبد فیہ بالاعمال الصالحۃ لنیل رحمۃ اللہ ودفع نقمتہ وقال ابو بکر بن العربی الجمیع من الفضائل وخروج ادم علیہ السلام من الجنۃ ہو سبب وجود الذریۃ وہذا النسل العظیم من الرسل والانبیاء والصالحین والاولیاء ولم یخرج منہا طرد ابل القضاء او طارئ یعود الیہا واما قیام الساعۃ فسبب لتعجیل جزاء الانبیاء والصدیقین والاولیاء واظہار کرامتہم وشرفہم قولہ وفیہ ادخل وفیہ اخرج یحتمل ان خلقہ وادخالہ کانا فی یوم واحد ویحتمل ان خلق یوم الجمعۃ ثم ادخل فی یوم جمعۃ اخر فادخل فی الجنۃ وکذا الاحتمال فی یوم الاخراج ویؤید الاحتمال الثانی ما ذکرہ محی الدین النیسابوری فی تفسیر قولہ تعالی ہل اتی علی الانسان حین من الدہر ان المراد من الانسان ادم والمراد من الحین قیل اربعون سنۃ ولم یکن شیئا مذکورا حین کان ملقی بین مکۃ والطائف زمانا طویلا انتہی

قوت المغتذی

خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ ذکر الشیخ عز الدین بن عبد السلام ان تفضیل الازمنۃ والامکنۃ بعضہا علی بعض لیس لذاتہا وانما ہو بسبب ما یقع فیہا من وجوہ الخیرات قلت وقد تتبعت خصائص یوم الجمعۃ فبلغت مائۃ خصوصیۃ وافردتہا بتالیف وفی سنن البیہقی کذا رواہ ایضا اللیث بن سعد عن یزید بن محمد عن ابی سلمۃ ورواہ یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمۃ فجعل قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ روایۃ عن ابی ہریرۃ عن کعب ورواہ الاوزاعی عن یحیی زاد قال قلت لہ شیء سمعتہ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بل شیء حدثناہ کعب قال وذہب ابن خزیمۃ الی ان ہذا الاختلاف فی قولہ فیہ خلق ادم الخ واما قولہ خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ فہو عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا شک فیہ

عارضۃ الاحوذی

فیہا حتی تکون مقتطعۃ لہ من زمانہ یدخلہ فیہا علی جمیع ازواجہ فیطأہن او بعضہن ثم یدخل عند التی الدور لہا ففی کتاب مسلم عن ابن عباس ان تلک الساعۃ کانت بعد العصر فلو اشتغل عنہا لکانت بعد المغرب او غیرہ فلذلک قال فی الحدیث فی الساعۃ الواحدۃ من لیل او نہار وقد روی عن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یجامع ثم یعود ولا یتوضأ ذکرہ الطحاوی قال حدثنا ابراہیم بن مرزوق حدثنا معاذ بن فضالۃ حدثنا یحیی بن ایوب عن ابی حنیفۃ ویونس بن عقبۃ عن ابی اسحق الشالی

شرح سراج احمد

وتضمن وی حکمتہا ست و برکتہا را کہ از شمار بیرون ست و ہمچنین ست موت آدم در روز جمعہ کہ سبب وصول بجوار رب العالمین است ولہذا ابراہیم علیہ السلام در مقام امتنان از نعم الٰہی سبحانہ وتعالی فرمودہ والذی یمیتنی ثم یحیین و ہمچنین قیام ساعت سبب دخول جنت وظہور مواعید حق ست مر متقیان را یا آنکہ مقصود بیان امور عظام ست کہ واقع میشوند درین روز و درین حدیث دلیل ست بر افضلیت روز جمعہ از روز عرفہ و بعضی گویند عرفہ افضل ست و در حدیث اوس بن اوس کہ اخراج آن کردہ ابوداود و نسائی و ابن ماجہ و دارمی و بیہقی در دعوات کبیر بعبارت ان من افضل ایامکم یوم الجمعۃ فیہ خلق آدم الخ و برین تقدیر احتمال دارد کہ عرفہ افضل باشد از جمعہ یا مساوی یا ادنی واللہ اعلم وفی الباب عن ابی لبابۃ اخرجہ ابن ماجۃ بلفظ ان یوم الجمعۃ سید الایام واعظمہا عند اللہ وہو اعظم عند اللہ من یوم الاضحی ویوم الفطر وسلمان اخرجہ الخطیب بلفظ انما سمیت الجمعۃ لان آدم جمع فیہا خلقہ واخرجہ النسائی عنہ ایضا بلفظ ما من رجل یتطہر یوم الجمعۃ کما امر ثم یخرج من بیتہ حتی یاتی الجمعۃ وینصت حتی تقضی صلاتہ الا کان کفارۃ لما قبلہ من الجمعۃ وابی ذر الغفاری وسعد بن عبادۃ اخرجہ احمد والبخاری فی التاریخ واوس بن اوس اخرجہ احمد وابو نعیم قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح

باب فی الساعۃ التی ترجی فی یوم الجمعۃ

باب ست در بیان ساعتی کہ امید داشتہ میشود در روز جمعہ بقبول شدن دعا و سوال از حق تعالی حدثنا عبد اللہ بن الصباح الہاشمی البصری ثنا عبد اللہ بن عبد المجید الحنفی ثنا محمد بن ابی حمید ثنا موسی بن وردان عن انس بن مالک عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال التمسوا الساعۃ التی ترجی فی یوم الجمعۃ طلب کنید ساعتی را کہ امید داشتہ میشود اجابت دعا در وی در روز جمعہ بعد العصر الی غیبوبۃ الشمس بعد از نماز دیگر تا غائب شدن آفتاب و غروب وی از ظاہر این حدیث مفہوم میشود کہ نماز دیگر در آخر روز ست نہ چنانکہ ائمہ دیگر میگویند بعد از بلوغ ظل مثل را کہ ربع نہار باقی ماند چہ در حدیث دیگر واقع شدہ ست کہ وی آخر ساعتی ست از روز جمعہ فافہم کما فی ترجمۃ المشکوۃ قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب من ہذا الوجہ وقد روی ہذا الحدیث عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر ہذا الوجہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از آنحضرت از سوای این طریق بدیگر طرق مروی گشتہ است غرض مصنف ازین ذکر آن ست کہ آنچہ مصنف اخراج آن کردہ است دران اسناد خلل ست لہذا گفت کہ این حدیث از دیگر طریق نیز مروی گشتہ است و سبب ضعف وی ذکر میکند کہ گفت ومحمد بن ابی حمید یضعف ضعفہ بعض اہل العلم من قبل حفظہ ومحمد بن ابی حمید کہ از موسی بن وردان راوی ست نسبت ضعف وی کردہ شدہ است تضعیف کردہ آنرا بعضی از اہل علم از جانب حفظ وی

شرح ابی الطیب

باب فی الساعۃ التی ترجی فی یوم الجمعۃ قولہ الساعۃ التی ترجی بصیغۃ المجہول وضمیرہا للموصول و التقدیر ترجی اجابۃ الدعاء فیہا ففیہ اسناد مجازی فی النسبۃ الی الظرف قولہ بعد العصر متعلق بالتمسوا ان اریدت البعدیۃ البعدیۃ بالنظر الی دخول وقت العصر فاوقات الاجابۃ بالنظر الی الجمیع سواء وان اریدت بہا بعد اداء العصر فاوقاتہا مختلفۃ بالنسبۃ الی المصلین فمن صلی دخل وقت الاجابۃ بالنسبۃ الیہ ومن لا فلا لکن الحدیث الآتی صریح فی ان الساعۃ بعد العصر لمن کان منتظر الصلوۃ المغرب فلا نصیب منہا الا لمن ادی العصر وانتظر المغرب فی

عارضۃ الاحوذی

عن الاسود بن یزید عن عائشۃ فذکرہ وہو المعمول بہ وان لم تثبتہ طریقۃ ولا یطأ الرجل زوجتہ فی یوم الاخری الا لو اذنت لہ فجاز ان یجمع بین ازواجہ باذنہن وقد مدحت الامم خصوصا العرب قدیما بقلۃ الاکل قال شاعرہم یکفیہ حرۃ فلذا ان الوہا من الشواء ویروی بشربۃ الغمر وذلک کثیر وذمت الامم خصوصا العرب بالنہامۃ والاکثار من الاکل وذلک کثیر حتی روی ان رجلا سافر عن امرأتہ ثم جاء فنحر للقدوم وہو طعام النقیعۃ جزورین وشواہما فاکل ہو جزورا واحدۃ ونزوجتہ الاخری

شرح سراج احمد

که خوب نداشت ویقال له حماد بن ابی حمید وگفته میشد او را حماد بن ابی حمید نیز ویقال هو ابو ابراهیم الانصاری وهو منکر الحدیث وگفته میشد که او ابو ابراهیم انصاری واو منکر الحدیث ست ورای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم ان الساعة التی ترجی بعد العصر الی ان تغرب الشمس واعتقاد کرده اند بعضی از اهل علم از صحابه وغیر ایشان از ائمه که بدرستیکه آن ساعتی که امید داشته میشود اجابت دعا را در وی بعد از نماز عصر ست تا آنکه غروب کند آفتاب وبه یقول احمد واسحق وقال احمد اکثر الحدیث فی الساعة التی ترجی فیها اجابة الدعوة انها بعد صلوة العصر وترجی بعد زوال الشمس وگفت امام احمد اکثر حدیث در ساعتی ست که امید داشته میشود در وی اجابت دعا را که آن ساعت پس از نماز عصر ست وامید داشته شود که آن پس از زوال آفتاب ست حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا ابو عامر العقدی نا کثیر بن عبد الله بن عمرو بن عوف المزنی عن ابیه عبد الله بن عمرو بن عوف عن جده عمرو بن عوف المزنی انصاری حلیف بنی عامر بن لوی حاضر شد در بدر وساکن شد در مدینه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان فی الجمعة ساعة بدرستیکه در روز جمعه ساعتی ست لا یسال الله العبد فیها شیئا الا آتاه الله ایاه سوال نکند ونخواهد بنده از حق تعالی چیزی را مگر که بدهد آنرا الله تعالی آن سائله ویرا قالوا یا رسول الله ای ساعة هی گفتند صحابه ای پیغمبر خدا کدام ساعت ست آن قال حین تقام الصلوة الی انصراف منها فرمود در هنگامی ست که اقامت نماز جمعه کرده شود تا زمان برگشتن از آن نماز بدانکه اقوال در تعیین این ساعت بسیار اند طیبی شارح مشکوة جلوس بین الخطبتین گفته واقوال قریب چهل رسیده اند راجح وقوی تر اقوال دو قول ست یکی میان نشستن خطیب ونزد تا گذاردن نماز دوم آخر ساعت از روز در فتح الباری شیخ ابن حجر گفته که هر قولی که جز این دو قول است یا راجح یکی ازین دو ست یا ضعیف الاسناد ست یا مستند باجتهاد که قائل ست بی سماع وتوقیف واکثر علما بر ترجیح قول آخر اند امام احمد گفت اکثر احادیث درین جانب اند ابن عبد الله گفت ثابت ترین احادیث درین باب حدیث عبد الله بن سلام ست وترجیح کرده اند آن را اکثر ائمه وحدیث ابی موسی اگرچه در صحیح مسلم مذکور ست ولیکن در اسناد وی سخن ست واین از جمله آن ساعت ست که در بعضی احادیث مسلم واقع شده است وبصحت نرسیده است از حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها وعلی سائر اهل بیت النبوة که وی میگماشت خادمه جاریه خود را تا انتظار کند ونگاهبانی نماید آخر ساعت را از روز وخبر کند تا ذکر کند ودعا کند در وی والله اعلم وبعضی گفته اند که این ساعت در زمان حضرت بود پس از آن برداشته شد یعنی برطرف کرده شد خاصیت وی نقل کرده است ابن عبد البر این قول را از قومی وصحیح آنست که باقی ست ولیکن مبهم ست مثل لیلة القدر بدانکه علما را در ساعت اجابت اختلاف بسیار ست

شرح ابی الطیب

المسجد او فی مسجد البیت فی حق النساء ولا نصیب منها لغیرهم **قوله** ان الساعة التی ترجی بعد العصر خبر ان الظرف **قوله** حین تقام الصلوة الی انصراف منها ای حین تقام صلوة الجمعة الی انصراف منها لحدیث مسلم وهی ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوة ای یفرغ منها ولا یخفی ان اقامة الصلوة مختلفة بحسب المساجد فتکون تلک الساعة علی هذا التقدیر مختلفة بالنسبة الی اهل المساجد حسب اختلاف اقامة الصلوة فی مساجدهم

عارضة الاحوذی

فلما جاء لیواقعها لم یستطع لعظم بطنیهما من کثرة الاکل قالت قلت کیف تصل الیّ و بینی وبینک جملان ومدحت قدیمه بکثرة الجماع ودمت بقلته فقالت ولکن لا ینبغی للرجل ان یتکلفه حتی ینهکه انما ینبغی له ان یاخذ منه مقدار کسر الشهوة وحد القوة فاما ان یکون فی ذلک منکسر الشهوة ضعیف القوة ویرید ان یستکثر به فذلک مذموم نفعا ممنوع شرعا وهو بمنزلة النهیم فی الاطعمة الضعیف المعدة عن هضمها تکملة روی حماد بن سلمة عن عبد الرحمن ابن رافع عن عمته سلمی عن ابی رافع

اسماء الرجال
لعله ابو عامر
ابن عمرو بن العقدی
الفقیه من تبع الصلوة والتابعین
الثانی سنة
مات سنة
اربع او خمس
وثلاثین کذا
فی التقریب

شرح سراج احمد

ترمذی و حاکم از ابن عباس از آنحضرت اخراج کردہ اند کہ شب جمعہ است و ابوداود و نسائی و ابن ماجہ و ابن حبان و حاکم از ابی ہریرہ اخراج کردہ اند کہ روز جمعہ است و طبرانی اخراج کردہ کہ نصف شب ثانی ست و احمد و ابویعلی نیز ہمانرا اخراج کردہ اند و ثلث شب اول را نیز گفتہ و احمد اخراج کردہ کہ ثلث شب آخر ست و ابوداود و ترمذی و نسائی و حاکم و طبرانی و بزار از عمرو بن عبداللہ اخراج کردہ کہ نیم شب ست و اہل صحاح ستہ اخراج کردہ اند کہ وقت سحر ست و دیگر اقوال نیز در وی آمدہ از جہت اختصار ذکر کردہ نمی شوند و فی الباب عن ابی موسیٰ اخرجہ مسلم و ابوداود و النسائی بلفظ ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوۃ یعنی ساعۃ الاجابۃ و ابی ذر و سلمان و عبداللہ بن سلام اخرجہ مالک و ابوداود و النسائی و ابی لبابۃ اخرجہ احمد و سعد بن عبادۃ اخرجہ احمد و البخاری فی تاریخہ قال ابوعیسیٰ حدیث عمرو بن عوف حدیث حسن غریب حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن ثنا مالک بن انس عن یزید بن عبداللہ بن الہاد عن محمد بن ابراہیم عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر یوم طلعت فیہ الشمس یوم الجمعۃ بہترین روزی کہ طلوع کردہ و بتافت در وی آفتاب روز جمعہ است فیہ خلق آدم در روز جمعہ پیدا کردہ شد آدم و فیہ ادخل الجنۃ و در روز جمعہ در آوردہ شد در بہشت و فیہ اہبط منہا و درین روز فرود آوردہ شد آدم از بہشت و فیہ ساعۃ لا یوافقہا عبد مسلم یصلی فیسال اللہ فیہا شیئا الا اعطاہ ایاہ و در روز جمعہ ساعتی ست کہ موافق نیفتد او را یعنی در نیابد او را بندۂ مسلمان در حالتی کہ نماز میگذارد و سوال میکند خدا را در ان ساعت نیکی را و چیزی را کہ حرام و نامرضی نباشد مگر اینکہ بدہد خدای تعالی آن بندہ را نیکی را یعنی دعا در ان ساعت البتہ مستجاب ست قال ابوہریرۃ فلقیت عبداللہ بن سلام گفت ابوہریرہ پس ملاقات کردم عبداللہ بن سلام را کہ از صحابہ است و وی از علمای یہود بود فذکرت لہ ہذا الحدیث پس ذکر کردم برای عبداللہ بن سلام این حدیث را فقال انا اعلم بتلک الساعۃ پس گفت عبداللہ بن سلام من دانا ترم بآن ساعت و می دانم وقت آن را در روز فقلت اخبرنی بہا پس گفتم عبداللہ را حدیث کن مرا بآن ساعت کہ کدام ست ولا تضنن بہا علی و بخل مکن بذکر آن ساعت بر من قال ہی بعد العصر الی ان تغرب الشمس گفت عبداللہ

شرح ابی الطیب

قولہ ولا تضنن قال العراقی یجوز فی ضبطہ ستۃ اوجہ احدہا فتح الضاد و تشدید النونین و فتحہما الثانی کسر الضاد و الباقی مثل الاول و الثالث فتح الضاد و تشدید النون الاولی و فتحہا و تخفیف الثانیۃ و الرابع کسر الضاد و الباقی مثل الذی قبلہ و الخامس اسکان الضاد و فتح النون الاولی و اسکان الثانیۃ و السادس کسر النون الاولی

قوت المغتذی

و فیہ ساعۃ روی احمد عن ابی ہریرۃ قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الساعۃ التی فی الجمعۃ قال انی کنت اعلمہا ثم انسیتہا کما انسیت لیلۃ القدر فسال اللہ فیہا شیئا الا اعطاہ زاد احمد ما لم یسال ماثما او قطیعۃ رحم ولا تضنن بہا علی احد قال العراقی یجوز فی ضبطہ ستۃ اوجہ احدہا فتح الضاد و تشدید النونین و فتحہما و الثانی کسر الضاد و الباقی مثل الاول و الثالث فتح الضاد و تشدید النون الاولی و فتحہا و تخفیف الثانیۃ و الرابع کسر الضاد و الباقی مثل الذی قبلہ و الخامس اسکان الضاد و فتح النون الاولی و اسکان الثانیۃ و السادس کسر النون الاولی و الباقی مثل الذی قبلہ

عارضۃ الاحوذی

ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان طاف علی نسائہ فی یوم فجعل یغتسل عند ہذہ و عند ہذہ فقیل یا رسول اللہ لو جعلتہ غسلا واحدا فقال ہذا ازکی و اطیب و اطہر و لو اعلم احدا قال بہ لانہ لا یعصر واللہ اعلم باب اذا اراد الرجل ان یعود الی اہلہ فلیتوضأ ابو المتوکل علی بن داود عن ابی سعید الخدری وہو سعد بن مالک ابن سنان عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اراد احدکم ان یعود فلیتوضأ حسن صحیح لست اعلم احدا قال بہ الا ان ابا علی من اصحاب الشافعی قال فی کتاب الایضاح بہ و قد رام بعضہم

اسماء الرجال ابو المتوکل الناجی اسمہ بشر و قیل رفاعۃ بن عبد المنذر صحابی مشہور و کان احد النقباء

ابو سعید الخدری سعد بن مالک بن سنان صحابی مشہور

شرح سراج احمد

ابن سلام آنساعت پس از نماز عصرست تا آن زمان که غروب کند آفتاب قلت فکیف تکون بعد العصر وقد قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم گفت ابوہریرہ گفتم مر عبد اللہ را پس چگونہ باشد آن ساعت پس از نماز عصر و حال آنکہ فرمود آنحضرت کہ لا
یوافقها عبد مسلم وهو یصلی وتلك الساعة لا یصلی فیها و آن ساعت کہ پس از نماز عصرست ساعتی ست کہ نماز گذارندہ نشود
در وی پس آنچہ آنحضرت فرمودہ است کہ وہو یصلی چہ طور راست آید فقال عبد الله بن سلام الیس قد قال رسول الله صلی
الله علیه وسلم آیا نگفتہ است پیغمبر خدا من جلس مجلسا ینتظر الصلوة فهو فی الصلوة ہر کہ بنشیند نشستنی در نشستگاہی کہ انتظار
می برد نماز را پس آنکس در نماز ست قلت بلی قال فهو ذاك ابوہریرہ گوید پس گفتم آری آنحضرت فرمودہ است پس گفت عبد اللہ آن
نشستن و انتظار بردن مردی در جای نماز در حکم نماز گذارندہ است وفی الحدیث قصة طویلة و درین حدیث قصہ است
دراز چنانکہ مالک در موطا و ابوداود و نسائی اخراج کردہ اند قال ابو عیسی وهذا حدیث صحیح قال ومعنی قوله
اخبرنی بها ولا تضنن بها علی لا تبخل بها علی است والضنین البخیل وضنین بضاد معجمہ ونون بمعنی بخیل ست
والظنین المتهم وظنین بظای معجمہ بمعنی متہم ست اخرج الخطیب عن جابر لو دعی بهذا الدعاء علی شیء بین المشرق والمغرب
فی ساعة من یوم الجمعة لاستجیب لصاحبه لا اله الا انت یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال
والاکرام اخرج ابن ماجة وابن خزیمة والحاکم والبیهقی عن ابی سعید انی کنت اعلمتها یعنی الساعة التی
فی الجمعة ثم انسیتها کما انسیت لیلة القدر واخرج البیهقی فی شعب الایمان عن فاطمة الزهراء سیدة
نساء العالمین ان فی الجمعة لساعة لا یوافقها مسلم یسال الله تعالی فیها خیرا الا اعطاه ایاه اذا تدلی نصف الشمس

شرح ابی الطیب

والباقی مثل الذی قبل کذا فی قوت المغتذی وحاصل جمیع الوجوه انه من باب التاکید بالنون الثقیلة او الخفیفة
او من باب الفك علی التقدیرین فالباب یحتمل فتح العین فی المضارع وکسرها فتصیر الوجوه ستة **قوله** قال ابو عیسی
وهذا حدیث صحیح قال النووی الصحیح بل الصواب ما رواه مسلم من حدیث ابی موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم
انها ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوة واعترض علیه بعض المتاخرین من الشافعیة وقال ما خبر انها من العصر
الی الغروب فضعیف وخبر انها من حین تقام الصلوة الی الانصراف ضعیف ایضا وان حسنه الترمذی ورجح
المحب الطبری القول بالانتقال لصحة الخبر بکونها آخر ساعة بعد العصر حکی اجماع الصحابة علیه وذهب الیه جماعة من
بعدهم ونقل عن نص الشافعی فیها اقوال اخر تبلغ الخمسین کما فی لیلة القدر لکن قال العسقلانی ما عدا القول بانها
ما بین جلوس الامام وسلامه والقول بانها آخر ساعة من یومها اما ضعیف الاسناد او موقوف استند قائله الی
اجتهاد دون توقیف **قوله** لا تبخل بها علی بیان لمعنی الضنة باعتبار المادة لا مراده بذلك بیان ما دخل
علیه من التوکید لانه لا خفاء فیه فلا یرد ما قال بعضهم من ان ظاهر هذا التفسیر ان لا تضنن من باب
فك الادغام لا من باب التاکید باحدی النونین من الخفیفة او الثقیلة والموافق بذلك ان
یقرأ بسکون الضاد المعجمة وسکون النون الثانیة واما النون الاولی فیمکن
کسره وفتحه من غیر تشدید فی شیء من حروفه ویدل علی ما ذهبنا الیه ذکر الظنین المتهم

عارضة الاحوذی

انه منسوخ امر به
اذ کان الجنب لا
یذکر الله ذهب
الیه الطحاوی و
لیس بصحیح فان ذلك
لم یکن ولا روی
وقد روی عن
عائشة ان رسول
الله صلی الله علیه وسلم
کان یجامع ثم یعود
ولا یتوضأ ذکره
الطحاوی قال حدثنا
ابراهیم بن مرزوق
حدثنا معاذ بن فضالة
حدثنا یحیی بن ایوب
عن ابی حنیفة
وموسی بن عقبة
عن ابی اسحق الهمدانی
عن الاسود بن یزید
فذکره وهو المعمول
به ولم یثبت طریقه
ذکرناه من طریق
الحجة علیه باب
اذا وجد احدکم
الخلا واقیمت الصلوة
فلیبدأ بالخلاء روی
ابن الزبیر عن عبد الله
ابن الارقم قال

شرح سراج احمد

للمغرب اخرج الطبرانی عن میمونۃ بنت سعد فی الجمعۃ ساعۃ لا یدعوا العبد فیہا ربہ الا استجاب لہ ذلک حین یقوم الامام واخرج مالک واحمد ومسلم والنسائی وغیرہم عن ابی ہریرۃ ان فی الجمعۃ لساعۃ لا یوافقہا عبد مسلم وہو قائم یصلی یسأل اللہ فیہا خیرا الا اعطاہ وہی ساعۃ خفیفۃ **باب** ما جاء فی الاغتسال فی یوم الجمعۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در غسل کردن در روز جمعہ حدثنا احمد بن منیع ثنا سفین بن عیینۃ عن الزہری عن سالم عن ابیہ عبد اللہ بن عمر بن الخطاب انہ سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول من اتی الجمعۃ فلیغتسل ہر کہ بیاید برای نماز جمعہ و قصد نماز دارد پس باید کہ غسل کند نزد بعضی علما این امر محمول بر اعلای سنت کہ وجوب باشد وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ ابو داود والشیخان واحمد بلفظ الغسل یوم الجمعۃ واجب علی کل محتلم وان یستن وان یمس طیبا ان وجد واخرجہ النسائی وابن حبان عنہ ایضا بلفظ الغسل یوم الجمعۃ علی کل محتلم وعمر بن الخطاب اخرجہ ابن منیع عن ابن عباس عن عمر وسندہ حسن بلفظ قال امرنا بالغسل یوم الجمعۃ قلت انتم ایہا المہاجرون الاولون ام الناس عامۃ قال لا ادری وجابر بن عبد اللہ اخرجہ الطبرانی والبراء بن عازب اخرجہ احمد والترمذی وعائشۃ اخرجہ الشیخان وابی الدرداء قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وروی عن الزہری عن عبد اللہ بن عبد اللہ بن عمر عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا الحدیث ایضا یعنی این حدیث زہری را چنانکہ از سالم رسیدہ است از عبد اللہ بن عبد اللہ بن عمر نیز رسیدہ است حدثنا بذلک قتیبۃ نا اللیث بن سعد عن ابن شہاب عن عبد اللہ بن عبد اللہ بن عمر عن عبد اللہ بن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ وقال محمد وگفت امام بخاری وحدیث الزہری عن سالم عن ابیہ وحدیث عبد اللہ بن عبد اللہ عن ابیہ کلا الحدیثین صحیح واین ہر دو حدیث صحیح اند وقال بعض اصحاب الزہری عن الزہری قال حدثنی آل عبد اللہ بن عمر عن ابن عمر یعنی درین طریق سوم لفظ آل نیز آمدہ است قال ابو عیسی وقد روی عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الغسل یوم الجمعۃ ایضا وتحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عمر از عمر بن الخطاب از آنحضرت در غسل روز جمعہ نیز مروی شدہ است وہو حدیث صحیح رواہ یونس ومعمر عن الزہری عن سالم عن ابیہ وآن حدیثی ست صحیح کہ روایت کردہ آنرا یونس ومعمر از زہری از سالم از ابن عمر قال بینما عمر بن الخطاب یخطب یوم الجمعۃ گفت ابن عمر در اثنای آنکہ امیر المؤمنین عمر خطبہ میخواند در روز جمعہ و یخطب بکسر طای مہملہ است از باب ضرب یضرب اذ دخل رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ایۃ ساعۃ ہذہ ناگاہ در آمد مردی از صحابہ پس گفت امیر المؤمنین از روی انکار و توبیخ کدام ساعت ست اینکہ برای نماز آمدی یعنی آمدن برای نماز در اول وقت باید تاخیر نباید کرد و این مرد شاید کہ عثمان بن عفان ست کہ در بعضی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاغتسال یوم الجمعۃ **قولہ** من اتی الجمعۃ فلیغتسل ای من اراد ان یاتی الجمعۃ فلیغتسل رواہ مسلم بہذا اللفظ فالاولی محمولۃ علی الثانیۃ والجمہور علی ان الامر لیس للوجوب لما سیاتی من توضأ یوم الجمعۃ فبہا ونعمت ومن اغتسل فالغسل احب قال النووی الجمہور من السلف والخلف وفقہاء الامصار انہ سنۃ ولیس بواجب **قولہ** اذ دخل رجل ہو عثمان بن عفان کما جاء مبینا فی مسلم قال ابو ہریرۃ بینما عمر بن الخطاب یخطب الناس یوم الجمعۃ اذ دخل عثمان بن عفان فعرض بہ عمر ما بال رجال یتاخرون بعد النداء الحدیث **قولہ** فقال ایۃ ساعۃ ہذہ مرفوع علی انہ خبر مقدم علی المبتدأ لاشتمالہ علی ما لہ صدر الکلام

عارضۃ الاحوذی

اقیمت الصلوۃ فجاء بید رجل فقدمہ وکان امام قومہ وقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا اقیمت الصلوۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء صحیح حسن اسنادہ الحدیث صحیح قد اخرجہ القشیری من طریق عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوۃ بحضرۃ الطعام ولا وہو یدافعہ الاخبثان ہذا ہو عبد اللہ بن الارقم بن عبد یغوث بن وہب ابن عبد مناف ابن زہرۃ بن کلاب القرشی الزہری اسلم عام الفتح وکتب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وخازن عمر

شرح سراج احمد

روایات تصریح نام وی ست فقال ماهو الا ان سمعت النداء وما زدت علی ان توضأت پس گفت آن مرد آینده نبود آن
مگر اینکه شنیدم اذان را و زیاده نکرده ام بر آنکه وضو کردم قال والوضوء ایضا گفت عمر بن الخطاب وضو هم خوب نیست و وضو
بنصب ست ای توضأت الوضوء فقط قاله النووی و جائز داشته است قرطبی رفع را نیز بر آنکه مبتدا است و خبر او محذوف ست ای
والوضوء ایضا مقتصر علیه ثم ان الواو عاطفة وقال القرطبی عوض عن حرف الاستفهام کقراءة ابن کثیر قال فرعون وآمنتم به و
قد علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بالغسل و تحقیق دانستی و میدانی که بدرستیکه آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در
روز جمعه یعنی اگر تو غسل کرده می آمدی برای نماز خوب می بود حدثنا بذلك محمد بن ابان نا عبد الرزاق عن معمر عن
الزهری ح وثنا عبد الله بن عبد الرحمن ثنا عبد الله بن صالح عن اللیث عن یونس عن الزهری بهذا الحدیث
وروی مالك هذا الحدیث عن الزهری عن سالم قال بینا عمر یخطب یوم الجمعة فذکر الحدیث چنانکه مذکور شده است
قال ابو عیسی سألت محمدا عن هذا سوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث فقال الصحیح حدیث الزهری عن
سالم عن ابیه پس گفت بخاری این حدیث زهری از سالم از ابن عمر صحیح ست قال محمد وقد روی عن مالك ایضا
عن الزهری عن سالم عن ابیه نحو هذا الحدیث یعنی امام مالك در موطا نیز از زهری از سالم از ابن عمر روایت کرده است

باب فی فضل الغسل یوم الجمعة باب ست در بیان فضیلت غسل در روز جمعه حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن
سفیان وابو جناب باجیم ونون مفتوحة مخففة یحیی بن ابی حیة عن عبد الله بن
عیسی عن یحیی بن الحارث عن ابی الاشعث الصنعانی عن اوس بن اوس
صحابی ثقفی ست نزول کرد شام را قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فقال ماهو الا ان الضمیر للشان **قوله** والوضوء ایضا بالنصب قال الحافظ ابن حجر کذا فی روایتنا وعلیه اقتصر
النووی فی شرح مسلم ای توضأت الوضوء ایضا او خصصت الوضوء دون الغسل وهو معطوف علی الانکار الاول
معنی ای ما اکتفیت بتاخیر الوقت و تفویت الفضیلة حتی ترکت الغسل واقتصرت علی الوضوء او ای اجئت هذه
الساعة او اخرت المجیء واقتصرت علی الوضوء ایضا والمقصود تعداد ما حصل منه من التقصیر فی اداب هذا الیوم
وان ذلك لا ینبغی لمثله ولا یلزم منه الوجوب لان مثله یغلظ علیه بترك السنة ویجوز رفع الوضوء وهو الذی فی
الیونینیة علی انه مبتدأ خبره محذوف ای والوضوء تقتصر علیه ایضا وعن ابن السید الصواب ان الوضوء بالمد علی لفظ
الاستفهام کقوله تعالی آلله اذن لکم وتعقبه البدر الدمامینی بان نقل کلام ابن السید یقصد توجیه ما فی البخاری غلط فان کلام ابن السید فی
الموطأ ولیس فیه واو وانما هو فقال له عمر الوضوء ایضا اما فی حدیث البخاری فالواو داخلة علی همزة الوصل فلا یمکن الاتیان
بعدها بهمزة الاستفهام ام قال القسطلانی فی قول فلا یصح المد فی روایة الترمذی ایضا للعلة المذکورة **باب** فی فضل الغسل یوم الجمعة

قوت المغتذی

والوضوء ایضا قال العراقی المشهور فی الروایة النصب باضمار فعل ای توضأت
الوضوء او تسویت الوضوء دون الغسل قاله الازهری وغیره

عارضة الاحوذی

وعثمن علی بیت
المال فواستعفاه
فی اخریات الامر
فاعفاه وکان عند
رسول الله صلی الله
علیه وسلم امینا یامره
ان یجیب عنه فیکتب
ویطبع ولا یقرأه
علیه وقال ابن القسم
عن مالك جاء
رسول الله صلی
الله علیه وسلم یوما
کتاب فقال من یجیب
عنی فاجاب عنه
عبد الله بن الارقم
واعجبه فانفذه
وکان عمر حاضرا
فلم یزل له ذلك
فی نفسه یقول
اصاب ما اراده
رسول الله صلی الله
علیه وسلم فلما تولی
عمر استعمله علی
بیت المال وقال
ابن وهب عن مالك
اجاز عثمن عبد الله
ابن الارقم بثلثین
الف درهم فاباه ابن

شرح سراج احمد

من اغتسل یوم الجمعة گفت اوس فرمود آنحضرت مر ہر کہ غسل کند در روز جمعہ برای نماز وی وغسل وغسل کنانید زن خود را بجماع کردن یعنی باعث بغسل زن گشت وغسل بتشدید سین مہملہ است برای مبالغہ وبکّر وابتکر وبکر بتشدید وبیاید نماز را در اول وقت وادراک کند اول خطبہ را یا تکرار است برای تاکید وبعضی گفتہ اند بکر یعنی تصدق کند پیش از برآمدن بچیزی وگفتہ اند بکر یعنی رفت در ساعت اولی وابتکر یعنی کرد فعل بتکبیر آن را از اشتغال بصلوة وذکر وبعضی گفتہ اند بکّر یعنی دیگری را حامل وباعث شد بر بامداد بیرون آمدن ودنا ونزدیک شد از امام بی تخطی رقاب واستمع وشنید خطبہ را وانصت وخاموش شد ولغو بیہودہ نگفت کان لہ بکل خطوة یخطوھا اجر سنة باشد او را بہر گامی کہ نہادہ آن گام را مقابل ہر گام باشد مزد عبادت یک سال صیامھا وقیامھا روزہ آن سال وقیام شبہای آن سال یعنی اینچنین عمل کہ صیام دہر وقیام لیل ست وآن خاصیت مخصوص نماز جمعہ است باین شرائط کہ مذکور شد

شرح ابی الطیب

قولہ من اغتسل یوم الجمعة وغسّل قال زین العرب غسّل بالتشدید قال کثیر ان المجامعة قبل الخروج الی الصلوة لانہ یجمع غض الطرف فی الطریق یقال غسل الرجل امرأتہ بالتشدید والتخفیف اذا جامعھا وقیل بالتشدید معناہ اغتسل بعد الجماع ای اغتسل للجمعة واغتسل بعد الجماع فکرہ لھذا المعنی وقیل غسل اراد غسل غیرہ و اغتسل ھو لانہ اذا جامعھا احوجھا الی الغسل وقیل اراد بغسل غسل اعضائہ للوضوء ثم اغتسل للجمعة وقیل ھما بمعنی والتکرار للتاکید وقیل التشدید فیہ للمبالغة دون التعدیة کما فی قطّع وکسّر لان العرب لھو لھو وشعور وفی غسلھا کلفة فافرد ذکر غسل واراد بہ غسل الراس لذلک والی ذھب مکحول فمعناہ غسل راسہ واغتسل ای جمیع بدنہ **قولہ** وبکّر وابتکر ای اتی للصلوة اول وقتھا وکل من اسرع فی شئ فقد بکّر الیہ وابتکر ای ادرک اول الخطبة واول کل شئ باکورتہ وابتکر اذا اکل باکورة الفاکھة وقیل ھما بمعنی وکرر للتاکید وقال ابن الانباری بکر تصدق قبل خروجہ یتاول علی ما روی فی الحدیث باکروا بالصدقة فان البلاء لا یتخطاھا وتابعہ الخطابی **قولہ** دنا ای قرب من الامام کما فی روایة ابی داود **قولہ** واستمع ای الخطبة **قولہ** وانصت ای سکت ظاھرہ انہ سکت ولو کان بعیدا بحیث لو یستمع لکن جوّز بعض علمائنا انہ یقرأ القرآن حینئذ سرا ویؤید الاول ما روی الشیخان اذا قلت لصاحبک یوم الجمعة انصت والامام یخطب فقد لغوت ای تکلمت بما لا یعنیک وقیل خبت وخسرت وقیل ملت وعدلت عن الصواب **قولہ** بکل خطوة یخطوھا ای خطاھا وایاھا اوذھابا فقط ویحتمل یخطوھا فی ذلک الیوم لکنہ بعید **قولہ** صیامھا وقیامھا بدل من سنة والظاھر ان المراد بہ انہ یحصل لہ اجر من استوعب السنة بالصیام والقیام لو کان ولا یتوقف ذلک علی ان یتحقق الاستیعاب من احد وظاھر ان المراد فی ھذا وامثالہ ثبوت اصل اجر الاعمال لا مع المضاعفات المعلومة بالنصوص فانھا لمن یاتی بتلک الحسنة قال تعالی من جاء بالحسنة فلہ عشر امثالھا ای الحسنة

قوت المغتذی

من اغتسل یوم الجمعة وغسل روی بالتخفیف والتشدید وبکر بالتشدید علی المشھور فی الروایة وابتکر قال العراقی ھو تاکید محض والمعنی اتی الصلوة لاول وقتھا ودنا زاد ابو داود وغیرہ من الامام

عارضة الاحوذی

یقبلھا وقال سفین رأیت ثلثمائة درھم فابی ان یقبلھا وقال انما عملت للہ عز وجل بالعلة التی لاجلھا یسقط حدیث عبد اللہ ابن الارقم من الصحیح وثبت فیہ حدیث عائشة فقال ابو عیسی انہ اختلف علی عروة فروی عنہ عن عبد اللہ ابن الارقم وروی عنہ عن رجل عن عبد اللہ بن الارقم کما فسرہ ابو عیسی فصار مقطوعا وخرج عن شرط الصحیح فقیہ اتفقت الامة علی ان المصلی ینبغی ان یدخل فی الصلوة حاضر القلب خاشع الجسد ولا یتم لہ خضوع القلب الا بحذف

شرح سراج احمد

و در آمدن بمسجد برای نماز پنجگانہ نیز دران ہنگام رفع درجت و کتابت حسنہ می باشد اما در جمعہ در ہر گام ثواب یک سال قیام لیل و صیام نہار ست قال محمود فی ہذا الحدیث گفت محمود بن غیلان درین حدیث قال وکیع اغتسل ہو و غسل امرأتہ گفت وکیع اغتسل لازم ست و غسل متعدی ست اغتسل غسل کرد بنفس خود و غسل غسل کنانید زن خود را بجماع کردن یا وی و باعث بر غسل زن گشت و یروی عن ابن المبارک انہ قال فی ہذا الحدیث و روایت کردہ شد از ابن المبارک کہ او گفت در تفسیر این حدیث من غسل و اغتسل یعنی غسل راسہ و اغتسل یعنی مراد بغسل شستن سر ست بخطمی و جز آن زیرا کہ عرب موی سر بسیار باشد کہ در شستن او کلفتی ست و باغتسال شستن تمام بدن مراد ست و فی الباب عن ابی بکر و عمران بن حصین و سلمان و ابی ذر اخرجہ احمد و ابن ماجۃ و الحاکم و ابی سعید الخدری اخرجہ النسائی و ابن حبان و ابن عمر اخرجہ البیہقی و ابن حبان بلفظ من اتی الجمعۃ من الرجال و النساء فلیغتسل و من لم یاتہا فلیس علیہ غسل من الرجال و النساء و اخرجہ الدیلمی عنہ بلفظ من اغتسل یوم الجمعۃ اخرجہ اللہ من ذنوبہ ثم قیل استانف العمل و اخرجہ ابن حبان عنہ ایضا بلفظ الغسل یوم الجمعۃ علی کل حالم من الرجال و علی کل بالغ من النساء و اخرجہ ابن عساکر عنہ ایضا بلفظ اذا جاء احدکم الجمعۃ فلیغتسل و لیستنظف و ابی ایوب الانصاری قال ابو عیسی حدیث اوس بن اوس حدیث حسن و ابو الاشعث الصنعانی اسمہ شراحیل ابن آدہ بشین معجمہ و راء و الف و حاء مہملہ و سکون تحتیہ و لام و آدہ بمد و تخفیف دال مہملہ گفت ابن الصلاح بعضی بتشدید دال می گفتہ اند در تقریب ست ابن شراحیل بن کلیب ثقہ از ثانیہ بود حاضر شد فتح دمشق را در اسماء الرجال مشکوۃ است شامی تابعی مشہور ست روایت دارد از عبادہ بن الصامت و ثوبان **باب** فی الوضوء یوم الجمعۃ باب ست در بیان وضو کردن تنہا در روز جمعہ بی غسل حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی نا سعید بن سفین الجحدری نا شعبۃ عن قتادۃ عن الحسن عن سمرۃ بن جندب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ یوم الجمعۃ فبہا و نعمت ہر کہ وضو کند در روز جمعہ پس خوب ست و بہتر و من اغتسل فالغسل افضل و ہر کہ غسل کرد پس غسل کردن افضل ست و ثواب بسیار دارد و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ اغتسلوا یوم الجمعۃ و لو کان بدینار و اخرجہ ابن عساکر فی تاریخہ عنہ ایضا بلفظ من اغتسل یوم الجمعۃ بنیۃ و حسبۃ

شرح ابی الطیب

قولہ یعنی غسل راسہ فعلی ہذا ذکرہ للتاکید **قولہ** اسمہ شراحیل بن آدہ بالمد و تخفیف الدال ابو الاشعث الصنعانی و یقال آدہ جد ابیہ ثقۃ من الثانیۃ شہد فتح دمشق قالہ فی التقریب **باب** فی الوضوء یوم الجمعۃ **قولہ** فبہا و نعمت ای فاخذ بالخصلۃ الحسنۃ التی وجبت تلک الخصلۃ و نعمت تلک الخصلۃ ای الطہارۃ للصلوۃ او ای اتی بالخصلۃ و نعمت تلک الخصلۃ لکونہا واجبۃ

قوت المغتذی

عن الحسن عن سمرۃ بن جندب ذکر النسائی ان الحسن لم یسمع من سمرۃ الا حدیث العقیقۃ قال العراقی و قد صح سماعہ منہ لغیر حدیث العقیقۃ و لکن ہذا الحدیث لم یثبت سماعہ منہ لانہ رواہ عنہ بالعنعنۃ فی سائر الطرق و لا یحتج بہ لکونہ یدلس من توضأ یوم الجمعۃ فبہا و نعمت قال العراقی فبطہارۃ الوضوء حصل الواجب فی التطہیر للجمعۃ و التاء فی نعمت للتانیث قال ابو حاتم معناہ و نعمت الخصلۃ ہی ای الطہارۃ للصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

الصوائق و قطع العلائق و تکلف الفکر و الذکر و مع حضور الحدث و الجوع لا یتفق لہ ذلک بل یکون فی قلق الا ان یکون یسیرا من شغل الجوع و قلق الحدث فانہ لا یضرہ فان کان کثیرا فصلی بہ اعاد الصلوۃ ابدا و اختلف العلماء فی تعلیلہ فمنہم من علل بالشغل المؤدی الی شرود القلب و اسقاط الخشوع و قال احمد حنبل العلۃ فیہ انتقال الحدث و عندہ ان انتقال الحدث یوجب الوضوء و انتقال المنی یوجب الغسل و ان لم یظہر و تعلق احمد بان الشہوۃ حصلت بانتقال المنی و ان لم یظہر فکان کالتقاء الختانین و بان انتقال الحدث

عارضة الاحوذی

سبب الخروج فلا یکون اقل من مس الذکر وهذا لا یصح فان الاحادیث تثبت بالاخبار کما نقلناه وکذلك الغسل یثبت باسبابه المعینة بالاخبار وما ذکره لیس معللا ولا ما رای انه مثله فی معناه تفریع اذا کان صائما فحضرت الصلوة والعشاء فان کان محتاجا بدأ بالعشاء لقول رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا حضر العشاء والصلوة فابدؤا بالعشاء معناه مع الحاجة او الصیام وکذلك رواه الدارقطنی مفسرا واحد کم صائم فان لم یکن محتاجا بدأ بالصلوة تفریع یاتی هذا

شرح سراج احمد

تنظیفا للجمعة من غیر جنابة کتب له بکل شعرة یلیها من راسه ولحیته وسائر جسده حسنة وانس بن مالك رواه الضحاك بن حمزة عن حجاج عن ابراهیم بن مهاجر عن الحسن عن انس واخرجه عنه ایضا ابن ماجة والطحاوی باسنادین ضعیفین واخرج الطبرانی فی الاوسط من وجه ثالث عنه ایضا نحوه واسناده ضعیف ایضا واخرجه عنه ایضا ابن عدی من طریق ابان مرفوعا قال من جاء منکم الجمعة فلیغتسل قال فلما جاء الشتاء شکوا البرد فقال من اغتسل فبها ونعمت ومن لم یغتسل فلا حرج وابان واه وعائشة اخرجه الشیخان کان الناس ینتابون الجمعة من العوالی فیاتون فی الغبار فتخرج منهم الرائحة فقال النبی صلی الله علیه وسلم لو انکم اغتسلتم واستدل علی نسخ الحکم لان العلة زالت فنزول الحکم معها کما فی تخریج الهدایة قال ابو عیسی حدیث سمرة حدیث حسن قد روی بعض اصحاب قتادة هذا الحدیث عن قتادة عن الحسن عن سمرة ورواه بعضهم عن قتادة عن الحسن عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسل ای هو مرسل والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم اختاروا الغسل یوم الجمعة ورأوا ان یجزئ الوضوء من الغسل یوم الجمعة اختیار کرده اند اهل علم از صحابه وغیر ایشان غسل را در روز جمعه واعتقاد کرده اند که کفایت میکند وضو نیز از غسل کردن در روز جمعه قال الشافعی وما یدل علی ان امر النبی صلی الله علیه وسلم بالغسل یوم الجمعة انه علی الاختیار لا علی الوجوب گفت امام شافعی و بعضی از چیزی که دلالت میکند بر آنکه بدرستیکه امر کردن آنحضرت بغسل در روز جمعه بر خیار ست نه بر وجوب که وجوب از وی بر نمی آید حدیث عمر حیث قال لعثمن والوضوء ایضا حدیث عمر بن الخطاب ست از حیثیتی که گفت مر عثمن را که الوضوء ایضا ست وقد علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بالغسل یوم الجمعة وتحقیق دانستی تو که بدرستیکه آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در روز جمعه فلو علما ان امره علی الوجوب لا علی الاختیار لم یترك عمر عثمن اگر میدانستند عمر وعثمان که امر آنحضرت وجوبی ست مباح نمیگذاشت عمر ابن الخطاب عثمان را حتی بود تا آنکه رد میکرد عثمان را و باز میفرستاد او را برای غسل ویقول له ارجع واغتسل ومیگفت عمر عثمان را باز رو بخانه وغسل کرده بیا برای نماز ولما خفی علی عثمن ذلك مع علمه وپوشیده نمی شد بر عثمان وجوب غسل جمعه با وجود علم وی ولکن دل فی هذا الحدیث ان غسل یوم الجمعة فیه فضل من غیر وجوب یجب علی المرء کذلك ولیکن دلالت ست درین حدیث که در غسل در روز جمعه فضیلتی ست نه وجوبی ست که واجب شود غسل بر آدمی بر سبیل اختیار حدثنا هناد نا ابو معویة عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء کسیکه وضو کند پس نیک کند وضو را فاتی الجمعة فدنا واستمع وانصت پس بیاید جمعه را پس نزدیک امام شد وشنود وخاموش نشست غفر له ما بینه وبین الجمعة آمرزیده شود برای وی

شرح ابی الطیب

قوله ورأوا ای یجزی ای یکفی فی حصول اصل الواجب وان کانت السنة لا تحصل بالوضوء **قوله** کذلك خبر مبتدأ محذوف ای الامر کذلك ای لا یجب الغسل یوم الجمعة بل هو افضل ویحتمل ان یکون متعلقا بما بعده ای کذلك حدثنا هناد الی آخر السند **قوله** غفر له ما بینه وبین الجمعة ای ذنوب ما بینه او قدر ذنوب ما بینه وبین الجمعة الاخری کما فی مسلم بزیادة لفظ الاخری ثم یحتمل ان یکون المراد من الجمعة الاخری الماضیة او المستقبلة وقال الکرمانی کلاهما محتمل وقال العسقلانی المراد بالاخری التی مضت کما فی صحیح ابن خزیمة ولفظه غفر له ما بینه وبین الجمعة التی قبلها قال میرك اقول وکما فی

شرح سراج احمد

انچہ گذشت میان او و میان جمعہ دیگر و زیادۃ ثلثۃ ایام و زیادہ سہ روز بروی ومن مس الحصی فقد لغا و کسیکہ مساس کند وبساید سنگریزہ را پس تحقیق لغو کرد و لغو سخن لایعنی کردن و کلام باطل در وقت خطبہ ممنوع ست و مس حصی را در حکم لغو داشت چنانکہ شاغل شدن آن از استماع خطبہ چنانکہ کلام شاغل ست ازان و مراد بمس حصی بازی کردن ست بدان بعبث و یا برابر و ہموار گردانیدن آنہاست بر زمین بی ضرورت تا سجدہ کند بر آن و بعضی گفتہ اند مراد گردانیدن سنگریزہا و شمار کردن تسبیح ست بدان و این انسب ست بنہی از تکلم نزد خطبہ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح بدانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ و شافعی و مشہور از مالک و در روایتی از امام احمد و جمہور بندب غسل جمعہ ست و استدلال کردہ اند بحدیث ترمذی کہ من توضأ یوم الجمعۃ فبہا ونعمت ومن اغتسل فالغسل افضل و حکی ابن المنذر عن اسحق ان قصۃ عثمان یدل علی وجوب الغسل لا علی عدمہ من جہۃ ترک عمر الخطبۃ و اشتغالہ بمعاتبۃ عثمان علی رؤس الناس وانما لم یرجع عثمان الی الغسل لضیق الوقت او لکونہ کان قد اغتسل فی اول النہار وانما لم یقصد غسلہ بذہابہ الی الجمعۃ کما ہو الافضل ففی مسلم عن حمران ان عثمان لم یکن یمضی علیہ یوم حتی یفیض علیہ الماء وتعقب علیہ بانہ انکر علیہ ترک التبکیر الذی ہو السنۃ فالغسل مثلہ کذا فی الفتح لابن الہمام واما ما ورد فی الاحادیث الصحاح بلفظ غسل یوم الجمعۃ واجب علی کل محتلم فمعناہ ای متاکد علی کل بالغ تاکد الاستحباب کما یقال اکرامک علی واجب و ما فی صحیح ابن حبان عن صفوان بلفظ انہ واجب کغسل الجنابۃ فالمراد بہ التشبیہ فی الکیفیۃ لا الحکم قال ابن عبد البر لیس المراد انہ واجب فرضا بل مؤول ای واجب فی السنۃ او المروۃ او فی الاخلاق الحمیدۃ واستدل العلماء بمفہوم الاحادیث علی ان الغسل لا یشرع لمن لم یحضر الجمعۃ وقد یصرح بہ حدیث عثمان بن واقد بلفظ من اتی الجمعۃ من الرجال والنساء فلیغتسل ومن لم یاتہا فلیس علیہ غسل کما ذکرتہ آنفا بروایۃ فی الباب السابق والبیہقی وابن حبان واخرجہ ابو عوانۃ وابن خزیمۃ عن ابن عمر لکنہ قال البزار اخشی ان یکون

شرح ابی الطیب

سنن ابی داود من حدیث ابی سعید و ابی ہریرۃ ولفظہ کانت کفارۃ لما بینہا وبین الجمعۃ التی قبلہا لکن ما فی حدیث ابن عمر عند ابی داود بلفظ فہی کفارۃ الی الجمعۃ التی قبلہا وزیادۃ ثلثۃ ایام یؤید ما قالہ الکرمانی تامل انتہی قال القسطلانی المغفرۃ تکون للمستقبل کما للماضی قال اللہ تعالی لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر لکن فی روایۃ اللیث عن ابن عجلان عند ابن خزیمۃ مما بینہ وبین الجمعۃ التی قبلہا وزاد فی روایۃ ابی ہریرۃ عند ابن حبان وزیادۃ ثلثۃ ایام من التی بعدہا والمراد غفران الصغائر انتہی **قولہ** وزیادۃ ثلثۃ ایام مرفوع علی انہ معطوف علی ما فی قولہ ما بینہ عطفا بالواو بمعنی مع کما فی قولہم کل رجل وضیعتہ وقال النووی ینصب زیادۃ علی الظرف انتہی واقول الظاہر ان النصب علی انہ مفعول معہ ویجوز الجر علی انہ معطوف علی الجمعۃ قال النووی قال العلماء معنی المغفرۃ لہ ما بین الجمعتین وثلثۃ ایام ان الحسنۃ بعشر امثالہا فصار یوم الجمعۃ الذی فعل فیہ ہذہ الافعال الجمیلۃ فی معنی الحسنۃ التی تجعل بعشر امثالہا قال بعض اصحابنا والمراد ما بین الجمعتین من صلوۃ الجمعۃ وخطبتہا الی مثل ذلک الوقت من الجمعۃ الثانیۃ حتی تکون سبعۃ ایام بلا زیادۃ ولا نقصان ویضم الیہا ثلثۃ فتصیر عشرۃ **قولہ** ومن مس الحصی فقد لغا اللغو ہنا الباطل المذموم المردود قالہ النووی وفی النہایۃ لغی یلغی ولغی یلغی لغا یلغو اذا تکلم بما لا یعنی وہو اللغو اقول لا یحتمل

عارضۃ الاحوذی

فی صلوۃ الجماعۃ فاما ان کان وحدہ بدأ باکلہ علی کل حال لاتساع الوقت الا ان یرغب فی الفضل فیبدأ بالصلوۃ الا ان یکون محتاجا ایضا فیبدأ بالاکل **باب** ما جاء فی الوضوء من الموطئ قالت ام ولد لابراہیم ابن عبد الرحمن ابن عوف لام سلمۃ انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطہرہ ما بعدہ اسنادہ ہذا الحدیث مما رواہ مالک فصح ان کان غیرہ لم یروہ صحیحا و ذلک مذہب یستقصی فی اصول الفقہ وقد روی ابو داود عن امرأۃ

شرح سراج احمد

ابن واقد وهم فيه وهو الاصح عند الشافعية وبه قال الجمهور خلافا لاكثر الحنفية وفي شرح المنية للعلامة الحلبي من ائمة الحنفية ان من لا جمعة عليه يندب له الغسل عند الحسن بن زياد لا عند ابي يوسف وقال الاثرم سمعت احمد سئل عمن اغتسل ثم احدث هل يكفيه الوضوء قال نعم ولم اسمع فيه اعلى من حديث ابن ابزى ولا يذهب عليك ان عبارة الامام مالك هذا صريحة في ان مدار اجزاء الاغتسال وعدمه عنده على نية غسل الجمعة لا على كونه متصلا بالذهاب وعدم اتصاله وظهر منه ان مالكا موافق الجمهور في ان الغسل يجزئ من بعد الفجر والمشهور عنه كما نقله الحافظ ابن حجر عن الشيخ تقي الدين بن دقيق العيد انه يشترط ان يكون الغسل متصلا بالذهاب ووافقه الاوزاعي والليث وقال الجمهور يجزئ من بعد الفجر واخرج في موطأه انا الثوري ثنا منصور عن مجاهد انه قال من اغتسل بعد طلوع الفجر اجزاه انتهى ومع ذلك فالغسل عندهم انما هي للصلوة دون اليوم بدليل تقييد الغسل في الحديث بالمجئ فلو اغتسل بعد الصلوة لم يكن للجمعة وحكى ابن عبد البر الاجماع على ذلك ولا ينافي طريان الحدث بعد الغسل لكون الغسل لاجل الصلوة لحصول زوال الرائحة الكريهة وكون الغسل للصلوة وهو الصحيح من مذهب ائمتنا الحنفية كما في شرح الوقاية وهو قول ابي يوسف وقال الحسن بن زياد انه لليوم وفي جمعة قاضي خان انه لو اغتسل بعد صلوة الجمعة لم يعتبر بالاجماع

باب ماجاء في التبكير الى الجمعة باب ست در بيان انچه آمده است در ذكر اول وقت آمدن وتحتين وقت رفتن بسوى نماز جمعه حدثنا اسحق بن موسى الانصاري نا معن ثنا مالك عن سمي عن ابي صالح عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من اغتسل يوم الجمعة غسل الجنابة كسيكه غسل كند روز جمعه غسل كامل مستجمع جميع اركان وشرائط وسنن وآداب چنانكه براى جنابت غسل ميكنند وبعضى گفته اند كه اين اشارت ست باستحباب جماع درين روز از براى تخليه باطن وتسكين نفس از خواطر رديه وسد باب نظر حرام ومؤيد اين قول ست روايت غسل به تشديد كه بالا در حديث مذكور شده است ثم راح فكانما قرب بدنة پستر رفت بسوى نماز پس گويا كه او فرستاد براى ذبح كردن شتر را براى قربت حق تعالى وبدنه نزد جماعه از علما نام شتر ست ونزد جمهور اهل لغت وبعضى از فقهاى

شرح ابي الطيب

اللغو بالقول بل يعمه والفعل **باب** ماجاء في التبكير الى الجمعة **قوله** غسل الجنابة منصوب على المصدرية اى كغسل الجنابة في الصفات هو المشهور في تفسيره خلافا لمن قال يستحب له مواقعة زوجته ويغتسل منها فيكون معنى قوله غسل الجنابة اى يغتسل غسل الجنابة حقيقة وهو باطل قاله النووي **قوله** ثم راح فكانما قرب بدنة اى راح اول النهار والمراد به اى راح في الساعة الاولى كما في رواية الموطأ فانه زاد في الساعة الاولى ويدل على هذا المعنى قرينة المقابلة وهي تعين المراد وقال القاضي حسين وامام الحرمين الشافعيان ان المراد بالساعات لحظات لطيفة بعد زوال الشمس لانه حقيقة الرواح لان حقيقته من الزوال الى اخر النهار والغداء من اوله الى الزوال قال الله تعالى غدوها شهر ورواحها شهر قال النووي ومذهب الشافعي وابن حبيب المالكي وجماهير العلماء استحباب التبكير اليها اول النهار والساعات عندهم من اول

قوت المغتذي

من اغتسل يوم الجمعة غسل الجنابة هو للتشبيه اى غسلا كغسل الجنابة كقوله تعالى وهي تمر مر السحاب هذا هو المشهور في تاويله ويحتمل ان يكون المراد انه اغتسل من الجنابة اى من اتيانه اهله

عارضة الاحوذي

من بني عبد الاشهل قالت قلت يا رسول الله ان لنا الى المسجد طريقا منتنة فكيف نفعل اذا مطرنا قال اليس بعدها طريق هي اطيب منها قالت قلت بلى قال فهذه بهذه ومن هذا الباب الذي ترجم عليه ابو عيسى ما روى ابو داود ايضا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا وطئ احدكم بنعله الاذى فان التراب له طهور وهذا الباب لا يصح منه بعد تحمد الاحاديث ام سلمة المتقدم غريبه الموطئ مفعل بكسر العين من وطئ وهو اسم للموضع فيكون معناه الوضوء من الموضع القذر والتقدير الوضوء من وطئ الموضع القذر

شرح سراج احمد

حنفیه شامل ست شتر وگاو را واین قول علمای مخالف ست مر همین حدیث را که بقره مقابل بدنه ذکر کرده است جوهری گفته که بدنه
نام ناقه یا بقره است که ذبح کرده میشود بمکه و بدنه بجهت آن میگویند که فربه می سازد و تن دار میشود ومن راح فی الساعة الثانیة
فکانما قرب بقرة وهر که برود بمسجد در ساعت دوم پس گویا که او قربانی کرد گاوی را ومن راح فی الساعة الثالثة فکانما
قرب کبشا قرن وکبش در فارسی قچقار خوانند یعنی شاة را وذکر کبش بجهت آنست که وی افضل ست از اقسام شاة
ومن راح فی الساعة الرابعة فکانما قرب دجاجة بفتح دال مهمله وکسر آن وبعضی بضم آن نیز گفته اند وفتح افصح ست
ومن راح فی الساعة الخامسة فکانما قرب بیضة یعنی تخم مرغ را که قلیل المال ست فاذا خرج الامام
پس چون بیرون می آید امام برای خطبه حضرت الملئکة یستمعون الذکر حاضر می آیند فرشتگان در حالیکه می شنوند خطبه را

شرح ابی الطیب

النهار والرواح یکون اول النهار وآخره قال الازهری لغة العرب ان الرواح الذهاب سواء کان اول النهار او آخره
او فی اللیل وهذا هو الصواب الذی یقتضیه الحدیث والمعنی لان النبی صلی الله علیه وسلم اخبر ان الملائکة تکتب من
جاء فی الساعة الاولی وهو کالمهدی بدنة ثم من جاء فی الثانیة ثم الثالثة ثم الرابعة ثم الخامسة وفی روایة النسائی
فاذا خرج الامام طووا الصحف فعلم انه اذا جاء بعد الزوال فلا فضیلة فلا یصح حمل الرواح علی ما بعد الزوال ولان
ذکر الساعات انما کان للبحث علی التبکیر الیها والترغیب فی فضیلة السبق وتحصیل الصف الاول وانتظارها والاشتغال
بالتنفل والذکر ولا یحصل هذا بعد الزوال ولا فضیلة لمن اتی بعد الزوال لان النداء یکون حینئذ ویحرم التخلف
بعد النداء واختلف العلماء هل تعتبر الساعات من طلوع الفجر ام من طلوع الشمس والاصح عندهم من طلوع الفجر ثم ان
من جاء فی اول ساعة من هذه الساعات ومن جاء فی آخرها مشترکان فی تحصیل اصل البدنة او البقرة او الکبش
ولکن بدنة الاول اکمل من بدنة من جاء فی آخر الساعة وبدنة المتوسط متوسطة **قوله** فکانما قرب بدنة ای تصدق
بها لان معنی قرب بالتشدید تصدق بما یتقرب به الی الله تعالی قال تعالی اذ قربا قربانا ای تصدقا بما یتقربا به الی الله تعالی
وقیل الاهداء بها الی الکعبة کما فی روایة البخاری ومثل المهجر کمثل الذی یهدی بدنة من الاهداء ورد بان اهداء الدجاجة
والبیضة غیر معهود فالوجه حمل روایة البخاری علی التصدق ایضا کذا قیل اقول لا وجه للرد لان الکلام وقع علی التشبیه
یعنی لو کان اهداء الدجاجة والبیضة ثابتا واهدی احد حصل له ثواب ذلک فهذا ایضا یعطی له مقدار ثواب ذلک والمقصود
منه انه یعطی له من حسنات الحرم والغرض الحث لان حسنات الحرم اعظم واجاب القسطلانی انه من باب المشاکلة ای تسمیة
الشیء باسم قرینه والمراد بالبدنة وغیرها عم من الذکر والانثی والتاء للوحدة لا للتانیث **قوله** کبشا هو الذکر وصف
باقرن لانه اکمل واحسن صورة ولان قرنه ینتفع به وفی روایة النسائی ثم کالمهدی شاة **قوله** دجاجة بتثلیث الدال
والفتح هو الفصیح حیوان معروف **قوله** حضرت الملائکة الخ بفتح الضاد وکسرها لغتان مشهورتان والفتح افصح واشهر
به جاء القرآن قال تعالی واذا حضر القسمة والمراد به انهم یطوون الصحف التی کانوا یکتبون فیها ثواب
الحاضرین صلوة الجمعة فلا یکتب بعد ذلک ثواب مخصوص بحضور الجمعة من هذه الانواع
والمراد من الملائکة الذین وظیفتهم کتابة حاضری الجمعة وما یشتمل علیه من ذکر وغیره وهم غیر الحفظة

عارضة الاحوذی

ویکون بفتحها والمعنی
واحد وفیه کلام
کثیر ویجوز الوضوء
من الموطوء بمعنی
مفعول فیکون
المراد به النجاسة
لا الموضع القذر
بالتقدیر المتقدم
ویجوز الوضوء من
الموطا مفعل ای
اوطأه قدمه
فقهه قوله صلی
الله علیه وسلم یطهره
ما بعده قال ظلک
اراه فی القشب
الیابس معناه عنده
ان تعلق به فی موضع
نجس یابس ازاله
موضع آخر کعادة
ما یتعلق بالاذیال
وقیل ان ذلک فی
الرطب لان الذیل
للمرأة کالخف
للرجل وهکذا اطلق
علماؤنا القول من
غیر ان یتفطنوا
لنکتته وهی ان
قول النبی صلی الله

شرح سراج احمد

واز نوشتن بازمی مانند و فی الباب عن عبد اللہ بن عمرو اخرجہ البیہقی و سمرۃ بن جندب اخرجہ احمد و ابو داود و البیہقی و الحاکم قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی ترک الجمعۃ من غیر عذر باب ست در بیان آنچہ وارد ست در حق ترک کردن نماز جمعہ بی عذر شرعی حدثنا علی بن خشرم ثنا عیسی بن یونس عن محمد بن عمرو عن عبیدۃ ابن سفین عن ابی الجعد یعنی الضمری وکانت لہ صحبۃ و بود ابی الجعد را صحبتی یعنی صحابی بود نام او عمرو بود و بعضی دیگر نام او گفتہ اند و از مرویات او یک حدیث ست کہ گذشت در روز جمل فیما نرعو محمد بن عمرو یعنی او را صحبتہ است در چیزی کہ گفتہ است محمد بن عمرو قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من ترک الجمعۃ ثلث مرات تہاونا بہا ہر کہ ترک کند نماز جمعہ را سہ بار از جہت سبک پنداشتن او را طبع اللہ علی قلبہ مہر کند حق تعالی بر دل وی از قبولیت حق و فی الباب عن ابن عمر اخرجہ احمد و مسلم والنسائی و ابن ماجۃ بلفظ لینتہین اقوام عن ودعہم الجمعات او لیختمن اللہ علی قلوبہم ثم لیکونن من الغافلین و ابن عباس اخرجہ الشافعی والبیہقی بلفظ من ترک جمعۃ من غیر ضرورۃ کتب منافقا فی کتاب لا یمحی ولا یبدل و اخرجہ الشیرازی فی الالقاب عنہ بلفظ من ترک اربع جمع من غیر عذر فقد نبذ الاسلام وراء ظہرہ و سمرۃ اخرجہ احمد و ابو داود والنسائی و ابن ماجۃ و ابن حبان والحاکم بلفظ من ترک الجمعۃ من غیر عذر فلیتصدق بدینار فان لم یجد فبنصف دینار بدانکہ در حق تارک جمعہ وعید بسیار وارد ست در احادیث صحیحہ چنانکہ بعضی از انہا ایراد مینماید اخرج احمد و مسلم عن ابن مسعود لقد ہممت ان آمر رجلا یصلی بالناس ثم احرق علی رجال یتخلفون عن الجمعۃ بیوتہم اخرج الطبرانی عن اسامۃ بن زید من ترک ثلث جمعات من غیر عذر کتب من المنافقین اخرج احمد والحاکم عن ابی قتادۃ من ترک الجمعۃ ثلث مرات متوالیات من غیر ضرورۃ طبع اللہ علی قلبہ و اخرجہ احمد والنسائی و ابن ماجۃ والحاکم عن جابر و اخرج احمد والحاکم عن ابی الجعد من ترک ثلث جمع تہاونا طبع اللہ علی قلبہ اخرج الدیلمی عن ابی ہریرۃ لا یزال العبد متہاونا بالجمعۃ حتی یغضب اللہ علیہ قال ابو عیسی حدیث ابی الجعد حدیث حسن قال وسالت محمدا عن اسم ابی الجعد الضمری

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی ترک الجمعۃ من غیر عذر **قولہ** یعنی الضمری بفتح الضاد المعجمۃ وسکون المیم منسوب الی ضمرۃ ابن بکر بن عبد مناف قالہ فی جامع الاصول وکذا فی المغنی و فی التقریب قیل اسمہ ادرع وقیل عمرو وقیل جنادۃ صحابی لہ حدیث قتل یوم الجمل قالہ فی الکنی و قال فی الاسماء الادرع ابو الجعد الضمری **قولہ** تہاونا ای اہانۃ قالہ الطیبی و قال ابن الملک تساہلا عن التقصیر لا عن عذر و رواہ ابن خزیمۃ و ابن حبان فی صحیحہما و لفظہما من ترک الجمعۃ ثلاثا من غیر عذر فہو منافق و فی بعض الطرق ثلث مرات متوالیات قالہ السیوطی **قولہ** طبع اللہ علی قلبہ ای ختم علیہ ختما یمنع وصول الخیر الیہ و قال السیوطی المراد بالطبع انہ یصیر قلبہ قلب منافق

قوت المغتذی

عن عبیدۃ بن سفین بفتح العین وکسر الموحدۃ عن ابی الجعد ذکر ابن حبان فی الثقات ان اسمہ ادرع وقال ابو احمد الحاکم فی الکنی و ابو عبد اللہ بن مندۃ ان اسمہ عمرو بن بکر وقیل اسمہ جنادۃ ولہ یروی عنہ الا عبیدۃ ابن سفین من ترک یوم الجمعۃ ثلث مرات فی بعض الطرق متوالیات تہاونا طبع اللہ علی قلبہ قال العراقی المراد بالتہاون الترک من غیر عذر والمراد بالطبع انہ یصیر قلبہ قلب منافق

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم یطہرہ مایعدہ جعلہ ملک صریحا فرای انہ لا تکون طہارۃ الا بازالۃ ولا یتصور ذلک الا فی القشب الیابس وجعل غیرہ کنایۃ والمراد ان الطرق لا بد فیہا من الطاہر والقذر فان اصاب طریقا قذرۃ فسیصیب طاہرۃ ولا بد من ہذا وہذا ہو المراد من غیر شک بدلیل حدیث الاشہلیۃ ہذہ بہذہ اذا ثبت ہذا فحصرنا فی ذلک مسائل الاولی اذا وطئ بخفیہ علی اوراث الدواب فاختلف فیہ قول ملک فتارۃ قال یغسل علی اصل النجاسۃ وتارۃ قال بذلک

شرح سراج احمد

فلم یعرف اسمہ گفت مصنف و پسندیدم امام بخاری را از نام ابی الجعد ضمری کہ چہ نام داشت پس نشناخت امام بخاری نام او را و قال لا اعرف لہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الا ھذا الحدیث و گفت امام بخاری نمی شناسم او را روایتی از آنحضرت مگر همین یک حدیث را قال ابو عیسی و لا نعرف ھذا الحدیث الا من حدیث محمد بن عمرو و نمی شناسم روایت این حدیث را مگر از طریق محمد بن عمرو **باب** ما جاء من کم یوتی الی الجمعۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق باویہ نشین کہ از چند مقدار مسافت بیاید در شہر برای گذاردن نماز جمعہ حدثنا عبد بن حمید و محمد بن مدویۃ بمیم مفتوحہ و دال مہملہ مشددہ محمد بن احمد بن الحسین بن مدویۃ القرشی ابو عبد الرحمن الترمذی صدوق از حادیہ عشرہ است قالا ثنا الفضل بن دکین بضم دال مہملہ و فتح کاف ثنا اسرائیل عن ثویر بتصغیر ثور کہ بمعنی گاو ست ابن ابی فاختۃ ابو الجہم ضعیف رمی بالرفض من الرابعۃ عن رجل من اھل قباء و معلوم نیست کہ نام وی چہ بود عن ابیہ و کان من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال امرنا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان نشھد الجمعۃ من قباء امر فرمود ما را آنحضرت اینکہ حاضر آئیم ما نماز جمعہ را بمدینہ از موضع قبا کہ قریب سہ کروہ مسافت دارد از شہر مدینہ و آن نیز از عوالی مدینہ است قال ابو عیسی ھذا حدیث لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ یعنی این حدیث از طریق دیگر مروی نگشتہ است و لا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا الباب شیء و صحیح نگشتہ است درین باب چیزی از آنحضرت و قد روی عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الجمعۃ علی من آواہ اللیل الی اھلہ اخرجہ الترمذی و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ فرمود جمعہ فرض ست بر کسی کہ جای دہد او را جمع گرداند او را شب بسوی اہل خانہ او

شرح ابی الطیب

قولہ و قال لا اعرف لہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الا ھذا الحدیث قال فی قوت المغتذی بل لہ حدیثان الثانی اخرجہ الطبرانی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام و مسجدی ھذا و المسجد الاقصی **باب** ما جاء من کم توتی الجمعۃ ای من کم مسافۃ توتی الجمعۃ ای تستحق الجمعۃ ان یوتی لاجلھا **قولہ** محمد بن مدویۃ ھو محمد بن احمد بن الحسین بن مدویۃ بمیم و تثقیل القرشی صدوق من الحادیۃ عشرۃ **قولہ** ثویر مصغر بن ابی فاختۃ بمعجمۃ مکسورۃ و مثناۃ سعید بن علاقۃ بکسر المہملۃ الکوفی ابو الجہم ضعیف رمی بالرفض من الرابعۃ کذا فی التقریب **قولہ** علی من آواہ اللیل الی اھلہ اوی بالقصر لازم بمعنی انضم و بالمد متعد بمعنی ضم و قد یعکس و المعنی الجمعۃ واجبۃ علی من کان بین مسکنہ و بین موضع الصلوۃ مسافۃ یمکنہ الرجوع الی وطنہ قبل اللیل قالہ فی المجمع و ھو مذھب الامام ابی حنیفۃ و فی النھایۃ یقال آویت الی المنزل و آویت غیرہ و اویتہ و فی الحدیث من المتعدی و قال ابن الھمام و من کان من توابع المصر فحکمہ حکم اھل المصر فی وجوب الجمعۃ علیہ و اختلفوا فیہ

قوت المغتذی

و قال لا اعرف لہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الا ھذا الحدیث قلت بل لہ حدیثان احدھما ھذا و الثانی ما اخرجہ الطبرانی ثنا محمد بن عبد اللہ الحضرمی و موسی بن ھارون قالا حدثنا سعید بن عمرو الاشعثی حدثنا عبثۃ بن القسم عن محمد بن عمرو عن عبیدۃ بن سفین عن ابی الجعد الضمری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام و مسجدی ھذا و المسجد الاقصی

عارضۃ الاحوذی

علی حدیث النعل وحملا علی حدیث الذیل ان کان لویر و حدیث النعل الثانیۃ اذا وطیٔ بنعل قال ملک بیدیکھا ویصلی فیھا لما تقدم من الوجھین و قال ابن حبیب لا یجزیہ ذلک لخفۃ نزعھا والاول اصح الثالث اذا وطیٔ نجاسۃ بخف مما وعذرہ لم یکن بد من الغسل لان ذلک فی الطرق نادر فاذا کثر صار کروث الدواب الرابعۃ اذا مشی حافیا فوطیٔ برجلہ ما وطیٔ بنعلہ فان کان عن شیء لم یجزہ الا الغسل و ان کان عن عدم فھو کالخف الخامسۃ ما یفیم علی خفہ وطیٔ فنجاسۃ ولا ماء معہ قال ملک

عارضة الاحوذی

يخلعها ويتيمم
لان النجاسة لابد
لها والوضوء له
بدل التيمم المسند
قال ذلك فی سماع
اشهب من توضأ
ثم مشی علی موضع
قذر جاف قد
وسع الله علی هذه
الامة وتلا ربنا
ولا تحملنا ما لا طاقة
لنا به قلنا وهذا
يدل علی انه مضطر
اليه ولو كان له مندوحة
عنه لم يكن بد من
غسل رجليه كرجل
فی بيته اطفال
لا يمكنه الاحتراز
عن نجاستهم او له
طريق لا يمكنه العدول
عنه وما اشبهه
فافهم وقال ابو بكر
ابن اللباد ذلك
اذا مشی بعده
علی الارض طاهرة
لقوله فی الورع يطهره
ما بعده وهذا
يدل علی انه

شرح سراج احمد

یعنی جمعه واجب ست بر کسیکه باشد میان وطن او و میان جائی که گذارده میشود جمعه این قدر مسافت که بعد از ادای جمعه بوطن خود
پیش از شب رجوع تواند کرد و می توان باز آمد و شب جمعه در خانه گردد و این را مسافت عددی میگویند بر خلاف مسافت قصری
که بوی مسافر میگردد و طیبی گفته است که باین قائل ست امام ابو حنیفه و اصحاب وی بشرط آنکه وطن او داخل دیوان مصری بود که گذارده میشود
در وی جمعه و اگر وطن او را دیوان دیگر بود غیر دیوان این مصر و تعب نمیگیرد بر وی آمدن بمصر برای نماز جمعه و هذا حدیث اسناده ضعیف
و این حدیثی ست که اسناد وی ضعیف ست انما یروی من حدیث معارك بن عباد معارك بضم میم و عین مهمله و راء در آخر کاف ست
ابن عباد او ابن عبد الله العبدی البصری ضعیف از سابعه است عن عبد الله بن سعید المقبری وضعف یحیی بن سعید
القطان عبد الله بن سعید المقبری و تضعیف کرده یحیی عبد الله را فی الحدیث در روایت حدیث واختلف اهل العلم علی
من تجب علیه الجمعة و اختلاف دارند اهل علم بر کسیکه واجب میشود بر وی گذاردن نماز جمعه فقال بعضهم تجب الجمعة علی
من آواه الليل الی منزله وقال بعضهم لا تجب الجمعة الا علی من سمع النداء و گفته اند بعضی علما واجب نمیشود جمعه مگر
بر کسیکه بشنود آواز اذان را اخرجه ابو داود عن ابن عمر وهو قول الشافعی واحمد واسحق سمعت احمد بن الحسن يقول مصنف
گوید شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت کنا عند احمد بن حنبل بودیم ما نشسته نزد امام احمد فذكروا علی من تجب الجمعة
پس ذکر کردند مردم که بر کدام کس واجب میشود جمعه فاوبذكر احمد فيه عن ابی هريرة عن النبی صلی الله عليه وسلم شيئا پس ذکر کرد احمد
ابن حنبل در آن از ابی هریره از نبی صلی الله علیه وسلم چیزی را قال احمد بن الحسن فقلت لاحمد بن حنبل فيه عن ابی هريرة عن النبی
صلی الله عليه وسلم گفت احمد بن حسن پس گفتم من برای احمد بن حنبل درین باب هست از ابی هریره از نبی صلی الله علیه وسلم قال
احمد بن حنبل عن النبی صلی الله عليه وسلم پس گفت امام احمد آیا از پیغمبر خدا مروی ست قلت نعم احمد بن الحسن گوید گفتم من آری
از آنحضرت مروی ست و احمد بن حسن باسناد خود حدیث ذکر کرد و گفت حدثنا الحجاج بن نصير بضم نون فساطيطی القيسی ابو محمد
البصری ضعیف از تاسعه بود در سنه ثلث عشره او اربع عشره و مائتین وفات کرد ثنا معارك بن عباد عن عبد الله بن سعيد
المقبری عن ابيه سعيد المقبری عن ابی هريرة عن النبی صلی الله عليه وسلم قال الجمعة علی من آواه الليل الی اهله فغضب علی
احمد پس در خشم شد امام احمد بر من و این مقوله احمد بن الحسن ست وقال امام احمد استغفر ربك استغفر ربك طلب آمرزش جواز خدای تعالی
که این حدیث نیست دو بار گفت وانما فعل به احمد بن حنبل هذا و جز این نیست که کرد امام احمد غضب را باحمد بن الحسن لانه لم يعد هذا
الحديث شيئا از جهت آنکه امام احمد شمار نکرده و اعتماد نداشته این حدیث را چیزی و ضعف لحال اسناده و تضعیف کرد امام احمد این حدیث را از جهت
حال اسناد وی که چهار کس در اسناد وی ضعیف اند و یک ضعیف از ضعیف دیگر روایت نموده چنانکه حجاج بن نصیر از معارك و او
از عبد الله و او از سعید مقبری بعضی احادیث متعلق این باب می نویسد اخرج ابو داود والحاكم عن طارق بن شهاب الجمعة حق
واجب علی كل مسلم فی جماعة الا اربعة عبد مملوك او امرأة او صبی او مريض اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی امامة الجمعة علی الخمسين رجلا

شرح ابی الطیب

فعن ابی يوسف ان كان الموضع يسمع فيه النداء من المصر فهو من توابع المصر والا فلا وعنه انها تجب فی ثلث فراسخ
وقال بعضهم قدر ميل وقيل قدر ميلين وقيل ستة اميال وقيل ان امكنه ان يحضر الجمعة ويبيت باهله من
غير تكلف يجب عليه الجمعة والا فلا قال فی البدائع وهذا احسن **قوله** فقال استغفر ربك امر من الاستغفار

شرح سراج احمد

ولیس علی ما دون الخمسین جمعة واخرج الدارقطنی والبیهقی عن ام عبد الله الدوسیة الجمعة واجبة علی کل قریة وان لم یکن
فیها الا اربعة اخرج الدیلمی فی الفردوس عن انس اذا اذن المؤذن یوم الجمعة حرم العمل اخرج ابو داود عن حفصة علی کل محتلم رواح
الجمعة وعلی کل من راح الجمعة الغسل اخرج ابن ابی شیبة عن محمد بن عباد بن جعفر مرسلا عسی احدکم ان یتخذ الصبة من الغنم علی راس
المیلین او الثلثة فتکون الجمعة فلا یشهدها ثم تکون فلا یشهدها فیطبع الله علی قلبه **باب** ما جاء فی وقت الجمعة باب ست در بیان
انچه آمده است در ذکر وقت گذاردن نماز جمعه حدثنا احمد بن منیع ثنا سریج بن النعمان ثنا فلیح بن سلیمن عن عثمن بن
عبد الرحمن التیمی عن انس بن مالک ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی الجمعة حین تمیل الشمس بدرستیکه آنحضرت
بود که میگذارد نماز جمعه را هنگامی که زوال میکرد آفتاب و میل می نمود بجانب مغرب و ازین حدیث برآمد که وقت جمعه همان وقت ظهر ست
وتمسک ائمه ما همین حدیث ست حدثنا یحیی بن موسی ثنا ابو داود الطیالسی ثنا فلیح بن سلیمن عن عثمن بن عبد الرحمن
التیمی عن انس نحوه مانند حدیث گذشته که وقت نماز جمعه پس از زوال آفتاب ست وفی الباب عن سلمة بن الاکوع اخرجه ابن ابی شیبة
ومسلم وجابر والزبیر بن العوام قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وهو الذی اجمع علیه اکثر اهل العلم
ان وقت الجمعة اذا زالت الشمس کوقت الظهر وحدیث انس بن مالک حدیثی ست که اجماع کرده اند بر آن اکثر اهل علم
که بدرستیکه وقت جمعه داخل شود وقتیکه زوال کند آفتاب چنانکه وقت ظهر ست وهو قول الشافعی واحمد واسحق ورای بعضهم
ان صلوة الجمعة اذا صلیت قبل الزوال انها تجوز ایضا واعتقاد کرده اند بعضی از اهل علم بدرستیکه نماز جمعه چون گذارده شود
پیش از زوال آفتاب بدرستیکه آن نماز وی نیز روا شود وقال احمد ومن صلاها قبل الزوال فانه لم یر علیه اعادة وگفت
امام احمد وهر که بگذارد نماز را پیش از زوال آفتاب پس بدرستیکه احمد اعتقاد نمی کند ونمی بیند برین کس اعادهٔ نماز را و در اختلاف
الائمه نوشته است لا یصح الجمعة الا فی وقت الظهر عند الثلثة وقال احمد بالجواز قبل الزوال ولو شرع فی الوقت ومدها حتی خرج
الوقت اتمها ظهرا عند الشافعی وقال ابو حنیفة تبطل صلاته بخروج الوقت ویبتدی الظهر وقال مالک
اذا لم یصل الجمعة حتی دخل وقت العصر صلی فیه الجمعة ما لم تغب الشمس ان کان لا یفرغ الا بعد
غروبها وهو قول احمد **باب** ما جاء فی الخطبة علی المنبر باب ست در بیان انچه آمده است در خواندن
خطبه بر منبر حدثنا ابو حفص عمرو بن علی الفلاس ثنا عثمن بن عمر ویحیی بن کثیر
اولہ فا کشادہ پشیز فروش ۱۲
ابو غسان العنبری قال ثنا معاذ بن العلاء عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی وقت الجمعة **قوله** حین تمیل الشمس ای الی الغروب وتزول عن استوائها یعنی کان یصلی
بعد تحقق الزوال وقال القسطلانی التعبیر بکان یشعر بمواظبته علیه السلام علی صلوة الجمعة بعد الزوال اقول فیه
اختلاف مشهور والذی علیه الجمهور انه وقتها لا یدخل الا بعد الزوال خلافا لاحمد وقال ابن الهمام واخرج مسلم عن سلمة
ابن الاکوع کنا نجمع مع رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا زالت الشمس الحدیث واما ما رواه الدارقطنی وغیره من حدیث
عبد الله بن سیدان بکسر السین المهملة قال شهدت الجمعة مع ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فکانت خطبته قبل الزوال
وذکر عن عمر وعثمن نحوه قال فما رایت احدا عاب ذلک ولا انکره فقد اتفقوا علی ضعف سیدان **باب** ما جاء فی الخطبة علی المنبر

عارضة الاحوذی

لو یفهم معناه وقال
الزیعی اراد ملک ان
الرجل یرتفع بسرعة
قبل ان تنحل تلک
النجاسة وهذا
لا یطابق التعلیل
الذی اشار الیه
مالک رحمه الله من
قوله قد وسع الله
علی هذه الامة
وتلا الآیة وانما
العلة فیه ما ذکرناه
من بعض رواه و
الله اعلم **باب**
ما جاء فی التیمم
عبد الرحمن بن
ابزی عن عمار بن
یاسر ان النبی صلی
الله علیه وسلم امره
بالتیمم للوجه و
الکفین اسناده
من العجب فی العلم
والغریب فی الحدیث
اتفاق ائمة الصحیح
علی حدیث عمار
مع ما فیه من الاضطراب
والاختلاف والزیادة
والنقصان ونص

عارضة الاحوذی

يخلعهما ويتيمم لان النجاسة لابد لها والوضوء له بدل التيمم المسند قال ذلك فی سماع اشهب من توضأ ثم مشی علی موضع قذر حاف قد وسع الله علی هذه الامة وتلا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به قلنا وهذا يدل علی انه مضطر اليه ولو كان له مندوحة عنه لو يكن بد من غسل رجليه كرجل فی بيته اطفال لا يمكنه الاحتراز عن نجاستهم اولهم طريق لا يمكنه العدول عنه وما اشبهه فافهم وقال ابو بكر ابن اللباد ذلك اذا مشی بعده علی الارض طاهرة لقوله فی الورع يطهره ما بعده وهذا يدل علی انه

شرح سراج احمد

یعنی جمعه واجب ست بر کسیکه باشد میان وطن او و میان جائی که گذارده میشود جمعه این قدر مسافت که بعد از ادای جمعه بوطن خود پیش از شب رجوع تواند کرد و می توان باز آمد و شب جمعه در خانه گردد و این را مسافت عددی میگویند بر خلاف مسافت قصری که بوی مسافر میگردد و طیبی گفته است که باین قائل ست امام ابو حنیفه و اصحاب وی بشرط آنکه وطن او داخل دیوان مصری بود که گذارده میشود در وی جمعه و اگر وطن او را دیوان دیگر بود غیر دیوان این مصر و تعب نمیگردد بر وی آمدن بمصر برای نماز جمعه و هذا حدیث اسناده ضعیف و این حدیثی ست که اسناد وی ضعیف ست انما یروی من حدیث معارك بن عباد معارك بضم میم و عین مهمله و راء در آخر کاف ست ابن عباد او ابن عبد الله العبدی البصری ضعیف از سابعه است عن عبد الله بن سعید المقبری وضعف یحیی بن سعید القطان عبد الله بن سعید المقبری و تضعیف کرده یحیی عبد الله را فی الحدیث در روایت حدیث واختلف اهل العلم علی من تجب علیه الجمعة و اختلاف دارند اهل علم بر کسیکه واجب میشود بر وی گذاردن نماز جمعه فقال بعضهم تجب الجمعة علی من آواه اللیل الی منزله وقال بعضهم لا تجب الجمعة الا علی من سمع النداء و گفته اند بعضی علما واجب نمیشود جمعه مگر بر کسیکه بشنود او از اذان را اخرجه ابو داود عن ابن عمر وهو قول الشافعی واحمد واسحق سمعت احمد بن الحسن یقول صنف گوید شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت کنا عند احمد بن حنبل بودیم ما نشسته نزد امام احمد فذکروا علی من تجب الجمعة پس ذکر کردند مردم که بر کدام کس واجب میشود جمعه فلم یذکر احمد فیه عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئا پس ذکر نکرد احمد ابن حنبل در آن از ابی هریره از نبی صلی الله علیه وسلم چیزی را قال احمد بن الحسن فقلت لاحمد بن حنبل فیه عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم گفت احمد بن حسن پس گفتم من برای احمد بن حنبل درین باب ست از ابی هریره از نبی صلی الله علیه وسلم قال احمد بن حنبل عن النبی صلی الله علیه وسلم پس گفت امام احمد آیا از پیغمبر خدا مروی ست قلت نعم احمد بن الحسن گوید گفتم من آری از آنحضرت مروی ست و احمد بن حسن باسناد خود حدیث ذکر کرد و گفت حدثنا الحجاج بن نضیر بضم نون فساطیطی القیسی ابو محمد البصری بفتح الفاء و بعدها مهملة الا ضعیف از تاسعه بود در سنه ثلث عشره او اربع عشره و مائتین وفات کرد ثنا معارك بن عباد عن عبد الله بن سعید المقبری عن ابیه سعید المقبری عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال الجمعة علی من آواه اللیل الی اهله فغضب علی احمد پس در خشم شد امام احمد بر من و این مقوله احمد بن الحسن ست وقال امام احمد استغفر ربك استغفر ربك طلب آمرزش جواز خدای تعالی که این حدیث نیست دو بار گفت وانما فعل به احمد بن حنبل هذا و جز این نیست که کرد امام احمد غضب را باحمد بن الحسن لانه لم یعد هذا الحدیث شیئا از جهت آنکه امام احمد شمار نکرده و اعتماد نداشته این حدیث را چیزی وضعف لحال اسناده و تضعیف کرد امام احمد این حدیث را از جهت حال اسناد وی که چهار کس در اسناد وی ضعیف اند و یک ضعیف از ضعیف دیگر روایت نموده چنانکه حجاج بن نضیر از معارك و او از عبد الله و او از سعید مقبری بعضی احادیث متعلق این باب می نویسد اخرج ابو داود والحاکم عن طارق بن شهاب الجمعة حق واجب علی کل مسلم فی جماعة الا اربعة عبد مملوك او امرأة او صبی او مریض اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی امامة الجمعة علی الخمسین رجلا

شرح ابی الطیب

فعن ابی یوسف ان کان الموضع یسمع فیه النداء من المصر فهو من توابع المصر والا فلا وعنه انها تجب فی ثلث فراسخ وقال بعضهم قدر میل وقیل قدر میلین وقیل ستة اميال وقيل ان امكنه ان يحضر الجمعة ويبيت باهله من غير تكلف يجب عليه الجمعة والا فلا قال فی البدائع وهذا احسن **قوله** فقال استغفر ربك امر من الاستغفار

شرح سراج احمد

ليس على مادون الخمسين جمعة واخرج الدارقطني والبيهقي عن ام عبد الله الدوسية الجمعة واجبة على كل قرية وان لم يكن
ها الا اربعة اخرج الديلمي في الفردوس عن انس اذا اذن المؤذن يوم الجمعة حرم العمل اخرج ابو داود عن حفصة على كل محتلم رواح
عة وعلى كل من راح الجمعة الغسل اخرج ابن ابي شيبة عن محمد بن عباد بن جعفر مرسلا عسى احدكم ان يتخذ الصبة من الغنم على راس
يلين او الثلثة فتكون الجمعة فلا يشهدها ثم تكون فلا يشهدها فيطبع الله على قلبه **باب** ماجاء في وقت الجمعة باب ست دربيان

چه آمده است در ذکر وقت گذاردن نماز جمعه حدثنا احمد بن منيع ثنا سريج بن النعمان ثنا فليح بن سليمن عن عثمن بن
عبد الرحمن التيمي عن انس بن مالك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي الجمعة حين تميل الشمس بدرستيكه آنحضرت
كه ميگذارد نماز جمعه را هنگامي كه زوال ميكرد آفتاب ومیل می نمود بجانب مغرب وازين حديث برآمد كه وقت جمعه همان وقت ظهر ست
سك ائمه ما همين حديث ست حدثنا يحيى بن موسى ثنا ابو داود الطيالسي ثنا فليح بن سليمن عن عثمن بن عبد الرحمن
تيمي عن انس نحوه مانند حديث گذشته كه وقت نماز جمعه پس از زوال آفتاب ست وفي الباب عن سلمة بن الاكوع اخرجه ابن ابي شيبة
سلم وجابر والزبير بن العوام قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وهو الذي اجمع عليه اكثر اهل العلم
وقت الجمعة اذا زالت الشمس كوقت الظهر وحديث انس بن مالك حديثي ست كه اجماع كرده اند بر آن اكثر اهل علم
بدرستيكه وقت جمعه داخل شود وقتيكه زوال كند آفتاب چنانكه وقت ظهر ست وهو قول الشافعي واحمد واسحق ورأى بعضهم
ن صلوة الجمعة اذا صليت قبل الزوال انها تجوز ايضا واعتقاد كرده اند بعضي از اهل علم بدرستيكه نماز جمعه چون گذارده شود
ش از زوال آفتاب بدرستيكه آن نماز وي نيز روا شود وقال احمد ومن صلاها قبل الزوال فانه لم يرعليه اعادة وگفت
م احمد وهر كه بگذارد نماز را پيش از زوال آفتاب پس بدرستيكه احمد اعتقاد نمي كند ونمي بيند برين كس اعادهٔ نماز را ودر اختلاف
يه نوشته است لا يصح الجمعة الا في وقت الظهر عند الثلثة وقال احمد بالجواز قبل الزوال ولو شرع في الوقت ومدها حتى خرج
وقت اتمها ظهرا عند الشافعي وقال ابو حنيفة تبطل صلاته بخروج الوقت ويبتدئ الظهر وقال مالك
لم يصل الجمعة حتى دخل وقت العصر صلى فيه الجمعة مالم تغب الشمس ان كان لا يفرغ الا بعد
روبها وهو قول احمد **باب** ماجاء في الخطبة على المنبر باب ست دربيان انچه آمده است در خواندن
طبه بر منبر حدثنا ابو حفص عمرو بن علي الفلاس ثنا عثمن بن عمر ويحيى بن كثير
اولہ فا وكسر او پشيز فروش ۱۲
وغسان العنبري قال ثنا معاذ بن العلاء عن نافع عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

اب ماجاء في وقت الجمعة **قوله** حين تميل الشمس اي الى الغروب وتزول عن استوائها يعني كان يصلي
د تحقق الزوال وقال القسطلاني التعبير بكان يشعر بمواظبته عليه السلام على صلوة الجمعة بعد الزوال اقول فيه
تلاف مشهور والذي عليه الجمهور ان وقتها لا يدخل الا بعد الزوال خلافا لاحمد وقال ابن الهمام واخرج مسلم عن سلمة
الاكوع ثنا نجمع مع رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا زالت الشمس الحديث واما ما رواه الدارقطني وغيره من حديث
بد الله بن سيدان بكسر السين المهملة قال شهدت الجمعة مع ابي بكر الصديق رضي الله عنه فكانت خطبته قبل الزوال
كر عن عمر وعثمن نحوه قال فما رايت احدا عاب ذلك ولا انكره فقد اتفقوا على ضعف سيدان **باب** ماجاء في الخطبة على المنبر

عارضة الاحوذي

لو يفهم معناه وقال
الربعي اراد ملك ان
الرجل يرتفع بسرعة
قبل ان تنحل تلك
النجاسة وهذا
لا يطابق التعليل
الذي اشار اليه
مالك رحمه الله من
قوله قد وسع الله
على هذه الامة
وتلا الاية وانما
العلة فيه ما ذكرنا
من بعض رده و
الله اعلم **باب**
ماجاء في التيمم
عبد الرحمن بن
ابزى عن عمار بن
ياسر ان النبي صلى
الله عليه وسلم امره
بالتيمم للوجه و
الكفين اسناده
من العجب في العلم
والغريب في الحديث
اتفاق ائمة الصحيح
على حديث عمار
مع ما فيه من الاضطراب
والاختلاف والزيادة
والنقصان ونص

الترجمة

۴

شرح سراج احمد

کان یخطب الی جذع گفت عبد اللہ بن عمر بود آنحضرت پیش از ساختن منبر کہ خطبہ میخواند تکیہ کنندہ بسوی ستون مسجد جذع بکسر جیم و سکون ذال معجمہ فلما اتخذ المنبر حن الجذع پس ہنگام ساخت آنحضرت منبر را برای خطبہ بر آن استادہ خطبہ خواند آواز گریہ کرد ستون مسجد بجدا گشتن پشت مبارک از وی حتی اتاہ فالتزمہ فسکن تا آنکہ آمد او را آنحضرت و فرود آمد از منبر پس بگرفت ستون را در کنار خود پس خاموش گشت آواز ستون و فی الباب عن انس اخرجہ البخاری تعلیقا و جابر اخرجہ ابو داود و سہل بن سعد اخرجہ البخاری و ابی بن کعب و ابن عباس و ام سلمۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب صحیح و معاذ بن العلاء ہو بصری و ہو اخو ابی عمرو بن العلاء

باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق نشستن میان دو خطبہ حدثنا حمید بن مسعدۃ البصری مسعدہ بفتح میم و سکون سین مہملہ و فتح عین مہملہ ثنا خلد بن الحارث ثنا عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یخطب یوم الجمعۃ ثم یجلس بود آنحضرت کہ خطبہ میخواند در روز جمعہ پستر می نشست ثم یقوم فیخطب پستر برمیخاست پس خطبہ میخواند دیگر خطبہ را قال مثل ما یفعلون الیوم گفت ابن عمر مانند آنچہ میکنند مردم امروز و فی الباب عن ابن عباس و جابر بن عبد اللہ اخرجہ البخاری و جابر بن سمرۃ اخرجہ مسلم و ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح و ہو الذی رآہ اہل العلم ان یفصل بین الخطبتین بجلوس و اتفقوا علی ان الخطبتین شرط فی انعقاد الجمعۃ فلا تصح الجمعۃ حتی یتقدمہا خطبتان و قال الحسن البصری ہما سنۃ و لا بد من الاتیان بما یسمی خطبۃ فی العادۃ مشتملۃ علی خمسۃ ارکان حمد اللہ عز و جل و الصلوۃ علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و الوصیۃ بالتقوی و قراءۃ آیۃ الدعاء للمؤمنین و المؤمنات ہذا مذہب الشافعی و قال ابو حنیفۃ لو ہلل او سبح اجزاہ و لو قال الحمد للہ و نزل کفاہ ذلک و لم یجتمع الی غیرہ و خالف صاحباہ و قالا لا بد من کلام یسمی خطبۃ فی العادۃ **باب** ما جاء فی قصر الخطبۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کوتاہ خواندن خطبہ حدثنا قتیبۃ و ہناد قالا ثنا ابو الاحوص عن سماک ابن حرب عن جابر بن سمرۃ قال کنت اصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فکانت صلاتہ قصدا

شرح ابی الطیب

قولہ کان یخطب الی جذع بکسر الجیم و سکون المعجمۃ واحد جذوع النخلۃ **قولہ** فلما اتخذ المنبر ای لاجل الخطبۃ **قولہ** حن الجذع ای اشتاق و ظہر منہ صوت المشتاق الی شیء و اصلہ ترجیع الناقۃ صوتہا اثر ولدہا قالہ فی المجمع و فی القسطلانی الحنین صوت المتالم المشتاق عند الفراق انتہی و فی البخاری بروایۃ جابر بن عبد اللہ الانصاری سمعنا منہ صوت العشار بکسر عین ثم شین معجمۃ جمع عشراء بضم العین و فتح الشین الناقۃ الحامل التی مضت لہا عشرۃ اشہر و التی معہا ولدہا **قولہ** فالتزمہ فسکن و فی البخاری حتی نزل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای من المنبر فوضع یدہ علیہ فسکن فیحتمل ان یحمل الالتزام علیہ او علی ما یتبادر منہ من المعانقۃ و الضم الیہ

باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین **قولہ** ثم یجلس ای جلسۃ خفیفۃ **باب** ما جاء فی قصر الخطبۃ **قولہ** فکانت صلاتہ قصدا ای متوسطۃ بین الافراط و التفریط من التقصیر و التطویل و اصل القصد الاستقامۃ فی الطریق قال اللہ تعالی و علی اللہ قصد السبیل ثم استعیر

قوت المغتذی

قصدا ای معتدلۃ

عارضۃ الاحوذی

حدیث ابن ابزی فی الصحیحین قال عبد الرحمن بن ابزی ان رجلا اتی عمر بن الخطاب فقال انی اجنبت فلم اجد الماء فقال لا تصل فقال عمار اما تذکر یا امیر المؤمنین اذ انا و انت فی سریۃ فاجنبنا فلم نجد ماء فاما انت فلم تصل و اما انا فتمعکت فی التراب و صلیت فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما یکفیک ان تضرب بیدیک الارض ثم تنفخ فیہما ثم تمسح بہما وجہک و کفیک فقال عمر اتق اللہ یا عمار قال ان شئت لم احدث بہ قال عمر نولک ما تولیت اخرجہ البخاری بقولہ ثم قال الوجہ و الکفین و قال ابو داود الی

شرح سراج احمد

وخطبة قصدا بودم که نماز میگذاردم همراه آنحضرت پس بود نماز آنحضرت میانه و بود خطبهٔ او میانه یعنی نه بسی دراز و نه کوتاه و این منافات ندارد کوتاهی خطبه را نسبت نماز و فی الباب عن عمار بن یاسر اخرجه مسلم وابن ابی اوفی قال ابو عیسی حدیث جابر بن سمرة حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی القراءة علی المنبر باب است در بیان آنچه آمده است در خواندن قرآن وسوره را بر منبر در حال خطبه حدثنا قتیبة ثنا سفین بن عیینة عن عمرو بن دینار عن عطاء عن صفوان بن یعلی بن امیة عن ابیه قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ علی المنبر گفت یعلی بن امیه شنیدم آنحضرت را که میخواند بر منبر در خطبه این آیت را ونادوا یا مالک وفی الباب عن ابی هریرة وجابر بن سمرة اخرجه مسلم قال ابو عیسی حدیث یعلی ابن امیة حدیث حسن غریب صحیح وهو حدیث ابن عیینة وقد اختار قوم من اهل العلم ان یقرأ الامام فی الخطبة آیا من القرآن وتحقیق اختیار کرده اند گروهی از اهل علم اینکه بخواند امام آیتها را از قرآن از هر جا که باشد در خطبه قال الشافعی واذا خطب الامام فلم یقرأ فی خطبته شیئا من القرآن اعاد الخطبة گفت امام شافعی و چون خطبه خواند امام پس نخواند در خطبه خود چیزی از قرآن باز اعادهٔ خطبه کند از جهت فوت شدن جزء خطبه **باب** فی استقبال الامام اذا خطب باب است در بیان رو کردن امام بسوی مردم چون خطبه خواند حدثنا عباد بن یعقوب الکوفی نا محمد بن الفضل بن عطیة عن منصور عن ابراهیم عن علقمة عن عبد الله بن مسعود قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا استوی علی المنبر استقبلناه بوجوهنا بود آنحضرت

شرح ابی الطیب

للتوسط فی الامور والتباعد عن الافراط **قوله** وخطبته قصدا ای متوسطا وهذا لا یقتضی تساوی الصلوة والخطبة لیخالف حدیث عمار بن یاسر سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان طول صلوة الرجل وقصر خطبته مئنة من فقهه ای علامة تحقق فقهه رواه مسلم **باب** ماجاء فی القراءة علی المنبر **قوله** ونادوا یا مالک قال القرطبی یحتمل ان یکون اراد الآیة وحدها او السورة کلها قاله فی قوت المغتذی وضمیر نادوا راجع الی الکفار ای یقول الکفار لمالک خازن النار یا مالک لیقض علینا ربک ای بالموت من قضی علیه ای اماته فوکزه موسی فقضی علیه ویقولون هذا الشدة ما یهم فیجابون انکم ماکثون وفیه القراءة فی الخطبة وهی مشروعة بلا خلاف واختلفوا فی وجوبها فعندنا مستحبة وعند الشافعی واجبة واقلها آیة **قوله** آیا من القرآن بمد الهمزة جمع آیة **باب** فی استقبال الامام اذا خطب **قوله** استقبلناه بوجوهنا لا بالتحلق حول المنبر لما سبق من المنع عنه یوم الجمعة بل بالتوجه الیه فی الصفوف ویؤیده ما رواه البخاری عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه فی خطبة العید ولفظه فاول شیء یبدأ به الصلوة ثم ینصرف فیقوم مقابل الناس والناس جلوس علی صفوفهم وحدیث ابی سعید الخدری ان النبی صلی الله علیه وسلم جلس یوما علی المنبر وجلسنا حوله رواه البخاری یمکن حمله علی غیر الجمعة والعید او عجز عن التوجه قال القسطلانی جلسنا حوله ای ینظرون الیه وهو عین الاستقبال

قوت المغتذی

یقرأ علی المنبر ونادوا یا مالک قال القرطبی یحتمل ان یکون اراد الآیة وحدها او السورة کلها

عارضة الاحوذی

نصف الذراع و قال والذراع الی نصف الساعد ولم یبلغ المرفقین وقد روی ابو داود ان الغزوة کانت غزوة فقد عائشة عقدها وروی ایضا ان ذلک انما کان اذ عمر وعمار فی الابل غازیین وروی ایضا فمسحنا وجوهنا وایدینا الی المناکب والاباط فقهه اختصر ابو عیسی فی باب الحیض والتیمم او قصر فیحکم العارضة ما اقتصرنا نحن ایضا ولم یتعرض ابو عیسی الا لمسألة واحدة وهی حد التیمم فی الیدین وعرضت لنا نحن لما شرنا الحدیث مسألة ایضا وهی عدد الضربات فصارت مسألتین الاولی

حل اللغة

الخطبة الجلوس علی المنبر

شرح سراج احمد

چون می نشسته بود بر منبر می آمدیم ما او را بر رویهای خود پس سنت آن ست که مردم متوجه بجانب امام بنشینند و خطبه را استماع نمایند
و از ینجا لازم می آید که خطبه پشت بقبله میخواند و اگر مقصود بیان این معنی دارند نیز درست ست ولیکن آنچه ذکر کردیم نیز مطلبی صحیح ست
وفی الباب عن ابن عمر اخرجه الطبرانی وابن عدی وهو واه کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا دخل المسجد یوم الجمعة سلم علی من عند
منبره من الجلوس فاذا صعد توجه الی الناس فسلم علیهم وروی عبد الرزاق عن ابن جریج عن عطاء کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا
صعد المنبر یوم الجمعة استقبل الناس بوجهه وقال السلام علیکم ولابن ابی شیبة عن الشعبی نحوه وحدیث منصور لا نعرفه
الا من حدیث محمد بن الفضل بن عطیة ومحمد بن الفضل بن عطیة ضعیف ذاهب الحدیث عند اصحابنا گفت
مصنف و حدیث منصور که ذکر شده است نمی شناسیم او را مگر از محمد بن فضل و وی ضعیف ست رونده است حدیث وی کنایت ست
از سوء حفظ وی نزد اصحاب ما والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم یستحبون
استقبال الامام اذا خطب وهو قول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق قال ابو عیسی ولا یصح فی هذا الباب
عن النبی صلی الله علیه وسلم شیء گفت ترمذی و صحیح نگشته است از آنحضرت در باب استقبال امام بمردم در حالت خطبه چیزی
از حدیث زیرا که نزد مصنف حدیثی درین باب از آنحضرت بصحت نه پیوسته است اگرچه در کتاب دو حدیث را ذکر کرده است یکی
حدیث عبد الله بن مسعود را بالاسناد ذکر کرده و در وی جرح هم کرده است دیگر حدیث عبد الله بن عمر را بطریق تعلیق ذکر کرده و اسناد
آن نیز واهی ست و حدیث شعبی و عطاء که ایشان باسنادهای خود روایت کرده اند صحیح اند مصنف را از ایشان همین
حدیث نرسیده است و لهذا او گفته است ولا یصح فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم شیء **باب** فی الرکعتین
اذا جاء الرجل والامام یخطب باب ست در بیان گذاردن دو رکعت تحیة المسجد چون بیاید مردی در مسجد در حالیکه امام خطبه
میخواند حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن جابر بن عبد الله قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم
یخطب یوم الجمعة اذ جاء رجل در اثنای آنکه آنحضرت خطبه میخواند در روز جمعه ناگاه آمد مردی فقال النبی صلی الله
علیه وسلم اصلیت پس فرمود آنحضرت آیا گذارده نماز تحیة المسجد را قال لا گفت آن مرد نگذارده ام یا رسول الله قال فقم

شرح ابی الطیب

قوله محمد بن الفضل بن عطیة بن عمر العبدی مولاهم الکوفی نزیل بخاری کذبوه من الثامنة مات سنة ثمانین
ومائة تقریب **باب** ما جاء فی الرکعتین اذا جاء الرجل والامام یخطب **قوله** اذ جاء رجل قال السیوطی هو بضم
السین المهملة وفتح اللام وسکون المثناة التحتیة والغطفانی بالفتحات قسطلانی سلیک فقال له النبی صلی الله علیه وسلم
اصلیت قال لا قال قم فارکع وفی روایة لمسلم جاء سلیک الغطفانی یوم الجمعة ورسول الله صلی الله علیه وسلم قاعد علی المنبر فقعد سلیک
قبل ان یصلی فقال له النبی صلی الله علیه وسلم ارکعت رکعتین فقال لا فقال قم فارکعهما انتهی ودل هذا الحدیث علی ان الامر بالصلوة لسلیک کان
عند جلوسه صلی الله علیه وسلم ولم یکن مباشرا فی الخطبة فهو لا یدل علی استحباب الرکعتین حین الخطبة وقال المحقق ابن الهمام روی مالک فی الموطأ
قال خروجه یقطع الصلوة وکلامه یقطع الکلام واخرج ابن ابی شیبة فی مصنفه عن علی وابن عباس وابن عمر رضی الله عنهم کانوا یکرهون

قوت المغتذی

عن جابر بن عبد الله قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم یخطب یوم الجمعة اذ جاء رجل هو سلیل الغطفانی

عارضة الاحوذی
فی حد التیمم وقد
اختلف العلماء
فیه وروی عن ابن
شهاب انه الی الآباط
وروی عن ابن
عباس الوجه
والکفان وبه قال
مالک فی الکتاب
وقال ابن رافع
فرضه الوجه و
الیدان الی المرفقین
وللشافعی مثله
قولان ویقول ابن
عباس قال الاوزاعی
واحمد بن حنبل
والطبری الامام
وبعد هذا اقوال
لا یلتفت الیها
الا مقصر فی العلم
وقد توهم بعض
الجهلة علی من
قال ان فرضه
الوجه والکفان
بانه حمل ذلک علی
القطع فی الوجه
وقال کیف نحمل
عبادة علی عقوبة
فبجهله نظر الی ظاهر

شرح سراج احمد

فارکع رکعتین فرمود پس برخیز پس بگذار دو رکعت را قال ابو عیسی وھذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمد بن ابی عمر
ثنا سفین بن عیینۃ عن محمد بن عجلان عن عیاض بن عبد اللہ بن ابی سرح بفتح سین مہملہ وسکون راء وحای مہملہ
القرظی العامری المکی ثقۃ از کبار ثالثہ بود مات علی راس المائۃ ان ابا سعید الخدری دخل یوم الجمعۃ ومروان یخطب بدستیکہ
ابو سعید خدری در آمد در مسجد در روز جمعہ در حالیکہ مروان بن الحکم خطبہ میخواند فقام یصلی پس باستاد ابو سعید خدری کہ دو رکعت
میگذارد فجاء الحرس لیجلسوہ پس آمدند پاسبانان مروان تا بنشانند او را فابی حتی صلی پس ابا آورد ابو سعید تا آنکہ نماز بگذارد
فلما انصرف اتیناہ فقلنا رحمک اللہ ان کاد والیقعوبک پس ہرگاہ برگشت ابو سعید خدری و فارغ گشت از نماز جمعہ
وگرد آمدیم ما او را پس گفتیم ما رحم کند ترا حق تعالی تحقیق نزدیک بود ند پاسبانان کہ واقع شوند بتو و گرد تو شدہ بنشانند ترا و
مانع تو گردند از گذاردن دو رکعت تحیۃ المسجد فقال ما کنت لاترکھما بعد شیء رأیتہ من رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم پس گفت ابو سعید نبودم من کہ ترک میکردم آن ہر دو رکعت را پس از چیزی کہ دیدم
آن نماز را از آنحضرت ثم ذکر بیشتر ذکر کرد ابو سعید حدیث را ان رجلا جاء یوم الجمعۃ فی ھیأتہ

شرح ابی الطیب

الصلوۃ والکلام بعد خروج الامام والحاصل ان قول الصحابی حجۃ فیجب تقلیدہ عندنا اذا لم ینفہ شیء آخر من السنۃ واخرج
الستۃ عن ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ عنہ علیہ الصلوۃ والسلام قال اذا قلت لصاحبک یوم الجمعۃ انصت والامام یخطب فقد
لغوت وھذا یفید بطریق الدلالۃ منع الصلوۃ وتحیۃ المسجد لانہ منع من الامر بالمعروف وھو اعلی من السنۃ وتحیۃ المسجد
فمنعہ منھما اولی فان قیل العبارۃ مقدمۃ علی الدلالۃ عند المعارضۃ وقد ثبتت وھو ما روی جاء رجل والنبی صلی اللہ علیہ وسلم
یخطب فقال اصلیت یا فلان قال لا قال صل رکعتین وتجوز فیھما فالجواب ان المعارضۃ غیر لازمۃ لجواز کونہ قطع الخطبۃ
حتی فرغ وھو کذلک رواہ الدارقطنی فی سننہ من حدیث عبید بن محمد العبدی ثنا معتمر عن ابیہ عن قتادۃ عن انس
قال دخل رجل المسجد ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخطب فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم قم فارکع رکعتین وامسک عن الخطبۃ حتی فرغ من صلاتہ ثم اخرجہ
عن احمد بن حنبل ثنا معتمر عن ابیہ قال جاء رجل الحدیث وفیہ ثم انتظر حتی صلی قال وھذا المرسل ھو الصواب ونحن نقول المرسل حجۃ
فیجب اعتقاد مقتضاہ علینا ولم یعارضہ غیرہ فان غیرہ ساکت عن انہ امسک عن الخطبۃ اولا وزیادۃ الثقۃ مقبولۃ
وما زاد مسلم فیہ من قولہ اذا جاء احدکم الجمعۃ والامام یخطب فلیرکع رکعتین ولیتجوز فیھما لا ینفی کون المراد ان یرکع مع
سکوت الخطیب لما ثبت فی السنۃ من ذلک او کان قبل تحریم الصلوۃ فی حال الخطبۃ انتھی قال النووی وقال مالک واللیث
وابو حنیفۃ والثوری وجمھور السلف من الصحابۃ والتابعین لا یصلیھما وھو مروی عن عمر وعثمن وعلی رضی اللہ عنھم
وحجتھم الامر بالانصات **قولہ** عیاض بن عبد اللہ بن ابی سرح فی التقریب عیاض بن عبد اللہ بن سعد بن
ابی سرح بفتح المھملۃ وسکون الراء بعدھا مھملۃ القرشی العامری المکی ثقۃ من الثالثۃ مات علی راس
المائۃ **قولہ** فجاء الحرس بفتح الراء ای الحراس اسم جمع کخدم قالہ البیضاوی والمراد بہ خدم السلطان
المرتبون لحفظہ القاموس الحرسی واحد حرس السلطان وھم الحراس **قولہ** لیجلسوہ من الاجلاس **قولہ** ان کاد والیقعوبک
کلمۃ ان مخففۃ من الثقیلۃ ای لمن الشان کاد والیقعوبک بالضرب کما ھو الظاھر او السب

عارضۃ الاحوذی

الحال وخفی علیہ
فی ذلک وجہ
الشبہ فی العلم و
الذی قال فی ذلک
ابن عباس عند
الموقف لکل عالم
ومتعلم ذکرہ ابو عیسی
فی ھذا الباب فقال
سئل ابن عباس
عن التیمم فقال ان
اللہ قال فی کتابہ
حین ذکر الوضوء
وایدیکم الی المرافق
وقال فی التیمم فامسحوا
بوجوھکم وایدیکم
وقال والسارق و
السارقۃ فاقطعوا
ایدیھما فکانت
السنۃ فی القطع
فی الکفین فانما
ھو الوجہ والکفان
فی التیمم فھذہ اشارۃ
خبر الآیۃ وترجمان
القرآن وکان کلام
المتقدمین من قبل
اشارۃ وبسطۃ
ان اللہ حد
الوضوء الی المرافقین

عارضۃ الاحوذی

فوقفنا عند تجدیدہ واطلق القول فی الید بن فحملت علی ظاہرہ مطلق اسم الید وھو الکفان کما فعلنا فی السرقۃ فھذا اخذ بالظاہر لا قیاس للعبادۃ علی العقوبۃ وھذہ ھی العمدۃ واما مذھب ابن شھاب فساقط لان الصحابۃ لذلک فعلوا حتی تبین لھم حدہ فسقط غیرہ واما من قال الی المرفقین فحملا علی الوضوء وانہ مطلق علی مقید من جنسہ وبدل

شرح سراج احمد

بذۃ بدرستیکہ مردی آمد نام او سلیک بود در ہیأتے بدوناشایستہ در روز جمعہ والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب یوم الجمعۃ درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند در روز جمعہ فامرہ فصلی رکعتین پس امر فرمود او را آنحضرت پس بگذارد آن مرد دو رکعت را والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند قال ابن ابی عمر گفت ابن ابی عمر کہ شیخ مصنف ست کان ابن عیینۃ یصلی رکعتین اذا جاء والامام یخطب بود سفیان بن عیینہ کہ میگذارد دو رکعت تحیۃ المسجد را چون می آمد مسجد درحالیکہ امام خطبہ میخواند ویامرہ وامر میکرد مردم را بگذاردن دو رکعت وکان ابو عبد الرحمن المقری یراہ وبود عبد الرحمن مقری کہ اعتقاد میکرد گذاردن نماز را قال ابو عیسی وسمعت ابن ابی عمر یقول قال ابن عیینۃ کان محمد بن عجلان ثقۃ مامونا فی الحدیث گفت ابن ابی عمر گفت ابن عیینہ بود محمد بن عجلان کہ او استاد بن عیینہ است ثقہ ومامون بود در روایت حدیث وفی الباب عن جابر اخرجہ مسلم والبخاری واحمد وابوداود والنسائی وابن ماجۃ وابی ھریرۃ وسھل بن سعد الساعدی قال ابو عیسی حدیث ابی سعید الخدری حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق کہ نزد ایشان نماز گذاردن نزد خطبہ رواست وقال بعضھم اذا دخل والامام یخطب فانہ یجلس ولا یصلی وھو قول سفیان الثوری واھل الکوفۃ والقول الاول اصح کہ نماز در عین خطبہ رواست حدثنا قتیبۃ حدثنا العلاء بن خلد القرشی قال رأیت الحسن البصری دخل المسجد یوم الجمعۃ والامام یخطب فصلی رکعتین ثم جلس گفت علاء دیدم حسن بصری را کہ در آمد در مسجد در روز جمعہ درحالیکہ امام خطبہ میخواند پس بگذارد حسن دو رکعت را پستر بنشست انما فعل الحسن اتباعا للحدیث جز این نیست کہ کرد حسن بصری این را یعنی گذارد نماز را از جہت اتباع برای حدیث وھو روی عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ھذا الحدیث وحسن روایت کردہ از جابر از آنحضرت این حدیث را بدانکہ شافعیہ این را حمل کردہ اند بر تحیۃ المسجد کہ نزد ایشان واجب است اگرچہ نزد خطبہ باشد ومحققین نزد احمد واستدلال باین حدیث میکنند بر تاکید

شرح ابی الطیب

قولہ بذۃ بفتح الباء الموحدۃ وتشدید الذال المعجمۃ ای سیئۃ تدل علی الفقر القاموس بذت کعلمت بذاذۃ وبذاذا وبذذا وبذوذۃ ساءت حالک وباذ الھیأۃ وبذھا رثھا **قولہ** وفی الباب عن جابر لعلہ اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمہ وھو ما رواہ الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفیان عن جابر قال دخل النعمان بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعۃ فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم صل رکعتین تجوز فیھما فاذا جاء احدکم یوم الجمعۃ والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففھما فلا یرد ان عادتہ انہ لم یعد صحابیا صدر عنہ الحدیث

قوت المغتذی

وفی الباب عن جابر قال العراقی ان قیل قد صدر المصنف بحدیث جابر فما وجہ قولہ وفی الباب عن جابر بعد ان ذکرہ اولا وما عادتہ ان یعید ذکر صحابی فی الحدیث الذی قدمہ علی قولہ وفی الباب فالجواب لعلہ اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمہ وھو ما رواہ الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفیان عن جابر قال دخل النعمان بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعۃ فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم صل رکعتین تجوز فیھما فاذا اتی احدکم یوم الجمعۃ والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففھما

شرح سراج احمد

وجوب آن که در وقت خطبه نیز بآن امر فرمود و نزد حنفیه هرگاه که تحیة المسجد در غیر وقت خطبه واجب نیست در وقت خطبه بطریق اولی
نخواهد بود و همین ست مذهب امام مالک و سفیان ثوری و برین اند جمهور صحابه و تابعین کذا قال النووی و تاویل این حدیث نزد
ایشان آنست که مراد بخطبه اراده خطبه است یعنی میخواهد امام که خطبه خواند نه آنکه بالفعل میخواند بقرینهٔ احادیث صحیحه که دال اند بر حرمت
نماز در وقت خطبه و در صحیحین از حدیث جابر بطرق متعدده آمده و تاویل کرده اند این را که ورود این واقعه پیش از منع از نماز در وقت
خطبه بود یا این مخصوص بآن مرد داخل بود و بعضی گویند که این قضیه پیش ازان بود که آنحضرت شروع در خطبه کنند و گفته اند
که این نه در خطبه جمعه بود و شیخ ابن الهمام گفته معارضهٔ این حدیث احادیث دیگر را لازم نمی آید شاید که آنحضرت قطع کرده باشد
خطبه را تا آنکه فارغ شده آن مرد از نماز و واقع همچنین ست چنانچه دارقطنی در سنن خود روایت کرده که گفت مرا و را پیغمبر خدا
صلی الله علیه وسلم بگذارد دو رکعت پس آنحضرت امساک کرد از خطبه تا فارغ گشت آن مرد از نماز **باب** ماجاء فی کراهة
الکلام والامام یخطب باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان کراهت سخن کردن در حالیکه امام خطبه خواند حدثنا قتیبة
ثنا اللیث بن سعد عن عقیل عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال
من قال یوم الجمعة والامام یخطب انصت فقد لغا کسیکه بگوید در روز جمعه دیگر کس را در حالیکه خطبه میخواند امام که خاموش شو
پس تحقیق لغو کرد گوینده نیز زیرا که سخن کرد نزد خطبه و درین شناعت ست که داخل ست در قول حق تعالی که لم تقولون مالا تفعلون
ازینجا معلوم میشود که تکلم ممنوع ست اگرچه بطریق امر معروف و نهی منکر باشد زیرا که اشارت در مقصود کافی ست و تکلم عبث ست
وفی الباب عن ابن ابی اوفی و جابر بن عبد الله اخرجه الشیخان و ابو داود والنسائی و ابن ماجة و احمد و همچنین از ابن عباس نیز
مروی گشته است چنانکه اخراج آن کرده احمد مثل الذی یتکلم یوم الجمعة والامام یخطب مثل الحمار یحمل اسفارا والذی یقول له
انصت لا جمعة له و طبرانی از ابن عمر اخراج کرده اذا دخل احدکم المسجد والامام علی المنبر فلا صلوة ولا کلام حتی یفرغ الامام
واخرج ابن ابی شیبة من طریق علی و ابن عباس و ابن عمر رضی الله عنهم انهم کانوا یکرهون الکلام بعد خروج الامام و من
طریق عروة قال اذا قعد الامام علی المنبر فلا صلوة قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح و
العمل علیه عند اهل العلم کرهوا للرجل ان یتکلم والامام یخطب فقالوا ان تکلم غیره فلا ینکر
علیه الا بالاشارة پس گفته اند علما اگر سخن کند کسی نزد وی غیر وی پس انکار نکند بر وی مگر باشارت و نگوید
او را که خاموش شو واختلفوا فی رد السلام وتشمیت العاطس و اختلاف دارند علما در رد کردن جواب سلام و جواب
عاطس و رخص بعض اهل العلم فی رد السلام وتشمیت العاطس و رخصت داده اند بعضی اهل علم در رد سلام و جواب عاطس
والامام یخطب در حالیکه امام خطبه خواند وهو قول احمد و اسحق و کره بعض اهل العلم من التابعین وغیرهم ذلک وهو قول الشافعی و مکروه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة الکلام والامام یخطب **قوله** والامام یخطب جملة حالیة وهی تدل بالمفهوم عند القائل به
علی ان وجوب الانصات من وقت الشروع فی الخطبة لا من وقت خروج الامام وقوله انصت مقول القول وهو امر من الانصات
ومعناه السکوت للاستماع ای اسکت لتستمع الخطبة **قوله** فقد لغا ای اتی بالکلام الساقط المردود الباطل
وقیل معناه مال عن الصواب ومن لغا حرم فضیلة الجمعة وان اجزات صلاته کما جاء فی بعض الروایات مصرحا

عارضة الاحوذی

الطبری ضربة واحدة فی التیمم للوجه والکفین وقال الشافعی ضربة للوجه واخری للذراعین وفی کتاب ابن المواز لو تیمم بضربة واحدة اجزاه و قال ابن نافع یعید ابدا وقال ابن حبیب یعید فی الوقت واختلفت الروایات فی حدیث عمار هل کانت الضربة واحدة للوجه والکفین او ضربتین وهل یمسح یدیه قبل وجهه او وجهه قبل یدیه ذکر ذلک فی الصحیح ابو داود وجماعة والصحیح فی حدیث عمار ضربة واحدة و الاکثر الابتداء بالوجه **باب** فی البول یصیب الارض سعید ابن المسیب

عارضۃ الاحوذی

عن ابی ھریرۃ قال دخل اعرابی المسجد والنبی صلی اللہ علیہ وسلم جالس یصلی فلما فرغ قال اللھم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا فالتفت الیہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقال لقد تحجرت واسعا فلم یلبث ان بال فی المسجد فاسرع الیہ الناس فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اھریقوا علیہ سجلا من ماء او ذنوبا من ماء ثم قال انما بعثتم میسرین ولم تبعثوا معسرین اسنادہ رواہ ابو عبید فقال ما فیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا تزرموہ وفی روایۃ ابی داود مرسلا والدارقطنی ومحمد ابن اسحق یروونہ

شرح سراج احمد

گفتہ اند بعضی اہل علم آن را از تابعین وغیر ایشان وآن قول امام شافعی ست ودر شرح منیہ علامہ حلبی نوشتہ است انہ روی عن ابی حنیفۃ اذا عطس یحمد اللہ فی نفسہ ولا یجہر وہو الصحیح وکذا التشمیت ورد السلام فی نفسہ جاز وقال ابن الہمام یحرم فی الخطبۃ الکلام ولو امرا بمعروف او تسبیحا او غیرہ والاکل والشرب والکتابۃ ویکرہ تشمیت العاطس ورد السلام وعن ابی یوسف لا یکرہ الرد لانہ فرض قلنا ذلک اذا کان السلام ماذونا شرعا ولیس کذلک فی حال الخطبۃ ولان الرد یمکن تحصیلہ فی کل وقت بخلاف الاستماع انتہی وکذا اختلفوا فی الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم عند سماع اسمہ والصواب انہ یصلی فی نفسہ کما ہو المروی عن ابی یوسف

باب ما جاء فی کراھۃ التخطی یوم الجمعۃ بایست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت پایمال کردن گردنہای مردم در روز جمعہ حدثنا ابو کریب ثنا رشدین بن سعد بکسر را وسکون معجمہ بن سعد بن مفلح المہری ابو الحجاج المصری ضعیف بود ترجیح دادہ بروی ابو حاتم بن لہیعہ را وگفت ابن یونس صالح بود در دین خود غلبہ کرد بروی غفلت صالحین پس غلط شد بروی حدیث از سابعہ بود در سنہ ثمان وثمانین ومائۃ وفات کرد از عمر ہفتاد وہشت عن زبان بن فائد بفتح زای وتشدید موحدہ فائد بفاء المقری ابو حیوین بجیم مصغر الحمر اوی ضعیف الحدیث بود باوجود صلاح وعبادت او از سادسہ بود در سنہ خمس وخمسین ومائۃ وفات کرد عن سہل ابن معاذ بن انس الجہنی نزیل مصر لا باس بہ بود مگر در روایات زبان کہ از وی روایت کردہ از رابعہ بود عن ابیہ معاذ بن انس الجہنی الانصاری صحابی ست نازل بصرہ شد وباقی بود تا خلافت عبد الملک بن مروان قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من تخطی رقاب الناس یوم الجمعۃ ہر کہ بگذرد وپایمال کند گردنہای مردم را در روز جمعہ اتخذ جسرا الی جہنم گرفتہ شود آنکس در روز قیامت وپل کردہ شود برای رفتن مردم بروی بسوی دوزخ وفی الباب عن جابر اخرجہ ابن ماجۃ واخرج احمد والطبرانی والحاکم عن الارقم بلفظ ان الذی تخطی رقاب الناس یوم الجمعۃ ویفرق بین اثنین بعد خروج الامام کالجار قصبہ فی النار واخرج احمد وابو داود والنسائی وابن حبان والحاکم والبیہقی عن عبد اللہ بن بسرۃ قال ابو عیسی حدیث سہل بن معاذ بن انس الجہنی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراھۃ التخطی یوم الجمعۃ قولہ من تخطی رقاب الناس یوم الجمعۃ اتخذ جسرا الی جہنم قال العراقی المشہور فی روایۃ ہذا الحدیث اتخذ علی بنائہ للمفعول بضم التاء المشددۃ وکسر الخاء المعجمۃ بمعنی انہ یجعل جسرا علی طریق جہنم لیوطی ویتخطی کما یتخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ویجوز ان یکون مبنیا للفاعل ای انہ اتخذ لنفسہ جسرا یمشی علیہ الی جہنم والاول اظہر واوفق للروایۃ فانہ فی مسند الفردوس بلفظ من تخطی رقبۃ اخیہ المسلم جعل اللہ یوم القیمۃ جسرا علی باب جہنم للناس کذا قالہ السیوطی لکن قال الطیبی والتوربشتی ضعف المبنی للمفعول روایۃ ودرایۃ اقول والظاہر ما قالہ السیوطی

قوت المغتذی

من تخطی رقاب الناس یوم الجمعۃ اتخذ جسرا الی جہنم قال العراقی المشہور فی روایۃ ہذا الحدیث اتخذ علی بنائہ للمفعول بضم التاء المشددۃ وکسر الخاء المعجمۃ بمعنی انہ یجعل جسرا علی طریق جہنم لیوطی ویتخطی کما تخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ویجوز ان یکون علی البناء للفاعل ای انہ اتخذ لنفسہ جسرا یمشی علیہ الی جہنم بسبب ذلک کقولہ علیہ السلام من کذب علی متعمدا فلیتبوأ مقعدہ من النار وفیہ بعد والاول اظہر واوفق للروایۃ وقد ذکرہ صاحب مسند الفردوس بلفظ من تخطی رقبۃ اخیہ المسلم جعلہ اللہ یوم القیمۃ جسرا علی باب جہنم للناس

شرح سراج احمد

حدیث غریب لانعرفه الا من حدیث رشدین بن سعد والعمل علیه عند اهل العلم کرهوا ان یتخطی الرجل یوم الجمعة رقاب الناس وشددوا فی ذلک وکرہ دارند علما اینکہ بگذرد آدمی در روز جمعہ برگردنہای مردم وتشدید کردہ اند علما در وی وقد تکلم بعض اهل العلم فی رشدین بن سعد وضعفه من قبل حفظه وتضعیف وی کردہ اند از جہت حفظ وی **باب** ماجاء فی کراهة الاحتباء والامام یخطب باب ست در بیان انچہ آمدہ ست در کراہت احتبا در حالیکہ امام خطبہ خواند وصورت احتباء این ست کہ بنشیند آدمی بر سرین ہای خود وبردارد ہر دو زانو را وگرد آورد دو دست خود را یا جامہ را گرد آرد حدثنا محمد بن حمید الرازی والعباس بن محمد الدوری بضم دال مہملہ وسکون واو قالا نا ابو عبد الرحمن المقرئ عن سعید بن ابی ایوب قال ثنی ابو مرحوم عن سهل بن معاذ عن ابیه ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی عن الحبوة یوم الجمعة والامام یخطب نہی کرد آنحضرت از احتبا در روز جمعہ وحال آنکہ امام خطبہ میخواند در ترجمہ مشکوۃ نوشتہ است احتبا نوعی از جلوس ست وآن جمع کردن پشت وساقہاست بسوی شکم بدو دست یا جامہ یعنی متکا زدہ نشستن چنانکہ عادت عرب ست والآن در اہل حرمین متعارف ست وحبوہ بفتح حا وضمہ وکسر نیز آمدہ اسم ست از ان وآنحضرت نیز باین جلسہ در مردم پیش کعبہ نشستہ است ولیکن در وقت خطبہ از ان نہی فرمودہ زیرا کہ خواب می آرد واز استماع خطبہ باز میدارد یا نقض وضو میکند ابو داود نیز از وی اخراج کردہ است قال ابو عیسی وهذا حدیث حسن وابو مرحوم اسمه عبد الرحیم بن میمون وقد کره قوم من اهل العلم الحبوة یوم الجمعة والامام یخطب ورخص فی ذلک بعضهم منهم عبد الله بن عمر وغیره وبه یقول احمد واسحق لایریان بالحبوة والامام یخطب باسا اعتقاد نمیکنند ہر دو باحتبا باکی را **باب** ماجاء فی کراهة رفع الایدی علی المنبر باب ست در بیان انچہ آمدہ است در کراہت برداشتن دو دست بر منبر حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا حصین قال سمعت عمارة بن رویبة بضم را وفتح واو وسکون مثناۃ تحتیہ وباء موحدہ وبشر بن مروان یخطب فرفع یدیه فی الدعاء گفت حصین شنیدم عمارہ را در حالیکہ بشر خطبہ میخواند پس برداشت بشر ہر دو دست خود را در دعا فقال عمارة قبح الله

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة الاحتباء والامام یخطب **قوله** نهی عن الحبوة بضم الحاء وکسرها اسم من الاحتباء وهو ضم الساقین الی البطن بثوب او بالیدین وانما نهی عنه لانه یجلب النوم فلا یسمع الخطبة ویعرض طهارته للانتقاض قاله فی النهایة وقیل انها جلسة المتکبرین **قوله** عبد الرحیم بن میمون المدنی ابو مرحوم نزیل مصر صدوق زاهد من السادسة تقریب **باب** ماجاء فی کراهیة رفع الیدین علی المنبر من نبر الشیء رفعه ومنه المنبر بکسر المیم **قوله** فقال عمارة بالضم والتخفیف وبزیادة هاء فی آخره بن رویبة براء وبموحدة مصغر الثقفی ابو زهیر صحابی نزیل الکوفة وتاخر الی بعد السبعین ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث وقوله بشر بن مروان یخطب جملة حالیة **قوله** قبح الله

قوت المغتذی

نهی عن الحبوة بضم الحاء وکسرها عمارة بن رویبة بضم الراء وفتح الهمزة تصغیر ربة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضۃ الاحوذی

مسند ان النبی صلی الله علیه وسلم قال خذوا ما بال علیه من التراب فالقوه وامر نقوا علی مکانه ماء ولا یصح غریبه الروایة فیه ما رواه الدارقطنی فقال جاء اعرابی الی النبی صلی الله علیه وسلم وشیخ کبیر فقال یا محمد متی الساعة فقال له ما اعددت لها فقال لا والذی بعثک بالحق ما اعددت لها من کثیر صلوة ولا صیام الا انی احب الله ورسوله فقال فانت مع من احببت قال فذهب الشیخ فاخذه بول فی المسجد فزعلیه الناس فاقاموه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم دعوه عسی ان یکون

شرح سراج احمد

هاتین الیدین القصیرتین پس گفت عمارہ زشت گرداند خدای تعالی این دو دست ترا و این ہر دو لفظ بتصغیر اند لقد
رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وما یزید علی ان یقول ھکذا ہر آئینہ دیدم پیغمبر خدا را در حالیکہ زیادہ نمیکرد آنحضرت
برین کہ اشارت میکرد بدست خود ہمچنین واشار ہشیم بالسبابۃ واشارہ کرد ہشیم بانگشت سبابہ کہ مسبحہ است برای نمودن
صورت اشارہ کردن آنحضرت قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی اذان الجمعۃ باب است در بیان آنچہ
آمدہ است در گفتن اذان جمعہ حدثنا احمد بن منیع ثنا حماد بن خالد الخیاط عن ابن ابی ذئب عن الزھری عن السائب
ابن یزید صحابی صغیر است حلیف بنی امیہ حاضر شد حجۃ الوداع را در حجۃ الوداع ہمراہ آنحضرت پدرش و وی ہفت سالہ بود و گردانید
او را عمر بن الخطاب عامل بر سوق مدینہ و آخرین صحابہ است از روی موت در مدینہ در سنۃ ثمانین و گویند ست و ثمانین قال کان
الاذان علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر اذا خرج الامام اقیمت الصلوۃ گفت سائب بود اذان بر
زمان آنحضرت و شیخین وقت بیرون شدن امام بر منبر برای خواندن خطبہ و دیگر اذان وقت اقامت صلوۃ فلما کان عثمن زاد النداء الثالث
علی الزوراء پس ہرگاہ کہ شد زمانہ عثمان و خلافت او شد و مردم بسیار گشتند زیادہ کرد اذان سوم را بر زوراء کہ نام جای بلند ست در
بازار مدینہ نزدیک بمسجد شریف قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح بدانکہ در زمان شریف نبوت سنت آن بود کہ وقتیکہ

شرح ابی الطیب

ھاتین الیدین دعاء علیہ واخبار عن قبح صنعہ نحو قولہ تعالی تبت یدا ابی لھب و ایدیتین تثنیۃ تصغیر الید
وھو الیدیۃ باظھار التاء والقصیرتین بتشدید الیاء تصغیر القصیرۃ کذا قالہ بعض الفضلاء ھھنا لکن روایۃ
مسلم بتکبیر الیدین والقصیرتین واشارتہ صلی اللہ علیہ وسلم بالمسبحۃ لعلھا کانت وقت التشھد الی التوحید
واللہ تعالی اعلم وقال النووی فیہ ان السنۃ ان لا ترفع الید فی الخطبۃ وھو قول مالک واصحابنا وغیرھم وحکی القاضی
عن بعض السلف وبعض المالکیۃ اباحتہ لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیہ فی خطبۃ الجمعۃ حین استسقی و
اجاب الاولون بان ھذا الرفع کان لعارض **باب** ما جاء فی اذان الجمعۃ **قولہ** زاد النداء الثالث اول الوقت عند
الزوال فھو ثالث بالنسبۃ الی احداثہ والا فھو الاول وجودا قالہ القسطلانی وفی البخاری عن السائب بن یزید ان الاذان
یوم الجمعۃ کان اولہ حین یجلس الامام یوم الجمعۃ علی المنبر فلما کان فی خلافۃ عثمن رضی اللہ عنہ وکثر الناس امر بالاذان الثالث
قال الطیبی المراد بالنداء الثالث ھو النداء قبل خروج الامام لیحضر القوم ویسعوا الی ذکر اللہ وسمی ثالثا وان کان باعتبار
الوقوع اولا لانہ ثلث النداءین اللذین کانا علی عھد النبی صلی اللہ علیہ وسلم وزمان الشیخین وھما الاذان بعد صعود الخطیب
وقبل قراءۃ الخطبۃ وھو المراد بالنداء الاول والاقامۃ بعد فراغہ من الخطبۃ وھو المراد بالنداء الثانی انتھی **قولہ**
علی الزوراء بفتح الزای وسکون الواو وراء ومد دار بالسوق قالہ السیوطی وقال غیرہ دار فی سوق المدینۃ یقف
المؤذنون علی سطحھا وقیل جدار وقیل حجر کبیر وجزم ابن بطال بالاخیر فقال الزوراء حجر کبیر عند باب المسجد لکن عند
ابن ماجۃ بلفظ زاد النداء الثالث علی دار فی السوق یقال لھا الزوراء فاذا خرج اذن واذا نزل اقام

قوت المغتذی

علی الزوراء بفتح الزای وسکون الواو وراء ومد وھی دار بالسوق

عارضۃ الاحوذی

من اھل الجنۃ
فصبوا علی بولہ
الماء فبین ان
البائل فی المسجد
ھو السائل عن
الساعۃ المشھور
لہ بالجنۃ غریبہ
فیہ خمسۃ الفاظ
الاول قولہ لقد
تحجرت واسعا من
الحجر وھو المنع
معناہ لقد
اعتقدت المنع
فیما لا منع فیہ من
رحمۃ اللہ وانما
قلنا اعتقدت
لان تفعل لا یتعدی
الفاعل فلا ینبغی
ان یفسر بقولھم
منعت لانہ متعدی
وحق المتعدی
ان یفسر بالمتعدی
واللازم باللازم
الثانی والثالث
والرابع سجل ذنوب
دلوا فاما السجل
فی اللغۃ فھو الصب
یقال سجلت السحاب

شرح سراج احمد

آنحضرت می آمد و بر سر منبر می نشست اذان میگفتند و پیش از وی در اوائل در آمدن وقت اذان نبود و همچنین بود در زمان شیخین ابی بکر و عمر و چون امیر المؤمنین عثمان کثرت مردم را مشاهده کرد و تباعد و تفرق و اشتغال ایشان بکارها ملاحظه نمود و در زمان آنحضرت همه در مسجد در ملازمت شریف حاضر می بودند استحسانی نمود که پیش از وقت خطبه نیز اذانی گفته شود تا مردم از دور بشتابند و در وقت خطبه حاضر آیند و اختلاف است فقها را که معتبر در وجوب سعی و حرمت بیع اذان وقت خطبه است زیرا که اوست اصل در شرع یا این اذان در اول مستحدث اگر در وقتش گفته باشند اصح آنست که همین معتبر است زیرا که مقصود اعلام است که بوی حاصل شده کذا فی الهدایۃ بدانکه ندای اول عثمان را بعضی احادیث ثانی گفته اند باعتبار حدوث اگرچه اول است باعتبار فعل بعضی از فضلا استغراب در عبارت نموده گفته اند که اول ثانی است و ثانی اول و در بعضی احادیث ثالث نیز گفته اند چنانکه درین حدیث کتاب و آن باعتبار تسمیه اقامت است یا اذان یا باعتبار اعلام که معنی لغوی اذان است و باین اعتبار واقع شده است که در زمان آنحضرت دو اذان بود و در بعضی روایات آمده است که اذان اول در زمان امیر المؤمنین عمر حادث شده و تا زمان امیر المؤمنین عثمان استمرار یافته ولیکن در زمان عمر مجرد اعلام بود و عثمان امر کرد که بلفظ اذان گویند و بهر تقدیر آنچه خلفای راشدین کرده باشند آن را بدعت نباید گفت و اطلاق سنت بران آمده است چنانکه سنت ابی بکر و عمر و سنۃ الشیخین واقع شده است و در کلام بعضی اطلاق بدعت واقع شده باعتبار آنکه امری مستحدث است که در زمان آنحضرت نبود و مقصود تقبیح و تذمیم آن فعل نیست و اگر بدعت گویند بدعت حسنه خواهد بود کذا قالوا بعد ازان بدانکه حادث در زمان عثمان همان اذانی است که ذکر کرده شد اما اذان دیگر بعد از وی که در وقت سنت میگویند در زمان نبوت نبود و نه در زمان صحابه و نه بعد از ایشان و عمل بران نیست در اکثر دیار اسلام و معلوم نیست که از کجا باز حادث شده که کرده پس بهتر آنست که سنت هم باذان اولی ادا کنند و اگر بقصد اعلام الصلوۃ سنۃ رسول اللہ گویند کافی است چنانکه در ترجمه مشکوۃ است **باب ما جاء فی الکلام بعد نزول الامام** من الشرعیات است در بیان آنچه آمده است در کلام کردن پس از فرود آمدن امام از منبر حدثنا محمد بن بشار ثنا ابو داود الطیالسی ثنا جریر بن حازم عن ثابت عن انس بن مالک قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یکلم بالحاجۃ اذا نزل عن المنبر بود آنحضرت که سخن میکرد بکاری ضروری از امر دین و یا از امر دنیا چون فرود می آمد از منبر پس از فراغ خطبه قال ابو عیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من حدیث جریر بن حازم گفت مصنف این حدیثی است که نمی شناسم روایت آنرا مگر از حدیث جریر بن حازم سمعت محمدا یقول وهم جریر بن حازم فی هذا الحدیث شنیدم امام بخاری را که میگفت وهم کرده است جریر در روایت این حدیث والصحیح ما روی عن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الکلام بعد نزول الامام **قوله** ابو داود الطیالسی واسمه سلیمان بن داود ثقۃ حافظ غلط فی احادیث وهو غیر ابی داود صاحب السنن لانه سلیمان بن اشعث **قوله** یکلم بالحاجۃ بناء المفعول لیکون موافقا لما سیاتی فما زال یکلم **قوله** وهم جریر بن حازم فی هذا الحدیث والصحیح الخ یعنی وهم جریر فی قوله یکلم بالحاجۃ اذا نزل عن المنبر وانما الحدیث عن ثابت عن انس اقیمت الصلوۃ فاخذ رجل الحدیث ولیس فیه اذا نزل عن المنبر بل ظاهر الحدیث انه فی صلوۃ العشاء لقوله

عارضۃ الاحوذی

اذا صبت الماء و سجلت علی فلان ماء صببته واصله من السجل وهو الدلو مؤنثة والسجل مذکر فان لم یکن فیها ماء فلیست بسجل کما ان القدح لا یقال له کاس الا اذا کان فیه ماء یقال له دلو سجیلۃ ای ضخمۃ وکذلک الذنوب الدلو ملأی ماء مثله ولکنها مؤنثة والغرب الدلو العظیمۃ باسکان الراء فان فتحتها فهو الماء السائل من البیر والحوض وغیر ذلک ایضا الخامس لا تزرموه فی الحدیث ان الحسن بال علیه فاخذ من حجره فقال لا تزرموا ابنی یقول لا تقطعوا علیه بوله والازرام القطع وزرم البول

شرح سراج احمد

ثابت عن انس و صحیح چیزی ست که روایت کرده شده است از ثابت از انس قال اقیمت الصلوة گفت انس بن مالک اقامت نماز
کرده شد فاخذ رجل بید النبی صلی الله علیه وسلم پس بگرفت مردی دست آنحضرت را فازال یکلمه حتی نعس بعض القوم
پس همیشه بود آن مرد با آنحضرت که سخن میکرد با آن مرد تا آنکه غنودند بعضی مردم از قوم قال محمد و الحدیث هو هذا گفت امام بخاری
و آن حدیث کلام کردن آنحضرت همین ست و جریر بن حازم ربما یهم فی الشیء و هو صدوق و جریر گاه وهم نیز میکرد در
چیزی و حال آنکه او صدوق بود قال محمد و هم جریر بن حازم فی حدیث ثابت عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم گفت
امام بخاری وهم کرده است جریر در حدیث ثابت از انس از آنحضرت که این ست قال اذا اقیمت الصلوة فلا تقوموا حتی تروونی
فرمود آنحضرت برنخیزید شما برای گذاردن نماز و استاده نباشید تا آنکه ببینید شما مرا که برآیم از حجره قال محمد و یروی عن حماد بن
زید قال کنا عند ثابت البنانی فحدث حجاج الصواف گفت امام بخاری و روایت کرده شده است از حماد که گفت بودیم ما
نزد ثابت پس حدیث کرد حجاج صواف عن یحیی بن ابی کثیر عن عبد الله بن ابی قتادة عن ابیه عن النبی صلی الله علیه
وسلم قال اذا اقیمت الصلوة فلا تقوموا حتی تروونی فوهم جریر فظن ان ثابتا حدثهم عن انس عن النبی صلی الله علیه
وسلم پس وهم کرد جریر پس گفت که بدرستیکه ثابت حدیث کرد مردم را از انس از آنحضرت و حال آنکه این حدیث کننده بمردم حجاج
بود و حدثنا الحسن بن علی الخلال ثنا عبد الرزاق انا معمر عن ثابت عن انس قال لقد رایت رسول الله صلی الله علیه
وسلم بعد ما تقام الصلوة یکلم الرجل یقوم بینه و بین القبلة فما زال یکلمه گفت انس بن مالک هر آئینه تحقیق دیدم آنحضرت
پس از آنکه اقامت نماز کرده شد سخن میکرد با آنحضرت مردی که استاده میشد میان آنحضرت و میان قبله یعنی حائل میشد میان وی
و میان قبله پس همیشه می بود آن مرد که سخن با وی کردی و لقد رایت بعضهم ینعس من طول قیام النبی صلی الله علیه
وسلم و هر آئینه تحقیق دیدم بعضی صحابه را که می غنود از جهت درازی قیام آنحضرت برای سخن کردن آن مرد پس معلوم گشت
ازین حدیث که اقتران میان اقامت و تحریمه ضروری نیست و از جهت طول قیام اعادهٔ تکبیر لازم نیست و دیگران برآنند که سخن کردن
میان سنت و فرض مضایقه ندارد و اعادهٔ سنت لازم نمیشود قال ابو عیسی و هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی
القراءة فی صلوة الجمعة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق قراءت در نماز جمعه حدثنا قتیبة ثنا حاتم بن
اسمعیل عن جعفر بن محمد عن ابیه عن عبید الله بن ابی رافع مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم قال استخلف
مروان ابا هریرة علی المدینة و خرج الی مکة گفت عبید الله خلیفه ساخت مروان بن الحکم ابا هریره را بر مدینه و
خود رفت بسوی مکه فصلی بنا ابو هریرة الجمعة پس امامت ما کرد ابو هریره در نماز جمعه

شرح ابی الطیب

حتی نعس بعض القوم کما ان جریرا وهم فی تحدیثه عن ثابت عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا اقیمت الصلوة
فلا الحدیث لان ثابتا لم یحدث عن انس و انما کان جالسا عند تحدیث هذا الحدیث عن ابی قتادة **قوله** کنا عند ثابت
البنانی هو ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدة و نونین ابو محمد البصری ثقة عابد من الرابعة **باب** ما جاء فی القراءة
فی صلوة الجمعة **قوله** فصلی بنا ابو هریرة یوم الجمعة ای صلاتها فقرأ سورة الجمعة فی الاولی و فی الرکعة الثانیة
المنافقین قال النووی فیه استحباب قراءتهما بکمالهما فیهما و هو مذهبنا و مذهب الاخرین قال العلماء و الحکمة

اسماء الرجال

حاتم بن وردان ابن عبید الله الاسدی ابو الفضل البصری والد وهب ثقة لکن فی حدیثه عن قتادة ضعف و اذا وافق حدیث من حفظ و هو من السادسة مات سنة سبعین بعد ما اختلط لکن سماع حماد منه قبل اختلاطه

شرح سراج احمد

فقرأ سورة الجمعة پس خواند ابوہریرہ سورۂ جمعہ را در نماز رکعت اول وفی السجدة الثانية اذا جاءك المنافقون و در رکعت دوم سورۂ منافقون خواند قال عبيد الله فادركت اباهريرة فقلت له تقرأ بسورتين كان علي يقرأهما بالكوفة گفت عبید الله پس یافتم من ابا ہریرہ را پس از فراغ نماز و نزد او گشتم پس گفتم مر او را می خوانی تو دو سورہ را کہ بود علی مرتضی کہ میخواند آن ہر دو سورہ را در کوفہ فقال ابوهريرة اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ بهما پس گفت ابوہریرہ بدرستیکہ من شنیدم آنحضرت را کہ میخواند این ہر دو سورہ را در نماز جمعہ و اخرجه مسلم ايضا وفي الباب عن ابن عباس والنعمان بن بشير اخرجه مسلم وابي عنبة الخولاني بکسر عین مہملہ و فتح نون و موحدہ نام او عبد اللہ بن عتبہ یا عمارہ صحابی ست مرویات وی یک حدیث ست و گویند در زمان آنحضرت اسلام آوردہ و آنحضرت را ندیدہ است در خلافت عبد الملک بن مروان وفات یافت قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن صحيح وروى عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يقرأ في صلوة الجمعة بسبح اسم ربك الاعلى وهل اتاك حديث الغاشية كما اخرجه مسلم عن النعمان بن بشير **باب** ماجاء في ما يقرأ في صلوة الصبح يوم الجمعة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در قرأتی کہ خواندہ شود در نماز فجر در روز جمعہ حدثنا علي بن حجر نا شريك عن مخول بر وزن محمد و مغول بن راشد عن مسلم البطين عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ في يوم الجمعة في صلوة الفجر تنزيل السجدة وهل اتى على الانسان وفي الباب عن سعد بن ابي وقاص وابن مسعود وابي هريرة اخرجه الشيخان قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث حسن صحيح وقد روى سفين الثوري وغير واحد عن مخول **باب** ماجاء في الصلوة قبل الجمعة وبعدها باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نمازی پیش از جمعہ و پس از جمعہ حدثنا ابن ابي عمر نا سفين بن عيينة عن عمرو بن دينار عن الزهري عن سالم عن ابيه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يصلي بعد الجمعة ركعتين بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت سنت را وفي الباب عن جابر اخرجه احمد والشيخان وابو داود والنسائي وابن ماجة واز دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ مصنف نیز از بعضی صحابہ روایت آوردہ است قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح وقد روى عن نافع عن ابن عمر ايضا چنانکہ حدیث مذکور شدہ است اکنون والعمل على هذا عند بعض اهل العلم وبه يقول الشافعي واحمد حدثنا قتيبة نا الليث عن نافع عن ابن عمر انه كان اذا صلى الجمعة انصرف فصلى سجدتين

شرح ابی الطیب

في قراءة الجمعة اشتمالها على وجوب الجمعة وغير ذلك من احكامها ما فيها من القواعد والحث على التوكل والذكر وغير ذلك وقراءة سورة المنافقين لتوبيخ حاضريها منهم وتنبيههم على التوبة وغير ذلك مما فيها من القواعد **باب** ماجاء ما يقرأ في صلوة الصبح يوم الجمعة **قوله** كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ قال الطيبي كان في مثل هذه الاحاديث ليس الاستمرار كما في قوله تعالى وكان الانسان عجولا بل هو للحالة المتجددة ولذا قال ابن دقيق العيد ليس في الحديث ما يقتضي مداومة وقال المحقق ابن الهمام مقتضى الدليل عدم المداومة لا المداومة على العدم كما يفعله حنفية العصر بل يستحب ان يقرأ بذلك احيانا تبركا بالماثور لانه ثبت قراءتهما فينبغي للائمة قراءتهما ولا يحسن هجرهما مرة **باب** ماجاء في الصلوة قبل الجمعة وبعدها

عارضة الاحوذی

الارض ولو نزل فيها نجسها وقد بينا فساد هذا القول فيما تقدم بان تعلقوا بان النبي صلى الله عليه وسلم حفر بول الاعرابي قلنا لو صح قد ذكره ابو داود عن عبد الله ابن معقل بن مقرن عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال هو مرسل لان عبد الله بن معقل لم يلق النبي صلى الله عليه وسلم ولنا في المراسيل قول بيناه في اصول الفقه وتحقيق مذهب مالك انه لا تقبل الا مراسيل اهل المدينة و يتفرع على ذلك مسائل حضرنا منها الآن ست مسائل الاولى ان تطهير الارض النجسة بالماء جائز

شرح سراج احمد

بدرستیکه عبدالله بن عمر بود که چون میگذارد نماز جمعه را برمی گشت از نماز پس میگذارد دو رکعت را فی بیته در خانهٔ خود ثم قال
کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصنع ذلک پستر گفت ابن عمر بود آنحضرت که میگذارد دو رکعت را در خانهٔ خود قال ابو عیسی
هذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن سهیل بن ابی صالح عن ابیه عن ابی هریرة قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعة فلیصل اربعا فرمود آنحضرت هر که باشد از شما نماز گذارنده پس از جمعه پس
باید که بگذارد چهار رکعت را هذا حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا علی بن المدینی عن سفیان بن عیینة
قال کنا نعد سهیل بن ابی صالح ثبتا فی الحدیث گفت سفیان بودیم ما که شمار میکردیم سهیل را ثبت در روایت حدیث و
خللی ندارد در روایت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وروی عن عبدالله بن
مسعود انه کان یصلی قبل الجمعة اربعا وبعدها اربعا چنانکه اخراج آن کرده طبرانی در اوسط از علی بن سعید رازی بسند خود
و در وی ضعف است و اخرج عبدالرزاق عن ابن مسعود انه کان یامر بذلک ورواته ثقات وروی عن علی بن ابی طالب انه امر
ان یصلی بعد الجمعة رکعتین ثم اربعا و روایت کرده شده است از علی مرتضی بدرستیکه علی مرتضی امر کرد اینکه گذارده شود
پس از نماز جمعه دو رکعت پستر چهار رکعت اخرجه احمد بن الحسن البغدادی بسنده الی علی وزاد یجعل التسلیم فی آخرهن وذهب سفیان
الثوری وابن المبارک الی قول ابن مسعود و رفته اند سفیان ثوری و عبدالله بن مبارک بقول عبدالله بن مسعود که چهار رکعت
پس از جمعه بگذارد وقال اسحق ان صلی فی المسجد یوم الجمعة صلی اربعا وان صلی فی بیته صلی رکعتین و گفت اسحق اگر
گذارد سنت را در مسجد در روز جمعه بگذارد چهار رکعت را و اگر بگذارد در خانهٔ خود بگذارد دو رکعت را واحتج بان النبی صلی الله علیه
وسلم کان یصلی بعد الجمعة رکعتین فی بیته و حجت گرفته است اسحق بآن حدیث که بود آنحضرت که میگذارد پس از نماز
جمعه دو رکعت در خانهٔ خود و بحدیث النبی صلی الله علیه وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعة فلیصل اربعا از جهت حدیث آنحضرت
که فرمود هر که باشد از شما نماز گذارنده پس از نماز جمعه پس باید که بگذارد پس از جمعه چهار رکعت را قال ابو عیسی وابن عمر هو
الذی روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یصلی بعد الجمعة رکعتین فی بیته گفت مصنف و ابن عمر

شرح ابی الطیب

قوله قال ابو عیسی وابن عمر هو الذی الخ اراد به ان ما ذکره اسحق فی التوفیق بعید بل الوجه فی التوفیق بالنظر
الی فعل ابن عمر وامر علی ان یقال ان الرکعتین من الرواتب المؤکدة بعد صلوة الجمعة کالتابعة لها بحیث یمکن عدها
من الجمعة تجوزا والاربع من المندوبات بعدها فالمراد بقوله من کان منکم مصلیا بعد الجمعة ای بعد اداء صلاتها
مع توابعها فاعتبر الکل جمعة تجوزا والامر بالاربع امر ندب بعد ذلک ویمکن التوفیق ایضا بانه واظب علی
الرکعتین تخفیفا فهما مؤکدتان وندب الی اربع فجمع علی وابن عمر بین الاحادیث عملا بالفعل والقول والله
تعالی اعلم وقال النووی فی هذه الاحادیث استحباب سنة الجمعة بعدها والحث علیها وان اقلها رکعتان
واکملها اربع فنبه صلی الله علیه وسلم بقوله اذا صلی احدکم الجمعة فلیصل بعدها اربعا علی الحث علیها فاتی
بصیغة الامر ونبه بقوله من کان منکم مصلیا علی انها سنة لیست واجبة وذکر الاربع لفضیلتها وفعل الرکعتین فی اوقات
بیانا لان اقلها رکعتان انتهی قول والله اعلم ان الاربع مؤکدة للامر ورکعتان بعدها دون ذلک وکل خبر ما ثبت عنده فلا منافاة

عارضة الاحوذی

حاصل وقال المروزی لا تطهر الابان تحفر او یجعل علی ظاهرها ثوب طاهر فتصیر النجاسة باطنة وهذا تعویل علی حدیث الحفر وهو ضعیف ولو لا ظهارها بالماء ما کان لامر النبی صلی الله علیه وسلم بصب الذنوب علیه فائدة الثانیة لیس للذنوب تقدیر وانما هو بحسب غلبة الماء وغمرة النجاسة واستهلاکها فیه الثالثة اذا بال رجلان فی موضع کفی ذنوب من ماء واحد وقال الامام الاصطخری لکل رجل ذنوب وهذا باطل لوجهین احدهما ان المفهوم من الحدیث اهلاک النجاسة بغمر الماء والثانی ان هذا

شرح

قوله من کان منکم الامام فی سهیل بن ابی هریرة رضی صلی الله علیه وسلم قال مصلیا بعد الجمعة فلیصل اربعا ابو بکر بن عبدالباقی المصنف بهذا اللفظ ارتضاه فی من السطور اذا صلیتم بعد الجمعة فلیصل بعدها اربعا فان کان بعد رکعتین فان کان بعد رکعتین فان کان بعد رکعتین

شرح سراج احمد

کسی ست کہ روایت کردہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت را در خانہ خود چنانکہ اخراج کردہ
آنرا ابوداود وابن عمر بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی المسجد بعد الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد الرکعتین اربعا وعبد اللہ
ابن عمر پس از آنحضرت بگذارد در مسجد پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر بگذارد پس از دو رکعت چہار رکعت را حدثنا بذلک مصنف
گوید حدیث کردہ ما را بہمین حدیث وفعل ابن عمر ابن ابی عمر ثنا سفین عن ابن جریج عن عطاء قال رایت ابن عمر صلی بعد
الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد ذلک اربعا گفت عطا دیدم عبد اللہ بن عمر را کہ بگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر بگذارد چہار
رکعت را حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی ثنا سفین بن عیینۃ عن عمرو بن دینار قال ما رایت احدا انص للحدیث
من الزہری گفت عمرو بن دینار ندیدہ ام ہیچکس را کہ نص کنندہ وقطع کنندہ تر باشد حدیث را از زہری وما رایت احدا الدراہم اہون
عندہ منہ وندیدم من ہیچکس را کہ دراہم سبک تر باشد نزد وی از زہری ان کانت الدراہم عندہ بمنزلۃ البعرۃ بدرستیکہ بودند
دراہم نزد زہری در مرتبہ پشک در اعتبار قال ابو عیسی سمعت ابن ابی عمر یقول سمعت سفین بن عیینۃ یقول کان عمرو
ابن دینار اسن من الزہری گفت مصنف شنیدم ابن ابی عمر را کہ میگفت شنیدم سفیان بن عیینہ را کہ میگفت بود عمرو بن دینار
کلان سال از زہری یعنی باوجود کلان سالی او فضل مر زہری راست **باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ** باب ست در بیان
آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ یافت از نماز جمعہ ہمراہ امام یک رکعت را حدثنا نصر بن علی وسعید بن عبد الرحمن وغیر واحد
قالوا ثنا سفین بن عیینۃ عن الزہری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ادرک
من الصلوۃ رکعۃ فقد ادرک الصلوۃ ہر کہ یافت از نماز یک رکعت را وشامل امام شد کہ مسبوق بیک رکعت بود پس
تحقیق یافت او ثواب نماز جماعت را واین حکم در ہمہ نمازہاست چہ جمعہ وچہ غیر آن قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح

شرح ابی الطیب

بین المرویات واما تقدیم الرکعتین علی الاربع فلیس بلازم الا ان علیا وابن عمر رضی یریان تقدیم الرکعتین علی الاربع احسن فاختار
الاحسن او عندہما رکعتان اکد من اربع قال ابن ملک قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا فلیصل اربعا رواہ
مسلم وفی اخری اذا صلی احدکم فلیصل بعدہا اربعا یدل علی کون السنۃ بعدہا اربعا وعلیہ الشافعی فی قول انتہی وہو قول
ابی حنیفۃ ومحمد وعن ابی یوسف انہا ست وہو مختار الطحاوی **باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ** **قولہ** من ادرک
من الصلوۃ رکعۃ باطلاقہ یشمل الجمعۃ فیلزم ان مدرک رکعۃ من الجمعۃ مدرک لہا وبمفہومہ یدل علی ان من لم یدرک
رکعۃ بل دونہا فہو غیر مدرک ومن لم یدرک الجمعۃ یصلی اربعا وہذا ما نقلہ المصنف عن العلماء وقال علماؤنا ان
الحدیث مطلق فیفید ان حکم جمیع الصلوات واحد وحکم سائر الصلوات انہ اذا ادرک رکعۃ مع الامام یصلی ما سبق
بہ الامام ولو کان ادراکہا باقل جزء ولا یزید علی ذلک فکیف یزید فی الجمعۃ باطلاق الحدیث وقالوا یصلی
رکعتین وان ادرک الامام فی القعدۃ لحدیث ما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا رواہ البخاری والمفہوم
عندہم لا عبرۃ بہ ولو کان معتبرا لا یقدم علی الصریح فی الباب ولا یعارضہ حدیث من ادرک من الجمعۃ رکعۃ
فلیضف الیہا اخری ومن فاتتہ رکعتان فلیصل اربعا رواہ الدارقطنی لانہ ضعفہ النووی ومعنی
فاتتہ رکعتان ای صلاتہا بحیث لو یدرک جزء منہا لحدیث ما ادرکتم واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

یؤدی الی ان تکون
النجاسۃ الکثیرۃ
تطہر لمقدار لا تطہر
بہ النجاسۃ القلیلۃ
مثالہ رجل بال بولۃ
کثیرۃ اجزاہ دلو
وبول اثنان بولتین
لا یبلغ نصف تلک
البولۃ فلا تطہر الا
بدلوین وما ادی
الی ہذا کان فاسدا
الرابعۃ لو افرق
علی الموضع ماء
او جاء علیہ مطر
طہر لان ازالۃ النجاسۃ
لا تفتقر الی القصد
وقد توہم بعضہم
علی ابن شریح انہ
قال ان ازالۃ النجاسۃ
تفتقر الی النیۃ وما
قالہ قط قالہ الامام
ابو المعالی وانما
اخذوا ہذا بما قال
من مسألۃ قالہا
وہی اذا رمی الریح
ثوبا نجسا فی قدر
صباغ نجس القدر
ولم یطہر الثوب

شرح سراج احمد

والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم قالوا من ادرک رکعة من الجمعة صلی الیها اخری گفته اند علما هر که یافت با امام یک رکعت را ضم کند باوی رکعت دیگر را یعنی انچه از وی فوت شده باشد باوی ضم کند تا نماز او تمام و کامل گردد ومن ادرک معه جلوسا و هر که یافت در جمعه امام و متابعان او را در قعده صلی اربعا بگذارد پس از سلام امام چهار رکعت را اگر مقیم باشد و اگر مسافر باشد دو رکعت دیگر بگذارد وبه یقول سفین الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق **باب** فی القائلة یوم الجمعة باب ست در بیان قیلوله کردن وخواب نیم روز نمودن در روز جمعه حدثنا علی بن حجر ثنا عبد العزیز بن ابی حازم وعبد الله بن جعفر عن ابی حازم عن سهل بن سعد قال گفت سهل ما کنا نتغدی فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا نقیل الا بعد الجمعة نبودیم ما که خوراک روز و طعام چاشت میخوردیم وقیلوله میکردیم مگر بعد از نماز جمعه وقائله نصف نهار را گویند وقیلوله خواب نصف نهار را گویند کذا فی القاموس وزهری گفته که قیلوله وقیل استراحت در نصف نهار خواب باشد یا نه ومعتبر در اقامت سنت همین ست وظاهر این حدیث فی الجمعة تائید مذهب امام احمد میکند ولیکن مقصود بیان اهتمام شان جمعه وتبکیر بدان ست تا اول وقت بدان برسند وفی الباب عن انس بن مالک واخرج ابن ابی شیبة عن عبد الله بن عمر قال کنا نجمع ثم نرجع فنقیل قال ابو عیسی حدیث سهل بن سعد حدیث حسن صحیح **باب** فیمن ینعس یوم الجمعة انه یتحول من مجلسه باب ست در حق کسیکه غنودگی کند در روز جمعه بدرستیکه او برگردد از مجلس خود تا دفع گردد نعاس (غنودگی ۱۲) وحدثنا ابو سعید الاشج ثنا عبدة بن سلیمن وابو خالد الاحمر عن محمد ابن اسحق عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا نعس احدکم یوم الجمعة فلیتحول من مجلسه ذلک چون غنودگی کند یکی از شما و خواب بروی غالب آید در روز جمعه پس باید که برگردد از مجلس خود که انجا بود تا خواب او رد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی السفر یوم الجمعة باب ست در بیان انچه آمده است

شرح ابی الطیب

باب فی القائلة یوم الجمعة القائلة وقت الظهیرة او النوم فیها والاستراحة بها وهو المراد هنها ویطلق علی ذلک المقیل والقیلولة قال الازهری القیلولة والمقیل عند العرب الاستراحة نصف النهار وان لم یکن مع ذلک نوم بدلیل قوله تعالی واحسن مقیلا والجنة لا نوم فیها **قوله** ما کنا نتغدی بالغین المعجمة والدال المهملة من الغداء هو الطعام الذی یوکل اول النهار ونقیل بفتح النون ای لا نستریح ولا نرقد نصف النهار الا بعد صلوة الجمعة وظاهره ان صلوة الجمعة کانت قبل الزوال وبه یقول احمد وحمله الجمهور علی انه کنایة عن التبکیر یعنی انهم کانوا یبدؤن بالصلوة ومقدماتها من الاشتغال بالغسل والطیب وغیر ذلک ولا یتغدون ولا یستریحون ولا یشتغلون بمهم بامر سواها ویفعلون ما فاتهم بعد الجمعة عوضا عن الفائت بل ادعی ابن المنذر انه یوخذ منه ان الجمعة تکون بعد الزوال لان العادة فی القائلة ان تکون قبل الزوال فاخبر الصحابی انهم کانوا یشتغلون بالتهیؤ للجمعة عوض القائلة ویؤخرونها عن وقتها حتی تکون بعد الجمعة انتهی **باب** فیمن ینعس یوم الجمعة انه یتحول من مجلسه **قوله** اذا نعس بفتح العین **قوله** فلیتحول ای ینتقل الی محل آخر لدفع النعاس ورفع الثقل عنه **باب** ما جاء فی السفر یوم الجمعة

عارضة الاحوذی

وذلک لیس لافتقار النجاسة الی المنیة وما هو لاجل ان الثوب النجس الواقع فی القدر نجاسة منجسة للقدر واذا انجس بوقوع الثوب فیه حکم بنجاستهما جمیعا الخامسة لو حفقته الشمس لم یطهر فی مشهور المذهب وبه قال جدید الشافعی واحمد واسحق وقال قدیمه وابو حنیفة وبعض المذهب یطهر ومعتمدهم علی ان الشمس تحیل الارض وهی دعوی عریضة ودلیلنا انه محل نجس فلا یطهر الا الماء کالثوب والبدن الساده لو کان بدل البول خمر وغسلت بالماء کالبول فان ازالت رائحتها ولونها

ترجمہ لہ بودیم کہ جمعہ میگذاردیم پس برمی میگردیم بکانہای خود بیں خوابیدہ میکردیم

شرح سراج احمد

در سفر کردن در روز جمعہ حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویۃ عن الحجاج عن الحکم عن مقسم عن ابن عباس قال بعث النبی صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن رواحۃ فی سریۃ گفت ابن عباس فرستاد آنحضرت عبد اللہ بن رواحہ در لشکری خرد بسوی امیر بن رزام الیہودی بخیبر در شوال سنۃ ست و در فتح الباری سریہ بفتح سین مہملہ و کسر را و تشدید تحتیہ لشکری را گویند کہ در شب بیرون شود و سریہ کسی را گویند کہ در روز بیرون شود و گویند کہ لشکر مسلمی کردہ شد بسریہ از جہت پوشیدہ شدن رفتن او و گویا آن را اخذ کردہ اند از سرو این صحیح نیست از جہت اختلاف مادہ و آن لشکر پارہ است از صد تا پنج صد کس و آنچہ بروی زیادہ شوند آنرا سریہ گویند بنون ساکنہ و کسر سین مہملہ تا بہشت صد کس و چون زیادہ بر ہشتصد شوند جیش گویند تا بچہار ہزار و چون زیادہ بروی شوند جحفل گویند و خمیس جیش عظیم را گویند (مجلس و ہو ایضا الکنز ۱۲) و آنچہ متفرق شوند مردم از سریہ آن را بعث گویند و کتیبہ آن باشد کہ جمع باشند و پراگندہ نگردند کما فی مواہب اللدنیہ (دعاء مہما جعد ۱۲) فوافق ذلک یوم الجمعۃ پس موافق گشت فرستادن آن سریہ با روز جمعہ فغدا اصحابہ پس در وقت صباح و اول روز فرستاد عبد اللہ بن رواحہ یاران لشکر خود را فقال اتخلف فاصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم الحقہم پس گفت عبد اللہ بن رواحہ در پس بمانم از رفتن ہمراہ لشکر پس بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت پس ملحق خواہم گشت باصحاب خویش فلما صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رآہ پس ہرگاہ بگذارد نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت دید او را آنحضرت فقال لہ ما منعک ان تغدو مع اصحابک پس فرمود آنحضرت مر عبد اللہ بن رواحہ را چہ چیز منع کرد ترا از رفتن تو ہمراہ یاران در اول روز قال اردت ان اصلی معک ثم الحقہم گفت عبد اللہ بن رواحہ خواستم کہ بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ تو پس از آن ملحق شوم بایشان فقال لو انفقت ما فی الارض ما ادرکت فضل غدوتہم پس فرمود آنحضرت اگر خرج کنی در راہ خدا ہمہ آنچہ در روی زمین ست نمی یابی فضیلت وقت صباح رفتن ہمراہ لشکر قال ابو عیسی ہذا حدیث لا نعرفہ الا من ہذا الوجہ قال علی بن المدینی قال یحیی بن سعید قال شعبۃ لم یسمع الحکم من مقسم الا خمسۃ احادیث گفت شعبہ سماع نکردہ حکم از مقسم مگر پنج حدیث را و عدہا شعبۃ و شمار کردہ آن پنج حدیث را شعبہ کہ فلان و فلان ہستند ولیس ہذا الحدیث فی ما عدہا شعبۃ و نیست این حدیث در آن حدیثہای پنج کہ شمار کردہ آنہا را شعبہ وکان ہذا الحدیث لم یسمعہ الحکم عن مقسم و گویا کہ این حدیث ست کہ سماع نکردہ آن را حکم از مقسم وقد اختلف اہل العلم فی السفر یوم الجمعۃ فلم یر بعضہم باسا بان یخرج یوم الجمعۃ فی السفر ما لم تحضر الصلوۃ و تحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سفر کردن در روز جمعہ پس نمی بینند بعضی از ایشان باکی کہ بیرون شود در روز جمعہ برای سفری مادامی کہ حاضر نشدہ باشد

شرح ابی الطیب

قولہ فی سریۃ بفتح السین وکسر الراء المہملۃ وتشدید الیاء المثناۃ طائفۃ من الجیش اقصاہا اربع مائۃ **قولہ** فغدا اصحابہ ای ذہبوا وخرجوا اول النہار **قولہ** فقال اتخلف ای قال فی نفسہ ونوی ان یتخلف لیصلی معہ صلی اللہ علیہ وسلم والغدوۃ بالضم البکرۃ او ما بین طلوع الفجر وطلوع الشمس کالغداۃ وغدی علیہ غدوا وغدوۃ بالضم واغتدی بکر وذکر بعض الفضلاء ہو السیر اول النہار ما بین صلوۃ الغداۃ وطلوع الشمس

عارضۃ الاحوذی

طہر المحل وان زالت الرائحۃ وبقی اللون لم یطہر وان بقیت الرائحۃ وزال اللون فاختلف فی ذلک بعض العلماء کما تقدم قیل لا یطہر لان بقاء الرائحۃ کبقاء اللون وقیل یطہر لان الرائحۃ تعبق الاتری الا تغیر الماء بریح المیتۃ المجاورۃ وان تخالط وخالفت بذلک اللون واللہ اعلم

ادابہ فیہ الیسر والرفق الذی علیہ مدار السیاسۃ وہو باب الاستصلاح واساس القبول للتوصیۃ تو کتاب

الطہارۃ باب

ما جاء فی مواقیت الصلوۃ نافع بن جبیر بن مطعم قال اخبرنی ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح سراج احمد

وقت نماز جمعہ وچون وقت نماز آید بیرون نشود تا آنکہ بگذارد نماز را وقال بعضهم اذا اصبح فلا یخرج حتی یصلی الجمعة وگفتہ اند علمای چون صباح کرد آدمی پس باید کہ بیرون نشود از خانہ برای سفری تا آنکہ بگذارد نماز جمعہ را ودر اختلاف الائمہ نوشتہ است ومن کان من اہل الجمعة واراد السفر بعد الزوال لم یجز لہ الا ان یکنہ صلوة الجمعة فی الطریق او یتضرر بتخلفہ عن الرفقة وہل یجوز قبل الزوال قال امامنا ابو حنیفة ومالک یجوز وللشافعی قولان اصحہما عدم الجواز وقال احمد لا یجوز قبل الزوال الا ان وقتہا عندہ من وقت صلوة العید الی آخر وقت الظہر وقال الا ان یکون سفر الجہاد والبیع بعد الزوال مکروہ وبعد الاذان الثانی حرام لکنہ یصح عند ابی حنیفة والشافعی وقال مالک واحمد لا یصح **باب** فی السواک والطیب یوم الجمعة باب ست در بیان مسواک کردن وخوشبو مالیدن در روز جمعہ حدثنا علی بن الحسن الکوفی ثنا ابو یحیی اسمعیل بن ابراہیم التیمی عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعة حق وثابت ست بر مسلمانان کہ غسل کنند در روز جمعہ ولیمس احدہم من طیب اہلہ باید کہ مساس کند یکی از ایشان از بوے خوش زوجہ خود این را بجہت آن گفت کہ زنان اکثر طیب نگاہ میدارند واشارت ست بآنکہ اگر خود ندارد از زن بطلبد آخر نفع این راجع بوے خواہد شد وتواند کہ تمام اہل بیت مراد باشند فان لم یجد

شرح ابی الطیب

باب فی السواک والطیب یوم الجمعة **قولہ** حقا علی المسلمین مصدر مؤکد ای حق ذلک حقا فحذف الفعل واقیم المصدر مقامہ اختصارا وکان من حقہ ان یؤخر بعد الکلام توکیدا لہ فقدمہ اہتماما بشانہ **قولہ** ان یغتسلوا یوم الجمعة ظرف للاغتسال ظاہرہ ان السنة ان یغتسل بعد الفجر الصادق لکن المقصود منہ النظافة للصلاة فلو اغتسل قبل الفجر یحصل المقصود فالتقیید بالیوم باعتبار الغالب واللہ اعلم وفی الکافی لو اغتسل قبل الصبح وصلی بہ الجمعة نال فضل الغسل عند ابی یوسف وعند الحسن لا واستشکلہ شارح الکنز بانہ یسن ان یکون متطہرا فی الیوم بطہارة الغسل الا ان یجاب ان ینشأ فیہ ذکرہ فی فتح القدیر **قولہ** ولیمس احدہم من طیب اہلہ بفتح الیاء والمیم یعنی برضا اہلہ لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یحل مال امرئ مسلم الا عن طیب نفس او من طیب لہ عند اہلہ او من جنس طیب اہلہ لا من نوعہ فان الرجل

قوت المغتذی

حدثنا علی بن الحسین الکوفی قال العراقی لم یتضح من ہو فان فی ہذہ الطبقة ثلثة الاول علی بن الحسن بن سلیمن الکوفی کنیتہ ابو الحسن ویعرف بابی الشعثاء روی عنہ مسلم والثانی علی بن الحسن الکوفی روی عن عبد الرحیم بن سلیمن والمعافی بن عمران روی عنہ النسائی والثالث علی بن الحسن الکوفی روی عن اسمعیل بن ابراہیم التیمی روی عنہ المصنف حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعة قال العراقی حقا بالنصب مصدر لفعل محذوف تقدیرہ حق حقا لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم عمل فعلیہ یا عمر فان لم یجد فالماء لہ طیب قال العراقی المشہور فی الروایة بکسر الطاء وسکون الشین من تحت ای انہ یقوم مقام الطیب

عارضة الاحوذی

قال امنی جبرئیل عند البیت مرتین فصلی بی الظہر فی الاولی منہما حین کان الفیء مثل الشراک ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیء مثلہ ثم صلی المغرب حین وجبت الشمس وافطر الصائم ثم صلی العشاء حین غاب الشفق ثم صلی الفجر حین برق الفجر وحرم الطعام علی الصائم وصلی المرة الثانیة الظہر حین کان ظل کل شیء مثلہ لوقت العصر بالامس ثم صلی العصر حین صار ظل کل شیء مثلیہ ثم صلی المغرب لوقتہ الاول ثم صلی العشاء الاخیرة حین ذہب ثلث

شرح سراج احمد

فالماء له طيب پس اگر نیابد طیب پس آب برای وی طیب ست ونظافت آن ست ومی برد بوی بدرا وفی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجه ابوداود وشیخ من الانصار واو غیر معلوم ست اخرجه ابن ابی شیبة بلفظ حق علی کل مسلم الغسل یوم الجمعة والسواک والطیب موافقت حدیث براء بترجمة الباب ظاهرا مفهوم نمیشود شاید که در وی ذکر مسواک محذوف باشد قال گفت مصنف ثنا احمد بن منیع ثنا هشیم عن یزید بن ابی زیاد نحوه بمعناه قال ابو عیسی حدیث البراء حسن وروایة هشیم احسن من روایة اسمعیل بن ابراهیم التیمی واسمعیل بن ابراهیم التیمی یضعف فی الحدیث حدیث براء بن عازب حسن ست وروایت هشیم احسن ست از روایت اسمعیل واسمعیل تضعیف کرده شده است در روایت حدیث غرض مصنف ازین آنست که این حدیث ثانی که بروایت هشیم ست احسن ست از حدیث اول که بروایت اسمعیل ست چند احادیث شتی درباب جمعه ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن ابن عمر من اتی الجمعة والامام یخطب کانت له ظهرا اخرج الطبرانی عن عصمة بن مالک اذا صلی احدکم الجمعة فلا یصل بعدها شیئا حتی یتکلم او یخرج اخرج الطبرانی عن ابی الدرداء ان الله تبارک وتعالی وملائکته یصلون علی اصحاب العمائم یوم الجمعة اخرج احمد وابوداود عن علی رضی الله عنه اذا کان یوم الجمعة غدت الشیاطین برایاتها الی الاسواق فیرمون الناس بالرنابث ویثبطونهم عن الجمعة اخرج مسلم وابن ماجة عن عائشة وابوداود عن یوسف بن عبد الله بن سلام علی احدکم ان وجد سعة ان یتخذ ثوبین لیوم الجمعة سوی ثوبی مهنته اخرج ابن ماجة عن جابر واحمد وابوداود والنسائی وابن حبان والحاکم والبیهقی عن عبد الله ابن بسرة اجلس فقد آذیت وآنیت قاله للذی تخطی یوم الجمعة اخرج مسلم عن جابر لا یقیم احدکم اخاه یوم الجمعة ثم یخالف الی مقعده فیقعد فیه ولکن لیقل افسحوا اخرج ابن ماجة عن ابی هریرة من مس الحصا فقد لغا اخرج ابوداود عن ابی هریرة اذا اجتمع عیدان فی یوم اجزأهم الاولی اخرج الطبرانی عن ابن عمر یا ایها الناس انکم قد اصبتم خیرا واجرا فانا مجمعون فمن اراد ان یجمع معنا فلیجمع ومن اراد ان یرجع الی اهله فلیرجع اخرج ابوداود وابن ماجة والحاکم والبیهقی عن ابی هریرة قد اجتمع فی یومکم هذا عیدان فمن شاء اجزأه من الجمعة وانا مجمعون ان شاء الله تعالی اخرج ابن حبان عن ابی هریرة من فطرة الاسلام الغسل یوم الجمعة والاستنان واخذ الشارب واعفاء اللحی فان المجوس تعفی شوارها وتحفی لحاها فخالفوهم خذوا شواربکم واعفوا لحاکم اخرج احمد وابوداود والبیهقی والحاکم عن سمرة احضروا الذکر وادنوا من الامام فان الرجل لا یزال یتباعد حتی یؤخر فی الجنة وان دخلها اخرج ابو الحسن الصیقلی فی امالیه والخطیب عن ابن عباس مثل المؤمن یوم الجمعة کمثل المحرم لا یاخذ من شعره ولا من اظفاره حتی تنقضی الصلوة قیل یا رسول الله متی نتاهب للجمعة قال یوم الخمیس اخرج البیهقی عن عروة مرسلا من قام من مجلسه یوم الجمعة وعاد فهو احق به اخرج ابن ابی شیبة عن عمر وقال انما جعلت الخطبة موضع الرکعتین من فاتته الجمعة صلی اربعا اخرج الطبرانی وعبد الرزاق واحمد وابن ابی شیبة والبیهقی عن عمر قال اذا لم یستطع الرجل ان یسجد یوم الجمعة علی الارض فلیسجد علی ظهر اخیه اخرج ابن ابی شیبة عن عمر قال جمعوا حیثما کنتم اخرج ابو عبید فی الغریب والمروزی فی کتاب الجمعة

شرح ابی الطیب

ممنوع من طیب النساء **قوله** فالماء طیب له بکسر الطاء وسکون المثناة ای طیب من لا طیب له ورد الماء طیب الفقراء قال الطیبی یجمع بین الماء والطیب فان تعذر الطیب فالماء کاف فیه تطییب لقلوب المساکین

عارضة الاحوذی

الليل ثم صلى الصبح
حين اسفرت الارض
ثم التفت الى جبريل
فقال يا محمد هذا
وقت الانبياء من
قبلك والوقت فيما
بين هذين الوقتين
وهب بن كيسان
عن جابر بن عبد الله
عن رسول الله صلى
الله عليه وسلم قال
امنى جبريل فذكر
نحو حديث ابن عباس
الاعمش عن ابى صالح
عن ابى هريرة قال
قال رسول الله صلى
الله عليه وسلم وان
للصلوة اولا واخرا
وان اول وقت صلوة
الظهر حين تزول الشمس
وآخر وقتها حين
يدخل وقت العصر
واول وقت العصر
حين يدخل وقتها
وآخر وقتها حين
تصفر الشمس وان
اول وقت المغرب
حين تغرب الشمس

عارضۃ الاحوذی

وآخر وقتها حين يغيب الشفق وان اول وقت العشاء الآخرة حين يغيب الافق وان اخر وقتها حين ينتصف الليل وان اول وقت الفجر حين يطلع الفجر وان اخر وقتها حين تطلع الشمس هذا خطاء وصوابه الاعمش عن مجاهد كان يقال ان للصلوة اولا واخرا فذكره سليمن بن بريدة عن ابيه قال اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم رجل يساله عن مواقيت الصلوة فقال اقم معنا ان شاء الله فامر بلالا فاقام الصلوة حين تطلع الفجر ثم اقام حين زالت الشمس فصلى الظهر ثم امره فاقام فصلى العصر والشمس

شرح سراج احمد

والبيهقي عن علي قال لا جمعة ولا تشريق الا في مصر جامع اخرج ابن عساكر عن زياد بن حارثة التميمي انه دخل مسجد دمشق وقد تاخرت صلاتهم الجمعة بالعصر فقال والله ما بعث الله نبيا بعد محمد صلى الله عليه وسلم امركم بهذه الصلوة اخرج المروزي في كتاب الجمعة عن ابن عمر ان عمر كان يجمر ثيابه للمسجد يوم الجمعة اخرج ابن ابي شيبة عن عبد الله بن عمرو بن العاص نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن التحلق للحديث يوم الجمعة اخرج ابن زنجوية في ترغيبه والقضاعي عن ابن عباس الجمعة حج المساكين اخرج القضاعي وابن عساكر عن ابن عباس الجمعة حج الفقراء اخرج ابو يعلى في الجامع عن انس ان الله تعالى في كل يوم جمعة ست مائة الف عتيق يعتقهم من النار كلهم قد استوجبوا النار اخرج ابو داود عن ابي قتادة ان جهنم تسجر الا يوم الجمعة اخرج الخطيب عن سلمان انما سميت الجمعة لان آدم جمع فيها خلقه اخرج الديلمي في الفردوس عن جابر فضل الجمعة في رمضان كفضل رمضان على الشهور اخرج الحكيم والطبراني عن ابي عبيدة ليس من الصلوة صلوة افضل من صلوة الفجر يوم الجمعة في الجماعة وما احسب من شهدها منكم الا مغفورا له اخرج الطبراني في الاوسط عن انس اذا راح سنا سبعون رجلا الى الجمعة كانوا كسبعين الذين وفدوا الى ربهم ذا فضل اخرج الخليلي عن انس ليلة الجمعة ويوم الجمعة اربع وعشرون ساعة لله تعالى في كل ساعة منها ست مائة الف عتيق من النار كلهم استوجبوا النار اخرج احمد والترمذي عن ابن عمر ما من مسلم يموت يوم الجمعة او ليلة الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر اخرج الدارقطني في الافراد عن عائشة اذا سلمت الجمعة سلمت الايام واذا سلم رمضان سلمت السنة اخرج الحاكم والبيهقي في شعب الايمان عن ابي موسى ان الله تبارك وتعالى يبعث الايام يوم القيمة على هيأتها ويبعث الجمعة زهراء منيرة لاهلها فيحفون بها كالعروس تهدى الى كريمها فتضيء لهم يمشون في ضوئها الوانهم كالثلج بياضا وريحهم كالمسك يخوضون في جبال الكافور ينظر اليهم الثقلان ما يطرقون تعجبا حتى يدخلوا الجنة لا يخالطهم احد الا المؤذنون المحتسبون اخرج الطبراني في الاوسط عن انس عرضت علي الايام فعرض علي فيها يوم الجمعة فاذا هي كمرآة بيضاء فاذا في وسطها نكتة سوداء فقيل ما هذه قبل الساعة اخرج الديلمي عن علي اذا كان يوم الجمعة بادت الطير والوحوش السباع السلام عليكم هذا يوم الجمعة اخرج الديلمي عن انس ليس من اعياد امتي عيد افضل من يوم الجمعة وركعتان في يوم الجمعة افضل من الف ركعة في غير يوم الجمعة وتسبيحة في يوم الجمعة افضل من الف تسبيحة في غير يوم الجمعة اخرج الشيرازي في الالقاب عن ابن عمر من مات يوم الجمعة او ليلة الجمعة عوفي من عذاب القبر وجرى له عمله اخرج الديلمي عن انس الا اخبركم باهل الجنة من لا يشغله عن الجمعة حر شديد ولا برد شديد ولا روغ اخرج الديلمي عن ابي الدرداء من صلى الجمعة كتبت له محبة متقبلة فان صلى العصر كانت له عمرة فان امسى في مكانه لم يسال الله شيئا الا اعطاه

ابواب العيدين

كه عيد اضحى وفطر ست اتفاق ست علماء را بر مشروعيت وى نزد امام ما واجب ست بر اعيان چنانكه جمعه ونزد مالك وشافعي سنت ست وآن روايت ست از امام ابي حنيفه وگفت احمد فرض كفايه ست وعيد او را بجهت آن گويند كه عود كند فرح وسرور وى در هر سالى در عيد فطر شكر نعمت تمامى صيام ودر اضحى تمامى نعمت حج ووقوف عرفات كه عمده اركان حج ست ودیگر اقوال علما نيز بسيار اند در ترجمه مشكوة است كه نماز عيد فرض ست بر قول امام ابي حنيفه مثل جمعه ودر روايتي واجب ست وتسميه او سنت از جهت ثبوت اوست

شرح سراج احمد

بسنت نہ کتاب ونزد صاحبیہ سنت ست ونزد شافعی نفل ست وگردانیدہ اند اورا از افضل نوافل ودر قولی سنت موکدہ است
ومالک گفتہ است کہ سنت واجب ست وشاید کہ وجوب بمعنی تاکید ست **باب فی المشی یوم العید** باب ست در بیان رفتن در
روز عید بسوی عیدگاہ بجانب نہ برای نماز گذاردن حدثنا اسمعیل بن موسی نا شریک عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال من
السنۃ ان تخرج الی العید ماشیا بعضی از سنت پیغمبر ست کہ بیرون شوی بسوی نماز عید پیادہ وان تاکل شیئا قبل
ان تخرج واز جملہ سنت ست کہ بخوری تو چیزی را در روز عید فطر پیش از آنکہ بروی بسوی نماز قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن
والعمل علی ھذا الحدیث عند اکثر اھل العلم یستحبون ان یخرج الرجل الی العید ماشیا وان لا یرکب الا من عذر وسنت
این ست کہ سوار نشود مگر از جہت عذری کہ عارض شود وہمین ست مذہب امام ما **باب فی صلوۃ العیدین قبل الخطبۃ** باب
در بیان گذاردن نماز دو عید پیش از خطبہ بر خلاف جمعہ حدثنا محمد بن المثنی نا ابو اسامۃ عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر قال
کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابو بکر وعمر یصلون فی العیدین قبل الخطبۃ ثم یخطبون بود آنحضرت وشیخین کہ نماز
میگذاردند در روز دو عید پیش از خطبہ پستر خطبہ میخواندند وفی الباب عن جابر اخرجہ الشیخان وابن عباس اخرجہ البخاری وابن ماجۃ قال
ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم ان صلوۃ
العیدین قبل الخطبۃ ویقال ان اول من خطب قبل الصلوۃ مروان بن الحکم وگفتہ شدہ ست کہ بدرستیکہ اول کسیکہ خطبہ خواندہ در روز
عیدین پیش از نماز مروان بن الحکم بود چنانکہ روایت کردہ ست آنرا مسلم بدانکہ سنت در عیدین گذاردن نماز ست پیش از خطبہ خواندن باتفاق

شرح ابی الطیب

ابواب العیدین باب فی المشی یوم العید قولہ من السنۃ ان یخرج ھذا لہ حکم الرفع یعنی فی اصطلاحھم
حدیث مرفوع وقد تقدم غیرہ مرۃ **قولہ** قبل ان یخرج ھذا مخصوص بعید الفطر لما سیاتی کان صلی اللہ علیہ وسلم لا یخرج
یوم الفطر حتی یطعم ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی **باب فی صلوۃ العیدین قبل الخطبۃ قولہ** ویقال ان اول من
خطب قبل الصلوۃ مروان روی مسلم عن طارق بن شہاب ان اول من بدا بالخطبۃ یوم العید قبل الصلوۃ مروان فقیل انہم
کانوا یتعمدون ترک سماع خطبۃ مروان واضرابہ لما فیہا من الافراط والتفریط فی مدح بعض الناس والتکلم فی بعض فاراد
مروان بذلک ان یسمعوا خطبتہ وفی البخاری فی حدیث فیہ طول عن ابی سعید الخدری فلم یزل الناس علی ذلک ای علی
ابتداء الصلوۃ قبل الخطبۃ حتی خرجت مع مروان فاذا مروان یرید ان یرتقیہ قبل ان یصلی فجبذتہ بثوبہ فخطب
قبل الصلوۃ الحدیث قال الشیخ ابن حجر ھذا من ابی سعید رد لما حکی ان عثمن رضی اللہ عنہ قدم الخطبۃ شطر خلافتہ
الاخیر وان عمر ومعاویۃ قدماھا ایضا وما یرد ذلک ایضا ما صح عن ابن عباس رضی اللہ عنہما شھدت صلوۃ الفطر
مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وعثمن وعلی وکلھم یصلیھا قبل الخطبۃ وقال النووی ھذا ھو المتفق علیہ من مذاھب
علماء الامصار وائمۃ الفتوی ولا خلاف بین ائمتھم فیہ وھو فعل النبی صلی اللہ علیہ وسلم والخلفاء الراشدین
بعدہ الا ما روی ان عثمان فی شطر خلافتہ الاخیر قدم الخطبۃ لانہ رای من الناس من تفوتہ
الصلوۃ وروی مثلہ عن عمر ولیس بصحیح وقیل اول من قدمھا معاویۃ
وقیل زیاد بالبصرۃ وقیل فعلہ ابن الزبیر فی اخر ایامہ

عارضۃ الاحوذی

بیضاء مرتفعۃ ثم
امرہ بالمغرب حین
وقع حاجب الشمس
ثم امرہ بالعشاء
فاقام حین غاب
الشفق ثم امرہ من
الغد فنور بالفجر
ثم امرہ بالظہر فابرد
وانعم ان یبرد ثم
امرہ بالعصر فاقام
والشمس اخر وقتھا
فوق ما کانت ثم امرہ
واخر المغرب الی قبل
ان یغیب الشفق
ثم امرہ بالعشاء فاقام
حین ذھب ثلث
اللیل ثم قال این
السائل عن مواقیت
الصلوۃ فقال الرجل
انا فقال مواقیت
الصلوۃ فیما بین
ھذین اسنادہ
جمع ابو عیسی فی
ھذا الباب اربعۃ
احادیث حدیث
ابن عباس وجابر
وابی ھریرۃ وبریدۃ
ابن الحصیب فاما

عارضة الاحوذی

حدیث ابن عباس فاجتنبه قدیما الناس ما حفه ان یجتنب فان طریقه صحیحة و لیس ترك الجعفی والقشیری دلیلا علی عدم صحته لانهما لم یخرجا له صحیح وقد ترك البخاری احادیث ثابتة من روایة مالك فی الموطا رواها لعلل لا تلزم غیره وانما هی تختص به کحدیث الابراهیم بنفسهما من ولیها وامثالها وقد روی البخاری هذا الحدیث کما اخبرنا ابو الحسن المبارك بن عبد الجبار بباب المراتب لیلة الثلاث فی ذی الحجة سنة تسعین و اربع مائة بقراءتی علیه قال انبانا ابو الطیب طاهر ابن عبد الله الطبری

شرح سراج احمد

کرده اند اصحاب کتب ستة بروایت آن که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم گذارد نماز پیش از خطبه و عمل کرد ابو بکر و عمر بعد از وی همچنین و ترمذی گفت که برین ست عمل نزد اهل علم از صحابه و غیرهم و گفته اند اول کسیکه پیش از نماز خطبه خواند مروان بن الحکم بود در وقتیکه امیر مدینه بود از جانب معاویه بن ابی سفیان در فتح الباری میگوید بعضی گفته اند که اول کسیکه خطبه پیش از نماز خوانده عثمان بن عفان بود بعد از مدتی از خلافت خود و چون دید جماعت از مردم که به نماز نرسیدند چنانکه ابن المنذر باسناد صحیح تا حسن بصری روایت کرده ست و این علت غیر علتی ست که مروان قصد کرده چه مصلحت عثمان رضی الله عنه برسیدن مردم بود بجماعت و قصد استماع خطبه بود و مردم که ترک داده بودند در زمان مروان استماع خطبه را از جهت سب و خشم وی کسانیکه مستحق نبودند آنرا و افراط در مدح بعضی مردم و احتمال دارد که عثمان رضی الله عنه احیانا آنرا بجهت مصلحت صحیح که دیده کرده باشد که مروان بجهت غرض فاسد خود بران مواظبت نمود و بعضی گفته اند که اول کسیکه تغییر داد معاویه بود و مروان در مدینه و زیاد به بصره که عمال او بودند متابعت و اطاعت او کردند نووی شارح مسلم نیز درین باب اقوال و توجیهات آورده است بعضی آنها را در ترجمه مسلم ذکر کرده ام **باب** ان صلوة العیدین بغیر اذان ولا اقامة باب ست در بیان آنکه بدرستیکه نماز هر دو عید بی گفتن اذان و اقامت ست

حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم العیدین غیر مرة ولا مرتین بغیر اذان ولا اقامة گفت جابر گذاردم همراه آنحضرت نماز دو عید را زیاده از یک بار و دو بار یعنی چند بار گذارده ام که بی اذان و اقامت کرده نه اذان در وی بود و نه اقامت وفی الباب عن جابر بن عبد الله اخرجه مسلم وابن عباس اخرجه مسلم ایضا و این باتفاق ائمه اربعه است و مستحب ست نزد ائمه اربعه که ندا کرده شود برای نماز عید که الصلوة جامعة و روایت ست از عبد الله بن الزبیر که او اذان گفته برای عید و گفت ابن المسیب اول کسیکه اذان گفت برای نماز عید معاویه بود کما فی اختلاف الائمة قال ابو عیسی و حدیث جابر بن سمرة حدیث حسن صحیح و العمل علیه عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم ان لا یؤذن لصلوة العیدین ولا لشیء من النوافل بدرستیکه شان این ست که اذان داده نشود برای نماز هر دو عید و نه برای هیچ نمازی که از نوافل باشد چنانکه استسقاء و خسوف وغیره **باب** القراءة فی العیدین باب ست در بیان خواندن قرائت در نماز هر دو عید حدثنا قتیبة نا ابو عوانة عن ابراهیم ابن محمد بن المنتشر عن ابیه عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر نعمان بضم نون بشیر بفتح موحده و کسر شین معجمه ابن سعد بن ثعلبه بن خلاس انصاری خزرجی کوفی ابن صحابی و صحابیه بود و او اول کسی بود که متولد شد در انصار پس از هجرت آنحضرت والی ساخت او را معاویه بر کوفه و حمص و ثابت داشت او را یزید قتل کردند او را اهل حمص در ذی الحجه سنه اربع و ستین و بود او جواد کریم شجاع قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العیدین وفی الجمعة بسبح اسم ربك الاعلی وهل اتاك حدیث الغاشیة بود آنحضرت که میخواند در نماز عید و نماز جمعه سبح اسم و هل اتاك را و ربما اجتمعا فی یوم واحد فیقرأ بهما و گاهی جمع میگشتند هر دو در یک روز پس میخواند آن قرائت را در هر دو نماز وفی الباب عن ابی واقد اخرجه الترمذی و سمرة بن جندب و ابن عباس قال ابو عیسی حدیث النعمان بن بشیر حدیث حسن صحیح وهکذا روی سفین الثوری و مسعر عن ابراهیم بن محمد بن المنتشر مثل حدیث ابی عوانة که از ابراهیم بن محمد بن المنتشر روایت کرده است واما ابن عیینة فیختلف علیه فی الروایة واما سفیان بن عیینه پس اختلاف کرده شده است بروی در روایت فیروی عنه پس روایت کرده شده است از سفین باین طریق عن ابراهیم بن محمد بن المنتشر عن ابیه عن حبیب بن سالم عن ابیه عن النعمان بن بشیر و این اسناد همان اسناد ست که در اول حدیث

شرح سراج احمد

مذکورست ولا یعرف لحبیب بن سالم روایة عن ابیه مصنف گوید ونشناخته شده است مر حبیب بن سالم را روایتی از پدر وحبیب بن سالم هو مولی النعمان بن بشیر وحبیب بن سالم معتق نعمان بن بشیر ست وروی عن النعمان بن بشیر احادیث وروایت کرده حبیب از نعمان بن بشیر بسیار حدیثها وقد روی عن ابن عیینة عن ابراهیم بن محمد بن المنتشر نحو روایة هؤلاء وتحقیق روایت کرده شده است از ابن عیینه از ابراهیم مانند روایت ابی عوانه وغیره وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقرأ فی صلوة العیدین بقاف واقتربت الساعة وبه یقول الشافعی اخرجه مسلم وابو داود والترمذی حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن بن عیسی نا مالک عن ضمرة عن سعید المازنی عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة ان عمر بن الخطاب سأل ابا واقد اللیثی ماکان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ به فی الفطر والاضحی بدرستیکه عمر بن الخطاب پرسید بطریق امتحان علم ابا واقد را کدام سوره بود که بود آنحضرت میخواند در نماز عید رمضان وعید قربان قال گفت ابو واقد کان یقرأ بقاف والقرآن المجید واقتربت الساعة وانشق القمر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا هناد ثنا ابن عیینة عن ضمرة بن سعید بهذا الاسناد ونحوه مانند حدیث گذشته که قاف واقتربت الساعة میخواند قال ابو عیسی وابو واقد اللیثی اسمه الحارث بن عوف گفت مصنف نام ابی واقد حارث بن عوف بود ولیثی نسبتی ست بسوی لیث بن عبد مناة المدنی وگویند نام او حارث بن مالک وگویند عوف بن الحارث بود وقول مصنف صحیح ست حاضر گشت بدر را همراه آنحضرت وبدست وی بود در بدر لوای بنی لیث وگویند که او از مسلمة الفتح ست قول اول اصح ست در مکه وفات کرد سنه ثمان وستین از عمر خمس وثمانین بر قول صحیح

باب فی التکبیر فی العیدین

باب ست در بیان تکبیرات در نماز عیدین حدثنا مسلم بن عمرو ابو عمرو الحذاء المدینی ثنا عبد الله بن نافع عن کثیر بن عبد الله عن ابیه عن جده روایت ست که از کثیر بن عبد الله از پدرش از جدش که عمرو بن عوف مزنی باشد که صحابی ست وکثیر ضعیف الحدیث ست وبعضی گفته اند متروک الحدیث است واکثر ایمه در وی طعن کرده اند ان النبی صلی الله علیه وسلم کبر فی العیدین فی الاولی سبعا قبل القراءة وفی الآخرة خمسا

شرح ابی الطیب

باب فی القراءة فی العیدین **قوله** وروی عن النعمان بن بشیر احادیث ای روی حبیب عن النعمان احادیث **قوله** نحو روایة هؤلاء ای سفین الثوری ومسعر وابی عوانة **قوله** وبه یقول الشافعی لیس للاحتراز من الامر الثانی بل للتنظیر فی مثله القول بالامرین لثبوتهما وعدم التعارض بینهما **قوله** عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة ان عمر هذه روایة مرسلة لان عبید الله لم یدرک عمر لکن الحدیث صحیح بلا شک متصل بالروایة الثانیة فی مسلم عن عبید الله عن ابی واقد قال سألنی عمر بن الخطاب فانه ادرک ابا واقد بلا شک وسمعه بلا خلاف **قوله** وابو واقد اللیثی صحابی قال فی تقریب الاستیعاب اختلف فی اسمه فقیل الحارث بن عوف وقیل الحارث بن مالک قدیم الاسلام شهد بدرا مع النبی صلی الله علیه وسلم وکان معه لواء بنی لیث یوم الفتح وقیل انه من مسلمة الفتح والاول اصح بعد فی اهل المدینة وجاور بمکة سنة ومات بها انتهی **قوله** ماکان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ ما استفهامیة قال الباجی یحتمل انه سأله اختبارا او نسی فاراد ان یتذکر وقال النووی قالوا یحتمل ان عمر شک فی ذلک فاستثبته او اراد اعلام الناس بذلک ونحو هذا من المقاصد قالوا ویبعد ان عمر لم یکن یعلم ذلک مع شهوده صلوة العید مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وقربه منه انتهی **قوله** بقاف والقرآن المجید آثر الحکمة فی قراءتهما لما اشتملتا علیه من الاخبار بالبعث والاخبار عن القرون الماضیة واهلاک المکذبین وتشبیه بروز الناس ببروزهم للبعث وخروجهم من الاجداث

عارضة الاحوذی

اخبرنا الدارقطنی حدثنا ابو حامد محمد بن هارون الحضرمی والحسین بن اسمعیل المحاملی قالا حدثنا محمد بن اسمعیل البخاری حدثنا ایوب بن سلیمان حدثنا ابو بکر بن ابی اویس عن سلیمان ابن بلال عن عبد الرحمن ابن الحارث ومحمد ابن عمر عن حکیم بن حکیم عن نافع بن جبیر عن ابن عباس ان جبریل اتی النبی صلی الله علیه وسلم فصلی به الصلوات وقتین الا المغرب ورواة حدیث ابن عباس هذا کلهم ثقات مشاهیر لاسیما واصل الحدیث صحیح فی صلوة جبریل بالنبی صلی الله علیه وسلم وانما هذه الروایة تفسیر مجمل

شرح سراج احمد

قبل القراءة بدرستیکه آنحضرت تکبیر گفت در نماز عیدین در رکعت نخستین هفت تکبیر پیش از قراءت و در رکعت دوم پنج تکبیر پیش از قراءت
وفی الباب عن عائشة اخرجه ابوداود وابن عمرو عبدالله بن عمرو بن العاص اخرج الشافعی عن جعفر بن محمد مرسلا ان النبی صلی الله علیه وسلم
وابابکر وعمر کبروا فی العیدین والاستسقاء سبعا وخمسا وصلوا قبل الخطبة وجهروا فی القراءة واخرج ابوداود عن سعید بن العاص قال سألت
ابا موسی وحذیفة کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی الاضحی والفطر فقال ابوموسی کان یکبر اربعا مثل تکبیره علی الجنازة فقال حذیفة صدق
قال ابوعیسی حدیث جد کثیر حدیث حسن وهو احسن شیء روی فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم مصنف
گوید وآن احسن چیزیست که روایت کرده شده است درین باب از آنحضرت واسمه عمرو بن عوف المزنی ونام جد کثیر عمرو بن عوف
مزنی ست والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم چنانکه ابوبکر صدیق وعمر بن الخطاب
وابن عباس وهکذا روی عن ابی هریرة انه صلی بالمدینة نحو هذه الصلوة وهمچنین روایت کرده شده است از ابی هریره که
بدرستیکه ابوهریره نماز عیدین گذارد در مدینه شریفه مانند این نماز که هفت تکبیر ست در رکعت اولی و در رکعت ثانیه پنج تکبیر اند وهو قول
اهل المدینة وبه یقول مالک بن انس والشافعی واحمد واسحق ولیکن نزد امام مالک واحمد شمار کرده میشود هفت تکبیر با احرام وشمار کرده نمیشود پنج تکبیر
قیام نزد شافعی شمار کرده نمیشود با پنج چیزی از آن با تکبیر احرام و با تکبیر قیام وروی عن ابن مسعود انه قال فی التکبیر فی العیدین تسع تکبیرات
فی الرکعة الاولی خمس تکبیرات قبل القراءة وفی الرکعة الثانیة یبدأ بالقراءة ثم یکبر اربعا مع تکبیرة الرکوع وروایت کرده
شده است از عبدالله بن مسعود که او گفت در حق تکبیرات عیدین که نه تکبیر اند در رکعت نخستین پنج تکبیر اند پیش از قراءت و در رکعت دوم
ابتدا بقراءت کند پستر تکبیر گوید چهار تکبیر با تکبیر رکوع وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا چنانکه
عبدالله بن مسعود ست وهو قول اهل الکوفة وبه یقول سفین الثوری مصنف ذکر کرده مذهب امام ما ابی حنیفه را که پنج تکبیر اند در رکعت
اولی پیش از قراءت وحال آنکه این خلاف مذهب امام ماست چرا که نزد امام اعظم سه در اولی وسه در ثانی ست زائد بر تکبیر افتتاح وقیام
ومشائخ ما میگویند که چون احادیث مختلفه آمده اند ما اخذ باقل کردیم زیرا که تکبیر ورفع ایدی خلاف معهود ست پس اخذ
باقل اولی باشد چنانکه در هدایه است **باب** لا صلوة قبل العیدین ولا بعدها باب ست در بیان آنچه نیست
گذاردن نماز نوافل پیش از نماز هر دو عید ونه پس از عید حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود الطیالسی انبأنا
شعبة عن عدی بن ثابت قال سمعت سعید بن جبیر
یحدث عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج یوم الفطر فصلی رکعتین

شرح ابی الطیب

باب فی التکبیر فی العیدین **قوله** وروی عن ابن مسعود الخ فان کان المراد بقوله وهو قول اهل الکوفة
ابا حنیفة واصحابه فیکون الخمس فی الرکعة الاولی مع تکبیرة التحریمة وتکبیرة الرکوع ففی تعبیره خمسا قبل القراءة
نوع مسامحة وذکره ابن الهمام مفصلا فقال اخرج عبدالرزاق انا سفین الثوری عن ابی اسحق عن علقمة والاسود
ان ابن مسعود کان یکبر فی العیدین تسعا اربعا قبل القراءة ثم یکبر فیرکع وفی
الثانیة یقرأ فاذا فرغ کبر اربعا ثم رکع فذکر له طرقا اخر وقال وقد روی من غیر واحد
من الصحابة نحو هذا ومثل هذا لا یکون من رأی بل من سماع فحکمه الرفع فصح الاخذ بالامرین

عارضة الاحوذی
وایضاح مشکل
وقد ذکره ابوداود
عن مسدد عن
یحیی بن سعید
عن سفین عن
عبدالرحمن بن
ابی ربیعة وخرجه
عبدالرزاق عن
الثوری عن عبدالرحمن
ابن الحارث وجماعة
من الایمة سواهم
کذلک تنبیه علی
وهم وقد زعم
بعض المغاربة
علة منعت البخاری
عن اخراج هذا
الحدیث لاتساوی
سماعها فروی ان
الشیخ ابا الحسن
یعنی القابسی سئل
لم یخرج البخاری فی
الصحیح حدیث الوقیار
وقد رواه قتیبة
ابن سعید عن
اللیث فقال وجه
ذلک والله اعلم
انه لم یروه احد
من المصریین

شرح سراج احمد

بدرستیکہ آنحضرت بیرون گشت بسوی مصلی در روز عید رمضان پس بگذارد در مصلی دو رکعت را ثم لم یصل قبلها ولا بعدها پس نگذارد
آنحضرت پیش از نماز عید و نہ پس از وی نمازی را وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو وابی سعید اخرجہ ابن ماجۃ بسند حسن واخرجہ الشیخان عن ابن
عباس قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ
وسلم وغیرہم وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وقد رای طائفۃ من اہل العلم الصلوۃ بعد صلوۃ العیدین وقبلہا من اصحاب
النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم والقول الاول اصح حدثنا الحسین بن حریث ابو عمار نا وکیع عن ابان بن عبد اللہ البجلی عن
ابی بکر بن حفص وہو ابن عمر بن سعد بن ابی وقاص عن ابن عمر انہ خرج یوم عید ولم یصل قبلہا ولا بعدہا بدرستیکہ عبد اللہ
ابن عمر بیرون شد بسوی مصلی برای نماز عید در حالیکہ نگذارده پیش از نماز عید و نہ پس از نماز عید نماز نفل را وذکر ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم فعلہ وذکر ابن عمر کہ بدرستیکہ آنحضرت نیز ہمچنین کرد کہ نماز نفل نہ پیش و نہ پس از عید گذارده قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن
صحیح زہری گفتہ کہ نشنیدم ہیچ یکی را از علما کہ ذکر کرده باشد از سلف این امر کہ گذارده باشد پیش از نماز عید و نہ بعد از وی در ہدایہ گفتہ است
کہ تنفل نکرد در مصلی پیش از نماز عید زیرا کہ آنحضرت نگذارده و در بعضی شروح ہدایہ نوشتہ است کہ اگر بگذارد اشراق و ضحی پیش از خروج مصلی
مکروہ نیست و در فتح الباری گفتہ کہ کوفیان میگویند پیش و نہ پس و باول قائل است اوزاعی و ثوری و ابو حنیفہ و ثانی قائل
است حسن بصری و جماعت و ثالث زہری و ابن حبیب و احمد و شافعی قائل است و جماعت از سلف گفتہ اند کہ کراہت نیست در نماز
نہ قبل و نہ بعد **باب فی خروج النساء فی العیدین** باب است در بیان بیرون شدن زنان برای نماز در روز دو عید حدثنا
احمد بن منیع نا ہشیم نا منصور وہو ابن زاذان عن ابن سیرین عن ام عطیۃ ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم کان یخرج الابکار والعواتق بدرستیکہ آنحضرت بود کہ بیرون میکرد زنان باکره و جوانان را

شرح ابی الطیب

باب الصلوۃ قبل العیدین وبعدہا قولہ ثم لم یصل قبلہا ولا بعدہا ثم للتراخی فی الاخبار اذ لا یصح تراخی عدم
الصلوۃ قبلہا الی النظر الی خروجہ وصلاتہ رکعتین وافراد ضمیر قبلہا وبعدہا نظرا الی الصلوۃ المفہومۃ من صلی وفی البخاری
فی روایۃ الکشمیہنی قبلہا ولا بعدہا نظرا الی الرکعتین ثم عدم الصلوۃ قبلہا عام یشمل المصلی وغیرہ اما فی الکتب الستۃ عن
ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج فصلی ثم العید ولم یصل قبلہا ولا بعدہا واما النفی بعدہا فمحمول علی الصلوۃ
فی المصلی لما روی ابن ماجۃ عن ابی سعید الخدری قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یصلی قبل العید شیئا فاذا رجع
الی منزلہ صلی رکعتین قال النووی لا یلزم من ترک الصلوۃ قبلہا کراہتہا والاصل ان لا منع حتی یثبت قلت حیث
لم یثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ لا اتباع بعدم الفعل ولا احسن قال القسطلانی وقال الحنفیۃ تکرہ قبلہا لقولہ
علیہ الصلوۃ والسلام لا صلوۃ فی العید قبل الامام انتہی **باب فی خروج النساء فی العیدین** قولہ والعواتق
جمع عاتق وہی الجاریۃ البالغۃ وقال ابن درید التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت ہی ما بین ان تبلغ

قوت المغتذی

والعواتق جمع عاتق وہی المرأۃ الشابۃ اول ما تدرک وقیل ہی التی لم تبن من والدیہا اولہ تزوج بعد ادراکہا و
قیل ہی التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت ہی ما بین ان تدرک الی ان تنشق ولم تتزوج

عارضۃ الاحوذی

عن اللیث وہو مصری
وقتیبۃ رجل رحال
فاستراب البخاری
فی ذلک لہذا الوجہ
واللہ اعلم وہذہ
غفلۃ عظیمۃ
فان الحدیث ثابت
من غیر طریق اللیث
وغیر طریق ابن
عباس اما حدیث
ابن عباس فقد
رواہ ابوداود عن
مسدد عن یحیی بن
سعید عن سفیان
عن عبد الرحمن بن
فلان بن ابی ربیعۃ
وان کنی وقال ابن
فلان فہو معلوم
وانما نسبہ بن
ابیہ فکنی عنہ وہذہ
الی یصل المعلوم الذی
یعرف ویخرج عن
حد جہالۃ المنسبۃ
ورواہ ایضا عبد الرزاق
عن الثوری کما قدمنا
وفیہم فلان فقال
عن عبد الرحمن بن
الحارث فرغم البسر

شرح سراج احمد

وذوات الخدور وبیرون میکرد زنان پردہ نشینان را و خدور جمع خدر است بکسر خای معجمہ والحیض وامر میکرد زنان حائضہ را بہ بیرون
شدن بضم حای مہملہ وفتح یای مشددہ جمع حائض فی العیدین در ہر دو عید فاما الحیض فیعتزلن المصلی اما زنان حائضہ پس کنارہ گیرند از
جای نماز کہ در روز عید مصلی را حکم مسجد باشد ویشہدن دعوۃ المسلمین وحاضر آیند زنان حائضہ دعوت مسلمانان را قالت احداہن
یا رسول اللہ ان لم یکن لہا جلباب گفت یکی از زنان ای پیغمبر خدا اگر نباشد آن زن را چادری کہ پوشد و برآید قال فلتعرہا
اختہا من جلبابہا فرمود باید کہ پس بعاریت دہد او را خواہر مسلمان وی از چادر خود کہ زائد باشد برای وی یعنی زنیکہ قدرت دارد و چادرہای
متعددہ دارد چادری برای زنی کہ عاجز است بعاریت دہد یا مراد آنست کہ گوشہ از چادر خود بپوشاند و دو زن در یک جا بنشینند
واگر عاجزہ از قادرہ استعارہ نماید و سوال کند نیز جائز است کہ وسیلہ امر خیر است مقصود حدیث آنست کہ امر کرد آنحضرت زنان
را بہ در روز عید برآیند حدثنا احمد بن منیع ثنا ہشیم عن ہشام بن حسان عن حفصۃ ابنۃ سیرین عن ام عطیۃ
بنحوہ وفی الباب عن ابن عباس وجابر اخرجہ النسائی قال ابو عیسی حدیث ام عطیۃ حدیث حسن صحیح وقد
ذہب بعض اہل العلم الی ہذا الحدیث ورخص للنساء فی الخروج الی العیدین ورخصت دادہ اند برای زنان
در بیرون شدن بسوی مصلی وکرہہ بعضہم وکرہ داشتہ اند بیرون شدن زنان را بعضی علما وروی
عن ابن المبارک انہ قال اکرہ الیوم الخروج للنساء فی العیدین وروایت کردہ شدہ است از عبد اللہ

شرح ابی الطیب

الی ان تعنس ما لم تتزوج والتعنیس طول المقام فی بیت ابیہا بلا تزوج حتی تطعن فی السن وقالوا سمیت
عاتقا لانہا عتقت من امتہانہا فی الخدمۃ والخروج فی الحوائج وقیل قاربت ان تتزوج فتعتق من قہر ابویہا واہلہا
وتستقل فی بیت زوجہا **قولہ** وذوات الخدور معطوف علی العواتق منصوب بالکسر لکونہ جمع المؤنث
السالم والخدور جمع خدر وہو بکسر الخاء الستر وقال السیوطی وہی ناحیۃ فی البیت تجعل علیہا ستر فتکون فیہ الجاریۃ
البکر وہی مخدرۃ وقیل الخدر البیت وفی البخاری یخرج العواتق ذوات الخدور او قال العواتق وذوات الخدور شک
ایوب انتہی فہذا یدل علی ان ذوات الخدور عطف تفسیر لما قبلہ **قولہ** والحیض بضم حاء وتشدید یاء
مفتوحۃ جمع حائض بالنصب معطوف علی الابکار او علی ذوات الخدور لا علی الخدور **قولہ** فلتعرہا
اختہا من جلابیبہا من الاعارۃ والجلابیب جمع جلباب بکسر الجیم ای کساء تستر النساء بہا اذا خرجن
من بیوتہن والمعنی فلتلبسہا من ثیابہا ما لا تحتاج الیہ وقیل المراد تشریکہا معہا فی
لبس الثوب الذی علیہا ویشہد لہ روایۃ تلبسہا صاحبتہا طائفۃ من ثوبہا

قوت المغتذی

وذوات الخدور جمع خدر بکسر الخاء وہی ناحیۃ فی البیت تجعل علیہا ستر فتکون فیہا الجاریۃ
البکر وہی مخدرۃ ای خدرۃ فی الخدر وقیل الخدر البیت جلباب بکسر
الجیم وتکرار الموحدۃ قیل الازار والرداء وقیل الملحفۃ وقیل
المقنعۃ تغطی بہا المرأۃ راسہا وظہرہا وصدرہا وقیل ہو الخمار

عارضۃ الاحوذی

رواہ ابو نعیم الفضل
ابن دکین عن سفیان
بمثلہ واما حدیث
جابر فقد رواہ ابو عیسی
وصححہ ورواہ غیرہ
من طریق لیس اللیث
فیہا ذکر واما حدیث
ابی ہریرۃ فقد ذکرنا
علتہ ولیس اللیث
ایضا فیہا ذکر وقد
روی عن ابن عمر وقد
ذکر اللیث فیہا ذکر
اللیث فی حدیث ابن
شہاب الذی ذکر فیہ
عمر بن عبد العزیز
وفی الموطا بذکر
خمس صلوات
رواہ جماعۃ عن
ابن شہاب فذکر
عشر صلوات قال
فیہ نزل جبریل فصلیت
معہ ثم صلیت معہ
حتی عد عشر صلوات
وہذا فیہ وقتان
غیر متعینین فہذا
الحدیث رواہ اللیث
عن ابن شہاب فی
جملۃ من رواہ عنہ

شرح سراج احمد

ابن مبارک که او گفت مکروه میدارم امروز بیرون شدن برای زنان در روز عید بسوی مصلی از جهت فتنه و فساد مردم و آنچه در زمان نبوت بود از جهت آن بود که قلت اهل اسلام بود و لهذا آنحضرت فرموده بود که زنان و مردان همه بیرون آیند تا در نظر کفار زیادتی کسان اسلام آید فان ابت المرأة الا ان تخرج فلیاذن لها زوجها پس اگر منع نشود زن و ابا آورد از بیرون نشدن مگر آنکه خواهد که بیرون آید پس گو که اذن دهد او را شوهر وی در بیرون آمدن ان تخرج فی اطمارها آنکه بیرون آیند زنان در جامهای کهنهٔ خویش و لباس نو و فاخر نپوشند ولا تتزین و زینت نکند فان ابت ان تخرج کذلک فلیزوجها ان یمنعها عن الخروج پس اگر ابا آرد زن از آنکه بیرون شود بی زینت و لباس فاخر پس میرسد شوهر را که منع کند او را از بیرون آمدن و یروی عن عائشة قالت لو رای رسول الله صلی الله علیه وسلم ما احدث النساء و روایت کرده شده است از عائشه صدیقه که گفت اگر ببیند آنحضرت آنچه احداث کرده اند زنان از زینت لمنعهن المسجد کما منعت نساء بنی اسرائیل هر آئینه منع میفرمود زنان را از بیرون آمدن بمسجدها برای نماز چنانکه منع کرده شده بودند زنان بنی اسرائیل اخرج الطحاوی ایضا قصة منع عائشة و یروی عن سفیان الثوری انه کره الیوم الخروج للنساء الی العید در مواهب لدنیه نوشته است که دلالت نیست در حدیث بر وجوب نماز عید در حق زنان از جهت غیر مکلفیة ایشان و آنچه که امر فرموده بود به بیرون شدن با بکار و عواتق و ذوات الخدور و حیض از جهت اظهار شعار اسلام بمبالغه در اجتماع قال الطحاوی و امره علیه الصلوة والسلام بخروج الحیض و ذوات الخدور الی العید یحتمل ان یکون فی اول الاسلام والمسلمون قلیل فاراد التکثر بحضورهن ارهابا للعدو و اما الیوم فلا یحتاج الی ذلک و تعقب بان النسخ لا یثبت بالاحتمال (ترسانیدن ۱۲) وقد صرح فی حدیث ام عطیة بعلة الحکم وهی شهود الخیر و دعوة المسلمین و رجا برکة ذلک الیوم و طهرته و قد افتت به ام عطیة بعد النبی صلی الله علیه وسلم بمدة ولم یثبت عن احد من الصحابة مخالفتها فی ذلک و اما قول عائشة لو رای النبی صلی الله علیه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المساجد فلا یعارض ذلک لندروه وان سلمنا ان فیه دلالة علی انها افتت بخلافه مع ان الدلالة منه بان عائشة افتت بالمنع لیست صریحة و فی قول الطحاوی ارهابا للعدو نظر لان الاستنصار بالنساء والتکثر بهن فی الحرب دال علی الضعف والاولی ان یخص ذلک بمن یومن علیها الفتنة فلا یترتب علی حضورها محذور ولا تزاحم الرجال فی الطرق ولا فی المجامع قاله فی فتح الباری

باب ما جاء فی خروج النبی صلی الله علیه وسلم الی العید فی طریق و رجوعه فی طریق اخر باب است در بیان آنچه آمده است در بیرون رفتن آنحضرت بسوی جبانه در یک راهی و باز آمدن او بخانه در راه دیگر حدثنا عبد الاعلی بن واصل بن عبد الاعلی الکوفی و ابو زرعة قالا ثنا محمد بن الصلت عن فلیح بن سلیمان عن سعید بن الحارث عن ابی هریرة قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا خرج یوم العید فی طریق رجع فی غیره بود آنحضرت که چون بیرون می آمد روز عید در یک راهی باز میگشت در راهی دیگر در اسرار و حکمت آن اقوال بسیار اند

شرح ابی الطیب

قوله فی اطمارها جمع طمر بالکسر و سکون المیم الثوب الخلق او الکساء البالی من غیر الصوف قاله فی القاموس **قوله** باب فی خروج النبی صلی الله علیه وسلم الی العید فی طریق و رجوعه فی طریق اخری **قوله** اذا خرج یوم العید فی طریق ای ذاهبا فی طریق رجع ذاهبا فی طریق اخر ذکروا فی حکمته اقوالا منها لتشهد له طریقان او اهلهما من الجن والانس او لیتبرک به اهلهما او لیستفتی فیهما او لیتصدق علی فقرائهما او لیزور قبور اقاربه فیهما او لیصل رحمه او للتفاؤل بتغیر الحال الی المغفرة والرضی او لاظهار

عارضة الاحوذی

بوقت ولیس فیه وقتان ولیس فیه تفسیر حدود الوقتین وانما فیه تحدید وقت واحد ورواه جماعة عن ابن شهاب وذکر فیه وقتان فان کان اراد السائل هذا وان قتیبة تفرد عن اللیث بذکر الوقتین فهذا مما لا یقع مرویا فیکون ان کان اراد ان قتیبة انفرد عن اللیث بروایته فقد وهم ایضا فان هذا الحدیث ثابت من طریق اللیث ومن طریق محمد بن رمح وغیره لا ذکر لقتیبة فیه والظن بالشیخ ابی الحسن انه صدق السائل فیما سأل عنه فطلب لتحوله وجها وخفی علیه ایضا فی وقت الجواب طریق الحدیث والا فانا الاحجم علو وطوده

عارضة الاحوذی

والله اعلم وقد
خرج النسائی حدیث
ابن عباس هذا
وقال فی بعضه
الصلوة ما بین
صلاة الشمس
وصلاة الیوم
استدل الدوری
ابن عبد البر حدیث
ابن عباس هذا
من طریق ابی نجیح
عن سفیان عن
اسماعیل بن عبید الله
فذکره بنحو ما ذکر
ثم قال لا نعرف هذه
اللفظة ووقت
الانبیاء قبل الا
فی هذا الاسناد ثم
ذکر حدیث ابن
عباس من غیر
هذا الطریق فان
کان اراد بقوله ان
هذه الزیادة لا
توجد الا فی هذا
الاسناد یعنی الرفع
ابن عباس فکان
حقه ان یذکرها
بعد تمام طریق

شرح سراج احمد

علما را بعضی گفته اند که حکمت درین آن بود که تا گواهی دهند مر او را بقاع و مواضع متکثره مختلفه و گواهی هر دو راه ساکنان آن از جن و انس و بعضی گفته اند که حکمت اظهار شعار اسلام بود در هر دو طریق (جمع بقعه قطعه زمین ۱۲) وفی الباب عن عبد الله بن عمر وابی رافع اخرجه البخاری عن جابر بلفظ کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا کان یوم عید خالف الطریق قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن غریب وروی ابو تمیلة (بضاة نون و یا و لام مصغر ۱۲) ویونس بن محمد هذا الحدیث عن فلیح بن سلیمن عن سعید بن الحارث عن جابر بن عبد الله وقد استحب بعض اهل العلم للامام اذا خرج فی طریق ان یرجع فی غیره اتباعا لهذا الحدیث وهو قول الشافعی و در مذهب امام ابی حنیفه نیز همچنین ست چنانکه در کتب فقه مسطور ست و حدیث جابر کانه اشعر مصنف گویا که او از حدیث ابی هریره اصح ست **باب فی الاکل یوم الفطر قبل الخروج** باب ست در بیان خوردن در روز عید رمضان پیش از بیرون شدن بمصلی حدثنا الحسن بن الصباح البزار نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن ثواب بن عتبة (بفتح مثلثه و تخفیف واو) عن عبد الله بن بریدة عن ابیه بریدة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم و آنحضرت که بیرون نمی شد در روز عید رمضان تا آنکه طعام میخورد ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی و نمی خورد در روز عید قربان تا آنکه نماز

شرح ابی الطیب

شعار الاسلام فیهما ولیغیظ المنافقین او الیهود ولیؤمنهم کثرة من معه وقال القسطلانی واصح الاقوال انه کان یذهب فی اطولها لتکثیر الاجر ویرجع فی اقصرها لان الذهاب افضل من الرجوع **قوله** وروی ابو تمیلة بضم المثناة من فوق بعدها میم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه یحیی بن واضح مشهور بکنیته **قوله** للامام ثم قال لا نعرف هذه اذا خرج الظاهر انه تشریع عام فیکون مستحبا لکل احد ولا تخصیص بالامام الا اذا ظهر انه لمصلحة مخصوصة باللفظة ووقت فقط وهو بعید لان فعله ما کان لکونه اماما بل لکونه مشرعا والله اعلم **باب فی الاکل یوم الفطر قبل الخروج** **قوله** ثواب بن عتبة بفتح الثاء المثلثة وتخفیف الواو والمهری بفتح المیم وسکون الهاء والبصری مقبول **قوله** حتی یطعم بفتح العین ای یاکل قال المهلب بن ابی صفرة بضم المهملة وسکون الفاء واسمه ظالم بن سارق العتکی بفتح المهملة والمثناة الازدی ابو سعید البصری من ثقات الائمة وکان اعلم الناس بالحروب بالکذب بانما کان یاکل یوم الفطر قبل الغدو الی الصلوة لئلا یظن ظان ان الصیام یلزم یوم الفطر الی ان یصلی صلوة العید وهذا المعنی مفقود فی

قوت المغتذی

وروی ابو تمیلة بضم المثناة من فوق بعدها میم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه یحیی بن واضح عن ثواب ابن عتبة بفتح المثلثة وتخفیف الواو وآخره موحدة لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث ولیس له فی بقیة الکتب شیء لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی قال المهلب بن ابی صفرة انما کان یاکل یوم الفطر قبل الغدو الی الصلوة لئلا یظن ظان ان الصیام یلزم یوم الفطر الی ان یصلی صلوة العید وهذا المعنی مفقود فی یوم الاضحی وقال ابن قدامة الحکمة فی ذلک ان یوم الفطر حرم فیه الصیام عقب وجوبه فاستحب تعجیل الفطر لاظهار المبادرة الی طاعة الله وامتثال امره فی الفطر علی خلاف العادة والاضحی بخلافه مع ما فیه من استحباب الفطر علی شیء من اضحیته

شرح سراج احمد

در روز عید قربان تا آنکه نماز میگذارد و حکمت در اکل پیش از نماز عید الفطر آنست که چون فطر بعد از وجوب صوم ست دوست داشت آنحضرت تعجیل فطر را بقصد مبادرت بامتثال امر پروردگار حق تعالی در هر چه فرماید و حکم کند و اگر نه قصد مجرد امتثال امر بودی سیر میخوردی و حال آنکه اکتفا بچند خرما میکرد و بعضی گفته اند که اکل آنحضرت در هر دو عید بعد از اخراج صدقه بود که مخصوص ست بهر یک و چون اخراج صدقهٔ فطر پیش از برآمدن به نماز بود خورد و برآمد و اخراج صدقهٔ اضحی بعد از نماز بود که ذبح ست نماز گذارد و ذبح کرد و تصدق نمود و بخورد و فی الباب عن علی و انس بن مالک اخرجه الترمذی و ابن ماجه و دارمی نیز از بریده اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث بریدة بن خصیب الاسلمی بضم خای معجمه و فتح صاد مهمله و سکون مثناة تحتیه در آخر موحده است حدیث غریب و قال محمد ابن اسمعیل البخاری لا اعرف لثواب بن عتبة غیر هذا الحدیث نمی شناسم مر ثواب بن عتبه را که روایت کرده باشد سوای این یک حدیث و قد استحب قوم من اهل العلم ان لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم شیئا و تحقیق مستحب گفته اند گروهی از اهل علم چنانکه امام ما ابو حنیفه اینکه بیرون نشود در روز عید رمضان تا آنکه بخورد چیزی را اگرچه اندک بود و یستحب له ان یفطر علی تمر و مستحب گفته اند مر این بیرون شونده را برای نماز اینکه افطار کند بر خرما و لا یطعم یوم الاضحی حتی یرجع و مستحب ست که طعام نخورد در روز عید قربان تا آنکه باز گردد از مصلی و بیاید از نمازگاه حدثنا قتیبة ثنا هشیم عن محمد بن اسحق عن حفص بن عبید الله بن انس عن انس بن مالک ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یفطر علی تمرات یوم الفطر قبل ان یخرج الی المصلی بود آنحضرت که افطار میکرد بر خرمای چند در روز عید رمضان پیش از آنکه بیرون شود بسوی جبانه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب بدانکه چون کسی بیاید بمصلی و نماز گذارده شده باشد در مصلی پس وی چه کند در محیط و قاضی خان نوشته است که هر که بیاید بمصلی و نماز با امام در نیابد وی مخیر ست اگر خواهد باز گردد بخانه بی آنکه بگذارد نماز را و اگر خواهد بگذارد و برگردد و افضل آنست که چهار رکعت بگذارد تا حاصل گردد او را نماز ضحی و همچنین ست مذهب امام احمد **ابواب السفر** بدانکه اختلاف نیست مر هیچکس را از ایمه و علمای امت را در جواز قصر مسافر را و لیکن نزد ما قصر واجب ست و فرض وقت بر مسافر دو رکعت ست و قصر عزیمت ست اگرچه اطلاق رخصت بران نیز میکنند مجازا و اگر مسافر چهار رکعت بگذارد درست نیست مگر آنکه در قعدهٔ اولی بنشیند زیرا که آن در حقیقت قعدهٔ اخیره است اگرچه آثم گردد بترک سلام و مذهب مالک موافق مذهب ماست و بعضی گفته اند که مذهب او موافق مذهب شافعی و احمد ست که قصر رخصت ست و مصلی مخیر ست میان قصر و اتمام و اصل فرض اربع ست و هرگز مروی نشده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در سفر چهار رکعت

شرح ابی الطیب

الاضحی و قیل ان یوم الفطر حرم فیه الصیام عقب وجوبه فاستحب تعجیل الفطر لاظهار المبادرة الی طاعة الله و امتثال امره فی الفطر علی خلاف العادة و الاضحی بخلافه **قوله** و یستحب له ان یفطر علی تمر و فی البخاری تعلیقا و یاکلهن وترا ای ثلثا او خمسا او سبعا او تسعا و الحکمة فی استحباب التمر لما فی الحلو من تقویة البصر الذی یضعفه الصوم و لان الحلو مما یوافق الایمان و یعبر به فی المنام و یرق القلب و هو ایسر من غیره و من ثم استحب بعض التابعین ان یفطر علی الحلو مطلقا کالعسل و روی انه یحبس البول و هو فی حق من یقدر علی ذلک و الا فینبغی ان یفطر و لو علی الماء لیحصل له شبه تام من الاتباع ذکره فی شرح الموطا

عارضة الاحوذی

ابی نعیم و یصرح بذلک و ان کان اراد بذلک انها لا توجد من طریق ابی نعیم فقد وهم و هو یوجدها مرویة عن ابن عباس من غیر طریق ابی نعیم والله اعلم و اما حدیث جابر فطریقه بدیهة و هو مخرج من طرق مثلها و اما حدیث ابی هریرة فضعیف کما ذکره ابو عیسی عن البخاری و اما حدیث بریدة فبدیع صحیح و لکنه مضمنه ثابت من روایة عبد الله بن عمرو عند مسلم عن عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلی الله علیه وسلم وقت الظهر اذا زالت الشمس و کان ظل الرجل کطوله ما لم یحضر وقت العصر و وقت العصر ما لم تصفر الشمس و وقت حضور صلاته ما لم یسقط نور الشمس

شرح سراج احمد

گذارده باشد و نه از خلفای اربعه الا عثمان که از گذشتن چند سال از دور خلافت وی در منا چهار رکعت گذارده و آنرا تاویلات و محامل اند **باب** التقصیر فی السفر باب ست در بیان قصر کردن در سفر نماز چهارگانی راحدثنا عبد الوهاب بن عبد الحکم الوراق البغدادی ثنا یحیی بن سلیم عن عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال سافرت مع النبی صلی الله علیه وسلم و ابی بکر و عمر و عثمن فکانوا یصلون الظهر والعصر رکعتین رکعتین گفت عبد الله بن عمر سفر کردم من همراه آنحضرت و شیخین و عثمان در خلافت ایشان پس بودند ایشان که میگذاردند ظهر و عصر را دو دو رکعت لا یصلون قبلها ولا بعدها که نمی گذاردند پیش از فرض و نه پس از فرض سنن و نوافل را وقال عبد الله لو کنت مصلیا قبلها او بعدها لاتممتها و گفت عبد الله بن عمر اگر باشم من گذارنده پیش از فرض یا پس از فرض نوافل را هر آئینه تمام کنم فرض را یعنی اگر گذارنده نوافل باشم چرا مکتوبه را قصر کنم و چهار نگذارم وفی الباب عن عمر اخرجه مسلم والخطیب وعلی اخرجه ابن ابی شیبة من طریق ابی حرب بن ابی الاسود وابن منیع و العدنی وسدده والبزار وضعف وابن عباس اخرجه مسلم وابن عساکر وانس بن مالک الکعبی رفعه اخرجه احمد والاربعة وعبد الرزاق وعبد بن حمید وابو داود والترمذی والنسائی وابن ماجة والبغوی وابن خزیمة والطحاوی والباوردی وابن قانع والطبرانی والبیهقی وضیاء المقدسی وعمران بن حصین اخرجه ابو داود وعائشة اخرج عبد الرزاق وابن ابی شیبة عنها بلفظ قالت فرض الله الصلوة اول ما فرضها رکعتین ثم اتمها للحاضر واقرت صلوة المسافر علی الفریضة الاولی واخرج ابن جریر فی تهذیبه عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یقصر فی السفر ویتم قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من حدیث یحیی ابن سلیم مثل هذا گفت مصنف حدیث عبد الله بن عمر حدیثی ست حسن غریب که نمی شناسیم آن را که مروی شده ست مگر از اسناد یحیی بن سلیم مانند این را وقال محمد بن اسمعیل البخاری وقد روی هذا الحدیث عن عبید الله بن عمر عن رجل من آل سراقة عن ابن عمر واین طریق دیگر را ذکر کرد که حدیث ابن عمر ازین طریق نیز هست قال ابو عیسی وقد روی عن عطیة العوفی عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتطوع فی السفر قبل الصلوة وبعدها گفت مصنف و تحقیق روایت کرده شده است از عطیه از ابن عمر از آنحضرت که بود که میگذارد نماز نوافل را در سفر پیش از مکتوبه و پس از وی بر خلاف روایت اولی وقد صح عن النبی

شرح ابی الطیب

ابواب السفر باب التقصیر فی السفر **قوله** فکانوا یصلون الظهر والعصر رکعتین رکعتین اراد به الصلوة الرباعیة لا الحصر **قوله** لا یصلون قبلها ولا بعدها وسیاتی عن ابن عمر فی هذا الباب وفی باب التطوع فی السفر انه صلی الله علیه وسلم کان یتطوع قبلها او بعدها فیحمل هذا علی بعض الاحیان او علی عدم رؤیة ابن عمر لانه صلی الله علیه وسلم کان یصلی النوافل فی رحله **قوله** لو کنت مصلیا قبلها او بعدها لاتممتها معناه لو اخذت التنفل لکان اتمام فریضتی اربعا احب الی ولکنی لا اری واحدا منهما بل السنة القصر وترک التنفل و مراده النافلة الراتبة کسنة الظهر والعصر وغیرهما واما النوافل المطلقة فقد کان ابن عمر یفعلها فی السفر وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یفعلها کما ثبت فی مواضع من الصحیحین واجاب القائلون بالنافلة عن قول ابن عمر هذا بان الفریضة متحتمة فاذا شرعت تامة لم تحتمل اتمامها واما النافلة فهی اختیاریة لا تلزم بالشروع بل تکون مشروعة غیر واجبة فهی کالنوافل

عارضة الاحوذی

الاول ووقت صلوة المغرب ما لم یغب الشفق الاحمر ووقت صلوة العشاء الی نصف اللیل ووقت صلوة الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس غربیه کان الفیء مثل الشراک یعنی قصر الظل فقهه اجمعت الامة علی ان للصلوة وقتین وقت سعة وسلامة ووقت ضیق و معذرة فاما وقت المعذرة والضرورة فیاتی ان شاء الله واما وقت الرفاهیة والسعة فهو المبین فی هذه الاحادیث المذکورة ایضا ونحن نشرحه ثم ندل علیه ان شاء الله واما وقت الظهر فنحن بها نبدأ اقتداء بجبریل صلوات الله علیه فی الابتداء وبیان

التعجیل

قوله کنت صحبت رسول الله صلی الله علیه وسلم الخ

قوله فکانوا یصلون الظهر والعصر رکعتین رکعتین

قوله لا یصلون قبلها ولا بعدها

قوله لو کنت مصلیا قبلها او بعدها لاتممتها

قوله فی الابتداء وبیان

شرح سراج احمد

صلی الله علیه وسلم انه کان یقصر فی السفر وابوبکر وعمر وعثمن صدرا من خلافته وتحقیق صحیح گشته است از آنحضرت که بود
آنحضرت که قصر میکرد نماز را در سفر وابوبکر وعمر وعثمان در اوائل از خلافت خود نیز قصر میکرد پس از ان تمام کرد نماز را چهار رکعت چنانکه
اخراج آن کرده اند شیخان از ابن عمر بلفظ صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم بمنی رکعتین وابوبکر وعمر بعده وعثمان صدرا من خلافته ثم ان
عثمان صلی بعده اربعا فکان ابن عمر اذا صلی مع الامام صلی اربعا واذا صلی وحده صلی رکعتین ودر سبب گذاردن عثمان چهار رکعت وجوه بسیار اند
اقرب وی آنست که در موسم حج مردم بسیار از اعراب اهل بدو وغیرهم که عالم بتفاصیل احکام نبودند جمع میشدند پس آنحضرت نهامی نمود که فرض نماز رکعت
چهار است واگر دو میگذارد شاید که همین دو رکعت شریعت خیال میکردند ونمی دانستند که آن بسبب سفر است وبعضی گفته اند که شاید
مذهب عثمان آن بود که اگر مسافر در مقام امن باشد قصر نکند وقصر مقید بحال خوف است چنانکه ظاهر قرآن است یا آنکه عثمان آخر موافق قول
عائشه شد که قصر واتمام هر دو جائز است وقصر رخصت است وآنحضرت که اختیار رخصت میکرد برای آسانی امت والعمل علی هذا عند
اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم وقد روی عن عائشة انها کانت تتم الصلوة فی السفر وروایت کرده
شده است از عائشه صدیقه بدرستیکه او بوده که تمام میکرد نماز را در سفر وچهار گانی میگذارد واخرج الشیخان عنها قالت فرضت الصلوة
رکعتین ثم هاجر رسول الله صلی الله علیه وسلم ففرضت اربعا وترکت صلوة السفر علی الفریضة الاولی قال الزهری قلت لعروة ما بال عائشة
تتم قال تاولت کما تاول عثمان والعمل علی ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم واصحابه وعمل بر چیزی است که روایت کرده شده
است از آنحضرت واز یاران وی که قصر است در سفر وهو قول الشافعی واحمد واسحق الا ان الشافعی یقول التقصیر رخصة
له فی السفر فان اتم الصلوة اجزأ عنه وآن قول امام شافعی واحمد واسحق است مگر آنکه شافعی میگوید که قصر رخصت است مر مسافر را
پس اگر تمام کند نماز را کفایت میکند آن از وی حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم ثنا علی بن زید بن جدعان عن ابی نضرة

شرح ابی الطیب

قوله انها کانت تتم فی البخاری قال الزهری قلت لعروة ما بال عائشة تتم قال تاولت کما تاول عثمان ای من جواز القصر
والاتمام فاخذا بامد الجائزین او انهما کانا یریان القصر مختصا بمن کان سائرا واتما من کان فی مکان فی اثناء سفره فله
ان یتم وقال ابن بطال الصحیح انهما کانا یریان ان النبی صلی الله علیه وسلم انما قصر لانه اخذ بالایسر علی الامة واخذا علی
انفسهما بالشدة وقال ابن الهمام حدیث انها تردد اوظن فی جعلها رکعتین للمسافر مقیدا بالحرج فی الاتمام لما
اخرج البیهقی والدارقطنی بسند صحیح عن عروة عن عائشة انها کانت تصلی فی السفر اربعا فقلت لها لو صلیت
رکعتین فقالت یا ابن اختی انه لا یشق علی هذا هو المراد والله اعلم من قول عروة انها تاولت انتهی اقول هذا تاویل
والا فقد قصر النبی صلی الله علیه وسلم فی مکة وفی منی فصلی رکعتین ولا مشقة هناک لما اخرج الشیخان عن انس
رضی الله عنه قال خرجنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم من المدینة الی مکة فکان یصلی رکعتین رکعتین حتی رجعنا
الی المدینة قیل اقمتم بمکة شیئا قال اقمنا بها عشرا **قوله** التقصیر رخصة ای لظاهر الکتاب وهو قوله تعالی
فلیس علیکم جناح ان تقصروا لکن روی مسلم عن یعلی بن امیة قلت لعمر بن الخطاب انه قال الله تعالی ان تقصروا
من الصلوة ان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا فقد امن الناس قال عمر عجبت مما عجبت منه فسألت رسول الله صلی الله علیه وسلم
فقال صدقة تصدق الله بها علیکم فاقبلوا صدقته ای هداه مصل الخوف ام لا وهو ایضا یقتضی وجوب القصر وسیاتی ما یؤیده

عارضة الاحوذی

وقتهما فیدخل اذا
زالت الشمس عن
وسط السماء واخذ
الظل فی الزیادة و
ذلک ان الشمس اذا
طلعت کان ظل
الماثل طویلا ثم
ینتقص حتی تقف
فتاخذ فی الزیادة
فاذا اخذ فی الزیادة
فذلک الزوال ویحل
حینئذ وقت الظهر
لا خلاف بین الامة
فیه وهو الدلوک
المذکور فی القرآن
فی اصح القولین ثم
لا یزال وقتها الواسع
ممتدا حتی یصیر
ظل کل شیء مثله
فیخرج وقت الظهر
ویدخل وقت العصر
علی تفصیل یاتی
ان شاء الله وبهذا
قال جمهور الائمة
الا انه روی عن
ابی حنیفة فی ذلک
قولان ضعیفان
احدهما ان وقت الظهر

بقیهٔ صفحهٔ ۵۰۶

باقی در صفحهٔ آینده

شرح سراج احمد

قال سأل عمران بن حصين عن صلوة المسافر گفت ابو نضره پرسیده شد عمران بن حصین از نماز مسافر که چند بگذارد فقال حججت
مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى ركعتين پس گفت عمران حج گذاردم با آنحضرت پس بگذارد آنحضرت دو رکعت را وحججت مع
ابي بكر فصلى ركعتين و حج گذاردم همراه ابی بکر صدیق پس بگذارد دو رکعت را ومع عمر فصلى ركعتين و حج کردم همراه عمر بن الخطاب
پس گذارد دو رکعت را ومع عثمن ست سنين من خلافته او ثمان سنين فصلى ركعتين و گذاردم همراه عثمان
شش سال یا هشت سال اختلاف و شک راوی ست پس گذارد عثمان نیز دو رکعت را قال ابو عيسى هذا حديث حسن
صحيح حدثنا قتيبة نا سفين بن عيينة عن محمد بن المنكدر وابراهيم بن ميسرة انهما سمعا انس بن مالك قال
صلينا مع النبي صلى الله عليه وسلم الظهر بالمدينة اربعا گفت انس بن مالک گذاردم ما همراه آنحضرت نماز ظهر را در مدینه چهار
رکعت که آن وقت مقیم بود و بذي الحليفة العصر ركعتين و گذاردم همراه آنحضرت در موضع ذی الحلیفه نماز عصر را دو رکعت ازین
حدیث برآمد که آنحضرت پس از نماز ظهر از مدینه برآمد و ذی الحلیفه نام موضعی ست بر چند کروه از مدینه و آن میقات اهل مدینه است
هذا حديث صحيح حدثنا قتيبة نا هشيم عن منصور بن زاذان عن ابن سيرين عن ابن عباس ان النبي صلى الله
عليه وسلم خرج من المدينة الى مكة لا يخاف الا رب العالمين فصلى ركعتين گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت
از مدینه بسوی مکه در حالیکه نمی ترسید از هیچکس و خوف و ترس نبود مگر از پروردگار عالمیان می ترسید پس بگذارد دو رکعت را یعنی در حق قصر خوف
ضروری نیست چون از خانهای مصر بیرون آید قصر گذارد اگرچه خوف نبود قال ابو عيسى هذا حديث صحيح **باب** ما جاء في كم يقصر الصلوة
باب ست در بیان آنچه آمده است که در چند روزه راه قصر نماز کند حدثنا احمد بن منيع نا هشيم نا يحيى بن ابي اسحق الحضرمي ثنا انس بن مالك قال
خرجنا مع النبي صلى الله عليه وسلم من المدينة الى مكة فصلى ركعتين گفت انس بن مالک بیرون شدیم ما همراه آنحضرت از مدینه بسوی مکه زادها
الله شرفا و کرامة در قصه فتح پس بگذارد دو رکعت را قال قلت لانس كم اقام رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة قال عشرا گفت یحیی گفتم مر انس را
که چند مدت اقامت فرمود آنحضرت در مکه گفت انس ده روزه وفي الباب عن ابن عباس اخرجه ابو داود وجابر اخرجه ابو داود ايضا ورواته ثقات الا ان اباداود قال
وغيره تفرد بوصله معمر قال ابو عيسى حديث انس حديث صحيح حسن وقد روي عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم انه اقام في بعض اسفاره تسع
عشرة بدرستیکه آنحضرت اقامت فرمود در بعضی از سفرهای خود که مکه بود نوزده روز کما اخرجه البخاري يصلي ركعتين میگذارد آنحضرت دو رکعت را

شرح ابی الطیب

قوله وبذي الحليفة بضم المهملة وفتح اللام موضع على ستة اميال من المدينة لا يقال انه يدل على استباحة قصر
الصلوة في السفر القصير لان بين المدينة وذي الحليفة ستة اميال لانه لم يكن غاية سفره صلى الله عليه وسلم وانما
خرج قاصدا مكة فنزل بها فحضرت العصر وايضا لا يشترط للقصر قطع قدر السفر بل المعتبر الخروج من البلد بقصد
السفر كما يدل عليه فعله صلى الله عليه وسلم **قوله** لا يخاف الا رب العالمين فالتقييد في النص بقوله تعالى وان
خفتم اتفاقي خرج على وفق حال النزول فحينئذ لا يدل على عدم القصر ان لم يكن خوف
باب ما جاء في كم تقصر الصلوة **قوله** فصلى ركعتين اي في تمام السفر حتى ايام مكثه
بمكة كما مر آنفا **قوله** اقام في بعض اسفاره اي في فتح مكة صرح به القسطلاني **قوله** تسع
عشرة لمن لا يقول به ان يقول كان ذلك اقامة منه من غير قصد الاقامة لانه كان مترددا

عارضة الاحوذي

يمتد الى ان يصير
ظل كل شيء مثليه
وحينئذ يدخل
وقت صلوة العصر
الثاني انه اذا صار
ظل كل شيء مثله
خرج وقت الظهر
ولو يدخل وقت
العصر حتى يصير
ظل كل شيء مثليه
فاما هذه الرواية
فلا وجه لها واما
القول الاول فحجته
على ذلك حديث
ابن عمر المشهور في
ضرب المثل للامم
بالاخر قوله فيه
فعملت اليهود الى
الظهر بقيراط وعملت
النصارى الى العصر
بقيراط وعملنا الى
الليل بقيراطين
فقالت اليهود والنصارى
ما بالنا اكثر عملا و
اقل اجرا وجه حجتهم
ان النصارى قالوا
نحن اكثر عملا واقل
اجرا ولا يكونوا اكثر

شرح ابی الطیب

وقصر میفرمود در تخریج هدایه نوشته است ولابی داود عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم اقام بمکة سبع عشرة تقصی الصلوة واسناده صحیح وعن عمران بن حصین رضی الله عنه ثمانیة عشر یوما وللبخاری عن ابن عباس تسع عشرة قال البیهقی یجمع بینهما بان من قال تسع عشرة عد یومی الدخول والخروج ومن قال سبع عشرة حذفهما ومن قال ثمانیة عشرة حذف احدهما قال ابن عباس فنحن اذا اقمنا فیما بیننا وبین تسع عشرة صلینا رکعتین گفت ابن عباس پس ما بودیم که چون اقامت میکردیم مدت نوزده روز میگذاردیم نماز مکتوبه را دو رکعت وان زدنا علی ذلک اتممنا الصلوة واگر زیاده میکردیم بر نوزده روز تمام میکردیم نماز را وروی عن علی رضی الله عنه انه قال من اقام عشرة ایام اتم الصلوة وروایت شده است از علی مرتضی که او گفت هر که نیت اقامت کند مدت ده روز تمام کند نماز را اخرجه عبد الرزاق بلفظ اذا اقمت بارض عشرا فاتم فان قلت اخرج البیهقی او غدا فصل رکعتین وان اقمت شهرا وروی عن ابن عمر انه قال من اقام خمسة عشر یوما اتم الصلوة اخرجه ابن جریر عن سالم ان ابن عمر کان اذا قدم مکة فلم یدر ایظعن ام یقیم قصر الصلوة خمس عشرة لیلة فاذا عرف انه یقیم اتم الصلوة وروی عنه ثنتی عشرة وروایت کرده شده است از ابن عمر مدت دوازده روز نیز قصد اقامت داشته باشد تمام کند نماز را وقصر نکند اخرجه عبد الرزاق وروی عن سعید بن المسیب انه قال اذا اقام اربعا صلی اربعا وروایت کرده شده است از سعید بن المسیب بدرستیکه او گفت چون کسی نیت اقامت کند مدت چهار روز بگذارد نماز چهار رکعت را وقصر نکند وروی ذلک عنه وروایت کرده اتمام نماز را در مدت چهار روز از سعید بن المسیب قتادة وعطاء الخراسانی وروی عنه داود بن ابی هند خلاف هذا وروایت کرده از سعید بن المسیب داود بن ابی هند خلاف این را واختلف اهل العلم بعد فی ذلک واختلاف کرده اند اهل علم پس از آنحضرت در مدت قصر فاما سفیان الثوری واهل الکوفة فذهبوا الی توقیت خمس عشرة یعنی معتبر مدت اقامت در قصر نماز مدت نیم ماه است وقالوا اذا اجمع علی اقامة خمس عشرة اتم الصلوة وگفته اند امام ما ابو حنیفه وسفیان وغیره چون نیت کند بر اقامت خود مدت پانزده روز تمام کند نماز را وقال الاوزاعی اذا اجمع علی اقامة ثنتی عشرة اتم الصلوة چنانکه روایت شده است از عبد الله بن عمر وقال مالک والشافعی واحمد اذا اجمع علی اقامة اربع اتم الصلوة چنانکه روایت شده است از سعید بن المسیب واما اسحق فرای اقوی المذاهب فیه حدیث ابن عباس واما اسحق بن راهویه پس دید قوی ترین مذاهب را در مدت قصر صلوة حدیث ابن عباس را قال لانه روی عن النبی صلی الله علیه وسلم ثم تاوله بعد النبی صلی الله علیه وسلم گفت اسحق بدرستیکه شان این است که روایت کرده از آنحضرت پس تاویل کرد آن حدیث را ابن عباس پس از آنحضرت اذا اجمع علی اقامة تسع عشرة اتم الصلوة چون نیت کند بر اقامت خود نوزده روز اتمام کند وآنحضرت که قصر میکرد در مکه نیت اقامت نکرده بود ثم اجمع

شرح ابی الطیب

متی یتهیأ له فراغ حاجته وهو انجلاء حرب هوازن ارتحل وقد اخرج ابو داود الحدیث من هذا الوجه بلفظ سبعة عشر بتقدیم السین علی الموحدة وله ایضا من حدیث عمران بن حصین غزوت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم الفتح فاقام ثمانی عشرة لیلة لا یصلی الا رکعتین ولابی داود ایضا عن ابن عباس اقام بمکة عام الفتح خمس عشرة یقصر الصلوة وضعفها النووی وقال ابن حجر ابن عبید لان رواتها ثقات واذا ثبتها صحیحین فلیحمل علی الحلو وظن ان الاصل روایة سبع عشرة فحذف منها یومی الدخول والخروج فذکرانها خمس عشرة ذکره القسطلانی

عارضة الاحوذی

عملا منا الا فی اکثر من زماننا وهذا یقتضی ان یکون من الظهر الی العصر اکثر مما بین العصر الی اللیل ولا یکون ذلک الا علی مذهبنا قالوا وهذا بین قلنا بل هو باطل لان النصاری اذا نقل قطعا ما قلناه انما قالته الیهود والنصاری معا قالوا هذا لا یصح لانهم قالوا واقل اجر والطائفتان مساویتان لنا فی القیراطین فاما من اکثر عمله علی عمل صاحبه وسوء فی اجره فهو اقل اجرا وهو ابین ثم العجب منهم ترکوا احادیث الاوقات للنبی صلی الله علیه وسلم والخلفاء والصحابة وعدلوا الی ضرب الامثال

عارضة الاحوذی

ومضيق التاويل هذا فعل ارباب التفصيل لا يترك التفصيل التاويلات ولو صحت فصلى الظهر في آخر وقتها تشترك مع العصر في اول وقتها اشتراك اتساع ورفاهية عند ملك وابن جرير والمزني وابي ثور وغيرهم الا انهم اختلفوا في كيفية الاشتراك فقال ملك يدخل العصر على الظهر في وقتها رواه اشهب عنه فاذا بقي الى ان يصير ظل كل شيء مثله مقدار اربع ركعات فهو وقت الظهر والعصر معا وعند هؤلاء انما ذلك بعذر وال القامة في اول الثامنة ورواه اشهب عن ملك واصل هذا الخلاف نكتة في

شرح سراج احمد

اهل العلم على ان المسافر ان يقصر ما لم يجمع اقامة وان اتى عليه سنون پس اجماع کرده اند علما بر آنکه بدرستیکه مر مسافر راست اینکه قصر کند در نماز ما دامیکه نیت اقامت خود نکرده باشد واگرچه بگذرند بروی سالها چنانکه همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه حدثنا هناد ثنا ابو معوية عن عاصم الاحول عن عكرمة عن ابن عباس قال سافر رسول الله صلى الله عليه وسلم سفرا فصلى تسعة عشر يوما ركعتين ركعتين گفت ابن عباس سفر کرد آنحضرت سفری پس اقامت کرد نوزده روز میگذارد دو دو رکعت قال ابن عباس فنحن نصلي فيما بيننا وبين تسع عشرة ركعتين ركعتين گفت ابن عباس پس ما میگذاریم در مابین اقامت نوزده روز دو دو رکعت یعنی چون اقامت میکردیم در منزلی وشهری نوزده روز میگذاردیم دو رکعت واین در غزوه فتح بود فاذا اقمنا اكثر من ذلك صلينا اربعا پس چون میکردیم اقامت بیشتر از ان تمام میکردیم چهار رکعت قال ابو عيسى هذا حديث حسن غريب صحيح

باب ما جاء في التطوع في السفر

باب است در بیان آنچه آمده است در حکم گذاردن نفل در مدت سفر حدثنا قتيبة ثنا الليث بن سعد عن صفوان ابن سليم عن ابي بسرة الغفاري بضم موحده وسکون مهمله وراء بود عن البراء بن عازب قال صحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم ثمانية عشر سفرا گفت براء صحبت داشتم بآنحضرت در هیزده سفری فرايته ترك الركعتين اذا زاغت الشمس قبل الظهر پس ندیدم من آنحضرت را که ترک کرده باشد دو رکعت را وقتیکه میگشت آفتاب پیش از ظهر ظاهر آنست که این دو رکعت که پیش از ظهر باشد سنت ست وانکار ابن عمر گذاردن رواتب را معتبر نیست از جهت خلاف روایات واضطراب آن از وی وتواند که آنحضرت گاهی میگذارد وگاهی نه پس از براء بن عازب دیدن گذاردن اتفاق افتاد واز ابن عمر ناگذاردن وبعضی فرق کرده اند وقبلیت وبعدیت وبعضی گفته اند که این دو رکعت از مطلق نوافل بودند در رواتب واین قول سعید ست وبالجمله روایات گذاردن جز فرض در سفر مختلف آمده وفي الباب عن ابن عمر اخرجه مالك في الموطا بلفظ ان عبد الله بن عمر كان يرى ابنه عبيد الله يتنفل في السفر ولا ينكر از ابن عمر منقول ست که گروهی را دید که نفل میگذارند در سفر پس انکار بر ایشان کرد ظاهر نزد وی هر دو جائز بود ودر مقامی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في التطوع في السفر قوله عن ابي بسرة الغفاري بضم الموحدة وسكون السين المهملة تابعي لا يعرف اسمه ولم يروعنه غير صفوان بن سليم وليس له في الكتب الا هذا الحديث عند المصنف وابن ماجة وربما اشتبه على من لم يتنبه له بابي بصرة الغفاري بفتح الباء وبالصاد المهملة وهو صحابي اسمه حميل بضم الحاء المهملة مصغرا قوت المغتذي قوله ثمانية عشر سفرا بفتح السين المهملة والفاء ووقع في بعض النسخ شهرا وهو تصحيف قوله فارايته ترك ركعتين جمع بينه وبين ما مر عن ابن عمر انهم لا يصلون قبلها بعدم علمه رضي الله عنه بهذا فلا اشكال

قوت المغتذی

عن ابي بسرة الغفاري بضم الموحدة وسكون السين المهملة تابعي لا يعرف اسمه ولم يروعنه غير صفوان بن سليم وليس له في الكتب الا هذا الحديث عند المصنف وابن ماجة وربما اشتبه على من لم يتنبه له بابي بصرة الغفاري بفتح الباء وبالصاد المهملة وهو صحابي اسمه حميل بضم الحاء المهملة مصغرا عن البراء بن عازب قال صحبت رسول الله صلى الله عليه وسلم ثمانية عشر سفرا بفتح السين المهملة والفاء قال العراقي كذا وقع في الاصول الصحيحة قال ووقع في بعض النسخ بدله شهرا وهو تصحيف

شرح سراج احمد

انکار مصلحت دیده و در مقامی تسلیم یا فرق میکرد در رواتب و نوافل قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث غریب قال و سألت
محمدا عنه گفت مصنف و سوال کردم امام بخاری را از حال حدیث فلم یعرفه الا من حدیث اللیث بن سعد پس نشناخت او آن
حدیث را مگر از حدیث لیث بن سعد ولم یعرف اسم ابی بسرة الغفاری وراٰه حسنا و نشناخت بخاری نام ابی بسره را و دید
آن را حسن که ابی بسره حسن است وروی عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم کان لا یتطوع فی السفر قبل الصلوة ولا بعدها
و روایت کرده شده است از عبد الله بن عمر که آنحضرت بود که نوافل نمیگذارد در سفری پیش از مکتوبه و نه پس از مکتوبه وروی عنه عن النبی
صلی الله علیه وسلم انه کان یتطوع فی السفر بدانکه عادت آنحضرت در سفر نیز آن بوده باشد که گاهی نوافل و سنن راتبه میگذارد و
گاهی نمیگذارد و ابن عمر نیز همچنان روایت کرده باشد موافق روایت خویش ثم اختلف اهل العلم بعد النبی صلی الله علیه وسلم فرای
بعض اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ان یتطوع الرجل فی السفر پستر اختلاف کرده اند اهل علم پس از آنحضرت پس اعتقاد کرده اند
بعضی صحابه اینکه بگذارد آدمی نوافل را در سفر چنانکه اخراج کرده است ابن ابی شیبه از عمر و علی و ابن عباس و جابر و انس و ابا ذر که بودند
ایشان که نوافل میگذاردند در سفر و عبد الرزاق اخراج کرده از ابراهیم که عمر و ابن مسعود بودند که نوافل میگذاردند در سفر وبه یقول احمد و
اسحق ولم یر طائفة من اهل العلم ان یصلی قبلها ولا بعدها و اعتقاد نکرده اند گروهی از اهل علم اینکه بگذارد آدمی پیش از مکتوبه و نه پس از
آن ومعنی من لم یتطوع فی السفر قبول الرخصة و قصد کسیکه نفل نمیکرد در سفر قبول رخصت باشد ومن تطوع فله فی ذلک فضل
کثیر و هر که بگذارد نوافل را پس باشد مر او را در گذاردن نوافل فضیلتی و ثوابی وهو قول اکثر اهل العلم یختارون التطوع فی السفر
واختلف مشائخ الحنفیة فی ذلک قال بعضهم یرخص للمسافر فی ترک السنن وقیل لا وقال ابو جعفر الهندوانی ان فعلها افضل فی حال النزول
والترک حال السیر الا سنة الفجر وقیل یصلی سنة الفجر خاصة وقیل سنة المغرب ایضا وفی التجنیس المختار انه ان کان حال امن و قرار یاتی بها
وان کان حال خوف لا کذا فی البحر وغیره وقال الشیخ ابن الهمام فی الکلام ثبوت السنة حتی یلزمه اساءة بالترک وهی المنفی فان الشارع لما اسقط شطر
الفرض عنه تخفیفا فمن المحال ان یطلب منه غیره بحیث یلزمه اساءة بترکه حدثنا علی بن حجر ثنا حفص بن غیاث عن حجاج عن
عطیة عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم الظهر فی السفر رکعتین وبعدها رکعتین گفت عبد الله بن عمر
گذاردم همراه آنحضرت نماز ظهر را در سفری دو رکعت و پس از ظهر دو رکعت سنت را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن
وقد رواه ابن ابی لیلی عن عطیة و نافع عن ابن عمر حدثنا محمد بن عبید المحاربی ثنا علی بن هاشم

شرح ابی الطیب

قوله ومعنی من لم یتطوع فی السفر الخ ای وجه قول من لم یتطوع فی السفر هو ان ترک التطوع رخصة کالافطار فی
السفر فینبغی قبولها کقبول الافطار او سبب عدم تطوع من ترک التطوع هو انهم قبلوا الرخصة فترکوا
التطوع وما ترکوا الا لاجل ان ترکها خیر من فعلها وهذا هو المناسب لما بعده **قوله** وبعدها
رکعتین قلت فعلی هذا یحمل قوله لا یصلون علی عدم الصلوة احیانا کما
ذکرته سابقا وقال بعض الفضلاء محمول علی النسیان وهذا علی التذکر والله اعلم

قوت المغتذی

حدثنا ابن محمد بن عبید المحاربی ابو یعلی الکوفی قال العراقی هکذا کناه المصنف ابا یعلی والمعروف

عارضة الاحوذی

الحدیث هو قول
الرسول علیه الصلوة
والسلام مخبرا عن
جبریل علیه الصلوة
والسلام صلی فی کل
صلوة وقول القائل
صلی یحتمل ابتداء و
یحتمل انه فرع فقوله
صلی فی الظهر فی الیوم
الاول لا یجوز ان یکون
معناه الابتداء فلذلک
یتبین اول الوقت
الذی نص لبیانه
ولو کان معناه فرع
لکان الابتداء مجهولا
وهو انما نص لاوائل
وکذلک فی سائر
الصلوات ثم قال و
صلی فی المرة الثانیة
فاقتضی مقصود
البلاغ للدین و بیان
الشرع ان یکون
معناه فرع لیتبین
اخر الوقت للشارع
فی الیوم الثانی کما بین
اول الوقت للشارع
فی الیوم الاول فیتم
البیان ویحصل المقصود

شرح سراج احمد

عن ابن ابی لیلی عن عطیة ونافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الحضر والسفر گفت عبداللہ ابن عمر گذاردم ہمراہ آنحضرت نمازی در حضر و سفر ہر دو فصلیت معه فی الحضر الظهر اربعا وبعدها رکعتین پس گذاردم ہمراہ آنحضرت در حضر نماز ظہر را چہار رکعت و پس از فرض ظہر دو رکعت را وصلیت معه فی السفر الظهر رکعتین وبعدها رکعتین والعصر رکعتین ولم یصل بعدها شیئا و گذاردم ہمراہ آنحضرت در سفر نماز ظہر را دو رکعت و پس از ظہر دو رکعت سنت را و عصر را دو رکعت در حالیکہ نگذارد پس از عصر چیزی را والمغرب فی الحضر والسفر سواء ثلث رکعات و گذاردم نماز مغرب را در حضر و سفر برابر سہ رکعت ولا ینقص فی حضر ولا سفر کم نمیکرد نماز مغرب را نہ در حضر و نہ در سفر ینقص بفتح تحتانیہ وضم قاف تصحیح کردہ اند فتدبر پس قصر مخصوص برباعیست وهی وتر النهار و نماز مغرب وتر روز ست چنانکہ نماز وتر شب ست وبعدها رکعتین و گذارد بعد از مغرب دو رکعت و ذکر نماز عشا نکرد و صبح را نیز ذکر نکردہ شاید کہ از جہت قیاس یکی بر دیگری نکردہ باشد یا از جہت معاملہ خویش واللہ اعلم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن سمعت محمدا یقول ما روی ابن ابی لیلی حدیثا اعجب الی من هذا گفت ترمذی شنیدم امام بخاری را کہ میگفت روایت نکردہ است ابن ابی لیلی حدیثی عجیب تر بسوی من ازین حدیث باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق جمع کردن در سفر میان دو نماز ہا حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ بن جبل بضم میم و ذال معجمہ ابن جبل بجیم و موحدہ مفتوحتین ابن عمرو بن اوس ابو عبدالرحمن الانصاری الخزرجی السلمی المدنی از اعیان و افراد صحابہ ست در علم و فتوی و حفظ و قرارت بہ نہایت رسیدہ است اسلام آورد در عمر سیزدہ سال و او یکی از ان ہفتاد کس ست کہ حاضر گشتند عقبہ ثانیہ را از انصار و حاضر گشت بدر و جمیع مشاہد را و مواخات کرد آنحضرت میان او و عبداللہ بن مسعود و گرفت آنحضرت دست او را و فرمود ای معاذ انی لاحبک و فرستاد او را بسوی یمن عامل و قاضی و او یکی از ان کسان ست کہ فتوی میدادند در عہد آنحضرت و ایشان کثیر از مہاجرین و سہ از انصار بودند از مہاجرین عمر و عثمان و علی بودند و از انصار ابی بن کعب و معاذ بن جبل و زید بن ثابت عامل گردانید او را عمر بن الخطاب بر شام پس از عبیدہ بن الجراح و ہم دران سال در طاعون عمواس وفات کرد سنہ ثمان عشر از عمری و ہشت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان فی غزوة تبوک اذا ارتحل قبل زیغ الشمس بدرستیکہ آنحضرت بود در غزوہ تبوک کہ آخرین غزوات بود چون کوچ میکرد پیش از انکہ میل میکرد آفتاب اخر الظهر الی ان یجمعها الی العصر تاخیر میکرد در گذاردن نماز ظہر بجائی کہ جمع کردی و متصل بگذاردی بسوی نماز عصر یعنی ظہر را در آخر وقت و عصر را در اول وقت فیصلیهما جمیعا پس میگذارد ہر دو نماز را باہم یکی را در آخر وقت و دیگر را در اول وقت واذا ارتحل بعد زیغ الشمس عجل العصر الی الظهر و چون کوچ میکرد پس از زوال آفتاب تعجیل میکرد در گذاردن نماز عصر و متصل میکرد گذاردن نماز عصر را بسوی نماز ظہر گویا عصر را پیش از وقت میگذارد و یا در اول وقت و ظہر را در آخر وقت چنانکہ در اول صورت بود وصلی الظهر والعصر جمیعا فسار و میگذارد نماز ظہر و عصر ہر دو را پس سیر براہ میرفت وکان اذا ارتحل

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین **قوله** قبل زیغ الشمس ای قبل زوالها

قوت المغتذی

ان کنیته ابو جعفر هکذا کناه ابن حبان فی الثقات وعبد الغنی فی الکمال والمزی فی التهذیب

عارضة الاحوذی

الا ان قوله صلی اللہ علیہ وسلم وصلی فی الظهر فی الیوم الثانی حین صار ظل کل شیء مثله لوقت العصر ولم یرد لکان مجملا علی معنی فرغ لا غیر فاما وقد قال لوقت العصر بالامس کما اشرنا الیه فیحتمل فرغ کما قدمناه ویحتمل بدا کقوله لوقت العصر بالامس کما اشرنا الیه ویکون التقدیر فی صحة الابتداء وبدأ بصلوة الظهر فی الیوم الثانی حین صار ظل کل شیء مثله لوقت ابتداء العصر فی الیوم الاول کما قال صلی فی المغرب حین غربت الشمس لوقتها بالامس اما فیکون الابتداء بعلیهما والاخر بتحصیل تمام الصلوة

شرح سراج احمد

قبل المغرب اخر المغرب حتی یصلیها مع العشاء وبود آنحضرت که چون کوچ میکرد پیش از غروب آفتاب تاخیر میکرد در گذاردن
نماز مغرب تا آنکه میگذارد هر دو را باهم واذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب وچون میکرد کوچ پس از دخول
وقت مغرب تعجیل میکرد در گذاردن عشا پس میگذارد آنرا همراه مغرب وفی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر بلفظ کان رسول الله
صلی الله علیه وسلم اذا جد به السیر جمع بین المغرب والعشاء اخرجه مالک وعبد الرزاق وابن ابی شیبة والشیخان والنسائی واخرج ابن جریر عنه
بلفظ اذا بادر احدکم الحاجة فشاء ان یوخر المغرب ویعجل العشاء ثم یصلیهما جمیعا فعل وانس بن مالک اخرجه الشیخان وعبد الله بن عمرو
وعائشة وابن عباس اخرجه مسلم بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع بین الصلاتین فی سفرة سافرها فی غزوة تبوک واخرج الترمذی عنه
مرفوعا بلفظ من جمع بین صلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر وفیه حنش بن قیس وهو واه جدا وعقل الحاکم فاستدرکه (ای علی الشیخین)
واسامة بن زید وجابر اخرجه ابن جریر بلفظ خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم من مکة عند غروب الشمس حتی اتی سرف وهی تسعة
اميال من مکة فجمع بینهما یعنی بین المغرب والعشاء باذان واقامتین قال ابو عیسی وروی علی بن المدینی عن احمد بن حنبل عن
قتیبة هذا الحدیث وحدیث معاذ حدیث حسن غریب تفرد به قتیبة وحدیث معاذ حدیثی ست غریب که متفرد گشته است
بروایت وی قتیبة لا نعرف احدا رواه عن اللیث غیره نمی شناسم هیچکس را از محدثین که روایت کرده باشد آن حدیث را
از لیث سوای قتیبه وحدیث اللیث عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ حدیث غریب
والمعروف عند اهل العلم حدیث معاذ من حدیث ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ ومشهور نزدیک اهل علم
حدیث معاذ بن جبل باین طریق مذکوره است از معاذ که ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع فی غزوة تبوک
بین الظهر والعصر وبین المغرب والعشاء که بدرستیکه آنحضرت جمع کرد در غزوهٔ تبوک میان نماز ظهر وعصر ومیان نماز مغرب وعشا

شرح ابی الطیب

قوله حسن غریب تفرد به قتیبة وقال ابو داود لم یرو هذا الحدیث الا قتیبة وحده وحکی عن ابی داود انه قال لیس
فی تقدیم الوقت حدیث قائم نقله میرک وقال فی شرح الموطا اعل هذا الحدیث بجماعة من ائمة الحدیث بتفرد
قتیبة به عن اللیث بل ذکر البخاری ان بعض الضعفاء ادخله علی قتیبة حکاه الحاکم فی علوم الحدیث وله
طریق اخری عند ابی داود من روایة هشام بن سعد عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ وهشام مختلف فیه
وقد خالفه الحفاظ من اصحاب ابی الزبیر کمالک وسفیان الثوری وقرة بن خالد وغیرهم فلم یذکروا فی روایتهم جمع
التقدیم وبه احتج من ابی جمع التقدیم وجاء فی حدیث آخر عند احمد عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم
کان اذا زاغت الشمس فی منزله جمع بین الظهر والعصر قبل ان یرکب واذا لم تزغ فی منزله رکب حتی اذا کانت العصر نزل فجمع بین الظهر والعصر وفیه
راو ضعیف لکن له شاهد عن ابن عباس لا اعلمه الا مرفوعا نحوه رواه البیهقی برجال ثقات الا ان مشکوک فی رفعه والمحفوظ وقفه ورواه
البیهقی ایضا من وجه آخر بالجزم بانه موقوف علی ابن عباس وقد قال ابو داود لیس فی تقدیم الوقت حدیث قائم انتهی وقال ابن
الهمام فی الصحیحین عن ابن مسعود رض ما رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی صلوة لغیر وقتها الا بجمع فانه جمع بین المغرب
والعشاء بجمع وصلی صلوة الصبح من الغد قبل وقتها یعنی غلس بها فکان قبل وقتها المعتاد فعلما فیه منه علیه الصلوة والسلام وکان
ترک جمع عرفة لشهرته ویقدم حدیث ابن مسعود بزیادة فقه الراوی وبانه احوط فیقدم عند التعارض

عارضة الاحوذی

کما یحصل آخر المغرب
بتمام الفعل معناه
ویکون التقدیر فی
صحة الفراغ وفرغ
من صلوة الظهر
فی الیوم الثانی حین
صار ظل کل شیء
مثله لوقت ابتداء
العصر فی الیوم الاول
وکذلک ورد فی حدیث
سلیمن بن بریدة
الذی ذکره ابو عیسی
ذکر ابتداء العصر
فی الیوم الثانی
دون الفراغ منها
وابتداء العشاء
الاخرة حین ذهب
ثلث اللیل فلما کان
هذا ظاهرا فی
الاشتراک قال
العلماء به ولما کان
محتملا فی وقت
الاشتراک اختلف
العلماء باحتماله
والظاهر ما قال
مالک لیتم الانتظام
فی قوله فی الیوم
الثانی وصلی بمعنی

شرح سراج احمد

دو نماز را در یک وقت جمع کردہ رواہ قرۃ بن خالد و سفین الثوری و مالک وغیر واحد عن ابی الزبیر المکی و بھذا الحدیث
یقول الشافعی و احمد و اسحق یقولان و باین حدیث قائل گشتہ اند این ایمہ کہ میگویند لا باس ان یجمع بین الصلاتین فی السفر فی وقت
احدھما باک نیست اینکہ جمع کند میان دو نماز ما در سفر در وقت یکی از دو نماز حدثنا ھناد ثنا عبدۃ عن عبید اللہ بن عمر عن نافع
عن ابن عمر انہ استغیث علی بعض اھلہ بدرستیکہ عبد اللہ بن عمر بفریاد رسی درخواستہ شد بر بعضی اہل خانہ خود از جہت عارضی کہ
لاحق شدہ بود مر اہل خانہ او را و در راہ خبر بیماری او رسید فجدہ السیر پس ثابت گشت و متحقق شد بوی راہ رفتن و اخر المغرب حتی
غاب الشفق و تاخیر کرد در گذاردن نماز مغرب تا آنکہ غائب گشت شفق و وقت نماز مغرب خارج شد ثم نزل فجمع بینھما چون رسید منزل
پستر فرو آمد از مرکب پس جمع کرد میان ہر دو مغرب و عشا ثم اخبرھم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یفعل ذلک اذا جد بہ
السیر پستر خبر کرد عبد اللہ بن عمر مردم را کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ تاخیر میکرد در گذاردن نمازی تا وقت دیگر نماز چون سخت و دشوار می گشت
آنحضرت را و تنگ می شد وقت راہ رفتن و سند آورد بر فعل خود فعل آنحضرت را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح و حدیث
اللیث عن یزید بن ابی حبیب حدیث حسن صحیح بدانکہ نزد امام ما ابو حنیفہ و صاحبیہ روا نیست جمع مگر میان ظہر و عصر در عرفات
و میان مغرب و عشا در مزدلفہ و آن قول حسن بصری و نخعی ست و تمسک کردہ اند بحدیثی کہ در صحیحین ست از عبد اللہ بن مسعود کہ میگفت ما رأیتہ صلی صلاۃ
صلی صلاۃ لغیر وقتھا الا صلاتین صلوۃ العشاء و المغرب فانہ جمعھما مرۃ بجمع و صلی صلوۃ الصبح من الغد قبل وقتھا یعنی غلس بھا قال محمد بلغنا ان
عمر بن الخطاب کتب الی الآفاق ینھاھم ان یجمعوا بین الصلاتین و یخبرھم ان الجمع بین الصلاتین فی وقت واحد کبیرۃ من الکبائر اخبرنا بذلک
الثقات عن العلاء بن الحارث عن مکحول انتھی و ما ورد فی ذلک عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فالمراد بہ کما نص علیہ محمد بن الحسن فی الموطا تاخیر الاولی
الی آخر وقتھا و تقدیم الثانیۃ الی اول وقتھا ثم ان ھذا فی جمع التاخیر و اما جمع التقدیم فقد قال ابو داود لیس فیہ حدیث قائم و لکن فی
الصحیحین ما یدل علی جمع التقدیم بعضی احادیث در باب صلوۃ مسافر ایراد می نماید اخرج احمد عن عثمان من تاہل فی بلدۃ فلیصل
صلوۃ مقیم اخرج الدیلمی عن ابن عمر صلوۃ السفر رکعتان من ترک السنۃ فقد کفر اخرج الطبرانی عن ابن عباس یا اہل مکۃ لا تقصروا الصلوۃ
فی ادنی من اربع برد من مکۃ الی عسفان اخرج عبد الرزاق عن سالم ان ابن عمر کان یقصر الصلوۃ فی
مسیرۃ الیوم التام اخرج ابن جریر عن امیۃ بن عبد اللہ بن خالد بن اسید انہ قال لعبد اللہ بن عمر
انا نجد فی کتاب اللہ عز و جل قصر صلوۃ الخوف و لا نجد قصر صلوۃ السفر فقال انا وجدنا
نبینا صلی اللہ علیہ وسلم یعمل عملا عملنا بہ و اخرج ابن جریر عن سالم ان ابن عمر کان یقصر
الصلوۃ فی مسیرۃ لیلتین اخرج عبد الرزاق عن صفوان بن سلیم قال جمع عمر بن الخطاب
بین الظہر و العصر فی یوم مطیر **باب ما جاء فی صلوۃ الاستسقاء** باب ست
در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز استسقا و آن در لغت آب خواستن و در شرع
نماز با دعا و سوال باران نزد قحط سال با کیفیت مخصوصہ حدثنا یحیی
بن موسی ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزھری عن عباد بن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی صلوۃ الاستسقاء ھو طلب السقیا بضم السین المطر

عارضۃ الاحوذی

فرغ کما انتظر قولہ
فی الیوم الاول ان یکون
معنی وصلی بدأ
واللہ اعلم وصل
وآخر وقت العصر
عند طلک فاصار
ظل کل شیء مثلیہ فی
روایۃ اکثر اصحابہ
عنہ وروی بعضھم
والشمس بیضاء نقیۃ
والقولان مرویان
عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم متساویان
فی المعنی لان الشمس
لا تزال بیاضھا ناصعا
حتی ینتھی نفی الظل
فاذا اخذ فی التثلیث
نقص البیاض حتی
تاخذ الشمس فی الطفیل
فیمکن الصفرۃ وبہ
قال الشافعی فی التحدید
بالمثلین فاذا اخذت
الزیادۃ فی التثلیث
فات وقت الاختیار
ولا یقال فاتت العصر
لان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال من ادرک
رکعۃ من العصر قبل ان

شرح سراج احمد

تمیم عن عمه عبد الله بن زید بن عاصم الانصاری المازنی و تمیم برادر عبد الله بن زید بود حاضر شد احد را و در بدر حاضر نبود و او یکی از آن
کسان ست که کشت مسیلمه کذاب لعین را ابن رسول الله صلی الله علیه وسلم خرج بالناس یستسقی بدرستیکه آنحضرت
بیرون گشت با مردم بسوی مصلی در حالیکه استسقا میکرد (ای طلب السقیا و هو المطر من السماء ۱۲) فصلی بهم رکعتین جهر بالقراءة فیهما پس بگذارد با ایشان دو رکعت
بجهر میکرد دران دو رکعت بقراءة و حول رداءه و گردانید ردای خود را که پوشیده بود تا آنکه بگردانید طرف راست او بر جانب چپ و طرف چپ
بر جانب راست گردانیده ظاهر او باطن و باطن او ظاهر و کیفیت آن اینست که بگیرد بدست راست خود گوشه پایان رداء را از جانب چپ و بدست چپ گوشه پایان را از جانب راست و بگرداند
هر دو دست خود را پس پشت خود تا آنکه باشد طرفی که گرفته شده است بدست راست بر کتف اعلی از جانب یمین و باشد طرفی که گرفته شده است
بدست چپ بر کتف اعلی از جانب یسار و گفته اند که تحویل و تقلیب از برای تفاول و تبدل حال امساک بامطار و تنگی با فراخی ست و بعضی گفته اند
که این امتثال امر پروردگار ست که امر کرد آنحضرت را که بکند تا مبدل گردد حال یا آنکه آنحضرت باجتهاد خود بقصد تبدل حال کرد نه مجرد تفاول
اگرچه تفاول گرفته میشود بدان و ظاهر آنست که مراد قائل بتفاول اینجا این معنی ست که آنحضرت این فعل کرد تا دلالت کند بظاهر تغیر حال
و علامت باشد بران یا آنکه بودن تفاول البته بی اختیار غیر مسلم ست و رفع یدیه و برداشت آنحضرت دو دست خود را
برای دعا تا آنکه دیده می شد سفیدی های بغل شریف و مبالغه کرد در رفع واستسقی و استقبل
القبلة و رو آورد بجانب قبله در حال دعا و تحویل و فی الباب عن ابن عباس اخرجه ابوداود
والنسائی و ابن ماجة و ابی هریرة اخرجه الدارقطنی بلفظ خرج نبی من الانبیاء بالناس یستسقی فاذا نملة
رافعة بعض قوائمها الی السماء فقال ارجعوا فقد استجیب لکم من اجل هذه النملة و ابن نبی سلیمان علیه السلام (بقوائمها او ۱۲)
و انس اخرجه البخاری و ابی اللحم اخرجه المصنف و ابوداود والنسائی قال ابو عیسی حدیث
عبد الله بن زید حدیث حسن صحیح و علی هذا العمل عند اهل العلم و به یقول الشافعی
و احمد و اسحق و اسم عم عباد بن تمیم هو عبد الله بن زید بن عاصم المازنی حدثنا قتیبة
ثنا اللیث عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی هلال عن یزید بن عبد الله عن عمیر مولی آبی اللحم
الغفاری حجازی صحابی ست حاضر گشت فتح خیبر را همراه مولای خود عن آبی اللحم بفتح همزه و مد و کسر موحده و سکون یاء

شرح ابی الطیب

قوله عن عمه هو عبد الله بن زید بن عاصم الانصاری لا عبد الله بن زید ابن عبد ربه الانصاری الخزرجی رای الاذان
فی المنام **قوله** یستسقی حال او استیناف فیه معنی التعلیل **قوله** و حول رداءه تفاؤلا بتحویل الحال عما هی علیه الی الخصب
والسعة اخرجه الدارقطنی بسند رجاله ثقات مرسلا عن جعفر بن محمد عن ابیه بلفظ حول رداءه لیتحول القحط و زاد احمد
و حول الناس معه و قال ابن الهمام و اعلم ان کون التحویل کان تفاؤلا مصرح به فی المستدرک
من حدیث جابر و صححه قال و حول رداءه لیتحول القحط و فی الطبرانی من حدیث انس و قلب رداءه لکی ینقلب القحط
الی الخصب انتهی و لابی داود و الحاکم انه صلی الله علیه وسلم استسقی و علیه خمیصة سوداء فاراد ان یاخذ
باسفلها فیجعله اعلاها فلما ثقلت علیه قلبها علی عاتقه انتهی فهمه بذلک یدل
علی استحبابه **قوله** و استسقی ای طلب السقیا و هو المطر یعنی دعا به

عارضة الاحوذی

تغرب الشمس فقد
ادرک العصر و قال
ابو حنیفة اذا صار
ظل کل شیء مثلیه
بدا وقت العصر الاختیاری
و هذا اقرب و بما روی
و ثبت عن النبی
صلی الله علیه وسلم
من فعله و قوله الوقت
ما بین هذین مرتین
و روی مسلم و غیره
عن النبی صلی الله
علیه وسلم انه قال
وقت العصر ما لم
تصفر الشمس و فی
اخری و یسقط
قرنها الاول اخرجه
مسلم ایضا فان قیل
فقد قال من ادرک
رکعة من العصر
الحدیث قلنا سیاتی
الکلام علیه فی بابه
ان شاء الله فرع
فان کانت السماء
مغیمة قال بعض
اصحاب الشافعی
عنه یاتی حتی
یری انه قد

بقیه صفحه ۵۱۴

عارضة الاحوذی

صلاها فی اخر الوقت والذی اراه ان یعتبر الوقت بقراءة او عمل حتی اذا رای انه قد دخل وتمکن صلی لما روی البخاری عن بریدة انه قال لاصحابه فی یوم غیم بکروا بالصلوة فان من ترک صلوة العصر فقد حبط عمله تتمیم قوله هذا وقت الانبیاء قبلک یفتقر الی بیان المراد به فان ظاهره یوم ان هذه الصلوات فی هذه الاوقات کانت مشروعة لمن قبلهم من الانبیاء فهل الامر کذلک ام لا والوجه فیه ان نقول والله الموفق ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم ان جبریل

شرح سراج احمد

از قدمای مشاهیر صحابه بود حاضر گشت بدر را و کشته شد در روز حنین و نام او خلف بن عبد الملک الغفاری و گویند عبد الله بن مالک بود ابن عبد البر گفته که او حویرث بن عبد الله بن خلف بن مالک بن عبد الله بن حارثه بن غفار بود و ابی اللحم لقب بود از جهت آنکه بود او که آبا کرد خوردن گوشت را مطلقا پس مشهور بآن گشت انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم عند احجار الزیت بدرستیکه آبی اللحم دید آنحضرت را نزد موضعی که نام او احجار الزیت بود و او را احجار الزیت از آن جهت میگفتند که در آنجا سنگها سیاه بودند که روغن زیتون بران طلا کرده اند یستسقی که استسقا میکرد وهو مقنع بکفیه یدعو در حالیکه آنحضرت مقنع بود و برداشته بود بهر دو دست خود در حالیکه دعا میکرد قال ابو عیسی کذا قال قتیبة فی هذا الحدیث عن ابی اللحم گفت مصنف همچنین گفته است قتیبه بن سعید درین روایت حدیث از ابی اللحم ولا نعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحدیث الواحد و نمی شناسیم مر ابی اللحم را که روایت کرده باشد حدیثی را از آنحضرت مگر همین یک حدیث را در باب استسقا و عمیر مولی آبی اللحم روی عن النبی صلی الله علیه وسلم احادیث وله صحبة و عمیر که مولای وی بود تحقیق روایت کرده است از آنحضرت حدیثها را و مر او را صحبتی بود شریف آنحضرت نیز بود حدثنا قتیبة ثنا حاتم بن اسمعیل عن هشام بن اسحق وهو ابن عبد الله بن کنانة عن ابیه در تقریب هشام بن اسحق بن عبد الله بن الحارث بن کنانة ابو عبد الرحمن المدنی القرشی مقبول از سابعه بود و پدر او اسحق بن عبد الله بن الحارث ابن کنانة العامری و گویند ثقفی صدوق از ثالثه بود قال ارسلنی الولید بن عقبة وهو امیر المدینة الی ابن عباس اسأله عن استسقاء رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبد الله فرستاد مرا ولید بن عقبه که او امیر و سردار مدینه بود بسوی عبد الله بن عباس که بپرسم او را از حال استسقاء آنحضرت فاتیته پس آمدم من ابن عباس را فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم خرج متبذلا پس گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت و برآمد ترک کننده زینت را در جامه و ثیاب بذله آنرا

شرح ابی الطیب

قوله عند احجار الزیت وهو موضع بالمدینة من الحرة سمیت بها لسواد احجارها بها کانها طلیت بالزیت **قوله** وهو مقنع بکفیه بضم المیم وسکون القاف وکسر النون ای رافع یدیه **قوله** عمیر مولی آبی اللحم بالمد بلفظ اسم الفاعل من الاباء صحابی غفاری یقال ان اسمه خلف وقیل غیر ذلک استشهد بحنین واما عمیر فصحابی شهد خیبر وعاش الی نحو السبعین **قوله** خرج متبذلا بضم المیم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشدید الذال المعجمة قال العراقی هکذا هو فی الاصول المصححة من سماعنا قال ویجوز ان یقرأ متبذلا بتقدیم الموحدة ساکنة وتخفیف الذال وهو هکذا فی عبارة الشافعی یقال تبذل وابتذل اذا لبس الثیاب البذلة بالکسر ما یمتهن من الثیاب وفی النهایة التبذل ترک المتزین علی جهة التواضع

قوت المغتذی

وهو مقنع بکفیه بضم المیم وسکون القاف وکسر النون ای رافع یدیه خرج متبذلا بضم المیم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشدید الذال المعجمة قال العراقی هکذا هو فی الاصول الصحیحة من سماعنا قال ویجوز ان یقرأ متبذلا بتقدیم الموحدة ساکنة وتخفیف الذال وهو هکذا فی عبارة الشافعی یقال تبذل وابتذل اذا لبس الثیاب البذلة وهی بالکسر ما یمتهن من الثیاب

باقی در صفحه آینده

شرح سراج احمد

گویند کہ آدمی ہمیشہ در خانہ برای کار و باری پوشد و آنرا ثوب مہنہ نیز گویند متواضعا فروتنی و نرمی کنندہ متضرعا و چشم فرو خوابانیدہ و تواضع و تخشع قریب اند بمعنی اول را بر ظاہر حمل باید کرد و ثانی را بر باطن متضرع زاری کنندہ حتی اتی المصلی فلم یخطب خطبتکم ہذہ تا آنکہ آمد آنحضرت جنابہ را پس خطبہ نکرد خطبہ شما را کہ این ست ولکن لم یزل فی الدعاء والتضرع والتکبیر ولیکن ہمیشہ بود آنحضرت در دعا و تضرع و تکبیر گفتن وصلی رکعتین کما کان یصلی فی العید و بگذارد آنحضرت دو رکعت را چنانکہ بود کہ میگذارد در عید قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفین عن ہشام بن اسحق بن عبد اللہ بن کنانۃ عن ابیہ فذکر نحوہ وزاد فیہ متخشعا و این حدیث لفظ متخشعا زیادہ کردہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول الشافعی قال یصلی صلوۃ الاستسقاء نحو صلوۃ العیدین یکبر فی الرکعۃ الاولی سبعا و فی الثانیۃ خمسا گفت امام شافعی گذارد شود نماز استسقا مانند نماز عید کہ تکبیر کند در رکعت نخستین ہفت تکبیر و در رکعت دوم پنج تکبیر گوید و احتج بحدیث ابن عباس و حجت گرفتہ است شافعی بحدیث عبد اللہ بن عباس قال ابو عیسی وروی عن انس بن مالک انہ قال یکبر فی صلوۃ الاستسقاء کما یکبر فی صلوۃ العیدین و روایت کردہ شدہ است از امام مالک کہ او گفت تکبیر گفتہ شود در نماز استسقا چنانکہ تکبیر گفتہ شود در نماز عیدین بدانکہ ثابت شدہ است استسقا از آنحضرت باستغفار و دعا شش بار چنانکہ در مواہب ست و نماز مروی نشدہ است از آنحضرت در وی مگر یک بار در سال ششم از ہجرت و روایت کردہ است ابن ابی شیبہ از عطا بن ابی مروان السلمی از پدر خود کہ بیرون شدیم با ہمراہ عمر بن الخطاب برای استسقا پس زیادہ نکرد عمر بن الخطاب بر استغفار آمام ما ابو حنیفہ باین تمسک نمودہ است بعدم سنیت نماز بخلاف صاحبیہ و ایمہ ثلثہ گفت صاحب ہدایہ در جواب تمسک صاحبیہ بنماز آنحضرت در استسقا ما میگوئیم کہ فعل کردہ آنحضرت آنرا یکبار و ترک کردہ دیگر بار پس سنت نباشد و سنت آن بود کہ مواظبت کردہ آنحضرت بر وی گفت شیخ الاسلام درین حدیث دلیل ست بر جواز نزد ما پس روا است اگر بگذارند بجماعت لکن سنت نیست گفت ابن الہمام و یخالفہ ما فی الکافی الذی جمع فیہ کلام محمد و یکرہ صلوۃ التطوع بجماعۃ ما خلا قیام رمضان و صلوۃ الکسوف و فی الکافی ایضا لا صلوۃ فی الاستسقاء انما فیہ الدعاء بلغنا عن عمر انہ صعد المنبر فدعا فاستسقی ولم یبلغنا عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلاتہ الا حدیث واحد شاذ لا یوخذ بہ بعضی احادیث کہ در باب استسقا آمدہ اند ایراد مینماید اخرج الشافعی عن المطلب من خطب ما من لیل ولا نہار الا السماء تمطر فیہا یصرفہ اللہ تبارک وتعالی حیث یشاء اخرج البیہقی عن ابن مسعود ما عام بامطر من عام ولا ہبت جنوب الا سال واد اخرج ابو الشیخ فی العظمۃ عن ابی امامۃ ما مطر قوم الا برحمۃ ولا قحطوا الا بسخطۃ اخرج الخطیب فی رواۃ مالک عن جابر ما سلط القحط علی قوم الا بتمردہم علی اللہ اخرج الطبرانی عن عبادۃ بن الصامت اذا رایتم عمودا احمر من قبل المشرق فی شہر رمضان فادخروا طعام سنتکم فانہ سنۃ جوع اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی ہریرۃ اذا طلعت الثریا من الزرع من العاہۃ اخرج احمد عن ابی ہریرۃ ما طلع النجم

شرح ابی الطیب

قولہ متواضعا ای فی الظواہر متضرعا ای باللسان فی انواع الذکر وفی روایۃ متخشعا ای فی الباطن **قولہ** کما کان یصلی یحتمل ان التشبیہ فی مجرد الجمع لکن حملوہ علی التکبیرات ایضا ویحتمل ان التشبیہ فی مجرد الرکعتین یعنی ان کان یصلی للاستسقاء رکعتین کما کان یصلی للعید رکعتین فالتشبیہ انما ہو للاستسقاء بالعید لا تشبیہ رکعتین فلا یرد ما یظن ورودہ

عارضۃ الاحوذی

قال لہ ذلک والمعنی فیہ ہذا وقتک المشروع لک یعنی الوقت الموسع الممدود بطرفین الاول والاخر وقولہ ووقت الانبیاء قبلک یعنی ومثلہ وقت الانبیاء قبلک ای صلاتہم کانت واسعۃ الوقت وذات طرفین مثل ہذا والا فلم تکن ہذہ الصلوات علی ہذا المیقات الا لہذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرہم قد شارکہم فی بعضہا وقال اللہ تعالی انا سخرنا الجبال معہ یسبحن بالعشی والاشراق قیل انہا صلوۃ الغداۃ وہی الضحی وصلوۃ العصر وقد روی مسلم عن ابی بصرۃ الغفاری قال صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ العصر بالمخمص فقال ان ہذہ

شرح سراج احمد

صباحا قط ویقوم عاهته الا ورفعت عنهم او خفت اخرج ابن عساکر عن علی رضی الله عنه ان الله تعالی اذا غضب علی امة لم ینزل بها
عذاب خسف ولا مسخ غلت اسعارها ویحبس عنها امطارها ویلی علیها اشرارها اخرج الحاکم عن ابی هریرة ان ربکم تعالی یقول لو ان عبادی
اطاعونی لاسقیتهم المطر باللیل واطلعت علیهم الشمس بالنهار ولم اسمعهم صوت الرعد واخرج الدیلمی وابن النجار عن علی رضی الله عنه ان الله
تعالی اذا غضب علی امة ثم لم ینزل بها العذاب غلت اسعارها وقصرت اعمارها ولم تربح تجارتها وحبس عنها امطارها ولم یغزر انهارها
وسلط علیها شرارها اخرج ابن عساکر بسند صحیح عن ربیعة بن قسیط انه کان مع عمرو بن العاص عام المجاعة وهم راجعون فمطروا دنا عبیقا
قال ربیعة فلقد رایتنی انصب الاناء فیمتلی دنا عبیقا فظن الناس انها ریح وراح الناس بعضهم فی بعض فقام عمرو بن العاصی فاثنی علی الله
بما هو اهله ثم قال یا ایها الناس اصلحوا ما بینکم وبین الله ولا یضرکم لو اصطدم هذان الجبلان اخرج البیهقی عن علی انه صلی فی زلزلة
ست رکعات فی اربع سجدات خمس رکعات وسجدتین فی رکعة ورکعة وسجدتین فی رکعة وقال الشافعی لو ثبت هذا الحدیث
عن علی لقلنا به وقال البیهقی هو ثابت عن ابن عباس کما اخرجه ابن جریر عن عبد الله بن الحارث عنه ان الارض زلزلت
بالبصرة فقام ابن عباس فصلی بهم فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین ثم قام فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین

باب فی صلوة الکسوف باب ست در بیان نماز کسوف بدانکه مشهور در لغت استعمال کسوف
در شمس ست وخسوف در قمر واطلاق یکی بر دیگری نیز هست چنانکه اطلاق کسوف در قمر ست در احادیث
بخاری وغیره حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن سفین عن حبیب بن ابی ثابت عن
طاؤس عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم انه صلی فی کسوف بدرستیکه آنحضرت
بگذارد نمازی در کسوف آفتاب وگرفتگی وی در برج فقرأ ثم رکع پس قرأت خواند آنحضرت در رکعت اول
پستر رکوع کرد ثم قرأ ثم رکع ثم سجد سجدتین پستر سجده کرد دو سجده والاخری
مثلها وکرد آنحضرت در رکعت دوم نیز مانند رکعت اول که سه قیام وسه رکوع ودو سجده در یک رکعت کرد

شرح ابی الطیب

باب فی صلوة الکسوف یقال کسفت الشمس والقمر بفتح الکاف وضمها مجهولا وانکسفا وخسفا بفتح
الخاء وضمها وانخسفا کلها بمعنی واحد قاله الکرمانی وقیل الکسوف تغییر اللون والخسوف ذهابه والمشهور
فی استعمال الفقهاء ان الکسوف للشمس والخسوف فی القمر واختاره ثعلب وذکر الجوهری انه افصح وقیل یتعین
ذلک **قوله** ثم رفع ثم سجد سجدتین وقع فیه نقص فان مقتضاه انه قام فی کل رکعة ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع

قوت المغتذی

عن ابن عباس عن النبی صلی الله علیه وسلم انه صلی فی کسوف فقرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد
سجدتین قال العراقی وقع فیه نقص فان مقتضاه انه قام فی کل رکعة ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع فی المرة
الثالثة وانما قال ثم رفع والمعروف من هذا الطریق ان قیامه ورکوعه فی کل رکعة اربع مرات هکذا هو
عند مسلم وابی داود والنسائی قالوا فیه قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع
ثم سجد قال فلعله سقط من روایة المصنف ذکر القیام الرابع والرکوع

عارضة الاحوذی

الصلوة عرضت
علی من کان قبلکم
فضیعوها من
حافظ علیها کان
له اجره مرتین
ولا صلوة بعدها
حتی یطلع الشاهد
والشاهد النجم وروی
ابو داود عن معاذ
ابن جبل اتینا النبی
صلی الله علیه وسلم
فی صلوة العتمة و
فیه اعتموا بهذه
الصلوة فانکم قد
فضلتم بها علی
سائر الامم ولم تصلها
امة قبلکم تکملة
قوله امنی جبریل
سمعت من یقول
فی المجالس ولم اره
فی کتاب ان جبریل
لم یکن مصلیا وانما
کان امه بقوله او
اتی بصورة الصلوة
علی معنی تعلیم النبی
صلی الله علیه وسلم
وهذا ضعیف یرده
ظاهر قول النبی صلی الله

شرح سراج احمد

وفی الباب عن علی اخرجہ البیہقی وعائشۃ اخرجہ ابن جریر واحمد والشیخان وابوداود والنسائی وعبداللہ بن عمرو اخرجہ مسلم ونعمان بن بشیر اخرجہ النسائی مرفوعا والمغیرۃ بن شعبۃ اخرجہ البخاری فی تاریخہ وابی مسعود وابی بکرۃ اخرجہ النسائی بلفظ فصلی بہم رکعتین کما یصلون وسمرۃ اخرجہ احمد والحاکم وابن مسعود واسماء ابنۃ ابی بکر اخرجہ الشیخان وابن عمر اخرجہ ابن عساکر وابن جریر وقبیصۃ الہلالی وجابر بن عبداللہ اخرجہ مسلم وابی موسی الاشعری اخرجہ الشیخان وعبدالرحمن بن سمرۃ اخرجہ مسلم وابی بن کعب اخرجہ ابوداود قال ابوعیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح وقد روی عن ابن عباس بطریق دیگر سوای این طریق مذکورہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف اربع رکعات فی اربع سجدات کہ آنحضرت بگذارد نماز کسوف را چہار رکوع در چہار سجدہ و در روایت اولی سہ رکوع در رکعت بود وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق قال واختلف اہل العلم فی القراءۃ فی صلوۃ الکسوف فرای بعض اہل العلم ان یسر بالقراءۃ فیہا بالنہار پس اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ پوشیدہ خواند قراءت را در کسوف آفتاب بروز ورای بعضہم ان یجہر بالقراءۃ فیہا کنحو صلوۃ العیدین والجمعۃ واعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ جہر کند بقراءت در نماز کسوف مانند نماز ہر دو عید وبہ یقول مالک واحمد واسحق یرون الجہر فیہا وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ قال الشافعی لا یجہر فیہا گفت امام شافعی جہر کردہ نشود در نماز کسوف وقد صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کلتا الروایتین صح عنہ انہ صلی اربع رکعات فی اربع سجدات وتحقیق صحیح گشتہ ست از آنحضرت ہر دو روایت بیان ہر دو میکند یکی این ست کہ گذارد آنحضرت چہار رکعت را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت و دیگر روایت این ست وصح انہ صلی ست رکعات فی اربع سجدات وصحیح شدہ است از آنحضرت کہ بگذارد شش رکوع را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت وہذا عند اہل العلم جائز علی قدر الکسوف ان تطاول الکسوف واین نزد اہل علم جائز ست بر مقدار کسوف اگر دراز گردد کسوف فصلی ست رکعات فی اربع سجدات فہو جائز وان صلی اربع رکعات فی اربع سجدات واطال القراءۃ فہو جائز واگر بگذارد چہار رکوع را در چہار سجدہ و دراز کرد قراءت را پس آن رواست ویری اصحابنا ان یصلی صلوۃ الکسوف فی جماعۃ فی کسوف الشمس والقمر واعتقاد کردہ اند اصحاب ما حنابلہ اینکہ گذارد شود نماز کسوف در جماعت در کسوف آفتاب و ماہتاب ہر دو ونزد امام ما ابی حنیفہ در کسوف شمس جماعت ست وقراءت در وی بسر ست ودر خسوف قمر نماز گذاردن فرادی ست حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب ثنا یزید بن زریع ثنا معمر عن الزہری عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت خسفت الشمس علی عہد

شرح ابی الطیب

فی المرۃ الثالثۃ وانما قال ثم رفع والمعروف من ہذا الطریق ان قیامہ ورکوعہ فی کل رکعۃ اربع مرات ہکذا ہو عند مسلم وابی داود والنسائی قالوا فیہ قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد فلعلہ سقط من روایۃ المصنف ذکر القیام الرابع والرکوع الرابع قالہ العراقی **قولہ** اربع رکعات فی اربع سجدات ای اربع رکوعات فی اربع سجدات ففی کل رکعۃ رکوعان وسجودان وما تقدم دل علی انہ فی کل رکعۃ ثلث رکوعات فیحمل کل علی وقت بحسب طول الکسوف وقصرہ **قولہ** ست رکعات فی اربع سجدات ای ست رکوعات فی رکعتین ففی کل رکعۃ ثلث رکوعات وسجدتان **قولہ** محمد بن عبد الملک صدوق من کبار العاشرۃ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم فصلی وہذا یقتضی انہ صلی مثلہ والذی عندی ان قول ہذا القائل لہذا القول انما ہو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحۃ امامۃ المتنفل للمفترض بہذا الحدیث قالوا بان جبریل کان متنفلا معلما والنبی علیہ السلام مفترض فحاذ عن ذلک بان جبریل لم یکن مصلیا واسقط قولہ امنی واذہب بحث التعلیم باکمال المساواۃ فی الفعل والاعتقاد فانہ اکمل فی الابلاغ واجل فی صورۃ التعلیم ان یکون جبریل ناویا للصلوۃ فاعلا لہا وقولہ ان جبریل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی اللہ

اسماء الرجال

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گرفت آفتاب در زمان آنحضرت فصلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالناس پس بگذارد آنحضرت نماز را با مردم فاطال القراءۃ پس دراز کرد قراءت را در وی ثم رکع فاطال الرکوع پستر رکوع کرد پس دراز کرد رکوع را ثم رفع راسہ پستر برداشت سر خود را از رکوع فاطال القراءۃ وھی دون الاولی پس دراز کرد قراءت را در قیام دوم آن اطالت کم از اطالت اول بود ثم رکع فاطال الرکوع وھو دون الاول ثم رفع راسہ فسجد یعنی در یک رکعت دو رکوع بودند و دو سجدہ ثم فعل ذلک فی الرکعۃ الثانیۃ پستر کرد آنرا در رکعت دوم قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وبھذا الحدیث وباین حدیث کہ در یک رکعت دو رکوع بودند و دو سجدہ باشند یقول الشافعی واحمد واسحق یرون صلوۃ الکسوف اربع رکعات فی اربع سجدات قال الشافعی یقرأ فی الرکعۃ الاولی بام القرآن ونحوا من سورۃ البقرۃ گفت امام شافعی بخواند در رکعت نخستین سورۂ فاتحہ و دیگر سورہ را کہ قریب باشد از سورہ بقرہ در درازی سر ان کان بالنہار پوشیدہ اگر باشد در روز یعنی گرفتگی آفتاب باشد و اگر گرفتگی ماہتاب باشد جہر کند در وی ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءتہ پستر رکوع کند رکوعی دراز کہ قریب بود بقراءت وی کہ در قیام بود در درازی ثم رفع راسہ بتکبیر پستر بردارد سر خود را بگفتن تکبیر وثبت قائما کما ھو وثابت ماند استادہ چنانکہ باشد او استادہ یعنی قیام دوم کند وقرأ ایضا بام القرآن ونحوا من آل عمران و بخواند نیز سورۂ فاتحہ را و دیگر سورہ را کہ نزدیک باشد از سورۂ آل عمران در درازی یعنی درین قیام دوم کم قراءت کند از قیام اول ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءتہ

شرح ابی الطیب

قولہ فسجد لم یذکر الاطالۃ فی السجدۃ وفی الصحیحین عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت ثم سجد فاطال السجود فلا عبرۃ لقول من زعم ان السجود ما کان طویلا قال النووی ھذا مما یحتج بہ من یقول لا یطول السجود وحجۃ الآخرین الاحادیث الصحیحۃ بتطویلہ ویحمل ھذا المطلق علیہا **قولہ** ان کان بالنہار ای ان کانت الصلوۃ صلوۃ کسوف الشمس واما ان کانت الصلوۃ صلوۃ خسوف القمر فیجہر بالقراءۃ **تنبیہ** احادیث ھذا الباب دلت علی تکرار الرکوع وفی الباب احادیث تدل علی رکوع واحد اخرج ابوداود والنسائی والترمذی فی الشمائل عن عطاء بن السائب عن ابیہ عن عبد اللہ بن عمرو بن العاص قال انکسفت الشمس علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقام علیہ السلام فلم یکد یرکع ثم رکع فلم یکد یرفع ثم رفع فلم یکد یسجد ثم سجد فلم یکد یرفع ثم رفع فلم یکد یسجد ثم سجد فلم یکد یرفع ثم رفع وفعل فی الرکعۃ الاخری مثل ذلک واخرجہ الحاکم وقال صحیح واخرج ابوداود والنسائی عن سمرۃ بن جندب قال صلی فقام کما طول ما قام بنا فی صلوۃ قط لا نسمع لہ صوتا ثم فعل فی الرکعۃ الاخری مثل ذلک فوافق تجلی الشمس جلوسہ فی الرکعۃ الثانیۃ ثم سلم وفی ابی داود من حدیث النعمان بن بشیر کسفت الشمس فجعل صلی اللہ علیہ وسلم یصلی رکعتین رکعتین ویسال عنہا حتی انجلت الشمس وفی ابی داود عن قبیصۃ الھلالی کسفت فیہ فصلی رکعتین فاطال فیہما القیام ثم انصرف ثم قال فاذا رایتموھا ای الآیات فصلوھا کاحدث صلوۃ صلیتموھا من المکتوبۃ فھذہ الاحادیث منہا الصحیح ومنہا الحسن ثم منہا ما فیہ انہ صلی رکعتین ومنہا ما فیہ الامر بان یجعلوھا کاحدث صلوۃ من المکتوبۃ وھی الصبح فاذا من السنۃ رکعتان ومنہا ما افاد انہا برکوع واحد فدل علی وحدۃ الرکوع

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم مفترضا خلف متنفل فمن این عند احد ما کان عند جبریل علیہ السلام فی الصلوۃ من تنفل او افتراض واما کونہ معلما فبین وقد خرجہ النسائی عن ابی ھریرۃ انہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھذا جبریل جاءکم یعلمکم دینکم فصلی الصبح حین طلع الفجر وساق الحدیث بمعنی حدیث ابن عباس ولا یصح فان قیل لا تکلیف علی ملک فی ھذہ الشریعۃ وانما ھی علی الجن والانس قلنا ذلک لم یعلم عقلا وانما علم بالشرع وجبریل مامور بالامامۃ بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یوم

شرح سراج احمد

یعنی بقدر آل عمران ثم رفع راسه ثم قال سمع الله لمن حمده پستر بردار سر خود را پستر بگوید از قیام دوم و رکوع دوم سمع الله
لمن حمده را ثم سجد سجدتین پستر سجده کند دو سجده تامتین در حالیکه هر دو سجده تمام و کامل باشند ویقیم فی کل سجدة
نحوا مما اقام فی رکوعه و قائم بود در هر سجده مقدار آنچه قائم شده بود در رکوع خود یعنی سجده را موافق کند ثم قام فقرأ ما
القرآن ونحوا من سورة النساء پستر باستد برای رکعت دوم پس بخواند سورهٔ فاتحه و دیگر سوره را که قریب باشد در دراز
از سورهٔ نساء ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع راسه بتکبیر وثبت قائما ثم قرأ نحوا من سورة المائدة
ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع فقال سمع الله لمن حمده ثم سجد سجدتین ثم تشهد وسلم در سجدهٔ
دوم رکعت ذکر درازی نکرد قیاس بر اول باشد **باب** کیف القراءة فی الکسوف باب ست در بیان آنکه چه کیفیت
بود قرات در نماز کسوف شمس حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا سفین عن الاسود بن قیس عن ثعلبة
ابن عباد عن سمرة بن جندب قال صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی کسوف لا نسمع له صوتا گفت
سمره بن جندب نماز گذارد با ما آنحضرت در گرفتگی آفتاب و قرات میکرد در وی در حالیکه نمی شنیدیم قرات آنحضرت را یعنی جهر نمیکرد
قرات را و فی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث سمرة بن جندب حدیث حسن صحیح غریب وقد ذهب
بعض اهل العلم الی هذا که قرات سر میکند در کسوف شمس وهو قول الشافعی و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه حدثنا ابو بکر
محمد بن ابان ثنا ابراهیم بن صدقة عن سفین بن حسین عن الزهری عن عروة عن عائشة ان النبی صلی الله
علیه وسلم صلی صلوة الکسوف وجهر بالقراءة فیها بدرستیکه آنحضرت بگذارد نماز کسوف را و جهر کرد در وی بقرات این
حدیث معارض حدیث اول ست که در وی قرات بسر بود و درین حدیث جهر ست شاید که سمره در صف اخیر بوده شنیده باشد
قرات آنحضرت را و ازین لازم نیاید که آنحضرت جهر نکرده بود قال ابو عیسی هذا حدیث [illegible] ابو اسحق
الفزاری عن سفین بن حسین نحوه وبهذا الحدیث یقول مالک و باین حدیث قائل گشته است
امام مالک که در کسوف نیز جهر کند و احمد و اسحق و این هر دو نیز قائل بجهر گشته اند بدانکه گفته ست امام ابی حنیفه و مالک و
شافعی که در کسوف شمس قرات بسر کنند زیرا که قرات در کسوف صحابه تقدیر نموده اند و اگر قرات بجهر بودی احتیاج باندازه

شرح ابی الطیب

باب کیف القراءة فی الکسوف **قوله** ثعلبة بن عباد بکسر المهملة وتخفیف الموحدة العبدی البصری مقبول
قوله لا نسمع له صوتا وظاهره یعارض ما عن عائشة رضی الله عنها جهر القراءة فالجمع بینهما اما باثبات
الامرین او یحمل احدهما علی کسوف الشمس وهو الاسرار والثانی علی کسوف القمر وهو الجهر وقال ابن الهمام یدل علی
الاسرار فی کسوف الشمس حدیث ابن عباس روی عنه احمد وابو یعلی بسند صحیح قال صلیت مع النبی صلی
الله علیه وسلم الکسوف فلم اسمع منه حرفا من القراءة وفیه ابن لهیعة وروی ابو نعیم فی الحلیة عن ابن عباس قال
صلیت الی جنب رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم کسفت الشمس فلم اسمع له قراءة وفی هذه الروایة وان کان من لا یحتج بها لکنها
توافق روایة ابن عباس فی الصحیحین انه عد الآیات من سورة البقرة اذ لو سمعه لم یقدره بغیره ویعارضه ما فی
الصحیحین من حدیث اسماء جهر علیه السلام [illegible] رواه ابو داود وحسنه الترمذی وصححه لقضاء صلوة الکسوف

عارضة الاحوذی

غیره من الملائکة
بذلك فخاص
بالامامة جاز ان
یخص بالفریضة
وقد روینا فی
حدیث مالك
رضی الله عنه
من قول جبریل
لنبی الله علیه وسلم
بهذا امرت برفع
التاء ونصبها
فاما رفع التاء
فثابت صحیح وهو
فی امر جبریل صریح
ولم یعلم صفة
امر الله تعالی له
وهل قال له بلغ
الی محمد هذه
الصلوة قولا او
فعلا او قولا وفعلا
او کیف شئت
ولا یصح ان یقال
امر ان یبلغ قولا
فیبلغ قولا وفعلا
فیکون مخالفا
لخبر مثل او یقال
امر ان یبلغ قولا و
فعلا فیکون سارقا

عارضة الاحوذی

النبی صلی اللہ علیہ وسلم معہ صلوۃ مفترض خلف صلوۃ مفترض او یقال لہ بلغ قولا او فعلا فاختار جبریل الفعل فصح الایتمام بہ فی احد القولین بناء علی صلوۃ الجمعۃ خلف المسافر وعلی حال فلا ینجی من ھذا الالزام الا ان یقال انہ یحتمل ان یکون جبریل الزم الفعل والتعلیم والا فان قلنا انہ الزم التعلیم خاصۃ وکان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد اقتدی بہ کان صلوۃ النبی علیہ السلام خلف جبریل حینئذ صلوۃ مفترض خلف مفترض یخالفہ کمقتدی فی العصر بالظہر وذلک لا یجوز عندنا

شرح سراج احمد

نمی شد گفت ابن الہمام حق آنست کہ تقدیر و اندازہ بمقدار سورۂ بقر مستلزم نیست عدم سماع او را چرا کہ انسان گاہ فراموش کند مقروء و مسموع را بعینہ و مقدار او یاد بود لیکن رد میکند تاویل ابن الہمام را حدیثی کہ اخراج کردہ احمد از ابن عباس کہ گفت صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلم اسمع منہ حرفا و در اسناد این حدیث ابن لہیعہ است و در حلیہ ابی نعیم از واقدی از ابن عباس نیز ہمچنین ست گفت حافظ روایت کردہ است امام شافعی تعلیقا از ابن عباس کہ انہ صلی الی جنبہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الکسوف فلم یسمع منہ حرفا و وصلہ البیہقی من ثلثۃ طرق اسانیدہا واہیۃ و امام ابو یوسف و محمد و احمد و اسحق قائل گشتہ اند بجہر در کسوف چنانکہ در عیدین و استسقا و گفتہ است ابن جریر مخیر ست آدمی در جہر و اسرار و باین قائل گشتہ است ابن خزیمہ و ابن المنذر بجہر و اخراج کردہ ابن ابی شیبہ کہ بدرستیکہ علی مرتضی جہر کرد بقرات در کسوف شمس و اخراج کردہ ابو داود از سمرہ کہ آنحضرت نماز گذارد در کسوف پس قیام نمود کہ ہرگز مقدار آن قیام نمی فرمود و آواز قرات را نیز نمی شنیدیم قال ابن الہمام و اذا تعارض بروایۃ عائشۃ ترجح ان الاصل فی صلوۃ النہار الاخفاء و اختیار کردہ حافظ ابن حجر جہر را و قال لم یصح حدیث ابن عباس انہ لم یسمع منہ حرفا فمثبت الجہر معہ مثبت قدر زائد فالاخذ بہ اولی بجواز عدم سماع ابن عباس و ہو بجنبہ لمانع قام حینئذ و ان ثبت فیکون لبیان الجواز و گفت ابن القیم نقل گشتہ است از آنحضرت کہ نماز گذاردہ در کسوف قمر بجماعت لیکن حکایت کردہ است ابن حبان در سیرۃ کہ خسوف قمر در سنہ پنجم شدہ بود از ہجرت پس نماز گذارد آن حضرت ہمراہ یاران و آن اول نماز بود کہ نماز گذارد آنحضرت در کسوف بعضی احادیث کہ درین باب آمدہ اند ایراد مینماید اخرج ابو داود عن ابن عباس اذا رایتم آیۃ فاسجدوا اخرج ابن النجار عن انس ان الشمس والقمر اذا رای احدہما من عظمۃ اللہ شیئا خاد عن مجراہ فانکسف اخرج الشافعی والبیہقی عن الحسن البصری ان علیا صلی فی کسوف الشمس خمس رکعات و اربع سجدات اخرج ابن جریر عن الحسن القرشی ان حذیفۃ صلی فی الکسوف ست رکعات و اربع سجدات اخرج ابن جریر عن ابن عباس انہ صلی یوم کسف الشمس رکعتین فی صفۃ زمزم فی کل رکعۃ اربع رکعات اخرج ابن عساکر عن ابن عمر انہ قال واللہ ان ہذا القمر لیبکی من خشیۃ اللہ تعالی فمن استطاع منکم ان یبکی فلیبک و من لم یستطع فلیتباک اخرج ابن جریر و صححہ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی قال انکسفت الشمس فقام علی فرکع خمس رکعات و سجد سجدتین ثم فعل فی الرکعۃ الثانیۃ مثل ذلک ثم سلم ثم قال ما صلاہا احد بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غیری اخرج ابن جریر عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی الخسوف ست رکعات و اربع سجدات اخرج ابن النجار عن ابن عمر ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی کسوف الشمس رکعتین فی کل رکعۃ رکعتین در صلوۃ کسوف و خسوف عدد رکعات مختلف آمدہ اند از صحابہ جزم و قطع بر یکی نیست سنت در وی استیعاب وقت ست بدعا و تضرع و نماز ہر مقداری کہ شود **باب ماجاء فی صلوۃ الخوف** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نمازی در ترس دشمن شمنی گفت کہ نماز خوف از آنحضرت در چار موضع بودہ ذات الرقاع و بطن نخل و عسفان و ذی قرد حدثنا محمد بن عبد الملک ابن ابی الشوارب ثنا یزید بن زریع ثنا معمر عن الزہری عن سالم عن ابیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی صلوۃ الخوف باحدی الطائفتین بدرستیکہ آنحضرت گذارد نماز خوف را یکی از دو گروہ کہ فوج لشکر را دو گروہ ساختہ بود یک گروہ بجانب دشمن بود و یا دیگر گروہ نماز میگذارد رکعۃ یک رکعت را والطائفۃ الاخری مواجہۃ العدو

شرح سراج احمد

وگروہ دوم مقابل دشمن بود ثم انصرفوا فقاموا فی مقام اولئک پستر برگشتند این گروہ کہ ہمراہ آنحضرت یک رکعت گذاردہ
بودند پس باستادند در جای آن گروہ دیگر کہ مقابل دشمن بودند وجاء اولئک فصلی بھم رکعۃ اخری وآمد آن دیگر
پس بگذارد آنحضرت بایشان یک رکعت دیگر را ثم سلم علیھم پستر سلام داد آنحضرت برایشان بجہت تمام گشتن نماز
سفر بدو رکعت فقام ھؤلاء فقضوا رکعتھم پس باستاد آن گروہ پس قضا کردند ایشان رکعت خویش را کہ باقی
ماندہ بود وقام ھؤلاء فقضوا رکعتھم وآن جماعت دیگر استادند وقضا نمودند رکعت خود را وفی الباب عن جابر
اخرجہ ابن النجار والشیخان وحذیفۃ وزید بن ثابت وابن عباس اخرجہ النسائی وابی ھریرۃ وابن مسعود
اخرجہ الشیخان وسھل بن ابی حثمۃ اخرجہ الشیخان من طریق صالح بن خوات وابی عیاش الزرقی
اسمہ زید بن الصامت ۱۲
اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ وسعید بن منصور فی سننہ واحمد وعبد بن حمید وابو داود
النسائی وابن جریر وابن المنذر وابن ابی حاتم والدارقطنی والطبرانی والحاکم والبیہقی

شرح ابی الطیب

فجھر فیھا بالقراءۃ فاذا حصل التعارض وجب الترجیح بان الاصل فی صلوۃ النھار الاخفاء انتھی **باب ما جاء فی صلوۃ الخوف**
قولہ فقام ھؤلاء فقضوا رکعتھم وقام ھؤلاء فقضوا رکعتھم قال الحافظ ابن حجر لم یختلف الطرق عن ابن عمر فی ھذہ
وظاھرہ انھم اتموا فی حالۃ واحدۃ ویحتمل انھم علی التعاقب وھو الراجح من حیث المعنی والا لزم ضیاع الحراسۃ
المطلوبۃ وافراد الامام وحدہ ویرجحہ ما رواہ ابوداود عن ابن مسعود ولفظہ ثم سلم فقام ھؤلاء ای الطائفۃ
الثانیۃ فقضوا لانفسھم رکعۃ ثم سلموا ثم ذھبوا ورجع اولئک الی مقامھم فصلوا لانفسھم رکعۃ ثم سلموا
وظاھرہ ان الطائفۃ الثانیۃ والت بین رکعتیھا ثم اتمت الطائفۃ الاولی بعدھا واختار ھذہ الصفۃ اشھب و
الاوزاعی واخذ بھا الحنفیۃ ورجحھا ابن عبد البر لقوۃ اسنادھا وموافقۃ الاصول فی ان المأموم لا یتم صلاتہ قبل
سلام امامہ نقلہ فی شرح الموطأ قول اخذ الحنفیون ببعض ما فی ھذہ الروایۃ وھو مشی الطائفۃ الاولی الی الثانیۃ
واتمام الطائفۃ الثانیۃ فی مکانھا من خلف الامام والا فمذھبھم ان الامام یصلی بالطائفۃ الاولی رکعۃ فاذا رفع
راسہ من السجدۃ الثانیۃ مضت ھذہ الطائفۃ الی وجہ العدو وجاءت تلک الطائفۃ فیصلی بھم
الامام رکعۃ ویسلم ولم یسلموا وذھبوا الی وجہ العدو وجاءت الطائفۃ الاولی وصلوا رکعۃ وسلموا ومضوا
الی وجہ العدو وجاءت الطائفۃ الاخری وصلوا رکعۃ وسلموا وفیہ عمل کثیر لکن وردت ھذہ الصورۃ عن
ابن عباس موقوفا قال محمد فی الآثار اخبرنا ابو حنیفۃ عن حماد عن ابراھیم فی صلوۃ الخوف قال اذا صلی
الامام باصحابہ فانقطعت طائفۃ منھم مع الامام وطائفۃ بازاء العدو فیصلی الامام بالطائفۃ الذین معہ رکعۃ ثم تنصرف الطائفۃ
الذین صلوا مع الامام من غیر ان یکلموا حتی یقوموا مقام اصحابھم وتاتی الطائفۃ الاخری فیصلون مع الامام الرکعۃ الاخری ثم ینصرفون
من غیر ان یکلموا حتی یقومون فی مقام اصحابھم وتاتی الطائفۃ الاولی حتی یصلوا رکعۃ وحدانا ثم ینصرفون فیقومون مقام اصحابھم وتاتی
الطائفۃ الاخری حتی یقضوا الرکعۃ التی بقیت علیھم حدثنا محمد قال اخبرنا ابو حنیفۃ قال حدثنا الحارث بن عبد الرحمن عن عبد اللہ
ابن عباس مثل ذلک قال محمد وبھذا کلہ ناخذ انتھی والموقوف فی مثلہ کالمرفوع لانہ لا مجال للرای فیہ

عارضۃ الاحوذی

واذ قد انتھی القول
الی ھذا الحد فتحقیق
المسألۃ فی کتاب
الانصاف واللہ اعلم
اصل من اصول
الفقہ قد بینا
فی اصول الفقہ
القول علی فضل
تاخیر البیان و
اوضحنا ان تاخیر
البیان الی وقت
الحاجۃ جائز
عند اھل السنۃ
ولم یخالف فی ذلک
من اھل الاصول
الا المبتدعۃ
وھذا لان فی حدیث
بریدۃ ان سائلا
سال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
عن وقت فقال لہ
صل معنا ھذین
الیومین او صل
معنا ان شاء اللہ
فاخر لہ البیان
الی وقت الحاجۃ
الی الفعل وھو
عند وجوب الصلوۃ

شرح سراج احمد

واسمه زيد بن صامت وتمام ابي عياش زيد بن صامت ست وابي بكرة اخرجه ابو داود بلفظ صلى النبي صلى الله عليه وسلم في الخوف
الظهر فصف بعضهم خلفه وبعضهم بازاء العدو فصلى ركعتين ثم سلم الحديث كانت لرسول الله صلى الله عليه وسلم اربعا ولاصحابه ركعتين
قال ابو عيسى وقد ذهب مالك بن انس في صلوة الخوف الى حديث سهل بن ابي حثمة وتحقيق رفته است امام مالك در نماز
خوف بسوی حدیث سهل بن ابی حثمه که آن طائفه صفت معه وطائفة وجاه العدو فصلى بالتي معه ركعة ثم ثبت قائما واتموا لانفسهم
ثم انصرفوا فصفوا وجاه العدو وجاءت الطائفة الاخرى فصلى بهم الركعة التي بقيت من صلاته ثم ثبت جالسا واتموا لانفسهم ثم سلم
وهو قول الشافعي وآن قول امام شافعی ست وقال احمد قد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم صلوة الخوف على اوجه وگفت
امام احمد وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت نماز خوف بر چند کیفیت وما اعلم في هذا الباب الا حديثا صحيحا وگفت
امام احمد نمیدانم در حق نماز خوف که وارد شده در وی مگر صحیح واختیار حديث سهل بن ابي حثمة واختیار کردم حدیث سهل بن ابی حثمه را
وهكذا قال اسحق بن ابراهيم وهمچنین گفت اسحق بن ابراهیم قال تثبت الروايات عن النبي صلى الله عليه وسلم في صلوة الخوف
گفت اسحق ثابت میشوند روایات از آنحضرت در حق نماز خوف ورأى ان كل ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم في صلوة
الخوف فهو جائز واعتقاد کرده است اسحق که بدرستیکه هر چیزی که روایت کرده شده است از آنحضرت در حق نماز خوف پس آن روا است
وهذا على قدر الخوف واین گذاردن نماز بر اندازه ترس دشمن ست قال اسحق ولسنا نختار من حديث سهل بن ابي حثمة
على غيره من الروايات گفت اسحق ونیستیم ما که اختیار کنیم حدیث سهل بن ابی حثمه را بر غیر وی از روایات دیگر وحديث ابن عمر حديث
صحيح وقد رواه موسى بن عقبة عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه واین طریق دیگر را ذکر کرد از
ابن عمر حدثنا محمد بن بشار عن يحيى بن سعيد القطان ثنا يحيى بن سعيد الانصاري عن القسم بن محمد عن صالح
بن خوات بن جبير عن سهل بن ابي حثمة انه قال في صلوة الخوف قال بدرستیکه سهل گفت در حق صلوة خوف يقوم الامام
مستقبل القبلة باشد امام رو بقبله کننده وتقوم طائفة معه وبایستد یک گروه از مسلمانان همراه امام وطائفة من
قبل العدو ووجوههم الى العدو ودیگر گروه مردم بایستند از جانب دشمن که روهای ایشان بسوی دشمن بود فيركع بهم ركعة پس
بگذارد با ایشان امام یک رکعت را ويركعون لانفسهم ركعة ويسجدون لانفسهم سجدتين في مكانهم وبگذارند همچنین گروه برای
خویش یک رکعت را پس امام در جای خویش که بود ندران ثم يذهبون الى مقام اولئك پس بروند این گروه بسوی جای آن گروه که
مقابل دشمن اند وتجيء اولئك فيركع بهم ركعة ويسجد بهم سجدتين وبیایند آن گروه که مقابل دشمن اند پس رکوع کند امام
با ایشان یک رکوع وسجده کند با ایشان دو سجده یعنی یک رکعت را با ایشان بگذارد معلوم شد که در حال فتن یک گروه بسوی دشمن و
آمدن گروه دیگر از مقابل دشمن برای اقتدا بنماز امام ساکت ایستاده باشد ونماز نگذارد وفي لهم ركعة پس آن نماز
برای امام رو باشد وبرای قوم یک رکعت بود ويركعون ركعة ويسجدون سجدتين پس بگذارند قوم خدا یک رکوع و
دو سجده را قال محمد بن بشار سألت يحيى بن سعيد عن هذا الحديث فحدثني عن شعبة عن
عبد الرحمن بن القسم عن ابيه عن صالح بن خوات عن سهل بن ابي حثمة عن النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فيركع بهم ركعة اي الركعة الثانية له اي للامام ثنتان اي يحصل له ركعتان ولهم واحدة اي يحصل لهم ركعة واحدة

عارضة الاحوذی

بدخول الوقت في ذلك ثمانية احتمالات الاول انه اخر بيان الفعل الى وقت الحاجة الى الفعل وهذا اصل فقهي مبني كقوله صلى الله عليه وسلم في الحجر خذوا عني مناسككم فاحال على تعليم المنسك منه عند حلوله لا ان المكلف ان احتاج قبل ان يتعلق بها العبادة او يتعلق بها بذمته وجوب فلا يحتاج الى بيان وان عمد الى وقت وجوبها كان البيان مقرونا به الثاني ان اخرهم البيان الى الوقت لانه اوحى اليه ان المكلف لا يموت حتى يبين له فاعتمد عليه الثالث انه اوحى اليه انه لا يموت حتى يستوفي التبليغ الرابع اوحى اليه

ترجمه

نماز خوف بر وجوه مختلفه وارد شده است ما اختیار کردیم حدیث سهل بن ابی حثمه را زیرا که آن صحیح است وبر آن عمل کرده اند اسحق بن ابراهیم وگفت اسحق بن ابراهیم که ثابت شده اند روایات از آنحضرت در حق نماز خوف بر چند کیفیت پس هر چه روایت کرده شده از آنحضرت در حق نماز خوف پس آن روا است وبر اندازه ترس دشمن است وما نمیدانیم که اختیار کنیم حدیث سهل بن ابی حثمه را بر غیر وی از روایات دیگر وحدیث ابن عمر حدیث صحیح است وروایت کرده است موسی بن عقبه از نافع از ابن عمر از آنحضرت صلی الله علیه وسلم نحوه واین طریق دیگر را ذکر کرد از ابن عمر حدثنا محمد بن بشار از یحیی بن سعید القطان از یحیی بن سعید الانصاری از القسم بن محمد از صالح بن خوات از سهل بن ابی حثمه گفت در حق صلوة خوف يقوم الامام مستقبل القبلة باشد امام رو بقبله کننده وتقوم طائفة معه وبایستد یک گروه از مسلمانان همراه امام وطائفة من قبل العدو ووجوههم الى العدو ودیگر گروه مردم بایستند از جانب دشمن که روهای ایشان بسوی دشمن بود فيركع بهم ركعة پس بگذارد با ایشان امام یک رکعت را ويركعون لانفسهم ركعة ويسجدون لانفسهم سجدتين في مكانهم وبگذارند همچنین گروه برای خویش یک رکعت را پس امام در جای خویش که بود ندران ثم يذهبون الى مقام اولئك پس بروند این گروه بسوی جای آن گروه که مقابل دشمن اند وتجيء اولئك فيركع بهم ركعة ويسجد بهم سجدتين وبیایند آن گروه که مقابل دشمن اند پس رکوع کند امام با ایشان یک رکوع وسجده کند با ایشان دو سجده یعنی یک رکعت را با ایشان بگذارد معلوم شد که در حال فتن یک گروه بسوی دشمن و آمدن گروه دیگر از مقابل دشمن برای اقتدا بنماز امام ساکت ایستاده باشد ونماز نگذارد وفي لهم ركعة پس آن نماز برای امام رو باشد وبرای قوم یک رکعت بود ويركعون ركعة ويسجدون سجدتين پس بگذارند قوم خدا یک رکوع و دو سجده را قال محمد بن بشار سألت يحيى بن سعيد عن هذا الحديث فحدثني عن شعبة عن عبد الرحمن بن القسم عن ابيه عن صالح بن خوات عن سهل بن ابي حثمة عن النبي صلى الله عليه وسلم

شرح سراج احمد

بمثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری وقال لی اکتبه الی جنبه گفت محمد بن بشار شیخ مصنف سوال کردم یحیی ابن
سعید القطان را از حال این حدیث پس حدیث کرد مرا از شعبه الی آخر الاسناد بمانند حدیث یحیی بن سعید الانصاری وگفت
یحیی مرا بنویس آن حدیث نزد آن حدیث ولست احفظ الحدیث ولکنه مثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری وگفت
یحیی ونیستم من یاد دارنده حدیث را ولکن آن حدیث مانند حدیث یحیی بن سعید انصاری بود یعنی یحیی بن سعید القطان را این حدیث
بدو طریق رسیده بود یکی از راه شعبه دیگر از راه یحیی بن سعید الانصاری قال ابو عیسی وهذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف
واین حدیث که از راه شعبه است حدیثی ست حسن صحیح از حدیث یحیی بن سعید انصاری لم یرفعه یحیی بن سعید الانصاری
عن القسم بن محمد واین علت عدم صحت حدیث یحیی بن سعید انصاری بیان میکند که مرفوع نکرده است یحیی بن سعید انصاری
از قاسم بن محمد وهکذا رواه اصحاب یحیی بن سعید الانصاری موقوفا وهمچنین روایت کرده است آنرا اصحاب یحیی بن سعید
انصاری موقوف ورفعه شعبة عن عبد الرحمن بن القسم بن محمد ومرفوع کرده است شعبه آن حدیث را از عبد الرحمن بن
قاسم بن محمد وروی مالك بن انس عن یزید بن رومان عن صالح بن خوات عمن صلی مع النبی صلی الله علیه وسلم صلوة
الخوف فذکر نحوه واین دیگر طریق ست که ذکر کرد مصنف که امام مالک روایت نموده است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن
صحیح که کیفیت صلوة خوف بطریقه دیگر مروی ست وآن طریقه ثانیه است که حدیث محمد بن بشار ست وبه یقول مالك والشافعی
واحمد واسحق وروی عن غیر واحد ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی باحدی الطائفتین رکعة رکعة فکانت للنبی صلی الله
علیه وسلم رکعتان ولهم رکعة رکعة بدانکه صلوة خوف ثابت شده است از آنحضرت در چهار موضع ذات الرقاع وبطن نخل وعسفان
وذی قرد چنانکه ذکر کرده آنرا شمنی شارح مختصر وحکایت کرده ابن قصار مالکی که آنحضرت گذارده ده بار وذکر کرده ابن عربی که آنحضرت
گذارده بست وچهار بار اخرج عبد الرزاق عن مجاهد قال لم یصل رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة الخوف الا مرتین مرة بذی الرقاع من
ارض بنی سلیم ومرة بعسفان ومخصوص نبود بزمان نبوة نزد جمهور بدلیل اقامة صحابه پس از آنحضرت چنانکه علی مرتضی در جنگ صفین
وحذیفه وابو موسی وخاص گفته آنرا امام ابو یوسف ومزنی بزمانه آنحضرت از جهت احراز مر فضیلت نماز را در پس آنحضرت چنانچه ظاهر
قول حق تعالی ست واذا کنت فیهم فاقمت لهم الصلوة وجمهور گویند که آن اتفاقی ست ومراد آنست که کنت انت او من یقوم مقامك
ودر ابی داود ست که صحابه غزا کردند همراه عبد الرحمن بن سمره کابل را پس گذاردند نماز خوف را وادعی المزنی نسخها لترکه صلی الله علیه وسلم
لها یوم الخندق واجیب بتاخر نزولها عنه لانها نزلت سنة ست او خمس فی ذی القعدة بعد الخندق والخندق کان سنة اربع
وخمس وبحدیث سهل بن ابی حثمة اخذ مالك قال الخطابی والی هذا ذهب مالك والشافعی اذا کان العدو من ورائهم قال وهو اوفق
لظاهر القرآن لانه تعالی قال واذا کنت فیهم فاقمت لهم الصلوة فلتقم طائفة منهم معك فجعل اقامة الصلوة کلها لا بعضها وعلی هذا
الذی صار الیه الحنفیة انما یقیم لهم الامام بعض الصلوة لا کلها ومعنی قوله فاذا سجدوا ای اذا صلوا ثم قال ولتات طائفة
اخری لم یصلوا فکان دلیل مفهومه ان هؤلاء قد صلوا وقوله فلیصلوا معك مقتضاه تمام الصلوة و
علی قولهم لا یصلون الا بعضها وقد ذکر الطائفتین ولم یذکر علیها قضاء فدل ان کل واحدة منهما
قد انصرفت عن کمال الصلوة وهذا احوط لان الصلوة حصل مؤداه عن سنتها فی استقبال القبلة وعلی مذهبهم
یقع الاستدبار للقبلة ویکثر العمل فی الصلوة ومن الاحتیاط فی المذهب الاول انهم اذا کانوا خارجین من الصلوة

عارضة الاحوذی

انه لا یموت حتی
یکون الفتح ویدخل
الناس افواجا فی
دین الله الخامس
انه قصد الی البیان
بالفعل فانه ابلغ
من القول السادس
انه قصد الی البیان
بالفعل فانه یعم
السائل وغیره ممن
یحضر الصلوة ولو
بین بالقول لاختص
الا السائل وحده
او احاد معه السابع
انه قد کان بین
اوقات الصلوة
فلا یلزمه تکرار البیان
علی کل سائل ولا یلزم
کل سائل ان یقصده
بل یجوز ان یسأل
من کان عنده علم
وان ندر علی النبی
صلی الله علیه وسلم
وهذه مسألة
عظیمة تحتاج الی
تحقیق وتامل الثامن
ان السائل کان علم
الوقت ولم یعلم تعیین

شرح سراج احمد

تمکنوا من الحرب واذا کانوا فی الصلوة لم یقدروا علی ذلک انتهی وبمثل ذلک قال البغوی انه ذهب الشافعی الی حدیث سهل لانه اشد موافقة لظاهر القرآن واحوط للصلوة وابلغ فی حراسة العدو **باب** ماجاء فی سجود القرآن باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر سجدهای قرآنی اختلاف ست علما را در سجدهٔ تلاوت ایمه ما برانند که واجب ست وامام مالک وشافعی واحمد برانند که سنت ست و فعل آن افضل از ترک ست و در روایتی از احمد نیز واجب ست اگر در نماز باشد وحجت وجوب آیات واحادیث ست که در ذم ترک آن واقع شده وتاکید ومبالغه که در ادای آن ورود یافته است وگویند که سجده جزء صلوة است که بجهت تخفیف اقتصار بران کرده شد پس فرض باشد چنانکه قیام در نماز جنازه ولیکن چون دلائل آن قطعی نبود بوجوب قائل شدیم نه بفرضیت وتمسک ایمه دیگر حدیث زید بن ثابت ست که گفت خواندم سورهٔ والنجم را در حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم وسجده نکردم وجوابش آن ست که وجوب سجدهٔ تلاوت علی الفور نیست شاید که در وقت دیگر کرده باشند ونیز تواند که قراءت در وقت مکروه واقع شده باشد یا سجده نکردند بجهت بیان جواز تاخیر یا مخصوص بسجدهٔ والنجم باشد که در وی اختلاف ست والله اعلم وطهارت شرط ست در سجدهٔ تلاوت واز هیچکس خلاف دران منقول نگشته است الا در روایتی از ابن عمر آمده که وی بی وضو نیز میکرد هیچ یکی از علما درین حکم براه موافقت وی نرفته الا شعبی نیز میگویند که گاهی شعبی در راه میرفت و اشارت بسجده کرده بغیر جهت قبله بی وضو میرفت کذا قال الشیخ وبعضی از سلف برین هم رفته اند که سجدهٔ تلاوت بر مستمع نه بر سامع اگر اتفاقا بی قصد آیت سجده بگوش رسید واجب نگردد وبعضی گویند اگر قاری سجده نکرد بر سامع نیز واجب نمیگردد گویا که قاری حکم امام دارد نسبت سامع واین را از امام مالک نیز روایت کرده اند وبعضی گفته اند که وجوب بر تقدیر ست که قاری قصد قراءت کند نه بر قصه وحکایت چنانکه قصه خوانان میخوانند وعلمای ما وجمهور ائمه برانند که واجب ست بر قاری وبر سامع مطلقا بشرائط صلوة چنانکه در ترجمهٔ مشکوة است حدثنا سفیان بن وکیع نا عبد الله بن وهب عن عمرو بن الحارث عن سعید بن ابی هلال عن عمرو الدمشقی عن ام الدرداء عن ابی الدرداء قال سجدت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم احدی عشرة سجدة منها التی فی النجم گفت ابو الدرداء سجده کردم همراه آنحضرت یازده سجده را بعضی ازان یازده آن سجده است که در سورهٔ والنجم ست وفی الباب عن علی اخرجه الطبرانی فی الاوسط وسنده ضعیف ان النبی صلی الله علیه وسلم سجد فی صلوة الصبح فی تنزیل السجدة واخرج البیهقی عنه بلفظ قال عزائم السجود اربع الم تنزیل السجدة وحم السجدة واقرأ باسم ربک والنجم واخرج عنه ایضا سعید بن منصور فی سننه وابن ابی شیبة والطبرانی فی الاوسط وابن مندة فی تاریخ اصبهان وابن عباس اخرجه ابن ابی شیبة وسعید بن منصور بلفظ کان النبی صلی الله علیه وسلم یسجد فی ص وابی هریرة اخرجه احمد ومسلم وابن ماجة بلفظ اذا قرأ ابن آدم السجدة فسجدا اعتزل الشیطان یبکی یقول یا ویلتی امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة وامرت بالسجود فعصیت فلی النار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی سجود القرآن **قوله** احدی عشرة سجدة قال ابو داود روی عن ابی الدرداء عن النبی صلی الله علیه وسلم احدی عشرة سجدة واسناده واه انتهی وقال المنذری وحدیث ابی الدرداء الذی اشار الیه ابو داود اخرجه الترمذی وابن ماجة وقال الترمذی غریب انتهی

عارضة الاحوذی

فاکتفی بعلم الوقت لوجوب الفعل و اخر بیان التحدید الی الفعل **باب** التغلیس والاسفار بالفجر عمرة عن عائشة قالت ان کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لیصلی الصبح فینصرف النساء متلفعات بمروطهن ما یعرفن من الغلس وعن بن لبید عن رافع بن خدیج قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر اسناده اما حدیث عمرة عن عائشة صحیح متفق علیه واما حدیث محمود عن رافع ففیه من علوم الحدیث روایة صاحب عن صاحب وهو محمود بن لبید عقل عن رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح سراج احمد

واخرج ابن ابی شیبة عنه ایضا بلفظ سجدنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک الذی خلق وابن مسعود وزید بن ثابت قرأت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم النجم فلم یسجد اخرجه ابن ابی شیبة وعمرو بن العاص ان النبی صلی الله علیه وسلم اقرأه خمس عشرة سجدة اخرجه ابوداود وابن ماجة وفی اسناده مجهول قال ابوعیسی حدیث ابی الدرداء حدیث غریب لانعرفه الا من حدیث سعید بن ابی هلال عن عمر الدمشقی حدثنا عبدالله بن عبدالرحمن نا عبدالله بن صالح نا اللیث بن سعد عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی هلال عن عمر وهو ابن حیان الدمشقی قال سمعت مخبرا یخبرنی عن ام الدرداء گفت عمر که او ابن حیان بود شنیدم حدیث کننده را که حدیث میکرد از ام الدرداء عن ابی الدرداء قال سجدت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم احدی عشرة سجدة منها التی فی النجم وهذا اصح من حدیث سفین بن وکیع عن عبدالله ابن وهب از ین حدیث انحصار سجدهای یازده در قرآن نیست بلکه ابوالدرداء حکایت از نفس خود کرده که من همراه آنحضرت یازده سجده کرده ام نه اینکه مجموع سجدها یازده اند اخرج ابن ماجة عن ابی الدرداء ان النبی صلی الله علیه وسلم اقرأه احدی عشرة سجدة لیس فیها شیء من المفصل قال ابوداود واسناده واه وعن ابن عباس قال لم یسجد النبی صلی الله علیه وسلم فی شیء من المفصل منذ تحول الی المدینة اخرجه ابوداود وفی اسناده ضعف ولعبدالرزاق باسناد صحیح عنه قوله لیس فی المفصل سجدة واخرج الشیخان عن ابی هریرة قال سجدنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک اخرج الشیخان عن زید بن ثابت قال قرأت علی النبی صلی الله علیه وسلم النجم فلم یسجد وعن عمر انه قرأ سجدة وهو علی المنبر فنزل فسجد ثم قرأها فی الجمعة الاخری فتهیأ الناس للسجود فقال ان الله تعالی لم یکتبها علینا الا ان نشاء اخرجه مالک وللبخاری نحوه من وجه آخر اخرج ابن ابی شیبة عن الحسن وعطاء وابراهیم وسعید بن جبیر انهم کانوا لا یسمون واما التکبیر فاخرجه ابوداود من حدیث ابن عمر مرفوعا اخرج البیهقی عن ابن عمر ان عمر قال ان الله تعالی لم یفرض علینا السجود الا ان نشاء اخرجه البخاری ایضا اخرج مسدد عن ابن عمر ان عمر سجد فی ص اخرج ابن مردویه عن السائب بن یزید قال صلیت خلف عثمان الفجر فقرأ سورة ص فسجد فیها ثم قام فقرأ ما بقی منها ثم رکع فقال له بعض القوم یا امیر المؤمنین امن عزائم السجود قال سجد بها رسول الله صلی الله علیه وسلم واخرجه البیهقی عنه ایضا وسجدها در قرآن شریف چهارده اند نزد امام ما ابی حنیفه وشافعی لیکن نزد شافعی در سورهٔ حج دو سجده اند و در ص نیست و نزد امام ما ابی حنیفه در آخر سورهٔ حج سجده نیست و در ص هست و از قول ترمذی مفهوم میشود که نزد شافعی در ص هم هست پس برین تقدیر پانزده سجده نزد او باشند چنانکه مذهب مالک ست

باب فی خروج النساء الی المساجد

باب ست در بیان بیرون آمدن زنان بسوی مسجدها

حدثنا نصر بن علی ثنا عیسی بن یونس عن الاعمش عن مجاهد قال کنا عند ابن عمر گفت مجاهد بودیم ما نزد عبدالله بن عمر فقال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ایذنوا للنساء باللیل الی المساجد پس گفت عبدالله بن عمر فرموده است آنحضرت که دستوری دهید زنان را در شب برآمدن

شرح ابی الطیب

قوله الا من حدیث سعید ابن ابی هلال المدنی مولاهم ابوالعلاء المصری قیل مدنی الاصل وقال ابن یونس نشأ بها صدوق لم یر لابن حزم فی تضعیفه سلفا الا ان الساجی حکی عن احمد انه اختلط قاله فی التقریب **باب فی خروج النساء الی المساجد**

قوله ایذنوا للنساء باللیل عام خصه العلماء بامور منصوص علیها ومقیسة فمن الاول ما صح انه علیه السلام

عارضة الاحوذی

حجة حجها فی فیه من بیوتهن دارهم ورافع بن خدیج صاحب رأی ابوعیسی عن محمد بن اسحق عن عاصم بن قتادة وذکر ان ابن عجلان رواه عنه وعاصم فی الروایة غیر قوی ولا قائم بالعلم لذلک لم یصح هذا الحدیث اذ مدار علیه وهو بهذه الصفة غریبه والتلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الرأس وکل متلفع متلفف ولیس کل متلفف متلفعا والمرط کساء واکثر ما یستعمل للنساء وقال ابن فارس هی ملحفة توتزر بها والاول اشهر والتغلیس ظلام آخر اللیل قال الشاعر کذبتک عینک هل رأیت بواسط

شرح سراج احمد

بسوی مسجد ہا فقال ابنہ واللہ لانأذن لھن یتخذنہ دغلا پس گفت پسر او سالم یا دیگر پسر وی دستوری ندہیم مر زنان را
کہ بگیرند زنان آن اذن را تباہی دغل بفتح دال مہملہ وغین معجمہ ولام فقال فعل اللہ بک وفعل پس گفت ابن عمر مر پسر را و بد دعا
کرد بکند حق تعالی بتو بدی را وکرہ اقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وتقول لا نأذن میگوئی من کہ فرمودہ است آنحضرت
یعنی من نسبت بآنحضرت میکنم وتو میگوئی مرا کہ اذن مدہ زنان را بہ بیرون شدن بمساجد وفی الباب عن ابی ھریرۃ
اخرجہ احمد وابوداود ولا تمنعوا اماء اللہ المساجد ولکن لیخرجن وھن تفلات وزینب امرأۃ عبد اللہ بن مسعود قالت قال لنا
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا شھدت احدیکن المسجد فلا تمس طیبا اخرجہ مسلم وزید بن خلد ودرین باب از دیگر صحابہ نیز مروی
گشتہ است چنانکہ طبرانی از ام سلمہ وبیہقی وطبرانی در اوسط از عائشہ صدیقہ وبیہقی از ابن مسعود وبیہقی وطبرانی واحمد وابن حبان از ام
حمید امرأۃ ابی حمید الساعدی ومالک از یحیی بن سعید وابن سعد از ام صفیہ خولہ بنت قیس اخراج کردہ اند قال ابو عیسی حدیث
ابن عمر حدیث حسن صحیح **باب** فی کراھیۃ البزاق فی المسجد باب است در بیان کراہت آب دہن انداختن در
مسجد حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن سفیان عن منصور عن ربعی بن حراش عن طارق بن
عبد اللہ المحاربی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنت فی الصلوۃ فلا تبزق عن یمینک گفت طارق
ابن عبد اللہ کہ صحابی ست ومر او را دو سہ احادیث روایت اند فرمود آنحضرت چون ہستی تو در نماز پس آب دہن نیندازی
جانب راست خود ولکن خلفک او تلقاء شمالک او تحت قدمک الیسری ولیکن بیندازی در پس خود یا بجانب چپ خود

شرح ابی الطیب

قال ایما امرأۃ اصابت بخورا فلا تشھد معنا العشاء ومن الثانی حسن الملابس ومزاحمۃ الرجال لان الطیب محرک
الداعیۃ فلما فقد لان منھن ھذا لانھن یتکلفن للخروج مالو یکن علیہ فی المنزل منعن لیلا ونھارا وبعضھم منعوھن
عن الخروج مطلقا لتغیر الزمان وغلبۃ الفساق بل عم المتأخرون المنع للعجائز والشوابّ فی الصلوات کلھا لغلبۃ
الفساد فی سائر الاوقات قالہ المحقق ابن الھمام **قولہ** یتخذنہ دغلا بفتح الدال المھملۃ والغین المعجمۃ اصلہ الشجر الملتف
الذی یکمن اھل الفساد فیہ وکنی بہ عن خدیعتھن واضمارھن امرا غیر الصلوۃ فی المسجد **قولہ** فعل اللہ بک دعاء علیہ
ای فعل اللہ بک ما تکرہ **قولہ** وفعل ای وقد فعل بک جملۃ معترضۃ ذکرت للتفأل فی الاستجابۃ **قولہ** اقول
بیان لسبب الدعاء وھو ما صدر منہ من معارضۃ النص بالمعنی والنصوص للعمل لا للرد بالمعانی والعلل
باب فی کراھیۃ البزاق فی المسجد **قولہ** ربعی بن حراش بکسر المھملۃ وآخرہ معجمۃ ابو مریم العبسی ثقۃ عابد
قولہ فلا تبزق عن یمینک تشریفا لھا وتادبا مع ملک الیمین کما لا تبزق تلقاء وجھک تعظیما لحالۃ المناجاۃ
مع الرب تعالی بل ترک البزاق تلقاء الوجہ اکد فانہ یناجی اللہ تعالی قبل قبلتہ **قولہ** او تحت قدمک
الیسری یدل علی ان النھی عن البزاق لیس لتعظیم المسجد والا لامر بالبزاق تحت القدم بل النھی ھھنا لتعظیم

قوت المغتذی

یتخذنہ دغلا بفتح الدال المھملۃ والغین المعجمۃ اصلہ الشجر الملتف
وکنی بہ عن خدیعتھن واضمارھن امرا غیر الصلوۃ فی المسجد

عارضۃ الاحوذی

غلسل الظلام من الرباب خبالا وھو الغبش بالشین المعجمۃ وھو الغبس بالسین المھملۃ ولبس الغبش مسموع فی اللغۃ فی اللیل وانما الغبس لون کلون الرماد ادکن فسمی الظلام المصبوغ بشیء من الصبابۃ وقد قال بعض المغاربۃ ان الغبش بالشین المعجمۃ یکون اول اللیل وآخرہ والغبس لا یکون الا آخر اللیل فھذا وھم بل قال ابن فارس الغبش بقیۃ اللیل والاسفار الضوء ماخوذ من اسفرای تبین فانکشف وھو الصباح ومنہ ماھی ابوداود اصبحوا بالفجر فانہ اعظم لاجورکم وھو الفجر ماخوذ من تفجر الشیء ای ظھر لا ان الفجر فجران الاول

شرح سراج احمد: لا تفعل ۱۲ ان یکون بالاول ۱۲ اول روایت اخرجہ الشیخین وعلی فی قوت ابو ھریرۃ قال عند ۱۲ ان منع النساء من المساجد ۱۲ اخرجہ ابو داود ۱۲ ابن عمر ۱۲ اللہ علیہ وسلم یخص فی زیارۃ والنساء الا العجوز ۱۲ اذن تتخذ دغلا قال ابن ۱۲ اللہ علیہ وسلم وقتل وسمعت عمرو فی المنتقی ۱۲ فقرہ اذا استأذنت احدکم فلا تمنعوہ قال قال بلال بن ۱۲ نحن قال نافع ۱۲ علیہ وعلیہ ۱۲ ابن عمر ۱۲ ابن عمر ۱۲ ابن عمر

شرح سراج احمد

یا بینی ازی در زیر پای چپ خود وفی الباب عن ابی سعید اخرجه ابوداود وابن عمر اخرجه البزار بلفظ تبعث النخامة فی القبلة یوم القیمة وهی
فی وجه صاحبها وانس وابی هریرة اخرجه مسلم واحمد وابوداود والبخاری قال ابوعیسی حدیث طارق حدیث حسن صحیح والعمل
علی هذا عند اهل العلم وسمعت البخاری یقول سمعت وکیعا یقول لو یکذب ربعی بن حراش فی الاسلام کذبة میگفت
وکیع که دروغ نگفته است ربعی بن حراش در اسلام دروغ گفتنی قال عبد الرحمن بن مهدی اثبت اهل الکوفة منصور بن
المعتمر وگفت عبد الرحمن بن مهدی منصور که شاگرد ربعی است اثبت اهل کوفه است غرض مصنف تقویت حدیث است بقوت
رواة ظاهرا ایراد این دو باب خروج نساء بسوی مساجد وکراهت بزاق در مسجد در ابواب سجود الاوت هیچ مناسبتی مفهوم نمیشود حدثنا
قتیبة ثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم البزاق فی المسجد خطیئة فرمود
آنحضرت انداختن آب دهن در مسجد گناه است صغیره وکفارتها دفنها وکفارت آن گناه دفن کردن آن بزاق است بی لزوم
در کندن زمین آن ۱۲ گور کردن ۱۲

شرح ابی الطیب

الصلوة لان الامر بالبصاق عن یساره وتحت قدمه فیما اذا کان فی غیر المسجد واما فی المسجد فلا یبصق الا فی ثوبه لقوله
صلی الله علیه وسلم البزاق فی المسجد خطیئة تکبیر یاذن فیه صلی الله علیه وسلم قوله وکفارتها دفنها یعنی اذا ازال ذلک
البزاق او ستره بشیء طاهر عقیب الالقاء ازال عنه تلک الخطیئة فیکون الدفن کنایة عن الازالة من قبیل ذکر المقید
وارادة المطلق لان الدفن معناه الحقیقی الستر عن اعین الناس وفیه ازالة من وجه ای من اعین الناس فذکر الازالة
عن اعین الناس واریده مطلق الازالة او یکون المراد به معناه الحقیقی وقال بعض الفضلاء یفید انه لیس بخطیئة لتعظیم المسجد
والا لما افاد الدفن شیئا بل لتاذی الناس به والدفن یندفع التاذی وقد وقع التصریح به فی حدیث احمد والبزار باسناد حسن
من تنخع فی المسجد فلیغیبه نخامته ان یصیب جلد مؤمن او ثوبه فیوذیه وروی احمد والطبرانی باسناد حسن من تنخع فی
المسجد فلم یدفنه فسیئة وان دفنه فحسنة فلم یجعله سیئة الا بقید عدم الدفن وفی حدیث مسلم وجدت فی مساوی
اعمال امتی نخاعة تکون فی المسجد لا تدفن وزعم بعضهم انه لتعظیم المسجد فقال ان اضطر الی ذلک کان البصاق فوق البواری
والحصیر خیرا من البصاق تحتها لان البواری لیست من المسجد حقیقة ولها حکم المسجد بخلاف ما تحتها وهذا بعید بالنظر
الی الاحادیث والاقرب عکس ذلک لان التاذی فی البواری اکثر من التاذی فیما تحتها بل ما تحتها بمنزلة الدفن لها انتهی اقول
الظاهر من سیاق الاحادیث وهو قوله صلی الله علیه وسلم البزاق فی المسجد خطیئة وکفارتها دفنها وحدیث ان النبی صلی الله علیه
وسلم بصر نخامة فی قبلة المسجد فحکها بحصاة ان النهی لتعظیم المسجد واما ایذاء المسلم فمحرم مطلقا سواء کان فی المسجد او لا
قال القسطلانی قوله فی المسجد ظرف للفعل فلا یشترط کون الفاعل فیه حتی لو بصق وهو خارج المسجد فیه یتناوله النهی قال القاضی
عیاض انما یکون خطیئة اذا لم یدفنه فمن اراد دفنه فلا ویؤیده حدیث ابی امامة عند احمد والطبرانی باسناد حسن مرفوعا
من تنخع فی المسجد فلم یدفنه فسیئة وان دفنه فحسنة فلم یجعله سیئة الا بقید عدم الدفن رده النووی فقال هو
خلاف صریح الحدیث قال وحاصل النزاع ان ههنا عمومین تعارضا وهما قوله البزاق فی المسجد خطیئة وقوله لیبصق عن
یساره او تحت قدمه فالنووی یجعل الاول عاما ای یخص الثانی بما اذا لم یکن بالمسجد والقاضی یجعل الثانی عاما ویخص الاول
بمن لم یرد دفنها وتوسط بعضهم فحمل الجواز علی ما اذا کان له عذر کان لم یتمکن من الخروج من المسجد والمنع علی

عارضة الاحوذی

کذنب السرحان وهو
ذنب مستطیل
مستدق صاعد
کاذب کالذئب
یبدو ویخفی بعیدا
لاثبات له وهو
الخیط الاسود الثانی
وهو الاسفار والنور
ومنه الحدیث نوروا
بالفجر قوله اسفروا
بالفجر وهو نور یبدو
منتشرا مستطیرا
علی الافق صادق
ثابت مدید کهیأة
الاکلیل وهو الصبح
والصباح وقال بعضهم
الصبح ما جمع بیاضا
وحمرة ولا یصح الا
ما قلناه وهو الخیط
الابیض وکذلک
قال الشافعی واحمد
لان الاسفار یاخر
الصبح وبیان الفجر
وتوهم ابو حنیفة
انه النور القوی
التالی بطلوع الشمس
اوبنی علی مساءة خطاء
فقهه لا اختلاف

شرح سراج احمد

چیزی دیگر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** فی السجدة فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربك الذی خلق

باب ست در بیان ذکر کردن سجده سورهٔ اذا السماء انشقت وسورهٔ اقرأ حدثنا قتیبة بن سعید ثنا سفیان بن عیینة عن ایوب

ابن موسی عن عطاء بن میناء عن ابی هریرة قال سجدنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اقرأ باسم ربك واذا السماء انشقت

گفت ابو هریره سجده کردیم ما همراه آنحضرت درین هر دو سوره حدثنا قتیبة ثنا سفیان عن یحیی بن سعید عن ابی بکر بن محمد

ابن عمرو بن حزم عن عمر بن عبد العزیز عن ابی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن ابی هریرة عن النبی صلی الله

علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشته وفی الحدیث اربعة من التابعین بعضهم عن بعض ودر اسناد حدیث چهار تابعین که بعضی

از ایشان روایت دارند از بعضی یحیی بن سعید ابو بکر بن محمد عمر بن عبد العزیز ابو بکر بن عبد الرحمن قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة

حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم یرون السجود فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربك **باب** ما جاء

فی السجدة فی النجم باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر سجده که در سوره نجم ست حدثنا هارون بن عبد الله البزار ثنا

عبد الصمد بن عبد الوارث ثنا ابی عن ایوب عن عکرمة عن ابن عباس قال سجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فیها یعنی

النجم والمسلمون والمشرکون والجن والانس گفت ابن عباس سجده کرد آنحضرت در سورهٔ والنجم ومسلمانان وکافران وپریان وآدمیان

همه همراه آنحضرت کردند مراد همین جن وانس که درین مجلس حاضر بوده باشند بطریق تقریر وتاکید یا هر که بر روی زمین از آدمیان وپریان بود وعلم آن

از جانب رسول خدا ثابت شده باشد در ترجمهٔ مشکوة نوشته است که سجدهٔ آنحضرت بجهت امتثال امر الهی بود وسجود شکر گزاری نعم عظیمه

شرح ابی الطیب

ما اذا لم یکن له عذر انتهی فعلی هذا قوله صلی الله علیه وسلم ان یصیب جلده من التراب بیان لمعنی الدفن فی الله و

حیث امر الشارع بجعله متثالة ویمکن ان یقال ان البزاق فی المسجد خطیئة لترك الامرین تعظیم المسجد وتعظیم المصلی

وبالدفن بمعنی الازالة تزول الخطیئة بلا شبهة وبمعنی الستر تزول ایضا لما امر به الشارع ففی البزاق فی المسجد خطیئة

لترك تعظیم المسجد وتعظیم المصلی وبالدفن تزول الخطیئة لنیل تعظیمهما لارتفاع القذارة ولازالة التنازی **باب** فی

السجدة فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربك الذی خلق **قوله** حسن صحیح رواه مسلم ورواه ایضا البخاری

الا انه لم یذکر اقرأ باسم ربك وهو حجة علی من لم یقل بالسجدة فی المفصل **باب** ما جاء فی سجدة والنجم

قوله والمسلمون والمشرکون معطوف علی رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکروا فی سبب سجود

الکفار عند سجوده صلی الله علیه وسلم اوجها واحسن ما قیل ما ذکره الطیبی لعله صلی الله علیه وسلم

سجد هذه السجدة لما وصفه الله تعالی فی مفتتح السورة من انه لا ینطق عن الهوی وذکر شان قربه

من الله تعالی وانه اراه من آیات ربه الکبری وانه ما زاغ البصر وما طغی شکرا لله تعالی علی تلك

النعمة العظمی والمشرکون لما سمعوا اسماء طواغیتهم اللات والعزی سجدوا معه واما ما یروی

انهم سجدوا لما مدح النبی صلی الله علیه وسلم آلهتهم فقول باطل من مخترعات الزنادقة انتهی

اقول احسن منه ان یقال ان الله تعالی اظهر علیهم جلالة النبی صلی الله علیه وسلم فلم یقدروا

ان یخالفوه فی مجلسه صلی الله علیه وسلم وقال ابن مسعود لانها اول سجدة نزلت

عارضة الاحوذی

بین الائمة ان اول وقت صلوة الصبح طلوع الفجر الصادق واختلفوا فی آخر وقتها الاختیاری فروی عن مالك وابی سعید الاصطخری انهما قالا اذا تمکن النور وتبینت الاشیاء کلها زال وقت الاختیار وبقی وقت الضرورة الی ان یبقی لصلوة الصبح مقدار رکعة قبل طلوع الشمس کما قلنا نحن فی وقت الضرورة ولا یصح عنه بحال والصحیح عن مالك ان وقتها یمتد الی طلوع الشمس ولا وقت ضرورة لها وما روی عنه خلافه لا یصح وتحقیق ذلك وعنهما جمیعا یطول وتنقطع الاعمار دون تتبع هذه الدقائق لاسیما مع قلة الهمم فی التوسع

شرح سراج احمد

سجانہ کہ معدود اند در اول سورہ و سجدہ مسلمانان بجہت متابعت آنحضرت در امتثال امر و اتیان شکر و سجدہ مشرکان بجہت سماع اسمای آلہیہ ایشان بود از لات و عزی و منات یا از جہت ظہور سطوت و سلطان عزت و جبروت و سطوع انوار عظمت و کبریای توحید آلہی عز ذکرہ چنانکہ تاب و طاقت مقتیار باطل شد و اثر جحود و انکار و استکبار محو و مضمحل گشت مگر از آن کسیکہ اشقی و اطغی قوم بود کہ کفی از خاک برگرفت و بر جبہہ زشت خود زد و گفت این قدر بس ست و فی الباب عن ابن مسعود اخرجہ الشیخان بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ والنجم فسجد و سجد من کان معہ غیر ان شیخا من قریش اخذ کفا من حصی او تراب فرفعہ الی جبہتہ و قال یکفینی ہذا قال عبد اللہ فلقد رایتہ بعد قتل کافرا و زاد البخاری فی روایۃ و ہو امیۃ بن خلف و ابی ہریرۃ اخرجہ مالک و مسدد و الطحاوی و البیہقی بلفظ ان عمر بن الخطاب قرأ والنجم اذا ہوی فسجد فیہا ثم قام فقرأ سورۃ اخری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم یرون السجود فی سورۃ النجم و قال بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و غیرہم لیس فی المفصل سجدۃ و بعضی از اہل علم از صحابہ و غیر ایشان گفتہ اند کہ نیست در مفصل سجدہ چنانکہ ابن عباس و ابی الدرداء و ہو قول مالک بن انس والقول الاول اصح مصنف گوید و قول اول صحیح ترست کہ در سورہ نجم سجدہ است و بہ یقول الثوری و ابن المبارک والشافعی و احمد و اسحق باب ما جاء من لم یسجد فیہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ سجدہ نکند در سورہ والنجم حدثنا یحیی بن موسی نا وکیع عن ابن ابی ذئب عن یزید بن عبد اللہ بن قسیط عن عطاء بن یسار عن زید بن ثابت قال قرأت علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والنجم فلم یسجد فیہا گفت زید بن ثابت خواندم من بر آنحضرت سورہ والنجم را پس سجدہ نکرد در وی و این بعد از تحویل بمدینہ بود و این ہمان حدیث ست کہ قائلان بعدم وجوب سجدہ تلاوت بدان تمسک کردہ اند قال ابو عیسی حدیث زید بن ثابت حدیث حسن صحیح و تاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث فقال انما ترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم السجود و تاویل کردہ اند بعضی اہل علم این حدیث را پس گفتہ اند کہ جز این نیست کہ ترک کرد آنحضرت

شرح ابی الطیب

قولہ والقول الاول اصح لانہ اوفق بالنصوص قال شارح الموطا و بہ قال الخلفاء الاربعۃ والائمۃ الثلثۃ و غیرہم و استدل بعض المالکیۃ بان ابا سلمۃ قال لابی ہریرۃ لما سجد لقد سجدت فی سورۃ ما رایت الناس یسجدون فیہا فدل علی ان الناس ترکوہ و جری العمل بترکہ و ردہ ابن عمر بما حاصلہ ای عمل یدعی مع مخالفۃ المصطفی والخلفاء الراشدین بعدہ انتہی و قال القسطلانی روی البزار والدارقطنی باسناد رجالہ ثقات عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجد فی سورۃ النجم و سجدنا معہ و عند ابن مردویۃ فی التفسیر عن ابی سلمۃ بن عبد الرحمن انہ رای ابا ہریرۃ سجد فی خاتمۃ النجم فسالہ فقال انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم یسجد فیہا و ابو ہریرۃ انما اسلم بالمدینۃ انتہی **باب** ما جاء من لم یسجد فیہ ما مصدریۃ والمضاف محذوف ای باب مجیء یعنی ورود حدیث من لم یسجد فی المفصل فضمیر فیہ راجع الی المفصل **قولہ** و تاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث الخ اشار بہ الی ثلثۃ اجوبۃ عن الحدیث حاصل الاول ان زیدا ہو القارئ و القارئ امام للسامع فیجوز ان یترک اتباعا للامام فترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتباعا لترک زید بن ثابت و ترک زید لعلہ لصغرہ حینئذ و حاصل الثانی و ہو قولہ قالوا ای قال بعضہم السجدۃ واجبۃ الخ الا ان کان علی غیر وضوء فاخرہ حتی

عارضۃ الاحوذی

فی بحبوحۃ الصلوۃ والدلیل علی صحۃ ذلک ما روی مسلم وغیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقت الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس و وقت العصر ما لم تصفر الشمس ولکن اتفق العلماء علی ان التغلیس بہا افضل لمداومۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علیہا و لانہ اصلیہا قط فی اخر وقتہا الا مرتین حین صلاۃ مع جبریل و حین علم السائل ثم کانت صلاتہ التغلیس حتی لحق باللہ کذلک روی عنہ صلی اللہ علیہ وسلم خرجہ فی الصحیح و لکن انما ہو الغلس المستحب عند اسفار الفجر و بیانہ للابصار و من صلی بالمنازل قبل تبیینہ فہو مبتدع فان وقات

شرح سراج احمد

سجده را الا ان زید بن ثابت حین قرأ فلم یسجد لم یسجد النبی صلی الله علیه وسلم از جهت آنکه بدرستیکه زید بن ثابت در
هنگامیکه خواند پس سجده نکرد سجده نکرده آنحضرت وقالوا السجدة واجبة علی من سمعها وگفته اند اهل علم سجدها واجب اند
بر کسیکه بشنود آیت سجدها را ولم یرخصوا فی ترکها و رخصت نداده اند در ترک کردن سجده وقالوا ان سمع الرجل وهو علی
غیر وضوء فلا یسجد وگفته اند علما اگر بشنید آدمی سجده را در حالیکه او بی وضو باشد پس سجده نکند بی وضو فاذا توضأ
یسجد پس چون وضو کند سجده ادا نماید وهو قول سفیان واهل الکوفة وبه یقول اسحق وقال بعض اهل العلم انما السجدة
علی من اراد ان یسجد فیها وگفته اند بعضی اهل علم جز این نیست که سجده بر کسی ست که اراده کند اینکه سجده کند در وی
والتمس فضلها والتماس کند و طلب کند فضیلت را ورخصوا فی ترکها و رخصت داده اند علما در ترک آن قالوا ان اراد
ذلک گفته اند اگر اراده کند سجده نکردن را واحتجوا بالحدیث المرفوع حدیث زید بن ثابت وحجت گرفته اند بحدیث
مرفوع که حدیث زید بن ثابت ست وآن این ست قال قرأت علی النبی صلی الله علیه وسلم النجم فلم یسجد فیها فقالوا پس گفته اند
علما لو کانت السجدة واجبة لم یترک النبی صلی الله علیه وسلم زیدا حتی کان یسجد ویسجد النبی صلی الله علیه وسلم
اگر می بود سجده در وی واجب نمیگذاشت آنحضرت زید را تا آنکه سجده کردی وسجده کردی آنحضرت واحتجوا بحدیث عمر انه
قرأ بسجدة علی المنبر فنزل فسجد وحجت گرفته اند بحدیث عمر بن الخطاب که او خواند سجده سوره نجم را بر منبر استاده پس
فرود آمد از منبر پس سجده کرد ثم قرأها فی الجمعة الثانیة فتهیأ الناس للسجود پستر خواند عمر آن سجده را در جمعه دیگر پس تیاری
کردند مردم برای ادای سجده فقال انها لم تکتب علینا الا ان نشاء پس گفت عمر بن الخطاب رضی الله عنه فرض نکرده شده است
سجده بر ما مگر وقتیکه می خواهیم سجده را فلم یسجد ولم یسجد وا پس سجده نکرد عمر بن الخطاب وسجده نکردند مردم وذهب بعض
اهل العلم الی هذا وهو قول الشافعی واحمد **باب** ما جاء فی السجدة فی ص باب ست در بیان آنچه آمده است در
گذاردن سجده در سوره ص حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن ایوب عن عکرمة عن ابن عباس قال رأیت رسول الله
صلی الله علیه وسلم یسجد فی ص گفت ابن عباس دیدم آنحضرت را که سجده میکرد در سوره ص قال ابن عباس ولیست من
عزائم السجود گفت ابن عباس ونیست سجده سوره ص از واجبات یعنی چنانکه حکم دیگر سجدها ست حکم این سجده را
آنها نیست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح واختلف اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

یتوضأ فظن زید انه ترک السجدة ویقال معنی کلام زید انه لم یسجد فی الحال بل اخره وحاصل الثالث ان السجدة لیست
بواجبة فترکها اعیانا لا یضر ولا یدل علی عدمها اقول واختار ابو داود التأویل الاول فقال کان زید الامام فلم یسجد فیه ای کان
زید هو الامام ای القاری ولم یسجد فترکه تبعا له بناء علی توقف سجود السامع علی القاری **باب** ما جاء فی السجدة
فی ص **قوله** قال ابن عباس ولیست من عزائم السجود التأنیث باعتبار السجدة وفی بعض الروایات لیس بالتذکیر
باعتبار السجود والعزیمة فی اصطلاح الفقهاء الحکم الثابت بالامارة کوجوب الصلوات الخمس واستعملها فی الفریضة
اکثر من السنة فمعناه لیست من الفرائض علی مذهب ابی حنیفة بل من الواجبات وعند الشافعی
سجود التلاوة سنة فمعناه علی مذهبه لیست من سجدات التلاوة بل سجدة شکر

عارضة الاحوذی

الصلوة انما علقت
بالاوقات المبینة
للعامة والخاصة
والعلماء والجهال
وانما شرعت المنازل
لیعلم بها قرب الصباح
فکیف الصائم و
یتاهب المصلی
حتی اذا تبین الفجر
صلی فائدة تسمی
صلوة الصبح والفجر
بصلوة الغداة و
انما قلنا ذلک لان
الله سماها صلوة
الفجر فقال وقرآن الفجر
والنبی صلی الله علیه
وسلم کذلک سماها
فقال سفروا بالفجر
وکذلک سماها رسول
الله صلی الله علیه وسلم
فی احادیث کذلک
الصبح **باب** ما جاء
فی التعجیل بالظهر و
العصر وتاخیرهما
الزهری عن انس
ان رسول الله صلی
الله علیه وسلم صلی
الظهر حین زالت

شرح سراج احمد

فی ھذا اختلاف کردہ اند اہل علم از صحابہ و غیر ایشان در حکم سجدہ ص فرای بعض اھل العلم ان یسجد فیھا پس اعتقاد کردہ اند
بعضی اہل علم اینکہ سجدہ کنند در ص وھو قول سفین وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق وقال بعضھم انھا توبۃ نبی
وگفتہ اند بعضی علما کہ قائل بسجدہ نیستند کہ آن سجدہ توبۂ پیغمبری بود کہ داود ست علیہ السلام ولم یروا السجود فیھا ونمی بینند سجدہ
کردن را در ص این قول ترمذی مخالف کتب فقہ نوشتہ است کہ در کتب فقہ نوشتہ است کہ در سورۂ ص سجدہ نیست نزد امام
شافعی و اینجا مذہب شافعی را ذکر کردہ است واللہ اعلم **باب** ماجاء فی السجدۃ فی الحج باب ست در بیان انچہ آمدہ است
در حق سجدہ در سورۂ حج حدثنا قتیبۃ ثنا ابن لھیعۃ عن مشرح بن ھاعان در تقریب ست مشرح بکسر اولہ وسکون ثانیہ و
فتح ثالثہ وآخرہ مہملہ ابن ہاعان المعافری بفتحتین وفاء المصری ابو مصعب مقبول من الرابعۃ مات سنۃ ثمان وعشرین عن عقبۃ
ابن عامر الجہنی صحابی ست مشہور در کنیت وی ہفت اقوال اند علما را اشہر آن ابو حماد ست والی مصر ساخت او را معاویہ بن ابی سفیان
و سہ سال والی بر مصر بود و او فقیہ فاضل بود در قرب ستین وفات نمود قال قلت یا رسول اللہ فضلت سورۃ الحج بان فیھا
سجدتین قال نعم گفت عقبہ بن عامر گفتم بطریق استفہام یا رسول اللہ فضیلت دادہ شد سورہ حج باینکہ در وی دو سجدہ اند فرمود
آنحضرت آری ومن لم یسجدھما فلا یقرأھما وہر کہ نکرد ہر دو سجدہ را پس نخواند ہر دو آیت را قال ابو عیسی ھذا حدیث
اسنادہ لیس بالقوی گفت ترمذی کہ اسناد این حدیث نیست قوی زیرا کہ یکی از راویان ابن لھیعہ است و وی ضعیف ست اگرچہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی السجدۃ فی الحج **قولہ** ابن لھیعۃ ھو عبد اللہ بن لھیعۃ بفتح اللام وکسر الھاء ابن عطیۃ الحضرمی
صدوق خلط بعد احتراق کتبہ ولہ فی مسلم بعض شیء واما مشرح فبکسر اولہ وسکون ثانیہ وفتح ثالثہ واخرہ مہملۃ
ابن ہاعان المعافری بفتحتین ابو مصعب مقبول وقال المحقق ابن الھمام قال الترمذی اسنادہ لیس بالقوی کانہ لاجل ابن
لھیعۃ وروی ابو داود فی المراسیل عنہ علیہ السلام فضلت سورۃ الحج بسجدتین وقد اسند ھذا ولا یصح واخرج الحاکم
ما اخرجہ الترمذی وقال عبد اللہ بن لھیعۃ احد الائمۃ وانما نقم اختلاطہ فی اخر عمرہ ولا یخفی ان ھذا وجہ ضعف الحدیث
قولہ فلا یقرأھما ای من لم یرد ان یسجدھما فلا یقرأھما ای السجدتین لان القراءۃ تصیر
فی حقہ سببا لترک الواجب او السنۃ المؤکدۃ علی اختلاف فی السجدۃ فیصیر اثما او
متھاونا عند ترکھا والغرض منہ الحث علی اتیان السجدۃ لا الغرض ترک
القراءۃ وقال ابن الھمام والسجدۃ الثانیۃ فی الحج عندنا للصلوۃ لانھا
مقرونۃ بالامر بالرکوع والمعھود فی مثلہ کونہ من ارکان الصلوۃ نحو
اسجدی وارکعی مع الراکعین انتھی اقول وھذا الجواب مبنی علی ضعف الحدیث
والا فالقیاس فی مقابلۃ النص غیر صحیح **قولہ** لیس اسنادہ بالقوی ذکر وجھہ انفا

قوت المغتذی

فضلت سورۃ الحج بان فیھا سجدتین قال العراقی یحتمل ان المراد فضلت علی سائر السور
وعلی السور التی فیھا سجود التلاوۃ قال والثانی اولی لثبوت تفضیل سورۃ الفاتحۃ

عارضۃ الاحوذی

الشمس الاسود عن
عائشۃ قالت ما رایت
احدا کان اشد
تعجیلا للظھر من
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم ولا من
ابی بکر ولا من عمر
مضطرب قال محمد
وقد رواہ حکیم بن
جبیر کما یاتی ان
شاء اللہ حدیث
سعید بن المسیب
وابو سلمۃ عن ابی
ھریرۃ قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اذا اشتد الحر فابردوا
عن الصلوۃ فان شدۃ
الحر من فیح جھنم
حدیث زید بن
وھب عن ابی ذر
ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم کان
فی سفر ومعہ بلال
فاراد ان یقیم فقال
ابرد ثم اراد ان یقیم
فقال ابرد فی الظھر حتی
رایناء فی التلول ثم
اقام فصلی فقال

عارضة الاحوذی

رسول الله صلی الله علیه وسلم ان شدة الحر من فیح جهنم فابردوا عن الصلوة عروة عن عائشة قالت صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم العصر والشمس فی حجرتها ولم یظهر الفیء من حجرتها وثبت عن العلاء بن عبد الرحمن انه دخل علی انس بن مالك فی داره بالبصرة حین انصرف من الظهر ودارہ بجنب المسجد قال قوموا فصلوا العصر فقمنا فصلینا فلما انصرفنا قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم قال صلوة المنافق یجلس یرقب الشمس حتی اذا کانت بین قرنی الشیطان قام فنقر اربعا لا یذکر الله فیها الا قلیلا مرتب بن

شرح سراج احمد

از ائمہ حدیث ست ولیکن در آخر عمر خللی و خلطی بحفظ وی راہ یافت کہ موجب عدم اعتماد بر حدیث وی گشت واختلف اهل العلم فی هذا فروی عن عمر بن الخطاب وابن عمر انهما قالا واختلاف کردہ اند اہل علم درین حدیث پس روایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب و عبد اللہ بن عمر کہ ہر دو گفتند فضلت سورة الحج بان فیها سجدتین فضیلت داده شدہ است سورہ حج کہ بدرستیکہ درین سورہ دو آیت سجدہ اند اخرجه مالك عن عمر موقوفا ولابی داود فی المراسیل عن خالد بن معدان مرفوعا فضلت سورة الحج علی القرآن بسجدتین (فضیلت داده شد سورہ حج بر باقی قرآن بسبب دو سجدہ کہ در وی اند ۱۲) وبه یقول ابن المبارك والشافعی واحمد واسحق ورای بعضهم فیها سجدة واعتقاد کردہ اند بعضی علما کہ در وی یک سجدہ است وهو قول سفین الثوری ومالك واهل الکوفة

باب ما جاء ما یقول فی سجود القرآن باب ست در بیان انچہ آمدہ است در انچہ گفتہ وخواندہ میشود در سجدہای قرآن حدثنا قتیبة ثنا محمد بن یزید بن خنیس بضم خاء معجمہ وفتح نون وسکون تحتیہ مخزومی مولاہم المکی مقبول از عباد تا سعر بود نا الحسن بن محمد ابن عبید الله بن ابی یزید قال قال لی ابن جریج یا حسن اخبرنی عبید الله بن ابی یزید عن ابن عباس قال جاء رجل الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال یا رسول الله انی رایتنی اللیلة آمدمردی نزد آنحضرت پس گفت ای پیغمبر خدا من در خواب دیدم وبیان کرد کہ بدرستیکہ من دیدم خود را امشب انا نائم ومن در خواب بودم کانی اصلی خلف شجرة گویا کہ نماز میکنم در پس درختی فسجدت پس سجدہ تلاوت کردم فسجدت الشجرة بسجودی پس سجدہ کرد آن درخت در وقت سجدہ کردن من با جہت سجدہ کردن من فسمعتها وهی تقول پس شنیدم آن درخت را کہ میخواند در سجدہ این دعا را اللهم اکتب لی بها عندك اجرا خداوندا بنویس برای من باین سجدہ پاداش را نزد خود وضع عنی بها وزرا وبنه از من بسبب وی گرانی بزه واجعلها لی عندك ذخرا وبگردان آن سجدہ را برای من نزد خود ذخیرہ وتقبلها منی کما تقبلتها من عبدك داود وبپذیر آنرا از من چنانچہ پذیرفتہ سجدہ را از بندہ خود کہ داود ست علیه السلام قال الحسن قال لی ابن جریج قال لی جدك گفت حسن گفت مرا ابن جریج گفت مرا جد تو عبید الله

شرح ابی الطیب

قوله فضلت سورة الحج ای علی السور التی فیها سجود التلاوة لا علی الکل لثبوت تفضیل سورة الفاتحة **باب** ما جاء ما یقول فی سجود القرآن **قوله** فسجدت یحتمل ان تکون السجدة صلاتیة والاظهر انها سجدة تلاوة لان النبی صلی الله علیه وسلم قرأ هذا الدعاء فی سجدة التلاوة **قوله** اکتب لی بها ای بسبب هذه السجدة او فی مقابلتها فالباء للظرفیة والمضاف محذوف **قوله** قال لی جدك ای عبید الله بن ابی یزید

قوت المغتذی

وتقبلها منی کما تقبلتها من عبدك داود قال القاضی ابو بکر بن العربی عسر علی فی هذا الحدیث ان یقول احد ذلك فانه فیه طلب قبول مثل ذلك القبول واین ذلك اللسان واین تلك النیة قلت لیس المراد المماثلة من کل وجه بل فی مطلق القبول وقد ورد فی دعاء الاضحیة وتقبل منی کما تقبلت من ابراهیم خلیلك ومحمد نبیك واین المقام من المقام ما اریید بهذا الا مطلق القبول وفیه ایماء الی الایمان بهؤلاء الانبیاء واذا ورد الحدیث بشیء اتبع ولا اشکال

شرح سراج احمد

ابن ابی یزید قال ابن عباس فقرأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجدۃ گفت ابن عباس پس خواند آنحضرت بعد از شنیدن این خبر خواب از ان مرد آیۂ سجدہ را در حین مجلس بقصد خواندن این دعا یا وقتی دیگر خواندن آیۂ سجدہ اتفاق افتاد فسجد فقال ابن عباس سمعتہ وھو یقول مثل ما اخبرہ الرجل عن قول الشجرۃ پستر سجدہ کرد آنحضرت پس گفت ابن عباس شنیدم آنحضرت را در حالیکہ او میفرمود مانند آنچہ خبر دادہ بود آن مرد از گفتار درخت و دعای وی معلوم نمیشود کہ آن مرد خواند سورۂ ص یا سورۂ دیگر را و ظاہر از روایت ذکر این لفظ چنان در ذہن می افتد کہ سورۂ ص خواندہ باشد وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ سعید بن منصور فی سننہ و ابو داود والحاکم بلفظ انما ہی توبۃ نبی یعنی ص قال ابو عیسی ھذا حدیث غریب من حدیث ابن عباس لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ نیست این سجدہ مگر توبہ نبی مراد میدارد سورۂ ص را ۱۲

حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوھاب الثقفی نا خالد الحذاء عن ابی العالیۃ عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول فی سجودہ القرآن باللیل گفت عائشہ بود آنحضرت کہ میگفت و میخواند در سجدۂ تلاوت در شب این دعا را سجد وجھی للذی خلقہ وشق سمعہ وبصرہ سجدہ کرد روی من یا ذات من مر کسی را کہ پیدا کرد او را و شگافت شنوائی او را و بینائی او را یعنی گوش و چشم را کہ شگافہا اند قوت سمع و بصر در انجا نہادہ بحولہ وقوتہ سجدہ کرد بقدرت و توانائی و توفیق او و تقیید بلیل اتفاقی است کہ عائشہ این دعا را از آنحضرت در شب شنیدہ و گفتن این قول از آنحضرت در مطلق سجدۂ تلاوت بی تقیید شب یا روز نیز آمدہ و خواندن این دعا نیز مروی ست رب انی ظلمت نفسی فاغفرلی و خواندن این تسبیح نیز آمدہ سبحان ربنا ان کان وعد ربنا لمفعولا و ظاہر مذہب حنفیہ آن ست کہ تسبیح مسنون در سجدہ صلاتیہ کفایت میکند در سجدۂ تلاوت چہ سجدۂ صلاتیہ افضل ست و چون در انجا کفایت میکند در ینجا بطریق اولی کند و با وجود آن شک نیست کہ آنچہ صحیح شدہ است روایت آن از ادعیہ خصوص در سجدۂ تلاوت خواندن آن در وی اولی و انسب ست قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی من فاتہ حزبہ من اللیل فقضاہ بالنہار باب ست در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ فوت کند او را حزب و ورد او از شب کہ بخواندن آن عادی باشد از قسم نماز یا دعا پس قضا کرد او را در روز حدثنا قتیبۃ نا ابو صفوان عن یونس عن ابن شہاب ان السائب بن یزید و عبید اللہ اخبراہ بدرستیکہ سائب و عبید اللہ ہر دو حدیث کردند ابن شہاب زہری را عن عبد الرحمن بن عبد القاری قال سمعت عمر بن الخطاب یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن حزبہ او عن شیء منہ فرمود آنحضرت ہر کہ بخواب رفت از ورد خویش یا از چیزی دیگر از خود نماز وغیرہ ای عن حزبہ کلہ او عن بعضہ ۱۲

شرح ابی الطیب

قولہ غریب من حدیث ابن عباس قال ابن حجر لکنہ صححہ الحاکم وحسنہ غیرہ **باب** ما ذکر فی من فاتہ حزبہ من اللیل فقضاہ بالنہار **قولہ** عن حزبہ بکسر الحاء المہملۃ وزای وباء موحدۃ وفی روایۃ ابن ماجۃ بجیم مضمومۃ

قوت المغتذی

من نام عن حزبہ بکسر الحاء المہملۃ وزای وباء موحدۃ وفی روایۃ ابن ماجۃ بجیم مضمومۃ وبالھمزۃ مکان الباء الموحدۃ وفی روایۃ النسائی من نام عن حزبہ او قال جزئہ وھو شک من بعض روایۃ قال العراقی وھل المراد بہ صلوۃ اللیل او قراءۃ القرآن فی صلوۃ او غیر صلوۃ یحتمل کلا من الامرین

عارضۃ الاحوذی

ابی ملیکۃ عن ام سلمۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اشد تعجیلا للظہر منکم وانتم اشد تعجیلا للعصر منہ الاسناد روی ابو داود عن المسیاح بن موسی عن انس کنا اذا کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی السفر فقلنا زالت الشمس او لم تزل صلی الظہر ثم ارتحل واما حدیث عائشۃ فرواہ حکیم بن جبیر وقد تکلم فیہ شعبۃ وقال ابو عیسی فی ھذا الحدیث اضطراب والذی فیہ ان سفین رواہ عنہ ورواہ عن سفین یحیی بن سعید ورواہ احمد بن حنبل عن اسحق ابن یوسف عن سفین لا ذکر

اسماء الرجال ۴ ثابت بن عبد الرحمن ابن عبد ربہ الانصاری امام مالک روایۃ بعمل الروایۃ وذکرہ العجلی فی ثقات التابعین ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

فقرأه ما بين صلوة الفجر وصلوة الظهر پس خواند آن حزب خود را میان نماز فجر و نماز ظهر كتب له كانما قرأه من الليل نوشته میشود
برای وی مزد آنرا که گویا که خواند آنرا در شب قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وابو صفوان اسمه عبد الله بن سعيد
المكي وروى عنه الحميدي وكبار الناس وابو صفوان نام او عبد الله است و روایت کرده است حدیث را از وی حمیدی و کبار مردم

باب ما جاء من التشديد في الذي يرفع راسه قبل الامام باب است در بیان آنچه آمده است از شدت گناه در حق کسیکه بردارد
سر خود را پیش از برداشتن امام سر را حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن محمد بن زياد وهو ابو الحارث البصري ثقة وابو الحارث
مردی ثقه بود عن ابي هريرة قال قال محمد صلى الله عليه وسلم اما يخشى الذي يرفع راسه قبل الامام فرمود آنحضرت آیا نمی ترسد
کسیکه بردارد سر خود را پیش از برداشتن امام سر را در نماز ان يحول الله راسه راس حمار از اینکه بگرداند حق تعالی سر او را سر خر یعنی تبدیل کند
صورت او را بصورت جانوری بدو این وعید است سخت در حق آن کس قال قتيبة قال حماد قال لي محمد بن زياد انسا قال
اما يخشى قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح ومحمد بن زياد هو بصري ثقة يكنى ابا الحارث **باب**
ما جاء في الذي يصلي الفريضة ثم يؤم الناس بعد ذلك باب است در بیان کسیکه بگذارد نماز فرض را
تنها یا با امام پستر امامت میکند مردم را پس از آن حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار
عن جابر بن عبد الله ان معاذ بن جبل كان يصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم المغرب ثم يرجع

شرح ابی الطیب

وبالهمز مكان الباء الموحدة وفي رواية النسائي من نام عن حزبه او قال جزئه وهو شك من بعض رواته قال العراقي وهل
المراد به صلوة الليل او قراءة القرآن في صلوة او غير صلوة يحتمل كلا من الامرين **باب** ما جاء من التشديد في الذي يرفع
راسه قبل الامام **قوله** اما يخشى الهمزة للاستفهام وما نافية **قوله** الذي يرفع راسه قبل الامام اي من الركوع
او السجود **قوله** ان يحول الله راسه راس حمار اي يجعله بليدا والا فالمسخ غير جائز في هذه الامة اقول لعل
الماموم لما لم يعمل بما امر به من الاقتداء بالامام ولم يفهم معنى الماموم والامام ما هو شبيه بالحمار في البلادة كقوله
مثل الذين حملوا التورية ثم لم يحملوها كمثل الحمار ويجوز ان يحمل على الحقيقة لجواز المسخ في هذه الامة قاله
الطيبي قال القسطلاني هو حقيقة بان يمسخ اذ لا مانع من وقوع المسخ في هذه الامة كما يشهد له حديث ملك الاشعري
في الاشربة لانه ذكر فيه ومسخ آخرين قردة وخنازير الى يوم القيمة ورد توجيه حمله على البلادة بان الوعيد بامر
مستقبل وهذه الصفة حاصلة في الفاعل عند فعله انتهى ويمكن ان يقال المسخ معلق على عدم الخشية المقارنة
مع المخالفة لا على مجرد عدم المتابعة فيندفع به قول ابن دقيق العيد يرجح الجوز ان التحويل الظاهر لم يقع مع كثرة رفع
الماموم راسه قبل الامام او نقول المراد من التحويل التحويل في الآخرة لا في الدنيا فلا يرد ايضا ما قاله لكن الظاهر ان
المراد به التحويل الصوري في الدنيا ويؤيده رواية البخاري او يجعل الله صورته صورة حمار ولابن عساكر ان يحول راسه
راس كلب ثم الظاهر من الحديث تحريم الفعل وبه جزم النووي في المجموع نقله عنه القسطلاني **باب** ما ذكر في الذي
يصلي الفريضة ثم يؤم الناس بعد ذلك **قوله** يصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم المغرب وفي رواية مسلم صلى مع
النبي صلى الله عليه وسلم العشاء وفي البخاري ثم يرجع فيؤم قومه فصلى العشاء قال العيني كذا في معظم الروايات ووقع في رواية

عارضة الاحوذي

لا بي بكر وعمر فيه ولا
اضطراب فيه
عندهم والله اعلم
واما حديث ابي هريرة
فصحيح خرجه مسلم و
خرج بلفظه حديث
عبد الله بن عمرو
الذي خرج ملك و
البخاري واتفق
الامامان الجعفي و
القشيري على صحة
حديث ابي ذر وخرج
ابو عيسى حديث
عائشة والشمس في
حجرتها عن الليث
عن ابن شهاب
مفردا وقرنه مالك
بحديث المغيرة
ابن شعبة في مفتتح
كتاب الموطا و
كذلك خرجه الامامان
المذكوران واما
حديث ابن ابي مليكة
عن ام سلمة فرواه
ابن ابي شيبة فقال
وانتوا شد تعجيلا
للعصر منه وسكت
ابو عيسى عنه و

بقیہ صفحہ ۵۳۶

شرح سراج احمد

الی قومہ فیؤمہم بدرستیکہ معاذ بن جبل بود کہ میگذارد ہمراہ آنحضرت نماز مغرب را پستر برمیگشت بسوی قوم خود پس امامت میکرد قوم را قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اصحابنا الشافعی واحمد واسحق قالوا اذا ام الرجل القوم فی المکتوبۃ وقد کان صلاہا قبل ذلک گفت شافعی واحمد واسحق چون امامت کرد آدمی قوم را در نماز فرض وتحقیق بود کہ گذارده بود آن مکتوبہ را پیش ازین امامت ان صلوۃ من ایتموا بہ جائزۃ گفتند بدرستیکہ نماز کسیکہ اقتدا کرده باشد باین کس روا است یعنی اقتداء مفترض در پس متنفل واحتجوا بحدیث جابر فی قصۃ معاذ وہو حدیث صحیح وحجت گرفتند بحدیث جابر در قصۂ معاذ وآن حدیثی ست صحیح وقد روی من غیر وجہ عن جابر وتحقیق روایت کرده شده است از جابر بہ بسیار طرق وروی عن ابی الدرداء انہ سال عن رجل دخل المسجد والقوم فی صلوۃ العصر وروایت کرده شده است از ابی الدرداء کہ او پرسیده شد از حال مردی کہ در آمد در مسجد وحال آنکہ گروہی از مصلیان در گذاردن نماز عصر مشغول بودند وہو یحسب انہا صلوۃ الظہر وحال آنکہ این مرد آینده گمان میکرد کہ آن نماز ظہر ست فائتم بہ پس اقتدا کرد این مرد بآن امام بنیت ظہر قال صلاتہ جائزۃ گفت کہ نماز این مرد روا باشد اگرچہ اختلاف نماز ونیت باشد ونزد ایشان اتحاد نیت ضروری نیست وقد قال قوم من اہل الکوفۃ یعنی امام ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ اذا ائتم قوم بامام وہو یصلی العصر چون اقتدا کرد گروہی بامامی درحالیکہ امام میخواند نماز عصر را وہم یحسبون انہا الظہر فصلی بہم واقتدوا بہ فان صلوۃ المقتدی فاسدۃ وقوم گمان میکردند کہ آن نماز ظہر ست پس قوم اقتدا بآن امام کرد پس بدرستیکہ نماز مقتدی فاسد باشد اذا اختلفت نیۃ الامام والماموم چون مختلف گردد نیت امام ونیت ماموم یعنی اتحاد نماز ونیت امام وماموم نزد امام ما شرط ست در اقتدا در ہدایہ نوشتہ است لا یجوز اقتداء مفترض بمتنفل ولا بمفترض فرضا آخر کالعصر والظہر وظہر الیوم والامس مختلفان وفی التقیید بالمفترض اشارۃ الی انہ یصح اقتداء المتنفل بمتنفل آخر کما اذا اقتدی مصلی رکعتی الظہر بمن یصلی الاربع قبل الظہر کذا فی الخلاصۃ وجواب از حدیث معاذ آنست کہ آنحضرت ندانستہ باشند کہ معاذ در پس من نماز فرض خود خوانده باقوم میگذارد وامامت ایشان میکند چون آنحضرت را علم بران آمده باشد منع فرموده باشند از وی دلالت میکند برین معنی حدیثی کہ امام احمد روایت میکند کہ آنحضرت با معاذ گفت مباش فتان

شرح ابی الطیب

ابی عوانۃ والطحاوی من طریق محارب صلی باصحابہ المغرب وکذا فی روایۃ عبد الرزاق فاما ان یحمل علی تعدد القضیۃ او علی ان المغرب اریدبہا العشاء مجازا انتہی واما ارادۃ المغرب بالعشاء فلا یصح لما فی مسلم العشاء الآخرۃ وظاہرہ جواز اقتداء المفترض بالمتنفل وقال اصحابنا لا یصلی المفترض بالمتنفل وبہ قال مالک فی روایۃ واحمد فی روایۃ ابی الحارث عنہ وقال ابن قدامۃ اختار ہذہ الروایۃ اکثر اصحابنا وہو قول الزہری والحسن البصری وسعید بن المسیب والنخعی ویحیی بن سعید الانصاری واستدلوا بما فی صحیح ابن حبان الامام ضامن یعنی یضمنہا صحتہ وفسادہا والفرض لیس مضمونا فی النفل وقال الطحاوی لا حجۃ لہم فیما قالوا من الاستدلال بامامۃ معاذ رضی اللہ عنہ لانہا لم تکن بامر النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولا بتقریرہ وقال ایضا کان ذلک فی الوقت الذی تصلی فیہ الفریضۃ مرتین فیکون منسوخا

عارضۃ الاحوذی

عندی انہ صحیح غریبہ ابردوا الرجل ای دخل فی زمن البرد کما یقال اشتا واصاف واربع فی باب الازمنۃ وانجد وانہم فی الامکنۃ ومنہ ما روی الامامان الجعفی والقشیری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال من صلی البردین دخل الجنۃ یعنی الغداۃ والعشی فقال لہما الابردان کنی بذلک عن الصبح والعصر ولانہما فی وقت برد الہواء ومعنی قولہ ابردوا اخروا الی زمن البرد ولا ینتظم ذلک مع قولہ عن فان صورتہ اخروا عن الصلوۃ الا باضمار تقدیرہ اخروا انفسکم عن الصلوۃ وقد رواہ مسلم فابردوا بالصلوۃ وہو

شرح سراج احمد

یا بامن بگذار نماز یا تخفیف کن بر قوم پس حضرت تردید کرد در احد الامرین و مشروع گردانید مراد را یکی ازین دو چیز یا نماز گذاردن همراه آنحضرت و نه گذاردن با قوم از جهت لزوم اقتدای مفترض بمتنفل یا گذاردن با قوم با تخفیف و چون همراه آنحضرت نگذارد مفترض شد و اقتدا مفترض بمفترض خواهد بود کذا ذکر الشیخ ابن الهمام و احتمال دارد که معاذ همراه آنحضرت به نیت نفل گذارده باشد از جهت ادراک فضیلت جماعت با وی و فرض را تاخیر می کرده باشد برای امامت قوم **باب** ماذکر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر رخصت فرمودن شارع در حق سجده کردن بر جامه در شدت گرمی و سردی جای سجده حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا خلد بن عبد الرحمن قال ثنی غالب القطان عن بکر بن عبد الله المزنی عن انس بن مالك قال کنا اذا صلینا خلف النبی صلی الله علیه وسلم بالظهائر سجدنا علی ثیابنا اتقاء الحر گفت انس بن مالک بودیم ما که چون نماز میگذاردیم در پس آنحضرت در نیم روز سجده میکردیم بر جامهای خویش از جهت پرهیز کردن از گرمی یعنی سنگریزها گرم میگشتند بجهت شدت گرمی آفتاب که تاب سجده کردن بر آنها نمی توانستیم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و فی الباب عن جابر بن عبد الله و ابن عباس و قد روی هذا الحدیث وکیع عن خلد ابن عبد الرحمن چنانکه عبد الله بن مبارک از خالد روایت کرده **باب** ماذکر مما یستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس باب ست در بیان ذکر آنچه مستحب کرده شده است از نشستن در مسجد پس از نماز فجر تا طلوع کند آفتاب حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا صلی الفجر قعد فی مصلاه حتی تطلع الشمس بود آنحضرت که چون میگذارد نماز فجر را می نشست در جای نماز خود تا آنکه طلوع میکرد آفتاب نزد بعضی علما مراد از مصلا جائیست که دران نماز گذارده است و نزد بعضی اگر نماز گذارده برخاست و بجای دیگر از مسجد نشست مضائقه ندارد زیرا که مسجد تمام مصلی ست و تحقیق این را مولانا علی القاری در شرح حصن حصین بتفصیل کرده است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا عبد الله بن معویة الجمحی البصری نا عبد العزیز بن مسلم نا ابو ظلال بکسر ظای معجمه و تخفیف هلال بن ابی هلال و ابن ابی مالك و هو ابن میمون القسملی بفتح قاف و سکون مهمله بصری ضعیف مشهور بکنیت بود از خامسه است عن انس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی الفجر فی جماعة ثم قعد یذکر الله حتی تطلع الشمس هر که بگذارد نمازی را و ادا کرد در جماعت پس تربه نشست که ذکر

شرح ابی الطیب

باب ماذکر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد **قوله** بالظهائر جمع ظهیرة کشعائر جمع شعیرة وهی الهاجرة وهی حد انتصاف النهار **قوله** اتقاء الحر ویوخذ منه حکم البرد بالقیاس علی الحر وهو یدل علی ان السجدة علی ثیابه التی هو لابسها جائز **باب** ماذکر مما یستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس **قوله** ثم قعد یذکر الله تعالی ای استمر فی مسجده الذی صلی فیه فلا ینافیه القیام لطلب علم و مجلس وعظ

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد هو ابن موسی المروزی السمسار یلقب مردویه وترك بیانه لانه مشهور بالروایة عن ابن المبارك بالظهائر جمع ظهیرة کشعائر جمع شعیرة وهی الهاجرة

عارضة الاحوذی

انتظامه فی الظاهر وقد روی مسلم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ابردوا عن الحر فی الصلوة فان شدة الحر من فیح جهنم والفیء ظل نصف النهار الاخیر والظل عبارة عن ظل النهار کله والتلال الروابی المرتفعة والکدی الثانیة فی الارض واحدها تل والجمع تلال وتلول وفیح جهنم انتشار حرها یقال فاح یفیح واصله الواو اذا انتشروا تسع ومنه الی مکان افیح ای واسع الفقه الصلوة تجب فی اول الوقت وجوبا موسعا یمتد آخره ومعنی ذلك ان المکلف اذا اوقع الصلوة فی ای وقت کان منها

شرح سراج احمد

میکرد خدای را تا آنکہ طلوع کند آفتاب ثم صلی رکعتین کانت لہ کاجر حجۃ وعمرۃ پستر بگذارد دو رکعت را باشد مر او را مانند اجر یک حج و یک عمرہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تامۃ تامۃ تامۃ گفت انس فرمود آنحضرت اجر حج و عمرہ کہ کامل باشد ولفظ تامہ را سہ بار فرمود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب وسالت محمد بن اسمعیل عن ابی ظلال گفت مصنف کہ این حدیث حسن غریب است و سوال کردم از شیخ خود کہ امام بخاری بود از حال ابی ظلال فقال ہو مقارب الحدیث پس گفت او مقارب حدیث است قال محمد واسمہ ہلال گفت امام بخاری و نام ابی ظلال ہلال ست **باب** ماذکر فی الالتفات فی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در التفات کردن در حالت نماز حدثنا محمود بن غیلان وغیر واحد و دیگر بسیار کسان قالوا ثنا الفضل بن موسی عن عبد اللہ بن سعید بن ابی ہند عن ثور بن زید عن عکرمۃ عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یلحظ فی الصلوۃ یمینا وشمالا بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می نگریست بگوشہ چشم و ملاحظہ میفرمود بگوشہ احوال مقتدیان راست و چپ ولا یلوی عنقہ خلف ظہرہ و نمی پیچید گردن مبارک خود را در پس پشت خویش و این فعل نزد امام مانہ مفسد ست و نہ مکروہ اما باید کہ آنرا نیز بسیار نکند و عادت نگرداند اما التفات در نماز بپیچیدن گردن تا بیرون آید از مواجہت قبلہ پس آن مکروہ است و اگر سینہ نیز میگرداند تا تمام از مواجہت قبلہ بر آید فاسد گردد نماز قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب وقد خالف وکیع الفضل بن موسی فی روایتہ حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن عبد اللہ ابن سعید بن ابی ہند عن بعض اصحاب عکرمۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یلحظ فی الصلوۃ فذکر نحوہ مانند حدیث گذشتہ وفی الباب عن انس اخرجہ الترمذی وعائشۃ اخرجہ الترمذی ایضا حدثنا مسلم بن حاتم البصری ابو حاتم نا محمد بن عبد اللہ الانصاری عن ابیہ عن علی بن زید عن سعید بن المسیب عن انس قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بنی ایاک والالتفات فی الصلوۃ فرمود آنحضرت مر انس را از روی شفقت و مہربانی ای پسرک دور دار خود را و التفات کردن در نماز فان الالتفات فی الصلوۃ ہلکۃ پس بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

فی المسجد او طواف **قولہ** تامۃ تامۃ تامۃ صفۃ لحجۃ وعمرۃ کررہا ثلثا للتاکید واعاد القول لئلا یتوہم ان التاکید بالتمام وتکرارہ من قول انس وجعل تامۃ صفۃ للاخیر بحذف صفۃ الاول غیر بعید وجعلہ صفۃ للاجر والتانیث لاکتسابہ عن المضاف الیہ بعید **قولہ** واسمہ ہلال بن ابی ہلال او ابن ابی ظلال وہو ابن میمون وقیل غیر ذلک فی اسم ابیہ ابو ظلال بکسر المعجمۃ وتخفیف اللام القسملی بفتح القاف وسکون المہملۃ البصری ضعیف مشہور بکنیتہ کما فی التقریب **باب** ماذکر فی الالتفات فی الصلوۃ **قولہ** کان یلحظ فی الصلوۃ ای ینظر بمؤخرۃ عینیہ فی التطوع او الفرض لبیان الجواز ویثاب علیہ ثواب الواجب فانہ یجب علیہ بیان الجواز قال السیوطی یلحظ بفتح الحاء المہملۃ وبالظاء المعجمۃ النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ **قولہ** یمینا وشمالا ای تارۃ وتارۃ **قولہ** ولا یلوی عنقہ ای لا یصرفہ قال الطیبی اللی فتل الحبل یقال لویتہ الویہ لیا ولوی راسہ امالہ **قولہ** ایاک والالتفات فی الصلوۃ محمول علی تحویل الوجہ ویدل علیہ قولہ ہلکۃ واما بمؤخرۃ العین فہو جائز لکنہ ترک الاولی الا فی حقہ صلی اللہ علیہ وسلم فانہ لبیان الجواز وہو واجب علیہ

قوت المغتذی

یلحظ بفتح الحاء المہملۃ وبالظاء المعجمۃ وہو النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ

عارضۃ الاحوذی

عدہ ممتثلا لکن المبادرۃ بہا افضل علی ما یاتی بیانہ ان شاء اللہ الا لعذر وذلک قسمان انتظار جماعۃ وشدۃ حر فاما الاول وہو انتظار الجماعۃ فمما قال بہ مالک وذلک الی ربع القامۃ و خالفہ الشافعی وغیرہ فقالوا ان الصلوۃ فی اول الوقت فرادی افضل من الصلوۃ فی آخرہ جماعۃ ودلیلنا کتاب عمر الی عمالہ بمحضر جمیع الصحابۃ ان صلوا الظہر اذا کان الفیء ذراعا الی ان یصیر ظل احدکم مثلہ یؤکدہ ان فضیلۃ اول الوقت غیر مقدرۃ وفضیلۃ الجماعۃ مقدرۃ بخمس و عشرین درجۃ والفضل المقدر اولی

اسماء الرجال
عمر بن الخطاب بن نفیل القرشی العدوی ابو حفص الخلیفۃ الثانی ولد بعد الفیل بثلاثۃ اعوام اسلم سنۃ خمس و ثلثین ۱۲ منہ

شرح سراج احمد

التفات کردن در نماز هلاکت ست فان کان لابد ففی التطوع لا فی الفریضة پس اگر باشد مصلی را لابد و مخلصی نبود از التفات
کردن پس در نفل کند نه در فرائض یعنی اگر در نوافل کند مضائقه ندارد و در فرائض نکند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن حدثنا
صالح بن عبد الله نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیه عن مسروق عن عائشة قالت
سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الالتفات فی الصلوة قال هو اختلاس پس گفت عائشه پرسیدم پیغمبر خدا را انگریستن چپ و
راست در نماز فرمود آنحضرت التفات ربودنی ست که میکند آنرا شیطان یختلسه الشیطان من صلوة الرجل که میگیرد و می رباید شیطان
از نماز بنده کمال آنرا قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب **باب** ما ذکر فی الرجل یدرک الامام ساجدا کیف یصنع
باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است در حق مردی که یافت امام را در حالت سجده چه طور کند شامل گردد در سجده یا استاده باشد
حدثنا هشام بن یونس الکوفی نا المحاربی عن الحجاج بن ارطاة عن ابی اسحق عن هبیرة بن یریم تحتانیه در اول بوزن
عظیم الشبامی بمعجمه بسیار موحده خفیفه ابو الحارث الکوفی لا باس به است و او را نسبت به تشیع کرده میشد از ثانیه بود عن علی رضی الله عنه
و تحویل اسناد میکند و عن عمرو بن مرة عن ابن ابی لیلی عن معاذ بن جبل قالا قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا اتی احدکم الصلوة والامام علی حال فلیصنع کما یصنع الامام چون بیاید یکی از شما برای نمازی و دریابد امام را بر حالتی مثلا
سجده پس باید که بکند او چنانکه میکند امام یعنی بر همان حال شامل گردد با امام همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه قال ابو عیسی هذا
حدیث غریب لا نعلم احدا اسنده الا ما روی من هذا الوجه گفت ترمذی این حدیثی ست غریب نمی شناسم کسی را که اسند
کرده باشد آن حدیث را مگر آنچه روایت کرده شده است ازین طریق که ترمذی ذکر کرده است والعمل علی هذا عند اهل العلم و عمل
برین از اهل علم ست قالوا اذا جاء الرجل والامام ساجد فلیسجد ولا تجزیه تلک الرکعة گفته اند علما چون آید مردی در حالیکه امام
در سجده بود پس باید که سجده کند آینده و شامل گردد با امام و شریک وی شود در سجده و کفایت نمیگردد او را آن رکعت اذا فاته الرکوع
مع الامام چون فوت شود او را رکوع همراه امام یعنی مادامیکه رکوع را با امام نیافته باشد مدرک آن رکعت نباشد و اختار
عبد الله بن المبارک ان یسجد مع الامام و اختیار کرده است عبد الله بن المبارک اینکه سجده کند همراه امام و شریک او گردد اگرچه
مدرک رکعت نشود و ذکر عن بعضهم فقال و ذکر کرده است از بعضی علما پس گفته اند بعضی لعله لا یرفع راسه
من تلک السجدة حتی یغفر له شاید که این شخص سر بر ندارد از آن سجده تا آنکه بیامرزد حق تعالی او را یعنی مدرک ثواب سجده باشد

شرح ابی الطیب

قوله هلکة بفتحتین ای هلاک لانه طاعة الشیطان وهو سبب الهلاک قال الطیبی الهلکة الهلاک وهو
استحالة الشیء وفساده لقوله تعالی و یهلک الحرث والنسل والصلوة بالالتفات یستحیل عن الکمال الی الاختلاس المذکور
فی الحدیث وهو نقصان **باب** ما ذکر فی الرجل یدرک الامام وهو ساجد کیف یصنع **قوله** والامام علی حال
ای من قیام او رکوع او سجود او قعود **قوله** فلیصنع کما یصنع الامام ای فلیقتد به فی افعاله بان یشارکه فی
الصلوة وهو فی تلک الحالة فلا ینتظر رجوعه الی القیام اذا لم یکن فیه کما یفعله العوام ولیس المراد انه یقرأ کما یقرأ الامام
فانه لم یقل به احد لان قراءة السورة عند جهر الامام بها لم یقل به احد وکذا القراءة جهرا والله تعالی اعلم **قوله** حدیث غریب الخ
قال النووی اسناده ضعیف فکان الترمذی یرید تقویة الحدیث بعمل اهل العلم والعلم عند الله تعالی

عارضة الاحوذی

من الفضل المهمل
یزیده ایضا ان
الجماعة متفق علی
وجوبها والصلوة
فی اول الوقت مختلف
فی وجوبها او الفضیلة
المتفق علیها اولی
من الفضیلة المختلف
فیها یحققه ان اهلا
لو اتفقوا علی صلوة
فی آخر الوقت لیقاتلوا
ولو اتفقوا علی ترک
الجماعة قوتلوا فسیئة
تباح الدماء فی ترکها
اولی بالتقدیم من
اخری لا یباح بترکها
دم ولیس بعد
هذا بیان والله
اعلم واما القسم
الثانی وهو شدة
الحرفالسنة فیها
الابراد بصلوة الظهر
الی نصف القامة
بثلث شرائط الاولی
ان صلی فی مسجد
جماعة کما قدمناه
الثانیة ان یکون
المسجد ساقا مفتوح

شرح سراج احمد

باب کراهة ان ینتظر الناس الامام وهم قیام عند افتتاح الصلوة باب ست در بیان کراہت انتظار بردن مردم امام را درحالیکہ قوم استادہ باشند نزدیک شروع کردن در نماز حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا معمر عن یحیی بن ابی کثیر عن عبد الله بن ابی قتادة عن ابیه ابی قتادة الانصاری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اقیمت الصلوة فلا تقوموا حتی ترونی خرجت چون اقامت گفتہ شود برای نماز پس برنخیزید تا آنکہ ببینید مرا کہ بتحقیق بیرون آمدم از درون خانہ فقہا گفتہ اند کہ مذہب آنست کہ نزد حی علی الصلوة باید برخاست وشاید کہ بیرون آمدن آنحضرت درین وقت می بود وفی الباب عن انس وحدیث انس غیر محفوظ مصنف گوید وحدیث انس بن مالک محفوظ نیست قال ابو عیسی حدیث ابی قتادة حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم ان ینتظر الناس الامام وهم قیام وتحقیق مکروہ گفتہ اند گروہی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان اینکہ انتظار باشند مردم برای امام درحالیکہ استادہ باشند وقال بعضهم اذا کان الامام فی المسجد واقیمت الصلوة فانما یقومون اذا قال المؤذن قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة وگفتہ اند بعضی علما چون باشد امام در مسجد واقامت کردہ شود برای نماز پس بدرستیکہ مردم باستند چون بگوید مؤذن لفظ قد قامت الصلوة را وهو قول ابن المبارك وآن قول عبد الله بن مبارک ست **باب** ما ذکر فی الثناء علی الله والصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم قبل الدعاء باب ست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در حق ثنا گفتن بر حق تعالی ودر ذکر درود گفتن بر آنحضرت پیش از خواندن دعا حدثنا محمود بن غیلان نا یحیی بن آدم نا ابو بکر بن عیاش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال کنت اصلی والنبی صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر معه گفت عبد الله بن مسعود بودم من کہ نماز میگذاردم وحال آنکہ آنحضرت وابو بکر صدیق وعمر فاروق ہمراہ آنحضرت می بودند نشستہ فلما جلست بدأت بالثناء علی الله ثم الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم پس ہرگاہ نشستم من در تشہد آغاز کردم بگفتن ثنا بر حق تعالی پستر بدرود گفتن بر آنحضرت ثم دعوت لنفسی پستر دعا کردم برای نفس خود فقال النبی صلی الله علیه وسلم سل تعطه پس فرمود آنحضرت از حق تعالی سوال کن داده شوی تو آنرا وفی الباب عن فضالة بن عبید قال ابو عیسی حدیث عبد الله حدیث حسن صحیح وروی احمد بن حنبل عن یحیی بن آدم هذا الحدیث مختصرا وروایت کردہ این حدیث را امام احمد از یحیی بن آدم مختصر محذوف الطوالة **باب** ما ذکر فی تطییب المساجد باب ست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در خوشبو کردن مسجدہا حدثنا محمد بن حاتم البغدادی نا عامر بن صالح الزبیری نا هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة قالت امر النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

باب کراهة ان ینتظر الناس الامام وهم قیام عند افتتاح الصلوة **قوله** فلا تقوموا حتی ترونی قد خرجت ای من الحجرة الشریفة وهذا یدل علی جواز تقدیم الاقامة علی خروج الامام نقله الطیبی **باب** ما ذکر فی الثناء علی الله تعالی **قوله** والنبی صلی الله علیه وسلم مبتدأ خبره محذوف ای جالس او حاضر قاله الطیبی وقال ابن حجر ای حاضر کما فی نسخة صحیحة **قوله** سل تعطه بضم التاء المثناة من فوق علی بناء المجهول والهاء اما للسکت کقوله حسابیه واما ضمیر المسؤل عنه لدلالة سل علیه **باب** ما ذکر فی تطییب المساجد

عارضة الاحوذی

بعید وقال بعض اصحاب الشافعی لیس بشیء بل هو رخصة لاجل ذهاب الخشوع کتاخیر الصلوة عند حضور الطعام مخافة اشتغال البال به والذی قلناه اولی للاحادیث التی تقدمت وثبت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم بالابواء وواظبته علیه هذا یدل علی انه سنة منه فان قال قائل فقد روی مسلم عن ابی اسحق عن خباب اتینا رسول الله صلی الله علیه وسلم فشکونا الیه حر الرمضاء فلم یشکنا قلت لابی اسحق فی الظهر قال نعم قلت فی تعجیلها قال نعم قیل له معناه انه اراد حتی صار للتلول فیء یستظل به المسافر لکن الرمضاء التی یستحر علیها لم تبرد فشکوا ذلك الیه فلم یشکهم اذ لا یزول ذلك الا بعد اصفرار الشمس فلذلك لم یسمع عذرهم فیه وکانه صلی الله علیه وسلم رفق من وجه وابقی من وجه

اسماء الرجال

۱۴ عن زید بن ارقم وثقه ابن معین وجمع بینه وبین ابن عمر حیث قال الصلوة بعدها وجمع بینه وبین الاسود بن یزید ابو مریم الثقفی جلیل ثقة من رجال الستة احدی وثلثین وثلثمائة وابن عباس وسمع عثمان ستة کذا قال الحافظ فی التقریب

شرح سراج احمد

ببناء المساجد فی الدور امر فرمود آنحضرت بہ بنا نمودن مسجد در سرائہا و محلہا و قبیلہا اگر بقصد ضرار نباشد تا ہر قومی در محلہ خود
جماعت میکردہ باشند وان تنظف و تطیب و امر کرد کہ پاکیزہ داشتہ شوند مسجدہا و خوشبو گردانیدہ شوند بقصد تعظیم این بقعہ و حضور ملائکہ
و نشاط موسنان و تنظف و تطیب بیاء و تا سعًا ضبط کردہ شدہ اند حدثنا ہناد نا عبدۃ و وکیع عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ
ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر فذکر نحوہ پس ذکر کردہ عروہ مانند حدیث گذشتہ وہذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید
و این حدیث کہ مرسل ست اصح ست از حدیث اول حدثنا ابن ابی عمر نا سفین بن عیینۃ عن ہشام بن عروۃ عن
ابیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امر فذکر نحوہ وقال سفین و گفت سفیان باین عبارت ببناء المساجد فی الدور
یعنی القبائل مراد سیدا شت از دور قبائل را **باب** ما جاء ان صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است
کہ بدرستیکہ نماز شب و روز گذاردن دو دو رکعت ست حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مہدی نا شعبۃ عن
یعلی بن عطاء عن علی الازدی عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال صلوۃ اللیل والنہار مثنی
مثنی نماز شب و روز از نوافل گذاردن دو دو رکعت ست و این فضیلت ست قال ابو عیسی اختلف اصحاب
شعبۃ فی حدیث ابن عمر فرفعہ بعضہم و وقفہ بعضہم گفت مصنف اختلاف کردہ اند اصحاب شعبہ در حدیث
عبد اللہ بن عمر پس مرفوع کردہ اند او را بعضی و موقوف کردہ اند آن حدیث را بعضی و روی عن عبد اللہ العمری
عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو ہذا یعنی این حدیث از طریق عبد اللہ العمری مرفوع ست والصحیح
ما روی عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال صلوۃ اللیل مثنی مثنی اخرجہ ابن جریر و زاد لفظ تسلیم فی رکعتین
واخرج ابن ابی شیبۃ عنہ بلفظ صلوۃ اللیل والنہار رکعتین رکعتین وروی الثقات عن عبد اللہ بن عمر عن

شرح ابی الطیب

قولہ ببناء المساجد فی الدور ای القبائل کما فسرہ سفین بن عیینۃ ومنہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم خیر دور
الانصار الحدیث فسر قبائل الانصار بالدور قالہ السیوطی وقال ابن الملک المراد بالدور المحلات فانہم کانوا یسمون المحلۃ
التی اجتمعت فیہا قبیلۃ دارا او محمول علی اتخاذ بیت فی الدار للصلوۃ کالمسجد یصلی فیہ اہل البیت والحکمۃ فی امرہ
لاہل کل محلۃ ببناء مسجد فیہا انہ قد یتعذر او یشق علی اہل محلۃ الذہاب الی الاخری فیحرمون اجر المسجد و
فضل اقامۃ الجماعۃ فیہ فامروا بذلک لیتیسر لاہل کل محلۃ العبادۃ فی مسجدہم **قولہ** وان تنظف و تطیب بصیغۃ
المجہول والضمیر للمساجد والتنظیف بازالۃ النتن والعذرات والتراب والتطییب برش ماء الورد او التعطیر
وبہ یعلم انہ یستحب تجمیر المسجد بالبخور خلافا لمن کرہہ **باب** ما جاء ان صلوۃ اللیل والنہار مثنی
مثنی **قولہ** صلوۃ اللیل مثنی مثنی ای رکعتین رکعتین وہذا معنی مثنی لما فیہ من
التکریر ومثنی الثانی تاکید لہ والمعنی ینبغی لہ ان یصلیہا رکعتین رکعتین

قوت المغتذی

فی الدور یعنی القبائل قال العراقی فسر ابن عیینۃ الدور فی الحدیث بالقبائل ومنہ قولہ
صلی اللہ علیہ وسلم خیر دور الانصار الحدیث ففسر قبائل الانصار بالدور

عارضۃ الاحوذی

فرع قال اصحابنا
بالایراد الی اخر الوقت
قال محمد بن عبد الحکیم
ینتہی بالایراد الیہ والاول
اولی لان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم انما اخر الی
ان کان للتلوا فضل
والجماعات فی یستظل بہ
وذلک فی وسط الوقت
وصل اذا ثبت ہذا
فاما العصر فاختلف
علماؤنا فی الایراد بہا و
الصحیح ان صلاتہا
فی اول الوقت افضل
للجماعۃ والفذ وبہ
قال الشافعی والاوزاعی
واحمد وقال ابو حنیفۃ
والثوری تاخیرہا افضل
وبہ قال ابو قلابۃ و
احتج بانہا سمیت العصر
لانہا تعصر ای تؤخر
وحکی عن ابراہیم انہ
کان یؤخرہا واحتج
بما روی عن رافع بن
خدیج ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم کان یامر
بتاخیر ہذہ الصلوۃ
یعنی صلوۃ العصر وقال

شرح سراج احمد

النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار و روایت کردہ اند مردم ثقہ از عبد اللہ بن عمر از آنحضرت ہمین را و ذکر نکردہ اند
در حدیث لفظ صلوۃ النہار را وقد روی عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر انہ کان یصلی باللیل مثنی مثنی و بالنہار اربعا
و تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ از نافع از ابن عمر کہ بدرستیکہ او بود کہ میگذارد در شب دو دو رکعت و در روز چہار رکعت
میگذارد وقد اختلف اہل العلم فی ذلک فرای بعضہم ان صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی ای اثنین اثنین و آن غیر منصرف ست
از جہت تکرار عدل در وی چنانکہ مذہب زمخشری ست یا عدل و وصف چنانکہ قول سیبویہ ست و تعقبہ فی الکشاف بان الوصفیۃ
العارضیۃ لا تؤثر لانہا لو کانت مؤثرۃ فی المنع عن الصرف لقلت مررت بنسوۃ اربع منصوبا فلما صرفہ علم انہا لیست باصل الوضع
لم یضرہا التقع وصفا بل عرض لہا ذلک نحو مررت بحیۃ ذراع ورجل اسد فالذراع والاسد لیسا بصفتین للحیۃ والرجل حقیقۃ
وقال البیضاوی انہا بنیت صفات وان کانت اصولہا لم تبن لہا وہو قول الشافعی و احمد قال یحیی و قال مالک وہو الامر
عندنا من اہل المدینۃ گفت امام بخاری و ذکر کردہ شدہ است آن از عمار و ابی ذر و انس و جابر و عکرمہ و زہری و آن قول
حسن و حماد و سعید بن جبیر ست وقال بعضہم صلوۃ اللیل مثنی مثنی و صلوۃ التطوع بالنہار اربعا و گفتہ اند بعضی علما
کہ نماز شب دو دو رکعت ست افضل و اعتقاد کردہ اند گذاردن نماز نفل را در روز چہار رکعت مثل الاربع قبل الظہر
وغیرہا من صلوۃ التطوع مثل سنت ظہر را کہ پیش از فرض اند و دیگر نوافل را وہو قول سفیان الثوری و ابن المبارک
و اسحق گفت امام ما ابو حنیفہ الاربع افضل فی الملوین وقال صاحباہ الاربع فی النہار و مثنی فی اللیل و یوافقہما روی
ابن ابی شیبۃ عن نافع ان ابن عمر کان یصلی بالنہار اربعا و ذلک یدل علی ضعف ما روی عنہ مرفوعا صلوۃ اللیل و
النہار مثنی مثنی او علی نسخہ **باب** کیف کان یتطوع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار باب ست در بیان آنچہ چہ طور بود کہ
نوافل میگذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در روز حدثنا محمود بن غیلان نا وہب بن جریر نا شعبۃ عن ابی اسحق
عن عاصم بن ضمرۃ قال سألنا علیا عن صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من النہار گفت عاصم بن ضمرہ سوال کردیم ما علی مرتضی را
از کیفیت گذاردن نماز نفل آنحضرت در روز فقال انکم لا تطیقون ذلک پس گفت علی مرتضی بدرستیکہ شما نتوانید کرد
آنرا فقلنا من اطاق ذلک منا پس گفتیم ما کدام کس تواند کرد آن را از ما فقال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اذا کانت الشمس من ہہنا کہیأتہا من ہہنا پس گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ چون می شد آفتاب

شرح ابی الطیب

قولہ ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار قال المحقق ابن الہمام وکذا ہو فی الصحیحین یعنی بدون ذکر صلوۃ النہار
وقال النسائی ہذا الحدیث عندی خطأ وقولہ فی سننہ الکبری اسنادہ جید لا یعارض کلامہ ہذا لان
جودۃ السند لا یمنع من الخطاء من جہۃ اخری دخلت علی الثقات ولہذا رد الحاکم فی کتابہ فی علوم الحدیث بسندہ ثم قال
رجالہ ثقات الا ان فیہ علۃ یطول بذکرہا الکلام انتہی ولم یسم فسندکر الجواب انتہی **باب** کیف کان یتطوع النبی
صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار **قولہ** من اطاق ذلک منا ای فعل فمن مبتدأ وخبرہ محذوف **قولہ** اذا کانت الشمس من
ہہنا ای من جہۃ الشرق کہیأتہا من ہہنا ای من جہۃ المغرب عند العصر **قولہ** من ہہنا ای من جہۃ المشرق یعنی قبیل الزوال ولفظ النسائی اخبرنا
محمد بن بشار قال نا محمد بن عبد الرحمن قال نا شعبۃ عن یعلی بن عطاء انہ سمع علیا الازدی انہ سمع ابن عمر یحدث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

القسوۃ ما ادرکت النار
لا وہم یصلون الظہر
بعشی و دلیلنا ما روی
ملک و غیرہ تلک صلوۃ
المنافقین ثلثا یجلس
احدہم حتی اذا اصفرت
الشمس وکانت بین قرنی
الشیطان فنقر اربعا
لا یذکر اللہ فیہا الا قلیلا
وقد کان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم یقدمہا و
یعجلہا حتی حدثت
الفتنۃ وفشت الخلافۃ
وضیعت الصلوۃ وغیرت
السنۃ فقالت عائشۃ
وام سلمۃ ما قلنا حینئذ
مما حکاہ الشافعی عنہما
روی مسلم عن رافع بن خدیج
قال کنا نصلی العصر مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ثم نخرج الجزور فیقسم عشر
قسم ثم نطبخ فناکل لحما
نضیجا قبل مغیب الشمس
وحدیث عائشۃ کان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یصلی العصر والشمس
فی حجرتہا قبل ان تظہر
تزید قبل ان تخرج منہا

شرح سراج احمد

ازین طرف کہ جانب مشرق باشد بہیئات آفتاب کہ ازین طرف بود یعنی از جانب مغرب عند العصر صلی رکعتین نزدیک وقت عصر
میگذارد دو رکعت را یعنی چون آفتاب بمقدار دو سہ نیزہ بالا میگشت در وقت اشراق دو رکعت نماز میگذارد واذا کانت الشمس من
ھھنا یعنی از جانب مشرق نزدیک باقی ماندن یک ثلث از استوا کھیأتھا من ھھنا عند الظھر بہیئات آفتاب کہ از جانب
مغرب باشد نزدیک ظہر صلی اربعا میگذارد آن وقت چہار رکعت را و آن وقت ضحی باشد ویصلی قبل الظھر اربعا و میگذارد پیش
از نماز ظہر چہار رکعت سنت را بیک سلام وبعدھا رکعتین و پس از ظہر دو رکعت را وقبل العصر اربعا یفصل بین کل رکعتین
بالتسلیم علی الملئکۃ المقربین والنبیین والمرسلین ومن تبعھم من المؤمنین والمسلمین و میگذارد پیش از نماز عصر چہار رکعت را
فصل میکرد میان ہر دو رکعت بسلام دادن بر فرشتگان و بر پیغمبران و رسولان و آنہا کہ تابع ایشان اند در وجود و در ذکر از مسلمانان
و مؤمنان یعنی سلام کہ در نماز میدہند نیت فرشتگان و حاضران جماعت میکنند از ینجا معلوم میشود کہ تسلیم در چہار رکعت کہ پیش از
عصر بگذارند مستحب ست و بعضی اربع قبل الظہر را نیز بر آن قیاس کنند و بغوی گفتہ کہ مراد بتسلیم درینجا تشہد ست نام کرد آنرا تسلیم
بجہت اشتمال وی بر آن حدثنا محمد بن المثنی نا محمد بن جعفر نا شعبۃ عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم نحوہ و این اسناد را برای تقویت حدیث گذشتہ آوردہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وقال اسحق بن
ابراھیم احسن شیء روی فی تطوع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالنھار ھذا گفت اسحق احسن شیء کہ روایت کردہ شدہ است
در نفل گذاردن آنحضرت در روز این حدیث ست وروی عن ابن المبارک انہ کان یضعف ھذا الحدیث و روایت کردہ
شدہ است از عبد اللہ بن مبارک کہ بدرستیکہ او بود کہ تضعیف میکرد این حدیث را وانما ضعفہ عندنا واللہ اعلم مصنف گوید
و جز این نیست کہ ضعف این حدیث نزد ما واللہ تعالی داناست ازین جہت ست لانہ لا یروی مثل ھذا عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم الا من ھذا الوجہ عن عاصم بن ضمرۃ عن علی بدرستیکہ شان این ست کہ روایت کردہ نمیشود مانند این
حدیث از آنحضرت مگر ازین راہ کہ از عاصم بن ضمرہ از علی مرتضی ست و بطریق دیگر ثابت نشدہ است و عاصم
ابن ضمرۃ ھو ثقۃ عند بعض اھل الحدیث و عاصم بن ضمرہ ثقہ بود نزد بعضی محدثین قال
علی بن المدینی قال یحیی بن سعید القطان قال سفین کنا نعرف فضل حدیث
عاصم بن ضمرۃ علی حدیث الحارث گفت علی بن مدینی گفت یحیی بن سعید قطان گفت سفیان بودیم

شرح ابی الطیب

قال صلوۃ اللیل والنھار مثنی مثنی قال ابو عبد الرحمن الحدیث عندی خطأ واللہ اعلم انتہی **قولہ** یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم
المراد بالفصل بالتسلیم التشھد لان فیہ السلام علی النبی وعلی عباد اللہ الصالحین قالہ اسحق بن راھویہ فانہ کان
یری صلوۃ النھار اربعا **قولہ** عاصم بن ضمرۃ السلولی الکوفی صدوق من الثالثۃ مات سنۃ اربع وتسعین

قوت المغتذی

یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم علی الملائکۃ المقربین والنبیین والمرسلین ومن تبعھم من المؤمنین والمسلمین قال
العراقی حمل بعضھم ھذا علی ان المراد بالفصل بالتسلیم التشھد لان فیہ السلام علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وعلی عبادہ
الصالحین قالہ اسحق بن راھویہ فانہ کان یری صلوۃ النھار اربعا قال وفیما اولہ علیہ بعد

عارضۃ الاحوذی

وحدیث انس فی الموطا کان
نصلی العصر ثم یذھب الذاھب
الی العوالی فیجدھم یصلون
العصر وحدیث رافع بن
خدیج الصحیح عارضناہ
وما ذکرہ عندی عند الاول
ابن رافع عن عبد الرحمن بن
رافع بن خدیج عن ابیہ و
عبد الواحد بن رافع مطعون
علیہ وقول بریدۃ لا تصلوا
فی یوم غیم بکروا بصلوۃ
العصر فان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم قال من
ترک صلوۃ العصر
حبط عملہ واما قول
القسم ادرکت الناس
یصلون الظھر بعشی
فمعناہ الابراد بھا
الی نصف القامۃ
وذلک من بکاۃ العشی
فان العشی من زوال
الشمس الی الغروب
کما ان الغداۃ من صلوۃ
الضحی الی الزوال و
اما قول ابی قلابۃ
انما سمیت العصر
لانھا تعصر من صلوۃ
بالاشتقاق وھو

شرح سراج احمد

که می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمره را بر حدیث حارث که خلاف آن در وی وارد شده باشد و حدیث عاصم بن ضمره بسیار محدثین روایت کرده اند چنانکه ابن ابی شیبه و احمد و ابن منیع و ترمذی و نسائی و ابن ماجه و عبد الرزاق در جامع خود و ابن جریر و تصحیح آن کرده و ابن خزیمه و بیهقی و ضیای مقدسی **باب** فی کراهة الصلوة فی لحف النساء باب ست در بیان کراهت گذاردن نماز در لحاف زنان حدثنا محمد بن عبد الاعلی نا خلد بن الحارث عن اشعث وهو ابن عبد الملک عن محمد بن سیرین عن عبد الله بن شقیق عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی فی لحف نسائه گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که نمیگذارد نماز در لحاف زنان خویش لحف جمع لحاف بکسر لام فراگنده یعنی جامه که از پنبه و فراگنده باشد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی فی ذلک رخصة عن النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق روایت کرده شده است در باب گذاردن نماز در لحاف زنان رخصتی از آنحضرت کما اخرجه البخاری و این قوی ست زیرا که در احادیث وارد ست که آنحضرت می فرمود که وحی آمد بر من در لحاف عائشه و عدم گذاردن نماز در لحف زنان بجهت احتیاط باشد والله اعلم بالصواب **باب** ما یجوز من المشی والعمل فی صلوة التطوع باب ست در بیان آنچه آمده است که روا ست در نماز از رفتن و عمل کردن در نماز نفل حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف نا بشر بن المفضل عن برد بن سنان عن الزهری عن عروة عن عائشة قالت جئت ورسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی فی البیت گفت عائشه صدیقه آمدم من در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد در خانه شاید که عائشه صدیقه بجای دیگر رفته باشد یا آنحضرت بخانهٔ دیگر از ازواج باشد والباب علیه مغلق و حال آنکه در بر آنحضرت بسته بود فمشی حتی فتح لی پس رفت آنحضرت پس بگشاد در برای من یعنی از جای نماز قدمی چند رو و بگشاد در را ثم رجع الی مکانه پس باز گشت بجای که نماز میگذارد و وصفت الباب فی القبلة و بیان کرد حضرت عائشه که در خانه در جانب قبله نهاده بود و در روایت ابی داود و نسائی و احمد ست و ذکرت ان الباب فی القبلة یعنی نزدیک

شرح ابی الطیب

باب فی کراهة الصلوة فی لحف النساء **قوله** لا یصلی فی لحف نسائه بضم اللام والحاء جمع لحاف بکسر اللام وهو والملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد ونحوه قاله فی المحکم کما فی قوت المغتذی **باب** ما یجوز من المشی والعمل فی صلوة التطوع **قوله** یصلی فی البیت فی روایة اخری عنها یصلی تطوعا وفیه اشارة الی ان امر التطوع اسهل **قوله** فمشی ای فاستفتحت فمشی حتی آه قال بعض الشراح ان هذا یدل علی ان الافعال الکثیرة اذا تتوالی لا تبطل الصلوة قال الشیخ ابن حجر فیه ان المقرر فی الاصول ان وقائع الاحوال الفعلیة اذا تطرق الیها الاحتمال سقط به الاستدلال وهمنا تطرق الیها احتمال انه مشی غیر متوال علی ان فی سنده مختلفا فیه **قوله** ووصفت الباب فی القبلة ای ذکرت عائشة رضی الله عنها ان الباب کان فی القبلة فلم یتحول صلی الله علیه وسلم عنها عند مجیئه الیه ویکون رجوعه الی مصلاه

قوت المغتذی

فی لحف نسائه بضم اللام والحاء جمع لحاف بکسر اللام وهی الملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد ونحوه قاله فی المحکم

عارضة الاحوذی

غیر مسلم فان العصر فی اللغة الدهر والعصر وقت من الیوم وهو الغداة والعشی والعصر اللیل والعصر النهار ویقال لهما ایضا العصران وفی حدیث فضالة قال لی النبی صلی الله علیه وسلم حافظ علی العصرین وما کانت من لغتنا قلت وما العصران قال صلوة قبل طلوع الشمس وصلوة قبل غروبها اخرجه ابو داود یعنی صلوة العصر صلوة العشی ویقال لهما العصران وصل عجب لابی حنیفة قال تعجیل الظهر فی الشتاء افضل وتاخیرها فی الصیف افضل مع انه یقول الوجوب لا یکون الا اخر الوقت ومتعلقه فی ذلک قول النبی صلی الله علیه وسلم اشتکت النار الی ربها الحدیث الی ان قال فاذن لها بنفسین نفس فی الشتاء ونفس فی

شرح سراج احمد

اندازه حضرت بگشادن و تحول از قبله لازم نیاید و برگشتن بمصلی بطریق پس رفتن بود پس در در آمدن و باز رفتن استقبال قبله بحال خود بود و نیز گفته اند خانه تنگ بود و گنجایش زیاده بر دو خطوه نداشت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب **باب ما ذکر فی قراءة سورتین فی رکعة** باب است در بیان آنچه ذکر کرده شده است در حق خواندن دو سوره از قرآن در یک رکعت حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود قال انبانا شعبة عن الاعمش قال سمعت ابا وائل قال سال رجل عبد الله عن هذا الحرف غیر آسن او یاسن گفت ابو وائل پرسید مردی نسیک بن سنان عبد الله بن مسعود را از خواندن این کلمه که در سوره محمد است غیر آسن است یا غیر یاسن یعنی بهمزه است یا بیا است قال کل القرآن قرأت غیر هذا گفت عبد الله بن مسعود آیا تمام قرآن را خواندی و احاطه نمودی مگر این قرائت را که آسن و یاسن است گر این را نمی دانی و از من سوال میکنی و جواب نداد او را ابن مسعود و دانست که این در سوال خود مستر شد نیست و غرض او تعلم نیست بلکه مجادل است برای همین جواب نداد او را قال نعم گفت آن مرد آری خواندم و احاطه نموده ام قال ان قوما یقرؤنه گفت عبد الله بن مسعود بدرستیکه گروهی میخوانند قرآن را ینثرونه نثر الدقل پراگنده کنند قرآن را مانند پراگنده کردن خرمای بد و زبون لا یجاوز تراقیهم نرود آن قرآن از تراقی

شرح ابی الطیب

علی عقبیه الی خلفه وقال المظهر ویشبه ان تکون تلک المشیة لم تزد علی خطوتین انتهی وقلت ویحمل علی ان الانعال لم تکن متوالیة فلا یرد علی ان مجموع الخطوة والنصف الرجوع فعل کثیر **باب ما ذکر فی قراءة سورتین فی رکعة** **قوله** سال رجل عبد الله هو نهیک بفتح النون وکسر الهاء ابن سنان بکسر السین المهملة البجلی **قوله** قال کل القرآن قرأت غیر هذا قال نعم ای قال عبد الله انهیک کل القرآن بتقدیر الاستفهام مع نصب کل علی انه مفعول وقرأت بفتح التاء علی الخطاب قال ای السائل نعم قال عبد الله ان قوما الخ تحریضا للسائل علی مراعات الآداب فی القراءة وحفظ الحقوق وفی الصحیحین جاء رجل الی ابن مسعود فقال له قرأت المفصل اللیلة فی رکعة فقال له هذا کهذ الشعر هذا لفظ البخاری ولفظ مسلم رجل من بنی بجیلة یقال له نهیک بن سنان فقال انی اقرأ المفصل فی کل رکعة الحدیث وفی روایة لمسلم کیف تقرأ هذا الحرف ألفا تجدها یاء من ماء غیر آسن او من ماء غیر یاسن قال فقال عبد الله وکل القرآن قد احصیت غیر هذا قال انی لاقرأ المفصل فی رکعة فقال عبد الله هذا کهذ الشعر ان اقواما یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیهم ولکن اذا وقع فی القلب فرسخ فیه نفع الحدیث ومعناه ان الرجل اخبر بکثرة حفظه واتقانه فقال عبد الله بن مسعود تهذه هذا وهو بتشدید الذال وهو شدة الاسراع والافراط فی العجلة **قوله** ینثرون نثر الدقل ای یرمون بکلماته من غیر روية وتامل او یقطعون بین کلماته الواجب فیها الوصل کما یرمی الدقل بفتحتین ردی التمر ویابسه فانه لرداءته لا یحفظ ویلقی منثورا **قوله** لا یجاوز تراقیهم جمع ترقوة بالفتح وهی العظم بین النحر والعاتق وهو کنایة عن عدم القبول والصعود فی موضع العرض وقال النووی معناه ان قوما

قوت المغتذی

الدقل بفتح الدال المهملة والقاف ارداء التمر

عارضة الاحوذی

الصیف فیکا اعتبار نفس الصیف بالشتاء بالاختیار وجب ان یعتبر نفس الشتاء بالبرد بالنسبة قیل الذی اخبر عن النفسین اعتبر احدهما او یعتبر الآخر لانه ذکر القشیری قال فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوة فرع اذا اشتد الحر فلا یرد بالجمعة قال سفین واختلف فی ذلک اصحاب الشافعی والصحیح عندی مذهبنا لان الناس یبکرون الی الجمعة ویتنابونها عن بعد فیخففون عنهم بالاسراع بها باب ما جاء فی وقت المغرب یزید بن ابی عبید عن سلمة بن الاکوع قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی المغرب اذا توارت الشمس وتواریت بالحجاب الاسناد هذا حدیث صحیح اتفق علیه الائمة ابو عبد الله وابو الحسن

شرح سراج احمد

ایشان وآن جمع ترقوه ست استخوان میان گردن ودوش وبعضی گفته اند چنبر گردن یعنی در سینه ایشان دول ایشان
نرود وقرار نیابد انی لاعرف السور النظائر التی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرن بینهن گفت عبد الله بن مسعود بدرستیکه
من می شناسم سورا که مانند ومماثل ست بعض آنها مر بعض آخر را در درازی وکوتاهی آن سور که بود آنحضرت که جمع میکرد
میان آنها قال فامرنا علقمة فساله گفت ابو وائل پس امر کردیم ما علقمه بن قیس بن مالک نخعی را تا سوال کند از عبد الله
ابن مسعود از سور نظائر وعلقمه وابو وائل هر دو از اصحاب عبد الله بن مسعود بودند چنانکه در اسماء الرجال بخاری ومشکوة است
فقال عشرون سورة من المفصل کان النبی صلی الله علیه وسلم یقرن بین کل سورتین فی کل رکعة پس گفت عبد الله
ابن مسعود بست سوره اند که بود آنحضرت که وصل میکرد میان دو سوره در هر رکعتی اخرج ابن ابی شیبة عن عبد الله بن
شقیق العقیلی قال قلت لعائشة کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یجمع بین السور فی رکعة قالت نعم المفصل واخرج
ابن ابی شیبة عن سعید بن خالد قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم بالسبع الطوال فی رکعة وتفصیل سور نظائر در ابوداود
وغیره نوشته است رحمن ونجم در رکعت واقتربت والحاقه در رکعت وطور وذاریات در رکعت وواقعه ونون در رکعت
وسال سائل والنازعات در رکعت وویل للمطففین وعبس در رکعت والمدثر والمزمل در رکعت وهل اتی ولا اقسم
در رکعت وعم والمرسلات در رکعت والدخان واذا الشمس کورت در رکعت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح اخرج عن
مالک عن نافع ان ابن عمر کان احیانا یقرأ بالسورتین والثلث فی الرکعة الواحدة من صلوة الفریضة وهمین ست مذهب جمهور که
رواست جمع کردن سور در یک رکعت لیکن امام مالک بکراهت آن قائل گشته است وگفته که مصلی در هر رکعت یک سوره
بخواند واولی نزد ائمه حنفیه آن ست که جمع نکند میان سور در یک رکعت از فرائض واگر جمع کند مکروه نباشد چنانکه ذکر کرده است
علامه چلپی **باب** ما ذکر فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب له من الاجر فی خطاه باب ست در بیان انچه ذکر کرده
شده است در فضل رفتار بسوی مسجد ودر ذکر انچه نوشته شود برای او از ثواب ومزد در زدن گامها

شرح ابی الطیب

یقرؤن ولیس حظهم من القرآن الا مروره علی اللسان فلا یجاوز تراقیهم لیصل قلوبهم ولیس ذلک هو المطلوب بل
المطلوب تعقله وتدبره بوقوعه فی القلب **قوله** السور النظائر جمع النظیر وهو المثل والشبه ای السور المماثل بعضها
بعض فی الطول والقصر وقال القسطلانی المماثلة فی المعانی کالمواعظ والحکم والقصص لا المماثلة فی عدد الای او
هی المراد لما سیاتی من ذکرهن المقتضی اعتبارهن بارادة التقارب فی المقدار **قوله** یقرن بینهن بضم الراء وکسرها
ای یجمع بینهن فی القراءة **قوله** عشرون سورة من المفصل الرحمن والنجم فی رکعة واقتربت والحاقة فی
رکعة والطور والذاریات فی رکعة واذا وقعت والنون فی رکعة وسال سائل و
النازعات فی رکعة وویل للمطففین وعبس فی رکعة والمدثر والمزمل فی رکعة
وهل اتی ولا اقسم بیوم القیمة فی رکعة وعم یتساءلون والمرسلات فی رکعة والدخان و
اذا الشمس کورت فی رکعة رواه ابوداود وقال هذا قاله ابن مسعود رضی الله تعالی عنه
باب فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب له من الاجر فی خطاه بضم الخاء جمع خطوة

معارضة الاحوذی

فاما ابو عبد الله فحدثنا
عن المکی بن ابراهیم عن
یزید بن ابی عبید عن
سلمة مثلثا ناقصا
قال کنا مع رسول الله
صلی الله علیه وسلم فصلی
المغرب اذا توارت بالحجاب
واما ابو الحسن فرواه عن
قتیبة عن حاتم بن اسمعیل
عن یزید کما ذکره ابو عیسی
عن یزید قال فیما کان النبی
صلی الله علیه وسلم یصلی
المغرب ساعة تغرب الشمس
اذا غاب حاجبها وقد روی
ابوداود عن انس ومسلم
عن رافع بن خدیج کنا نصلی
المغرب مع النبی صلی الله
علیه وسلم ثم نرمی فیری
احدنا مواقع نبله وروی
ابوداود عن عقبة قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم
لا تزال امتی بخیر او قال
علی الفطرة ما لم یؤخروا
المغرب الی ان تشتبک
النجوم غریبه قول المغرب
هو المفعل من غرب وهو
عبارة عن زمان قول المغرب
صلوة المغرب واضافة طها

الترجمة

اخرج ابو داود ان ابن شقیق عبد الله قال قلت لعائشة ام المؤمنین کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یجمع بین السور فی رکعة قالت نعم المفصل اخرج ابن شیبة عن سعید بن خالد قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم بالسبع الطوال فی رکعة اخرج ابن شیبة عن عبد الله بن عمر کان یقرأ بالسورتین والثلث فی رکعة اخرج مالک عن نافع ان ابن عمر کان یقرأ بالسورتین والثلث فی رکعة اخرج ابو داود عن عقبة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تزال امتی بخیر او قال علی الفطرة ما لم یؤخروا المغرب الی ان تشتبک النجوم غریبه قول المغرب هو المفعل من غرب وهو عبارة عن زمان قول المغرب صلوة المغرب واضافة طها

شرح سراج احمد

حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود وقال انبا نا شعبة عن الاعمش سمع ذکوان عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا توضأ الرجل فاحسن الوضوء چون وضو کرد آدمی پس نیک کرد وضو را ثم خرج الی الصلوة لا یخرجه او قال لا ینهزه الا ایاها پس بیرون گشت و برآمد از خانه بسوی نماز گذاردن بیرون نکرده او را مگر آن نماز یعنی دیگر کار نداشت شک راوی ست که لفظ لا یخرجه گفته یا لفظ لا ینهزه گفته و آن بمعنی لا یحرکه است لم یخط خطوة الا رفعه الله بها درجة گام نزند هیچ گام نزدن مگر که بلند گرداند او را الله تعالی بآن گام یک درجه را او حط بها عنه خطیئة یا گم و دور کند حق تعالی بآن هر گام یک گناه را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی الصلوة بعد المغرب انه فی البیت افضل باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است در نمازی که پس از مغرب ست یعنی صلوة اوابین که بدرستیکه شان این ست گذاردن آن در خانه بهتر ست حدثنا محمد بن بشار نا ابراهیم ابن ابی الوزیر نا محمد بن موسی عن سعد بن اسحق بن کعب بن عجرة البلوی المدنی حلیف الانصار ثقه از خامسه بود پس از اربعین و مائة وفات کرد عن ابیه اسحق بن کعب بن عجرة البلوی حلیف الانصار مجهول الحال کشته گشت در روز حره از ثالثه بود عن جده کعب بن عجرة الانصاری ابو محمد صحابی مشهور بلوی منسوب بسوی بلی بن عمر ست و بود وی از اصحاب شجره و تأخر اسلامه لانه کان صنم فی بیته بکرمه نازل کوفه شد و در مدینه سنه احدی و خمسین وفات یافت قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی مسجد بنی عبد الاشهل المغرب گفت کعب بن عجره نماز گذارد آنحضرت در مسجد قبیله عبد الاشهل مغرب را و آن مسجدی ست در مدینه مطهره و عبد الاشهل قبیله ست از انصار فقام ناس یتنفلون پس استادند مردم که نوافل میگذاردند پس از مغرب در مسجد فقال النبی صلی الله علیه وسلم علیکم بهذه الصلوة فی البیوت پس فرمود آنحضرت لازم ست بر شما گذاردن نوافل در خانها ظاهر آنست که اشارت بنماز مخصوص بسنت مغرب باشد که حاضر ست و احتمال دارد که بمطلق نماز نفل باشد که در ضمن این قید مفهوم و مستحضر ست و در حدیث دیگر وارد شده است که ارکعوا ما تین فی بیوتکم و این صریح ست که مراد بر رکعتین رکعتین مغرب ست نه مطلق نفل و در روایت نسائی بلفظ امر

شرح ابی الطیب

قوله لا ینهزه بفتح یاء المضارعة و سکون النون و فتح الهاء و آخره زای ای لا یحرکه **قوله** لم یخط خطوة بضم اوله و یجوز الفتح قال الجوهری هی بالضم ما بین القدمین و بالفتح المرة الواحدة و جزم الیعمری انها هنا بالفتح قال القرطبی انها فی روایات مسلم بالضم **قوله** الا رفعه الله بها درجة او حط عنه بها خطیئة یعنی رفعه الله بها درجة ان لم یکن علیه خطیئة او حط عنه ان کانت علیه هذا مفهوم ما عند المصنف من الروایة الا ان فی الصحیحین الا رفعت له بها درجة و حط عنه بها خطیئة بالواو و ظاهره انه یجمع له بین الرفع و الحط و الفضل اوسع **باب** ما ذکر فی صلوة بعد المغرب انه فی البیت افضل **قوله** عن جده و هو کعب بن عجرة **قوله** بنی عبد الاشهل قبیلة من الانصار

قوت المغتذی

حدثنا محمود بن غیلان قال العراقی کذا فی اصل سماعنا و وقع فی روایة المبارک عن عبد الجبار الواقعة ببلاد المغرب حدثنا محمد بن بشار فاحسن الوضوء قال ابن دقیق العید فی شرح الالمام الاحسان فی الوضوء هو الاتیان به علی الوجه المطلوب شرعا من غیر غلو و لا تقصیر لا ینهزه بفتح یاء المضارعة و سکون النون و فتح الهاء و آخره زای ای لا یحرکه

عارضة الاحوذی

الی الزمان ثم تخلف فیقال المغرب فی صحیح البخاری لا تغلبنکم الاعراب علی اسم صلاتکم المغرب وهم یسمونها العشاء و قوله توارت یعنی استترت وهو تفاعلت من الوراء و فی روایة البخاری توارت بالحجاب ولم یجر للشمس ذکر کما جاء فی القرآن و الوجه فیه انه اکتفی بفهم السائل کما قال الله تعالی و لو یؤاخذ الله الناس بظلمهم ما ترک علیها من دابة و لم یجر للارض ذکر و کقوله انا انزلناه فی لیلة القدر و لم یجر للقرآن ذکر قال الخطابی و قد قیل ان الصحابة لما جمعوا القرآن وضعوا سورة القدر عقیب الصافی لیدل علی ان المراد به الکتاب فی قوله انا انزلناه فی لیلة القدر اشارة

شرح سراج احمد

واقع شده است قال ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه والصحیح ما روی عن ابن عمر قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی الرکعتین بعد المغرب فی بیته اخرجه مالک فی الموطا وگفت ترمذی وصحیح آنست که روایت کرده شده است از ابن عمر که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم میگذارد رکعتین بعد از مغرب را در خانهٔ خود وقد روی عن حذیفة ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی المغرب فما زال یصلی فی المسجد حتی صلی العشاء الآخرة وتحقیق روایت کرده شده است از حذیفه بن الیمان که بدرستیکه آنحضرت بود که بگذارد نماز مغرب را پس همیشه بود که میگذارد نوافل را در مسجد تا آنکه بگذارد نماز عشای آخره را ففی هذا الحدیث دلالة علی ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد پس درین حدیث دلالت است بر آنکه بدرستیکه آنحضرت گذارده دو رکعت را پس از مغرب در مسجد حاصل آنکه عادت شریف آن بود که مجموع سنن و نوافل را خصوصا سنت مغرب را در خانه گذاردی مگر برای سببی و عذری که موجب وقوف در مسجد و مانع در آمدن در خانه بود وچنانکه خود در خانه میگذارد صحابه را نیز بدان امر فرمودی وسیگفت ایها الناس صلوا فی بیوتکم فان افضل صلوة المرء فی بیته الا المکتوبة و در صحیح بخاری آمده است که صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا و شک نیست که امر در عموم نوافل برای استحباب ست باتفاق بدلالت سیاق حدیث و امر در خصوص سنت مغرب نیز همچنین ست نزد اکثر و نزد بعضی برای وجوب از جهت عدم قرینهٔ خلاف آن ولیکن اطلاق این حدیث در قرینه بودن کافی ست و بظاهر لفظ حدیث ترمذی که علیکم ست قائل گشته ابو ثور و مروزی که هر که بگذارد آن دو رکعت را در مسجد عاصی شود او و سبب عصیان گذارندهٔ این دو رکعت در مسجد آن ست که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم امر کرد بگذاردن آن در بیوت و فرمود اجعلوها فی بیوتکم و اصل در امر وجوب ست و تارک واجب عاصی **باب** فی الاغتسال عند ما یسلم الرجل باب ست در بیان حکم غسل کردن نزد آنچه اسلام آرد آدمی حدثنا بندار نا عبد الرحمن ابن مهدی نا سفین عن الاغر بن الصباح عن خلیفة بن حصین عن قیس بن عاصم انه اسلم بدرستیکه قیس ابن حازم اسلام آورده فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل بماء وسدر پس امر کرد او را آنحضرت اینکه غسل کند بآبی که در وی برگ کنار باشد از جهت کثرت نظافت بآب وی وفی الباب عن ابی هریرة ان ثمامة بن اثال اسلم وامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل ثم امره ان یصلی اخرجه ابو نعیم قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

قوله والصحیح ما روی عن ابن عمر الحدیث رواه الشیخان ولفظهما ویصلی رکعتین بعد المغرب فی بیته **قوله** صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد فثبت الامران بحمد الله وروی ابو داود عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یطیل القراءة فی الرکعتین بعد المغرب حتی یتفرق اهل المسجد فهذا ایضا ظاهره انه کان یصلیهما فی المسجد والافضل البیت کما ثبت ذلک فی عموم النوافل مع ان حدیث ابن عمر یشعر بان العادة کانت هی الصلوة فی البیت وحدیث حذیفة لا یدل علی خلافه بل یدل علی وقوع هذه الصلوة فی المسجد فصارت فی البیت افضل لکونها العادة لان حدیث ابن عباس رضی الله عنهما ایضا لا یدل علی الدوام **باب** فی الاغتسال عند ما یسلم الرجل **قوله** ان یغتسل بماء وسدر ای تنظیفا للظاهر لیناسب طهارة الباطن ولانه یشتغل بالصلوة ولا یؤمن علیه النجاسة قبل ذلک

عارضة الاحوذی

الی قوله اقرأه الفقه لا خلاف بین الامة ان وقت المغرب یدخل بسقوط القرص واختلف العلماء فی آخر وقتها علی اربعة اقوال الاول آخر وقتها مقدر بفعل الطهارة ولبس الثیاب والاذان والاقامة وفعل ثلث رکعات قاله مالک والشافعی فی احد قولیهما الثانی ان آخر وقتها مقدار الوقت الاول من سائر الصلوات قاله بعض اصحاب الشافعی واشار الیه الشافعی فی المدونة حین قال لا باس للمسافر ان یمد المیل ونحوه الثالث آخر وقتها اذا غاب الشفق قال به مالک فی الموطا الرابع آخر وقتها مقدار ثلث رکعات بعد غروب الشمس قاله اشهب والصحیح قول من یقول ان آخر وقتها غروب الشفق بدلیل حدیث عبد الله بن عمرو فی صحیح مسلم ووقت المغرب

الترجمة

ای مردمان بگذارید نماز شام را در خانهای خود و نماز وی بهتر است در خانهٔ وی مگر نماز مکتوبه آن در مسجد افضل ست در بخاری ثابت گذاردن نماز نوافل را در خانهای شما تا برکت نورانیت در خانهای شما واقع گردد و منع نورانیت آن بدان راجع گردد و مفسدین عبارت شود که نماز نوافل را در خانهای خود بگذارید و خانهای خود را قبور مگردانید صفت روزی قتاده باشد تحقیق که کنید بازار خود را ست خانه چون نفرین خود را شود شما و بر وی قتاده الامام الصحیح در روی تجارت بر آخر شما و بر وی قتاده الامام الصحیح عن نافع عن ابن عمر قال صلوا فی بیوتکم ولا تجعلوها قبورا اخرجه البخاری عن زید بن ثابت قال صلوا فی بیوتکم ولا تجعلوها قبورا فی الفقه ضعیف بالصلوة فی بیوتکم فان خیر صلوة المرء فی بیته الا المکتوبة قلت فی داود صلوة المرء فی بیته افضل من صلاته فی مسجدی هذا الا المکتوبة والابن ابی شیبة و الترمذی بلفظ الامام وقال الترمذی حسن صحیح واخرجه النسائی ایضا ولم یرو ابن عمر واخرجه ابن ابی شیبة والبزار عن زید بن خالد الجهنی کذا فی فتح الباری ۱۲ منه

شرح سراج احمد

هذا حدیث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه والعمل علیه عند اهل العلم یستحبون للرجل اذا اسلم ان یغتسل مستحب دارند برای
مردی چون اسلام آورد اینکه غسل کند ویغسل ثیابه وبشوید جامهای خود را بدانکه این امر که در حدیث واقع شده که فامره النبی صلی الله
علیه وسلم ان یغتسل بماء وسدر برای وجوب ست اگر جنب باشد والا مستحب باشد ومراد باسلام ارادهٔ اسلام ست چنانکه در لفظ ابی داود ست گفته اند
که اصح آن ست که امر کرده شود اول بشهادتین بعد ازان غسل داده شود واختلاف کرده اند که آن واجب ست یا مستحب وثانی اصح ست
وهمچنین مستحب ست که شسته شود جامهای او وحلق کرده شود واختتان نموده شود **باب** ما ذکر من التسمیة فی دخول
الخلاء باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است از گفتن بسم الله در وقت آمدن در خلا حدثنا محمد بن حمید الرازی نا الحکم
ابن بشیر بن سلمان نا خلاد الصفار عن الحکم بن عبد الله النصری عن ابی اسحق عن ابی جحیفة عن علی بن ابی طالب ان
رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ستر ما بین اعین الجن وعورات بنی آدم پرده میان چشمهای جن واندام شرم آدمیان اذا دخل
احدهم الخلاء ان یقول بسم الله چون درآید یکی از ایشان محل قضای حاجت را اینکه بگوید بسم الله را قال ابو عیسی هذا حدیث غریب
لا نعرفه الا من هذا الوجه واسناده لیس بذلک ونیست اسناد این حدیث قوی زیرا که یکی از راویان وی محمد بن حمید راوی ست که
شیخ مصنف ست ومردم را اختلاف ست که ثقه است یا نه وقد روی عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئا فی هذا وروایت کرده
شده است از انس از آنحضرت چیزی درین باب اخرج احمد وابو داود والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم عن زید بن ارقم ان هذه
الحشوش محتضرة فاذا اتی احدکم الخلاء فلیقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث **باب** ما ذکر من سیما هذه الامة من آثار
السجود والطهور یوم القیمة باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است از علامت ونشانهٔ این امت در روز قیامت از آثار
سجده ها وطهارت حدثنا ابو الولید الدمشقی نا الولید بن مسلم قال صفوان بن عمرو اخبرنی یزید بن خمیر
بضم معجمة وفتح مهملة وسکون میم مصغر رجبی ابو عمر الحمصی صدوق از خامسه بود عن عبد الله بن بسر بضم موحده وسکون مهمله
مازنی صحابی صغیر وپدر وی نیز صحابی بود در سنهٔ ثمان وثمانین وفات یافت واو از آخرین صحابه بود از روی
وفات در شام عن النبی صلی الله علیه وسلم قال امتی یوم القیمة غرا من السجود محجلون
من الوضوء امت من در روز قیامت سفید پیشانی باشند از جهت سجده ودست وپا سفید باشند از جهت وضو

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر من التسمیة عند دخول الخلاء **قوله** ستر ما بین اعین الجن الخ مبتدأ خبره قوله ان یقول بسم الله
وما موصولة والظرف صلتها والتقدیر ستر المسافة التی بین اعین الجن وبین عورات بنی آدم هذا القول کانه لکمال
مبالغته فی افادته الحفظ عن الجن صار ستراً وحاجباً حسیاً لما بین الاعین والعورات ویحتمل ان الله تعالی یعمیهم
عن العورات ببرکة التسمیة فلا یرون العورات ولا ما بینها وبین الاعین من المسافة کحال الاعمی والمراد بالجن
الشیاطین الحاضرون فی محل النجاسات **باب** ما ذکر من سیماء هذه الامة من آثار السجود والطهور
یوم القیمة **قوله** غرا من السجود محجلون من الوضوء بضم الغین المعجمة وتشدید المهملة جمع اغر ای ابیض
الوجوه محجلون من التحجیل بتقدیم الحاء المهملة علی الجیم ای ابیض الایدی والارجل وکان نور وجوههم
اقوی واکثر فنسب الی السجود بخلاف نور الاطراف والا فالوضوء یشمل الوجه ایضا القاموس

عارضة الاحوذی

مالم یغب الشفق فان آخر
فقد صلاها جبریل فی
وقت واحد فی الیومین
قلنا عنه جوابان احدهما
ان ذلک معلوم بالفعل
وهذا معلوم بالقول
فهی زیادة فائدة جواب
ثان ان معناه صلی فی
المغرب فی الیوم الثانی
حین غربت الشمس ای
بدأها عند غروب الشمس
ولم یذکر وقت الفراغ
فیحتمل ان یکون الفراغ
فی الیوم الثانی عند
مغیب الشفق ویکون
قوله الوقت ما بین
هذین الوقتین اشارة
الی ابتداء الفعل فی
الیومین والی آخر الفعل
فی الیوم الثانی وبین
هذا الاحتمال کله و
قطع النزاع حدیث
عبد الله بن عمرو
المتقدم فانه قال
الشعبانی انما سمیت
الاعراب صلوة الشاهد
لانها لا تقصر فی السفر
یعنی انها تصلی فی

شرح سراج احمد

غر بضم غین معجمه وتشدید را جمع اغر سفید درو شن از هر چیز و غره سفیدی را گویند که در پیشانی اسپ باشد و محجل بضم میم وتشدید جیم اسپ که هر چهار دست و پای او سفید باشد یعنی این امت را در روز قیامت روی و دست و پای همه سفید و روشن و تابان باشند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب من هذا الوجه من حدیث عبد الله بن بسر **باب** ما یستحب من التیمن فی الطهور باب ست در بیان آنچه مستحب ست شروع کردن از جانب راست در وضو حدثنا هناد نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیه عن مسروق عن عائشة قالت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یحب التیمن فی طهوره اذا تطهر بود آنحضرت که دوست میداشت آغاز کردن را از جانب راست در طهارت کردن خویش چون وضو میکرد یعنی از عضو راست شروع کردی اما رخسارها و گوشها نمی شستند و فی ترجله اذا ترجل و در شانه کردن موی خویش بسر و ریش ابتدا از جانب راست کردی و فی انتعاله اذا انتعل و در نعل پوشیدن چون نعل می پوشید اول پای راست در آوردی و ابو الشعثاء اسمه سلیم بن اسود المحاربی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ذکر قدر ما یجزی من الماء فی الوضوء باب ست در بیان ذکر مقدار آنچه روا شود از آب در وضو حدثنا هناد نا وکیع عن شریك عن عبد الله بن عیسی عن ابن جبر بفتح جیم و سکون موحده عن انس بن مالك ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یجزی فی الوضوء رطلان من ماء بدرستیکه آنحضرت فرمود کفایت میکند در وضو مقدار دو رطل از آب و رطل نیم سیر است مقصود ازین تعیین و تحدید نیست که بزیادت و کم آن درست نباشد بلکه تمام شستن اعضا است بی اسراف بهر قدر که باشد و مقدار کفایت روان گردانیدن آب ست بر عضوها قال ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث شریك علی هذا اللفظ برین الفاظ که مذکور گشتند و روی شعبة عن عبد الله بن عبد الله بن جبر عن انس بن مالك ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتوضأ بالمکوك و روایت کرده است شعبه این حدیث را باین عبارت یعنی بود آنحضرت که وضو میکرد بمقدار آبی که یک مدی بود مکوک بفتح میم و تشدید کاف پیمانه است و آن سه کیله است و کیله یک من و هفت ثمن من ست و من دو رطل ست و رطل دوازده اوقیه و اوقیه یک استار و دو ثلث استار

شرح ابی الطیب

التحجیل بیاض فی قوائم الفرس کلها و یکون فی رجلین فقط و لا یکون فی الیدین خاصة الا مع الرجلین انتهی **باب** ما یستحب من التیمن فی الطهور **قوله** فی طهوره بضم الطاء ای الفعل و قد تقدم فی کتاب الطهارة تحقیقه **قوله** و فی ترجله ای تسریح الشعر و تنظیفه **قوله** و فی انتعاله اذا انتعل ای لبس نعله اذا لبس **باب** ما ذکر قدر ما یجزی من الماء فی الوضوء **قوله** کان یتوضأ بالمکوك و هو کتنور قال فی تیسیر الوصول المکوك المد انتهی و یؤیده ما اخرج ابو داود بسنده عن عائشة رضی الله عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یغتسل بالصاع و یتوضأ بالمد و المکاکی جمع مکوك علی ابدال الیاء من الکاف الاخیرة و یختلف مقدارها باختلاف اصطلاح الناس علیه فی البلاد کذا فی النهایة

قوت المغتذی

یحب التیمن فی طهوره بضم الطاء ای الفعل و فی ترجله هو تسریح الشعر و تنظیفه

عارضة الاحوذی

السفر صلوة الشاهد فی اهله و قد مر حدیث ابی بصرة الغفاری لا صلوة بعد العصر حتی یطلع الشاهد و الشاهد النجم فیحتمل ان تسمی به لانها یطلع بعدها عقبها و فی الحدیث بادروا بالاعمال صلوة المغرب طلوع النجم عارضة فان قیل یتم آخر وقت المغرب علی غروب الشفق فی احد اقوالکم و کذلك ورد فی الخبر فما الشفق قیل له اختلف العلماء فی الشفق علی قولین قیم من قال انه الحمرة قاله عمر و علی و معاذ و ابن عمر و ابن عباس و عبادة بن الصامت و مجاهد و عطاء و سعید بن جبیر و الزهری و ابن ابی لیلی و الثوری و اسحق و احمد و محمد ابن الحسن و ابو یوسف و مالك فی اظهر جوابیه و قد صرح به فی

بقیه صفحه ۵۵۰

باقی در صفحه آینده

عارضة الاحوذی

موطاه وقال ابوهريرة والاوزاعی وابوحنيفة والمزنی وروی ذلك البياض قال مالك فی الشعبانی اذا ذهبت الحمرة وبقی البياض فارجوان تجزی المصلی صلاته وماذلك عندی بالبين فهاب البياض وهو الذی يكون منه وليس للمخالف دليل يعول عليه الا انه قال ان الشفق ينبغی ان يكون البياض لان ماخوذ من الرقة يقال فلان شفيق القلب اذا كان رقيقه والشفق ايضا البقية ولذلك يقال فلان فی شفق من عمره ای فی بقية من عمره وانما تتحقق البقية فی البياض لانها بقية الضوء قلنا ماذكرتم كله غير صحيح ولا مسلم ولا منقول وانما الصحيح ماذكرناه لغة ونقلا عن الصحابة واستدلالا من حديث النبی صلی الله عليه وسلم اما اللغة

شرح سراج احمد

واستار چہار مثقال ونیم ومثقال درہم وسبع درہم ودرہم شش دانق ودانق دو قیراط وقیراط دو جلوح وجلوح دو حبہ است وحبہ سدس ثمن درہم کہ جزوی ست از چہل وہشت جزو درہم ویغتسل بخمسة مكاكی وغسل میفرمود آنحضرت بمقدار آب پنج مد وآن جمع مکوک ست **باب** ماذكر فی نضح بول الغلام الرضيع باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در حق پاشیدن آب بجہت بول کردن کودک شیرخوار حدثنا بندار نا معاذ بن هشام قال ثنی ابی عن قتادة عن ابی حرب بن ابی الاسود عن ابيه عن علی بن ابی طالب عن النبی صلی الله عليه وسلم قال فی بول الغلام الرضيع فرمود آنحضرت در حق طہارت بول کودک شیرخوار ينضح بول الغلام ويغسل بول الجارية پاشیدہ شود آب بر بول کودک شیرخوار وشستہ شود بول کنیزک قال قتادة وهذا مالم يطعما واین حکم مادامیست کہ طعام نخوردہ باشند ہر دو فاذا طعما غسلا جميعا پس چون خوردند کودک وکنیزک شستہ شوند بول ہر دو را باتفاق ایمہ در اختلاف الایمہ نوشتہ است ويكفی الرش علی بول صبی لم يطعم غير اللبن ويغسل من بول الصبية عند الشافعی وابی حنيفة وقال مالك يغسل من بولها وهما فی الحكم سواء وقال احمد بول الصبی مالم ياكل الطعام طاهر والاصح من مذهب ابی حنيفة ان بول الصبی نجس وهما فی الحكم سواء قال ابو عيسی هذا حديث حسن رفع هشام الدستوائی هذا الحديث عن قتادة گفت مصنف مرفوع کردہ است این حدیث را ہشام از قتادہ ووقفه سعيد بن ابی عروبة عن قتادة ولم يرفعه وموقوف کردہ است سعید بن ابی عروبہ از قتادہ ومرفوع نکردہ است یعنی این حدیث از قتادہ بدو وجہ منقول گشتہ است بیک طریق مرفوع وبطریق دیگر موقوف **باب** ماذكر فی الرخصة للجنب فی الاكل والنوم اذا توضأ باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در رخصت مر جنب را وخوردن وخوابیدن وقتیکہ وضو کند حدثنا هناد نا قبيصة عن حماد بن سلمة عن عطاء الخراسانی عن يحيی بن يعمر عن عمار بن ياسر ان النبی صلی الله عليه وسلم رخص للجنب اذا اراد ان ياكل او يشرب او ينام ان يتوضأ وضوءه للصلوة بدرستیکہ آنحضرت رخصت دادہ برای جنب چون خواہد

شرح ابی الطیب

باب ماذكر فی نضح بول الغلام الرضيع **قوله** قال فی بول الغلام ای فی اصابة بول الغلام او فی صورة تحققه او فی بيان حكمه وبول الجارية الا انه حذف الراوی الثانی بقرينة السياق وهذا الحديث بظاهره يفيد انه لا حاجة فی بول الغلام الی الغسل ومن لم يقل بظاهره يحمله علی الغسل الخفيف ويؤيده ما فی صحيح مسلم عن عائشة رضی الله تعالی عنها قالت اتی رسول الله صلی الله عليه وسلم بصبی يرضع فبال فی حجره فدعا بماء فصبه عليه والصب غالبا يستعمل فی الغسل وقد تقدم تحقيقه فی كتاب الطهارة **باب** ماذكر فی الرخصة للجنب فی الاكل والنوم اذا توضأ **قوله** رخص للجنب اذا اراد الخ ظاهره انه لا رخصة فی هذه الاشياء بلا وضوء وقد تقدم فی كتاب الطهارة انه صلی الله عليه وسلم كان ينام وهو جنب ولا يمس ماء وقال النووی كما ذكرناه سابقا ان المراد به انه كان فی بعض الاوقات لا يمس ماء اصلا لبيان الجواز اذ لو واظب عليه لتوهم وجوبه انتهی يعنی ان الوضوء ليس بواجب قبل النوم وهذا الحديث يفيد عدم الرخصة فيكون النوم قبل الوضوء مكروها وكذا الاكل والشرب قبله والله اعلم

شرح سراج احمد

که بخورد یا بنوشد آب وغیره یا خواب کند اینکه وضو کند وضوی خود را که برای نماز میکند درین لفظ ردست بر کسیکه
گفته که مراد از وضو غسل ذکر ست بلکه مراد وضو اشرعی ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر
فی فضل الصلوة باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در فضیلت نماز گذاردن حدثنا عبد الله بن ابی زیاد
نا عبید الله بن موسی نا غالب ابو بشر عن ایوب بن عائذ الطائی عن قیس بن مسلم عن طارق بن
شهاب عن کعب بن عجرة قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم عجرة بضم عین مهمله وسکون جیم
وزای ابو محمد وگویند ابو عبد الله البلوی از اصحاب شجره نازل کوفه شد در مدینه سنهٔ احدی وخمسین
وفات یافت از عمر هفتاد وپنج اعیذک بالله یا کعب بن عجرة من امراء یکونون من بعدی
پناه میخواهم برای تو بخدا ای کعب بن عجزه از امیران که باشند از پس من فمن غشی ابوابهم فصدقهم
(ای اتی من ابوابهم ودخل الیهم ۱۲)
فی کذبهم واعانهم علی ظلمهم پس هر کس که در بانی ایشان ومصاحبت بایشان کند پس تصدیق ایشان
کند در اقوال دروغ ایشان ومدد ایشان کند بر ستم ایشان فلیس منی ولست منه پس نیست
آنکس از زمره یا اتباع سنت من ونیستم من از متبوعان وی ولا یرد علی الحوض ووارد نشود آنکس
بر من حوض مراد در روز قیامت واین وعید در حق کسی ست که جمع کند میان در بانی ایشان وتصدیق
ایشان در کذب ایشان واعانت بر ظلم ایشان ومن غشی ابوابهم ولم یغشهم ولم یصدقهم
فی کذبهم ولم یعنهم علی ظلمهم فهو منی وانا منه وهر که در بانی ایشان کند یا نکند در بانی ایشان وتصدیق
ایشان نکند در دروغ ایشان ومدد نکند ایشان را بر ستم ایشان پس آنکس از زمرهٔ من ست وهستم من از وی
وسیرد علی الحوض وزود ست که وارد شود بر من حوض را یا کعب بن عجرة الصلوة برهان
ای کعب بن عجزه نماز بنده برهان وحجتی باشد در روز قیامت والصوم جنة حصینة وروزه داشتن
بنده سپری محکم باشد والصدقة تطفئ الخطیئة کما یطفئ الماء النار وصدقه دادن
بنده بمیراند گناه را چنانکه می میراند آب آتش را یا کعب بن عجرة انه
لا یربو لحم نبت من سحت الا کانت النار اولی به ای کعب بن عجزه

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر فی فضل الصلوة **قوله** فمن غشی من غشی فلانا اذا اتاه یعنی من دخل ابوابهم
قوله فلیس منی ای لیس من اتباعی وهو کنایة عن قطع الوصلة بین ذلک الرجل وبینه صلی الله علیه وسلم
یعنی لیس بتابع لی وبعید عنی **قوله** ولا یرد علی من ورود الماء فالحوض مفعوله وعلی بتشدید الیاء
قوله فهو منی کنایة عن بقاء الوصلة بینه وبینه صلی الله علیه وسلم شرط ان لا یکون قاطع اخر **قوله**
برهان ای حجة ودلیل علی ایمان صاحبه **قوله** والصوم جنة بضم الجیم وتشدید النون الترس ای
مانع من النار بکسر الشهوة وضعف القوة **قوله** تطفئ الخطیئة الخطیئة لکونها تؤدی الی النار
نزلت منزلة النار فعبر عن نفعها وانزالها ودفعها بالاطفاء المناسب بالنار

عارضة الاحوذی

قال ابن الاعرابی
ان العرب تسمی الثوب
الاحمر شفقا وحکی
الفراء ان اعرابیا رای
ثوبا احمر فقال کانه
شفق واما النقل عن
الصحابة فقد مر
قریبا مسندا الیهم
الحمد لله واما الاستدلال
من الحدیث فروی ان النبی
صلی الله علیه وسلم صلی
العشاء فی الیوم الاول
حین غاب الشفق وصلاها
فی الیوم الثانی حین ثلث
اللیل فلو کان الشفق
البیاض لما اخرها
اخرة لان البیاض
بقی الی ثلث اللیل
وقد حکی عن الخلیل انه
حارسه فوجده فی
لیالی الصیف الی نصف
اللیل وفی شرح الرسالة
ان ابن ابی اویس والخلیل
رقبا الشفق فلم یغب
الا بعد طلوع الفجر وفی
الحدیث دلالة علی امامة
جبریل بالنبی صلی الله
علیه وسلم کانت فی الصیف

شرح سراج احمد

بدستیکه شان این ست که زیاده نشود و نمو نیابد گوشتی که پیدا گشته است از خوردن چیزهای حرام مگر که باشد آتش بسوزانیدن وی ما حق و لائق تر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه یعنی از طریق دیگر ثابت نگشته است وسألت محمدا عن هذا الحدیث فلم یعرفه الا من حدیث عبید الله بن موسی واستغربه جدا مصنف گوید و سوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث پس نشناخت بخاری آنرا مگر از طریق و اسناد عبید الله بن موسی و نسبت غربت کرد آن را البته وقال محمد ثنا ابن نمیر عن عبید الله بن موسی عن غالب بهذا و گفت امام بخاری که حدیث کرد مرا ابن نمیر از عبید الله بن موسی از غالب ابی بشر باین حدیث یعنی امام بخاری گفت که این حدیث غریب ست و بطرق متعدده مروی نگشته است مر ابن نمیر از عبید الله رسیده است و از دیگر کس نرسیده است

باب منه باب ست از جمله باب سابق در ذکر فضائل صلوة حدثنا موسی بن عبد الرحمن الکوفی ثنا زید بن الحباب ثنا معویة بن صالح قال ثنی سلیم بن عامر قال سمعت ابا امامة یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یخطب فی حجة الوداع گفت ابو امامه الباهلی شنیدم آنحضرت را که خطبه میخواند در حجة الوداع فقال پس فرمود در خطبه و وعظ فرمود بمردم اتقوا الله ربکم بترسید ای مردم از خدای تعالی که پروردگار شماست وصلوا خمسکم و بگذارید نمازهای پنجگانه خویش را وصوموا شهرکم و روزه دارید ماه خویش را که رمضان ست وادوا زکوة اموالکم و ادا کنید زکوة مالهای خویش را که مقرر گشته است واطیعوا ذا امرکم و فرمان برداری کنید خداوند امر خود را که خلیفه و نائب خداست اگر بر خلافت فرمود خدا و رسول خدا امر نکند تدخلوا جنة ربکم در آئید شما در بهشت پروردگار خویش بکردن این امور مذکوره قال قلت لابی امامة منذ کم سمعت هذا الحدیث گفت سلیم بن عامر گفتم مر ابی امامه باهلی را از چند مدت شنیدی تو این حدیث را قال سمعت وانا ابن ثلثین سنة گفت ابو امامه شنیدم و حالیکه من در عمر سی ساله بودم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ظاهرا مناسبت این چند ابواب که مصنف در آخر صلوة ایراد نموده است نمی نماید مناسبت آن میداشت که ابواب وضوء را در ابواب طهارت و فضل صلوة را در فضائل صلوة ذکر می نمودی والله اعلم بالصواب آخر ابواب الصلوة آخر و تمام گشتند ابوابی که در حکم نماز بودند

قوت المغتذی

وادوا زکوة اموالکم فی الخلعیات وادوا زکاتکم طیبة بها انفسکم وجوابیت ربکم تدخلوا جنة ربکم مجزوم علی جواب الامر

عارضة الاحوذی

قاله الشعبانی وقال بعض اهل العلم الشفق شفقان کما ان الفجر فجران فاول الشفق الحمرة فاذا ذهبت الحمرة صلوة العشاء والثانی البیاض فالصلوة جائزة عند غروبه وهو یغرب نصف اللیل اخر الصلوة والذی عندی ان الحمرة اذا ذهبت بقی بیاض ساطع بعدها قلیلا یبقی الی نحو خمس اللیل او سدسه وذلک بمقدار مغیب القمر فی اللیلة الثالثة من الشهر وذلک البیاض یذهب حینئذ ولا یبقی له اثر وقد اختبرت ذلک فی ظعنی و اقامتی فی شرقی وغربی والله اعلم

تم الربع الاول من الشروح الاربعة لجامع الترمذی ویتلوه الربع الثانی من ابواب الزکوة

اعلان

واضح ہو کہ اس مبارک مجموعۂ شروح اربعہ
ترمذی شریف کے چھپنے مین جسقدر صرف زر ہوا ہی اور محنت و
مشقت پڑی وہ ماہرون پر بخوبی ظاہر ہی کہ اسے شرح حاشیہ کے اندر کی
تینون شرحون مین ایسا عمدہ التزام کر کس ترتیب کے ساتھ لکھوایا کہ لکھنے والے کا
دانتون پسینا آیا اور پھر ہر شرح کی تقسیم عبارت کا ایسا انتظام جدید کیا کہ ہر حدیث
کی شرح کو اوسکی تحت مین رکھا اور دوسرے صفحے مین نہ دیا کہ آجتک کسی نے مجموع
شروح کی مطابقت مین ایسا حسن التزام نہین کیا معہذا فریدی بران ضروری حواشی
بھی لکھوا دیے گئے کہ طلبہ کو پورا پورا فائدہ پہونچے اور صب فرمایش کا یہ چشمۂ فیض تا قیامت
جاری رہے اور حق محنت اس ہیأت مجموعی جدید و حسن ترتیب مفید کا مطبع ہذا
مین محفوظ ہی جو صاحب چاہین راقم سے اجازت لیکر چھاپین فقط

الراقم
عاجز محمد عبد الرحمن
مہتمم
مطبع نظامی واقع
کانپور

CALL No. [ف ۲۹۷ ۲۴ ت ۲۴] ACC. NO. ۷۶۱۶

AUTHOR ترمذی، ابی عیسیٰ

TITLE مجموعہ شروح اربعہ ترمذی شریف

ف ۲۹۷ ۲۴ ت ۲۴ (۲)

ترمذی، ابی عیسیٰ

مجموعہ شروح اربعہ ترمذی شریف

۷۶۱۶

Date	No.	Date	No.

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over-due.